ALPHONSI
TOSTATI
HISPANI
EPISCOPI ABVLENSIS
PHILOSOPHI THEOLOGI,

Ac Pontificij Iuris, Cæsareique consultissimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritissimi

Commentaria in DEVTERONOMIVM;

ANTEQVAM IMPRIMERENTVR CORRECTA, DVM EXCVDERENTVR diligenter reuisa, ac demum impressa a quamplurimis erroribus expurgata.

Addito Quadruplici Indice copiosissimo, fidelissimoq;

PER R. P. F. PAVLINVM BERTI LVCENSEM ORD. EREMIT.
S. August. Congreg. Lombardiæ Sacræ Theologiæ Lectorem, & S. Iacobi Florentiæ Priorem.

Ad COSMVM II. Magnum Hetruriæ Ducem IV.

VENETIIS MDCXV.
De Licentia Superiorum, & cum Priuilegijs.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS.

IN DEVTERONOMIVM Commentaria.

CAPVD PRIMVM.

HAEC sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnes Israel trans Iordanem, in solitudine campestri, contra mare Rubrum inter Pharan, & Thofel, & Laban, & Aseroth: vbi auri est plurimum: vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne. Quadragesimo anno, vndecimo mense, primo die mensis, locutus est Moyses ad filios Israel omnia, quæ præceperat illi Dominus, vt diceret eis postquam percussit Seon Regem Amorrhæorum, qui habitauit in Esebon; & Og regem Basan; qui mansit in Aseroth & in Edrai trans Iordanem in terra Moab. Cœpitque Moyses explanare legem & dicere. &c.

Hæc sunt. Iste liber diuiditur principaliter in duas partes, scilicet in proœmium, & in tractatum. secundum ibi. *Cœpitque Moyses.* Et illud subdiuiditur, quia primo numerat facta. secundo ponit præcepta. secunda in principio quarti cap. & vltra. & capitulum illud tot habet partes, quot facta distincta narrantur, de quibus in prosecutione videbitur. *Hæc sunt verba.*

Quis scripsit Deuteronomij, Moyses, an Esdras, vel Iosue. Quæst. I.

QVis hunc librum scripserit apud multos in dubium vertitur. Aliqui volunt quòd Moyses solum verba ista protulerit, post autem Iosue in scriptum redegit. Pro quo inducunt, quia in princ. libri dicitur. Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses. non dicitur quę scripsit, sed quę locutus est, quasi alius post scripserit. Sed hoc friuolum est: tunc enim sequeretur, quòd multa quæ sunt in Exodo, Leuitico, & Numeris, Moyses non scripserit, quod contra communem opinionem est: quia in eis dicitur. hæc locutus est Moyses ad omnem Israel. Item arguunt secundo, quia si Moyses scripsisset, nō loqueretur de se in tertia persona, sed in prima. sed hoc nihil est, quia nunquā fuit modus referendi aliquid de se in prima persona, sed in tertia loqui, patet in processu præcedentium triū librorum, quoniam nunquam dicit locutus est Dominus ad me, sed locutus est Dominus ad Moysen: nisi forte referret factū, quod cōtingerat cum his, quibus tunc loquebatur, vt patet infra in litera huius cap. cum dicitur. dixique vobis in illo tempore non possum solus sustinere vos & infra 5. cap. accessistis ad me omnes principes tribuum, & maiores natu, atque dixistis, & hoc fit

A quia istis non potuisset conueniente in tertia persona verba de se referre. Sic loquitur B. Ioan. in Euangelio de se ipso vt habetur 21. cap. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his & scripsit. & in principio primæ canonicæ ait. Quod vidimus oculis nostris, audiuimus, & perspeximus de verbo vitæ. ibi namque de seipso inter alios loquitur. Item arguunt tertio, quia

B dicitur trans Iordanem: Moyses autem non transiuit Iordanem, vt patet infra 3. c. Respondetur quòd hoc nihil est: quia trans aliquando signat citra, aliquando vltra. non significat hic vltra sed citra sicut Nu. 35. vbi nominantur ciuitates trans Iordanem illæ, quę ante ingressum terræ promissionis erant, in quibus habitauerunt duæ tribus & dimidia, sic dicitur infra 4. c. De eis-

C dem tunc separauit Moyses trans Iordanem tres ciuitates ad orientalem plagam. Et istud argumentum contra se concludit, & arguit potius contra literam: quia si in litera diceretur. hæc verba scripta sunt trans Iordanem, adhuc videretur militare: sed hic dicit locutus est: ideo manifestum est, quòd loquatur de Moyse. Item quarto arguūt quia in fine huius libri describitur mors

D Moysi, quam ipse scribere non potuit. Ad hoc potest responderi dupliciter. vno modo quòd Iosue descripsit vltimum cap. huius libri. Alio modo, quòd Moyses scripsit per spiritum prophetiæ cognoscens antequam fieret, sicut omnes prophetæ communiter scribebant: sed primum verius videtur. Magister scholasticæ historiæ tenet, ꝙ Moyses totum librum scripserit, sed princi-

E pium & finem Esdras apposuerit. De scriptoribus autem librorum sacræ scripturæ videbitur Deo dante vltimo cap. istius libri. Secundum veritatem Moyses librum istū scripsit, vt patet infra 31. c. bis. primo scripsit Moyses legem hanc, & tradidit eam sacerdotibus. de-

inde in fine cap. postquam scripsit Moyses verba legis huius in volumine. *Hæc sunt verba.* Aliqui volunt quòd ly hæc demonstret ea quæ dicuntur ab illo loco, cœpitque, vsque ad vltimum cap. Alij volunt quòd ly hæc demonstret ista, quæ hic ponuntur vsque anno. 4. quid autem sit verum infra declarabitur exponendo. *Quæ locutus est Moyses.* Et hoc volunt aliqui quòd hic sunt leges duæ, vna quam Deus tradidit Moysi, alia quam Moyses tradidit populo. & adducunt ad hoc, quia iste liber vocatur lex noua: ergo videtur quòd alia vetus præcessisset. Item quia in alijs libris dicitur, quòd Moyses locutus est ad populum. Respondetur quod ista nō est alia lex ab illa, quæ data est in omnibus alijs libris: sed est quædam additio & declaratio ad ea, quæ dicta sunt in alijs libris: ideo vocatur lex noua, non quòd alia sit hic noua, & alia vetus. sed ista est tota vna, quod patet tam ex nominatione Hebraica, quàm Græca. Hebræi enim quinque libros Moysi thorath, idest legem vocant & nō leges: & nos Græco nomine eosdem quinque libros Pentateuchum appellamus, quasi vnius rei congeriem, & non multarum. Vocatur tamen ista lex Moysi tota, quia omnia his quinque libris contenta de Moyse dicta sunt: uocatur etiā tota lex Dei, quia Deus eam totam instituit, & Moysi dedit: nec potest uocari lex Moysi, quasi Moyses eam confecerit, ut patet Mala. 3. cap. mementote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb præcepta, & iudicia, ibi namque non solum dicitur de Deuteronomio, immo principaliter de his, quę ponuntur in Exodo, & Leuitico, quæ omnia in monte Synai dicta sunt, ut patet Exodi 24. quia ibi ascendit Moyses in montem, & audiuit à Deo omnia, quæ ponūtur vsque ad finem Exodi de fabricatione tabernaculi, & omnium vtensilium eius. quòd autem ea quæ in Leuitico continentur, dicta fuerint in monte Synai patet Leuit. vlt. cap. cum dicitur, in fine totius libri. hæc sunt pręcepta, quæ mādauit Dominus Moysi ad filios Israel in monte Synai: Moyses enim solum erat famulus referens populo, quę dicenda erant, vt habetur ad Hebr. 3. cap. *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem, sicut duę tribus & dimidia dicuntur habere possessionem trans Iordanem, vt habetur Num. 32. Et tamen nondum trāsierant Iordanem: & illam Moyses distribuit, vt patet infra 3. & 4. cap. Vel quia istæ præpositiones trans & vltra dicunt respectum situs, & est respectus aduenienes extrinsecus, sicut esse dextrum & sinistrum: sicut accidit isti columnæ quæ propriè non habet dextrum aut sinistrum, quod dicatur dextra aut sinistra respectu aliquorum in quibus reperitur propriè dextrum & sinistrum, scilicet, respectu animalium. sic vltra & citra siue trans dicuntur respectiue: itaque id quod est respectu vnius citra, sit respectu alterius vltra, ideo respectu eorum qui morabantur in terra Chanaan, terra in qua manebant duæ tribus & dimidia, & in qua ista locutus fuit Moyses dicebatur trans vel vltra Iordanem: & respectu eorum qui morabantur in ciuitatibus duarum tribuum & dimidiæ, scilicet, in terra Basan, aut in monte Galaad, vocabatur illa terra citra Iordanem. hoc autem modicum est, & facit magnum errorem nisi attendantur situs loci. *Ad omnem Israel.*

Doctoris opinio.

Trans & vltra quid significat.

An Moyses locutus fuit omnibus Iudæis simul, vel tantum principibus populi: quia Principales in populo sunt in virtute totus populus. Quæst. II.

Aliqui volunt quòd dicatur omnem Israel, idest quòd licet pauci de Israel audirent, & tamen ad instructionem omnium dicebantur: ideo omnes obligabantur ad custodiendum verba libri huius, & qui futuri erant: ideo mandauit Moyses, quòd narrarent ista post filijs suis, vt habetur infra 6. cap. Aliqui volunt quòd dicebat ad omnem Israel, idest ad principes & maiores natu, qui erant eminenter totus Israel. sic patet Exo. 12. cap. quia cum mandasset Deus Moysi & Aarō vt loquerētur ad totum populum filiorum Israel, cum dicitur. loquimini ad vniuersum cętum filiorum Israel:

F postea Moyses solis senioribus populi locutus est cum dicitur. Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, & dixit ad eos. & cum hic locutus fuisset ad seniores solum, dixit se immediate locutum fuisse ad totum populum, quasi seniores essent totus populus cū dicitur infra eod. cap. incuruatusque populus adorauit: quod refertur solum ad seniores audientes ista, vt habetur ibidem in litera. Idem dicitur Exod. 4. cap. quia primo dicitur, quòd Moyses vocauit omnes seniores Israel ad audiēdum verba Domini, & videndum signa quæ facturus erat Aaron. & subiungitur immediate. locutusque est Aaron omnia verba, quæ dixerat Dominus ad Moysen, & fecit signa coram populo: quasi populus, & seniores idem sint. Et ratio eorum est, quia nō poterat tanta multitudo audire Moysen: erat enim sexcenta millia septingenti & triginta de solis viris pugna-
G toribus præter pueros, senes, & mulieres, quæ faciunt multitudinem infinitam, vt habetur Num. 26. ca. Rab. Sal. dicit quòd omnes ibi stabant, vt viderent si aliquis vellet contradicere eis, quæ dicebantur à Moyse, vt post mortem Moysi repugnare vellent. Dicendum est quòd omnes filij Israel congregati erant coram Moyse ad audiendum, vt componerent fędus cum Deo hic, sicut composuerant in Oreb. & sic habetur infra 29. cap. vos statis hic hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, ac tribus, & maiores natu, atque doctores, omnisque populus Israel liberi, & vxores vestræ, & aduenæ qui morantur in castris, exceptis lignorum cæsoribus, & his qui comportant aquas. Et si dicas quomodo vox Moysi audiri poterat? Respondetur
H quòd Deus fecerat eam sonoram, vt cunctus populus audiret, nec hoc multum erat, quia alia maiora fecerat Deus pro Moyse ad vtilitatem Israel, scilicet, quòd per 80. dies non comederet loquens cum Deo, vt patet infra 9. cap. & quòd facies radijs cornuta esset, vt habetur Exod. 34. cap. *In solitudine campestri.*

An expositio Caldaica hic & Rab. Sal. possit stare. Quæst. III.

Ista litera vsque ibi anno 40. potest dupliciter exponi secundum quòd supra diximus. Secundum Caldaicam translationem ista verba quæ locutus fuit Moyses, fuerunt verba dura reprehensoria totius Israel, quę ponuntur hic implicite: & tunc est sensus. *Hæc sunt ver-
I ba quæ locutus est Moyses ad Israel trans Iordanem.* Idest Moyses quando erat trans Iordanem, scilicet, citra ipsum locutus fuit ista redargutiones, quæ sequuntur ad Israel, scilicet. *In solitudine campestri.* Idest retulit eis mala quæ fecerant in solitudine campestri. *Et contra mare Rubrum.* Idest redarguit eos de malo, quod fecerant circa mare Rubrum inter Pharan, idest, etiam redarguit de malo, quod fecerant apud desertum Pharan: & sic apud Thofel, & Laban vt infra magis declaratur. Et tunc est intentio quòd quia Moyses in temporibus præteritis non redarguerat Israel de malis suis, nunc videns se propinquum morti, vt patet infra 31. cap. voluit eos redarguere, vt pœniterent de malis suis. sic redarguit Iacob filios suos, cum mors ei imminere, vt patet Gen. 49. cap. & Samuel totum Israel, vt patet primo
K Reg. 12. cap. *In solitudine campestri.* Idest quòd Moyses redarguit Israel quòd in solitudine campestri Moab fornicati fuerunt cum puellis Moabitarum, & Madianitarum, vt habetur Numer. 25. cap. *Contra mare Rubrum.* Idest etiam redarguit eos quòd murmurauerunt apud mare Rubrum, quando viderunt exercitum Pharaonis prope se, dicentes. nunquid non erant sepulchra in Ægypto, vt moreremur in hac vasta solitudine? vt habetur Exod. 14. cap. *Inter Pharan.* Desertum Pharan magnum est, in quo multæ murmurationes factæ sunt, scilicet, murmuratio, quando venerunt exploratores, vt habetur Numer. 13. & 14. capite, & murmuratio ad aquas contradictionis, quæ in Cades est in deserto Pharan vel Syn quod idem est, vt habetur Numer. vigesimo capite, & istud desertum incipit circa illam mansionem, quæ vocatur sepulchra concupiscentiæ, vt patet

vt patet Numer. cap. decimotertio, vbi postquam exierunt de sepulchris concupiscentiæ & Aseroth, fixerunt tentoria in deserto Pharan. idem patet Numer. 33. cap. in catalogo mansionum. *Thofel, & Laban.* Thofel idem est quod murmuratio. Laban idem est quod album, idest, murmuratio facta propter manna quod erat album, scilicet, coloris bdellij, vt patet Numer. 11. cap. & ista murmuratio fuit, vt habetur Num. 21. cap. cum populus locutus est contra Moysen, & ait. cur eduxisti nos de Ægypto, vt moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aquæ: anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. *Et Aseroth.* Etiam murmurauerunt in Aseroth, scilicet, Maria & Aaron contra Moysen, vt habetur Num. duodecimo cap. *Vbi auri est plurimum.* Idest reprehendit eos de adoratione vituli, & fabricatione qua factus est: quia in auro & argento abundabant. istam expositionem sequitur Rab. Sal. *Vndecim diebus de monte Oreb.* Idest improperat eis beneficium à Deo datum, quia ingrati erant, scilicet, quòd erant vndecim dietæ à monte Oreb vsque Cadesbarne: & tantum ambulauerunt in tribus diebus. quod sic probat vigesimo die mensis secundi recesserunt filij Israel de Oreb, vel monte Synai quod idem est, vt patet Numer. decimo capite, & venerunt in Cadesbarne vigesimonono die mensis tertij. manent ergo intermedij trigintanouem dies: a quibus si abstrahantur viginti nouem qui faciunt vnum mensem completum secundum Hebræos, quia vno mense integro comederunt carnes coturnicum in sepulchris concupiscentiæ, vt habetur Numeri vndecimo capite, manebunt decem dies: a quibus si excipiantur septem quibus Maria fuit leprosa, & non motus est populus de loco suo, vt patet Numeri duodecimo capite, manebunt tres dies, in quibus totum hoc iter ambulauerunt, scilicet, de Oreb vsque Cadesbarne. pro hoc tamen ingrati fuerunt, quia immediate murmurauerunt in Cadesbarne, vt habetur Numeri decimoquarto capite. Sed ista expositio multum est distorta, quia tota ista litera est vna clausula: ipsi autem faciunt diuersas clausulas, & satis euidens est quòd omnia ista denotant locum, in quo aliqua verba Moyses dixerit: maxime quia exponendo, vt supra dictum fuit, multum est disconueniens ordo narrandi: quia nec sequitur narrationem à principio rerum gestarum ad finem, vel à fine ad principium, sed intermiscendo. est enim error, quia cum dicitur in solitudine campestri, illud casuale cum præpositione notat habitudinem loci in quo aliquid fit. nam non conuenit dicere. *In solitudine campestri.* Idest quòd Moyses redarguit Israel de his quæ fecerant in solitudine campestri: cum ista præpositio in nunquam dicat habitudinem eius de quo aliquid enunciatur, sed habitudinem loci in quo aliquid fit. Item *Contra mare Rubrum.* Manifestum est quòd dicit habitudinem situs. Etiam *Inter Pharan Thofel & Laban.* Non est dubium quin ista præpositio inter dicat locorum interpositionem, aut distantiam, & non contineat sensum perfectum alicuius orationis. Item cum dicitur *Vbi auri est plurimum.* Manifestum est quòd ly vbi dicit locum, scilicet, quòd in istis locis est magna copia auri: Valde ergo distorta est sententia dicens, vbi auri est plurimum, idest, quòd redarguit eos fecisse vitulum, quia habebant multum aurum. Item quia si teneatur ista expositio, non apparebit ex litera vbi dicta fuerint ista verba: imo ipsa litera valde confusa erit, quæ dicit trans Iordanem: quia si nihil vltra adijciatur ad certificandum locum, poterit vocari Ægyptus trans Iordanem, quia citra Iordanem est, cum Iordanis sit magis septentrionalis quàm Ægyptus: etiam omnia quæ Moyses dixit in deserto, dicetur dixisse trans Iordanem, cum desertum esset citra Iordanem: & sic ista additio loci determinatiua, scilicet, trans Iordanem nil determinat, cum conueniat omnibus mansionibus filiorum Israel. Dicendum ergo quòd ista omnia dicunt determinationes locales: & sic ista determinatio generalis trans Iordanem limitabitur per alias specialiores, & non ponetur frustra ideo dicendum quòd ista verba quæ locutus fuit Moyses sunt ista

A quæ incipiunt ibi. *Cœpitque explanare.* Et ista verba vel plurima illorum dixerat eis Moyses veniendo de monte Oreb vsque in Cadesbarne: sed quia iam vigintinouem anni erant dixerat, repetit hic vt memoriæ imprimantur, propter rationes assignatas in proœmio: & secundum istum modum est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus fuit Moyses trans Iordanem.* Idest antequam accederet ad Iordanem; & ly hæc demonstrat omnia verba, quæ continentur in toto isto libro: & est sensus quòd omnia quæ in hoc libro continentur, aut plurima eorum, dixit Moyses Israeli, dum venirent de mõte Oreb per campestrem solitudinem, & circa mare Rubrum, & Thofel & Laban, vsquequo accederent in Cadesbarne. *In solitudinem campestri.* De monte Oreb vsque Cadesbarne, tota terra inter media est campestris

B solitudo. *Contra mare Rubrum.* Licet enim transierant mare Rubrum, quando recesserunt de Oreb, tamen iterum venerunt prope mare Rubrum, quia mare multos sinus habet, & diuersis terrarum flexibus arcuatur: & sic habetur Numer. 33. capite, vbi dicitur quòd postquam venerunt Israelitæ de Helin, castrametati sunt super mare Rubrum, & tamen iam transierant tres mansiones, postquam exierunt de mari Rubro. *Situs maris Rubri, & eius ortus.* Mare Rubrum inchoationem suam incertam habet, vt habet Aristotel. in libro de inundatione Nili, tamen fluit de partibus Iudæis: quia Nilus fluuius terminans Indiam a parte occidentis mari Rubro absorbetur, deinde fluit iuxta latus septentrionale contingens à parte meridiana Arachusiam, Parthiam, Persidem, Assyriam, Mediam, plerasque alias prouincias magnas, quæ

C habent a septentrione montem Caucasum, vt ait Paulus Oros. libro primo de Ormesta mundi: deinde flectitur versus meridiem, & tangit deserta Arabica, in quibus multoties arcuatur: ideo illi qui per desertum illud veniunt de Ægypto in terram Chanaan, frequenter contingent mare Rubrum: vnde Israelitæ venientes de Ægypto ter fuerunt apud mare Rubrum. Primo cum transierunt illud apud radices deserti Ethan, vt patet Exod. decimoquarto capite. Secundo deinde interiectis duabus mansionibus, nam post mare Rubrum venerunt in Marath: deinde in Helin, post castrametati sunt super mare Rubrum, vt patet Numer. trigesimotertio capite. Tertio fuerunt apud mare Rubrum, cum peruenerunt ad illum locum, vbi Moyses dixit ista populo, scilicet in campestribus Moab, quia *Pharan situs.*

D circa illa campestria versus partem orientalem erat mare Rubrum: & de hoc dicitur hic. *Inter Pharan desertum.* Pharan est post mansionem Aseroth, in quo est Cadesbarne. *Et Tophel, & Laban.* Ista duo nomina sunt locorum quæ inter mansiones non computantur, quia ibi non fixerunt castra, sed transierunt per illa: sic ponuntur Numeri vigesimo capite, multa loca, quæ mansiones non sunt, sed per illa transierunt. Vel potest dici quòd Tophel & Laban nomina mansionum sunt, sed non nominantur sic in catalogo mansionum, scilicet Numer. trigesimotertio cap. & ponuntur ista duo loca inter Aseroth & Cades, inter quæ fuerunt decemocto mansiones, vt patet Nume. 33. cap. & est ordo situs istarum mansionum, quia Pharan magis distat à monte Oreb contra terram promissionis, deinde To-

E phel, deinde Laban, Aseroth autem minus distat quàm omnes istæ mansiones à monte Oreb. *Vbi auri est plurimum.* Idest quòd inter illa loca deserta sunt multæ aurifodinæ, & mineriæ aliorum metallorum. *Vndecim diebus de monte Oreb vsque Cadesbarne.* Idest quòd mons Oreb distat vndecim diebus à Cadesbarne inter quæ loca ista verba Moyses primo locutus fuerat: si autem hoc spacium vndecim diebus ambulauerint, vel pluribus non constat euidenter. Et non est intelligendum, quòd Moyses diceret eis ista dum ambularent, quia nõ possent conuenienter audire, nec etiam si audirent, attendere possent laborantes in motu: nam labor in motu tollit animæ attentionem ad intelligendum: & hoc ex duabus rationibus quas assignauimus: Genes. decimonono cap. & ibi vide: sed quando castra agebant inter ista loca loquebatur eis Moyses: quia duo menses,

vel amplius transierunt à tempore, quo recesserunt de monte Oreb vsque Cadesbarne: sed non toto isto tempore ambulauerunt, sed morati sunt vno mense in sepulchris concupiscentiæ, & sic aliqualiter in alijs mansionibus. *Per viam montis Seyr*. Mons Seyr dicitur Idumæa, quia ibi habitant filij Esau, qui Seyr dicitur. Et non est intelligendum quòd ista via, qua veniebant isti de monte Oreb in Cadesbarne, esset in monte Seyr, vel inter montes Seyr, patet quia mons Seyr, vel Idumæa est vltra Cadesbarne, vt habetur Numer. vigesimo cap. quia de Cades miserunt Iudæi nuncios regni Idumeæ, & circuierunt montem illum, in quadragesimo anno, vt patet infra secundo capite, sed est sensus. *Per viam montis Seyr*. Idest veniendo de monte Synai ad Cadesbarne venitur per viam per quam venitur ad Idumeam. *Vsque in Cadesbarne*. Idest ista quæ infra ponuntur dixerat Moyses inter montem Oreb, & Cadesbarne: & hoc totum fuit in secundo anno exitus de Ægipto: & sic nihil horum dictum fuit post inter secundum & quadragesimum annum. Vnde dicit Rab. Abonaz. quòd solum fuerunt prophetiæ Moysi in primo & secundo & quadragesimo anno, in tempore autem intermedio non legitur, quid dixerit, nec etiam si aliquid dixerit. Quantum ad istos vndecim dies Nicolaus videtur aliqualiter adhærere expositioni Rab. Sal. Sed ipsa impossibilis est, & repugnat textui Nume. 33. cap. quia si in tribus dietis totam terram, quæ est inter montem Oreb & Cades ambulauissent, sequeretur quòd in vna die decemocto vicibus castrametati fuissent: hoc impossibile erat eis, quia fixio castrorum, & tabernaculi requirebat vnum diem vel forte magis, vt probauimus Num. septimo cap. & dato quòd hoc Deus potentia sua facere vellet, tamen verisimile non est: ad quid enim opus erat toties eadem die castrametari? quia si Deus hoc facere vellet, vt velociter desertum transirent, non oportebat facere eos toties castrametari: consequentia autem patet: quia de Oreb veniunt in sepulchra concupiscentiæ, vbi etiam ignis vorauit magnam partem eorum, quia murmurauerunt propter laborem itineris: de hoc Nume. 11. cap. & manserunt ibi diebus multis, & sic est vna dies: deinde mouerunt vsque in Aseroth, & manserunt ibi vltra septem dies propter percussionem Mariæ a lepra, vt patet Num. duodecimo cap. & sic est secundus dies: si ergo in tertio die venerunt vsque Cades, oportet quòd illa die ambulauerint per decemocto mansiones, & decemocto vicibus illa die castrametati fuerint, quia tot mansiones sunt inter Aseroth, & Cades, vt patet Num. 33. cap. Sed adhuc ista expositio superior non valde videtur sic litera conuenire: quia secundum istam expositionem verba ista dicta fuerunt inter ista loca: quæ hic ponuntur, cum castrametarentur in eis: & tunc quæritur an ista omnia verba dicta fuerint in aliquo vno loco simul, vt volunt quidam, vel non dicta sunt in vno loco. Si autem dicas quòd partialiter dicta sunt in multis locis, & non in vno loco: tunc loca in quibus dicta sunt, erunt ista quæ ponuntur in litera, sed falsum est: quia in secundo anno exitus de Ægypto ambulauerunt ista loca: nam omnia ista loca sunt inter montem Synai & Cades: sed in primo anno venerunt in montem Synai, deinde secundo anno mense secundo recedentes de monte Synai in tertio mense anni eiusdem, vel in principio quarti miserunt exploratores in terram Chanaan a deserto Pharan, vt patet Numer. decimotertio cap. postea quia non crediderunt verbis Domini, incurrerunt sententiam manendi in deserto quadraginta annis: vt patet Nume. decimoquarto cap. sed ista verba quæ hic dicuntur, dicta sunt in quadragesimo anno, vt patet infra in litera cum dicitur, quadragesimo anno mense vndecimo, prima die mensis locutus est Moyses ad omnem Israel. Item quia in isto libro tenetur ordo actorum, ita vt primo ponantur res gestæ, deinde præcepta, & cæremoniæ: in historijs autem narratur occisio regis Seon: & regis Og: qui quadragesimo anno mortui sunt ab exitu de Ægypto: sed in nulla mansione prædictarum in litera stetit Israel post mortem istorum duorum regum: nam iam erant

Via demōte Seyr.

An Iudæi ambulauerint a mōte Oreb vsque Cadesbarne in tribus diebus.

F extra Cades cum reges isti occisi sunt: Cades tamen ponitur inter istas mansiones vltima: omnia tamen quæ ponuntur in hoc libro dicta sunt post occisionem istorum regum: sic enim dicitur in litera: postquam percussit Seon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Esebon, & Og regem Basan, qui mansit in Aseroth, & in Edrai. Item non potest hoc stare: quia ista verba omnia quæ infra continentur dicta fuerunt in campestribus Moab, & non in diuersis locis: sic patet infra vigesimonono capite, cum dicitur: hæc sunt verba fœderis, quod pepigit Dominus Moysi, vt faceret cū filijs Israel in terra Moab, præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Oreb. Item ad auditionem istorum verborum totus Israel conuocatus fuit, vt patet infra vigesimonono cap. cum dicitur, vos estis hic hodie cuncta coram

G Domino Deo vestro principes vestri, ac tribuni, maiores natu, atque doctores, omnis populus Israel, liberi, & vxores vestræ, & aduenę qui tecum morantur in castris, exceptis lignorum cęsoribus, & his qui comportant aquas: sed in alijs mansionibus non congregabatur totus Israel ad audiendum aliquid: ergo ista verba non sunt dicta in aliqua prædictarum mansionum, sed in terra Moab simul dicta sunt. Item verba quæ dixit Moyses in alijs locis discurrendo, non vocantur lex: sed ista vocantur lex ergo non fuerunt dicta in alijs locis, sed specialiter per se in vno loco antecedens patet: quia infra 17. cap. dicitur, quòd postquam aliquis de regibus filiorum Israel acciperet sedem regni, faceret sibi describi Deuteronomium legis huius, idest istam legem nouam, & faciet coram se legi: vt discat timere Deum: etiam in-

H fra 31. cap. dicitur, scripsit Moyses legem hanc, & tradidit eam sacerdotibus filijs Leui, qui portabant arcam fœderis Domini. Si autem dicas quòd ista verba dicta sunt in vno aliquo loco: quæretur quis sit ille locus: & non poterit petere ex litera secundum istam expositionem: quia ista quæ hic ponuntur sunt diuersa loca: & non dicunt aliquem vnum locum specialem: hoc tamen inconueniens est, sed non conuenit ista expositio, quia quandocunque ponuntur determinationes alicuius facti, aut dicti quantum ad tempus & locum, oportet vt illæ determinationes conueniant inter se, scilicet, vt determinatio loci non repugnet determinationi temporum, vel econtrario: sed hic repugnant: quia istæ mansiones diuersæ sunt, in quibus ista verba dicta sunt, sicut determinatio loci: tempus autem quod infra ponitur,

I scilicet anno quadragesimo est temporis determinatio: nunc autē istę duæ determinationes inter se repugnant: quia non stetit Moyses in istis mansionibus in quadragesimo anno mense vndecimo, sed in secundo anno: ergo non sunt istæ diuersæ mansiones, in quibus ista verba dicta fuerant: sed oportet dari vnam mansionem in qua steterit in quadragesimo anno. Item si Moyses narrasset ista procedendo per mansiones istas, quæ hic ponuntur, ordinarentur recte secundum ordinem, qui est inter ipsas, procedendo de monte Oreb versus terram Chanaan secundum ordinem, quem Moyses tenuit in ambulando ista loca: sed hic non ponitur sic: quia mansio quæ dicitur trans Iordanem post omnes istas est, sed hic ponitur in principio: etiam Aseroth prius est quàm desertum Pharan: quia de Aseroth venerunt in deser-

K tum Pharan, vt patet Numer. decimotertio capite, videtur ergo quòd non sint istæ diuersæ mansiones, per quas transeundo dicta fuerint ista verba. Est ergo verissima sententia huius literæ, & nulla alia vera potest dari; quòd ista omnia verba quæ dicta sunt in hoc libro, & vocantur lex secunda siue noua, dicta fuerunt a Moyse in vno loco, scilicet in campestribus Moab, siue in valle quæ est contra Phanum Phegor, vt patet infra tertio capite, & hoc congregato omni populo ad audiendum, & non ambulando per diuersas mansiones. & est sensus. *Hæc verba*. Idest omnia verba, quæ continentur in isto libro ab illo loco. *Dominus Deus noster locutus est*. Vsque ad finem libri vbi agitur de sepultura Moysi cap. vltimo. quia illum dicitur scripsisse Iosue a quibusdam. *Quæ locutus est Moyses ad omnem Israel*. Congregatum ad audiendum, ut patet infra

Expositio verissima auctoris.

infra 29.ca. *Trans Iordanem.* Idest in terra Moab apud A Iordanem, quoniam tunc erant iuxta Iordanem, cum illa esset vltima mansio, & immediate ingressuri erant in terram Chanaan transeundo Iordanem. *In solitudine campestri.* Idest in quodam deserto quod non est nemorosum, habens arbores, & ligna: nec habens montes altissimos, sed est campestre, idest planum desertum, sicut campus: & ista solitudo campestris vocatur campestria Moab, vt patet Num. 33.c. & est vltima mansio. *Contra mare Rubrum.* Idest ista mãsio erat contra mare Rubrũ: quia quædam arcuatio maris Rubri venientis per deserta arabica fit ibi. *Et inter Pharan.* Solitudo Pharan valde magna erat, & attingebat circa illum locum. *Inter Tophel, Laban, & Aseroth.* Idest ista loca sunt etiã in circuitu campestrium Moab, in quibus tunc erat Moyses: & ista loca erant in circuitu ad orientem, & occidentẽ, B boream, & austrum. *Vbi auri est plurimum.* Scilicet in cãpestribus Moab, vbi tunc manebat Moyses: quia sunt ibi mineriæ. *Vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest quod iste locus in quo tunc Moyses manebat cum ista dicebat, distat vndecim diebus, idest vndecim dietis à monte Oreb, s. quòd campestria Moab in quibus ista dicta fuerunt, distant vndecim dietis a monte Oreb: & hoc. *Per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest quòd Cadesbarne est in via veniendo de monte Oreb in Campestria Moab: & ad illam debet veniri per viam montis Seyr, idest per viam qua venitur de monte Oreb vsque in montem Seyr, idest vsque in Idumæã quæ vocatur mons Seyr: deinde vsque ad campestria Moab est alia via: tota tamen continet solum vndecim dietas. *Anno quadragesimo.* Dixit supra quòd Moyses C ista verba iam dixerat in secundo anno, nunc autem repetit ea in quadragesimo anno: iste fuit vltimus annus, quo in deserto steterat. *Vndecimo mense.* Qui apud nos est Ianuarius: quia ipsi à Martio incipiunt, & in Februario finiunt: sic etiam Romani antiquissimi habuerunt, vt in Martio inciperent, vt ait Ouidius primo Fastorum.

Qui sequitur Ianum veteris fuit vltimus anni,

Idest Februarius, qui sequitur post Ianum fuit vltimus mensis anni veteris. Postquam Moyses consummauit verba ista mortuus est, vt patet infra 32. cap. Et voluit eis dicere ista circa mortem suam: quia magis retinentur, quæ magni viri circa mortem dicunt, quàm in vita quia ex maiori desiderio dicere creduntur; & quia mos D fuit antiquorum patrum prope mortem corrigere: sic Iacob Ruben, & Simeon, & Leui in morte increpauit vt Gen. 49. cap. & Iosue Israelitas in morte admonuit, vt habetur Iosue vlti. & Samuel in fine dierum totum Israel increpauit. 1. Reg. 12. licet Samuel post magis vixerit, quia vnxit Dauid, vt patet 1. Reg. 16. cap. *Postquam percussit Seon.* Prius enim omnes tumultus bellicos transire permisit, vt populus totaliter quietatus legem Dei toto attenderet animo. *Qui habitauit in Esebon.* Ista erat metropolis regni sui. *Qui mansit in Astaroth.* Ista est Astaroth Carnayn; in qua habitauerunt Raphaym, i. gigantes, quos percussit Chodorlaomor, vt habetur Gen. 14. cap. erat enim Og de genere istorum gigantium, vt patet infra 3. cap. *Cœpitque Moyses explanare.*

Mos fuit antiquorũ patrũ prope mortẽ corrigere.

...tudo campestris quid sit.

Narrationis positio. Et cur Israelitæ magno tempore errauerunt per desertum. Quæst. IIII.

HIc incipit tractatus, & primo narrationem ponit. Secundo historiam apponit in c. vlt. Prima in tres. Primo narrat facta. Secundo ordinat mandata, ibi in 4. cap. & vltra. Tertio imprecatur, & prænunciat bona 33. cap. In principio facta narrantur demõstrando Dei manum adiutricem, & eorum semper duram ceruicem: vt per hoc ad obediendum Deo humiliores reddantur. *Cœpitque Moyses explanare.* Explanatio est duplex: quędam per additionem, vt si aliqua lex obscura erat, & pòst per additionem alterius notificatur. Secundo si aliquod dubium nullo apposito interpretamur: vtrunq; fecit Moyses, quia aliquid addidit, & aliquid interpreta-

Expositio verissima authoris.

Duplex est explanatio.

A tus est. *Dominus Deus noster.* Hic narrat quomodo rebelles fuerunt non credendo verbis Dei de intrando terram promissionis. *Dominus Deus noster locutus est.* Ex hoc peccatum eorum aggrauatum est, quia Deo loquenti non crediderũt, cum Deus veritas sit per essentiam, nec falli potest, quia sciens est: nec fallere vult, quia bonus est: fidelis enim permanet, & seipsum negare non potest 2. ad Tim. 2. ca. *Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis.* Idest si quis magno tempore mansistis in hoc monte, non est opus vos magis morari: & potest esse alius sensus: sufficit vobis, quia stetistis in hoc monte, nec opus est, quod discurratis magno tempore per solitudinem, sed ite cito, & possidete terram promissam, q.d. disposuerat Israelitas captiuos teneri in Ægypto, & inde liberari in manu valida, & transire mare Rubrum, & dari manna in B in solitudine ad laudem potestatis & bonitatis Dei: & quòd in monte Synai essent, vt ibi per legis susceptionẽ efficerentur populus Dei: postquam ergo legem ibi receperant, & sacerdotium, & tabernaculum cum ornamentis fecerant, edocti sufficienter in cęremonijs illis, quantum erat ex Deo nihil supererat, nisi vt intrarent terram promissam. ideo: *Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis.* Idest necesse erat, vt vos vsque huc veniretis, vt complerentur omnia quæ de vobis disposueram: quia ergo hic stetistis omnia completa sunt, nec aliquid superest nisi vt intretis in terram vestram. *Reuertimini ad montem Amorrhæi.* Innuit eis Moyses, quòd accedere vsque ad montem Synai cogebantur ex Dei dispositione: & hoc sufficiebat: si autem post magno tempore errauerunt in deserto, ex culpa ipsorum fuit: Deus enim C immediate post legem datam eos introduxisset, nisi ipsi obuiassent. *Reuertimini & venite ad montem Amorrhæi.* Mons Amorrhæi vocatur terra promissionis: quia in ea habitabant Amorrhæi: in terra Chanaan habitabant septem populi de quibus sæpe ponitur in Exodo: aliquando tamen nominantur ab aliquo de populis illius terrę qui inter eos est principalis: sicut vocantur aliquando Chananæi solum, vt patet Gen. 24. cap. cum dixit Abraham ad Eliezer: non accipies filio meo vxorem de filiabus Chananæorum, inter quos ego habitabo: aliquãdo vocantur omnes Amorrhæi, sicut dicitur Gen. 15. cap. nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in præsens tempus: sed manifestum est, quòd non vocantur illic Chananæi solum illi, qui erant de illo populo speciali, qui vocabatur Chananæus: quia non D solum volebat euitare Abraham filias illorum, sed etiã filias Ethæorum: & Iebusæorum, & sic de cæteris. Etiã alia auctoritas nõ potest solum intelligi de Amorrheis, vt sunt vnus populus: quia ibi loquebatur Deus Abrahæ de traditione actuali terræ Chanaan ei, & semini suo, quæ erat tradenda, cum eam perderent illi populi propter peccata sua: sed manifestum est, quòd propter sola peccata Amorrhæorum non erat perdenda: ergo ibi intelliguntur cæteri populi sub nomine Amorrhæorum: sic hic vocatur mons Amorrhæorum terra Chanaan quæ erat mons, idest montuosa, vt patet infra 6. ca. cum dicitur: terra ad quam ingredietis possidendum, non est sicut Ægyptus, in qua iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irrigua: sed montuosa est & cãpestris de cęlo expectans pluuias: quam Dominus Deus E tuus semper videt, & oculi eius sunt super eam à principio anni vsque ad finem eius: vel accipitur mons, vt infra dicetur: & possunt accipi hic Amorrhæi pro illo populo speciali tenendo istam secundam sententiam quæ verior est, s. quòd mons Amorrhæorum dicatur pars terræ, quæ est ante Iordanem, in qua habitabant Seon & Og, qui vocantur duo reges Amorrhæorum, vt patet infra 3. ca. cum dicitur, tulimusque illo tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum: est autem mons in terra istorum, scilicet mons Galaad, qui cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse & Gad, vt patet infra 3. cap. & ista sententia est melior quam prior, vt retineatur proprium significatum vocabuli: & non coincidat cum inferioribus; scilicet cætera quæ proxima sunt campestria atque montana.

Mons Amorrhei quare vocetur terra promissionis.

Cuiusdam opinio de monte Amorrhæi an sit positus pro tota terra Chanaan. Quæst. V.

ALiquis volens tenere primam sententiam dicet: quòd ponitur hic mons Amorrhæi pro tota terra Chanaan: deinde declaratur cum dicitur, montana & campestria atque humiliora, ita quod sit vt magis commune,& minus commune, vel vt totum & partes. Sed non potest stare: quia inter totum & partes, exponens & expositum, magis commune,& minus commune, nunquam ponitur relatiuum diuersitatis: sed hic ponitur cum dicitur, reuertimini ad montem Amorrhęorum,& cætera quæ sunt proxima campestria, impossibile est ergo quod mons Amorrhæorum stet hic pro tota terra Chanaan,& sic secunda expositio est bona, prima autem non potest stare, sed quomodo reuerti poterant in terram de qua nunquam venerant, respondeo, quod isti dicebantur venisse de terra promissionis, quia Iacob,& filij sui, qui patres istorum erant, venerant de illa in Aegyptum, in quibus isti originaliter venerant, & de istis dicitur Gen.15.generatione quarta reuertentur huc, est.n. iste mons Amorrhæorum pars terræ promissionis, vbi erant Og, & Seon duo reges Amorrhæi, ad quam primo venerunt, vt habetur Nume.21.capit. *Et cętera quæ sunt proxima campestria*. Post terram istorum regum Amorrhæorum circa terram campestris est quam obtinuerunt Israelitæ. *Atque montana*. Terra promissionis versus Septentrionem montuosa & alta est, est enim in ista parte ascensus scorpionis, qui sunt montes alti & Libanus, de quibus Num. 34. cap. *Et humiliora loca contra Meridiē*. Planior & humilior est terra ista circa Meridiem ad ingressum Aegypti quàm contra alias partes mundi, ideo de parte illa semper ascendere dicuntur. *Et iuxta littus maris*. Idest iuxta littus maris magni Mediterranei quod est ad Occidentalem plagam, in qua parte habitabat Chananæus vt habetur Num.13. cap. ideo dicitur in litera terram Chananæorum. *Terram Chananæorum*. Possunt accipi Chananęi hic dupliciter. Vno modo pro quodam populo speciali, qui est vnus de illis septem,& tunc est sensus quod ista terra quæ est iuxta littus maris est terra tota supra nominata, s. mons Amorrhęorum,& campestria proxima, atque montana, & humiliora loca, sed prima sententia melior est, quia textus vult facere differentiam inter montem Amorrhæorum, & terram Chananæorum. Item quia dicitur immediate terram Chananęorum,& Libani vsque ad flumen magnum Eufratem, quasi terra Chananæorum sit distincta a terra Libani,& contra Eufratem, sed falsum est si accipiantur Chananæi pro omnibus septem populis: quia tunc terra Libani & vsque ad Eufratem eadem est cum terra Chananæorum: quia cum Deus promitteret istas populorum terras Abrahæ, promisit ei terram vsque ad Eufratem, vt patet Gen.15. cum dicitur; sēmini tuo dabo terram hanc à fluuio Aegypti vsque ad fluuium Eufratem. Et Libanus est mons iste contra Septentrionem in regione Tyri,& Sydonis, vt diximus Num.34.cap. *Vsque ad flumen magnum Eufratem*. Iste fluuius est cōtra Septentrionem versus Babylonem. *En inquit tradidi vobis*. Idest ita certam habetis eam tanquam iam actualiter possideretis, nec oportet pro ea plus laborare nisi solum, vt non peccetis, ne mereamini non intrare, vel sero intrare, sicut factum est. *Ingredimini & possidete eam*. Non dixit, ite & pugnate contra gentes illas, sed ite & possidete, quasi nullum haberent aduersantem, nec oportebat eos multum vexari laboribus, quia Deus pugnabat pro illis tacentibus illis, vt habetur Exodi 14. *Super quam iurauit patribus vestris*. Vt patet in Gen. 22. cap. & Exo.50. & interponebatur iuramentum Dei in his promissionib. non quod verbum Dei magis certum esset cum iuramento quam sine iuramento, quia Deus quocunque modo promittat, mentiri nescit, sed quia imitabatur modum humanum, stabiliora enim sunt humana promissa quæ iuramento firmantur, quàm quæ sine iuramento interposito constant, de iuramento Dei quas vi-

Chananei dupliciter accipi possunt.

F res habeat,& quomodo aliquid specialius sit, quàm quādo non iurat, diximus late Gen.22.c.& ibi vide. *Vt dare eam illis & semini eorum*. Non data fuit terra ista Patriarchis quātum ad actualem possessionem, sed quātum ad titulum ex donatione Dei, quæ omnium rerum dominia mutare potest, proprietatem consecuti sunt: possessione autem magno tempore caruerunt: vnde licet Abraham & Isaac in terris promissionis habitarent, non dicebantur habitare, sed peregrinari, vt patet Gen. 20.& 26.& multis locis: licet enim peccata gentis illius demererentur priuari dominio, non tamen adhuc merebantur priuari possessione, donec vltra peccata concrescerent,& sic habetur Gen.15. nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in pręsens tempus ad expellendum eos, s. de terra illa: cum autem peccata eo-
G rum fœdissima consummata sunt: Dominus expulit eos euomente eos terra, vt patet Leui. 18. cap. cum dicitur: ne polluamini in omnibus quibus contaminatæ sunt vniuersæ gentes, quas ego eijciam ante conspectum vestrum,& infra subditur omnes abominationes fecērunt accolæ terræ, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam: cauete ergo ne & vos similiter euomat cum paria feceritis, sicut euomuit gentē, quę fuit ante vos. *Dixiq; vobis*. Hic probat impletam promissionem Dei de multiplicatione seminis, de qua Gen. 15. ca. *Illo in tempore*. Ex hoc videtur, quòd primo data est lex, quàm veniret Ietro ad Moysen, & quàm ordinarentur principatus, de quibus hic: sed ibi videtur Exod.18. secundum ordinem literæ, quòd primo venit Ietro, quàm daretur lex, quid autem sit non multum refert: ibi magis dictum fuit. Si tamen
H vellemus tenere, quòd venit Ietro, & ordinata sunt ista ante datam legem, non probabitur hic contrarium, quia ista determinatio, scilicet in illo tempore non solum refertur ad illud tempus quo Deus mandauit eis recedere de Oreb, sed ad quot steterunt in Oreb, & tunc bene stat, quia in Oreb steterunt ante datam legem, & post datam legem. *Non possum solus sustinere vos*. Propter multitudinem subiectorum, quia erant plures quàm sexcenta millia, vt habetur Num.1.cap. immo omnes tam Hebræi quàm Aegyptij ascendentes cum eis,& senes cum paruulis plures erant quàm trigesies centum millia, vt declarauimus Exod.1.& 12.cap.& propter multiplicitatem curarum, habebat enim temporalem iurisdictionem & spiritualem, vt habetur Exod.18.& satis euidenter colligitur ibi ex litera curabat etiam quid comede-
I rent, & quid biberent ipsi,& iumenta sua, & qualiter hostes euaderent vnde non solum erat Moyses iudex eorum, sed dux, mater,& pater,& pędagogus, vt colligitur Num.11.cap. cum dicitur, cur afflixisti seruum tuum,& quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me: nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem? vel genui eam, vt dicas mihi porta eos in sinu tuo, sicut solet portare nutrix infantulum,& defer in terram pro qua iurasti patribus eorum? *Multiplicauit vos, sicut iurauit patribus vestris, & estis sicut stellæ plurimi*. Quia sicut nullus hominū stellarum multitudinem numerare potest, sed Deus solus, vt patet Ps. 146. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus ejs nomina vocat: sic populus Israel videbatur innumerabilis, vt habetur Nume.23.cap. quis numerare
K potest puluerē Iacob, & nosse numerū stirpis illius?

Terra promissionis quomodo est data Patriarchis.

Quare aliquæ stellæ a nobis non possunt videri, nec numerari, & quando vnius hemisphęrij stellæ omnes possint videri. Quæst. VI.

VTrumque tamen numerabile est, & stirps Iacob, quia numerauit eam Moyses, & stellæ quidem numerabiles sunt: sed nullus hominum eas numerare potest propter multitudinem, & propter non apparentiā aliquæ enim non sunt visu notabiles, quemadmodum illæ, q̄ sūt in galaxia: et ꝓpter oculi indispositionem, qa cum vnam partem aspiceret, alteram partem perderet: nesciens vbi reliquerat. Item quia orbis semper mouetur

tur,& aliquæ occultantur; & aliæ oriuntur. Item quia horizon noster nusquam est totaliter planus, sed aliqua altitudo terræ occupat, ne videamus aliquas stellas. Itē quia solum nobis hemisphærium patet: stellas autem alterius hemisphærij numerare non possumus, nisi terram in gyro circuiremus, quod impossibile est: Si autem aliquis stet in aliquo horizonte semper, non solum omnes stellas numerare non poterit, sed etiam nec videre poterit, nisi in triginta sex millibus annorum, in quibus secundum motum proprium redibit pars tota horizontis, siue totum oppositum hemisphærium super caput hora nocturna: patet hoc ex suppositione motus proprij stellarum secundum Ptolomeum. Nisi forte fieret totalis eclipsis solis, ita φ apparerent omnia astra: & tunc si aliquis in medio noctis præcedentis vidisset hemisphærium plenum stellis, si in meridie sequenti fieret eclipsis, videret totum oppositum hemisphærium stellatum. Hoc quod supradictum est aliqui putauerunt, sed falsū est, quia in quocunque hemisphærio simus, in vno anno omnes stellæ nobis oriuntur ortu eliaco, quia cum sol faciat stellas in hemisphærio in quo est, inuisibiles propter sui splendorem: solum appareret hemisphærium inferius oppositum, & aliud dimidium occultatur: sed illud in medio anno sol transit: ideo post dimidium annum videbimus omnes stellas oppositas: si enim aliquis iuxta medium Aprilis respiciat in principio noctis, videbit sex signa ab ariete vsque libram: si autem in medio Octobris respiciat, videbit sex signa a libra vsque arietem per aliam, & ista occupant totum cælum, & patent ista, quia secundum positionem Ptolomei quæ est satis nota, vbicunque simus semper sex signa apparent, & sex occultantur: in qualibet ergo nocte oportet, quòd sex signa appareant, cum quibus apparet dimidium cœlum siue hemisphærium, quod idem est: si ergo simus in medio Aprilis intrat sol, tunc in taurum, & in illa die est in primo gradu, & oritur totus primus gradus, vel quasi in illa die: quando ergo sol occubuerit, ità quòd sit in puncto horizontis, erit supra horizontem primus gradus tauri quem illa die perambulauit sol, & post illum aries, & pisces, & aquarius, cuius primus gradus erit in angulo cæli: deinde descendendo versus punctum ascendentis in oriente erit capricornus, sagittarius, & scorpius, cuius primus gradus erit in puncto orientis, & vocabitur ascendens. Et sic simul videri possunt tunc ista sex signa, quæ faciunt hemisphærium, & omnes stellæ in illa parte hemisphærij: occultantur autem tunc alia sex signa, scilicet libra, & virgo, & leo, cuius primus gradus erit in angulo terræ, deinde cancer, & gemini, & totus taurus vsque ad primum gradum, quem illa die sol perambulauit, & oriri incipit in principio noctis ortu eliaco: si autem in illa nocte aliquis considerare voluerit ortum stellarum, & ascensionem, videbit quasi omnes stellas cœli: quia antequam sit dies, ascendet libra, quæ erat sub puncto orientis, quando sol occubuit illa die, & virgo, & leo, & cancer, & gemini, & aliqua pars tauri, reliqua autem videri non potest, quia licet sol ortus non fuerit, tamen lumine suo facit diem clarum quasi per horam, & dimidiam antequam oriatur, & tūc incipiunt occultari stellæ ex maiori lumine oriente, & sicut dicimus de illo, qui considerat in die, quo est Aprilis medius, ita dicimus de illo qui considerat in medio Octobris: nam tunc intrabit sol in scorpionem, & ambulabit illa die tota primum gradum scorpionis, qui eadem nocte incipiet oriri super horizontis punctum in occidentem ortu eliaco per recessum solis ab illo gradu, & tunc manebunt in principio noctis sex signa super horizontem in toto hemisphærio, scilicet libra, virgo, & leo cuius principium est in angulo cæli, deinde cancer, gemini, & taurus, & manebunt sub horizonte alia sex signa, quæ in medio Aprilis in principio noctis erant super horizontem, & sic in duabus noctibus anni potest videre quilibet totum cælum, scilicet quòd in vna videat medietatem stellarum, & in alia aliam medietatem.

Vbicunque sumus semper sex signa cæli apparent & sex occultantur.

Si autem obijcias de gibbositate terræ impediente, ne videatur totum medium cælum. Respondetur quod illa pars, quæ occultatur impedimento gibbositatis ter-

A ræ, modica est: cum terra videatur esse respectu cælestis magnitudinis instar pūcti, vt dicit Boetius de conso. lib. 2. pro. 7. & idem pro nihilo reputatur. Si tamen aliquis secundum veritatem velit videre hemisphærium, expectet valde modicum spacium in qualibet illarum noctium, in quo orietur tantum de cælo, quantum occultabatur propter terræ gibbositatē, & sic vere videbit omnes stellas eius hemisphærij: numerare tamen secundū, φ littera vult hic, & Ps. 146. impossibile est cuilibet mortalium, dum adhuc viuit, Postea autem perfecte cognoscet numerum, sed etiam cuiuslibet earum specialem virtutem: dæmones etiam & angeli ista nunc cognoscunt, quia eorum cognitioni omnia naturalia subduntur. Concluditur ergo φ aliquis nullo modo omnes stellas numerare potest: ideo Aratus astrologus qui in Ae-

Quid dicatur quod quis poterit videre omnes stellas cæli, sed non numerare.

B gypto floruit iuxta tempora Ptolomei, quia dixit se omnium stellarum numerum comprehēdisse, ab omnibus irrisus est, vt ait Lucas Tuden. & Eusebius in chronicis, & Aug. de ciu. Dei lib. 16. & 18. de hoc meminit Marcus Tullius Cicero in dialogo Academico ad Hortensi. qui incipit: magnum ingenium Lucij Luculli. *Addat ad hunc numerum multa millia.* i. ad numerum filiorum Israel qui sunt boni: signantur enim boni nomine stellarum, & mali nomine pulueris, cuius causam assignauimus Nume. 23. cap. ideo præcabatur Moyses bonos filios Israel crescere: malos aut non. *Et benedicat vobis.* Benedictio semper importat augmentationem bonorum, siue spiritualium, siue temporaliū. *vestra negotia sustinete.* i. causas ciuiles, quæ sunt proprie pecuniaria negocia. *Pondus.* s. ministrādi vobis necessaria, quia vnus petebat

C carnes, alius vinum, & sic aggrauabatur multū talibus curis, & de hoc ipse conquestus est, quia ipsi petebant ab eo panem, & carnes, & pisces, & plorabant coram eo, sicut paruuli coram nutricibus, vt habetur Nu. 11. & Exo. 16. *Ac iurgia.* i. rixas vestras, & dissensiones, vel. *Negocia.* s. spiritualia orando ad Deum, & quærendo ab eo responsum. *Pondus.* In temporalibus ordinandis sine lite. *Ac iurgia.* i. lites, vel forales causæ. *Date ex vobis.* Hoc dixit Moyses per consilia Ietro, vt patet Exod. 18. cap. viros sapientes, qui multa per doctrinam cognouerunt. *Et gnaros.* Qui multa experti sunt, vel experimento cognouerunt: vel. *Sapientes.* In diuinis. *Gnaros.* In humanis. *Quorum conuersatio sit probata.* Ita φ sciatis eos nō esse auaros, per pecuniam corruptibiles, vt dixerat Ietro Exod. 18. cap. *Ponam eos principes vobis.* Idest vt vos re-

D gant, & isti dirigebant populū conseruando in pace, & quilibet de suis subditis curabant, & iudicabant in causis paruis. Et ideo quando diximus Numeri 11. quòd isti non iudicabant, sed solum dirigebant, & conseruabant, verum est principaliter, quia hoc ad 70. seniores pertinebat, sed in paruis iudicabant, & illi. 70. erant aliqui de tribunis in qualibet de tribub. de veritate huius diffusius dictum est Exod. 18. & ibi requiratur. *Bona res est quam uis facere.* In hoc omnis populus cōsensit ei, quia vidit manifeste, φ erat bonum, & propter hoc multum honorabant Ietro, qui tale consilium dederat, vt habetur Nu. 10. c. cum dixit ei Moyses: noli nos dimittere, tu n. nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster: cumque nobiscum iueris, quicquid optimum fuerit ex omnibus, quæ daturus

E nobis Dominus; dabimus tibi. *Nobiles.* Idest de maioribus natu.

Quare nobiles Moyses constituit principes potius quam plebeios. Et nobilitas quid est, & ad quid nobiles tenentur. Quæstio. VII.

ET hoc propter multa, quia magis noti sunt mores nobilium quàm ignobilium, quia propter generis altitudinem famosiores sunt.

Item quia nobilitas quandam necessitatem videtur imponere hominibus, vt strenuos mores sui generis insequantur, sic enim ait Boetius de conso. lib. 3. prosa. 5. videtur namque esse nobilitas quædam de meritis veniens laus parentū, & postea concludit, quod si quid in nobilitate bonum est id arbitrantur esse solum, vt im

posita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum vir tute degenerent. Item quia facilius homines tolerãt aliquem nobilem genere eis dominari quàm aliquem plebeium, & maiori riuerentia tenentur, quòd requiritur in principatu: nihil enim princeps prodest quem subditi non verentur. Etiam quia cum homines parhæ conditionis magnæ multitudini dominatur: aliqui animosi eius dominatui se subijci non ferentes dissensiones faciunt, & plerunque vrbium dissidia, & legum violatio causatur, nisi ille qui paruæ conditionis est, ita virtute excellat, vt omnibus de politia de eius bonitate complaceat, quod rarissimum valde est. *Constitui eos principes & tribunos*. Princeps nomen generale est continens in se omnes hic nominatos: ideo nõ ponitur hic proprie, sed pro idest quia non communicatur genus cõtra species suas. *Tribunos*. Habentes sub se mille. *Centuriones*. Qui pręsunt centum viris. *Quinquagenarios*. Qui præsunt quinquaginta. *Decanos*. Qui præsunt decem. De modo sub ordinationis istorum principatuum diximus Nume. 11. cap. *Qui docerent vos singula*. Causas sententiabant, quia non poterant dari in lege regulæ circa omnia agibilia, quæ sub narratione vel sub arte cadunt vt habetur 2. Ethic. & 5. vir autem sapiens videns casum poterit secũdum materiam subiectam dirigere, quia ita iudicasset legislator si omnes circunstantiæ ei potuissent offerri. Et ad hoc oportet esse in talibus prudentiam politicam, vt licet leges non condant cũ de casibus non scriptis in lege ita iudicent, ac si legẽ conderent. *Audite illos*. Idest vtranque partem: non enim debet iudex inaudita parte procedere, nisi in notorijs, vbi vocatio partis non requiritur ad faciendum processum iuris, quia talis processus fit ad inquirendam veritatem: in notorijs autem veritas euidens est, sed solum debet vocari ad audiendum sententiam. *Siue ciuis sit, siue peregrinus*. Iste leges dabantur posteris, in quibus non debebat intercedere maior fauor pro ciue quàm pro peregrino, tunc autem nullus ciuis erat, quia ciuis a ciuitate dicitur: ciuitatem autem nullam tunc habebant, cum non ingressi fuissent in terram promissionis, ideo tunc nec Israelitę, nec alij alieni gentes, cum eis ascendentes ciues erant: vocatur peregrinus, qui peregre transit per aliquam regionem, vel qui de alio loco est, & in iudicio compareret extra locum suũ vel ille, qui de alia terra ad aliquem locum, vt ibidem moraretur, aduenit: qui proprie aduena dicitur, & de istis loquitur hic in litera, quia multi de istis inter Hebræos futuri erant, cum conuerterentur ad iudaicum ritum, & Deus specialiter dicebat iustitiam esse tenendã in peregrinos, quia sciebat Hebræos crudos atque amisericordes, & conuersos de Gentilitate tanquam seruos oppressuros, & abominaturos eos, quod occasionẽ præstaret, vt nulli de Gentilitate ad iudaicum ritum conuerterentur.

Plures sũt casus quã leges.

Quis sit peregrinus

Idem enim quidam & plurimi modernorum nostrorum patiuntur ad conuersos de iudaismo, detestantes, vilipendentes, atque contristantes eos, sed fieri non debet, vt patet extra de rescript. vbi dicitur de quodam quem episcopus in canonicum recipere nolebat, quia cõuersus erat, & Papa rescribit dicens, pro eo vero, quòd Iudeus extiterit eum dedignari non debes. Vel potest accipi ciuis non pro illo qui participat lege, & dignitate in aliqua ciuitate, vt patet 3. Poli cap. 1. sed pro illo qui de Israel descendens erat, & patet hoc, quia in deserto vbi dicta sunt primo, nullus erat ciuis accipiendo primo modo, sed pro naturali de Iacob.

Nulla erit distantia personarum. Idest non facietis differẽtiam in iudicando, vtrum sententiam proferatis contra diuitem vel pauperem, dumtamen secundum legem detis sententiam, neque in iudicio magis diues, quàm pauper honorandus est, ideo infra dicitur, quod si duo viri diues, & pauper iudicio contenderint, vterque ante iudicem stabit, nec faciet potentem vel diuitem apud se sedere, & pauperem stare, quia ista in animo pauperis magis suspicionem causarent contra se, crederet enim aduersarium acceptum esse iudici, ideo ius suum proponere formidaret, dato quòd iudex non intenderet per hoc fauori personarum adhęrere, sed non solum à malo, sed

In iudicio non magis diues quã pauper est honorandus.

F etiam ab omni specie mali abstinendum est, extra de vita & hon. cle. cap. cum ab omni. *Ita paruum audietis, vt magnum*.

Quare iura minus puniunt nobiles quàm ignobiles. Deus autem in inferno è conuerso. Et quid agendum in multitudinis delicto.
Quæst. VIII.

QVia aliquando nobiles & ignobiles non habent eandem legem, sed plura concesserunt iura nobilibus quàm ignobilibus, & alio modo pro eodem delicto puniuntur isti quàm illi: in inferno autem non obseruabuntur ista priuilegia, sed potentes potenter tormenta patientur Sapien. 6. cap. & ibidem dicitur: iudi-
G cium durissimum fiet his qui præsunt: ratio diuersitatis est, quia Deus qui ad voluntatem suam potest cuncta regere, cum sit ei idem velle quod posse, & facere, considerat merita vel demerita cuiuslibet in se, & secundum illa punitur vel gaudet, ideo dicitur scrutator cordium, quasi ex his, quæ in homine sunt, quemlibet iudicans, & non curando de alio: hoc verum est post mortem, sed in vita aliquando punit aliquos, qui nihil peccauerunt ad aliorum castigationem, vt in furto Achar ipse cum filijs & filiabus & omnibus combustus est, vt patet Iosue. 7. c. filij tamen & tota domus nihil peccauerant, quia huius furti conscij nõ erant, nec fauorẽ dederant: in hoc tamen secretum Dei iudicium latet, quia licet illi pro illo crimine nihil mali mereantur, cum ma-
H lum nõ egerint, tñ ex aliquo alio crimine meruerunt, vel licet non mereantur in se, propter patres iniquos puniuntur, vt patet infra 7. cap. & Exo. 34. & n. 14. c. & ibidem clare posuimus qualiter ista pęna inflicta filijs pro patribus interdum proficit ad eorum magnum meritũ aut aliquorum criminum deletionem. In politia humana quæ imperfecta est, & difficilis conseruari, quia subditi non subijciuntur totaliter rectoribus, non consideratur semper meritũ, vel demeritũ alicuius, vt sic æqualiter puniatur, sed consideratur pax & bonus status politiæ. Quando ergo in puniendo aliqua vitia scandalum oritur, punitio dimittitur, ideo quia scandalũ esset nobiles in pęnis ignobilibus comparari, iura sanxerũt eos minus puniri, licet forte in eodem actu plus peccauerint. Item si magna pars ciuitatis peccauerit, non puni-
I tur propter scandalum discessionis a politia: vnde delicto multitudinis parcitur non solum in pure ciuilibus, sed etiam in spiritualibus, vt extra de clerico excommunicato vel deposito ministrante. c. latores, vbi dicitur quòd si illi clerici, qui post excommunicationem & interdictum officia diuina celebrauerunt, si sint 40. solũ aut pauciores in hoc peccantes deponantur perpetuo ab omni sacerdotali officio, si autem fuerit magna multitudo, aliqui pauci qui magis peccauerunt, ab officio perpetuo deponantur: omnes alij minus peccantes ab officio tẽporaliter suspenduntur: hoc autem verum est, quando in punitione multitudinis timetur magnum periculum, aut scandalum, vel fractio legum, repugnante multitudine correctioni: si tamen ipsa multitudo libenter correctionem recipiat, punienda est, vt habetur 31.
K q. 4. c. non potest in fine & de penitentijs dist. 7. c. fin. Et sic quando Moyses vidit populum coluisse vitulum cõflatilem, accinctus ense cum alijs Leuitis transiuit per medium castrorum a porta vsque ad portam, & occidit viginti tria millia virorum, quæ erat satis magna multitudo, vt patet Exo. 32. c. hoc aũt fecit propter duo. Primo quia a Deo inspiratus fuit, ꝙ posset punire illã multitudinem, & quòd reliquus populus non insurgeret contra eum. Secũdo quia delictum valde magnum erat, quia nihil Deus magis abominabatur quam cultum idolorum, tanquã aliquid quod directe est contra ipsum: reliqua autem peccata licet eum offendant, non tamen ita directe, quia ad proximum sunt, sic etiam mandatur infra 13. cap. quòd si in aliqua ciuitate habitatores peruersi fuissent, vt saltem semel colerẽt idola, totus Israel pugnare debebat contra ciuitatem, & occidere viros, feminas

minas, senes, & paruulos vsque ad pecora, & omnem supellectilem cum tota ciuitate comburere, & muros atque ædificia super habitatores mortuos deijcere subuertendo vsque ad solum, vt esset tumulus sempiternus, & postea ædificari ibi nihil debebat, quia erat anathema.

Item tempore Iosue cum Rubenitæ, & Gaaditæ, & dimidia tribus Manasse reuerterentur in possessiones suas, & construxissent altare apud tumulos Iordanis, reliqua multitudo Israel conuenit in Silo, & ibi consiliũ initum fuit; vt pugnarent contra duas tribus & dimidiam, quæ erant quasi quarta pars Israel, & occiderent omnes, sed postea mansuete responderunt, vt patet Iosue. 22. cap. Deus autem de scandalo non curat, quia apud eum scandalum esse nõ potest: est enim scandalum propter defectum potẽtiæ rectoris, quòd si aliqua ciuitas, immo si omnia regna contra Deum peccarent, omnia damnarentur simul ad gehennam, sic habetur Luc. 13. cap. nisi pœnitentiam egeritis omnes simul peribitis, idem patet in destructione Sodomorum; quia cũ ibi. 4. ciuitates principaliter peccauissent, omnes quatuor igne & sulphure destructæ sunt, vt patet Gen. 49. cap. habitatores tamen illarum ciuitatũ magnam multitudinem faciebant: idem patet de occisione omnium primogenitorum in Ægypto, quæ fuit plaga incomparabilis, cum non esset aliqua domus in tota Ægypto, in qua non esset mortuus aliquis, vt patet Exod. 12. cap. & multæ domus erant, in quibus multi mortui erãt, vt ibidem declaratum est; idem patet de submersione Aegyptiorum in mari, qui erant quinquaginta millia equitũ, & ducenta millia peditum armatorum, vt dicit Iosephus: idem patet in morte exercitus Senacherib, vbi erant centum octuaginta quinque millia, vt patet 4. Regum 19. cap. apud Dei correctionem scandalum nullũ est, quia correctioni eius nullus resistere potest, sicut disciplinæ politicæ.

Aliquandó etiam de iure humano aliqui non peccantes puniuntur propter pacem politiæ: Deus autem propter nullam pacis occasionem puniret innocentem in inferno, ideo dixit Abraham Deo volenti destruere Sodomam Genes. 18. cap. nonne perdes iustũ cum impio? non est tuum hoc, qui iudicas omnem terram. q. d. ad reges temporales hoc pertinet hostes suos iustos siue iniustos delere, vt sint in quiete: ad te autem non. *Nec accipietis cuiusquam personam.* Accipere personã opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ est in distribuendo diuersis æqualiter sẽ proportionalitatem dignitatum, qui ergò in distribuendo honorem, pœnam, vel absolutionem, quæ ad iudices pertinent, non considerat dignitatem, idest merita personarum, sed solas personas iniustus est: vnde aliqñ considerantur personæ propter causas, aliquando solæ personæ: quando enim respicimus personam cum causa non est acceptio personarum, sed iusta distributio, vt si duo pauperes petant, & aliquis det magis indigenti & non alteri, non est accipere personam: sic si duo petant beneficium, & episcopus honestiori & sapientiori eorum concédat, non accipit personam, sed causam, qui enim personam & non causam respicit, acceptor personarum dicitur, & iniustus, vt si duo iudicio contendãt, & iudex pro vno sententiet, non quia iustam causam fouet, sed quia Petrus vel Martinus est, personam solum accepit: igitur ille causam considerat, qui curat de iusto & bono, siue iste, siue ille sit; ille personam accipit, qui de isto curat, siue iustus, siue iniustus sit, & si recte attendatur nullus accipit solam personam, sed semper accipit conditionem personæ, quia si aliquis iudex iniuste sententiat pro aliquo, non sententiat sic, quia ille est iste homo, sed quia diues est, vel potens, vel consanguineus, vel amicus, & sic de alijs: ideo in omni acceptione personarum oportet conditionem interuenire personæ: impossibile est enim aliter fieri.

Nota quãdo iudex propriè est acceptor ꝑsonarũ.

Quando aliquis est acceptator personarum, & quando nõ et quot modis fit acceptio personarum. Et an fiat in bonis proprijs. Quæst. IX.

AD sciendum ergo quando persona accipitur, est notandum, ꝙ conditionum personarum aliquæ sunt pertinentes ad meritum rei quæ datur: aliquæ sunt impertinentes. Quando autem aliquis aliquid concedit, vel distribuit propter conditionem personæ impertinentem ad meritum, personam accipit: si autem conditionẽ personæ ad meritum pertinentem respiciat, personam non accipit, vt si aliquis episcopus det alicui beneficium quia potens, diues; vel consanguineus, siue dilectus, licet conditiones personæ sint, quia tamen non pertinent ad meritum rei collatæ acceptor personæ est: si autem conferat, quia bonæ conuersationis, & scientiæ conuenientis est, quia ista ad suscipiendum habilitant, causarum & non personarum acceptor est. Si autem obijciatur, quòd in moralibus oportet personam considerare, quia est vna de circunstantijs. s. cui. Respondetur, quod persona non est circunstantia actus accipiendo simpliciter, sed referendo personam ad conditionem personæ meritoriam, vel demeritoriam; pertinentem vel impertinentem. Sciendum autem, quòd acceptio personarum fit solum duobus modis, vel si reperiantur alij modi, reducuntur ad istos. Primus est, quando potestas distribuẽtis pœnam, vel absolutionem, damnum, aut lucrum, vel honorem, aut infamiam, est ligata per aliquam legem taxantem quantum quali dari debeat. Secundus modus est, quando distributio superabundans in vno præiudicat alteri de primo, vt si lex determinat talem honorem, aut dignitatem, vel beneficium debere dari homini habenti talem conditionem, aut talem, & princeps dispensans bona reipublicæ distribuat honorem illum, aut dignitatem alicui, in quo non reperitur conditio determinata a lege, dato quod etiam ille cui datur honor aliàs bonus sit, ille qui distribuit ei honorem personarum acceptor est. i. quod propter solam personam sine causa determinata in lege ei honorem distribuit. Secundus modus est, quando distributio superabundãs in vno præiudicat alteri, vt si iudex qui est persona publica distribuens litigantibus damna, & lucra, honores, & pœnas, vni parti de litigantibus plus de honore, aut lucro distribuat, quàm mereatur, personam accipit, & alteram partem grauat, cuius iuri illud subtrahit quod alteri supererogat. In bonis autem proprijs non potest fieri acceptio personarum, quia nullus istorum modorum interuenit: non primus, quia in bonis proprijs non obligatur aliquis ad certum modum, vel quantitatem distributionis per aliquam legem taxantem: ideo potest distribuere quantum voluerit, & cui voluerit: etiam quia nõ determinatur persona cui dare debeat, sed potest dare indifferenter cui voluerit. Secundus modus ẽt non interuenit: quia nullam iniuriam quis facit alteri dando cuicunque quod voluerit, siue magis, siue minus. Ex quibus infertur, ꝙ si aliquis det de rebus suis alicui viro, q. non est bonus, non est acceptor personarum, vel si det alicui qui non est pauper, & non det ei qui est pauper: vel si det minus pauperi, & non magis pauperi, quia lex non obligauit eum ad dandum alicui istorum: ẽ dando vni nullo modo grauat alterũ, qa nihil ei debet, aut de suo tollit, nisi forte vnus de pauperibus esset in extrema necessitate, quia tunc obligabatur illi dare. Ex hoc etiam patet, quod ille pater familias, qui conduxit operarios in vineam suam, vt patet Matth. 20. cap. & dedit extremis operarijs tantum, sicut primis, non fuit personarum acceptor, quia nihil tollebat primis de iure suo, cum pepigisset dare eis denarium pro labore diurno, & postea dedit in nocte, & tantum merebantur: postremis autem dedit plusquam merebantur. s. vnum denarium cum sola vna hora laborassent: superabundans tamen distributio in posterioribus non grauabat priores, ac si nihil posterioribus datum esset: ideo respondit pater familias tanquam malum non egisset, amice tolle ꝙ tuũ est, & vade in pace: nõne licet mihi facere qđ volo? q. d. licet cum liberam ptãtem habeam in rebus meis. Et subiunxit, si oculus tuus nequam est: ego autem bonus sum. s. videtur tibi, quod ago tibi iniuriam dãdo isti tantum sicut tibi, sed non ago: quia bonus sum. Si tamen iste pater familias disponeret bona reipublicæ, & de eis distribuisset mercedem operarijs, non liceret ei tantum dare posterioribus sicut prioribus: quia licet non grauaret

Duobus modis fit solum acceptio ꝑsonarum.

In bonis ꝓprijs nõ potest fieri acceptio ꝑsonarum

et priores, tantum dando posterioribus sicut eis, tamen grauabat rempublicam cum subtrahebat id, quod illis operarijs supererogabat, & sic faciebat iniustum, sibi autem iniustum facere non potest, quia qui iniustum pa titur semper est nolens, vt patet 5. Ethic. *Quia Dei iudicium est*. Quia qui iudicat locum Dei obtinet dirimendo litigia, debet ergo Deum in iudicijs imitari quantum finit politiæ humanæ conditio. *Quod si difficile aliquid vobis visum fuerit*. Quia quid iuris esset nescirent. *Referte ad me*. Quia ergo determinabo, vel si ignorauero consulam Deum, vt patet Num. 36. c. de quæstione filiorum Manasse. Et hoc intelligitur de causis ciuilibus, quia causæ spirituales, vel quæstiones legis ad solum Moysen referebantur, vt habetur Exo. 18. c. & sic Moyses in vtroque foro præerat. Dicit Ra. Sal. quod ideo Moyses aliquando ignorauit responsionem aliquarum quęstionum, quia gloriatus fuerat se respondere in magnis quæstionibus, sicut Samuel non cognouit quem dominus elegisset de filijs Isai vt habetur 1. Reg. 16. c. quia dixerat se esse videntem, vt 1. Reg. 9. cap. Sed non est verisimile, quod tanti viri gloriarentur in talibus nominibus, quia hoc mortale esset. Sed etiam aliquando Deus deprimit aliquem, vel ei magna non reuelat: quia non dedit laudem Deo forte ex inaduertentia, vel vt conuertatur ad considerationem propriæ fragilitatis, ne extollatur, vt habetur de Paulo. 2. Corin. 12. capit. Et de Ezechiele, quem postquam Deus magnis reuelationibus exaltauerat, vocabat filium hominis, vt se infimum esse conspiciens in his non superbiret, vt ait Gregorius super Ezechielem. *Præcepique eis omnia quæ facere deberetis*. Quæ potuerunt tunc Moysi occurrere, vel Deus dignatus est ei reuelare. Alia autem magis particularia in regentis prudentia relinquuntur.

Quare Moyses & alij viri sancti ignorabant responsiones aliquarũ quęstionum.

(Profectique) narratis diuinis beneficijs in dispositione populi hic agitur de murmuratione propter exploratores. *Profectique de Oreb*. Idest de monte Synai: vocatur multis nominibus. Et sic forte aliæ mansiones: ideo difficultas intelligendi oritur, quia aliquando his, aliquando alijs nominibus vtitur. *Transiuimus per eremum terribilem*. Idest per desertum Pharan: & vocatur terribilis, quia ibi serpentes erant adurentes flatu, scorpiones, & similia, & nullæ aquæ, vt habetur infra 8. vocatur ista solitudo maxima: quia maiori tempore ambulauerunt Iudæi per istam quam per alias solitudines: nã in ista morati sunt ab anno. 2. vsque ad principium anni 40. in alijs autem modico tempore manserunt. Item quia plures mansiones fecerunt in deserto Pharan quã in alijs: nam filij Israel steterunt in deserto Ethan siue in deserto Sur quod idem est: steterunt etiam in deserto Syn, & postea in deserto Pharan. in deserto Syn, & postea in deserto Pharan. in deserto Sur, siue Ethã ambulauerunt filij Israel tribus diebus postquam ingressi sunt illud, vt patet Exo. 15. cap. & Num. 33. deinde fecerunt tres mansiones in eodem deserto. s. in Mara & in Helim, & super mare rubrum, vt patet Exod. 15. & Num. 33. cap. in deserto Syn etiam fecerunt mansionẽ filij Israel, vt patet Exo. 16. cap. & est istud desertum inter Helim & desertum Synai: hic autem fuit vna sola mansio, vt patet Numer. 33. quia cum dictum fuisset, quod Israel venit de Helim in desertum Syn, subiungitur immediate, inde profecti venerunt in Aluo, vel Dephca, qui primo est, & sic videtur, quod quando venerunt in Dephca, quę est mansio sequens, iam recesserant de solitudine Syn: dato autem quòd mansiones, quę sũt inter desertum Syn, & montem Synai computantur inmediate desertum Syn: solũ erunt quatuor. s. mãsio in deserto Syn, & in Dephca, & in Aluo, & in Raphidin: in deserto Pharan ambulauerunt, ex quo recesserunt de Aseroth vsque quo venerunt in Cadesbarne, quia ibi incæperunt applicare se extremis finibus Edon, vt patet Nume. 20. cap. sunt autem inter Aseroth, quæ est apud Pharan, vt patet Num. 13. vsque ad cades, siue montem Hor mansiones. 19. vel 20. vt patet Num. 33. cap. ergo ista solitudo fuit maxima. *Per viam mõtis Amorrhæi*. Idest per viam qua venitur ad montem Amorrhæorum. i. in quo morabantur Og, & Seon duo reges Amorrhæorum: ad

Mãsiones deserti quot & vbi.

F illam terram primo venerunt, & vocatur illa terra mõs, quia montuosa & alta est. *Sicut præceperat Dominus Deus noster nobis*. Vt patet sup. in litera sufficit, quòd in mõte hoc stetistis: reuertimini ad montem Amorrhæi. *Cumque venissemus in Cadesbarne*. De qua missi sunt exploratores in secundo anno exitus de Aegypto. *Dixi vobis venistis ad montem Amorrhæi*: Quia iam erant iuxta terrã promissionis, quia Cadesbarne est in confinibus terræ illius, vt patet Num. 34. cap. qui autem alicui loco vicinus est, iam ad eum venisse dicitur. Ista verba. s. venistis ad montem Amorrhęi dixit Moyses filijs Israel. in 2. anno modico tempore postquam recesserunt de monte Synai, quia velociter ambulauerunt illas mansiones peruenientes in Cadesbarne, & in ipso loco cum coniuncta terra Amorrhæorum & terra promissionis sit; videbantur esse in ea, & tunc transituri erant in eam secundum
G mandatum domini. s. reuertimini in montem Amorrhęorum, nec aliquid aliud restabat, & sic volebat Moyses, vt nulla mora facta transirent in eam in ipso. 2. anno, sed ipsi increduli noluerunt, nisi præmisissent exploratores, & illi peruerterunt eos. Quod autem in illo anno Hebręi peruenerint vsque ad confinia montis Amorrhæorum, patet quia venerunt in Cades, vt habetur Nume. 13. cap. nam exploratores redeuntes. 40. diebus postquam missi fuerant, iuerunt Israel in Cades, vt patet eodem, capit. & ista Cades est in finibus terræ Edon, & Amorrhęorum, vt patet Num. 20. & 21. cap. quia Cades est circa Arnon, & Arnon est in finibus terræ Amorrhæorum, ut patet Num. 21. cap. & ista est Cadesbarne, in qua manserunt multo tempore, ut patet infra in
H litera, deinde ambulauerunt uagi per desertum usque ad principium anni 40. retrocedentes de Cadesbarne uersus terram illam, de qua uenerant: deinde completa morte omnium, qui peccauerant, ut patet infra 20. cap. uenerunt in Cades deserti Syn, siue in Cadesbarne, ut intrarent terram Amorrhæorum, ut patet Num. 20. cap. & tunc miserunt legatos ad regem Edon, deinde ad regem Seon, ut permitterent eos intrare per terram suam, & non permiserunt.

Nonnullorum error, quòd ista verba sint Moysi dicta in principio anni 40. siue in fine 39. Quæst. X.

ET ex hoc falluntur aliqui putantes, quod ista uerba Moysi dicta sunt in principio anni 40. siue in fine 39.
I quando uenerunt in Cades mense septimo anni 39. quia tunc dicitur Nume. 20. quod uenit omnis multitudo filiorum Israel in Cades deserti Syn, & mortua est Maria: sed hoc non potest stare, quia ista uerba dixit Moyses Israelitis antequam mitterent exploratores, quod patet ex eo quod sequitur in textu cum dicitur, & accessistis ad me atque dixistis, mittamus viros qui considerẽt terram, sed missio legatorum fuit in 2. anno, ut patet ex his, quæ dicuntur Num. 13. & 14. cap. nam post missionem legatorum manserunt in deserto, donec omnes qui peccauerant consumpti sunt morte, & hoc fuit spacium. 38. annorum, ut patet sequenti cap. quibus ambulauerunt de Cadesbarne usque ad torrentem Zarer. *Vide terram*. Quia ex illo loco poterat uideri aliqua pars terræ promissionis licet indistincte. *Ascende & posside*
K *eam*. Idest sine difficultate eam habere poteris: uoluerat enim Moyses, quod immediate nullo impedimento posito ascenderent, ipsi autem modicum confidentes in diuina protectione recurrentes ad humanum auxilium miserunt exploratores, quia ergo infideles fuerunt Deo, permisit eos Deus ab exploratoribus falli, & sic non ingressi sunt terram illam. Sed statim arguet aliquis, quod quilibet in negocijs suis agere debet quantum uia humana fieri potest, post recurret ad Deum, aliter tentaret Deum.

Respõdetur qđ aliter agere debemus in his, quę mandato Dei agimus, aliter in his, quæ uoluntate nostra quã do enim aliqua nobis bona uidentur, quæ Deus nobis specialiter non mandauit, oportet quantum uia humana possimus dirigere. Cum autem non possumus sic, ad Deum recurrendum est, & sic non tentabimus. Si autem

aliquid

aliquid Deus nobis specialiter mandet, in quo modum agendi declaret, si fortè modus ille nobis non securus esse videtur, & viam humanam tutiorem inquirimus, increduli Deo sumus. si enim quòd mandat per magna pericula agere, magnis periculis, & supra hominem agendo nos exponamus, Deum non tentamus, sed fideliter obedimus: tentatio est velle accipere experientiam de incognito: hic autem manifesta est nobis voluntas Dei: isto modo peccauerunt Iudæi, quia Deus mandauerat eis quòd intrarent ad possidendum terram promissionis, & declarauerat eis modum dicens: nolite timere, quia protector vester ego sum: ipsi autem non credentes verbis Dei securitatem humanam quæsierũt: vnde multum errauerunt. *Ne quicquam paueas.* Idest nõ affligaris in corde tuo, vt patet in littera Hebraica. *Et accessistis ad me omnes.* Importune petendo mitti exploratores: ideo omnibus repugnare non poterat. Et patet hoc, quia si Moyses consenserat immediate, sicut cæteri peccauerat diffidendo verbis Dei, & magis peccasset quàm cæteri, cum ipse esset propheta Domini & ipse dixisset eis, quòd immediate intrare poterant in terram Amorrheorum: sed ipse repugnauit, & non consentientibus Hebræis verbo eius, sed importune petentibus mitti exploratores, ipse ad vltimum inuitus consensit toti populo, quia prohibere non poterat. *Mittamus viros qui considerent terram.* Scilicet vtrum sterilis an fertilis: montuosa an plana: murata an sine muris, & quales habeat habitatores, vt patet Num. 13. cap. *Et renunciet per quod iter ascendere debeamus.* Scilicet vt sciant quæ pars facilior est ad intrandum, & magis vacans ab hostibus: valde in hoc increduli erant Deo, quia habentes angelum in colũna, qui eos dirigebat, vt habetur Exo. 14. cap. magis ad debile humanum adiutorium confugerunt. *Et ad quas pergere ciuitates.* Scilicet quæ sunt faciliores capi, vt ad eas primo eamus. *Cumque sermo mihi placuisset.* Idest cũ cõsensissẽ in dicto vestro, quia tota multitudo dicebat, sed non placebat ei, & si ipsi non instigassent multum, Moyses non misisset exploratores, & patet: quia primo ipsi petierunt exploratores, & Moyses dubitabat imò repugnabat mittere, sed Deus sibi mãdauit, quòd consentiret populo, vt habetur Num. 13. c. *Duodecim viros singulos de tribubus suis.* Vt non videretur aliqua tribus esse peioris conditionis quàm aliæ. *Peruenerunt vsq; ad vallem Botri.* Iste videtur fuisse vltimus locus, in quo steterunt exploratores: quia inde duxerunt palmitem pendentem cum vna sua inter duos viros, vt patet Num. 13. cap. & ista Vallis Botri est ad meridiẽ, & patet: quia ipsi intrauerunt per partem meridianam, vt patet Num. 13. cap. & cum totam terram intrassent, necesse erat redire per terram meridianam, per quam intrauerant: etiam quia non poterant ducere illum palmitem, nisi de loco vltimo terræ Chanaan, vt non viderent Chananæi eos portantes, quia non permitterent, & cum ipsi essent ad partem meridianam terræ illius, necesse erat locum illum esse meridianum. *Vt ostenderent vbertatem.* Et sic dixerunt exploratores terram quidem quam lustrauimus, melle & lacte fluit, vt ex his fructibus conuinci potest. *Bona est terra quam Deus daturus est nobis.* Si ergo exploratores terram laudauerũt, quomodo populus illuc ire noluit?

Quid sit tentatio.

Vltimus locus, in quo steterunt exploratores.

Respondetur, quòd non laudauerunt totaliter terrã exploratores, sed solum quantum ad fructuum vbertatem, vituperauerunt autem quantum ad aeris dispositionem: dixerunt enim, terra illa deuorat habitatores suos, scilicet peste consumendo, vt habetur Num. 13. ca. dixerunt etiam, quòd tantum erat murata, & tam fortes habitatores habebat, quòd eis impossibile erat eam acquirere: sed Iosue, & Caleph in hoc contradixerunt, vt patet Num. 14. dicentes quòd cum Dei adiutorio gentes illas, vt panẽ deuorarent. *Sed increduli verbis Domini.* Qui promiserat emittere angelum suum, & dispergere omnes illas gentes, vt patet Exod. 23. & 34. cap. *Sed murmurati estis.* Ad incredulitatẽ secuta est desperatio, ad desperationem nimia tristitia: vnde tota nocte qua venerant exploratores, fleuerunt: vt habetur Num. 14. cap. & murmurauerunt. *Odit nos Deus.* Hoc enim omnium

A pessimum erat: ingratos fuisse Deo valde malum erat: non obedire Deo mandanti malum quoque: Dei autẽ manifesta beneficia in malum interpretari omniũ pessimum est, nec aliquod maius esse potest, quia repugnat de directo bonitati diuinæ: vnde maledicti sunt a Domino dicentes, bonum malum, & lucẽ tenebras, vt Esa. 5. cap. Etiam quia falsum erat manifeste: nam Deus nullam gentem odio habet, vt patet Sap. 11. c. cum dicitur, sed misereris omnium, quia potens es, & peccata hominum dissimulas propter pœnitentiam: diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti. *Idcirco eduxit nos de terra Aegypti, vt traderet nos in manu Amorrhæi.* Mẽdacẽ & impotentem Deum faciebant: mendacem quidem, quia Deus vocauit eum populum peculiarem, & electum ex

B cunctis populis terræ, vt infra 4. & 7. c. impotentem quidem, quia putabant, quòd ad destruendum eos in desertoeduxisset eos, quasi non posset eos in Aegypto delere: nunquid. n. non viderãt quanta mala Aegyptijs intulerat in percussione primogenitorum? & in mari rubro? nunquid Angelus qui exterminabat primogenita Aegyptiorum non poterat occidere omnes Hebræos? poterant quidem: immo omnes occidisset, nisi Deus videns sanguinem in postibus domorum vetaret eum intrare ad percutiendum: nunquid etiam Aegyptij non poterant destruxere Hebræos ante mare rubrum, cum inquirerent eos a tergo? potuissent quidem etiam Deo nihil agente: immo omnes accepissent & interemissent nisi angelus qui præcedebat in columna, conuertisset se ad posteriorem partem exercitus illuminans Hebræos,

C & obscurans Aegyptios, ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent castra Aegyptiorum, & Hebræorum, vt patet Exod. 14. cap. mentiebantur ergo valde ingratissimi isti Hebræi contra dominum, in quo grauissime delinquebant. *Nuncii terruerunt cor nostrum.* s. decem, quia Caleph & Iosue magis confortabant, vt habetur N. 14. cap. *Ad cœlum vsque murata.* Hyperbole est. *Filios enachim.* i. gigantes: Enach appellatiuum nomẽ est, & signat gigantem: Enachin plurale Hebraicũ est. *Vidimus ibi.* s. in Ebron ciuitate, quæ dicitur Tariatharbe: ibi enim habitauerunt gigantes, vt habetur Num. 13 & Iosue. 15. cap. pro vobis ipse pugnabit mittendo angelum suum, qui disperdat gentes illas, vt promisit Exod. 23. cap. sicut fecit in Aegypto. i. inferendo omnes plagas quia Pharao affligebat populum, & post in mari rubro

D Aegyptios fluctibus inuoluẽdo. *Videntibus cunctis.* Videbant enim Aegyptij, & confitebantur, quia Deus pugnabat pro eis, vt patet Exod. 14. fugiamus Israelem, quia Dominus pugnat pro eis. *Et in solitudine ipsi vidistis.* Hoc fuit quando pugnauerunt cõtra Amalechitas Exo. 17. c. & orante Moyse cadebant aduersarij. *Ipsi vidistis.* i. hoc non viderunt Aegyptij, sed vos vidistis: ideo si beneficia ista negare velitis, Aegyptij testabuntur contra vos, quia viderunt, & vos ipse negare non poteritis. *Sicut solet homo gestare paruulum filium suum.* Sicut. n. homo portans filium ei omnia, quæ vult tribuit, ne ploret: ita vobis cibum, potum, & vniuersa sufficienter largitus est. *In omni via per quam ambulastis.*

E *Licet peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen Manna nunquam abstulit. Quæst. XI.*

Licet enim peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen manna nunquam abstulit, quia misericors est, pluit super bonum & malum, & facit solem suum oriri super iustos & peccatores. Matth. 5. & nubem suam non abstulit Exod. 13. cap. *Et metatus est locum.* Idest assignauit locum in quo tentoria figere deberetis, vbi nubes requiescebat, castra metabantur, vt patet Num. 9. c. per mandatum Domini figebant tentoria, & per verbũ eius proficiscebantur. *Ostendens vobis iter per ignem.* Sicut in die columna nubis ostendebat viam, & obumbrabat a sole: sic columna ignis in nocte splendebat, vt non indigerent lucernis, & si per noctem proficisci deberent, mouebatur columna ignis, sed non legimus aliquan-

quando eos nocte ambulasse, nisi quando intrauerunt mare rubrum, quasi in media nocte ambulauerunt per illud Exod.14.ca. *Cumque audisset*. Hic ponitur murmurantium dura sententia. *Non videbit quispiam*. Idest non intrabit in terram promissionis, sed viderunt eam de Cadesbarne, vt supra diximus. *De hominibus generationis huius pessimæ*. Homines pessimæ generationis vocantur homines mali nec vocantur homines generationis pessimæ filij malorum si boni sint, & mali etiam si a bonis generentur: tamen generatio pessima vocantur, & accipitur generatio pro genito. *Ipse enim videbit eam*. Scilicet Caleb, & ipsi dabo terram quam calcauit, scilicet Ebron, ad Ebron enim Caleb solus accessit, & orauit super sepulchra patriarcharum. s. Adam, Abraham, Isaac, & Iacob cum vxoribus suis, vt patet Iosue. 14. cap. & fit hic magis mentio de Caleb. & Num. 14. quia Iosue fuit dux populi post mortem Moysi & introduxit eos in terram promissam: ideo de eo dubitari non poterat, quin intrasset: poterat tamen dubitari de Caleb. quia non erat vir ita famosus. *Nec mirāda indignatio in populo*. Idest non erat mirum quòd Deus irasceretur contra populū, quia contra eum peccauerat, sed etiam propter eos contra me iratus est, qui in hoc non peccaueram, quòd signat magnum fuisse peccatum subditorum, quia in subditos non solum punitum est, sed etiam in prælatum transijt. Non est intelligendum, quòd propter illud peccatum Deus Moysi iratus est, nec litera hoc dicit, sed quod propter subditos ei iratus sit: fuit enim istud peccatum occasio iræ Dei contra Moysen: hoc modo Deus iratus est Moysi, quia non benedixit eum ad aquas contradictionis, vt patet Num. 20. & 27. & 32. occasio non bene dicendi Deum fuit rebellio subditorum debuerat enim Moyses benedicere Deum loquendo ad Petram, vt patet prædictis, c. sed tantum mouebatur zelo contra contumaces, vt magis eos redargueret, quàm Deum benedicere curauerit: iuste ergo conqueritur Moyses de populo Hebræorum, cum peccatum eorum fuerit occasio peccandi ei. *Ipse intrabit pro te*. Idest exercebit ea, quę tu exercere deberes eos dirigendo: ideo antequam moreretur Moyses Deus dixit ei de Iosue, cum dicitur: Dominus dixit mihi non transibis Iordanem istum: Dominus igitur Deus tuus transibit ante te, & ipse delebit omnes has gentes in conspectu tuo, & possidebis eas, & Iosue iste transibit ante te, & infra subditur: vocauit igitur Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam se daturum patribus eorum iurauit Deus & eam sorte diuides: Dominus qui ductor est vestrum ipse erit tecum: non dimittet te, nec derelinquet: noli timere, nec paueas vt patet Deuteron. 31. cap. *Hunc exhortare*. Persuadēdo ei, ꝙ populū regere velit. *Et robora*. Certificando eum, quòd in actibus suis prosperaretur: timebat enim Iosue, quòd sicut Deus iratus fuerat Moysi propter populum, magis irasceretur sibi, quia nō erat tam sanctus: ideo Moyses mandato Dei certificauit eū de his, quæ euenire debebant, scilicet qualiter Iosue certissime introduceret eos in terram promissionis, & quod debellans hostibus terram eorum caperet, atque Hebręorum tribubus diuideret, vt patet Deuteron. 31. cap. *Paruuli vestri*. Data sententia contra patres peccatores subiungitur consolatio circa filios minores. *De quibus dixistis, quod captiui ducerentur*. Hoc dixerunt Nu. 14. cap. paruuli vocantur pueri infra 20. annos, qui tamen rationis vsum habent. *Et filij qui hodie*. Refertur ad tempus murmurationis *Ignorāt boni ac mali distātiam*. Idest pueri teneri nondum habentes vsum rationis. *Isti ingredientur*. Non tamen omnes isti, quia aliqui murmurauerunt propter Manna, & mortui sunt: aliqui fornicati sunt in Belphegor Moabitarum, & mortui sunt: de his Nume. 21. & 25. cap. *Vos autem reuertimini*. Idest non ꝓcedatis directe contra terram promissionis, scilicet quia non ero vobiscum, & egredientur hostes vestri, & delebunt vos de sub cœlo, vt patet immediate, quia Chananæi, & Amalechitæ persecuti sunt eos multos occidentes. *Et abite in solitudinem*. Iam erant extra solitudinem in confinibus Amorrhæorum, & Idumęorum, sci-

F licet Pharan, quæ erat terribilis, sed talis eis decebat, quia terra illa vacabat ab hostibus: nam quando ista sententia data fuit, erant Hebræi in Cadesbarne, quæ est in fine deserti, & apud terminos Idumæorum, vt colligitur Num. 20. cap. & intraturi erant confestim in terram Amorrhæorum, sic enim dixerat Moyses supra, venistis ad montem Amorrhæi quem Dominus Deus vester daturus est vobis: vide terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, ascende & posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus vestris: noli metuere, ne quicquam paueas: nunc ergo quia propter peccata sua. 38. annis mansuri erant quasi sine aliqua locali transmutatione, & quia si tanto tempore fuissent inter hostes, scilicet inter Amorrhęos, vel Idumæos, hostes forte: insurrexissent contra eos, ideo non mandauit Deus post

G peccatum istis procedere vltra ad terram habitatam, sed reuerti, scilicet ad terram deserti Pharan, in qua nulli aut rarissimi habitabant: ideo licet multo tempore ibi morarentur, nullus inquietaret eos. *Peccauimus Domino: ascendemus, atque pugnabimus*. Excęcabat eos peccatum graue, vt priori inobedientiæ nouam inobedientiam super adderent: prius mandauerat Deus ascendere, & noluerunt: nunc mandabat non ascendere, & ascēderunt: ecce facti sunt filij contradictionis, & vt arcus prauus conuersus contra tenentem se, & tamen videbātur moueri aliquo bono zelo licet indiscreto, scilicet Deus mandauerat eis ante, vt ascenderent immediate in terram promissionis, & quia non confidentes Deo non ascenderunt, sed miserunt exploratores, peccauerunt, nunc ergo vt istud vitium purgarent, volebant plus age

H re, quàm Deus mandaret immediate ascendendo cōtra terram promissionis, sic enim faciunt milites, qui si in aliquo regem suum offenderint, postea se magnis periculi obijciunt, vt amorem prouocent iam elapsum, & sic innuebant isti cum dixerunt, ascendemus atque pugnabimus, sicut præcepit nobis Dominus Deus noster. Volebant ergo nunc supplere mandatum Dei quod ante nō compleuerant, sed iste zelus fuit valde indiscretus nam, si Deus nihil dixisset bene staret, quòd ipsi mouerentur ad supplendum quod ante defecerant, sed nunc Deus mandabat oppositum, cum dicebatur nolite ascendere nec pugnetis: non enim sum vobiscum, ne cadatis corā inimicis vestris: velle ergo contra Dei mandatum pugnare non erat complere præceptum, in quo defecerant, sed veteri inobedientiæ nouam super addere, & hoc innuitur in litera sequenti, cum dicitur. *Locutus sum & non au*

I *distis*. Sed aduersantes imperio Domini, & tumentes superbia. *Ascendistis in montem*. Magis ergo iudicandum hoc factum fuisse ex quadam passione, quàm ex Dei amore. *Nolite ascendere, non enim sum vobiscum*. Immensa Dei clementia, licet eis irata sit, eos tamen conseruare vult, si enim eis nihil dixisset introeuntes ad vlteriorem regionem omnes perijssent. *Non enim sum vobiscum*. Scilicet vos ab hostibus liberans.

Quomodo Deus est in omni loco quo ad essentiam & potentiam. Quæst. XII.

Deus enim in omni loco est, cum loco nulli desit: ipse namque virtute sua conseruat locum, & cum om-

K nia conseruet, in omni loco est, sic enim habetur Hiere. 23. cap. nunquid non cęlum & terram ego impleo? dicit Dominus. q. d. sic licet ergo Deus vbique secundum essentiam sit, quia nullus locus est, de quo non sit verum dicere hic est essentia diuina, Deus etiam vbique est per potentiam, scilicet quòd in omni loco potest operari, licet non semper vbique operetur saltem operatione cognita nobis, dicitur ergo in illo loco esse in quo operatur, quia ergo Deus non erat nunc liberaturus Iudæos si ascenderent contra hostes, ideo prædicitur. *Non enim sū vobiscum*. Idest licet ego sum inter vos, sicut inter alias gentes, non tamen sum inter vos ad liberandum vos. *Egressus est Amorrhæus*. Num. 14. cap. vocantur Chananæi & Amalechitæ dicendum quod hic non fit mentio de Amalechitis, sed solum de Chananæo, sed ille qui vocatur Chananæus ibi, vocatur hic Amorrhæus, Cha-

nanæus

annæus aliquando generaliter ponitur pro omnibus descendentibus de Chanaan,& cum Amorrhæi descenderint ab eo, vt habetur Gen. 10. cap. vocantur Chananæi, de hoc magis diximus Num. 21. cap. *Sicut apes solent prosequi.* Apes enim cum impetu contra aliquem veniunt & multæ, sic illi populi irruerunt in Iudæos non inuenientes aliquam resistentiam. *Et cecidit.* Idest occidit, & est hic penultima longa, quia non est præteritum de cado, sed præteritum de cędo pro occide. *De Seyr.* Idest de Idumæa, quia tunc erant apud fines Idumæorum, patet Num. 20. cap. quia quando iterum in 40. anno reuersi sūt in Cades, miserunt nuncios regi Idumæorum dicentes, ecce in finibus terræ tuæ sumus, & hoc manifeste sequitur, quòd eadem fuit Cades in qua steterunt in 2. anno exitus de Aegypto, & in qua steterunt in 40. anno, vbi mortua est Maria, quia vtraque dicitur in finibus Idumeæ. *Cumque reuersi ploraretis coram Domino.* Idest corā tabernaculo, vt adiuuaret eos contra hostes, & introduceret in terram promissionis. *Voluit acquiescere.* Scilicet vt introduceret vos in terram illam, quia sententia erat non comminatoria, sed diffinitiua. *Sedistis ergo in Cadesbarne diebus multis.* Idest multis diebus transierunt, quibus non transierunt vltra, s. 38. anni, vt patet sequenti c. Dicitur hic, quòd sederunt in Cadesbarne diebus multis. Non est intelligendum, quòd steterint illis 38. annis, de quibus infra 2. c. in Cadesbarne, ita ꝙ non moti fuerint, quia Numeri 14. c. dicitur contrarium. s. mouerunt castra: nam dicitur ibidem, quoniam Amalechites, & Chananæus habitabant in vallibus: cras moue castra, & reuertimini per viam solitudinis maris rubri, sicut ergo ibi mandatum est, ita fecerunt: quia non est verisimile, ꝙ mandato Dei nunc repugnauerint, quia tunc nō subticeret scriptura, cum exprimat primam & secundam repugnantiam ad Deum, quæ minores erant, cum peccata sint maiora, atque maioris contumaciæ cum sæpius iterantur. Nec valet si dicas id, quod habetur sequenti cap. s. quod totum tempus quo ambulauerūt de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth, fuit 38. anno. nam si recessi fuissent citra Cadesbarne, non computarentur isti anni à Cadesbarne, sed ab alio loco, ad quem vltimo deuenerunt reuertentes per desertum. Respondetur ꝙ quando inceperunt in fine. 39. anni completa iam pœna reuerti ad terram promissionis, non inceperunt reuerti à Cadesbarne, sed ab vltimo illorum locorum, in quo tunc erant, recedentes per desertum vagando. Cum dicuntur hic ambulasse in 38. annis à Cadesbarne vsque ad transitum torrentis Zareth: dicendum quòd non cō putatur tota via, sed solum via recta, quam habuerunt ex Ægypto vsque in terram Chanaan, & quia ab exitu de Ægypto vsque ad secundum annum directe venerunt vsque in Cadesbarne, licet postea redirent. i. ꝙ ipsi iuerunt contra solitudinem, quæ ducit in mare rubrum, vt patet Num. 14. cap. & sic ambulauerunt. 29. annis vacando ocio vel quieti, deinde redierunt in Cadesbarne, sed quia ambulatio intermedia nihil agebat ad rectum iter, ideo non computantur illi circuitus, sed solum à Cadesbarne ad quam venerunt in secundo anno ad torrentem Zareth, qui satis propinquus est. In Hebræo habetur magis sedistis in Cadesbarne. *Diebus multis iuxta dies quibus sedistis.* Idest iuxta dies quibus stetistis in deserto. q. d. toto tempore quo in deserto stetistis ibi stetistis. s. in Cades: quia solum ibi steterunt. 38. annis, respectu quorum alij duo anni qui super sunt, pro nihilo habentur, & ista est sentia. Ra. Aben Ezra. Sed Ra. Sal. exponit. *Iuxta dies quibus sedistis.* Idest tanto tempore stetistis in ista māsione sola, sicut in omnibus alijs: vnde vult ꝙ in Cades steterunt 19. annos, & in alijs mansionibus simul alios. 19. vt sint 38. anni quibus sunt vagati propter peccatum. Sed non videtur multum consonum literę, ꝙ in mansione illa tanto tempore māserint, quia Deus mādauit eis, quòd reuerterentur contra mare rubrum, & quia noluerūt cęsi sunt ab hostibus: verisimile ergo est, ꝙ immediate redirēt contra mare rubrum, ne Deus eos magis traderet in manu hostium: deinde in anno 39. qn̄ ibant directe in terram promissionis, venerunt in Cades mense septimo. 39. anni, & deinde in 5. mense anni 40.

A steterunt in monte Hor, vbi mortuus est Aaron, vt habetur Num. 33. cap. ergo non manserunt ibi vno anno.

CAP. II.

PROFECTIQVE inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus, & circuiuimus montem Seyr longo tempore. Dixitque Dominus ad me. Sufficit vobis circuire montem istum. Ite contra aquilonem. &c.

66. di? o ieiunium. 2 ibi sussi sunt non ascēdere.

PRofecti. Continuat hic Moyses narrationem præteritorum, & postquam narrauit pęnas inflictas à Deo irato, demonstrat hic beneficia collata à Deo placato, & in c. isto & sequēn solum narrat beneficia: licèt enim
B tēpore quo ista gerebantur, aliqua mala passus est Israel vt patet Num. 21. & 25. tamen hic subijcentur, quia beneficiorum collatio incitat ad gratias agendum, & obediendum collatori, pœnarum autem inflictio ad aliquā aliam non ita pertinentem ad persuasionem magis incitat passionem.

Et tanguntur hic quatuor. Primum de transitu per Idumæos. Secundo de transitu per Moabitas ibi. *Cumque transissemus.* Tertio de transitu per Ammonitas ibi. *Postquam autem vniuersi.* Quarto de transitu per Amorrhæos ibi (surgite & transite.)

Profectique inde. Idest recedentes de Cadesbarne. *Venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum.* Quia stantes in Cadesbarne miserunt nuncios ad regem Edon, vt permitteret ingressum per terram suam, qui noluit: ideo
C mandauit Deus, ꝙ ascenderent contra partem Orientalem versus mare rubrum: quia etiam circa terram illā habet mare rubrum sinum, qui vocatur Arabicus: & infra contra occidentem est idem sinus Arabicus. *Et circuiuimus montem Seyr.* Idest Idumæam sicut dicebatur supra montem Amorrhæi.

Iste circuitus Israelitarum per Idumæam quomodo fuit factus. Quæst. I.

ISte circuitus fuit ascendendo contra partem orientalem, & patet quia per terram Edon erat via directa in terram Chanaan: ideo namq; petebant Hebræi dari sibi transitum per terram illam, & quia non datus fuit, dixerunt se circundedisse montem Seyr, i. nō ambulasse
D directe: cū ergo isti venirēt a parte meridiana. s. ab Ægypto, vt patet Nu. 13. c. si via directa erat per terram Edō oportebat ꝙ ipsa esset in parte meridiana: ēt quia vt patet in descriptione situs terræ Edon in lib. de diuisio. terræ sanctæ, & in Solino c. de ostracinæ regione. Idumæa est ad meridiem terræ Chanaā: & patet hoc clarius Nu. 34. c. cū describuntur termini terrę Chanaan: & dr̄ pars meridiana eius incipiet a solitudine Sin q̄ est iuxta Edō: cum ergo declinauerint à rectitudine vię terræ Edon veniētes de terra meridiana, oportebat vel ꝙ descenderēt versus occidentem, vel ascenderent contra orientem; nō pōt dici ꝙ descenderunt versus occidentem, quia tunc ingressus filiorum Israel in terram Chanaan non fuisset per partem orientalem, sed per meridianam, aut occidentalem, intrauerunt tn̄ per orientalem, quia intraue
E runt per Iordanem & Hierico, quæ sunt ad orientē terræ illius, vt patet Nu. 34. c. Item quia post transitum per terminos Idumæorum transierunt per Ammonitas & Moabitas. s. apud terram eorū: & istę sunt ad orientē terrę Chanaā, & patet quia trāsierunt iuxta montē Moab, vbi voluit maledicere eos Balaā, vt patet Nu. 22. & vsq; ad 25. c. sed iste mons est coniunctus valli Sodomorum, ut patet in lib. de diui. terræ sanctæ, Sodoma aūt siue mare Sodomorū, quia iam Sodoma non est, dr̄ esse ad oriētem terræ promissionis: sic dr̄ Nu. 34. cum dr̄ inde peruenient termini contra orientem ad mare Cenereth, & tendent contra Iordanē, & ad vltimum falsissimo claudent mari, sed mare falsissimum vocat mare Sodomorū vt ibi declaratū est. Itē quia Hebræi intrātes apud Moabitas transierunt per terram regū Amorrhæorum, & cepetūr illam, vt patet infra 3. c. cum dr̄ tulimas in illo tpe

terram

terram de manu duorum regũ Amorrhæorum, sed ista terra est ad orientem terræ Chanaan: ergo intrauerunt per orientem terrę promissionis: antecedens patet, quia duę tribus & dimidia cum petiuissent, & accepissent terram illam regum Amorrhæorum in possessionem, confessi sunt se habere iam hęreditatem ad orientem terræ promissionis, vt patet Num. 32. c. cum dr̃ nec quicquam quærimus trans Iordanem: quia iam habemus possessionẽ nostram in orientali eius plaga: patet ergo ꝙ circuierunt montem Seyr ascendentes versus oriẽtem. Itẽ quia mãdauit hic Deus ꝙ irent contra mare rubrum: sed mare rubrum est ab oriente terræ huius, cum veniat de partibus Indiæ per latus montis Caucasi, interiectis inter vtrumque quibusdam gentibus: ergo superius est quàm ista terra, per quam nunc ambulabant Hebræi: nam mare Rubrum intrat per solitudines Arabicas in orientali parte earum: & vocatur mons Seyr quia Idumæa est terra alta & montuosa: vnde dr̃ de filijs Esau Abdiæ vnico ca. ꝙ morantur in scissuris petrarum, & montibus. *Longo tempore.* Sed non fuit vnus annus, quia hoc in 40. an. contigit: nam vt patet Nu. 33. ca. venerunt filij Israel in montẽ Hor. & ibi mortuus est Aaron mense quinto 40. anni: & postea in mense vndecimo eiusdem anni castrametati sunt in campestribus Moab, apud Iordanẽ, quæ fuit vltima mãsio: vbi locutus est Moyses ad totũ Israel ea quę continentur in hoc libro: vt patet in principio c. præcedentis & sic à monte Hor, qui est in extremis finibus terræ Edon, vsq; ad vltimam castrametationem fuerunt sex menses: si autem velimus computare istum circuitum mõtis Seyr à Cadesbarne ex qua misit Israel legatos ad regem Edon, vt permitteret eos transire per terram suam, vt patet Num. 20. c. erit iste circuitus maioris temporis. s. anni & dimidij: nam venerunt in Cades mẽse septimo anni 39. vt patet Num. c. 20. vt supra declarauimus: magis tamen videtur incępisse iste circuitus à mõte Hor, cum ponatur in extremis finibus terræ Edon: vt patet Num. 33. c. *Sufficit vobis circuire montem istum.* Id est satis magno tempore laborastis in circũeundo istum montem: nunc eatis contra aquilonem, i. descendatis appropinquando terræ Idumæorum: sic aliqui volunt: sed non est verum, quia cum Hebræi venirent de terra meridiana cõtra aquilonem, deberẽt trãsire per montẽ Seyr; sed non fecerunt ascendentes versus orientem, vt supra declarauimus; si ergo terram Edon declinare deberent, non erat declinare ad Aquilonem, sed ab oriente ad occidente; ire autem ad Aquilonem erat ire contra terram Chanaan quæ Aquilonaris erat respectu Ægypti, & terræ Idumæorum: & sic isti trãsibant per latus terræ Edõ non declinantes ad eam, sed euntes contra terram Chanaan; tunc Deus misertus eorum placauit Idumæos, vt concederent eis transitum per terram suam in finibus regni. *Transibitis per terminos fratrum vestrorum.* Id est Idumæorum qui erant fratres Israelitarum: quia erant filij Esau, & nunc faciam vos transire, licet ante ipsi noluerint. *Et timebunt vos.* Putabant ꝙ volebant inuadere terram eorum: & ratio timoris erat, quia audiebant mirabilia, quæ faciebat pro eis Deus. *Ne moueamini contra eos.* Scilicet committendo pugnam.

Per quam partẽ intrauerunt Iudæi in terrã promissionis.

Nec enim dabo vobis de terra eorum. Hic excludit causam belli, si enim cõtra eos pugnare deberetis hoc esset propter habendam terram eorum: sed nihil dabo vobis de terra eorum: ergo non oportet pugnare: quia Deus dederat istam terram in possessionem Idumæis ex merito Abrahæ. *In possessionem Esau tradidi monte Seyr.* Cũ habitarent simul Iacob & Esau, & terra eos ferre non posset, recessit Esau à Iacob in terram Seyr: vt habetur Gen. 36. c. & hanc terram confirmauit Deus in possessionem Esau: quia licet res Israel vt Dauid afflixerint Idumæos subijciendo eos tributis: tamen nunquam eos de terra expulerunt. *Cibos emetis ab eis pecunia.* Scilicet si volueritis cibos aliquos comedere, emetis pecunia, sed nõ indigebant: quia semper habuerunt manna vsque in terram Chanaan transito Iordane, vt habetur Iosue 5. cap. *Aquam emptam haurietis & bibetis.*

F *Ratio probans Iudæos transiisse per terram Idumæorum, contra Rabbi Salomonem & Nicolaum. Quæst. II.*

EX hoc manifeste patet, quòd Iudæi transierunt per terram Idumæorum, siue multum intrauerunt, siue paucum quod est contra Rabbi Salomonem, & Nicolaum, qui volunt quòd Idumęi solum asportarent cibos venales Iudæis extra fines regni sui: & patet sic quomodo poterant Iudæi emere aquam ab Idumæis, vt essent in terra eorum? de cibis quidem poterat esse, quòd Idumæi adducerent extra fines regni ad vendendum, quia in deserto non inueniebantur, sed de aquis non poterat esse: non est enim verisimile quòd terra per quam transibant Israelitæ apud Moabitas, esset inaquosa: & dato quòd esset inaquosa omnes Idumæi & Moabitæ feren-
G tes aquas non sufficerent tanto populo, pecoribus, & iumentis: si autem esset terra aquosa, non oportebat dare regulam de aquis bibendis pro pecunia: quia aquæ quæ erant extra Idumæam non erant in potestate Idumæorum; nec eas vendere poterant. Concluditur ergo quòd transierunt per terram Idumæorum, & quia erat populus multus indigebat aqua multa de puteis, quos foderant & parauerant Idumæi: ideo rationabile erat quòd darent pecuniam pro aqua.

Et si forte adhuc velles dicere, quòd Idumæi portabant aquas ad castra Israel extra fines regni sui. Non potest stare: quia dicitur in litera. *Aquam emptam haurietis,* id est quòd ipsi Israelitæ emerent aquam haurirẽt eam de puteis: hoc autem impossibile erat, vt ipsi transirent per Idumæam in qua ipsi aquam emerent, & ex-
H traherent de puteis: quia si extra Idumæi portarent ad castra, non hauriret eam Israel vt dicitur in litera. *Dominus Deus tuus.* Ponitur generale beneficium ad inducendum eos vt prompte obediant. *Benedixit tibi in omni opere manuum tuarum,* id est multiplicauit te; & adiuuit te in omnibus bellis, quæ fecisti, scilicet contra Amalechitas. Exod. 17. cap. contra Chananæum regem Arad Nume. 21. contra Seon & Og reges Amorrhæorum: vt hic & infra 3. cap. contra Madianitas vt Num. 31. cap. *Et nouit iter tuum,* id est benefecit tibi in itinere tuo dando magna, & dirigẽdo in columna ignis, & nubis. Deus illos cognoscere dicitur quos adiuuat vel approbat: ab eis autem abscondi, quos non adiuuat, vel non approbat, sic habetur infra 31. cap. & sic dicuntur peccata abscondita Deo, quia ea non approbat vt patet Psalm. 16.
I scilicet de absconditis tuis impletus est venter eorum. *Quando transieris solitudinem hanc.* Tota terra quam trãsierunt ex Ægypto vsque ad Iordanem solitudo dici potest: quia licet aliquando accederent ad terras habitatas, modicum intrabant per eas, sed proprius dicitur solitudo vsque ad terminos Idumæorum. s. solitudo Pharan, & alię præcedentes.

Quos dicatur Deus cognoscere.

Nihil tibi defuit. Ad conueniens sustentamẽtum tñ multum deerat, secundum eorum inordinatum appetitum, ideo petierunt carnem, pisces, & alia similia vt habetur Exod. 16. cum murmurauerunt, atque dixerunt, vtinam mortui essemus in terra Ægypti, quãdo sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate: cur induxistis nos in solitudinem, vt occideretis omnem multitudinem hanc famem. Num. 11. cap. mur-
K murauerunt dicentes cum flagraret desiderio carnium, quis dabit nobis ad vescendum carnes? recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto gratis: in mentẽ nobis veniunt cucumeres, & pepones, cępe, porrique, & allia, anima nostra arida est: nihil aliud vident oculi nostri nisi mann. & Nume. 21. cap. locutus fuit omnis populus contra Moysen dicẽs: cur eduxisti nos de Ægypto vt moreremur in solitudine: deest panis: non sunt aquę: anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. Et sciendum tamen quòd licet hic dicat, quòd nihil defuit Hebræis per desertum, aliquando tamen deficiebant aquæ vel cibus: & hoc vt tentaret eos dominus quales essent: sic patet infra octauo cap. cum dicitur adduxit te dominus 40. ann. per desertum, vt affligeret te: atque tentaret, & nota fierent quæ in tuo animo versabantur: en quadragesimus annus est, vt recogites in

corde

corde tuo, quòd sicut homo erudit filium suum; sic Dominus Deus tuus erudiuit te. ideo dicendum quòd licet ista aliquando deficerent ad tentationem hebræorum, tamen non deficiebant simpliciter: quia cum inciperent esse necessaria, Deus illa dabat, sic patet infra 3. cap. afflixit te penuria: & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu & patres tui. *Cumque transiissemus*. Hic ponitur, secundum scilicet de transitu per Moabitas. *Cumque transissemus fratres nostros*. Prius deuenerunt post trãsitum solitudinis in terram Idumæorum quàm Moabitarum: quia magis est coniuncta solitudini.

Quomodo Iudæi prius circuierunt montem Seyr quam terram Moabitarum. Quæst. III.

A D sciendum autem quomodo prius circuierint Hebræi montem Seyr quam terram Moabitarum: & ad alias terras Ammonitarum atque Amorrhæorum accesserunt, considerandum est quòd terra Edon, & terra Moab, & terra Ammon, & terra duorum regum Amorrhæorum est in circuitu terræ Chanaan: sed terra Edon est ad latus meridianum terræ Chanaan, terra Moab est magis ad Orientem, licet aliquo modo attinear ad latus meridianum terræ duorum regum Amorrhæorum, & Ammon est directe orientalis terræ promissionis, siue terræ Chanaan vt patet. Nu. 32. quia Hebræi intrauerunt per illam in terram Chanaan per Iordanem & Hierico, quæ sunt ad Orientem terræ Chanaan, vt patet Num. cap. 34. cum ergo venirent Hebræi de terra Ægypti quæ erat meridiana terræ Chanaan, transire debebant per terram Edon siue montem Seyr, quia ista terra est meridiana terræ Chanaan, vt patet Num. 34. cap. sed quia non permiserunt eos Idumæi trãsire per terram illam, vt patet Num. 20. cap. coacti sunt circuire montem Seyr, & hoc fuit ascendendo ad Orientem, vt supra declaratum est, & in toto isto circuitu non accesserunt ad terram Idumæorum: nam postquam circueundo terram istam ascendissent contra Orientem, dixit Deus ad eos sufficit vobis circuire montem istum, ite contra Aquilonem & transibitis per terminos fratrũ vestrorum filiorum Esau, qui habitant in monte Seyr, & timebunt vos. q. d. quòd ante hæc non accesserant ad terminos filiorum Esau. s. intrando aliquid in terra Edon: deinde cum ambulauissent modicum per latus Orientale terræ Edon aliqualiter intrando in eam, cœperunt intrare viam deserti ascendendo ad partem superiorem contra Orientem, & transierunt torrentem Zareth, & applicantes se terminis terræ Moab transierunt inter Moab & Ammon: nam Moab erat eis ab occidẽte, Ammon autem ab Oriente, medium autem per qđ transierunt erat terra duorum regum Amorrhæorum: nam illa terra erat inter Ammon ex Oriente, & Moab ex Occidente: populus tamen Israel transibat per angustum terræ Amorrhæorum, in quo coniungebantur Moab, & Ammon, & mandatum fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas, si autem Ammonitæ aut Moabitæ distantes essent a loco transitus eorũ, nõ mandaretur eis quòd non pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas: superfluum namque esset, vt si alicui existenti in Hispania diceretur non pugnes contra Indos, quia etiam si non diceretur ei, non posset pugnare contra Indos, cum sint in distantissima parte orbis, habent se autem sic istæ terræ quòd quælibet earum tangit terram Chanaan, & intrat in Arabiam quantum ad partem meridianam: sed terra Edon magis intrat in Arabiam: ideo quando accesserunt ad confinia terræ Edõ a parte meridiana, & ascenderunt contra Orientem per latus meridianum Edon, nondum accedebant circa confinia Moab, donec ambulauerunt contra Aquilonẽ, scilicet dimittendo circuitum contra Orientem, & intrando directe contra terram Chanaan: & tunc ambulantes per terram desertam, & transeuntes torrentem Zareth accesserunt ad confinia Moab in Arnon intrantes inter terram Moab & Ammon se coniungentes ibi, & magis intrantes Arabiam per medium earum. i. inter eas. s. per terram duorum regum Amorrhæorum; & satis hoc apparet esse verum: nam magna pars regni regis Seon olim erat de terra Moab, vt patet de ciuitate Esebon quæ erat de terra Moab, vt patet Num. 21. cap. tamen ipsa tunc erat metropolis regni regis Seon, & ista magis erat orientalis quàm terra regis Og, qui dominabatur habens montem Galaad, & circa Iordanem, & montem Hermon: sed vt situs istarum terrarum melius intelligatur, & introitus filiorum Israel, subijciatur hoc in figura sequenti. *Qui habitabant in Seyr*. Sic vocatur terra illa in qua habitabant Idumæi. *Per viam campestrem & de Helat & de Asiongaber*. Asiongaber mansio est ante Cadesbarne immediate, vt habetur Num. 33. c. vnde postquam in principio 40. an. venerunt iterum in Cades, quia noluit eis rex Idumæorum concedere introitum per terram suam per partem Cades, quia hoc erat per medium terræ suæ, conuersi sunt retro ad Asiõgaber, vt circuirent montem Seyr: & hoc est quod dicitur, supra quòd profecti de Cades venerunt per solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, & sic circuierunt montem Seyr. Nam Asiongaber est apud mare rubrum; vt patet 3. Reg. 9. cap. cum dicitur, classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est iuxta Ahilam in littore maris rubri in terra Idumæa, ex quo etiam concluditur quod supra dicebamus, scilicet quòd Israelitæ trãsierint aliqualiter intra terram Edon, cum dicatur hic quòd transierunt per viam de Asiongaber in desertum Moab. Sed Asiongaber est in terra Idumeæ vt patet. 3. Reg. cap. 9. sed licet intrando per Asiongaber intrarent in terram Edon, tamen quia via de Asiongaber vsque ad desertum Moab est deserta, ideo non dicebantur intrare in terram Edon donec pertransita tota ista via de Asiongaber, quæ est campestris, venerunt declinantes ad aquilonem vt supra declarauimus. *Per viam campestrem* idest per quosdam campos qui adiacent finibus Idumæorum. *Venimus ad iter quod ducit in desertum Moab*. Postquam exierunt terram Idumæorum. *Tradidi in possessione*. Moabitæ erant filij Loth ex maiori filia, vt patet Gen. 19. cap. & meritis eius non expulsi sunt de terra illa, immo Deus adiuuit eos, vt expellerent inde alias gentes. *Emim primi fuerunt habitatores*. Emim hebraice terrens dicitur, quia magnitudine staturæ suæ alios terrebant. *Vt de Enachim stirpe viderentur*. Istæ gentes non erant de stirpe Enachim. i. gigantum, sed tantę erant magnitudinis ꝙ gigantes videbantur. *Denique Moabitæ appellant eos Emim*. Non fuit istud nomen proprium illarum gentium, sed vocauerunt eas sic Moabitæ ab effectu timoris. *In Seyr autem prius habitauerunt Horrhæi*. Non solum Moabitæ meritis Loth possederũt terram Emim, sed etiam Esau cum filijs suis meritis Abrahæ deleuit Horrhæos, & habitauit in terra eorum. s. in monte Seyr. *Sicut fecit Israel in terra possessionis suæ*. i. sicut nos expulimus, & occidimus duos reges Amorrhæorum, quia Deus Assignau erat illam terram Israeli in possessionem, ita Idumæi expulerunt Horrhæos, quia illa terra data erat eis in possessionem.

Quo'dicitur Deus cognoscit? ro.

Asiongaber situs

Nonnullorum opinio dicitur de huius libri scriptore, eaque refellitur. Quæst. IIII.

A Liqui volunt quòd Esdras scripserit librum istum propter istam clausulam. *Sicut fecit Israel*, quia viuente Moyse nondum acquisierat Israel terram promissionis suæ, ideo Esdras qui acquisitam vidit, hoc dicere potuit. Sed non est verisimile dato quòd Esdras librum istum scripsisset, quòd ausus esset dicere aliquid quod non dixisset Moyses, maxime quia ista clausula erat inductiua filiorum Israel ad non pugnandum contra Idumæos significando eis non esse ex voluntate Dei tempore autem Esdræ non erat necessarium dicere hoc quia iam sciebat Israelitæ distinctæ possessionem suam. Etiam ad hoc posset aliquis aliter dicere, quia licet non dum acquisiuisset Israel possessionem suam, quia tamen Moyses erat propheta Domini, & maximus, vt patet infra vltimo. cap. poterat scire quid euenturum erat, ideo sciret certissime quòd Israel habiturus esset terram ei promissam, & sic de illo tamquam de præterito propter cer-

certitudinem loquebatur, nam in prophetis tempora frequentissime mutantur, sic patet Esa. 53. cap. qui cum de Christo venturo prophetaret per modum præteriti locutus est cum dicitur, vere languores nostros ipse portauit, & liuore eius sanati sumus, omnia tamen ista multo post tempore facta sunt. Sed hoc non potest stare, quia Moyses suadebat populo Hebræorum ne pugnarent contra Moabitas, & Idumęos dicens, quòd Idumæi acceperant illam terram a Deo in possessionem, sicut filij Israel acceperant suam: sed sic erat quòd Idumæi tenebant actualiter terram Seyr contra quam pugnare non debebant: ergo ipsi deberent tenere terram suam quam habituri fuerant iam, sed non erat sic: quia nondum transierant vltra Iordanem: ergo non poterant

Doct. op. dici isto modo tenere terram possessionis suæ. Dicendū ergo aliter, quòd Deus non loquebatur hic de tota terra, quam Israel possessurus erat, sed de illa parte quæ erat trans Iordanem, quam iam acquisierant, sicut Idumæi suam terram tenebant: sed adhuc non est hoc verum, quia quando admonuit Moyses Israelitas ne pugnarent contra Edon, nondum acquisierant aliquam partem terræ duorum regum Amorrhęorum, & patet quia primo circuierunt montem Seyr, deinde accesserunt ad terminos Idumæorum, & transierunt aliqualiter per terram eorum, deinde transierunt torrentem Zareth, & intrauerunt viam deserti, quæ ducit Moab, & cum accesserunt ad Moab aliqualiter transeuntes inter eos, & Ammonitas, postea applicuerūt se terræ duorum regum Amorrhæorum: patet autem hoc ex ordine literæ in toto isto. cap. maxime quia quando misit Moyses nuncios ad regem Seon rogauit, vt daret eis transitum per terram suam, sicut filij Esau, & Moabitæ: ergo quando accessit ad Amorrhæos iam transierat Idumæos: non potest hoc etiam esse verum, scilicet quòd quando prohibiti sunt pugnare contra Idumæos, quòd iam possedissent terram duorum regum Amorrhęorū trans Iordanem: dicendum necessario quòd quando Moyses primo dixit ista verba Israelitis, ne pugnarent contra Idumæos, non dixit totaliter sic, vt est in litera: sed dixit quod non pugnarent contra Idumæos, quia Deus dederat eis in possessionem montem Seyr, sicut filijs Israel promiserat dare possessionem: ideo erat contra Dei voluntatem pugnare cum Idumæis, postea pertransitis omnibus mansionibus cum essent in campestribus Moab super Iordanem, Moyses cito moriturus repetiuit omnes actus eorum, secundum quòd hic continentur, & dixit ista verba quæ sunt in litera. s. quòd Deus dederat filijs Esau possessionem in monte Seyr, sicut eis dederat terram possessionis suæ, idest terram duorum regum Amorrhæorum, & tunc verum est, quòd quando Moyses ista recitabat, iam deuicerant duos reges Amorrhęos: sic enim ipse refert in isto. cap. & in sequenti: ad istum ergo modum respondendi recurrendum est. *Surgentes vt transiremus torrentem Zareth.* Torrens iste est apud Moabitas inter solitudinem, quæ respicit Moab, & Arnon: vt habetur Num. 21. cap. *Tempus quo ambulauimus de Cadesbarne vsque torrentem Zareth. 38. annorum.* Hoc computatur a prima vice qua steterunt in Cades, bis enim steterunt in ea scilicet in 2. anno ab exitu de Aegypto quando miserunt exploratores, vt patet Num. 13. & 32. cap. & iterum in mense primo. 40. anni, vt habetur Num. 20. cap. Et demonstratur sic, in primo anno exitus de Aegypto venerunt, vsque in montem Synai, & steterunt ibi vsque ad 20. dies secundi anni, vt habetur Num. 10. deinde venerunt in Cades de qua exploratores miserunt, expectantes eos ibi, vsq; ad finem quinti mensis vel quasi, quia expectauerunt 40. diebus quibus lustrauerunt terram, vt patet Nume. 14. cap. sed non venerunt in cades vsque in quarto mense, vt colligitur ex his quæ diximus præcedenti, cap. manent ergo ad plus residui. 38. anni & septem menses. Si tollantur ergo septem menses anni. 40. post mortem Aaron, qui mortuus est quinto mense. 40. anni in mōte Hor qui est propinquus Zareth, vt habetur. Exo. 20. & 21. & 33. cap. Numeri, in quibus pugnauerunt contra Amorrhęos reges, & deinde contra Madianitas, manebunt. 38

F anni residui de 40. quibus steterunt in deserto, & isti. 38 anni fuerunt in quibus errauerunt per solitudinem. *Donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum.* Ex hoc patet manifeste quòd illi qui fornicati sunt, & adorauerunt Belphegor, non fuerunt de murmurantibus in anno. 2. quia ante transitum torrentis Zareth omnes cōsumpti sunt, sed de filijs suis: Etiam ex hoc patet quòd sententia illa solum fuit lata contra bellatores, non contra Leuitas, etiam quia Eleazar filius Aaron maior erat. 20. annis quādo exiuit de Aegypto, quia in ipso anno factus est sacerdos, & leuitarum princeps: vt patet Leui. 8. & Num. 3. cap. quod non pertinet ad iuuenes, sed ipse ingressus est terram promissionis, & diuisit eam sorte, vt patet Num. 34. & in ea mortuus est post mortem Iosuei vltimo. cap. etiam si ista sententia comprehendisset leuitas,

Sententia lata contra murmuratores non comprehendit Leuitas.

G Aaron qui erat de leuitis, qui non intrauit terram promissionis vt patet Nume. 20. & 33. cap. non habuisset impedimentum ad non intrandum, quia peccauerat non benedicendo Deo ad aquas contradictionis in Cades, sed quia ista sententia contra eos, & alios lata fuisset, & erat prior quàm peccatum in Cades, sed falsum est, quia quando Dominus expressit causam, quare non intraturus erat Aaron, dixit, pergat Aaron ad populos suos, quia incredulus fuit ori Domini, vt patet Num. 20 cap. sic etiam patet Iosue. 5. cap. cum dicitur omnis populus qui egressus est de ægypto, vniuersique bellatores mortui sunt in deserto per longissimos terrę circuitus, leuitæ non computantur sub hoc nomine populus Israel, sed aliç. 12. tribus quç acceperunt sortes, habent hoc nomen, etiam quia sicut dicitur Num. c. 20. postquā

Leuitæ non capiuntur nomine Israelitæ.

H generatio noxiorum, qui peccauerant contra Deum, in deserto mortua est, Moyses & Eleazar descripserunt cęterum populum manentem per tribus suas, & familias, ergo Eleazar qui eos computabat, non fuerat ligatus illa sententia morientium lata in Cadesbarne: cum tamē esset maior. 20. annis. *Cuius manus fuit aduersus eos.* Percutiendo eos peste & trandendo in manus hostium *Postquam autem.* Hic ponitur tertium de trāsitu per Ammonitas. *Tu transibis hodie terminos Moab.* Idest vltra terminos Moab. *Vrbem nomine Ar.* Ab ista vrbe vocatur torrens Arnon; quia transiuit iuxta Ar diuidens Moabitas, & Amorrhęos: vt patet Nume. 21. c. vicinior est terra Amorrhęorum terrę Moabitarum quàm terra Ammonitarum: quia solus torrens Arnon diuidit inter vtranque terram.

I Item quia multę ciuitates, quç erant olim de terra Moab, erant nunc de terra Amorrhęorum: vt patet de Esebon Num. 21. cap. sed ex illa parte terra Amonitarum est coniuncta terrę Moabitarum. *Non dabo tibi terra filiorum Ammon.* Quia sicut meritis Loth data fuit terra Moabitis, ita etiam Ammonitis, quia vterque fuit filius Loth, vt patet Gen. 19. cap. *Terra gigantium reputata est.* Tam terra Moabitarum quam Ammonitarum a gigantibus possessa est, sed expulerunt eos inde, & possederunt eam: eadem terra videtur esse Moabitarum & Ammonitarum: sed ipsi diuiserunt eam inter se in terra quam tenuerunt olim gigantes tempore Abrahæ: cōtra quos pugnauit Chodorlaomor cum alijs tribus regibus, & deleuit eos, vt late declarauimus Gene. 14.

K *Eueos quoque qui habitabant in Azerim vsque Gozam Cappadoces expulerunt.* Cappadoces sunt qui Philistin nominantur a Palestina terra, in qua est Gaza ciuitas: vt patet Iudi. 16. cap. in eadem descendit Samson ad meretricem, & ibi mortuus est: & patet. 1. Reg. 6. vbi inter. 5. ciuitates Philistinorum computatur Gaza hoc aliqui putant errantes valde: nam Philistini, & Cappadoces multum differunt: maxime quia in litera dicitur quòd isti Cappadoces exierunt de Cappadocia, & acceperunt terram illam, non potest tamen dici quòd sit Cappadociam terra Philistin: quia Palestina est magis meridiana quàm cætera pars terræ Chanaan: & ipsa est ad latus meridianum terræ Chanaan, vt probauimus Gen. 12. & Exo. 13. & tangit Aegyptum inferiorem in parte orientali eius, vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mundi. ca. de diuisione Asiæ: terra autem Cappadociæ est multum septentrionalis: sic ait Paulus Orosius, vbi supra

Philistini & Cappadoces differunt.

supra in capite Syriæ: cappadocia est quæ habet ab oriẽte Armeniam: ab occasu Asiam minorem: ab aquilone Treuisiaries campos, & mare Americum: a meridie Taurum montem cui subiacet Cilicia, & Isauria vsque ad Syrium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum: de hac terra uit multa Solinus in Polistor. cap. 45. de Cappadocia, isti tamen Cappadoces egressi de sedibus suis nõ quidem omnes, sed aliqui vt assolent aliæ gentes, pugnauerũt deleueruntque Eućos, qui habitabant vsque Gazam, & quia illa terra est terra Palestinorum, vt patet Iudi. 13. & 16. immo fuit quondam caput terræ Philistinorum. s. tempore Samsonis, vt patet Iudicum. 16. cap. & isti cappadoces postquam expulsis Euæis possederunt terram, bene vocarentur Philistin. i. habitantes in Palestina: cappadoces tamen Philistini nõ sunt. *Surgite & transite.* Hic ponitur quartum de transitu & pugna contra Amorrhæos. *Transite torrentem Arnon.* Adhuc manebant in terris Moab prope torrentem Zareth: nam post torrentem Arnon sequitur castrametatio, vel transitus in Arnon sic patet Num. 21. cap. cum dicitur inde mouentes venerunt ad torrentem Zareth quem relinquentes castrametati sunt contra Arnon quæ est in deserto.

Sententia. lata contra Amorræos non comprehendit Lenitas.

Quid sit Arnon. *Quæst.* V.

Lenite est caput in nomine Israelite.

DE Arnon dubitant aliqui quid sit: dicit n. Iosephus quòd est fluuius descendens a montibus Arabiæ per desertum fluens qui in stagnum asphaltidem ruit, diuidens terram Moab & Arnon. Dicit autem scholastica historia, quòd quidam volunt Arnon esse ciuitatem prominentem in finibus terræ Amorrhæorum. Dicendum tamen necessario quòd Arnon sit villa, vel ciuitas existẽs in extremitate terræ Amorrhęorum: sic. n. patet ex litera quòd nullo modo sit torrens aut fluuius, nam litera dicit Nu. 21. c. quòd Arnon prominet in finibus Amorrhæi: si autem fluuius esset, non posset prominere, sed per loca decliuia elabi, eminere autem ad res duras & altas pertinet: Arnon tamen non est in terra Amorrhæorum sed in terra Moab, cum tñ sit in finibus Moab diuidit Moab & terram Amorrhæorum, quod patet Num. 21. cap. cum dicitur, siquidem Arnon terminus est Moab diuidens Moabitas & Amorrhæos, & sic cum vtranque terram diuideret, non vocauit eam terminum Amorrhæorum, sed terminum terræ Moab quasi sit intra terrã Moab. Quòd autem Arnon non sit scopulus, vel mons altus eminens in terra, sed ciuitas, aut villa, patet quia dicitur Num. 21. c. castrametati sunt in Arnon quæ est in deserto, ecce qualiter fecit eam feminini generis, si tamen esset nomen scopuli, aut montis, nõ esset feminini sed masculini, aut neutri nomina tamen localia; in on fęminini generis sunt: ideo Arnon nomen loci erit. ista tamen ciuitas est alta sita in montibus, ideo dicitur Nu. 21. c. q. Arnon prominet in finibus Amorrhæi. Et si obijciat, quia dicitur hic surgite transite torrentem Arnon, ergo erat torrens. Respondetur, quòd Arnon non ponitur ibi transitiue. s. quòd ponatur in eodem casu, in quo torrentem ad notandum idẽtitatem rei, sicut dicimus animal homo fortes currit, vel animal hominem fortem video, sed ponitur intransitiue. s. in genitiuo sub habitudine possessionis, & sic vocatur torrens Arnon, non quia torrens ille sit id quod Arnon, sed quòd sit aliqua res pertinens ad Arnon, s. quòd Arnõ est ciuitas sita in montibus prominens in finibus Amorrhæi, & ad radices illius fluit torrens, qui vocatur torrens Arnon, & sic dicitur hic. *Transite torrentem Arnon.* Id est torrentem fluentem apud Arnon, & isto modo loquitur Iosephus dicens Arnon esse fluuium descendentem de montibus Arabiæ. s. accipiendo large Arnon pro fluuio, qui transit apud ciuitatem Arnon: & ille descendit de montibus Arabię, fluitque apud Arnon, vt vult Iosephus *Incipe possidere, & committe aduersus eum prælium.* Licet Deus mandasset immediate belligerare, tamen Moyses prius misit ei pacem si vellet dimittere eos transire: non faciebant sic in terra trans Iordanem, quia nulla pace pe cita omnia destruebant: fuit in hoc specialis ratio, quia forte nondum fuerant completa peccata eorum secundum quòd dicitur Gen. 15. & in ista rebellione comple-

Philistini & Capadoces differunt.

A bantur, in habitantibus trans Iordanem secus erat, quia istæ gentes perdituræ erant terras suas propter immunditias suas, vt patet Leui. 18. cap. Cum dicitur, quod terra euomit illas, & forte illi, qui erant trans Iordanem, quia peiores erant; peccata sua finierant, isti autem non finierant, sciebat tamen Dominus, quòd ex malitia sua finirent mala etiam ex occasione boni: ideo, vt iustior esset principio, voluit quòd omnia fierent quæcunque fieri poterãt ne ipsi offenderentur, scilicet petendo ab eis locum transeundi: cum tamen fierent ipsis Amorræis nihil profutura essent: sed potius nocitura, sic enim diximus Gen. 19. cap. de Sodomitis: quia peccata eorum promerentia non dum finita essent, nisi ipsi voluissent abuti Angelis apparentibus in forma virorum; circundantibus omnibus de populo domum Loth a puero vsque ad senem. (*committe
B prælium.*) Illud bellum erat iustum solum ex mandato Dei non enim poterant Iudæi pugnare contra Amorrhæos proprio motu: quia non erant hostes eorum: nec detinebant eis aliquid violenter; nec vnquam læserant: nisi forte diceremus quod poterant iuste pugnare contra illos; quia idolatræ erant: sicut Christiani iustum bellum contra Saracenos habent ad amplificandam Christianam religionem: sed non erat ista ratio in iudæis: quia tunc contra omnes gentiles pugnare possent, quod falsum est: qa Deus eos a multis gentilibus abstinere mandauit, ne pugnarent contra eos: vt patet in littera: solum ergo istos pugnare potuerunt; quia Deus mandauit, vt acciperent terram de manu eorum quæ istis donata fuerat: ideo vendicare poterant possessionem cum titulum haberent, licet non constaret Amorrhæis de titulo Israelitarum.

C

Quomodo gens vel ciuitas potest inducere bellum contra aliam ciuitatem vel gentem in duodecim casibus. *Quæst.* VI.

PRo huius declaratione notandum quòd præter modos quibus iustum bellum committitur secundum iura humana: reperiuntur. 12. modi in sacra scriptura, quibus aliqua gens vel ciuitas bellum indicere potest, vt prędari, captiuare, & totaliter delere.

Primus modus si in aliqua terra nomen Dei blasphemetur, vt habetur Exod. 23. & infra cap. 7.

Secundus si a Dei cultu recedatur, vt infra 13. cap. mãdatur quòd si aliqua ciuitas ad idolatriam declinauerit, quòd omnes aliæ pugnent contra eam. Et propter hoc vertebantur in bellum contra duas tribus, & dimidiam
D omnes tribus Israel; quia ædificauerunt altare, quod videbatur signum idolatriæ: vt patet Iosue. 22. cap.

Tertius si recedatur a fidelitate domini temporalis, vt patet. 4. Re. 3. cap. & Gen. 14.

Quartus modus si subditus contra dominum committat rebellionem: vt patet. 2. Reg. 20. c.

Quintus modus si mala defendantur, vt factum est prælium contra filios Beniamin Iudicum. 20. c.

Sextus modus si alicui principi magna fiat iniuria in se vel in seruis suis, vt de Moabitis radentibus barbas, & scindentibus vestimenta nuncijs Dauid: vt patet. 2. Reg. 10. cap.

Septimus repetendo aliquas res ablatas, vel violenter detentas, siue iura, & dignitates personales: vt patet. 2. Re. 3. c. Dauid pugnauit contra Isboseth petens regnum
E sibi a Deo datum.

Octauus hostes repellendo. 2. Reg. 8. cap. contra Philistin.

Nonus impedientes hostes delendo: vt Iudæi contra Amorrhæos nolentes eis transitum concedere, vt patet hic & Num. 21. cap.

Decimus contra hostium adiutores: vt patet. 2. Re. 8. cap. contra Syriam Dauid pugnauit: quia hostibus suis iungebatur.

Vndecimo pro parente vel amico eripiendo Gen. 14. cap. scilicet Abraham pugnauit vt eriperet Loth.

Duodecimus si dominus tyrannide suos vasallos premat: vt Machabæi pugnauerunt contra Antiochũ, qa cogebat eos dimittere legem Dei primo Machabeo. per totum. (*Hodie incipiam mittere terrorem in populos, qui habitant sub omni cœlo.*) Videntes alij populi quod Iudæi

Seon,& Og reges fortissimos penitus deleuissent,timuerunt quòd sic facerent: vnde rex Moabitarum Balac dixit ad maiores de terra sua: ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbam vsque ad radices carpere:& Moabitæ timuerunt valde:vt habetur Nume.22.cap. sic dixit Raab meretrix hiericõtina ad exploratores Israelitarum; vt patet Iosue. 2.capit. scilicet noui quòd traduxet vobis dominus terram,etenim irruit in nos terror vester:& elanguerũt omnes habitatores terræ: audiuimus quòd siccauerit dominus aquas maris rubri ad introitum vestrum,cum egressi estis de Ægypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorũ regibus Seon & Og, quos interfecistis: & hæc audientes pertimuimus; & elanguit cor nostrum: nec remansit nobis spiritus ad introitum vestrum.(*Qui habitant sub omni cælo*) idest multos:est enim hyperbole denotans timoris magnitudinem in gentibus.

An sol steterit tempore Moysi sicut tempore Iosue. Quæstio. VII.

RAb. Sal.dicit quòd terror fuit Moysi sub omni cęlo: quia in victoria de Seon & Og stetit sol sicut quando pugnauit Iosue contra multos reges: vt patet Iosue. decimo cap.

Sed non videtur ꝙ tale factum scriptura subticuisset: quia maxime moueret hoc ad laudem Dei.

Item quia cum in 21.cap. Num. & hic mentio fiat de hoc & psalm.135.nunquam tamen tale narratur. Etiam non potest hoc stare: quia Iosue 10.cap. cum enarretur ista statio solis vera dicitur, stetitque sol in medio cœli, & non festinauit occumbere spacio vnius diei: & sequitur:non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. Licet enim quidam voluerit sic inducere, tamen non probat; nam deberet dici ad hoc probandum, non contigit antea nec post aliquid tale: sed non dixit sic litera: nam tunc falsa esset,cum postea cõtigerit aliud simile tempore Ezechię regis,vt patet 4.Reg.20.& Isa.38.cap. Et hoc verum est, quòd maior fuit mora Solis stando tempore Iosue,quam fuit retrogradatio facta tempore Ezechiæ, & sic concluditur necessario, quòd licet in bello contra Seon regem Amorrhæorum fuerit statio Solis, quòd non fuerit tanta quanta illa,quæ accidit tempore Iosue, non tamen infertur ex hoc, quòd non fuerit tunc statio Solis. Dicendum tamen est,quòd nõ stetit Sol, vt patet ex rationibus assignatis supra.*Vt in morem parturientium contremiscant* Timere, tremore, & dolore, & significatur magnitudo timoris,& interioris doloris, parturientes enim maximũ dolorem sentiunt. Psalm.47. sicut dolores parturientis in spiritu. *De solitudine Cademoth*. Quæ vocatur alio nomine Mathana: & est in introitu regni Seon post torrentem Arnon,vt patet Nume.21.capitu.*Regem Esebon*.Erat Seon rex Esebon quam acceperat a Moabitis, & constituerat Metropolim regni sui Numeri 21.capitul. quia ista ciuitas erat maior,& melior omnibus ciuitatibus regis Seon: ideò constituerat eam metropolim, & sedem regni:& sic vocatur rex Esebon, & habitans in Esebon, vt patet sequenti capit.cum autem esset ista ciuitas olim de terra Moabitarum per proditionem nobilium ciuitatis tradita fuit regi Seon, vt patet Nume.21.& ibi ponuntur dicta prouerbialia, siue in carminibus de captione Esebon per illam proditionem facta. *Verbis pacificis dicens*, Volebat eum tradere in manus Israel, sed misit ei Moyses pacem ad demonstrandum alijs gentibus, quòd rationabiliter contra eum bellum gerebat. Nam licet Deus sciat, quòd aliqua malis profutura non essent, quæ bona sunt tamen dat eis, vt iustior videatur sua damnatio, sicut in illo quem ex malitia sua in malo actu finiturum, & gehennæ mancipandum videt, admonitores, tamen ad bonum dat, & prædicatores. Sic etiam patet de Ægyptijs quos sciebat Deus sua malitia obduratos, tamen per Moysen frequentissime admonebat,vt non peccarent in Deum, & dimitterent populum, & Deus eos benigne corrigebat infligendo plagas, quæ ad medelam,& non ad mortem fuissent, si ipsi disciplinam suscepissent: nunc Deus sciebat, quòd Amorrhæi

F non conuerterentur a malo concepto propter istam petitionem pacis,permisit tamen eam fieri ad eos,vt iustius viderentur puniri ab omnibus, qui audirent. Dicit Nicolaus,quòd ideo misit eis pacem, quia dicitur infra 20. cap.quòd cum pugnare vellent contra aliquos extra terram promissionis,quòd mitterent eis primo conditionem pacis, si autem esset de terra promissionis non mittebant pacem,& isti erant extra terram promissionis: ideo missa fuit pax. Sed non potest tenere hoc per illud cap. immo ex opposito quia ibi dicitur, quòd quando pugnatur contra ciuitates, quæ non sunt de possessione sua, solum viros occidere debebant,mulieres autem & paruulos reseruare: hic autem tam mulieres quam paruuli gladio perierunt;vt patet infra in tex.

G Item falsum est, quòd terra istorum regum non esset de terra promissionis,quia Gen.15.cap.vbi promissio facta est distincte etiam terra Amorrhæorum promissa est, patet etiam Exo.3.& 23.cap.& in multis alijs locis.

Si autem arguas,quòd ista terra est extra terminos terræ promissionis,vt patet Num.34. quia est ab oriente terræ Chanaam, vt patet Num.32. sed terram promissionis habet ab oriente Iordanem, vltra quem est terra ista. Respondetur, quòd ibi ponuntur termini terræ nouem tribuum,& dimidiæ: sed non tota terra promissa. Et ratio, quia Moyses ponebat istos terminos, vt scirent quantum terram possessuri erant;& ne vltra terminos illos cum aliqua gente pugnarent.quia autem terra ista iam erat acquisita,nec erat de possessione aliarum tribuum, non clausit eam sub terminis terræ illius. Si arguas,quòd Moyses nõ

H intrauit in terram promissionis,& tamen intrauit terram istam:ergo non est ista terra promissionis. Respondetur, ꝙ Moyses intrauit in terram promissionis, sed non in totam & infra c.3.non dicitur non intrabis terram promissionis,sed non transibis Iordanem istum,i.non peruenies ad terram aliarum tribuum. Et Num.27.vbi dr̃ nõ intrabis terram quam daturus sum filijs Israel,sed videbis eã: non intelligitur de tota terra promissionis,sed de illa quã daturos erat Deus.s.illam, quæ erat vltra Iordanem,iam enim dederat quandam partem trans Iordanem,vt patet ex ordine historiæ, quia illa terra acquisita fuit,vt habetur Num.21.& ista dicta sunt post,vt patet 17.c.Et sic verum,ꝙ non erat visurus terram quam Dominus traditurus erat,quia tunc solum terra trans Iordanem tradenda manebat, terram autem alteram iam viderat, quia ipse

Moyses intrauit in aliquam partẽ terræ promissionis, sed non in totam.

I contra reges terræ illius pugnauerat.Et dr̃,ꝙ non erat visurus terram illam.i.ꝙ non erat intraturus in eam, sed bene visurus eam erat, quia Deus demonstrauit ei totam illam terram ante mortem suam:vt patet infra 34.ca. de Aaron est verum, ꝙ nullo modo intrauit in terram promissionis,nec vidit,quia mortuus est in monte Hor antequam accederent ad Amorrhæos, vt patet Num.20.cap. fuit mortuus Aaron ante Moysen mensib.sex,quia Aarõ mortuus fuit anno 40.mense quinto prima die mensis,vt patet Numer.32.capitul. Moyses autem mortuus fuit in principio mensis vndecimi: nam prima die mensis vndecimi anno quadragesimo, locutus fuit Moyses verba libri huius ad omnem Israel,vt patet supra primo cap.& his finitis ascendit in montem Abarin,& mortuus est, vt patet infra 32.& 34.capitul. Maria autem soror Moysi

K mortua fuit 4.mense primo quàm Aaron, quia Maria mortua fuit anno quadragesimo, mense primo in Cadesbarne,vt patet Numer. vigesimo capit. Aaron autem in eodem anno mense quinto. Et fuit diuersitas moriendi istis secundum varietatem peccatorum: nam Maria magis peccauit quàm Moyses,& quàm Aaron, murmurando contra Moysen:& ideo in ea Deus specialiter iratus est,& percussit eam lepra,vt patet Nume.12.cap. ideo autem mortua est,nec vidit aliquod bonum de his, quæ Deus promiserat: nam non intrauerat in aliquam partem terræ promissionis, nec eam vidit, nec vidit aliqua bella prospera Israel: Aaron autem licet minus peccauit quàm Maria, magis tamen peccauit quàm Moyses, ideo magis vixit quam Maria 4.Mensibus,& minus quã Moyses sex mensibus, ad aquas enim contradictionis in Cades vterque peccauit,quia non benedixit Domino,vt ibi

Diuersitas mortis & peccatorũ Mariæ, Aarõ, & Moysi.

A Ubi declaratum est. minus tamen peccauit Moyses, quia Aaron aliquo modo peccauit non credendo verbis Dei: Moyses autem non peccauit non credendo, sed quia non sanctificauit Deum ad eductionem aquarum, & hoc fuit, quia tantus fuit zelus eius contra rebelles Domino, quòd non benedixit Deo, sicut ipse mandauerat: sed incœpit acriter redarguere, rebelles, & increduli, nunquid de petra hac vobis aquam poterimus eijcere? Et ideo Scriptura attendens hæc facit tres gradus in peccato Moysi, & Aaron: nam aliter loquitur de peccato Aaron, aliter de peccato Moysi: aliter de peccato vtriusque: nam de peccato Moysi loquitur mansuete, de peccato Aaron per se loquitur acerrime: de peccato amborum simul loquitur grauiter solum, & patet: nam de peccato vtriusque simul dicitur Numer. vigesimo capitul. dixit Dominus ad Moysen, quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis
B me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis, de eodem peccato vtriusque simul sic loquitur infra trigesimosecundo. Iungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus, quia præuaricati estis contra me in medio filiorum Israel: de peccato Aaron acerrime loquitur solum de eo per se loquendo, vt patet Numer. vigesimo capitul. cum dicitur pergat inquam Aaron ad populos suos: non enim intrabit in terram quam dedi filijs Israel, eo quòd incredulus fuerit ori meo ad aquas contradictionis: ecce qualiter vocat eum incredulum, quòd acerrimum est, & non dicitur de Moyse: cum autem loquitur de solo peccato Moysi loquitur mansuete, vt patet Numer. vigesimoseptimo cap. cum dicitur ascende in montem istum Abarin: & contemplare, & vide terram quam daturus sum filijs Israel:
C cumque videris eam, ibis ad populum tuum, sicut iuit Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto: ecce qualiter dixit solum, quòd offenderat eum Moyses nihil aliud exprimendo: offendere autem valde largum est, potestque accipi pro quolibet peccato omissionis, vel commissionis quantumcunque paruo. Etiam præter hoc Aaron offenderat Deum murmurando contra Moysen, vt patet Numer. duodecimo cap. Moyses autem nunquam murmurauit, quia mitissimus erat, etiam quia Aaron ad petitionem populi conflauit vitulum, quem adorauit populus, vt patet Exod. trigesimosecundo cap. & ob hoc Deus ei valde iratus fuit, vt patet infra nono cap. cum dicitur, aduersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro illo similiter deprecatus sum: Moyses autem in nullo horum peccauit: ideo
D multa gaudia habuit Moyses, quæ non vidit Aaron: nam Aaron non intrauit aliquam partem terræ promissionis; nec vidit eam, nisi confuse aliquam partem: non vidit tam bella Israel feliciter gesta: Moyses autem vidit immediate post mortem Aarō bellum, in quo deleuit Israel regem Chananæum Arad, vt patet Num. vigesimoprimo, & fecit bella magna contra duos reges Amorrhæos, & occidit illos, vt patet Numer. vigesimoprimo, & infra in litera, & sequenti. capit. & possedit totam terram eorum, quæ erat pars terræ promissionis, deditque eam duabus tribubus, & dimidiæ in sortem: vt patet Nume. trigesimosecundo, & infra sequenti cap. vidit etiam, & fecit bellum magnum contra quinque reges Madianitarum, quos occidit Israel, vt patet Numer. 31. capit. vidit
E etiam distincte cæteram partem terræ promissionis antequam moreretur, vt patet infra 34. cap. Aaron autem solum vnum gaudium habuit magisquam Maria soror eius, quia ipse vidit filium suum Eleazarum antequam moreretur, indutum vestibus suis, & factum sacerdotem magnum, vt patet Numer. vigesimo cap. Maria autem nihil boni vidit. *Publica gradiemur via.* Non declinantes per agros, aut vineas, nec facientes nouam viam. *Alimenta precio vende.* Idest, non intelligas, quòd volumus violenter, vel sine pecunia sumere cibos in terra tua, sed omnia precio comparabimus. *Sicut fecerunt filii Esau.* Quia licet in principio noluerunt, vt patet Nume. 20. & ideo coacti sunt circuire montem Seyr, tamen post Deo mandante declinauerunt ad eos, & transierunt inter terminos Idumæorum, vt supra euidenter patuit. *Et Moabitæ, qui morantur in Ar.* Ar est ciuitas Moabitarum per

Moyses intrauit in aliquam partē terræ promissionis, sed non totam.

Diuersitas mortis & peccatorū Mariæ, Aaron & Moys.

A cuius confinia transierunt filij Israel. vt patet supra in textu, & Moabitæ etiam a principio repugnauerunt dare transitum apud fines suos, sed post permiserunt: nec fit mentio supra in libro Numerorum, quod petierint transitum a Moabitis Israelitæ sicut dicitur de Idumæis. 20. cap. & de Amorrhæis. vigesimoprimo cap. Ratio, quia si non transirent per intra terram Idumæorum, vel Amorrhæorum, cogebantur multum declinare: sed etiā si non transirent intra terram Moabitarum non declinabant. Et patet, quia veniendo directe a meridie versus aquilonem de mari rubro, & deserto Synai per mansiones alias vsque in Cadesbarne: transitus erat per terram Edon, quæ est in latere meridiano terræ Chanaam: ideo primo petierunt ab Idumæis, vt concederent eis transitum, vt patet Nume. 20. illis autem nolentibus circunde-
B derunt per latus meridianum terræ Edon ascendentes contra orientem eius, cum autem fuerunt in oriente illius, mandauit Deus, quòd declinarent contra aquilonem, vt patet in isto capitul. scilicet, per frontem orientis Edon transuersaliter transeundo quasi a meridie contra aquilonem, & tunc intrauerunt aliquo modo in terram Edon, vt dicit litera, & supra declaratum est: sed adhuc Idumæi timentes Israelitas non dederunt eis licentiam transeundi per terram suam in terram Chanaam, sed cum modicum transijssent per terram illam coacti sunt ascendere magis ad orientem, etiam mandāte hoc Deo; ne esset eis occasio pugnandi contra Idumæos, tunc transierunt torrentem Zareth, & iuerunt per viam solitudinis contra Moab ad Arnon.

Ar quæ sit ciuitas.

C *Quando & quomodo accesserint filij Israel ad Moabitas, & qualiter tollitur contradictio, quæ videtur esse in litera. Quæst. VIII.*

SEd magna valde dubitatio videtur de Moabitis magis quàm de Idumæis: quomodo ad illos accesserint, & quando, nam manifesta contradictio videtur esse in litera, nisi ei occurratur. quia hic vult litera, quòd primo accesserint Israelitæ ad Moabitas quam ad Amorrhæos cum dicitur: tantum est, vt concedas nobis transitum, sicut fecerunt filij Esau, qui habitant in Seyr, & Moabitæ, qui morantur in Ar: ergo prius venerant ipsi ad terram Moabitarum quàm ad terram Amorrhæorum; sed contra videtur Numer. vigesimosecundo capit. nam cum sit posita in cap. 21. mors duorum regum Amorrhæorum
D inflicta ab Israelitis, & captio terræ eorum, subiungitur in cap. 22. videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quòd pertimuissent eum Moabitæ, eiusque impetum ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian: ita delebit populus iste omnes, qui in nostris finibus commorātur, sicut solet bos herbas vsque ad radices carpere: ergo rex Moab timuit Israelitas postquam factum fuerat bellum contra Amorrhæos; ergo ante non pugnauerat contra eos: nec dederat eis licentiam transeundi per terram suam, & sic videtur manifesta contradictionis implicatio.

Respondetur, quod ad concordandum ista duo loca sacræ Scripturæ, in quo impossibile est reperiri veram contradictionem, considerandus est situs, quem tenet terra Moab in comparatione ad terram Amorrhæorum.

E Et sciendum, quod quando Israelitæ transierūt modicum per terram Edon, & ascenderunt per viam deserti contra Moab, deuenerunt ad locum illum, vbi coniungitur terra Moabitarum, & Ammonitarum, & per illam cōiunctionem, vel quasi transituri erant Israelitæ; & propter hoc vetitū fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas, si tamen Ammonitę distarent ab eo loco per quem transituri erant ipsi, superfluum esset, quòd diceretur eis ne pugnarent contra ipsos, & ad istam terram accesserunt, antequam transirent torrentem Arnon, qui diuidit inter terram Moab, & terram Amorrhæorum: tenditque contra aquilonem, vel potius contra occidentem ad lacum asphaltidem, vbi est nunc mare mortuum, & prius fuit Sodoma; & tota Pentapolis, quæ est in oriente terræ Chanaam, & in ista extremitate ter-

ræ Moab est ciuitas Ar: de qua hic dicitur, & tunc Israelitæ stantes apud terminos Moabitarum, & Ammonitarum petierunt transitum per terram Moabitarum, quia per eam rectior erat via quam per terram Ammonitarũ: nam multum ascendebant contra orientem, per terram Ammonitarum transeundo, & istum transitum petierunt a Moabitis, qui erant in Ar, qui primo noluerunt concedere transitum, nec cibos, aut aquas, nec ipsi Ammonitę, vt patet Deut. 23. cap. cum dicitur Ammonitæ, & Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Domini in æternum, quia noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via, quando egressi estis de Ægypto. Quod autem sequitur de conductione Balaam non fuit tunc, sed post, vt declarabitur: deinde ipsi Moabitæ pacificati sunt, & dederunt eis transitum, sicut fecerant Idumæi, qui prius dare nolebant, vt patet Num. 20. sed dixerunt se obuiam exituros cum armis, sed postea cõcesserunt transitum per quandam partem regni, vt patet in isto cap. Et isto modo intelligitur, quòd Moabitæ, qui morantur in Ar dederunt eis transitum, cum autem transiuissent modicum per terram Moabitarum apud ciuitatem Ar, accesserunt vsque ad torrentem Arnon, qui diuidit terram Moab, & Amorrhæorum, & quando transiuerunt torrentem Ar exierunt de illa parte terræ Moab, & intrauerunt ad terram Amorrhæorum, & cum essent in finibus istius terræ Amorrhæorum miserunt ad regẽ Seõ dicentes, vt concederet eis trãsitũ per terram suam, vsq; ad Iordanem, sicut concesserant Idumęi, & Moabitæ, qui morantur in Ar: tunc enim verum erat quòd Moabitæ dederant eis ingressum non per totum regnum suum, sed per partem, scilicet per quandam extremitatem terræ eorum, vbi coniungitur terra illa terræ Ammonitarum, & est ibi ciuitas Ar: & ad notandum hoc dixerunt Iudæi, quod Moabitæ, qui morantur in Ar dederant eis transitum, & non dixit simpliciter, vel absoluté, quòd Moabitæ dederunt eis transitum: & deinde nolentibus concedere transitum, Amorrhæis pugnauit Israel cum eis, & totam eam terram accepit, & per eam transierunt, & quando iam essent in extremitate eius occidentali, quæ est principium orientis terræ Chanaan, accesserunt iterum ad extremitatem terræ Moab in duabus mansionibus vltimis, scilicet in campestribus Moab, & in planioribus locis Moab super Iordanem, & hoc facta strage duorum regum Amorrhęorum: in toto enim tempore, quo ambulauerant per terram Amorrhæorum Seon, & Og, non accesserant ad aliquam partem terræ Moab: cum autem exire debuerunt terram Amorrhæorum, vt transirent Iordanem, accesserunt ad terram Moab, & tunc rex Moab Balac timuit, quòd Israelitæ vellent intrare terram suam, quia erant ad confinia eius: ideo tunc misit pro Balaam Ariolum, vt eos malediceret, & ad illud tempus refertur id quod habetur Nume. 22. cap. cum dicitur. Videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhęo & quòd pertimuissent eum Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian; ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quemadmodum solet bos herbam vsque ad radices carpere. Et sic istæ duæ auctoritates, quæ videbantur contrariæ, nullo modo contradicunt, quia referuntur ad diuersa tempora, secundum quòd bis accesserunt Israelitæ ad Moabitas. Primo antequam accederent ad Amorrhæos, & hoc fuit quando transierunt per Moabitas, qui erant in Ar. Secundo postquam exierunt de terra Amorrhæorum; & hoc fuit quando steterunt in campestribus Moab, & planioribus locis Moab in valle contra Phegor. Et ista duplex accessio ad terram Moab contigit propter duas extremitates terræ Moab: nam terra Moab in suo latere, quasi Septentrionali arcuatur, & per vtramque extremitatem arcus, vel semicirculi transierunt Iudæi, & non per medium, vt directè procederent. Vna extremitas arcus, & orientalis erat in Ar, per quam primo transierunt Iudæi. Secunda erat, & occidentalis in planioribus locis Moab in valle contra Planum Phegor apud Iordanem. Vt autem hæc melius intelligantur ponendus est situs terræ Ammon, & Moab, & regum Amorrhæorum. Et sciendum quòd terra Moab, & Am-

Descriptio situs terræ Moab, Ammon & regni Amorrhæorum.

F mon, vt supra diximus se contingunt: nam terra Moab est Meridiana ad terram Ammon, & terra Ammon est Septentrionalis ad terram Moab, & extremitas vtriusq; est orientalis ad terram Amorrhęorum: nam extremitates Moab, & Ammon circunflexæ in parte orientali coniunguntur, & claudunt frontem orientalem terræ Amorrhæorum, ita quòd ille, qui venit a parte meridiana, scilicet de terra Edom, vel de parte orientali contra terram Amorrhæorum, necesse est vt intret aut per terram Ammon, aut per terram Moab; ideo Hebræi venientes aliqualiter de parte meridiana ad terram Amorrhęorum intrauerunt per terram Moabitarum, qui sunt in Ar. Deinde transitis istis extremitatibus Moab, & Ammon, et intrando in terram Amorrhæorum per frontem orientalem, terra Ammon arcuatur versus aquilonem, & terra Moab aliqualiter versus meri-

G diem, & inter istas duas arcuationes extenditur terra regum duorum Amorrhæorum vsque ad Iordanem, vbi extremitas arcus terrę Moab redit versus Aquilonem, & ad hanc extremitatem accesserunt Israelitę. Vt autem hæc melius intelligantur subijciatur hic figura si placet.

Quare Israelitæ non transierunt totaliter per terram Moabitarum. Quæst. IX.

SEd quæritur cum Israelitæ antequam intrauerint terram Amorrhæorum transierint per Moabitas, qui erant in Ar, quare non totaliter per terram Moabitarum: nam necesse erat iter eorum arcuari cum intraue-

H rint per Moabitas, qui erant in Ar, vbi erat extremitas orientalis, & postea deuenerint ad extremitatem occidẽtalem: ipsi autem nolebant arcuare, sed tramite recto procedere. Item quia dato quòd Israelitæ peterent a Moabitis, vt darent eis transitum per totam terram suam; ipsi nollent quia timerent, quòd vellent accipere terram. Si eum modicum transitum per extremitatem concedere nolebant, quando magis per totum regnum? maximè quia ista fuisset occasio pugnandi contra Moabitas: Deus tamen prohibuerat eis ne pugnarent cum Moabitis, quia nihil de terra eorum habituri essent, cum illa esset data in possessionem filijs Loth, vt dicitur in litera: contra Amorrhæos autem non fuerat eis vetitum bellum. Item quia Deus intendebat tradere terram Amorrhæorum Israelitis propter peccata

I Amorrhæorum: ideo misit eos per terram Amorrhæorum, vt sic saltem occasionem pugnandi contra eos haberent: aliæ autem rationes esse possunt, quas poterit quilibet diligenter textum perscrutans reperire. Nicolaus dicit quòd Moabitæ non dederunt transitum, sed dederunt alimenta precio; sed contra hoc dicitur infra vigesimotertio capitulo, quòd Moabitæ noluerunt occurrere filijs Israel cum pane in via. Ad hoc respondet ibi Nicolaus sequens quosdam Hebræos, quòd Moabitę viri non iuerunt cum pane, sed fœminæ eorum.

Sed non videtur bene dictum, quia nihil refert, quòd viri Moabitæ facerent per se, vel per vxores, vel famulos. Item, quia ibi. 23. c. dicitur, quòd Moabitæ occurrerunt armati contra Israelitas. Si ergo ipsi erant hostes Iudæorum, quomodo permitterent etiam vxores vendere alimẽ-

K ta eis exeundo extra fines Regni? Et ad hoc sumunt causam verisimilitudinis, quòd ideo Moabitæ non possunt contrahere cum viris Iudæis. Sed ista non est causa specialis, quia non solum mulieres Moabitæ, sed etiam mulieres aliarum nationum poterant copulari in matrimonium Iudæis. & patet de Sansone qui accepit vxorem de filiabus Philistinorum, vt patet Iud. 14. c. Item quãdo prohibitum fuit accipere vxorem de alienigenis, fuit ne ipsi inducerẽt viros & filios ad idolatriam, vt patet Exo. 34. cap. si ergo aliquis poterat accipere vxorem de alienigenis, quam conuerteret ad iudaismum, bene licebat: ideo infra 21. c. dicitur quod quando irent ad bellum & acciperent aliquas puellas virgines, poterant eas ducere in vxores & Leui. 21. ca. dicitur de sacerdotibus magnis, quòd acciperent in vxores puellas de populo suo, ergo videtur quòd alijs licebat accipere vxores de alienigenis.

Donec

Donec veniamus ad Iordanem. Quia post Iordanem est terra quam acceperunt nouem tribus & dimidia. *Ad terram quam dominus Deus daturus est vobis*. Non quòd solum illam terram Deus eis daturus esset: quia etiam terram Amorrhæorum daturus erat, quia promiserat, sed illam iam dudum merebantur perdere habitatores: istam autem nondum merebantur perdere donec transitum denegassent. *Noluitque Seon rex Esebon dare vobis transitum*. Erat enim positus custos introitus terræ illius contra hebræos: & dabantur ei tributa vel pensiones ab alijs regibus pro conseruatione. *Quia indurauerat dominus Deus spiritum eius*. Idest quia non dederat ei gratiam ad benefaciendum, nemo autem potest bene operari sine Dei gratia: quando ergo alicui Deus gratiam non elargitur, non potest bene operari, sed in malis induratur, & ad bonum difficilis fit.

Nemo potest bene operari sine gra. Dei.

Quare male faciendo peccamus cum gratia simpliciter non sit in potestate nostra, quam cum Deus subtrahit, non tamen est causa mali.
Quæst. X.

SED dices. ergo non peccauimus malefaciendo quia non habentes gratiam quæ a Deo libere donatur impossibile est nos bene operari iuxta illud Io. 15. sine me nihil potestis facere. ergo non erit in potestate nostra bene facere.

Respondetur, quòd sicut habere vitam æternam nō est totaliter in nostra potestate iuxta illud Mat. 19. c. cū dicerent discipuli, quis ergo saluus erit? respondit Iesus. apud homines quidem impossibile est, apud Deum autem omnia sunt possibilia: & ad Ro. 9. c. non est currentis nec volentis, sed Dei miserentis, ita bene agere nō est totaliter in potestate nſa; quia ista necessario se consequuntur bene agere semper & vita æterna, qui ergo in potestate sua habet totaliter bene operari, in potestate habebit vitam æternam: licet ergo bene operari nostrū principaliter sit a Deo dante gratiam, quia tamen cuilibet facienti, quòd in se est, Deus dat gratiam: ideo male operantes pœnam merentur. sicut enim Deus est causa naturaliter influens in omnibus naturalibus effectibus, nec propter malitiam vel bonitatem inferioris agentis desinit influere: ita in gratuitis est principium inuariabiliter se habens, ita quòd impossibile est aliquem agere quantum in se est, & Deum gratiam non apponere: sed gratia non cogit liberū arbitrium, quia aliquis gratiam habens potest peccare: sed per illud peccatum immediate perdit gratiam. Item quia sicut Deus naturaliter in qualibet re omni tempore influit conseruando: ita in cordibus nostris semper influit ad bonum nos incitando; sed huic pulsationi non omnes aperiunt.

Deus dat nobis pro peccatis nostris duplices pœnas.

Sed quantum ad subtractionem vel non appositionē gratiæ dicitur, quòd pro peccatis Deus duplices dat pœnas, quasdam corporales, alias spirituales. corporales autem sunt damna, vel punitiones illatæ pro peccato: pœna spiritualis est subtractio gratiæ: aliquis enim peccauit in aliquo peccato magno vel multoties iterato, propter quod demeretur, quòd Deus non apponat ei gratiam, & tunc bene agere nullo modo poterit.

Et si dicas quòd in isto actu non videtur iste culpabilis, quia Deus non concurrebat cum ipso ad bene agendum ex se autem bene agere non potest.

Nota pro materia prædestinationis

Respondetur quòd iste relictus a Deo bene agere nō potest, tamen pœnam meretur pro isto malo actu, quia per priorem malum actum demeritus fuit, vt nunc relinquetetur Deo, & consequenter male ageret, quia sicut pro aliquo peccato tēporalis pœna datur, ita pro aliquo magno spiritualis. s. ꝙ permittatur cadere in aliud. Erit igitur culpa sequens præcedentis culpæ pœna: & consequenter redundabit maior pœna, quia pro primo peccato pœna, & pro secundo similiter. Et hoc modo homines præsciti qui erant scripti in libro vitæ secundum præsentem iustitiam obstinantur & impœnitentes moriuntur, quia licet nunc bene operentur, quia gratiæ repugnare possunt, post male operantur, & per illa mala opera demerentur subtractionem gratiæ. i. ꝙ Deus non concur-

A rat cum illis ad causandum bonum opus, ideo in articulo mortis conuerti non poterunt, quia ante demeritus est ne Deus ad talem actum cum eis concurreret. Quæ autem sunt vitia vel quoties iterata, per quæ demeremur in alia cadere, vel Deum nobiscum non concurrere, penitus homini incognita sunt Vidit enim Deus ꝙ talia scire viatori non expediebat, vt sic ex timore cautior & vigilantior esset, sufficere nobis debet ꝙ qui saluantur non ex meritis saluantur, vel electi sunt, sed quia Deo placuit ad vitā æternā ab æterno illos eligere. Qui autem damnantur ex proprijs demeritis hoc habēt. *Et obfirmauerat cor illius*. Scilicet eū a malo concepto per gratiā non reuocando, vel vt malū non conciperet non iuuando. *Vt traderetur in manus tuas*. Vt non tenetur causatiue sed consecutiue, non enim ideo Deus isti gratiam
B subtraxit, vel non apposuit, vt traderetur in manus Moysi, vel vt peccaret, sed ad subtractionē gratiæ cōsequitur istū non bene agere: si enim Deus alicui gratiam subtraheret, & male ageret, Deus diceretur formaliter auctor mali, sed subtrahit gratiam vt quandam pœnam debitā pro peccato, quia sicut alicui aliquam pœnā temporalē in peccati satisfactionem infligit, ita alicui secundum altitudinem sui consilij pro alio peccato gratiā subtrahit.

Et si arguas cum ad subtractionem gratiæ sequatur mala operatio, quid magis refert Deum subtrahere nobis gratiam, vel facere nos peccare, vel subtrahere gratiam vt puniamur, vel vt per subtractionem peccemus? quia idem sequitur per quodlibet illorum.

Respondetur quòd multum distant ista, & patet in iudice. si enim iudex aliquem torqueret, vt per hoc Deum
C blasphemaret, vel vt aliquem odio haberet, etiam si tormenta illa ex aliqua causa mereretur, peccaret valde mortaliter. Si tamen dat aliquam pœnam pro aliquo delicto, quam lex imponit, etiam si sciat quòd per hanc pœnam afflictus iudicem odio habebit, vel aliquod peccatum mortale incurret, non peccat dum pro ista intentione cruciatum non irroget: sic iustitiæ Dei multum congruit secundum suum altum consilium aliquem subtrahendo gratiam punire: sed bonitati eius valde repugnat gratiam subtrahere, vt aliquem faciat peccare. In ista quæstione siue dubij solutione multa tacta sunt, quæ in alijs locis magis explicuimus: nam agitur de prædestinatione & præscientia. De his autem qualiter non tollant libertatem arbitrij diximus late Gen. 50. c. tangitur etiā de induratione alicuius, qualiter Deus sit causa indura
D tionis, aut positiua aut priuatiua, directe, aut per accidens, de his autem magis diximus Exo. 4. c. tangitur etiā de ista dictione vt, quæ facit magnas difficultates in intelligentia sacrarum scripturarum, vtrum teneatur finaliter vel consecutiue, de quo magis diximus Exo. 9. cap. *Ecce cœpi tibi tradere Seon*. Idest iam apud me demeritus est, propter quod immediate eum tibi tradam. *Egressusque Seon*. Licet esset vicinus regis Og, tamen non vocauit eum in auxilium ad bellum, quia se fortissimum reputabat, & quia Israelitas contemnebat, & quia singularem de victoria gloriam habere volebat. *Percussimus eum cum filijs suis*. Quia multos filios habebat, quorum aliquos secum ad bellum adduxerat. In hebræo habetur. *Cum filio suo*. Scilicet vno gigante & forti vt pater eius, vt ait Rabbi Salomō sed potest poni singulare pro
E plurali, vt in multis locis, & Exo. 8. venit musca grauissima, sed plures erant.

Rab. Sal. opinio.

Doc. opinio.

Potest autem dici & forte melius, ꝙ accipiuntur hic filij non pro filijs carnalibus quos genuit: sed pro subiectis suis scilicet pro populo. & iste modus frequentatus est in scriptura, nam subditi regis Emor qui dominabatur in Sichem vocantur filij sui, vt patet Gen. 33. c. cum dicitur, emitque partem agri in quo fixerat tabernacula a filijs Emor patris Sichem centum agnis. ibi non vocantur filij ipsi carnales, quia immediate declaratur cū subditur patris Sichem. q. d. ꝙ non erat pater eodem modo Sichem, & aliorum: nam Emor erat pater Sichem, quia eum genuerat, & pater vocatur aliorū quorum dominus erat, idem patet Iosue 24. c. cum dicitur ossa quoque Ioseph quæ tulerāt filij Israel de Ægypto, sepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob

cob a filijs Emor patris Sichem centum nouellis ouib. F & fuit in possessionem Ioseph & omni populo. Dicit Iosephus quod multi de Amorrheis siti in bello mortui sunt, alij ruentes ad fluuium Arnon iaculis confixi sunt, alij ad mœnia fugientes a fundibularijs præuenti vsque ad internetionem deleti sunt. *Mulieribus ac paruulis.* Quia Deus mandauerat omnes gentes quarum vrbes possessuri erāt totaliter delere, infra 20.c. *Absque iumentis quæ in partem venere prædantium.* Idest prædātes non habuerunt inde seruos, vel seruas, vel puellas in vxores, sed solum iumenta, & spolia vrbium. s. supellectilia, aurum, & argentum, & alia preciosa. vel aliter. *Quæ in parte venere prædantium.* Idest ista quę rapta sunt in bello, non fuerūt diuisa euntibus ad bellum & manentib. in castris, sicut in bello contra Madianitas, vt patet Num. 31.c. Et ratio est quia in bello Madianitarum nullam vtilitatem con G sequebantur manentes in castris, nisi aliquid haberent de præda: in bello contra Seon & Og consecuti sunt ciuitates ad manendum: ideo non indigebant vlteriorib. spolijs. & rationabile erat quod pro labore maiori ipsi bellantes sortirentur iumenta, & supellectilia Amorrhæorum in prærogatiuam ad non pugnantes. etiam quia in bello contra Madianitas non æqualiter habuerunt manentes, & euntes ad bellum: nam omnibus manentib. data fuit medietas spoliorum, & reliqua medietas euntib. ad pugnam, tamen illi qui iuerunt ad pugnam erant solum duodecim mille, vt patet Num. 31.c. illi autem qui manserunt in castris erant plures, quam sexcenti mille accipiendo senes & iuuenes potentes pugnare. nam inter omnes spolia diuidebantur: immo essent omnes isti qui manserant plures quam mille milia, & sic data me H dietate spoliorum pugnantib. s. 12. mille viris, & cęteris manentibus alia medietate concessa: magis veniet vni pugnanti, quam forte centum non pugnantibus secundum proportionem, quam habent duodecim millia ad mille millia vel plura. Item in alio fuerunt melioris conditionis pugnantes contra Madianitas, quam manentes in castris: nam de illa parte quæ eueniebat pugnantib. dabatur de quingētis ouib. vna: & sic de asinis, hominibus, & cæteris rebus: de medietate autem quæ contigit manentibus in castris, accipiebat sacerdos de quinquaginta capitib. vnum: & sic manentes cogebantur dare in decuplo magis sacerdoti quam euntes ad pugnam *Ab Aroer quæ est supra ripam torrentis Arnon.* Fluuius non transit inter Moabitas & Amorrhæos ex parte fluminis. in terra Moabitarū est ciuitas nomine Ar. ex parte Amorrhæorum est Aroer ambæ super Arnon. *Vsque Galaad.* Incipit regnum Seon in Aroer, & finitur in terra Galaad. *Nec fuit vicus.* Idest locus non muratus. *Absque terra filiorum Ammon.* Mandauerat Deus quod nō pugnarent contra eos, quia nihil accepturi erant de terra eorum. *Et cunctis quæ adiacent torrenti Ieboch.* Ieboch fluuius est distans a Iordane per vnam leucam, apud quem luctatus est fuit Iacob cum Angelo vt patet Gen. 32.c. apud istum torrētē est terra Ammonitarum. apud torrētem Ieboch qui est circa Iordanem est extremitas occidentalis terræ Ammonitarum, sicut super Iordanē est extremitas occidentalis Moabitarum: sed differunt quia extremitas Ammonitarum tangit Iordanem a septentrione, & extremitas Moabitarum tāgit a meridie, extremitates aūt orientales Ammon, & Moab coniun K guntur ad orientem terrę Amorrhęorum claudendo eā vt supra declarauimus. *A quibus vos prohibuit dominus.* Idest totam illam terram post torrentem Arnon vsq; ad Iordanem accepimus præter terras a quibus prohibiti sumus, s. ab Idumæis, Moabitis, & Ammonitis.

Situs Arnō fluuij. I

Ieboch fluuij situs.

CAP. III.

ITAQVE conuersi ascendimus per iter Basan. Egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Aedrai. Dixitque dominus ad me. Ne timeas eum, quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua: facies que ei sicut fecisti Seon regi Amorrhæorum qui habitauit in Esebon.

Nu. 21.c

ITaque conuersi. Dicto de pugna contra Seon subiungitur de pugna contra regem Og. Et tanguntur. 4. Primum bellica congressio. Secundo terræ acquisitæ diuisio ibi. *Terramque possedimus.* Tertio duab. tribubus & dimidiæ ad bellandum facta admonitio ibi. *Præcepique vobis.* Quarto pro transitu Moysi vltra Iordanem deprecatio ibi. *Precatusque sum. Itaque conuersi ascendimus per iter Basan.* Idest postquam pugnauimus contra Seon iuimus per iter Basan.

An Basan sit nomen regni vel ciuitatis. Quæstio. I.

NOn est Basan nomen ciuitatis, sed regni, vt patet Num. 32.c. quia ibi numerantur, & diuiduntur ciuitates munitæ principales, inter quas non ponitur Basan.

Item quia infra dicitur vniuersam terram Galaad, & Basan. ergo in Basan ciuitates sunt. & sic non erit ipsa ciuitas, sed terra in qua sunt ciuitates.

Item quia infra dicitur. reliquam partem Galaad, & omnem Basan. ecce qualiter ibi ponit plures partes in Basan cum dicitur. omnem Basan, si autem vna ciuitas esset, non diceret, & omnem Basan, quia ibi faciebat diuisionem terrarum.

Item postea subditur ciuitas Basan vocabatur terra gigantum, si autem vna ciuitas fuisset non diceretur ciuitas Basan, sed solum Basan, etiam non vocaretur terra Basan, sed ciuitas Basan.

Item quia postea dr̄ quod Iayr vocauit nomine suo, Basā Auothair. i. villas. ecce ibi vocauit Basan villas, & nō villam: ergo non erat vnus locus sed multi. s. quędam terra magna. Et est ista terra altioris status quam terra Seon, quia est magis in mōtanis. iō dr̄ ascēdimus. *Egressus Og.* Ab hoc non petiuit Moyses transitum sicut a Seon rege, quia iste cum sciuit Israelitas venire contra terram suā, exiuit eis ab obuiam, & mouit contra eos bellum, antequā sciret vtrum ipsi trāsire vellent per terram suam, an nō: & forte hoc faciebat, vt vindicaret mortem regis Seon. nec. n. timuit Israelitas ēt si sciret Seon fortissimum regem victum, & mortuum. vel forte quia iste sicut Seon defendebat introitum terræ suscipiens tributa ab alijs regibus, vt Seon. *Ne timeas eum.* Erat Og de stirpe gigātum, ideo terribilis erat. vnde gigantes enim. i. terrificantes vocabantur, vt patet præceden. c. vnde poterat Moyses vel populus eius timere eum. de Seon non fuit dictum hoc, quia licet fortis esset, tamen non erat gigas: iō non ita terribilis. *Cum omni populo suo ac terra sua.* In quo notabat quod in terra illa moraturi essent, vnde aliquādo Deus tradebat solum populum in manu eorum vt in Madianitis Num. 31. c. & Chananæum regē Arad Nu. 21.c. quia solum Madianitas occiderunt, sed terram eorum non possederunt: hic autem vtrunq; fuit: gentem occiderunt, & in ciuitatibus dederunt habitationem tribui Gad, & dimidiæ parti tribus Manasse vt patet Nu. 21.c. & inf. *Qui habitauit in Esebon.* Quia ista erat ciuitas principalis regni sui. *Percussimus vsque ad internetionem.* Aliquando bellantes percutiuntur, & moriuntur, & tūc non est percussio vsq; ad internetionem, hic autem totaliter eos occiderūt, internetio mors est de interneco. i. occido. *Vastantes cunctas ciuitates illius vno tempore.* Idest vno impetu, ita quod non cessauimus ab incępto bello donec omnes accepimus, & dicitur hoc ad differentiam terræ promissionis quæ est trans Iordanem, quæ non capta fuit vno tempore. i. simul, sed primo acceperunt quadam magnam partem sufficiētem genti Israeliticæ quæ tunc erat, & sic successiuè vsque ad tempus Dauid, & Salomonis filij sui, quo regnante totaliter acquisita est; vt patet. tertio Reg. cap. 9. cum dicitur, & vniuersum populum qui remanserat de Amorrhæis, Ethæis, & Pherezęis, Euæis, & Iebusęis, qui non sunt de filijs Israel, horum filiorum, qui remanserant in terra, quos. s. non potuerunt filij Israel exterminare, fecit Salomon tributarios vsq; ad diem hanc: idem patet 2. Paralip. c. 8. per eadem verba totaliter, & fuit causa vt filij Israel si omnem terram accepissent, tātam pacem habuissent, quòd ocio marcerent

Og erat de stirpe gigātum.

Cur terra promissionis nō fuit capta vno tempore.

marcerent, ideo vt haberent cum quibus pugnarent, reseruauit Deus multos de illis, sic dicitur Iudi. cap. 3. hæ sunt gentes, quas dominus dereliquit, vt erudiret in eis Israelem, & omnes qui non nouerant bella Chananæorum, & postea discerent filij eorum certare cum hominibus, & habere consuetudinem præliandi.

Itē relictæ fuerant illæ gentes propter peccata Israel, quia non custodiebat pactum domini, ideo Deus nolebat totaliter finire quod promiserat, quia promissio sua conditionalis fuit. s. si ipsi custodirent mandatum domini, etiam propter peccata quæ facturi erant, vt quandocunque peccarent, essent aliquæ gentes, quæ eos premere possent, vt patet iud. 2. c. cum dr̃ iratusq; est furor domini in Israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire noluerunt, ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, vt in ipsis experiar Israel, vtrum custodiant viam domini, & ambulent in ea, sicut custodierunt patres eorum an non dimisit ergo dominus omnes has nationes. & cito subuertere noluit: neque tradidit in manibus Iosue: & hoc patet, quia qñcunq; Israel peccabat cõuertendo se ad idola, Deus mittebat super eos aliquos hostes prementes eos valde, vt patet Iud. 3. qñ dedit eos in manus Eglon regis Moab: deinde in manus Iabin regis Chanaan, vt patet Iud. 4. c. & sic patet frequentissime in libro Iosue. item fuit alia ratio propter vtilitatem Israelitarum, quia terra Chanaã erat satis magna, ipsi autem non sufficiebant ad populandum medietatem eius: si ergo tota in vno anno tradita fuisset, non possent eam replere Israelitæ, & impleretur serpentib. & alijs bestijs, ideo non decuit, nec expediuit totam simul capi, & sic dixerat Deus, vt patet Exod. 23. & infra 7. c. non ejiciam eos a facie tua in vno anno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ, sed paulatim expellam de cõspectu tuo donec augearis. *Sexaginta vrbes*. Omnem locum munitũ vrbem vocat siue paruus siue magnus sit. *Et omnem regionem Argob*. Argob nomen alicuius terræ specialis in terram Og est, vel est nomen appellatiuũ, & signat pulchritudinem, & tunc vocatur regio Argob aliqua terra fertilis, & bene murata in terra hac, quæ alias terras regni sui excederet. *Regni Og in Basan*. Non signat Basan totum regnum Og sed maiorem partem regni. s. aliquã terrã per se. *Cuncta vrbes*. s. 60. supradictæ. *Disperdentes omnem ciuitatem*. i. depopulantes eam, non intelligitur, D φ destruendo muros, & omnes munitionem, nec hoc facerent nisi aliquando repugnantib. habitatorib. deijcerent aliquam partem muri, vt per eam intrarent, vt probauimus num. 32. c. *De manu duorum regum Amorrhæorum*. Quia Og & Seon Amorrhæi erant de genere Chanaan. *A torrente Arnon*. Quia ibi incipit regnum regis Seon in Aroer ciuitate vt patet. c. præced. Arnon nõ est torrens sed ciuitas, vt probauimus. c. præc. sed apud illã ciuitatem transit torrens quidam diuidens terrã Moabitarum & Amorrhęorum, & descendit ille torrens de mõtibus Arabiæ tendens contra occidẽtem terræ illius per latus Moab, & terræ Amorrhæorum vsq; lacum asphaltidem qui est in oriente terræ Chanaan. s. vbi olim fuit Sodoma: & in occidẽte Moab & terrę Amorrhęorum. E nam ista duo regna tenent frontem orientalem terræ Chanaam. de terra Amorrhęorum φ sit ad orientem terræ Chanaam, patet Num. 32. c. de Moab φ sit orientalis terræ Chanaam, dr̃ aliqualiter in libro de diuisione terræ sanctę, & patet in multis locis in libro Numerorum: & Deut. nã Nu. 26. dr̃ φ Moyses & Eleazarus numerauerunt filios Israel in campestrib. Moab super Iordanẽ contra Hierico. Iordanis & Hierico sunt ab orientẽ terræ Chanaam: vt patet Num. 34. ergo Moab regio quæ est orientalis ad Iordanem, & Hierico, est orientalis terræ Chanaam idem dr̃ Num. 33. c. profectiq; de montib. Abarin transierunt ad campestria Moab super Iordanẽ contra Hierico. apud illum torrentem Arnon sunt aliqua loca, quæ concordant cũ hac voce, nã est ibi ciuitas Arnon in terra Moab in extremitatib. eius, contra principium terræ Amorrhæorum, vt declarauimus præced. c. & patet Num. 21. c. est ẽt ibi ciuitas Ar, quæ est in terra

A Moabitarum, anteq̃ accedatur ad terram Amorrhæorũ & de hac dictum fuit sup. φ Moabitæ qui morantur in Ar dederunt transitũ Hebræis, est ẽt ibi ciuitas quæ vocatur Aroer, & hæc est in terra Amorrhæorum, & patet infra cum dr̃ terramque possedimus in tempore illo ab Aroer quę est supra ripas torrentis Arnon, vsq; ad mediã partẽ montis Galaad; Arnon. n. Moabitis & Amorrhæos diuidit Nu. 21. c. *Vsque ad montem Hermon*. Qui vocatur hebraice hermo: *Quem Sydonij Sarion vocant, & Amorrhæi sanir*. Iste mons appellatur hic trib. nominib. quia tangit tres regiones, est. n. in parte septentrionali terræ promissionis, & ibi coniunguntur extremitates regni Amorrhæorum regno Sydoniorum, quæ terra vocatur Phænicia, ideo cum tangat quodlibet regnum istorum ea inter se diuidens a quolibet nomen accipit. B *Et vniuersam terram Galaad*. i. omnẽ terram quæ adiacet monti Galaad, est enim Galaad mons quidam vt patet infra & Gen. 31. c. quem vocauit sic Iacob, quia ibi cũ Laban socero suo fœdus pepigerat: Galaad interpretatur tumulus testis, quia ibi cumulauit lapides in signum inuocãs Deum cœli, & vt illi lapides testes essent, quia nullus ibi alius testis aderat præter filios Iacob, & seruos suos, & cognatos Laban venientes cum ipso de Mesopotamia, vt dr̃ Gen. 31. c. quid inuenisti de cuncta substantia tua, pone hic coram fratrib. tuis & fratrib. meis, & ibi iudicent: quia tamen isti testes faciliter mori poterant, vel quia non erant tales qui conuenienter deponere possent contra Iacob, Laban accepit pactum istud ac si nullo vidẽte fieret, ideo dixit, nullus sermonis nostri C testis est absq; Deo qui præsens est. Est aũt alius mõs Galaad vna leuca distans a Hierusalẽ in sorte trib. Beniamin cõtra Sichem. *Et Edrai ciuitate regni Og*. Ad quã exiuit vt pugnaret contra Israelitas, vt patet Num. 21. c. *Solus quippe Og restiterat de stirpe gigantum*.

Quo tempore inceperunt gigantes, & quanto tempore durarunt: Et quare nunc non sunt gigantes sicut tunc. Et de magnitudine gigantis Og secundum Rab. Sal. & de lecto eius. Quæst. II.

STirps gigantum paulo ante diluuium incepit, vt patet Gen. 6. c. qñ ingressi sunt filij Dei ad filias hominum & post diluuium aliqui gigantes fuerunt, sed non multo tẽpore durauerunt bonitas. n. naturæ in cibis & aspectu cęli ad terrã habitatam continebat semen humanũ in tanta virtute, in tanti roboris, & staturæ hoĩes illa produceret ætas, postea paulatim deficiente natura tanquã ad seniũ mundus iste declinauit, & humana corpora cũ virib. minorata sunt, vnde Og gigãtem filiũ nõ genuit.

Et si arguatur quòd adhuc remanebant gigantes in Ebron, vt habetur Iosue. 15. c.

Rñ. dicitur φ gigantes qui erant in Ebron nõ erant magni gigantes sicut Og, iõ dr̃ φ solus iste manserat, sed cõtra quia dr̃ Num. 14. c. φ in Ebron erãt magna monstra hoĩm quib. cõparati videbant locustę. Itẽ quia Iosue 15. dr̃ φ illi filij Enach de stirpe Enach erant: Enach qñ est nomẽ appellatiuũ signat nõ quoscũq; hoĩes magnos statura, sed vero gigãtes: iõ n̄ dr̃ φ aliqui de gigãtib. manserãt in Ebrõ & in Thanni ciuitate Ægypti; vt innuitur E nu. 13. c. sed nõ erãt de linea illa p qua descẽdebat Og de ista. n. linea nullus restiterat. Rab. Sal. dicit φ de gigãtib. qui vocantur Raphaym, de quib. Gen. 14. cõtra quos pugnauit Chodorlaomor nullus superfuit nisi Og: qui nunciauit Abrahæ Loth cõprehẽsum fuisse a regib. 4.

Sed hoc nõ põt stare quia sequeretur φ Og esset tunc quingentorũ annorũ, vel quasi, quæ ætas nõ cõcedebat tempore illo: cõsequẽtia patet, quia si Og fuisset tũc in bello gigantum ad minus esset 20. vel 30. annorũ, ex tẽpore illius belli vsq; ad datiõnẽ legis fluxerũt anni quatuor centũ, & triginta, vt hr̃ ad Galat. 3. c. φ post promissiones Abrahę per 430. annos data fuit lex, sed promissiones fuerunt factæ immediate cum veniret de illo bello, vt patet Gen. 15. c. & sic erunt anni 450. etiam si computentur illi anni 430. quos numerat Apostolus non ab eo tempore quo fuit promissio confirmata, de cuius confirmatione agitur Genes. 15. sed etiam si computentur a

Og erat de stirpe gigantum.

Argob quid sit.

Galaad quid sit.

Cur terra promissionis nõ fuit capta vno tempore.

Unus e ciuitas Ar.

tomij ore quo primo factæ sunt, non multa differentia erit; nam prima promissio facta ad Abraham fuit quando recedēs de Mesopotamia de domo Thare patris sui intrauit in terram Chanaan, vt patet Gen.11. sed iste ingressus non fuit ante captionē Sodomorum nisi post val de paucos dies. s. anno & dimidio, vel duob. vt declaratum fuit in Gen. ergo non refert computare annos quos computat apostolus ab ingressu Abrahæ in terram Chanaā, vel a tempore captionis Sodomorum, deinde post dationem legis vsque ad mortem Og fluxerunt 48. anni qui simul faciunt 490. annos. Et patet hoc, quia lex data fuit primo anno exitus de Ægypto mense 3. vt habetur Exod. 19. c. mors Og fuit in 40. anno antequam transirent Iordanem, vt patet ex superiori. c. *Monstratur lectus eius ferreus.* Pro mirabili mādauerat sibi lectum ferreū fieri, quia quantitas sua excedebat mensuram aliorum lectorum. *In Rabath filiorum Ammon.* Licet iste nō esset rex Ammonitarum, tamen forte fuit inter eos aliquo tēpore, & mansit ibi lectus eius, vel forte fuit factus iste lectus ei in terra sua Basan, & Ammonitæ transtulerant eū in terram suam pro mirabili magno. *Nouem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis.* Secundum mensuram longitudinis & latitudinis suæ vel quasi patet q̄ iste lectus erat non multum latus sed conueniēs secundum longitudinem eius, vt tanta esset latitudo. Ex hoc patet falsum, q̄ dicebant aliqui Talmudistæ de quo diximus super 21. c. libri Numerorum. Sed aliqui volentes abusionem illam aliqualiter colorare dicūt, q̄ nō erat iste lectus ferreus, sed cuna in qua iacebat qn̄ erat paruulus. Sed falsum est quia in hebræo dr̄ lectus, & non cuna, diuersa nomina, ponuntur in hebræo pro cuna, & pro lecto virorum, & tamen eadem dictio ponitur hic apud hebræos, quæ ponitur Psalm. 6. & in alijs locis, vbi ponitur lectus vel stratum. Item si, quando erat puer solum nouem cubitos longitudinis occupabat, non posset tantum creuisse vsq; ad ætatem prouectam. s. q̄ esset pes Og maior. 13. vicibus quam totum corpus Og in pueritia, hoc autem impossibile est, & absurdissimum, patet consequentia, quia spatium à planta pedis vsque ad cauillam solum est. 4. pars longitudinis pedis; sed in spatio inter plantam, & cauilā ponūt. 30. cubitos quatuor. 30. sunt 120. in quib. 13. vicibus reperitur nouenarius numerus, & superant tres vnitates, & sic erunt in pede Og. 120. cubiti longitudinis, & hoc impossibile est, quia nulla anima humana posset tātam materiam vegetare, sic enim declarat Phil. in 2. de anima tractans de potentia nutritiua, q̄ non nutritur corpus secūdum quamcunq; quantitatem alimenti datam, quia tunc quodlibet animal posset crescere in infinitum, cum posset ei apponi infinitum alimentum: sed falsum est, quia quantumcunq; apponatur solum perueniet ad certam quantitatem, sic enim dicit ibi Phil. q̄ omnium natura constātium positus est numerus magnitudinis & augmenti nam sicut quælibet species habet certam periodum durationis vltra quam nō excedit ita quælibet forma determinat sibi certam magnitudinem infra quam non descendit propter paruitatem, & vltra quam non excedit propter magnitudinem, ista tamen non sunt accipienda multum stricte, nam anima humana non potest stare in tam parua quantitate sicut vnus digitus carnis, nec in tam magna sicut vna turris. *Ad mensuram virilis manus.* Idest secundum mensuram alicuius viri habentis cubitum nec valde magnum, nec valde paruum continet autem cubitus duos pedes secundum quosdam, secūdum alios cubitum, & dimidium.

Qualibet forma determinat sibi certā magnitudinem.

Rab. Sal. dicit quòd isti erant cubiti ipsius Og, qui vir antonomastice dicebantur.

Sed hoc falsum, & impossibile est, quia nullus habet in logitudine sua quatuor cubitus completos de suis, nisi valdè disproportionatus sit, quanto magis nouem.

Item nullus in latitudine de suis quatuor cubitos habet, sed tot habebat lectus Og.

Et si dicas quòd amplior erat lectus Og quam ipse.

Dicendum q̄ valde paruum esse lectus amplior, quā Og, quia iste lectus demōstrabatur ad probādū magnitudinem Og, q̄ non esset si non æquarentur, vel quasi.

Ideo dicendum hos cubitos esse de communibus, & cum quilibet de suis cubitis habeat quasi. 4. erit Og maior, quam duo homines mediocres, immo tantus, vt duo & dimidius, & hoc tam in altitudine quā in latitudine. Item quia si isti cubiti intelligerentur de cubitis Og: cū vt supra probauimus pes suus continge et. 120. cubitos de communibus. præsupponendo quòd dicunt, scilicet, quòd a planta vsque cauillam sunt. 30. cubiti in O g: & quia cubitus continent duos pedes, contineret quilibet cubitus 230. cubitos vsuales: nouem ergo cubiti decubitis Og continebunt duos mille cētum & sexaginta cubitos vsuales patet multiplicando nouem per. 240. & continerent quatuor mille tricentos, & viginti pedes communes: hoc aūt humanæ ab horrent aures, quod isti vilissimi cōfinxerunt non enim posset tanta materia cōpingi ad faciendū vnum quid artificiatum; & tantum ferrum reperire difficile erat. Item quia tantus lectus occuparet fere vnā leucam integram, & tunc non posset esse in aliqua ciuitate, quia nulla ciuitas forte tunc tanta erat quæ in longitudine secūdum lineam rectam vnam leucam haberet nisi forte Babylon de qua dicit Phil. in 2. poli. quòd non erat ciuitas sed gens; & hoc dicit de Babylone ægyptiaca quæ erat minor quam Babilon persica vel Chaldaica, quam iam destruxerant Cyrus & Darius. Item dato quòd etiam totam ciuitatem impleret, nec esset ibi domus nec aliquid nisi lectus ille, quòd absurdissimum est, & sic non staret in ciuitate filiorum Ammon, quòd est contra textum. Item nunquam posset dormire sub tecto nec stare in aliqua domo, quia nulla domus nec tectum tantum est. Item ciuitates non poterant hebere portas in regno suo, vt ipse intrare posset, sed falsum est, quia supra dixit, quòd omnes, vrbes in regno Og erant muratæ, & habentes portas, & vectes. quædam sunt ita absurdissima, quòd contra ea arguere non oportet: quia seipsa destruunt.

Babilon duplex.

Quid per Og moraliter intelligatur hebraice. Et est pulchra moralitas pro Prædicatoribus de gradibus luxuriæ. Quæst. III.

SI vis moraliter dicere Og hebraice coaceruans vel coaceruatio dicitur, vt patet in libro hebraicarum interpretationum: & signat peccatorem qui peccatis peccata superaddit, donec veniat in profundum malorum: peccatum enim cui per pœnitentiam remedium non adhibetur mox sibi nequiores socios aggregat, vt fiat habitatio omnis spiritus immundi. Et patet hoc maxime in vitio carnis in quo manifeste gradus longitudinis & latitudinis assignare possumus, in quo cum aliquis nouem cubitus longitudinis & 4. latitudinis habuerit tanto in lecto requiescit immobilis, primus cubitus, vel gradus est in cibis exquisitis vel electuarijs. Secundus in dulcibus, & continuis poculis, quia venter mero æstuans facile despumat in libidinē, vt ait beatus Hieronimus, & pa et in decretis 34. d. c. venter mero. Tertius in spectaculis, vt ait Ouidius primo de arte amādi.

Ad forum vadunt, vt speculentur ibidem.
Iste locus casti damna pudoris habet.

Iuxta illud intrauit mors per fenestras nostras, & oculus meus furatus est animam meam. Hier. c. 9. Quartus in dissolutis cātilenis ideo Phil. in fine 8. polit. prohibet iuuenes a melodijs teneris, & amatorijs, quæ sunt secundum phrygiam melodiam. Quintus est prouocatiuus in aromatibus multum enim quidā odores venerei appetitus excitatiui sunt. Sextus est in donis gratis receptis. Septimus in mollibus lectis. Octauus in temporali sociorum lætitia: ideo Ouidius secundo de remedio amoris, curas habere consulit, & ad timorem respicere, ista turpem ignieulum ad tempus saltem suffocant. Nonus in turpi vsu fœminarum, quid si brutorum? quid si masculorum? infandissima sunt omnem gradum & limitem naturæ excedentia, ideo magis congruit de talibus subticere. Habet quoque iste impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus est turpis cogitatio. Secundus perficiendi consensus, vel deliberatio. Tertius consequens operatio. Quartus diuturni actus. assue-

assuefactio. Et si tanta istius consuetudinis firmitas fiat, tunc lectus fit ferreus, vt a nullo bono superetur.

Terramq; possedimus. Hic ponitur secundum, scilicet terrę acquisitæ diuisio. *Ab Aroer.* Ista est prima ciuitas in terra regis Seon post torrentem Arnon. *Reliquiam autem partem Galaad.* Galaad mons ex vtraque; parte in locis planiorib. ciuitates habet, illæ autē quæ sunt contra Moabitas traditæ sunt duab. tribubus Gad & Ruben, quæ autem sunt post montem contra terram promissionis datæ sunt dimidiæ parti Manasse. *Et omnem Basan Regni Og.* Ex quo manifeste patet, quòd Basan nomen specialis terræ est in regno Og, quia non fuit datum totum regnum Og, dimidiæ tribui Manasse. *Ciuitasque Basan vocabatur terra gigantum.* Quia olim in ea gigantes habitauerant, nunc aūt solus Og de eis restiterat, vt patet sup. isti gigantes habitabant ibi tempore Abrahæ, quando tres reges cū Chodorlaomor venientes ad delēdum ciuitates Sodomorum destruxerunt primo istos gigantes, & patet, quòd in hac terra habitarent, quia dicitur Genes. 14. c. vbi ponitur ista historia, quòd illi reges qui venerant cū Chodorlaomor deleuerunt Rafayn in Astaroth Carnayn, sed ista ciuitas Astaroth erat in regno Og regis Basan, & patet quia qn̄ computantur ciuitates regis Og, & Seon, Nu. c. 32. ponitur ibi Astaroth in qua deleti sunt gigantes, in terra ēt regis Seon habitauerunt gigantes, qui non erāt de magnis gigātibus vocatis Rafayn, sed de alijs qui vocant̄ Emin, & habitauerunt in Cariathiarim: hos deleuerunt illi reges, vt patet Gen. 14. c. cum dicitur, & eminin sane Cariathiarim, sed iste locus Cariathiarim est in Regno Seon, vt patet Nu. 32. c. cū dicuntur vrbes regni Seon inter quas enarratur: Cariathiarim, Seon aūt erat de Rafayn siue gigantibus, qui habitabant in Astaroth, quæ pertinet ad terrā suā Basā, & licet istæ generationes gigāū post diluuiū fuissent in terra illa vsque tempus Abrahæ, & tunc deleti fuissent per 4. reges, tamen non totaliter, quia aliqui manserunt in quibus continuata fuit generatio vsque ad tempus regis Og qui solus restiterat de stirpe gigantum, vt patet hic in litera, nam ipse gigantem filium non genuit & sic fuit ibi finita gigārum progenies. *Iayr filius Manasse.* idest de tribu Manasse, vt probauimus Nu. 32. non enim poterat esse immediate filius Manasse iste Iayr, accepit illas ciuitates cum viculis suis in possessionem nondum deletis hostibus, & postea ipse cum familia sua pugnauerunt & deleuerunt habitatores terræ illius. sic enim D fiebat postquam sortes distributæ sunt in terra Chanaā, nam quælibet tribus pugnabat contra habitatores sortis suæ & aliquando poterat eos delere, aliquando non sic patet Iosue. 16. cap. cum dicitur, & non interfecerunt filij Israel Chananæum qui habitabat in Gazer, habitauit autem Chananæus vsque in præsentem diem in medio Ephraim, & Iosue. 17. cap. dicitur quòd non potuerunt filij Manasse has subuertere ciuitates, sed cœpit Chananæus habitare in terra sua. *Possedit omnem regionem Argob.* Quia ipse pugnauit contra habitatores terræ illius, & cæpit viculos eius, vt patet Num. 43. c. Argob nomen regionis specialis erat in regno Og, sicut Basan, nam non potest dici, quòd Basan esset totum regnum regis Og, considerando ea, quæ ponuntur in litera potest alio modo Argob esse nomen appellatiuum signans pulchritudinem, & vocaretur tunc regio argob, idest regio pulchra, quia fertilis erat valde, vel quia forte erāt in ea pulchræ ciuitates & oppida. dicitur, Iayr possedisse vsque ad terminos, Gessuri, & Machati, quia istæ sunt duæ terræ speciales quæ erant ad extremitates regionis. Argob, vel forte sunt duo loca intra ipsam terram Argob in extremitatibus duabus terræ illius, sicut Dan & Bersabe sunt in extremitatibus terrę promissionis, vt patet. 1. Reg. 3. cap. *Vocauitque ex nomine suo.* Scilicet iste Iayr mutauit nomen terræ, scilicet Argob, & Basan & vocauit auothiayr, idest villas Iayr. *Vsque in præsentem diem.* Ista non sunt verba Moysi sed Esdræ, & patet ratio, quia a tempore quo cęperat Iayr illas villas, & nominauerat nomine suo vsquequo Moyses ista dixit, & mortuus est, non transierunt tres menses, patet: quia ista fuerunt facta circa finem 40. anni. sed dicere. *Vsque in præsentem* A *diem.* Magnum tempus præteritum notat, sic illa verba sup. posita. s. *Monstratur lectus eius ferreus in Rabath filiorum Ammon.* Magis videtur esse Esdræ probantis magnitudinem Og contemporaneis suis, qui non viderant quam Moy: quia totus exercitus tempore Moysi vidit Og: nec est verisimile, quòd Moyses magnitudinem Og probaret argumento non concludenti, s. per lectum quem Israelitæ non videbant, cum ipsi maius argumentum haberent: quia ipsum Og viderunt, maxime quia Moyses nunquam stetit in terra Ammonitarū, ideo nec testimonium dare sufficienter potuit, q Moyses non steterit in terra Ammonitarum, patet, quia ipse nutritus fuit in terra Aegypti, & non exiuit de illa nisi quando iuit in Ethiopiam ad pugnandum contra ciuitatem Sabba, de quo diximus in chronica temporum B breui posita in principio Exod. & postea iuit in terram Madiam, & fuit ibi pastor per annos. 40. cum Ietro socero suo, vt patet Exod. 2. c. & magis accu. 7. ca. deinde reuersus in Aegyptum anno. 80. vitæ suæ, vt patet Exod. 7. exiuit eodem anno de Aegypto cum toto Israel, vt declarauimus Exod. 2. & 11. cap.

Sed dicetur quòd in his medijs temporibus Moyses potuit ire in terram Ammonitarum.

Respondetur quòd non potuit ire in terram illam, si iuisset oportebat eum ire per desertum, quia a terra Madiam, vel a terra Aegypti nō est aliqua via ad terrā Ammon quæ est in extremitate Arabiæ nisi per deserta arabica, sed Moyses nesciebat viam versus terram Moab & Ammon per deserta Arabiæ: ergo non ambulauerat per illa: antecedens, patet, quia dicitur Nume: 10. cap. quòd C Moyses locutus est ad Obab cognatum suum dicēs: noli nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus: & eris ductor noster, si tamē Moyses cognouisset vias deserti, nō peteret Obab tanquam directorem dicens illum scire loca deserti: sed non nego propter hoc Moysen scripsisse librum istum, scripsit enim vt diximus sup. 1. c. sed post destructionem & combustionem librorum legis per Babylonios Esdras scriba legis, & propheta spiritu diuino afflatus legem rescripsit, & ista & similia addidit, & quòd diximus supra cap. 2. quod Esdras non ausus fuisset addere ad verba Moysi, dicitur de talibus clausulis qualis ipsa est, quia si ipsam Esdras addidit, necesse esset etiam præcedentem, quòd non conuenit: quia ad tempus Moysi ipsa refertur. *Machir quoque dedi Galaad.* Idest filijs vel nepotibus Machir quia non viuebat tunc Machir. vt probauimus Nume. 32. cap. scilicet, quia Machir fuit nepos Ioseph filius Manasse, vt patet Genes. 50. cap. & cum viueret Ioseph iam habebat filios Machir; vt dicitur eodem cap. scilicet filij quoque Machir nati sunt in genibus Ioseph, ergo quando moreretur Ioseph ad minus esset Machir 25. vel 30. annorum, & cum maior vita sua posset esse ad centum viginti, vel centum triginta annos manerent post mortem Ioseph, ad magis centum anni, sed Ioseph mortuus est ante exitum de Aegypto quasi centum, & quadraginta vel plures annos, ergo necesse erat quod Machir mortuus fuisset annis ad minus 40. ante exitum de Aegypto, ergo non poterat superuiuere tempore quo Moyses diuidebat terram Amorrhęorum reE gum. *Dedi Galaad.* Non totam Galaad, quia pars eius fuit data duabus tribubus, vt supra patet, & infra. *Et tribubus Ruben, & Gad dedi terram Galaad.* Scilicet aliā partem terræ post montem Galaad contra Moabitas, & patet quia dicitur. Vsque ad torrentem Arnon. Arnon diuidit Moabitas & Amorrhæos, scilicet Moab, & regnum Seon, vt patet Num. 21. cap. *Vsque ad torrentem Iaboc qui est terminus filiorum Ammon.* Et istud regnū Amorrhęorum ex vna parte coniunctum Moabitis apud Arnon, ex alia parte Ammonitis apud torrentem Iaboc magis contra orientem, & istos duos terminos tempore Amorrhęorum tenebant duæ tribus. coniungitur etiam ista terra terræ promissionis in planicie Iordanis.

Ponuntur hic duo termini laterales terræ regum Amorrhæorum: nam ista terra est ad orientem terræ Chanaan, vt patet Nume. 32. vbi tribus Ruben, & Gad

Argob quid sit.

Ratio probans hec verba non esse Moysi sed Esdræ.

Arnon diuidit Moabitas, & Amorrhæos cū quibus sunt contermini & Ammonitę.

& dimidia pars Manasse accipientes hæreditatem in terra duorũ regnum Amorrhæorum, confitentur se habere sortes suas ad orientẽ terrę Chanaam, ita quod frons occidentalis terræ Amorrhæorũ est ad frontẽ orientalem terræ Chanaã, ab oriente aũt, vt declaratũ fuit præcedẽti c. habet ista terra Amorrhæorum extremitates regni Moab, & Ammon, quæ coniunctæ claudunt frontem orientalẽ terræ Amorrhæorum, deinde latus septentrionale terræ Amorrhæorum coniungitur terræ Ammonitarũ, & locus meridianum eius coniungitur terræ Moabitarum, & sic inter vtramq; clauditur: cum aũt peruenitur ad occidentalem frontẽ terræ Amorrhæorum per latus meridianum finitur in Iordane, & ibi diuiditur terra Chanaam a terra illa, & terra et Moab ibi finitur & coniuncta est ibi terræ Amorrhæorum, patet quia in vltimis mansionibus hebręorum circa terram Chanaã ipsi procedentes per terram regis Seon accedebant ad campestria, & planiora loca Moab, vt patet Num. 33. c. deinde redeundo per idem latus meridianum directe a fronte occidentis vsque ad orientalem partem terræ eiusdem est torrens Arnon, quẽ transierunt hebręi quando intrauerunt in terram Amorrhęorum, vt patet præcedent. ca. & ibi latè declaratum est: sed hic non accipitur sic, sed quòd torrens Arnon sit in latere meridiano terrę Amorrhæorum diuidens eam & terram Moabitarũ, & ille torrẽs licet sit in oriente terræ Amorrhæorum, tamen eum hebræi transierunt, quia fluit de arabicis desertis in parte septẽtrionali, & circuiens frontẽ orientalem terrę Amorrhæorum labitur per latus meridianum eius inter terrã Moabitarum & Amorrhæorum, & peruenit per illud latus, vsque ad occidentem terrę Moab & Amorrhæorum, nam vt ait Iosephus torrens vel fluuius Arnon veniens de montibus Arabicis ad lacum asphaltidem terminatur.

Quid sit & vbi lacus asphaltidis. Et de Iordane, & mari Tiberiadis, Quæst. IIII.

EST autem lacus asphaltidis in valle Sodomorum & vocatur mare mortuum. Quod autem mare mortuum sit apud terram Moabitarum satis declaratur hic in litera, & patet in lib. de diuisione terræ sanctæ, vbi dicitur quòd in descensu Arabiæ ad terram promissionis Carnayn spelunca est super montem Moabitarum apud asphaltidem lacum, idest mare mortuum, in qua sedit Balaam ariolus ad maledicendum filios Israel: de quo Nume. 22. & 24. capit. tenet ergo fluuius Arnon totum latus meridianum terrę Amorrhæorum. terra autem Ammonitarum tenet totum latus septentrionale terræ Amorrhæorum vsque ad occidentem, ita quòd qui vellet venire de fronte orientis terræ Amorrhæorum per lineam lateris septentrionalis, necesse est quod veniat per terminos terræ Ammonitarum vsq; ad occidentalem frontem, vbi autem finitur latus septentrionale in fronte orientis est torrens Iaboc distans duobus miliaribus a Iordane, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ, & apud illum luctabatur Angelus cum Iacob, vt patet Gene. 32. cap. quòd autem sit apud terram Ammonitarum patet ex hoc, quia cũ Iacob veniret de Mesopotamia in terram Chanaam transiuit per torrentem Iaboc, nam Mesopotamia est ad septentrionem terræ Chanaam, ut declarauimus Gen. 24. cap. & patet in hoc. quia Mesopotamia est trans Eufratem fluuium magnum sicut hr̃ Iosue. 24. c. Eufrates aũt est ad partem septentrionalẽ terræ promissionis. vt colligitur Gen. 15. & Nu. 34. cap. veniendo ergo de parte septentrionali respectu terræ promissionis bene erat transitus per terrã Ammonitarũ quæ est septentrionalis terræ Amorrhęorum & consequenter aliquo modo septentrionalis terræ Chanaan, sicut ergo torrẽs Arnon accedit vsque ad finem lateris meridiani terræ Amorrhæorum ita torrens Iaboc est in fine lateris septentrionalis terræ eiusdem apud terram Ammon. sunt ergo isti termini terræ Amorrhæorum a tribus lateribus, scilicet ab oriente a meridie a septẽtrione, manet ergo solus occidẽtalis terminus in quo tangit terra Amorrhæorum orientem terræ Chanaam. & ponitur hic multa loca in quibus tangit terra Amorrhæorum terram Chanaan & primus est planicies solitudinis: ista planicies est apud terram Ammon post torrentem Iaboc declinando per frontem occidentalem terræ Amorrhæorum, quasi à septentrione in meridiem: & est illa pars terræ campestris & planæ sed tunc inhabitata, quia non conuenientis soli erat ad habitandum. Post istam terram declinando per illam frontem occidentalem à septentrione versus meridiem est fluuius Iordanis, nam Iordanis nascitur a Libano monte, qui est in latere septentrionali terrę Chanaam, deinde conuertitur contra orientem, & circuit per terminos terrę Chanaam donec mari salsissimo absorbeatur, & patet quia antequam Iosue cum populo Israelitico intrare posset in terram Chanaam transierunt Iordanem, vt patet Iosue. 3. & 4. cap. deinde ponitur terminus Cenereth, idest maris, quod nũc, & tempore Christi vocabatur mare Tiberiadis a quadam ciuitate ibi existente sic dicta. Est autem mare illud, Cenereth quidam lacus valde magnus, qui quasi mare videtur, & sunt in circuitu eius multa loca & fit ibi magna nauigatio: nam ibi Christus sæpe nauigauit, & discipuli eius piscati sunt vt patet Io. 6. & 21. ca. Vocatur autem mare Cenereth, & ponitur in fronte orientis terræ Chanaan, vt patet Num. 34. c. non est autem intelligendum quòd descendendo per frontem occidentalem terræ Amorrhæorũ quasi septentrione in meridiem prius [illegible] Iordanis quam mare Cenereth, quia tunc oporteret quod mare Cenereth esset magis declinando ad meridiem quam mare mortuum vallis Sodomorum cum Iordanis absorbeatur, mari mortuo, vt patet Io. 3. c. a. sed falsum est: quia vltra vallem Sodomorum declinando ad meridiẽ nihil est de terra Chanaam, sed ponitur hic Cenereth, idest ciuitas illa existens apud mare illud paruum, quia apud Iordanem non reperiebatur aliqua ita coniuncta orientali fronti terræ Chanaam quæ nominaretur sicut ista, est tamen intra ambitum Iordanis in terra Chanaã, & est in quadã terra quæ vocatur Galilea, sic patet Io. 6. cap. quia ibi dicitur illud idem mare Tiberiadis & mare Galileæ. Est autem Galilea in sorte Iudæ, & per consequens in parte meridiana terræ Chanaam, quia illam tenebat Iudas, vt patet Iosue. 14. & 15. c. deinde dicitur, quòd descendendo per istam frontem occidentalem Amorrhæorum a septentrione versus meridiem est mare salsissimum siue mare Sodomorum & hoc ponitur vltimum in ista frontis occidentalis latitudine, quia vltra mare Sodomorum versus meridiem nihil manet in parte terræ Amorrhæorum, aut terrę Chanaan, & hoc mare dicitur esse ad radices montis Phasga contra orientem, idest quod mare Sodomorum habet ab oriẽte immediate coniunctum montem altum filiorum Moab, qui dicitur mons Phasga, idest, in quo est collis altus, & hoc est quod dicitur in libro de diuisione terræ sanctę, scilicet quòd apud lacum asphaltidem siue mare mortuum est contra orientem mons Moabitarum, in quo voluit Balaam maledicere Israelitis, quòd autem ille sit mons patet quia Num. 23. c. vbi agitur de Balaam volente maledicere dicitur, quòd Balac duxit Balaam super montem Phasga, sic enim dicit litera, cumque duxisset eum in locum sublimem super verticem montis Phasga ædificauit Balaam septem aras: etiam patet infra 34. cap. quia Moyses quando mortuus fuit, erat in planioribus locis campestrium Moab, scilicet in vltima mansione, & tamen ad moriendum ascendit in montẽ Phasga, sic enim dicitur in litera ascendit ergo Moyses de campestribus Moab super montem Nebo in verticẽ Phasga: est ergo sensus huius literæ quòd Machir nepos Ioseph, & tribus Gad, & Rubẽ possederunt terram istã a torrente Arnon qui est a latere meridiano illius terræ Amorrhæorum vsque in torrentem Iaboc qui est in latere septentrionali, quasi dicat totam terram possederũt in terra Amorrhæorum a meridie vsque ad partem septentrionalem, & totam frontem occidentalem huius terræ quæ est descendendo a parte septentrionali versus meridiem, s. per partẽ planiciei solitudinis, & Iordanis, & Cenereth vsq; ad mare salsissimũ, & hoc est descendere

Ex quo locus asinus Iordanis fuit. [illegible]

De situ Galileæ.

dere a parte septentrionis ad meridiem, quia iste descẽsus terminatur in mari salsissimo, cum dicatur vsque ad mare salsissimum, sed mare salsissimum est in parte meridiana terræ Chanaam; & Amorrhæorum vt supra patuit: vt autem omnia supradicta melius intelligantur, in subiecta figura sensibiliter inspiciantur. *Et terminos Cenereth.* Est ciuitas in Iudæa quæ tempore Christi Tiberias vocabatur a Tiberio imperatore, cuius tempore Christus passus est, qui Octauiano successit, & fuit tertius inter imperatores Romanos apud istam ciuitatem est quidam magnus lacus, qui vocatur mare Tiberiadis, vel Galileæ, siue Genezareth in qua Christus sæpe stetit, & prædicauit, & multa miracula fecit, de hoc diximus Nu. 34. c. *Vsque ad mare deserti quod est salsissimum.* Mare illud vocatur mare mortuum siue lacus asphaltidis, vbi sunt subuersæ ciuitates a domino scilicet Sodoma, Gomorra, Adama, & Seboyn, vt patet Gen. 19. c. vocatur mare deserti, quia est in angulo orientis & meridiei, a quo incipiunt solitudines Aegypti, vt aliqui voluerunt, sed falsum est quia apud mare mortuum, quod est in valle Sodomorum, nulla solitudo Aegypti incipit, & patet quia si consideremus orientalem partem maris salsissimi non est aliquod desertum ibi sed coniuncta est illi valli terra Moabitarum, & est ibi mons altissimus super illud mare, & pertinet ad terram Moab in quo Balaam voluit maledicere Israelitas, vt declarauimus supra, & de hoc dicitur hic in littera, quòd mare salsissimum est ad radices montis Phasga ad orientem, nec habet deserta Aegypti mare salsissimum a parte meridiana, quia apud illud mare in confinio lateris meridiani, & septentrionalis est Idumæa descendens per latus illud meridianum versus occidentem terræ Chanaam, vt patet Num. 34. c. Idumæa autẽ populata est; nec possunt assignari deserta Aegypti, vel Arabiæ versus septentrionem aut occidentem terræ Sodomorum, quia istæ duæ partes sunt intra ipsam terrã Chanaam, Vocatur ergo istud mare deserti, quia in circuitu huius maris non est terra habitata, nam est hoc mare in valle Sodomorum, & in illa valle erant quinque ciuitates cum illis viculis, omniaque fuerunt propter peccata gentis illius cœlesti igne consumpta, ita quod terra illa quæ olim irrigata iordane fertilissima erat, & pulchra sicut paradisus domini, vt patet Gen. 13. ca. postea totaliter in cinerem fauillasque soluta frugum & fructuum expers est: ideo in illa terra nullus habitat nec circa illam & sic vocari potest mare deserti. vocatur salsissimum quia grossius est cęteris aquis, & sulphureum est, & vnctuosum quasi oleum, de hoc Nu. 34. ca. *Ad radices montis Phasga.* Idest montis altissimi; Phasga appellatiuum est, & signat collem contra orientem, non contra orientem terræ istarum duarum tribuum & dimidiæ, nam terra Amorrhæorum, in qua acceperunt sortes duæ tribus, & dimidia, est magis orientalis, quam terra Chanaam, in qua acceperunt sortes nouem tribus, & dimidia: nam frons orientalis terræ Chanaam continuatur fronti occidentali terræ Amorrhæorum, dixit autem hic mare salsissimum habere ad orientem montem Phasga, quia hic ponuntur quidam termini qui sunt intra terram Amorrhæorum scilicet planicies solitudinis torrens Iaboc, & torrens Arnon, sunt alij termini intra terram Chanaam scilicet Iordanis, Cenereth, & mare salsissimum siue mare deserti, cum ergo sit istud in terra Chanaam, & mons Phasga in terra Moab, quæ est ei orientalis, necesse est vt dicatur mare salsissimum habere ab oriente montem Phasga, nam Iordanis est ad orientem respectu terræ nouem tribuũ, & ad occidentem respectu terræ duarum tribuum, & dimidiæ: sic confitentur filij Gad & Ruben se suscepisse possessionem suam ad orientalem plagam possessionis aliarum tribuum, Num. 32. c. coniungitur etiam ista terra Amorrhæorum terræ Sodoniorum in monte Hermon, vt supradictum est, & forte illum finem tenuit dimidia tribus Manasse, quia non computatur inter terminos, quos tenuit tribus Gad & tribus Ruben, sicut aliqui voluerunt, sed falsum est: nam duo falsa hic dicuntur, primum quòd dicitur est, quod non computa-

Cenereth quæ ciuitas.

F tur hic terminus terræ dimidiæ tribus Manasse.

Secundum quòd inter ista loca in quibus accedit terra Amorrhæorum ad terram Chanaam non computatur hic cui euenerit, primum falsum patet, quia dicitur hic quod terra Basan regis Og, & terra Argob, & pars vna montis Galaad, data fuit dimidiæ tribui Manasse, & quia ista terra non accedit ad aliquam de extremitatibus nominatis terræ Amorrhæorum, & Chanaam, vt non computatus terminus eius si computatus est dicendo terras quas inhabitauerunt. s. Basan, & Argob, & dimidia pars mõtis Galaad, nam termini harum sunt termini habitationis suæ. secundum autem falsum est, scilicet quod non ponatur hic terminus terræ Amorrhæorum ad montem Hermon, nam mons Hermon est ad partem occidentalem terrę Amorrhæorum in contactu G lateris septentrionalis: & occidentalis, & licet non ponatur clare, tamen ponitur implicite cum dicitur, vsque ad planiciem solitudinis atque Iordanis: nam planicies solitudinis est pars vltima in parte lateris septentrionalis terræ Amorrhæorum, quod patet euidenter ex supradictis, nam post planiciem solitudinis sequuntur omnia loca frontis occidẽtalis terræ Amorrhæorum, quasi declinando à septentrione contra meridiem, vt in superiori figura declarauimus.

Situs montis Hermon.

Præcepique vobis. Hic ponitur tertium. s. duab. tribubus & dimidiæ ad bellum facta admonitio. *In tempore illo.* Idest quando petijstis a me terram istam. *Expediti.* Idest sine vxoribus, & filijs, & pecoribus, solis armis bellicis vtentes. *Præcedite fratres vestros.* Pręcedebant istæ duæ tribus, & dimidia quæ acceperant possessionem trans H Iordanem alias ne retrocedere possent, vel quia expediti erant, poterant melios resistere hostibus, & ideo nõ poterat seruari ordo castrametationis, vel motus qui seruabatur in deserto scilicet quod Iudas, Zabulon, & Isachar primo mouerent castra, vt patet Num. decimo capitulo & secũdo, quia Ruben, Gad & dimidia pars Manasse præcedebat, & forte aliæ tribus cum ibant in bellum, non seruabant eundem ordinem, nisi cum mouerentur omnia castra, & arca Domini. *Donec requiem tribuat dominus fratribus vestris.* Idest donec terra diuidatur, & detur eis in possessionem, & sic factum est vt patet Iosue 22. cap.

Quando dicitur aliquis habere requiem in possessionem. Et de duplici admonitione per Moysen facta Iosue. Quæst. V.

I REquies autem in possessione dicitur, non quando aliquis deuicit detinentem eam: sed quando eam ipse accepit, & pacifice possidet: sic enim fuit in Israelitis q. ille tribus, quæ trans Iordanem possessionem accepturæ erant, primo deuicerunt populos Chananæorum non quidem omnes, vt patet Iud. 3. ca. sed tot quot sufficiebant ad habitationem ipsorum, & hoc fuit per septẽ annos, vel quasi, deinde deuictis hostibus incępit Iosue mittere viros, qui considerarent omnes terminos terrarum captarum, & diuiderent eos in partes æquales pro singulis tribubus, & factis sortibus, atque datis cuilibet tribui, multis temporum incidentibus intermedijs, transierunt alij septem anni vel quasi, & sic transierunt 14. K anni postquam rediret tribus, & dimidia in possessionẽ suam, si tamen redijsset immediate vt deuicti sunt populi Chananæorum, solum stetissent septem annis, sed tũc non stetissent vsquequo Deus daret requiem alijs tribubus, quia victis hostibus adhuc non quiescebant, cum nullus eorum haberet possessionẽ, donec singulis tribubus daretur sua sors, & inciperet possidere: tũc enim erat quies maxime quia duæ tribus & dimidia debebant facere pro reliquo populo, sicut totus populus fecerat pro eis, sed totus populus Israel pugnauerat contra duos reges Amorrhæorum, vt illam terram acquirerent, vt patet Nume. 21. & supra secundo & in isto, & non solum pugnauerunt, sed etiam expectauerunt, quousque Moyses dedit istam terram duabus tribubus & dimidiæ, & patet hic, etiam infra quinto capitulo, & Iosue. 13. & 22. capitulo, ideo rationabile erat vt expectarent duæ tribus

tribus & dimidiæ, donec Deus daret quietem nouem tribubus & dimidiæ. s. vsquequo sortes earum diuisę essent, & actualiter traditæ, & sic fecerunt, vt patet Iosue 22. cap. & in fine 21. *Iosue quoque.* Ponitur commonitio facta ad Iosue. duplex fuit facta commonitio Iosue per Moysen. Vna quæ fuit ante tempus mortis Moysi. Alia quæ fuit quando mori debuit Moyses. De prima patet Num. 27. c. cum Deus dixit Moysi postquam mortem ei prænunciauit. tolle Iosue filium Nun in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eum, qui stabit coram Eleazaro sacerdote, [& omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ: vt audiat eum omnis synagoga filiorum Israel, pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet dominũ, ad verbum eius egredietur, & ingredietur ipse, & omnes filij Israel, & cætera multitudo,] & subiungitur de completione huius. fecit Moyses quæ præceperat dominus, cumque tulisset Iosue statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & omni frequentia populi, & impositis capiti eius manibus cuncta replicuit quæ mandauerat dominus. De secunda commonitione fit mentio infra 31. c. cum dicitur vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei corã omni Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quàm se daturum patribus eorum iurauit dominus, tu eam sorte diuides: dominus enim qui ductor est noster, ipse erit tecum, & nõ dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas, ꝙ autem istæ duæ admonitiones totaliter diuersæ sint, patet, quia non eadem verba dicuntur in vna & in alia. Item quia iste liber Deuteron. est quædam recapitulatio, & enarratio omnium, quæ occiderunt populo, & enarrantur eo ordine quo gesta sunt. Et primo narrat Moyses ea, quæ facta sunt vsque ad diem illum, in quo ista incępit dicere: deinde ponit ea quæ dicta sunt ab eo ante suam mortem, & inter ista ordo fuit, vt patet infra, in princip. sequen. cap. cum dicitur, & nunc Israel audi præcepta, atque iudicia, idest, postquam vidisti omnia quæ supradicta sunt, nunc audi præcepta domini pro tantis beneficijs tibi collatis, sed post omnia ista in fine Deuteronomi. quasi, scilicet cap. 31. dicitur: quomodo Moyses statuit Iosue coram omni Israel, & dedit ei regulas, aut leges ad regendum Israel, & vt confortaretur contra dominos terrę Chanaam: si enim nõ poneremus Iosue bis coram populo Moyses fuisse statutum, necesse est, vt dicamus ordinem huius libri permutatum esse, quia cum ponatur hic de Iosue, quòd fuerit admonitus a Moyse coram populo: & postea sequatur recitatio istius totius libri a principio 4. cap. vsque ad 31. in quo agitur iterum de confortatione Iosue, si eadem fuisset ista confortatio, & illa, oportebat confortationẽ istam] præcessisse recitationem omnium istorum verborum, sed non videtur verum, quia vt patet infra 31. cap. quando Moyses dixit, quòd nullo modo poterat ipse præcedere Israel, quia mandauerat ei Deus mori, constituit Iosue coram omni Israel, & confortato eo atque admonito, & dato libro legis, quem recitauerat sacerdotibus, [& dicto immediate cantico, & benedictione singularium tribuum, ascendit in montem, vt moreretur, si tamen esset hic mutatio ordinis, oporteret, vt postquam Iosue confortatus esset, ista omnia recitarentur, quod non videtur verum, quia satis magna mora esset, vt patet ex multitudine dictorum. Sed forte dices, quod ista confortatio, de qua hic dicitur, & illa de qua infra 31. cap. sunt eadem, & facta fuit ista confortatio recitatis omnibus verbis libri huius, vsque ad ca. 31. sed tunc eodem modo fiet anticipatio in hoc libro, scilicet, quòd cum hic dicatur de confortatione Iosue, quòd non fuerit facta ante omnia ista quæ sequũtur, sed postea dictis omnibus, vsque ad cap. 31. ista autem bene sequuntur, si nolimus ponere anticipationem, vel recapitulationem in hoc libro, quod sæpe dicimus, & notat ista litera sequentis cap. cum dicitur. *Et nunc Israel.* Idest o Israel, postquam hęc omnia vidisti, & audisti, audias pręcepta Dei. si tamen aliquo modo velimus ponere aliquam anticipationem, bene stabit, quòd Iosue semel fuerit confortatus a Moyse coram Eleazaro sacerdote, & omni po-

F pulo, & fuerit facta ista confortatio post recitationem istius totius libri. vsque ad ca. 31. Et ratio huius videtur, quia si velimus ponere duas confortationes Iosue, oportebat primam earum esse istam, de qua fit hic mentio, & de qua tangitur, Numer. 27. cap. & secundam esse illam, de qua agitur infra 31. cap. sed non videtur conuenienter dictum, quòd fuerint factæ duæ confortationes Iosue in tam breui tempore, quantum intercedere posset inter vnam, & alteram: nam ista confortatio necessario facta fuit, postquam terra Regum Amorrhæorum diuisa fuit duabus tribubus, & dimidiæ, vt patet ex ordine literæ, sed post istam diuisionem recitauit Moyses immediatè verba libri huius, & mortuus est, ergo si duæ confortationes fuissent, necesse erat vnam esse immediatè post alteram, quod superfluum valde erat, scilicet vnam immediate ante recitationem huius libri, &
G aliam immediatè post recitationem libri, & hoc idem declaratur Numer. 27. vbi de ista confortatione agitur, quia quando illud fuit dictum Moysi, ipse erat apud montem Abrayn in quo mortuus est, & patet, quia dicitur in litera, ascende in montem istum Abarin, & contemplare, & vide inde terram quam daturus sum filijs Israel, & subsequitur in litera quomodo Moyses confortauerit, postea Iosue coram Eleazaro sacerdote, & toto populo, & sic videtur, quòd in eadem mansione ista duo contingerunt, scilicet confortatio quæ prima dicitur Iosue, & mors Moysi, in eadem autem mansione, tã in breui tempore fieri duas confortationes superfluum valde videretur, idem patet hic in litera, quia quando dicitur, quod Moyses confortauit Iosue mandauit ei
H Deus ascẽdere in montem Phasga, ergo coniunctus erat locus in quo ista confortatio facta fuit loco, in quo Moyses mortuus est. Et si forte aliquis arguere velit, quòd istæ fuerint duæ confortationes, eo quòd vna fit hic mẽtio & postea 31. cap. fit mentio iterum de confortatione Iosue, & primo Numer. cap. 27. secundo hic. tertio infra 31. cap. sed nullus diceret tres fuisse confortationes, maxime quia omnes pertinent ad eũdem locum, ergo nec duas. Si autem velimus tenere istam positionem, quæ satis rationabilis est, facile est respondere ad supradicta, quia illa fundantur in hoc, quòd non detur anticipatio, nec recapitulatio in isto libro. Et licet forte generaliter verum sit: in isto tamen deficere non est mirabile. *Oculi tui viderunt.* Quia ipse Iosue iuit ad pugnam contra illos reges, & vidit eos vinci: & mortuos cum gentibus suis,
I & forte ipse fuit præpositus belli, sicut fuit contra Amalechitas, vt patet Exod. 17. cap. *Dominus Deus pugnabit pro vobis.* Vt patuit in Hierico, quia ipsis nihil pugnantibus corruerunt muri, vt patet Iosue 6. cap. & in pugna contra reges, quando stetit sol, vt patet Iosue 10. cap. *Precatusque sum Dominum.* Hic ponitur quartum, scilicet Moysi deprecatio. *Tu cœpisti ostendere seruo tuo.* Idest mihi Moysi, & sic vocatur Moyses seruus Domini in multis locis scripturę veteris, & nouæ, vt patet Iosue 1. & 13. c. & Malachiæ vlt. & ad Hebr. 3. c. *Magnitudinem tuam.* Faciendo coram populo tuo mirabilia; diuidendo mare rubrum, & dando manna. *Manumque fortissimam.* Debelando hostes nostros reges, Amorrhæos, Amalechitas, & regem Arad. Et quia Deus promiserat populo suo multiplicationem, sicut populis terrę, & terram fluẽ-
K tem lacte & melle, & de istis aliquid demonstrauerat Deus Moysi, scilicet liberationem de Ægypto. mortem Ægyptorum in mari rubro, gubernationem populi in deserto, & mortem Amorrhæorum, & possessionẽ pacificam terrę eorum, & nihil restabat, nisi vt Deus faceret Moysen transire Iordanem, & videre totam terrã illam in tranquilla possessione gentis suæ expulsis hostibus, ideo dicebat. *Domine cœpisti ostendere.* Q. d. rogo ꝙ perficias ostendendo mihi cætera quæ desunt.

Moysi deprecatio.

De modo petendi aliquid ab auaro, & magnifico. Et quomodo vidit Moyses totam terram promissionis. Quæstio. VI.

ET vult persuadere Moyses hoc Deo narrando beneficia quę ab eo receperat, & est optimus modus persuadendi,

suadendi. Si quis ab auaro, vel illiberali aliquid recipere velit, oportet obligationem ad persuasionem adducere, dicendo ea, quæ petit sibi deberi, & vlteriora. Si autem a magnifico, vel magnanimo aliquis beneficium recipere velit, persuadere poterit dicendo se ab eo iã alia beneficia suscepisse, quia magnanimus libenter audit se dedisse, & non se accepisse, vt patet quarto Ethicorum capit. de magnanimitate, vnde Thetis a Ioue petens beneficium, & etiam Lacones, plura beneficia iam se ab eo suscepisse dixerunt, vt patet eodem cap. Deus autem magnanimus, & magnificus nimis est.

Nec comparari fortitudini tuæ. Quia destruxit Ægyptios, & Deos eorum: nec potuerunt ei resistere aliqui dij gentium, vt patet Exodi duodecimo capitu. & Numeri 33.

Transibo Iordanem. Idest rogo, quòd dimittas me transire Iordanem. *Et videbo terram hanc optimam trans Iordanem.* Quia iam vidi aliam terram, quam nobis citra Iordanem demonstrasti. *Et montem istum egregium Libanum.* Hic nominat duos montes, scilicet Libanum, & quendam alium montem, cuius nomen non posuit, & iste mons innominatus prope Iordanem erat, quia dicit. *Montem istum.* Libanus autem mons est in parte Septentrionali, tamen extra terram promissionis, vt diximus Numer. 34. cap. hos desiderabat videre Moyses, & terram intermediam, quia Deus laudauerat istam terram vocans eam terram lacte, & melle fluentem. Et non erat hoc carnale desiderium alicuius curiositatis, sed desiderium videndi, quod patribus suis promissum extiterat, & in hoc inducebat populum ad desiderandũ terram illã, & gratias reddendum Deo pro illa ne contemnerent promissa Dei, vnde quidam eorum vituperantur, quia pro nihilo habuerunt terram desiderabilẽ, Psalmo 105. ideo Deus in hoc puniuit eos. Rabbi Salomon, dicit quòd Moyses petiuit hic videre Ierusalem, & templum: per primum montem signatur Ierusalem, qui pro parte magna in monte est, per Libanum signatur templum factum de lignis montis Libani, vt patet 3. Regum. 5. ca. sed falsum est, quia Moyses non desiderauit videre templum Salomonis, vel si desiderauit non petiuit, quia per tantum tempus post factum, quantum pro vita Moyses petere non auderet, si autẽ dicas, quòd visione imaginaria, vel intellectuali videre desiderauit, etiam falsum est, quia ad hoc non erat necesse transire Iordanem, sed ipse instanter petebat transire, & videre montem illum.

De situ montis Libani.

Iratusque est mihi propter vos. Supra cap. 1. expositum fuit: sufficit tibi, scilicet, quòd iam vidisti vindictam de Og, & Seon. Et terrarum pacificam possessionem filiorum Israel.

Moysi lit precatio.

Nequaquam vltra loqueris mihi de hac re. Ab æterno enim Deus Moysen peccaturum cognouerat, & non intraturum terram promissionis trans Iordanem, ideo illa sententia data contra Moysen non fuit retracta, quia non fuit data solum secundum exigentiam demeritorum eius, sed etiam quòd erat in Dei scientia limitatũ. Sed Moyses non cognouit vtrum daretur secundum exigentiam demeritorum, vel secundum scientiam Dei, ideo orabat dimitti hanc pœnam: si enim sciuisset sententiam istam ex diuina determinatione fuisse latam, non rogasset contra Dei voluntatem quicquam, quia magnum peccatum esset obsistere rogando diuinæ voluntati cognitæ.

Item quia dato, quòd non esset peccatum, sciret se nõ posse proficere, ideo non laborasset incassum, vnde licet Moyses Propheta esset sciens etiam istam sententiam a Deo fuisse prolatam, nesciebat tamen quali modo procederet, sic etiam Ioeli a domino reuelatum est, quòd brucus, locusta, & erugo consumerent totam terrã duarum tribuum, tamen post consuluit populo, quòd pœniterent dicens, quis scit si conuertatur, & ignoscat dominus, & relinquat post se benedictionem? de hoc diffusius diximus Nume. 22. cap. *Ascende cacumen Phasga.* Idest altitudinem istius collis, scilicet Abarim, vt patet infra 32. & 34. cap. *Et oculos circumfer ad Orientem, & Austrum.* Idest ad omnes partes terræ promissionis, con-

A tra omnes partes mundi, totam terram nouem tribuum, & dimidiæ vidit, vt patet infra 34. Et hoc non, quòd ille mõs ita esset altus, quòd videre posset inde totam illam terram, & etiam si ita altissimus mons esset, tamen non posset inde videre distincte terras quas in eodem ca. distincte nominat, tum propter obstaculum mediorum vaporum directe positorum non sinentium fieri visionem. Item propter debilitatem speciei multiplicatæ a longinquo non valentis immutare potentiam visiuam: ideo dicendum, quòd Deus super naturaliter eleuauit potentiam visiuam eius, vt distincte videre posset, sicut eleuauit beatum Benedictum semel, & vidit totum mũdum, vt patet 2. Dialogorum per Gregoriũ, & non vidit Moyses istam terram vsque ad mortem, licet per aliquod tẽpus ante sibi hoc prænunciatum est, vt patet infra vltimo

Quomodo Moyses vidit totam terrã promissionis.

B cap. *Nec enim transibitis Iordanem istum:* Idest fuit sola pœna data Moysi pro peccato suo, scilicet, vt non transiret Iordanem, sed in hoc fuit minus punitus quam Aaron: quia Aaron non vidit saltem a longe terram promissionis. nec victorias contra Amorrhæos, & Madianitas, & acquisitionem terrarum citra Iordanem, quæ omnia vidit Moyses, non fuit punitus Moyses, vel Aaron, nisi in hoc solo.

An sit pœna alicui transeunti de hac vita ad vitam beatam quod non videat aliqua delectabilia, quæ visurus esset si superuiueret. Quæst. VII.

SEd nunquid pœna est alicui transeunti de hac caduca, & lamentabili vita ad quietem, & certitudinem

C nem vitæ beatæ, non videre aliqua quæ secundum hominem delectabilia sunt, sicut videre terram promissionis? Respondetur, quòd in Moyse, & Aaron manifestum est, quòd puniti sunt, quia ita cito mortui sunt, & transierunt ad limbum Abrahæ, in quo licet non sit pœna sensus punitiua, sicut in inferno damnatorum, nec ignorantiam intellectus causatiua, sicut in limbo puerorum, tamen est quædam expectatio, & desiderium gloriæ debitæ inesse, quæ multum videtur anxiare, sicut amantes qui amatum longe esse considerant, sola expectatione torquentur, quia omnis mora breuis, magna videtur amanti: qui enim in vita ista sunt licet boni sint, tamen istam anxietatem non habent, quia nondum venit hora fruendi, licet aliqui ex magna charitate cupiũt dissolui, & esse cum Christo, vt patet ad Phili. primo, &

Ex carentia solius gloriæ magis cruciãtur qui sunt in limbo patrũ, quam qui sunt in vita superstiti.

D hoc scientes, quia quandiu viuimus, peregrinamur a domino. 2. Corinth. 5. cap. sed hoc raro, quia anima nondum exuta luteo carcere Deo frui non potest, cum autem anima sancta soluitur carne immediate frui Deo potest, si autem a fruendo retardetur, expectanti quędam anxietas est, qui ergo ad habendam illam anxietatem citius immittitur, magis punitur, & etiam bonum honestum sibi valde, de quo viuens prægustare poterat, sibi ablatum est. Sed argues ex hoc, quod sic magis anxiaretur, & puniretur sanctus Abraham, qui magno tempore ante passionem Christi, quasi per duos mille annos mortuus est, & magis affligatur in expectatione illa, quam aliquis sanctus paruę perfectionis, qui paulo ante mortem Christi defunctus fuit, quod videtur incõuenïens. Respondetur, quod sicut ait Salomon in Pro-

E uerbijs: longa expectatio affligit animam magis ergo longa magis affliget, & maxime longa, maxime affliget per regulam Phil. 2. Top. si simpliciter ad simplicia, & magis ad maxime, quantum ergo est in expectatione, qui maiori tempore sperat magis cruciatur: ideo Adam & Abel, qui ante omnes homines in sinu Abrahæ fuerunt, magis cruciati, & anxiati esse deberent, sed in hoc differunt, quòd qui sanctius in sæculo vixerunt, in limbo illo plures a Deo reuelationes & Angelicas consolationes recipiebant, vnde minus anxiabantur. De anima autem quæ soluta carne euolat in vitam beatam, si talis pœna sibi daretur, esset aliter respondendum, scilicet, quod licet anima sancta per visionem Deo cõiungatur, qui eam replet omnibus bonis: tamen anima solum ibi lætatur, non homo qui non est. Potest ergo aliquis per mortẽ aliquo bono, vel delectatione priuari: sicut enim esse

esse substantiæ compositæ non est esse vnius partis, ita operatio hominis non est operatio vnius partis suæ, licet ergo anima delectetur in Deo, alterius generis delectationes recipit quam ipse homo, cum & alium statum habeat, & alium modum intelligendi, anima namque separata nullo organo ad intelligendum vtitur: homo autem nisi operatio organorum præcedat, intelligere non valet: sicut dicit Philosophus primo Posteriorum, quòd illa scientia caremus, cui sensus ad obiectum eius in nobis deficit, vt qui cęcus est, nunquam habebit scientiam de coloribus, quia intellectus licet non vtatur organo, præsupponit organicam operationem. Et non solum est differentia delectationis animæ, & totius hominis, sed totaliter delectationes hominis deficiunt, quia homo deficit: iste autem magnus dolor est, quòd aliquis qui erat, efficiatur non ens, cum nihil sit magis delectabile quam esse, super quod cætera beneficia fundantur. Et non solum homini qui scit se venire ad non esse dolor est, sed etiam animæ iam seiunctæ, quia cum ipsa non sit secundum se suppositum, nec nata, vt contineat perfectam rationem speciei, vt Angelus qui non est vnibilis, sed sit nata esse pars speciei humanæ, habet naturalem inclinationem ad corpus, cuius forma est, & quod perficiendo complet rationem speciei, quod est esse, & status eius perfectissimus, ideo anima cum a corpore eijcitur, violenter educitur: nollet enim dimittere mansionem, postquam autem separata est, semper desiderat redire ad corpus, ideo licet beata sit in vita æterna, tamen gaudium suum perfectum non habet, donec reassumat corpus. Si autem aliquis viuens transferretur ad vitam ęternam, non posset ei talis pęna infligi, quia in applicatione ad fontem puræ bonitatis omnem delectationē perfectus recipit, quàm in mundo receptus erat. Etiam corporaliter intueri potest, quia sanctis cum corporibus manentibus in vita beata, nihil horum quæ infra sunt occultabitur: concluditur ergo, quòd Moyses, & Aaron in duobus puniti sunt. Primo, quia cito ad sinum Abrahæ missi sunt. Secundo, quia delectabile, quod viuentes prægustare poterant, non gustauerunt; ideo quia Aarō magis quàm Moyses deliquit, in vtroque magis punitus est. Primo, quia citius ad limbum missus est. Secundo, quia nihil de terra promissionis videre permissus est. *Præcipe Iosue:* Vt recipiat regimen; & curam populi. *Et corrobora eum.* Assecurando de prospero euentu, quia Deus eum in omnibus ad quæ manum miserit cōseruabit: timebat enim Iosue, quod populus faceret eum incurrere iram Dei, sicut fecerat Moysen magistrum suum: multum decebat ergo, quòd Moyses Iosue corroboraret, nam licet Moyses posset mandare Iosue quicquid bonum ei videretur, quia prælatus eius erat, & Iosue tenebatur ei simpliciter obedire, maximè quia Moyses non dicebat ista, vt prælatus solum iudicans, quid sibi videretur, sed vt Propheta denuncians Dei voluntatem, ideo ei tanquam Deo præsentialiter imperāti obedire debebat, tamen quia prælatus non solū debet mandare subdito quicquid bonum ei videatur, sed etiam declarare subdito, quòd hoc non est sibi periculosum (nam res duras aliter aggredi nō auderent, & quia Deus istud mandatum dabat) voluit tenere istum modum, scilicet quia istud, quod mandabat facere Iosue, erat valde graue, scilicet cura tanti populi, & periculosum nimis, quia vt dictum est posset formidare se peccaturum occasione populi rebellis, cum magister eius Moyses qui perfectissimus erat illo tempore, cui Deus se clare ostendebat, vt patet Num. 12. occasione populi deliquerit contra dominum, & punitus fuit in hoc, ne intraret in terram Chanaan trans Iordanem, de hoc autē dubio Deus eum per Moysen assecurauit, scilicet quòd ipse deuinceret hostes, & diuideret terram, sic patet hic, & clarius infra 31. ca. cum dicitur: vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram quam se daturum patribus eorum iurauit dominus, & tu eam sorte diuides, & dominus qui est ductor noster ipse erit tecum, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas, his autem confortatus Iosue si regimen populi assumere nollet, ei ad infidelitatem iudicaretur, si autem ante talem assecurationem non susciperet, non videretur vituperabilis, cum vidisset Moysen tantum virum defecisse. *Et diuidet ei terram.* De hoc certificauit eum Deus per Moysen, quòd ipse diuideret terram populo, vt hic, & infra 31. cap. & Num. 34. & quia diuisio fit post acquisitionem, certificabat eum de acquisitione terræ, & victoria contra aduersarios: poterat enim verisimiliter timere Iosue, quia populus ille duræ ceruicis erat, quòd propter aliquam culpam traderet eos in manus hostium ad mortē. *Et mansimus in valle contra Phanum Phegor.* Idest factis, & dictis omnibus supra narratis. *Mansimus in valle.* Idest in planioribus locis Moabitarum super Iordanem. *Contra Phanum Phegor.* Idest contra templum in quo colitur Phegor, ista est vltima mansio quæ vocatur Belsethin, vt patet Nu. 33. c. in qua fornicati sunt Iudæi cum Madianitis, & Moabitis, Nu. 25. c. Et apud locum illum erat mons in quo erat idolū Phegor, sicut habetur, Nume. 23. duxit eum ad excelsa Phegor, & in isto loco docuit Moyses eos omnia, quæ sequuntur vsque ad finem libri.

Alio modo delectatur ai a in Deo quā homo.

Moysi viro pfectissimo Deus se clare ostendebat.

CAP. IV.

E*T nunc Israel audi præcepta, & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens possideas terram, quam dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.*

E*T nunc.* Postquam Moyses disposuit populum narrando pęnas inflictas, & beneficia data eis: hic incipit declarare mandata legis. Et quia inter omnia vitia, idolorum seruitus maximum est, quia nullum ita Deo opponitur, & quia populus ad hoc pronissimus erat, Primo, circa hoc maximas facit exhortationes, & prohibitiones. Et tanguntur tria principaliter.

Primum quædam generalis totius legis laudatio. Et de recolendo eam commonitio. Secunda idolatriæ nimia, & multis rationibus prohibitio, ibi. *Custodi igitur temetipsum.* Tertio ciuitatum refugij separatio, ibi. *Tunc separauit. Et nunc Israel.* Idest iam vidisti Israel quanta bona Deus tibi dedit, quando obseruasti mandata eius, & quanta mala euenerunt tibi, quando non obedisti. *Audi ergo nunc præcepta, & iudicia.*

Litera Hebraica, quam distinctionem hic in nominibus faciat. Quæst. I.

IN Hebræo habetur. *Cæremonias, & iudicia.* Sępe enim ponit Hieronymus pręcepta, siue pro moralibus, siue pro cæremonialibus: in Hebræo autē magna distinctio fit inter ea in nomine, & cum iste liber sit totius legis quædam repetitio, de omni genere præceptorum, scilicet morali, cæremoniali, & iudiciali, in eo dicitur, sed de iudicialibus magis, quia cæremonialia in Leuitico plenissimè enumerata sunt, moralia autē simpliciter enarrantur. *Vt faciens ea viuas.* In hoc demonstratur legis nobilitas. *Vt faciens viuas.* Non quidem simpliciter, sed in eis, sicut habetur Leuitic. decimo octauo capitu. & ad Ro. decimo, quia præcepta, quæ propriè pertinebant ad veterem legem, scilicet cæremonialia, & iudicialia obseruata, quantum ex se erāt, faciēbant hominem viuere in eis, idest per opera eorum merebantur, vt daretur ei vite, & tranquillitas ab hostibus, vt magis posset, & iterum illa complere præcepta noui testamenti, quorum finis Christus est, vt ad Ro. 10. c. simpliciter aliquem viuere faciunt, scilicet vita æterna, de his magis diximus Exod. 18. c. vnde licet hic dicatur viuas simpliciter, tamē intelligitur de vita corporali quæ est per conseruationē ab hostibus, & alijs nocumentis, patet quia subiungitur. *Et possideas terram.* Possidere autem terram promissionis de qua hic dicitur, non est consequens ad viuere simpliciter, scilicet vitam æternam habere, sed ad viuere temporaliter. Si enim morerentur ante transitum Iordanis, non possent possidere terram promissam: ideo dicit

Noui testamēti finis est Christus.

ois

eis Moyses, quod si voluerint seruare mãdata Dei, viuent A non corrupti peste, nec mortui ab hostibus, & intrabunt, & possidebunt terram promissam. *Non addetis ad verbum, quod loquor, nec auferetis ex eo.* Hic commendatur lex ex perfectione, quia perfecto, nec addi potest, nec auferri debet, vt patet 2. Ethic. Operibus bene se habentibus dicunt quòd non est auferre, nec apponere: sic Apocal. vltimo capitulo, quia tota reuelationum series claudebatur, dicitur, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta.

Quare nihil potest addi, vel diminui in scriptura Canonica, & quare potius sacræ scripturæ assentire debemus, quam his quæ oculis intuemur. Quæst. 11.

QVod autem alicui scripturæ canonicæ, nihil detrahi, vel diminui debeat, manifestum est, quia omnis Scriptura sacra Spiritu sancto dictante conscripta est, qui infallibilis veritas est, vt secunda Petri. ca. 1. omnis prophetica scriptura propria interpretatione non fit: non. n. voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirãte locuti sunt Sancti Dei homines. qui autem aliquid de Scriptura tollit, ideo tollit, quia verum non esse putat, qui autem tale facit non solum infidelis, sed etiam contra Deum præsumptor est, vnde auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta: Apoca. vlt. quia Deo manifeste contradicere audet, & sic Arriani raserunt de Euangelio Ioann. 14. ego in patre, & pater in me est, & illud de Canonica prima Ioan. ca. 5. & hi tres vnum sunt, dicentes, hoc non esse de sacra Scriptura, quia contra eorum infandissimum errorem militabat, scilicet, quòd filius esset pura creatura: intellectus enim, & verum conformantur, vt mensura, & mensuratum: semper enim mensuratum ad modum mensuræ recipitur, vnde in veritatibus quæ non sunt in sacro Canone intellectus noster mensura est, vt illæ veritates esse, vel dici possint, quæ intellectus nostri lumini non repugnant, quæ autem repugnare videntur, pro euidentibus falsitatibus repellantur: vnde ait August. contra Vincentium Donatistam, huic generi scripturarum, quæ canonicæ nuncupantur, tantam reuerentiam exhibere didici, vt nullum auctorem earum mentiri potuisse crediderim, cæteros autem ita lego, vt quantacunque polleant sanctitate, non vt ideo ita sit, quia ipsi sic senserunt. Ea enim quæ ab hominibus solum dicuntur, ita sunt, quia ita se res habet, vel quia sic noster intellectus intelligit. In scripturis canonicis ipsæ scripturæ mensura sunt, & intellectus noster mensuratum: dicit enim intellectũ cõcipere ita esse, quia ita dicitur, & non solum in intellectu, sed etiam in rebus non debet argui veritas canonicæ scripturæ ex veritate rei, sed magis veritas rei ex veritate scripturæ. valet enim consequentia: sic dicitur in sacra Scriptura, ergo sic est. Et patet ista consequentia, quia verbo domini cęli firmati sunt, & omnia, Psalm. 32. & quia ipse dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt, Psalm. 148. si ergo verbo domini, tunc res creatæ de nihilo sunt, ergo verbo Domini, nunc aliter esse possunt res, quàm sunt, si ergo diceretur in scriptura res se aliter habituras, licet nunc naturæ rerum repugnare videamus, tamen confitebimur eas post sic futuras esse, quia sic sacra Scriptura nunciauit esse futuras, vnde si scriptura contrarium diceret alicuius, quod nos videmus, confiteri debemus nos phantasmata, & non rerum veritates contemplari. Et satis conforme in natura exemplum reperitur, si quis videret hominem subito conuerti in asinum, diceret se non res, sed falsas rerum imagines intueri, quia proculdubio sciebat illud naturæ esse contrarium. Cum ergo verbum Dei natura constantius sit, quia per ipsum natura facta est, si aliquam rem naturalem videremus contra scripturæ veritatem, diceremus potius illam nihil esse, quàm scripturam negare, quia cœlum & terra, quæ in tota natura stabilia sunt, transibunt, sed verba sacræ Scripturæ non præteribunt, vt patet Matth. 24. capitul. nihil mihi in naturalibus euidentius est, quàm me esse substantiam siue hominem, sed citius negarem me esse, quàm Deum negarem mundum creasse. Et valet consequentia formaliter, Deus non creauit mundum, ergo ego non sum neque homo, neque aliqua alia res, quia impossibile est res potentialiter existẽtes sine primo principio ad esse prodijsse, quod posset satis bene deduci, sed alterius est negocij. Et hoc idem dicit beatus Petrus secunda canonica. c. 1. scilicet, quod magis assentit his quæ a prophetis dicta sunt, quam his quæ oculis intuetur, confitetur ibi se vidisse Christum trãsfiguratum in monte Tabor, vt patet Matth. 17. cap. sed dicit, quòd firmior est sermo propheticus, quàm quod ipse oculis vidit. Cauẽdum ergo est ne aliquis dęmonis fraude tantum insolescat, quòd aliquid de sancta scriptura tollere, aut radere audeat. Sed quantum ad additionem sacræ Scripturæ aliter est dicendũ, B quia aut ille qui addit, addit tanquam aliquid de textu, vel necessarium, sicut alia quæ sunt in textu velut dictũ a Spiritu Sancto, & hoc vocatur proprie addere, & qui talia agunt, mortem æternam incurrunt. Et isto modo hęretici, vt fulcirent aliquos errores suos ex sacra Scriptura, multa falsa in suis libris sacræ Scripturæ addiderũt. Et sicut Ecclesia nostra ortodoxa Spiritu sancto dictante quatuor Euangelia recipit, ita ipsi alia falsa Euãgelia in aliorum Apostolorum nomine condiderunt, s. Euangelium Andreæ, & Barnabæ, & Thadæi. Quæ tanquã non a Deo data, sed ab humano errore confecta, sancta damnauit Ecclesia. Et de his dicitur Apoc. vlt. cap. si quis apposuerit ad verba hæc, apponet Deus super eum plagas scriptas in libro hoc. Alio modo fit additio sacræ Scripturæ per modum interpretationis: est enim sacra Scriptura obscura, & in quibusdam locis humanum ingeniũ C excedens. Quis enim omnia Apocalypsis mysteria digne exprimere valeat? nullus inquam, nisi cui a Deo specialiter hoc datũ sit: sicut enim sacræ Scripturæ eloquia spiritu dictante conflata sunt, ita in quibusdam locis eo solo supra humanum ingenium supernaturaliter influente declarata sunt: sic enim dixit Propheta de profunditate scripturæ loquens, tenebrosa aqua in nubibus aeris, idest obscurus intellectus in Prophetis: deinde subiungit, quo modo aquæ istæ tenebrosæ diuino spiramine illustrẽtur, dicens: misit sagittas suas, idest interiorem illustrationẽ, quæ se intellectui humano infigit, quia penetrabilior est omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionẽ animæ, & spiritus, ad Hebræos quarto capit. Et sequitur, & apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamẽta orbis terrarũ, idest spiramine Dei sacrę Scripturæ, quæ D quidam fontes aquarum viuentium sunt, reuelatæ sunt. Taliter ergo in sacra Scriptura addentes, quantum Spiritus sanctus, vnicuique largiri dignatur, vituperandi nõ sunt, cum eos ipsa, & scriptura commendet, non paruum laboris præmium ponens, s. qui elucidant me vitã æternam habebunt: Ecclesiastici 24. cap. Et ista interpretatio non vocatur proprie additio, quia additio facit in re magis esse, interpretatio autem non facit aliquid magis esse, vnde non accreuit Scripturæ sacræ ex multiplici expositione omnium doctorum catholicorum, qui ab exordio primitiuæ Ecclesiæ fuerunt vsque hodie, vnus apex, nec iota vnum. Et sic tanta erat sacra Scriptura, cum nullus eam adhuc exposuerat, quanta in fine mundi, quando super eam quasi infiniti libri confecti fuerint, vt Ioan. 21. E cap. vbi dicitur, non arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. per primum modum additionis nimium scriptura fiebat, vt secundum hæreticorum additionem septem iam Euangelia haberemus: iste modus detestabilis est. *Custodite mandata domini Dei vestri, quæ ego præcipio vobis.* Et sic Moyses nudus minister, & relator verborum erat, sed legem nullo modo condebat. Et sic patet errare eos qui dicunt, quatuor priores libros esse legem Dei, & istum esse legem Moysi, quia omnes quinque libri lex Dei dicuntur, quia condidit, & aliquando tota vocatur lex Moysi, quia omnes istos libros ipse scripsit, & populo exposuit, sic patet Malac. vlt. mementote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb, sed constat, quòd id quod in Oreb, idest in monte Synai dictum est, in Exodo, & Leuitico scriptum est: ergo etiam illi libri vocantur lex Moysi. *Oculi vestri viderunt.* Hic laudat legem,

Conclusio in sacra Scriptura potest aliquãdo fieri additio aliquãdo non diminutio nullatenus fieri potest.

De additione sacræ Scripturæ.

legem, quia operantes secundum eam in vita conseruantur. *Quæ fecit dominus contra Belphegor.* Scilicet, quia omnes adorantes, & immolantes ei, quia contra legem faciebant, mortui sunt, vt patet Num. 25. cap. illi autem qui non coluerunt manserunt viuentes. Belphegor vt ait Isidorus 8. Ethym. Deus Græcię est, s. Priapus qui actibus venereis conuenit, quia de hellespōto propter virilis mēbri magnitudinem exulauit. *Viuitis vniuersi.* Ex quo patet, quòd omnes, quos sententia de non intrando terram promissionis ligauit (vt patet Num. 14. cap.) ante adorationem Belphegor mortui sunt, quia omnes qui viuebant tempore illius adorationis, etiam nunc viuebant, nisi qui adorauerunt, & sic patet supra 2. cap. s. quòd antequam transirent torrentē Zareth omnes viri noxij mortui sunt, torrens autem Zareth multum ante Sethin est, vbi Israelitæ Belphegor adorauerunt, vt patet Num. 21. & 25. capit. nam vt dicitur supra 2. cap. ante transierunt torrentē Zareth, quàm transirent torrentem Arnon, nam torrens Arnon erat in extremitatibus terræ Amorrhæorum, diuidens Moabitas, & Amorrhæos, & antequam intrarent Israel in terram duorum regum Amorrhæorum transierunt torrentem Arnon: deinde pugnantes contra Seon Amorrhæum, regem Esebon deuicerunt eum, & possederunt terram totam eius: postea pugnauerunt contra Og regem Basan, & eum cum populo suo pariter deleuerūt: postea vrbes ceperunt, & ad vltimum venerunt contra Phanum Phegor, vbi fuit mors colentium Priapum, & fornicantium cum puellis Madianitarum, & Moabitarum: multo ergo ante transierūt torrentem Arnon ante istam mortem, sed torrentem Zareth ad cuius transitū consumpta erat iam generatio pessimorum qui peccauerant, vt patet supra 2. cap. transierunt ante Arnon, ergo torrentem Zareth, in quo finita fuit plaga sententiæ datæ Num. 14. cap. transierunt multo tempore antequā fieret mors Israelitarum contra Phanum Phegor. antecedens patet, quia torrens Zareth est in solitudine venientibus de terra Edon in Moabitas, & hunc trāsierunt Israelitæ postquam circuierunt mōtem Seyr longo tempore: deinde ceperant per solitudinem de Elath Asiongaber, & in illa solitudine, antequam accederent ad terminos Moabitarum, transierunt torrentem Zareth, & postea accedentes ad terram Moab trāsierunt per Moabitas, qui erant in ciuitate Ar, & circa terram Ammon, & exeuntes velociter de terminis Moab accesserunt ad torrentem Arnon diuidētem Moabitas, & Amorrhæos. *Scitis, quod docuerim vos præcepta.* Idest cæremonialia. *Et iustitias.* Idest iudicialia, ideo sicut docui vos sic faciatis, quando ingressi fueritis terram vobis promissam. *In terra quam possessuri estis.* Præcepta moralia in omni loco obligant; ita quòd faciens contra ea vbicunque sit peccat; exceptis excipiendis, præcepta autem cęremonialia, & iudicialia non seruabantur, nisi valde imperfecte in deserto, sed totaliter obseruanda erant in terra promissionis, vt infra 12. cap. non facietis ibi quæ nos hic facimus hodie singuli, quod sibi rectum videtur, & subdit causam: nec enim vsque ad præsens tempus venistis ad requiem, & ad possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis. *Hæc enim est vestra sapientia.* Hic ponit excellentiam huius legis, scilicet, quia sapientia est. vnde inter quinque habitus intellectus, quos Philosophus ponit 6. Ethicor. sapientia perfectior est, quia est de altissimis causis, vel per altissimas causas: ista lex quæ Theologica dicitur, idest verbū, vel sermo de Deo, sapiētia proprijssime est, quia de altissima causa, scilicet Deo est, & per altissimain causam, scilicet per reductionem ad ipsum Deum. in artificibus ille sapiens dicitur, qui res disponit secundum regulationem ad supremam causam, quæ est forma totalis: ædificator domus qui aliquem parietem sic, vel sic disponit, quia cōuenire debet formæ vltimatæ, & totali, quæ quadratura, vel rotunditas est, sapiens est, quia istam inferiorem particulam materiæ dirigit per altissimam causam, idest per conformitatem huius ad formam vltimatam quæ est altissima causa, quia finis est principaliter intentus in tota operatione: artifices autem inferiores qui materiam rotundando, vel quadrando, siue quomodolibet aliàs disponunt, non attendentes formam vltimatam ædificij; sed

Excellentia legis Dei.

F solum mandatū magistri, sapientes non dicuntur, quia causam altissimam, nec sciunt, neque considerant. sic sacra Scriptura quæ magis practica, quàm speculatiua est, regula quædam est directiua omnis actus humani, & materia qua vtitur, secundum quod isti actus Deo accepti, vel odiosi sunt. Considerat ergo sacra Scriptura per altissimam causam omnem actum regulando, secundum quod Deo placet, vel displicet: aliæ autem legislationes humanæ, siue politiæ quas Poetæ, & Philosophi miris laudibus extulerunt, sapientiæ non sunt, quia solum dirigunt per quasdam infimas causas, scilicet reducēdo actus in pacem, vel abundantiam ciuitatum, vel in completionem desiderij humani, quæ omnia sunt infra supremam causam, scilicet Deum: illa enim duo omnium politiarum humanarum architectonici sunt fines, scilicet abun-
G dantia necessariorum ad vitā, quia vnus homo non sufficit sibi ad omnes necessitates naturæ, sed cuilibet adiacet vna particula boni alterius. Secunda causa est completio naturalis desiderij: est enim homo ciuile animal appetens in communitate viuere, ideo ex vita singulari ad politicam vitam conueniunt, & perseuerant etiam multa mala sustinentes, nisi a valde duris secundum vitam excedantur: ponit hæc Philosophus Polyt. 3. cap. 4. Concluditur ergo omnium practicarum solam sacram Scripturam sapientiam esse, quia sola de altissima causa, idest de Deo considerat, & per altissimam causam, idest per respectum ad Deum omnia dirigenda dirigit.

An sacra Scriptura sit proprie sapientia. Quæst. III.

H Sed dices, non potest esse sacra Scriptura sapientia, quia sapientia inter speculatiuos habitus ponitur, scilicet scientiam, sapientiam, & intellectum: inter intellectu speculatiuo prudentiam, & artem in intellectu practico, sed scriptura sancta practica est. Respondetur, quòd si vellemus dicere Scripturam sacrā esse speculatiuam nota esset responsio, sed dicimus quòd est practica, quia secundum Philosophum negocium speculatiuarum est scire, quia verum est bonū intellectus, vt patet 2. Metaph. scientiæ autem practicæ non negociantur circa scire, sed circa operari, quia non addiscimus, vt sciamus, sed vt boni fiamus, vt patet 2. Ethicor. finis autem sacræ Scripturę non est scire, sed operatio, quia perfectio legis dilectio ad Roman. 13. cap. Sed de sapientia distinguendum est;
I dicit enim duo sapientia, scilicet de altissimis causis, & per altissimas causas: si enim accipiatur sapientia prout solum dicit per altissimam causam, quælibet ars perfecta sapientia dici potest, quia in ea artifex cōsiderare potest secundum causam altissimam subiecti artis, seu generis artis, & isto modo dicit Philosophus 6. Ethic. cap. de sapientia: sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, vt puta Phidiam latomum sapientē, nihil aliud assignantes sapientiam, quàm quoniam virtus est artis. Sed isto modo non proprie, nec complete dicitur aliquid sapientia; sed oportet, adhuc quod sit de causa altissima, quod in nulla scientia practica humana reperitur: ideo dicit Philosophus eodem libro, & cap. quod habitus factiui, vel operatiui non possunt dici sapientia, ideo prudentia nec politica scientia sapientiæ non sunt, sic in-
K quiens: inconueniens enim si quis scientiam Politicam, vel prudentiam studiosissimam vocet, si non optimum eorum quæ in mundo sunt homo est. Et sic illam propriè sapientiā vocat, quæ optimum subiectum habet, vt Metaphysica de intelligentijs: & sic ait eodem cap. si autem, quoniam optimum homo omnium animaliū nihil differt: etenim alia multum diuiniora secundum naturam, puta manifestissima ex quibus mundus constat. Ex dictis manifestum, quoniam sapientia honorabilissimorum natura. Sed sacra Scriptura in hoc alias practicas excellit, quia Deum considerat, & respectu Dei regulat: ideo sapientia dici potest, quia Deum subiectum suū habebit. Quo modo ergo Philosophus sapientiam propriè sumptam solum speculatiuum habitum esse voluit? Respondetur, quod Philosoph. cognouit, ꝙ nos poteramus cognoscere aliquid de causa prima secundum quod ipsa

demon-

demonstrat 12. Metaph. ideo speculatiuam cognitionem circa eam sapientiam vocauit, vt patet 6. Ethic. vt supra diximus: sed non putauit, quod aliquo modo possent dirigere operationes suas respectu causę primæ, quia nō poteramus communicare eam practice, quod naturam excedit: ideo dixit 9. Ethic. quod homines ad Deum non est amicitia, & sic omnes antiqui gentiles tenuerunt, quod Dei ad homines nulla est communicatio, vt Dan. 2. cum dicitur: exceptis dijs quibus cum hominibus non est conuersatio, sed vtrunque falsum est, quia Dei amicitia est cum hominibus, vt patet Ioan. 15. capit. vos amicos dixi, quia omnia quæ audiui a patre, nota feci vobis, Item conuersatio est Deo cum hominibus, iuxta illud Baruch. capit. 3. in fine: post hoc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. dabitur ergo aliqua cognitio practica per quam regulemus nos circa Deum, cui communicare, & amici esse possumus, & vocabitur ista cognitio sapientia. Sed etiam dato, quod ista sacra Scriptura sapiētia sit, magis potest vocari sapientia cognitio speculatiua Dei in patria cum amore, vel fruitione subsequēte, quia sacra Scriptura prout practica est operationem considerat, etiam si aliquo modo Deum consideret: illa ergo pure sapientia est quę in sola Dei cognitione altissima versatur, quod magis ad patriam quàm ad viam spectat. *Et intellectus*. Vocatur etiam sacra Scriptura intellectus, quia intellectus est habitus principiorū quæ naturali lumine cognoscuntur, & quæ certissima sunt, cum non habeat ea intellectus per discursum quendam, sed ex solo naturali lumine concreato: ea quæ per syllogisticum discursum habentur incertiora sunt, quia potest errari in deductione: lex enim certissima est, quia sine aliqua deductione syllogistica ex sola illustratione nostra per fidem habetur, & in se ista firmiora sunt quam quælibet naturalis cognita, quia ista nobis ex diuina cognitione emanant. *Quæ certissima est coram populis*. idest, si aliquis populus dicat vobis quid scitis, dicetis sibi legem Dei, nec demostrabitis vos aliquid aliud scire, tanquam hoc nobilissimum sit, sic dicebat Virgilius Romanis, Æneid. libro 6. quando Aeneas ductu Sybillæ intrauit infernum, & campos elysios, & pater eius Anchises demonstrans ei animas omnium Romanorum qui futuri erant (vt consentit positio antiquorum) declarauit quam actionem pręcipuam Romani tenere deberent, & ait.

Excudent alij spirantia mollius æra
Credo etiam viuos ducent de marmore vultus.
Orabunt causas melius, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent.
Tu pacis, & belli artes Romanæ memento
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Dei ad homines est c.. secundū fidem.

Nec est alia natio. Hic probat excellentiam legis a conditore, s. Deo, qui non solum condidit, sed etiam populo suo multum familiariter assistit. *Tam grandis*. Idest tantæ dignitatis. *Quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris*. In duobus excedebant Iudæi alias gentes. Primo, quia Deus Iudæorum Deus verus erat, dij autem gentium dæmonia. Secundo, quia etiam dij falsi gentilium non respondebant eis ad omnes inquisitiones, nec eos poterant adiuuare, Deus Hebræorū ad omnes inquisitiones per sacerdotes, vel prophetas, siue alios viros sanctos factas respōdebat: ideo non erat necesse Iudæis quærere auguria sicut gentilibus, vt patet Num. 23. non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israel, tēporibus suis dicetur Iacob, & Israeli quid operatus sit Deus. superabant etiā Iudæi, alias gentes in ordinatione legis, quia nulla gens leges a dijs suis recepit, vt probat August. in 2. de ciuit. Dei, quasi per maiorem partem eius, vbi dicit, quod dij gentium docuerunt eas facere ludos scenicos innumeras que turpitudines in ludis Deorum, quas ipsi dij mandabāt sibi fieri, vt ibidem declaratur de turpitudinibus matris magnæ Deorū scilicet Berecynthiæ, nec sacrificia ita ordinate agebant: offerebant enim gentiles quædam turpissima, & ritibus valde obscænis facta, vt patet in 6. libris Fastor. in quibus Ouid. omnium festorum tempora, sacrificia, & causas assignat, & vocatur liber ille Kalendarium Romanorum, ideo aliqui gentiles videntes magnam ordinationem in

Iudæi in duobus alias gentes excedebant.

F legalibus Iudæorum dicebant, vt patet supra, ecce populus sapiens, & intelligens, gens magna. Ista verba, scilicet. *Neque est alia natio, tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis dominus Deus noster*. Sunt verba Moysi, vt patet cū dicitur, sicut adest dominus Deus noster, quia ista dicuntur in prima persona, & referuntur ad ipsum loquentem, cuius est Deus, scilicet ad Moysen, & dicebat alias gentes habere Deos; cum tamen non habeant Deum, nec Deos, quia sic ipsę gentes existimant illa simulachra quæ venerantur Deos esse: hoc tamen cōcesso quicquid illud sit, quod gentiles pro Deo venerantur, non ita succurrebat eis, sicut Deus verus succurrebat Hebræis. *Quæ est alia gens, tam inclyta*. Idest, tam nobilis, vel eccellens, inclytus dicitur, idest famosus, vel gloriosus, & sic isti Iudæi famosi erant apud alias gentes,

G quia cum talem ordinationem viuendi, cæremonias, & præcepta iudicialia haberent, qualia aliæ gentes non habebant, diuulgabatur fama eorum apud cæteros populos, tanquam nobiliter ordinatorum super alias gentes: nam quodlibet bonum personaliter facit aliquem inclytum, idest famosum, sicut robur corporis, magnitudo potentiæ, magna sapientia, & sic de cęteris eodem modo. Habere optimas leges, cum sit quoddā valde magnum bonum regulatiuum totius vitæ, faciet inclytum vel famosum, vt habeat cæremonias, idest quasdam obseruationes in sacrificijs, & alijs quæ ad Deum pertinent. *Et iusta iudicia*. Idest præcepta iudicialia ita iusta. *Et vniuersalem legem*. Quantum ad moralia, posset autem hoc dici, quia collectus omnibus quæ tradita sunt Hebræis, & enumeratis his quæ dicta sunt, solum manent præcepta moralia, sed communiter ista non consueuerunt intelli-

H gi per legem, quia lex magis pertinet ad institutiones positiuas cuiusmodi sunt cæremonialia, & iudicialia, ideo potest accipi hic lex melius pro tota congregatione omnium præceptorum cuiuscunque generis, siue moralia, vel cæremonialia, vel iudicialia sint: ita quòd positis illis præceptis cæremonialibus, & iudicialibus, specialiter subduntur omnia nomine communi legis, & hoc apparet in litera cum dicitur, & vniuersam legē, ex quo necesse est dicere non solum intelligi moralia præcepta, sed etiam contenta in tota lege, quam proponam ante oculos vestros, idest quam dicam coram vobis: non enim videri poterat vox Moysi, sed audiri, sic dicitur Exo. 20. populus videbat voces: videre enim communiter assumitur pro actu aliarum potentiarum sensitiuarum. *Custodi temetipsum*. Hic ponitur secundum, scilicet idolatriæ pro-

I hibitio: Deus enim erat huic populo familiaris, ideo requirebat in eis magnam munditiam spiritualem, & corporalem, vt patet Numero 25. capitulo de munditia ab effuso sanguine, etiam de munditia a stercoribus, vt infra vigesimotertio capit. maxime ab immunditia idolorum, quam Deus maxime odit. Custodi temetipsum, ne quando idolis offeras, vel aliquem cultum exhibeas honoris. *Et animam tuam*. Idest etiam caue, ne aliquando talia ad faciendum mediteris.

Custodire seipsum, & custodire animam differunt. Quæst. IV.

Pro quo est notandum, quòd aliud est custodire seipsum, aliud custodire animam, custodire seipsum est custodire totum hominem, qui est suppositum, vel persona, & competit ei agere, vt patet per Aristotel. 6. & 7.

K Ethycorum, ideo custodire seipsum est cauere, ne aliquid agat inhonestum, cum agere ei competat, scilicet exequendo per organa operatiua, vt actualiter offerendo, vel se idolo inclinando, aut aliquem alium cultum faciendo, anima non est ipsum totum, quod est suppositum, sed est pars formalis, ideo est principium omnis actus, vt ait Philosophus secundo, de Anima: custodire ergo animam est custodire nonne agat, quia actio suppositi est, sed ne iudicet faciendum, aut facere eligat: ista enim sunt duo principia actuum humanorum, vt patet 6. Ethyc. & ab his etiam mandabat dominus caueri, quia non solum nō erat immolandum idolis, aut adorādum ea, sed etiā nullus talia iudicare debebat fienda esse, aut eligere facere,

Actio suppositi est

vel saltem loqui, aut meditari; omnia namque detestabibilia erāt coram Deo, quia vnum inclinabat ad alterum. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Lex enim Mosaica pędagoga fuit, i. per timorem ad bonum adducens, vt habetur ad Gal. 3. c. mouet ergo hic Moyses Israelitas ad obseruationem legis per memoriam timoris, quē habuerunt in monte Synai in ditione legis, qn̄ lampades ignis nutabant, & sonus terribilis buccinæ audiebatur loquēte Deo de medio ignis, vnde valde timuit populus, & rogauit ne loqueretur Deus, sed Moyses, quia audita voce Dei mori timebant. *Verborum quæ viderunt oculi tui*. Id est quæ audierūt aures tuæ, vel quæ coram te dicta sunt, & tunc refertur ad verba terribilia quæ Deus loquebatur, potest etiam accipi verbum pro re quæ fit, & nō est locutio, vt patet 2. Reg. 1. c. quod est verbum, quod factū est in castris, i. quid contigit in castris, & tunc accipitur videre proprie, & refertur ad montem fumantem, & ignitum quem vidit. Exod. 20. c. *Nec excidant de corde tuo*. Per timorem Dn̄i declinatur a malo, si ergo timor a corde excidat, mala cogitatio subintrans animum ad malum inclinat, ideo dr̄ infra 6. ca. meditaberis ea sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in domo tua, eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos: hæc omnia continuam meditationem signant in sanctis, & est necessaria, quia s̄m Philosophum 7. Ethi. consideratio, vel sciētia habitualis de bono non tollit male agere: potest. n. aliquis s̄m actum male iudicare, hn̄s bonum iudicium s̄m habitum. Consideratio actualis de bono tollit male agere, impossibile est. n. aliquem simul secundum actum bene, & male iudicare, nam ea quæ solum sunt habitualiter nullo modo mouēt in actu: ideo bene stat aliquem habere in actu malam existimationem, & habere bonam secundum habitum, quia vna non regnat alteri, nam ea quæ est secundū actum mouet, quæ aūt secundum habitum nullo modo, & istud est principium errandi in incontinentibus, quia cum habeāt secundum habitum bonam existimationem de particulari agibili, s. q̄ non est fornicādum, quia secundum actū concupiscentiæ ligantur, insurgit actualiter falsa, & mala opinio de particulari agibili, s. q̄ hoc fornicari nunc est eligendum, si autem existimatio bona de particulari agibili esset secundum actum, s. q̄ nō oporteret fornicari, impossibile erat fornicari, nec vnquam volūtas ad illud flecti potest, quia repugnat formaliter, & est simpliciter impossibile voluntatem ferri in aliquid secundum, q̄ est cognitum malum. errant autem incontinentes ēt alijs modis, s. per vniuersalem opinionem, & particularem, & per habitum ligatum, & non ligatum. de quibus Philos. in 7. Ethi. latissime. *Docebis eas filios ac nepotes tuos*. Parres. n. filios erudire debent in fidei rudimenta, & sic propagabitur in posteros, quia fides ex auditu est ad Rom. 10. c. *Congrega ad me istum populum*. Idest ad istum locum in quo nunc appareo: Deus. n. apparebat in vertice mōtis Synai, circa cuius radices totus populus cōgregatus est. *Et discat timere me*. i. per sermones quos audierit, q̄ a terribiles sūt, addiscet timere me. *Et accessistis ad radices montis*. sed mōtem non tetigerunt, quia pœna mortis tangenti imposita erat Exo. 19. c. *Qui ardebat vsque ad cœlum*. Idest ignis flāma in monte illo videbatur accedere ad cęlum: hyperbole est, vel quia forte eis sic apparebat, s. q̄ ignis ille cęlum tangeret: vr̄. n. cęlum istis interiorib. nubibus contiguari, quia mediam distantiam non percipimus, & quorumcunq; distantiam non percipimus illa coniuncta esse vñr, vt in primo communis perspectiuæ habetur. Et hoc siue aliquis respiciat per lineam erectam, vel per lineam iacētem: per lineam erectam, vt si aliquis respiciat versus cęli partem quæ capiti nostro imminet: nam licet inter nubes has, quæ sunt in principio secundi interstitij aeris, & cęlum Lunæ, sint spacia nobis quasi inopinabilia, tamen nubes cęlo iūctæ esse vident̄, & eodem modo Luna astris fixis immediata esse vr̄, licet inter Lunam, & astra sint sex orbes cęlestes spaciorum nobis quasi inopinabilium, si autem respiciamus per lineam iacentem, i. per lineam planiciei versus contactum horizontis, quia si nos respiciamus ad partem orientis, vel occidentis, vel aliam cęli partem, & videamus aliquem montē altum, ēt si modicum distet

F a nobis, immediate post illum montem cœlum terræ coniungi, videtur, quia spacium inter montem, & cœlum a nobis non distinguitur. *Erant in eo tenebræ*. Idest obscuritas priuatiue, quia ignis ille nō apparuit clarus, sed obscurus, & fumans, quia oportebat differre a confirmatione Euangelicæ legis, quæ in linguis igneis facta est lucentibus, quia illa reuelata veritas erat a lege, quę figuris, & integumentis velata erat, cum sit vmbra futurorum, vt ad Colos. 2. cap. Vtrum autem ille fuerit verus ignis an similitudo ignis, nō multum refert sic vel sic esse, nec satis patet ex textu quid fuerit, satis enim est, q̄ fuerit similitudo ignis, ita vt verus ignis appareret Hebręis. nec valet si arguas de igne qui apparuit in rubro, vt patet Exodi 2. cap. quia ille erat verus ignis, vt declaratum fuit, quia ibi ponitur pro miraculo, quòd arderet rubus, & non combureretur, sed si fuisset ibi similitudo ignis, & non verus ignis,
G non erat miraculum, hic autem non ponitur pro miraculo, q̄ in monte fuerit ignis, & non combureretur mons, licèt etiam similitudinem ignis, & fumi apparere miraculum erat, & hoc satis patet, quia licet satis potuerit esse verus ignis, tamen nos ponimus semper illud, quod minus est, nisi sit necessitas ponendi maiora, quia secundum regulam communem, pluralitas nunquam est ponēda sine necessitate, cum sit peccatum per plura facere, quod potest per pauca fieri, vt patet 8. Ethicorum, in principio, cū ergo non sit necessitas ponendi illum esse ignē verum, q̄ æqualiter sufficiebat esse speciem ignis; maxime quia si poneretur esse verus ignis, fuissent plura miracula, primo creatio ignis noui fumantis, aut descensio illius de sphęra sua, quod contra naturam ignis fieret. Secundum, quia cum ignis sit vrens, & contingeret extremitatem montis,
H cum videretur exire de ipso monte, necesse erat, vt combureret omnes arbores, & herbas montis, quod non factum fuit, nisi miraculose suspenderetur actio ignis: dicēdum ergo fuisse speciem ignis, sicut declarauimus latē Exodi 13. cap. de columna ignis præcedente Hebręos in nocte, quòd non erat ignis, sed species, vel figura ignis. *Nubes*. Impressio est quędam per condensationem facta visum impediens, sed albi coloris. *Caligo*. Impressio facta quasi nebula ex densitate, sed coloris nigri est. *Et formam penitus non vidistis*. Demonstrat, quòd Deus voluit ne aliquam similitudinem colerent, quia quando locutus est eis solum audierunt vocem, sed nullam figuram viderunt, ne aliqua figura fabricaretur, quam colerent: ideo in igne apparuit, qui instabilis figurę est, nec statuificari
I post, nec pingi, & sic Deus non solum aliquam statuam, vel imaginem adorari vetuit, sed etiam seipsum in imagine adorari, ideo nullam sui ipsius eis ostendit effigiem, ne ex adoratione Dei in manufacta imagine ad adorationem manufactæ imaginis declinarent, sicut factum est in serpente, quem dominus ad solam memoriam diuinę percussionis fieri iussit, nec aliquo modo coli, vt patet Numeri 21. cap. sed post eum multi adorauerunt, ideo Ezechias comminuit eum in puluerem, vt patet quarto Regum 18. cap.

Pluralitas non sine necessitate nunquam est ponenda.

Quid sit nubes.

Quid sit caligo.

Quare Christianis imagines, & statuæ permissæ sint. *Quæstio. V.*

K Christianis autem imagines, & statuę, permissę sunt propter simplices, quia non est suspitio talis, quòd ad colendum ligna, & lapides inclinentur, sed melius esset forte imagines quàm statuas fieri, quia cum corpulentiam nullam gerant, minus motiuę sunt, nec ita simplices decipi possunt. Quędam tamen sunt, quæ nec in statua, nec in figura congrue assignari possunt, sicut Trinitas beata, quæ nullis corporis lineamentis circunscripta est, ideo imagines tres figurantes tres personas, licet Ecclesia receperit, vel dissimulauerit, non recte videntur signare: magis enim erroris inductiuę sunt, & cum rem perfecte signare non possint propter difformitatem signi, & signati, magis facit oberrare. Aliæ autem imagines congrue assignatę sunt, quia talem corpulentiam Christus, vel sancti habuerunt qualem istæ imagines pręferunt. Et ista fuit potissima causa, quare non facta fuit imago in lege veteri, quia verbum Dei, tunc corpulentiam

tiam non assumpserat, quę circumscriptione figuram posset, quod nūc euenit fieri in imaginibus signantibus Deū pure, sed Trinitatem duo inconuenientia sequi possunt primum idolatria, ne etiam imago colatur. Secundum error, & hæresis, scilicet attribuere Deo illam corporeitatem, & essentialem differentiam, qualem tres illas figuras signare conspicimus. in imaginibus Christi, vel sanctorum solum vnum inconueniens est, scilicet idolatria in adoratione imaginis. Error autem esse non potest, quia qualiter imago illa notat talis Christus fuit. *Et osten dit vobis pactum suum*. Scilicet præcepta moralia decem, quæ Deus in voce Angeli dixit populo. Et hoc fuit pactum, vel conuentio inter Deum, & Israel, scilicet quòd Israel obseruaret mandata ista, & omnia quæ post darentur, & quòd Deus acciperet eos in populum, & eis benefaceret. *Et decem verba*. Idest decem præcepta, & ista sunt pactum, sed prius a Deo dicta sunt, deinde in tabulis scripta sunt, vt patet Exod. 20. & 32. capit. Et vocantur ista præcepta decem verba, licet multa sint, quia decem clausulæ, vel diuisiones sunt. Et sic aliquando vnus liber totus vocatur vnum verbum, & sic vocat Apostolus quinque libros Moysi, quinque verba, vt ait Hieronymus in Epistola ad Paulinum. *Mihi quoque mandauit Deus in tempore illo*. Idest, quando steti cum eo in monte accipiendo tabulas legis. *Vt docerem vos cæremonias, & iudicia*. Deus per Angelum suum in voce tubæ docuerat eos præcepta moralia decalogi ad completionem legis, restabat, quòd doceret eos præcepta cęremonialia, & iudicialia, sed quia populus dixit, quòd non loqueretur eis Deus, mandauit Deus Moysi, quòd cęremonialia, & iudicialia, quæ manebant doceret eos. *Custodite ergo solicite*. Sæpius hoc replicat, vt doceat eos cum magna solicitudine ab idolatria esse cauendum. *Ne forte decepti*. Scilicet putantes quòd Deus talis sit qualis illa imago monstraret, scilicet corporeus, circunscriptus, & hoc magnum errorem, & deceptionem facit. *Sculptam similitudinem*. Idest statuam corpulentam, quæ per dolationem, & cauationem fabricatur. *Aut imaginem*. scilicet superficialem figuram depictam, licet vtrunque malum, & prohibitum sit, statua tamen magis prohibita erat, quam imago, quia magis motiua est, ideo primo ponitur. *Masculi vel fœminæ*. Idest, si vidissetis Deum in aliqua imagine, vt illam fingeretis, etiam ad faciendam similitudinem hominis, & brutorum declinaretis, sicut gentiles masculos Deos & fęminas habebant, vt Iouem, Saturnum, Martem, fœminas, vt Iunonem, Dianam, Venerem, & vestam. *Similitudinem omnium iumentorum*. Idest omnium bestiarum. aliqui gentiles feras pro dijs habebant, vt in Ægypto, Taurus albus, qui dicitur Deus apis, & canes, & alia monstra colebantur, vt ait Lucanus, in fine lib. 6. de apide tauro diximus late Exod. 2. capit. *Vel auium*. Aliquas etiam aues, quas dijs suis consecratas, & acceptas esse dicebant, adorabant, Aquila Iouis armiger dicitur, columba Veneris baiula: pauones Iunonis, coruus Phœbi. Et sic de alijs. *Aut reptilium*. Alij reptilia colunt, vt ochachonem, quia Esculapius Deus in figuram colubri cristati de Epiro Romam transuectus est, vbi in insula tyberis colebatur, vt ait Ouid. Metaph. 15. *Siue piscium*. Pisces aliquæ gentes colunt, & ab eorum esu abstinent, quia Venus, & Cupido in piscium imaginem latuerunt persequente Tipheo, vnde duos pisces inter cęli signa antiqua locauit gentilitas: vt ait Ouid. 2. Fastorum. *Ne forte eleuatis oculis*. Sententia suspensiua est, cum superiori ordinatur, s. custodite animas vestras, ne forte eleuatis oculis, &c. & supra monuit non colere aliqua terrestria, hic vetat colere cælestia. *Videas Solem, & Lunam*. Magis colebant gentiles cęlestia luminaria, quàm inferiora viuentia, & etiam Iudæi omnem cęli militiam coluerunt, vt patet 4. Reg. 23. c. s. Solem Lunam. 12. signa. & omnem militiam cęli. Et iste error a Philosophis sumpsit initiū, quia viderunt Philosophi, q̄ per motum cęlestiū corporum vita nostra, & omnia naturalia cō seruantur, & putantes illa esse corpora animata (vt nobilissimi Philosophorum dixerunt, vt videtur velle Arist. 2. de Anima. ponens quendam gradum animæ nobiliorē anima intellectiua, q̄ de nulla anima potest intelligi, nisi

A de cęlesti, & idem clare vult commentator) crediderunt iustum esse pro tanto beneficio eis diuinum cultum impendere. *Et omnia astra cæli*. Non colebantur a gentilibus omnia astra, sed illa quæ apud eos cognita erant, vt septem planetæ, & 12. signa Zodiaci, arcturus, pleiades, hyades, Orion, serpens, septentrionalis cynosura, corona, & similia. *Et errore deceptus*. Scilicet putans, q̄ dij sunt eo, quod altissimæ, pulcherrimæ, & indeficiētes sunt stellæ illæ. *Adores ea*. Per inclinationē, & exhibitionem reuerentiæ. *Et colas*. Immolando eis. *In ministerium cunctis populis*. Idest ad seruitium omnium hominum: nō. n. magis pro seruitio bonorum quā malorum, quia Deus solē suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos Matt. 5. c. licet aliquādo in istis aliqua specialiter facta sunt ad seruitiū bonorum, quæ nunquā pro

B malis facta sunt, vt statio solis pro Iosue. Iosue. 10. & retrogradatio eius pro Ezech. 4. Reg. 20. cap. Et non solum corpora cęlestia quantum ad seipsa interdum bonis magis quàm malis seruierunt, sed etiā quantum ad quasdā operationes disponentes corpora inferiora, scilicet aerē, vt pluat: nam etiam isti actus, vt pluere, aliquando pro bonis specialiter facti sunt: nā cum Deus induxisset siccitatem magnam super terram Israel annis tribus, & mēsibus sex, ad orationem Heliæ postea pluit, vt patet Iaco. cap. 5. cum dicitur Helias homo erat passibilis similis nobis oratione orauit, vt non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex, & rursus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum, sic etiam Christiani Christo deuoti precibus suis sæpe aquas defi-

C cientes descendere meruerunt, quod non potuerunt facere gētiles, aut Iudæi: sic enim dicit Paulus Orosius. 4. lib. de Ormesta mundi, s. quod in ciuitate Romana dum admiranda siccitas terram premeret, ita vt frugum totalis adimeretur spes, gentiles, & Christiani, Iudæique iuxta ritus suos pluuiam exorabāt, & cum distinctis diesad implorandum aquam istis distributi fuissent, sępissime compertum est nunquam descendisse aquam; nisi cum Christiani Christū suum implorarent, in multis quoque alijs idem factum est. in Hebræo habetur. *Quæ diuisit Deus in ministerium cunctis populis*. Et volunt Iudæi, quod Deus diuisit diuersis stellas diuersis populis, vt quælibet vnum populum regat, secundum cuius motum illius populi dispositio moueatur, & Hebræi non habent aliquam constellationem regulatricem, sed Deus per se regit eos, & Opin. Hebræ. de stellis.

D verum est, quòd stellæ sunt omnium inferiorum naturalium operationes per influxū, & passiones animales quæ naturales sunt, nec aliquid libertatis mouent arbitrij. Et sic aliquando fiunt bella, destructiones locorum, mutationes, omnia tamen infra naturam liberi arbitrij quæ inconcussa manet, quia vt ait Ptolomæus in Almagesto anima sapiens dominabitur astris. Sed quod dicunt, quod Iudæis non sunt stellæ dominantes falsissimum est, quia idem naturaliter operantur secundum eundem motum, & figurationem, quod operantur in alijs gentibus, quia Deus res naturales motus proprios agere sinit, istis tamen cultus impendendus non est, quia ad nostrum seruitium per Dei voluntatem creata sunt, ideo cessante nostra necessitate cessabit motus, & operatio eorum, vt patet Apocalyp. 10. capit. Iurauit Angelus per viuentem in

E secula seculorum, quod amplius tempus non erit, & etiā Phylosophus 2. Phyl. dicit omnia quodammodo esse per nos. *Vos autem tulit*. Hic inducit ad abstinendum ab idolatria propter singularia beneficia quæ eis fecit, scilicet, quia eduxit de Ægypto de magna seruitute. *De fornace ferrea*. Idest de seruitute nimis angustiante, & desolante, quæ fortiter inclusos tenebat, si velis sic literaliter intelligere, quod in Ægypto lateres in fornace coquebant, non potest multam veritatem habere, quia fornax ferrea non erat, maxime quia aliqui habent de catena ferrea, hoc sæpe patet in Hyeremia qui dicit Hebręos de fornace ferrea Ægypti eductos. *Vt haberet populum hæreditarium*. Idest gentē semper ei adhærētem per successiones generationum, s. patres, filios, nepotes, pronepotes, & cōsequenter, sicut hæreditas per successionem transit ad posteros. *Iratusque est dominus*. Magnū diuinæ bonitatis beneficium commemorat, quod eos ad verum cultum Dei

inducere debuit, scilicet quod Deus propter eos iratus est Moysi, faciens vt non transiret terram trans Iordanē, & eos qui peccatores erant, illuc adductus erat, quantas ergo gratias pro hoc impendere debebant? *Iratusque contra me propter sermones vestros.* Supra primo cap. expositum fuit. *Quam daturus est vobis.* In nouem tribubus, & dimidiæ, quia duabus, & dimidiæ iam possessionem dederat, vt supra 3. cap. & Nume. 32. *Ecce moriar in hac humo.* idest prope locum in quo ista loquebatur, quia postquam compleuit loqui ista, ascendit montem Abarin, & mortuus est, vt patet infra vlt. c. & in hoc demonstrabat se dolere, quia non intrabat terram illā optimam vt eos ad amorem eius incitaret. Duplex enim causa Moysen ad loquendum ista mouebat. Prima quia verissime dolebat. nam priuabatur quodam genere honestæ delectationis, quod viuens habere potuisset, & quia moriēs ad limbum ducebatur, vbi ipsa diutina gloriæ futuræ expectatio eum maxime angustiaret: quæ viuenti euenire nō potuissent, de quibus late diximus præceden. cap. Secunda causa erat, quia per desiderium suum nolebat cæteros inuitare ad desiderium terræ illius, ne contemnerent diuinum beneficium, vt quidam eorum fecerunt pro nihilo habentes terram desiderabilem, vt patet. Psal. 105. *Vos autem transibitis.* Quia post mortem Moysi Iosue introduxit eos, vt patet Iosue. 4. cap. *Caue ne quando.* Hic inducit ad cultum solius veri Dei per timorē punitionis: pietas & pęna sufficienter quemlibet inducunt, beneficijs enim Dei incipientes abutuntur, nisi pęna debita castigētur. *Ne obliuiscaris pacti Domini Dei tui.* Fuit confirmatū pactum inter Deum, & Israel, cuius prima clausula fuit, quod solum eum colerent, & hoc pactum confirmatū fuit sanguine, quia populus sanguine aspersus est, & altare loco Dei aspersum est, vt patet. Exo. 24. cap. & ad Hebræ. 9. cap. ideo violator magnam pęnam merebatur, s. vt occideretur, & diuideretur in frustra, sicut illa animalia, quę diuidebantur, & inter quæ transibant ipsi confirmantes fędera, vt patet Genes. 15. cap. de fędere confirmato inter Deum, & Abraham, & non vocatur fędus, quia fęda, idest porca diuidebatur in frusta, vel alia animalia, & tūc diuisores transibant facientes pacta ad signandum quēcunque infringentē fędera sic debere dilacerari, de quo Paulus Orosius in fine. 3. de Ormesta mundi. *Deus tuus ignis consumens.* Idest acriter puniēs, nulla enim grauior, & sensibilior punitio est, quā ignis, quia inter omnia elementa maxime actiuus est. *Deus æmulator.* Idest zelator, sicut vir zelat, vt vxor eum solum amet, & ei soli copuletur, ita Deus zelat, vt solus adoretur. *Si genueritis filios.* Idest non solum vos qui in præsenti estis puniemini, si Deos alienos colueritis, sed etiam si filij vestri, vel nepotes, & quæcunque aliæ posteriorum generationes si tale fecerint sic punientur. Tenebantur enim filij post nasci tum obseruare ista præcepta, & patres tenebantur eis narrare vt infra 6. cap. *Patrantes malum.* Scilicet colentes, vel sacrificantes imaginibus, ex sola enim fabricatione imaginis non incurrebant istam pęnam nisi malum patrarēt, idest adorarent. *Coram Domino Deo vestro.* Idest habentes Deum, & colentes cum hoc Deos alienos, vel. *Coram Deo vestro.* idest in conspectu eius qui in omni loco est: quō erubescere deberetis. *Testes inuoco cœlum & terram.* Hos testes inuocabat, quia nullius alius ibi testis aderat: sicut Iacob cumulum lapidum, & terræ testem fecit inter se, & Laban, quia nullus alius audiebat Genes. 31. cap. vel per cęlum intelligit cęlestes creaturas, s. Angelos, & per terram rationales creaturas in terra, s. homines omnes, vel forte, quia modus cōmunis scripturæ est, quando aliquis vult ex intenso animo proclamare, vel aliquos obtestari, cęlum, & terram dicitur inuocare, vt infra 32. cap. Esa. 1. vel forte melius, quia ista pęna hic posita extendebatur in omnes generationes, ideo ad huiusmodi rei memoriā testes morituros vocare noluit quorum testimonium cito periret, sed vocauit cęlum, & terram quæ in æternum manent, Ecclesiastes primo cap. *Cito vos esse perituros.* Idest perderis terram fame; bello, peste. vel alia occasione.

Non habitabitis in ea longo tempore. Ista est secunda pęna, quia non solum peribunt perdentes terram in ea percuntes, sed etiam de ea expellentur, & hoc erat commune, quòd postquam idola coluissent, vel de terra expellerentur, vel in ea existentes exterorum dominio premerentur, vt in libro Iudicum sæpe, & in libro Regum 3. & 4. Paralipomenon.

Quomodo istæ pœnæ istis infligebantur. Quæst. VI.

NOn est intelligendum, quòd omnes istæ pœnæ pro qualibet idolorum adoratione infligerentur eis. Sed distinguendum, an idolatria esset a paucis, & occulte, vel a multis, vel maiori parte publice.

Primo modo, non puniebatur totus populus, quia non totus peccauerat committendo, nec corrigere omittendo, quia ignorabat.

G Si autem secundo modo totus populus peccabat, & infligebantur ei istæ pęnæ, sed non eo ordine quo ponuntur hic, vel non simul, sed vt ponuntur Leuitic. 26. capit. secundum quòd in peccato permanentiores, & incorrigibiliores erant: isti enim in eodem peccato magis puniri debebant, quàm cæteri, qui incorrigibiles non erant, & patet fundamentum, quia pœna datur pro peccato, ergo pro maiori peccato maior pęna, & pro maximo peccato maxima pęna, secundum regulam Philosophi, in secundo Topicor. si simpliciter ad simpliciter, & magis ac maxime. maioritas autē in peccato est secundum gradus: nam licet culpa prout est deuiatio consistat in indiuisibili, tamen circunstantiæ eius, quod agit, quia positiuum aliquid dicunt, maiores aut minores sunt, & dato, quòd sit priuatio in recedendo a bono, erit maioritas, aut minoritas, secundum quòd illud bonum a quo recedimus maius est, & sic magis peccat ille qui recedit ab hoc
H bono, quod est recta fides, vel colere Deum, quam ille qui recedit ab hoc bono, quod est ieiunare in die iniuncto ab Ecclesia, vel dicitur aliquis magis peccare, secundum quòd intensiori animo inhæret malo: peccatum namque, & bona operatio principaliter consistit in actu interiori, in eodem genere peccati, secundum quod animus noster tenacius intensiusque illi malo inhæret, peccatum maius, vel minus est, esse autem incorrigibilem est gradus vltimus tenacitatis, & firmæ inhæsionis peccato, ideo valde magna pęna peccato danda est illi, qui incorrigibilis est, magis quàm ei qui corrigi potest, de modo autem incorrigibilitatis, & quomodo intendatur per gradus Leuit. 26. cap. aliquid dictū est, & ibi satis tangit textus: isti enim sic incorrigibiles vltimo supplicio puniri deberent, si simpliciter incorrigibiles, si autem sunt incorrigibiles secundum quid, scilicet quòd non possunt corri
I gi per tales, aut tales pęnas, adhuc vlteriores, & valde magnas merentur, ideo dicitur hic, quòd non multo tempore in terra permanerent, sed tamen aliquanto tempore permanebant, in quo superuenire poterant aliæ plagæ, & si non corrigebantur, ad vltimum captiuabantur. Et patet iste ordo in decem tribubus, quæ vocātur Israel, & idolatriæ vacabant, quia primo fame angustiati sunt, quia tribus annis, & dimidio non pluit ad preces Heliç, vt 3. Regum 17. & 18. & Iacobi. 5. cap. cum dicitur: Helias homo erat similis nobis passibilis, oratione orauit, & non pluit annos 3. & menses 6. & rursus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum, deinde multoties in idolatria permanentes, bellis, & vastationibus afflicti sunt, vt patet in processu tertij, & quarti Regum:
K ad vltimum ad alias gentes adducti sunt, scilicet ad Medos, & Assyrios, vt patet 4. Regum 17. cap. sic etiam duæ tribus de regno Iuda. Primo propter idolatriam sterilitatem, & famem passæ sunt, vt patet Iohelis primo, quia brucus, locusta, & erugo, terram vastauerunt, deinde bello contriti sunt per vicinos, vnde rex Ægypti eis tributum imposuit, vt 2. Paralipom. 36. tempore Ioachaz, & tempore Achaz contriti sunt bello a rege Israel, & a rege Syriæ, vt patet Paralipom. 2. cap. 28. ad vltimum in Babylonem deducti sunt. 4. Reg. 24. & 25. & Paralip. 2. c. vlt. *Atque disperget in omnes gentes.* Ista est tertia pęna, quia non solū de terra sua expellerentur, sed etiā in multas gētes dispergerentur, vt magis tristarentur: si n. omnes ad eandem terram delati fuissent, non tantum tristarentur

exilij

exilij tristitiam sodalitatis gaudio lenietes. Et patet hoc, quia omnis homo naturaliter est animal politicum desiderans viuere in politia, ideo homines perseuerant in politijs, quia ibi delectātur multa mala patientes, nisi a valde doris excedantur secundum vitam, & quia quilibet homo non afficiunt ad politiam simpliciter, idest ad quā cunque politiam, sed ad hanc vel illam determinate, in quibus nati, aut multo tempore conuersati sunt, quia homo nō est pars politiæ simpliciter, sed quilibet homo est pars alicuius particularis politiæ, & cum habeat vnitatē ad illam politiam, tanquam pars ad totum, separatio ab ea valde dolorosa est, quia omnia naturaliter vnitatē desiderant, cum esse in vnitate seruetur, & quandiu res vnū esse desinit, & esse simpliciter desinit, vt ait Boetius, de consola. lib. 3. Prosa. 11. vbi late de hoc. Cum ergo aliquis ab vnitate politiæ tollitur a ciuitate emissus, valde tristātur: declarant hoc exilia facta, nam cum aliquis extra ciuitatem vnam exulat, non totaliter a communicatione hominum excluditur, sed a communicatione huius politiæ, & mansione in hoc loco, & tamen valde qui exulat, tristatur, si tamen homo non esset pars huius politiæ, sed politiæ simpliciter, ad quamcunque politiā iret, eodem modo lætaretur, sed falsum est: sic ergo Iudæi cum non solum per captiuitatem excluderentur a patria natali, quæ dulcoris multum habet, vt ait Gualterus Alexandreidis lib. 1. sed etiam tollebatur eis communicatio omnium eorum in terra aliena, quæ mutui solaminis magnā habet virtutem, & cum peccatum filiorum Iuda, & Beniamin non totaliter consummatum erat, nec ipsi mente obdurati obduratione perfecta, licet priuarentur sedibus natalibus, scilicet Ierusalem, & alijs vrbibus Iudeæ ducti in Babylonem, tamen non segregabantur mutuo, & sic multum consolabantur, quasi totum genus suum adhuc stare videntes, cōsummata autem iniquitate in morte Saluatoris, & indurato corde super solidissimos silices adamantinos pessima cōdignos persequente sorte, nunc sic eis ad miseriam cumulate accidit, quòd in omnes gentes venditi, & delati sunt. *Remanebitis pauci in nationibus.* Alia pęna, scilicet, quòd in terra hostili pereant, & quòd ad nihilum reducantur, qui in bello non perierunt. *Ad quas vos ducturus est dominus.* Idest ad quas vos duci permittet, vel duci faciet, quia nō solum permittit Deus mala infligi malis, sed etiam mouet punitores ad puniendū: nam aliàs non esset differentia inter culpam, & pęnam, cum Deus etiam culpas fieri permittat, quia si non permitteret nullus peccare posset, licet in culpa nullam causalitatem tribuat, & iam in pęnarum illatione non esset differentia, sed necesse est dicere quasdam punitiones factas per homines magis esse a Deo volitas quàm aliàs. dicendum ergo non solum Deus punitionem in malis fieri permittit, sed etiam punitores quodammodo incitat ad puniendum, & dat eis virtutem ad pugnandum, & delendum malos, sic patet Abacuc. 1. capit. vbi adducit, quòd Deus fecit fortem Nabuchodonosor regem, vt puniret iniquitates populorum cum dicitur, domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes fundasti eum. peccant tamen interdum isti sic corripientes alios, qui non bono zelo corripiunt, sed vt ditentur, & supra modum percutiunt, victoriā sibi tribuentes, & sic dicitur ibidem de Nabuchodonosor, quòd ipse gloriatus fuit fecisse in virtute sua, & non in Deo celi, ideo Deus tradidit eum in manus Medorum, & Persarum, vt patet Abacuc. 2. & 3. cap. isti tamen in quantum ad puniendum positi sunt, Deus fortificat eos, sic patet Esa. 5. cap. de Nabuchodon. quem Deus vocare dicitur ad destruendum Hebræos, cum habetur in litera, & eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborās in eo, nec dormitabit, neque dormiet, nec rumpetur cingulum termini eius, nec soluetur corrigia calciamenti eius. sic ait Hiere. quod Deus fecisset Nabuchodonosor fortem, & quod plus est, vocat eum seruum suum, quia dissipaturus erat terras quas Deus dissipari volebat, sic patet Hierem. 27. cap. cum dicitur, & nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manum Nabuchodonosor regis Babylonis serui mei, insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant ei, & seruiant illi omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius donec consummetur tempus terræ eius, & ipsius, & seruient ei gentes multæ, & reges magni, gens autem, & regnum quod non seruierit Nabuchodonosor regi Babylonis, in gladio, & peste visitabo super gentem illam ait dominus. *Ibique seruietis dijs hominum.* Alia pęna, quod etiam in terra hostili cogantur adorare Deos lapideos manufactos, quia sicut volentes peccauerunt Deos colendo, ita post nolentes adorare cogerentur, vt hoc idem post sit in pęnam, quod ante fuerat in culpam, simile patet Hierem. 5. capit. cum dicitur Israelitis a Deo, sicut dereliquistis me, & seruiuistis Deo alieno in terra vestra, sic seruietis alienis in terra non vestra, & non intelligitur quod Deus faciat aliquem adorare Deos alienos quantamcunque culpam commiserit, nec potest hoc esse datum in pęnam, quia colere Deos alienos verissime est culpa, si ergo Deus faceret nos directe colere Deos alienos, Deus esset auctor culpæ, & nos non peccaremus; sed ad hoc, quòd haberet rationem pęne oporteret, quòd Deus directe intenderet illud, sicut directe intendit aliquem occidere, vel a statu suo deijcere, sed est sensus, quòd ex quo ipsi noluerunt seruire Deo in terra sua, quòd ducentur in terram alienam, vsque huc est pęna directa, quia Deus hoc intendit infligere, sed quia ipsi adducti in terram alienam videbunt coli Deos, habebunt occasionem ad colendum ipsi: & hoc rursus, quòd ipsi ducantur in terram alienam in qua possint habere occasionem ad peccandum, est pęna, quia peccata sua hoc demeruerunt, sed in his omnibus manet inconcussa arbitrij libertas: nam ad id, quod directe est pęna, non est potestas liberi arbitrij: nam postquam isti peccabāt, non erat in potestate eorum, quod non ducerentur in terram alienam, quia inuiti ducebantur per hostes, etiam non erat in potestate eorum, quòd ipsi non haberent occasionem peccandi in terra illa, quia dato, quòd ipsi nollent talia, fiebant inter gentes ad quas isti portabantur, ex quibus possent sumere occasionem peccandi in terra illa. Aliud, scilicet peccare colendo Deos alienos non est directe pęna, sed culpa; ideo potestas liberi arbitrij erat super hoc, scilicet, quòd licet viderent aliqua ex quibus possent induci ad colendum idola, non cogebātur tamen colere idola, sicut cogebantur esse in terra aliena, & de qualibet alia quæ directe est pęna. *Cumque ibi quæsieris.* Hic promittit conuersis materiam, quia manus domini redeuntibus nunquam clauditur. *Cumque ibi quæsieris dominum Deum tuum.* Idest etiam existens in terra hostili, si quæsieris Deum conuertendo te ad eum in veritate, ibi inuenies eum, quia ibi miserebitur tui. Quòd autem Hebræi in captiuitate inuenirent dominum stat dupliciter, aut quantum ad relaxationem culpæ, & appositionem gratiæ, aut quantum ad mutationem pęnæ, scilicet captiuitatis quam sustinerent, quantum ad primum generale est, quòd vbicunque Iudæi inquisierint dominum inuenient eum, & non solum Iudæi, sed etiam quicunque gentiles, quia contritio de peccatis semper fuit, & est huius virtutis, quòd delere possit facinora, vt patet Ezechiel. 18. capit. & capitulo tertio, & isto modo sicut captiuitas decem tribuum Israel, quæ sunt in terram Medorum inter Aylan, & Gozan, quando inquirunt dominum inueniunt, licet nunquam Iudæi liberandi sint, vt sæpissime Prophetæ dixerunt, & patet de Thobia Seniore qui vir iustus erat, & mortuus in captiuitate illa, vt patet Thob. vlt. & tamen Deus misertus fuit eius, quia in ipsa captiuitate quæsiuit eum in toto corde: hoc etiam modo captiuitas duarum tribuum Iuda, & Beniamin, nunquam terminanda est, quia nunquam redibunt in terram illam, tamen quandocunque in toto corde inquirunt Deum inueniunt eum, quia peccatum eorum fuit in occisione Messiæ, & negatione eius coram Pilato, propter quod incurrerunt omnes pęnas quas habent, quādo tamen in toto corde conterūtur de peccato facto cōtra Messiā subijciēdo legi eius efficiuntur Christiani, & baptismali fonte abluti ab oībus culpis abstergūtur. Secundum est, quòd Deum inueniant isti commutantem

Omnia desiderant vnitatem naturaliter.

Cuius virtutis sit peccatorum contritio.

tem pœnam captiuitatis,quam intulerat, & quantum ad hoc est considerandum, quia aut peccatum pro quo captiuabantur isti, erat totaliter consummatum, aut non: si peccatum non erat totaliter consummatum dominus reducebat eos in terram suam, quando toto corde conuertebantur ad eum, sic patet de captiuitate Babylonica, in qua cum doluissent de sceleribus suis post septuaginta annos, quos vaticinatus fuerat Hierem. capit. 29. cum dicitur, cum incœperint impleri in Babylone septuaginta anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum: si autem peccatum esset totaliter consummatum, nunquam reducebat eos Dominus, sicut patet in decem tribubus, quæ nunquã ad terram suam reductæ sunt, nec vnquam reducendæ, sic etiam de tribu Iuda & Beniamin, quia consummauerunt peccatum suum in mortæ Messiæ, post captiuitatem, & dispersionem factam per Romanos, nunquam in terram suam redierunt, quia ibi nulli nunc Iudæi habitant, nec morari sinuntur. Cum autem hic, & magis clare infra 30. cap. dicitur, scilicet ductus pœnitudine cordis tui in vniuersis gentibus ad quas dispersit te dominus Deus tuus, obedierisque eius imperijs, sicut ego hodie tibi prę cipio, cum filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua, reducet te dominus de captiuitate tua, atque miserebitur; & rursum cõgregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit, si ad cardines cęli fueris dissipatus, inde te reducet dominus Deus tuus, videtur innui de reuersione Iudæorum de captiuitatibus suis, quandocunque toto corde, & tota anima pęnituerint. Intelligendum est de captiuitatibus solis ad quas ducti sunt propter peccata, quę videntur non consummata, de quibus ante diximus, vt de peccato propter, quod fuit inducta Babylonis captiuitas, si tamen peccata sint consummata, vt supra declaratum est, nunquam remittitur pęna illa quantumcunque pro hoc oretur.

Quando peccatum est consummatum nobis non est notum. Quæst. VII.

QVando autem peccatum sit consummatum, ita q̃ pęna eius mutabilis non sit, nõ est nobis notum, sed soli diuinæ sententiæ, ideo nos semper pro mutatione pęnæ orare possumus tanquam incerti quid sit, donec Deus nobis imponat silentium, ne rogemus super talem rem sicut factum est ad Moysen cui mandauit Deus nihil vltra loqui de hac re, vt patet præcedenti cap. Nec est inconueniens aliquam pęnam pro culpa statutam esse, quę nunquam precibus commutetur, remissa culpa, quantęcunque sint preces, & contritio, vt patet de sententia pęnali lata contra Moysen, quòd non intraret in terrã Chanaan vltra Iordanem: nam manifestum est quòd Moyses doluit acriter, quia Deum offendisset: nam vir iustus valde erat, & fecit Deus per eum aliqua mirabilia post istam offensionem, si tamen de malo illo non pænituisset, nihil horum factum fuisset, quia tunc ipse esset actualiter malus vir, sed præcedenti cap. ponitur quomodo valde rogauerit Moyses Deum, vt relaxaret ei istam pęnam, Deus tamen nunquam voluit cum dicitur, precatusque sum Deum in tempore illo dicens, domine Deus tu incœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimam, nec est alius Deus, vel in cęlo, vel in terra qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tuæ: Transibo ergo, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium, & Libanum, iratusque est mihi dominus propter vos, & dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris de hac re ad me ergo Deus quantumcunque vero atque contrito corde rogatus fuerit, vt aliquam culpam cum pęna sua deleat, non ex hoc sequitur necessario, quòd Deus illam pęnam auferat, vel commutet, vt patuit in oratione Moysi, & non exauditione. *Si tamen toto corde.* Tunc aliquis toto corde Deum quærit, cum omnem spem auxilij sui in eo ponit, non sperando in aliquo terreno, & tales exaudiuntur, quia Deus prope est inuocantibus eum in veritate *Et tota tribulatione animæ tua.* Idest in perfecto dolore,

Quis quę rit deum toto corde.

F & contritione præteritæ culpę: tunc totaliter anima tribulatur, quando totaliter conteritur, ideo cor contritum contribulatum dicitur, vt Psalmo 50. *Postquam te inuenerint quæ prædicta sunt.* Post pænam solent aliqui recognoscere suam culpam, quia vexatio dat intellectum, & sic Iudæi nunquam ad Deum conuertebantur, nisi cum angustiarentur, vnde cum occideret eos, quærebant eum Psal. 77. & clamabant ad Deum cum tribularentur Psal. 106. *Nouissimo tempore.* Idest in fine temporis quo complet pęna tibi inflicta a Deo. *Et audies vocem eius.* Scilicet promittentis tibi veniam. *Quia misericors est.* Et ex misericordia te exaudit. *Non dimittet te.* Scilicet in potestate extraneorum, vt deleant te. *Nec omnino delebit te.* Non solum non dimittet te destrui, sed etiam nec ipse destruet te peste, fame, aut alio morbo. *Nec obliuiscetur pacti, quod iurauit patribus tuis.* Quia promisit, quod semen eorum dilataretur, & maneret in seculum, sic patet Psalm. 88. visitabo in virga delicta eorum, misericordiam meam non auferam ab eis. *Interroga de diebus antiquis.* Hic iterum

G per familiaritatem, & beneficia persuadet veri Dei solius cultum, demonstrando nunquam tantum beneficiũ alicui gẽti fuisse datum. *Interroga de diebus antiquis.* Idest de rebus factis in diebus antiquis. *A summo cœli vsque ad summum eius.* Idest a principio terræ habitabilis quæ est versus vnam summitatem cęli, vsque ad aliam partem oppositam, scilicet ab oriente ad occidentem. *Si facta est aliquando huiusmodi res.* Idest si tanta dilectio Dei ad aliquem populum demonstrata est. *Vt audiret populus vocem Dei loquentis.* In datione legis nunquam hoc alicui populo accidit. *Sicut tu audisti.* Verba loquentis decem præcepta. *Et vidisti.* Montem fumigantem, & ignem vs-

H que ad cælum, in Hebræo dicitur. *Audisti, & vixisti.* Idest miraculum fuit hoc, quòd vocem domini audires, & viueres. *Vt ingrederetur.* More humano dicit, quia Deus nõ ingressus est Ægyptum vt inde tolleret Israel, nec inde exiuit cum eduxit Israel quia vbique semper est, & non solum vbique, sed etiam extra omnem locum, quia Deũ esse in omni loco, & nihil amplius est esse finitum: nam omnia loca simul sumpta, cum sint diuersæ superficies corporum continentium, faciunt vnum finitum, quia locus est in corpore fundatus, non quidem in corpore locato, sed in ipso corpore naturali, aut mathematico, vel quantitatiuo, vt accidens fundatum in suo subiecto: cum autem Deus infinitus sit, ergo non solum vbique est, sed extra omnem locum, & super omnem locum, & infra omnem locum, cum ergo omnia occupet, & plusquam omnia, ideo poterat moueri ad aliquam partem loci,

I quia moueri dicit acquirere locum, & deperdere locum, quod autem acquirit locum, non erat ante in illo loco, quod nunc acquirit, & quod locum deperdit, aliquando fuit in loco in quo nunc non est, ergo non vbique est, sed Deus vbique est, & non solum vbique, sed etiam extra omnem locum, ergo Deus non mouetur, sed ingredi est moueri, ergo Deus non fuit ingressus Ægyptum, quia in Ægypto ante erat, & semper ibi fuit quandiu Ægyptus fuit, dicitur autem Deus ingredi, vel egredi secundum virtutis specialis operationem: nam licet Deus ante in Ægypto extitisset, tamen non operabatur ad speciale circa Iudæos ibi existentes, nunc autem eos de terra illa eduxit per signa, & portenta magna, ergo dicitur ad illos ingressus fuisse tanquam ante nunquam eduxisset illos, & nunc educeret. *Et tolleret sibi gentem de medio natio-*

K *num.* Idest acciperet pro se aliquam gentem quæ captiua esset in medio nationum extranearum, sicut vobis fecit, multæ enim aliæ gentes in alijs partibus orbis captiuę erant, quas tamen non liberauit a iugo. *Per tentationes.* Idest singulariter tentando, quia primo verbis mandatorijs Dei dictum est Pharaoni, quòd dimitteret populum, & sic tentatus noluit. *Per signa.* Mirabilia, sicut conuersionem colubri in virgam, & virge in colubrum, quæ erant signa, quòd mandatum Dei a Deo erat. *Et portenta.* Idest signa, vel miracula dicuntur per immissionem plagarum. *Per pugnam.* Quia Deus pugnauit pro Israel in transitu maris rubri, vnde dixerunt Ægyptij Exodi 14. cap. fugiamus Israelem, quia dominus pugnat

gnat pro eis. *Et manum robustam*. Scilicet in eductione, quia videntibus cunctis Ægyptijs, & sepelientibus mortuos suos recedebant Iudæi asportantes diuitias Ægyptiorum, & nihil illis obstare valebat. *Cogente eos Deo.* Vt Exodi 12. & Num. 33. cap. *Extentum brachium.* Ad defendendum, & hostes deprimendum. [*Et horribiles visiones.* In noctibus, siue in somno, siue vigilia, apparebant Ægyptijs terribiles visiones, scilicet personæ tristes, & sonitus terribilis, & subitaneus irruens metus, & multa quæ habentur sapientiæ 17. & 18. cap. & istæ visiones acciderũt eis inter alias plagas, continue etiam ante missionem plagarum. *Videntibus oculis tuis.* Quia Iudæi viderunt eis plagas infligi, sed nullam earum passi sunt. *Vt scires quoniam Dominus.* Scilicet qui regit te, & dominatur tibi. *Ipse est Deus.* Poterant euidenter hoc Iudæi cognoscere, quia videbant eum facere mirabilia, quæ nullus de dijs gentiũ, vel aliqua naturalis virtus facere posset, ideo subditur. *Et non est alius præter ipsum.* Idest nullus alius facere hæc poterat, si enim dij Ægyptiorum potuissent ista facere, licet crederent eum esse Deum, crederent etiam alios esse Deos, sed quia nullus potuit, ideo ipse solus est, patet hoc quia magi Pharaonis operabantur in virtute Deorũ suorum, scilicet in virtute dæmonum quos Deos arbitrabantur, sed non potuerunt facere magi Pharaonis omnia signa quæ faciebant Moyses, & Aaron: nam cum Aaron eduxisset cyniphes, & ipsi tentassent educere, & non potuissent dixerunt, digitus Dei est hic, vt patet Exodi 8. cap. non est autem credibile, quòd si dij Ægyptiorum, idest dæmones quos ipsi putabant Deos suos, si potuissent plura miracula agere non egissent. Deus autem quẽ Hebræi colunt fecit omnia mirabilia, & sup ipsos Deos Ægyptiorum fecit iudicia comminuendo, vel incinerando, vel liquefaciendo idola eorum, vt patet Exodi 12. & Num. 33. cap. ergo iste Deus Hebræorum qui ista faciebat, est Deus verus, & nullus alius præter ipsum, cum nullus alius talia facere potuerit, vt inductum est]. *De cælo audire te fecit.* Idest de aere quĩ vocatur cælum Matth. 13. cap. aues cæli comederunt, & Psalmo 8. volucres cæli. vox enim quã Israel audiebat formabatur in altitudine montis Synai de medio ignis. *Vocem suam.* Idest vocem Angeli qui loquebatur in persona Dei: non enim Deus loquebatur, nec tabulas scripsit, sed Angeli hoc faciebant, ad Gala. 3. cap. lex ordinata per Angelos in manu mediatoris, idest Moysi, hoc patet per regulam datam, & conclusionem, Exodi 3. cap. nam conclusum fuit, quòd licèt in lege veteri sæpe dicatur Deus locutus, aut operans aliquid, nunquam tamen Deus aliquid illorum locutus fuit aut operatus est, sed Angelus Dei qui loco Dei loquebatur, aut agebat, fuit etiam data regula, quòd nunquam Deus aliquid agit, aut dicit, licet dicatur agere aut dicere, nisi illud sit tale, quod potentiam substantiæ creatæ transcendat, sicut creare, aut in instanti aliquid facere, vel peccata remittere, aut gratiam conferre, quia talia potentiæ infinitæ sunt, omnia autem alia naturaliter fieri possibilia, aut quæ substantiæ creatæ terminos non excedant, non per Deum, sed per Angelos fiunt, vt non moueatur ordo ministrorum Dei: nam si Deus omnia per se ageret, superfluum esset habere ministrantes, & assistentes, sed Dan. 7. cap. dicitur milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei, de quibus magis diximꝰ Exo. 3. capi. *Et in terra ostendit tibi suum ignem maximum.* Ille ignis videbatur erumpere de cacumine montis, ideo dicitur in terra, & erat maximus; quia vsque ad cælum pertingere videbatur, vt patet supra: vox autem audiebatur non quasi formaretur immediate super verticem mõtis, sed in medio altitudinis ignis formabatur, ideo dicitur de cælo. *Quia dilexit patres tuos.* Ambulauerunt enim coram eo in corde perfecto, vt patet de Abraham qui filium suum vnigenitum Isaac ad immolandum mandato Dei duxit, vt patet Gene. 22. cap. pro quo Deus ei magnam obedientiam, & potissima merita reputauit, vt patet ibidem cum dicitur, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & sicut arenam quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicẽtur in nomine tuo omnes gen-

Deus quã do dicatur agere, vel dicere

A tes: tantum enim in corde perfecto Abraham ambulauit & Deo placuit, vt ipse mereretur omnes promissiones compleri in posteris, vt patet Gene. 8. capit. dum dicitur scio, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & custodiant iustitiam, & iudicium, vt adducat dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum, de hoc multa diximus Gen. 25. cap. *Et elegit semen eorum post eos.* Merito patrum. *Eduxit te præcedens in virtute.* Quia Angelus præcedebat eos in columna nubis ad defendendum eos, vnde cum Ægyptij Israelitas a tergo insequerentur. Angelus qui præcedebat in nube conuertit se ad posteriorem partem exercitus, vt non viderent eos. Exodi 14. cap. & sic iste Angelus qui erat adiutor Hebræorum non solum præcedebat eos, sed etiam aliquando subsequebatur secundum, quòd videbat expedire, vt patet in exemplo iam assignato: non B enim necesse erat semper præcedere, sed aliquando subsequi.

Quare Angelus dicebatur præcedere, & non subsequi. Quæst. VIII.

QVare ergo dicebatur Angelus præcedere & nõ subsequi? Respondetur, quòd Angelus ille, qui erat in columna ignis, & nubis, quæ eadem erat, vt patet ex dictis Exod. 13. cap. semper præcedebat, semel autem solũ legitur subsequentiam factam fuisse, scilicet quando Ægyptij apud mare rubrum veniebant super Hebræos, & Angelus qui erat in priori parte exercitus cum nube, trãstulit nubem, ad posteriorem partem, vt illuminaret Hebræos, & obscuraret Ægyptios: sic enim dicitur, quòd C columna erat tenebrosa, & illuminans noctem, & non fuit facta talis mutatio postea, quia non expediuit: vel forte, & melius ista præcessio Angeli non intelligitur de Angelo præcedente in columna nubis, sed de Angelo præcedente Israelitas, intrans inter eos in regiones hostiles ad terrendum corda hostium, & hoc satis patet ex cõtextu literæ cum dicitur. *Præcedens in virtute, vt deleret nationes maximas fortiores te in introitu tuo.* Idest antequã tu introires, & iste Angelus nunquam subsequebatur, cũ ea, quæ post tergum manerent, domita iam essent, & de hoc dicitur Exodi 23. cap. ecce ego mittam Angelum qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quem paraui. obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo, quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, D & affligam affligentes te, & præcedet te Angelus meus, & introducet ad Amorrhæum, Etheum, & Pherezæũ, *Vt deleret nationes maximas.* Scilicet gentes habitantes in terra promissionis, quæ multæ erant. *Fortiores te.* Quia erant maiores statura quam Israelitæ, & erant ibi gigantes, Numeri decimotertio, & supra primo capitu.

In introitu tuo. Vt locum dent tibi in terra, sic Exodi 23. terrorem mittam in præcursum tuum, & crabrones qui prius fugabant Euæum Ethæum, &c. *In possessionem.* Vt totum ius illius haberent, patres enim illorum, scilicet Abraham, Isaac, Iacob, licet habuerunt eam, non habuerunt in possessionem, sed in peregrinationem, vt patet in Gene. sæpe. *Sicut cernis in præsenti die.* Quia iam fuerat data terra duorum regum Amorrhæorum Seon, & Og: & sic de alia certi esse pote-E rant. *Scito ergo.* Infert ex superioribus conclusionem intentam, scilicet, quòd latria soli Deo tribuenda sit. *Scito ergo hodie* .i. iam nunc scire poteris ex his quæ vidisti, quòd Deus tuus vere Deus sit. *Sit in cælo sursum, & in terra deorsum.* Quia cælum, & terram, & omnia implet Deus verus Hebræorum: vocauit se Deum qui supra, & qui infra; nam si Deus vocaretur Deus supernorum solum, cum gentiles ponerent Deos supernorum, & infernorum, putarent Iudæi præter Deum suum verum qui esset ad superiora, necesse esse ponere alium ad inferiora: nam tres filios antiqua gentilitas prodidit Saturnũ habuisse, Iouem, Neptunum, & Plutonem, quos Deos fecerunt, & eis machinam vniuersi distribuerunt, scili-

Latria soli Deo est tribuẽda.

cet Ioui cœlestia, & habitabilia, Neptuno aquas, Plutoni inferna, si ergo Deus Hebræorum vocaretur cœli solum, oportebat constituere alium Deum aquæ, & alium Deum infernorum: nam antiqui etiam cuilibet rei Deum attribuerunt, vt montib. Deum iugatiuum vallibus deam valloniam præfecerunt, rusinam deam agrorum dominam esse fecerunt, nullam namque rem sine Deo reliquerunt, de hoc August. de Ciuita. Dei. lib. 6. cap. 9. & patet 3. Reg. 20. cap. vbi dixerunt Syri serui Benada regis Damasci, dij montium sunt dij eorum, ideo præualuerunt aduersus nos, in vallibus autem superabimus eos, & respondit dominus, quia dixerunt Deus montium est dominus, & non vallium, tradam omnem hanc multitudinem in manu tua, & hoc fuit in vallibus vbi Syri bellum parauerât & hoc rationabiliter dici oportebat, nam cum Deus ponatur summum inter omnium, aut oportebat omnia esse vnum ad omnia, ita quòd esset Deus omnium, siue vallium, siue montium, siue agrorum, & omnium aliarum rerum, aut oportebit cuilibet rei vnum Deum ponere, quia nulla res, sine summo rectore relinqui debet: gentiles autem, quia non putabant vnum aliquem Deum omnibus sufficere, posuerunt cuilibet rei Deum suum, licet aliqui voluerunt omnia esse vnum Deum, siue terram, siue aquam, & omnes aliç res quç sunt elementa, aut elementatæ res, & isto modo dixit Virgilius Iouis omnia plena, de quo large disputat August. in 7. de Ciuita. Dei, & Lucret. 9. lib. dixit Iupiter est quicquid vides, hæc tamen opinio paucis placuit, ideo Deorum numerositatem posuerunt ad hoc, ergo cum nos ponamus Deum virtutem esse infinitam, & infinitam essentiam, congruenter ponimus vnum Deum, & ille nominatur Deus simpliciter, quia non exprimitur, ꝙ sit Deus terrç, vel aquç, siue ignis, vel aliarum rerum, & quando magis exprimere volumus, vocamus eum Deum cœli: quia cçlum optima pars vniuersi est, vel quia ea quæ cœlestia sunt abscondita sunt, sic Deus noster absconditus est, qui a nô est corporeus, sed purus spiritus, vt patet Ioan. 4. cap. ad euitandum autem idolatriam in positione plurium Deorum vocatus fuit, Deus verus, Deus omnium locorum, siue eorum qui supra cœlum, siue eorum qui infra in terra, vel aqua, vel intra concauitates terrç, vbicunque aliquid sit aut nominetur. *Vt bene sit tibi, & filijs tuis.* Patres boni merentur misericordiam pro filijs vsque in mille generationes. Exodi 34. c. *Et permaneas multo tempore super terram.* Per completionem præceptorum merebantur vitam, & tranquilitatem in terra sua, quia qui facit legem viuet in ea Leuit. 18. & ad Rom. 10. cap. *Tunc separauit Moyses.* Hic ponitur tertium, scilicet ciuitatum refugij separatio. *Tres ciuitates trans Iordanem.* De his Num. 35. c. vbi plurima diximus. *Ad orientalem plagam.* Respectu alterius terræ nouem tribuum quæ erat vltra Iordanem, sic habetur Num. 32. c. nam si acciperetur hic plaga orientalis respectu omnium locorum, in quibus habitabant Israelitæ, cum totam terram regis Seon, & regis Og occupassent duæ tribus, & dimidia, vt patet supra 3. cap. vocaretur plaga orientalis terra illa regis Seon in confinio Moabitarum, & Ammonitarum, circa torrentem Arnon, & ciuitatem Ar, de quibus supra 2. & 3. cap. dictum fuit, sed falsum est, quia istæ tres ciuitates sunt circa confinia regnorum Amorrhæorum, & regna Chanaan, & sic sunt respectu terræ duorum regum Amorrhæorum occidentalia loca, & respectu terræ Chanaan quæ erat ad occidentem Iordanis, vocantur ad orientem. *Vt confugiat ad eas qui occiderit nolens.* Conditiones requisitæ in confugientibus, & qualiter causa ventilaretur de effusione sanguinis habetur Num. 35. ca. *Nec fuit inimicus ante vnum, & alterum diem.* Idest qui non erat inimicus occisi a paucis diebus: si enim inimicus esset, non præsumeretur a casu, sed ab intentione occidisse. *Bosor in solitudine.* In tribu Ruben fuit vna, in tribu Gad alia, in dimidia parte Manasse alia. *Et Ramoth in Galaad.* Galaad fuit data partim tribui Gad, partim dimidiæ tribui Manasse, vt patet supra 3. cap. & in illa parte Galaad, quam habebat tribus Gad erat ciuitas Ramoth, pro qua postea fuit pugna inter reges Israel, & Iuda cum rege Syriæ 3. Reg. 22. cap. *Ista est lex.* Postquam satis monuit ab idolatria cauere, hic

F incipit legis recapitulationem. *Ista est lex.* Scilicet quæ infra narrabitur, & signat lex omne genus præceptorum indifferenter. *Et testimonia.* Idest præcepta decalogi quæ vocantur testimonia, idest pacta conuenta, & testificata inter Deum, & populum, alia præcepta nô audiuit Israel a Deo per Angelum, sed per Moysen, nec cum tanta solennitate. *Cæremoniæ.* Idest cæremonialia præcepta. *Et iudicia.* Idest præcepta iudicialia. *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem, scilicet, antequam transirent Iordanem. *In valle contra Phanum Phegor.* Idest, contra montem Moabitarum in quo erat quoddam templum Belphegor, & fuit ista vltima mansio, quæ dicitur Belsethin, vt patet Nume. 33. cap. in isto loco erant, quando mulieres Moabitides, & Madianitæ adductæ côsilio Balaam arioli a Moabitis descenderunt portantes Deos suos de monte Moabitarum, & venientes Hebræos recipiebant ad côcubitum prius facta immolatione idolo Phegor, vt patet

G Numeri 25. capitu. & in eodem loco manserunt, quando missi sunt duodecim mille viri de Israelitis ad pugnandum contra Madianitas, vt patet Numeri 31. cap. & ibidem loco Moyses recitauit totum istum librum præsentibus omnibus Israelitis, vt patet hic, & demonstratur hoc, quia vallis contra Phanum Phegor est, quæ iacet ad radices montis altissimi, quo erat templum, vel Phanum, Phegor, & in hoc maledicere volebat Balaâ filios Israel, vt patet Numeri 23. ca. cum dicitur, duxit eum ad excelsa Phegor, sed iste mons in quo stabat Balaam, coniunctissimus Iordani, quia radices eius tangunt vallem Pentapolis, per quam transit Iordanis, de quo in libro de diuisione Terræ sanctæ.

In terra Seon regis Amorrhæi. Quia illa loca campe-

H stria, & plana, per quæ tunc incedebant Israelitæ, erant de terra Seon, quam iam acquisierant, & coniuncta erat finibus Moabitarum, & quando dicitur, quòd castrametati sunt in campestribus Moab, vel in planioribus locis Moab, vt patet Nume. 33. cap. non sunt loca illa in terra Moabitarum, sed in terra Amorrhæorum, sed vocantur campestria Moab, quia subiacent, vel protenduntur a montibus claudentibus terram Moab. *Quem percussit Moyses per seipsum.* Quia tunc egressus fuerat cum alijs pugnatoribus ad bellum, licet iam magnæ ætatis esset, scilicet 120. annorum, vt infra 31. cap. *Et Og regis Basam.* Licet Basan non sit nomen regni Og, nec maior pars regni quantum ad diuisionem terræ patet, quia data fuit tota Basam, & terra Argob, & pars Galaad dimidiæ tri-

I bui Manasse, quod non fuisset si esset maior pars regni, quia tunc alijs duabus tribubus modicum daretur secundum proportionem, tamen denominatur regnum ab illa terra, quia illa fuit forte principium, & origo regni illius sicut nunc est in multis regnis. *Qui erant trans Iordanem ad solis ortum.* Idest, quòd illa terra erat magis orientalis quam Iordanis, terra autem nouem tribuum, & dimidiæ erat trans Iordanem ad occidentalem plagam, itaque Iordanis erat magis orientalis quàm terra illa. *Ab Aroer.* Isti termini terræ huius positi fuerunt supra tertio capitul. *Qui est Hermon.* Qui vocatur Sanyr ab Amorrhæis, & Sarion a Sydonis, & Hebraice Hermon de quo præceden. cap.

K *Opinio quorundam quantum distat mons Hermon a Tabor. Quæst. IX.*

ET distat iste mons duobus miliaribus, idest vna leuca a monte Tabor, in quo Christus transfiguratus est ad radices huius montis Hermon occurrit Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti de pugna contra quatuor reges, & obtulit panem, & vinum, vt patet Genes. 14. ca. aliqui sic voluerunt, sed falsum est: nam licet verum sit, ꝙ mons Tabor distat duobus miliaribus a monte Hermon, & licet ad radices montis Hermon occurrerit Melchisedech venienti a cçde 4. Regum: tamen non est idem mons Hermon iste, & ille, & patet, quia mons Tabor est 4. miliaribus, a Nazareth contra orientem, idest duabus leucis, & vltra montem Tabor magis ad orientem est mons Hermon duobus miliaribus, i. vna leuca, sed Nazareth est in sorte Iudæ ad partem multum Meridianam

Legis epilogus.

terræ Chanaan, ergo est mons Hermon satis Meridianus in terra Chanaan, sed iste mons Hermon de quo hic dicitur est in latere Septentrionali terræ Chanaan, tangens terram duorum regum Amorrhæorum, & terram Phœniciæ apud Sydonem, ideo Sydonij vocant illum montē Sarion: vocant, & Amorrhæi Sanir, item quia apud montem Hermon obuiauit Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti a cæde. 4. Regum, sed Melchisedech non exiret extra regnum suum, scilicet extra regnum Ierusalem, sed illud tunc modicum erat, cum multi reges ponantur in terra Chananæorum, quia Iosue 31. occidit, & mansērunt multi alij, ergo non extēderetur regnum Ierusalem tantum, vt perueniret ad montem Hermon, qui est in extremitate Septentrionali terræ Chanaam. Item dato, quod regnum Melchisedech illuc extenderetur, impossibile erat, quòd Melchisedech occurrisset Abrahæ apud montem Hermon, qui est in latere Septentrionali, nam Abraham persecutus fuerit. 4. reges exeuntes de Sodomis per latus Meridianum terræ Chanaan vsque ad læuam Damasci, vt patet Gene. 14. cap. sed Damascus est ad partem Meridianam terræ Chanaā, cum sit metropolis Idumęi, & Idumæa, siue terra Edom sit in latere Meridiano terræ Chanaan, vt patet Num. 34. c. concluditur ergo, quòd iste mons Hermon, & ille qui est apud montem Tabor, vbi Melchisedech occurrit Abrahæ, non sunt idem mōs, sed vterque vocatur Hermon, quia sic frequenter accidit in sacra Scriptura duo loca habere idem nomen, sic patet Exodi 17. cap. vbi dicitur, quòd quando Moyses stans in Raphidin eduxit aquam de petra percussit petram Oreb, sed tamen manifestum est, quod Oreb est nomen montis, & signat montem, qui vocatur mons Synai, & post mansionem quę est in Raphidin sequitur mansio in Synai, vel Oreb, sed istud nomen dicitur de duobus locis distinctis, de quo magis Exodi 17. ca. dictum fuit. *Vsque ad mare solitudinis*. Idest vsque ad mare mortuum.

Situs Damasci.

C A P. V.

VOCAVITQVE *Moyses omnem Israelem, & dixit ad eum. Audi Israel caeremonias atque iudicia, quæ ego loquor in auribus vestris hodie. Discite ea, & opere complete. Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Oreb. Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus, & viuimus.*

VOcauit. Posito quodam magno, & maxime necessario mandato, scilicet de cauendo idolatriam, hic consequenter ponitur totius legis narratio. Et tanguntur tria. Primum quædam ad præcepta præparatio. Secundo præceptorum narratio. Tertio quorundam consequentium dispositio. Secūdum ibi. *Ego dominus Deus tuus.* Tertium ibi. *Hæc verba locutus est. Vocauit Moyses omnem Israelem.* Vt nullus post contradicere posset, & omnes se crederent obligatos.

An nomine Israel intelligantur principes solum. Quæstio. I.

ALiqui volunt, quòd omnis Israel dicitur pro principibus multitudinis, qui continent totam multitudinem in virtute, sed non omnes conuenerunt, sed falsum est, omnes enim conuenerunt principes, & maiores natu, doctores, totus populus, liberi, & vxores, & aduenæ qui morantur in castris, exceptis lignorum cæsoribus, & his qui comportant aquas, vt patet infra vigesimonono capitulo, de hoc magis diximus supra primo capitulo, in principio. *Discite ea, & complete opere.* Nihil scire proficit, nisi compleantur immo nocet, quia seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapulabit multis, ratio huius est, quia legalis consideratio qualis ista est non est speculatiua, sed practica, finis autem practicæ non est veritas, sed operatio, vel bonum, quod est obiectum mouens operantem, vt patet secundo Metaphisic. sicut ergo vana est consideratio speculatiua, per quam nulla habetur veritas, ita vana est consideratio practica per quam non habetur actio, sic ait Philosophus 2. Ethic. cap. 2. prius negocium non est considerationis gratia, sed operationis: non enim, vt sciamus addiscimus, sed vt boni fiamus. *Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus.* Idest ipse per seipsum dedit nobis decem præcepta in vocem tubæ in Oreb, idest in monte Synai. *Non cum patribus vestris iniit fœdus.* In hoc demonstrat eis magnum Dei beneficium, quia cum patribus eorum non firmauit Deus pactum dando legem, sed cum ipsis: licet enim promissiones datæ sint Abrahę, sed lex non data est eis, sed per Moysen 430. ann. post factas promissiones ad Galat. 3. cap. Et si arguas cōtra, quia Genes. 15. cap. dicitur in illa die pepigit dominus fœdus cum Abraham dicens, semini tuo dabo terram hāc. Respondetur, quod fœdus proprie est confirmatio alicuius pacti, vel cōditionis cum animalium occisione, ita quòd ipsi paciscentes transeant inter diuisiones animalium, quia tunc dicendum est, quòd Deus fecit bis fędera cū Iudæis: semel cum istis qui erant tēpore Moysi, & aliàs cum patre eorum Abraham: primo enim cum Abraham initum est fędus, & secundo cum istis qui erant tempore Moysi, & quia ista fœdera sunt confirmationes aliquorum pactorum. Dicendum est, quòd fuerunt duo pacta. Primum pactum fuit in quo Deus promisit Abrahę dare omnem terrā Chanaan a fluuio Aegypti vsque ad flumen magnum Euphratem, & ad huiusmodi confirmationem fuit factum fędus, scilicet, quod mādato Dei Abraham diuisit vaccam, & capram, & arietem, & posuit partes alteras secus, & deinde Deus per flammam ignis transibat inter diuisiones, & Abraham quoque, ad signandum, quòd si pactum illud quis infringeret debebat diuidi, sicut illa cadauera, ideo de Abraham non habetur expressum, quòd transierit, nec erat necesse ipsum transire, licet aliqui volunt, quòd transierit, quia transire inter diuisiones est ad significationem, vt supra dictū fuit, vt teneatur pactum, sed in isto pacto nihil promittebat Abraham, sed solum recipiebat famulationem factā a Deo, ideo Deus solus transire debebat, & sic habetur in textu, quòd loco eius trāsibat flamma inter diuisiones: istis autem Hebręis qui tempore Moysi erant fuit quoddam pactum cum Deo, in quo ipse Deus promisit eos recipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. cap. faciendo eis specialia beneficia, & ipsi Hebræi promiserūt recipere mandata quæ ab ipso audiebant, & quæ postea diceret eis Moyses, vt patet infra in litera, ad confirmationem autē huius pacti mutui fuit facta immolatio animalium, vt habetur Exo. 24. cap. & sanguis illorum fuit aspersus super altare, & super librum legis loco Dei, & deinde super totum populum, vt patet eo. cap. & ad Hebræos 9. fuit autem vtriusque hic facta aspersio, s. Dei, & populi, quia vterque hic aliquid promittebat, vt supra declarauimus, nunc ergo, quando dicit litera, quod Deus iniuit fędus cum istis, & non cum patribus eorum, verū est quantum ad fędus positum in confirmationem legis, quia lex non fuit data Abrahæ, vel alicui de antiquis patribus, sed solis istis qui nunc erant, sed quantum ad promissiones factas terra Chanaan, fuit initum fœdus cum Abraham, & non cum posteris qui nunc supererant. *Qui in præsentiarum sumus.* Idest nunc sumus: in præsentiarū est vna pars, & est aduerbium temporis. *Facie ad faciem locutus est vobis.* Idest Deus per se, vel per Angelum dixit vobis ista non mediate aliquo homine denunciante. nō intelligas facie ad faciem, ita quod populus Deum videret, quia vt dictum fuit præcedenti capit. vocem audierunt, formam aliquam penitus non viderunt.

Duo fuerūt pacta quæ Deus pepigit.

Dupliciter Deus nobis loquitur. Quæst. II.

DEus dupliciter consueuit nobis loqui, aut per Prophetas suos declarantes quid ipse intendat, aut per Angelos suos, per se namque nunquam loquitur nobiscum, vt declarauimus Exod. 3. cap. quia mutaretur inutiliter ordo assistētium, & ministrantiū, de quibus Dan. 7. cap. quando autem loquitur nobis per aliquem Prophetam, dicimus, quod non loquatur facie ad faciem, quia satis nobis perspicuum est, quod ille qui nobis loquitur non est Deus, sed nuncius eius, quando autem Deus nobis lo-

bis loquitur per Angelum, siue loquatur in assumpta figura viri Angelus loco Dei, siue sola vox audiatur, dicitur loqui facie ad faciem, tanquam ipse per seipsum ad nos loquatur, & non in subiecto homine. Et hoc est, quia nos nescimus distinguere an ipse sit qui vocem format, an aliquis Angelus, sicut scimus, quando aliquis a Deo mittitur homo, quem nos cognoscamus, ideo aliquando cum videmus Angelos loco Dei nobis apparentes dicimus vidisse Deum facie ad faciem, sic patet de Iacob Genes. 32. cap. qui cum vidisset Angelum qui luctabatur cū eo dixit, vidi dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea, aliquando solam vocē ab Angelis loco Dei formatam audiuimus nulla penitus visa imagine, & dicimus Deum facie ad faciem, vel audire, vel videre, sic patet hic, quia Hebræi audierunt vocem Angeli loquentis de medio ignis loco Dei, & formam, aut imaginem penitus non viderunt, vt patet 6. in litera tamen dicitur audisse dominum loquentem facie ad faciē, vt patet hic. *Ego sequester.* Idest iudex, vel medius, siue interpres. *Vt annunciarem vobis verba eius.* Idest verba quæ post dationem decem præceptorum de cęremonijs, & iudicijs mihi dixit, quantum ad verba decem præceptorum nō fuit Moyses medius, quia Deus per Angelum suum annūciauit populo. *Timuistis enim ignem, & non ascendistis in montem.* Ista est causa quare Moyses locutus est eis, & non Deus. *Et non ascendistis in montem.* Sicut ego ascendi ad loquendum cum domino, etiam Deus illis sub pęna mortis mandauit, ne aliquis ascenderet in montem, nec tangeret Exod. 19. cap. *Ego dominus Deus.* Hic ponitur secūdum, s. præceptorum narratio, & quia ista præcepta sunt ea quæ habentur Exo. 20. cap. quantum ad substantiā significationis tamen aliqua verba mutata sunt, & aliqua addita, vel diminuta, vt de obseruatione sabbati dicitur hic obserua diem sabbati Exod. 20. dicitur memento, vt diem sabbati obserues. Vnde dixit Rab. Sal. quod vox Dei erat vna, & duo resonabat, quod impossibile est naturaliter, quia vno ictu plectri vnicā vocem formamus, Deus autem faciebat, vt eadē vox sola sonaret duo. Nos enim alia prolatione dicimus Petrus, alia Ioannes Deus autem eadem voce dicebat, obserua diē sabbati, vel memorare diem sabbati. Et probat, quia habetur in Psalm. semel locutus est Deus, & dixit duo. Sed hoc non potest stare, quia licet possibile esset Deo, tamen non soluit difficultatem: posset enim hoc intelligi si tot dicerentur hic, quot Exo. 20. per diuersa verba, sed aliqua dicuntur Exo. quæ hic tacentur, vt de causa obseruationis sabbati.

Quod dodicimus Deum nobis loqui facie ad faciem.

Dicendum ergo, quod Moyses repetens legem magis curauit de sententia quàm de verbis, ideo si aliqua verba mutata sunt, nihil refert, & præcepta ista licet data sint, tamen non sunt de iure positiuo, sed de naturali, vnde non solum obligabant Iudæos, sed etiam alias gentes, quia gentes quæ legem non habent, naturaliter quę legis sunt faciunt, ad Roman. 2. cap. & non solum obligabant Iudæos post dationem legis, sed etiam ante dationē, quare ergo data sunt cum natura insint? Dicit Aben Ezra, quòd ad aliquam significationem rerum, vt mandatum de sabbato datum fuit ad memoriam requiei Dei ab operibus quæ creauit, & sic in alijs causa dari potest, sed latet nos.

Sed hoc falsum est, quia causa datur significationis in cæremonialibus solum, vel iudicialibus quæ de se nec bona, nec mala erant, sed ideo data sunt, vt aliquid significarent, quia lex vmbra erat futurorum, ad Colo. 2. cap.

Lex vetus erat vmbra futurorum.

Et quando obijcit, quòd sabbatum, quod in decalogo est causam habet significationis, s. memoriam creationis.

Respondetur quòd præceptum de sabbato quantum ad limitationem certæ diei cęremoniale est, vt ipse vult, & sic in significationem datum est. Item si præcepta decalogi essent in significationem data, essent vmbratilia, & cessarent veniēte veritate vel signato, sed falsum: quia præcepta nunquam aboleri possunt, cum fundentur in principijs naturalis rationis. Dicendo ergo quòd præcepta ista ideo sunt, quia id quod per se malum est prohibent, vel quod bonum necessarium est dicunt: ideo solā rationis regulationem considerant absolute, nec aliquam significationem attendunt, sed data sunt, vt ea quæ natu-

Opin. au.

F raliter agere vel cauere indeterminate monemur, explicite & determinate sub his decem præceptis colligerētur. & nō fuit hęc superflua doctrina, quia aliqui ita sunt simplices, vt quæ intra sentiunt ignorent: vtile ergo fuit, vt ea quæ nobis natura docēte, sed confuse cognita sunt, sub quadam breui collectione magis per modum doctrinæ, quam constitutionis traderentur, licet ista per Dei mandatum maiorem obligationē fortita sint: vnde grauius peccabant Iudæi agentes contra aliquod illorum præceptorum post legem datam quam ante legē, & ratio quia sicut Deus specialia promisit Israelitis si obseruarēt ista mandata ab eo data, magis quàm alijs gentibus, quæ ex naturali instinctu ista seruabant, ergo etiam maiores pęnæ debentur eis si contra ipsa agerent quàm alijs gentibus: sed ante legem datam Iudæi seruabant ista sola con-
G scientia dictante, ergo tunc minus puniebantur & minus merebantur.

An grauitas transgressionis sit secundum ordinem præceptorum, ita quod magis peccet transgrediens contra secundum quam contra tertium, & de ordinatione illorum inter se, & Assimilatione.
Quæst. 111.

ET dicit Rab. Abraham Aben Ezra, quod ista præcepta sunt grauioris culpæ cū ea transgredimur secundum ordinē prioritatis, ita quod primum grauius quàm secundum, & secundum quam tertium, & sic consequenter, & sic magis peccat qui adorat deos alienos, quā qui accipit nomen Dei frustra, vel sine reuerētia. Sed falsum est, quia maioris culpæ est hominem occidere quàm sab-
H batum violare, sed prius ponitur mandatum de sabbato quam de homicidio. Et si dicatur, quod maius est mādatum de sabbato quam de homicidio, quia violans sabbatum negat mundi creationem & quietem Dei ab operibus. Respondetur quod sic accipiendo mādatum de sabbato maius est quam mandatum de non sumendo nomē Dei in vanum: minus peccatum est Deum sine reuerentia nominare, quam negare Deum mundum creasse, & etiam maius mādatum est istud quam primum de nō colendo idola, quia aliquis poterit cōfiteri Deum verum esse, & omnipotentem, & cum alijs perfectionibus, & cū hoc colet idola credens semper illa aliquam virtutem, vel bonum habere, vt Iudæi qui tēpore captiuitatis Babylonicæ manserunt in terra, & transierunt in Aegyptū, & dixerunt nō seruiemus domino Deo, sed sacrificia of-
I feremus reginæ cœli, quia cum illi sacrificaremus, saturati fuimus panibus, & malum non vidimus: cum autem cessauimus offerre libamina, gladio & peste consumpti sumus Hierem. 44. cap. sic etiam dicitur de Samaritanis habitantibus in terra nouem tribuum & dimidiæ, qui Deum timebant, sed nihilominus idolis seruiebant, vt patet 4. Reg. 17. cap. qui autē negat creationē negat Deum esse omnipotentem: vnde philosophus, ideo dicebat mūdum non esse creatum, sed æternum & increatum, quia non putabat aliquam tantam potentiam esse, quæ materiam sine aliquo præsupposito gigneret vel faceret, & sicut patet in 7. & 8. phy. Deum solum infinitum duratione dicit, non autem essentia vel potestate, sed tamen hoc minus vitium est quam Deum esse totaliter negare, sicut dixit stultus in corde suo non est Deus. psal. 13. & 52. maximum, ergo vitium est Deum esse negare, quia qui ne-
K gat esse, negat omnem perfectionem, quia subiectum boni & perfecti est esse, qui autem negat Deum esse omnipotentē, adhuc potest cōcedere de Deo multas perfectiones, vt Arist. qui ponit octo maximas perfectiones Dei in 12. met. & tñ omnipotentem negat esse. Sic Prothagoras philosophus deos esse in dubium reuocauit, Diagoras totaliter esse negauit, vt ait Lactantius de nat. deor. lib. 1. cap. 2. & Epicurus deos nihil scire, nec etiam esse dixit, vt ait Aug. 18. de ciu. Dei. Dicendū ergo quod nō ordinātur præcepta secūdum ordinem grauitatis, sed secundum ꝙ pertinent ad Deum, vel ad proximū: ponuntur ergo primo omnia quę pertinent ad Deum, deinde oīa quę pertinēt ad proximos, & licet cęteris parib. valde maior offensa est, quæ fit Deo q̃ proximo: quia valde magis est æter-

Esse est subiectū boni, & perfecti.

Opi. Doc. de precep. ordinatione.

nam

nam quam temporalem lędere maiestatem, vt in ca. vergentis ext. de hæret. habetur. tamen aliquando maior est offensa proximi quam solius Dei: in omni tamen offensa proximi includitur offensa Dei quia alias nō puniremur æternaliter, vel nō incurreremus odium Dei propter malum illatum proximo. Sunt autem decem præcepta, vt sunt decem prædicamenta, sicut enim omnia entia quæ mere sunt præter maximum & minimum, idest præter Deum & materiam primam reperiuntur in istis decem generibus tanquam primis decem rerum principijs, ita omnia naturalia & constituta iura in his sunt secundum rem, vel secundum originem: sunt enim decem præcepta iuris naturalis explicitæ conclusiones, in quibus omnes aliæ iuris naturalis partes implicite sunt, & iura positiua recte constituta quædam iuris naturalis particulares determinationes sunt, vel assimilantur numero denario qui radix est omnium numerorum post: quia cum aliquis accesserit ad decem, rursus fit conuersio ad vnitatem, & deinde in viginti qui est secundus denarius rursum replicatur vnitas, & sic in 30. & 40. & consequenter in omnibus maioribus numeris: sunt ergo recte denarij quidam articuli, idest membra, vel sectiones numerorum, sicut articuli manuum. sic omnia ista decem præcepta radix omnium aliorum præceptorum sunt, & alia nihil sunt, nisi quædam explicitæ magis istorum replicationes. Aben Ezra vult secundum quosdam naturales sapientes, quòd decem præcepta sint, sicut nouem orbes, ita quòd primū præceptum non assimuletur alicui orbi propter immutabilitatem diuinæ essentiæ, licet possit empyreo cœlo lucido vniformi & immobili comparari: sed Iudæi non cognoscunt hoc cœlum, & ad hanc comparationem sic ordinant, ꝙ illud. Ego sum Dominus Deus tuus. Sit vnum præceptum, & secundum sit non habebis deos alienos. Tertium non accipies nomen &c. quartum obserua Sabbatum, & ista 4. ponūtur in prima tabula quæ sunt solum ad Deum: manent autem alia sex præcepta ad proximum in secunda tabula, ideo vltima duo, scilicet Non concupisces rem proximi, & aliud, scilicet, Non concupisces vxorem faciunt vnum præceptum: nos autem præcepta primæ tabulæ, scilicet, respectu Dei tria solum ponimus, qa primum non diuidimus, quia ego sum Dominus Deus non est præceptum, cum nihil per illud mandetur, & pręceptum de concupiscētia diuidimus, quia multum distat concupiscere causa vxoris a cupiditate rerum ex obiecto, & ex habitu vel passione, quia concupiscere vxorem ab intemperantia & desiderio tactus prouenit: concupiscere res ad auaritiam vel naturæ curuitatem pertinet: ideo circa concupiscentiam vxoris alterius potest esse intemperantia vel incontinentia simpliciter, sed circa desiderium rerum possessarum cęterarumque pecuniarum non est intemperantia, vel incontinētia, vt declarat Philosophus. 7. Ethic. & secundum assignationem illam, Secundum mandatum de non colendo deos alienos ad nonam sphæram pertinet, quæ motu suo omnes octo inferiores contrario motu versat, scilicet ab oriente ad occidentem, deinde ad punctum occidentis in 24. horis: & quia ibi prohibetur cultus alterius cuiuslibet rei præter vnum Deū, prohibetur etiam cultus nonæ sphæræ: aliqui enim illam colebant putantes esse Deum, quia videri non potest cum non habeat aliquam stellam, ideo dixerunt substantiam incorpoream esse mouentem orbes: vnde multis antiquorum incognita fuit, & solum 8. orbes qui videri possunt posuerunt. Tertium mandatum de non sumendo in vanum nomen domini octauæ sphæræ, quæ est orbis signorum, conuenit, quia sicut ibi in tanta stellarum multitudine, & diuerso lumine, & constellationum varijs significationibus diuina potestas & bonitas ostenditur, ita in hoc quòd etiam nomen suum sine magna reuerentia nominare non licet. Quartum mandatum de Sabbato septimo orbi, scilicet, Saturni conuenit, qui planeta maliuolus est, & dominatur in Sabbatis, ideo dicunt, quòd Deus mādauit ab omni opere abstinere: quia illis diebus incipientes, opera non prosperantur. Sed ista assignatio multum intentioni legislatoris discordat: intendebat enim legislator eos reuocare ab omni superstitione & idolatria, sed docere eos obseruationem illius diei ex hac causa erat re-

Opi. Rab. Aben. de assimilatione præceptorum ad nouem orbes cęli.

A ducere eos ad colendum omnem militiam çœli tanquam potentem eis bonum, aut malum agere, vt postea coluerunt, vt patet 4. Reg. 22. & Hier. 44. cap. Et Hie. 10. cap. hoc valde prohibuit cum propheta induceret nos ad non timendum astra cœli, & dixit iuxta vias gentium nolite discete, & a signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt, & non solū Iudæis, qui ad idolatriam erāt proni, hoc malum erat, sed etiam nobis de quibus non ita præsumitur, vt habetur ad Gala. 4. dies obseruatis menses, tempora, & annos, timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis. Quintum præceptum de honore patris sextæ sphęrę, scilicet Iouis cōuenit, quia planeta beniuolus est aliorum malitias temperans, & faciens ad recte distribuere: impendere autem honorem
B parentibus iusta distributio est, quia illis multum naturaliter obligamur, quia multa ab eis accepimus, vt patet 9. Ethic. Sed secundum Gentilium historiam, ista assignatio non congruit, quia Iupiter patrem vere de regno expulit: vnde Saturnus Iouem filium fugiens de Creta nobilissima Grecorum insula, quæ nunc Candia nominatur, quæ regnum suum erat, in Italiam profugus nauigauit, ibidem Italicos adhuc obrutaliter viuentes agriculturam docens, vt ait Ouid. lib. 1. Fastorum. Fabulantur etiam ei virilia abscidisse, sed hoc magis ad cœli significationem quam ad historię veritatem pertinet: dicitur Iupiter Saturni genitalia abscindere, quia vis generādi vel causandi malum quæ in Saturno est bonitate naturæ Iouis totaliter scinditur, vel temperatur. Sextum præceptū non occides quinto orbi, scilicet, Marti conuenit. Mars
C enim suo distemperato calore choleram incendit, iram excitat, bella mouet, & sanguinis significat effusionem, cauēdum ergo ne propter iram in nobis genitam forte per naturam huius planetæ ad effundendum sanguinem trāsgrediamur. Septimum mandatum est non fornicaberis, quod mutato ordine orbi Veneris conuenit, cuius qualitas est multiplicare materiam seminalem: planeta beniuolus est, sed cuilibet cedit cui adiungitur, siue bono, vel malo, sicut fornicariæ faciunt. Octauum mandatum est non furaberis, & conuenit orbi cui ex magna luce conuenit aliorum obfuscare splendorem, & potentior alijs est in agendo: isti duo modi furi conueniunt. s. per occultationē nullo vidente furari, vel per maiorem potentiam inuitū dominum expoliare.

D Nonum mādatum est non falsum testimonium dices, quod secundæ sphæræ, scilicet Mercurij conueniunt: est enim Mercurius in verbis & in fraudibus potens. Et sic Mercurius dicitur secundum Isidorum. 8. etym. quasi medius currens, quia inter homines medius est; & ob hoc apponit ei poetica fictio talaria ad volandum, vt patet circa finem secundi Metamor. vt cito volet, quia sermo inter nos cito discurrit, dicitur etiam virgam portare ad mitigandum serpentes, quia sermones dulces mitigant furorem, & odia radicata, quæ sunt, vt quædam venena, vt patet Prouerb. 15. cap.

Decimum præceptum de non concupiscendo, cui primus orbis. s. Lunæ conuenit, quæ omnibus orbibus planetarum inferior est, & multum in his inferioribus operatur, de quibus concupiscentia nostra inordinata est. *Ego Dominus Deus tuus.* Secundum Hebræos est hoc primum
E mandatum, & si dicatur contra eos, quia in hoc nihil mādatur posset responderi, quòd licet directe non mandatur, tamen indirecte, vel ex consequenti, quia demonstratur Deum Israel esse verum Deum, ex quo sequitur ꝙ cultus sibi debetur, iō ponentes hoc esse præceptum necessario dicere debent, quòd in isto primo mandato pręcipitur cultus Dei, & in secundo prohibetur cultus idoli: nos autem dicimus, quòd hoc præceptum non est, sed quoddam assūmptum ad pręceptum, quia hic prohibetur cultus idolorū: causa pręponitur, quia ego sum Deus tuus, i. ego sum Deus verus. *Qui eduxi te de terra Aegypti.* Ponit singulare beneficium quod nulli alteri genti factū est, per quod ad exhibendum cultum verum duci debēt, & narratur hoc beneficium, quia hoc maximum erat eorum quę a Deo receperant, & licet maiora eis Deus daturus erat. s. vitam æternam, quia tamen animalis homo non percipit, quę sunt spiritus Dei, sed solis carnalibus, &

quę

quæ præsentia oculis conspicit, delectatur: ad Corinth. 1. cap. 2. inter beneficia ista, quæ ipsi videre poterant hoc erat maius.

Et dicit Rab. Aben Ezra, q secundum cœli vim & dispositionem maiori tempore Israelitæ in Ægypto teneri debebant, sed Deus supra motum cœli operatus fuit illos liberans: si autem sic vel aliter verum fuerit non multum refert, quia etiam si secundum motum & dispositionem cœlestium corporum essent illo tempore exituri, nō poterant tamen illo modo egredi. s. tenentibus Ægyptijs, & in columna nubis, & diuiso mari rubro, & sic aliqua quæ naturaliter fieri possent Deus supra naturaliter operatur, sicut aliquis morbus multis medicinis & magno tempore curari possent, Deus autem illum subito sanar, vt socrum Petri quæ febribus tenebatur sanauit. Luc. 4. cap. *De domo seruitutis.* Idest illa terra nō erat terra tua, sed terra in qua inuitus seruiebas. *Non habebis Deos alienos.* Idest non adorabis aliquas res, vel imagines, quas Gētiles deos vocant: nam ista locutio est secundum existimationem hominum, quia secundum veritatem nullus est Deus alienus aut dij alieni, quia si nullus est Deus preter vnum Deum: ergo nullus est præter eum Deus alienus, aut non alienus, sed quia homines putabant esse illos deos, vocat eos scriptura deos: tales autem quia alieni sunt, idest quia coluntur a gentibus, quæ sunt alienæ a lege Dei, a nobis colendi non sunt. *Non facies sculptile.* Idest statuam ligneam, lapideam, vel metallinam, quæ per cauationem, vel sculpturam figuratur. *Nec similitudinem.* Idest imaginem pictam non corpoream, sed superficialem. *Omnium quæ in cœlo.* Idest stellarum. *Et quæ in terrram.* Hominum, bestiarum, vel reptilium. *Et quæ versantur in aquis.* Idest piscium. *Sub terra.* Quia terra videtur altior aqua: quia aqua per prona, & concaua terræ illabitur, sic habetur Psalm. 23. quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina: tamen secūdum veritatem & ordinem elemētorum, terra inferior est: licet aqua infima videatur, quia non potēs terminari termino suo, quia fluxibilis, quærit terminari termino alieno secundum cōcauitatem infima petens: sed non infimum simpliciter, quia hoc terræ conuenit. *Non adorabis.* Exhibendo reuerentiam in motu capitis, vel aliarum partium corporis. *Nec coles.* Offerendo vel thurificando. *Ego sum Dominus Deus.* Hic retrahit a malo idolatriæ per comminatam punitionem, quia patres peccantes puniuntur, & filij, & nepotes, & vsque ad quartam generationem, quia vsque ad illam generationem possunt viuere homines, & erudire filios, & nepotes in malo, quod illi sequentes puniuntur, vt pater eorum sine pena, vel quia Deus filios, & alios vsque ad quartam generationē punit temporaliter pro peccato patris, æternaliter autem nullus pro alio punitur. Et habetur Ezech. 18. anima quę peccauerit ipsa morietur, & hoc magis concordat quam prior expositio, quia dicitur infra, quia in bene agentibus benefacit bonis, & filijs eorum vsque in mille generationes.

Differentia magna est in Deo inter misereri & punire. Et quare punitio peccati non extenditur vltra quartam generationem. *Quæst. IIII.*

ET sic datur differentia inter misereri & punire in Deo, quia enim Deo misereri proprium, solum vsq; ad mille generationes miseretur, & quia punire non est ei ita proprium, solum vsque ad generationem quartam punit in his qui oderunt eum.

Aliqui intelligunt hoc de filijs, scilicet quòd Deus punit peccata patrum in filios vsque ad quartam generationem, quando filij & nepotes oderunt Deum, idest sunt mali, & intelligunt de pęna æterna, quæ etiam filijs, & nepotibus infligitur. Sed melius dicitur, quòd intelligitur de ipsis patribus, & est sensus, q quando aliqui oderunt Deum, & sic malum operantur, pro peccato eorum, aliquando filij vsque ad quartam generationem puniuntur temporaliter, & ratio, quia si filij, sicut patres Deum oderint, consequenter non solum vsque ad quartam generationem, sed etiam vsque ad decem mille puniuntur. debet enim necessario hoc referri ad ipsos patres pec-

F cantes, vel bene agentes, scilicet, quòd si bene egerunt patres, Deus miseretur filiorum suorum vsque in mille generationes, vel vsq; in multas, quia ponitur numerus certus pro incerto: si autem patres male egerint, Deus punit eos, & filios suos vsque in quartam generationem propter peccata patrum: nam si hoc intelligeretur, vt aliqui volunt de ipsis filijs, cum dicitur his, qui oderunt me, scilicet, quòd si patres sint mali Deus puniet peccata patrū in filios vsque in quartam generationem his, qui oderunt me, idest si filij istorum peccantium oderint me, scilicet, peccantes, sicut patres sui. Sed hoc falsum est primo, quia quando filij oderunt Deum, sicut patres sui, non puniuntur pro peccato patrum, sed pro peccato suo, quia dato quod non fuisset peccatum patrum, si tamen filij mali essent ipsi punirentur, sed hic dicitur, quòd peccatum patrum punitur in filios, ergo nō puniuntur solum filij pec-
G catorum, quando ipsi sunt peccatores, sed etiam pro patribus suis. Item quia si solum punirentur filij malorum hominum quando ipsi sunt mali, sicut patres eorum, scilicet, quòd oderunt Deum: non solum punirentur vsque ad quartam generationem, sed etiam vsque ad decem mille generationes, vel vsque in infinitum quia quicunque peccauerit a Deo punietur, sed hic ponitur tanquam aliquid speciale vsque in quartam generationem. Item quia dicere vsque in quartam generationem habet relationem ad aliquid præcedens, cum ergo dicatur peccatum patris punitur in filios vsque ad tertiam & quartam generationem, necesse est dicere, quòd ipsum peccatum patris est, cuius punitio duret vsque in quartam generationem, & non peccatum filiorum: nam si quilibet pro peccato suo puniatur, non punitur in tertiam vel quartā,
H vel in aliquam. Item quia si qui punitur pro suo peccato puniretur, non esset differentia quantum ad bene agentes & male agentes: nam sicut quilibet pro peccato suo punitur: ita pro suo bene facto mercedem recipit, ergo sicut benefacientes vsque in mille generationes præmium recipiunt, ita male agentes vsque ad mille generationes, vel vltra pro suis delictis cruciabuntur, sed hic facit scriptura mentionem differentiæ, quia in peccantibus assignat punitionem vsq; ad quartum gradum vel generationes, & in bene agentibus assignātur mille generationes. Item quia quando dr̄, q Deus seruat misericordiam suam in mille generationes in his, qui diligunt eum: si accipiatur solum quòd Deus benefaciat bonis pro suis benefactis, sequuntur duo inconuenientia.

I Primum quòd Deus solum præmium det bene agentibus vsque in mille generationes, ergo consummatis illis mille generationibus Deus non seruabit misericordiam suam ad bene agentes, quod falsum est, quia quomodocunque aliquis bene agat Deus miserebitur ei dando pręmium meriti sui. Secundum inconueniens, quia nesciretur vbi incipiāt illæ mille generationes, quia de quolibet bene agente dr̄, q Deus miserebitur vsque in mille generationes, quilibet ergo dubitaret vtrum illæ generationes essent finitæ, & sic de præmio sui boni operis ignoraret. Concludendum ergo q hoc intelligatur de ipsis patribus bene vel male agentibus. s. q si pater male agat, Deus punit eum, & filios suos vsque in quartam generationem ad maiorem tristitiam patris, vt tristetur in se, & doloribus filiorum suorum, nepotum, atq; pronepotum. Et non ex-
K tenditur punitio peccati alicuius vltra quartam generationem, quia odia semper restringuntur, & fauores ampliantur, vt patet de regulis iuris. in 6. in regula odia, & quando aliquis bonus est diligens Deum, Deus seruat misericordiam suam ad illum vsq; in mille generationes, i. vsque in multas & plures, cum Deus pro merito patrum plus prosperat, quàm pro demerito maiorum puniat: nā ad quartam generationem tantum est punitio. Item quia Deus vult hic ponere magnam pœnam, vt moneat a peccato recedere, sed non est valde magna quādo aliquis punitur solus pro peccatis suis, sed quando peccans & sua posteritas puniuntur: secundum primam expositionem solum intelligeretur, q quilibet Deum odio habens puniretur quod solum est in seipso. Item quia fit hic similitudo de benefaciente ad malefacientem, sicut ergo bene faciens remuneratur, & filij, & alij sequētes sine proprijs meritis,

Doct. opi. vera.

Quare punitio peccati nō extēditur vltra quartam generationem.

meritis,ex merito patris bonum recipiunt,ita filij peccatorum sine demeritis suis aliquãdo ex demeritis patrum punientur,sed in hoc est differentia, quia benefacientes ad mille generationes, male agentes solum ad 4. *Et faciens misericordiam in multa millia.* Aliquando dicitur ad mille generationes,vt infra 7.cap.aliquando in millia sine alia additione,vt patet Exo.34.ca.quomodocunque ponatur semper stat numerus certus pro incerto, quia nõ est nobis determinatum vsque quot generationes proficiat bonum patris,nec est semper eodem modo, quia aliter prosunt magna merita patrum,aliter parua, & filij aliqui dispositi sunt bonum pro patris merito recipere, aliqui proprijs actibus demererentur, vt merita patrum eis non suffragentur.Sicut dicimus de existentibus in purgatorio,alij magis alij minus orationibus ecclesiæ iuuantur secundum quòd viuentes meruerunt, vt magis vel minus iuuarentur.Et satis patet in Abraham, quia merito eius non deleuit Dominus posteros suos, & filij Esau, qui mali erant,tamen quia descendebãt de semine Abrahæ dedit eis victoriam contra hostes, vt expellerent eos de terra, & acciperẽt eam in possessionem,vt patet supra 2. capit. sic de Dauid cuius merito conseruatum fuit regnum in stirpe eius vsque ad captiuitatem Babylonis, & post vsque ad aduentum Christi, licèt permixta cum Leuitica tribu, quod periturum erat peccatis Salomonis, & sequentium,vt patet 3.Regum.11.capitul. & Psalm.88. *Non vsurpabis nomen Dei tui.* Vsurpare est rem illicite assumere,vel quod vni pertinet alteri attribuere, & vocatur etiam abuti:Deus enim nomen non habet,nec nomine indiget, quia nomen ad notificationem rei inuentum est:Deus autem summe notus est, sed Deus nomen habuit,vt in illo eum lauderemus,vel inuocaremus. Qui ergo nomine Dei ad aliquas magicas artes vtitur proferendo illud in maleficijs,vel incantationibus, vsurpat illud vel abutitur,& multum peccat,quia si testamentum Dei peccatori nominare malum est,vt Psalm.49.peccatori autem dixit Deus,quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? quanto magis peccatum erit pollutis labijs & inutiliter illud accipere? dicitur etiam frustra accipi,quandoita accipitur quasi si nõ acciperetur,idest cum pauca reuerentia,vel illud vilipẽdendo, vt si aliquis aliquid per nomen Dei promisisset, vel affirmasset, & si illud non compleret, vel quod asseruit verum non esset, frustra Dei nomen assumebat, quia tantum pro illo faciebat, quantum si illud non assumpsisset, & in hoc multum vilipenditur nomen Dei, quia vt nihilum reputatur: detestabile est, quòd per vitam patris iurantes compleant, & per nomen Dei promittentes nihil faciamus. In Ægypto mos est,vt si quis per vitam,vel salutem regis iurauerit, & non compleuerit morte moriatur, a qua liberari non potest etiam si se auro & lapidibus preciosis ponderaret: quanto magis cum nomen Dei nostri ore assumimus,qui rex regum est, & dominus dominantium,Apocal.primo cap.aliquando frustra assumitur,cum in communibus verbis, ex continuo vsu,sine aliqua necessitate, vel congruentia profertur, & tamen non mentimur. Et iste modus minor est alijs modis,quia in alijs malum est ex parte rei, quia ad res detestabiles & magicas profertur, vel ad confirmationem falsitatis,& etiam sine reuerentia & timore assumitur,in isto autem solum est error, quia non adhibetur timor & reuerentia, sed ex parte rei malum non est. *Quia non erit impunitus.* In hoc præcepto solo ponitur pœna,quia homines assuefacti erant iurare,nec hoc peccatum vel magnum quid esse putabant,ideo ad monstrãdum malum esse pœnam comminatur. *Qui super re vana nomen assumpserit.* Quanto magis qui super re illicita vel falsa iurauit: vanum enim est quod licitum est, verum est,sed necessarium non est,vt sermones communes pondus non habentes:abstinendum ergo est a iuramento frequenti, quia vir multum iurans replebitur iniquitate:ideo Iacobus dicit:ante omnia fratres mei nolite iurare:Iaco.5.& Christus sit sermo vester est est,& non nõ. Matth.5.& hæc omnia extra de iureiuran.cap.& si Christus.Vtendum tamen est iuramento cum tempus & causa exposcit,maxime cum in iudicio petitur.Qui enim nul

Deus ipse summe notus est.

Abstinendum est a frequenti iuramento.

F lo modo iuramentum patrare vult, hæreticus iudicatur: vnde quidam ab ecclesia damnati sunt,qui iuramentum omnibus modis illicitum esse dicebant. *Obserua diem sabbati.* In hoc præcepto aliquid morale est, aliquid vero cæremoniale, quòd autem aliquo tempore Deo vacare debeamus morale est, vt eius beneficiorum recordemur,& laudes debitas referamus,& cogitando de Deo ascendamus in cognitionem,& amorem æternorum,vt ei toto pectore inhæreamus exhibentes debitam seruitutem: hoc enim omnis homo iudicaret qui aliquam veri Dei cognitionẽ haberet.Sed alia sunt cæremonialia.s.q̃ isto vel illo die fiat,& ideo hoc mutatum,quia quod sabbato ad memoriam creationis fiebat,nunc Dominica die ad memoriam resurrectionis obseruamus,quia magis opera recreationis quàm creationis attendimus,imò opera creationis propter opera recreationis in sacra Scriptura ponuntur
G ad Rom.15.quæcunq; scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt:doctrina aũt ad regenerationẽ pertinet. Erat ẽt cæremoniale quãtitas obseruationis.s.abstinere ab omni opere,ita vt cibos illa die parare non liceret,nec ignem accendere:Exo.35.c.hoc ẽt cessauit,quia non tantum arctamur nos,sicut Iudæi in obseruatione festorum, quia licet nobis ignem accendere,& cibos parare: de his latius diximus Leu.23.c.& latissime Exodi 12.c.in qõne magna de obseruatione festorum.Etiam cæremoniale est, q̃ vna die integra.s.24.horis ab opere vacaremus,& q̃ hoc qualibet hebdomada fieret semel,sed istæ cæremoniæ nõ mutatæ sunt,quia non habebant spãles significationes; aliæ aũt cæremoniæ,iõ mutatæ sunt, quia vmbra erant futurorum:veniente ergo veritate nõ debuit manere figura,qa tunc protestaremur Christum non venisse,sicut Iudæi sancti antiquitus in istis cæremonijs vixerunt profitentes per
H eas se expectare Messiam futurum,absit aũt a nobis Messiam expectare,nisi vt ad iudicandum venturum. Quòd autem vna die fieret integra,vel qualibet hebdomada,solum tangit circũstantiã actus,& non aliq̃ significationẽ.

Sabbati observantia qualis.

An præcepta legis nouæ aliqua sit cæremonialia, aliqua iudicialia,aliqua moralia,vt in lege veteri. Quæst. V.

VNde & in lege noua cæremoniæ aliquæ manent quæ fuerũt veteri lege. Vnde distingui possunt præcepta legis nouæ in moralia,cæremonialia,& iudicialia, moralia aũt sæpe in nouo testamento repetũtur,vt Mat.19.vbi quasi omnia ponuntur,& in multis alijs locis. Iudicialia sunt quæ statum ecclesiæ,& personarum,inter seipsas tangunt,vt qualis esse debet episcopus,qualis diaconus, vt prima ad Timo.3. cap. qualis esse debet status conuersorum se non scandalizantium,vt ad Rom.14.& 1. Corinth.
I 8. qualiter nos ad infideles habere debemus: prima ad Corinth.nono cap.& decimo,qualis debet esse status coniugatorum, vt 1.Corinth.7. & sic de multis alijs:alia cæremonialia sunt, scilicet, quibus quilibet immediate se in Deum habet, & ista sunt principaliter sacramenta nouæ legis, sic in veteri lege erant sacrificia sic habetur Matth.vigesimooctauo, de baptism. Ioann. tertio cap. & de eucharistia Matth.26. & Ioann.6.cap. Et de confirmatione: actuum.9.cap.& de sacra vnctione.Iacob.quinto cap. Et sic de alijs sacramentis.Et eodem modo de omnibus præceptis, vel consilijs quibus homo se immediate habet in Deum. Sed differunt cæremonialia, & iudicialia legis nouæ veteri lege, quia hic præcepta cæremonialia,& iudicialia mutabilia non sunt,sed in lege veteri
K mutabilia erant:ratio diuersitatis est, quia esse præceptorum in lege veteri erat significatio futurorum, cum autem hoc significatum desineret esse futurum, & incipẽret esse præteritum,necesse erat signum etiam variari: in lege autem noua si aliqua cæremonialia signant,referuntur ad præteritum,& hoc impossibile est desinere, etiam si infinitum tempus transeat,quia impossibile est esse ingenita quæ iam sunt genita, vt ait Agathon, & patet 6. Ethi.ideo in lege noua æqualis durationis sunt cæremonialia,& iudicialia cum moralibus,manent ergo in æternum,quia huic legi altera non succedet. *Vt sanctifices eum* idest,vt cultum meum applices laudibus meis,& memoriæ beneficiorum insistendo, nihil diem obseruare valet a laboribus vacando, nisi Deo applicetur siue sanctificetur,

tur,eum illa die specialiter venerando,ideo valde errant qui dies festos ad solam quietem a labore introductos putant,quid.n.ad Deum pertinet, quòd nos laboremus siue quiescamus?solum a nobis laudem requirit, & in eo meditationem, quæ si cum labore corporis perfecte stare possent,a labore corporis nunquam abstinere mandasset,sed quia anima nostra quanto plura attendit, tanto minus quodlibet illorum attendit, ideo vt vni perfecte inhæreat,ab omni alio opere vocare præcipitur. Sabbatum autem quòd requies dicitur non a requie corporali, sed ab spirituali nomen accepit: sabbatum ergo non custodiuit, qui Dei laudibus non intendit. *Et facies opera tua*.i.opera ad tuam vtilitatem vel seruitium pertinentia, quæ seruilia dicuntur,ergo in septimo die opera mea facies solum. *Idest requies Domini Dei tui*.i. requies a corporalibus operibus applicata ad seruitium Domini Dei tui *Bos,& asinus,& omne iumentum tuum*. Ad magnum honorem & reuerentiam Dei, vt non solum nos, sed etiam res nostræ Deum laudare videantur, vel quia si res nostræ circa labores nostros essent occupatæ, nos, licet corpore non operaremur, mente tamen faceremus curam de illis habentes,& hoc satis poterat nos a diuinis abstrahere laudibus. *Et peregrinus qui est intra portas tuas*.i.conuersus de Gentilitate ad iudaismum, qui habitat intra portas ciuitatis tuæ,quia isti tenebantur ita obseruare sabbatum, & totam aliam legem, sicut qui de Iudæis orti sunt,& Leui.24.& Numeri 35.& supra 1.cap. Nam quandocunque aliquis de Gentilibus volebat conuerti ad ritum Iudaicum,circuncisionem primo recipiebat,quæ erat distinctiua populi Dei a cæteris populis,cum poneretur vt signum,vt patet ad Ro.4.cap.recepta autem circuncisione erat perfecte Iudæus,ideo obligabatur ad omnes circunstantias obseruationum iudaicarum,sic ait Apostolus ad Gala. 5. cap. cum dicitur testificor omni homini circuncidenti se,quòd vniuersæ legis faciendæ debitor sit sic.n.est apud Christianam religionem, quòd si aliquis semel susceperit baptismum, qui est prima ianua credentium,& aliquid efficiens hominem formaliter Christianum,obligatur ad omnes obseruantias Christianorum. *Memento quod seruieris in Aegypto*.Ista est causa superioris.s.quòd seruos, & ancillas, a labore relaxare debent, quia ipsi in Ægypto serui fuerunt, & voluerant sic eis. *Et eduxit te dominus inde,ideo præcepit vt obserues diem sabbati*. Non est intelligendum, quòd propter eductionem de Agypto mandauerit Deus sabbatum custodiri, quia sabbatum nihil signat de eductione Ægypti, sed datum fuit sabbatū propter significationem creationis, et quietis,vt patet Exod.20.cap.quod ergo dicitur hic est intelligendum, quia Deus fecit magnum beneficium educendo eos de Ægypto,ideo eis mandatum sabbati dare iuste potuit, & ipsi recipere debuerunt tanquam grati de beneficio accepto: potest etiam referri ad quietem seruorū in sabbato,& est sensus, quia eduxit te Deus de Ægypto in qua seruiebas,ideo mandat tibi, quòd seruis miserearis permittendo eos in sabbato quiescere,sicut tibi fieri in Ægypto desiderabas, vel ideo dedi tibi mādatum,quòd quiescerent serui in sabbato,vt memoreris, quòd te inde eduxerim, & ista est congruentissima expositio, vt sicut per quietem illius diei Deus eos memores faciebat de creatione mundi, ita per quietem seruorum in illa die memores fiunt eductionis de Aegyptiaca seruitute. *Honora patrem tuum*.In exhibitione reuerentiæ ei se inclinando,& mandatis obediendo.Et subsidium corporale cum indigent impendendo, vt Christus determinauit contra Pharisæorum traditionem, qui dicebant satis esse verbo parentes honorare,& templo dona offerre. Sed Christus multum eos redarguit,quia ex auaritia hoc dicebant, vt patet Mar.7. cap. cum dicitur bene irritum facitis præceptum Dei,vt traditionem vestram seruetis:Moyses enim dixit honora patrem tuum & matrem tuam, & qui maledixerit patri aut matri morte moriatur: vos autem dicitis si dixerit homo patri aut matri corban,quod est donū quodcunque ex me tibi, proficiet, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri aut matri rescindentes verbum Dei per traditionem vestram,& hoc etiam respectu dominorum vel prælatorum dicitur quibus naturaliter

Obligat circuncisio se, Iudæi vt baptisimus christianos.

F obedire tenemur,quia nos regulant, & nostri curam gerunt,licet magis de patre & matre carnalibus intelligimus,quia ab eis esse nutrimentum & disciplinam assumpsimus : nullus enim dominus temporalis tantum dare potest. *Sicut præcepit tibi dominus*. Idest Exo. 20 quando dedit legem. *Vt longo tempore viuas*. In nullo alio præcepto præmium ponitur nisi in isto,vt inducantur homines ad honorandum parentes,& iuste honoranti patrem longitudo vitæ promittitur,vt qui honorat essendi principiū in essendi diuturnitate præmietur. *Et bene sit tibi in terra quam Deus daturus est tibi*. Idest vt in ea omnium rerum affluentiam habeas, & in pace viuas, vt qui nutrientem se honorat,affluentem in rebus temporalibus nutritionē inueniat,& promittuntur hic ista terrena, quia Deus rudi populo loquebatur, qui spiritualia non capiebat, sed

G vtrunque habet,quia ista temporalia accipit,& vitam æternam meretur, quia honor patris cum charitate meritorius actus est vitæ æternæ. *Non occides*.opere,nec consilio,nec consensu,nec permissione:homicidij reus videtur qui aliquem occidi permittit, quam iuste a morte eripere posset:vnde non caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obuiare, extra de homicidio. cap.sicut dignum,Et hoc nec directe nec indirecte.s.subtrahendo cibum, vel alia necessaria in articulo necessitatis:vnde Augusti.pasce fame morientem,quod si non paueris occidisti.nec odiendo, vel detrahendo,vel inuidendo,quia per ista occidere dicimur, quia qui odit fratrem suum homicida est,prima Ioan.3.cap.maxime in detrahendo,quia honorem,famam, & nominis celebritatem destruimus,quæ mors ciuilis est. Principes autem & domini temporales, & omnes personæ publicæ iudicandi

Non occidere quoque simpliciter intelligatur.

H auctoritatem habentes,iuste occidere possunt, quia gladius eis a Deo datus est ad vindictam malorum,& bonorum laudem: ad Ro.13.& prima Petri.2.cap.& extra de homic. cap. in archiepiscopatu, & quia solum ea prohibentur,quæ ab intentione fiunt,& regulari possunt,ideo casualia homicidia,quæ præuideri non possunt, nec a voluntate imperantur, sub hoc præcepto non comprehenduntur. *Non mœchaberis*.Omnis coitus qui sine matrimonij fœdere fit,[prohibetur]hic, siue simplex fornicatio cū soluta,siue adulterium cum coniugata, siue virginum stupra,siue cōsanguinearum incestus, siue detestabilis cum masculis, pecoribus iumentis alijs, quæ magis necessarium est silentio occultare. *Non furtum facies*. Siue occulte inuito Domino subtrahendo, siue palam per potentiā rapiendo, & in hoc præcepto omnes iniustæ extorsiones

I sunt,quas domini vel prælati in subditos exercent,& omnis illicita rei acquisitio,sicut per vsuram, & fraudulentos contractus,iniustas emptiones, vel venditiones, & alia quæ commutationes humanas respiciunt, vt paragogia,serui seductio,de quibus philosophus.5.Ethi *Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*. Qui.n. contra Deum falsum testimonium dicit,scilicet falsa asserendo, vel vera negando,qualiter hæretici faciunt,grauissime,peccant,& ad primum præceptum ista reducuntur,in quo demonstratur vnitas,veritas, & bonitas,& summa potentia Dei. Contra proximum falsum testimoniū istis duobus modis dicitur.s.vera negando, & falsa asserendo,siue in iudicio,siue extra iudicium, grauius tamen qui in iudicio, quia per tale testimonium infamia inducitur, & pœna infligitur, & ibi non solum nocet illi con-

Duobus modis falsum testimonium contra proximum dicitur.

K tra quem testimonium profert, sed etiam Deo offensam facit,& iuduci,vt ait August. & habetur extra de crimine falsi.cap.falsidicus, siue iuramento affirmet, siue sine iuramento : grauius tamen qui iurat, quia contra duo præcepta committit.s.contra.2.& 8. Et ad hoc genus reducuntur omnes susurrationes, detractiones,et generaliter omnes murmurationes, et famę proximi obnubilationes,quę omnia de vitiatis radicibus.s.inuidia et ira procedunt. *Non concupisces vxorem proximi*.] Ex hoc patet quod omnis homo proximus est,quia nullius vxorem concupiscere licite possumus : hic autem interiorem actum malum reprimit,cum ante exteriorem reprehendisset.

Quid

Quid intelligitur nomine concupiscentiæ, & de regulatione virium animæ. Quæst. VI.

ET non est intelligendum, quòd concupiscentia vxoris, vel rerum alienarum solum vitium sit, quia maius peccatum est desiderium colendi idola, quia si aliquis diceret, quòd vellet colere idola, lapidibus moriebatur. in. sia 13. cap. sed non occideretur aliquis si diceret, quod vellet commisceri vxori alterius, nisi vltra processisset. Ponitur autem hic hoc præceptum propter duo, Primo vt demonstretur, quòd actus interior per se peccatum esse potest, vel ad meritum, & intelligamus per istam concupiscentiam omne aliud malum desiderium. Secundo & maxime, vt eos arceret ab eo ad quod multum inclinati erant: desiderare, n. vxorem, vel rem alterius ad concupiscibilem pertinet, quę de delectabilibus est, quę multum inclinant. Desiderium autem occidendi ad irascibilem pertinet, desiderium colendi idola ad partem rationalem, quæ solum sunt de bono, & non de delectabili, nisi ex aliqua suppositione: ideo non tamen inclinant: quare non tam expresse prohibentur. *Non domum*. i. nullam rem proximi, siue viuentem, siue immobilem, siue non viuentem, siue mobilem, siue artificialem, siue naturalē: patent omnia exempla in litera. *Non ancillam*. Ancillam aliquis concupiscere potest dupliciter. s. ad carnalem cōmixtionem, & tunc pertinet ad præceptum de vxore: si autem concupiscat ad seruitium, pertinet ad hoc præceptum Ista decem præcepta sunt decem communissimæ totius hominis regulati propositiones. Et quia potentię passiuæ in suis actibus regulari non possunt, quia voluntatis imperio non subiacent: solas illas quæ aliquo modo actiuæ & passiuæ sunt regulare debemus, & istæ propriè inclinatiuæ vocantur, & sunt tres: s. rationalis, irascibilis, & concupiscibilis. Et non turbetur aliquis, quia dicimus rationalem regulari, cum ipsa omnium actuum regula sit, vt patet 2. Eth. in cap. de diffinitione virtutis, dicitur n. rationalis regulari, cum circa aliqua, quæ per solam partem rationalem desideramus, bene nos habemus, vt circa famam, honorem, desiderium sciendi, cultum Dei, & similia quæ non concupiscimus per irascibilem, nec concupiscibilem, quia nulla animalia, nisi rationalia hęc concupiscunt. Sed regulat & regulatur rationalis, quia duas partes habet, s. intellectum qui regulat, & voluntatem quæ regulatur: vnde regulatur rationalis respectu Dei, & respectu nostri: respectu Dei quantum ad cultum sibi specialiter debitum, & sic est primum præceptum de non colendo Deos alienos, aut circa vsum nominis Dei, & circa hoc est secundum pręceptum de non assumendo nomen Dei in vanum; aut circa aliquid quod propter ipsum facimus, vt nos ad eum reducamus, & sic est tertium mandatum de custodia sabbati, in quo ad solum honorem Dei sine aliqua nostra vel proximorum vtilitate nos in Deum reducimus per contemplationem, vacando ab operibus corporalibus: aut regulatur rationalis circa aliquid quod proximo debetur. s. circa honorem, & subsidium maioribus exhibendum, & sic est mandatum quartum de honorando parentes. Secunda potentia vel vis regulabilis est irascibilis, & ista & sequens non sunt circa Deum: non. n. habet aliquid Deus respectu cuius ira sit vel concupiscentia. Et si dicas contra, quia circa Deū, vt maximum bonum spes, vel desperatio est, & etiam Deum concupiscimus, vt nos beatificantem, & sic communiter dicimus, quòd Deum amamus amore amicitię, & amore concupiscentiæ: Respondetur, quòd spes & desperatio ad irascibilem pertinent respectu alicuius magni boni, quod naturaliter habere possumus, aut quod saltē naturaliter cognoscatur, licet naturaliter haberi non possit, sicut hominem habere immortalitatem naturaliter cognoscibile est, quia per mortem cognoscitur immortalitas, tamen immortalitas naturaliter haberi non potest: sic etiam montem aureum naturaliter cognoscimus, licet non sit per phantasticam compositionem, tamen naturaliter haberi non potest, ideo naturaliter haberi potest desperatio de immortalitate, vel de monte aureo, quæ pertinet ad irascibilem: illud autem bonum circa quod est

A spes nostra in Deo, aut desperatio, naturaliter cognosci non potest: nam licet vt ait Apostolus ad Rom. 1. cap. inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, a creatura mundi intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius deitas, & licet forte naturaliter cognoscere possemus, quòd Deus est, & bonorum remunerator est, vt videtur innuere Apost. ad Hebræ. 11. cap. tamen quòd Deus tali vel tali modo remuneraturus sit nos, naturaliter cognoscibile non est, ideo cognoscere, quòd Deus pro bono opere nostro facto in charitate dabit nobis vitam æternam. s. visionem claram de seipso, & fruitionem perfectam, naturaliter cognoscibile non est, nec vnquam quisque hominum cognouisset, nisi prophetæ illud enunciassent, vt patet Esa. 64. cap. cum dicitur: a seculo non audierunt, nec auribus perceperunt, oculus non vidit Deus absque te quæ præparasti diligentibus siue expectantibus te, & Apost. B 1. ad Corin. 2. cap. ait oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ pręparauit Deus his qui diligunt illum. Christus autem huius veritatis supernaturalis primus explicitus reuelator sæpissime in Euangelio promittit bene agentibus vitam æternam; vnde primi sermones quos euangelizauit de hoc fuerunt: nam cum prædicare incæpisset, dixit pænitentiam agite, & appropinquabit regnum cœlorum, vt patet Mat. 4. cap. cum ergo spes & desperatio quæ sunt ad Deum, vt circa aliquid maximum. i. vt promittit nos ex suasione glorificandos, excedat naturam, quia nec naturaliter haberi potest, sed ex sola gratia, vt patet Mat. 19. ca. vbi cum Christus quędam ad saluationem dixisset, quę discipulis suis valde dura videbantur, subiunxit litera, auditis his, discipuli mirabantur valde dicentes: quis ergo poterit saluus esse? C aspiciens autem Iesus dixit eis, apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia sunt possibilia, & sicut naturaliter haberi non potest, ita nec cognosci, vt supra inductum est: spes ergo quæ de Deo habetur, non ponitur in irascibili, quia cum irascibilis sit vis animæ, quicquid in ea ponitur, aut est motus quidam, qui vocatur passio iræ, aut quidam habitus bene aut male regulatiuus, qui est habitus moralis, qui naturaliter acquiri potest: ponitur ergo spes de Deo in voluntate nostra, & non gignitur a nobis ista virtus, sed a Deo infunditur, cum ponatur de theologicis, licet quotidie magis ac magis de Deo per lectionem sacrarum scripturarum cognoscentes firmius expectamus, & aliquis qui sperare non videbatur, iam sperat, sic ait Apost. ad Ro. 15. cap. quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & cōsolationem scripturarum spem habeamus D sic dicitur de fide, sic de charitate, quòd non sunt motus passionum, sed quidam supernaturaliter infusi de supernaturali bono amabili, aut credibili: de desperatione autem quæ opposita est spei, aliter est dicendum. s. quòd nō sit supernaturaliter a Deo nobis infusa, sed a nobis volūtariè gignitur: si. n. Deus gigneret desperationem sicut gignit spem, cum per desperationem mereamur pœnam æternam, Deus existeret principalis actor peccati nostri, & ipse nos iniuste damnaret, quod nefas est: nos autem per desperationem gignimus, quę insurgit ex quodam defectu: ideo non requirit causalitatem positiuam alicuius virtutis.

Irascibilis est animæ passio.

Damnari & saluari sunt circa idem. Quest. VII.

E ET non est inconueniens, quòd isti duo habitus sint circa idem obiectum supernaturaliter cognitum, & bonus inducatur naturaliter, & alius supernaturam, sicut patet de saluatione & damnatione quę sunt aliquo modo actus, & aliquo modo passiones: nam circa idem est saluari & damnari: saluari namque est adipisci illud summum bonum: damnari autem est deficere ab illo, sed saluatio nostra a Deo, vt patet Mat. 19. cap. vt supra diximus: damnatio autem est a nobis, sic patet Oseę. 12. cap. cum dicitur: perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum. i. perditio est tua. s. a te: auxilium autem. i. saluatio tantummodo ex me: sic ergo patet quòd spes virtus supernaturalis est nobis a Deo infusa: nam Deum naturaliter habere non possumus, ideo spes circa illum,

vir-

virtus infusa est & non passio: desperatio a nobis, quia à Deo naturaliter deficere possumus, cum sit bonum maxime a nobis elongatum. Sic est in nobis naturalis amor respectu rerum naturalium: sed amor erga Deum charitas est.s.habitus infusus: sic de concupiscentia: si.n. Deum amore concupiscentiæ diligimus, illa concupiscentia nô est aliqua passio naturalis in potentia concupiscibili, sed quidam amor in volũtate rationali, quo ordinate Deum amamus, vt nos beatificantem, & dicitur amor concupiscentiæ, quia ibi Deum ad nos volumus, sed nec propter hoc eo vtimur, sed fruimur, immo necesse est bonum frui bile amor concupiscentiæ amari, & sic felicitatem amamus. De amore amicitiæ circa Deum, & amore concupiscentiæ dicendum est, ꝙ amor amicitiæ est, quando amamus aliquid propter seipsum, vel saltem amamus ipsum, & non amamus illud, vt bonum nobis. Amor concupiscẽtiæ dicitur, cum amamus aliquid non vt ipsum in se diligamus, & aliquid ad ipsum diligamus, sed ꝙ ipsum ad nos volumus, sic enim nos amamus vinum, aut equũ, aut librum, vt ait Philosophus. 8. Ethi. non quidem ꝙ ego velim bonum equo. s. vt ipse bonus sit in se, sed amo equũ. i. concupisco, quia volo eum pro me, sic de vino, ego.n. non desidero aliquod bonum vino in se, sed desidero vinum ad me. s. vt ipsum habeam. non est ergo ad equum vel vinum amor amicitiæ, sed amor concupiscentiæ, si aũt ego amo patrem meum, non amo eum amore concupiscentiæ, sed amore amicitiæ, quia non volo ego patrẽ pro me, sicut volo pro me pecunias, vel vinum, sed amo eum, quia volo pro ipso bonum. s. ꝙ vellem eum esse incolumen, & honoratum, ditatum, & sic de alijs bonis quæ ei volo: illa.n. bona amo amore concupiscẽtiæ, quia pro alio. s. pro patre ipsa volo: patrem autem amore amicitiæ amo solum, & non concupiscẽtiæ, quia non diligo eum pro me, vel pro alijs rebus, sed alia diligo propter ipsum. Circa Deum sunt isti duo amores: nam amamus eum amore cõcupiscentiæ, quando non amamus ipsum, vt ipsi bonum sit in se, sed amamus eum, tanquam bonum nobis, scilicet tanquam bonum beatificans nos, & sic desiderare Deum videre vel amare eum, vt det nobis vitam æternam, est amare eum amore concupiscentiæ, qui eum pro nobis cõcupiscimus. Sed dicet aliquis, videtur ꝙ amare Deum amore concupiscentiæ sit amor deordinatus, & consequenter peccatum, quia videtur esse hoc vti fruendis. Si autem nos desideremus Deum, vt nobis det aliquid, desideramus ipsum propter alterum, & sic vtimur ipso quo frui debebamus, sicut si ego colam Deum, vt faciat me ditem, vel pulchrum, aut sapientem, pecco mortaliter, quia ipsum ad alterum diligo: sic ergo hic. Respondetur, quòd ratio peccati in vtendo fruendis, & fruendo vtendis est in hoc, quia mutatur ordo, & gradus bonorum: nam bonum secundum seipsum est diligibile, quia bonum est, quod omnia appetunt, vt patet in principio 1. Ethic. si ergo aliquid magis bonum est, magis diligibile est, si maxime bonum, maxime diligibile, per regulam communem philosophi. 2. Topicorum: si simpliciter ad simpliciter, & magis, ac maxime: secundum ergo hoc si aliquid quod magis amabile est, minus amatur, vel si aliquid quod minus amabile est, magis amatur, mutatur ordo naturalis diligibilium & peccatur, quia in practicis error peccatum est: Deus enim omnium entium optimum est, ideo maxime diligibile est, si autem nos aliquam rem magis quam Deum diligamus, iam peruertimus ordinem amoris, & peccamus.

Quid sit amor amicitiæ, & amor concupiscentiæ.

Dupliciamore Deũ amamus.

De distinctione eorum quæ diliguntur, & quæ sit dilectio ad Deum. Quæst. VIII.

PRæter hoc considerandum est, quòd eorum quæ diliguntur, quædam diliguntur vt fines, quædam vt ea quæ sunt ad finem: fines autem ratione maioris boni magis diliguntur, & inter ipsos fines subordinatos fines architectonici sunt nobiliores, & amabiliores, vt ait Arist. in princip. primi Ethic. quandocunque ergo aliqua res propter alteram diligitur, minus diligitur, quam illa propter quam diligitur: si ergo aliquis diligat Deum propter aliquam aliam rem, & dicat se diligere Deum super

F omnia, includit contradictionem: cum ergo quisquam Deum diligit, vt eum diuitem faciat, Deum diligit amore concupiscentiæ: tamen peruertit ordinem diligendi, quia per se, & vt finem intentum intendit diuitem esse, & diligit: Deum autem diligit non quidem secundum se, sed secundum alterum, scilicet in quantum proficit nobis ad esse diuites: fruimur ergo hic vtensibili, & vtimur fruibili, & peccamus valde, quia Deum non, vt finem diligimus, sed vt id, quod est ad finem: quando autem Deũ amamus amore concupiscentiæ, vt nos beatificet, nulla peruersitas ordinis est, quia sic Deus summum bonum est, & finis architectonicus, ita nos eum concupiscimus, vt finem vltimum & summum bonum: beatitudo enim est summum bonum & finis, & ipsam desideramus propter se, atque alia propter ipsam. Cum ergo desideramus Deum tanquam beatitudinem nostram, desideramus eum, vt finem, & summum bonum, & sic ullo modo mutatur gradus bonitatis diuinæ, quia nihil ei præponitur, nec potest Deus in maiori gradu diligi, quàm vt finis architectonicus diligatur. Amor ergo iste concupiscentiæ quo amamus eum, vt beatificantem nos, amor ordinatus est, & sic notanter dicitur, quòd non diligimus Deum, vt bonum pro nobis, sed vt bonum nobis, quia ly pro notat causam finalem, & hoc mandat nobis Deus, vt amemus eum concupiscendo eum nobis, quia sic magnum bonum profitemur in eo, cum dicamus nos indigere ipso tanquam summo bono proficiente nos, & vult vt velimus nos ipsum, qui est summum bonum, communicare nobis suam bonitatem, quia bonum sui ipsius est diffusiuum, & in isto amore contingit nos frui Deo, quia frui est quiescere in aliquo bono totaliter delectabili & completissimo, quod satiet radicitus appetitum: hoc autem non est, nisi quando nos volumus adhærere illi bono completissimo, per cuius adhæsionem repleamur, & hoc est illud bonum concupiscere. Amamus autem Deum amore amicitiæ, cum amamus ipsum, non tanquam faciẽtem nobis aliquod bonum, sed vt ipsi bonum sit, scilicet quia volumus, quòd Deo multæ laudes dentur, & quod multos cultores habeat, & quod in omni terra nominetur gloria eius. Nam licet ipse istis bonis, quæ nos facimus non indigeat, tamen nos valde meremur, quia ista ei vel pro eo diligimus, & gratos nos habet, & isto modo amantes eum dicimus, quod benedictio, & claritas, & gratiarum actio, & fortitudo sit Deo nostro, & patet quod ista a Deo valde acceptentur: nam Deus ordinatius diligit nosipsos, quam nosipsi diligamus alterutrum: nam ipse totaliter liberaliter diligit nos autem aliqualiter curui sumus, sed sic est apud homines, quod si aliquis valde diues, & potens habeat amicum pauperem, etiam si nullum bonum pauper diuiti conferre potest, si tamen placet sibi valde, quia amicus suus diues est in tanta prosperitate, & desiderat, quòd semper in eadem maneat, amicus diues recipiet hoc in gratia, & acceptabit voluntatem amici pauperis dato, quòd vltra nihil conferre possit: a fortiori ergo Deus qui liberalius diligit acceptabit voluntatem quando nos desideramus, quod magnæ laudes dentur ei, vel quod bonos & multos cultores habeat, & sic de cæteris. Si autem quæras quis amor istorum ad Deum sit maior. Respondetur, quòd sine dubio valde maior est amor amicitiæ, quàm amor concupiscentiæ, idest quòd valde maius & melius est desiderare, quòd Deo dentur multæ laudes, quam desiderare, vt det nobis vitam ęternam quod est desiderare, vt summum bonum nostrum. Et patet, quia licet istos duos amores ad Deum habere debeamus, tamen solus amor amicitię est amor charitatis: amare namque Deum scilicet volendo pro eo, vt ei dentur multæ laudes, est amare eum ex charitate, sed amare eum, vt det nobis vitam æternam, non est habere charitatem ad Deum, sed habere charitatem ad nos, scilicet velle nobis summum bonum: ideo diligendo Deum amore concupiscentiæ nihil meremur, quia non est proprie diligere, sed concupiscere, nisi forte mereamur per accidens, scilicet in quantum nos habentes istum actum sumus in charitate, & sic meremur in comedendo, vel dormiendo, qui sunt indifferentes: nam charitas est radix merendi, super quemcunque

Amor amicitiæ maior est ad Deũ quã amor concupiscẽtiæ

Charitas est radix merendi.

cunque ergo actum cadat, qui sit compossibilis cum charitate, faciet eum meritorium. Et ideo si aliquis solum concupiscat Deum, vt det ei vitam æternam, nihil magis meretur quam si nihil concupisceret, vel quam si dormiret: ideo ad actum contritionis non sufficit quod aliquis desideret vitam æternam, sed quod Deum diligat ex charitate, s. amore amicitiæ: etiam patent supradicta, quia nullus potest diligere Deum amore amicitiæ quin sit in charitate, quia vel ante stabat in charitate, vel per istum actū reducitur ad charitatem: sed possumus amare Deū amore concupiscentiæ existentes in multis peccatis: nam aliquis qui actualiter est furans, vel est in alijs peccatis, poterit desiderare vitam æternam, sed impossibile est cum peccato mortali existere amorem amicitiæ ad Deum. Patet ergo de his, & si cum irascibilis malū aliquando prosequitur destruendo totaliter, & sic est mors quę pertinet ad homicidium, aut aliquid in re destruendo, & sic faciēdo perdi bonam famā: vel res, & est falsum testimoniū, quod pertinet ad octauum præceptum. Tertia & vltima, quæ regulatur est concupiscibilis, & est circa bonum delectabile. Et tunc fit vitium dupliciter, vel in actu interiori, vel in exteriori, aut quantū ad id, quod est delectabile tactui, & sic est nonum de non concupiscenda vxore proximi, aut quantum ad res vtiles, quæ in delectabile tactui siue gustui ordinantur, & sic est decimum præceptū de non concupiscendis rebus proximi. Si autem consideretur quantum ad actum exteriorem eodem modo distinguendo, scilicet aut in delectabile tactui, & sic est sextum mandatum de non fornicando, aut de vtili, & sic est septimum de non furando.

Quare illa consequentiū dispositio quæ sic habetur in monte, dum loquitur Deus.

Hæc sunt verba. Hic ponitur tertium, scilicet quorundam consequentiam dispositio. *Hæc sunt verba.* Hoc dicit Moyses. q.d. non intelligatis, quod hæc a me ipso nouiter fingo: quia Deus ista vobis locutus est in monte Oreb. *Ad omnem multitudinem vestram.* Quasi dicat, quādo Dñs dicebat ista in monte Oreb, omnes eratis cōgregati audientes, vt colligitur Exod. 19. capit. vbi mandauit Deus Moysi, vt purificaret populum, vsque in diem tertium, & postea sequitur, q̄ eduxit eos extra loca castrorū ad radices montis, vt audirent Deum loquentē in tuba, & hoc possibile erat, quia innuebatur pactum sempiternum cum toto populo, in quo imponebatur ei onus durarum obseruationum: ideo oēs vt consentirent debebant ei præsentes esse. Et licet quantum ad præcepta decem moralia, quæ Deus per Angelum dixit, omnes obligati essent naturaliter: ideo quando recitarentur cogerentur consentire, cum iniuncta esset iam eis obligatio: tamē ad præcepta cæremonialia vel iudicialia non erant naturaliter obligati: ideo requirebatur nouus eorum cōsensus, ad quem confirmandum totus populus venire debebat: vt non viderentur obligatæ certæ singulares personę, sed totus populus, & cōsequenter successores eorum. *In monte.* s. in monte Oreb, siue Synai, qui erat apud eos, cum de nullo alio faciat scriptura, ita specialem mentionē, quod quocunque nomine nuncupetur intelligitur satis quid sit. *De medio ignis.* Præcedenti c. ista exposita sunt, s. quod de monte Synai in quo ista fiebant, videbatur erumpere ignis magnus de cacumine montis, & ille ignis tendebat in altum, nec tamen videbatur ibi esse aliquis ignis, nisi quia fumus magnus emittebatur: causa erat, quia nubes densissima operuerat montē, & in medio montis in altū, vbi erat ignis, eleuabatur quiddam valde obscurum, & illud vocatur caligo: quia nubes impressio est condensata ad modum nebulæ, & est aliquomodo nebula, licet dēsitas faciat aliquando ad obscuritatem, interdum autem ad maiorem perspicuitatem: nam id quod nigrum est, si fuerit densum, erit tanto magis nigrum: si autem fuerit candidum ex densatione erit fulgidius: nubes tamen hic impressionem aliquomodo lucidam signat: caligo est impressio meteorica valde obscura & densa, & ista duo erāt in monte: nubes. n. quantum ad extremitates montis distantes a medio, de quo videbatur erumpere ignis: caligo autem quantum ad medium, in quo fumus ascendebat de cacumine mōtis, & in illa caligine videbatur formari vox tubæ, quæ sonabat oēs istas voces, de quibus dictum fuit, de his clarius innuitur Exo. 19. c. *Nihil addens.* i. non

A dixit plura verba quā ista. s. in fine: sed in verbis sic: quia ibi data fuit causa de obseruatione sabbati, s. quia Deus illa die quieuit ab omni opere suo: hic aūt nō ponitur cā. *Et scripsit ea in tabulis.* s. Angelus: quia Angeli fuerunt ministri legis, & eā Moysi dederunt: ad Gala. 3. lex cōfirmata per Angelos in manu mediatoris, & hoc intelligitur tā de primis tabulis, quæ fractæ fuerunt, quā de secundis quæ māserunt. Vtreque. n. digito Dei. i. mādato Dei & ministerio Angelorum cōscriptæ fuerunt: sed dfīa est, quia primę creatę sunt nouiter a Deo, vt patet Exo. 32. tabulas factas opere Dei, & deinde scriptas digito eius vocat: tabulæ secundæ per Moysen dolatę & dispositę sunt, vt patet Exod. 34. c. *Quas tradidit mihi.* Ascenderat Moyses in mōtem, & steterat ibi. 40. diebus cū dn̄o, post quos dedit ei tabulas, s. primas quæ fuerāt factæ opere Dei. i. nouiter

B creatę, & deinde Angelorū ministerio scriptę qd̄ vocatur scriptū esse digito Dei: has tulit secū Moyses, & fregit, q̄ vidit populū idolatrasse, & occisis 23. millibus cōuersus orauit pro eis Dn̄m. 40. diebus continue, & post hos mādauit ei Deus dolare, & præscindere alias tabulas, quas Angeli scripserunt iuxta verba priorū, de quo Exo. 34. c. nunc de tabulis secundis curat, quia istæ manserūt apud eos, & erāt in arca fęderis: de omnibus late habetur infra 9. c. in litera. Fuerunt autem istæ tabulæ datæ ad testimonium, vel probationem, q̄ Deus dedisset mandata: nam si forte aliquis negare vellet Deum dedisse legē Hebręis, probari poterat ostensis illis tabulis, quales scribi non potuissent opere humano: & illæ continebant verba præceptorū. *Audistis vocem de medio tenebrarum.* Quia ignis in

C quo voces audiebantur, tenebrosus aliqualiter erat: causa assignata fuit præcedenti cap. *Et montem ardere.* Idest igne circūdari, licet non cōsumeretur. *Principes tribuum.* Sicut erant duodecim tribus, ita erant principes duodecim. & ista erant qui veniebant per lineam primogenitorum directe ab ipso capite tribus alicuius: isti principes tribuum erāt magnæ dignitatis: quia in omnibus actibus principalibus ipsi præponebantur cæteris: vnde quando in dedicatione tabernaculi, & consecratione sacerdotū totus Israel obtulit Domino quilibet vt potuit, oblationes tamen istorum duodecim principum solum nominātur, vt patet Num. 7. cap. & sic erat in castramentationib. & mutationibus ad actus publicos, & generaliter in oībus in quibus aliquis honor intendebatur. *Et maiores natu.* Idest homines de maiori progenie, vel maioris ætatis,

D idest qui maiori tēpore ante natus est. Et vtroque modo accipitur in scriptura, sed magis pro senibus, vt patet Genes. 48. vbi Manasse maior natu vocatur quàm Efraim: sed ambo fratres erant: dicitur tamen propter ętatē, quia Manasse primogenitus erat: & sic accipitur hic: vt patet in Hebræo vbi habetur (zaquin) quod signat seniores. *Ecce ostendit nobis Dominus maiestatem.* Dicitur maiestas, idest maior status: & est quadam mirabilis dispositio, vel honor apparens in facie, & apparatu habentis: & quia a maioritate dicitur, solis maximis cōuenit, vnde soli Deo proprijssime, in cuius aspectu mirabilis gloria apparet, quantam nec oculus vidit, nec auris audiuit. Illa namque est cuius aspectu beati efficimur: ad homines tamen ex quadam remotissima, & æquiuoca similitudine

E transumpta est, non tamen nisi ad maximos, s. ad reges, & imperatores, qui super alios mortales quadam apparatus & honoris excellentia fulgent.

An Iudæis patuit Dei Maiestas. Quæst. IX.

Ista autem Maiestas Dei Iudæis non patuit, quia ipse dixit Exo. 33. cap. non videbit me homo & viuet. Cum autem maiestas a maiori statu dicatur, maiestas Dei dicetur maximus status eius; iste autem est status fulgoris, vel magnitudinis eius, secundum quòd reuelatur alicui per essentiam, quæ est totum bonum, & altissimus gradus perfectionis: istam autem Hebræi non viderunt: nam solus Moyses dicitur vidisse Deum per essentiam, scilicet sine figuris & ænigmate, vt patet Numeri duodecimi, cap. cum dicitur non per ænigmata & figuras Deum videt: alij autem non solum vulgares qui minimum gradum perfectionis in videndo Deum tenuerunt, sed etiam

Ipsi prophetæ contemporanei Deum per essentiam non videbant, sed per vocem quandam in vigilia formatam, siue imagine visibili, aut per somniales figuras, s. visionē imaginariam, vt patet Num. 12. cum dicitur si quis inter vos propheta est in visione apparebo ei, aut per somniū loquar ad illum: per apparitionem in visione intelligitur visio alicuius imaginis, in qua angelus loco Dei apparebat, & formabat verba, aut locutio in voce formata, sine aliqua apparenti imagine: per locutionem in somnio intelligitur visio imaginaria, aut formæ fantasticæ, ꝑ quas interdum quis sibi videtur audire, aut videtur videre. Concluditur ergo quòd cum Iudæi siue prophetæ, siue non prophetæ non viderint Deum per essentiam præter solum Moysen, quòd non viderint proprie maiestatem Dei. Si autem dicatur hic vidisse maiestatem Dei. Hoc est quod viderint quædam insignia aduenientis maiestatis: signa autem quæ viderunt sunt ista, quia licet non viderunt maiestatem, viderunt tamen quædam signa maiestatem præfigurantia, scilicet montem ardere, vsque ad cœlum, & vocem magnam, & terribilem in tuba, qualia ad demonstrationem aduentus alicuius puræ creaturæ nunquam apparuerunt. *Et magnitudinem suam.* Idest fortitudinem vel potentiam suam. *Et probauimus hodie quod loquente Deo cum homine vixerit homo.* Idest experti fuimus magnum Dei beneficium, scilicet, quòd ipse nobiscum locutus fuerit, & non mortui fuerimus: putabant enim, quòd nullus viuens audire posset vocem Dei, quia terribilis est vt ipsi senserunt: antiqui enim sicut existimabant maximum entium, scilicet id quo nihil melius excogitari potest, vt ait Anselmus: ita existimabant Deum esse maximum terribilium. Et sicut in animalibus dum aliqua animalia fortiora & terribiliora sunt, ita existimabant Deum esse habentem vocem terribilissimam, & visum valde formidolosum: ideo quicunque Deum audiret, putabant quòd moreretur, vel quicunque eum videret: de auditu patet: quia isti qui istam vocem audierunt quam putabant esse Dei, existimabant quòd qui vocem Dei audiret moreretur, cum autem audierunt istam vocem, & non mortui sunt, admirati sunt: & receperunt hoc pro valde magno beneficio dicentes, probauimus hodie quòd loquente Deo cum homine vixerit homo: putabant etiam quòd quicunque videret Deum moreretur, quia putabant eum visu valde terribilem: sic patet Iudi. 13. cap. cum vidissent Manue pater Samsonis & vxor sua Angelū Domini dixit Manue moriemur, quia vidimus Deum: sed secundum veritatem Deus, nec est terribilis visu, nec placidus, nec auditu: quia Deus secundum se nec videtur, nec auditur: si tamen referatur videre & audire ad animam, per quā Deus perceptibilis est, Deus est summum visibile, & audibile, continens in se omne delectamentum, cum delectationis & boni fontale principium sit. Deus tamen in subiecto figuratur, idest angelus apparens loco Dei in aliqua corporea imagine assumpta, apparebat aliqualiter terribilis: vt populus ille, qui valde rudis & imperfectus erat, & solo timore ad Deum ducibilis, ad reuerentiam Dei in angelis per quendam terrorem apparentium Angelorum moueretur. Ideo siue apparerent vulgaribus hominibus, siue magnis prophetis, apparebant aliqualiter terribiles: de quo Daniel decimo capit. cum dicitur ad Angelum qui venerat ad reuelandum secreta: Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me virium. *Cum ergo moriemur.* Ita fortis videbatur eis illa vox, quòd si amplius eam audirent, putabant se confestim morituros: quia humana fragilitas maiestatem Dei ferre non valet: vnde Daniel viso Angelo propter refulgentiam excedentem corruit in terram, & dissolutæ sunt compages renum eius Daniel. 10. capit. & satis patet per ea quæ sequuntur. *Et deuorabit nos hic ignis maximus.* Videbatur eis, quòd ille ignis semper magis, ac magis crescebat, & si multum Deus moraretur loquendo, accederet ignis, & consumeret eos. Et hoc erat quia iste ignis ante a principio videbatur solum erumpere de vertice montis, postea magis ac magis videbatur prolabi per conuexa montis, & appropinquare versus Hebræos, qui stabant tunc extra castra ad radices montis, vt patet Exo-

F di 19. capit. iste tamen ignis maximus non erat ignis clarus, ita quòd multum videretur, sed erat fumosus valde: dumtamen fumus continue descenderet versus radices montis, satis patebat quòd descenderet ille ignis. *Si enim vltra vocem Domini audierimus moriemur.* Non potentes eius magnitudinem tolerare. *Quid est omnis caro.* Quasi dicat nihil est vt tam terribilem vocem audiat. In omni sensatione debet esse proportio potentiæ sensitiuæ, & obiecti sensibilis, alias excellens sensibile corrumpet sensum: vt Philosophus ait 2. de Anima, potentia autem auditiua debilis est, vt a tanta voce patiatur. Quia Deus volebat illam vocem formare sic terribilem, & improportionatam eorum potentiæ auditiuæ, vt ipsi ex tāta superabundantia obiecti sensibilis timorem conciperent, & inciperent timere Deum, & subijci ei: populus namque imperfectus valde qui nunquam Dei amorem tenuerat,

G aut iugo legis subditus fuerat, per timorē magnum erudiendus erat: & hoc fecit Deus, vt patet Exo. 20. cap. nam cum totus populus exhorruisset terribiles voces Dei, & clamasset ad Moysen dicens, loquere tū nobis & audiemus, & non loquatur nobis Dominus ne forte moriamur: ait Moyses: nolite timere: vt enim probaret vos venit Dominus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis. In lege autem noua apparuit Spiritus Sanctus in forma delectabili: nam linguæ igneæ non erant aliquomodo terribiles, cum ibi non esset fumus, aut vox terribilis conturbans eos: licet prius fuissent facti quidā soni aduenientis Spiritus. *Vocem Domini Dei viuentis.* In Hebręo dicitur. *Vocem Deorum viuentium.* Quia dicitur. *Elohyn hayn.* Si autem singulariter diceretur esset. *Elohe hai.* Et respondet Aben Ezra, quod hic dicitur de

H Deo cum Angelis, quia vtebatur Deus Angelis vt ministris. Sed hoc nihil est, quia siue Deus, siue Angelus loqueretur, vnus est qui loquebatur. Item quia Gen. 1. cap. vbi nos dicimus. In principio creauit Deus: in Hebręo habetur Elohyn pluraliter: & tamen ibi non potest referri ad Angelos, quia Angeli non creabant, nec aliquid disponebant: quia creationi non subijcitur aliquid in dispone do, sed de nihilo producitur: ideo dicendum quod Moyses voluit hic diuinarum personarum monstrare pluralitatem, vel est modus loquendi Hebraicus ponens plurale pro singulari aliquando.

Qui de medio ignis loquitur. Et hoc magis terrorem augebat, quia vox auribus insupportabilis erat: & ignis sui timorem nimium ingerebat.

Tu magis accede. Sciebat .n. populus Moysen sanctum virum esse, & Dei secretarium: ideo credebant ꝙ Deus

I non appareret ei ita terribilis sicut apparuerat ipsis, vel quia si Moyses solus ad Deum iret, non esset necesse Deū clamare voce magna: & sic ibi sine periculo manerent. *Quod cum audisset Dominus.* Probabile est, quòd præcepta illa dicebantur in voce tubæ multum distincte: & fiebat aliqua morula in fine cuiuslibet: in fine autem omnium magna mora interiecta, quasi pręcepta alterius modi esset Dominus incæpturus, cępit populus clamare ad Moysen, ne magis eis loqueretur: nō est verisimile quod sonante voce ipsi ad Moysen loquerentur dimittentes audire præcepta Dei: & tunc posita petitione populi Moyses accessit ad Dominum: quòd autem ipse & Aaron & filij eius stabant ad radices montis separati a reliquo populo, patet Exo. 19. cap. *Quis det talem eos habere mentem.* Scilicet, vt sic animo habeant qualiter ore proferunt, vel vt post ita velint, & faciant sicut nunc dicunt: sciebat

K enim Deus quòd post auerterent se a verbis eius, & idolum colerent. & loquitur hic Deus per modum optantis, quia Deus omnem hominem vult saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire 1. Timoth. 2. capi. Ideo omnes ad hanc veritatem agnoscendam illuminat, quia illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Ioannes primo cap.

Quomo-

Quomodo Deus sæpe in scriptura videtur aliqua desiderare quasi facere non possit, & quadam ratione: quæ videntur probare omnes circulationes quas Christus fecit in redemptione fuisse superfluas. Et de materia prædestinationis qualdam inquisitio, & consilium tutum, atque amplectendum. Quæst. X. A

ET illud Dei desiderium patet in multis, nam licet ipse omnia possit facere, quæ velit, ita vt simpliciter nõ sit necesse ei aliquid optare, tamen loquendo ex suppositione, scilicet ex sua prædestinatione, & præscientia æterna aliquando videtur aliquid desiderare, quasi facere nõ possit: & patet in multis locis prophetiarum, vbi videtur desiderare quòd Iudæi faciant rectas vias suas, & tamen in ipso est facere rectas vias nostras: quia sine ipso nihil possumus facere: & aliquando hoc in metaphoris dicit: vt patet Esai. 5. cap. de vinea: & dicit quòd expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas, idest expectauit cum desiderio in eis fructum bonorum operum, tãquam colonus cum desiderio expectat fructuum terræ optimum: sed inuenir labruscas, idest mala opera. Quod autem de bonis & malis operibus intelligatur, & non de aliqua materiali vinea, subdit Esaias in eodem ca. dicens, vinea Domini exercituum domus Israel: & vir Iuda germẽ delectabile eius: & alibi cum Deus se desiderare reperire aliquos bonos indicaret, dixit: ficus præcoctas desiderauit anima mea, & in Euangelijs sæpe: vt patet Ioan. 4. ca. cum Christus locutus fuisset ad mulierem Samaritanam apud puteum, & discipuli apportauissent ei cibos de ciuitate, cũ iam esset hora, & plusquam hora sumendi cibos, flagrãs desiderio animarum dixit: ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis: & post: cibus meus est, vt perficiam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius: & alibi dicit de se Deus volens animam ad se conuertere dicit: ego sto ad ostium, & pulso, & si quis aperuit introibo, & intrabo cum eo: sed quis nisi Deus dare potest, vt aliquis bonam voluntatem habeat? nullus inquam: quia ipse dat bene velle & perficere: quomodo ergo desiderat? Responderi posset quòd Deus gratiam dat, sed liberum arbitrium gratiam repudiare potest, vel ea non vti, sicut omnes actualiter habentes gratiam si incipiant male operari: sicut 11. cap. diximus non vtuntur gratia quam habent, quia gratia liberum arbitrium non cogit sed perficit: in eis autem, quos Deus diligit, non solum gratiam gratificantem infundit, sed etiam confortat, vt tentationibus non succumbant, & gratiam non deferant: cum ergo hoc in quolibet homine Deus facere posset, quomodo desiderare dicitur? quia hoc etiam sæpe de Christo dicimus, vt patet Luc. 19. quòd vidit ciuitatem Hierusalem, & fleuit super illam compatiens cæcitati eorum & de peccato dolens: & tamen ipse ab oculis eorum abscondera: mala superuentura ipsis, quæ si audiuissent forte pœniterent, & poterat eis tantam gratiam dare vt conuerterentur. Et si dicas quòd non vult Deus sic totaliter mouere liberum arbitrium, vt homo sine aliquo labore conuertatur, sed alios modos inquirit: ideo multum Christus in prædicatione laborauit. Et sic est de redemptione: potuerat enim eos sola voluntate redimere, sed mortem subiuit amarissimam. Sed adhuc stat argumentum: quia etiam per istos labores, & illis maiores in millecuplo Christus neque vnum ad se conuertisset, nisi eos interius gratia illustrasset. Et patet in Apostolis, qui cum stetissent cum Christo magno tempore, tamen adhuc quasi carnales & imperfecti erant: erant enim contentiones inter eos, quis maior esset, vt patet Matth. 18. cap. & post mortem Christi ante ascensionem cum de terrenis interrogabant, si si restitueret regnum Israel illo tempore, Act. 1. ca. cum autem superuenit Spiritus Sanctus repleti sunt vsque ad summum: vt magis illo tempore modico profecerint, quam toto tempore quo cum Christo conuersati sunt etiam si mille annis cum eis stetisset: ideo imminente passione prędixit eis, quod vtile erat eis quod ab eis recederet, vt mitteretur paraclitus, Ioan. 16. ca. quanto tempore cum Christo steterunt eum quodam amore humano dilexerunt, vt patet ad Corinth. 2. cap. & 5. si aliquando Christum secundum carnem cognouimus, nunc autem non cognoscimus: gratia ergo interior est quæ ho- minem conuertit, & sic patet Actuum 13. cap. crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam æternam: alij autem suis demeritis exigentibus gratiam Dei, vt Euangelio crederent eius, non acceperunt. Si tamen istis qui non crediderunt, ad credendum gratiam dedisset, ipsi etiam firmissime vt nos credidissent. Si autem dicas, quod isti demeritis suis exigentibus gratiam non recipiunt. confiteor quidem hoc clarissime. Sed quomodo illis qui conuersi sunt, & erant in paribus vel maioribus peccatis, gratia vt conuerterentur data est? quia ita demerita illius sicut illius gratiam apponi non merebantur: per aliqualia enim peccata æqualiter demeremur. Respondetur quod siue iste conuersus siue non conuersus gratiam non merebantur, vel vt magis dicam per peccata sua apponi gratiam demerebantur: sed isti immerito gratiam dedit, alteri immerito gratiam dare noluit.

B Aliquando etiam electis suis gratiam non apponit, sed eos in magna peccata permittit cadere, sed in fine conuertit: ideo considerans hoc Esaias clamabat ad Dominum dicens: quare errare nos fecisti de vijs tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? Esa. 63. ca. hæc omnia ab vno primo principio dependent. s. quia hos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imagini filij eius: ideo omnia sibi cooperabuntur in bonum siue bona siue mala: quia secundum propositum, i. electionem Dei vocati sunt sancti: ad Rom. 8. c. eis autem qui non electi sunt, non cooperantur omnia in bonum: quia licet Deus eis ex liberalitate gratiam temporaliter concedat, ipsi tamen operabuntur male, vt eam amittant, & in malo finiant. Est ergo tota prædestinatorum vita ex Dei gratia: quia ex gratia antequam sint eliguntur: & ex gratia post in mala decidentes ad bona eriguntur. Cum malis autem qui damnabuntur Deus aliquando ex gratia se habet, eis gratiam gratificantem temporalem tribuendo, quam nunquam perderent, nisi proprijs demeritis exigentibus aliquando iuste. s. eis propter demerita gratiam non apponendo: nunquam autem iniuste, quia in pœnis citra mensuram semper punit. Non possunt ergo damnati de alio cõqueri nisi quod Deus eos non elegit: sed nec propter hoc cõqueri pñt, vt patet ad Rom. 9. quis est homo qui Deo respondeat? nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit quid me fecisti sic? an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Beati ergo quos Deus ante secula, antequam quicquam boni aut mali ageret, immo antequam aliquid essent, in suam sortem elegit, vt habitent cũ eo in domo sua, & in sæcula sæculorum laudent eum. Maximum ergo beneficium quod Deus alicui homini impartitur, est ipsum ab æterno ad se eligere: omnium autem alia ad hoc quædam viæ sunt, vt natiuitas Christi in carne, passio, & euangelicæ legis datio. Quid enim alicui prodest Christum passum fuisse si ad vltimum in inferno damnabitur? inter has autem præpositas rationes licet aliqualiter videantur sibi cohærere, intricatissimæ sub apparent difficultates quas proferre superfluum, immo perniciosum credo: cum nullatenus earum pateat dissolutio: in tantum vt Apostolus ad Rom. 11. cogatur ex admiratione clamare. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Consulerem ergo cuilibet fideli, vt se ex Dei gratia crederet prædestinatum: sed ad hoc peruenire non posse sine magnis laboribus, vt sic desperans non recedat ab omni opere bono. Et ne nimium credulus gratiæ prædestinationis sine aliquo opere se gloriam adepturum putet: quia id quod per prædestinationem promissum est, & plerumque sine magnis laboribus & Sanctorum precibus adipisci non possumus, vt ait Gregorius primo dialogorum: quia Deus sic præordinauit, vt Sanctorum precibus quod promisit, & adipiscamur. Et ponit exemplum de Isaac: prædixerat & promiserat ei Deus, quod in semine eius benedicerentur omnes gentes, & multiplicaretur sicut arena quæ est in littore maris, & tamen vxorem sterilem ei dedit, & per 20. annos stans cum ea filios habere non potuit, donec ex magnis, continuis, & deuo-

C, D, E

Quomodo Deus nobis dat gratiam.

Tota prædestinatorum vita est ex Dei gratia.

Quid pro præsenti in hoc sæculo dici possunt.

Bonum consilium in materia prædestinationis.

tis precibus transactis 20. annis duos gemellos suscepit: F vt patet Gen. 26. capit. Et hoc quidem monet Apostolus ad Corinth. 1. 13. cap. nunc autem manent in nobis spes, fides, charitas: spes autem est certa expectatio beatitudinis ex gratia Dei: sed nullus posset certe expectare vitam æternam, nisi se crederet prædestinatum: quia aliàs impossibile est: ergo licet nobis immo debemus credere nos fore prædestinatos. Et si aliquando diabolica insurgat tentatio proponens nobis esse nos a Deo præscitos, non assentiamus ei, sed totis viribus eam fugiamus: quia nulla tentatio quam ista periculosior est: tangit enim in radice. Humiliemur ergo coram Domino toto corde, quia fidelis est, & se ipsum negare non potest: & exaudiet nos inuocantes, & quærentes eum in veritate: quia voluntatem timentium se facit. Et assuefiamus colloquijs spiritualium virorum, qui nos precibus, & commonitionibus a malo reuocent. Et vacemus assidue lectioni sacrarum scripturarum, in quibus misericordiæ eius infinitæ demonstrantur. Considerantes quod pro nobis Christus orauerit Ioan. 17. capit. tantæ autem auctoritatis fuit illa oratio cum clamore valido, quod pro sua reuerentia exauditus est: ad Hebr. 5. capit. hæc enim & similia frequentius relegentes in ardorem & spē æternorum bonorum accendemur: quia quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus, idest certam expectationem vitæ æternæ: ad Roman. 15. capit. *Vade ergo, & dic eis*. Quia tunc Moyses stabat cum Domino in monte petens de eo quod populus dixerat. *Reuertimini in tentoria vestra*. Erant enim castra aliqualiter separata a loco, vbi populus conuenerat ad audiendam legem: & post reuersi sunt, manente Moyse cum Domino quod patet Exo. 19. cap. quia populus fixerat castra separata a monte, in locis planioribus, & cum debuit Deus loqui ad populum, eduxit eos Moyses de castris, vsque ad radices montis, & ibi stantes audierunt: vt patet illic in litera: dictis autem verbis mandauit Deus vt reuerterentur a loco illo in tentoria sua. *Tu vero sta hic*. Dictis istis proposuit Deus Moysi quædam præcepta iudicialia quæ habentur Exod. 21. & 22. & 23. capit. & post descendit ad populum, & denunciauit eis verba illa, & mandauit quod redirent in tentoria sua: & facto mane sequentis diei confirmauit legem in sanguine: & ascendit ad Deum in monte: & ibi mansit per quadraginta dies quousque habuit tabulas: vt patet Exo. 24. cap. & 32. capit. deinde post adorationem idoli, & occisionem adorantium, ascendit & stetit octuaginta diebus, quadraginta orando pro peccato, & alijs quadraginta vt acciperet secundas tabulas: de his diximus latius Exo. 33. capit. & patet infra nono, & decimo capit. secundum veritatem tamen hoc non concluditur. Hebræi enim volunt quod fuerint omnes dies quibus stetit Moyses coram Domino 120. & hos diuidunt per ter 40. scilicet 40. pro primis tabulis, & 40. orando postea pro peccato vituli: & quadraginta pro tabulis secundis: sed inspiciendo veritatem literæ infra 9. cap. vbi ista dicuntur: reperietur Moyses stetisset bis 40. scilicet primo pro tabulis, secundo pro peccato: pro secundis autem tabulis vtrū steterit 40. diebus nō innuit litera, sed satis videtur, quod quotquot illi fuerunt extra alia duo 40. fuerunt. *Custodite igitur*. Idest ex quo ista præcepta cum tanta auctoritate & diligentia vobis data sunt, custodite ea. *Non declinabitis ad dextram, nec ad sinistram*. Idest ad nullam partem, quia virtus in medio est: ideo ad quamcunque partem declinetur vitium est: sic etiam est de lege iusta: est enim recta ratio: ideo quomodocunque declinemus in obliquum incidimus, vt patet 2. Ethic. c. de medio virtutis. *Vt bene sit vobis*. Tria hic promittuntur. primo vita, scilicet quod non morerentur ægritudinibus, & subitis mortibus, vt patet Exo. 23. & infra 7. cap. auferet a te omnem infirmitatem Ægypti. Secundo affluentiā temporalium quæ dicitur bene esse: vt Esa. 1. si audieritis & in mādatis meis ambulaueritis bona terræ comedetis. Tertio dierum longitudo, scilicet vt protelentur dies vestri.

Notent viri sancti, & cōfessores, ac prædicatores Euangelici, vt instruant populum in his.

G

H

I

K

CAP. VI.

Hæc sunt præcepta & ceremoniæ atque iudicia quæ mandauit Dominus Deus vester: vt docerem vos, vt faciatis ea in terra ad quam transgredimini possidendam: vt timeas Dominum Deum tuum: & custodias omnia mandata, & præcepta eius, quæ ego præcipio tibi, & filijs ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, vt prolongentur dies tui.

Hæc sunt. Positis supra præceptis decalogi: hic subiunguntur alia præcepta.

Quomodo tantum sunt duo præcepta decalogi. Et quod in amore Dei & proximi tota lex dependet virtualiter. Quæst. I.

Et ista se habent dupliciter: quia quædam sunt quasi quædam præcepta generalissima ex quibus inferuntur omnia præcepta decalogi: aut sunt quasi quædā conclusiones, aut determinationes, siue additiones præceptorum decalogi. Prima autem quæ principia sunt, duo præcepta charitatis sunt, s. amor Dei & proximi, in quibus tota lex pendet & prophetię, s. virtualiter Matth. 22. c. quia sicut in principijs oēs conclusiones in virtute sunt: quare infinita vocantur in virtute: sic in his omnia alia præcepta: quare tota lex ex eis pendere dicitur. Et patet: quia ista vocantur maxima mādata legis Mat. 22. c. Sic. n. est in gñe propositionū speculatiuarum, quia quædā sunt conclusiones, quædā principia: & in principijs quædam sunt incōplexa sicut diffinitiones quas in qualibet arte ponimus principia propria illius artis: & Euclides in libris suis, qui vocantur libri elementorū, a diffinitionibus incipit. Alia sunt principia cōplexa: & ista sunt duplicia, quia quædā sunt fundata super terminos cōmunes, qui nō pertinent ad aliqualem artē specialem, vt esse & nō esse, totum & pars, æquale & inæquale, aut fundā ur super terminos proprios alicuius artis: qñ. n. fundantur super terminos alicuius artis dicuntur solū petitiones vel suppositiones, aut positiones: vt istæ, q a puncto in punctum contingit rectā lineam ducere: & nullas duas lineas rectas superficiē claudere posse: & similes, quia istæ fundantur super punctum, & lineā, & superficiē: quæ pertinent ad solam considerationem geometricam: si autem termini super quos fundantur sunt cōes: vt esse & non esse, totū & pars, &c. vocātur tales propositiones maximæ, vel cōes animi cōceptiones, siue dignitates. Sicut ergo est in istis quæ speculatiua sunt, ita est in practicis, q propositiones fundatæ super terminos cōes totius humani agibilis vocantur cōes animi conceptiones, vel maximæ: sicut sunt ista pręcepta de amore Dei, & proximi, quia in eis omnia alia virtualiter includuntur, sic patet ad Rom. 13. cū dicitur: perfectio legis charitas, & aliud, s. qui proximū diligit legē impleuit: sed nec ponuntur inter præcepta decalogi, nec inter cęremonialia, vel iudicialia: ergo principia sunt oīum & immediatius pręceptorum decalogi: quia illa fundantur in dilectione Dei, & proximi. Alia præcepta sunt determinationes siue additiones præceptorū decalogi quæ cęremonialia vocantur, & iudicialia: iudicialia quidē quæ determināt nos in amore proximi per conuictum: præcepta decalogi quę multū sunt generalia dupliciter nos ordinant: quædā in Deum, quędam in proximum: & omnium istorum sunt determinationes: pręcepta enim decalogi quæ pertinent ad Deū, dirigunt nos in cultu Dei, scilicet qualiter ei honorē debitum impendamus, & dedecus nō inferamus: & quia hoc multipliciter contingit fieri, factæ sunt determinationes, quę vocantur præcepta cæremonialia: quia ista nos dirigunt in solum Deum quantum ad omnia in quibus nos habemus ad Deum: & quia inter cætera ritus colendi pręcipuus est, vt declaratū fuit Exod. 18. c. cum ibi specialiter exprimatur: ideo dirigūt nos in modum colendi Deum diuersimode quātum ad diuersa. alia sunt pręcepta decalogi quæ dirigunt nos quantum ad proximum, vt sunt omnia quę ponuntur in secunda tabula: & vnū quod ponitur in prima: & quia in istis fiunt multæ variationes, contingit esse variatio-

rationes horum: & istas vocantur præcepta iudicialia, scilicet dirigētia statum hominum vnius respectu alterius: & sic omnia genera præceptorum reducuntur ad modos determinationis præceptorum decalogi: & ipsa præcepta decalogi sunt, vt quædam limitationes duorum præceptorum simpliciter primorum. Ista tamen genera duo mandatorum, scilicet cæremonialia, & iudicialia sunt, quæ in tota lege magis intenduntur. De primo genere mandatorum tractatur ab hinc vsque ad 12. cap. de secundo genere a 12. cap. vlterius: & rursus primo ponit ad ista mandata quædam incitamenta, secundo inducit conclusionem intentam infra c. 11. Et tanguntur hic quinque. Primo generalis admonitio. Secundo ponitur Dei dilectio. Tertio subiungitur separationis à Deo occasio. Quarto timendi Deum ratio. Quinto ad posterorum quæstiones responsio. secunda ibi. *Audi Israel*. Tertia ibi. *Cumque introduxerit*. Quarta ibi. *Dominum Deum tuum timebis*. Quinta ibi. *Cum interrogauerit*. *Hæc sunt præcepta*. Scilicet quæ infra sequuntur, sunt præcepta, scilicet, De amore Dei, & proximi, quæ sunt aliorum principia: nec potest intelligi decalogus præceptorum hic: quoniam iam supra recitata sunt: nec vltra sic recitantur. *Ceremoniæ*. idest præcepta cęremonialia. *Iudicia*. Idest præcepta iudicialia. *Quæ mandauit Deus vt docerem vos*. Quia alia præcepta decalogi ipse vos per se docuit. hæc autem mihi dixit, vt vos docerem. *Vt faciatis ea in terra ad quam transgredimini*. Quia ista præcepta obligauerūt eos postquā intrauerunt in terram promissionis: in deserto enim quilibet quod sibi videbatur faciebat, vt patet infra 12. c.

Quæ præcepta obligabant Iudæos in deserto, ad obseruantiam. *Quæst.* *II.*

SEd quantum ad hoc distinguendum est: quia quædam sunt præcepta cęremonialia, aut iudicialia quæ non poterant expediri in deserto aliquo modo: quia requirebant secundum suam naturam circunstantiam loci, & personarum, quæ in deserto nullo modo reperiri poterat: alia sunt quæ non determinant aliquam circunstantiam, nec habebant maiorem in vna terra quam in altera. Quantum ad primum modum, scilicet ad illa præcepta quæ aliquo modo determinant sibi loca, vel circunstantias alias, vt patet de celebratione agni paschalis: quia ista fieri non debebant in qualibet terra, sed solum in eo loco, quem elegisset Dominus, vt patet infra 16. capit. sic etiam patet de sacrificijs quæ non in quolibet loco offerri debebant, sed solum in eo quem Dominus elegisset, vt patet infra 12. capit. cum dicitur, caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in eo quē elegerit Dominus Deus tuus in vna tribuum tuarum: & licet forte in deserto existentes possent offerre, quia secum habebant tabernaculum, in quo obligabantur homines offerre, vt patet supra Num. 17. cap. & infra 12. tamen non erat eis opportunitas, quia erant in motu: ideo nesciebant quando erat tempus faciendi ista, cum nescirent, vtrum quando vellent ipsi facere sacrificia moueretur nubes, & deberent necessario sequi: ideo non obligabantur in deserto ad faciendum sacrificium iuge vespertinum & matutinum: de quo Deus mandauit Num. 28. & 29. cap. & etiam quantum ad quasdam alias oblationes solum tenebantur qui non essent in terra Chanaam, vt patet Num. 15. cap. cum dicitur cum feceritis terram habitationis vestræ & feceritis, vt ingrediamini in eam: facietis in oblationem &c. ista ergo & similia nunquam reperiuntur compleri nisi in terra Chanaam: quia determinabant certum locum: & ideo in deserto quantum ad ista faciebat quilibet quod volebat, cum non essent obligati: quia hoc non habebat opportunitatem in deserto vt fieret: quia erant continue in motu, nec poterant vacare sacrificijs: etiam quia in sacrificijs requirebatur certa pars vini in quolibet animali immolato cum incenderetur, & certa pars farinæ, vt patet Numero decimoquinto, & 28. capit. in deserto autem nec farinam, nec vinum habebant: non ergo poterant aliquo modo fieri in deserto: etiam Phase non poterat immolari in deserto, quia debebāt fieri quædam cęremoniæ quæ in deserto haberi

A non poterant, scilicet comedere illud cum azymis, vt patet Exo. 12. cap. etiam non poterat obseruari Pascha Azymorum, scilicet septem dies in azymis, vt patet Exo. 12. nec Pentecoste vel alia festa, in quibus requirebant determinationes, quæ non poterant haberi in deserto: & de istis dicitur infra 12. cap. *Ne facietis ibi*. Idest in terra promissa nobis, quæ hic facimus hodie singuli quod sibi rectum videtur: neque enim vsque in præsens tempus venistis in requiem & possessionem, quam Dominus Deus daturus est vobis, quasi dicat ibi tenebimini obseruare ista cæremonialia. hic autem non: quia non habetis hic opportunitatem ad obseruandum ea sicut ibi habebitis data requie.

B Alia sunt cæremonialia quæ non concernebant determinationem alicuius loci vel temporis, sed vbique compleri possunt, sicut circuncisio quæ non magis determinat vnum locum quàm alterum: sic potuerat ista cæremonia distinctiua populi Deum colentis in deserto obseruari, sed Hebræi non obseruauerunt illam: nam nullus in deserto circuncisus fuit vt patet Iosue 5. cap. sed omnes illos circuncidit Iosue antequam accederent ad aliquem locum Chananæorum in Galgalis: aliæ sunt cæremoniæ etiam quæ non determinant locum, sicut obseruatio sabbati: & ista in deserto fuit; inquantum fuit ex parte Hebræorum, vt patet Exo. 16. cap. quia illo die non mandauit manna colligi, aut quicquam ad cibum parari, idem patet Exod. 31. & 35. vbi vetuit incendi ignem illa die in domibus suis, & patet magis, quia quidam homo colligens ligna in sabbato in deserto lapidatus est, vt patet Numer. 10. capit. aliquando tamen in motu eorum per de-

C sertum secundum directionem nubis fracta fuit obseruatio sabbati, aliæ etiam obseruationes fuerunt cæremoniales custoditæ in deserto, vt separatio leprosorum, & immundorum a sanis, vt patet Numer. 5. cap. & sic inuenire de alijs poterimus. *Vt timeas Dominum Deum tuum & custodias mandata*. Fundamentum & monuum principium obseruationis mandatorum est timor viris imperfectis, sicut amor viris perfectis. *Quæ ego præcipio tibi & filijs ac nepotibus tuis*. Quia non solum præsentes obligabantur, sed etiam successores, quando patres obligant se, & filios suos ad aliquam conditionem honestam, dato quòd filij paruuli sint tunc, ita quòd consentire non possint, quod est de natura obligationis: tamen cum peruenerint ad ætatem adultam, obligantur obligatione pa-

D trum suorum: & si noilent tenere obligationem quam fecerant, sui maiores, non debent habere hæreditatem paternam. Nihil autem magis bonum & iustum erat quàm lex Dei, ad quam cum obligarentur patres, necesse erat filios obligari, maxime quia si non obligarentur de iure filij obligatis patribus, tamen necesse erat eos hic obligari: quia Deus volebat eos obligari cum dicat, quòd patres & filij obligentur, & custodiant ista in æternum: & ponitur hic causa huius dicti, scilicet vt viuant multo tempore: quia sicut honorantes patres erant longæui super terram, vt patet Exo. 20. cap. ita custodientes pręcepta Dei viuant longo tempore, & econtrario, illi qui non obseruabant præcepta Dei pauco tempore viuebant: sicut patet Psalm. 54. viri sanguinum non dimidiabunt dies suos: qui autem custodiunt mandata Dei viuunt in eis,

E vt patet Leuit. 18. & ad Rom. 10. cap. *Audi Israel*. Hic ponitur secundum, scilicet Dei dilectio. *Vt facias quæ præcepit tibi Dominus*. Siue ea quæ per se tibi mandauit vt præcepta decalogi, siue ea quæ mihi dixit, vt tibi ex parte sua mandarem: vtraque enim Deus mandabat, quia qui per alium facit per seipsum facere videtur. *Et multipliceris amplius*. Tunc satis erant multiplicati, quia erant plures quàm sexcentum millia, vt patet Num. 26. cap. sed tamen rogabat magis multiplicari, vt patet supra 1. c. addat Deus ad hunc numerū multa millia: quia nondum peruenerant ad tantam multitudinem, quantam Deus promisit, scilicet sicut stellę cœli, & arena quę est in littore maris Genes. 13. & 15. capit. Et rogabat pro hac multitudine, & dicit debere mādatis Dei vt inducat istam multitudinem; quia licet ista sit quoddam bonum temporale, quod secundum se satis paruum est tamen Deus promiserat eis ista, quia imperfecti erant, vt patet

Dei dilectio.

Gen.15.capit.& 22. Scilicet, quòd essent sicut stellę cœli & arena quæ est in littore maris: ideo non erat contemnenda huiusmodi promissio, sed orandum ad illam habendam: quod frequentibus orationibus, & præceptorum Dei obseruatione adepturi erant, vt patet Gen.18. cap. vbi dicit Deus quòd Abrahã meretur, vt omnia quæ dicta sunt à Deo impleantur in semine suo: quia custoditurus erat mandata Dei, & mandaturus filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant mandata Dei. *Sicut pollicitus est Dominus dare tibi terram.* Gen.15. cap. & in multis locis. *Dominus Deus vester Deus vnus est.* Idest non est Deus noster sicut dij falsi aliarum gentium, qui plures sunt: & hoc tangit informationem intellectus quantum ad fidem: Intellectus & voluntas sunt duæ potentiæ sic naturaliter ordinatæ; quòd nulla actio in volitiua fit nisi facta apprehensione secundum intellectum: nam omnis inclinatio in natura fit per apprehensionem præcedẽtem, sed intellectus habet se vt apprehendens, voluntas autem vt ad aliquid inclinans: ideo nunquam potest fieri inclinatio voluntatis ad aliquid, nisi intellectus præcognoscat illud: ideo cum hic Legislator vellet hic informare populum inclinando eos ad amorem Dei, oportebat vt prius illustraret intellectum demonstrans, quis esset ille Deus amandus, & vtrum vnus: aut plures, vt non plures amemus quàm sunt: gẽtiles enim qui cuilibet rei deos attribuebant plures deos faciebant. Iudæi autem qui veritatem rei ab ipso Deo recipiebant, vnum solum Deum iudicare debebant, & illum solum diligere. *Diliges Dominum.* Sicut in eis quæ naturaliter amamus semper cognitio amorem præcedit: ita in his quæ supernaturaliter diligimus, supernaturalis cognitio quæ est fides reuelata ex auditu legis, præcedit charitatem, quæ est habitus dilectionis supernaturaliter infusus: ideo posita doctrina fidei quã de Deo credere debemus, sequitur qualiter amare debemus. *Et toto corde tuo.* Idest ex toto voluntatis conatu, qui vocatur cor: quia cordi amare vulgari nomine attribuimus. *Ex tota anima tua.* Idest ex omnibus viribus animæ sensitiuæ: illas per imperium voluntatis regulando ad Dei amorem. *Ex tota fortitudine.* Idest secundum totam potentiam executiuam: ita quòd quantum voluntas tua ad aliquod maximum diligibile moueri potest, tantum fac vt mouearis: & quantum vires animæ sensitiuæ obedire possunt volũtati subordinanti eas ad aliquem finem, tantum obediant & regulentur. *Et quantum fortitudo tua.* Idest vires tuæ executiuæ possunt tantum pro Deo facias, vel patiatis: & hic consummatur vera dilectio quæ Deo perfectæ inhærere facit. Hoc præceptum magnum est: quia fortissimam inhæsionem ad Deum facit. est autem fortissima inhæsio, quando alicui rei ita inhæremus, quòd nulli alteri inhæremus: nam potentiæ nostræ finitæ sunt: dum ergo pluribus intendunt ad singula minores fiunt, vt ait Gregorius in primo dialogo. si ergo per intellectum, aut per volũtatem pluribus rebus inhæreamus, ita quod plura intelligamus, aut plura velimus: non est perfecta inhæsio, quia quodlibet illorum facit, ne inhæsio ad alterum sit perfecta: & sic dicebat Augustinus de amore perfecto Dei: Domine minus te amat, qui cum alio te amat, quasi dicat, quòd ad hoc quòd perfecte amaret, oportebat vt eum solum amaret: tunc ergo Deum ex toto corde, vel ex tota anima diligemus, quando ei totam animam nostram applicabimus, scilicet quòd intellectus noster solum eum intelligat, & nihil alterum: & voluntas nostra solum eum diligat, & nihil alterum: & vires nostræ sensitiuæ soli illi intendant, & in eo solo satientur.

Differentia inter voluntatẽ & intellectum, et quod hic præcedit.

An istud præceptum diliges Deum tota mente, &c. possit in via compleri. Quæst. III.

IN vita ista istud præceptum compleri non potest tam ex parte naturæ nostræ, quàm ex parte ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis: ex parte naturæ nostræ patet; quia natura nostra hic imperfectionis modum tenet; & ideo indiget cibis, & potibus, & quiete per som-

F num: cum autem intendat istis non potest Deo intendere: vel si aliquo modo intendere potest in assumptione cibi, & potus, tamen non perfecte intendere potest: quia quando aliqua potentia receptiua, vel recipit, vel intendit duobus neutri perfecte intendit; cum neutri intendat ex seipsa tota; sed istud præceptum esse intendendum ex tota anima, scilicet quia anima totaliter feratur in ipsum; & in nullum alterum: Non potest etiam istud præceptum compleri ex repugnantia ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis, quia ad hoc quòd aliqua potentia passiua apprehensiua intendat totaliter alicui soli obiecto, oportet vt illud obiectum sit tale, quod eam totaliter repleat; sed Deus non est huiusmodi obiectum nobis, dum sumus in via, quia non præsentatur nobis sub illa clare luce vt est perfectissimum ens inter omnia

G entia, vel maximum bonum inter bona; sed apparet nobis sub quodam ænigmate, vt non videatur in eo perfecta ratio entitatis, aut perfectissimus gradus bonitatis: & licet nos ex fide confiteamur ipsum Deum esse summum bonum, secundum quam captiuamus nostrum intellectum in obsequium Christi, vt patet 2. Corinth.10.capitulo. tamen non apparet sic perfecte intellectui nostro; nam si fides non præcederet in nobis quæ est ex auditu, nunquam talibus veritatibus assentiremus. In prima autem omnia ista erunt, quia intellectus noster erit ibi supernaturaliter eleuatus data sibi capacitate, vt possit intelligere illud summum ens; & apparebit tunc illud summum ens sub clarissimo lumine suo, sicuti est; & replebitur intellectus noster applicatus enti intelligibili infinito; & nullum aliud iam intelligere poterit, cum nullum sit quod tantæ sit actiuitatis, vt illo

H immutante actualiter obiectum possit distrahere ab illa consideratione, & trahere ad se: quia tunc oporteret vt istud secundum obiectum sit maioritatis, scilicet in actiuitate quàm primum, sed nullum obiectum intelligibile est magis intelligibile quàm Deus: ergo applicito intellectu nostro ad Deum clare visum non poterit ab illo distrahi; cum nihil sit quod distrahere possit: Deus etiam summum bonum est, & fons totius boni: applicata ergo voluntate nostra ad fontem suum, ita replebitur & inebriabitur, quòd nihil aliud velit, aut desideret, cum ibi quietetur totum desiderium appetitus nostri: sicut dicebat Dauid Psalm.16. satiabor cum apparuerit gloria tua: nullum ergo desiderabile erit quod voluntatem nostram a Deo distrahere possit, & in se trahere: quia nullum maius Deo est, nec nobis apparere poterit.

I Hic autem multa distrahunt nos a Deo, quia possunt nobis maiora bona videri quàm amor, quia nõdum Deum cognouimus sicuti est, ibi autem nequaquam. Non tamen est intelligendum, quòd intellectus noster & voluntas in vita æterna solum Deum diligat, & intelligat, ita quòd nihil aliud: quia omnia alia intelliget, & omnia bona diliget: tamen non eo modo quo hic: quia dum hic vnam rem intelligimus, ab intellectione alterius distrahimur. sic dicit Philosophus tertio Topicorum: contingit plura scire, vnum tamen intelligere: & dum vnam rem actualiter amamus ab amore actuali aliarum desistimus: ibi econtrario: nam cum maxime Deum intellexerimus actualiter, tunc actualiter omne ens intelligibile actualiter perfecte speculabimur: & hoc, quia Deus omnia eminenter continet: ideo intel-

K lecto illo, omnia quæ sunt necessario intelliguntur; sic ait Gregorius in quarto dialog. quid est quod non videant qui videntem omnia vident? Est enim Deus ars plena formarum viuentium, idest quædam idea perfectissima omnium rerum, & sunt ibi clarius & perfectius quàm in suo genere, vel in seipsis: homo enim & lapis perfectius & manifestius sunt in idea diuina quàm in seipsis; ideo qui cognouerit Deum, perfectius cognoscet ibi hominem, aut lapidem, vel quamlibet aliam rem, quam si eam solã oculis suis inspiceret; & ratio est, quia res in seipsis non habent esse totaliter perfectũ, sed quodammodo mortuum; in Deo autem omnia entia siue viuentia, siue non viuentia habent esse viuens, idest perfectum & clarum; sic patet Ioan.1. cap. quod factum est in ipso vita erat, idest omnia quæ creata sunt antequã crearentur

Notandũ de intellectu & voluntate.

Omnia in Deo perfectiora sũt quam in seipsis.

A tentur viuebant in Deo, & nunc viuunt: sicut ergo si aliquis respiceret aliquod speculum non solum videret illud speculum, sed etiam omnes imagines representatas in illo speculo: Ita cum Deus sit idea & speculum perfectissimum in quo res perfectius apparent quàm in seipsis, viso Deo omnia clare videbuntur.

In Deo est ordo diligibilium.

Et sic est de amore: quia cum ipse sit totum bonum est maxime diligibile, & in eo est ordo diligibilium: dilecto ergo ipso omnia diligemus quæ diligibilia sunt: & sic istud mandatum complebimus toto intellectu ei vacantes, idest nullam partem intellectus nostri ad aliud distrahentes, & tota voluntate eum amantes nunquam eam eo relicto ad aliud conuertens, & sicut istæ potentiæ superiores replebuntur ab vbertate illius beatificæ visionis, ita omnes aliæ tam intra caput quàm sensus exteriores, vel vires qualescunque replebuntur ab illo super excellenti bono refluente ad exteriora sic patet Ioan. 10. c. ingredientur & egredientur & pascua inuenient: quod exponit August. de illa beatifica visione in qua non solũ lætabuntur intus, sed extra. Sed hoc non est præceptum, ideo distinguendum est, quia Christus vocauit hoc præceptum, diligere enim Deum ex corde, anima, & fortitudine præceptum est, sed diligere ex toto corde, tota anima, tota fortitudine præceptum excedit, immo omne consilium, quia in via consilia a viris perfectis implentur, hoc autem nunquam impletur, nisi in vita æterna, quia ibi ex Dei visione roborabimur, hic autem nos mortalitatis defectus impedit, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem, ad impletionem autem huius requiritur continua in Deo cogitatio qualis erit in patria, ponitur autem hoc præceptum, vt si totum non compleamus, saltem implere desideremus, vel sciamus nihil supra Deum vel æqualiter Deo esse amandum, quia quod per superabundantiam dicitur, vni soli conuenit. *Eruntque verba hæc.* De dilectione Dei. *In corde tuo.* Scilicet vt multum in illis aduertas, quia ab eis omne bonum dependet, & narrabis ea filijs tuis, scilicet quando teneri sunt, vt hęc doctrina eorum cordibus profundius & tenacius infigatur, quia vt ait Philosophus 2. Ethico. non modicum differt sic vel sic a iuuene assuefieri, quia impressiones primę fortissimę sunt: quia radicaliter inhærent, vnde Horatius.

Quem noua testa capit semper seruabit odorem.

Et ideo Romanorũ pueri Virgilium ante alia addiscũt, vt velut eximius poetarum teneris inbibitus annis non possit facile aboleri, vt ait August. 1. de ciuitate Dei, c. 3. *Et meditaberis ea sedens in domo tua.* Idest quando cessat homo a laboribus, quia tunc congruentior fit meditatio, cessat enim anima ab omni extrinseco labore, & magis ad speculandum colligitur, ideo in cogitatione fortior est.

Ambulans in itinere. Idest quando laboras. Intelligitur enim omnis labor per itinerationem, & loquitur magis de itineratione, sicut homines ponentes exempla vtuntur eis quę magis occurrunt, & magis in vsu habent, nullus autem alius labor magis occurrebat Moysi quam itinere, quia per quadraginta annos nullum alium habuerit in deserto. *Dormiens.* Idest dum stas in lecto vigilãs quod vocatur hic dormire, quia stare in lecto ad dormiendum est, in dormiendo autem nullus meditari potest pręcepta Dei, quia in dormientibus cessant rationales potentię, & animales, & intenduntur naturales, vt patet in lib. 2. de somno & vigilia, ideo non potest dari pręceptum de dormientibus, sed potest intelligi de somnio. s. quod in somnis meditemur pręcepta Dei sicut meditamur alia vana.

Omnia in Deo perspicientur quam in seipsis.

Quomodo in somnio mandata Dei bene possumus meditari. Quæst. IIII.

SEd dicetur quòd non est hoc in potestate nostra, quia voluntas non potest directe vel indirecte imperare ibi phantasię. Sed respondetur quòd bene possumus in somnio meditari mandata Dei, si velimus in vigilia illa meditari efficaciter: ideo dicit Philosophus primo Ethi. quòd per somnium, siue dormitionem differt prauus a studioso: factis autem quibusdam transmutationibus meliora fiunt phantasmata studiosi: & tunc est sensus, quod taliter in die assuefiamus in meditatione horum, quod in nocte etiam nobis in somnijs veniant. Et sic decepit quidam familiaris dominum suum: consueuerat enim familiaris ea mala quæ per diem dicebat, & in somnijs dicere: vnde dominus cognoscebat omnes iniquitates eius: videns autem seruus ille mala sua palam fieri prudenti consilio ductus, qualibet nocte ante accubitum orationes quasdam cum attentione recitabat, vt fortis impressio causaretur: ex quo fiebat, vt easdem in somnijs recitaret: & sic dominus putans eum studiosum fore illusus est. *Atque consurgens.* Vnde inoleuit in bonis Christianis, vt cum a lecto surrexerint a Dei laudibus incipiãt, vel aliquid sanctum meditentur. Et per ista quatuor hic posita omne tempus includitur, quo homo debet in Dei laudem vacare: sic habetur Psalm. 1. Et in lege eius meditabitur die ac nocte: sed non est intelligendum sic quod omni tempore meditetur, quia tũc non posset facere alia. Item si aliquis vellet continuo Deum meditari, vel intelligere, non posset, quia deficiunt & fatigantur organa ex corruptibilitate naturæ: vnde fit quod aliquando aliquem volentes fixe & efficaciter contemplari, subito ad aliud transferamur: ideo intelligitur quantum ad tempora necessaria: & sic dicitur de clericis nunquam psalterium cadat de manu tua. s. tempore conuenienti, & ad hoc determinato: vel quod habeas ista secundum. s. quòd nunquam contrario acquiescas: præcepta enim affirmatiua, siue moralia siue cæremonialia, siue iudicialia, in lege veteri vel noua nũquam pro semper obligauerunt: præcepta autem negatiua cuiuscunque generis, & ad semper, & pro semper obligant. *Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Sic habetur Exodi vigesimotertio capitulo, & custodiunt hoc Iudæi ad literam: quia tempore orationis appendunt cartulam continentem ab illa parte, Audi Israel vsque Cum introduxerit: in brachio dextro: sed intellectus huius literæ est quantum ad tropologiam quandam: nam non potest semper sacra Scriptura impleri ad literam, nec litera hoc vult quod sonat, vt patet sæpissime in prophetis, & maxime Esai. vndecimo capitulo, vbi dicitur: quòd Leo vt bos paleas comedet: vitulus & leo & ouis simul morabuntur: & puer paruulus minitrabit eis: sed hoc nunquam fuit nec erit: sed intelligitur quantum ad quandam metaphoram: & ille est sensus literalis scripturæ: sic in isto loco non debebant ista poni in manu, quia nulla vtilitas erat ponere talia in manu: sacra autem Scriptura nunquam mandat inutilia: sed est sensus quòd ista præcepta debemus tradere executioni & cogitare: & quia cogitatio est per intellectum: intellectus aũt est quidẽ visus animæ vt patet in fine 6. Ethi. ideo dicitur quòd debet ante visum nostri, quia debemus assidue ea contẽplari: & quia manus est ad operationem, tunc dicitur esse in manu, quando operationi applicantur patet infra, vel aliàs intelliguntur magis referendo ad sensum parabolicum, scilicet quòd sicut quando aliquis mouetur inter oculos per motũ suum facit vt semper videatur mouens potentiam visiuam ad se contemplandum: ita debent esse ista præcepta Dei apud nos continuo in nostra recordatione quasi inter oculos mouerentur: & sicut interdum cum alicui commendatur aliquod negotium, vt non obliuiscatur, illud alligatur digito eius, vel manui eius aliquod filum pendens: & dato quòd ille diuertat ad alia, quando tamen viderit illud filum ligatum, & pendens, necessario reducitur in memoriam eius rei quæ recommendata est: sic nos debemus exhibere taliter dispositos, vt redeamus continuo vel saltem multotiens ad memoriam istorum præceptorum tanquam haberemus filum pendens in manu. *Et mouebuntur inter oculos tuos.* Exod. decimotertio capitulo, dicitur quasi monimentum ante oculos tuos: & vtrunque Iudæi ad literam seruant: quia faciunt aliam cartulam continentem eadem verba, & ligant eam quibusdam corrigijs, vt pendeat in fronte, & illa mouetur inter oculos. *Scribesque ea in limine, & postibus domus tuæ.* Et hoc obseruant Iudæi in aliqua cedula prædicta verba scribentes: & faciunt aliquas concauitates

Differentia inter præcepta affirmatiua, et negatiua quantum ad obseruationem.

Litera sensus.

in ligno mittentes cedulam, & cooperientes aliquo metallo manente aliquo foramine, per quod videri possit. Sed ista sic ad literam obseruata ceremoniæ inutiles sunt: nec fuit Legislatoris intentio eos ad talia instruere,& patet: quia multæ sunt similes locutiones in sacra scriptura,& maxime in prophetis: quæ licet in sensu parabolico hoc innuant,tamen in literali sensu aliud signant. Intelligendum ergo est quando dicitur, quòd ista præcepta debent appendi in manu.i. quòd debent tradi executioni, quod signatur per manum quæ est maxime organum operatiuum: nihil enim proficeret mandata scire, & ea mente retinere nisi secundum illa operaremur,doctrina enim moralis inanis est nisi reducatur ad operari, vt patet 2.Ethic.ideo primo dicitur de manu. inter oculos moueri debent,quia in cogitatione nostra assidue versari debent:in postibus domus scribi dicuntur, quia siue G exeamus, siue ingrediamur domum, mandata Dei cogitare debemus. Et sequendo istum sensum qui est verus sensus literæ prius ponitur quòd debeamus portare tanquam signum in brachio, idest quòd debeamus operari secundum mandata quàm moueantur inter oculos nostros,idest quòd debeamus ea continue cogitare. Ordo tamen secundum naturam operationis est contrarius, quia operatio ista quæ hic signatur per manum,pertinet ad potentias executiuas in operatione tamen humana, cum intellectus & voluntas dicantur esse principia prima: quia intellectus vt iudicans, & consulens,& voluntas vt iudicatum eligens: deinde sequitur operatio pertinens ad potentias operatiuas, & est posterior:quia tamē in moralibus operatio est finis,vt patet in 2.Ethi.& finis licet dicatur esse posterior in executione,est tamen prior in intentione,& mouet agentem,vt innuit Arist.in 1.Eth. qui volens ponere virtutes, quæ sunt principia directiua actuum humanorum,ante omnia de fine tractauit in ipso 1.Ethi.quia tamen finis etiam posterior est in executione,tractatis omnibus virtutibus,& consequentibus ad virtutes rediit ad tractandum de illo in vltimo lib. Ethi.s. in 10.sic hic cum operatio dicatur esse finis, quia tamen ipsa est quæ magis attenditur,posita fuit in principio.

In humana operatione intellectus, & voluntas sūt prima principia.

Cumque introduxerit. Hic ponitur tertium.s. separationis a Deo occasio. *Cum introduxerit te.* Loquitur hic ad nouem tribus & dimidiam,quę nondum introductæ fuerant in terram suam: aliæ autem duæ & dimidia iam acceperant possessionem citra Iordanem vt patet supra 3. cap. *Pro qua iurauit patribus tuis Abraham Isaac & Iacob.* Cuilibet istorum per se facta fuit promissio Abrahæ.Ge. 13.& 15.cap.Isaac Gen.26.Iacob Gen.34. in multis locis reperitur hoc dictum .s. quòd Deus iurauerit patribus I Hebræorum dare eis terram Chanaan, vt patet Gen.50. vbi dicitur: quòd Deus iurauit Abrahæ, & Isaac, & Iacob dare eis terram Chanaan:idem patet Exod.6. & 13. & Num.11.& in multis alijs locis scripturæ: sed locus vbi iurauerit cuilibet istorum non reperitur: de Abrahā reperitur quòd Deus iurauerit ei complere in eo & semini suo promissiones factas, vt patet Gen.22.cap. cum dicitur per memetipsum iuraui dicit Dominus,quia fecisti rem hanc,& non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicā tibi:& multiplicabo semen tuum sicut stellas celi, & velut arenam,quæ est in littore maris: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ:de Isaac & Iacob non reperitur vbi iurauerit eis Dominus: sed dato quòd nunquam eis iurauerit satis est quòd iurauit Abrahæ pro se, & semine suo: quia si Deus aliquo K modo obligaretur iuramento, vel aliquo alio genere obligationis,tantum obligatus fuisset ex illa iuratione facta Abrahæ complere in posteris,& cuilibet illorum obligabatur sicut ipsi Abrahæ: quam hoc significauit cum dixit ad Isaac Gen.26. cap. tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum quod spopondi Abrahæ patri tuo.Iudicabat ergo Dominus ex illo iuramento obligationem inductam ad quemlibet posterorū: ergo licet non iurauerit Deus cuilibet istorum trium patriarcharum per se, satis est quòd iurauerit Abrahæ: & iurando illi se obligauerit cæteris posteris ex virtute verborum iuramenti.*Et dederit tibi ciuitates magnas.*Istud est

F impedimentum siue occasio obliuiscendi Deum.s.euenire prospera.Sic enim homines benefactorum suorum obliuiscuntur venientibus prosperis:vt Gen.40.cap.de magistro pincernarum qui oblitus fuit Ioseph. Et sic Iudæis post euenit, vt prophetice prædixit Moyses infra 32.cap. incrassatus & dilatatus recalcitrauit: incrassatus impinguatus dilatatus dereliquit Deum factorem suum.

Quomodo frui est in aliquo vltimate quietari:& quomodo in aduersitate constituti magis cognoscere Deum esse maximum bonum solent. Quæst. V.

Ratio fundamentalis huius est, quia maximum bonum secundum veritatem vel quod a nobis maximū bonum existimatur,est quod mouet ad fruitionem suam frui autem est in aliquo vltimate quietari delectari, ita quòd nihil vltra quæratur, vt si aliquis inueniret aliqđ bonum,quod ita iudicaret bonum, vt nullum aliud bonum vltra vellet,& in eo quiescere vellet totaliter, diceretur proprie illo frui: licet dicamus large quòd omnibus illis quæ propter se appetimus fruimur: si tamen nos aliquo fruamur proprie, oportet vt illud ponatur tanquam maximum bonum: quia si non poneretur vt maximum bonum, adhuc aliquid alterum desideraremus in ratione summi boni:& sic non quietaremur in illo prio ri:nunc ergo qualitercunque se habeat siue prospere,siue infeliciter: quia est homo intellectiuum considerans ordinem in rebus, oportet vt semper intelligat esse ordinē in bonis, & aliquid putet esse maius bonum omnibus alijs:& necesse est ex natura rei vt fruatur illo bono,quod maximum esse intelligit: qui autem est in aduersitate non habet apud se aliquod bonum de bonis fallacibus H fortunæ quæ possit frui: ideo cogitur redire ad vera bona,& cognoscit Deum esse maximum bonum. Et ista est causa, quare homines in laboribus aut ægritudinibus magis Deum cognoscunt quàm alijs temporibus sanitatis & prosperitatis, quia tunc non habent aliquod bonū quo fruantur, & ideo necesse est conuerti ad aliquod fruibile: sed non attinet ei magis vnum quàm alterum: ideo conuertitur ad verum fruibile: quia intellectus non impeditus intelligit verum.Ex hoc etiam sequitur quòd in angustijs cognoscunt homines veros amicos,quia alia bona deserunt hominem solis amicis manentibus, ideo non possumus frui alijs bonis, fruimur ergo amicis dicētes veros amicos esse summa bona. Cum autem euenerit status prosperitatis, adhærent aliqua bona fortunæ quæ ante non inhęrebant, & quia illa habent quandam similitudinem verorum bonorum secundum, fallacem opinionem, possumus frui illis bonis, incipientes autem illa bona habere quæ habent rationem maximorum bonorum,incipimus frui illis, & quia fruitio soli vni pertinet quod optimum existimamus,cum tale habeamus, illi totaliter inhæremus omnia alia relinquentes,& sic qui ante nulla bona fortunæ habebat, non habebat aliquid apud se quo frueretur, & quia necesse est frui aliquo cū semper aliquid existemus tanquam maximum inter bona,conuertimur ad verum bonum cum nihil impediat, si autem adueniant nobis magis bona fortunæ, vt habere ciuitates grandes,& similia, quia ista possumus existimare vt maxima bona, possumus frui illis, cum autem incipiamus frui,necesse est vt cætera postponamus, cum nulla alia bona in eodem gradu ponamus. Hebręi autē existentes in deserto non habebant aliquod bonum qđ maximum possent existimare, ideo ad Deum conuertebantur,quando autem intrarent in terram Chanaan inciperent habere ciuitates magnas munitas,& domos pulchras,poterant eas optimum existimare & consequenter frui,& tunc naturaliter necesse est obliuisci Dei, cum aliud magis ametur quam ipse.s.id quo fruimur, & in psentia eius quod maxime immutat, id quod minoris est potestatis impossibile est immutare. *Et domos plenas multarum opum.* Omnes illas opes de manu hostium accipiebāt,nec aliquē destruebāt nisi viros,& mulieres, magnos & paruulos,cætera autem suscipiebant sibi.Et quia quādo pugnabant contra Chananæos, istos in terra sua non poterant effugere, sed cōprehendebant eos intra ipsam

ciuitatem

ciuitatem, aut apud ciuitatem debellabant eos, & nō poterant fugere, non poterant secum portare quicquam de omnibus illis quæ possidebant, sicut ergo Chananæi ante diuites erant, ita oportebat manere domos eorum plenas omnibus illis diuitijs quas ante possidebant, cum ipsi habitatores morerentur in ciuitatibus, vel apud ciuitates, & nihil secum portare possent fugientes ad alia loca. *Et cisternas quas non fodisti*. Terra illa non abundat in aquis, ideo collectiones subterraneas aquarum faciebant, quas cisternas vocant: non solum ista inuenturi erāt Iudæi in terra Chanaan, sed etiam alias possessiones immobiles vt vineas, agros, & olueta, & sicut priora, s. ciuitates magnæ, & pulchræ mouere poterāt multos ad fruitionem, ita etiam ista, quia maxime hebræi desiderabant ea: vt ergo tolleret totalem occasionem recessus a Deo, B quæ erat per obliuionem diuinorum beneficiorum, & obliuio causatur ex fruitione alicuius rei extra: nec Deus nominauit omnia, vt scirent hebræi cauendum esse a nimio amore circa talia, qui faceret obliuisci omnia alia, ideo notanter dixit caue ne obliuiscaris. q. d. licet tu reminiscaris diuinorum beneficiorum, & velis eum super omnia diligere, tamen si amorem magnum apponis istis rebus nunquam videbis donec Deum totaliter obliuiscaris istis bonis per fruitionem adhærens: hoc namque naturaliter inducitur, vt siquis vno bono fruatur, cætera minus eo amet, ideo admonebat psalmista amorem nō esse ponendum in diuitijs, etiam si eas haberemus dicens si diuitiæ affluant, nolite cor apponere psal. 61. *Dominum Deum tuum timebis*. Hic ponitur quartum, scilicet timendi Deum ratio, & hæc satis conuenit superioribus, quia C qui Deum timet eius non obliuiscitur. *Ipsi soli seruies*. Idest non adorabis alium dominum cum eo sicut fecerunt Samaritani 4. Reg. 17. cap. quia ipse solus Deus est: dij autem gentium dęmonia sunt Psal. 95.

Quō seruiamus soli Deo.

Aduertendum, quod licet dicatur hic soli Deo seruiendum, & solus Deus timendus: tamen nec soli Deo seruiēdum est, nec eum timere debemus, nam patres, & dominos timemus, & dominis seruimus. Inde enim opera seruilia dicuntur, quia per ea homo seruit homini: dominos autem esse timendos manifestat Malach. 1. capitulo dicens: si ego sum Deus vbi est amor meus? si dominus vbi est timor meus? quasi dicit. quod dominis timor debetur: patrem etiam filij timent, & inde timorem filialem a seruili distinguimus, & vxores timent viros, inde timorem castum a cęteris separamus. Ad hoc respondetur, D quod potest intelligi dupliciter. Vno modo, quod Deus loquatur hic solum de timore Dei, & mandando solum Deum timeri, aut sibi seruiri non excludat cæteras res, quæ non sunt dij, aut existimantur dij: sed excludant in eadem specie, scilicet in specie deorū, si aliquos alios pręter illum vnum imaginemur, & est sensus. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies*. Idest licet timeas Deum, & seruias ei, & timeas homines, & seruias eis, tamen non timeas alium Deum, sed istum solum, nec alteri Deo, aut alijs dijs seruias, sed huic soli. Alio modo potest hoc intelligi, quod excludantur omnia alia, quæ non sunt Deus, & tunc non excludentur respectū huius actus, qui est timere aut seruire, sed respectu vtriusque accepti cum quadam determinatione graduali: & tunc est sensus, E quod Deus solus timendus est, nō quidem quod eum timeamus, & nullum alterum, sed quod eum timeamus in tali gradu timoris, s. cum tanta reuerentia & terrore si oportuerit, vt nullum alium hominem, aut Deum existimatum in tali gradu timoris timeamus: hoc demonstrauit Christus Matth. cap. 10. dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui corpus & animam potest perdere in gehēnam. q. d. licet aliquis timor sit ad terrenos, ille valde modicus debet esse: timor autem qui ad Deum valde magnus: sic etiam Deo soli seruiendum esse mādatur, quia licet patribus & dominis seruiamus: Deo tamen in tali gradu seruire debemus, s. totam nostram animam ei præsto offerentes cum maxima affectione, & cum hoc quædam reuerentia adorationis nimia tanquam ad nostrum Deum, & creatorem: iste autē gradus seruitij nulli rei præter Deum communicādus est, quia iam peruer-

A teretur ordo dilectionis, cum aliquid Deo maius bonum arbitraremur, vel apud nos constitueremus: cætera ergo diligibilia diligentes, aut hominibus seruientes nunquā in tali gradu cuiquam seruire debeamus: ideo Deo soli seruiendum est, quia ei excellentissime seruiendum est. *Ac per nomen illius iurabis*. Non est hoc præceptum, sicut de timendo, vel de adorando, sed permissio quædā, quia videbat Deus Iudæos ad iurandum pronos, & ne per nomina idolorum iurarent quæ execrabilia erant. Psal. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea, permisit eis per nomen suum iurare.

An iuramentum sit frequentandum, vt Iudæi dicunt, vel magis nunquam iurandum est, nisi ex necessitate. Quæst. VI.

B Vnde aliqui Iudæi errauerunt ex hoc loco dicentes iuramentum esse actum religionis, & frequentādum sicut cultus Dei, vel orare, sed falsum est, quia nunquam iurandum est, nisi ex necessitate, alias esset contra secundum præceptum de non accipiendo nomen Dei in vanū, tunc enim in vanum assumitur, cum sine necessitate nomen eius profertur, & sic determinauit Christus Matt. 5. cap. sit sermo vester est est, non non. *Non ibitis post Deos alienos*. Idest non sequimini cultum eorum: vel non ibitis ad consulendum eos sicut Ochozias Rex Israel misit ad consulendum Belzebub Deum Acharon. 4. Regum 1. capit. dicitur cunctarum gentium, quæ in circuitu vestro sunt non quod liceret consulere Deos aliarum gentium C qui procul erant, vel ire post eos colendo eos, quia æquale peccatum erat colere hunc vel illum Deum, sed dicitur de dijs qui in circuitu sunt, quia lex semper attendit id quod est maius periculum, maius periculum est, quod a malis vicinis efficiatur malus quam ab illis qui valde procul: cum autem Iudæi aliquo modo communicaturi essent cum gentibus, quæ in circuitu eorum erant, poterant scire eorum cæremonias in cultu deorum suorum, & inclinarentur ad faciendum easdem cæremonias Deo suo, velut colerent illum Deum: cum gentibus autem semotis ad extremitates mundi nulla erant eis commercia: ideo non poterāt scire de cęremonijs deorum suorum ne inclinarentur ad illos, quia inuisa diligere possumus, incognita autem nequaquā. *Quoniam Deus æmulator Deus tuus*. Idest Deus tuus zelotes est volens sibi sacrificari, & D se solum consuli sicut vir zelat vxorem: quia vult ab ea solus diligi. *Deus tuus in medio tui*. Idest Deus tuus solum est zelotes respectu vestri non autem respectu aliarū gentium, quia etiam si aliquis de gentilibus idola colat, non irascitur nec zelat eum Deus, quia permisit eos ambulare in concupiscentijs suis, si autem aliquis vestrum alios Deos colat Deus zelat, quia vos populus eius estis vt patet, sup. 4. cap. & infra 7. sicut vir zelat vxorem suam, & irascitur ei, si fornicet: alijs autem non. *Ne quando irascatur furor domini Dei tui contra te*. Refertur ad superiora, scilicet non ibitis post Deos alienos, ne quando irascatur dominus: quasi dicat Deus non habet aliquam occasionem ex qua citius contra nos irascatur, quàm si colamus Deos alienos, quia istud peccatum maximum est, vt patet Exo. 32. capit. cum dixit Moyses ad Aaron redarguēs E eum quod fecisset vitulos in quibus populus idolatrauit, quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximum, sic etiam de vxore, licet enim vxor esset in aliquo contra virum nunquam tamen ita irascitur sicut si ipsa diligat alium virum, cui carnaliter commisceatur: irascitur ergo vehemens furor domini super talia. *Et auferat te de superficie terræ*. Idest destruat te totaliter, ita quod non sis in aliqua terra: ista est maxima & vltima pœnarum, quia in tota superficie terræ non relinquamur, nam aliquando puniuntur homines perdendo terram suam, cum ducuntur in terram hostium captiui, & ista magna pęna est, quia relinquitur natalis terra quę multum dulcoris habet, & omnes homines allicit, vt ait Gualterus Alexandreidis libro primo: perduntur etiam diuitiæ quas tollunt filij alienorum: perditur politica cōsolatio: cum homo sit animal naturaliter gaudens in politia, & determinatum ad aliquam politiam: manent ta-

Maxima, & vlt[ima] pœnarū auferri de superficie terræ.

tamen

men adhuc aliqua gaudia, aut species gaudiorum quia licet homo a terra sua expellatur, non tamen totaliter ex pellitur a terra, quia in alia terra manet, vbi adhuc lętari potest qui autem aufertur a superficie terrę in nulla par te orbis manet: quia omnia loca orbis in superficie terræ manent, qui autem sic a superficie terræ expellitur, cum non possit a tota terra expelli, necesse est, vt constituatur infra terram: hoc autem pertinet ad defunctos, qui in ter ræ visceribus occultantur, ne fętore aut figuræ horrore cæteros viuentes fastidiant & infestent: cum ergo dicitur Deus auferet aliquem de superficie terræ, est sensus, quòd occidet eum & faciet abscondi, infra superficiem terræ. *Non tentabis dominum Deum tuum*. Tentare est experimentum velle capere de aliqua re, sicut qui equum currere facit solum vt videat an bene vel male currat: sic tentare Deum dicitur qui agit vt sciat vtrum Deus subueniat, & valde magnum peccatum est tentatio Dei, quia reducitur ad genus infidelitatis, vel præsumptionis, quæ maxima peccata sunt, vt declarauimus Exod. 16. & 17. cap. Patet in amicis: ille amicum suum tentat, quem firmum esse non putat: & sciat quantum in illo sit ad necessitatis articulum, qui autem amicum certissimum habet cuius fidelitate nullatenus dubitat, nunquam eum tentat: sicut qui equum optimum cursorem esse cognoscat, eum non tentat, sed in necessitatibus vtitur eo, qui autem nondum cognouit, tentat eum experimentum accipiens: qui ergo Deum tentat, non confidit totaliter in bonitate vel potentia Dei, quia si confideret non tentaret, & sic infidelis est, quia de Dei bonitate vel potentia dubitauit, discredere enim potentiæ Dei infidelitas est, quia est negare aliquid esse in Deo: discrededere autem bonitati Dei diffidentia est, & est contra spẽ, vt si aliquis crederet, quod Deus aliquid facere poterat, sed non crederet quod faceret etiam si iuste vel in necessitate pe tatur: hoc tamen aliquando infidelitas vocatur, quia spes & fides aliquando vno nomine nominantur, & sic dixit Christus Petro modicæ fidei quare dubitasti? Matth. 8. & 14. ca. Aliquando reducitur tentatio Dei ad præsumptionem, & voco præsumptionem desiderium cognoscendi secreta quæ homini cognoscere non licet, vt si aliquis crederet Deum esse potentem ad omnia, & quòd in necessitatibus semper succurrere vellet, sed scire vel experiri vellit qualiter in tali casu ageret, & hæc præsumptio magnũ peccatum est, qui ergo aliquid recte petere debet vt exaudiatur a Deo, opposita horum habere debet: primo quòd sit in necessitate, & tunc non est præsumptio, nec tentatio sicut qui equum currere facit: quia fugit hostes suos non tentat equum, ita qui in necessitate ad Dei auxilium currit, Deum tentare non dicitur, quia experimentum non quærit. Secundum quòd sine dubitatione ad Deum veniat, scilicet intelligens quòd Deus facere potest & quod in necessitatibus faciet, vt non sit incredulus, nec desperans. Et ista duo tangit Iacobus. c. 1. canonicæ suæ dicens postulet autem in fide nihil hæsitans, in fide. i. credens quod Deus facere potest, nihil hæsitans. i. credens certissime, quod si ipse in necessitate petit, & iuste exaudietur, quia Deus voluntatem timentium se faciet. psalm. 144. Et subiungit quòd aliter petentes nihil assequuntur dicens, qui enim hæsitat similis est fluctui maris qui a vento mouetur, & circumfertur: non existimet ergo homo ille, quod accipiat aliquid a Deo. *Sicut tentasti in loco tentationis*. Scilicet, in Raphidin vbi Deum pro aqua tentauerunt vt pa ret Exo. 17. cap. Dixerunt enim, est ne dominus inter nos an non?

Quid sit tentare Deum.

Præsumptio in Deũ quæ sit.

Ex duob. oratio exauditur.

Aliqui volunt quod tentatio ista fuit, quia Iudæi plures portabant aquam in vasis suis de mansione præcedẽte, quæ vocatur Halus, & tamen petebant aquam, & tũc erat tentatio quæ est præsumptionis, quia volebant experiri qualiter Deus eis aquas daret sine aliqua necessitate, sicut qui cibum quærere non vult expectans quod Deus ei cibum præsentabit.

Sed melius videtur quòd isti in necessitate existentes tentauerunt, quia forte Deum impotentem ad dandum eis aquam crediderunt, sic patet psalm. 77. nunquid poterit Deus parare mensam populo suo in deserto, & tunc est sensus. *Est Deus inter nos an non*. i. nunquid Deus, qui

F est inter nos poterit facere ista: vel nunquid nos habemus Deum inter nos potentem nobis auxiliari an non, vel poterat esse tentatio diffidentiæ, quia licet crederent Deum esse potẽtem, tamen dubitabant vtrum eis aquam dare vellet, & tunc est sensus, nunquid est Deus inter nos scilicet, qui succurrere vellet inopiæ nostræ an non. *Custodi præcepta*. impedimentum intrandi in terram illam vel recessus a Deo est non custodire mandata: ideo amouentur. *Custodire præcepta*. s. moralia vel decalogi. *Testimonia*. i. præcepta iudicialia.

Quæ differentia sit inter testimonium, & præceptum. Et ceremoniæ qua ratione constituantur. Quæst. VII.

G Proprie testimonia sunt mandata decalogi per quę inter Deum & Israel firmamentum positum est: alia autem præcepta largo modo testimonia nominantur. *Et ceremonias*. Istud est tertium genus præceptorum, dicuntur autem cęremoniæ quidam ritus, vel obseruationes secundum quas se habet homo ad Deum, nam si sint aliqui modi constituti ab hominibus secundo quos se habeant homines inter se, illi non vocantur cæremoniæ: nam cæremoniæ dicuntur ritus pure legales. s. qui non insurgũt a voluntate determinante magis hoc quam illud secundum rationem naturalem, sed a pura voluntate legislatoris volentis hoc, vel illud solum, & cæremoniæ secundum istum modum dicuntur esse quoddam extremum ad ius naturale distantissimum, intermedium autem est aliquid quod non sit pure a ratione naturali determinante hoc, & nullo modo alterum, nec pure a volũtate quod habet aliquid rationis naturalis: quia dependet ex illa tã
H quam determinatio explicita, & istud est genus præceptorum iudicialium: nam præcepta iudicialia magis connectuntur rationi quam cæremonialia, quia in iudicialibus licet non immediate determinetur a ratione naturali ad sic esse, ita quòd nullo modo possint esse aliter, tamen quilibet respiciens illa poterit videre quomodo dependeant vt communiter de iure naturali, licet quidam eorum non habent aliquam rationem, sed solam voluntatem, vt quod inter præsentes fiat præscriptio in decem annis, & non in nouem: & sic de multis alijs in præfixione, vel determinatione temporis vel terminorum ad faciẽdum aliquid, sed ista rara sunt, alia autem vt communiter licet applicentur ad materias particulares, tamen bene apparet dependentia eorum a iure naturali vniuersali: in cæremonialibus autem non patet hoc, quia dato quòd aliquis respi-
I ciat quare tales cæremoniæ sic aut sic fiant, non poterit reperire aliquam rationem mouentem nisi solam voluntatem constituentis, vt patet in cæremonijs sacrificiorum, & in emundationibus leprosorum, & in emundatione aut probatione zelotipiæ, & in obseruatione nazaræorum, & similibus, nam raro reperiri potest ratio, quæ videatur insurgere ex naturali rõne sic aut sic determinãte, sicut videtur esse in iudicialibus, quæ nunquam possunt vocari cæremoniæ. præcepta autem legalia conuenienter vocantur cæremoniæ de his late diximus Leui. vlt. c. & ibi vide. *Et fac quod bonum est & placitum in conspectu domini*. Hoc enim Deus vult vt nos faciamus quod ipse vult, sic dicitur Gen. 17. ca. ambula coram me, & esto perfectus,
K idest ambula iuxta voluntatem meam, nam ambulare, coram Deo nihil aliud est quam ambulare, vt ipse vult: & dicitur hoc, quia aliqui homines videntur bono zelo moueri, & faciunt quod sibi videtur malum non esse. Et tamen errant, quia non attendunt: nam vt ait Salomon in Prouerbijs. est via quæ videtur homini bona, & extrema eius ducunt ad mortem, ideo nullus quantumcunq; bonum habeat zelum innitatur prudentiæ suæ ambulans vt sibi bonum videtur: sed inquirat vtrum Deus aliter velit, sicut dicit Apostolus ad Roman. 12. cap. nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt sciatis, quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: ideo Sanctus Dauid orabat in Psalm. quinto, dicens dirige domine Deus meus in conspectu tuo viam meam, idest dirige viam meam non secundum quod mihi videtur bona, sed secundum quod tibi. Et dicitur hic quod bonum est, & beneplacitum in conspectu Dei, quia id

Quid sit coram Deo ambulare.

id quòd bonum est secundum seipsum, est beneplacitum in conspectu Dei, nam Deus bonum vult, & delectatur in eo. quandocunque ergo reperiatur bonum quod sit vere bonum Deus delectatur in eo, sed quia iudicium humanum valde defectibile est, & interdum perturbatur a passionibus, ideo id quod bonum est malum iudicant & cõtrario, & sic Deus non vult fieri quod bonum videtur hominibus, sed quod bonum est simpliciter, & hoc est ei beneplacitum.

Quomodo sciatur q̃d sit bonum

Sed dices quomodo ego sciam quid est bonum, aut beneplacitum in conspectu Dei?

Respondetur quod id quod Deus mandat, est simpliciter bonum, quia ipse cognoscit omnem veritatem, & mãdat id fieri quòd bonum est, cum ergo mandatum suum reperiatur circa aliquam rem, sic agere debemus, vt mandatur, & non declinare ad dexteram, vel sinistram dato quòd nobis videatur aliter esse agendum, quia illa est voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: cum autẽ mandatum Dei non reperitur circa aliquod agibile, tunc vel consulere peritiores oportet si dubium est, & aliquid magnitudinis habet sui: aut agere secundum conscientiã nostram, quia vt ait Apostolus: hæc est gloria nostra testimonium conscientiæ nostræ, & tunc etiam dicimur agere, quod placitum est in conspectu Dei, quia nos studemus agere quod beneplacitum est ei, quia non inuenimus præceptum eius quantum ad tale agibile, & iudicamus secundum conscientiam, quam ipse nobis dedit sicut dicitur hic. *De qua iurauit patribus tuis*.i. quòd iurauit patribus tuis, vt deleret ex ea omnes hostes, & daret eam eis & semini suo: quomodo autem iurauerit eis vtrum cuilibet eorum per se, vel omnibus simul, vel vni pro omnibus sup in isto cap. declaratum fuit. *Vt deleret omnes inimicos tuos*. Hoc habetur Gene. 15. vbi promittitur terra decem gentium, & expulsio earundem de locis suis, vel potest referri ista clausula ad tempus Moysi: in quo clare promissa est sæpe destructio istarum gentium vt patet Exod. 23. & sæpe eis mandata est, vt Num. 34. ca. & infra 20. & patet quia dicitur. *Sicut locutus est*. Ita quòd possessio terræ referatur ad iuramentum patrum, & deletio gẽtium referatur ad locutus est. Quod fuit tempore Moysi.

Cum interrogauerit te. Hic ponitur 5. s. ad quæstiones posterorum respõsio. *Filius tuus eras*. Significat magnum tempus post futurum, quando filij qui nascerentur propter antiquitatem facti obliti essent beneficiorum Dei. *Quid sibi volunt testimonia hæc*, i. ista præcepta, moralia. q. d. quis nobis tantum onus imposuit. s. quòd seruaremus ista mandata, vel propter quam causam, vel ad quem finem posita sunt? *Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos dominus Deus de Aegypto*. Ratio redditur ex naturali obligatione, seruus empticius tenetur ad omnia quæ mandat ei dominus, sed Deus vos liberauit de magna seruitute Aegyptiaca, ideo iuste potuit imponere vobis quamcunque legem vellet. *In manu forti*. Deus cum nec pedem nec manum habeat, quia lineamenta nec descriptiones corporales habet, ideo non poterat educere in manu, nec in pede, nec in aliquo altero membro, sed ista dicuntur secundum metaphoram quibus tota scriptura plena est, sic enim dicuntur Exod. 19. capit. vos ipsi vidistis quid fecerim Agyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, constat tamen, quòd Deus non conduxit hebræos per desertum super alas aquilarum, nec struthionum, aut vulturum, sed est metaphora quam declarauimus Exo. 19. cap. sic hic scriptura sacta volens condescendere modo nostro intelligendi, designat nobis, vt virum fortem bellatorem Deum, vt patet Exo. 15. cap. cum dicitur dominus quasi vir pugnator, licet in hebræo dicatur ibidem, Dominus vir pugnator, sic ergo vir pugnator in fortitudine, brachij sui destruit hostes, ita Deus, qui omnipotens est, & destruens quos voluerit, & saluans quos voluerit, dicitur operari in manu forti. i. in fortitudine brachij sui percutientis hostes quemadmodum faciunt viri fortes pugnantes. *Et fecit signa atque prodigia magna, & pessima in Aegypto*. Quæ sunt miracula solum ostensiua potentiæ & non inflictiua pœnæ, prodigia dicuntur hic miracula infligentia pęnam, de primo vt conuersio virgæ in colubrum, de secundo vt grando maxima, & tenebræ, & mors primogenitorum: ideo vocantur prodigia pessima quantum ad malum pœnę, quia magnum malum Ægyptijs intulerunt.

Quæ differentia sit inter signum, prodigium, & iudicium. Quæst. VIII.

TRia ponuntur hic. s. signa, iudicia, & prodigia, & possunt esse diuersa vel idẽ, quòd sint diuersa, vt quòd signa dicantur quædam miracula demonstratiua veritatem eius qui loquebatur. s. ꝙ Moyses dicebat se a Deo missum, & cum negaretur faciebat ista miracula. s. conuertere virgam in colubrum, & econtrario, & hoc vocabatur signum, quia signum erat per hoc quòd ista quæ dicebat Moyses vera erant, quia in signum veritatis suæ adducebat tale miraculum, quòd satis apparebat a Deo esse, & signabat illum qui loquebatur tanquam a Deo vere fuisse missum. Iudicia vocantur miracula inflictiua pęnæ, sed non magnę pęnę, sicut fuerunt aliquæ plagæ inter alias omnibus minores. Prodigia vocantur magnæ plagę sicut supra dictum est, sed magis videtur quòd hic accipiantur omnia pro eodem materialiter, sed differunt formaliter, vel secundum rationem nam omnia ista videntur fuisse plagę inflictiuę doloris sed istæ possunt vocari signa inquantum considerantur vt quædam facta, quę non possunt esse nisi per naturalem potentiam, sed indigent potentia supernaturali, & sic necesse est quòd ista faciat Deus, aut aliquis in virtute Dei, sed Deus nunquam est testis falsitatis, ergo necesse est quòd quandocunque ad probationem alicuius dicti adducuntur vera miracula, quę nullus potest agere nisi Deus, quòd illud dictum verum fuerit, cum Deus nunquam est falsitatis testis, quòd tamen esset, si ad confirmationem alicuius dicti falsi faceret miracula, ergo talia qualia faciebat Moyses inferendo pœnas magnas Ægyptijs, erat signum ꝙ ipse erat missus a Deo in cuius nomine loquebatur, vocãtur autem istæ pœnę iudicia, quia iudicium dicuntur pęnę inflictæ, vel quia iuste infliguntur, vel quia causa eius nobis ignota est, de primo modo dicimus, quando videmus aliquem multum peccantem, & postea conspicimus eum multum puniri, dicimus quòd iudicium Dei fuit. s. quòd taliter agens taliter puniretur: alio modo dicuntur iudicia Dei quando pęnarum causę ignorantur, vel non plene cognoscuntur, & sic quando aliqui qui boni valde, vel satis boni videbantur, puniuntur, dicimus quòd iudicium Dei fuit. i. sententia Dei occulta nobis, & sic dicitur psal. 35. iudicia Dei abyssus multa. i. sententiæ Dei sunt nobis multum obscuræ. Hic autem accipiuntur iudicia in primo modo, quia in Ægyptijs satis videbatur rationale, quòd Deus debuisset complere vltionem suam, quia toties mandato eius restitissent, & ideo exercuit in eos & in Deos suos iudicia. i. iustas pęnas: & sic patet Exo. 12. cap. cum dicitur: percutiam omne primogenitum in terra Ægypti, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia ego Dominus: idem patet. Num. 33. cap. cum dicitur, egressi sunt filij Israel videntib. Ægyptijs. nam & in dijs eorũ exercuerat vltionem, prodigia vocantur ista inquantum erant magnæ pęnæ valde, quæ sunt procul a digito. i. procul a potentia nostra, quia naturalis potentia talia agere non potest, patet hoc considerando ipsas pęnas inflictas, quas nullus de sapientibus vel necromanticis Ægyptiorum, vel de dijs eorum talia potuit facere, vel fieri prohibere. Vocantur tamen aliquando prodigia ipsa miracula magna, quæ nulli pęnam inferunt, sed solum miracula magna sunt, & sic habetur actu. 6. cap. quòd Stephanus plenus gratia faciebat prodigia & signa magna in populo: dicuntur tamen ista prodigia semper retenta significatione termini. s. prodigia. i. procul a digito, quia talia miracula ita magna sunt, quòd verum est ea non posse fieri naturaliter, sed per aliquam potentiam. s. diuinã, quę valde procul est a potẽtia nostra. *Contra Pharaonem & omnem domum illius*. Isti enim magis torquebantur istis plagis, quia se durius contra Hebræos habebant, & ab istis omne consilium malum, & pęna contra eos procedebat. *In conspectu vestro*. Quia licet hebræi morarentur in terra Gessen, quę ad vnam extremitatem Ægy-

Deus nunquam est testis falsitatis.

pti

Ipsi prophetæ contemporanei Deum per essentiam non
videbant, sed per vocem quandam in vigilia formatam,
siue imagine visibili, aut per somniales figuras, s. visionẽ
imaginariam, vt patet Num. 12. cum dicitur si quis inter
vos propheta est in visione apparebo ei, aut per somniũ
loquar ad illum: per apparitionem in visione intelligitur
visio alicuius imaginis, in qua angelus loco Dei apparebat,
& formabat verba, aut locutio in voce formata, sine
aliqua apparenti imagine: per locutionem in somnio intelligitur
visio imaginaria, aut formæ fantasticæ, p quas
interdum quis sibi videtur audire, aut videtur videre.
Concluditur ergo quòd cum Iudæi siue prophetæ, siue
non prophetæ non viderint Deum per essentiam præter
solum Moysen, quòd non viderint proprie maiestatem
Dei. Si autem dicatur hic vidisse maiestatem Dei. Hoc
est quod viderint quædam insignia aduenientis maiestatis:
signa autem quæ viderunt sunt ista, quia licet non viderunt
maiestatem, viderunt tamen quædam signa maiestatem
præfigurantia, scilicet montem ardere, vsque ad
cœlum, & vocem magnam, & terribilem in tuba, qualia
ad demonstrationem aduentus alicuius puræ creaturæ
nunquam apparuerunt. *Et magnitudinem suam.* Idest
fortitudinem vel potentiam suam. *Et probauimus hodie
quod loquente Deo cum homine vixerit homo.* Idest experti
fuimus magnum Dei beneficium, scilicet, quòd ipse nobiscum
locutus fuerit, & non mortui fuerimus: putabant
enim, quòd nullus viuens audire posset vocem Dei, quia
terribilis est vt ipsi senserunt: antiqui enim sicut existimabant
maximum entium, scilicet id quo nihil melius excogitari
potest, vt ait Anselmus: ita existimabant Deum esse
maximum terribilium. Et sicut in animalibus dum aliqua
animalia fortiora & terribiliora sunt, ita existimabant
Deum esse habentem vocem terribilissimam, & visum
valde formidolosum: ideo quicunque Deum audiret,
putabant quòd moreretur, vel quicunque eum videret:
de auditu patet: quia isti qui istam vocem audierunt
quam putabant esse Dei, existimabant quòd qui vocem
Dei audiret moreretur, cum autem audierunt istam vocem,
& non mortui sunt, admirati sunt: & receperunt
hoc pro valde magno beneficio dicentes, probauimus
hodie quòd loquente Deo cum homine vixerit homo:
putabant etiam quòd quicunque videret Deum moreretur,
quia putabant eum visu valde terribilem: sic patet
Iudi. 13. cap. cum vidissent Manue pater Samsonis &
vxor sua Angelũ Domini dixit Manue moriemur, quia
vidimus Deum: sed secundum veritatem Deus, nec est
terribilis visu, nec placidus, nec auditu: quia Deus secundum
se nec videtur, nec auditur: si tamen referatur videre
& audire ad animam, per quã Deus perceptibilis est,
Deus est summum visibile, & audibile, continens in se
omne delectamentum, cum delectationis & boni fontale
principium sit. Deus tamen in subiecto figuratur, idest
angelus apparens loco Dei in aliqua corporea imagine
assumpta, apparebat aliqualiter terribilis: vt populus
ille, qui valde rudis & imperfectus erat, & solo timore
ad Deum ducibilis, ad reuerentiam Dei in angelis per
quendam terrorem apparentium Angelorum mouerentur.
Ideo siue apparerent vulgaribus hominibus, siue
magnis prophetis, apparebant aliqualiter terribiles: de
quo Daniel decimo capit. cum dicitur ad Angelum qui
venerat ad reuelandum secreta: Domine in visione tua
dissolutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me
virium. *Cum ergo moriemur.* Ita fortis videbatur eis illa
vox, quòd si amplius eam audirent, putabant se confestim
morituros: quia humana fragilitas maiestatem Dei
ferre non valet: vnde Daniel viso Angelo propter refulgentiam
excedentem corruit in terram, & dissolutæ sunt
compages renum eius Daniel. 10. capit. & satis patet per
ea quæ sequuntur. *Et deuorabit nos hic ignis maximus.*
Videbatur eis, quòd ille ignis semper magis, ac magis
crescebat, & si multum Deus moraretur loquendo, accederet
ignis, & consumeret eos. Et hoc erat quia iste
ignis ante a principio videbatur solum erumpere de vertice
montis, postea magis ac magis videbatur prolabi per
conuexa montis, & appropinquare versus Hebræos, qui
stabant tunc extra castra ad radices montis, vt patet Exo-

F di 19. capit. iste tamen ignis maximus non erat ignis clarus,
ita quòd multum videretur, sed erat fumosus valde:
dumtamen fumus continue descenderet versus radices
montis, satis patebat quòd descenderet ille ignis. *Si enim
vltra vocem Domini audierimus moriemur.* Non potentes
eius magnitudinem tolerare. *Quid est omnis caro.* Quasi
dicat nihil est vt tam terribilem vocem audiat. In omni
sensatione debet esse proportio potentiæ sensitiuæ, &
obiecti sensibilis, a liàs excellens sensibile corrumpet sensum:
vt Philosophus ait 2. de Anima, potentia autem auditiua
debilis est, vt a tanta voce patiatur. Quia Deus volebat
illam vocem formare sic terribilem, & improportionatam
eorum potentiæ auditiuæ, vt ipsi ex tãta superabundantia
obiecti sensibilis timorem conciperent, &
inciperent timere Deum, & subijci ei: populus namque
G imperfectus valde qui nunquam Dei amorem tenuerat,
aut iugo legis subditus fuerat, per timorẽ magnum erudiendus
erat: & hoc fecit Deus, vt patet Exo. 20. cap. nam
cum totus populus exhorruisset terribiles voces Dei, &
clamasset ad Moysen dicens, loquere tù nobis & audiemus,
& non loquatur nobis Dominus ne forte moriamur:
ait Moyses: nolite timere: vt enim probaret vos
venit Dominus, & vt terror illius esset in vobis, & non
peccaretis. In lege autem noua apparuit Spiritus Sanctus
in forma delectabili: nam linguæ igneæ non erant
aliquo modo terribiles, cum ibi non esset fumus, aut vox
terribilis conturbans eos: licet prius fuissent facti quidã
soni aduenientis Spiritus. *Vocem Domini Dei viuentis.*
In Hebręo dicitur. *Vocem Deorum viuentium.* Quia dicitur.
Elohyn hayn. Si autem singulariter diceretur esset.
Elohe hai. Et respondet Aben Ezra, quod hic dicitur de
H Deo cum Angelis, quia vtebatur Deus Angelis vt ministris.
Sed hoc nihil est, quia siue Deus, siue Angelus loqueretur,
vnus est qui loquebatur. Item quia Gen. 1. cap.
vbi nos dicimus. In principio creauit Deus: in Hebręo habetur
Elohyn pluraliter: & tamen ibi non potest referri
ad Angelos, quia Angeli non creabant, nec aliquid disponebant:
quia creationi non subijcitur aliquid in disponẽdo,
sed de nihilo producitur: ideo dicendum quod Moyses
voluit hic diuinarum personarum monstrare pluralitatem,
vel est modus loquendi Hebraicus ponens plurale
pro singulari aliquando.

Qui de medio ignis loquitur. Et hoc magis terrorem augebat,
quia vox auribus insupportabilis erat: & ignis sui
timorem nimium ingerebat.

Tu magis accede. Sciebat .n. populus Moysen sanctum
virum esse, & Dei secretarium: ideo credebant ꝙ Deus
I non appareret ei ita terribilis sicut apparuerat ipsis, vel
quia si Moyses solus ad Deum iret, non esset necesse Deũ
clamare voce magna: & sic ibi sine periculo manerent.
Quod cum audisset Dominus. Probabile est, quòd præcepta
illa dicebantur in voce tubæ multum distinctè: & fiebat
aliqua morula in fine cuiuslibet: in fine autem omnium
magna mora interiecta, quasi pręcepta alterius modi
esset Dominus incæpturus, cępit populus clamare ad
Moysen, ne magis eis loqueretur: nõ est verisimile quod
sonante voce ipsi ad Moysen loquerentur dimittentes audire
præcepta Dei: & tunc posita petitione populi Moyses
accessit ad Dominum: quòd autem ipse & Aaron &
filij eius stabant ad radices montis separati a reliquo populo,
patet Exo. 19. cap. *Quis det talem eos habere mentem.*
Scilicet, vt sic animo habeant qualiter ore proferunt, vel
K vt post ita velint, & faciant sicut nunc dicunt: sciebat
enim Deus quòd post auerterent se a verbis eius, & idolum
colerent. & loquitur hic Deus per modum optantis,
quia Deus omnem hominem vult saluum fieri, & ad
veritatis agnitionem venire 1. Timoth. 2. capit. Ideo omnes
ad hanc veritatem agnoscendam illuminat, quia illuminat
omnem hominem venientem in hunc mundum
Ioannes primo cap.

Quomo-

Quomodo Deus sæpe in scriptura videtur aliqua desiderare quasi facere non possit, & quædam rationes quæ videntur probare omnes circulationes quas Christus fecit in redemptione fuisse superfluas. Et de materia prædestinationis quædam inquisitio, & consilium tutum, atque amplectendum. *Quæst.* X.

A

ET illud Dei desiderium patet in multis, nam licet ipse omnia possit facere, quæ velit, ita vt simpliciter nõ sit necesse ei aliquid optare, tamen loquendo ex suppositione, scilicet ex sua prædestinatione, & præscientia æterna aliquando videtur aliquid desiderare, quasi facere nõ possit: & patet in multis locis prophetiarum, vbi videtur desiderare quòd Iudæi faciant rectas vias suas, & tamen in ipso est facere rectas vias nostras: quia sine ipso nihil possumus facere: & aliquando hoc in metaphoris dicit: vt patet Esai. 5. cap. de vinea: & dicit quòd expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas, idest expectauit cum desiderio in eis fructum bonorum operum, tãquam colonus cum desiderio expectat fructuum terræ optimum: sed inuenit labruscas, idest mala opera. Quod autem de bonis & malis operibus intelligatur, & non de aliqua materiæ li vinea, subdit Esaias in eodem ca. dicens, vinea Domini exercituum domus Israel: & vir Iuda germẽ delectabile eius: & alibi cum Deus se desiderare reperire aliquos bonos indicaret, dixit: ficus præcoctas desiderauit anima mea, & in Euangelijs sæpe: vt patet Ioan. 4. ca. cum Christus locutus fuisset ad mulierem Samaritanam apud puteum, & discipuli apportauissent ei cibos de ciuitate, cũ iam esset hora, & plusquam hora sumendi cibos, flagrãs desiderio animarum dixit: ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis: & post: cibus meus est, vt perficiam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius: & alibi dicit de se Deus volẽs animam ad se conuertere dicit: ego sto ad ostium, & pulso, & si quis aperuit introibo, & intrabo cum eo: sed quis nisi Deus dare potest, vt aliquis bonam voluntatem habeat? nullus inquam: quia ipse dat bene velle & perficere: quomodo ergo desiderat?

Quomodo Deus nõ bidat gratiam.

Responderi posset quòd Deus gratiam dat, sed liberum arbitrium gratiam repudiare potest, vel ea non vti, sicut omnes actualiter habentes gratiam si incipiant male operari sicut 11. cap. dutantes non vtuntur gratia quam habent, quia gratia liberum arbitrium non cogit sed perficit: in eis autem quos Deus diligit, non solum gratiam gratificantem infundit, sed etiam confortat, vt tentationibus non succumbant, & gratiam non deserant: cum ergo hoc in quolibet homine Deus facere posset, quomodo desiderare dicitur? quia hoc etiam sæpe de Christo dicimus, vt patet Luc. 19. quòd vidit ciuitatem Hierusalem, & fleuit super illam compatiens cæcitati eorum & de peccato dolens: & tamen ipse ab oculis eorum abscondebat mala superuentura ipsis, quæ si audiuissent forte pœnituerent, & poterat eis tantam gratiam dare vt conuerterentur. Et si dicas quòd non vult Deus sic totaliter mouere liberum arbitrium, vt homo sine aliquo labore conuertatur, sed alios modos inquirit: ideo multum Christus in prædicatione laborauit. Et sic est de redemptione: potuerat enim eos sola voluntate redimere, sed mortem subiuit amarissimam. Sed adhuc stat argumentum: quia etiam per istos labores, & istis maiores in millecuplo Christus neque vnum ad se conuertisset, nisi eos interius gratia illustrasset. Et patet in Apostolis, qui cum stetissent cum Christo magno tempore, tamen adhuc quasi carnales & imperfecti erant: erant enim contentiones inter eos, quis maior esset, vt patet Matth. 18. cap. & post mortem Christi ante ascensionem eum de terrenis interrogabant, si restitueret regnum Israel illo tempore, Act. 1. ca. cum autem superuenit Spiritus Sanctus repleti sunt vsque ad summum: vt magis illo tempore modico profecerint, quam toto tempore quo cum Christo conuersati sunt etiam si mille annis cum eis stetisset: ideo imminente passione prædixit eis, quod vtile erat eis quod ab eis recederet, vt mitteretur paraclitus, Ioan. 16. ca. quanto tempore cum Christo steterunt eum quodam amore humano dilexerunt, vt patet ad Corinth. 2. cap. & 5. si aliquando Christum secundum carnem cognouimus, nunc autem non cognoscimus: gratia ergo interior est quæ hominem conuertit, & sic patet Actuum 13. cap. crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam æternam: alij autem suis demeritis exigentibus gratiam Dei, vt Euangelio crederent eius, non acceperunt. Si tamen istis qui non crediderunt, ad credendum gratiam dedisset, ipsi etiam firmissime vt nos credidissent. Si autem dicas, quod isti demeritis suis exigentibus gratiam non recipiunt. confiteor quidem hoc clarissime. Sed quomodo illis qui conuersi sunt, & erant in paribus vel maioribus peccatis, gratia vt conuerterentur data est? quia ita demerita istius sicut illius gratiam apponi non merebantur: per aliqualia enim peccata æqualiter demeremur. Respondetur quod siue iste conuersus siue non conuersus gratiam non merebantur, vel vt magis dicam per peccata sua apponi gratiam demerebantur: sed isti immerito gratiam dedit, alteri immerito gratiam dare noluit.

B

Aliquando etiam electis suis gratiam non apponit, sed eos in magna peccata permittit cadere, sed in fine conuertit: ideo considerans hoc Esaias clamabat ad Dominum dicens: quare errare nos fecisti de vijs tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? Esa. 63. ca. hæc omnia ab vno primo principio dependent. s. quia hos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imagini filij eius: ideo omnia sibi cooperabuntur in bonum siue bona siue mala: quia secundum propositum, i. electionem Dei vocati sunt sancti. ad Rom. 8. c. eis autem qui non electi sunt, non cooperantur omnia in bonum: quia licet Deus eis ex liberalitate gratiam temporaliter concedat, ipsi tamen operabuntur male, vt eam amittant, & in malo finiant. Est ergo tota prædestinatorum vita ex Dei gratia: quia ex gratia antequam sint eliguntur: & ex gratia post in mala decidentes ad bona eriguntur. Cum malis autem qui damnabuntur Deus aliquando ex gratia se habet, eis gratiam gratificantem temporalem tribuendo, quam nunquam perderent, nisi proprijs demeritis exigentibus aliquando iuste. s. eis propter demerita gratiam non apponendo: nunquam autem iniuste, quia in pœnis citra mensuram semper punit. Non possunt ergo damnati de alio cõqueri nisi quòd Deus eos non elegit: sed nec propter hoc cõqueri põt, vt patet ad Rom. 9. quis est homo qui Deo respondeat? nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit quid me fecisti sic? an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Beati ergo quos Deus ante secula, anteq̃ quicquam boni aut mali agerẽt, immo antequam aliquid essent, in suam sortem elegit, vt habitent cũ eo in domo sua, & in sæcula sæculorum laudent eum. Maximum ergo beneficium quod Deus alicui homini impartitur, est ipsum ab æterno ad se eligere: omnium autem alia ad hoc quædam viæ sunt, vt natiuitas Christi in carne, passio, & euãgelicæ legis datio. Quid enim alicui prodest Christum passum fuisse si ad vltimum in inferno damnabitur? inter has autem præpositas rationes licet aliqualiter videantur sibi cohærere, intricatissimæ sub apparent difficultates quas proferre super flumen, immo pernitiosum credo: cum nullatenus earum pateat dissolutio: in tantum vt Apostolus ad Rom. 11. cogatur ex admiratione clamare. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Consulerem ergo cuilibet fideli, vt se ex Dei gratia crederet prædestinatum: sed ad hoc peruenire non posse sine magnis laboribus, vt sic desperans non recedat ab omni opere bono. Et ne nimium credulus gratiæ prædestinationis sine aliquo opere se gloriam adepturum putet: quia id quod per prædestinationem promissum est, & plerumque sine magnis laboribus & Sanctorum precibus adipisci non possumus, vt ait Gregorius primo dialogorum: quia Deus sic præordinauit, vt Sanctorum precibus quod promisit, & adipiscamur. Et ponit exemplum de Isaac: prædixerat & promiserat ei Deus, quòd in semine eius benedicerentur omnes gentes, & multiplicaretur sicut arena quæ est in littore maris, & tamen vxorem sterilem ei dedit, & per 20. annos stans cum ea filios habere non potuit, donec ex magnis, continuis, & deno-

C

Tota prædestinatorum vita est ex Dei gratia.

Quid proprie leati in hoc seculo dici possunt.

D

Bonum est filium an Deus in materia prædestinationis.

E

rationes horum: & istas vocantur præcepta iudicialia, scilicet dirigētia statum hominum vnius respectu alterius: & sic omnia genera præceptorum reducuntur ad modos determinationis præceptorum decalogi: & ipsa præcepta decalogi sunt, vt quædam limitationes duorum præceptorum simpliciter primorum. Ista tamen genera duo mandatorum, scilicet cæremonialia, & iudicialia sunt, quæ in tota lege magis intenduntur. De primo genere mandatorum tractatur ab hinc vsque ad 12. cap. de secundo genere a 12. cap. vlterius: & rursus primo ponit ad ista mandata quædam incitamenta, secundo inducit conclusionem intentam infra c. 11. Et tanguntur hic quinque. Primo generalis admonitio. Secundo ponitur Dei dilectio. Tertio subiungitur separationis à Deo occasio. Quarto timendi Deum ratio. Quinto ad posterorum quæstiones responsio. secunda ibi. *Audi Israel*. Tertia ibi. *Cumque introduxerit*. Quarta ibi. *Dominum Deum tuum timebis*. Quinta ibi. *Cum interrogauerit. Hæc sunt præcepta*. Scilicet quæ infra sequuntur, sunt præcepta, scilicet, De amore Dei, & proximi, quæ sunt aliorum principia: nec potest intelligi decalogus præceptorum hic: quoniam iam supra recitata sunt: nec vltra sic recitantur. *Cæremonia*. idest præcepta cęremonialia. *Iudicia*. Idest præcepta iudicialia. *Quæ mandauit Deus vt docerem vos*. Quia alia præcepta decalogi ipse vos per se docuit. hæc autem mihi dixit, vt vos docerem. *Vt faciatis ea in terra ad quam transgredimini*. Quia ista præcepta obligauerūt eos postquā intrauerunt in terram promissionis: in deserto enim quilibet quod sibi videbatur faciebat, vt patet infra 12. c.

Quæ præcepta obligabant Iudæos in deserto, ad obseruantiam. Quæst. 11.

SEd quantum ad hoc distinguendum est: quia quædam sunt præcepta cęremonialia, aut iudicialia quæ non poterant expediri in deserto aliquo modo: quia requirebant secundum suam naturam circunstantiam loci, & personarum, quæ in deserto nullo modo reperiri poterat: alia sunt quæ non determinant aliquam circunstantiam, nec habebant maiorem in vna terra quam in altera. Quantum ad primum modum, scilicet ad illa præcepta quæ aliquo modo determinant sibi loca, vel circunstantias alias, vt patet de celebratione agni paschalis: quia ista fieri non debebant in qualibet terra, sed solum in eo loco, quem elegisset Dominus, vt patet infra 16. capit. sic etiam patet de sacrificijs quæ non in quolibet loco offerri debebant, sed solum in eo quem Dominus elegisset, vt patet infra 12. capit. cum dicitur, caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in eo quē elegerit Dominus Deus tuus in vna tribuum tuarum: & licet forte in deserto existentes possent offerre, quia secum habebant tabernaculum, in quo obligabantur homines offerre, vt patet supra Num. 17. cap. & infra 12. tamen non erat eis opportunitas, quia erant in motu: ideo nesciebant quando erat tempus faciendi ista, cum nescirent, vtrum quando vellent ipsi facere sacrificia moueretur nubes, & deberent necessario sequi: ideo non obligabantur in deserto ad faciendum sacrificium iuge vespertinum & matutinum: de quo Deus mandauit Num. 28. & 29. cap. & etiam quantum ad quasdam alias oblationes solum tenebantur qui non essent in terra Chanaam, vt patet Num. 15. cap. cum dicitur cum feceritis terram habitationis vestræ & feceritis, vt ingrediamini in eam: facietis in oblationem &c. ista ergo & similia nunquam reperiuntur compleri nisi in terra Chanaam: quia determinabant certum locum: & ideo in deserto quantum ad ista faciebat quilibet quod volebat, cum non essent obligati: quia hoc non habebat opportunitatem in deserto vt fieret: quia erant continue in motu, nec poterant vacare sacrificijs: etiam quia in sacrificijs requirebatur certa pars vini in quolibet animali immolato cum incenderetur, & certa pars farinæ, vt patet Numero decimoquinto, & 28. capit. in deserto autem nec farinam, nec vinum habebant: non ergo poterant aliquo modo fieri in deserto: etiam Phase non poterat immolari in deserto, quia debebāt fieri quædam cęremoniæ quæ in deserto haberi

A non poterant, scilicet comedere illud cum azymis, vt patet Exo. 12. cap. etiam non poterat obseruari Pascha Azymorum, scilicet septem dies in azymis, vt patet Exo. 12. nec Pentecoste vel alia festa, in quibus requirebant determinationes, quæ non poterant haberi in deserto: & de istis dicitur infra 12. cap. *Ne facietis ibi*. Idest in terra promissa nobis, quæ hic facimus hodie singuli quod sibi rectum videtur: neque enim vsque in præsens tempus venistis in requiem & possessionem, quam Dominus Deus daturus est vobis, quasi dicat ibi tenebimini obseruare ista cæremonialia. hic autem non: quia non habetis hic opportunitatem ad obseruandum ea sicut ibi habebitis data requie.

B Alia sunt cæremonialia quæ non concernebant determinationem alicuius loci vel temporis, sed vbique compleri possunt, sicut circuncisio quæ non magis determinat vnum locum quàm alterum: sic potuerat ista cæremonia distinctiua populi Deum colentis in deserto obseruari, sed Hebræi non obseruauerunt illam: nam nullus in deserto circuncisus fuit vt patet Iosue 5. cap. sed omnes illos circuncidit Iosue antequam accederent ad aliquem locum Chananæorum in Galgalis: aliæ sunt cæremoniæ etiam quæ non determinant locum, sicut obseruatio sabbati: & ista in deserto fuit; inquantum fuit ex parte Hebræorum, vt patet Exo. 16. cap. quia illo die non mandauit manna colligi, aut quicquam ad cibum parari, idem patet Exod. 31. & 35. vbi vetuit incendi ignem illa die in domibus suis, & patet magis, quia quidam homo colligens ligna in sabbato in deserto lapidatus est, vt patet Numer. 10. capit. aliquando tamen in motu eorum per desertum secundum directionem nubis fracta fuit obseruatio sabbati, aliæ etiam obseruationes fuerunt cæremoniales custoditæ in deserto, vt separatio leprosorum, & immundorum a sanis, vt patet Numer. 5. cap. & sic inuenire de alijs poterimus. *Vt timeas Dominum Deum tuum & custodias mandata*. Fundamentum & primum principium obseruationis mandatorum est timor viris imperfectis, sicut amor viris perfectis. *Quæ ego præcipio tibi & filijs ac nepotibus tuis*. Quia non solum præsentes obligantur, sed etiam successores, quando patres obligant se, & filios suos ad aliquam conditionem honestam, dato quòd filij paruuli sint tunc, ita quòd consentire non possint, quod est de natura obligationis: tamen cum peruenerint ad ætatem adultam, obligantur obligatione patrum suorum: & si nollent tenere obligationem quam fecerant, sui maiores, non debent habere hæreditatem paternam. Nihil autem magis bonum & iustum erat quàm lex Dei, ad quam cum obligarentur patres, necesse erat filios obligari, maxime quia si non obligarentur de iure filij obligatis patribus, tamen necesse erat eos hic obligari: quia Deus volebat eos obligari cum dicat, quòd patres & filij obligentur, & custodiant ista in æternum: & ponitur hic causa huius dicti, scilicet vt viuant multo tempore: quia sicut honorantes patres erant longæui super terram, vt patet Exo. 20. cap. ita custodientes pręcepta Dei viuant longo tempore, & econtrario, illi qui non obseruabant præcepta Dei pauco tempore viuebant: sicut patet Psalm. 54. viri sanguinum non dimidiabunt dies suos: qui autem custodiunt mandata Dei viuunt in eis, vt patet Leuit. 18. & ad Rom. 10. cap. *Audi Israel*. Hic ponitur secundum, scilicet Dei dilectio. *Vt facias quæ præcepit tibi Dominus*. Siue ea quæ per se tibi mandauit vt præcepta decalogi, siue ea quæ mihi dixit, vt tibi ex parte sua mandarem: vtraque enim Deus mandabat, quia qui per alium facit per seipsum facere videtur. *Et multipliceris amplius*. Tunc satis erant multiplicati, quia erant plures quàm sexcentum millia, vt patet Num. 26. cap. sed tamen rogabat magis multiplicari, vt patet supra 1. c. addat Deus ad hunc numerū multa millia: quia nondum peruenerant ad tantam multitudinem, quantam Deus promisit, scilicet sicut stellę cœli, & arena quę est in littore maris Genes. 13. & 15. capit. Et rogabat pro hac multitudine, & dicit debere mādatis Dei vt inducat istam multitudinem; quia licet ista sit quoddam bonum temporale, quod secundum se satis paruum est tamen Deus promiserat eis ista, quia imperfecti erant, vt patet

C

D

E

Dei dilectio.

Gen. 15. capit. & 22. Scilicet, quòd essent sicut stellę cœli & arena quæ est in littore maris: ideo non erat contemnenda huiusmodi promissio, sed orandum ad illam habendam: quod frequentibus orationibus, & præceptorum Dei obseruatione adepturi erant, vt patet Gen. 18. cap. vbi dicit Deus quòd Abrahā meretur, vt omnia quæ dicta sunt à Deo impleantur in semine suo: quia custoditurus erat mandata Dei, & mandaturus filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant mandata Dei. *Sicut pollicitus est Dominus dare tibi terram.* Gen. 15. cap. & in multis locis. *Dominus Deus vester Deus vnus est.* Idest non est Deus noster sicut dij falsi aliarum gentium, qui plures sunt: & hoc tangit informationem intellectus quantum ad fidem: Intellectus & voluntas sunt duæ potentiæ sic naturaliter ordinatæ; quòd nulla actio in volitiua fit nisi facta apprehensione secundum intellectum: nam omnis inclinatio in natura fit per apprehensionem præcedētem, sed intellectus habet se vt apprehendens, voluntas autem vt ad aliquid inclinans: ideo nunquam potest fieri inclinatio voluntatis ad aliquid, nisi intellectus præcognoscat illud: ideo cum hic Legislator vellet hic informare populum inclinando eos ad amorem Dei, oportebat vt prius illustraret intellectum demonstrans, quis esset ille Deus amandus, & vtrum vnus: aut plures, vt non plures amemus quàm sunt: gētiles enim qui cuilibet rei deos attribuebant plures deos faciebant. Iudæi autem qui veritatem rei ab ipso Deo recipiebant, vnum solum Deum iudicare debebant, & illum solum diligere. *Diliges Dominum.* Sicut in eis quæ naturaliter amamus sem per cognitio amorem præcedit: ita in his quæ supernaturaliter diligimus, supernaturalis cognitio quæ est fides reuelata ex auditu legis, præcedit charitatem, quæ est habitus dilectionis supernaturaliter infusus: ideo posita doctrina fidei quā de Deo credere debemus, sequitur qualiter amare debemus. *Et toto corde tuo.* Idest ex toto voluntatis conatu, qui vocatur cor: quia cordi amare vulgari nomine attribuimus. *Ex tota anima tua.* Idest ex omnibus viribus animæ sensitiuæ: illas per imperium voluntatis regulando ad Dei amorem. *Ex tota fortitudine.* Idest secundum totam potentiam executiuam: ita quòd quantum voluntas tua ad aliquod maximum diligibile moueri potest, tantum fac vt mouearis: & quantum vires animæ sensitiuæ obedire possunt volūtati subordinanti eas ad aliquem finem, tantum obediant & regulentur. *Et quantum fortitudo tua.* Idest vires tuæ executiuæ possunt tantum pro Deo facias, vel patiaris: & hic consummatur vera dilectio quæ Deo perfectæ inhærere facit. Hoc præceptum magnum est: quia fortissimam inhæsionem ad Deum facit. est autem fortissima inhæsio, quando alicui rei ita inhæremus, quòd nulli alteri inhæremus: nam potentiæ nostræ finitæ sunt: dum ergo pluribus intendunt ad singula minores fiunt, vt ait Gregorius in primo dialogo. si ergo per intellectum, aut per volūtatem pluribus rebus inhæreamus, ita quod plura intelligamus, aut plura velimus; non est perfecta inhæsio, quia quodlibet illorum facit, ne inhæsio ad alterum fit perfecta: & sic dicebat Augustinus de amore perfecto Dei: Domine minus te amat, qui cum alio te amat, quasi dicat, quòd ad hoc quòd perfecte amaret, oportebat vt eum solum amaret: tunc ergo Deum ex toto corde, vel ex tota anima diligemus, quando ei totam animam nostram applicabimus, scilicet quòd intellectus noster solum eum intelligat, & nihil alterum: & voluntas nostra solum etiam diligat, & nihil alterum: & vires nostræ sensitiuæ soli illi intendant, & in eo solo facientur.

Differentia inter voluntatē & intellectum, et quod hic præcedit.

An istud præceptum diliges Deum tota mente, &c. possit in via compleri. *Quæst. III.*

IN vita ista istud præceptum compleri non potest tam ex parte naturæ nostræ, quàm ex parte ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis: ex parte naturæ nostræ patet; quia natura nostra hic imperfectionis modum tenet; & ideo indiget cibis, & potibus, & quiete per somnum: cum autem intendat istis non potest Deo intendere: vel si aliquo modo intendere potest in assumptione cibi, & potus, tamen non perfecte intendere potest: quia quando aliqua potentia receptiua, vel recipit, vel intendit duobus neutri perfecte intendit; cum neutri intendat ex seipsa tota; sed istud præceptum esse intendendum ex tota anima, scilicet quia anima totaliter feratur in ipsum; & in nullum alterum: Non potest etiam istud præceptum compleri ex repugnantia ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis, quia ad hoc quòd aliqua potentia passiua apprehensiua intendat totaliter alicui soli obiecto, oportet vt illud obiectum sit tale, quod eam totaliter repleat; sed Deus non est huiusmodi obiectum nobis, dum sumus in via, quia non præsentatur nobis sub illa clare luce vt est perfectissimum ens inter omnia entia, vel maximum bonum inter bona; sed apparet nobis sub quodam ænigmate, vt non videatur in eo perfecta ratio entitatis, aut perfectissimus gradus bonitatis: & licet nos ex fide confiteamur ipsum Deum esse summum bonum, secundum quam captiuamus nostrum intellectum in obsequium Christi, vt patet 2. Corinth. 10. capitulo. tamen non apparet sic perfecte intellectui nostro; nam si fides non præcederet in nobis quæ est ex auditu, nunquam talibus veritatibus assentiremus. In prima autem omnia ista erunt, quia intellectus noster erit ibi supernaturaliter eleuatus data sibi capacitate, vt possit intelligere illud summum ens; & apparebit tunc illud summum ens sub clarissimo lumine suo, sicuti est; & replebitur intellectus noster applicatus enti intelligibili infinito; & nullum aliud iam intelligere poterit, cum nullum sit quod tantæ sit actiuitatis, vt illo immutante actualiter obiectum possit distrahere ab illa consideratione, & trahere ad se: quia tunc oporteret vt istud secundum obiectum sit maioritatis, scilicet in actiuitate quàm primum, sed nullum obiectum intelligibile est magis intelligibile quàm Deus: ergo applicito intellectu nostro ad Deum clare visum non poterit ab illo distrahi; cum nihil sit quod distrahere possit: Deus etiam summum bonum est, & fons totius boni: applicata ergo voluntate nostra ad fontem suum, ita replebitur & inebriabitur, quòd nihil aliud velit, aut desideret, cum ibi quietetur totum desiderium appetitus nostri: sicut dicebat Dauid Psalm. 16. satiabor cum apparuerit gloria tua: nullum ergo desiderabile erit quod voluntatem nostram a Deo distrahere posit, & in se trahere: quia nullum maius Deo est, nec nobis apparere poterit. Hic autem multa distrahunt nos a Deo, quia possunt nobis maiora bona videri quàm amor, quia nōdum Deum cognouimus sicuti est, ibi autem nequaquam. Non tamen est intelligendum, quòd intellectus noster & voluntas in vita æterna solum Deum diligat, & intelligat, ita quòd nihil aliud: quia omnia alia intelliget, & omnia bona diliget: tamen non eo modo quo hic: quia dum hic vnam rem intelligimus, ab intellectione alterius distrahimur. sic dicit Philosophus tertio Topicorum: contingit plura scire, vnum tamen intelligere: & dum vnam rem actualiter amamus ab amore actuali aliarum desistimus: ibi econtrario: nam cum maxime Deum intellexerimus actualiter, tunc actualiter omne ens intelligibile actualiter perfecte speculabimur: & hoc, quia Deus omnia eminenter continet: ideo intellecto illo, omnia quæ sunt necessario intelliguntur; sic ait Gregorius in quarto dialog. quid est quod non videant qui videntem omnia vident? Est enim Deus ars plena formarum viuentium, idest quædam idea perfectissima omnium rerum, & sunt ibi clarius & perfectius quàm in suo genere, vel in seipsis: homo enim & lapis perfectius & manifestius sunt in idea diuina quàm in seipsis; ideo qui cognouerit Deum, perfectius cognoscet ibi hominem, aut lapidem, vel quamlibet aliam rem, quam si eam solā oculis suis inspiceret; & ratio est, quia res in seipsis non habent esse totaliter perfectū, sed quodammodo mortuum; in Deo autem omnia entia siue viuentia, siue non viuentia habent esse viuens, idest perfectum & clarum; sic patet Ioan. 1. cap. quod factum est in ipso vita erat, idest omnia quæ creata sunt antequā crearentur

Notandū de intellectu & voluntate.

Omnia in Deo perfectiora sūt quam in seipsis.

sentur viuebant in Deo, & nunc viuunt: sicut ergo si aliquis respiceret aliquod speculum non solum videret illud speculum, sed etiam omnes imagines repraesentatas in illo speculo: Ita cum Deus sit idea & speculum perfectissimum in quo res perfectius apparent quàm in seipsis, viso Deo omnia clare videbuntur.

In Deo est ordo diligibilium.

Et sic est de amore: quia cum ipse sit totum bonum est maxime diligibile, & in eo est ordo diligibilium: dilecto ergo ipso omnia diligemus quae diligibilia sunt: & sic istud mandatum complebimus toto intellectu ei vacantes, idest nullam partem intellectus nostri ad aliud distrahentes, & tota voluntate eum amantes nunquam eam eo relicto ad aliud conuertens, & sicut istae potentiae superiores replebuntur ab vbertate illius beatificae visionis, ita omnes aliae tam intra caput quàm sensus exteriores, vel vires qualescunque replebuntur ab illo super excellenti bono refluente ad exteriora sic patet Ioan. 10. c. ingredientur & egredientur & pascua inuenient: quod exponit August. de illa beatifica visione in qua non solū laetabuntur intus, sed extra. Sed hoc non est praeceptum, ideo distinguendum est, quia Christus vocauit hoc praeceptum, diligere enim Deum ex corde, anima, & fortitudine praeceptum est, sed diligere ex toto corde, tota anima, tota fortitudine praeceptum excedit, immo omne consilium, quia in via consilia a viris perfectis implentur, hoc autem nunquam impletur, nisi in vita aeterna, qa ibi ex Dei visione roborabimur, hic autem nos mortalitatis defectus impedit, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem, ad impletionem autem huius requiritur continua in Deo cogitatio qualis erit in patria, ponitur autem hoc praeceptum, vt si totum non compleamus, saltem implere desideremus, vel sciamus nihil supra Deum vel aequaliter Deo esse amandum, quia quod per superabundantiam dicitur, vni soli conuenit. *Eruntque verba haec*. De dilectione Dei. *In corde tuo*. Scilicet vt multum in illis aduertas, quia ab eis omne bonum dependet, & narrabis ea filijs tuis, scilicet quando teneri sunt, vt hęc doctrina eorum cordibus profundius & tenacius infigatur, quia vt ait Philosophus 2. Ethico. non modicum differt sic vel sic a iuuene assuefieri, quia impressiones primę fortissimę sunt: quia radicaliter inhęrent, vnde Horatius.

Quem noua testa capit semper seruabit odorem.

Et ideo Romanorū pueri Virgilium ante alia addiscūt, vt velut eximius poetarum teneris imbibitus annis non possit facile aboleri, vt ait August. 1. de ciuitate Dei, c. 3. *Et meditaberis ea sedens in domo tua*. Idest quando cessat homo a laboribus, quia tunc congruentior fit meditatio, cessat enim anima ab omni extrinseco labore, & magis ad speculandum colligitur, ideo in cogitatione fortior est.

Ambulans in itinere. Idest quando laboras. Intelligitur enim omnis labor per itinerationem, & loquitur magis de itineratione, sicut homines ponentes exempla vtuntur eis quę magis occurrunt, & magis in vsu habent, nullus autem alius labor magis occurrebat Moysi quam itinere, quia per quadraginta annos nullum alium habuerūt in deserto. *Dormiens*. Idest dum stas in lecto vigilās quod vocatur hic dormire, quia stare in lecto ad dormiendum est, in dormiendo autem nullus meditari potest pręcepta Dei, quia in dormientibus cessant rationales potentię, & animales, & intenduntur naturales, vt patet in lib. 2. de somno & vigilia, ideo non potest dari pręceptum de dormientibus, sed potest intelligi de somnio. s. ꝙ in somnis meditemur pręcepta Dei sicut meditamur alia vana.

Quomodo in somnio mandata Dei bene possumus meditari. Quaest. IIII.

SEd dicetur quòd non est hoc in potestate nostra, quia voluntas non potest directe vel indirecte imperare ibi phantasię. Sed respondetur quòd bene possumus in somnio meditari mandata Dei, si velimus in vigilia illa meditari efficaciter: ideo dicit Philosophus primo Ethi. quòd per somnium, siue dormitionem differt prauus a studio-

A so: factis autem quibusdam transmutationibus meliora fiunt phantasmata studiosi: & tunc est sensus, quod taliter in die assuefiamus in meditatione horum, quod in nocte etiam nobis in somnijs veniant. Et sic decepit quidam familiaris dominum suum: consueuerat enim familiaris ea mala quae per diem dicebat, & in somnijs dicere: vnde dominus cognoscebat omnes iniquitates eius: videns autem seruus ille mala sua palam fieri prudenti consilio ductus, qualibet nocte ante accubitum orationes quasdam cum attentione recitabat, vt fortis impressio causaretur: ex quo fiebat, vt easdem in somnijs recitaret: & sic dominus putans eum studiosum fore illusus est. *Atque consurgens*. Vnde inoleuit in bonis Christianis, vt cum a lecto surrexerint a Dei laudibus incipiāt, vel aliquid sanctum meditentur. Et per ista quatuor hic posita omne tempus includitur, quo homo debet in Dei laudem vacare: B sic habetur Psalm. 1. Et in lege eius meditabitur die ac nocte: sed non est intelligendum sic quod omni tempore meditetur, quia tūc non posset facere alia. Item si aliquis vellet continuo Deum meditari, vel intelligere, non posset, quia deficiunt & fatigantur organa ex corruptibilitate naturae: vnde fit quod aliquando aliquem volentes fixe & efficaciter contemplari, subito ad aliud transferamur: ideo intelligitur quantum ad tempora necessaria: & sic dicitur de clericis nunquam psalterium cadat de manu tua. s. tempore conuenienti, & ad hoc determinato: vel ꝙ habeas ista secundum. s. quòd nunquam contrario acquiescas: praecepta enim affirmatiua, siue moralia siue caeremonialia, siue iudicialia, in lege veteri vel noua nūquam pro semper obligauerunt: praecepta autem negatiua cuiuscunque generis, & ad semper, & pro semper obligant. C *Et ligabis ea quasi signum in manu tua*. Sic habetur Exodi vigesimotertio capitulo, & custodiunt hoc Iudaei ad literam: quia tempore orationis appendunt cartulam continentem ab illa parte, Audi Israel vsque Cum introduxerit: in brachio dextro: sed intellectus huius literae est quantum ad tropologiam quandam: nam non potest semper sacra Scriptura impleri ad literam, nec litera hoc vult quod sonat, vt patet saepissime in prophetis, & maxime Esai. vndecimo capitulo, vbi dicitur: quòd Leo vt bos paleas comedet: vitulus & leo & ouis simul morabuntur: & puer paruulus ministrabit eis: sed hoc nunquam fuit nec erit: sed intelligitur quantum ad quandam metaphoram: & ille est sensus literalis scripturae: sic in isto loco non debebant ista poni in manu, quia nulla vtilitas erat ponere talia in manu: sacra autem Scriptura nunquam mandat inutilia: sed est sensus quòd ista D praecepta debemus tradere executioni & cogitare: & quia cogitatio est per intellectum: intellectus aūt est quidē visus animae vt patet in fine 6. Ethi. ideo dicitur quòd debet ante visum nostri, quia debemus assidue ea contēplari: & quia manus est ad operationem, tunc dicitur esse in manu, quando operationi applicantur patet infra, vel aliàs intelliguntur magis referendo ad sensum parabolicum, scilicet quòd sicut quando aliquis mouetur inter oculos per motū suum facit vt semper videatur mouens potentiam visiuam ad se contemplandum: ita debent esse ista praecepta Dei apud nos continuo in nostra recordatione quasi inter oculos mouerentur: & sicut interdum cum alicui commendatur aliquod negotium, vt non obliuiscatur, illud alligatur digito eius, vel manui eius aliquod filum pendens: & dato quòd ille diuertat ad alia, quando tamen viderit illud filum ligatum, E & pendens, necessario reducitur in memoriam eius rei quae recommendata est: sic nos debemus exhibere taliter dispositos, vt redeamus continuo vel saltem multotiens ad memoriam istorum praeceptorum tanquam haberemus filum pendens in manu. *Et mouebuntur inter oculos tuos*. Exod. decimotertio capitulo, dicitur quasi monimentum ante oculos tuos: & vtrunque Iudaei ad literam seruant: quia faciunt aliam cartulam continentem eadem verba, & ligant eam quibusdam corrigijs, vt pendeat in fronte, & illa mouetur inter oculos. *Scribesque ea in limine, & postibus domus tuae*. Et hoc obseruant Iudaei in aliqua cedula praedicta verba scribentes: & faciunt aliquas concauitates

Differentia inter praecepta affirmatiua, et negatiua quantum ad obseruationem.

Litera sensus.

in ligno mittentes cedulam, & cooperientes aliquo metallo manente aliquo foramine, per quod videri possit. Sed ista sic ad literam obseruata cęremoniæ inutiles sunt: nec fuit Legislatoris intentio eos ad talia instruere, & patet: quia multæ sunt similes locutiones in sacra scriptura, & maxime in prophetis: quæ licet in sensu parabolico hoc innuant, tamen in literali sensu aliud signant. Intelligendum ergo est quando dicitur, quòd ista præcepta debent appendi in manu. i. quòd debent tradi executioni, quod signatur per manum quæ est maxime organum operatiuum: nihil enim proficeret mandata scire, & ea mente retinere nisi secundum illa operaremur, doctrina enim moralis inanis est nisi reducatur ad operari, vt patet 2. Ethic. ideo primo dicitur de manu. inter oculos moueri debent, quia in cogitatione nostra assidue versari debent: in postibus domus scribi dicuntur, quia siue exeamus, siue ingrediamur domum, mandata Dei cogitare debemus. Et sequendo istum sensum qui est verus sensus literæ prius ponitur quòd debeamus portare tanquam signum in brachio, idest quòd debeamus operari secundum mandata quàm moueantur inter oculos nostros, idest quòd debeamus ea continue cogitare. Ordo tamen secundum naturam operationis est contrarius, quia operatio ista quæ hic signatur per manum, pertinet ad potentias executiuas in operatione tamen humana, cum intellectus & voluntas dicantur esse principia prima: quia intellectus vt iudicans, & consulens, & voluntas vt iudicatum eligens: deinde sequitur operatio pertinens ad potentias operatiuas, & est posterior: quia tamē in moralibus operatio est finis, vt patet in 2. Ethi. & finis licet dicatur esse posterior in executione, est tamen prior in intentione, & mouet agentem, vt innuit Arist. in 1. Eth. qui volens ponere virtutes, quæ sunt principia directiua actuum humanorum, ante omnia de fine tractauit in ipso 1. Ethi. quia tamen finis etiam posterior est in executione, tractatis omnibus virtutibus, & consequentibus ad virtutes redijt ad tractandum de illo in vltimo lib. Ethi. s. in 10. sic hic cum operatio dicatur esse finis, quia tamen ipsa est quæ magis attenditur, posita fuit in principio.

In humana operatione intellectus, & voluntas sūt prima principia.

Cumque introduxerit. Hic ponitur tertium. s. separationis a Deo occasio. *Cum introduxerit te.* Loquitur hic ad nouem tribus & dimidiam, quę nondum introductæ fuerant in terram suam: aliæ autem duæ & dimidia iam acceperant possessionem citra Iordanem vt patet supra 3. cap. *Pro qua iurauit patribus tuis Abraham Isaac & Iacob.* Cuilibet istorum per se facta fuit promissio Abrahæ. Ge. 13. & 15. cap. Isaac Gen. 26. Iacob Gen. 34. in multis locis reperitur hoc dictum. s. quòd Deus iurauerit patribus Hebræorum dare eis terram Chanaan, vt patet Gen. 50. vbi dicitur: quòd Deus iurauit Abrahæ, & Isaac, & Iacob dare eis terram Chanaan: idem patet Exod. 6. & 13. & Num. 11. & in multis alijs locis scripturæ: sed locus vbi iurauerit cuilibet istorum non reperitur: de Abrahā reperitur quòd Deus iurauerit ei complere in eo & semini suo promissiones factas, vt patet Gen. 22. cap. cum dicitur per memetipsum iuraui dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicā tibi: & multiplicabo semen tuum sicut stellas celi, & velut arenam, quæ est in littore maris: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ: de Isaac & Iacob non reperitur vbi iurauerit eis Dominus: sed dato quòd nunquam eis iurauerit satis est quòd iurauit Abrahæ pro se, & semine suo: quia si Deus aliquo modo obligaretur iuramento, vel aliquo alio genere obligationis, tantum obligatus fuisset ex illa iuratione facta Abrahæ complere in posteris, & cuilibet illorum obligabatur sicut ipsi Abrahæ: quam hoc significauit cum dixit ad Isaac Gen. 26. cap. tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum quod spopondi Abrahæ patri tuo. Iudicabat ergo Dominus ex illo iuramento obligationem inductam ad quemlibet posterorū: ergo licet non iurauerit Deus cuilibet istorum trium patriarcharum per se, satis est quòd iurauerit Abrahæ: & iurando illi se obligauerit cæteris posteris ex virtute verborum iuramenti. *Et dederit tibi ciuitates magnas.* Istud est

F impedimentum siue occasio obliuiscendi Deum. s. euenire prospera. Sic enim homines benefactorum suorum obliuiscuntur venientibus prosperis: vt Gen. 40. cap. de magistro pincernarum qui oblitus fuit Ioseph. Et sic Iudæis post euenit, vt prophetice prædixit Moyses infra 32. cap. incrassatus & dilatatus recalcitrauit: incrassatus impinguatus dilatatus dereliquit Deum factorem suum.

Quomodo frui est in aliquo vltimate quietari: & quomodo in aduersitate constituti magis cognoscere Deum esse maximum bonum solent. Quæst. V.

Ratio fundamentalis huius est, quia maximum bonum secundum veritatem vel quod a nobis maximū bonum existimatur, est quod mouet ad fruitionem suam frui autem est in aliquo vltimate quietati delectari, ita
G quòd nihil vltra quæratur, vt si aliquis inueniret aliqđ bonum, quod ita iudicaret bonum, vt nullum aliud bonum vltra vellet, & in eo quiescere vellet totaliter, diceretur proprie illo frui: licet dicamus large quòd omnibus illis quæ propter se appetimus fruimur: si tamen nos aliquo fruamur proprie, oportet vt illud ponatur tanquam maximum bonum: quia si non poneretur vt maximum bonum, adhuc aliquid alterum desideraremus in ratione summi boni: & sic non quietaremur in illo prio ri: nunc ergo qualitercunque se habeat siue prospere, siue infeliciter: quia est homo intellectiuum considerans ordinem in rebus, oportet vt semper intelligat esse ordinē in bonis, & aliquid putet esse maius bonum omnibus alijs: & necesse est ex natura rei vt fruatur illo bono, quod maximum esse intelligit: qui autem est in aduersitate non habet apud se aliquod bonum de bonis fallacibus
H fortunæ quæ possit frui: ideo cogitur redire ad vera bona, & cognoscit Deum esse maximum bonum. Et ista est causa, quare homines in laboribus aut ægritudinibus magis Deum cognoscunt quàm alijs temporibus sanitatis & prosperitatis, quia tunc non habent aliquod bonū quo fruantur, & ideo necesse est conuerti ad aliquod fruibile: sed non attinet ei magis vnum quàm alterum: ideo conuertitur ad verum fruibile: quia intellectus non impeditus intelligit verum. Ex hoc etiam sequitur quòd in angustijs cognoscunt homines veros amicos, quia alia bona deserunt hominem solis amicis manentibus, ideo non possumus frui alijs bonis, fruimur ergo amicis dicētes veros amicos esse summa bona. Cum autem euenerit status prosperitatis, adhærent aliqua bona fortunæ quæ ante non inhęrebant, & quia illa habent quandam
I similitudinem verorum bonorum secundum fallacem opinionem, possumus frui illis bonis, incipientes autem illa bona habere quæ habent rationem maximorum bonorum, incipimus frui illis, & quia fruitio soli vni pertinet quod optimum existimamus, cum tale habeamus, illi totaliter inhæremus omnia alia relinquentes, & sic qui ante nulla bona fortunæ habebat, non habebat aliquid apud se quo frueretur, & quia necesse est frui aliquo cū semper aliquid existemus tanquam maximum inter bona, conuertimur ad verum bonum cum nihil impediat, si autem adueniant nobis magis bona fortunæ, vt habere ciuitates grandes, & similia, quia ista possumus existimare vt maxima bona, possumus frui illis, cum autem incipiamus frui, necesse est vt cætera postponamus, cum nulla alia bona in eodem gradu ponamus. Hebręi autē existentes in deserto non habebant aliquod bonum qđ
K maximum possent existimare, ideo ad Deum conuertebantur, quando autem intrarent in terram Chanaan inciperent habere ciuitates magnas munitas, & domos pulchras, poterant eas optimum existimare & consequenter frui, & tunc naturaliter necesse est obliuisci Dei, cum aliud magis ametur quam ipse. s. id quo fruimur, & in pͥsentia eius quod maxime immutat, id quod minoris est potestatis impossibile est immutare. *Et domos plenas multarum opum.* Omnes illas opes de manu hostium accipiebāt, nec aliquē destruebāt nisi viros, & mulieres, magnos & paruulos, cætera autem suscipiebant sibi. Et quia quādo pugnabant contra Chananæos, istos in terra sua non poterant effugere, sed cōprehendebant eos intra ipsam

ciuitatem

ciuitatem, aut apud ciuitatem debellabant eos, & nō poterant fugere, non poterant secum portare quicquam de omnibus illis quæ possidebant, sicut ergo Chananæi ante diuites erant, ita oportebat manere domos eorum plenas omnibus illis diuitijs quas ante possidebant, cum ipsi habitatores morerentur in ciuitatibus, vel apud ciuitates, & nihil secum portare possent fugientes ad alia loca. *Et cisternas quas non fodisti*. Terra illa non abūndat in aquis, ideo collectiones subterraneas aquarum faciebant, quas cisternas vocant: non solum ista inuenturi erāt Iudæi in terra Chanaan, sed etiam alias possessiones immobiles vt vineas, agros, & olíueta, & sicut priora, s. ciuitates magnæ, & pulchræ mouere poterāt multos ad fruitionem, ita etiam ista, quia maxime hebræi desiderabant ea: vt ergo tolleret totalem occasionem recessus a Deo, quæ erat per obliuionem diuinorum beneficiorum, & obliuio causatur ex fruitione alicuius rei extra: nec Deus nominauit omnia, vt scirent hebræi cauendum esse a nimio amore circa talia, qui faceret obliuisci omnia alia, ideo notanter dixit caue ne obliuiscaris. q. d. licet tu reminiscaris diuinorum beneficiorum, & velis eum super omnia diligere, tamen si amorem magnum apponis istis rebus nunquam videbis donec Deum totaliter obliuiscaris istis bonis per fruitionem adhærens: hoc namque naturaliter inducitur, vt siquis vno bono fruatur, cætera minus eo amet, ideo admonebat psalmista amorem nō esse ponendum in diuitijs, etiam si eas haberemus dicens si diuitiæ affluant, nolite cor apponere psal. 61. *Dominum Deum tuum timebis*. Hic ponitur quartum, scilicet timendi Deum ratio, & hæc satis conuenit superioribus, quia qui Deum timet eius non obliuiscitur. *Ipsi soli serutes*. Idest non adorabis alium dominum cum eo sicut fecerunt Samaritani 4. Reg. 17. cap. quia ipse solus Deus est: dij autem gentium dæmonia sunt Psal. 95.

Quō seruiamus soli Deo. Aduertendum, quod licet dicatur hic soli Deo seruiendum, & solus Deus timendus: tamen nec soli Deo seruiēdum est, nec eum timere debemus, nam patres, & dominos timemus, & dominis seruimus. Inde enim opera seruilia dicuntur, quia per ea homo seruit homini: dominos autem esse timendos manifestat Malach. 1. capitulo dicens: si ego sum Deus vbi est amor meus? si dominus vbi est timor meus? quasi dicit. quod dominis timor debetur: patrem etiam filij timent, & inde timorem filialem a seruili distinguimus, & vxores timent viros, inde timorem castum a cæteris separamus. Ad hoc respondetur, quod potest intelligi dupliciter. Vno modo, quod Deus loquatur hic solum de timore Dei, & mandando solum Deum timeri, aut sibi seruiri non excludat cæteras res, quæ non sunt dij, aut existimantur dij: sed excludant in eadem specie, scilicet in specie deorū, si aliquos alios præter illum vnum imaginemur, & est sensus. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies*. Idest licet timeas Deum, & seruias ei, & timeas homines, & seruias eis, tamen non timeas alium Deum, sed istum solum, nec alteri Deo, aut alijs dijs seruias, sed huic soli. Alio modo potest hoc intelligi, quod excludantur omnia alia, quæ non sunt Deus, & tunc non excluderentur respectū huius actus, qui est timere aut seruire, sed respectu vtriusque accepti cum quadam determinatione graduali: & tunc est sensus, quod Deus solus timendus est, nō quidem quod cum timeamus, & nullum alterum, sed quod eum timeamus in tali gradu timoris, s. cum tanta reuerentia & terrore si oportuerit, vt nullum alium hominem, aut Deum existimatum in tali gradu timoris timeamus: hoc demonstrauit Christus Matth. cap. 10. dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui corpus & animam potest perdere in gehēnam. q. d. licet aliquis timor sit ad terrenos, ille valde modicus debet esse: timor autem qui ad Deum valde magnus: sic etiam Deo soli seruiendum esse mādatur, quia licet patribus & dominis seruiamus: Deo tamen in tali gradu seruire debemus, s. totam nostram animam ei præsto offerentes cum maxima affectione, & cum hoc quadam reuerentia adorationis nimia tanquam ad nostrum Deum, & creatorem: iste autē gradus seruitij nulli rei præter Deum communicādus est, quia iam peruer-

A teretur ordo dilectionis, cum aliquid Deo maius bonum arbitraremur, vel apud nos constitueremus: cætera ergo diligibilia diligentes, aut hominibus seruientes nunquā in tali gradu cuiquam seruire debeamus: ideo Deo soli seruiendum est, quia ei excellentissime seruiendum est. *Ac per nomen illius iurabis*. Non est hoc præceptum, sicut de timendo, vel de adorando, sed permissio quædā, quia videbat Deus Iudæos ad iurandum pronos, & ne per nomina idolorum iurarent quæ execrabilia erant. Psal. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea, permisit eis per nomen suum iurare.

An iuramentum sit frequentandum, vt Iudæi dicunt, vel magis nunquam iurandum est, nisi ex necessitate. Quæst. VI.

B

VNde aliqui Iudæi errauerunt ex hoc loco dicentes iuramentum esse actum religionis, & frequentādum sicut cultus Dei, vel orare, sed falsum est, quia nunquam iurandum est, nisi ex necessitate, alias esset contra secundum præceptum de non accipiendo nomen Dei in vanū, tunc enim in vanum assumitur, cum sine necessitate nomen eius profertur, & sic determinauit Christus Matt. 5. cap. sit sermo videtur est est, non non. *Non ibitis post Deos alienos*. Idest non sequimini cultum eorum: vel non ibitis ad consulendum eos sicut Ochozias Rex Israel misit ad consulendum Belzebub Deum Acharon. 4. Regum 1. capit. dicitur cunctarum gentium, quæ in circuitu vestro sunt non quod liceret consulere Deos aliarum gentium
C qui procul erant, vel ire post eos colendo eos, quia æquale peccatum erat colere hunc vel illum Deum, sed dicitur de dijs qui in circuitu sunt, quia lex semper attendit id quod est maius periculum, maius periculum est, quod a malis vicinis efficiatur malus quam ab illis qui valde procul: cum autem Iudæi aliquo modo communicaturi essent cum gentibus, quæ in circuitu eorum erant, poterant scire eorum cæremonias in cultu deorum suorum, & inclinarentur ad faciendum easdem cæremonias Deo suo, velut colerent illum Deum: cum gentibus autem semotis ad extremitates mundi nulla erant eis commercia: ideo non poterāt scire de cæremonijs deorum suorum ne inclinarentur ad illos, quia inuisa diligere possumus, incognita autem nequaquā. *Quoniam Deus amulator Deus tuus*. Idest Deus tuus zelotes est volens sibi sacrificari, &
D se solum consuli sicut vir zelat vxorem: quia vult ab ea solus diligi. *Deus tuus in medio tui*. Idest Deus tuus solum est zelotes respectu vestri non autem respectu aliarū gentium, quia etiam si aliquis de gentilibus idola colat, non irascitur nec zelat eum Deus, quia permisit eos ambulare in concupiscentijs suis, si autem aliquis vestrum alios Deos colat Deus zelat, quia vos populus eius estis vt patet, sup. 4. cap. & infra 7. sicut vir zelat vxorem suam, & irascitur ei, si fornicet: alijs autem non. *Ne quando irascatur furor domini Dei tui contra te*. Refertur ad superiora, scilicet non ibitis post Deos alienos, ne quando irascatur dominus: quasi dicat Deus non habet aliquam occasionem ex qua citius contra nos irascatur, quām si colamus Deos alienos, quia istud peccatum maximum est, vt patet Exo. 32. capit. cum dixit Moyses ad Aaron redarguēs
E eum quod fecisset vitulos in quibus populus idolatrauit, quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximum, sic etiam de vxore, licet enim vxor esset in aliquo contra virum nunquam tamen ita irascitur sicut si ipsa diligat alium virum, cui carnaliter commisceatur: irascitur ergo vehemens furor domini super talia. *Et auferat te de superficie terræ*. Idest destruat te totaliter, ita quod non sis in aliqua terra: ista est maxima & vltima pœnarum, quia in tota superficie terræ non relinquamur, nam aliquando puniuntur homines perdendo terram suam, cum ducuntur in terram hostium captiui, & ista magna pœna est, quia relinquitur natalis terra quę multum dulcoris habet, & omnes homines allicit, vt ait Gualterus Alexandreidis libro primo: perduntur etiam diuitiæ quas tollunt filij alienorum: perditur politica cōsolatio: cum homo sit animal naturaliter gaudens in politia, & determinatum ad aliquam politiam: manent ta- *Maxima, & vlt. pœnarū auferri de superficie terræ.*

tamen

men adhuc aliqua gaudia, aut species gaudiorum quia licet homo a terra sua expellatur, non tamen totaliter expellitur a terra, quia in alia terra manet, vbi adhuc lętari potest qui autem aufertur a superficie terrę in nulla parte orbis manet: quia omnia loca orbis in superficie terræ manent, qui autem sic a superficie terræ expellitur, cum non possit a tota terra expelli, necesse est, vt constituatur infra terram: hoc autem pertinet ad defunctos, qui in terræ visceribus occultantur, ne fętore aut figuræ horrore cæteros viuentes fastidiant & infestent: cum ergo dicitur Deus auferet aliquem de superficie terræ, est sensus, quòd occidet eum & faciet abscondi, infra superficiem terræ. *Non tentabis dominum Deum tuum*. Tentare est experimentum velle capere de aliqua re, sicut qui equum currere facit solum vt videat an bene vel male currat: sic tentare Deum dicitur qui agit vt sciat vtrum Deus subueniat, & valde magnum peccatum est tentatio Dei, quia reducitur ad genus infidelitatis, vel præsumptionis, quæ maxima peccata sunt, vt declarauimus Exod. 16. & 17. cap. Patet in amicis: ille amicum suum tentat, quem firmum esse non putat: & sciat quantum in illo sit ad necessitatis articulum, qui autem amicum certissimum habet cuius fidelitate nullatenus dubitat, nunquam eum tentat: sicut qui equum optimum cursorem esse cognoscat, eum non tentat, sed in necessitatibus vtitur eo, qui autem nondum cognouit, tentat eum experimentum accipiens: qui ergo Deum tentat, non confidit totaliter in bonitate vel potentia Dei, quia si confideret non tentaret, & sic infidelis est, quia de Dei bonitate vel potentia dubitauit, discredere enim potentiæ Dei infidelitas est, quia est negare aliquid esse in Deo: discrededere autem bonitati Dei diffidentia est, & est contra spē, vt si aliquis crederet, ꝙ Deus aliquid facere poterat, sed non crederet ꝙ faceret etiam si iuste vel in necessitate petatur: hoc tamen aliquando infidelitas vocatur, quia spes & fides aliquando vno nomine nominantur, & sic dixit Christus Petro modicæ fidei quare dubitasti? Matth. 8. & 14. ca. Aliquando reducitur tentatio Dei ad præsumptionem, & voco præsumptionem desiderium cognoscendi secreta quæ homini cognoscere non licet, vt si aliquis crederet Deum esse potentem ad omnia, & quòd in necessitatibus semper succurrere vellet, sed scire vel experiri vellit qualiter in tali casu ageret, & hæc præsumptio magnū peccatum est, qui ergo aliquid recte petere debet vt exaudiatur a Deo, opposita horum habere debet: primo quòd sit in necessitate, & tunc non est præsumptio, nec tentatio sicut qui equum currere facit: quia fugit hostes suos non tentat equum, ita qui in necessitate ad Dei auxilium currit, Deum tentare non dicitur, quia experimentum non quærit. Secundum quòd sine dubitatione ad Deum veniat, scilicet intelligens quòd Deus facere potest & quod in necessitatibus faciet, vt non sit incredulus, nec desperans. Et ista duo tangit Iacobus. c. 1. canonicæ suæ dicens postulet autem in fide nihil hæsitans, in fide. i. credens ꝙ Deus facere potest, nihil hæsitans. i. credens certissime, ꝙ si ipse in necessitate petit, & iuste exaudietur, quia Deus voluntatem timentium se faciet. psalm. 144. Et subiungit quòd aliter petentes nihil assequuntur dicens, qui enim hæsitat similis est fluctui maris qui a vento mouetur, & circumfertur: non existimet ergo homo ille, quod accipiat aliquid a Deo. *Sicut tentasti in loco tentationis*. Scilicet, in Raphidin vbi Deum pro aqua tentauerunt vt patet Exo. 17. cap. Dixerunt enim, est ne dominus inter nos an non?

Quid sit tentare Deum.

Præsumptio in Deū quæ sit.

Ex dubitatio ex. a. dum.

Aliqui volunt quod tentatio ista fuit, quia Iudæi plures portabant aquam in vasis suis de mansione præcedēte, quæ vocatur Halus, & tamen petebant aquam, & tūc erat tentatio quæ est præsumptionis, quia volebant experiri qualiter Deus eis aquas daret sine aliqua necessitate, sicut qui cibum quærere non vult expectans quod Deus ei cibum præsentabit.

Sed melius videtur quòd isti in necessitate existentes tentauerunt, quia forte Deum impotentem ad dandum eis aquam crediderunt, sic patet psalm. 77. nunquid poterit Deus parare mensam populo suo in deserto, & tunc est sensus. *Est Deus inter nos an non*. i. nunquid Deus, qui

F est inter nos poterit facere ista: vel nunquid nos habemus Deum inter nos potentem nobis auxiliari an non, vel poterat esse tentatio diffidentiæ, quia licet crederent Deum esse potētem, tamen dubitabant vtrum eis aquam dare vellet, & tunc est sensus, nunquid est Deus inter nos scilicet, qui succurrere vellet inopiæ nostræ an non. *Custodi præcepta*. impedimentum intrandi in terram illam vel recessus a Deo est non custodire mandata: ideo amouentur. *Custodire præcepta*. s. moralia vel decalogi. *Testimonia*. i. præcepta iudicialia.

Quæ differentia sit inter testimonium, & præceptum. Et ceremoniæ qua ratione constituantur. Quæst. VII.

G Proprie testimonia sunt mandata decalogi per quę inter Deum & Israel firmamentum positum est: alia autem præcepta largo modo testimonia nominantur. *Et ceremonias*. Istud est tertium genus præceptorum, dicuntur autem cęremoniæ quidam ritus, vel obseruationes secundum quas se habet homo ad Deum, nam si sint aliqui modi constituti ab hominibus secundo quos se habeant homines inter se, illi non vocantur cæremoniæ: nam cæremoniæ dicuntur ritus pure legales. s. qui non insurgūt a voluntate determinante magis hoc quam illud secundum rationem naturalem, sed a pura voluntate legislatoris volentis hoc, vel illud solum, & cæremoniæ secundum istum modum dicuntur esse quoddam extremum ad ius naturale distantissimum, intermedium autem est aliquid quod non sit pure a ratione naturali determinante hoc, & nullo modo alterum, nec pure a volūtate quod

H habet aliquid rationis naturalis: quia dependet ex illa tā quam determinatio explicita, & istud est genus præceptorum iudicialium: nam præcepta iudicialia magis connectuntur rationi quam cæremonialia, quia in iudicialibus licet non immediate determinetur a ratione naturali ad sic esse, ita quòd nullo modo possint esse aliter, tamen quilibet respiciens illa poterit videre quomodo dependeant vt communiter de iure naturali, licet quidam eorum non habent aliquam rationem, sed solam voluntatem, vt ꝙ inter præsentes fiat præscriptio in decem annis, & non in nouem: & sic de multis alijs in præfixione, vel determinatione temporis vel terminorum ad faciēdum aliquid, sed ista rara sunt, alia autem vt communiter licet applicentur ad materias particulares, tamen bene apparet dependentia eorum a iure naturali vniuersali: in cæremonialibus

I bus autem non patet hoc, quia dato quòd aliquis respiciat quare tales cæremoniæ sic aut sic fiant, non poterit reperire aliquam rationem mouentem nisi solam voluntatem constituentis, vt patet in cæremonijs sacrificiorum, & in emundationibus leprosorum, & in emundatione aut probatione zelotipiæ, & in obseruatione nazaræorum, & similibus, nam raro reperiri potest ratio, quæ videatur insurgere ex naturali rōne sic aut sic determināte, sicut videtur esse in iudicialibus, quæ nunquam possunt vocari cæremoniæ. præcepta autem legalia conuenienter vocantur cæremoniæ de his late diximus Leui. vlt. c. & ibi vide. *Et fac quod bonum est & placitum in conspectu domini*. Hoc enim Deus vult vt nos faciamus quod ipse vult, sic dicitur Gen. 17. ca. ambula coram me; & esto perfectus,

K idest ambula iuxta voluntatem meam, nam ambulare, coram Deo nihil aliud est quam ambulare, vt ipse vult: & dicitur hoc, quia aliqui homines videntur bono zelo moueri, & faciunt quod sibi videtur malum non esse. Et tamen errant, quia non attendunt: nam vt ait Salomon in Prouerbijs. est via quæ videtur homini bona, & extrema eius ducunt ad mortem, ideo nullus quantumcunq; bonum habeat zelum innitatur prudentiæ suæ ambulans vt sibi bonum videtur: sed inquirat vtrum Deus aliter velit, sicut dicit Apostolus ad Roman. 12. cap. nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt sciatis, quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: ideo Sanctus Dauid orabat in Psalm. quinto, dicens dirige domine Deus meus in conspectu tuo viam meam, idest dirige viam meam non secundum quod mihi videtur bona, sed secundum quod tibi. Et dicitur hic quod bonum est, & beneplacitum in conspectu Dei, quia id

Quid sit coram Deo ambulare.

id quòd bonum est secundum seipsum, est beneplacitum in conspectu Dei, nam Deus bonum vult, & delectatur in eo. quandocunque ergo reperiatur bonum quod sit vere bonum Deus delectatur in eo, sed quia iudicium humanum valde defectibile est, & interdum perturbatur a passionibus, ideo id quod bonum est malum iudicant & ecõtrario, & sic Deus non vult fieri quod bonum videtur hominibus, sed quod bonum est simpliciter, & hoc est ei beneplacitum.

Quomodo sciatur q̃d sit bonum

Sed dices quomodo ego sciam quid est bonum, aut beneplacitum in conspectu Dei?

Respondetur quod id quod Deus mandat, est simpliciter bonum, quia ipse cognoscit omnem veritatem, & mãdat id fieri quòd bonum est, cum ergo mandatum suum reperiatur circa aliquam rem, sic agere debemus, vt mandatur, & non declinare ad dexteram, vel sinistram dato quòd nobis videatur aliter esse agendum, quia illa est voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: cum autẽ mandatum Dei non reperitur circa aliquod agibile, tunc vel consulere peritiores oportet si dubium est, & aliquid magnitudinis habet sui: aut agere secundum conscientiã nostram, quia vt ait Apostolus: hæc est gloria nostra testimonium conscientiæ nostræ, & tunc etiam dicimur agere, quod placitum est in conspectu Dei, quia nos studemus agere quod beneplacitum est ei, quia non inuenimus præceptum eius quantum ad tale agibile, & indicamus secundum conscientiam, quam ipse nobis dedit sicut dicitur hic. *De qua iurauit patribus tuis*.i. quòd iurauit patribus tuis, vt deleret ex ea omnes hostes, & daret eam eis & semini suo: quomodo autem iurauerit eis vtrum cuilibet eorum per se, vel omnibus simul, vel vni pro omnibus supra in isto cap. declaratum fuit. *Vt deleret omnes inimicos tuos*. Hoc habetur Gene. 15. vbi promittitur terra decem gentium, & expulsio earundem de locis suis, vel potest referri ista clausula ad tempus Moysi: in quo clare promissa est sæpe destructio istarum gentium vt patet Exod. 23. & sæpe eis mandata est, vt Num. 34. ca. & infra 20. & patet quia dicitur. *Sicut locutus est*. Ita quòd possessio terræ referatur ad iuramentum patrum, & deletio gẽtium referatur ad locutus est. Quod fuit tempore Moysi.

Cum interrogauerit te. Hic ponitur 5. s. ad quæstiones posterorum responsio. *Filius tuus eras*. Significat magnum tempus post futurum, quando filij qui nascerentur propter antiquitatem facti obliti essent beneficiorum Dei. *Quid sibi volunt testimonia hæc*.i. ista præcepta, moralia. q. d. quis nobis tantum onus imposuit. s. quòd seruaremus ista mandata, vel propter quam causam, vel ad quem finem posita sunt? *Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos dominus Deus de Aegypto*. Ratio redditur ex naturali obligatione, seruus empticius tenetur ad omnia quæ mandat ei dominus, sed Deus vos liberauit de magna seruitute Aegyptiaca, ideo iuste potuit imponere vobis quamcunque legem vellet. *In manu forti*. Deus cum nec pedem nec manum habeat, quia lineamenta nec descriptiones corporales habet, ideo non poterat educere in manu, nec in pede, nec in aliquo altero membro, sed ista dicuntur secundum metaphoram quibus tota scriptura plena est, sic enim dicuntur Exod. 19. capit. vos ipsi vidistis quid fecerim Agyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, constat tamen, quòd Deus non conduxit hebræos per desertum super alas aquilarum, nec struthionum, aut vulturum, sed est metaphora quam declarauimus Exo. 19. cap. sic hic scriptura sacra volens condescendere modo nostro intelligendi, designat nobis, vt virum fortem bellatorem Deum, vt patet Exo. 15. cap. cum dicitur dominus quasi vir pugnator, licet in hebræo dicatur ibidem, Dominus vir pugnator, sic ergo vir pugnator in fortitudine brachij sui destruit hostes, ita Deus, qui omnipotens est, & destruens quos voluerit, & saluans quos voluerit, dicitur operari in manu forti.i. in fortitudine brachij sui percutientis hostes quemadmodum faciunt viri fortes pugnantes. *Et fecit signa atque prodigia magna, & pessima in Aegypto*. Quæ sunt miracula solum ostensiua potentiæ & non inflictiua pœnæ, prodigia dicuntur hic miracula infligentia pœnam, de primo vt conuersio virgæ in colubrum, de secundo vt grando

A maxima, & tenebræ, & mors primogenitorum: ideo vocantur prodigia pessima quantum ad malum pœnę, quia magnum malum Ægyptijs intulerunt.

Quæ differentia sit inter signum, prodigium, & iudicium. Quæst. VIII.

TRia ponuntur hic. s. signa, iudicia, & prodigia, & possunt esse diuersa vel idẽ, quòd sint diuersa, vt quòd signa dicantur quædam miracula demonstratiua veritatem eius qui loquebatur. s. q̃ Moyses dicebat se a Deo missum, & cum negaretur faciebat ista miracula. s. conuertere virgam in colubrum, & econtrario, & hoc vocabatur signum, quia signum erat per hoc quòd ista quæ dicebat Moyses vera erant, quia in signum veritatis suæ adducebat tale miraculum, quòd satis apparebat a Deo B esse, & signabat illum qui loquebatur tanquam a Deo vere fuisse missum. Iudicia vocantur miracula inflictiua pęnæ, sed non magnę pęnę, sicut fuerunt aliquæ plagæ inter alias omnibus minores. Prodigia vocantur magnæ plagę sicut supra dictum est, sed magis videtur quòd hic accipiantur omnia pro eodem materialiter, sed differunt formaliter, vel secundum rationem nam omnia ista videntur fuisse plagę inflictiuę doloris sed istæ possunt vocari signa inquantum considerantur vt quædam facta, quę non possunt esse nisi per naturalem potentiam, sed indigent potentia supernaturali, & sic necesse est quòd ista faciat Deus, aut aliquis in virtute Dei, sed Deus nunquam est testis falsitatis, ergo necesse est quòd quandocunque ad probationem alicuius dicti adducuntur vera miracula, quę nullus potest agere nisi Deus, quòd illud C dictum verum fuerit, cum Deus nunquam est falsitatis testis, quòd tamen esset, si ad confirmationem alicuius dicti falsi faceret miracula, ergo talia qualia faciebat Moyses inferendo pœnas magnas Ægyptijs, erat signum q̃ ipse erat missus a Deo in cuius nomine loquebatur, vocãtur autem istæ pœnę iudicia, quia iudicium dicuntur pęnę inflictæ, vel quia iuste infliguntur, vel quia causa eius nobis ignota est, de primo modo dicimus, quando videmus aliquem multum peccantem, & postea conspicimus eum multum puniri, dicimus quòd iudicium Dei fuit. s. quòd taliter agens taliter puniretur: alio modo dicuntur iudicia Dei quando pęnarum causę ignorantur, vel non plene cognoscuntur, & sic quando aliqui qui boni valde, vel satis boni videbantur, puniuntur, dicimus quòd iudicium Dei fuit.i. sententia Dei occulta nobis, & sic dicitur psal. 35. iudicia Dei abyssus multa.i. sententiæ Dei D sunt nobis multum obscuræ. Hic autem accipiuntur iudicia in primo modo, quia in Ægyptijs satis videbatur rationale, quòd Deus debuisset complere vltionem suam, quia toties mandato eius restitissent, & ideo exercuit in eos & in Deos suos iudicia.i. iustas pęnas: & sic patet Exo. 12. cap. cum dicitur: percutiam omne primogenitum in terra Ægypti, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia ego Dominus: idem patet. Num. 33. cap. cum dicitur, egressi sunt filij Israel videntib. Ægyptijs. nam & in dijs eorũ exercuerat vltionem, prodigia vocantur ista inquantum erant magnæ pęnæ valde, quæ sunt procul a digito. i. procul a potentia nostra, quia naturalis potentia talia agere non potest, patet hoc considerando ipsas pęnas inflictas, quas nullus de sapientibus vel necromanticis Ægyptiorum, vel de dijs eorum talia potuit facere, vel fieri prohibere. Vocantur tamen aliquando prodigia ipsa mi- E racula magna, quæ nulli pęnam inferunt, sed solum miracula magna sunt, & sic habetur actu. 6. cap. quòd Stephanus plenus gratia faciebat prodigia & signa magna in populo: dicuntur tamen ista prodigia semper retenta significatione termini. s. prodigia.i. procul a digito, quia talia miracula ita magna sunt, quòd verum est ea non posse fieri naturaliter, sed per aliquam potentiam. s. diuinã, quę valde procul est a potẽtia nostra. *Contra Pharaonem & omnem domum illius*. Isti enim magis torquebantur istis plagis, quia se durius contra Hebræos habebant, & ab istis omne consilium malum, & pęna contra eos procedebat. *In conspectu vestro*. Quia licet hebræi morarentur in terra Gessen, quę ad vnam extremitatem Ægypti

Deus nunquam est testis falsitatis.

pti

pti est, vt colligitur Genes. 46. cap. tamen sciebant vicinis Ægyptijs paratas istas plagas: etiam & melius, quia in terra Gessen nō solum habitabant iudæi, sed etiam Ægyptij in omnibus locis & ciuitatibus illis hebræorum: & in illis Ægyptijs fuerunt omnes pœnæ inflictæ sicut alijs qui morabantur per totum Ægyptum, & ista oculis suis videbant hebræi, & fiebant in conspectu suo: vt declarauimus Exod. 7. cap. hoc patet clarius Exod. 12. cap. vbi immolato phase mandauit se sanguine agni poni in superliminari domus, & super vtrumque postem: vt cum veniret angelus percutiens transiret domos illas, si tamen ipsi hebręi non habitassent inter Ægyptios frustra fuisset ponere illum sanguinem, quia tunc nullam domum deberet angelus percutiens transire, & nullam percutere, cum de primogenitis hebręorum nullus in illa peste perierit.

Item patet Exod. tertio, & 11. cap. vbi dicitur quod postulabit mulier ab hospita sua, & a vicina vasa aurea, & argentea, & vir ab amico suo, ergo videtur, quod Hebręi multi morabantur in domibus Ægyptiorum, & habebant etiam Ægyptios pro vicinis: ergo inter hebręos morabantur Ægyptij quorum possent videre inflictiones pęnarum. potest etiam referri hoc ad vnam pœnam inflictam simul coram toto populo hebræorum, & fuit subuersio Ægyptiorum in mari rubro, cum conuertit dominus aquas maris rubri super Ægyptios, & unus ex eis nō remansit. Et uiderunt hebręi omnes Ægyptios iacentes mortuos in littore maris, & cantauerunt domino laudes super illos, ut patet Exod. 14. & c.

Præcepitque nobis dominus, vt faciamus omnia legitima hæc.

Legitimū proprie in sacra scriptura quo modo capitur.

Accipitur legitimum generaliter pro omne quod in lege scriptum est siue morale, siue iudiciale, proprijssime accipitur pro cæremoniale quod est pure positiuum, & a sola legislatoris intentione dependet, qualia sunt ritus sacrificiorum, non tamen proprie assumi potest legitimū pro iudiciali pręcepto, quod magis a ratione dependere videtur. Et ista duo ponit phil. 5. Ethic. iustum legale est quod stat in videri, vel non videri: vt sacrificare vnam capram, vel duas oues: etiam sententialia, per sacrificium tangit cæremonialia, per sententialia tangit iura foralia inter homines, phil. autem vtitur in isto nomine legale aliqualiter magis large distinguens illud contra ius naturale dicens, policiti autem iusti hoc quidem naturale hoc autem legale est, & sic omne ius vocat legale quod non est naturale. De diffinitione autem iuris naturalis posita à philosopho qualiter intelligi debeat, diximus Exo. 20. & Leuit. 27. cap. ius autem legale vocat ipse omne alterum ius pertinens ad homines, vel ad Deos, sed differt, quia in iuribus humanis quædam sunt iura vniuersaliter posita, quæ licet non dicantur principia iuris naturalis omnia nota, sunt tamen conclusiones speciales iuris naturalis deductæ a sapientibus, scilicet a legislatoribus: quia sapientis est ordinare, vt alit Aristotel. in principio primi Metaphy. & sicut in speculatiuis principia, quæ sunt per se nota, & conclusiones quæ sunt notæ non per se, sed ex inductione per principia, dicuntur simul pertinere ad materiam speculatiuam: ita in agibilibus principia vniuersalia iuris naturalis, & conclusiones inductæ per modum determinationum a iure naturali, dicuntur pertinere simul ad ius naturale, & ideo talia iudicialia non vocantur legalia secundum phil. sed naturalia, alia autem iudicialia, quæ ponuntur interdum ex sola voluntate legislatoris, & subditorum, nam voluntas principis facit ius, quia quod principi placuit legis vigorem habuit, vt patet institutis de iure naturali & ciuili, & gentium in §. principium quoque placita ista: namque facta a sola voluntate principis sine aliqua ratione vocantur legalia: nam competit eis diffinitio iuris legalis, quam ponit philosophus in 5. Eth. scilicet, legale est quod a principio quidem non differt: differt autem cum positum est, idest antequam ponatur ius tale non magis differt sic agere, quam contrario modo: sed cum positum fuerit differt, idest magis refert sic se habere quam aliter: cuius latiorem declarationem posui. Exod. 20. cap. Aliquando iudicialia non ponuntur vniuersaliter, sed sumuntur in particularibus, vt

Legale quid sit.

F sententiæ iudicum quæ dantur super facto certo, & non extenduntur ad aliqua alia similia vel dissimilia: & tamen accipiuntur vt ius: quia res iudicata accipitur vt ius: aliquando etiam aliqua quæ non sunt iudicialia, & tamen sunt leges dicentes ius alicuius personæ vocantur legalia: quemadmodum priuilegia si ponantur per modū legis vel statuti: & tamen sint indulta in fauorem vnius personę, vt in quadam ciuitate statutum fuit, quod coleretur Brasida, & fierent ei sacrificia, quia multa bona fecerat ciuitati. Aliquando considerantur aliqua iudicialia tanquam determinationes pœnarum, vel prætiones terminorum: & vocantur legalia, quia non dicitur sic magis facere quam sic, vt statuere quod detur pro redemptione captiuorum tantum vel tantum, cum non sit maior ratio dare quinque quam sex: aliquando accipiuntur alia quæ nullo modo sunt iudicialia, sed pertinent ad cultum deo

G rū, vt sacrificare capras, vel arietes vel oues, & sic de alijs, quia in his non est aliqua ratio, sed sola voluntas: quamuis Ouidius in libro fastorum dat rationes illorum rituum & sacrificiorum, sic enim promittit in principio libri primi dicens.

Tempora cum causis latium digesta per orbem, canam.

Quatuor ergo sunt quæ pertinent ad ius legale in quibus distinguitur a iure naturali, & illa quatuor hic assignauimus: & tāgit omnia illa philosophus. 5. Eth. in diffinitione iusti legalis cum dicitur, legale est quod a principio quidem non differt, differt autem cum positum fuerit, vt captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed nō duas oues, adhuc autem quæcunque in singularibus legem ponunt, vt sacrificare Brasidæ, & sententialia. Primum de quatuor supradictis notatur inquantum dicitur

H & sententialia, secundum notatur, quantum dicitur, adhuc quæcunque in singularibus legem ponunt vt sacrificare Brasidæ. tertium notatur cum dr̄, vt captiuos mina redimi. quartum notatur inquantum dicitur, vel sacrificare capram, sed non duas oues. (cunctis diebus sicut est hodie.) Refertur hoc ad tempus prosperitatis, quando patres docerent filios mandata Dei, & est intellectus, sicut nunc abundamus in diuitijs, & tranquilli sumus custodiendo mandata Dei, ita erit in futurum, quandocunque ea custodierimus, vel potest referri ad tēpus Moysi, & est sensus, dicebat Moyses populo vos dicetis filijs vestris, quod quandocunque mandata legis seruauerint bene sibi erit, sicut nunc est nobis, tunc abundabat populus diuitijs, & pace debellatis Madianitis quinque regibus vt patet Numer. 31. cap. & duobus regibus Amorrhæis Num. 21. & possessa terra Amorrhæorum, & diuisa. sup.

I 3. ca. *Eritque vestri misericors.* Liberando vos a cunctis miserijs quæ superuenire possunt. *Coram domino Deo nostro.* Est mutatio personæ, quia deberet dici coram eo, quia ipse misericors erat, & sic frequenter fit mutatio in scriptura vt psal. 3. in versic. vlt. quia cum loquitur in tertia persona, rursum conuertitur ad secundam, sed in hebræo aliter habetur scilicet. *Erit nobis iustitia.* Idest nos erimus iusti faciendo, non solum bona temporalia habebimus, sed etiam hoc agendo boni erimus, & tunc non est mutatio personæ.

CAP. VII.

CVM vero introduxerit te dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingrederis, & deleuerit gentes multas coram te: Ethæum, &

K *Gergezæum, & Amorrhæum, & Chananæum Pherezæum, & Ethæum, & Iebusæum septem gentes, multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te tradideritque eas dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad internetionem.*

Gentes delere mandantur.

CVM vero. Supradictum fuit de impedimentis amandi & timendi Deum, quæ perueniūt quodam modo a seipsis, hic agit de impedimētis, puenientib. ab aduersarijs. Et tanguntur tria.

Primum indebita pietas.

Secundum impugnandi & resistendi timiditas ibi. *Si dixeris in corde.*

Tertio

Tertio illicitorum cupiditas ibi. *Sculptilia eorum. Et deleuerit multas gentes ante te.* Et sic promiserat eis, quod mitteret angelum suum ante eos, qui disperderet omnes habitatores trans Iordanē in terra promissa. *Ethæum & Gergesæum.* Hic ponuntur septem gētes quas Deus deleturus erat vt traderet possessionem earum Israelitis, sed Gen. 15. ponuntur decem gentes quarum terras Deus daturus erat iudæis .s. istæ septem & Cethmonæi Cinæi, Cenezæi, sed de istis tribus gentibus non legitur, quòd aliquam Deus Iudæis subiecisset.

Quomodo has septem gentes Deus tradidit Iudæis, & quando *Quæst. I.*

ET si dicas, quòd licet tempore Iosuę istæ septem solum subiectæ fuerint, sed post tempore regum subiectæ fuerunt. Sed hoc non tenet, quia tempore Iosue non fuerunt subiectę omnes istæ septem gentes, quia adhuc manserant Iebusæi habitantes Hierusalem, & in multis locis post mortem Iosue, etiam vsque ad tempora Dauid vt patet Iud. 1. & 3. Re. & 1. Paral. 11. ca. ideo dicendum quòd reges iudæorum solum subiecerunt aliquam partem illarum septem gentium, quæ autem subiecta non fuerat, deleuerunt eam, sed in illa parte librorum Regū siue Paral. legitur quòd Iudæi tales gentes subiecissent, ideo aliqui Iudæi dixerunt quòd istæ tres gentes subiicientur tempore Messiæ, sed hoc nihil est, quia siue secundum fidem nostram, siue secundum errorem, quem ipsi nunc habent, Messias omnibus gentib. dominaturus erat quomodo ergo illæ tres gentes specialiter eis subiiciendæ promitterentur pro tempore Messiæ, si omnes aliæ subiiciendæ erant? ideo cogentur confiteri quod ista ante tempus Messiæ complenda erant. Potest ergo rationabiliter responderi quòd illæ tres gentes non fuerunt deletæ ab Israelitis, sed ab Idumæis Moabitis & Ammonitis, & ratio est, quia istæ decem gentes promissæ fuerunt Abrahæ pro semine suo, sed Idumæi de semine Abrahæ sunt quia sunt filij Esau, & Esau fuit nepos Abrahę. Moabitæ & Ammonitæ non sunt de semine Abrahæ, sed sunt filij Loth qui fuit filius fratris Abrahę .s. Aran. vt patet Gen. 11. cap. & secutus fuit Abraham exeundo cum eo de terra cognationis suæ, & cum eo iuit in Ægyptum, vt patet Gen. 12. & 13. cap. ideo dilexit eum valde Abraham vt patet Ge. 13. & 14. liberando eum a 4. regibus Et ideo propter merita Abrahę dedit duas gentes Ammonitis, & Moabitis filijs sui amici, & reputantur sub semine Abrahæ, & confirmatur hoc quia sup. 2. cap. dicitur, quòd non pugnarent Iudæi contra Idumæos, Moabitas, & Ammonitas, quia Deus dederat eis terras illas quas tunc possidebant, & adiuuerat vt expellerent inde habitatores eorū, sed contra nullam aliam gentem prohibiti sunt pugnare, nec etiam contra Madianitas qui erant de semine Abrahę per vxorem suam Cethuram. Gen. 25. cap. de nulla alia gente dicitur, quòd tradiderit Deus terram aliquam in possessionem suam, & satis colligitur ex. 2. cap. sup. quod ista terra illis tribus populis promissa sit: quia vocatur terra possessionis suę: suus, proprietatem denotat, quam isti habuerunt per promissionem Dei, Et etiam verisimile est, quia terra Moabitarum, Ammonitarum, & Idumæorum terram promissionis Iudęorum tangit in circuitu ab oriente, & meridie, vt diximus sup. 3. cap. Et sic essent omnes istę decem gentes coniunctę.

Item quia promissio istarum decem gentium soli Abrahę facta fuit, post autem in Ægypto quando Deus primo promisit populo Iudęorum, quod eos inde educeret solum promisit eis se daturum istas septem gentes, vt patet Exo. 3. cap. licet ibi non ponantur Gergesęi sicut hic, quia rarissime nominantur Gergesęi in sacra scriptura: ideo videtur, quod aliæ tres gentes alijs datę erant: sed de nullo ita potest dici sicut de Ammonitis, & Moabitis, atque Idumęis, vt patuit.

Et si obijcias quod non potest intelligi de istis, quia gentes quas isti deleuerunt non vocabantur Cinęi, Cenezęi cethmonęi, sicut dicitur Gen. 15. sed horręi, Emim, Zommin vt. sup. 2. c.

Respondetur quòd hoc non militat, quia nomina gentium multotiens mutantur, ideo illi qui vocabantur tempore Abrahę sic, vocarentur forte aliter tempore quod introierunt Iudęi terram promissionis, maxime cum inter hęc fluxerint. 470. anni, vt probatum fuit Num. vlt. c.

Item quia multotiens aliquę gentes multis nominibus nominantur, sicut vnus homo multa nomina habet, sic vocabantur Troiani, Dardanides, Troes, Teucri, vt patet in libris Aeneidos Vergilij.

Item quia Emim Zommin non erant nomina propria illarum gentium, quas Ammonitę & Moabitę deleuerunt sed ipsi eis ista nomina imposuerunt ab effectu, vt patet. sup. 2. c. ideo datis adhuc eis istis nominibus vocarentur nominibus suis proprijs .s. Cinęi, Cenezęi, Cethmonęi. Et patet hoc magis in littera hebraica vbi ista nomina quę imposuerunt Ammonitę, & Moabitę istis gentibus non erant propria, sed quędam cognomenta quę sunt nomina appellatiua, & sic non tollerentur nomina propria sua

Et si arguas quod non potuerunt dari istę tres gentes minatę in Genesi Ammonitis, Moabitis, & Idumęis, quia promissio facta Abrahę mansit in solo Isaac, & benedictio Isaac in solo Iacob, & post per lineam rectam Iacob, quia vt ait Apostolus ad Gala. 3. cap. Abrahæ factæ sunt repromissiones in semine vno .s. de quo Messias futurus erat, ergo cum de Iacob Christus venerit, ista promissio in filijs Iacob impleta est.

Respondetur quòd repromissio de semine in quo benedicerentur omnes gentes solum facta fuit in semine Abrahę per Isaac, & Iacob, quę erat magna promissio .s. de Messia nascituro de semine illo, promissio autem de possessione terrę temporalis & terrena erat: ideo ista filijs carnalibus communicari poterat quantum ad partem, quia Israelitis illę septem gentes sufficiebant delendę: ideo aliæ tres alijs traditę sunt qui de semine illo aliquo modo erant Amorrhęorum, & Chananęorum, quando hic dicit, quòd tradet in manus eorum Amorrhęum cū iam tradiderit reges Amorrhęorum Og, & Seon, quomodo etiam tradere debebat Chananęum, cum iam tradidisset in manus eorum Chananæum regem Arad, vt patet Num. 21. cap. & deleuit Israel vrbes eius sub anathemate. Vnde dicet aliquis quòd isti duo reges Amorrhęorum non fuerūt de Amorrhæis, quos promisit Deus dare in manus Iudęorum. Sed nō potest stare, quia Deus non dedit eis nisi gentes quas promiserat: sed terra istorum tradita fuit eis in possessionem, ergo promissa fuerat, necesse est ergo Amorrhæos, qui sunt vltra Iordanem quos adhuc debellaturi erant, & Amorrhæos citra Iordanem quas iam deleuerant, esse eandem gentem.

Amorrhæi qui dicantur in sacra scriptura. *Quæst. II.*

VNde respondetur quòd Amorrhæi dicuntur multipliciter, si enim accipiantur large vocantur Amorrhæi omnes gētes quas Hebræi deleuerunt vt patet Iosue. 24. cap. an dijs Amorrhæorum in quorum terra habitatis, sed manifestum quòd non habitabat totus Israel ad quem loquebatur Iosue in terra Amorrhæi populi, sed etiam in terra aliarum sex gentium. Aliquando accipitur Amorrhæus pro quodam populo descendente de Chanaam, vt patet Gen. 10. cap. Et sic promittitur eis Amorrhæorum populus Gen. 15. cap. Et iste populus partim erat citra Iordanem cum terra illorum duorum regum Amorrhæorum Seon & Og, partim trans Iordanē. Et hoc patet, quia terra Amorrhęorum circundat & tangit terram promissionis, quæ est trans Iordanem, in parte septentrionali in monte Hermon vt patet. sup. 3. quia ille mons diuidit tres gentes vt ibi dicitur: & terra Amorrhæorum citra Iordanem est versus septentrionem vt patet. Iosue. 13. cap. Et sic vtraque contiguabitur Iordane intermedio cuius figuram potes sic habere, designata terra quæ est citra Iordanem & quæ vltra, & quę monte Hermon qui est in latere septentrionis illius terrę: ideo in libro Num. quando dicitur de bello & victoria contra Seon & Og: non dicitur quòd deuicerunt omnes Amorrhęos, sed quòd debellauerunt duos reges Amorrhæos, vt supra. 3. cap. ergo videtur quòd adhuc imperāt alij reges Amorrhæi .s. citra Iordanem: alio modo accipitur

pitur strictissime pro illa parte gẽtis Amorrhæorum quę erat trans Iordanem, quæ erat in possessione nouem tribuum & dimidiæ, & isto modo accipitur hic: quando arguis de Chananæis respondetur, quòd Chananæi prout dicunt vnum populum de septem populis Chananæorũ generaliter dictorum erat populus habitans in introitu terræ illius trans Iordanem ad orientalem plagam illius terræ & versus latus meridianum vt patet Num. 13. cap. cum dicitur Chananæus habitat circa mare, & circa fluẽta Iordanis: fluuius autem Iordanis ad orientem illius terræ est, vt ex multis locis huius libri huius lib. Ios. atq; iudicum concluditur, & istos subiecerunt Israelitæ transeuntes Iordanem. De Chananæo autem rege Arad de quo dicitur Num. 21. cap. responderi potest multipliciter vno modo quòd rex illus terræ. s. Arad erat Chananæus: & sic debellando illos non debellabat Chananæos, & patet simile de Balach filio Sephor qui erat rex Moabitarum, & tamen ipse erat de genere Madianitarum, vt colligitur Num. 22. cap. & 25. ex his quæ ipse faciebat cũ Madianitis. Sed hoc non potest stare, quia Num. 14. cap. dicitur Amalechites, & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corrueris, & postea dicitur, descenditque Amalechites & Chananæus qui habitabant in monte, isti autem non possunt accipi pro regibus, sed pro populis, quia Amalechites non est nomen viri sed populi, nomen aũt viri est Amalech, Chananæus etiam non est nomen viri sed genus, ergo non solum rex Arad erat Chananæus, sed etiam populus suus. Et si dicas quòd Chananæus rex Arad non est idem quòd ille Chananæus qui erat apud Amalechitem populum de quo Num. 14 Respondetur quòd idẽ erat, & patet ex situ terræ, quia quando pugnauit Chananæus & Amalechites contra Israel, erat Israel in Cades vt patet Num. 13. quia ibi inuenerũt exploratores castrametantem Israel, & immediate in eadem castrametatione pugnauit contra eos Amalechites, & Chananæus, sed in secunda vice, quando pugnauit Chananæus Rex Arad contra Israel, erat Israel apud Cades: mouerat namque de Cades, & venerat in montẽ Hor, & ibi pugnauit Chananæus contra Israel, vt colligitur Num. 20. & 21. & 33. cap.

Item patet hoc clarius Num. 21. cap. nam cum Chananæus Rex Arad fecisset prædam in Israel, sequitur quòd Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, & sequitur de responsione; exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis vrbibus eius, & sic patet quod Chananæus erat populus, quia petiuit Israel populum illum dari in manus suas, & tũc sequitur quòd tradidit Dominus Chananæum in manus eius & tamen id quod Deus fecit, fuit secundum formam petitionis Israel, quia dicitur in litera exaudiuit dominus preces Israel.

Doc. responsio. Dicendum ergo, aliter. s. quod isti Chananæi, qui habitabant apud Amalechitas nõ erant de genere illorum Chananæorum, qui habitabant in terra Chanaam: sicut aliquando sunt aliquæ gentes diuersæ, nominatæ eodem nomine tamen non pertinent ad idem genus: vel aliter, quod istæ gentes Chananææ erant de genere aliorum Chananæorum, sed quia distantes erant ab alijs terris, quas possessuri erant Israelitæ, non promissæ fuerunt eis, distantia autem patet, quia post Cades, & montem Hor venerunt ad terram Chananæi Regis Arad, vt patet Nu. 21. cap. deinde iuerunt ad terram campestrem circuendo terram Edom, vt patet, e. capit. postquam autem magno tempore circuierunt montem Seyr, quæ est terra Edom, venerunt ad torrentem Zareth, vt patet supra. 2. cap. deinde transierunt per Moabitas, qui erant, inde venerunt ad torrentem Arnon, & intrauerunt terram duorum Regum Amorrhæorum, vt patet, e. cap. ista autem tanta magna distantia, est vt patet in subiecta figura: ..

Vel potest dici, licet quòd ista terra fuisset promissa Israelitis non poterant habitare in ea, quia posuerunt eam anathema, vt patet Num. 21. cap. cum dicitur, at Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis

F vrbibus eius, & vocauit nomen loci illius Orma idest Anathema. Dicendum tamen secundum veritatẽ, quod illa secunda solutio est verior, tamen quocunque modo dicatur, Israel nõ poterat habitare in terra illorum Chananæorum, quia illam fecerat anathema, quandocunque autem aliquid fit anathema remouetur ab humanis vsibus, vt iam non liceat redire in humanos vsus, sicut factum fuit de ciuitate Hierico in qua omnia consumpta sunt ferro, & igne præter aurum, & argentum & æs, & ferrum, quæ venerunt in sanctuarium domini, ita quòd nihil omnino venit ad vsus humanos, & ipsa ciuitatis mansio interdicta fuit, ne quis hominum ibi auderet habitare, vel fundare sedes, & si quis fundaret in primogenito suo iacere debebat fundamenta, & in nouissimo liberorum suorum ponere portas, vt patet Iosue 6. cap. sic ergo cum *Illud quod fit anathema non licet redire in vsus humanos.*
G tota ista terra Chananæi regis Arad subiecta fuisset Anathemati, non poterat Israel habitare in ea: ideo destructa illa recessit vlterius quærens alias sedes; tanquam illa sedes nihil ad eũ pertineret: & sic nihil attinet vicisse istos Chananæos, quia post hos manebant alij multo plures habitantes in terra Chanaam vltra Iordanem. *Multo maiores quam tu es.* Non est intelligendum, q̃ quęlibet illarũ esset maior, quam Israelitæ, quia tunc non indigerent nisi terra vnius, vel ad plus duarum gentium, vt spaciosissimi essent, sed omnes istę simul erant maiores in numero, quam Israel, ideò gratia Dei fuit, quòd pauci multos vincerent, & patet, quia Deus non dedit immediate terras omnium istarum septem gentium Israelitis, quia ipsi non possent replere, & totam colere, vel habitare, donec vlterius multiplicarentur, ne insurgerent contra eos bestiæ, quæ nutrirentur in terra non habitata, vt Exod. vigesimotertio capitu. & infra textu. *Et robustiores te.* Isti septem populi Chananæorum excellebant Hebræos in *Notãdum penes literas.*
H duobus.

Primo, quia licet de istis septem gentibus non esset maior, quam totus Israel, tamen omnes istæ gentes septem erant maioris numeri, quam Israel, non poterãt ergo pugnare Israelitæ contra eos.

Secundum erat, quia populi Chananæorum, idest illarum septem gentium erant viribus robustiores, quam Israelitę, ita quod quilibet de Chananęis erat fortior, quã quilibet de Israelitis, & ratio erat, quia Israelitæ nati fuerant in Ægypto, & in desertis Arabiæ, quæ est terra multum calida, quia multum meridiana, terra Chanaan quę est in tertio climate erat temperatior: iõ Chananæi erant robustiores: miraculum ergo erat quod Hebræi vincerẽt
I Chananæorum populos septem. *Percuties eas vsque ad internetionem.* Idest vsque ad mortem: istæ septem gentes nimis peccatrices erant coram domino in enormibus & infandis immunditijs carnis: & ideo diuina sentẽtia erãt ad totalem deletionem eorum & seminis sui cõdemnati, vt patet Leui. 18. cap. Si autem filij Israel quos Deus ministros iustitiæ faciebat, eis contra Dei voluntatem parcerent, cum eis iungerent connubia: traderet Deus Israelitas in manus eorum: & essent eis in occasionem mali, & in pœnam, vt patet Num. 34. & Iosue. 23. cap. *Non inibis cum eis fœdus.* Diuidendo eos in terra, vt seruiant tibi sub tributo vel sub alia conditione. *Nec misereberis eorum.* s. dimittendo saltem eos viuos sine rebus & patria in alias gentes abire, quia post concitarentur alias nationes contra Israelitas, vel quia istæ gentes iam meruerant mortẽ
K ideo nolebat Deus quod manerent in terra viuentes. *Filiam tuam non dabis filio eius.* Ne cogat eam ido is immolare, & gignat idolatras filios. *Nec filiam illius accipies filio tuo.* Ne ipsa eliciat eum & peruertat ad idolorum culturam, sicut peruerterunt mulieres cor Salomonis, & illexerunt vt idola coleret, & fecit templa idolorum in senectute mala, vt patet 3. Regum 11. c. *Irasceturque furor domini.* Idest iuste mouebitur ad puniendum te si hęc feceris. *Aras eorum subuertite.* Idest altaria in quibus sacrificabatur idolis. *Statuas.* Idest corporeas similitudines quas adorabant, & idem intelligendum est de figuris solum pictis ad honorem idolorum, quas colebãt, sed fit mentio de statuis, quia istis magis vtebantur gentiles, quia magis significatiuæ erant: omnia. n. idola deorũm vt colligi potest ex varijs historijs Romanorum, &

poema-

poematibus metallica, lignea, seu lapidea erant: aliqui au A tem dij erant qui statuam nec aliquam similitudinem habebant, vt Vesta quam flammam vocant, vt ait Ouidius in 5. Fastorum, cum dico vestam pure intellige flammã. Et quia ignis pingi, nec statuificari potest, quia instabilis formæ est: nulla statua nec similitudo ponebatur: sed continuus ignis in templo eius ardebat. Et propter hanc causam Deus Israelitis in igne apparuit, vt patet. sup. 4. ca. ne aliquod sculptile vel immaginem fabricarent. *Lucos succidite*. i. loca nemorosa consita apud aras, in quibus luxurijs vacabant post sacrificia priapi.

Qualia erant sacrificia priapi. Et quod ob appetitus carnales implendos cultus veterum deorum suscipiebantur. Quæst. 111.

B ET hoc patet quia in sacrificijs priapi erat omne genus abominationis in coitu, tam in coitu masculorum ad inuicem, qui vocantur masculi effęminati, idest habentes vicem fœminarum: erat etiam communis concubitus virorum cum fœminis nullo obseruato fœdere matrimonij: & hoc magnum vitium erat in gentib. atq; in Israel, & fiebat in locis aliqualiter absconditis. s. vel in locis obscuris propter multitudinem arborum tollentium lucem solis, & tales arbores conferebant gentiles apud altaria sua, vt facto sacrificio priapi in altare tota turba conflueret indifferenter sub arboribus illis ad vera sacra priapi, quę erant in coitibus, si autem loca fuissent in propatulo, humana verecundia erubesceret coram se inuicem coire: nam quantumcunque homines turpes sunt, istam verecundiam nunquam perdiderunt, vt in occulto velint talia solatia habere præter eos philosophos qui sub specie C rationis introduxerunt, vt coniuges quæ licite coniunguntur, in patulo coniungerentur, quia omne licitum publicum esse volebant, Tullius tamen in illis libris qui de republica scripti sunt loquens de coitu coniugum dixit, omnia recte facta in lucem se collocari desiderant, hoc autẽ recte factum, idest coitus matrimonialis cum sciri velit, videri non vult: isti autem philosophi qui a canibus dicti sunt idest canini pro eo quod caninam impudentiam habeant quorum princeps fuit Diogenes philosophus, in patulo, in vicis, & plateis, coram alijs hominibus ad vxores carnaliter accedebant: & quia alij homines hoc detestabantur, conspuebant in eos, & iacebant puluerem, lutum, atque lapides super eos tanquam super immundas atque detestandas beluas: ipsi autem pro hoc clauum in manu portabant, vt si quis eorum coitum in pro patulo impediret, eum clauo impeterent velut hostem, sed quia D humana verecundia præualuit, ista impudica coitus licẽtia abolita est: ob hoc ergo isti in locis obscuris arborum iungebantur.

Aliquando autem conueniebant isti qui faciebant sacra priapi ad caueas subterraneas expletis sacris, & ibi in obscuro coibant: habebant autem principem super se dirigentem ne tumultuarentur in accipiendo singuli singulas, & sic vtebantur: fuit autem in sacris istis nephandis princeps Maacha mater regis Asa, regis Iuda: sed postea ipse prohibuit ne esset princeps huiusmodi sacrorum, de quo. 3. Reg. 15. cap. cum dicitur & fecit Asa rectum in cõspectu domini sicut fecerat Dauid pater eius, & abstulit effęminatos de terra, purgauitque vniuersas sordes idolorum, quæ fecerant patres eius, & Maacha matrem suã amouit, ne esset princeps in sacris priapi, & in luco eius, E quem consecrauerat, subterque specum eius, & confregit simulacrum turpissimum combussit illud in torrente Cedron: vel vocatur lucus secundum hebræos quædam imago in tenera arbore per incisionem figurata, in quæ cum arbore crescit, & sicut crescit arbor ita crescit in longum & latum illa figura impressa, vel incisa in cortice, deinde post determinata tempora in circuitu arboris stipes dolabatur, vt statua, secundum priorem figurationem, inde abstraheretur: & fiebat hoc certis temporibus ad recipiẽdam virtutem cœli, sicut fiunt capita ferrea, de quibus diximus late Num. 21. c. *Et sculptilia comburite*. Quando fuerint lignea, quando autem erant lapides comminuebantur, si metallica conflabant, aurum, & similia, & infundebant sub terra, sicut infodit Iacob aurum & argentum A idolorum familię suę subter terebintũ apud Sichen Gen. 35. vel aliter destruebant. *Quia populus sanctus es domino*. Idest applicatus ad cultum Dei veri, ideo non debes tangere istas immunditias. *Vt sis eius populus peculiaris*. Idest specialis sic peculium est aliqua pecunia, quam filius familias sibi habet, quam acquisiuit, & illa est ei specialis, ea autem quæ pater familias habet communia sunt, quia filijs & toti familiæ de eis prouidet. *De cunctis populis*. Sic Exod. 19. c. quia licet omnes populi sint populi Dei, quia eos creauit, & nutrit, & in esse gubernat, sed Israelitæ speciales fuerunt quia eis cognitionem de seipso dedit, & ab eis solis cultus fuit. *Qui sunt super terram*.

An sint antipodes vere, & an sub terra, vel super. Quæstio. 1111.

B NOn ponitur hoc ad differẽtiam quasi alij populi sint sub terra: nam nulli populi sunt sub terra, cum infra eam nihil est, cum ipsa sit infra omnia, quia centrum terræ est infimum in toto orbe, & licet antipodes veri sint, non oportet eos dicere esse sub terra, sicut aliqui arbitrantur sic arguentes, si aliqui sunt antipodes, oportet, quod habeant plantas ad nos versas, vt patet ex signato nominis: nam dr̃ antipos ab anti, quod est contra, & pes quasi contra pes: sed nos sumus supra terram, ergo ipsi sunt infra terram: sed ista consequentia non valet: quia ipsi sunt supra terram, & nos supra terram, nam. supra & infra dicuntur respectiue, supra enim in rebus est cœlum, quia vltra corpora cœlestia ascendendo nihil est: infra accipitur ergo per respectum ad illa accipiendo simpliciter, nos autem cum sumus in terra dicimur esse supra terram, nõ qui C dem quia sumus ex ista parte, vel illa, sed quia sumus propinquiores partes cœlo quam ipsa terra, sic autem est de nostris antipodibus antipodes namque dicuntur illi homines qui a seipsis distant per diametrum terrę, vt ponatur aliquis homo in quacũque parte orbis voluerimus, & a pedibus illius protrahatur diameter terræ transiens per centrum, terræ, & transibit ad aliam extremitatem terrę, homo autem existens in illa extremitate quam tãgit alia pars diametri, vocaretur antipos alterius. Ex quo sequitur quod si aliquis homo sit in vero puncto orientis, & aliquis in puncto occidentis, illi distant vt antipodes, & sunt sibi inuicem veri antipodes sic si aliquis in puncto septentrionis & alius in puncto austri sit, erunt antipodes, tunc autem isti antipodes sic se habẽt quod vterque est super terram, nam ille qui est in puncto orientis propinquior est cœlo quam terra, quæ est ibi in oriente, & qui est in pun- D cto occidentis propinquior est cœlo quam terra, quæ est ibi in occidente, si ergo valeret ista consequentia, iste homo est super terram, & alius sibi antipos: ergo est inf. terram: sequeretur inconueniens, scilicet quod cœlum esset infra terram, nam si caput arietis sit super circulum meridianum, scilicet in zenit quòd est in angulo cœli, necesse est, vt caput libræ sit in angulo terræ, cum distent per totum diametrum cœli: cum ergo caput arietis sit sup. terram, dicetur caput libræ infra terram.

Item cum hemisphęrium sit super horizontem nostrũ, & dicamus esse super terrã, aliud hemisphęrium erit infra terram, quorum vtrunque est satis inconueniens non est ergo homo aliquis infra terram vel populus, & cum hic dr̃ qui super terram, ponitur ex superabundantia vel distinguẽs, vtpote cum dicimus omnes homines mortales E aliquando morientur, cum tamen non sit aliquis homo qui non sit mortalis. *Non quia cunctas*. Hic tollit eis occasionem gloriandi, quia forte putarẽt Iudæi, ꝙ ex meritis, vel bonitate, siue excellentia naturali electi sunt a Deo. *Nobis vnitus est dominus*. Scilicet per specialem amorẽ, & singularia beneficia. *Cum sitis omnibus populis pauciores*. intelligitur hoc solum de magnis populis, quia non est verum, quod quilibet populus maior esset numero, q̃ Israel *Et custodiuit iuramentum, quod iurauit patribus vestris*. Et sic ex meritis Abrahę, & aliorum patrum habuerunt istã terram promissam iuxta illud supra 5. ca. faciens misericordiam in multa millia diligentibus me: multis enim temporibus, & generationibus post Abraham bona mul

ta

ta fecit Deus filijs eius meritis ipsius. *Et scies*. Idest per imperitiam rerum gestarum cognoscere poteris. *Quod Dominus Deus tuus*. Idest ille quem tu pro Deo colis. *Ipse est Deus*. Scilicet vere & non sicut dij gentium. *Fortis*. Potens te liberare de periculis. *Et fidelis*. Idest custodiens fidelitatem promissionis: & ista duo erant sufficientia prouocatiua ad amorem eius. *Custodiens pactum diligentibus se*. Quia omnia pacta Dei de benefaciendo alicui genti cõditionalia sunt, iuxta illud si custodierint filij tui testamẽtum meum. Psalm. 131. quando ergo diligebant Deum, hi quibus promissio facta extiterat, recipiebant prospera secundum pactum Domini, si autem conuerterentur in malum, & Deus quoque contra eos in malum vertebatur, vt patet Hierem. 18. ca. repente loquar de gente, &c. *Et his qui custodiunt praecepta eius*. Qui autem non custodit pactum Dei, nec Deus ei misericordiam custodire debet quia frangenti fidem fides frangatur eidem: hoc autem intelligitur de patribus .s. quòd quando patres diligunt Deum, Deus dat filijs bonum, & si patres non custodiant non dat filijs Deus bonum propter patres, & si dederit dabit ex alia causa .s. propter bonitatem ipsorum filiorũ: non enim conuertitur ista consequentia Deus dat bona filijs quando patres sunt boni, ergo quandocunque patres fuerint mali Deus dabit malum filijs, quia dat Deus bonum filijs ex multiplici causa. Item quia Deus ad indulgendum promptior est, quam ad condemnandum, quia proprium est ei misereri semper & parcere, vt cantat ecclesia, & non potest hoc intelligi de filijs .s. quòd quando filij diligunt Deum, Deus dabit eis bona, & quando non diligunt Deum non det eis bona: nam tunc filij meritis suis acquirerent bona, & non merito patrum, sed falsum est, quia aliquando filij sunt mali, & Deus facit eis bonũ propter patres, qui fuerunt boni, vt patet frequenter in regibus iuda: nam Deus voluit diuidere regnum Israel in diebus Salomonis, sed propter Dauid patrem suum distulit vsque ad filium suum Roboam, vt patet 3. Reg. 11. c. sic etiam dicitur de rege Abia 3. Reg. 15. cap. cum dicitur ambulauit Abia in omnibus peccatis patris sui, quae fecerat ante eum, nec erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor Dauid patris eius, sed propter Dauid dedit dominus Deus suus lucernam in Hierusalẽ, sic etiam patet in multis alijs; de hoc posuimus multas rationes Exo. 20. & supra 5. cap. *In mille generationes*. Hoc non refertur ad custodire mandata, sed ad seruare misericordiam, & est sensus, quòd si aliquis rectè mandata Dei custodiat, Deus custodiet misericordiam suam cum eo, & cum mille generationibus suis, idest cum multis. Si autem referatur hoc ad cudostire mandata, est sensus, quòd Deus custodit misericordiam suam cum aliquibus si obseruent mandata Dei per mille generationes, sed hoc nihil est, quia etiam si vnus homo solus praecepta custodiat cum illo seruabit misericordiam suam.

Omnia pacta Dei conditionalia sunt.

Litera sensus.

Quomodo intelligitur faciens iustis misericordiam vsque in mille generationes, & reddens odientibus se statim. Quaest. V.

ET si dicas quomodo promittit Deus meritis patrum dare filijs bona in mille generationes cum requiratur quòd etiam illi boni sint, aliàs non custodit pactum, & tunc nõ habent iam bona meritis patrũ, sed meritis suis?

Respondetur, quòd si Deus alicui viro iusto promissiones faciat pro se, & semine suo, siue filij post boni, siue mali sint, Deus custodit pactum, & misericordiam suam cũ eis, cum bonis quidem perfectè, cum malis imperfectè, de malis quidem si Deus eis pactum, quod cum patribus eorum pepigit obseruat, manifestum est, quoniam ex meritis patrum est, vt seruauit pactum cum Hebraeis peccãtibus in deserto, & introduxit eos in terram promissam, solum quia iurauerat hoc Abraham, Isaac, & Iacob, vt patet saepe in lib. Numer. & in isto, sic etiam cum Dauid firmauit Deus foedus, vt maneret Regnum eius in aeternum, & post Salomõ fuit pessimus vir, & merebatur perdere totum Regnum, vt patet 3. Reg. 11. cap. ita, quòd nullus maneret de stirpe eius, sed Deus seruauit misericordiam suam, quia non abstulit Regnum, sed durabit

Quomodo regnũ de stirpe Dauid durat etiã nũc.

F vsque ad Messiam, & nunc regnat, quia Messias fuit de semine Dauid secundum carnem, qui nunc Regnum habet, & vsque in seculorum secula iuxta Danielis prophetiam. 2. cap. sed non mansit pactum perfectè, sed solum vna tribus cum essent 12. vt patet 3. Reg. 11. cap. Cum autem filij boni, tunc magis dubium est, vtrum meritis suis, an patrum suorum pactum ad eos conseruetur, & de hoc non potest dari certa regula, quia possunt aliquando merita filiorum esse maiora meritis patrum, & tunc satis dici potest, quod meritis filiorum eis misericordia seruatur sed adhuc hic aliquid est de meritis patrum, quia aliquã do meritis patrum filij boni sunt, & gratiam Dei recipiunt, sicut si aliquis vir sanctus deprecetur pro aliquo, qui in peccato mortali est, vt ad gratiam reuertatur, & Deus meritis illius ei gratiam donet: aliquando autem fi-

G lij boni sunt, sed merita eorum parua sunt ad pacti custodiam, & tunc meritis patrum custoditur misericordia. *Et reddens odientibus se statim*. Id est malos immediate punit, & eos, & aliquando filios eorum vsque in quartam generationem. Secundum literam translationis Caldaicę potest esse alius sensus, scilicet, quòd boni accipiunt mercedem bonae operationis. *In mille generationes*. Id est post mille generationes, s. in vita aeterna, quae est post omnia tanquam finis, & consummatio, & malis immediate retribuitur, si enim aliquod bonum faciunt, quia in vita beata mercedem recepturi non sunt, hic immediate in prosperitate temporalium rerum recipit. Sed melior est prima expositio, quia subiungitur ita, vt disperdat eos, quod ad poenam pro malo refertur, non ad remunerationem boni. Si autem referri posset ad sensum translationis caldaicae bene staret. s. quòd ex eo, quòd Deus iudex est, nec

H mala impunita sunt, nec bona irremunerata: mali autem qui in malo futuri sunt secundum Dei altissimam praescientiam, quia aliquando bona egerunt existentes boni secundum praesentem iustitiam, vt pote, quia erant tunc in charitate, vel quia forte egerunt bonum secundum genus non existentes in charitate quorum vtrunque remunerabile est: oportet quòd Deus remuneret illud, & quia in vita aeterna remunerationem habituri non sunt, cum eam non accipient datur eis hic remuneratio: Interdum tamen non datur eis manifesta remuneratio, sed fortè liberantur ab aliquibus periculis, quae ex alijs actibus incurrere merebantur, & quia liberatio a periculis, maxime quando pericula non instant, non videtur esse bonum

I cum non considerari possit, videntur talia beneficia irremunerata transire: interdum autem non proficiunt ista bona, quae malis fiunt quãtum ad aliquid speciale, quod hic videatur, & tunc proficiunt eis occasionaliter in inferno, scilicet, quòd non tantum cruciantur, quia ista bona egerunt, sicut si non egissent ista bona, forte egissent mala opposita, vel disperata, ex quibus magis cruciarentur. Sed vt dictum est: melior est praecedens expositio, nam in litera non ponitur de aliqua remuneratione malorum pro bonis quae egerint, sed de punitione pro malis, quae perpetrauerint cum dicitur: ita vt disperdat eos: disperdere autem ad punitionem pertinet.

Quare Deus in hoc seculo saepe remunerat malos.

Item Deus intendebat inducere Iudaeos ad non idolatrandum, nec frangendum mandata eius: bonis autem qui custodiebant mandata rationale erat propositi re-

K munerationem: malis autem licet ex alia causa scilicet ex benefacto aliquo deberetur aliqua remuneratio, tamen non debebat hic proponi: nam iste populus reduceretur a malo per timorem, vt patet Exod. 20. cap. cum dicitur, vt enim probaret vos venit Deus, & vt sit terror eius in vobis, & non peccetis, cum ergo intenderet eos reducere a malo, non debebat proponere aliquam remunerationem debitam directè vel indirectè, sed punitionem, sicut proposuit supra 4. cap. & in multis locis vbicunque agitur de idolatris, sicut Leui. 26. & 28. cap. Item secundum regulam Philosophi, si oppositum de opposito & propositum de proposito; oportet quòd cum obseruare mandata, & non obseruare mandata sint opposita, & retributio delectabilis & punitio sint proposita, quod si retributio delectabilis dicitur de obseruantibus mandata, ergo punitio debet dici de non obseruantibus, sed hic retributio delectabilis in mille generationes dicitur

de

de obseruantibus, ergo punitio debet dici de non seruantibus.

Item quia Deus intendit reducere Hebræos ab idolatria: reductio autem a malo est per timorem: quid ergo proficiebat ponere retributionem alicuius boni, quia hoc est valde impertinens? Deus autem nihil impertinens diceret, quia locutiones vel ratiocinationes, in quibus ponitur aliquid impertinens sunt vituperabiles: de Deo autem nihil vituperabile est concedendum. Dicendum ergo quòd est sensus, quòd Deus nolebat reducere malos a suo proposito, ita vt non intenderent idolatrare: ad hoc autem promittit bonis retributionem, & hanc vsque in mille generationes, idest quòd Deus benefaciet benefacientibus, & non solum ipsis, sed etiam filijs, & nepotibus suis, & ponepotibus, quia & omnibus alijs vsque in mille generationes & vltra. Nunc ergo aliquis male agens, posset ex hoc assumere occasionem dubitandi, credens, quòd dato quòd male ageret Deus puniret non eum, seu aliquos de posteris eius in 3. vel 4. vel alijs generationibus, & per hoc inducerentur ad malum credentes se non puniendos in propria persona: ad tollendum autem hunc errorem & dandum istis maiorem causam timendi dicit Deus, quòd retribuet male agentibus non post multas generationes, sed immediate, scilicet, quod statim quod peccauerint statim peccati sui pœnam accipiant, sic patet de multis, vt de colentibus vitulum, quia statim venit Moyses, & occidit viginti tria millia, vt patet Exodi 32. & de concupiscentibus carnes, & murmurantibus contra Deum pro labore itineris, quia in vtrosque ira Dei satis velox fuit, vt patet Numer. vndecimo, & in eos murmurauerunt contra Deum & Moysen & Aaron pro sacrificio, quia statim absorpti sunt a terra, vt patet Numer. 16. capitulo, sic patet de Maria sorore Moysi, quæ quasi statim, vt murmurauit fuit facta leprosa, vt patet Numer. 12. cap. confirmatur autem superior sententia per hoc quod dicitur in litera, scilicet, ita vt disperdat eos, & vltra non differat protinus restituens quod merentur, idest postquam aliquis peccauerit immediate punietur à Deo. *Protinus restituens quod merentur.* Accipitur mereri in malam partem, scilicet, pro pœna debita malis actibus. *Custodi ergo.* Idest quia sic est, quòd Deus retribuit bene agentibus, & male agentes punit, custodi mandata, vt te benedicat. *Postquam audieris.* Scilicet intentione obediendi, audire enim solum, nec est bonum, nec aliqua pars boni. *Et custodieris.* Scilicet in corde tuo cum intentione ponendi in opere, & feceris actualiter exequendo. *Custodiet dominus pactum.* Scilicet introducendo te in terram promissionis, vel custodiendo te in ea. *Et diliget.* Idest habebit te gratum sibi, & ista vocatur gratia gratum faciens, scilicet acceptatio Dei, quòd Deus aliquid sibi acceptum habeat, & videantur ei opera illius bona, sicut dicimus seruitorem esse in gratia Domini sui quando placent Domino opera eius. *Ac multiplicabit.* Scilicet in bonis temporalibus. *Benedicet fructui ventris tui.* Idest multiplicabit filios tuos: benedictio n. sẽper multiplicationem importat: Deus ponit hic benedictiones custodientium mandata sua: & quia quædam sunt maiores, quædam minores, ponit eas per ordinem ponẽs primo maiores: & quia benedictio in filijs maior erat, ponitur vt primo.

> *Deus non diceret aliquid impertinens.*
> *Resolutio auctoris.*

Apud antiquos duæ benedictiones potissima erant.
Quæstio. VI.

ERant enim apud antiquos duæ benedictiones potissima: prima benedictio erat multiplicatio in filijs. Secunda erat victoria contra hostes: vt patet Genes. 24. cap. cum venerunt omnes cognati Rebeccæ ipsa volente recedere ad terram Chanaan, dicitur ibi quòd inceperunt precari prospera sorori suæ: & dixerunt; soror nostra es crescas in millia, & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: istas easdem duas benedictiones ponit Deus loquens ad Abraham, vt patet Genes. 22. cap. cum dicitur, per memetipsum iuraui dicit Dominus quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: licet tamen istæ essent maximę duę benedictiones, potior tamen inter eas erat multiplicatio in filijs: quia ex ista videbatur sequi secunda, & non econtrario: & patet hoc quia felicitas siue beatitudo est maximum bonum quo nihil maius haberi potest, tamen aliquis dicebatur esse beatus in habendo multos filios, vt patet Genes. 30. cap. in Lia quæ postquam habuit sex filios quatuor ex se, & duos ex ancilla putauit se esse beatam, & dixit hoc pro benedictione, mea, beatam quippe me dicent mulieres, & propterea appellauit nomen eius Aser, idest beatus, vt patet ex Hebraica interpretatione: erat ergo maxima benedictio multiplicatio liberorum, ideo hanc cæteris præposuit dicens, benedicet fructui ventris tui, idest multiplicabit filios tuos. *Et fructui terræ tuæ.* Idest segetes, & arborum fructus multiplicabit, scilicet, quia infra exprimitur ista, intelligetur solum de fructu arborum. *Et armentis.* Idest congregationibus boum vel vaccarum. *Gregibus.* Scilicet congregationibus ouium vel caprarum. *Benedictus eris inter omnes populos.* Idest multiplicatus inter alios populos: quia nullus populus ita crescebat in filijs, & substantia sicut Israelitæ, vel quòd omnes populi nominabunt te benedictum videntes te abundantem in omnibus: vtrunque autem verum erat. Primum patet de multiplicatione in Ægypto: quia intrauerunt solæ septuaginta animæ de domo Iacob, vt patet Genes. 46. & Exod. primo capit. & infra decimo cap. cum dicitur in septuaginta animabus descenderunt patres tui, in Ægyptum: ex istis tamen septuaginta animabus in annis ducentis & decem, quibus mansit posteritas Israel in Ægypto, vt probauimus Genes. 15. & Exodi 12. siue in ducentis & quindecim vt verius loquamur, ad tantum numerum creuit, vt essent de solis viris bellatoribus plures quam septingenti mille, vt declarauimus Exodi primo & duodecimo cap. licet Exodi 12. ponantur ferme sexcenta millia: hoc autem erat quia multiplicatio eorum erat per modum admirabilem, non sicut in alijs hominibus, sed sicut arbores multiplicantur: ita quòd ex vna arbore simul multa poma, vel sicut ex vno grano nascitur vna spica, & interdum ex vno grano in vno stipite, siue culmo nascuntur tres aut quatuor spicæ, & in qualibet spica multitudo granorum: ita videbatur esse multiplicatio in Hebræis, quia ex vno conceptu non solum vnus fœtus effunderetur, sed duo, vel tres, & interdum plures: sic patet Exod. primo cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: germinare autem pertinet ad arbores, quæ in magna multitudine fructus producunt, & non ad homines. Secundum patet, quia omnes populi vocarent eum beatum, siue benedictũ, & hoc erat in duobus: primo in bona ordinatione populi per iustas leges, & cęremonias, quæ ordinant in bonum politicum, & dimnum: in alijs autem populis non erant iudicia, vel cæremoniæ bene ordinatæ: cum ergo viderent istum populũ habere leges ordinatissimas prædicarent eum beatum seu benedictum. Est autem differentia inter populum habentem rectas leges, & cæremonias, & inter non habentem tanquam sapientis ad insipientem, sicut insipientes, qui se scire nesciunt reputant felices illos quos aliquid scire vident, vt ait Philosophus in primo Ethic. c. 2. conscij autem sibi ipsis ignorantiæ eos, qui supra se aliquid magnum dicunt, admirantur, & sic reputant esse felices, vt vult concludere Arist. quia ibi tractat de positione felicitatis, ita illi qui haberent leges, atq; cęremonias male positas, iudicarent esse felices Hebræos, qui ista valde ordinata habebant, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, hæc est enim sapientia vestra, & intellectus coram populis, & audientes vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiẽs, & intelligens, gens magna, nec est alia natio tam grandis. Secundario vocabantur beati, siue benedicti Israelitæ a cæteris populis in victoria de hostibus: nam hoc ad maximum bonum reputatum est post multiplicationem filiorum in antiquis.

> *Nullus populus ita crescebat in filijs & substantia sicut Iudæi, et quare.*

Item quando valde magnum bonum volebant alicui imprecari, dicebant possideat semen tuum portas inimicorum suorum, vt patet de imprecatione Rebeccæ

beccæ cognatorum ad ipsam, vt habetur Gene.24. c. idē Deus promisit Abrahæ tanquam magnum, scilicet possi debit semen tuum portas inimicorum suorum Gen. 22. cap. hoc autem erat in eis cùm vincerent reges multos, & potentes, vt cum Iosue cum populo Israel occidit 31. reges, vt patet Iosue 12. cap. Admirabantur autem alij populi de tantis victorijs, & timebant, vt patet de Moabitis, & rege eorum Balach, vt habetur Num. 22. cap. cū dicitur videns autem Balach filius Sephor omnia quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quòd pertimuissent eū Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madiam, ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere, & non solum isti, sed etiam omnes alij populi vicini timebant eos tanquam potentissimos hostes, & omnes populi Chananæorum audita fama istorum contimuerunt, nec mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2. cap. cum dixit Raab hiericontina ad exploratores Iudæorum, noui quòd tradiderit vobis Dominus terram hanc: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis de Ægypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon, & Og, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. *Non erit apud te sterilis vtriusque sexus.* Sterilitas prouenit ex indispositione seminis ad generandum: ista autem indispositio, siue in masculo, siue in fœmina esse potest. *Omnem languorem, & infirmitates Ægypti.* Sic habetur Exod. 15. fuerunt enim in Ægypto multi infirmitates infictæ, vt vesicæ turgentes, & vlcera. Exod. 9. cap. *Sed cunctis hostibus tuis.* Vt conterantur coram te, sicut Ægypti contriti sunt. *Deuorabis omnes populos.* Gladio eos consumendo, & substantias diripiendo. *Non parcet eis oculus tuus.* Eos aliqua conditione, vel pacto viuos reseruando. Non dabat Deus istam regulam generalem, quia aliquando poterant Hebræi pugnantes victos hostes vendere, vel eos ante victoriam sub conditione pacis accipere, vt patet infra 20. cap. sed distinguendum, sicut in eodem cap. distinguitur, scilicet, quia aut illi populi, contra quos pugnare volebant Hebræi, erant de populis quorum terras in possessionem promiserat eis Deus, aut de alijs gentibus separatis quarum terræ nihil attinebant ad eos: si autem pugnarent contra aliquam ciuitatem existentem procul, quæ non attineret ad terrā promissam eis; primo pacem offerre debebant, & si populus ciuitatis recepissent pacem, & aperuisset portas, omnes qui erant in ciuitate saluabantur, & seruiebant sub tributo: si autem non reciperent conditionem illam, pugnare debebant Hebræi contra vrbem, & expugnata ea occidere omnes masculos in ore gladij, reseruans paruulis, qui nondum erant apti ad bellum, & mulieribus, et hos postea vendebant cum reliqua præda: si autem ciuitas esset de illis, quæ pertinerent ad terram promissam eis, omnes tam masculos, quàm fœminas, magnos, & paruulos occidere debebant, nec licebat aliquem eorum ad vitam reseruare sub aliqua conditione, & de his loquitur hic textus, vt patet cum dicitur; deuorabis cunctos populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi, idest omnes quos tibi dare promisit. Et de his subiungitur, nec parcet oculus tuus.

Sed argues, quòd Deus excitabat hic Hebræos ad crudelitatem, & tollebat eis actum virtutis misericordiæ, cum dicatur; nec parcet oculus tuus.

Respondetur, quòd non tollit aliquem actum virtutis immo incitat ad actum virtutis: nam si aliquis secundū legem humanam mereatur mortem, non est misericordia si iudex eum a morte liberet, sed est magna impietas, & iniustitia, cum ergo mandatum Dei sit lex, isti in obediendo mandato Dei non erant immisericordes, immo erant iusti, & obedientes: ratio autem quare non debebant eis misereri est, quia erant valde peccatores corā Domino, & fecerant omne genus abominationis, propter quod terra euomuit eos, vt patet Leui. 18. erant ergo Hebræi ministri legis iustissimæ in occidēdo illos pec-

F catores, si autem alicuius eorum misereri vellent, facerēt contra legem, & essent valde iniusti. Alia etiam causa erat, quia si istæ gentes manerent in terra, certissime mouerent Iudæos ad idolatriam, & tunc a Deo delerentur ipsi Iudæi, vt patet supra in litera cum dicitur, non inibis cum eis fœdus: & sequitur; quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alienis, irasceturque furor Domini, & delebit te cito, sicut ergo aliqua gens gerit iustum bellum contra aliam, quia destruit suam politiam, vel scit quòd certissime destruet, nisi expellatur; ita Iudæi poterant iustum bellum gerere contra istos populos quorum terram accepturi erant; nec parcere eis aliquo modo ne essent eis in ruinam, dato quòd Deus hoc expresse non mandaret, nec in hoc erant crudeles; quanto magis, quia Deus tanquam benignus legislator instruxit eos in illo, quod eis vtile erat? *Ne sint in ruinam tibi.*

G Quia si alium Deum præter me adorares, mox caderes coram hostibus tuis. *Si dixeris in corde tuo.* Hic ponitur secundum, scilicet impugnandi, & resistendi timiditas, qa forte populus Israel territus multitudine hostium non auderet committere bellum, sed pacem iniret, & per hoc Israelitæ ad idolatriam traherentur, & a Deo recederēt. *Plures sunt istæ gentes.* Scilicet simul vnitæ, quàm ego: noli timere, scilicet multitudinem, quia non est pugna in multis, siue paucis: facile est enim concludi multos in manus paucorum; primo Macha. 3. cap. *Sed recordare, quæ fecit Dominus.* Quia videns, quòd Deus fecit mirabilia pro te confidere poteris, quòd etiam nunc faciat. *Plagas.* Distinguit tria genera in plagis, licèt omnes generaliter plagæ nominantur, plagæ propriè nominantur quæ in persona lædunt, vt vesicæ turgentes, & mors primogenitorum & ranæ, & cyniphes, & omne genus muscarum: signa vocantur ea, quæ non læserunt in personis, nec demonstrabant maximam potentiam saltem Ægyptijs, sicut conuersio virgæ in colubrum, & conuersio aquarum in sanguine, quia ista magi fecerunt, licèt non eo modo quo Deus verè omnia faciebat, malefici autem per quasdam apparentias, portenta erant signa terribilia, sicut tenebræ palpabiles, grādo nimia, maris diuisio. *Manum robustam* Idest magnitudinem potentiæ, quæ in his patebat. *Brachium extentum.* Quia vt ait Ra. Sal. Deus apparuit ibi quasi vir pugnator contra Ægyptios bellans, vt habetur in cantico Moysi Exo. 15. cap. quando autem dedit legē, apparuit quasi senex sedens in throno capite & barba canis, & dixit: ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegypto. Sed hoc falsum est, quia ibi in datione legis nullam figuram viderunt, sed solam vocem audierunt, vt patet supra 4. cap. Et non solum est falsum, quod in datione legis apparuerit in figura viri senis, sed etiam q̄ supra mare apparuerit in figura viri pugnantis, quia incidebat tunc Deus inconueniens, quod volebat vitare: nam nolebat eis demonstrare aliquam imaginem, ne mouerentur ad idolatriam: tamen si tunc apparuisset, vt vir pugnator, coluissent Hebræi talem similitudinem: de hoc multas rationes & late fecimus Exodi cap. 15. vbi vide de hoc. *Insuper & crabrones mittet Dominus.* Sic habetur Exodi 23. cap. Et aliqui Iudæi volunt, quòd crabrones sunt infirmitas quædam, ex qua debilitabantur hostes ne resistere possent, & motiuum est, quia dictio Hebraica significans plagam vel morbum, & ea quæ hic ponitur similes sunt, sed litera Caldaica dicit, quòd erat parua bestia volitans, quæ cum magno impetu hostium oculos percutiebat, vt eos nec videre permitteret, & faciliter caperentur, & ob hoc transtulit Hieronymus Crabrones, quæ sunt muscæ magnæ natæ de cadaueribus equorum, & forte istæ muscæ venenosæ erant, quia aculeo, vel punctura occidere poterant fugientes & latentes. *In medio tui est.* Te gubernando & ab aduersarijs defendendo: Deus enim in medio est omnium nationum, quia vbique per essentiam puram & potentiam est, vt declarauimus Exodi tertio cap. dicebatur tamen hic Deus esse in medio Hebræorum speciali modo per potentiam defendentem, & adiuuantem: nam licet omnes alias gentes Deus gubernet & nutriat, tamen Iudæos specialiter adiuuabat contra alias gentes tanquam Dominus solum

Quid propriè sit plaga.

Deus in medio est omnium nationum

H

I

K

solum Hebræorum, & illæ gentes quæ erant hostes Hebreorum, dicebantur esse hostes Dei, quasi Deus esset Capitaneus Hebreorum. Sic patet in Psal. 67. cum dicitur, Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. Deus tamen nullos habet inimicos, nisi vocentur inimici eius, inquantum sint inimici Hebreorũ. Rectè ergo Deus est in medio Hebræorum, siue ad defensionem ab hostibus, siue quãtum ad punitionem peccatorum. De defensione patet hic cũ dicitur: Nõ timeas eos, quia Dominus tuus in medio tui est, magnus, atq; terribilis, ipse consumet nationes has in conspectu tuo: hoc autem non dicitur de qualibet gente, quòd Deus est in medio eorum ad defendendum eos specialiter contra quamlibet aliam gentẽ, sed de Iudæis, quos specialiter adiuuat. De secundo, scilicet quòd sit in medio eorum ad puniẽdum eos pro peccatis suis, patet supra 6. cap. quia Deus punit Iudæos idolatrantes, & non punit aliquam aliam gentem cum idolatria, cum dicitur, Non ibitis post deos alienos cunctarum gẽtium, quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus æmulator Dominus Deus tuus in medio tui: ne quando irascatur furor Domini Dei tui contra te, & deleat te de superficiẽ terræ: & istum modum loquendi obseruabat populus Hebræorum dicens, Deum esse inter seipsos, si adiuuabat eos: & non esse inter eos si non adiuuabat eos; vt patet Exod. decimoseptimo capitulo, cum illi, qui quærebant aquam, dixerunt. Est ne Dominus in nobis an non? non enim dubitabant vtrum Deus secundum essentiam magis esset inter ipsos quam inter alias gentes, sed tentabant scire vtrum ipsos specialiter adiuuaret: nam alias gentes non adiuuabat specialiter, vt satis patebat.

Paulatim atque per partes. Quia aliqui de terra trans Iordanem deleti fuerunt tempore Iosue, aliqui tempore Iudicum, aliqui tempore Regum, qui in processu illorum librorum manifestantur. *Non poteris eos delere pariter.* Idest, ego non tradam eos simul in manus tuas. *Ne multiplicentur contra te bestiæ terræ.* Quia non erant in tanto numero Iudæi, vt sufficerent populare totam illam terram tunc: ideo in terra inhabitata multiplicarentur bestiæ. *Tradetque Reges eorum in manus tuas.* Quia triginta vnus reges traditi sunt in manus Iosue: vt patet Iosue 12. cap. & super colla quinque Regum posuit pedes totus populus, vt patet Iosue primo capit. *Et disperdet nomina eorum sub cælo.* Idest: Deus ita delebit istos Reges, faciẽdo quòd non maneat ipsi, nec aliquis de semine eorum, ita quòd nomina eorum non sint in tota terra in habitatione hominum: nam cũ pater moritur, & relinquit aliquem filium, non dicitur esse pater mortuus totaliter, vt patet Ecclesiastici 30. ca. cum dicitur. Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus, similem. n. sibi reliquit post se. Sic factũ est de regibus Chananæis: quia ipsi totaliter deleti sunt & sua posteritas, vt patet infra vigesimo cap. nam in terra illa quam in possessionem accepturi erant, non poterant relinquere aliquem viuentem in specie hominum, siue masculum, siue fœminam, siue magnum, siue paruum: esse autem in superficie terræ, in qua homines habitant, est esse sub cælo. i. esse immediate sub cælo. Qui ergo tollitur, ne sit in superficie terræ inter viuentes, tollitur ne sit sub cælo: qui autem moriuntur, non manent in superficie terræ: quia sepeliuntur: ideo non dicuntur manere sub cælo, sed sub terra: nam terra sub cælo immediate esse creditur secundum opinionem vulgarem: quia inter cælum, & terram nullum corpus iudicant esse vulgares homines, cum nihil videant, & ipsi de solis sensibilibus maximè per visum iudicent: ideo spacium, quod percipitur esse inter cælum & terram, secundum ipsos vocatur vacuum, siue inane. Et isto modo loquendi vsi sunt poetæ sequentes vulgarem opinionem: sic enim ait Virgilius in Bucolicis Ecloga, sexta quæ incipit.

Prima Siracusio dignata est ludere versu.

& dicit

Namque canebat vti magnum per inane coacta.
Semina, terrarumque animæque marisque fuissent.

& ponitur inane pro spacio, quod est inter cælum & terram: sic etiam ponit Ouidius Metam. libro secũdo, cum

A agit de Calypsone versa in vrsam: & de Archade filio eius, cum dicitur,

Sustulit & celeri raptos per inania vento:
Imposuit cælo, vicinaque sydera fecit.

Vocat inania spacia inter cælum & terrã, per quæ transiuit Calypso & Archas ad hoc vt stellificarentur. *Nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos.* Idest nullus de istis regibus quantæcunque potentiæ sit, tibi sufficiet resistere, sed conteres eos, quia Deus sic vult.

An sit verum quod nemo poterat resistere Iudæis, ita vt ipsi deberent totam terram promissam subijcere, & capere. Quæstio. VII.

SEd argues, quòd multotiẽs in libro Iosue, & Iudicum sit
B contrarium, & patet Iosue 15. c. cum dr: Iebuseũ autẽ habitatorem Hierusalẽ non potuerunt filij Iuda delere: habitauitq; Iebuseus cum filijs Iuda in Hierusalẽ vsq; in præsentem diẽ. Ecce ergo qualiter Iebusæi restiterunt Iudæis, & nõ potuerũt cõterere eos, sic patet Iosue 17. c. cũ dr de filijs Manasse. Nec potuerũt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cœpit Chananeus habitare in terra sua. Idẽ patet. Iud. 1. c. cum dr de filiis Dan: Arctauitq; Amorrhæus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, vt ad planiora descenderent: & Iudicum 2. c. dicitur. Dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue.

Rñdetur ad hoc secundũ oĩa, quæ in litera dicuntur hic: nam Deus non promisit dare omnes illas gentes in manus Iosue, sed dixit, quòd traderẽtur in manus Hebreo-
C rum, & tñ addidit, quòd non possent eas delere Hebræi simul, sed paulatim, & p partes, quia si simul delerentur, non posset populus Hebreorum replere tunc totam illã terram, & crescerẽt bestie cõtra eos. Ex hoc ergo innuit quòd aliquæ gentes eis fortiter possent resistere, cum dr, quòd non possent eas cito delere. Dato ergo quòd ipsi cõtra omnes illas gentes pugnarent, impossibile erat quòd omnes vincerẽt, quia Dñs prædixerat, quòd nõ possent eas simul subuertere. Cum ergo dr hic, quòd nullus posset resistere, donec cõtereret eũ populus Hebræorum, põt intelligi dupliciter: vno modo, quòd referatur hæc ad domũ Israel totã, & quia domus Israel semper durabat, licet illi populi Chananæorum restiterint aliquib. filiis, non tñ restiterunt omnib. quia ad vltimũ destructi sunt ab eis, *Duplex li tera expositio.*
D & facti tributarij, vt Paralip. 8. c. & sic est sensus, quòd non poterunt resistere tibi, donec deleas eos: i. licet videantur tibi aliqualiter resistere; quia tñ illa resistentia non est semper duratura, nõ vocatur resistẽtia: ad vltimũ. n. contriuerunt Israelitæ omnes illos populos. Et quando obijcitur, quòd Iebusæi restiterũt tribui Iudæ, & Chananæi tribui Manasse, & Amorrhæi tribui Dan, non est vera resistentia, quia licet restiterunt istis hominib. qui erant de tribubus Israel, non tamen restiterunt toti Israel: quia postea Israel destruxit eos.

Alio modo, & verius potest illa litera applicari, cum dicitur. Nullus poterit resistere tibi donec cõteras eos, quòd intelligatur de illis, quos Deus disponebat dare illis, s. Deus dixit, quod aliquos immediate destrueret, & alios post: de illis autem quos Dominus disposuerat subijciendos eis immediate, nullus poterat resistere, sed
E conterebantur, vt patet in triginta vno regibus, quos occidit Iosue, vt patet Iosue 12. c. nã ibi licet multi essẽt, & magnæ potentiæ, non potuerũt resistere Israeli. Alij autem, quos Deus non disposuerat subijciendos eis immediate, restiterũt eis & cum arguis Iebusæos restitisse tribui Iudæ, & Chananeos tribui Manasse, & Amorrheos tribui Dan, dico, quòd non obuiat illi literæ, quia ista intelligitur de illis, quos Deus subijciendos immediate disposuerat; illi autem qui restiterunt, fuerunt de illis, quos Deus disposuit postea subijciẽdos per aliqua temporum interualla.

Causa autem quare aliqui de istis gentibus manserunt, ita quod non immediate subditæ sunt fuit triplex. Prima quæ hic exprimitur, scilicet, ne crescerent bestiæ cõtra Israelitas, quia ipsi erant pauci non valentes totã terram illã simul replere: si ergo tota tradita fuisset si-

mul, mansisset magna pars inhabitata, & in illa generarentur, & multiplicarentur serpentes, atque bestiæ, quę nocerent Israelitis, de quo etiam Exod. 23. cap.

Secunda causa fuit, quia Israelitæ peccauerunt, & nō meruerunt, vt omnes gētes illę, vel saltem magna pars, quę destruēda fuisset successiue, ita cito destrueretur, sicut destruenda erat: de hoc patet Iud. 2. c. cum dr̄: Ascēdit Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, & ait: Eduxi vos de Ægypto, & introduxi in terrā, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerē irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatorib. terræ huius, & Aras eorum subuerteretis; & noluistis audire vocem meam cur hoc fecistis: quamobrem nolui eos delere a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorū sint vobis in ruinam.

Tertia causa fuit ad vtilitatem Hebræorum, vt efficerentur fortes viri, & exercitati in armis, ꝙ non cōtingeret si nō haberēt hostes. Fuit ergo expediēs eis manere aliquos de Chananęis; & sicut dr̄. Iud. 3. c. in principio. Hæ sunt gētes, quas dereliquit dominus, vt erudiret in eis Israelē, & oēs qui non nouerant bella Chananęorū, vt postea discerent filij eorum certare cum hostib. & habere consuetudinem pręliandi: quinque satrapas, &c. *Sculptilia eorum.* Hic ponitur tertium, s. illicitorum cupiditas. *Non concupisces aurum & argentum, ex quibus facta sunt.* In Hebræo habetur. *Aurum & argentum super ipsa.* Et est sensus, ꝙ aurū & argentum, quib. cooperiebantur sculptilia, non concupiscerent; vel ꝙ non cōcupiscerent aurum, & argentum, quę darentur pro libe rando aliquo Idolo, vt si aliquis vellet dare pecunias pro Idolo, non venderetur ei, sed destrueretur: primus tamen sensus conuenit rationi, & literæ nostræ. *Nec assumes tibi quicquam ex eis.* Idest non sumes aliquam partem auri, vel argenti de Idolis, vt inde facias vasa tibi; nec etiam poterat fieri aliquid ad ministerium tabernaculi, quia abominatio est.

Illicitorum cupiditas.

Ne fias anathema sicut illud est. Idest: Nō fias separatus a Deo, & maledictus, sicut materia Idoli maledicta est.

Quasi spurcitiam detestaberis. Idest: Sicut fugis de sordibus, ita fugies ab auro & argento, de quibus sunt idola. *Quia anathema est.* Anathema separationem proprie signat: Idolum autem anathema est, quia a ministerio Dei, & hominum separatum est, sic qui de illo accipit anathema est; quia a Deo separatur per peccatum inobedientiæ.

Anatema quid sit proprie.

CAP. VIII.

OMNE mandatum, quod ego præcipio tibi hodie caue diligenter, vt facias, vt possitis viuere, & multiplicemini, ingressique possideatis terram, pro qua iurauit Dominus patribus vestris. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, &c.

OMne. Supra posita fuerunt impedimenta amandi Deum: hic ponuntur incitamenta ad amādum, & timendū, & tāguntur tria. Primum ponuntur quędā beneficia præterita. Secundo predicuntur futura, ibi (Dn̄s enim Deus tuus introducet.) Tertio aliqua repetuntur præterita ibi (obserua & caue.) *Omne mandatum.* Hic pręcipiuntur omnia mādata obseruari, quia qui omnia seruat, & in vno peccat, factus est omnium reus iuxta c. Desleat, extra de reg. iur. Oportet ergo omnia obseruare, vt bene nobis sit, & nō claudicemus in duas partes. *Caue diligenter, vt facias.* Multum admonet Deus esse circa mandata sua cauendum, vt opere expleantur.

Iudæi propter duo admoneri debebant circa hæc mandatá. Et quod duo bona in mandatorum custodia dabantur. Quæstio. I.

ET hoc fit propter duo: primū quia ipsi Iudęi quibus ista mandabātur, erant multum pigri ad faciendū mādata Dei: nā non fuerant assueti iugo legis, ideo nō

F inclinabantur aliquomodo ad talia faciendum, qui aūt assueti sunt facere, illa operantur & inclinātur ad ea, vt patet Tren. 3. c. cū dr̄: Bonum est homini cū portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se: Ista est aūt conditio habitus, vt cū habentes, faciliter & delectabiliter operentur. Iudęi aūt dissueti erāt, quia ab antiquo legem dominantem nō habuerant: ēt quia Iudęis ista præcepta non erant delectabilia, cū non tangerent vtilitatem eorū, sed Dei famulatū: ipsi aūt ad vtilitatē suam multū inclinati erāt, ideo magnum periculum erat, quia qn̄ viderent aliqua delectabilia sibi afficerent ad illa, & relinquerent mandata Dei, vt patet infra cum dr̄: Obserua ne postq̄ comederis, & saturatus fueris, & domos pulchras ædificaueris, & habitaueris in eis, habueris armēta ouium, & gre-

G ges, argenti & auri, cunctarumq; rerum copiam, eleuet cor tuum, & nō reminiscaris Dn̄i Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti: Oportebat ergo propter illas malas inclinationes, quæ erant in Iudęis multum admoneri, vt diligētissime custodiant mādata Dei. Secundo admonęri debebant, quia ista quę fiebant, debebāt fieri propter Deū, & ex mandato Dei: sicut ergo homines seruientes dn̄is terrenis propter eorum reuerentiam attentissimi sunt, nequid in eorum ministerio deficiat, a fortiori cū Deo ministramus, vel aliquod mādatum eius facimus, diligenter faciendū est, quia reuerētia Dei distat in infinitum a reuerentia hominum: iō cū magno timore facere debemus mandata Dei cauentes diligentissime ne q̄d ibi deficiat. Sic patet Psal. 2. Seruite Dn̄o in timore,

H & exultate ei cum timore, ideo dr̄. Maledictus qui facit opus dn̄i negligēter. Ad insinuandū ergo istam reuerētiam in ministrando Deo, & cautelam in actib. dr̄, Caue diligenter vt facias. i. sis multum attentus ad hæc. *Vt possitis viuere & multiplicemini.* Duo bona dātur in custodia mandatorū. s. longitudo vitę custodiētis, & multiplicatio in posteris: per primum promittitur vita: nā per pręcepta cęremonialia legis veteris directę & ex seipsis merebantur homines viuere temporaliter dū ea obseruarent: merebantur ēt habere pacē, & manere in terra sua, atq; affluere omnib. bonis, sicut patet Esa. 1. c. de abundantia rerum temporaliū cum dr̄: Si volueritis, & audieritis, bona terrę comedetis, ꝙ si non audieritis, & me ad iracūdiā prouocaueritis, gladius deuorabit vos: De vita aūt tēporali patet Leu. 18. c. cum dr̄: Custodite

I leges meas, atq; iudicia, quæ faciēs homo viuet in eis. i. qn̄ homo fecerit eas, merebitur, vt extēdatur ei vita, & possit vltra facere eas. Ista namq; est differentia inter pręcepta legis nouę, & legis veteris, quia secundum pręcepta legis veteris merentur homines, vt viuant in eis faciētes ea: s̄m pręcepta legis nouę meretur homo vitam ęternā, quæ est vita simpliciter, & quę est saluari. Ponit aūt hanc differentiam Apost. ad Ro. 10. c. cū dr̄, Moyses. n. scripsit q̄m iustitiam quę est ex lege, qui fecerit homo viuet in ea: & postea subdit de iustitia quę per fidem, ꝙ qui fecerit eam saluus erit. Esse aūt saluū, est viuere simpliciter: licet ergo directe ex obseruatione legalium præceptorum, & iudicialium legis veteris homines mererentur vitam in pręsenti, & abundantiam temporalium: merebātur tn̄ vitam ęternam inquantū

Præcepta nouæ legis ac veteris differētia.

K isti actus circa pręcepta legis fiebāt in charitate: & omnis actus factus in charitate s̄m ꝙ in charitate factus est meritorius vitę ęternę. *Et recordaberis cuncti itineris.* Supra monuit mandatorum custodiam, hic ponit causam motiuam. s. beneficiorū memoriam. *Recordaberis cuncti itineris.* Quia in toto itinere fecit Deus specialia beneficia Iudęis, & pręter omnia specialia, quę fecit de quib. in Exod. Leu. & Num. erant duo generalia, & communia beneficia: Primum datio manna, quod nunquam defecit quosq; comederunt de panib. terræ promissionis: vt patet Iosuę 5. c. Secūdum itineris directio in columna nubis, quæ nunquam defuit vsque ad terram promissionis: vt patet Exod. 13. cap. *Quadraginta annis per desertum.* Scilicet anno, & dimidio ab Ægypto vsq; ad Cadesbarne retrocedendo, vel directe procedendo vsque ad torrentem Zareth: deinde dimidio anno vsque ad terram promissionis, qui simul sunt 40. anni.

anni. *Vt affligeret atque tentaret te.* Num. 14. cap. dicitur quòd morari debebant in deserto 40. an. quia Deum exasperauerunt in reditu exploratorum: hic autem dicitur ad tentandum quasi hoc propter bonum eorum factum fuerit, & non propter peccatum. Respondetur quòd ista mora directe contra fuit in deserto propter murmurantes: vt patet Num. 14. cap. sed indirecte fuit propter bonũ filiorum paruulorum, magna enim vtilitas fuit paruulis, vt in deserto tanto tempore laborarent, vt vexatio daret eis intellectum, & ad difficilia opera virtutis faciliores fierent: & licet sententia non fuit data principaliter propter istam causam sed in pœnam, tamen Legislator loquens toti populo transfert istam causam ad totum populum. Et dicit Nicolaus quòd hoc fit per regulam communem Isidori & Ticonij .s. quòd aliquando fit mutatio de parte ad totum: & sic de parte populi cui hoc conueniebat transfertur locutio ad totum. Sed non tenet hoc: non enim potest fieri hic aliqua mutatio: quia manifestũ est quòd totus populus, ad quem Moyses ista loquebatur, erat de his qui murmurauerant, quando venerunt exploratores in Cadesbarne: iam enim omnes illi mortui fuerant: vt patet supra 2. cap. quia non transierunt torrentem Zareth donec omnes mali mortui fuissent: ista autẽ dicta fuerunt multo post transitum Zareth: ergo omnes qui ista audiebant, erant de his qui non peccauerant, sed solum afflicti fuerant vt meliores fierent. Quando autẽ dicitur quòd tenuerant moram 40. ann. in deserto propter peccata sua, & hic dicitur quòd propter suam tentationem & eruditionem: dicitur quòd cùm ista mansio 40. ann. fuerit multum laboriosa & afflictiua, data fuit pro peccato eorum, quando murmurauerunt venientibus exploratoribus in Cadesbarne: nam Deus nullam pęnam directe infligit nisi propter peccatum; & hoc maxime in vno populo vel communitate: quia in vna persona singulariter aliquando contrarium reperitur, vt patet in cæco nato, Ioan. 9. cap. in quo non peccauit ipse nec parentes eius, sed vt gloria Dei manifestaretur in eo: tamẽ quando punitus fuerat totus populus, manifestum est ꝙ fuit punitus propter peccatum: & sic notatur Num. 14. cap. & tamen ista punitio fit ad multa: nam Deus cum sit summum bonum, hoc habet supra omnes causas agẽtes naturales, nam in alijs agentibus naturalibus si aliquod malum fiat, non potest ordinari per illa agentia in bonũ, Deus autem vt ait Boetius de conso. lib. 4. prosa 5. huius potestatis est, vt ea quoque quæ mala sunt ei bona sint: nam quod nos malum agimus ipse in bonum ordinat: quia quòd Hebræi peccarent in Deum malum erat, sed hoc ipse ordinauit in bonum: nam in punitione, quam Deus eis dedit, ordinauit eos ad multa bona, quia ista punitio si fuisset data ab alio iudice, solum puniuisset eos, & nihil alterum fecisset: Deus autem puniuit eos, & fecit vt multa bona eis euenirent, primo quia ipsi tentarentur, & apparerent quæ in eorum animo versabantur. s. ꝙ Iudæi putabant se esse bonos; & tamen non erant, & quia virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. Cor. 11. c. ideo per tentationes erudiendi erant, vt sic ipsi de seipsis cognoscerent si boni, vel mali erant; & hoc tangitur hic. Secundum erat, quia Iudæi erant male assueti in Ægypto ad idolatriam, & si immediate introissent in terram Chanaan, non fuisset abolita in eis mala consuetudo, & semper mali essent: cum autem tanto tempore in deserto mãserunt, illi qui assueti erant ad idolatriã in Ægypto mortui sunt in deserto: illi autem qui introierunt in terram Chanaan erant de illis qui nati sunt in deserto, & quia ibi non coluerunt idola, nec conuersati sunt cum gẽtibus idolatris; ideo bene assueti intrarent in terram Chanaan. Tertium erat, quia illi qui egressi fuerant de Aegypto, fuerant timidi valde, quia antea seruierant, & serui habent semper corda pauida, & inepta ad bellum, cum nõ habuerint vnquam liberum motum passionum animositatis, quod facit homines animosos, & sic si isti intrassent in terram Chanaan, non possent pugnare contra gentem aliquam: illi autem qui in deserto nati sunt, erant animosi, quia nulli domino seruierunt, sed libere agebant secundum suam animositatem: patet ergo ꝙ licet isti 40. anni fuerint eis dati in pęnam; tamen multum eis profuerũt.

Solus Deus qua mala sunt ordinat in bonum.

Vt nota fierent quæ in tuo animo versabantur. Sciebat enim Deus cogitationes eorum, & quales in tribulationibus futuri erant: ipsi autem ignorabant quales in angustijs se haberent: noluit ergo eis Deus demonstrare quales essent eos tribulari permittendo: virtus. n. in infirmitate pficitur 2. ad Cor. 11. c. & quia nulli homini cognitum est qualis sit totaliter, & se bonum putans falli posset, demõstrat aliquando Deus in angustijs, vnde fit ꝙ aliqui, qui se magnos viros existimabant, cum tribulationibus tentati fuerint nihil se esse comperiant, ex quo humiliores fiunt. *Vtrum custodires mandata illius an non.* Idest vtrum haberes firmam intentionem seruandi mandata, vel nõ, sicut in cruciatibus patet quis firmam Christi fidem habuerit: ex futuris enim amaritudinibus intentio præterita demonstratur. *Afflixit te penuria cibi & potus.* De cibo patet Exo. 16. cap. de potu Exo. 17. & Num. 20. & 21. ca. *Et dedit tibi manna, quod ignorabas tu, & patres tui.* Quia talis cibus naturaliter in aere fieri non põt in tãto sapore, nec tanta harmonia qualitatum ad conseruationẽ corporis humani, ideo Iudæi nunq̃ eum viderũt quare cũ primo viderũt admirati dixerũt; Manhu, idest quid est hoc? *Quod non in solo pane viuit homo.* Vita humana de lege cõi per nutrimentũ cõseruatur, & hoc cõiter vocatur panis. Sed aliq̃ñ homines sine pane viuunt ex oĩ verbo. *Quod procedit ex ore Dei.* Idest ex quacunque re Deus mãdat; ita ꝙ si Deus mãdaret comedere colubros, aspides, & basiliscos, siue durissimos lapides, aut oẽ genus metalli, melius per hæc q̃ in delicatissimis cibarijs nutriremur: aliter põt intelligi. ꝙ nõ solum pane, vel cibo viuere põt hõ, sed ẽt in sola voluntate Dei nobis declarata, q̃ per os exire dr: sicut ea quæ nos volumus post ore pferimus, & sic applicauit istã auctoritatẽ Christus Mat. 4. c. rñdens Sathanę sua dẽti, vt lapides in panes conuerteret ex quib. viueret: innuebat. n. ad vitã necessarium esse cibum: ideo Christus excludẽs hoc dixit: Nõ in solo pane viuit homo. i. nõ cõseruatur vita humana per solũ panẽ, sed per voluntatem Dei ideo si velit nos sine cibo cõseruare, ita seruabat, sicut cum cibo, & sic concludebat nõ esse necessariũ cibum; & ex cõsequenti nec lapides panes fieri; hoc ẽt Moyses dicere põterat qui 40. diebus immo 120. vt aliqui volunt, sine cibo mansit orans pro populo, & petens secundas tabulas, sic & Helias qui ambulauit 40. diebus, & 40. noctib. sine cibo vsq; ad montẽ Oreb 3. Reg. 19. c. *Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit.* Dixit Aben Ezra ꝙ forte talis cõplexionis erat manna vt sudorẽ non gigneret, quo vestes perustæ inueterarentur, sed nõ sufficiebat hoc, quia dato ꝙ nos nunquam sudore perfunderemur, tamen vestimenta nostra sub breui, tempore vetustate attrita deficerent, maxime quia itinerabant, itinerantes autem citissime vestes atterunt: fuit ergo miraculo sa vestibus concessa soliditas, vt nullatenus rumperentur. Erat quoque mirabile, quòd crescentibus eis vestes quoque crescebant, aliàs qui paruuli de Aegypto exierunt paruis induti vestibus, cum ad maiorem corpulentiam attigissent, vestes non haberent, quòd videtur inconueniens, quòd nudi incessierint, cum dicatur, quòd nihil eis defuit. *Pes tuus non est subtritus.* Idest lassus ex itinere, quod maxime contingit viatoribus, in Hebræo habetur inflatus, & magis adaptatur, quia prius itinerantis pedes per turgentes vesicas inflantur, quàm subterantur.

Quomodo non de solo pane viuit homo.

Quomodo intelligitur quod populus nunquam fuit fatigatus ex itinere deserti. *Quæst.* *II.*

SEd quomodo stat hoc? quia Num. 11. cap. dicitur, ꝙ dolebat populus labore itineris. Respondent aliqui quòd istud beneficium solum bonis concessum fuit, sicut de manna quantum ad varios sapores dulces: mali autẽ in itinerando satis laborauerunt.

Posset etiam satis probabiliter dici, quòd nec boni, nec mali pedum subtritionem, siue inflationem passi sunt, sed tamen mali laborauerunt in itinere propter motus velocitatem, & in labore illo non permittebat Dominus eos subteri, vel intumescere, sicut neque vestes malorum consumptæ sunt; etiam si laborauerint, & moti fuerint,

rint, vnde atteri debuissent. Posset autem dici, quòd illa die multi de popularibus, qui non erant boni, subtriuerint pedes, & inflatos eos habuerint, sed dicitur hic generaliter, quòd nunquam pedes subtriti sunt: nam forte in toto illo tempore nunquam alia die pedes subtritos habuerunt, nisi illa, & de modico scriptura non curat, loquens vniuersaliter: sic patet quantum ad cibum, & potum: nam infra 29. cap. dicitur, quòd non defuit aliquid Iudæis in 40. ann. per desertum, & tamen hic dicit, quòd Dominus percussit, atque affixit eos penuria & siti: quia tamen hoc rarum fuit, non nominauit hoc scriptura. Itē infra 29. cap. dicitur in 40. ann. Iudæi non comederunt panem in deserto, neque biberunt vinum: constat tamen quòd in monte Synai comederunt panem: nam ibi celebrauerunt phase in 2. ann. exitus de Ægypto, phase tamē sine pane azymo non celebratur, & si forte dicas, & fuit celebratum phase sine azymis, quia ea non habebant, nō valet, quia de ista celebratione huius phase dicitur Nu. 9. cap. faciant filij Israel phase 14. die mensis huius ad vesperum iuxta omnes cæremonias suas, sed comedere azyma erat cæremonia phase. vt patet Exod. 12. & Num. 9. cap. *En quadragesimus annus est.* s. ex quo ista beneficia tibi dari cœperunt; & semper continuata sunt, & in hoc magnitudo beneficiorum notatur, quia tanto tempore durauerunt: erat enim tunc 40. annus ab exitu de Aegypto in mense vndecimo, in quo mortuus est Moyses. *Vt recogites in corde tuo, quia sicut homo erudit filium suum.* Castigationibus eum ad mores compositos reducendo, sic te erudiuit tribulationibus diligens te, quia quos pater non corripit adulterini filij sunt; ad Heb. 12. cap. *Vt custodias mandata Domini Dei tui.* Scilicet in corde ea firmiter & sine obliuione tenendo. *Et ambules in viis eius.* Idest vt in operationibus sequaris viam mandatorum. *Dominus enim Deus.* Hic ponitur secundum, in quo prædicūtur futura. *Terram riuorum.* Adducuntur hic ad amorē per beneficiū futurum. s. quia eis terrā bonā daturus erat. *Terram riuorum.* In hoc monstratur excellētia eius super terrā Aegypti de qua veniebant, qa illa modicas aquas habebat, sed p artificia & laborē de flumine Nilo aqua educitur, vnde arbores & oīa rigantur. *Aquarum.* Quantū ad paludes vel stagna. *Et fontium.* Pauci .n. fontes sunt in Aegypto, quia terra calida, sicut ēt de Lybia dicitur per Lucanum lib. 9. de processu Catonis contra æquinoctialem, & Alexandreidis lib. 3. de processu Alexandri ad lybicū Amonem per Syrtes: sunt .n. Ægyptus & Lybia contermine, habet .n. Ægyptus ab Occidente Lybiam: ideo quasi eiusdem sunt complexionis: sed Lybia aliqualiter magis declinat ad austrum: ideo feruētior est: pauci autem fontes in Aegypto sunt, & in Lybia ex causa prædicta. s. quia terræ istæ calidæ sunt, & calor Solis exurit humiditatem fontalē cōuertens terram in arenas: alia etiam causa est, quia terra illa plana est, & in planis non possunt esse multi fontes, quia aqua non potest eleuari vltra locum suæ scaturiginis per æquilibram, & quia locus scaturiginis est semper sub terra, & ad hoc quòd erumpat ad planiciem terræ debet esse in superficie, si ergo detur, quòd tota terra sit perfecte plana, impossibile esset secundum naturam erumpere aliquem fontem, vbi ergo terra multū plana est, licet nō sit totaliter plana, necesse est paucos fontes erumpere: tales autē sunt Ægyptus & Lybia. s. valde planæ, quia tota terra meridiana planior est terra Septentrionali: terra autem promissionis est terra multorū fontiū, quia est terra montuosa & vallium, vbi necesse est multas scaturigines esse propter inæqualitatem locorum, vt patet infra 11. cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possidendam non est, sicut terra Aegypti de qua existi, vbi in hortorum morem aquæ, ducuntur irriguæ, sed montuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias. *In cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi.* In vallibus enim vel in campis, qui aliquibus collibus saltem paruis adiacent, fontes nascuntur, & in descensu montium: in summis autem montium verticibus, vel planissima terra fontes non nascuntur, quia non potest aqua magis eleuari quàm ad æqualitatem suæ originis vt æquilibretur, vt patet 2. Meteor. & ista abundantia aliqualis aquarum bonitatem terræ ad pascua

Quibus in locis aqua possit scatere.

F notat, quam antiqui maxime eligebant, quia in pecorib. maior pars substantiæ erat eorum vnde & regum filij in possessione armentorum & gregum delectabantur: patet de Absolone filio Dauid, qui conuocauit omnes fratres suos die qua totondit greges. 2. Reg. 13. c. *Terram frumenti.* 8. Ponuntur hic frumentum, ordeum, vineę, ficus, malogranata, oliueta, mel, de quibus solis dicunt Iudæi esse primitias dandas. Sed non multum vr, quia de eisdem primitiæ dantur, de quibus decimæ, maxime secundum consuetudinem antiquissimorum Iudæorum, qui ista iura strictius quam nos persoluebant, sed Iudęi tempore Christi de omni genere fructuum & minutissimarum herbarum decimas persoluebant, & hoc Christus approbauit Mat. 23. ca. væ vobis Pharisæi Hypocritæ, qui decimatis mentā, anetum, & ciminum, & relinquitis quæ

G grauiora sunt legis: hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Vbi absque vlla penuria comedes panem tuum, & rerum abundantia perfrueris.* Hoc non fuit semper: nam multotiens famem passi sunt, & sterilitatem magnam terræ, vt patet in Iohele, qui posuit terram duarum tribuum eruca, rubigine, bruco, & locusta cōsumptam, quod ad 4. annos vr pertinere: fuerunt etiam sterilitates aliæ, vt in tpe regis Ioram, qn̄ obsessa Samaria a rege Benadab, de quo 4. Reg. 6. c. dr̄ facta est fames valida in Samaria, & tādiu obsessa est, donec venundaretur caput asini 80. argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinq; argenteis: & tunc duæ mulieres præ fame comederunt filium vnius: vt patet in eod. cap. Fuit etiam fames magna in Hierusalem, qn̄ obsessa fuit per seruos regis Senacherib: de quo 4. Reg. 19. & 20. & Esa. 38. cap. Fuit etiam fames qn̄

H Nabuchodonosor obsedit ciuitatem Hierusalem tempore Sedechiæ: vt patet sæpe in Hiere. sed dicendum ꝙ ista promissio Dei fuit, qn̄ Israelitæ essent boni. Quando autē essent mali, veniebant eis omnia opposita. s. fames tanta, vt comederent fructum ventris sui: vt patet infra ca. 28. sic autem fuit hic; nam in omnibus istis bellis & alijs temporibus quandocunque fames eis adueniebat, erat in pœna facinorum suorum. *Cuius lapides ferrum sunt.* Sūt enim in terra promissionis mineriæ metallorum & maxime in ferro: quod cum de subterraneis locis abstrahitur, quasi lutum durissimum siue vt lapis niger accipitur: deinde per ignem depuratur, & solidatur: vt 50. dist. c. ferrum. *Et de montibus æris metalla fodiuntur.* Aes nomē generale est ad omnia metalla: & sic in terra illa sunt mineriæ multo-

I rum metallorum. *Et cum comederis & saturatus fueris benedicas Domino.* Idest ad istum finem ubi dantur hæc, vt per ea benedicas Deum: omnia enim Deus propter honorem suum facit directe vel indirecte, sed satis dici posset, quòd in omnibus quę facit primo intendit manifestationem gloriæ suæ, deinde intendit bonum nostrum, quia nobis vtitur, ideo necesse est omnia quæ circa nos agit, in aliud ordinare. s. in seipsum. *Obserua & caue.* Hic ponitur tertium. s. narrantur aliqua beneficia præterita. *Ne quando obliuiscaris Domini Dei tui.* Grauissimorum omnium vitiorum in bene passis est beneficiorum obliuisci: ideo valde monent ne tale vitium incidant. *Ego negligas mandata eius.* Hoc consequens est ad præcedēs. si enim aliquis beneficiorum Dei obliuiscitur, mandata eius non obseruabir, quia nullam obseruandi rationem inuenit: vt si ali

K quis seruus obliuiscatur aliquem dominum suum esse, nec quæ mandauit ei faciet. Et si arguas quia Deum ordinato diligentes amore non amant, quia nos creauit nosq; redemit, vel quia aliqua alia bona egit: sed quia bonus est summe, & Deus est. Respondetur hoc concedendo: sed dico, quòd nos non cognoscimus Deum esse, nec bonum esse, nisi quia res ab eo causatas videmus, & quia nobis benefecisse cognoscimus. Si ergo tollatur beneficiorum memoria & cognitio quæ antecedens est, necesse est nos nescire Deum esse, nec bonum esse, & consequenter mandata obliuisci nescientes cuius fuerint: quia ista ordinate a memoria beneficiorum dependent. *Et iudicia atque caremonias.* Si enim Iudęi illecti per bona temporalia obliuiscerentur mandatorum Dei peccabant: sic etiam si obliuiscerentur cæremoniarum atque iudiciorum.

a Quare Deū amamus.

Qua

Quæ sit differentia inter mandatum, præceptum ceremonia, & iudicia. Quæst. III.

MAndata vocantur hic omnia præcepta decalogi, & cætera præcepta moralia, quæ in decalogo nõ sunt: cęremoniæ vocantur omnes ritus colendi Deum, & se habendi ad sanctuarium, vel respectu rerum sacrarum: iudicia vocantur præcepta data in directionem proximi, & pertinent aliqualiter ad actiones forales sicut leges humanæ: omnia autem hæc obseruare oportebat: & in transgressione cuiuslibet erat peccatum mortale, licet differrent secundum quantitatem: nam transgressio præceptorum moralium erat grauior quam transgressio cæremonialium vel iudicialium: nam moralia causabant duplicem oblationem, cęremonialia autem, vel iudicialia vnicam, & patet, quia moralia causabant obligationem nanaturalem, cum naturaliter cognoscamus debere fieri omnia quæ in decalogo continentur, quia illæ conclusiones sunt priorum principiorum practicorum immediate elicitæ, & habent quandam notorietatem quam contrahunt ex primis principijs ex quibus immediate deriuantur, & licet non sint ita notæ, quòd naturaliter quilibet intellectus sit in actu istarum conclusionum decalogi, siue, quòd sit determinatus ad ea, sicut ad prima principia, ita quòd per se sit in cognitione istarum conclusionum saltem nullo cognoscente, habent tamen talem notorietatem, quòd cuicunque proponantur, statim vt proponantur assentiet illis. Differentia autem inter principia per se totaliter cognita, scilicet, quòd nullum malum est agendum, & quòd bonum est eligendum, ad istas conclusiones decalogi, est: quia nos aliqua actualiter cognoscimus nullo nobis proponente nec docente, alia autem sunt quæ licet per nos immediatè non cognoscamus omnes, sine aliquo discursu, tamen quando alius proponit, intellectus noster assentit, de his latius diximus Exod. 20. cap. sunt ergo ista præcepta decalogi naturaliter cognita, tanquam conclusiones immediate a primis principijs sic autem ait Apostol. ad Rom. 2. cap. gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt. Prima ergo obligatio in præceptis moralibus est naturalis secundum quòd naturaliter cognoscuntur, vt bona, & debiti rationem habentia, & ista obligatio est ad omnes gentes, nam quilibet quantumcunque extra legem peccat adulterando, occidendo, furando, & sic de cæteris, quæ sunt naturaliter cognita: secunda obligatio est a positione, quia Deus qui est legislator maximæ auctoritatis, & mandauit cum magna efficacia custodiri ista præcepta moralia decalogi, vt patet Exodi 20. & supra 6. cap. ergo etiam ex hoc obligabant, & qui ea non obseruaret de Iudæis multum peccaret contemnens Deum latorem horum præceptorum. Ista secunda sola obligatio apud solos Iudæos fuit, & nunc apud omnes Christianos qui cognoscunt ea data fuisse à Deo, aliæ autem gentes, ante Christi aduentum, quæ non obligabantur ad legem Iudaicam, non peccabant isto secundo modo, scilicet, contemnendo diuinam maiestatem, quia eis non fuerat data lex a Deo, sed solum erat eis innata naturaliter habitualiter, vel verius secundum quandam leuem ratiocinationem ex principijs naturaliter cognitis. Alia præcepta, scilicet, cæremonialia, & iudicialia solum habebant vnam obligationem, scilicet, quia erant data a Deo legislatore: nam naturaliter cæremonialia non obligant, nec iudicialia, quia sunt particulares determinationes magis dependentes ex voluntate conditoris legis; maxime patet de cæremonialibus, quę nullam rationem continere videntur, nec prodire ex aliqua radice rationis, iudicialia autem licet, vt in pluribus sint voluntaria, in quibusdam sunt procedentia a ratione naturali, & sic pertinent ista duo aliqualiter ad ius quod Arist. vocat legale in 5. Ethic. quod antequam ponatur non differt, differt autem cum positũ fuerit. Minus ergo peccatum erat in transgressione cæremonialium, aut iudicialium quam moralium, cum grauius sit agere contra duas obligationes quam contra vnã, qui autem peccat in moralibus agit contra duas obligationes, qui autem peccat in cæremonialibus, aut iudicia-

A libus peccat contra vnam, vt declaratum fuit ex præcedentibus. *Quas ego præcipio tibi hodie.* Hoc dicebat Moyses, quia in eadem die cum esset propinquus morti suę recitauit totam legem, secundum quod in hoc libro seriatim continetur. Et non dicit hic quas tibi præcepit dominus, sed quas ego pręcipio hodie, licet Deus omnia ista præcepisset, quia recentius retinetur recitatio ista quam Moyses faciebat in die illo quàm præceptio Dei quę præcesserat a multis diebus, vel aliter, quia ista recitatio fuit facta in vltimo anno exitus de deserto, vel vt proprius dicamus mansionis deserti: nam in 40. ann. exitus de Ægypto facta fuit, vt patet supra. 1. c. cum dicitur 40. ann. vndecimo mense, prima die mensis locutus est Moyses ad filios Israel omnia quæ præceperat illi dñs, & omnes isti qui nunc audiebant erant de illis qui nati fuerant in deserto, vel de illis qui exierant de Ægypto in parua ætate,

B .s. infra annum 19. qui tunc non potuerant multum attẽdere ad legem, qñ lata est, s. in anno primo exitus de Ægypto: ergo istis magis debebat dici, tanquam nouiter diceretur, quam ꝙ diceret eis facietis hoc, vel illud, sicut mãdauit dñs, cum nihil recordarentur de mandato illo, vel forte non audierant: antecedẽs patet pro oĩb. suis partib. prima pars, s. ꝙ omnes isti qui audiebant legem nunc recitari; nati fuerant in deserto, vel exierant de Ægypto minores anno. 19. patet, quia vt habetur Num. 14. c. oẽs qui erãt de generatione pessima, i. de duodecim tribub. Israel non computando Leuitas inter eos, qui viderunt mirabilia Dei in Ægypto, & tentauerunt in deserto dñm, morituri erant, nec intrare debebant in terram Chanaan: isti aũt qui hic ligãtur ista suia ẜm oẽs doctores. dñr illi, qui iam nomen habebant in tribub. & familijs suis, quia dr̃

C nemo de generatione hac pessima, illi tñ qui nomen habebant in Israel, & computati erãt inter alios, erant a 20. annis vltra, vt patet Nu. 1. c. de numeratione omnium virorum, qui erãt in oĩb. tribub. Israel, fuit aũt facta ista cõputatio in principio anni secũdi in monte Synai, vt patet Nu. c. 1. ergo illi qui non numerati sunt ibi ad plus erant ann. 18. & dimidij, vel modicum vltra, qñ egressi sunt de Ægypto, & patet, quia ista computatio fuit facta vno anno post exitum de Ægypto, vt patet Nu. 1. c. ergo qui vno anno post exitum de Ægypto non erat 20. ann. completorum, qñ exiret de Ægypto non esset 19. completorum annorum, sed haberet 18. & aliquid plus, lex aut fuit data in principio anni primi exitus de Ægypto, vt patet Exo. 19. c. s. ann. 1. mense 3. eiusdem anni: illi ergo qui postea non computati sunt cum illis de quibus dr̃ Num. 1. c. ad plus in datione legis quæ fuit in 3. mense post exitum de Ægy

D pto, essent ann. 19. completorum, vel inciperẽt 20. sed ista ætas adhuc multum iuuenilis, maxime in ho[m]inib. rudib. illius seculi non multum respiceret ad legem quæ dabatur: & dato, ꝙ respiceret deinde vsq; ad 40. annos. s. ad annum vltimum mansionis deserti, non multum recordarentur legis datæ, sed oportebat denuo recitare ea Moysen. Quòd autem isti qui audiebant nunc Moysen recitantem legem, essent nati in deserto, vel exiuissent de Ægypto ad plus 18. anno. & cum modico plus patet, quia omnes qui erant 19. annorum completorum, quando exierunt de Ægypto, erant viginti annorum completorum, quando facta fuit illa supputatio, de qua Numeri primo cap. sed ibi computati sunt omnes qui erant viginti annorum, ergo illi qui erant 19. annorum completorum, quando exierunt de Ægypto, supputati sunt, sed omnes ibi computati mortui sunt in deserto, ergo qui

E erant 19. annorum completorum in exitu de Ægypto, mortui sunt in deserto ex sententia Dei, vt supra inductum est, sed omnes qui mortui sunt in deserto ex sententia domini, mortui sunt ante istam recitationem legis per Moysen, ergo qui hic audierunt ad plus, quando exierunt de Ægypto, erant decimioctaui annorum, cum modico plus, vel nati fuerunt in deserto, quod intendebamus probare: antecedens patet, scilicet, quòd qui mortui sunt in deserto ex sententia Dei non viderunt istam recitationem: nam omnes illi condemnati mortui fuerunt ante transitum torrentis Zareth, vt patet supra 2. cap. cum dicitur surgentes ergo transiuimus torrentem Zareth venimusque ad eum, tempus autem quo ambulauimus

quolibet bello, & vna fit per vnam manum, alia per alteram geritur, manus dextra agit pugnam offensiuam, & manus sinistra pugnam defensiuam, quia sinistra est ad ferendum aptior vt portetur in ea Clipeus, vt ait Isidorus Etym. lib. 11. cap. de homine, & partibus eius, licet Plato in sua politia admonuit debere fieri homines ambidextros, vt ait Philosophus in 2. Politicorum. cap. vltimo, in fine, quia ergo licet nos vtraque manu pugnemus, cum solum manu dextra pugnemus in hostem, per solam illam manum dicimur vincere hostes, & sic dicere poterant hic Hebræi, quòd fortitudo manus suæ fecerat hæc omnia. i. fortitudo solius manus dextræ qua pugnabant in hostē: sic frequenter in libro Exod. cum fiat metaphora de Deo tanquam de forti viro pugnante dicitur, quòd eduxit filios Israel de Ægypto in manu forti, & brachio excelso, nominans solum vnum brachium, cum tamen vir fortis pugnet duobus brachijs quia ibi de solo brachio dextro

G intelligitur. *Vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis*. Vnde merito Abrahæ, & Isaac isti fuerunt introducti in terram promissam, quia Deus retribuit bene agentibus in mille generationes, vt supra 5. cap. *Sicut præsens indicat dies*. Ad superiora refertur, s. quòd Deus præstitit tibi vires ad faciendum opera fortia. s. occidendo reges Amorrhæos & Madianitas, & Amalechitas: Exodi 17. Nu. 21. & 31. cap. & hoc nunc manifestum est, quia iam factū erat sic ergo certissime de futuro promisso expectari debet. *Si autem oblitus fueris Dei tui, & secutus fueris Deos alienos*. ista se concomitantur, qui Deum verum quantum ad cultum, fidem, & memoriam derelinquit, Deos alienos immediate sequitur, quòd nulla gens sine Deo est siue vero, siue falso.

Nulla gēs ā sine Deo vero, vel falso.

H *Secutus fueris Deos*. Scilicet, quærendo ab eis in dubijs responsum, & faciendo quæ ipsi mandant. *Colueris que illos*. Offerendo, vel thurificando. *Et adoraueris*. Te coram eis humiliando.

Quæ sunt cæremoniæ, siue actus ex quibus quis cognoscitur idolatrare. Quæst. V.

ISta duo principaliter prohibentur. s. sacrificare eis, vel humiliare se coram eis, quia ista magis exhibētur Deo, & magis specialia sunt ei, quam aliqua alia: nam licet alia genera obsequiorum Deo fieri possint, tamen ista magis specialia sunt, quia alia communia sunt ei cum hominibus, & maxime primum quod est sacrificium, nam nullus vnquam hominum sacrificium obtulit, nisi vero Deo, aut illi quem tenebat pro Deo: signat ergo istud obsequium expresse deitatem secundum intentionem ipsius offerentis: nam ex eo, quòd offert dare, protestatur illum cui offert esse Deum, licet non loquatur. adoratio autem est aliquid speciale multum pertinens ad Deum, nam licet homines adoremus. i. quia coram eis capita inclinamus, aut genua flectimus, tamen non eodem modo sicut Deum adoramus, & ista adoratio magnam voluntatis affectionem notat, quam Deus super omnia a nobis exigit, vt patet Io. 4. cap. Deus spiritus est, & eos qui eum adorare debent, oportet in spiritu adorare: hoc idem patet Micheæ 6. cap. cum inquirit in quo Deus delectatur, & dicit, quid dignum offerā domino, curuare genu Deo excelso, nunquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? nunquid placari potest Dominus in milibus arietum, aut in multis milibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo fructū ventris mei pro peccato animæ meæ? indicabo homo quid sit bonum, & quid dominus quærat a te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo, hoc vero vltimum signat magnam affectionem cordis nostri secundum quam placatur Deus, quamuis ergo ista duo hic clare exprimant solum, tamen non est intelligendum, quòd omnia alia circa idola sint concessa: nam nihil quòd aliquomodo redūdat ad honorem alicuius de dijs, quos gentes colunt, facere debebat: vnde si aliquis de Iudæis esset bonus politor lapidum, aut aurifex, vel argētarius, & daret sibi aliquis gentilis multas pecunias, vt sculperet aliquem Deum, vel faceret fusilem de auro, & argento, nullo modo facere debebat, etiam si totum mundum ei daret, nec si eum non facientem occisurus esset, vel si aliquis pauper Iudæus esset, & darentur ei pecuniæ, vt emundaret templum alicuius Dei gentilis, facere nullo modo debebat: eodem modo textor Iudæus non deberet aliquid texere pro honore, vel vsu templi idolorum, generaliter autem nulli Iudæo licebat aliquid agere, quòd pertineret ad cultum Deorūm gentilium, vel si ipse sciret ad illum esse applicandum. *Ecce nunc prædicabo tibi*. Idest annuncio, vel propheto. *Quod omnino disperas*. i. quòd totaliter destrueris, ita quòd nihil de te remaneat, sic dicitur supra 6. cap. ne quando irascatur furor Domini Dei tui contra te, & auferat te de superficie terræ. Sciendum tamen, quòd non quandocunque Iudæi auerterentur a Deo colentes idola Deus disperditurus erat eos, sed expectabat vtrum conuerterentur, & non fierent incorrigibiles, non delebat eos totaliter, nam cum Israelitæ, tam decem tribus quæ vocabantur Israel, siue duæ quæ vocabantur Iuda, sæpe coluerint idola, vt patet Exodi tertio, & quarto Regum. & c. i. secundo libro Paralipomen, & in libris Prophetarum, sæpius deleti fuissent, ita quòd non remansisset ex eis neque vngula, tamen nunquam disperdidit eos donec desperata fuit plaga eorum: nam istum ordinem tenebat Deus in corrigendo eos, quòd primo cum peccarent immitteret in eos famem, deinde hostes si non corrigerentur, quòd si nec sic hostibus vastantibus terram eorum corrigerentur, mittebat hostes qui ducerent eos captiuos extra terram suam, & si ibi conuerterentur, reducebat eos Dominus, vt patet supra 4. cap. & infra trigesimo, vt fuit in captiuitate Babylonica, si autem rursus peccarent, & indurarentur, disperdebat eos Dominus, vt patet de captiuitate decem tribuum, quæ nunquam reditura erat, nec redijt, de quo Oseæ 12. capit. sic etiam de tribubus duabus Iuda, & Beniamin, postquam venerunt ad consummationem malorum occidendo Messiam. Et postea expectati ad conuersionem per quadraginta annos, aut amplius, & prædicantibus ibi Apostolis, & ipsis negligentibus verbum Dei, & blasphemantibus illud, vt patet Actu 13. capitu. superuenerunt Romani, & disperdiderunt eos vsque in æternum, de modo istarum punitionum patet Leuit. 26. cap. in litera, & infra 28. cap.

Notandū.

Sicut gentes quas deleuit Dominus. Quia istæ gentes sic pro peccatis suis magnis perierunt, vt patet Leuit. 18. c. sed non pro idolatria: solum enim zelabat Deus crimen idolatriæ in Iudæis non autem in gentilibus, vt patet p̄cedenti capit. sed alia peccata quæ forte non erant de se tantæ grauitatis, valde a Deo in gentilibus punita sunt, vt

I concubitus masculorum in sodomitis Gene. 19. capi. & istas septem gentes ad fornicationes varias prouocauit Esaiæ 13. & 14. capitu. & Hieremiæ 52. & mala multa cōtra Iudæos exercuit, sic etiam Niniuitæ perierunt, quia multum sanguinem fuderant, vt patet Num. secundo & tertio cap. quodlibet autem istorum peccatorum minoris grauitatis est, quàm idolatria, sed nunquam legitur, quòd Deus aliquos gentiles pro sola idolatria puniuisset & ratio est, quia concubitus masculorum, bestiarum, & personarum coniunctissimarum, vt patris, & filiæ, matris, & filij, & effusio iniusta sanguinis manifestissimè sūt contra naturam, & ipsum, vt nullus de hoc dubitare valeat.

De cultu Dei vnius, & cognitione eius, licet tantum naturaliter cognosci potest, quantum ad salutem requi-

K ritur, scilicet, quia Deus est, & quia remunerator est, vt ad Hebræos vndecimo capit. habetur, ita vt inexcusabiles sint, vt ad Roman. 1. quantum ad damnationem ęternā, tamen non sunt ista ita clara, sicut de vitijs carnalibus supradictis, ideo illa duplicem pœnam merentur, scilicet ęternam, & hic specialiter temporalem, & hoc aliqualiter patet, quia nullam excusationem habebant peccantes sic carnaliter, & effundendo sanguinem, sed qui idola colebant, aliquam excusationem, licet non sufficientem habebant dicentes, nemo nos conduxit Math. 20. capitu. idest nullus Propheta, vel Angelus nos instruxit in tali cultu: Iudæi autem nullam excusationem circa idolatriam habebant, cum totiens præmonerentur: ideo in hoc peccato grauius quam in alijs punie-

Naturaliter de Deo tantum cognoscitur, quantum ad salutē requiritur.

puniebantur. Poteſt autē aſſignari alia ratio: Deus enim dicitur eſſe æmulator, vel zelator in Iudæis, & in nulla alia gente, vt patet ſupra 6.cap. cū dicitur, non ibitis poſt Deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu veſtro ſunt, quoniā Deus æmulator dominus Deus tuus in medio tui, i. ſolum Deus in nobis eſt æmulator, vel zelator, & non in aliqua aliarum gētium, ſed in hoc non vetatur quin Deus puniat alias gentes, quia bene eas puniunt cū peccauerunt, vt ſupra diximus, ſed vocatur ſolum æmulator inter Hebræos, nam æmulator non ſignat vniuerſaliter punitorem, quia tunc eſſet ſenſus, quòd ſolum in Iudæis Deus erat punitor, ſed æmulator idem eſt quod zelator. dicitur zelator qui zelum habet: zelus autem eſt amor priuatus nolens habere conſortium in amato, & iſte zelus pertinet ad coniuges, quia vir zelat vxorem ſuam, ſ. quod vult ſolus ab ipſa amari, ita quòd ipſa ipsū ſolum amet, & ei ſoli corpus ſuum cuſtodiat, nec vnquā viro alteri copuletur, ita Deus zelator dicitur, quantum ad cultum Diuinum: nam ſicut coniux vult amorem coniugis, & corporis fruitionē ad ipſum ſolum ſeruari, ideo dicitur illud zelare; ita Deus dicitur zelare iſtum actum qui eſt colere, quia vult, quòd nullus alius coleretur: hūc tamen zelum non habet ad omnes gentes, ſed ad ſolos Hebræos, & ratio eſt, quia eodem modo ſe habet Deus ad Hebræos, ſicut vir ad vxorem ſuam, ideo illa quæ zelat vir in ſola vxore ſua, zelat Deus pro tempore illo in ſolis Hebræis, & illa quæ vitari velit vir non ſolum ab vxore ſua, ſed etiam ab omnibus alijs, eadem punit Deus nō ſolum in Hebræis, ſed etiam in alijs populis, zelat autem quilibet vir in vxore ſua hoc, ſ. amorem, & corporis coniunctionem, quia vult, quòd ei ſoli contingatur, & eum ſolum amet. de aliorum autem vxoribus non curat vtrū adulterentur: ſic etiam Deus iſtud, quod eſt colere eum ſolum, & non alios Deos zelat in Iudæis, talis namque eſt amor colentis ad eum quem colit, qualis amor viri ad vxorem, quia vterque eſt fruitiuus, licet non deberet hoc competere vtrique. Et ſicut in hoc ſolo actu vocatur mulier adultera, ſ. ſi virum deſerens alteri commiſceatur, ita in hoc ſolo peccato dicebātur Iudæi fornicari, ſi idola colerent: in alijs autem non dicebantur fornicari. iſta locutio patet ſæpiſſime in Ezechiele, in Oſeæ, in Hieremia, & Eſaia: Deus ergo hoc peccatum in ſolis Hebræis puniebat, & zelabat, ſicut vir in ſola vxore ſua hoc zelat, ideo licet aliæ gentes colerent idola, Deus non puniebat eas, & ſic dicitur ſupra 6.cap. Deus æmulator, idest zelator dominus Deus tuus in medio tui, ideſt ſolum zelat, & punit hoc peccatum in te, & in nulla alia gente, & ſicut vir quædam alia crimina non ſolum punit in ſua vxore, ſed etiam puniri vellet in alijs, tam viris quàm vxoribus, vt homicidia, furta, & falſa teſtimonia, cæteraque ſimilia, ita ſunt quædam peccata quæ non ſolum punit Deus in Hebræis qui ſunt tanquam vxor eius, ſed etiam in omnibus alijs gentibus, vt patet de criminibus ſupra notatis, ſcilicet coitibus maſculorum, & pecorū, effuſionibus ſanguinum, direptionibus pauperum, & in alijs in hūc modum, in quibus puniuit alias gentes ſupra nominatas, & puniturus erat Hebræos ſi in hoc delinquerent, ſic patet Leuitic. 18. capit. cum dicitur: omnes enim execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam, cauete ergo ne, & vos ſimiliter euomat, cum paria feceritis, ſicut euomuit gentem iſtam quæ fuit ante vos.

Quare in idolatria dicebātur Iudæi fornicari.

Quod autem Deus ſe habuerit ad Iudæos, vt vir ad vxorē patet, quia cum omnes populi ſint Dei, & ad eum pertineant, Deus ſolos Iudæos accepit ſpecialiter: tanquā vir accipit vxorem ſuam ſpecialiter dimittens oēs alias: patet hoc Exod. 19. cap. cum dicitur, ſi ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta, idem patet ſupra ſeptimo cap. & patet magis, quòd iſta electio Dei, quantum ad populum Hebræorum fuerit quaſi accipere eos in vxorem. nam ſicut amor, qui eſt inter virum, & vxorem, vel inter virum & aliquam mulierem, quam ardentiſſime amat, dicitur conglutinare eos, ita dicitur Deus conglutinatus Hebręis: quòd enim virum, & fœminam amor nimius conglutinet, patet Gen. 34. capit. cum dicitur, de Dina filia Iacob, quam cum vidiſſet Sichen filius Emor Euæi principis terræ adamauit eam, & rapuit, dormiuitque cum ea vi opprimens virginem, & conglutinata eſt anima eius cum ea. Deus etiam dicitur eodem modo conglutinatus Hebræis quaſi amator, vt patet infra 10. cap. cum dicitur en domini cęlum eſt, & cęlum cęli, & terra, & omnia quæ in ea ſunt, patribus tuis conglutinatus eſt, & amator eos: elegitque ſemē eorum poſt eos. clarius etiam patet hoc Oſeę 3. cap. vbi Deus dicitur deſponſare ſibi totum Iſrael, quaſi uxorem cum dicit, & ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & miſericordia, & miſerationibus, & ſpōſabo te mihi in fide, & ſcies, quia ego dominus, rationabiliter ergo debuit Deus zelare in Iudæis ea quæ vir zelat in vxore ſua; & punire ea quæ vir punit in ea, & hoc concludit totum Amos. cap. 3. cum dicit. audite verbum, quod locutus eſt dominus ſuper vos filij Iſrael, ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens: tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras, ſcilicet, tam illas quas vir punit in ſola vxore, quàm illas quas vult puniri generaliter in omnibus.

Quō Deus ſe habuerit ad Iudæos, ſicut vir ad uxorem.

CAP. IX.

AVdi Iſrael. Tu tranſgredieris hodie Iordanem, vt poſsideas nationes maximas, & fortiores te, ciuitates ingentes, & ad cœlum vſque muratas: populum magnum, atque ſublimem filios Enachim, quos ipſe vidiſti, & audiſti: quibus nullus poteſt ex aduerſo reſiſtere, &c.

AVdi. Supra poſita fuerunt incitamenta ad amorem per benefacere, hic ponuntur incitamenta per peccata remittere.

Et primo ponitur error populi. Secundo reconciliatio Dei, cap. ſequenti, & tanguntur duo. Primo præmittitur quædam prælocutio. Secundo ſubiungitur peccatorum eorum hiſtorica narratio ibi. *Memento ne obliuiſcaris. Tu tranſgredieris hodie*. Ideſt in breui: non enim eadem die Iordanem tranſierunt, quia primo recitauit Moyſes omnia verba libri huius: deinde mortuus eſt, & planxit totus Iſrael eum triginta diebus, vt patet infra vlt. capit. & poſt hæc interiectis aliquibus diebus tranſiuerunt Iordanem, vnde Moyſes locutus fuit iſta verba quadrageſimo anno, menſe vndecimo, die prima, vt patet ſupra primo cap. & tranſierunt Iordanem decimo die, menſis primi, vt patet Ioſue quarto capit. fluxerunt ergo inter diē qua dixit iſta Moyſes, vſque diem qua tranſierunt Iordanem duo mēſes, & nouem dies. *Vt poſſideas nationes maximas*. Ideſt terram maximarum nationum: non enim poſſederunt nationes, quia non erat eis licitum aliquem viuum dimittere, vt eum redigerent in ſeruitutem, Num. 34. & ſupra ſeptimo capit.

Et fortiores te ciuitates ingentes. Maximas in numero hominum: fortiores in robore corporum.

Et ad cœlum vſque muratas. Ideſt altos habentes muros: hyperbole eſt: ſic enim dicitur ſupra primo capit. de terra Chanaam: vrbes magnæ, & ad cœlum vſque muratæ.

Quare ſacra Scriptura ſæpe vtitur figura, quæ dicitur hyperbole. Quæſt. I.

VTitur autem ſæpiſſime ſacra Scriptura iſta hyperbole, & poetæ vtuntur iſta figura, ſic patet Alexandreidis lib. 3. cum agitur de captione Cyri, & fœminis plorantibus, & dicitur.

Aurea fœmineus perſtringit ſydera clamor.

Ideſt, clamor mulierum accedebat, vſque ad ſydera: ratio autem quare vtatur ſacra Scriptura iſta figura eſt duplex.

Prima, vt imitetur modum loquendi vulgarem: nam ſi ſacra Scriptura declararet res eodem modo, quo ſunt, ſæpiſſime nihil intelligere poſſemus, vt patet, quando loqui-

beccæ cognatorum ad ipsam, vt habetur Gene.24. c.idē Deus promisit Abrahæ tanquam magnum, scilicet possi debit semen tuum portas inimicorum suorum Gen. 22. cap. hoc autem erat in eis cùm vincerent reges multos, & potentes, vt cum Iosue cum populo Israel occidit 31. reges, vt patet Iosue 12. cap. Admirabantur autem alij populi de tantis victorijs, & timebant, vt patet de Moabitis, & rege eorum Balach, vt habetur Num.22.cap.cū dicitur videns autem Balach filius Sephor omnia quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quòd pertimuissent eū Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madiam, ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere, & non solum isti, sed etiam omnes alij populi vicini timebant eos tanquam potentissimos hostes, & omnes populi Chananæorum audita fama istorum contremuerunt, nec mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2.cap.cum dixit Raab hiericontina ad exploratores Iudæorum, noui quòd tradiderit vobis Dominus terram hanc; etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis de Ægypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon, & Og, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. *Non erit apud te sterilis vtriusque sexus*. Sterilitas prouenit ex indispositione seminis ad generandum; ista autem indispositio, siue in masculo, siue in fœmina esse potest. *Omnem languorem, & infirmitates Aegypti*. Sic habetur Exod.15. fuerunt enim in Ægypto infirmitates infectæ, vt vesicæ turgentes, & vlceræ. Exod.9.cap. *Sed cunctis hostibus tuis*. Vt conterantur coram te, sicut Ægypti contriti sunt. *Deuorabis omnes populos*. Gladio eos consumendo, & substantias diripiendo. *Non parcet eis oculus tuus*. Eos aliqua conditione, vel pacto viuos reseruando. Non dabat Deus istam regulam generalem, quia aliquando poterant Hebræi pugnantes victos hostes vendere, vel eos ante victoriam sub conditione pacis accipere, vt patet infra 20.cap. sed distinguendum, sicut in eodem cap. distinguitur, scilicet, quia aut illi populi, contra quos pugnare volebant Hebræi, erant de populis quorum terras in possessionem promiserat eis Deus, aut de alijs gentibus separatis quarum terræ nihil attinebant ad eos: si autem pugnarent contra aliquam ciuitatem existentem procul, quæ non attineret ad terrā promissam eis; primo pacem offerre debebant, & si populus ciuitatis recepissent pacem, & aperuisset portas, omnes qui erant in ciuitate saluabantur, & seruiebant sub tributo: si autem non reciperent conditionem illam, pugnare debebant Hebræi contra vrbem, & expugnata ea occidere omnes masculos in ore gladij, reseruatis paruulis, qui nondum erant apti ad bellum, & mulieribus, et hos postea vendebant cum reliqua præda: si autem ciuitas esset de illis, quæ pertinerent ad terram promissam eis, omnes tam masculos, quàm fœminas, magnos, & paruulos occidere debebant, nec licebat aliquem eorum ad vitam reseruare sub aliqua conditione, & de his loquitur hic textus, vt patet cum dicitur; deuorabis cunctis populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi, idest omnes quos tibi dare promisit. Et de his subiungitur, nec parcet oculus tuus.

Sed argues, quòd Deus excitabat hic Hebræos ad crudelitatem, & tollebat eis actum virtutis misericordiæ, cum dicatur: nec parcet oculus tuus.

Respondetur, quòd non tollit aliquem actum virtutis immo incitat ad actum virtutis: nam si aliquis secundū legem humanam mereatur mortem, non est misericordia si iudex eum a morte liberet, sed est magna impietas, & iniustitia, cum ergo mandatum Dei sit lex, isti in obediendo mandato Dei non erant immisericordes, immo erant iusti, & obedientes: ratio autem quare non debebant eis misereri est, quia erant valde peccatores corā Domino, & fecerant omne genus abominationis, propter quod terra euomuit eos, vt patet Leui.18. erant ergo Hebræi ministri legis iustissimæ in occidēdo illos pec-

F catores, si autem alicuius eorum misereri vellent, facerēt contra legem, & essent valde iniusti. Alia etiam causa erat, quia si istæ gentes manerent in terra, certissime mouerent Iudæos ad idolatriam, & tunc a Deo delerentur ipsi Iudæi, vt patet supra in litera cum dicitur, non inibis cum eis fœdus: & sequitur; quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alienis, irascetur que furor Domini, & delebit te cito, sicut ergo aliqua gens gerit iustum bellum contra aliam, quia destruit suam politiam, vel scit quòd certissime destruet, nisi expellatur; ita Iudæi poterant iustum bellum gerere contra istos populos quorum terram accepturi erant; nec parcere eis aliquo modo ne essent eis in ruinam, dato quòd Deus hoc expresse non mandaret, nec in hoc erant crudeles; quanto magis, quia Deus tanquam benignus legislator instruxit eos in illo, quod eis vtile erat? *Ne sint in ruinam tibi*.
G Quia si alium Deum præter me adorares, mox caderes coram hostibus tuis. *Si dixeris in corde tuo*. Hic ponitur secundum, scilicet impugnandi, & resistendi timiditas, qua forte populus Israel territus multitudine hostium non auderet committere bellum, sed pacem iniret, & per hoc Israelitæ ad idolatriam traherentur, & a Deo recederēt. *Plures sunt ista gentes*. Scilicet simul vnitæ, quàm ego: noli timere, scilicet multitudinem, quia non est pugna in multis, siue paucis: facile est enim concludi multos in manus paucorum, primo Macha.3.cap. *Sed recordare, quæ fecit Dominus*. Quia videns, quòd Deus fecit mirabilia pro te confidere poteris, quòd etiam nunc faciat. *Plagas*. Distinguit tria genera in plagis, licèt omnes generaliter plagæ nominantur, plagæ proprie nominantur quæ in persona lædunt, vt vesicæ turgentes, & mors primogenitorum *Quid proprie sit plaga.*
H & ranæ, & cyniphes, & omnæ genus muscarum: signa vocantur ea, quæ non læserunt in personis, nec demonstrabant maximam potentiam saltem Ægyptijs, sicut conuersio virgæ in colubrum, & conuersio aquarum in sanguine, quia ista magi fecerunt, licèt non eo modo quo Deus vere omnia faciebat, malefici autem per quasdam apparentias, portenta erant signa terribilia, sicut tenebræ palpabiles, grādo nimia, maris diuisio. *Manum robustam* Idest magnitudinem potentiæ, quæ in his patebat. *Brachium extentum*. Quia vt ait Ra. Sal. Deus apparuit ibi quasi vir pugnator contra Ægyptios bellans, vt habetur in cantico Moysi Exo.15.cap. quando autem dedit legē, apparuit quasi senex sedens in throno capite & barba canis, & dixit ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegypto. Sed hoc falsūm est, quia ibi in datione legis
I nullam figuram viderunt, sed solam vocem audierunt, vt patet supra 4.cap. Et non solum est falsum, quod in datione legis apparuerit in figura viri senis, sed etiam quod supra mare apparuerit in figura viri pugnantis, quia incidebat tunc Deus inconueniens, quod volebat vitare: nam nolebat eis demonstrare aliquam imaginem, ne mouerentur ad idolatriam: tamen si tunc apparuisset, vt vir pugnator, coluissent Hebræi talem similitudinem: de hoc multas rationes & late fecimus Exodi cap.15. vbi vide de hoc. *Insuper & crabrones mittet Dominus*. Sic habetur Exodi 23. cap. Et aliqui Iudæi volunt, quòd crabrones sunt infirmitas quædam, ex qua debilitabantur hostes ne resistere possent, & motiuum est, quia dictio Hebraica signatus plagam vel morbum, & ea quæ hic
K ponitur similes sunt, sed litera Caldaica dicit, quòd erat parua bestia volitans, quæ cum magno impetu hostium oculos percutiebat, vt eos nec videre permitteret, & faciliter caperentur, & ob hoc transtulit Hieronymus Crabrones, quæ sunt muscæ magnæ natæ de cadaueribus equorum, & forte istæ muscæ venenosæ erant, quia aculeo, vel punctura occidere poterant fugientes & latentes. *In medio tui est*. Te gubernando & ab aduersarijs defendendo: Deus enim in medio est omnium nationum, quia vbique per essentiam puram & potentiam est, vt declarauimus Exodi tertio cap. dicebatur tamen hic Deus esse in medio Hebræorum speciali modo per potentiam defendentem, & adiuuantem: nam licet omnes alias gentes Deus gubernet & nutriat, tamen Iudæos specialiter adiuuabat contra alias gentes tanquam Dominus *Deus in medio est omnium nationum*
solum

solum Hebræorum, & illæ gentes quæ erant hostes Hebręorum, dicebātur esse hostes Dei, quasi Deus esset Capitaneus Hebręorum. Sic patet in Psal. 67. cum dicitur, Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. Deus tamen nullos habet inimicos, nisi vocentur inimici eius, inquātum sint inimici Hebręorū: Rectè ergo Deus est in medio Hebræorum, siue ad defensionem ab hostibus, siue quātum ad punitionem peccatorum. De defensione patet hic cū dicitur: Nō timeas eos, quia Dominus tuus in medio tui est, magnus, atq; terribilis, ipse consumet nationes has in conspectu tuo; hoc autem non dicitur de qualibet gente, ꝙ Deus est in medio eorum ad defendendum eos specialiter contra quamlibet aliam gentē, sed de Iudæis, quos specialiter adiuuat. De secundò, s. ꝙ sit in medio eorum ad puniēdum eos pro peccatis suis, patet supra. 6. cap. quia Deus punit Iudæos idolatrantes, & non punit aliquam aliam gentem cum idolatria, cum dicitur. Non ibitis post deos alienos cunctarum gētium, quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus æmulator Dominus Deus tuus in medio tui; ne quando irascatur furor Domini Dei tui contra te, & deleat te de superficiē terræ: & istum modum loquendi obseruabat populus Hebræorum dicens, Deum esse inter seipsos, si adiuuabat eos: & non esse inter eos si non adiuuabat eos; vt patet Exod. decimoseptimo capitulo, cum illi, qui quærebant aquam, dixerunt. Est ne Dominus in nobis an non? non enim dubitabant vtrum Deus secundum essentiam magis esset inter ipsos quam inter alias gentes, sed tentabant scire vtrum ipsos specialiter adiuuaret: nam alias gentes non adiuuabat specialiter, vt satis patebat.

Paulatim atque per partes. Quia aliqui de terra trans Iordanem deleti fuerunt tempore Iosue, aliqui tempore Iudicum, aliqui tempore Regum, qui in processu illorum librorum manifestantur. *Non poteris eos delere pariter.* Idest; ego non tradam eos simul in manus tuas. *Ne multiplicentur contra te bestiæ terræ.* Quia non erant in tanto numero Iudæi, vt sufficerent populare totam illam terram tunc: ideo in terra inhabitata multiplicarentur bestiæ. *Tradetque Reges eorum in manus tuas.* Quia triginta vnus reges traditi sunt in manus Iosue: vt patet Iosue 12. cap. & super colla quinque Regum posuit pedes totus populus, vt patet Iosue primo capit. *Et disperdet nomina eorum sub cælo.* Idest: Deus ita delebit istos Reges, faciēdo quòd non maneāt ipsi, nec aliquis de semine eorum, ita ꝙ nomina eorum non sint in tota terra in habitatione hominum: nam cū pater moritur, & relinquit aliquem filium, non dicitur esse pater mortuus totaliter, vt patet Ecclesiastici 30. ca. cum dicitur. Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus, similem. n. sibi reliquit post se. Sic factū est de regibus Chananęis: quia ipsi totaliter deleti sunt & sua posteritas, vt patet infra vigesimo cap. nam in terra illa quam in possessionem accepturi erant, non poterant relinquere aliquem viuentem in specie hominum, siue masculum, siue fœminam, siue magnum, siue paruum: esse autem in superficie terrę, in qua homines habitant, est esse sub cęlo, i. esse immediate sub cęlo. Qui ergo tollitur, ne sit in superficie terræ inter viuentes, tollitur ne sit sub cęlo: qui autem moriuntur, non manent in superficie terrę: quia sepeliuntur: ideo non dicuntur manere sub cęlo, sed sub terra: nam terra sub cęlo immediate esse creditur secundum opinionem vulgarem: quia inter cęlum, & terram nullum corpus iudicant esse vulgares homines, cum nihil videant, & ipsi de solis sensibilibus maximè per visum iudicent: ideo spacium, quod percipitur esse inter cęlum & terram, secūdum ipsos vocatur vacuum, siue inane. Et isto modo loquendi vsi sunt poetæ sequentes vulgarem opinionem: sic enim ait Virgilius in Bucolicis Ecloga, sexta quæ incipit.

Prima Syracusio dignata est ludere versu.

& dicit

Namque canebat vti magnum per inane coacta.
Semina, terrarumque animæ, marisque fuissent.

& ponitur inane pro spacio, quod est inter cęlum & terram: sic etiam ponit Ouidius Metam. libro secūdo, cum agit de Calypsone versa in vrsam: & de Archade filio eius, cum dicitur,

Sustulit & celeri raptos per inania vento:
Imposuit cælo, vicinaque sydera fecit.

Vocat inania spacia inter cęlum & terrā, per quę transiuit Calypso & Archas ad hoc vt stellificarentur. *Nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos.* Idest nullus de istis regibus quantæcunque potentiæ sit, tibi sufficiet resistere, sed conteres eos, quia Deus sic vult.

An sit verum quod nemo poterat resistere Iudæis, ita vt ipsi deberent totam terram promissam subijcere, & capere. Quæstio. VII.

SEd argues, ꝙ multotiēs in libro Iosue, & Iudicum hr̄ contrarium, & patet Iosue 15. c. cum dr̄: Iebusęū aūt habitatorem Hierusalē non potuerunt filij Iuda delere: habitauitq; Iebusæus cum filijs Iuda in Hierusalē vsq; in præsentem diē. Ecce ergo qualiter Iebusęi restiterunt Iudęis. & nō potuerūt cōterere eos, sic patet Iosue 17. c. cū dr̄ de filijs Manasse, Nec potuerūt filii Manassę has subuertere ciuitates, sed cępit Chananeus habitare in terra sua. Idē patet. Iud. 1. c. cum dr̄ de filijs Dan: Arctauitq; Amorrhæus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, vt ad planiora descenderent: & Iudicum 2. c. dicitur. Dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue.

Rñdetur ad hoc secundū oīa, quę in litera dicuntur hic: nam Deus non promisit dare omnes illas gentes in manus Iosue, sed dixit, ꝙ traderētur in manus Hebręorum, & tū addidit, ꝙ non possent eas delere Hebræi simul, sed paulatim, & p̄ partes, quia si simul delerentur, non posset populus Hebręorum replere tunc totam illā terram, & crescerēt bestię cōtra eos. Ex hoc ergo innuit ꝙ aliquæ gentes eis fortiter possent resistere, cum dr̄, ꝙ non possent eas cito delere. Dato ergo ꝙ ipsi cōtra omnes illas gentes pugnarent, impossibile erat quòd omnes vincerēt, quia Dñs p̄dixerat, ꝙ nō possent eas simul subuertere. Cum ergo dr̄ hic, ꝙ nullus posset resistere, donec cōtereret eū populus Hebræorum, pōt intelligi dupliciter; vno modo, ꝙ referātur hæc ad domū Israel totā, & quia domus Israel semper durabat, licet illi populi Chananęorum restiterint aliquib. Israelitis, non tñ restiterunt omnib. quia ad vltimū destructi sunt ab eis, & facti tributarij, vt Paralip. 8. c. & sic est sensus, ꝙ non poterunt resistere tibi, donec deleas eos: i. licet videantur tibi aliqualiter resistere; quia tñ illa resistentia non est semper duratura, nō vocatur resistētia: ad vltimū. n. contriuerunt Israelitæ omnes illos populos. Et quando obijcitur, ꝙ Iebusæi restiterūt tribui Iuda, & Chananæi tribui Manasse, & Amorrhæi tribui Dan, non est vera resistentia, quia licet restiterunt illis hominib. qui erant de tribubus Israel, non tamen restiterunt toti Israel; quia postea Israel destruxit eos.

Duplex literæ expositio.

Alio modo, & verius potest illa litera applicari, cum dicitur. Nullus poterit resistere tibi donec cōteras eos, quòd intelligatur de illis, quos Deus disponebat dare illis, s. Deus dixit, quòd aliquos immediate destruerēt, & alios post: de illis autem quos Dominus disposuerat subijciendos eis immediate, nullus poterat resistere, sed conterebantur, vt patet in triginta vno regibus, quos occidit Iosue, vt patet Iosue 12. c. nā ibi licet multi essēt, & magnæ potentiæ, non potuerūt resistere Israeli. Alij autem, quos Deus non disposuerat subijciendos eis immediate, restiterūt eis & cum arguis Iebusæos restitisse tribui Iudę, & Chananęos tribui Manasse, & Amorrhęos tribui Dan, dico, quòd non obuiat isti literę, quia ista intelligitur de illis, quos Deus subijciendos immediate disposuerat; illi autem qui restiterunt, fuerunt de illis, quos Deus disposuit postea subijciēdos per aliquā temporum interualla.

Causa autem quare aliqui de illis gentibus manserunt, ita quod non immediate subditę sunt fuit triplex. Prima quæ hic exprimitur, scilicet, ne crescerent bestię cōtra Israelitas, quia ipsi erant pauci non valentes totā terram illā simul replere: si ergo tota tradita fuisset si-

mul;mansisset magna pars inhabitata, & in illa generarentur, & multiplicarentur serpentes, atque bestiæ, quę nocerent Israelitis, de quo etiam Exod. 23.cap.

Secunda causa fuit, quia Israelitæ peccauerunt, & nō meruerunt, vt omnes gētes illę, vel saltem magna pars, quę destruēda fuisset successiue, ita cito destrueretur, sicut destruenda erat: de hoc patet Iud. 2.c. cum dr: Ascēdit Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, & ait: Eduxi vos de Ægypto, & introduxi in terrā, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerē irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatorib. terræ huius, & Aras eorum subuerteretis; & noluistis audire vocem meam cur hoc fecistis: quamobrem nolui eos delere a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorū sint vobis in ruinam.

Tertia causa fuit ad vtilitatem Hebreorum, vt efficerentur fortes viri, & exercitati in armis, ꝙ non cōtingeret si nō haberēt hostes. Fuit ergo expediēs eis manere aliquos de Chananeis; & sicut dr. Iud. 3.c. in principio. Hæ sunt gētes, quas dereliquit dominus, vt erudiret in eis Israelē, & oēs qui non nouerant bella Chananeorū, vt postea discerent filij eorum certare cum hostib. & habere consuetudinem preliandi: quinque satrapas, &c. *Sculptilia eorum.* Hic ponitur tertium, s. illicitorum cupiditas. *Non concupisces aurum & argentum, ex quibus facta sunt.* In Hebræo habetur. *Aurum & argentum super ipsa.* Et est sensus, ꝙ aurū & argentum, quib. cooperiebantur sculptilia, non concupiscerent; vel ꝙ non cōcupiscerent aurum, & argentum, quę darentur pro liberando aliquo Idolo, vt si aliquis vellet dare pecunias pro Idolo, non venderetur ei, sed destrueretur: primus tamen sensus conuenit rationi, & literæ nostræ. *Nec assumes tibi quicquam ex eis.* Idest non sumes aliquam partem auri, vel argenti de Idolis, vt inde facias vasa tibi; nec etiam poterat fieri aliquid ad ministerium tabernaculi, quia abominatio est.

Illicitorum cupiditas.

Ne fias anathema sicut illud est. Idest: Nō fias separatꝰ a Deo, & maledictus, sicut materia Idoli maledicta est. *Quasi spurcitiam detestaberis.* Idest: Sicut fugis de sordibus, ita fugies ab auro & argento, de quibus sunt idola. *Quia anathema est.* Anathema separationem proprie signat: Idolum autem anathema est, quia a ministerio Dei, & hominum separatum est, sic qui de illo accipit anathema est; quia a Deo separatur per peccatum inobedientiæ.

Anatema quid sit proprie.

C A P. VIII.

OMNE mandatum, quod ego præcipio tibi hodie caue diligenter, vt facias, vt possitis viuere, & multiplicemini, ingressique possideatis terram, pro qua iurauit Dominus patribus vestris. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, &c.

OMne. Supra posita fuerunt impedimenta amandi Deum: hic ponuntur incitamenta ad amādum, & timendū, & tāguntur tria. Primum ponuntur quędā beneficia præterita. Secundo predicuntur futura, ibi (Dñs enim Deus tuus introducet.) Tertio aliqua repetuntur præterita ibi (obserua & caue.) *Omne mandatum.* Hic pręcipiuntur omnia mādata obseruari, quia qui omnia seruat, & in vno peccat, factus est omnium reus iuxta c. Defleat, extra de reg. iur. Oportet ergo omnia obseruare, vt bene nobis sit, & nō claudicemus in duas partes. *Caue diligenter, vt facias.* Multum admonet Deus esse circa mandata sua cauendum, vt operę expleantur.

Iudæi propter duo admoneri debebant circa hæc mandata. Et quod duo bona in mandatorum custodia dabantur. Quæstio. I.

ET hoc fit propter duo: primū quia ipsi Iudęi quibus ista mandabātur, erant multum pigri ad faciendū mādata Dei: nā non fuerant assueti iugo legis, ideo nō

F inclinabantur aliquomodo ad talia faciendum, qui aūt assueti sunt facere, illa operantur, & inclinātur ad ea, vt patet Tren. 3.c. cū dr: Bonum est homini cū portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se: Ista est aūt conditio habitus, vt eū habentes, faciliter & delectabiliter operentur. Iudęi aūt dissueti erāt, quia ab antiquo legem dominantem nō habuerant: ēt quia Iudęis ista præcepta non erant delectabilia, cū non tangerent vtilitatem eorū, sed Dei famulatū: ipsi aūt ad vtilitatē suam multū inclinati erāt, ideo magnum periculum erat, quia qn viderent aliqua delectabilia sibi afficerentur ad illa, & relinquerent mandata Dei, vt patet infra cum dr: Obserua ne postq̄ comederis, & saturatus fueris, & domos pulchras ædificaueris, & habitaueris in eis, habueris armēta ouium, & greges, argenti & auri, cunctarumq; rerum copiam; eleuet

G cor tuum, & nō reminiscaris Dñi Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti: Oportebat ergo propter illas malas inclinationes, quæ erant in Iudęis multum admoneri, vt diligētissime custodiant mādata Dei. Secundo admonęri debebant, quia ista quę fiebant, debebāt fieri propter Deū, & ex mandato Dei: sicut ergo homines seruientes dñis terrenis propter eorum reuerentiam attentissimi sunt, nequid in eorum ministerio deficiat, a fortiori cū Deo ministramus, vel aliquod mādatum eius facimus, diligenter faciendū est, quia reuerētia Dei distat in infinitum a reuerentia hominum: iō cū magno timore facere debemus mandata Dei cauentes diligentissime ne qd ibi deficiat. Sic patet Psal. 2. Seruite Dño in timore,

H & exultate ei cum timore, ideo dr. Maledictus qui facit opus dñi negligēter. Ad insinuandū ergo istam reuerētiam in ministrando Deo, & cautelam in actib. dr, Caue diligenter vt facias. i. sis multum attentus ad hæc. *Vt possitis viuere & multiplicemini.* Duo bona dātur in custodia mandatorū. s. longitudo vitę custodiētis, & multiplicatio in posteris: per primum promittitur vita: nā per pcepta cęremonialia legis veteris directę & ex seipsis merebantur homines viuere temporaliter dū ea obseruarent: merebantur ēt habere pacē, & manere in terra sua, atq; affluere omnib. bonis, sicut patet Esa. 1.c. de abundantia rerum temporaliū cum dr: Si volueritis, & audieritis, bona terrę comedetis, ꝙ si non audieritis, & me ad iracūdiā prouocaueritis, gladius deuorabit vos: De vita aūt tēporali patet Leu. 18.c. cum dr: Custodite

I leges meas, atq; iudicia, quæ faciēs homo viuet in eis. i. qn homo fecerit eas, merebitur, vt extēdatur ei vita, & possit vltra facere eas. Ista namq; est differentia inter pręcepta legis noue, & legis veteris, quia secundum pcepta legis veteris merentur homines, vt viuant in eis faciētes ea: sm pręcepta legis nouę meretur homo vitam ęternā, quæ est vita simpliciter, & quę est salnari. Ponit aūt hanc differentiam Apost. ad Ro. 10.c. cū dr. Moyses. n. scripsit qm̄ iustitiam quę est ex lege, qui fecerit homo viuet in ea: & postea subdit de iustitia quę per fidem, ꝙ qui fecerit eam saluus erit. Esse aūt saluū, est viuere simpliciter: licet ergo directe ex obseruatione legalium præceptorum, & iudicialium legis veteris homines mererentur vitam in pręsenti, & abundantiam temporalium: merebātur tn̄ vitam ęternam inquantū

Precepta noue legis ac veteris differūt.

K isti actus circa pręcepta legis fiebāt in charitate: & omnis actus factus in charitate sm ꝙ in charitate factus est meritorius vitę ęternę. *Et recordaberis cuncti itineris.* Supra monuit mandatorum custodiam, hic ponit causam motiuam. s. beneficiorū memoriam. *Recordaberis cuncti itineris.* Quia in toto itinere fecit Deus specialia beneficia Iudęis, & pręter omnia specialia, quę fecit de quib. in Exod. Leu. & Num. erant duo generalia, & communia beneficia: Primum datio manna, quod nunquam defecit quousq; comederunt de panib. terræ promissionis: vt patet Iosue 5.c. Secūdum itineris directio in columna nubis, quæ nunquam defuit vsque ad terram promissionis: vt patet Exod. 13.cap. *Quadraginta annis per desertum.* Scilicet anno, & dimidio ab Ægypto vsq; ad Cadesbarne retrocedendo, vel directe procedendo vsque ad torrentem Zareth: deinde dimidio anno vsque ad terram promissionis, qui simul sunt 40. anni.

anni. *Vt affligeret atque tentaret te.* Num. 14. cap. dicitur quòd mutari debebant in deserto 40. an. quia Deum exasperauerunt in reditu exploratorum: hic autem dicitur ad tentandum quasi hoc propter bonum eorum factum fuerit, & non propter peccatum. Respondetur quòd ista mora directè contra fuit in deserto propter murmurantes: vt patet Num. 14. cap. sed indirectè fuit propter bonũ filiorum paruulorum, magna enim vtilitas fuit paruulis, vt in deserto tanto tempore laborarent, vt vexatio daret eis intellectum, & ad difficilia opera virtutis faciliores fierent: & licet sententia non fuit data principaliter propter istam causam sed in pœnam, tamen Legislator loquens toti populo transfert istam causam ad totum populum. Et dicit Nicolaus quòd hoc fit per regulam communem Isidori & Ticonij, s. quòd aliquando fit mutatio de parte ad totum: & sic de parte populi cui hoc conueniebat transfertur locutio ad totum. Sed non tenet hoc: non enim potest fieri hic aliqua mutatio: quia manifestũ est quòd totus populus, ad quem Moyses ista loquebatur, erat de his qui murmurauerant, quando venerunt exploratores in Cadesbarne: iam enim omnes illi mortui fuerant: vt patet supra 2. cap. quia non transierunt torrentem Zareth donec omnes mali mortui fuissent: ista autẽ dicta fuerunt multo post transitum Zareth: ergo omnes qui ista audiebant, erant de his qui non peccauerant, sed solum afflicti fuerant vt meliores fierent. Quando autẽ dicitur quòd tenuerant moram 40. ann. in deserto propter peccata sua, & hic dicitur quòd propter suam tentationem & eruditionem: dicitur quòd cum ista mansio 40. ann. fuerit multum laboriosa & afflictiua, data fuit pro peccato eorum, quando murmurauerunt venientibus exploratoribus in Cadesbarne: nam Deus nullam pœnam directè infligit nisi propter peccatum, & hoc maxime in vno populo vel communitate: quia in vna persona singulariter aliquando contrarium reperitur, vt patet in cæco nato, Ioan. 9. cap. in quo non peccauit ipse nec parentes eius, sed vt gloria Dei manifestaretur in eo: tamẽ quando punitus fuerat totus populus, manifestum est quòd fuit punitus propter peccatum: & sic notatur Num. 14. cap. & tamen ista punitio fit ad multa: nam Deus cum sit summum bonum, hoc habet supra omnes causas agẽtes naturales, nam in alijs agentibus naturalibus si aliquod malum fiat, non potest ordinari per illa agentia in bonũ. Deus autem vt ait Boetius de conso. lib. 4. prosa 5. huius potestatis est, vt ea quoque quæ mala sunt ei bona sint: nam quod nos malum agimus ipse in bonum ordinat: quia quòd Hebræi peccarent in Deum malum erat, sed hoc ipse ordinauit in bonum: nam in punitione, quam Deus eis dedit, ordinauit eos ad multa bona, quia ista punitio si fuisset data ab alio iudice, solum puniuisset eos, & nihil alterum fecisset: Deus autem puniuit eos, & fecit vt multa bona eis euenirent, primo quia ipsi tentarentur, & appareret eis quæ in eorum animo versabantur, s. quòd Iudæi putabant se esse bonos, & tamen non erant, & quia virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. Cori. 12. c. ideo per tentationes erudiendi erant, vt sic ipsi de seipsis cognoscerent si boni, vel mali erant, & hoc tangitur hic. Secundum erat, quia Iudæi erant male assueti in Ægypto ad idolatriam, & si immediate introissent in terram Chanaan, non fuisset abolita in eis mala consuetudo, & semper mali essent: cum autem tanto tempore in deserto manserunt, illi qui assueti erant ad idolatriã in Ægypto mortui sunt in deserto: illi autem qui introierunt in terram Chanaan erant de illis qui nati sunt in deserto, & quia ibi non coluerunt idola, nec conuersati sunt cum gẽtibus idolatris; ideo bene assueti intrarent in terram Chanaan. Tertium erat, quia illi qui egressi fuerant de Aegypto, fuerant timidi valde, quia antea seruierant, & serui habent semper corda pauida, & inepta ad bellum, cum nõ habuerint vnquam liberum motum passionum animositatis, quod facit homines animosos, & sic si isti intrassent in terram Chanaan, non possent pugnare contra gentem. aliqui vero illi autem qui in deserto nati sunt, erant animosi, quia nulli domino seruierunt, sed libere agebant secundum suam animositatem: patet ergo quòd licet isti 40. anni fuerint eis dati in pœnam; tamen multum eis profuerũt.

Solus De' qua mala sunt ordinat in bonum.

Praecepta ... ferat.

Vt nota fierent quæ in tuo animo versabantur. Sciebat enim Deus cogitationes eorum, & quales in tribulationibus futuri erant: ipsi autem ignorabant quales in angustijs se haberent: noluit ergo eis Deus demonstrare quales essent eos tribulari permittendo: virtus. n. in infirmitate pficitur 2. ad Cor. 12. c. & quia nulli homini cognitum est qualis sit totaliter, & se bonum putans falli posset, demõstrat aliquando Deus in angustijs, vnde fit quòd aliqui, qui se magnos viros existimabant, cum tribulationibus tentati fuerint nihil se esse comperiant, ex quo humiliores fiunt. *Vtrum custodires mandata illius an non.* Idest vtrum haberes firmam intentionem seruandi mandata, vel nõ, sicut in cruciatibus patet quis firmam Christi fidem habuerit: ex futuris enim amaritudinibus intentio præterita demonstratur. *Afflixit te penuria cibi & potus.* De cibo patet Exo. 16. cap. de potu Exo. 17. & Num. 20. & 21. ca. *Et dedit tibi manna, quod ignorabas tu, & patres tui.* Quia talis cibus naturaliter in aere fieri non põt in tãto sapore, nec tanta harmonia qualitatum ad conseruationẽ corporis humani, ideo Iudæi nunquã eum viderũt quare cũ primo viderũt admirati dixerũt; Manhu, idest quid est hoc? *Quod non in solo pane viuit homo.* Vita humana de lege cõi per nutrimentũ cõseruatur, & hoc cõiter vocatur panis. Sed aliqñ homines sine pane viuunt ex oĩ verbo. *Quod procedit ex ore Dei.* Idest ex quacunque re Deus mãdat, ita quòd si Deus mãdaret comedere colubros, aspides, & basiliscos, siue durissimos lapides, aut oẽ genus metalli, melius per hæc quã in delicatissimis cibarijs nutriremur: aliter põt intelligi, quòd nõ solum pane, vel cibo viuere põt hõ, sed etiã in sola voluntate Dei nobis declarata, quã per os exire dr: sic ut ea quæ nos volumus post ore pferimus, & sic applicauit istã auctoritatẽ Christus Mat. 4. c. rñdens Sathanę sua denti, vt lapides in panes conuerteret ex quib. viueret: innuebat. n. ad vitã necessarium esse cibum: ideo Christus excludẽs hoc dixit: Nõ in solo pane viuit homo. i. nõ cõseruatur vita humana per solũ panẽ, sed per voluntatem Dei ideo si velit nos sine cibo cõseruare, ita seruabit, sicut cum cibo, & sic concludebat nõ esse necessariũ cibum, & ex cõsequenti nec lapides panes fieri; hoc etiã Moyses dicere põterat qui 40. diebus immo 120. vt aliqui volunt, sine cibo mansit orans pro populo, & petens secundas tabulas, sic & Helias qui ambulauit 40. diebus, & 40. noctib. sine cibo vsq; ad montẽ Oreb 3. Reg. 19. c. *Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit.* Dixit Aben Ezra quòd forte talis cõplexionis erat manna, vt sudorẽ non gigneret, quo vestes perustæ inueterarentur, sed nõ sufficiebat hoc, quia dato quòd nos nunquam sudore perfunderemur, tamen vestimenta nostra sub breui tempore vetustate attrita deficerent, maxime quia itinerabant, itinerantes autem citissime vestes atterunt: fuit ergo miraculo sã vestibus concessa soliditas, vt nullatenus rumperentur. Erat quoque mirabile, quòd crescentibus eis vestes quoque crescebant; alias qui paruuli de Aegypto exierunt paruis induti vestibus, cum ad maiorem corpulentiam attigissent, vestes non haberent, quòd videtur inconueniens, quod nudi incesserint, cum dicatur, quòd nihil eis defuit. *Pes tuus non est subtritus.* Idest lassus ex itinere, quod maxime contingit viatoribus, in Hebræo habetur inflatus, & magis adaptatur, quia prius itinerantium pedes per turgentes vesicas inflantur, quàm subterantur.

Quomodo non de solo pane viuit homo.

Quomodo intelligitur quod populus nunquam fuit fatigatus ex itinere deserti. Quæst. II.

Sed quomodo stat hoc? quia Num. 11. cap. dicitur, quòd dolebat populus labore itineris. Respondent aliqui quòd istud beneficium solum bonis concessum fuit, sicut de manna quantum ad varios sapores dulces: mali autẽ in itinerando satis laborauerunt.

Posset etiam satis probabiliter dici, quòd nec boni, nec mali pedum subtritionem, siue inflationem passi sunt, sed tamen mali laborauerunt in itinere propter motus velocitatem, & in labore illo non permittebat Dominus eos subteri, vel intumescere, sicut neque vestes malorum consumptæ sunt; etiam si laborauerint, & moti fuerint,

rint,vnde atteri debuissent. Posset autem dici, quòd illa die multi de popularibus, qui non erant boni, subtriuerint pedes,& inflatos eos habuerint,sed dicitur hic generaliter, quòd nunquam pedes subtriti sunt:nam forte in toto illo tempore nunquam alia die pedes subtritos habuerunt,nisi illa, & de modico scriptura non curat, loquens vniuersaliter:sic patet quantum ad cibum, & potum:nam infra 29.cap. dicitur, quòd non defuit aliquid Iudæis in 40.ann.per desertum,& tamen hic dicit,quòd Dominus percussit,atque afflixit eos penuria & siti: quia tamen hoc rarum fuit,non nominauit hoc scriptura. Itē infra 29.cap. dicitur in 40. ann. Iudæi non comederunt panem in deserto,neque biberunt vinum: constat tamen quòd in monte Synai comederunt panem: nam ibi celebrauerunt phase in 2.ann.exitus de Ægypto,phase tamē sine pane azymo non celebratur, & si forte dicas,& fuit celebratum phase sine azymis,quia ea non habebant, nō valet,quia de ista celebratione huius phase dicitur Nu. 9.cap.faciant filij Israel phase 14. die mensis huius ad vesperum iuxta omnes cæremonias suas, sed comedere azyma erat cæremonia phase.vt patet Exod.12.& Num.9. cap.*En quadragesimus annus est.* s.ex quo ista beneficia tibi dari cœperunt; & semper continuata sunt, & in hoc magnitudo beneficiorum notatur, quia tanto tempore durauerunt: erat enim tunc 40.annus ab exitu de Aegypto in mense vndecimo,in quo mortuus est Moyses. *Vt recogites in corde tuo,quia sicut homo erudit filium suum.*Castigationibus eum ad mores compositos reducendo, sic te erudiuit tribulationibus diligens te, quia quos pater non corripit adulterini filij sunt;ad Heb.12.cap. *Vt custodias mandata Domini Dei tui.*Scilicet in corde ea firmiter & sine obliuione tenendo.*Et ambules in viis eius.* Idest vt in operationibus sequaris viam mandatorum. *Dominus enim Deus.*Hic ponitur secundum,in quo prædicūtur futura.*Terram riuorum.* Adducuntur hic ad amorē per beneficiū futurum.s.quia eis terrā bonā daturus erat. *Terram riuorum.* In hoc monstratur excellētia eius super terrā Aegypti de qua veniebant,quia illa modicas aquas habebat,sed per artificia & laborē de flumine Nilo aqua educiunt,vnde arbores & oīa rigantur.*Aquarum.*Quantū ad paludes vel stagna.*Et fontium.*Pauci .n. fontes sunt in Aegypto,quia terra calida,sicut ēt de Lybia dicitur per Lucanum lib.9.de processu Catonis contra æquinoctialem, & Alexandreidis lib.3.de processu Alexandri ad lybicū Amonem per Syrtes:sunt.n.Ægyptus & Lybia contermine,habet .n.Ægyptus ab Occidente Lybiam: ideo quasi eiusdem sunt complexionis:sed Lybia aliqualiter magis declinat ad austrum:ideo feruētior est:pauci autem fontes in Aegypto sunt,& in Lybia ex causa prædicta.s.quia terræ istæ calidæ sunt,& calor Solis exurit humiditatem fontalē cōuertens terram in arenas: alia etiam causa est, quia terra illa plana est,& in planis non possunt esse multi fontes, quia aqua non potest eleuari vltra locum suæ scaturiginis per æquilibram, & quia locus scaturiginis est semper sub terra, & ad hoc quòd erumpat ad planiciem terræ debet esse in superficie,si ergo detur,quòd tota terra sit perfecte plana,impossibile esset secundum naturam erumpere aliquem fontem, vbi ergo terra multū plana est, licet nō sit totaliter plana, necesse est paucos fontes erumpere:tales autē sunt Ægyptus & Lybia.s.valde planæ,quia tota terra meridiana planior est terra Septentrionali:terra autem promissionis est terra multorū fontiū,quia est terra montuosa & vallium,vbi necesse est multas scaturigines esse propter inequalitatem locorum, vt patet infra 11.cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possidendam non est, sicut terra Aegypti de qua existi, vbi in hortorum morem aquæ, ducuntur irriguæ, sed montuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias.*In cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi.*In vallibus enim vel in campis, qui aliquibus collibus saltem paruis adiacent, fontes nascuntur, & in descensu montium: in summis autem montium verticibus, vel planissima terra fontes non nascuntur, quia non potest aqua magis eleuari quàm ad æqualitatem suæ originis vt æquilibretur,vt patet 2.Meteor. & ista abundantia aliqualis aquarum bonitatem terræ ad pascena-

Quibus in locis aqua possit scatere.

F norat, quam antiqui maxime eligebant, quia in pecorib. maior pars substantiæ erat eorum vnde & regum filij in possessione armentorum & gregum delectabantur:patet de Absolone filio Dauid, qui conuocauit omnes fratres suos die qua totondit greges. 2.Reg. 13.c. *Terram frumenti.*8. Ponuntur hic frumentum, ordeum, vineę,ficus, malogranata,olíueta, mel, de quibus solis dicunt Iudæi esse primitias dandas. Sed non multum vr,quia de eisdem primitiæ dantur,de quibus decimæ,maxime secundum consuetudinem antiquissimorum Iudæorum, qui ista iura strictius quam nos persoluebant,sed Iudei tempore Christi de omni genere fructuum & minutissimarum herbarum decimas persoluebant, & hoc Christus approbauit,Mat.23.ca.væ vobis Pharisæi Hypocritæ,qui decimatis mentā,anetum,& ciminum,& reliquistis quæ

G grauiora sunt legis:hæc oportuit facere,& illa non omittere. *Vbi absque vlla penuria comedes panem tuum,& rerum abundantia perfrueris.* Hoc non fuit semper:nam multotiens famem passi sunt,& sterilitatem magnam terræ, vt patet in Iohele, qui posuit terram duarum tribuum eruca,rubigine,bruco,& locusta cōsumptam.quod ad 4.annos vr pertinere:fuerunt etiam sterilitates aliæ, vt in tpe regis Ioram,qn̄ obsessa Samaria a rege Benadab, de quo 4.Reg.6.c.dr̄ facta est fames valida in Samaria, & tādiu obsessa est,donec venundaretur caput asini 80.argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinq; argenteis:& tunc duæ mulieres præ fame comederunt filium vnius:vt patet in eod.cap.Fuit etiam fames magna in Hierusalem, qn̄ obsessa fuit per seruos regis Senacherib:de quo 4.Reg.19.& 20.& Esa.38.cap. Fuit etiam fames qn̄ Nabuchodonosor obsedit ciuitatem Hierusalem tempo

H re Sedechiæ: vt patet sæpe in Hiere. sed dicendum q̄ ista promissio Dei fuit,qn̄ Israelitæ essent boni. Quando autē essent mali,veniebant eis omnia opposita. s.fames tanta, vt comederent fructum ventris sui: vt patet infra ca. 28. sic autem fuit hic;nam in omnibus istis bellis & alijs temporibus quandocunque fames eis adueniebat,erat in pœna facinorum suorum.*Cuius lapides ferrum sunt.*Sūt enim in terra promissionis mineræ metallorum & maxime in ferro:quod cum de subterraneis locis abstrahitur, quasi lutum durissimum siue vt lapis niger accipitur: deinde per ignem depuratur,& solidatur:vt 50.dist.c.ferrum.*Et de montibus æris metalla fodiuntur.* Aes nomē generale est ad omnia metalla:& sic in terra illa sunt mineræ multo-

I rum metallorum. *Et cum comederis & saturatus fueris benedicas Domino.* Idest ad istum finem tibi dantur hæc,vt per ea benedicas Deum:omnia enim Deus propter honorem suum facit directe vel indirecte, sed satis dici posset, quòd in omnibus quę facit primo intendit manifestationem gloriæ suæ, deinde intendit bonum nostrum, quia nobis vtitur,ideo necesse est omnia quæ circa nos agit,in aliud ordinare.s.in seipsum.*Obserua & caue.*Hic ponitur tertium.s.narrantur aliqua beneficia præterita.*Ne quando obliuiscaris Domini Dei tui.* Grauissimorum omnium vitiorum in bene passis est beneficiorum obliuisci: ideo valde monent ne tale vitium incidant.*Ego negligas mandata eius.*Hoc consequens est ad præcedēs.si enim aliquis beneficiorum Dei obliuiscitur,mandata eius non obseruabit,quia nullam obseruandi rationem inuenit: vt si ali

K quis seruus obliuiscatur aliquem dominum suum esse, nec quæ mandauit ei faciet.Et si arguas quia Deum ordinato diligentes amore non amant,quia nos creauit nosq; redemit,vel quia aliqua alia bona egit:sed quia bonus est summe,& Deus est. Respondetur hoc concedendo: sed dico,quòd nos non cognoscimus Deum esse, nec bonum esse,nisi quia res ab eo causatas videmus,& quia nobis benefecisse cognoscimus. Si ergo tollatur beneficiorum memoria & cognitio quæ antecedens est,necesse est nos nescire Deum esse,nec bonum esse,& consequenter mandata obliuisci nescientes cuius fuerint: quia ista ordinate a memoria beneficiorum dependent.*Et iudicia atque cæremonias.*Si enim Iudęi illecti per bona temporalia obliuiscerentur mandatorum Dei peccabant:sic etiam si obliuiscerentur cæremoniarum atque iudiciorum.

Quare Deū amamus.

Qua

Quæ sit differentia inter mandatum, præceptum cæremonia, & iudicia. *Quæst.* 111.

MAndata vocantur hic omnia præcepta decalogi, & cætera præcepta moralia, quæ in decalogo nō sunt: cęremoniæ vocantur omnes ritus colendi Deum, & se habendi ad sanctuarium, vel respectu rerum sacrarum: iudicia vocantur præcepta data in directionem proximi, & pertinent aliqualiter ad actiones forales sicut leges humanæ: omnia autem hæc obseruare oportebat: & in transgressione cuiuslibet erat peccatum mortale, licet differrent secundum quantitatem: nam transgressio præceptorum moralium erat grauior quam transgressio cæremonialium vel iudicialium: nam moralia causabant duplicem oblationem, cęremonialia autem, vel iudicialia vnicam, & patet, quia moralia causabant obligationem nanaturalem, cum naturaliter cognoscamus debere fieri omnia quæ in decalogo continentur, quia illæ conclusiones sunt priorum principiorum practicorum immediate elicitæ, & habent quandam notorietatem quam contrahunt ex primis principijs ex quibus immediate deriuantur, & licet non sint ita notæ, quòd naturaliter quilibet intellectus sit in actu istarum conclusionum decalogi, siue, quòd sit determinatus ad ea, sicut ad prima principia, ita quòd per se sit in cognitione istarum conclusionum saltem nullo cognoscente, habent tamen talem notorietatem, quòd cuicunque proponantur, statim vt proponantur assentiet illis. Differentia autem inter principia per se totaliter cognita, scilicet, quòd nullum malum est agendum, & quòd bonum est eligendum, ad istas conclusiones decalogi, est: quia nos aliqua actualiter cognoscimus nullo nobis proponente nec docente, alia autem sunt quæ licet per nos immediatè non cognoscamus omnes, sine aliquo discursu, tamen quando alius proponit, intellectus noster assentit, de his latius diximus Exod. 20. cap. sunt ergo ista præcepta decalogi naturaliter cognita, tanquam conclusiones immediate a primis principijs sic autem ait Apostol. ad Rom. 2. cap. gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt. Prima ergo obligatio in præceptis moralibus est naturalis secundum quòd naturaliter cognoscuntur, vt bona, & debiti rationem habentia, & ista obligatio est ad omnes gentes, nam quilibet quantumcunque extra legem peccat adulterando, occidendo, furando, & sic de cæteris, quæ sunt naturaliter cognita: secunda obligatio est a positione; quia Deus qui est legislator maximæ auctoritatis, & mandauit cum magna efficacia custodiri ista præcepta moralia decalogi, vt patet Exodi 20. & supra 6. cap. ergo etiam ex hoc obligabant, & qui ea non obseruaret de Iudæis multum peccaret contemnens Deum latorem horum præceptorum. Ista secunda sola obligatio apud solos Iudæos fuit, & nunc apud omnes Christianos qui cognoscunt ea data fuisse à Deo, aliæ autem gentes, ante Christi aduentum, quæ non obligabantur ad legem Iudaicam, non peccabant isto secundo modo, scilicet, contemnendo diuinam maiestatem, quia eis non fuerat data lex a Deo, sed solum erat eis innata naturaliter habitualiter, vel verius secundum quandam leuem ratiocinationem ex principijs naturaliter cognitis. Alia præcepta, scilicet, cæremonialia, & iudicialia solum habebant vnam obligationem, scilicet, quia erant data a Deo legislatore: nam naturaliter cæremonialia non obligant, nec iudicialia, quia sunt particulares determinationes magis dependentes ex voluntate conditoris legis; maxime patet de cæremonialibus, quę nullam rationem continere videntur, nec prodire ex aliqua radice rationis, iudicialia autem licet, vt in pluribus sint voluntaria, in quibusdam sunt procedentia a ratione naturali, & sic pertinent ista duo aliqualiter ad ius quod Arist. vocat legale in 5. Ethic. quod antequam ponatur non differt, differt autem cum positũ fuerit. Minus ergo peccatum erat in transgressione cæremonialium, aut iudicialium quam moralium, cum grauius sit agere contra duas obligationes quam contra vnã, qui autem peccat in moralibus agit contra duas obligationes, qui autem peccat in cæremonialibus, aut iudicia-

A libus peccat contra vnam, vt declaratum fuit ex præce-
dentibus. *Quas ego præcipio tibi hodie.* Hoc dicebat Moy-
ses, quia in eadem die cum esset propinquus morti suę re
citauit totam legem, secundum quod in hoc libro seria-
tim continetur. Et non dicit hic quas tibi præcepit do-
minus, sed quas ego pręcipio hodie, licet Deus omnia ista
præcepisset, quia recentius retinetur recitatio ista quam
Moyses faciebat in die illo quàm præceptio Dei quę præ
cesserat a multis diebus, vel aliter, quia ista recitatio fuit
facta in vltimo anno exitus de deserto, vel vt proprius di-
camus mansionis deserti: nam in 40. ann. exitus de Ægy-
pto facta fuit, vt patet supra. 1. c. cum dicitur 40. ann. vn-
decimo mense, prima die mensis locutus est Moyses ad
filios Israel omnia quæ præceperat illi dñs, & omnes isti
qui nunc audiebant erant de illis qui nati fuerant in de-
B serto, vel de illis qui exierant de Ægypto in parua ætate,
s. infra annum 19. qui tunc non potuerant multum attē-
dere ad legem, q̄n lata est, s. in anno primo exitus de Ægy
pto: ergo istis magis debebat dici, tanquam nouiter dice-
retur, quam ꝙ diceret eis facietis hoc, vel illud, sicut mā-
dauit dñs, cum nihil recordarentur de mandato illo, vel
forte non audierant: antecedēs patet pro oīb. suis partib.
prima pars, s. ꝙ omnes isti qui audiebant legem nunc re-
citari; nati fuerant in deserto, vel exierant de Ægypto mi
nores anno. 19. patet, quia vt habetur Num. 14. c. oẽs qui
erāt de generatione pessima, i. de duodecim tribub. Israel
non computando Leuitas inter eos, qui viderunt mirabi-
lia Dei in Ægypto, & tentauerunt in deserto dñm, mori-
turi erant, nec intrare debebant in terram Chanaan: isti
aũt qui hic ligātur ista snīa ꝭm oẽs doctores. dnt illi, qui
iam nomen habebant in tribub. & familijs suis, quia dr
C nemo de generatione hac pessima, illi tñ qui nomen ha-
bebant in Israel, & computati erāt inter alios, erant a 20.
annis vltra, vt patet Nu. 1. c. de numeratione omnium vi-
rorum, qui erāt in oīb. tribub. Israel, fuit aũt facta ista cō-
putatio in principio anni secūdi in monte Synai, vt patet
Nu. c. 1. ergo illi qui non numerati sunt ibi ad plus erant
ann. 18. & dimidij. vel modicum vltra, q̄n egressi sunt de
Ægypto, & patet, quia ista computatio fuit facta vno an
no post exitum de Ægypto, vt patet Nu. 1. c. ergo qui vno
anno post exitum de Ægypto non erat 20. ann. completo-
rum, q̄n exiret de Ægypto non esset 19. completorum an
norum, sed haberet 18. & aliquid plus, lex aut fuit data in
principio anni primi exitus de Ægypto, vt patet Exo. 19.
c. s. ann. 1. mense 3. eiusdem anni: illi ergo qui postea non
computati sunt cum illis de quibus dr Num. 1. c. ad plus
in datione legis quæ fuit in 3. mense post exitum de Ægy
D pto, essent ann. 19. completorum, vel inciperēt 20. sed ista
ætas adhuc multum iuuenilis, maxime in ho minib. rudib.
illius seculi non multum respiceret ad legem quæ daba-
tur: & dato, ꝙ respiceret deinde vsq; ad 40. annos. s. ad an
num vltimum mansionis deserti, non multum recorda-
rentur legis datæ, sed oportebat denuo recitare ea Moy-
sen. Quòd autem isti qui audiebant nunc Moysen reci-
tantem legem, essent nati in deserto, vel exiuissent de
Ægypto ad plus 18. anno. & cum modico plus patet,
quia omnes qui erant 19. annorum completorum, quan-
do exierunt de Ægypto, erant viginti annorum comple-
torum, quando facta fuit illa supputatio, de qua Nume-
ri primo cap. sed ibi computati sunt omnes qui erant vi-
ginti annorum, ergo illi qui erant 19. annorum comple-
torum, quando exierunt de Ægypto, supputati sunt, sed
omnes ibi computati mortui sunt in deserto, ergo qui
E erant 19. annorum completorum in exitu de Ægypto,
mortui sunt in deserto ex sententia Dei, vt supra indu-
ctum est, sed omnes qui mortui sunt in deserto ex senten-
tia domini, mortui sunt ante istam recitationem legis per
Moysen, ergo qui hic audierunt ad plus, quando exie-
runt de Ægypto, erant decimioctaui annorum, cum mo-
dico plus, vel nati fuerunt in deserto; quod intendeba-
mus probare: antecedens patet, scilicet, quòd qui mortui
sunt in deserto ex sententia Dei non viderunt istam reci-
tationem: nam omnes illi condemnati mortui fuerunt an
te transitum torrentis Zareth, vt patet supra 2. cap. cum
dicitur surgentes ergo transiuimus torrentem Zareth
venimusque ad eum, tempus autem quo ambulauimus

de Cadesbarne vsque in torrentem Zareth.38. annorum fuit,donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris,sicut iurauerat dominus:ista tamen legis repetitio fuit facta multo tempore post transitum torrentis Zareth: nam post torrentem Zareth venerunt in ciuitatem Moabitarum,vt patet supra 2.c. postea transierunt in terram duorum Regum Amorrhæorum transito torrente Arnon.Et pugnauit Israel, & debellauit illos reges,& accepit terram eorum, & diuisit duabus tribubus & dimidiæ,& accidit fraus Moabitarum mulierum inducentium Israelitas ad sacrificandum,postea bellum cū Madianitis regibus 5.& postea cum Moyses vellet mori, repetiuit legem de qua hic loquimur. iste ordo patet ex his quæ continentur supra 2.& 3.cap. & in libro Numerorum inspiciendo: Multo ergo ante fuit mors omnium condemnatorum,quàm repetitio legis:isti autem qui cōdemnati erant a domino propter illam murmurationem de qua Num.14.cap.erant viri a 20.annis vltra, & patet, quia omnes viri bellatores condemnati sunt,sed viri bellatores accipiebantur a 20.annis,& vltra,vt patet Numeri1.cap.ergo omnes qui erant a viginti annis vltra tempore numerationis, & erant 19.anno. completorum tempore exitus de Ægypto condemnati sunt,antecedens patet,scilicet,quod viri bellatores condemnati fuerunt,quia dicitur supra secundo capitulo, tempus quo ambulauimus de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth triginta octo annorum fuit,donec consumeretur omnis generatio bellatorum de castris,sicut iurauit dominus,& postea sequitur: postquam autem ceciderunt vniuersi pugnantes,locutus est dominus ad Moysen dicens. *Et domos pulchras ædificaueris.*

Si arguatur, quòd supra sexto capitulo,dicitur,quòd possessuri essent domos plenas opum quas non extruxerunt.

Respondetur,quod aliquas inuenerunt,& aliquas nouiter ædificauerunt,& vtrçque ad obliuionem Dei allicitiuæ erant.*Eleuetur cor tuum.* Omnium rerum abundantia,& naturalium perfectionum pluralitas, & prosperi successus hominem super seipsum eleuant, vt non solum Deum non timeat,sed etiam seipsum Deum faciat, sicut Alexander prosperis elatus successibus se hominem fasti diens Deum nominauit, vt habetur Alexandreidis lib.2. sic Nabuchodonosor super omnes mortales exaltatus dixit,nonne hæc est Babylon quam ego ædificaui in fortitudine mea,in domum regni,in gloriam decoris mei? Daniel.4.cap.& Esa.14.cap.sic etiam fuit de alio Nabuchodonosor de quo habetur Iud.cap.2.cum dicitur:præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes Deos terræ exterminaret videlicet,vt ipse solus diceretur Deus ab his nationibus quæ potuissent Holofernis potentia subiugari:eodem modo rex Tyri,quia magnis opibus, & potentia abundauit,vocauit se Deum,vt patet Ezech. 28. cap. cum dicitur,fili hominis dic principi Tyri,hæc dicit dominus Deus,eo quòd eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum,& in cathedra Dei sedi in corde maris, cū sis homo,& non Deus,& dedisti cor tuum quasi cor Dei. idem patet de Pharaone rege Ægypti,qui ex eadem causa vocauit se Deum,vt patet Ezech.29.ca.vbi dicitur,hęc dicit dominus. Ecce ego ad te Pharao rex Ægypti draco magne,qui cubas in medio fluminum tuorum,& dicis meus est fluuius,& ego feci memetipsum,& postea sequitur eo,quod dixeris fluuius meus est,& ego feci eum: idem fiet de Antichristo qui magnitudine opum elatus, & regnum potentia,qui ei adhærebūt, vocabit se Deum, vt patet 2.ad Thess.ca.2.cum dicitur, & reuelatus fuerit homo peccati,& filius perditionis, qui aduersatur,& extollit supra omne, quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se,tanquam sit Deus. Cauendum ergo ne diuitię, aut potentia cor eleuent ad malum,ideo dicit Psalm.61.si diuitiæ affluant nolite cor apponere.*Atque terribili.*Quia terribilia animalia ibi videbantur. *In qua erat serpens flatu adurens.* Sunt quidam serpentes quorum tam pestifer flatus est, vt res afflatas adurant. *Scorpio.* Serpens vulgariter cognitus est. *Dipsas.* Serpens breuis est, qui siti deficere facit eum quem momorderit,vt ait Solinus in Polistor.capitul. de

De causa eleuationis hominis super seipsum.

F Aphrica,& Isidorus Etymo.11.de quibus plenissime Lucanus in 9.lib.in Hebræo dicitur. *Siccitas.* Vbi nos dicimus dipsas, quia siti interficit. *Qui eduxit riuos de petra durissima.* Scilicet in cades, vt patet Numer. vigesimo capitulo,& manet adhuc ille fons in Arabia, de quo tota illa terra abundantissime irrigatur, quæ nunc habitata est,vt patet in libro de diuisione Terræ sanctæ.*Et postquam afflixit te.* Patres tuos in deserto mori faciendo. *Et probauit te.* Demonstrando per labores quantæ confidentiæ esses,& sic refertur ad diuersos secundum regulam Ticonij,vel potest referri ad eosdem. *Postquam afflixit te.* Idest dando tibi tribulationes in solitudine. *Et probauit te.* Scilicet per istas notificando tibi patientiam, vel stabilitatem tuam.*Ad extremum misertus est tui.*Quia Deus non punit vsque in finem Psalm. 76. castigatio enim filialis in gaudio consummatur, quia non ex ira,

G ideo misertus est tui liberando te ab omnibus angustijs, & tradendo tibi hostes tuos cum terra eorum, sicut oculis tuis contemplatus est. *Ne diceres in corde tuo fortitudo mea.* Ista inanis gloria est,& grauis iniquitas, & dupliciter peccat. Primo quia non Deo quantum debet distribuit: vnde iniustus distributione est: res enim ita denominari debent vt sunt, sed istæ operationes a Deo sunt, quia eius manifesta, vel occulta virtute geruntur, in factis autem magnis Dei virtus multum manifesta est, ideo honor pro illa operatione ei attribui deberet.

Secundo erat,quia sibi multum arrogans de honore distribuit,quia cum in operationibus talibus solum sit Dei instrumentum,& non ministrans, vel faciens principale, modicum vel nihil de honore sibi deberet attribui, im-

H mo nihil,quia instrumentum sic, vel sic operatur nō a se, sed vt virtus agentis continuatur,& illud taliter, vel taliter mouens,& magnus error est iste, quia id Deo tollimus,quod ipse principaliter vult,scilicet laudem Psalm.49. sacrificium laudis honorificabit me.Et rursus immola Deo sacrificium laudis.

*Quod ipse tibi vires præbuerit.*Ista est determinatio præcedentis dicti, nam supra admonebantur Hebræi ne dicerent,fortitudo mea,& robur manus meæ mihi hęc omnia præstiterunt.

An obiectio Hebræorum, quod hoc irrationabiliter mandetur sit colorata.Et quod tripliciter dicimus Deum agere aliquid. Quæst. IIII.

I SEd diceret aliquis Hebræus, quòd hoc eis irrationabiliter mandabatur,nam si Deus occidisset hostes eorum ipsis nihil agentibus,sicut fecerat in mari rubro submergendo ibi Ægyptios, vt patet Exodi decimoquarto capitulo,& ibi dictum fuit, nolite timere state, & videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie: Ægyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum:dominus pugnabit pro vobis,& vos tacebitis.

Dici potuisset proprie,quòd Hebræi non dicerent,fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt,sed in destructione regum Amorrhæorum Seō, & Og, & in deletione omnium populorum trans Iordanem ipsi multum laborauerunt occidentes reges,& delētes populos,& subuertentes munitiones, ergo dicere po-

K terant,quod fortitudo sua præstiterat eis hæc omnia.

Respondetur,ꝙ ad hoc,ꝙ aliquid vere dicatur, oportet ꝙ nominetur res sicut est,s.vt sicut est in rebus,ita fiat denominatio in vocibus,nam ab eo quod est res,vel non est,oratio vera,vel falsa dr esse:vt ait Arist.1.Periherm.si ergo sic est, quòd omnia ista bella quæ facta sunt delendo aduersarios Israelitarum fecit Deus; falsum dicerent Hebræi,dicendo ꝙ fortitudo manus suæ,& robur præstiterunt eis hæc omnia.

Ad hoc autem dicendum,quòd aliquid Deus agere dicitur tripliciter.

Vno modo,quia ipse agit per se,aut per Angelos totaliter non mediante aliquo agente naturali.

Secundo modo dicitur agere aliquid,quia licet non facit totum per se,facit tamen aliquam partem rei per se.

A Tertio modo dicitur agere Deus, quia licet ipse nihil agat per se, nec totum, nec partem, dat tamen virtutem supra consuetudinem agenti naturali, vt agat. si ergo isti tres modi, aut aliquis illorum reperiatur in bellis factis contra aduersarios Hebræorũ, vocabuntur illa bella Dñi, & hoc patet, Num. 21. c. cum dicitur in libro Bellorum domini, sicut fecit mari rubro, sic faciet torrentibus Arnon, ex quo innuuntur duo bella Dei, scilicet bellum factum in mari rubro, & bellum factum in torrentibus Arnon, ista autem duo bella pertinent ad Deum, quia Deus illa egit. Et dicitur illa egisse primo modo quo Deus aliquid facit, scilicet, quando totum per se facit, sic.n. fuit primum bellum factum in mari rubro, de quo ipsi Ægyptij testimonium tulerunt dicentes: fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos, & hoc totũ fecit Deus, vt dixit Moyses in eodem cap. 14. Exod. scilicet B dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: fuit etiam bellum Dei factũ in torrentibus Arnon pertinens ad istũ primum modum: nam vt declarabitur latius Num. 21. cap. Amorrhæi custodientes introitum terræ suæ, quę incæpit apud Arnon, vt habetur eodem capit. latuerunt in duobus scopulis oppositis, qui erant circa viam per quã ingressuri erant Israelitæ, vt quando ingredi vellent ex illo loco, eijcerent saxa grandia super eos, & tela atque sagittas, atque sic delerent eos, & tunc Deus inclinauit illos scopulos vnum contra alterum, & partes prominentes vnius subintrauerunt concauitates alterius, & vniuersos Amorrhæos inter eas latentes oppresserunt, & tunc redierunt ad statum suum scopuli: vel vt alij volunt, inclinati fuerunt scopuli vsque ad terram planã; & ibi oppresserunt omnes Amorrhæos latentes, patet hoc Num. 21. cap. cum dicitur, scopuli torrentum inclinati sunt, vt C requiescerent in Arnon, & recumberent in finibus Moabitarum, fuit autem istud bellum totaliter Dei, quia nihil Iudæi ibi operati sunt, nec aliqua virtus naturalis. Secundum opus Dei est, quando Deus aliquid agit per se, & non totum, & sic reperiuntur aliqua bella Dei quæ facta sunt a Deo, ita quod maiorem partem eorum Deus per se fecit, vt patet Iosue. 10. cap. nam cum pugnaret Iosue contra quinque reges, qui conuenerant ad destruendum Gabaon, & illi fugerent, persecutus fuit eos Iosue, & tunc dicitur quotcunque fugerẽt filios Israel, & essent ad descensum Iethoron, Dominus misit super eos lapides magnos de cęlo vsque Azecha, & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filij Israel, hoc autem bellum de interfectione per lapides grandinis solus Deus egit. Fuit præterea in eodem D bello aliud longe maius miraculum, quod Deus solus fecit, scilicet quòd stetit Sol immotus spatio vnius diei, donec Israel se vindicaret de hostibus suis, vt patet in eodẽ c. cum dicitur, tunc locutus est Iosue domino in die qua tradidit Amorrhæum in conspectu filiorum Israel: Sol sta contra Gabaon, ne mouearis Luna cõtra vallem Hayalon, steteruntq; Sol & Luna, donec vlcisceretur se gens de inimicis suis. & hoc etiam vocatur in sacra Scriptura vnum de bellis domini: nam ea quæ sunt scripta in libro Bellorum domini, vocãtur bella domini, sed hoc in libro Bellorum domini scriptum est, namque dicitur Iosue. 10. nõne scriptum est in libro Iustorum, stetitque itaque Sol in medio cœli, & non festinauit occumbere spacio vnius diei, non fuit ante, & postea tam longa dies obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. vocatur ibi liber Iustorum, sed liber Bellorum domini, & liber Iusto- E rum idem sunt, vt patet ex his quæ declarauimus Exod. 17. cap. Tertium opus Dei dicitur, quando Deus nõ operatur totum per se, nec partes per se, sed dat virtutẽ operanti, nam ille agere dicitur qui principium agendi habet, qui ergo virtutem agẽdi elargitur agere dicitur, sed in hoc est differentia, quia Deus est causa prima, & causa prima ex conditione sua habet causalitatem vniuersalẽ influendo in omnes res, & dando eis virtutem qua sint, & agant: sic dicit beatus Paulus Actu. 17. cap. vbi dicitur, Deus est in quo viuimus, mouemur, & sumus, vt quidam vestrorum poetarum dixerunt: idem innuitur in libro de causis in prima propositione, s. omnis causa primaria plus influit in effectum, quam causa secundaria,

Idē sunt liber Iustorum, & liber Bellorum domini.

Deus est causa prima.

A & quantum ad istam administrationem virtutis in agendo non dicimus hic, quod Deus aliquid agat, quia tunc cum in omnia influat dans virtutem agendi omnia agere diceretur, quod dicere non consueuimus: alio modo Deus dicitur dare virtutem agendi creaturæ, quando nõ solum dat ei virtutem agendi consueto modo naturæ, sed excessiuè tribuit virtutem ex aliqua causa particulari vel ratione, & hoc cum alicui homini dat maiores vires quàm consueuerit habere a sua complexione, vel maius pondus, sicut legitur de beata Lucia, quod licet multi homines primo, deinde multa iuga boum conarentur eam de vno loco mouere, immobilis mansit. isto tertio modo dicitur Deus egisse omnia bella Hebræorum contra aduersarios suos ad expulsionem eorum de terra, nam dabat maiorem animositatem Iudæis quam consueuerant habere, & timorem incutiebat hostibus, & vertebãt eos, B & fugabant, & tamen non videbatur Deus hic aliquid totaliter per se agere, sed agebat per Israelitas dando eis virtutem ad agendum, de hoc patet Exod. 23. c. cum dicitur, terrorem tuum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredietis, cunctorũque inimicorum tuorum terga vertã, emittens prius crabrones qui fugabunt Eueum, Chananæum, &c. sic etiã patet supra, nã istæ gentes, quas deleuerunt Hebręi erant multo plures, & robustiores quàm Iudæi, vt patet supra 7. cap. ideo Iudæi non auderent pugnare contra illos, quia multitudine, & robore minores erant patet, quia Deus laudauit populos istos de magna fortitudine dicens, ego autem exterminaui Amorrhæum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, vt habetur Amos 2. cap. Hebræi autem qui aliàs nul- C lo modo Amorrhæos aggressuri erant, & nunc incitante domino, & apponente animositatem magis quàm aliàs Hebręi habituri essent, rectè a domino taliter adiuti sũt, vt ipse, & nõ Hebræi fecisse dicatur hæc bella. Et si opponat Hebræus ego manibus proprijs cõtra Chananęos pugnaui, & occidi eos, ergo ego feci ista bella, & non Deus.

Respondet litera, quòd non concludit istud argumentum, nam licet Hebręorum manibus ista facta sunt, tamẽ non fecerunt ipsi, quia non erant vires agendi ab ipsis, sed a domino cum dicitur, sed recorderis domini Dei tui, quod ipse vires tibi præbuerit, & sicut instrumenta agendi, vt dolabra, & cætera, licet immediate tangant ipsam materiam, quæ transmutatur secundum artem: tamen nõ dicuntur ipsa instrumenta agere, sed illi qui mouent ea: nam vires ad agendum, vel ad hoc, quòd moueantur sic vel sic, non sunt in ipsis instrumentis, sed in mouentibus D instrumenta, ita cum hic ipsi Iudæi essent instrumenta Dei, & non pręstarent ipsi vires ad agendũ ista, sed Deus, vt patet in litera: ergo Deus dicebatur ista agere: non tamen est omnimoda comparatio inter actionem instrumenti ad mouentem, & inter Iudæos pugnantes, & Deũ vires apponentem: nam instrumentum solum se habet in ratione passiui, nam nõ habet in se aliquod principiũ sui motus inquantum instrumentum, licet habeat principium sui motus, inquãtum ens naturale, scilicet lapis, vel ferrum, aut lignum: etiam quia instrumentum non habet aliquam cognitionem ad motum, vel operationem, sed ex sua motione passiua aliud ad quod applicatur sic, vel sic disponitur: Iudæi autem licet concordarent cum instrumento in eo, quòd vires recipiebant a Deo, sicut instrumentum a mouente; tamen ipsi habebant in se ali- E quod principium sui motus: nam non se habebant totaliter per modum passiui, sicut instrumentum, sed per modum actiui cui vires augentur, etiam quia ipsi habebant cognitionem practicam ad hoc, scilicet, qualiter esset bellandum, quia tamen Deus eis tantas vires, & animositates posuit, cum quibus faciliter deuicerunt, sine quibus nullo modo vicissent, nec saltem aggressi fuissent, Deus agere dicitur hic, & sic pertinet hoc ad tertium modum actionis Dei, quando nihil per se agit, sed dat vires agendi alicui rei. *Et robur manus meæ.* Et nõ dicitur robur manuum mearum, quia agentes in bello duabus manibus agunt: respondetur, quòd pugnãtes duabus manibus pugnant, sed pugna est duplex quædam est defensiua sui ipsius, alia est offensiua alterius, & vtraque necessaria est in

Pugna est duplex.

quoli.

quolibet bello, & vna fit per vnam manum, alia per alteram geritur, manus dextra agit pugnam offensiuam, & manus sinistra pugnam defensiuam, quia sinistra est ad ferendum aptior vt portetur in ea Clipeus, vt ait Isidorus Etym. lib. 11. cap. de homine, & partibus eius, licet Plato in sua politia admonuit debere fieri homines ambidextros, vt ait Philosophus in 2. Politicorum. cap. vltimo, in fine, quia ergo licet nos vtraque manu pugnemus, cum solum manu dextra pugnemus in hostem, per solam illam manum dicimur vincere hostes, & sic dicere poterant hic Hebræi, quòd fortitudo manus suæ fecerat hæc omnia. i. fortitudo solius manus dextræ qua pugnabant in hostē: sic frequenter in libro Exod. cum fiat metaphora de Deo tanquam de forti viro pugnante dicitur, quòd eduxit filios Israel de Ægypto in manu forti, & brachio excelso, nominans solum vnum brachium, cum tamen vir fortis pugnet duobus brachijs quia ibi de solo brachio dextro intelligitur. *Vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis.* Vnde merito Abrahæ, & Isaac illi fuerunt introducti in terram promissam, quia Deus retribuit bene agentibus in mille generationes, vt supra 5. cap. *Sicut præsens indicat dies.* Ad superiora refertur, s. quòd Deus præstitit tibi vires ad faciendum opera fortia. s. occidendo reges Amorrhæos & Madianitas, & Amalechitas: Exodi 17. Nu. 21. & 31. cap. & hoc nunc manifestum est, quia iam factū erat sic ergo certissime de futuro promisso expectari debet. *Si autem oblitus fueris Dei tui, & secutus fueris Deos alienos.* ista se concomitantur, qui Deum verum quantum ad cultum, fidem, & memoriam derelinquit, Deos alienos immediate sequitur, quòd nulla gens sine Deo est siue vero, siue falso.

Nulla gēs est sine Deo vero, vel falso.

Secutus fueris Deos. Scilicet, quærendo ab eis in dubijs responsum, & faciendo quæ ipsi mandant. *Coluerisque illos.* Offerendo, vel thurificando. *Et adoraueris.* Te coram eis humiliando.

Quæ sunt cæremoniæ, siue actus ex quibus quis cognoscitur idolatrare. Quæst. V.

ISta duo principaliter prohibentur .s. sacrificare eis, vel humiliare se coram eis, quia ista magis exhibētur Deo, & magis specialia sunt ei, quam aliqua alia: nam licet alia genera obsequiorum Deo fieri possint, tamen ista magis specialia sunt, quia alia communia sunt ei cum hominibus, & maxime primum quod est sacrificium, nam nullus vnquam hominum sacrificium obtulit, nisi vero Deo, aut illi quem tenebat pro Deo: signat ergo istud obsequium expresse deitatem secundum intentionem ipsius offerentis: nam ex eo, quòd offert dare, protestatur illum cui offert esse Deum, licet non loquatur. adoratio autem est aliquid speciale multum pertinens ad Deum, nam licet homines adoremus. i. quia coram eis capita inclinamus, aut genua flectimus, tamen non eodem modo sicut Deum adoramus, & ista adoratio magnam voluntatis affectionem notat, quam Deus super omnia a nobis exigit, vt patet Io. 4. cap. Deus spiritus est, & eos qui eum adorare debent, oportet in spiritu adorare: hoc idem patet Micheæ. 6. cap. cum inquirit in quo Deus delectatur, & dicit, quid dignum offerā domino, curuare genu Deo excelso, numquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? nunquid placari potest Dominus in milibus arietum, aut in multis milibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo fructū ventris mei pro peccato animæ meæ? indicabo homo quid sit bonum, & quid dominus quærat a te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo, hoc vero vltimum signat magnam affectionem cordis nostri secundum quam placatur Deus, quamuis ergo ista duo hic clare exprimant solum, tamen non est intelligendum, quòd omnia alia circa idola sint concessa: nam nihil quòd aliquomodo redūdat ad honorem alicuius de dijs, quos gentes colunt, facere debebat: vnde si aliquis de Iudæis esset bonus politor lapidum, aut aurifex, vel argētarius, & daret sibi aliquis gentilis multas pecunias, vt sculperet aliquem Deum, vel faceret fusilem de auro, & argento, nullo modo facere debebat, etiam si totum mundum ei daret, nec si eum non facientem occisurus esset, vel si aliquis pauper Iudæus esset, & darentur ei pecuniæ, vt emundaret templum alicuius Dei gentilis, facere nullo modo debebat: eodem modo textor Iudæus non deberet aliquid texere pro honore, vel vsu templi idolorum, generaliter autem nulli Iudæo licebat aliquid agere, quòd pertineret ad cultum Deorum gentilium, vel si ipse sciret ad illum esse applicandum. *Ecce nunc prædicabo tibi.* Idest annuncio, vel propheto. *Quod omnino disperas.* i. quòd totaliter destrueris, ita quòd nihil de te remaneat, sic dicitur supra 6. cap. ne quando irascatur furor Domini Dei tui contra te, & auferat te de superficie terræ. Sciendum tamen, quòd non quandocunque Iudæi auerterentur a Deo colentes idola Deus disperditurus erat eos, sed expectabat vtrum conuerterentur, & non fierent incorrigibiles, non delebat eos totaliter, nam cum Israelitæ, tam decem tribus quæ vocabantur Israel, siue duæ quæ vocabantur Iuda, sæpe coluerint idola, vt patet Exodi tertio, & quarto Regum. & ei secundo libro Paralipomen, & in libris Prophetarum, sæpius deleti fuissent, ita quòd non remansisset ex eis neque vngula, tamen nunquam disperdidit eos donec desperata fuit plaga eorum: nam istum ordinem tenebat Deus in corrigendo eos, quòd primo cum peccarent immitteret in eos famem, deinde hostes si non corrigerentur, quòd si nec sic hostibus vastantibus terram eorum corrigerentur, mittebat hostes qui ducerent eos captiuos extra terram suam, & si ibi conuerterentur, reducebat eos Dominus, vt patet supra 4. cap. & infra trigesimo, vt fuit in captiuitate Babylonica, si autem rursus peccarent, & indurarentur, disperdebat eos Dominus, vt patet de captiuitate decem tribuum, quæ nunquam reditura erat, nec redijt, de quo Oseæ 12. capit. sic etiam de tribubus duabus Iuda, & Beniamin, postquam venerunt ad consummationem malorum occidendo Messiam. Et postea expectati ad conuersionem per quadraginta annos, aut amplius, & prædicantibus ibi Apostolis, & ipsis negligentibus verbum Dei, & blasphemantibus illud, vt patet Actu 13. capitu. superuenerunt Romani, & disperdiderunt eos vsque in æternum, de modo istarum punitionum patet Leuit. 26. cap. in litera, & infra 28. cap.

Notanda.

Sicut gentes quas deleuit Dominus. Quia illæ gentes sic pro peccatis suis magnis perierunt, vt patet Leuit. 18. c. sed non pro idolatria: solum enim zelabat Deus crimen idolatriæ in Iudæis non autem in gentilibus, vt patet p̄cedenti capit. sed alia peccata quæ forte non erant de se tantæ grauitatis, valde a Deo in gentilibus punita sunt, vt concubitus masculorum in sodomitis Gene. 19. capi. & istas septem gentes ad fornicationes varias prouocauit Esaiæ 13. & 14. capitu. & Hieremiæ 52. & mala multa cōtra Iudæos exercuit, sic etiam Niniuitæ perierunt, quia multum sanguinem fuderant, vt patet Num. secundo & tertio cap. quodlibet autem istorum peccatorum minoris grauitatis est, quàm idolatria, sed nunquam legitur, quod Deus aliquos gentiles pro sola idolatria puniuisset & ratio est, quia concubitus masculorum, bestiarum, & personarum coniunctissimarum, vt patris, & filiæ, matris, & filij, & effusio iniusta sanguinis manifestissimè sūt contra naturam, & ipsum, vt nullus de hoc dubitare valeat.

De cultu Dei vnius, & cognitione eius, licet tantum naturaliter cognosci potest, quantum ad salutem requiritur, scilicet, quia Deus est, & quia remunerator est, vt ad Hebræos vndecimo capit. habetur, ita vt inexcusabiles sint, vt ad Roman. 1. quantum ad damnationem ęternā, tamen non sunt ista ita clara, sicut de vitijs carnalibus supradictis, ideo illa duplicem pœnam merentur, scilicet ęternam, & hic specialiter temporalem, & hoc aliqualiter patet, quia nullam excusationem habebant peccantes sic carnaliter, & effundendo sanguinem, sed qui idola colebant, aliquam excusationem, licet non sufficientem habebant dicentes, nemo nos conduxit Math. 20. capitu. idest nullus Propheta, vel Angelus nos instruxit in tali cultu: Iudæi autem nullam excusationem circa idolatriam habebant, cum totiens præmonerentur: ideo in hoc peccato grauius quam in alijs panie-

Naturaliter de Deo tantum cognoscitur, quantum ad salutē requiritur

puniebantur. Poteſt autē aſſignari alia ratio: Deus enim dicitur eſſe æmulator, vel zelator in Iudæis, & in nulla alia gente, vt patet ſupra 6.cap. cū dicitur, non ibitis poſt Deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu veſtro ſunt, quoniā Deus æmulator dominus Deus tuus in medio tui, i.ſolum Deus in nobis eſt æmulator, vel zelator, & non in aliqua aliarum gētium, ſed in hoc non vetatur quin Deus puniat alias gentes, quia bene eas puniunt cū peccauerunt, vt ſupra diximus, ſed vocatur ſolum æmulator inter Hebræos, nam æmulator non ſignat vniuerſaliter punitorem, quia tunc eſſet ſenſus, quòd ſolum in Iudæis Deus erat punitor, ſed æmulator idem eſt quod zelator. dicitur zelator qui zelum habet: zelus autem eſt amor priuatus nolens habere conſortium in amato, & iſte zelus pertinet ad coniuges, quia vir zelat vxorem ſuam, ſ.quod vult ſolus ab ipſa amari, ita quòd ipſa ipsū ſolum amet, & ei ſoli corpus ſuum cuſtodiat, nec vnquā viro alteri copuletur, ita Deus zelator dicitur, quantum ad cultum Diuinum: nam ſicut coniux vult amorem coniugis, & corporis fruitionē ad ipſum ſolum ſeruari, ideo dicitur illud zelare: ita Deus dicitur zelare iſtum actum qui eſt colere, quia vult, quòd nullus alius coleretur: hūc tamen zelum non habet ad omnes gentes, ſed ad ſolos Hebræos, & ratio eſt, quia eodem modo ſe habet Deus ad Hebræos, ſicut vir ad vxorem ſuam; ideo illa quæ zelat vir in ſola vxore ſua, zelat Deus pro tempore illo in ſolis Hebræis, & illa quæ vitari velit vir non ſolum ab vxore ſua, ſed etiam ab omnibus alijs, eadem punit Deus nō ſolum in Hebræis, ſed etiam in alijs populis, zelat autem quilibet vir in vxore ſua hoc, ſ.amorem, & corporis coniunctionem, quia vult, quòd ei ſoli coniungatur, & eum ſolum amet. de aliorum autem vxoribus non curat vtrū adulterentur: ſic etiam Deus iſtud, quod eſt colere eum ſolum, & non alios Deos zelat in Iudæis. talis namque eſt amor colentis ad eum quem colit, qualis amor viri ad vxorem, quia vterque eſt fruitiuus, licet non deberet hoc competere vtrique. Et ſicut in hoc ſolo actu vocatur mulier adultera, ſ.ſi virum deſerens alteri commiſceatur, ita in hoc ſolo peccato dicebātur Iudæi fornicari, ſi idola colerent: in alijs autem non dicebantur fornicari. iſta locutio patet ſæpiſſime in Ezechiele, in Oſeæ, in Hieremia, & Eſaia: Deus ergo hoc peccatum in ſolis Hebræis puniebat, & zelabat, ſicut vir in ſola vxore ſua hoc zelat, ideo licet aliæ gentes colerent idola, Deus non puniebat eas, & ſic dicitur ſupra 6.cap. Deus æmulator, idest zelator dominus Deus tuus in medio tui, idest ſolum zelat, & punit hoc peccatum in te, & in nulla alia gente, & ſicut vir quædam alia crimina non ſolum punit in ſua vxore, ſed etiam puniri vellet in alijs, tam viris quàm vxoribus, vt homicidia, furta, & falſa teſtimonia, cæteraque ſimilia, ita ſunt quædam peccata quæ non ſolum punit Deus in Hebræis qui ſunt tanquam vxor eius, ſed etiam in omnibus alijs gentibus, vt patet de criminibus ſupra notatis, ſcilicet coitibus maſculorum, & pecorū, effuſionibus ſanguinum, direptionibus pauperum, & in alijs in hūc modum, in quibus puniuit alias gentes ſupra nominatas, & puniturus erat Hebræos ſi in hoc delinquerent, ſic patet Leuitic.18. capit. cum dicitur: omnes enim execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam, cauete ergo ne, & vos ſimiliter euomat, cum paria feceritis, ſicut euomuit gentem iſtam quę fuit ante vos.

Quare in idolatria dicebātur Iudæi fornicari.

Quō Deus ſe habuerit ad Iudæos, ſicut vir ad vxorem.

Quod autem Deus ſe habuerit ad Iudæos, vt vir ad vxorē patet, quia cum omnes populi ſint Dei, & ad eum pertinent, Deus ſolos Iudæos accepit ſpecialiter: tanquā vir accipit vxorem ſuam ſpecialiter dimittens oēs alias: patet hoc Exod.19.cap. cum dicitur, ſi ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta, idem patet ſupra ſeptimo cap. & patet magis, quòd iſta electio Dei, quantum ad populum Hebræorum fuerit quaſi accipere eos in vxorem. nam ſicut amor, qui eſt inter virum, & vxorem, vel inter virum & aliquam mulierem, quam ardentiſſime amat, dicitur conglutinare eos, ita dicitur Deus conglutinatus Hebręis: quòd enim vi-

A rum, & fœminam amor nimius conglutinet; patet Gen. 34.capit. cum dicitur, de Dina filia Iacob, quam cum vidiſſet Sichen filius Emor Euæi principis terræ adamauit eam, & rapuit, dormiuitque cum ea vi opprimens virginem, & conglutinaria eſt anima eius cum ea. Deus etiam dicitur eodem modo conglutinatus Hebræis quaſi amatór, vt patet infra 10.cap. cum dicitur en domini cęlum eſt, & cęlum cęli, & terra, & omnia quæ in ea ſunt, patribus tuis conglutinatus eſt, & amator eos: elegitque ſemē eorum poſt eos. clarius etiam patet hoc Oſeę 3.cap. vbi Deus dicitur deſponſare ſibi totum Iſrael, quaſi uxorem cum dicit, & ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & miſericordia, & miſerationibus, & ſpōſabo te mihi in fide, & ſcies, quia ego

B dominus, rationabiliter ergo debuit Deus zelare in Iudæis ea quæ vir zelat in vxore ſua; & punire ea quæ vir punit in ea, & hoc concludit totum Amos.cap.3. cum dicit. audite verbum, quod locutus eſt dominus ſuper vos filij Iſrael, ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens: tantummodo vos cognoui ex nomine ex omnibus cognationibus terræ, idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras, ſcilicet, tam illas quas vir punit in ſola vxore, quàm illas quas vult puniri generaliter in omnibus.

CAP. IX.

AVdi Iſrael. Tu tranſgredieris hodie Iordanem, vt poſſideas nationes maximas, & fortiores te, ciui-
C *tates ingentes, & ad cœlum vſque muratas: populum magnum, atque ſublimem filios Enachim, quos ipſe vidiſti, & audiſti: quibus nullus poteſt ex aduerſo reſiſtere, &c.*

A*Vdi*. Supra poſita fuerunt incitamenta ad amorem per benefacere, hic ponuntur incitamenta per peccata remittere.

Et primo ponitur error populi. Secundo reconciliatio Dei, cap. ſequenti, & tanguntur duo. Primo præmittitur quædam prælocutio. Secundo ſubiungitur peccatorum eorum hiſtorica narratio ibi. *Memento ne obliuiſcaris. Tu tranſgredieris hodie*. Idest in breui: non enim eadem die Iordanem tranſierunt, quia primo recitauit Moyſes omnia verba libri huius: deinde mortuus eſt, & planxit totus Iſrael eum triginta diebus, vt patet infra vlt.capit. &
D poſt hæc interiectis aliquibus diebus tranſiuerunt Iordanem, vnde Moyſes locutus fuit iſta verba quadrageſimo annó, menſe vndecimo, die prima, vt patet ſupra primo cap. & tranſierunt Iordanem decimo die, menſis primi, vt patet Ioſue quarto capit. fluxerunt ergo inter diē qua dixit iſta Moyſes, vſque diem qua tranſierunt Iordanem duo mēſes, & nouem dies. *Vt poſſideas nationes maximas*. Ideſt terram maximarum nationum: non enim poſſederunt nationes, quia non erat eis licitum aliquem viuum dimittere, vt enim redigerent in ſeruitutem, Num.34. & ſupra ſeptimo capit.

Et fortiores te ciuitates ingentes. Maximas in numero hominum: fortiores in robore corporum.

Et ad cœlum vſque muratas. Ideſt altos habentes muros: hyperbole eſt: ſic enim dicitur ſupra primo capit.
E de terra Chanaam: vrbes magnæ, & ad cœlum vſque muratæ.

Quare ſacra Scriptura ſæpe vtitur figura, quæ dicitur hyperbole. Quæſt. I.

VTitur autem ſæpiſſime ſacra Scriptura iſta hyperbole, & poetæ vtuntur iſta figura, ſic patet Alexandreidis lib.3. cum agitur de captione Cyri, & fœminis plorantibus, & dicitur.

Aurea fœmineus perſtringit ſydera clamor.

Ideſt, clamor mulierum accedebat, vſque ad ſydera: ratio autem quare vtatur ſacra Scriptura iſta figura eſt duplex.

Prima, vt imitetur modum loquendi vulgarem: nam ſi ſacra Scriptura declararet res eodem modo, quo ſunt, ſæpiſſime nihil intelligere poſſemus, vt patet, quando loqui-

loquitur de Deo, nã cum noster modus intelligendi multum sit differens a modo essendi eius, si ita Scriptura sacra per Spiritum Sanctum protulisset res de Deo, vt sũt; nihil intelligeremus, quia vt ait Aristoteles, secundo Metaphys. oculus noctuæ, sicut se habet ad lumen Solis, ita intellectus noster ad ea, quę sunt notissima in natura: decuit ergo, immo oportuit, quòd sacra Scriptura conformaretur nostro modo intelligendi, & loquendi, sed nos per hyperbolem frequentamus, etiam sacra Scriptura vti debet ea.

Secunda ratio, quare sacra Scriptura vtitur hyperbole est ad commouendum animos. nam animus noster mouetur a magnitudine rerum auditarũ, vt ergo sacra Scriptura interdum, nos commoueat ad attentionem, & cautelam malorum, vtitur hyperbole, & est hyperbole in sacra Scriptura, maxime in comminatione pœnarum, quia sæpe Deus comminatur acrius, quàm postea puniat, sicut patet Lucæ decimonono capit. quando Christus prædixit destructionem Ierusalem, dicens, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur, sed satis notum est, ꝙ licet Ierusalé per Titum, & Vespasianum destructa fuerit, tamen aliqui parietes saltem manebãt, in quibus erat lapis super lapidem, vel saltem in fundamentis domorum, & magnorum ædificiorum. Hic autem rationabiliter vtitur scriptura hyperbole: est enim hic vtraque ratio prima propter concordare modo loquendi vulgari: loquitur autem hic sacra Scriptura de se hyperbolice, quia sic locuti fuerant supra exploratores Israelitarum dicentes: vrbes magnæ, & ad cęlum vsque muratæ supra primo capit. secunda ratio etiam est. hic ad commouendum animos Israelitarum, nam vult distinguere scriptura inter ciuitates Ægypti, & ciuitates terræ Chanaam: ciuitates namque terræ Ægypti non habent fortes munitiones, neque magnas, quia terra illa multũ arenosa paucos lapides habet, & non possunt ibi fieri munitiones de lapidibus, sed oportet, vt fiãt de lateribus de cocto luto: sic enim filij Israel qui captiui tenebantur in terra illa, cogebantur ad opera durissima luti, & lateris: nam cum ædificia quæ de lateribus fiunt calce media cum arena ligari deberent, & in Ægypto lapides ad faciendum calcẽ rari reperiantur, oportet lateres luto intermedio ligare, & sic opus est fragilius, & non potest valde tendere in altum, quia lutum faciliter cederet tanto oneri, & soluerẽtur ędificia, non possunt ergo ciuitates terræ Ægypti habere fortes munitiones, & altissimas, sicut aliæ terrę fundamentum, patet Exodi primo capit. vbi dicitur, quòd filij Israel cogebantur ad opera durissima luti, & lateris, & nõ dixit lateris, & calcis, siue bituminis, quia in Ægypto talia, aut nulla, aut rara sunt ex ratione assignata, & de tali operę, & materia ædificauerunt filij Israel vrbes duas Pharaoni, quæ vocantur vrbes tabernaculorum, scilicet, Phyton, & Rameses: dicit ergo scriptura, quòd munitiones terræ Chanaam non sunt ita paruæ, & debiles, sicut munitiones terræ Ægypti, quia terra Chanaam non est arenosa, sicut terra Ægypti, quia est temperatior, s. in principio quarti climatis, & est terra montuosa, & campestris, vt patet infra 11. cap. ideo sunt ibi lapides multi ad construendas vrbes, & cætera ædificia, Et in hoc magna delectatio, esse debuisset Israelitis, quia Deus certificabat eos de acquisitione terræ promissionis, ꝙ cito intrarẽt in eam ad possidendã eam cũ dicitur hic, tu transgredieris hodie Iordanem, vt possideas nationes maximas, & fortiores te, ex alia parte dicebat eis, quòd illæ ciuitates essent pulchræ, & bene muratæ muris altissimis, gaudere ergo debebant, quia non intrabant quasi pugnaturi contra illas vrbes, sed quasi possessuri eas: si enim viribus suis pugnandum fore arbitrarentur, displiceret eis, tam fortiter esse munitas ciuitates illas, tanquam sic non possent eas bello subijcere, & etiam dicit sacra Scriptura illam terram esse muratam vsque in cęlum, quia intendit ducere Israelitas in desiderium eius, & quia tunc desideratur magis res, cum magis laudatur, laudat illam terram sacra Scriptura, sicut autem laus alicuius terræ est esse fertilem in fructibus, & salubrem in dispositione aeris, & aqu. rum, ita laus ciuitatum est esse valde muratas, quia per hoc contra ciues hostes securi sunt, si autem Deus nõ

Laus terræ quid sit.

F laudasset istam terram Hebræis, cito ipsi negligerent eã: nam etiam postquam Deus laudauit eam, ipsi despexerunt eam pro nihilo habentes sic patet Psal. 105. cum dicitur, & pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, sic etiam patet Numeri 14. cap. cum dicitur, vtinam mortui essemus in Ægypto, & non in hac vasta solitudine, vtinã pereamus, & non inducat nos dominus in terram istam, multum etiam laudauit Moyses istam terram supra 3. c. vocans eam terram optimam, & scriptura vocat eam sæpissime terram fluentem lacte & melle, hæc autem vt illam gentem diffidentem ad desiderium beneficij sui, & reputationem inducat (atque sublimem) in staturæ proceritate, num. 13. cap. *Filios Enachim.* Idest homines de genere giganteo. *Quos ipse vidisti, & audisti.* Soli exploratores viderunt gigantes in Ebron, vt patet Num. 13. cap. de quibus solum duo, s. Caleb, & Iosue supererant. alij

G enim decem illico perierunt, Num. 14. cap. sed transfertur ad totum populum secundum regulam Ticonij. *Quibus nullus potest ex aduerso resistere.* Quia viribus robustissimi sunt, nullus eos audet expectare in bello, immo solo aspectu cæteros turbant: vnde Emim, idest terrificantes nominabantur, sed istos gigantes deleuit Caleb de Ebrõ, vt habetur Iosue 15. c. *Scies ergo hodie.* Potest accipi hodie pro die in qua ista loquebatur, & tunc est sensus. *Hodie scies.* Idest scire poteris ex præcedentibus Dei beneficijs, quod Deus transiuit ante te. potest accipi hodie pro tempore cito venturo, vt supra diximus, & tũc est sensus, quòd hodie, idest in die qua Iordanem transieris. *Scies, quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te.* Quia ibi demonstrabit miraculum, per quod patebit ipsum ante te transire, scilicet diuidendo, & siccando Iordanem, vt Io-

H sue 3. & 4. cap. *Ignis deuorans atque consumens.* Hoc ad hostes Israelitarum dicitur, quia Deus illos destruxit totaliter. Et vocatur ignis, quia nulla res est, nec elementum, nec elementata quæ tantum, & æquiuelociter cõsumat, Deus autem velociter ista operatus est in tantum, vt vna die a Iosue quinque reges, cum nimia multitudine penitus deleti sint Iosue 10. cap. *Qui conterat eos.* Idest vulneret, *Deleat.* Idest occidat. *Disperdat.* Idest totaliter, vel multipliciter perdat, siue destituat. *Ne dicas in corde tuo.* Hoc est principium ad narrandum peccata Israelitarum, ne crederent se suis virtutibus illa attigisse. *Cum deleuerit eos.* Idest postquam deleuerit. *Propter iustitiam meam introduxi me Dominus.* Nullus enim quantumcunque sanctus de hoc potest gloriari, quia licet aliquis gratiam habens possit per illam mereri vitam æternam, vel alia bo-

I na secundum Dei ordinationem, tamen illam gratiam a se non habuit, neque eam meruit: alioquin gratia nõ esset gratia ad Roman. 10. cap. ideo istam gratiam per quã meretur a Deo habuit. meritum ergo a Deo habuit, quare non poterit rectè gloriari: ideo Apostolus in nullo gloriandum esse iudicat, nisi in infirmitatibus. secunda ad Corinth. 11. si gloriari oportet, quæ infirmitatis sunt gloriabor, ratio huius adhuc patet, quia gloria dicitur clara cognitio cum laude: laus autem est sermo explicans magnitudinem, quòd quando de aliquo magna narrantur, tunc dicitur laudari: magnitudo est in aliquo qui verè magna facit: Hebræi autem nihil magnum fecerunt, nã si gentes fortes Amorrhæorum destruxerunt, nõ ipsi de-

K struxerunt, sed Deus, & si concedant, quòd ipsi manibus suis hoc egerunt, dicendum est eis, quòd non fecerunt viribus suis, sed Deus donauit eis vires specialiter ad hoc, nam si relicti fuissent suæ naturali fortitudini, nõ potuissent delere, nec vnum ex Amorrhæis, quin potius ipsi ab Amorrhæis subito deleti fuissent, qui erant populi fortissimi: sic dicitur præcedenti capit. non diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum super quo iurauit patribus tuis: nihil enim laudandi sunt Hebręi cũ magnũ nihil fecerint, quia qui ab alio accipit, vel in virtute alicuius alterum vincit, gloriari non debet quasi ipse fecerit: sic ait Apostolus nihil habes, quod non accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? laudes autem illi qui magnitudinem egit dandæ sunt, scilicet Deo, qui vt ignis vorans, atque consumens velociter

contri-

contriuit, deleuit, disperdidit, vniuersas nationes has. A

Cum propter impietates suas istæ deletæ inter nationes. Idest, non fuerunt istæ deletæ, vt tu introducereris, sed ideo introductus es, quia istæ propter iniquitates suas delendæ erant. Deus nunquam aliquem destruit vt alium plantet, vel nunquam vnum deprimit, vt alium eleuet: quia potest vno eleuato alterum eleuare, vel vno non destructo alterum plantare, quia potentia eius est infinita, domini autem temporales hoc faciunt, qui habentes potentiam multum limitatam cum vnum hominem multum in potentia eleuare voluerint, aut multum ditare, vel honorare, necesse est, vt alios deprimant, & depauperent, nam tota potentia, & diuitiæ, & honor alicuius domini temporalis in seruos suos sufficienter distributa sunt: Si ergo aliquem alium vult ditare, vel ad magnam potentiam, siue honores eleuare, cum non habeat aliqua alia præter ea, quæ seruis suis distributa erant, necesse est, vt vni tollat ad alteri largiendum, vnum deprimat ad alterum eleuandum.

Deus non destruit, vel deprimit vnũ, vt alium leuet, q̃a ẽst potentia infinita.

Et hoc est, quod obijcit Boetius contra pecunias in secundo, de consolatio. probans, quòd felices non faciãt, quia non faciunt vnum diuitem sine alterius paupertate, vt patet in prosa quinta eiusdem, cum dicitur: At eadẽ, s. pecunia, si apud vnum quanta est vbique gentium congregetur, cæteros sui inopes fecerit, & vox quidẽ tota pariter multum replet auditum, vestræ vero diuitiæ, nisi comminutæ in plures transire non possunt, quod cũ factum est, pauperes necesse est faciant, quos relinquũt. O igitur angustas inopesque diuitias, quas nec habere totas pluribus licet, & ad quemlibet sine cæterorũ paupertate non veniunt. Deus autem non est huiusmodi cõditionis, nam est potentiæ infinitæ, ideo licet nunc multos diuites fecerit non depauperando illos, potest aliquo modo ditiores facere, quia diuitiæ eius nulla largitione exhauriuntur.

Nam infinitum est, cuius quantitatem accipientibus semper est aliquid vltra sumere: huiusmodi sunt diuitiæ Dei, potest quotidie facere plures diuitias quam factæ sunt, & sic de honore, & potẽtia, & fama, & robore corporis, & acutie intellectus, nam cũ ista multis distribueret, nihil tollendo eis, potest multo pluribus talia concedere, & sicut est de istis, ita est de gratia gratum facientẽ, quia licet eam multis dederit, adhuc potest multos alios gratificare, & sic Deus volebat dare Iudæis terrã bonam, quia promiserat patribus eorum; adhoc autem non erat necesse ei expellere populos Chananæorum de terra sua: nam illis non expulsis poterat Deus prouidere Iudæis de alia terra, ita bona, aut meliori, nulli alteri gẽti nocendo: nã potuissent deserta Arabiæ, quæ sunt terra vastissima, & tunc inhabitata ex defectu aquæ, & in dispositione terræ, facere optimæ cõplexionis, & abundãtissimã in fructibus, ita quòd Israelitæ optime ibi morarentur, & adhuc melius, quã in terra Chanaã, quia tamẽ Deus est infinite bonus, & ob hoc ubi soli cõpetit, vt ex eo, quod malum est, bona eliciat, vt ait Boetius, de consola. lib. 4. Prosa 6. cum populi Chananæorum mererentur expelli de terra sua propter malitias suas, & Deus eos expulsurus erat, atque deleturus, et si nullam aliam gentem ad terrã illã introducere deberet, & tamen ex hoc malo, quod erat pœnale, s. Chananæos expelli de terra sua, elicuit hoc bonum, q erat, Israelitas introduci in illam, & ista est clara mentio literæ, s. Non enim propter iustitias tuas, & æquitatem cordis tui ingredieris, vt possideas terram eorum, sed quia illæ egerunt impietatem, introeunte te deletæ sunt, ideo antequã iniquitates istarum completæ essent, Deus non expulit eas, nec tradidit terram Iudæis, sic patet Gen. 15. c. cum promisisset Deus Abrahæ, quòd in quarta generatione introduceret progeniem suam in terram illam, reddidit causam quare non immediatè introducebat dicens: Nec dum enim cõpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum, vsque in præsens tempus. Istas ergo Deus propter iniquitates suas expulit, te autem elegit, non quia tu bonus eras, sed quia sic iurauerat patribus tuis, impietates autẽ illorum fuerunt carnalia vitia enormia, Leu. 18. cap.

Infinitũ quid.

Deus ex malo bonum elicit, & hoc soli ipsi competit.

Non enim propter iustitias tuas. i. propter opera tua iusta. *Et æquitatem cordis tui.* Idest rectitudinem voluntatis interiorem ad bene operandum, in his duobus omne bonum opus perficitur, scilicet in bona, & recta voluntate, & debita executione.

Quibus perficitur opus bonum.

Vt compleret verbum suum. Quasi dicat; gentes istę delendæ erant propter peccata sua, & quia terra vacua manere non debebat, aliqua alia gens introducenda erat. Quare autem te magis, quàm alias gentes introduceret non fuit, quia iustior eras, sed vt Deus compleret, quod iurauerat patribus tuis.

Cum durissimæ ceruicis sis. Idest valde inobediens: nõ enim voluisti Deo rectè subijci. Et arguit sic Moyses. Quodlibet malum facit hominem iniustum esse, quãto magis ceruicis durities. Est enim inobedientia quocunque vitio maior, quia idolatriæ cõparatur primo Regũ, B decimoquinto cap. Melior est enim obedientia, quã victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietũ: quoniam quasi peccatum ariolãdi est repugnare, & quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere: est enim obediẽtia excellentissima virtus: inobediẽtia enim inter vitia maximum est per regulam oppositorum habituum. Est. n. obedientia virtus, quam Philosophus 5. Ethyc. iustitiã legalem vocat, quam dicit omnes virtutes excellere, sicut lucifer omnia astra; & est ratio, quia quęlibet virtus proprium actum habet, vt temperantia circa delectationes, & tristitias: fortitudo circa timores, & audacias, & sic consequenter de alijs virtutibus, iustitia autẽ legalis omnium virtutum actus habet, & per eam non fornicamur, non maledicimus, non rapimus, nõ occidimus, nõ C dimittimus scutum in bello, & aliter omne bonum facimus, mala cuncta fugientes, quia lex omnia mala vetat, & cuncta bona imperat; scilicet, non fornicari, non sedere, non dimittere scutum in bello, vt patet 5. Ethic. eodẽ modo per obedientiã omnia mala cauemus, & bona insequimur, quę in lege Dei conscripta sunt. Differt autẽ obedientia, siue iustitia legalis ab alijs virtutibus secundũ id, a quo operationis regulatio principaliter est: si. n. aliquis det eleemosynam, quia recta ratio secũdum habitum liberalitatis inclinat eum ad dandum, secundũ liberalitatem operatur, & si ab illicito delectabili abstineat, quia sic ratio recta iudicat voluntate inclinante tẽperatus, vel cõtinens est: si aũt det eleemosynã, quia lex mandat pauperi subueniri, & abstineat a delectabili illicito, quia lex mandat non fornicari, obediens, siue iustus legaliter est; idẽ modus assignabitur in actu mansuetudinis, fortitudinis, & cęterarum virtutum: ideo inobe D dientia idolatrię comparatur, quia idolatria omnia mala radicaliter continet, sicut inobedientia, vt primo Regum 15. capit. de nullo alio vitio legimus, quòd idolatrię comparetur.

Inobediẽtia, quomodo inter quecũque vitio

Et obediẽtia virtus excellentissima.

An iustitia legalis sit obedientia totius legis. Et quomodo intelligatur. Et quæ sit comparatio inter iustitiam legalem, & obedientiam. Quæst. 11.

Dictum fuit hic, quòd iustitia legalis est obedientia totius legis, quod quidem non est simpliciter verum: nã si intelligatur hoc, quantum ad ipsos subiectos legi, verũ est aliquo modo, & non totaliter, nã multa per E iustitiam legalem volumus, quæ non sunt scripta in legibus, quando tamen daretur perfecta legislatio in subditis, non oportebat esse prudentiam, sed solam obedientiam, vt ait Aristoteles in tertio Politic. ex quo videtur, quòd quãdo est perfecta legislatio, sicut semper est, q subditi non solum indigent obedientia ad faciendũ bonum, sed etiã prudẽtia, quia aliqua bona sunt, quę sunt extra legem etiam, ad quę tamen dirigit iustitia legalis.

De prælatis autem, & dominis manifestum est, quòd non est in eis idem obedientia, & iustitia legalis, quia obedientia non debet esse in eis, cum obedientia sit respectu alicuius maioris.

Aliqui tamen voluerunt, quòd iustitia legalis simpliciter esset obedientia totius legis: lex enim omnia bona præcipit, vt patet quinto Ethycorum, cum aliquis agit aliquod bonum, quia mandat lex, vocatur iustus legaliter, & isto modo actus omnium virtutum possunt cadere in-

te in iustitia legali, si autem aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum temperatus est; si autem nõ fornicetur, quia lex vetat fornicari, obediens est, & hoc tenet aliqualiter Franciscus de Mayronis super tertium Summariũ. Sed non propriè dicitur, quod iustitia legalis sit obediẽtia. Primò, quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quàm obedientia: amplior quidem, quia obedientia solum extenditur quãtum ad ea, quæ in lege scripta sunt, vel à rectore politiæ mandantur, iustitia autem legalis comprehendit omnẽ actũ humanũ: nullus est n. actus, siue de quo data est lex, siue de quo non est data, quẽ ad bonum commune ordinare non possumus; ad plura ergo valet iustitia legalis quàm obedientia est. Item secũdò, quia iustitia legalis est nobilior, altior, & perfectior quàm obedientia, quia nobilior, & perfectior actio est G diligere, quàm obedire: patet quia obedientia est dispositio ad finem, finis aũt fruitionis in ipso amore consummatur, sed iustus legaliter facit omnia quæ communitati expediunt, non quidem, quia lex mandat, (quia dato, quòd lex non mandaret, faceret) sed quia sunt bona, & vtilia communitati, inquantum diligit communitatem; obediens autem solum aliquid agit, quia lex mãdat, vel ipse rector politiæ; ergo perfectior est iustus legalis. Itẽ si iustitia legalis esset obedientia omnium legum, nõ esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, quia lex recta, quæ non est apostediasmenos, ordinat omnia in bonum commune, vt ait Philosophus in 5. Ethic. in princ. intentio tamen facientis esset per se ad H obedire legi, per accidens autem ad procurare bonum commune; sed contrarium vult Philosophus in 5. Eth. nam dicit, quòd iustitia est ad bonum commune alterius, & particularis iustitia directè est ad bonum alicuius particularis. Iustitia legalis est directe ad bonum commune, & per se, ergo non debet primo intendere obedire legi, sed bonum commune. Itẽ patet hoc, quia iustitia legalis dicitur preciosissima virtus inter cæteras, sicut lucifer & hesperus inter stellas, vt patet 5. Ethic. in princ. & hoc est, quia est de maximo bono, cum aliæ virtutes intendant quędam bona particularia, sed intendere bonum commune est maius bonum quàm obedire legi; ergo iustitia legalis est de communi bono, & non est obedientia. Antecedens patet, quia lex posita est propter bonum commune, cum sit quędam mensura, vel regula directiua actuum humanorum in bonum cõmune, vt est I de se notum. Et patet sæpe in 5. Eth. nisi sit apostediasmenos, i. lex posita sine ratione, quę propriè nõ vocatur lex, sed finis semper est nobilior his quę sunt ad finẽ, vt patet in Prologo 1. Eth. ergo bonũ commune erit maius bonum quam obedientia legis, & sic non debemus procurare bonum commune, vt obediamus legi, sed obedire legi, vt procuremus bonum commune. Item patet hoc clarissimè quia iustitia legalis est ꝓpria virtus Principis, cum ipse sit persona publica, & sicut alij se habent ad bona particularia, tanquam ad bona propria, & adæquata, ita Princeps se habet ad bonum commune, tanquam ad bonum proprium, & adæquatum ei, sed Princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus non est, vt patet instituta quibus modis testam. infirmãtur. §. vlt. vbi dicitur, D. Seuerus, & Antoninus sępius rescripserunt, licet legibus soluti simus, legibus tamen viuimus. Nõ ergo pertinet obedientia legalis ad Principem, ergo non est obedientia legis iustitia legalis, quæ maxime ad Principem pertinet. Si ergo dicatur, quòd iustitia legalis est obedientia totius legis intelligẽdum est, vt supra declarauimus. *Memento ne obliuiscaris.* Hic ponitur secũdum. s. peccatorum eorum historica narratio. *Quomodo ad iracundiam prouocaueris.* Peccare enim malum est, sed memoria peccati bona est, quia humiliorẽ, & cautiorem hominem reddit, ideò aliquãdo Deus suos cadere permittit, vt meliores fiant, alicui indirectè magis cecidisse profuit, quàm stetisse alteri; qui enim stetisse se meminit, aut torpore deficit, aut inani gloria cadit, nisi Dei gratia specialissimè teneatur. Petro enim magis Christum negasse, quàm non negasse profuit, licet negasse malum esset, quia testatur Euangelium, quod post ne

Dictum pulcherrimum Cæsarum.

Memoria peccatorũ manere debet.

F gationem amare fleuerit: alij autem Apostoli Christũ patientem flebant, Petrus autem se miserrimum peccatorem Christum negasse inextimabiliter dolebat, & tã valde præcordijs eius doloris sensus immersus est, vt quamuis post Christũ viderit, & Spiritu sancto repletus fuerit, vsque ad mortem quotidianus, ei mæror mãserit, vt testatur beatus Clemens in itinerario. Qui autem peccauit, & se peccauisse oblitus est, omnium pessimus est, quia ex obliuione peccati se iustis æqualem facit. Magnam ergo oportet peccatorum manere memoriam.

Quando memoria & recordatio peccatorum est bona, & quando est periculosa. Et distinctio peccatorum elegans. Quatuor mirabiles regulæ circa hoc. Cautelæ etiam adduntur prudentissimæ, quo ad recordationem eorum, quæ ad delectationem gustus, & venereorum pertinent.

Quæst. III.

De memoria autem peccatorum distinguendum est, quia recordari peccata ad quotidiè deplorandum & si simpliciter bonum sit, tamen in memoria quorũdam peccatorum periculũ magnum est. Ideo sciendũ, quod peccatorũ quædam sunt, circa transgressionem rationalis, quędã circa transgressionẽ irrationabilis, quędã circa transgressionẽ irascibilis, quędã circa transgressionẽ concupiscibilis. Circa trãsgressionẽ rationalis vis datur regula generalis, quia omnia peccata facta per trãsgressionem rationalis vis debẽt tradi cõtinuæ memoriæ, nec est aliquod periculum in sępissimè memorando ea: di- H cuntur peccata facta per vim rationalẽ illa, quæ sunt in tali materia, circa quã, non intendit concupiscibilis, nec irascibilis, nec est nobis talis materia cõmunis cũ pecoribus, vt circa amorẽ Dei, circa cultũ eius, circa honorẽ parentũ, circa desideriũ sciendi, circa appetitũ famæ & honoris, nã ad ista nullo modo attingũt bestiæ, sed soli homines. Circa omnes istas distinctas materias cõtingit errare, & bene agere. Est tamen fundamentũ circa istã materiam de memoria peccatorũ, quòd memorari peccata semper valde bonum est nisi ex memoria peccati reincidamus in illud. Dantur ergo propter hoc 4. regulæ, s. quando ex memoria est periculũ reincidendi, & quãdo non. Prima est quã diximus de peccatis factis per transgressionẽ vis rõnalis, quòd memoria taliũ peccatorum nunquã est periculosa: vt si aliquis peccauit diligẽdo magis I tẽporalia quàm Deum, non est periculosum, quòd continuè recordetur de illo, vel si peccauit contra cultũ, vt si coluit Idola, vel obseruauit auguria, vel de Deo male credidit, vel nomẽ Dei blasphemauit, vel in nomine eius periurus fuit, vel sacram Scripturã corrupit, vel scientiam necromanticam, aut aliam prohibitam desiderauit, aut honorem indebitum cõcupiuit, aut se de aliquo iactauit, aut charitati fraternæ, vel bonis proximi inuidit, vel parentibus non obediuit, & sic de infinitis in hunc modum, quorum omnia sunt per transgressionẽ vis rationalis, memoria illorum vtilis est, quia sic conterimus, nec est aliquomodo periculosã, quia ista non sunt talia, quæ secundum se sint delectabilia, & possint peruertere iudiciũ, & sic beato Petro semper profuit memoria negationis Christi: nam Christũ negare pertinet ad trans- K gressionem vis rationalis: nam per solam vim rationalẽ Christus cognoscitur, & per eãdẽ solam Christus negatur: profuit aũt, quia quotidie Petrus memorans se tam enormẽ delictum, quod magis scelus atque scelestissimum est, cõmisisse, inconsolabiliter dolebat, & erat ei cõtinuus planctus, ac si Christum coram se semper videret morientem, & seipsum quotidie detestabatur viliorẽ bestijs se existimans, qui suum benignissimũ Redemptorẽ in sinceto ore abnegasset. O beate Senex, ac per hoc cæteris Apostolis dignior, & ipsi Christo, quem negauerat acceptior, & fœlices illæ lachrymæ quæ eum ad tantum dignitatis gradũ euexerunt. In memoria huius sceleris nullum periculum erat, quia non poterat apparere delectabile ipsi peccanti, vt rursus ad talia laberetur. Circa transgressionem, quæ fit per vim irascibilem, est dicendum (& sic secunda regula) quòd memoria peccatorum pertinentium ad irascibilem nũquam est periculosa, sed

Prima regula.

Apostoli in Principis Apostolorum laudem.

sem-

semper vtilis, dicuntur peccata facta per vim irascibilem illa, quæ fiunt insurgente passione iræ, vt occidere, percutere, maledicere, detrahere, falsum testimonium dicere, infamare, & similia: si enim aliquis occiderit alterum, & semel doleat occidisse, nō est periculosum quod semper, & continue memoretur illam occisionem, quia semper illa apparebit, vt mala, & detestabilis, nec per memoriam eius deducitur homo ad desiderandum facere ea iterū, quia ista non possunt apparere bona cum secundū se sint mala, licet appareāt bona propter alterum ipsi irato qui intendit vindicare iniuriam, vel contemptum, se dato autem animo a passione iræ, & cessante causa priore quandocunque talia in memoriam euenerint, iudicabuntur mala atque detestanda, eadem ratio est in periurum esse, percussisse, infamasse, falsum testimonium dixisse, & sic de cæteris in hunc modum, quæ pertinent ad irascibilē:

2.Regula. nam in illis nullum periculum est recolendo ea. Circa transgressionem quæ fit per concupiscibilem est distinguendum, nam quædam sunt quæ concupiscūtur, & sunt spiritualia, vt honor, scientia, fama, fauor populi, potentia, & sic de alijs, & concupiscentia istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, quia vis concupiscibilis, & irascibilis sunt nobis communes cum bestijs, sed nulla bestia desiderat honorem, scientiam, famam, potentiam, & similia, desiderium ergo istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, sed ad appetitum ratiocinatiuum qui est spiritualis, & sic peccare in talibus fit per transgressionem vis rationalis, & non concupiscibilis, ideo reducuntur ad primam regulam de transgressione rationalis vis. Alia est concupiscentia quæ est ad res corporales, & ista est duplex, quædam ad res vtiles, alia ad delectationes. prima quæ est ad res vtiles secundum quid pertinet ad rationalem, & aliquo modo ad concupiscibilem, sed magis ad rationalem: nam sicut desiderare potestatem, & dominiū pertinet ad vim rationalem, ita desiderare dominium super res quæ possunt possideri, pertinet ad rationalem, & patet, quia sicut bestiæ non desiderant honorem, vel dominium ad inuicem, ita nec desiderant aliquid possidere, nec quicquam possident cum nesciant quid sit quicquam possidere, aliquo tamen modo ista concupiscentia pertinet ad vim concupiscibilem, inquantum pleraque

3.Regula. de vtilibus coincidunt cum delectabilibus, quæ proprie pertinent ad vim concupiscibilem. Circa primum horū, scilicet circa transgressionem, quæ fit per concupiscibilē rerum vtilium, est quando aliquis furatur, vel violenter rapit, aut per vsurarios contractus, aut symoniacos, aut quascunque alias extorsiones acceperit ab altero aliquā de rebus possessis, & tunc fit tertia regula, quod memoria peccatorum quæ fiunt per transgressionem concupiscentiæ rerum vtilium nunquam est nociua, sed semper fructuosa, ideo si aliquis rapuit bona alterius, & sæpe postquam semel pœnituit, recordatur de illo furto, vel rapina, aut alijs fraudibus, magis dolebit, nec est periculū aliquod, quod per huiusmodi memoriam inclinetur ad faciendum iterum tale malum, quia non proponitur in ratione talis delectabilis, ꝙ immediatè alliciat ad agen-

4.Regula. dum. Circa transgressionem quæ fit per concupiscentiā delectabilis datur quarta regula, quod memoria peccatorum per transgressionem in delectatione tactus, & gustus est periculosa, scilicet quòd per talem memoriam facile ille qui memoratur, potest incidere in peccata priora. ratio diuersitatis est inter ista, quia illud malum, quod apprehenditur per transgressionem rationis, vel malum quod apprehenditur per transgressionem irascibilis, non sunt talia quæ apprehensa moueant ad fruendum ipsis, ideo etiam si aliquis recordetur eorum, non mouetur ad operandum secundum illa, irascibilis namque mouetur ad prosecutionem iniuriæ, quod non est bonum secundū seipsum, immo durum, & terribile, sed mouetur per tristitiam, quia omnis iratus agit tristatus, vt ait Aristot. in 7. Ethyc. & tristitia pro tunc agit apparere bonum id, quod non est, vnde si illius vindicta proponatur alio tempore in quo non sit motus iræ insurgens ex iniuria, vel contēptu, iudicabit malum esse prosequi vindictam. Delectabile autem quomodocunque proponatur, mouet ad delectationem, & fruitionē sui, cuius fundamentum est, quia

A totum bonum, & fœlicitas cuiuslibet hominis, aut alterius animalis consistit in quadam delectatione, delectationes autem sunt diuersæ, quia quædam sunt secundum intellectum, quas vocat Aristot. delectationes secundum Phylosophiam, vt patet 2. Poli. aliæ sunt delectationes secundū corpus, quæ sunt in actu cuiuslibet potentiæ, quælibet namque potentia bene disposita habens obiectum perfectum a quo immutetur, habet delectationem in illa immutatione, ideo visus in videndo delectatur, auris in audiendo, gustus in gustando, tactus in tangendo, delectationes autem tactus, & gustus sunt grossiores delectationibus aliarum potentiarum, & communiores nobis cum bestijs: nam bestiæ solo tactu, & gustu delectantur, licet cæteras potentias habeant, vt declarat pulchre Arist. in 3. Ethyc. cap. de temperantia. homines etiam com

B muniores habent inter se istas quàm cæteras: nam ex natiuitate incipiunt delectari secundum gustum sumentes cibum, & consequenter in cibis, potibus, & tactibus succedente ætate, ex quo concludit Aristot. in 7. Ethyc. cap. vltimo, quod delectatio est summum bonum cuiuslibet rei, quia omnes res inclinantur in delectationem, & omnia agunt propter delectari, licet non sit eadem delectatio omnibus, quia tamen communiter delectationes tactus, & gustus sunt magis corporales, & magis notæ, has solas desiderant cum dicit, & persequi autem omnia, & bestias, & homines delectationem signum quoddā eius, quod est esse aliqualiter optimum, ipsa fama autem non omnino perditur quam populi multi famant, & postea subiungitur, sed assumpserunt nominis hæreditatem cor- *Delectatio est cuiuslibet rei summum.*

C porales delectationes propter, & plures inclinare in ipsas, & plures participare ipsas, propter igitur solas cognitas esse has solas existimant esse. Patet ergo ex his, quod delectabile, quod est in tactu, & gustu, cum apprehendū tur mouent ad fruitionem sui, cum ipsa accipiatur, vt maxima bona fruibilia. id autem in quod tendit irascibilis non est aliquid fruibile, ideo non, ita mouet, sicut delectabile: nam ad prosecutionē vindictæ solum mouemur existente motu iræ, & si proponatur nobis prosecutio vindictæ non existente motu iræ nō mouebimur, proposito autem delectabili, siue habeamus passionem actualiter insistentem, siue non habeamus, mouemur ad fruendum illo: nam si passio est ipsa impellit, si autem nō est delectabile ipsum confestim mouet eam ex fundamento supra posito. Et ex hoc infert Philosophus correlarium in septi

D mo Ethicorum, in capit. de comparatione concupiscibilis, & irascibilis, scilicet quod ira audit rectam rationem, vel phantasiam syllogizantem, scilicet, quia audit primū syllogismum in quo concluditur, quod debet sumi vindicta, sed non audit secundum in quo debet concludi qualiter sit sumenda, & quantum, & propter hoc errat, vt latius declarauimus Exodi 20. capit. concupiscibilis autem nullo modo audit rationem, vel phantasiam syllogizantem, sed immediate vt proponitur, siue per phantasiam, siue per rationem, quod aliquid est delectabile, mouet ad fruitionem. Omnia supradicta communia sunt quantum ad delectationem tactus, & gustus: nam vtraque mouet ad fruitionem, & vtriusque memoria periculosa est, sed magna differentia inter ista est, quia recordatio circa peccata quæ sunt in transgressione gustus, non sunt ita pe *Nota de ira.*

E riculosa, sicut peccata per transgressionem tactus, quia quantocunque aliqua delectatio est maior, tanto magis mouet, delectatio autem quæ est in tactu, scilicet quantum ad actus venereos fortior est quàm ea quę in gustu, & sine aliqua comparatione magis mouet quàm delectatio quæ est in gustu, patet enim in amantibus, quia amantes fortissime maxime illi qui habent amorē hæreos quę est quædam passio de qua late diximus, Genes. 34. capit. isti namque amando deficiunt, & frequenter moriūtur, amor namque fortissimus est, vt ait Seneca in tragædia quarta quæ incipit Hyppolitus, tragædia septima, quæ incipit Medea, de quo late diximus Gen. 29. cap. desiderium autem alicuius cibi qualitercunque ille apparatus sit non cogit hominem deficere, dum tamē homo habeat alia quæcunque grossa cibaria quibus vescatur. multæ quoque aliæ fortitudines, & difficultates sunt in hac concupiscentia venerea, quæ non sunt circa delectationem

tactus,

tactus,& gustus,de quibus longum esset hic cuncta congerere,sed in multis locis particulatim dictum est.immanere ergo cogitationi alicuius istorum valde periculosũ est:nam immediate, vt apprehenduntur, concipiuntur, vt per se bona,& mouent ad suam fruitionem,vnde contingit,quod ille qui recordari volebat eorum,vt doleret, versa vice incipiet delectari,& assurgere in eorum desiderium.Si ergo aliquis peccauit in transgressione circa delectabile, quod est in gustu vescẽdo cibarijs multum delicatis,& apparatis,& nimis saporosis,recordari istorum satis magnus labor est, & si recordatio fiat,debet esse cũ magna cautela quantum ad duo,scilicet quantum ad recordationem circunstantiarum particularium, & quantum ad immansionem diuturnam, vel non diuturnã talis recordationis primum est, quod cum voluerimus recordari de peccato facto circa talem delectationem gustus,quod non recordemur, vel non inquiramus particulariter omnes circunstantias illius delectationis, scilicet, quod non recordemur de omnibus apparationibus talium ciborum, vel potuum, nec recordemur, quomodo delectabamur, quando sumebamus tales cibos, aut potus, vel quomodo nobis erat ad superabundantiam, vel quotiens assumebamus: nam ista particulariter considerata multum mouent appetitum ad fruitionem. Si ergo voluerimus recordari talis peccati ad dolendum de eo, solum oportet sic recordari, quòd grauiter peccauimus, assumendo cibos illicitos tempori,vel personæ, & sic transire. Secundum attẽdendum circa hoc est,vt non annimoremur multum tali memorationi:nam dato,quod solum consideremus vniuersaliter,si longa memoratio est,reducet nos ipsum delectabile ad considerationem particularem,& tunc stabit inconueniens,quod ante,sæpe namq; etiam nobis nolentibus recordari de talibus delectationibus insurgit ipsa cogitatio propter fortem impressionem quæ in phantasia est, & tunc aut nos fortiter tribulant,aut confusibiliter superant.Sic dicebat Maria Ægyptiaca,quæ cum stetisset 29. annis in deserto habens secũ solos tres panes qui duri erant versi quasi in naturam lapidis, ita vt essent incomestibiles, & carens vestibus tot annos patens ardenti soli,& gelido aquiloni,durissimos tolerauerat labores,& tamen post hęc omnia insurgebat ei cogitatio de delectationibus cibi, & potus, quas habuerat in Ægypto sic dicitur in libro qui de vita eius mẽtrice scriptus est:

Nota cautelas in recordatione peccato rũ gustus, et voluptatis.

Pisces Aegypti humique cupido relicti
Me miseram tangunt, & ea vehementius angunt.

Patet hec & ex Epistola Hieron. ad Eustoch.

Circa transgressionem peccatorum per transgressionem actuum venereorum adhuc maior cautela adhibẽda est, cum maius periculum sit, vt supra probatũ est, & in hoc dicendum est, quod memoria qualiscunque in viris adhuc potentibus, & in iuuenibus,qui adhuc fortes stimulos sentiunt, satis periculosa est: difficile est enim, quod nõ delectemur in eo,quod nobis delectabile est, si ad memoriam reduxerimus, ideo illis qui adhuc fortes stimulos sentiunt,licet de malis præteritis pœnitere incipiant, consultius atque melius esset, non reducere ista peccata ad memoriam, & si velint dolere de malis commissis,doleat de alijs malis, & non de istis pro tunc: nam satis superque satis eis est labores tolerare insurgentes ex ipsa cõcupiscentia per seipsam nullo reducente eam ad memoriam, quanto magis si nos ad memoriam reduxerimus? Si tamen aliquis sit taliter dispositus forte per labores nimios, & abstinentias fortes,quæ carnis edomant igniculum, vt a memoria talium cito non superetur, adhuc distinguendum est.Quia istud peccatum actus venerei aliquando fuit per fortem amorem, aliquando per paruũ, aut nullum. Pro quo considerandum, quod aliquando homines mouentur ad actus venereos,ad solam expletionem libidinis,scilicet ad captandam delectationem quę est in actu venereo,& extinguendum,vel mitigandum illum stimulum cruciantem, & non se determinant ad aliquam certam fęminam, sed quęcunque apponeretur, in qua posset expleri libido sufficeret, & amplius non curarent, & tunc amor nullus est qui est affectio ad aliquam personam sub ratione talis delectabilis venerei: & hoc etiam non est forte, nam pro tali desiderio non multum

F homo cruciatur, nec apponeret se ad magna pericula. Aliquando mouetur homo ad desiderium actus venerei, & non indistincte,scilicet ad explendam libidinem cum quacunque, sed ad certam personam quæ apprehẽditur sub ratione magni boni, & magni delectabilis, ita quod illa persona amatur sub isto amore, & si alia quæcunque apponeretur non moueretur in illam, immo displiceret, & tunc est hoc quoddam terribile, quod omnia frangit, omnia destruit omnia domat, viros quoque ipsos fortes ad veras compellit lachrymas, & facit eos torpere atque deficere, & ad nihil vtiles esse,vt patet de viro Gallo diligente & deficiente in amorem illius, de quo multa pulchra, & tenera, Virgilius in libro Bucolicorum ecloga decima, quæ incipit.

Extremum aretusa mihi concede laborem.

G Idem patet de Achille qui ardens amore Polixenæ cum esset in bello Troiano iacebat in lecto pulsans musica instrumenta, cum esset fortissimus vir dimittens alios ire ad bellum, cum sine ipso nihil proficerent, de quo Ouidius in libro Epistolarum in Epistola Briseidis ad Achillem quæ incipit,

Quam legis a rapta Briseide litera venit.

Amor iste vtit,laniat, & fortes viros ad indigna officia subijcit, vt patet de Hercule viro fortissimo, qui propter amorem Ioles filiæ regis Ætholiæ seruitia puellaria fecit nendo, & domum verrẽdo, & se vestibus muliebribus induendo, de quo Ouidius in libro Epistolarum Epistola Deianiræ ad Herculem quæ incipit,

Gratulor Aetholiam titulis succedere nostris
Victorem vita succubuisse queror.

H Idem patet per Ouidium in libris Fastorum de hoc meminit Ioannes Bocatio de Certaldo in libro de casu, & ruina Principum, & Seneca tragædia 4. carmine 3. quod incipit:

Diua non vti.

Et dicit:

Natus Alcmena posuit pharetras:
Et minas vasti spolium Leonis.
Passus aptari digitis smaragdos:
Et dari legem rudibus capillis.
Crura distincte religauit auro:
Luteo plantas cohibente socco,
Et manu clauam modo qua gerebat
Fila deduxit properante fuso.

I Sicut hoc viris intolerabile malum ad omnia eos impellit, ita fœminę si talem amorem conceperunt ad fortia opera, & supra earum conditionem efferuntur, patet de Phedra amante Hyppolitum, vt ait Seneca tragædia 4. in tertia parte carminis. 4. quæ incipit,

Quis me dolori,

Cum diceret ipsa:

Me, vel sororem Hyppolitem, vel famulam voca
Famulam potius omne seruitium feram
Non me per altas ire si iubeas niues
Pigeat gelatis ingredi pindi iugis
Non si per ignes, & infesta agmina
Cunctis paratis ensibus pectus dare
Mandata recipe sceptra me famulam accipe.

K Circa ista duo ergo licet vtriusque periculosa sit memoria,valde tamen distant: nam memoria actus venerei primo modo qui ad solam libidinem explendam fuit, quia amorem nullum habuit incitantem, non est ita difficile memorari,vt si quis recordetur se peccauisse cum meretrice, ad quam amor nullus est, nisi libidinis solius causa explendæ, non erit valde difficile. Nisi forte cum actus iste memorandi aduenisset, ipse qui eum habet,passionatus existeret,quia tũc ad quodlibet facillime cadit. Ideo generaliter cauendum est, vt quandocunque aliquis qui vult pęnitere de actu illicito venereo, habuerit passionẽ cõcupiscentiæ actualiter insurgentem, ne reducat ad memoriam delicta sua per actum venereum perpetrata qualitercunque illa fuerint: nam putans se per hoc reducere ad dolorem magis inducet sibi concupiscentiam: nam si contra eã quæ nobis nolentibus insurgit,pugnare nõ possumus, quanto magis contra illam quæ a nobis voluntarijs inducitur? Sunt etiam consideranda circa istam memoriam

moriam huiusmodi peccati illa duo quæ supra dicebamus, de cibo, scilicet, vt non sit consideratio omnium circumstantiarum particularium, quæ in hoc actu magis q̃ in alijs stimulant, scilicet qualis ei delectatio insurgebat ante opus insistente passione, sit compleret. Idem de diuersis actibus, & alijs partibus, quæ periculosæ cogitantur atque periculosius enarrantur: nam si ad ista veniamus nullus est qui non cadat. Cauendum est secundum, vt etiam si in vniuersali ista recordemur, vt non immoremur tali cogitationi vniuersali: nam ex cogitatione vniuersali cui immoramur, insurgit particularis cogitatio: cũ natura nostra ad hoc valde prompta sit, & etiam nobis nolentibus eueniunt cogitationes particulares circa talia. Circa alterum membrum, scilicet circa transgressionẽ quæ est in actu venereo dirigendo ad aliquam personam singulariter, secundum, quod supra dicebamus, regula vniuersaliter danda videtur, quòd talia ad memoriam reducere periculosissimum valde est, & nullus homo quantumcunque eleuatus deberet ista ad memoriam reducere: nam amor iste nimius viscera penetrat, & emollit, & fortissimas vires habet, talis namque post multa tempora recrudescit, & integer redditur, ita vt fortes viros superet auferendo virtutis rigorem, & viscera fœminea inducendo. Vnde Ouidius in 2. lib. de remedio amoris demõstrat non esse videnda, nec ad memoriam reducendo loca, & tempora, alias circunstantias secundum quas aliquis delectatus fuit cum ea, quam singulariter diligebat dicens.

Amoris potentia.

Et loca sæpe nocent, fugito loca conscia vestri
Concubitus, causas mille doloris habent.

O Deus quam terribile quid. Opera enim fortitudinis circa maxima terribilia viros fortes non terrent, hæc autem tantum corda fortium emolliunt, vt ad lachrymas teneras compellant, quia fortis est, vt mors dilectio, vt patet Canticorum 8. c. nam lampades eius lampades ignis atque flammarum, aquæ multæ non poterunt extinguere eam, & flumina non obruent illam. Ab hoc ergo periculo securi non sunt, nisi qui totaliter ea a memoria etafferunt: huiusmodi autem terribile quantum est nulli sciunt, nisi qui aliqualiter experti sunt: proferant ergo sententiam qui viderunt, quòd ab hoc dulci periculo, atque delectabili malo, & amara iocunditate, summopere cauendum est, quòd nemini contingere arbitror, nisi ei qui totaliter a memoria excluserit. Cauendum ergo tanquam ab igne, & venenato serpente huiusmodi rem ex quacunque causa saltem leuissime recogitare, quia ex hoc verus ignis exardescit. Multæ quoque aliæ circunstãtiæ, & modi circa istam transgressionem sunt, quarum quasdam attingere impossibile videtur. Alias autem licet dicere possemus, subticere conuenientius est, ne in vlterius stilus protendatur, de materia amoris, & remedijs eius, & aliquibus satis vtilibus circa hoc latius dicetur (Deo dante) super 13. cap. secundi. Reg. & ibi videre poteris. *In solitudine.* Idest in deserto: in eo enim multotiens Deum ad iracundiam prouocauit, vnde Deus de eis conqueritur, quòd decies eum ad iram prouocauerint Nu. 14. cap. *Ex eo die quo egressus es de Aegypto.* Idest de Ramesse in qua habitabant, vt patet Numeri 33. cap. antequam transirent mare rubrum contra Deum murmurauerunt videntes Pharaonem super se venientem, & ista fuit prima murmuratio Exodi 14. cap. deinde murmurauerunt in deserto Syn pro pane, & carnibus Exodi 16. ca. deinde in Raphidim pro aqua Exo. 17. ca. *Vsque ad locum istum.* Idest vsque ad loca planiora loca Moabitarum contra Phanum Phegor, & super Iordanem, vbi Moyses ista loquebatur, vt supra 3. cap. *Semper aduersum Dominum contendisti.* Inobediens mandatis eius, & non habens cor perfectum, & fidele cum eo. *Nam in Oreb.* Idest in monte Synai. *Prouocasti eum.* Vitulum fabricando, & adorando, dum Moyses maneret cum Domino in monte Exodi 32. cap. *Iratus delere te voluit.* Dixit enim mihi dimitte me vt irascatur, furor meus super eos, delebo eos, te autem faciam in gẽtem magnam. *Quando ascendi in montem.* Idest postquam ascendi, quia in vltima die qua veniebat Moyses de monte, ipsi adorauerunt primo vitulum Exodi 32. cap. *Vt acciperem tabulas pacti, quod pepigit vobiscum Domi*

A *nus.* Istud est pactum decem præceptorum: nam decem præcepta sola erant scripta in tabulis illis lapideis, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, & ostendit vobis pactum suũ quod præcepit, vt faceretis, & decem verba quæ scripsit in duabus tabulis, & propter hoc arca quæ erat intra sancta Sanctorum, vocabatur arca fœderis, vel arca testamẽti, quia in ea continebantur tabulæ lapideæ habentes in se decem præcepta, quæ erant pactum Dei, vel fœdus, siue testamentum, quod idem signant, hoc autem fuit fœdus inter Iudæos, & Deum, quia licet ista præcepta decẽ essent de iure naturali & pertinerent ad omnes gentes, tamen Deus specialiter petiuit a Iudæis, vt seruarent ea, & ipse promisit, quòd si ipsi seruarent ea, daret eis bona multa, & acciperet eos in populum peculiarem de cunctis gentibus, & ipsi promiserunt ea seruare, & sic fuit factum pactum ex consensu vtriusque partis, cum dicitur
B Exodi. 19. cap. vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta, ad completionem autem huius pacti secutus fuit consensus populi, vt patet eo. cap. cum dicitur, respondit que vniuersus populus simul, cuncta quæ locutus est Dominus faciemus, & post hoc venit Deus ad dicendum verba pacti huius, & incœpit dicere decem præcepta, vt patet ibidem consequenter Exodi 20. cap.

De pacto Domini cum Israelitis, & quæ in eo pacto comprehendantur. *Quæst. IIII.*

C

ET sciendum, quòd non solum est pactum Domini cũ Israel pactum de decem præceptis: nam etiam pactũ est de præceptis cæremonialibus, & de præceptis iudicialibus, & patet quia, sicut ad confirmationem aliorum pactorum inter homines fiebat diuisio alicuius animalis in partes, vt transirent paciscentes, vt patet Gene. 15. cap. secundum, quòd ibi late declaratum, & aliquando fiebat confirmatio pacti occiso aliquo animali, & spargendo sãguinem super ipsos paciscentes, ita Moyses confirmans pactum inter Deum, & populum facta immolatione, aspersit populum sanguine, & altare, & librum legis, vt patet Exodi 29. cap. cum dicitur hic est sanguis fœderis, qđ pepigit vobiscum Dominus super cunctis sermonibus
D his, sed constat, quòd tunc in libro legis, quem ipse monstrabat, erant scripta decem præcepta, & præcepta cæremonialia, atque iudicialia quæ continentur Exodi 21. & 22. & 23. cap. nam in cap. 24. consequenter eiusdem libri dicitur quomodo Moyses descendit de monte, & narrauit omnes sermones Domini, & postquam consensit populus sequitur ibidem, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & sic intelligebatur de præceptis decalogi quæ iam præcesserant, & de præceptis cæremonialibus, atque iudicialibus, quæ tunc data fuerunt, de ista confirmatione fœderis Apostolus ad Hebræ. 9. cap. vnde nec primum quidem, sine sanguine dedicatum est: lecto enim mandato legis a Moyse vniuerso populo capiens sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque librum, & omnem populum a-
E spersit, dicens hoc est sanguis testamenti, quod mãdauit ad vos Deus, vocatur tamen pactum Dei principaliter pactum, quod continetur in duabus tabulis, scilicet decẽ præcepta, quia illud pepigit Deus per se cum Hebræis, scilicet per Angelum suum, cæremonialia autem, & iudicialia per Moysen pepigit cum Israelitis. *Et perseueraui in monte quadraginta diebus ac noctibus.* Scilicet prima vice qua ascẽdi pro primis tabulis. *Panem non comedens, & aquam non bibens.* Quia sola Dei visione abundãtissime pascebatur: non .n. in solo pane viuit hõ, sed in oĩ verbo, qđ procedit ex ore Dei, vt patet præcedenti cap. *Dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas.* Scilicet in fine quadraginta dierum. *Scriptas digito Dei.* Idest ministerio Angelorũ, de his magis diximus Exodi 34. cap. *Continentes verba omnia quæ vobis in monte locutus est de medio ignis.* Idest de-

F cem

cem præcepta quæ vobis in monte Synai in voce tubæ locutus est. *Quando concio populi.* Idest multitudo, vel congregatio de coeo, cois, idest cõiugo, vel de cunctus, a, um, *Congregata est.* Idest in die quo tota multitudo exiuit de tentorijs suis, & congregata est circa radices montis Synai, vt audiret legem, in Hebræo habetur. *In die populi.* Idest in die quo congregatus est populus. *Et idem est tabulas fœderis.* Idest in quibus scriptum erat pactum, vel fœdus, quod pepigerat Deus cum Israel ad futuram rei memoriam. *Quia populus tuus.* vocauit Deus Israel populum Moysi, quia iam per peccatum non erat populus Dei, vel quia Moyses eis præerat spiritualiter, & tẽporaliter, & hoc melius videtur, quia subiungitur. *Quem eduxisti de Aegypto.* Et sic totum regimen populi Deus Moysi attribuebat, quare populus eius iuste vocabatur: vel vocat eum populum suum, vt moueat eum ad orandum pro eo tanquam pro re sua. *Deseruerunt velociter viam, demonstrasti eis.* Idest doctrinam colendi vnum solum verum Deum. *Fecerunt, sibi conflatile.* Idest vitulum qui per conflationem auri, & argenti opere fusorio fabricatus est. *Rursumque ait dominus ad me cerno, quod populus iste.* Ista exposita fuerunt Exo. 32. & Num. 14. cap. *Cumque de monte ardente descenderem.* Idest de Synai qui tunc præsente Deo flamma, & fumo opertus erat, vt supra 5. cap. *Proieci tabulas de manibus meis.* Quia cum vos viam Domini deseruissetis colentes idolum, nihil lex proficiebat, ideo ex quadam ira quæ magis per zelum quam per vitium dici potest, confregit tabulas, cui enim profuturæ erant cum Deus omnes subito delere vellet? Aliqui autem Iudæi magis excusare volentes Moysen, dicunt quòd cum de monte descenderet Moyses, vidit scripturam tabularum obliterari, vt nullum penitus literarum maneret vestigium tanquam Deo hoc volente, eas tanquam prorsus inutiles confregit, & satis hoc probabile est, sed quocunque modo hoc fuerit, satis cõstat Moysen in hoc nihil peccasse, quia nusquam legitur de hoc a dño fuisse reprehensum, quod tamen fuisset si peccatum commisisset. *Confregique eas in conspectu vestro.* Et hoc multum releuat, quia in detestationem magni sceleris eorum tabulas legis coram eis fregit, vt ipsi compunctione sceleris hoc viso mouerentur. *Et procidi ante dominum.* Non immediate post fractionem tabularum orauit ante dominũ pro populo, sed prius quantum potuit ex officio suo placauit iram Dei occidendo 23. milia Exodi 32. & tunc populum reliquum ne rursus peccarent instruens, Deum aliqualiter placatum pro populo oraturus adiuit, non. n. ausus fuisset Moyses non castigato populo ad Deum pro eis orare, quia sibi, & illis totalem deletionem formidaret, eis quia peccauerant, & sibi, quia quantum potuisset non correxerat, sicut Heli sacerdos, quia filios non correxit mortuus est. 1. Reg. 2. & 4. cap. & sic Phinees placauit iram Dei cum pugione transfodit Madianitidẽ cum Zambri Numeri 25. cap. *Procidi, sicut prius quadraginta diebus.* Et sunt quadraginta dies. *Propter omnia peccata vestra.* Non solum orauit Moyses pro remissione peccati adorationis vituli, sed etiam pro murmurationibus quas ab exitu de Ægypto contra Deum habuerãt: sicut enim patres filios pro paruis erroribus non puniunt, sed si post maiora faciant, & pro maiori, & minori puniuntur, sic Deus deleturus erat Israel propter oĩa peccata in Deum, siue magna, siue parua, nisi Moyses rogasset Psal. 105. & ratio huius est, nam cum Deus sit iustus iudex, oportet vt omnia mala ab eo puniantur, ita vt nullum malum maneat impunitum, nec aliquod bonum irremuneratum, siue ergo peccata parua sint, siue magna, pœnam recipere debent, vel quod nos eam nobis imponamus, vel quod Deus eam infligat. rursus sciendum, quod Deus non mouetur ad puniendum nos quandocunque peccamus: nã expectat nos Deus, vt misereatur nostri, vt patet Esa. 30. capit. ad hoc, quod Deus moueatur ad puniendum nos, oportet ꝙ peccata sint valde magna, quæ immediate mereantur Dei vindictam, vt patet de Chore, Datan, & Abiron, Numer. 16. cap. nam magnum peccatum valde erat manifeste erigi in superbiam contra Dei ordinationem: aliquando autem puniuntur peccata, quia sunt multum iterata, vel quia sunt multa, vt patet Amos. 1. cap. vbi loquitur ad multas gentes cuilibet dicens, super tribus sceleribus Israel, vel Iudæ, & sic de alijs, & super quarto nõ conuertam eum, & sequitur in quolibet eorum punitio, & sic existentibus paruis delictis, vel non multotiens iteratis non punit Deus, & quia delicta manere non debent impunita, seruat omnia ista Deus, siue magna, siue parua pro tempore punitionis. sic patet Exod. 32. cum dicitur; ego autem in die vltionis visitabo, & hoc peccatum eorum, sequitur ergo, quòd quando Deus motus fuerit ad puniendum nos, siue pro magnis peccatis, siue pro frequenter iteratis, quòd alia peccata quæ olim, sine pœna reliquerat, nunc puniat, oportet ergo orari pro omnibus illis, siue pro magnis, siue paruis. *Et eum ad iracundiam prouocastis.* Hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo, quod pro quolibet peccato illorum mouebatur Deus ad iracundiam. Alio modo, quod motus erat pro illo peccato immolationis vituli, s. ꝙ Deus mouetur ad iracundiam pro quolibet peccato: nã quodlibet peccatum offendit suam maiestatem, ideo commouetur cõtra nos in iram quãdocunque peccemus, sic innuit Apostolus, quod omnes peccantes sunt vasa iræ, & oẽs boni sunt vasa misericordiæ, vt patet ad Rom. 9. cap. & alibi nascimur omnes filij iræ: nam cum Deus inferendo pęnas dicatur nobis irasci, cum ergo pęnas ęternas nobis pro quolibet mortali peccato comminatur, & inflicturus esset. quia ad eas nos destinat, nisi corrigamur, dicetur nobis in quolibet peccato irasci, sicut quando pęnas corporales infligit: hic autẽ loquitur scriptura de prouocatione ad irã per quam infligitur temporalis punitio, ideo est sensus, ꝙ licet per quodlibet peccatum mortale Deus non puniat delinquẽtem, mouetur tamen aliqualiter contra eum, ita ꝙ promptus est ad puniendum eum, & si alia peccata multiplicauerit punietur. alio modo intelligitur, quod Deus erat prouocatus ad iracundiam pro peccato immolationis, & fabricationis vituli, ideo licet Moyses pro omnibus rogaret, tamen Deus pro hoc concitabatur, Moyses tamen rogabat pro omnibus peccatis, quia si Deus iratus puniret, non solum puniret peccata magna, vt illud peccatum immolationis, sed etiam alia minora, vel quia licet principaliter moueretur propter illud peccatum magnum, tamen quodlibet peccatum aliquid mouebat, & dum plura essent, citius mouissent Deum ad puniendum. *Timui enim iram illius.* Scilicet, quod si pro vobis non rogarem, vos deleret. *Exaudiuit me dominus etiam hac vice.* Quia alijs vicibus pro eis rogauerat, vt Exodi 14. capit. *Super mare rubrum aduersus Aaron vehementer iratus est.* Non peccauit Aaron totaliter voluntarie, quia tunc fuisset peccatum suum grauius peccato totius populi, quia iudex, & pastor relictus fuit in populo recedente Moyse Exod. 24. cap. Item, quia ipsi fabricauisset vitulum, qui alios ad idolatriam concitaret, & sic fuisset voluntas eius, vt populus vitulum adoraret, hoc autem importabile esset, nec post talis homo sacerdos magnus a Deo constitueretur, fuit ergo peccatum Aaron mixtum ex voluntario, & inuoluntario, ex quo peccati quantitas minor erat, videbat enim Aaron mortem sibi imminere, nisi vitulum, vel aliquod simulachrum pro Deo confinxisset, elegit autẽ magis incidere in manus Domini quàm in manus populi, & in hoc valde imperfectus fuit: si enim confisus fuisset in domino, vt non faceret simulachrum, Deus eum ab impetu populi liberasset, vel si nõ liberasset, melius erat ei per martyrium ab hac vita transire, quàm volendo viuere populo illicite consentire, & ideo ad talia cogi nõ debebat, quia vt ait Philosophus 3. Ethic. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. *Pro illo sum deprecatus.* Vt non deleret eum, sed dicunt Iudæi; quod pro peccato Aarõ mortui fuerũt duo filij eius Nadab, & Abiu in eodem anno in monte Synai, cum inciperent ministrare corã Domino in principio sacerdotij sui, vt Leuit. 10. c. & hoc satis probabile est. Et si dicas, ꝙ Nadab, & Abiu pro peccato suo mortui sunt, quia obtulerunt ignem alienum. Responderi potest, ꝙ sicut precibus bonorũ patrum aliquando Deus filijs gratiã tribuit, vt boni sint, ita aliqñ ex demeritis patrum Deus filios in aliquã negligẽtiam, vel errorem cadere permittit, vt pro illo peccato filij ad dolorem patrum temporaliter pupunian-

Deus quia est iustus iudex.

Duplex iræ expositio.

niantur, dum tamen hoc non sit ad mortem æternam, sic dicetur de istis, quod negligentia, & error, quem in ministratione sacerdotij sui habuerunt, per cruciatum corporeum deletus est, vt vitam æternã consequerentur, Aarõ autem ex eorum morte valde angustiaretur, de hoc latius diximus Leu. 10. cap. *Peccatum autem vestrum, quod fecerat.* Vocat vitulum peccatum, i. materiam circa quam, vel incitatiuum ad peccatum, propriè autem peccatum voluntaria actio est. *Omninoque in puluerem redigens.* Scilicet, vt nunquam ad vsus hominum conuerteretur, & sic mandatur eis, quod omnia sculptilia gentium totaliter destruant, ne occasionem errandi accipiant in eis, vt supra 7. capit. *Et proieci in torrentem qui de monte descendit.* Quia si mãsissent pulueres auri, & argenti, aliquis adhuc posset illis vti ad aliquid, in aqua autem nunquam inueniri possent, & ab hoc habuerũt doctrinam Iudæi, quod puluerem idolorum cõminutorum proijcerent in aquis, & sic fecit rex Iosias, quia puluerem idolorum proiecit in torrentem cedron. 4. Reg. 23. capit. sic fecit Asa rex Iuda. vt patet 3. Reg. cap. 15. comburens simulachrum turpissimum. Et non contingunt ista totaliter eo ordine quo narrantur, quia primo Moyses destruxit vitulum, & proiecit in aquam, postquam descendit prima vice de monte, & deinde ascendit secundario, & orauit alijs quadraginta diebus. Si autem secundum ordinem literæ intelligeremus, oporteret fuisse destructum vitulum post secundos quadraginta dies, idest, post octuaginta, vel secundũ aliã opinionem post tertios quadraginta, s. post 120. sed non est verisimile, quod Moyses reliquisset vitulum tot diebus, ne populus iterum occasionem haberet ad idolatrãdum. Item, quia est contra ordinem narrationis quæ habetur Exo. 32. cap. *In incendio quoque.* Hic superaddit alia peccata, quæ etiam Deus eis pepercit, & primo in incendio, idest in loco vbi incensus est ignis, & deuorauit extrẽmam partem castrorum. Et hoc fuit immediate post recessum de monte Synai, in quo fecerunt vitulum, quia de monte illo recesserunt in secundo mense secundi anni, & deinde antequam venirent ad aliquam mansionem, cœpit murmurare pro labore itineris, vt Numer. 10. & 11. cap. & tunc incensus est ignis in eos. *In tentatione.* Idest in loco tentationis, scilicet in Cadesbarne, vbi tentauerũt Deum in petitione aquæ. *Et in sepulchris concupiscentiæ prouocastis dominum.* Est nomen mansionis quæ sic vocatur, quia populus ibi desiderauit comedere carnes, & venit in eos ignis, siue aliqua pestis, & mortui sunt, & sepulti ibi, Num. 11. cap. & in hoc imitatur ordo rei gestæ, quia ante mortui fuerunt in sepulchris concupiscentiæ, quàm tentarent in Cadesbarne, quia Cadesbarne est post sepulchra concupiscentiæ per 19. mansiones vt Numeri 33. cap. Item, quia in sepulchris concupiscentiæ steterunt secundo anno ab exitu de Ægypto, vt sæpe probatum est, & patet supra secundo capit. sed in Cadesbarne tentauerunt anno quadragesimo post mortem Mariæ, vt Num. 20. capit. *Et, quando misit vos.* Idest exploratores vestros de Cadesbarne, hoc fuit ante medium secundi anni exitus de Ægypto, quia bis steterunt in Cadesbarne, primo in secundo anno quando veniebant directè cõtra terram promissionis, vt Num. 13. capit. & inde exploratores missi sunt, & quia ibi peccauerunt contra Deum, lata est sentẽtia, quod non intrarent terram promissionis, qui erãt 20. annorum, & vltra, vt Num. 14. cap. Et inde retrocesserunt vagantes vsque ad 40. annum in cuius, principio, s. mense primo venerunt iterum in Cades, siue Casdebarne, quod idem est, vt Num. 20. capit. *Ascendite, & possidete terram quam dedi vobis.* Voluerat Moyses, quòd nullo alio præmisso immediatè, vt venerũt in Cadesbarne, directè ascẽdissent ad terram promissam. *Et contempsistis imperium Domini Dei vestri.* Quia Deus mandauerat, vt ascenderẽt, & possiderent, ipsi autẽ discredentes verbo Dei nuncios præmiserunt, quod eis magnum fuit scandalum dimittẽtes diuinũ auxilium, & ad humanum recurrẽtes, de quo late diximus sup. 1. c. *Et non credidistis ei.* i. non confisi fuistis, ꝙ vox eius vera esset, ipse nãque dixerat ascendite, & possidete, si autẽ ipsi credidissent voci Dñi, non curassent de aliquo alio ex quo ipse securabat eos, sed adhuc miserunt suos deploratores volentes ab eis magis securari de

Superadduntur aliorum peccatorum.

A qualitate terræ, & habitatorum, in quo magnam Deo offensionẽ faciebant non assentientes, nec cõfidentes summæ certitudini, & magis credentes suæ certitudini humanæ quæ nulla erat: nam & homo de hoc irasceretur: s. n. quispiam haberet amicum qui nimis amicum se demonstraret, & postea eo dicẽte non assentiret, vel nõ confideret verbis eius, sed adhuc quæret alias certitudines, vehementer tali amico irascendum esset, nec iudicari deberet amicus: si ergo hõ ista faceret, quanto magis Deus cuius verba permanentiora sunt ipsis fundamẽtis seculi? sic. n. dicitur Luc. 21. c. cœlum, & terra trãsibunt, verba aũt mea nõ transibunt. *Nec vocem eius audire voluistis.* i. non obedistis ei: nã licet audierunt, quia tñ non obedierunt ei facientes, quod imperabatur, dicuntur nõ audiuisse, quia nihil audire prodest vocẽ, nisi fiat id, quod per vocẽ significatur, cum vox imperatiua ad illum finem dicatur, dixerat

B autẽ Deus istis ascẽdite, & possidete, vt patet sup. 1. c. idest nihil aliud curãtes facere, nisi vt immediate ascenderent ad terram Chanaan terrã hæreditatis suæ, ipsi autẽ nõ obedierunt isti voci, quia manserunt 40. diebus in Cadesbarne expectando exploratores quos miserãt, vt viderent quid afferrent de qualitate terræ, & gẽtium, & quia immediate non ascenderunt, vt mandauit Deus peccauerunt, & quanto magis manserunt, tanto magis peccauerunt, & sic iuxta numerum dierũ in quibus peccauerant manendo contra Dei mandatum in Cadesbarne, expectãdo exploratores, datus fuit eis numerus quantitatis pœnæ sic patet Num. 14. c. cum dicitur vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erunt vagi in deserto 40. annis, & portabunt fornicationem, donec consumantur cadauera vestrorum patrum in deserto iuxta num. 40. die-

C rum quibus considerastis terram: annus pro die imputabitur, & 40. annis recipietis iniquitates vestras, & scietis vltionem meam. fuit ergo magnum peccatum in nõ obediendo immediate voci Dñi, s. vt immediate ascenderẽt, sicut dñs præceperat, quia ergo morati sunt, iustum fuit in eis, ꝙ puniti sunt. *Sed semper fuistis rebelles a die qua nosse vos cœpi.* Magna increpatio erat ista, quia populus duræ ceruicis, ita increpari merebatur. *A die qua nosse vos cœpi.* Idest a die qua cœpi vos, vt prælatus regere, & vestri curam gerere, non potest intelligi a die qua primo cognoui eos, s. in pueritia sua, quia tunc non leguntur mala fecisse, sed magis passos fuisse, sed a die qua Deus primo misit Moysen ad eripiendum eos: cum. n. Moyses primo coram Pharaone astitit, & grauauit eos Pharao plus solito, murmurauerunt contra Moysen, & Aaron dicentes, fætere fecistis odorem nostrum corã Pharaone, iudicet Deus

D inter nos, & vos Exo. 5. cap. *Et iacui coram domino quadraginta diebus.* Isti sunt secundi 40. quibus orauit pro dimissione peccati populi. *Quibus enim suppliciter deprecabar.* Licet in istis 40. diebus esset Moyses in quadam amaritudine animæ, quia nesciebat adhuc vtrum Deus dimitteret peccatum, tñ abundabat ex Dei præsentia gaudio quodam quo pascebatur, ne deficeret: nam aliàs defecisset fame, cum in istis secundis 40. diebus, & 40. noctibus non gustauerit panem, nec biberit aquam, aut quicquã aliud, vt patet, sup. in litera oportet, namque animal dum viuit semper nutriri, vt ait Aristot. in 2. de Generatione, & corruptione, nutritio autem fit per cibum, si ergo cibus desit, impossibilis est nutritio; necesse est ergo, vel ꝙ animal deficiat, vel ꝙ aliquid loco cibi nutritiui ei apponatur, ergo Moysi quædam redundantia Dei gloriæ, quæ eum sufficiẽter pascebat, tenuisset eum etiam decem mil-

E libus annorum. Et ista delectatio, vel redundantia Dei poterat poni dupliciter, vno modo, ꝙ esset quædam redundantia gloriæ Dei quæ teneret Moysen ne esuriret, nec indigeret cibo, & esset, ita corpulentus, & pulcher, sicut ante, immo magis, nam lucebat facies eius, qñ descendit a Domino, ita ꝙ nõ possent intueri in eum filij Israel, donec poneret velamẽ faciei suæ, & sic loquebatur, vt patet Exo. 34. & ad Corinth. 2. c. 3. & tñ poterat esse ista redundantia Dei talis, quæ nõ tolleret aliquas curas, nec anxietates, aut dolores, & sic Moyses a dño consolatus, ita vt cibo non indigeret, habebat anxias curas flagrans desiderio populi sui, vt saluaretur. alio modo potest poni quod ista redundãtia gloriæ Dei super Moysen, quæ tol-

lebat cibum, & potus necessitatem, erat ita delectabilis, quòd excedebat omnes delectationes, quas Moyses expertus fuerat, vel quas aliquis homo experiri potuisset. Et tamen cum ista delectatione habere magnam tristitiã non est inconueniens: nam nulli delectationi repugnat totaliter tristitia, nisi summæ delectationi quæ est beata visio, cæteræ autem cum angustia aliquali esse possunt: videmus autem hoc in hominibus huius seculi, qui simul, & semel gaudium habent de aliqua re quæ eis magna valde videtur, vt si adipiscantur, quod desiderant, qui tamen si tunc aliqua aduersa de rebus suis eis nuncientur, tristantur, in eis etiam qui vere pęnitent, hoc reperitur, nam simul tristantur valde, quia Deum offenderunt, & delectantur, quia sperant certissime per hanc contritionem sibi dandam vitam ęternam, & quod maius est, quia sciunt per veram contritionem eos amicos fieri altissimi Dei, & sic dicit Aug. de vere pęnitentibus, doleat peccator, & dolendo gaudeat, reperiebatur etiam hoc simul in beata Virgine tempore passionis Christi: nam ipsa ex charitate magna, qua eam repleuerat Spiritus sanctus ardenter diligebat salutem humani generis, quam sciebat non, nisi per filij vnigeniti sui mortem posse celebrari: cũ ergo eum vidit patientem, & maxime, quando vidit iam passum, admirabiliter consolabatur, quia certissime videbar redemptionem totius generis humani iam factam, dolebat tamen acerbe, et inextimabiliter, quia videbat tenerrimum illum iuuenem Christum Iesum, qui erat Deus suus, & pater suus, quem ipsa sola conceperat, & ipsa sola lactauerat, in quo totum eius bonum totaque eius iocunditas, quem magis diligebat quam animam, ita vt pro eo mori elegisset si licuisset, & acerrimas sustinere angustias in delicatissimo corpore: erant ergo in ea simul dolor, & gaudium, et vtrunque quippe magnum, sed satis vnum alteri concordabat, in illis etiam quibus Deus ex gratia dedit versari circa contemplationem dominicę passionis, hæc eadem suo modo sentiuntur: nam crudele valde est redemptori, qui tanta, et talia pro nobis sustinuit, compatiamur, et hic magnus innascitur dolor, nam compati est partem doloris patientis accipere, qui penetrat quosdam, sicut gladius anceps transfigens cordis medullas, et pertingens vsque ad diuisionem animæ, et spiritus, rursus autem hoc gaudium magnum est: nam nullus fructus maior est, quam fructus dominicæ passionis, in quo gaudentes perficimur. Fuit ergo huiusmodi cõsolatio illa Moysi, quam recipiebat ex præsentia gloriæ diuinæ. s. vt magnam ei iocunditatem afferret, et tamen curas, et infixas valde angustias animæ suæ non tolleret: nam ista consolatio Moysi, licet esset de diuina præsentia tamen non erat maxima, quia nõ erat beatifica quæ summa est: nam consolatio beatifica nulli viuenti communicatur, nisi ipse sit sibi fęlicitas, sicut in homine Christo q viuens, et nondum morte gustata beatus erat, quia ipsa beatitudo sibi inerat. s. verbum diuinum sub vnitate hypostatica Moyses autem talem consolationem sustinere non potuit, etiam si omnia per essentiam viderit, quia nõ fuit communicata ei illa per modum beatificum, quia vt dixit Deus, non videbit me homo, et viuet, i. non poterit me videre ita, quòd per illam visionem sit beatus, et postea viuat. *Vt non deleret vos.* Non rogauit Moyses Deum, vt non puniret Israel, sed vt non deleret eum: nam punire eum erat qualem cunque pænam ei inferre, quæ non totaliter perimeret, delere erat eos totaliter occidere, ita quòd non maneret ex eis nomen nec vestigium, & patet hoc in oratione Moysi, & in responsione Dei: nam orauit Moyses, vt patet Exod. 32. cap. & Deus primo dixit cerno, quòd populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, te autem faciam in gentem magnam, Moyses autem orauit dicens cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti in fortitudine magna in manu robusta? ne quæso dicant Ægyptij, callide eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret e terra: simile habetur Num. 14. ca. de prouocatione Dei in murmure populi: nam orauit Moyses dicens, dimitte obsecro peccatum populi huius iuxta magnitudinem misericordiæ tuæ, sicut propitius fuisti egredientibus de Ægypto, vsq;

Aug. de vere pęnitentibus.

F ad locum istum: Deus autem respondit ad Moysen dicẽs dimisi iuxta verbum tuum. i. sicut tu petisti, ita ego concedo, & tamen immediate sequitur, quòd Dominus punitionis sententiam tulit super eos dicens, viuo ego, & implebitur gloria Domini vniuersa terra, attamẽ omnes homines, qui viderunt maiestatem meam, & signa mea quę feci in Aegypto, & in solitudine, & tentauerunt me per decem vices, nec obedierunt voci meæ, nec videbunt terram pro qua iuraui patribus eorum, nec quisquam ex eis qui detraxerunt mihi intuebitur eam, patet ergo, quòd Moyses non petiuit ne punirentur, quia tunc falsum esset verbum illud Domini. s. dimisi iuxta verbum tuum, cum immediate pænam inflixerit, orauit ergo solum, vt non deleret, & hoc satis patet Exod. 32. cap. nam postquam

G orauit Moyses, subiungitur placatusque est Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum, & tamen postea sequitur in fine eiusdem cap. ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum eorum, percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecit Aaron. *Vt fuerat comminatus.* Quia Deus dixerat Moysi Exod. 32. cap. cerno, quòd populus iste durę ceruicis sit dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & delebo eos, te autem faciam in gentem magnam, sic etiam dicitur Num. 14. cap. vsquequo detrahet mihi populus iste? quousque non credet mihi in omnibus signis quæ feci coram eis? feriam ergo eos pestilentia atque consumam, te autem faciam principem super gentem magnam, & fortiorẽ quã hæc est. *Et orans dixi Domine Deus ne disperdas.*

H *Quomodo Moyses tot dies orauit si hæc sola verba non prolixa diceret. Quæst. V.*

QVomodo Moyses tot dies orauit si hæc sola verba diceret, quæ breuiter dici possunt? vel oportebat ea multoties replicari, maxime quia Moyses ad nihil aliud diuertebat, sicut nos cibum sumimus, & dormimus, & alias recreationes, & operationes habemus Moyses autem toto illo tempore pronus in terra iacuit. Respondetur, ꝙ per certitudinem sciri non potest vtrum Moyses plura verba dixerit, sed satis verisimile est, quòd non dixit plura verba, quia ipse expressit hic orationem, sed non continentur plura verba quam vsque ad finem huius cap. ergo non fuerunt plura. Item quia si aliquis consideret sanctorum omnium orationes, reperiet eas verbis quidem succinctas, deuotione autem amplissimas. Et si aliquis dicat,

I quòd verum est quantum ad illos, qui paruo tempore orauerunt, Moyses autem magno tempore orauit. Respondetur, quòd etiam in orantibus continue, & magno tpe, pauca verba esse debent, quia Christus mandauit semper orare, & nunquam deficere Luc. 18. ca. & tamen dixit, ꝙ orationes breues esse deberent Matt. 6. c. cum oratis nolite multiplicare verba, sicut ethnici: putãt. n. ꝙ in multiloquio suo audiantur, nolite assimilari illis, & ideo dãs formam orandi sub paucis verbis compleuit ibidem dicens Pater noster, &c. & posuit causam quare oratio breuis esse debebat. s. quia scit pater vester cęlestis, quid opus sit vobis. Orõnes aũt, siue petitiones ad hoĩes ideo dilatãtur vt plane pateat quid petens velit. Deus aũt scit quid volumus, & q̃d nobis bonũ sit, iõ nõ oportet multiplicare ver

K ba, maxime quia qui nulla loquit̃, erat frequẽter. cauẽda est ergo prolixa petitio, ne erremus. Ad orõnẽ. n. primo voluntas nostra ardenter feratur in Deũ, vt disponat de nobis ad seruitium suum: deinde petitionem sub paucis sermonibus concludamus, quia oratio proprie secũdum diffinitionem Damasceni, est ascensio mentis in Deum, & ab hac Christus mandat non cessare, vel potius consulit. Quod autem in verba prorumpamus non est tantæ necessitatis. Sed adhuc magis dubium restat, scilicet vtrum ista verba frequenter Moyses dixerit. Et forte posset dici, quòd moltotiens dixit, quia sic legimus de Christo, ꝙ ter eundem sermonem orauerit. s. pater si possibile est, &c. Matth. 26. cap. sed magis videtur, ꝙ solũ semel dixerit, quia vnica prostratio fuit, nec surrexit donec mandauit ei Deus, quòd præcideret alias tabulas iã dimissio peccato Exo. 33. & 34. c. Et nõ valet argumẽtũ de Christo, quia ipse ter procidit, & ter surrexit, & qualibet vice Aposto-

Qualis oratio esse debet.

Apostolis loquebatur, vt Matth. 26. c. Ideo oportebat, q ex quo intercisa fuerat illa actualis ascensio hominis Christi in Deum per conuersionem ad alios actus, q vt iterum oraret, iterũ verba proferret. Item patet hoc verisimile, quia Christus ista paucula verba in vna hora solum protulit, sed potuisset valde plura dicere, & hoc patet eo. c. & Mar. 14. Quia Christus redarguens Petrum ait. Non potuisti vna hora vigilare mecum, i. sicut ego vna hora steti in oratione, ita tu stare debuisses, quia satis modicum erat. Et si arguas, quòd Luc. 22. c. dicitur q factus est in agonia, & apparuit ei Angelus confortans eum, & prolixius orabat. Respondetur, quòd hoc fuit in tertia vice, quando videbat, sibi iam magis tempus pœnalitatis imminere, & patet quia dicitur prolixius orabat, ergo aliæ vices transierunt in quibus non tantum orabat, sed solum verba, quæ ponunt Matthæus, & Marcus, scilicet, pater si possibile est, &c. Concluditur ergo ex superioribus probabiliter, quòd Moyses ista verba solũ dixit, & semel tantum.

An ecclesia in horis canonicis oret sub multis, & prolixis verbis, vel sub paucis, & vtrum liceat Christiano facere orationes longas. Quæst. VI.

SI autem obijcias contra supradicta. s. q paucis sermonibus vtendum sit in oratione, quia Ecclesia magno tempore, & sub multis verbis orat, vt patet in officio matutinali, & alijs horis. Respondetur, q aliud est laudare Deum, aliud est petere aliquid à Deo, oratio autem propriè petitio alicuius est, & hãc oportet esse in verbis paruam ex causis supra assignatis: laudare Deum est per sermonem explicare aliquam Dei magnitudinẽ, eo modo quo nobis balbutiendo possibile est, vel in potentia aliquid faciẽdi, vel in magna benignitate miserendi, & de hoc non dictum est, quòd sub paucis verbis fieri debeat, quia verba Christi solum dicuntur de pura petitione, vt manifestatur Matt. 6. c. Scit. n. pater vester cœlestis, quid opus sit vobis antequam petatis, nõ facit ergo Ecclesia in recitando multa contra Christi sermonem, quia non facit orationes, sed maxime canit diuinas laudes, & legit multa sanctorum facta ad nostram instructionem, cum autem Ecclesia pure orat, sub paucis verbis concludit, vt patet in orationibus, quæ dicũtur in fine cuiuslibet horę canonicę, quæ satis breues sunt. Sed nec ex hoc prohibetur q si aliquæ orationes magnę à sanctis cõpositę sunt, quia dulcedine verborum mentes ad cœlestium amorem protrahãt, q eas dicamus: quia illa ad incendendum nõ ad petendum dicuntur: & patet quia non legimus omnes orationes siue petitiones, vt petamus, sed vt in eis instruamur vel inflammemur: manifestũ est, quia aliquas petitiones Christi legimus, quas ipse in persona sua petijt, & non pro membris suis, quas nullus fidelis in persona propria dicere auderet: quia in eis maior excellentia petitur, quàm puro homini conueniat: & sic legimus orationes Dauid Moysi, & aliorum sanctorum quæ s'm necessitatem illius temporis fiebat, & nobis nullo modo conuenirent. *Hæreditatem tuam.* Iste populus est hæreditas tua, quia firmiter apud te manet sicut hæreditas, vel possessio apud eum cuius est: reliqui aũt populi non manent firmiter apud te, sed falsis numinibus applicantur. Et ex hoc debebãt manere Hebręi firmissimi apud Deum non mutantes eum pro alio Deo: quia & gentes, quæ Deos veros nõ habebant, mutos lapides, ligna, atq; metalla colentes firmiores manebant apud eos: vituperabiles ergo sunt Hebræi valde, & Deus de hoc nimis cõqueritur Hiere. 1. c. cũ dr. Transite ad insulas Cethin, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dij: populus aũt meus mutauit gloriam suam in Idolum: & ex magna ira consequenter exclamat dicens, obstupescite super hoc cœli, & portæ eius desolamini vehementer, dicit Dñs. Sunt ergo Hebrei hęreditas Domini, sed mala quidem & destructione digna: sic patet Esa. 5. c. vbi loquitur Deus ad totum Israel tanquam ad vineam: sic. n. ipse dicit, vinea Domini exercituum domus Israel, & vir Iuda delectabile germen eius: inuehitur aũt contra eos dicens, nunc ergo habitatores Hierusalem, & viri Iuda iudicate inter me & vineã meam, quid est quòd vltra facere debui vineæ meæ, & nõ feci? an q expectaui, vt faceret vuas, & fecit labruscas? & nunc ostendam vobis quid ego faciam vineę meæ: auferam sepem eius &c. *Recordare seruorum tuorum Abraham, Isaac, & Iacob.* Moyses humilians se non rogauit quòd propter eum Deus misereretur, sed propter merita patrum suorum & in hoc magis merebatur. Sed dato q Moyses dixisset, q dimitteret iniquitatem populi propter eum, nihil obtinuisset etiam si sanctior esset: quia immundus est coram Deo omnis qui exaltat cor suum, maxime quia sciebat Moyses, q meritis patrum factæ fuerunt promissiones posteris eorum: ideo propter merita eorum eis parcendum erat ne perirent. *Ne aspicias duritiam populi huius.* Idest, indomabilitatem vel in malis consuetudinem. *Iniquitatem.* Idest, malitiam vel deprauationem interiorem. *Atque peccatum.* Idest, opus malum exterius: quia malitia magis dicit modum habitus, vel formæ inhærentis: peccatum vero modum actus vel. *Iniquitatem.* Idest, peccatum grauissimum, s. adorationem vituli. *Peccatum.* Scilicet, minus grauia mala, vt alij minores errores, & tentationes. *Ne forte dicant habitatores.* Hoc fuit expositum latè Exodi 32. c. hic dubitant aliqui quot quadragenis Moyses in monte steterit cum Domino, vtrum duabus vel tribus, late diximus Exodi 35. cap.

C A P. X.

IN tempore illo dixit Dominus ad me. Dolati bi duas tabulas lapideas sicut priores fuerũt: & ascende ad me in montem: faciesq; arcam ligneam vt scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his, quas ante confregisti: ponesq; eas in arca. Feci igitur arcam de lignis Sethim. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus. &c. Exod. 34.

IN illo. Supra fuit posita peccatorum narratio, hic ponitur eorũ remissio, & Dei placatio. Et tãguntur duo primum pręcedentis historię continuatio. Secũdo quorundam incidentium superadditio ibi. *Filij autem Israel in tempore illo* Idest, finitis quadraginta diebus secũdis, quibus iacui orans ante Dominum tenendo quòd fuerũt tres quadragenæ dierum: si autem velis dicere quod solum fuerunt duæ, est sensus.

In illo tempore dixit Dominus ad me. Idest, dum starẽ orãdo ante Deum in illis quadraginta dieb. & tunc dicemus q in istis secundis quadragĩta diebus facta fuit oratio & remissio, & deinde in eisdem scriptæ, & datæ sunt secundæ tabulæ, sed primum verius est. Præcedentis historia continuatio.

Dolatibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt. Primas tabulas non dolauit Moyses, nec vidit quousq; scriptæ ei traditę sunt: ideo vocat eas scriptura factas & scriptas digito Dei Exodi 32. cap.

Et ascende ad me in montem. Forte lapidicinę ad radices montis erant, vel in descensu montis, Deus autem in cacumine Synai, vt Exodi 19. vnde oportebat Moysen ad accipiendas & dolandas tabulas de monte descenderet, & dolatis eis rursus montem ascenderet. *Facies arcam ligneam.*

Quæ arca erat ista quam fecit Moyses. Quæst. I.

ISta est arca testamenti, quę erat intra sanctuarium in sancta sanctorũ: sicut habetur ad Hebręos 9. c. in qua erat vrna aurea habens manna, virga Aaron quæ fronduerat, & tabulę testamenti. Rabbi Salom. dicit quòd ista arca non fuit arca, quam fecit Beseleel de qua Exo. 25. c. quia ista post facta fuit. Et si dicatur contra Rabbi Sal. quia arca quam fecit Beseleel posita fuit in sancta sanctorum, vt patet Exo 26. & 40. c. & illa vocatur arca testamenti, quia continet testamentum, scilicet, tabulas in quibus erat testamentum Dei cum populo, scilicet, decem præcepta: ergo positæ fuerunt tabulæ in arca,

quam fecit Beseleel. Poterit responderi quòd quando Moyses descendit de mõte, fecit aliquã arcam, quæ breuiter fieri poterat, in qua reposuit tabulas, vt interim cu stodirentur, deinde fabricata arca per Beseleel trãslatæ sunt tabulæ ad eam. Sed hoc non potest stare, quia dicitur, ꝙ post mandatum Dei facta fuit arca, & positæ fuerunt in ea tabulæ, & permanent vsq; nunc: ergo videtur ꝙ non fuerunt positæ in alia arca prius. *Et scribam in tabulis verba.* Vocantur illi lapides tabulæ, quia erãt for mati in modum tabularum: nam erant habẽtes satis de lõgitudine, & latitudine modicum: de profunditate autem, siue grossicie valde modicum, & patet quia nõ fuerunt grossi lapides, & quadrati: quia tunc non posset descendere Moyses portans eas solus, ipse tamen portabat vtraq; manu, vnam tabulã in vna, & alteram in altera, vt habetur Exo.32.c. cum dicitur. Et reuersus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonij in manu: & quia isti lapides erant, & vocantur tabulæ: oportet ergo ꝙ sic vocentur vel secundum naturam, vel secũdum figuram: non secundum naturam, quia lapides nõ sunt ligna, ergo vocantur tabulæ secundum figuram, quia sunt tenues, & longæ, & dolatæ, ita ꝙ a quolibet homine portari possent. *Et scribam in tabulis verba, quæ fuerunt in his quas confregisti, ponesque eas in arca.* Differunt istæ secundæ tabulæ a primis, quia primæ aut a Deo nouiter creatæ sunt, vel ab Angelis dolatæ & postea ab eisdem scriptæ, qui hic vocantur Deus, vt declaratum fuit Exo. 3.& 19.c. secundæ tabulæ præcisæ fuerunt a Moyse, & dolatæ, & scriptæ a Deo solum, i. ab Angelis. De primis tabulis patet Exo.32.c. cum dicitur, Reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraque parte, & factas opere Dei scriptura quoq; Dei erat sculpta in tabulis. De secundis patet Exodi 34. cap. cum dicitur. Ac deinceps præcide tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba, quę ??? fuerunt tabulæ, quas fregisti. Erant autem istæ tabulæ secundę similes prioribus & in figura & in scriptura: in figura quidem, quia vtræque in modum tabularum fabricatæ erant; patet autem ex nomine: quia de vtrisque dr̃ ꝙ erant tabulę & in eandem leuitatem, nam sicut primas portabat Moyses descendendo de monte, vt patet Exod. 32.cap. ita portabat secundas, vt patet Exod.34. cap. quod non potuisset euenire, nisi vtræque formatæ essent tenues in figuram tabularum. Secundo erant similes in scriptura, quia in vtrisq; scripta erant præcepta Decalogi: sic patet hic cũ dicitur. Et scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas cõfregisti. Sic & patet hic vbi ponuntur eadem verba: patet etiam aliqualiter in hoc, ꝙ Moyses non peccauit in frangendo tabulas: nam Deus facit hic mentionem de fractione tabularum, & tamen non redarguit eum, quod tamen fecisset si peccauisset: nam quandocunque Deus recolit in sacra scriptura aliquod peccatum, redarguit illud, patet hic præcedenti cap. de peccato Israelitarum colentium vitulum, & de peccato Aaron fabricantis vitulum. Eodem modo recitatur ista confractio tabularum à Deo Exod. 34.ca. per eadem verba quæ hic ponuntur. *Feci igitur arcam.* Idest mãdaui fieri, Beseleel fecit, sed Moyses mandabat, & præerat magistris operum videns ne in aliquo deuiarent a mandato Domini. *De lignis Sethim.* De istis lignis dicit Rabbi Salom. quia Iacob plãtauit ea in terra promissionis, in qua morabatur, videns in spiritu, ꝙ de eis tabernaculum ædificandum esset: cum autem descendit in Ægyptum duxit secum radices illorum lignorum, & plantauerunt in Ægypto, deinde cum egressi sunt tulerunt secum multa de illis. Aliqui volunt ꝙ ista ligna nascerentur in deserto, s. apud montem Synai. Sed hoc nõ stat: quia dicitur Exod. 35. cap. quòd Moyses dixit viris & mulieribus, quòd offerrent aurum, & argentum, & ligna Sethim: subditur, ꝙ illi qui habuerũt ligna Sethim, obtulerunt ea: Si autem ligna Sethin ibi nascerentur, non hortaretur eos ad offerendum ea tanquam aliquid magnum: sed magis mãdaret ea scindi secundum necessitates & loca congruentia. Aben Ezra vult quòd ista ligna ducta sint de quadam mansione, quæ dr̃ Belsethin, in qua fornicati sunt Israelitæ cum Moabitis, &

Variæ opiniones de lignis Sethim.

F Madianitis Num.25.c. & quòd vocatur Belsethin a lignis illis quæ ibi nascuntur. Sed hoc nõ potest esse, dato enim quod ibi ligna illa nascerentur, quòd dubium est, potuissent inde Iudæi afferre. Belsethin est vltima mansio, in qua fuerunt filij Israel, & est prope Iordanem, ad quam nunquam accesserunt filij Israel vsque ad quadragesimum annum: quia viam solitudinis ignorabãt, nisi regente columna nubis.

Et si arguas ꝙ exploratores præcesserunt filios Israel ad terram promissionis non dirigente columna.

Respondetur, quod nõ est simile, quia Cadesbarne de qua missi sũt exploratores, ex vna parte est terminus terræ promissionis, vt patet Num.34.c. ideo immediate intrauerunt terrã promissionis, in qua, quia populata erat, poterat viam scire inquirendo. Non est autem sic, si ali-
G quis veniret de monte Synai vsq; Belsethin, quæ est via per solitudines magnas, & inuias.

Item quia his datis, non possent inde adducere, quia Belsethin est in terra regni Amorrhæorum, s. Regis Seõ iuxta montem Phegor in continibus Moabitarum, vt patet Nu.33. & supra 3.c. sed Amorrhæi non permisissent Israelitas intrare in terrã suam nec inde ligna asportare, quia cum venirent castra Israel, eis armati occurrerunt, vt Num.21.& supra 2.c. Videtur ergo opinio Rabbi Salomonis magis rationabilis. *Cumque dolassem tabulas lapideas.* Moyses dolauit. Primas autem Angeli Dei dolauerant, vel Deus eas de nouo creauerat, cum dicantur factæ opere Dei.

H *Quomodo Moyses ad dolandum lapides in deserto habere potuerit instrumenta. Quæstio. II.*

SEd quæres; quomodo Moyses potuit habere instrumenta ad dolandum & leuigandum lapides in deserto, ita vt lapides essent valde plani ad scribendum in eis.

Respõdetur ꝙ hoc solui potest dupliciter, vno modo quòd Deus parauit ei in deserto aliquod instrumẽtum, quo dolaret & planaret lapides.

Alio modo & melius, ꝙ descendit Moyses in castra, & ibi accepit dolabrã, & hoc patet quia Moyses descendit de mõte, & mandauit ei Dñs ꝙ in reditu nullus ascẽderet cum eo. Ex quo videtur ꝙ ipse ad populum venturus erat & locuturus, alias nõ erat aliquid propter quod
I diceretur ei, ne ascenderet aliquis cum eo: de hoc patet Exo.34.c. cum dr̃. Esto paratus, vt ascendas mane super montem Synai, stabisque mecum super verticem montis, nullus ascendat tecum, nec videatur tecum per circuitum montis: oues quoq; & boues non pascantur ecõtra: ex quo patet manifeste, quod Dominus mandabat ei loqui ad populum, cum diceret ꝙ nullus videretur in circuitu montis, quod nõ poterat facere Moyses, nisi loqueretur populo admonens ista, & etiam vt boues non pascerentur econtra. *Ad instar priorum.* Scilicet, in quãtitate & figura, iuxta id quod prius scripserat, eadem cõtinebantur in secundis tabulis quæ in primis, & ratio est quia secundę tabulę succedebant loco primarum: ideo idem continere debebant. Et si dicas quòd aliquid erat scriptum in primis, quod non erat in secundis, oportet,
K quod aliquid superfluum daretur in primis, vel defect' in secundis, quod non conceditur, maxime cum tex repugnet dicens, quòd in secundis erat scriptum id quod erat in primis. Et si arguas. Quod primę tabulę erãt scriptæ intus & foris, vt patet Exodi 32.c. cum dicitur. Et reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraque parte, & factas opere Domini; De secundis autem tabulis non dicitur, quod scriptæ erant intus & foris, sed solum quòd erant in eis decem verba: ergo plura erant in primis tabulis, quàm in secundis.

Item: cum in primis tabulis esset scriptura intus & foris, vt patet Exodi 32.ca. necesse erat quod esset aliquid præter præcepta: nam in prima tabula sunt solum tria præcepta ad Deum pertinentia: in secunda sunt septẽ ad proximum: ergo si essent scripta partim intus & partim foris, necesse esset, vt in vna parte ponerentur

vnum

vnum præceptum, & in alio duo præcepta: sed non videtur hoc esse rationabile. s. quòd in vna parte tantæ tabulę solum esset vnum præceptum ita paruum. Si autem dicas quòd in primis tabulis erant decem præcepta ex vna parte duarum tabularum. s. tria in vna, & septem in alia, & alijs partibus earundem tabularum erat expositio præceptorum, hoc autem non erit in secundis, nam solum fuerunt decem præcepta in secundis vt patet hic, cum Deus scripsit in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decem, quę locutus est Dominus ad vos de monte de medio ignis, idem patet supra 4. cap. ergo plura erant in tabulis primis quam secundis. Sed non potest stare hoc. s. quòd ista præcepta habuerint aliquam expositionem: nam vt declaratum fuit plene Exod. 20. cap. illa pręcepta Deus per seipsum proposuit populo quæ nullo docente siue exponente indigent, ita vt immediate postquam Deus talia diceret, quilibet audiens conciperet horum necessitatem, & obligationem: alia autem quæ expositione indigebant, Deus per seipsum non declarauit, sed per Moysen: cum ergo ista quæ Deus dixit, expositione non eguerunt, vt ab omnibus intelligerentur, a fortiori nec postea indigerent cum omnes illa corde tenus scirent, & intelligerēt. Item patet quòd non erat talis expositio in tabulis: quia hic fit mentio de his quæ scripta erant in tabulis secundis, & dicit quòd erant ea quæ in primis tabulis, & postea subdit quòd erant decem verba, vt patet supra 4. cap. Ad argumentum quod supra fiebat de scriptura intus & foris, respondetur quòd in tabulis solum erant præcepta, tamen in qualibet tabula erant bis posita: nam in prima tabula erant tria præcepta ex vna parte, & eadem tria ex altera: & in secunda tabula erant septem præcepta in vna parte, & eadem septem in reliqua: & isto modo erant ordinata in 2. tabula, licet non ita fiat expressa mentio: satis. n. est quòd dicitur idem esse scriptum in secundis quod in primis. *Verba decem quæ locutus est Dominus ad vos in monte.* Vocantur verba licet sint propositiones perfectæ, siue orationes imperatiuæ, vt melius loquamur: quia modo loquendi vulgari sic dicimus vocantes verba orationes completas, & multas orationes vocamus duo verba: vocantur etiam verba, quia valde breuia sunt, quasi si vnū verbum solum diceretur, vbi vna oratio breuis ponitur, vt non mæchaberis, non occides, & sic de alijs. *In monte.* Scilicet in monte Synai qui vocatur mons Antonomasicè, quia non leguntur in aliquo monte tantum bonum recepisse: nam ibi leges, & sacrificia, & ordinationes sacerdotum datæ sunt, & tabernaculū cum omnibus quæ ad eum pertinent, constructum est. *De medio ignis.* Quia totus mons Synai erat coopertus igne, & fumo, & nube caliginosa maxime in altitudine montis, quando venit Deus ad dandum legem, vt patet Exo. 19. & 20. & supra 5. cap. *Quando populus congregatus est.* Ad radices montis Synai: & ponitur tanquam aliquid singulare, quia nunquam legitur totus populus congregatus ad audiendum vocem Domini, nisi tunc: nam multa Deus dixit ad directionem populi tam moralia quam cæremonialia, sed inter cætera ista verba decem per se proposuit populo, cętera autem per Moysen, vt declarauimus Exodi 20. cap. ideo nunquam populus congregatus fuit ad audiendum Deum loquentem nisi tunc: alijs autem vicibus Moyses recipiebat aliqua præcepta a Deo, & postea proponebat toti populo congregato, vt patet Exo. 24. c. quando Moyses proposuit coram toto Israel præcepta iudicialia, & cæremonialia, quæ continentur Exod. 21. & 22. & 23. & totus populus recepit, & in tempore mortis suæ cunctis cōgregatis locutus fuit omnia verba libri huius, vt patet infra 29. cap. & in multis alijs locis, vbi Moyses referebat ad totum Israel præcepta Dei, sic etiam patet Exo. 12. vbi præceptum de phase mandatur dici toti populo. *Et dedit eas mihi.* Primo namque mandauit Deus Moysi, vt descēderet de monte, & dolaret tabulas, & reduceret eas ad eum: dolauit autem Moyses tabulas atque planauit ita, vt in eis scribi posset, deinde ascendit in montem portans eas secum, & acceperunt eas angeli Dei, qui locum Dei in hoc tenebant, & scripserunt: scriptas autem tradiderunt Moysi, & hoc est quod dicit, & dedit eas mihi, scilicet postquam scripsit eas. *Rursus de monte descendi.* Multo-

A ties enim ante hoc montem illum ascenderat & descenderat Exod. 19. & 24. & 32. & 34. *Et posui tabulas in arca quam feceram.* Non fuit factum hoc immediate post descensum de monte: quia prius fecit Beseleel arcam, & ornauit eam. *Quæ hucusque.* Idest vsque hodie ibi sunt: loquitur Moyses de tempore suo, scilicet quando ipse ista dicebat, quia tunc erant in arca, & nunc etiam abscondita permanent in quadam spelunca vltra Iordanem in mōte Nebo in vertice collis: quia imminente captiuitate Babylonica Hieremias audiuit mandatum a Domino, quòd absconderet tabernaculum, & arcam, & altare incensi in spelunca, quam ei monstraret in monte, & detulit illuc Hieremias adiuuantibus eum quibusdam: & inuenit speluncam a Deo paratam ad conseruationem istorum: & quidam secuti sunt eum volētes notare locum, quos Hieremias increpauit dicens, quòd nulli demonstrabuntur

B ista vsquequo congreget Deus populum suum: de his 2. Macha. 2. cap.

Filij autem Israel. Hic ponitur secundum, scilicet quorundam incidentium super additio: sed dices quomodo ponuntur istæ castrametationes hic, cum non continuentur superiori narrationi, nec vsque ad finem omnium mansionum describantur? respondetur quòd Moyses intendebat ponere notabilia, quæ contigerunt eis in itinere, quæ supra non fuerunt numerata, & ponit de ministratione sacerdotij in filijs Aaron, ideo solum nominat illas mansiones intercise, vbi ista contigerunt: sed non est vera intentio Moysi vt infra patet: quia in istis locis qui hic computantur, non fuerunt facta aliqua notabilia de ministratione aut separatione ministrorum sicut aliqui putant: sed facit hic scriptura magnam digressionem ponendo quoddam incidens: cum enim hic agatur de tra-

Quomodo ponuntur istæ castrametationes.

C ditione legis & tabularum, quam legem pręcipue gubernabant sacerdotes, qui erant ministri & doctores legis, introduxit Legislator narrationem, de morte primi sacerdotis, qui fuit Aaron, & de successione secundi qui fuit Eleazar, & hoc fuit in monte Hor, vt patet Num. 20. cap. licet hic dicatur quòd fuit apud Mosera: nam non accipit Mosera pro Moseroth quæ est mansio octaua ante montem Hor, vt patet Num. 33. cap. sed pro ipso monte Hor, qui alio nomine vocatur Mosera, & propter hanc in qua accidit mors Aaron, ponuntur aliquæ mansiones quædam ante, quædam post: ante quidem, scilicet mansio Veroth filiorum Iacham, non quidem quòd aliquid notabile factum sit in ea, sed quia est immediata mansio Mosera, in qua accidit mors Aaron & non est ista Beneia-

D chan de qua ponitur Num. 33. cap. quia illa est apud Mosera, si enim Mosera distat a Moseroth, distabit Baneiachan a Beroth filiorum Iacham: nam sicut se habet vna mansio duarum priorum ad alteram, & vna secundaria ad alteram: sed Moseroth distat a Mosera per octo mansiones, vt patet Num. trigesimo tertio cap. ergo Baneiachan distat a Beroth filiorum Iachan: ponuntur autem hic aliquæ mansiones post Mosera, scilicet Gagad, & Ihetabatha, & non ponuntur quia aliquid notabile in eis acciderit, sed quia ibi finitur terminus deserti intrando in terram Amorrhæorum: nam sunt aliquæ illarum mansionum circa torrentem Arnon in finibus Amorrhæi de quibus Num. 21. cap. & ponitur primo mors Aaron, quia ipsa fuit filijs suis ministrandi causa. *Mouerunt castra ex Beroth filiorum Iacham.* Eadem mansio est in nomine sed

E non in re, vt patet infra Baneiachan: de qua Num. 33. c. cum Beroth filiorum Iacham: sed hic superadditum est Beroth. i. putei: Baneiachan idem est quod filij Iacham: quia Bane Hebraicè filij sunt: & fuit ista castrametatio apud puteos filiorum Iacham. *In Mosera vbi mortuus est, Aaron & sepultus.*

Quomodo in Mosera mortuus est Aaron, cum alibi dicatur quòd in Hor. Quæst. 111.

QVomodo in Mosera mortuus est? quia Num. 20. c. dicitur quòd mortuus & sepultus fuit in monte Hor & idem dicitur Numer. 33. cap. Mosera autem per octo mansiones est ante montem Hor, vt Nu. trigesimo tertio

cap. Dicit Rab. Salom. quòd in monte Hor mortuus & sepultus est, sed in Mosera ita planxerunt eum ac si ibidem mortuus fuisset & sepultus: & ad hoc dicit quòd cũ accesserunt castra Israel ad montem Hor, filij Beniamin propter labores & penurias quas patiabatur populus, retrocesserunt, vt redirent in Ægyptũ, & fugerunt per octo mansiones, quæ sunt inter Hor & Mosera, filij autem Leui persecuti sunt eos ibi comprehendentes, & commisso prælio & plurimis interfectis deletæ sunt quinque familiæ de Beniamin, & duæ de Leuitis: ad vltimum præualuerunt Leuitæ, vt reducerent filios Beniamin ad castra, & fecerunt planctũ magnum pro occisis in bello, & pro morte Aaron: ista autem conficta sunt a quibusdam Iudæis, vt dent occasionem redeũdi in Mosera, sed hæc falsa sunt: quia non perierunt duæ familiæ Leuiticæ: quia 1. Paralip. 26. cap. ponuntur omnes familiæ Leuiticæ rursus ministrantes: quod factum fuit tempore Dauid: ergo nõ perierunt in solitudine. Item dato quòd istud bellum fuisset, & magnus planctus pro morte Aaron, tamen scriptura non vtitur tam longa transumptione, vt dicat aliquem mortuum & sepultum vbi eum planxerunt, maxime in historicis narrationibus, vbi res sine tropicis, figurationibus exprimuntur: forte dicet aliquis quòd Aaron vere mortuus sit, & sepultus in Mosera. Et si dicatur contra quia in monte Hor mortuus est. poterit responderi quòd mons Hor non est nomen proprium, sed appellatiuum, & signat montem altum, & sic secundum literam Hebraicam multoties alij montes vocantur mons Hor, vnde potest esse, quod in Mosera sit mons altus, in quo mortuus est Aaron, & sic erit mortuus in Mosera in monte Hor. Sed hoc non potest stare, quia in libro Numerorum vbi directe ponitur Israelitici populi historia, habetur quòd post Cadesbarne mortuus fuerit Aaron, vt ibidem 20. & 33. cap. Item quia mors Aaron fuit anno quadragesimo mense quinto, vt Num. 33. cap. sed in Mosera steterunt anno secundo: ergo non fuit ibi mortuus. Dicendum ergo quòd fuit mortuus in monte Hor, & ille mons vocatur Mosera, quia non est eadem mansio Mosera & Moseroth: de Moseroth autem dicitur Nume. 33. cap. quòd est ante montem Hor per octo mansiones. Et si obijciatur quòd de Mosera venerunt in Galaad, & deinde in Ebathata, quæ mansiones ponuntur Num. 33. cap. post Moseroth autem ad montem Hor. Respondetur ꝙ ista loca quæ hic nominantur, non sunt illa loca, quæ ponuntur in prædicto cap. post Moseroth autem montem Hor, licet eadem nomina sunt: quia multotiens diuersa loca vnum nomen habent, vt patet manifeste in qualibet regione: quia vt ait Philosophus in primo Elenchorum, quia res infinitæ sunt, voces autem finitæ, necesse est plures res vno nomine appellare æquiuocatione vtẽtes: quare ęquiuocatio locus publicissimus est. *Pro quo sacerdotio functus est Eleazar filius eius.* Qui erat primogenitus Aaron, & indutus est vestibus pontificalibus patris in mõte Hor vidente Aaron, & immediate mortuus est, vt habetur Numeri 20. capitu. *Inde venerunt in Gadgad.* Gadgad & Ethabara sunt nomina aliquorum propinquorum locorum monti Hor: qui sub istis nominibus non nominantur in libro numerorum, & forte Ethabata est in continibus Amorrhæorum & Moabitarum: quia vocatur hic locus aquarum & torrentium: quia in finibus illis accesserunt Israelitæ ad torrentes Arnon, & puteus super quo fecerunt canticum Num. 21. ca. *Eo tempore separaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis Domini.* Leuitæ & sacerdotes de tribu Leui separati fuerunt a reliquo populo: quia dati fuerũt pro redemptione primogenitorum totius populi, vt Num. 3. & 8. cap. & hoc in monte Synai, vbi omnia facta sunt, vt patet ex processu Exodi, Leuitici, atque libri Numerorum: nam omnia quæ dicuntur a 19. cap. Exod. vsque 10. cap. libri Numerorum, facta sunt in monte Synai, & fuerunt distincta officia eorum Num. 4. capit. & deinde ministrauerunt portantes arcam, & alia vasa cum toto tabernaculo, vt Num. 10. cap. Item quia nullus alius de populo ausus fuisset tãgere arcam, neque alia vasa, ne moreretur, vt dicitur Num. 8. & 17. cap. de sacerdotibus etiam habetur, quòd ministrauerint Num. 16. cap. quando contẽtio fuit inter Chore, & familiã suam cõtra

F Aaron: quia tibi sumpsit Aaron thuribulum, & stetit inter mortuos & viuentes: etiam in sua consecratione ministrauerunt, vt patet Leuit. 8. & 9. atque 10. cap. ad portandum arcam & ad ministrandum. Rab. Salom. dicit quòd licet Leuitæ in monte Synai electi & separati fuissent, tamen hic rursus separati fuerunt: sicut enim in monte Synai separati fuerunt, quia cæteris adorantibus vitulum, ipsi non adorauerunt, ita hic alijs fugientibus de castris ad Ægyptum ipsi non fugierunt, sed fugientes reduxerunt: & hanc positionem sequitur Nicolaus, sed iam supra eam improbauimus. Item quia ista quæ subduntur non possunt referri ad secundam separationem etiam si daretur: sed principalem institutionis & separationis originẽ dicunt. Rabbi Abraham Aben Ezra dicit quòd hic fuit facta noua institutio, vel separatio: quia forte tempore in

G termedio non ministrauerat tribus Leui in solitudine: iõ ne peteret ministerium de tribu illa, renouata fuit institutio vel separatio: sed hoc nõ stat, quia satis probatum fuit, quòd sacerdotes semper ministrauerunt, & dato quòd non ministrassent, quia non habebant similam, vinum, & oleum, quæ requirebantur in sacrificijs, vt Num. 28. cap. sed tamen Leuitæ semper ministrauerunt, quia necesse fuit eos portasse arcam, & cætera vasa, quæ nullus alius tangere ausus fuisset, vt Num. 17. ca. sed hic dicitur quòd separati sunt ad portandum arcam & cętera vasa. Sed forte posset dici quòd ista speratio fuit quędam dispositio facta de officio sacerdotum & Leuitarum, & fuit prioris institutionis confirmatio siue approbatio. Et ratio motiua fuit, quia tunc mortuus fuit Aaron, qui fuit primus pontifex: in mortibus autem talium magnorum pontificum solent aliqua de statu populi & ministrorum inno-

H uari: hoc satis apparẽs est, sed adhuc verum non est: nam repugnat hoc literę: quia dispositio secundaria vel ordinatio sacerdotum & Luitarum iam ministrantium præsupponit prima, & fundatur super eam: si ergo ista dispositio de qua hic fit mentio, fuisset secundaria dispositio, vel aliqua leuis, & qualiscunque ordinatio facta immediate post mortem Aaron, præsupponeret primam ordinationem, & loqueretur de ea scriptura tanquam de secundaria: sed contrarium est in textu, qui loquitur de ista tanquam de prima, ita quòd nulla alia præcessent: cum dicitur eo tempore separaui tribuum Leui, vt portaret arcam fęderis Domini, quod pertinet ad officium Leuitarum: nam non debuisset dici sic, sed eo tempore ordina-

I ui tribum Leui vel disposui, quasi esset alia noua ordinatio: sed nec rursus potest dici, quòd in Mosera ordinauit Moyses Leuitas, vt portarent arcam Domini: nam portauerant iam eam per totum desertum a monte Synai vsq; ipsam mansionem Mosera: de qua hic loquitur scriptura: nec potest dici quòd eo tempore ordinauit Moyses qualiter portarent Leuitæ arcam: nam modus portandi & inuoluendi eam scribitur Num. 4. cap. in officijs Caathitarum: cum ergo dicatur hic eo tempore separaui tribum Leui, vt portaret arcam fęderis Domini: ergo ante non erat separata ad hoc tribũs Leui: necesse est ergo referre istam literam ad tempus in quo tribus Leui nondum esset separata a cæteris tribubus ad portandum arcam. Itẽ quia dicitur in litera. *Et staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius vsque in præsentem diem.* Idest

K quòd tunc separaui tribum Leui, vt ministraret coram Domino faciendo sacrificia, & benedicendo nomine illius, quod erat officium sacerdotum: sed sacerdotes iam aliàs ministrauerant, & benedixerant populo tempore consecrationis, quo ad minus sacrificia fecerunt in monte Synai, vt patet Leuitic. octauo, & nono, & decimo capitulo, cum fuerunt ergo nunc nouiter separati, sed litera loquitur de separatione ad facienda ista ministeria, ergo non est intelligenda ista litera de tempore quo fuerunt in Mosera de aliqua dispositione ibi facta. Item patet hoc ex causa horum quæ redditur in litera cum dicitur. *Quamobrem non habuit Leui partem, neque possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio eius est sicut promisit ei Dominus Deus tuus.* Idest quia fuit tribus Leui separata administrandum Domino in portando arcam: & stando coram Domino, & benedicendo populum, non recipit Leuitica tribus sortem inter cæte-

Quando Leuitæ facti sunt separati.

tas

ras tribus: quia Deus est possessio eius idest quia fructus & redditus prouenientes ei pro ministerio diuino, de quibus Num.18. capit. sunt ei loco possessionis: sed manifestum est quòd ista non est ratio ordinationis factæ in Mosera dato quod ibi aliqua facta fuisset: nam non fuit causa, vt Leuitæ non haberent partem inter fratres suos, & quod Dominus esset pars eorum, id quod factum est in Mosera, sed id quod factum est in monte Synai: nam ex eo tempore quo mandauit Deus numerari Leuitas, & dari eos pro omnibus filijs Israel, fuerunt separati a reliquo populo, & applicati ad Deum: nam cum reliquo populi non numerati sunt ad pugnam, vt patet Num.1.cap. de alia separatione Leuitarum a populo, & applicatione eorum ad Deum loco totius populi, patet Num.3.capit. ergo ad illud tempus referenda sunt hæc: sed illa facta sunt in monte Synai, vt patet ex prædictis, scilicet, quod omnia quæ continentur a 19.cap.Exo. vsque in finem, & in toto Leuitico, & in libro Numerorum, vsque ad medium 10.cap. facta sunt in monte Synai, patet quia totũ est quid continuatum, & Exo.19.cap. fit mentio quòd accesserunt ad montem Synai, & Num.10. capit. fit mentio quomodo inde recesserunt: omnia ergo intermedia Exodi Leuitici, & libri Numerorum facta sunt in monte Synai. Est enim veritas manifesta, a qua nescio quomodo antiqui doctores deuiauerint, quod hoc referatur ad tẽpus quo Moyses descendit de monte Synai, & fregit primas tabulas, & tunc consonat tota litera. Et non est mirãda talis mutatio: quia obseruat Legislator ordinem artificialem, & non naturalem, & modus rethoricus est: sic enim cum supra dixisset de his, quæ facta fuerant in mõte Synai, nullo interposito transiuit ad ea quæ facta sunt in monte Hor multis intermedijs relictis: sed illa interpositio facta est, quia mors Aaron, & successio Elazar faciunt ad ea, quia narrare intendebat Moyses, quæ facta sunt in monte Synai: & concordat ista expositio superiori & inferiori literæ, quia supra de oratione Moysi agebatur in principio c. hic agitur de aliquibus quæ facta sunt immediate ante orationem Moysi, & litera sequens hoc vult, & est sensus, quod quando Moyses descendit de mõte prima vice, & vidit alios populares colentes vitulum, adiuuantibus eum Leuitis occidit de populo 23. milia virorum: eo tempore acceptauit Deus Leuitas ad ministerium suum, & tunc Moyses separauit eos, vt susciperent officia sanctuarij: sed non data fuerunt eis officia donec post descendente iterum Moyse de monte tabernaculum factum est, & omnia plene distincta sunt: & hic propriè separati sunt à populo ad portandum, & tunc rectissimè continuatur litera sequens, scilicet: *Ego autem steti sicut prius steti quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*. Idest postquã ista separatio Leuitarum facta fuit ascendit Moyses secundo in montem, vt oraret pro peccato populi quadraginta diebus: & patet iste ordo narrationis Exod.32. & sequitur ergo litera. *Eo tempore quando*. Primo descendi de monte, & vidi populum adorare vitulum, & refertur hoc ad principium c. quia pauloante ista facta sunt, scilicet per quadraginta dies ante, quia tabulæ secundæ delatæ & scriptæ fuerunt quadraginta diebus postquam ascendit Moyses ad orãdum pro populo, & vocatur hoc idem tempus. Ad completam intelligentiam huius considerandum est, quòd hic fit interpositio cuiusdã incidentis in medio sententiæ continuatæ, & propter interpositionem incidentis non debet discontinuari sententia principalis: assumatur ergo tota ista litera quæ incipit ab illo loco. *Filij Israel castra mouerunt*. Vsque illum locum. *Eo tempore separaui*. Et expellatur de medio quasi non esset, & tunc continuetur litera superior cũ inferiori illo abiecto, & dicetur sic: reuersusque de monte descendi, & posui tabulas in arca quam feceram, quæ ibi vsque hodie sunt, sicut præceperat Dominus: & tunc subiungatur, eo tempore separaui tribum Leui, vt portaret arcam: & tũc plana est sententia: quia eodem tempore facta sunt omnia ista, & tunc interponatur litera incidentalis quãdocunque voluerimus, scilicet filij autem Israel castra mouerunt de Beroth filiorum Iacham. *Separaui tribum Leui*. Quia Deus eam acceptauit propter non fuisse idolatrantibus mixtam, ideo ego eam separaui ad ministrandum,

A licet immediate officia distributa non fuerint, vt patet Exodi 32. cap. cum Moyses descendens de monte, & parans vlcisci crimen in eos, qui peccauerãt, dixit si quis est Domini iungatur mihi, idest si aliquis est qui habeat zelum, & velit se ei coniungere, iungatur mihi, & tunc sequitur in litera, congregati sunt ad eum omnes filij Leui, & sic Moyses vocabat ibi eos, qui tenebant zelum Dei, & volebant separari in partem Dei, & ipsi Leuitæ immediatè separauerunt se cum Moyse quasi obedientes vocationi, sicut Apostoli vocati a Christo obediebant vocationi eius, & veniebant sicut mandabat: vt patet in principijs trium Euangelistarum, scilicet Matthęi, Lucæ, & Ioãnis: & in textu Exodi eiusdem capit. magis declaratur cũ dicitur, & ait Moyses, consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in filio suo & fratre suo, idest ita consecratæ sunt manus vestræ hodie ad ministrandũ Domino per sanguinem filiorum & propinquorum, quos

Leuitæ vocati sunt a Moyse sicut Apostoli a Christo.

B occidistis ad magnum honorem Dei: sicut si consecratæ fuissent manus vestræ ad sacrificandum, sicut consecrautur manus sacerdotum: & multum differt in hoc: quia non solum dixit consecrastis hodie manus vestras in sanguine, sed consecrastis manus vestras Domino, idest manus vestræ ex hodie consecrantur, vt sunt aptæ ad ministrandum Domino, & postea sequitur in eadem litera Exodi, vt detur vobis benedictio, i. per ista quæ nunc fecistis, dabitur vobis benedictio, s. vt sitis pars benedicta Domino, & electa in sortem eius: fuit ergo tunc meritum Leuitarum, vt separarentur in partem Domini, & fuit principium separationis: separatio tamen realis de qua hic dicitur, fuit in principio secundi anni exitus de Ægypto castramentatibus adhuc ipsis ad radices montis Synai, de

C quo Num.3.cap. habetur, cum dixit Dominus ad Moysẽ, applica tribum Leui, & fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, vt ministrent ei, & post hoc subditur, numera primogenitos sexus masculini de filijs Israel a mẽse vno & supra, & habebis summam eorum, tollesque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel, ego sum Dominus, & pecora eorum pro vniuersis primogenitis pecoris filiorum Israel, & postea subditur in idem. tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarũ pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei: ego sum Dominus: ista est ergo separatio de qua hic loquitur Moyses, nam nunc loquebatur ad totum populum: oportebat ergo quòd loqueretur de his quæ nota erant toti populo: fuit autem ista separatio nota toti populo, quia corã omnibus filijs Israel in monte Synai facta est. *Vt portaret arcam*. Per hoc significatur ministerium omnium Leuitarum, quod erat in portando tam Caathitarum quã Merariarum quàm Gersonitarum, vt patet Num.4.cap. *Ar-*

D *cam fœderis*. Idest arcam in qua erant tabulæ continẽtes decem præcepta, quæ vocatur fœdus Domini cum Israel. *Et staret coram eo*. Tangitur officium sacerdotum, quod faciebant: duo stabant coram Domino offerentes, & orãtes, & benedicebant populum, ideo subditur. *Ac benedicent nomine illius*. Idest benedicerent inuocantes nomen Domini super populum: forma autem benedictionis ponitur Nu.6.c. *Vsque in præsentem diem*. i. ista administratio Leuitarum durauit vsque nunc, & sic durabit in futuras generationes. *Quamobrem non habuit Leui partem*. Quia altaris & tabernaculi seruitio applicitus erat, iõ de bonis sanctuarij gubernari & habere debebat, quia qui altario seruit, viuere debet de altario, vt patet prima ad Corint. 9.cap. & extra de præben.c. cum secundum Apostolum.

E *Partem cum fratribus suis*. Idest non suscepit sortem in hęreditate, sicut alij susceperunt, ideo licet nominetur Leui vnus de filijs Iacob, & caput vnius tribus, vt habetur Genes.47. & Apoc.7.cap. tamen non suscepit sortem, nec vocatur communiter tribus in alijs locis veteris testamenti: sed Ephraim & Manasse duas tribus faciunt, qui sunt de genere Ioseph, vt patet Genes.48.cap. & diuersitas est, quia tribus est quædam extensio cognationis aliquorum ab eodem principio: & magis ista capita tribuum denominantur a diuersitate hęreditatum quàm à diuersitate personarum, sicut nunc est apud nobiles: quia si aliquis nobilis multos filios habeat, non denominant illi diuersas domos vel genera: quia solum est vna sors, quæ apud

Quo nominantur duodecim tribus & si Leui non faciat tribum.

vnum

vnum filium maner, alij autem possunt coniungi alijs generib. & perdere nomen, sed iste apud quem manet sors, nunquam perdet nomen, quia ex sorte denominabitur: de his dictum fuit latius Num. 27. cap. & iste modus denominādi tribus est communior in sacra Scriptura, quia infallibilior. In Genes. autem denominatæ sunt duodecim tribus a duodecim filijs Iacob: quia nondum venerant sortes, erat denominatio à personis sic Apoc. 7. cap. vbi nominat Leui tribuum: quia ibi agitur de diuersitate conuersorum ab Apostolis, & numerantur sub nomine tribuum Israel propter significationem duodecim Apostolorum, qui eos conuertebant, & propter congruētiam nominis, quia omnes veri Christiani Israelitæ vocantur: quia templum sunt Dei, & Deum vidēt, & sic dixit Christus de Natanaele, quia sine malitia erat ecce vere Israelita, in quo dolus non est, Ioan. 1. cap. & vocantur Iudæi, idest Christum confitentes, vt vult Apostolus ad Rom. 2. non qui in manifesto est Iudæus, Iudæus est, sed qui in abscondito. in conuersione autem non requiritur hæreditas, sed persona, ideo a filijs Iacob, & non a sortibus tribus duodecim nominauit. *Quia ipse Dominus possessio eius est.* Idest ea quæ dantur ei de iure ministrandi Deo, sunt ei pro possessione. Sic enim mandauit Deus sine sorte propter ministerium ciuitates ad habitandum dari, sicut alię tribus per sortem habebant & erant 48. ciuitates, vt habetur Num. 35. cap. Et sicut alię tribus de possessionibus suis pascebantur, ita Leuitæ de decimis & alijs iuribus, vt Numer. 18. cap. *Ego autem steti in monte.* Idest postquam separaui tribum Leui a reliquo populo post vindictam idolatriæ, ascendi in montem Synai ad caliginem nubis in qua erat Deus.

Quare duæ separationes Leuitarum factæ fuerunt, & quando: & quomodo litera debet coordinari vt id cognoscatur. Quæst. IIII.

Sicut autem dicebamus duę separationes Leuitarum ad ministrandum Domino factæ sunt. vna quæ fuit perfecta separatio, sed principium separationes, & causa separationis, & fuit occulta, quia non cognouit populus Leuitas in hoc facto dicatos esse ad cultum Dei. secunda & perfecta separatio, atque cunctis manifesta, & determinata: quia in ea determinata sunt officia Leuitarum secundum familias suas. prima fuit post dationem legis paululum, scilicet quadraginta dies vel paucis plus, & hoc in quarto mense anni primi exitus de Ægypto iuxta medium mensis. secunda fuit in primo mense anni sedi exitus de Ægypto. Et litera ista potest exponi de vtraque: si enim exponatur de prima separatione, litera non mutabit ordinem, scilicet quia primo dicitur quod Moyses reuersus fuit de monte, & posuit tabulas: & tunc separauit tribum Leui, s. in descensu post quadraginta dies quando occidi vigintitria milia virorū, & post hæc steti rursus quadraginta diebus alijs sicut prius steteram, s. in secundis quadraginta diebus, quo oraui pro populo. hoc autem aliquibus bene videtur, s. q. exprimatur de prima separatione, & sic litera continuata: dicendum autem quod non potest exponi ista litera nisi de secunda separatione, quæ est proprie separatio, vt supra dicebamus: nam in prima separatione licet Leuitæ meruerint separari ex facto suo, tamen Moyses non separauit eos, licet denunciauerit eis quod postea separarentur cū dixit eis Exod. 32. cap. consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in sanguine filij, aut fratris sui, vt detur vobis benedictio, i. ex hoc quod nunc fecistis promeruistis, vt daretur vobis in futurum benedictio, scilicet in ministratione: in ista tamen litera dicitur eo tempore seperaui, necesse est ergo non referri ad primam separationem, sed ad secundam, in qua Moyses separauit eos coram omni populo: item dato quod prima diceretur separatio facta a Moyse, tamen non fuit determinata ad aliquid: quia non magis ad hoc quam ad illud, sed in ista separatione de qua hic dicitur, fuit facta distinctio officiorum sacerdotum & Leuitarum, cum dicitur vt portaret arcam fęderis Domini, & staret coram eo in ministerio, atque benediceret in nomine illius

A vsque in sempiternum: necesse est ergo referri ad secundam separationem, in qua ista determinata sunt de officijs sacerdotum atque Leuitarum: item dato quod posset intelligi litera ista de prima separatione, tamen litera non esset continua: quia supra dicebatur, reuersusque de monte descendi, & posui tabulas in arca: ergo erant istæ secundæ tabulæ: nam primas tabulas non duxit Moyses ad castra, nec posuit in arca, sed fregit ad radices montis, vt patet Exod. 32. cap. & supra præcedenti cap. sed prima separatio Leuitarum fuit facta ante adductionem secundarum tabulatū, scilicet cum descendit prima vice Moyses de monte, & inuenit populum idolatrantem, & coniuncti sunt ei Leuitæ, vt adiuuarent ad occidendum idolatrantes, & dixit Moyses cōsecrastis Domino hodie manus vestras: vt patet Exo. 32. cap. post hæc autem Moyses

B rursus ascendit ad montem, vt oraret pro peccato filiorū Israel: & vt acciperet alias tabulas, & datæ sunt ei postea, quod patet ex ordinatione literæ Exo. 33. & 34. cap. ergo ante fuit separatio Leuitarum prima, quam id quod supra ponitur: ergo non erit litera continuata: item quia dicitur supra, & posui tabulas in arca, quam feceram, quæ vsque hodie ibi sunt: hoc necessario intelligitur de arca fęderis quæ erat in sancta sanctorum, in qua semper tabulæ fuerunt, & tunc erant, & nunc sunt: vt declarauimus late Exo. 20. cap. sed ista arca facta fuit cum cæteris vasis, atque supellectilibus sanctuarij, vt patet Exo. 25. cap. circa finem primi anni exitus de Ægypto: ergo valde ante fuit quam ista prima separatio Leuitarum: ergo etiā ponendo istam literam intelligi de prima separatione, non

C potest esse litera continua. Nec enim debet quis tentare facere quouis modo istam literam continuatam: nā Moyses hic eadem sæpe dicit & replicat, quod tollit continuitatem scripturæ, & valde perturbata litera est circa finē præced. cap. & in toto isto non seruatur aliquis ordo continuitatis scripturæ: & patet quia hic dicitur, ego autem steti in monte sicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & exaudiuit me etiam hac vice, nec perdere te voluit. Et supra præcedenti cap. dicitur idem, scilicet, & iacui coram Domino quadraginta diebus & noctibus, quibus eū suppliciter deprecabar, ne deleret vos, etiam aliqua quæ fuerunt priora ponuntur hic, quam ea quæ ponuntur in principio huius cap. nam manifestum est, quod prius Moyses orauit quadraginta diebus pro populo quam acciperet tabulas secundas, sed in principio

D huius cap. agitur de tabularum secundarum datione, cū dicitur dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt, & postea subditur, cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus, scripsitq; in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decem: hic autem fit mentio de deprecatione pro peccato populi: ergo mutatus est valde ordo in isto cap. & in præcedēti, debet ergo ista litera intelligi de secunda separatione Leuitarum, & tunc erit continuata cum tota litera superiori, licet nō cum inferiori, quia hic fit repetitio prædictorum. *Sicut prius.* Quia iam steterat alia vice, scilicet quando recepit primas tabulas & fregit eas, & nunc stetit secunda vice, scilicet ad orandum pro peccato.

Nota quare liter litera legi ...

E *An ista fuerit secunda quadragena vel tertia. Quæst. V.*

Et dicit Nicolaus, quod illi qui ponunt tres quadragenas moratum fuisse Moysen in monte, ponunt istā fuisse tertiam, sed nullo modo potest poni tertiā, siue ponantur tres quadragenæ, siue duæ: quia secundum illos qui ponunt tres quadragenas, prima fuit ad recipiēdum primas tabulas, secunda ad orandum pro peccato, tertia ad recipiendum secundas tabulas: sed ista quadragena de qua hic dicitur fuit ad orandum pro peccato, patet quia subditur. *Et exaudiuit me Dominus hac vice.* Ergo videtur quod illa vice orabat: sed deceptio quorundā est, quia iam bis dictum fuerat quadraginta diebus, & videbatur ista tertia quadragena: sed falsum est quia ista quadragena bis nominatur, scilicet præcedenti cap. de orando, & hic rursum: si ergo dicatur vbi ponetur tertia quadrage-

dragenaria? respondetur quòd licet in litera non ponatur expresse, tñ infertur ex præcedenti c.& ex isto, quia supra dr̄ quod quadraginta diebus stetit coram Domino, quibus orauit: deinde in principio huius cap. dr̄, q̄ mandauit ei Deus dolare lapideas tabulas, & dolauit, & deinde legem scriptam suscepit: ergo vltra quadraginta dies orationis aliqui transierunt, in quibus ista facta sunt, & istos vocant, quadragenam tertiam: sed quot fuerunt non patet manifeste. *Et te perdere noluit.* Sicut ante comminatus fuerat, vt patet præced. c. *Dixitque mihi, vade & præcede populum.* Scilicet, intrãdo ante eos ad terras ignotas, & loca periculosa, vt non timerent, sicut fecit in mari Rubro: quia nullus audebat intrare, & ingressus est Moyses ante eos, & sic qñ Deus dixit Moysi q̄ moueretur, vt patet Nu. 27. c. rogauit Moyses Deum, vt constitueret Deus hominem super populum, qui præcederet eos, posset exire, & intrare ante eos, educere & introducere eos: hic mandat Deus Moysi vt præcedat filios Israel ad ingrediendum in terram Chanaan, & ad delendum hostes illos capiendo loca illorum: nam Hebræi sine duce intrare non auderent: nam etiam cũ duce intrare timebant, & potius volebant mori in solitudine, aut reuerti in Ægyptum, vt patet Num. 14. c. cum dr̄, Murmurauerunt contra Dominum, & contra Moysen cuncti filij Israel dicentes. Vtinam mortui essemus in Ægypto, & nõ in hac vasta solitudine. Vtinam pereamus, & non introducat nos Dñs in terram istam, vt cadamus gladio, & vxores atque liberi nostri ducantur captiui. Nonne melius est reuerti in Ægyptum? Dixerunt alter ad alterum, constituamus nobis ducem, & reuertamur in Ægyptum. Sic patet suprà primo c. & in alijs locis. Moyses aũt quia erat vir potens in opere & in sermone, multum confortabat corda filiorum Israel, & erigebat genua dissoluta: ideo erat multum necessarius eis ad præcedendum. Dices quomodo Deus mãdauit hic Moysi, vt præcederet filios Israel, & introduceret in terram Chanaan, cum alibi Moyses rogauerit, & Dominus noluerit assentire, vt intraret in terram Chanaan vltra Iordanem? vt patet supra 4. c. cum dr̄, Præcatusq; sum Dominum in tempore illo dicens, Domine Deus tu cœpisti ostẽdere seruo tuo magnitudinem tuam, manumq; fortissimam, &c. Et sequitur. Transibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium, & libanum: iratusque est mihi Dñs propter vos, nec exaudiuit me, sed dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam loquaris vltra ad me de hac re. Vnde ergo tanta mutatio, vt quẽ antea Deus præcedere admoneret, atq; mandaret, nunc deprecantem, vt præcedat, vel saltem vt trãseat, nullo modo Deus exaudire voluerit? omnia nobis futura siue bona, siue mala, & quid nos ipsi in futurum agemus nõ tamen nobis cum sic se habet, vt exitus actionis nostræ promerebitur: sed secundum q̄ prius iustitia, vel iniustitia exigit, vt singula puniat, & præmiet tempore suo: Moyses autem tempore, quo lex data est, & stetit cum Domino in monte orans, & recipiens tabulas, nihil peccauerat in Deum propter quod priuaretur ingressu terræ Chanaan; & si sic durasset, ipse ingressurus fuisset in eam, & introducturus illum populum Hebræorum, nec erat dignum quemquam alium præfici, vt præcederet ipso viuente, qui tantæ dignitatis extiterat, vt Deo familiarissimus in verbo, & visione erat vt patet Num. 12. & infra 34. cap. & non fuit delusorium mandatum Dei ad eum, quia si sic permaneret, infallibiliter præcessisset, atq; terram illam ingressus fuisset: sed quia conditio humana defectibilis valde mutatur, maxime secundum liberum arbitrium, Moyses post fere 39. annos, dum staret in Cadesbarne ad extrahendum aquas de petra non benedixit Dño sicut debuerat, accensus zelo cõtra populum rebellem, ideo incurrit quandã culpã satis leuem, ex qua tñ Deus priuauit illum ingressu terræ promissionis trans Iordanem, ne gauderet in ea: de hoc late diximus Num. 20. cap. & supra 3. ca. in fine. Licet ergo Deus ante illud peccatum mandauerit Moysi, vt ingrederetur, præcederetque Israelitas ad terram illam, post peccatum eum rogantem hoc idem exaudire non voluit, de hoc Num. 27. cap. sic dicitur, Ascende in

A montem istum Abarim, & contemplare inde terram, q̄ daturus sum filijs Israel: cumque videris eam, ibis & tu ad populũ tuum sicut Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto Syn in contradictione multitudinis, nec sanctificare me voluisti coram ea super aquas. *Et nunc Israel.* Enarratis supra peccatis, quæ populo fuerunt dimissa, hic inducit contrario intenta, s. quod debeant timere Deum. *Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit a te.* Quasi dicat: Vides Israel, quod Deus multa peccata tibi remiserit, & nunc petit a te solum quod timeas eum, hoc paucum est, facias ergo. *Nisi vt timeas Dominum Deum tuum.* Scilicet, Timore filiali, qui est timor castus vel sanctus, & permanet in sęculum sęculi. Psal. 18. *Et ambules in vijs eius custodiendo mandata & diligas eum.* Iste est ordo procedendi in gratię perfectione; pri-

B mo aliquis timet Deũ timore seruili tanq̄ punitorẽ, deinde obseruat mandata eius propter timorem: deinde per assiduam talem obseruationem concipit Dei amorem. *In toto corde tuo, & in tota anima tua.* Expositum fuit supra 5. c. satis late, & vtrum possit in via seruari tale præceptum. *Vt bene sit tibi.* Non dicit ly vt, finem sed consecutionem, i. seruias Deo tuo, & bene erit tibi: si aũt diceret finem, esset sensus, quod seruiremus Deo ea intẽtione, vt nobis benefaceret: sed hoc falsum est, nec tale mãdaret lex: quia talis amicitia esset vtilis & non honesta, & esset contra præceptum charitatis, quo quis tenetur Deũ super omnia diligere, & talis vteretur Deo, & frueretur creatura, quę est magna deordinatio: & patet, q. a ea quę sunt ad finem respectu finis vtilia sunt: quia acci-

C pimus ea ad talem finem subordinando, & solũ propter illum finem accipiẽdo, de quib. in principio primi Eth. *En Domini Dei tui cœlum est.* Dixerat q̄ Deus benefaceret diligentibus. Sed dubitaret aliquis quomodo Deus posset nobis benefacere. Et respondet quia cœlum est in potestate Dei, & omnia alia, ideo benefacere potest. *En Domini cœlum est.* Idest, cęlum visibile: & accipitur hic nomine huius cęli congregatio orbium visibilium, scilicet, septem orbes planetarum, & orbis stellatus, & cęlum crystallinum, quod magis visibile est quàm alij cęli: quia alij propter raritatem non sunt visibiles nisi in solis stellis existẽtibus in eis, quia habent lumen aggregatum: cęlum autem crystallinum propter densitatem gelidatum aquarum valde visibile est, & videtur in noctibus serenis sub imagine coloris azurini ex densitate lu-

D cis siue magna radiositate.

Et cœlum cœli. Idest, cęlum empyreum, quod per excellentiam cęlum dicitur, in quo sancti gloriantur cum Christo, & illud inuisibile est, & sine aliqua stella vel motu.

Terra, & omnia quæ in ea sunt, & tamen patribus tuis conglutinatus est. s. nimio amore: & est sensus. Licet Deus habeat in potestate sua cęlum & terram, & nullo indigeat, tamen ex sola benignitate sua dilexit patres tuos: deberes ergo pro tanto beneficio ei toto animo inhærere.

Quomodo Deus dicitur conglutinatus Iudæis. Quæstio. VI.

E Dicitur autem hic Deus cõglutinatus amore Israelitis, s. patribus eorum, qui supererant tempore Moysi ad denotãdum magnũ amorem: nam sic Deus omnia possidet, vt patet Exodi 10. cap. & Psalm. 23. scilicet, Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. Idem Psal. 49. & 102. ita Deus omnia amat, nam si ea non amaret distinendo benignitatem suam in ea, nullo modo permanerent saltem per iustitias, vt patet Sapiẽtiæ 11. c. cum dicitur. Sed misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pęnitentiam. Diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti: Nec. n. odiẽs aliquid constituisti, aut fecisti. Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses? aut quod a te vocatũ non esset cõseruaretur? Quasi dicat, impossibile erat Deus tamen omnia amans non æqualiter omnia amat: & vt de cęteris sileam quæ naturalia sunt, & quę Deus diligit secundum quòd eis maiorem perfectionem tribuit,

buit, ita vt magis amet equum quam margaritam, & quam arborem, de hominibus dicendo in tempore illo nullos homines Deus magis amauit quàm Hebræos, vt patet Exo. 19. c. cum dr. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Mea est. n. omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Ad declarãdum ergo illum amorem singularem, quem habebat Deus ad filios Israel, dixit conglutinatus est: quia istud verbum signat quãdam magnam vnionem, & amor est vis vnitiua faciens duos esse vnum, nam amicitia est idẽ velle, & idem nolle, vt ait Tullius in libro de vera amicitia, & Arist. in 9. Ethic. ait, ꝙ amicus est alter ipse: magnus aũt amor multum vnit, & hoc iam vocatur cõglutinari, siue sit amor honestus, siue delectabilis inhonestus: nam in quolibet genere est dare intentionem amoris, quæ iam vocatur cõglutinatio. De amore inhonesto habetur Gen. 34. de amore quem cõcepit Sichem filius Emor Principis terræ illius, adamauit eam, & rapuit, & dormiuit cum ea vi opprimens virginem, & conglutinata est anima eius cum ea: de amore aũt honesto dr hic: nam Deus quicquid amat honeste amat, licet amor eius multum distinguatur a nostro: quia in eo nõ est vlla affectio, vt in nobis, qui mensuramus quantitatem amoris per quantitatem affectionis. *Idest nos de cunctis gentibus.* Quia nullam aliam gentem nisi Iudæos elegit, vt patet supra 4. cap.

Sicut hodie comprobatur. Satis enim patebat per mirabilia, quæ Deus pro ipsis fecerat, & continuo faciebat, s. in apertione maris Rubri, in manna dato, in victoria mirabili de hostibus.

Circuncidite ergo præputium cordis vestri. Idest, superflua, vel noxia desideria: sicut præputium aliquid in carne superfluum vr, ita malitia voluntatis magis est per superabundantiã, q̃ per defectum, sed vtrunq; malum est: quia in solo medio virtus est, & patet Psalm. 79. Incensa igne, & suffossa ab increpatione vultus tui perierũt. Incẽsa igni, i. super medium eleuata, quia ignis eleuat, & suffossa, i. defectus infra medium, quia ita deficit a medio, sicut suffossa ab æqualitate terræ deficiunt: ab increpatione vultus tui perierunt, i. Deus vtrunque detestatur. *Et ceruicem vestram ne induretis amplius.* Metaphora est, qua Deus communiter vtitur contra Hebræos, sicut enim qui habet duram ceruicem caput flectere non potest, ita qui superbus, & inobediens est subiici Deo non vult: huiusmodi aũt erant Hebræi, quia ẽt si aliqua bona eis dicerentur, cito deserebant ea reuertens ad mala, quibus assueti erant, & sic dixit de eis Deus Moysi Exo. 32. c. Cerno, quòd populus iste duræ ceruicis est, dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos. Et supra cap. 9. dicitur scito. Quod non propter iustitias tuas Dominus dederit tibi terram hãc optimam in possessionem, cum durissimę sis ceruicis populus, & sic cognoscens, Iosue dutos fore dixit, quòd non poterant seruire Deo, sic patet Iosue. 24. c. cum dicitur. Non poteritis seruire Domino: Dominus enim Deus sanctus, fortis, & æmulator est & non ignoscet delictis vestris: sic etiam dixit eis Dominus per Hieremiam cum videret duritiem, & incorrigibilitatem Hierem. 13. cap. Si potest mutare Æthiops pellem suam, & Pardus varietates suas, & vos poteritis bene agere cum dedideritis malum: ab hac ergo ceruicis duritie admonet Moyses eos corrigi, vt Deus acceptet eos in populum gratum sibi. *Ipse est Deus deorum.* Idest, Deus potentior quàm illi quos Gentiles deos vocãt: inducit aũt hic Hebræos ad amorem Dei, & quia id quod amatur sub ratione boni amatur, & quanto magis bonum est, tanto magis amatur secundum regulam Philosophi: si simpliciter ad simpliciter, & magis, ad maxime, ideo vt Deus verus maximè ametur ab eis, ponit multas conditiones & bonitates Dei, & primo vocat eum Deũ deorum, idest, Deum excellentem alios deos, & hic facit scriptura impropriam partitionem, & comparationem: nam dij nulli sunt præter Deum verum: ideo non poterat comparari Deus verus alijs dijs, sicut non est partitio, siue comparatio inter ens & non ens, sed loquitur secundum intentionem hominum errantium, qui

F putant ista, quę coluntur ab eis deos esse: est tunc sensus, quod Deus verus, qui est Deus Hebręorũ est Deus deorum, quia alii dij quicunque sint, nihil possunt facere cõtra Deum verum, & ipse potest eos destruere quando vult, sicut destruxit deos Ægyptiorum, vt patet Exo. 12. & Num. 33. c. cum dr. Nam & in dijs eorum fecerat iudicia. *Dominus Dominantium.* Sic dicitur Apoc. 1. c. ꝙ Deus est Rex Regum, & Dominus Dominantium: & sciendum, quòd Moyses ponit hic duo magna de Deo per ordinem primum, quòd Deus est secundum quod Dominus est, maximum autem, quod à mortalibus cogitatur, & secundum veritatem est, est esse Deum: nam sic diffinitur, ꝙ est, quo nihil maius excogitari põt, quia tñ gẽtes multos deos posuerunt, oportebat, quod si aliquid summum bonum esset, foret maius omnib. illis dijs po-

G sitis à Gentilib. quamobrem dixit Moyses ipse est Deus Deorum, i. maior quam alij dij: Gentiles aũt post deos maximum bonum reputabant esse reges: nam regem felicissimum indicabãt, & sic ipsi reges aliquando in vita vocabantur dii, & gentes tenebant eos quasi in reuerentia deorum: sic vocat eos Ouid. deos in libro primo de arte amandi, cum dicit.

Parcite mortales natales numerare deorum:
Cæsaribus virtus euenit ante diem.

& quia reges dominãtur valde, exprimit Deum esse Dominum dicens, Dñs dominantium Deus magnus, & potẽs, vocatur Deus magnus ex magnitudine virtutis suæ & bonitatis: habent namq; omnia attributa magnitudinem virtutis in Deo, cum sint infinita s̃m essentiam, &

H bonitatem. *Deus magnus, & potens terribilis.* Istud est ꝙ maxime attendebant Iudęi, s. vt Deus suus esset talis, q possset eos liberare ab omnibus aduersitatibus: nam quidam dii aliarum gentium non poterant liberare cultores suos à malis, sicut dij Ægyptiorum, in quos fecit iudicia: Deus autem Hebręorum potens erat liberare eos ab omnibus malis, & sic eripuit in mari rubro, & in deserto, atq; cęteris locis, vt sępe enarrauit eis Moyses: terribilis dicitur Deus terribilis malis, quia eos fortiter punit maxime potens huius seculi, qui contra eum superbiunt, vt patet Sapientiæ 6. c. cum dicitur. Potentes aũt potẽnter tormenta patientur: vel dicitur forte terribilis contra hostes eorũ, quia eos dure punit, vt patuit in Pharaone & seruis eius in mari rubro, & in Amorrhęis quos deleuit in foraminibus petrarum, vt patet Num. 21. ca.

I *Qui personam non accipit, nec munera.* Idest, non agit contra iustitiam pro aliquo, qui diues est, nec pro nobili vel potente.

An in Deo sit acceptio personarum, quia quosdam prædestinat alios vero damnat. *Quæst.* VII.

ET si arguas ꝙ Deus personarum accipit, quia anteq̃ homo sit aliquid sine causa eligit, & aliquid sine cã cadere dimittit, vt habetur Mal. 1. & ad Rom. 9. c. antequam quicquam boni, vel mali facerent Iacob dilexi: Esau autem odio habui. Respondetur quod cum acceptio personarum sit contra iustitiam distributiuam, solũ est in eis vbi requiritur dignitas personarum ad distribuendum, & distribuẽs habet regulam ad sic, vel sic distri-

K buẽdum: si tamen dignitas personæ cui distribuitur, dependet ex voluntate distribuentis, non potest esse acceptio personarũ, vt si aliquis iudex debet destribuere sententiando damnum vel commodum pœnam vel honorem, requiritur dignitas in persona cui distribuitur, & illa dignitas non dependet ex voluntate distribuentis, sed à re ipsa, ita quod non potest iudex per voluntatem suam iustificare causam aliquam sed iustificatio dependet ex meritis causæ, ideo si iudex non attentis meritis causæ alicuius causam alterius ex sola voluntate iustificare vult pronunciãs esse bonam, personam accipit: si tñ aliquis de bonis suis distribuere velit, & alicui minus honesto det non dans magis honesto, non accipit personã, quia dignitas quæ hic requiritur vt alicui distribuatur ex sola distribuentis voluntate dependet. Sic Dominus vineæ, qui distribuit magis venientibus sero quàm cito, non fuit acceptor personarum: vnde dixit: si oculus

tuus,

tuus,nequam est,ego autem bonus sum Matth.20.cap.& hoc Christus approbauit,& in istis cum non sit aliqua regula cogens distribuentem ad certum modum distribuẽdi,nunquam est acceptio. In Deo autem sic est,quod gloria, quæ est visio Dei, est quoddam bonum eius ad quod eligitur homo antequam nascatur:cum ergo tunc non sit in homine aliqua dignitas,nec indignitas,Deus non accipit personam in eligendo hunc,& non eligendo illum,& sic ait Apostolus ad Rom.9. tu homo quis es, vt respondeas Deo? nunquid dicit figmẽtum ei, qui se finxit quid me fecisti sic? non est autem aliqua regula secundum quam Deus in eligendo dirigi posset: ideo non potest accipere personam:si autem Deus aliquem qui iuste operatur damnaret, & aliquem male operantem saluum faceret, personarum acceptor esset, quia iam legem posuit per quam semper operabitur, scilicet, qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala, ibunt in ignem æternum. Et ideo beatus Petrus quando vidit,quòd Cornelius,qui conabatur in Gentilitate adhuc existens quantum poterat bene operari,a Deo illuminatus est: dixit in veritate comperi,quoniam non est personarum acceptor Deus,sed in omni gente qui timet eum, & facit iustitiam acceptus est illi, Actuum,10.cap. *Facit iudicium pupillo & viduæ*. Idest non corrumpit iudicium contra eos propter fauorem, quod frequentissime iudices consueuerunt, vt Isaiæ primo.c.pupillo non iudicant, & causa viduæ non intrat ad eos. *Amat peregrinum*. Iudæi erant crudeles cum nullo charitatem habentes, & maxime efferebantur,vt bestiæ contra peregrinos cum nullũ haberent adiutorem destruentes eos, & dominus hoc nimis prohibebat,vt patet Exod.22.cap. cum dicitur,aduenam non cõtristabis, nec affliges eum: aduenæ enim fuistis in terra Ægypti: vult ergo eos incitare ad amorem peregrinorum vt infra concluditur, s.& vos ergo amate peregrinos: & quia homines mouentur ad agendum aliqua quando vident aliquos sapientes, siue viros bonos facere ea: ponit hic exemplum de Deo qui certissimus est dans omnibus certitudinem, quam habent, & nunquam potens errare dicens,quòd Deus amat peregrinum. *Et dat victum atque vestitum*. Hic ponitur signum dilectionis.nam diceret aliquis quòd Deus non diligit peregrinos, respondet probãdo, quòd sic per id quod facit: nam vt ait Gregorius in Homelia super illud Ioan. hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, ꝙ signum dilectionis exhibitio est operis:si ergo Deus facit bonum peregrinis, eo modo quo facit eis bonum diligit eos,sed dat eis victum atque vestitũ, ergo diligit eos:hoc autem ipse dicit hic.s.quòd Deus dat istis peregrinis victum & vestitum,vt patet psal.136. qui dat escam omni carni,& Sapientiæ 6.dicitur,quòd pusillum & magnum ipse facit, & æqua est ei cura de omnib. ergo de peregrinis,& aduenis,& omnibus generibus personarum curat Deus bonitatem suam cunctis distribuẽs. *Et vos ergo amate peregrinos*. Quasi dic.si Deus amat eos, iustum est vos amare eos. *Quia & ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti*. Et sicut volebatis tunc vobis benefieri, ita & istis bonum faciatis,sic dicitur Exod.22.cap. aduenam nõ contristabis,nec affliges eum:aduenæ enim fuistis in terra Ægypti. *Dominum Deum tuum timebis*. Vt non facias contra mandata sua. *Et seruies ipsi*. Faciendo præcepta affirmatiua quæ mandauit. *Ipsi adhærebis* In ipso totam tuã spem & amorem locando. *Iurabis in nomine eius*. Non mãdat iurare:sed si iurare volueris melius est iurare in nomine eius quàm in nomine idolorum, quia non licebat illa nominare Exod. 23. per nomen externorum deorum nõ iurabitis,nec audientur ex ore vestro,& psal.15. non memor ero nominum eorum per labia mea: simile habetur psalm.4. Irascimini & nolite peccare,idest si irati fueritis insurgentibus in vobis talibus motibus nolite peccare,id est non deducatis ad executionem percutiendo, vel malum dicendo per iram, vt sic peccetis: de isto iuramento dicitur etiam supra sexto cap. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, & in nomine eius iurabis. Ex quo aliqui Iudæi assumpserunt occasionem errandi dicentes iuramentum esse actum latriæ,& esse frequentandum tanquam quælibet bona opera,quia dicitur,ꝙ iuremus in nomine domini.de hoc vtrum sit actus latriæ,vel quomodo

Signum dilectionis Dei in peregrinos.

A do oporteat iurare late diximus Exod.20.c.super secundũ præceptum.sensus autem huius literæ non est, quòd nos iuremus tanquam ex præcepto vel necessitate,aut tanquã bonum sit iurare,sed si placuerit vobis iurare,siue debueritis ex aliqua causa iurare,non iuretis per nomen deorũ alienorum: nam in hoc quendam honorem eis impendebant,quod Deus per omnem modum intendebat vetare,ne maneret in eis vlla radix idolatriæ. *Ipse est laus tua, & Deus tuus*. Idest ipse est quem laudare debes,ita quòd solum gaudeas,quòd talem Deum colis, vel ipse est,qui te laudabilem facit,quia aliæ gentes laudabant Iudæos, quia talem Deum,& talem legem,& beneficia habebant vt patet supra 4.c.hæc est sapientia vestra, & intellectus coram populis,vt audientes vniuersi præcepta hæc dicãt: en populus sapiens & intelligens,& gens magna,& psal. 143. beatum dixerunt populum cui hæc sunt, & beatus
B populus cuius Dominus Deus eius *Qui fecit tibi hæc magna atque terribilia quæ viderunt oculi tui*. Potest ista litera intelligi dupliciter: vno modo,quòd magnalia & terribilia sint idem,& tunc est sensus, quod Iudæi debet colere Deum,qui fecit in Ægypto mirabilia, in Pharaone & seruis eius,& ista mirabilia vocantur magnalia, quia erant a magna Dei potestate. nam nullus alius poterat facere ista,nisi esset verus Deus,& sic dicit ipse Exod.9. & 10.c. in hoc cognoscent Ægyptij,quòd ego sim Deus.vocantur terribilia,quia erant dura Ægyptijs patientibus ea. Alio modo potest intelligi, vt sint duo.s.magnalia referantur ad mirabilia,quæ Deus faciebat hebræis dando eis bona, & terribilia referãtur ad miracula facta super Ægyptios inferendo eis mala: & hoc proprie innuit litera cum immediate subdit exemplum de magnalibus dicens in 60.
C animabus descenderunt patres in Ægyptum,& ecce nũc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli:nam valde fuit mirabile, vt in tam paũco tempore, & ex tam paucis personis tanta milia nascerentur: ideo tanquam pro admirabile posuit illud scriptura Exod.1. capit.cum dicitur filij Israel creuerunt,& quasi germinantes multiplicati atque roborati sunt nimis,& repleuerunt terram: pro vtrisque autem tam pro magnalibus,quam pro terribilibus ei gratias agere debebant laudantes eum. *In septuaginta animabus*. Idest cum septuaginta. *Descenderunt patres tui in Aegyptum*. 66. animæ venerunt cum Iacob de terra Chanaan in Ægyptum: & Ioseph, & duo filij sui,qui nati sunt in Ægypto ante aduentum patris scilicet Ephraim,& Manasse sunt.69.& ipse Iacob, qui non computabatur in filios suos,& sic sunt.70 animæ vt patet
D Gen.46.cap.vbi de hoc late fuit dictum. *Et ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli*. Et hoc magnum beneficiũ est,quare teneris eum amare, & timere.

Duplex litteræ expositio.

CAP. XI.

MA itaque Dominum Deum tuum, & obserua præcepta eius,& cæremonias,iudicia, atque mandata omni tempore. Cognoscite hodie,quæ ignorant filij vestri: qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, magnalia eius, & robustam manum, extentumque brachium: signa & opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, & vniuersæ terræ eius, omnique exercitui Aegyptiorum, & equis ac curribus: quomodo operuerint eos aquæ maris rubri, cum
E *vos persequerentur*.

AMA *itaque*. In superioribus a 6.cap. vsque huc posuit diuersa incentiua ad diuinum amorem, hic infert intentam conclusionem, & tanguntur principaliter duo. Primo conclusio intenta. Secundo huius conclusionis superadduntur multa fulcimenta ibi. *Cognoscite hodie*. Et ista in multas particulas subdiuiditur, de quibus infra patebit. *Ama itaque Dominum Deum tuum*.

Connexio cap. Diuisio eiusdem.

Quare Moyses primo loquitur de amore Dei. Quæstio. 1.

LIcet secundum viam naturæ, vel generationis per timorem ad omne bonum deueniatur,quia est initium in

in generatione imperfectorum, cum amor secundum viã eminentiæ omnia bona contineat in virtute, quia, qui diligit proximum legem impleuit, & plenitudo legis dilectio ad Rom. 13. cap. mandat ergo amare tãquam in hoc omnia bona mandat, vt patet Matt. 22. quia in amare lex pendet & Prophetæ. *Et obserua præcepta eius.* Bene sequitur ex præcedenti, qui enim amat omnia facit, quia amãti nihil est difficile: nam fortis est, vt mors dilectio, & dura, vt infernus æmulatio, vt patet. Cant. 8. cap. nam lampades eius lampades ignis: atque enim multæ non poterunt extinguere charitatem, & flumina non obruent illã: quomodo autem amor fortis sit siue honestus, siue inhonestus, satis dictum fuit sup. 9. cap. nam si amor inhonestus fortis est, & amor honestus fortis erit cum deueniret ad eundem gradum perfectionis vterque in sua specie, sicut enim amor inhonestus est fortis vt mors, ita amor radicatus Dei est fortior quàm mors: nam amantes mortẽ spernunt, vt fruantur Christo amato, primo ipsam amplectuntur, quia eis mandat ad consecutionem amati: nam ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quia digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati, vt patet Actuum. 5. cap. hoc autem est, quòd eum verissime diligebant: de fortitudine huius amoris ait Apostolus ad Rom. 8. cap. quis ergo nos separabit a charitate Christi tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos: certus sum. n. quòd nec mors, neque vita, neque angeli, nec principatus, neque virtutes, nec instantia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura alia poterit nos separare a charitate, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. *Atque mandata omni tempore.* Hic ponuntur. 4. s. *Præcepta.* s. moralia. *Et cæremonias.* i. præcepta cæremonialia. *Iudicia.* i. præcepta iudicialia. *Et mandata.* Hoc generaliter quamcunque speciem præceptorum, nec est alia species præter istas tres. *Cognoscite hodie.* Hodie hic ponitur secundum. s. prædictæ conclusionis fulcimenta: probat enim hic quòd Deum amare debent, & ponuntur tria.

Primo narrantur beneficia præterita. Secundo ponuntur futura ibi. *Terra enim ad quam.* Tertio ad ingressum terræ promissionis quædam documenta ibi. *En propono cognoscite hodie.* i. recordare vel recogita ea, quæ cognouisti & vidisti. *Quæ ignorant filij vestri.* s. paruuli qui boni & mali ignorant distantiam: potest etiam intelligi de filijs, qui iam erant iuuenes, licet a patribus audissent miracula, tamen non viderant oculis suis omnia, quæ Deus, pro eis fecerat. Intentio huius literæ est, quòd Moyses intendebat reducere Iudæos ad amorem veri Dei, & quia homines amant eos, qui benefaciunt eis, quia vt ait Salomon in prouerbijs multi colunt personam potentis, sed sunt amici dona tribuentis: volebat eos in hoc reducere per memoriam beneficiorum receptorum, & iste modus frequentatus est in sacra scriptura, sic enim inducebat Exod. 19. cap. dicens vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: dicit ergo eis hic cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri, quasi dicat, vos cognoscitis secundum habitum mirabilia, quæ Deus fecit pro vobis, quia tamen cognitio habitualis modicum aut nihil mouet, nisi cum actualiter per habitum cognoscimus, vt declarat Aristo. in 7. Ethi. tractans de cognitione incontinentis: monet eos, vt ad memoriam reducant actualem cognitionem de mirabilibus Dei, & hoc est quod dicit cognoscite hodie, idest licet vos a multis temporibus cognouistis mirabilia, quę Deus fecit in vobis & pro vobis, tamen ante cognoscite, idest actualiter considerate de eis reducentes ad memoriam, & hoc hodie, quia tunc Moyses eis narrabat ea, quæ Deus fecerat pro eis: hæc autem ignorabant filij sui, quia licet sæpe audiuissent a patribus suis, tamen per se non viderant: visus autem certiorem & distinctiorem causat cognotionem, quam auditus, vel quilibet alius sensus, nam vt ait Aristotel. in principio primi Meta. sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. *Qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri.* Scilicet qualiter peccantes correxerit, quando murmurauerunt,

Præteritorum beneficiorum narratio.

F vel vitulum adorauerunt. *Magnalia eius.* Idest miracula. Et significat larg. omne miraculum. *Robustam manum & extentum brachium.* Ista sunt miracula quæ pertinent ad bellum contra hostes. s. qualiter Deus pugnauerit contra Ægyptios, vt Exo. 14. fugiamus Israelem, quia Dominus pugnat pro eis contra nos. *Signa & opera quæ fecit in medio Ægypti Pharaoni regi.* Idest plagas quas intulit Ægyptijs. *Et vniuersæ terræ eius.* Quando aliqua plaga veniebat toti Ægypto communis erat, ita quod non esset aliquis locus habitatus in tota Ægypto, in quo non mitteretur plaga præterquam in locis, in quibus habitabant filij Israel, vt habetur Exod. 8. & 9. cap. non tamen est putandum quòd in terra, in qua erant filij Israel, non erant istę plagæ: nam Hebræi habitabant in terra Gessen, & morabantur inter Gentiles, vt patet Exod. 3. & 11. cap. vbi mãdat Deus, quòd mulieres petant vasa aurea, & argentea, & vestes pretiosas, vnaquæque a vicina sua Ægyptia, &
G spolient Aegyptum: ergo Hebræi inter Ægyptios habitabant, quos pro vicinis & hospitibus habebant, sed omnes isti Aegyptij patiebantur, sicut & cæteri Aegyptij: ergo oportebat quòd plagæ a Deo inflictæ venirent in terra illa, sed Hebræis non nocebant, quia propter eos datæ non erant: nam licet aqua versa esset in sanguinem, vbi Hebræi morabantur, tamen quando ipsi aquam hauriebant vertebatur in aquam dulcem, atque potabilem: locustæ etiam, & grandines, ventus vrens, & cæteræ plagæ fuerunt in locis, vbi fuerunt Hebrei, sed neque grandines eis nocebant, aut iumentis suis, nec aliquid aliorum: modi autem quomodo non nocebant istæ plagæ Hebræis. & rebus eorum positi sunt a nobis Exod. 7. cap. *Et omni exercitui Ægyptiorum.* Quia subuertit eos in mari, vt Exod. 14. cap. *Equis ac curribus.* Isti sunt currus falcati, in quibus ad
H bellum procedebant antiquitus reges, & magni viri, vt patet sæpius in libro regum, & in Alexandreide. lib. 3. vbi dicitur, quòd Darius in curru pugnabat & Zoroas Mẽphites: isti currus magni valoris erãt, & patet in hoc, quia magni reges non poterant habere nisi 400. vel 500. currus, & habebant isti currus. 4. equos: ideo quadrigæ vocãtur, vt currum veloci impetu raperent, & erant equi armati habentes in frontibus longos & acutissimos enses, vt quicquid obuium e regione haberent, faciliter transfigerent: erant rotæ habentes enses multos affixos curuos in modum falcis, vt quicquid a dextris, vel a sinistris impeterent, vel acute & impetu scinderent, vel curuitate retinerent, ideo currus falcati ab ensibus curuis in modũ falcis dicebantur: insidebant autem cuilibet currui. 4. vel
I quinque milites pro magnitudine currus & fortitudine equorum, qui inde iaculis in diuersas belli acies vtebantur: ibi currus præ velocitate & fortitudine acies hostiũ disturbabant, sed hoc damni habebant, quòd solis planioribus locis vtiles erant propter periculum euersionis, & subitæ confractionis: ideo in modernorum bellorum vsum non veniunt. *Et deleuerit eos Dominus vsque in præsentem diem.* Idest tunc totaliter deleti sunt per mortem, vt nequaquam vlterius nocere valeant, & sic patet Exo. 14. cap. Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum. *Vobisque quæ fecerit in solitudine.* Est cõstructio suspensiua, idest filij vestri etiã ignorant quid fecerit Deus in solitudine, scilicet in solitudine, quæ erat ex mari rubro vsque Cadesbarne: est enim ibi magna solitudo & terribilis, vt habetur sup. 8. c. Quan
K do autem ista loquebatur Moyses non erant in solitudine, sed in terra regum Amorrhæorum, quasi ceperant cõtra phanum phegor, vt patet sup. 3. cap. *Dathan atque Abiron filijs Heliab qui fuit filius Rube.* Idest etiam nesciũt quid fecerit Deus illis: quid autem passi sunt, & propter quam causam habetur Numer. 16. cap. isti namque Dathan & Abiron insurrexerunt insurgente Chore, & terra absorbuit eos viuentes cum tota eorum substantia, & omnibus quæ ad eos pertinebant, vt patet Numer. 16. & 26. cap. isti duo Dathan & Abiron fuerunt fratres, & filij vnius patris, scilicet Heliab, & iste Heliab dicitur filius Ruben, non quòd ipse Ruben genuit eum immediate, sed quod veniebat de progenie sua. nam non poterat esse, vt isti essent nepotes Ruben, nam sequeretur eos habere cum introissent in desertum plures quam. 150. annos quod impossibile erat secun

Falcato curru antiquitus ĩ bello vtebantur.

dum

dum conditionem ſtatus illius temporis, & patet conſequentia. nam ſi Heliab pater iſtorum eſſet filius Ruben genuiſſet eum Ruben cum intraſſet Ægyptum. nam tunc erat Ruben .46. annorum, vt declaratum fuit Exod. 2. ca. & in eo tempore, & ante hoc maxime generabant: dato ergo quòd Heliab, tunc naſceretur cum homines illius temporis accipiebat vxores in 18 anno, & generabāt aut paulo ante vel paulo poſt, vt declarauimus Gen. 38. cap. naſcerentur ergo ad magis Dathan & Abiron. 40. vel 50. annis poſt introitum in Ægyptum: computando ergo reliquos quibus manſerunt Iſraelitæ in Ægypto qui ſimul fuerunt. 215. vt declarauimus Gen. 15. & Exod. 1. cap. manebūt anni. 165. ad minus vel quaſi, quos tunc haberent iſti duo Dathan & Abiron, quod totaliter falſum eſt: dicendum ergo quòd vocatur Heliab pater iſtorum filius Ruben, non quòd eſſet filius natus ab eo immediate, ſed quòd eſſet de genere eius, & omnes tales vocantur filij, ſic dicitur de Aſa rege Iuda, quòd fuit filius Dauid, vt patet 3. Reg. 15. cap. & tamen fuit abnepos eius, ſ. tertius ab eo, vt patet computando lineam, quia Dauid genuit Salomonem. Salomon genuit Roboam: Roboan genuit Aſa: Hęc patet Mat. primo cap. ſic Ioſias vocatur filius Dauid, vt patet 4. Regum 23. cap. & Ezechias dicitur filius Dauid. 4. Reg. 18. cap. & dicitur Eliſabeth mater Ioannis de filiabus Aaron, vt patet Luc. primo cap. quæ tamen diſtabat ab Aaron per multa tempora. *Quos aperto ore ſuo abſorbuit terra*. De ore terræ Iudæi quædam truſitica fabulantur, ſ. quando Deus creauerit os terræ & alia decem coæua, quæ dicunt a Deo creata in die ſexto cum ſol vellet occidere ad introitum horizontis ante initium ſabbati, de quibus Num. 16. cap. dictum fuit.

Quomodo hic dicitur, quod terra habeat os, cum non ſit animal. Quæſtio. 11.

Sciendum tamen quòd hic loquitur ſcriptura ſub metaphora dicens terram habere os. nam os ſolum competit rei animatæ: terra autem animal non eſt, niſi forte loqueremur ſecundum opinionem erroneam illorum, qui poſuerunt totum mundum eſſe animal vnum, & Iouem eſſe animam mundi, & ſicut anima eſt tota in corpore, & tota in qualibet parte corporis, ita dicebant Iouem eſſe in tota terra & in toto mundo, & omnia eſſe plena Iouis, vt tenuerunt antiqui, & recitauerunt poetæ. nam Lucanus in nono libro de Bello pluſquam ciuili dixit, Iupiter eſt quicquid vides, in omnibus rebus eſt Iupiter, & Virgilius dixit Iouis omnia plena, vt patet in Bucolicis Ecloga 3. quæ incipit

Dic mihi Dameta, cuius pecus an Melibæi,

cum inquit

Ab Ioue principium muſæ Iouis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.

ſequendo ergo veritatem cum terra non ſit animal non habet os, ſed quia os dicitur in animali, id quod panditur ad ſumendum cibos & deuorandum aliquid, ita in terra id quo aliquid deuorabat, vocabatur os, & quia omnes iſtos terra deuorauit, quia intra ſua viſcera recondit, dicitur habere os. *Quos aperto ore ſuo terra abſorbuit*. Antequam terra aperiretur, erat continua, & non videbatur habere os, poſtquam autem aperta fuit, viſa eſt habere os: ideo dicitur quod terra aperto ore deuorauit eos, ideſt cum in ſe diuiſa eſt. *Cum domibus tabernaculis ſuis*. Domus vocatur hic non ipſa compoſitio ex parietibus, & tecto, atque fundamento, quia in deſerto nihil tale habebant, ſed morabantur in vmbraculis factis de ramis arborum, aut de panno, ſed hoc nō vocatur domus, ſed tabernaculū, vt immediate ſubditur. Vocatur ergo hic domus congregatio omnium domeſticorum, ſ. viri & vxoris cum tota familia: ſic enim ſæpe dictum eſt, quòd domus multipliciter accipitur.

Domus multipliciter accipitur.

Primo modo pro congregatione vnius totius gentis, ſicut omnes Hebræi vocantur vna domus, vt patet pſalm. 112. domus Iacob benedicite dominū, & ſic in poetis conſuetum eſt, vt ait Virgilius Aeneidos libro ſexto.

Cum domus Aſſaraci Phthian clarasque Mycenas,
Imperio reget & victis dominabitur Argis:

A & vocatur hic domus pro congregatione omnium Romanorum, qui deſcendebant ab Aſſaraco Troiano patre Anchiſæ, & Antenore per Aeneam, qui venit in Italiam, & populauit radice m Romanorum.

Secundo modo accipitur domus pro congregatione vnius tribus, & ſic vocatur domus Aaron pro omnib. Leuitis, vt patet pſal. 112. cum dicitur domus Aaron benedicite dominum.

Tertio modo accipitur domus pro congregatione omnium eorum, qui deſcendunt ab vno ſtipite ſub eadem tribu, vt in tribu Iuda quidam deſcendebant per lineam regiam, alij non: qui autem deſcendebant per lineam regiā vocabantur domus Dauid, vt patet Luc. 1. cap. cum dicitur ad virginem deſponſatam ad viro cui nomen erat Ioſeph de domo Dauid, & nomen virginis Maria.

B Quarto modo accipitur domus pro vna ſpeciali congregatione cognatorum in eadem familia, & ſic dicitur Ioſue. c. 7. quādo inquirebatur quis furatus fuiſſet aliquid de Anathemate hierico, diuiſoque toto Iſrael per tribus inuenta eſt tribus Iuda, qua diuiſa per familias inuēta eſt familia Zareth, & iſta per viros diuiſa repertus eſt Zabdi cuius domus in ſingulos viros diuiſa eſt, & inuentus eſt Achar, & tamen adhuc Achar habebat vnam partem, quia filios & vxorem, & aſinos, & boues, atq; cęteras poſſeſſiones habebat, & ſic ibi accipitur domus pro ſpeciali congregatione cognatorum.

Quinto modo accipitur domus pro vna œconomia ſpeciale ideſt congregatione viri & vxoris, & filiorum atque ſeruorum, vel boum, quia bos pauperibus pro miniſtro eſt, vt ait Ariſt. 1. Poli. ca. 1. & ſunt tres perſonæ principales in œconomia ſiue domo: vir, vxor, & ſeruus, vel bos arator, vt dixit Heſiodus poeta & recitat dictum eius Ariſt.

C vbi ſupra.

Sexto modo accipitur domus pro ipſo ædificio compacto ex parietibus, tecto, & fundamento, in iſto modo domus & tabernaculum coincidunt. quia ergo hic ponitur domus, vt aliquid diſtinctum contra tabernaculum, oportet accipere domum quinto modo pro congregatione perſonarum facientium vnam œconomiam, ſcilicet pro domino & vxore cum tota familia, & omnes iſti deuorati ſunt: nam omnes homines pertinentes ad eos abſorpti ſunt viuentes, vt patet Num. 16. c. & 26. *Et tabernaculis*. Vocantur tabernacula illorum domus factæ de arboribus, aut pellibus, vel lino cerato, aut cæteris operimentis, in quibus morabantur in deſerto, & iſta etiam tabernacula abſorpta ruentia in hiatum dehiſcente terra ſub pedibus *Et vniuerſa ſubſtantia eorum*. Dicitur ſubſtantia poſſeſſio

D in rebus tam animatis quam inanimatis, & omnia iſta cū eis demerſa ſunt: nam oues, boues, capræ, & aſini, cæteraque quæ ad ius eorum pertinebant, apud tabernaculum eorum erant, & tota terra in circuitu diſſiluit, factoque hiatu magno cuncta abſorpta ſunt. *Quam habebant in medio Iſraelis*. Ideſt inter Iſraelitas: nam tota congregatio filiorū Iacob vocatur Iſrael, ſicut ipſe Iacob vocatur Iſrael, & iſti dicebantur habere in medio Iſraelis ſubſtantiam, ideſt inter Iſraelitas: nam medium non accipitur hic ſecundum ęquidiſtantiam, ſed ſecundum interpoſitionem, ſcilicet quòd id quod eſt inter aliqua duo dicitur eſſe in medio iſtorum, ſiue æqualiter diſtet ab vtroque, ſiue inæqualiter, & iſti non poterant eſſe in medio Iſraelis per æquidiſtantiam: nam in deſerto vbi iſti perierunt ſcili. Leuitæ, & ſacerdotes cū tabernaculo erant in medio Iſrael,

E quia 12. tribus erant ordinatæ ſub quatuor vexillis diſpoſitis ſitu tetragono, vt patet Num. 2. c. & tribus Ruben, de qua iſti erant, vt patet hic, & Num. 16. & 26. c. erat ad partem meridiei tribus Rubben, vt patet in eod. c. iſti ergo, qui erant in tribu Ruben, non erat in medio Iſrael, ſed inter Iſraelitas *Et vniuerſa ſubſtantia eorum*. Etiā filij, & vxores, & omnes alij, qui moniti per Moyſen noluerunt recedere a tabernaculis illorum, abſorpti ſunt ſiue paruuli, ſiue magni, de quibus latius Num. 16. c. q. d. omnia vidiſtis vos, & filij veſtri non viderunt, ergo iſta vos ad amorem Dei prouocare deberent, quia eo agente tanta pericula euadentes tanta beneficia recepiſtis. *Oculi ueſtri uiderunt*. Hic continuatq; narrationem loquendo ad ſolos antiquos, qui viderant bona & mala, quæ acciderant eis in Aegypto atque

atque in deserto, & nō potest iste sermo dirigi ad totum Israelem, quia non omnes cognoscebant hoc vt patet supra cum dicitur, cognoscite hodie quæ ignorant filij vestri, qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, & magnalia eius, atque robustam manum. *Opera Domini magna quæ fecit*. Ista sunt opera quæ fecit in Ægypto plagas inferendo, & in mari rubro Ægyptios penitus delendo, & in deserto bona conferēdo, atque ab omnibus aduersitatibus eruendo. *Vt custodiatis omnia mandata illius*. idest ista magnalia Dei, quæ vos vidistis, semper vos deberent animare, vt custodiretis mandata Dei. *Quæ ego præcipio vobis hodie*. Quia in isto die, quo Moyses ista dicebat, recitabat istum librum, in quo continentur mandata Dei, quasi omnia quæ in alijs libris data sunt breuiter recapitulata. *Vt possitis introire*. Idest, & poteritis introire, quia vt communiter tenetur in tabulis locis consecutiue, & non finaliter vel causaliter. *Et possidere terram ad quam ingredimini*. Quia si non custodietis mandata Dei, etiam si ingrediamini terram promissionis, eam non possidebitis, sed gladio hostium corruetis. *Multoque in ea viuatis tempore*. Idest, licet introducat vos Deus vt possideatis, si tamen peccaueritis contra eum delebit vos de terra. *Lacte & melle manantem*. Idest, valde abundantem. *Terra enim ad quam ingredieris possidendam*. Hic ponitur secundum, scilicet beneficia futura, & demonstrat quomodo conditio terræ ad quā transituri sunt, exigit eos Deo acceptos esse, & nō peccare. *Non est sicut terra Aegypti de qua existi*. Quasi dicat, licet omnis terra bonum suum a Deo recipiat, tamen quædam terræ indigent magis Deū habere placatum. in terra Ægypti segetes & vniuersæ arbores sine cælesti pluuia sola Nili irrigatione fœcundantur, vnde non indigent isti aqua pluuiali, quia faciliter sic tota terra rigari potest cum plana sit.

De Nilo fluuio, an irriget totam Aegyptum. Quæst. III.

DE Nilo autem dicendum est, sicut late diximus Exodi 10. & 13. cap. quod Nilus non irrigat totam Ægyptum, sed maiorem partem eius meridianam: nam a parte meridiana ingreditur veniens per deserta Æthiopica, vt declarat Paulus Orosius libro primo de Ormesta mūdi, & Solinus in Polistor. capit. de Ægypto: rigat ergo solum Nilus partem meridianam Ægypti, & non potest rigare totam Ægyptum, quia dupliciter impeditur. Primo quia tota terra non est ita plana, quòd inundatio Nili intrans per alueos peruagaretur totā terram Ægypti. Secundo, quia mare rubrum venit a parte Septentrionali Ægypti per deserta Arabica, & intrat diuidendo quandam partem Ægypti: illam autē partem quæ ad Septentrionem vltra mare rubrum, non potest irrigare Nilus: ideo cum illa terra paucarum, & valde rararum pluuiarum sit, oportet vt aquis fluuiorum artificialiter eleuatis & euagantibus per terram irrigetur, quemadmodum fit in multis alijs terris. Et non solum illa pars quæ est vltra mare rubrum ad Septentrionem, sed etiam aliæ partes Ægypti existentes versus meridiem, ad quas non poterit venire inundatio Nili, irrigantur isto modo fluminibus adiacentibus, & ista irrigatio fiat per inundationem Nili, quia eleuatur, vt communiter, vsque ad 16. cubitos, & aliquando ad 22. cum autem deficeret venit vsque ad 5. & nunquam minus visus est crescere Nilus, vt patet per Solinum in Polistor. cap. de Ægypto. sunt tamen facti artificialiter quidam meatus, per quos aquæ fluant ad irrigandum, & non spargantur inutiliter per superficiem cōiunctam Nilo: in alijs autem fluminibus Ægypti, oportet esse maiorem laborem, quia aqua non inundat, sicut in Nilo: sed artificialiter eleuatur & ducitur ad diuersas partes, quia tamen Nilus magis irrigat de terra Ægypti, quia omnia alia flumina simul, denominatur tota irrigatio a Nilo, licet non totam Ægyptum Nilus irriget. Terra autem Iudeæ cum sit montuosa & campestris non potest fluminibus irrigari, sed aquā de cœlo expectat, ideo Deum precibus semper debent habere propitiū, ne propter peccata famem immittat, sicut patet 2. Reg. 21. cap. & 3. Reg. 17. & 4. Reg. 6. *Vbi iacto semine in hortorum mo-*

F *rem aquæ ducuntur irrigua*. Postquam seminauerant in Ægypto aperiebant alueos Nili, qui diffunditur in multa capita, & totam regionem irrigat, & ad hoc adiuuant duo, scilicet dispositio terræ, quia valde plana est, ideo de Nilo ad totam terram Ægypti per alueos aqua duci potest. Secundo inundatio Nili, quia in principio, & fine mensis semper inundat, vt ait Philosophus in fine 2. Poster. & in lib. paruo de Inundatione Nili, & Senec. 6. lib. de quæstionibus naturalibus.

An tota Aegyptus irrigetur Nilo, prout litera videtur sentire, & maxime terra Gessen, in qua erant Iudæi, & de inundatione Nili. Quæst. IIII.

G DE causa autem huius inundationis multi multa dicunt, & nisi esset ista inundatio non posset irrigari tota Ægyptus ex aqua Nili, quia desiccarent eos, & oporteret aquæ ductus profundos esse, quandocunque dicatur hic, vel in alijs scripturis aliorum totam Ægyptum irrigari a Nilo flumine, intelligendum est de maiori parte, quia Nilus non potest totā Ægyptum irrigare ex duabus causis supra assignatis: sed hoc nō obstante tota Ægyptus irrigatur, sed in quadam parte irrigatur aquis Nili inundantibus, in alijs autē partibus irrigatur aquis aliorum fluuiorum artificialiter ductis per omnes agros, & loca exculta, & sic tenet verum litera, quod in Aegypto iactatur semen, & postea in morem hortorum ducuntur aquæ irrigantes ab ipsis fluminibus. Considerandū autem, quod in Aegypto fit dupliciter irrigatio: nam illi

H quorum terra Nilo flumine irrigatur, aliter se habent, quam illi qui irrigationem suscipiunt a fluminibus alijs: alia namque flumina Aegypti non inundāt sicut Nilus, immo non reperitur aliquis fluuius in toto orbe, qui inundet sicut Nilus, præter Eufratem, vt ait Solinus in Polist. cap. de Eufrate, & ibi redditur causa quare inundet Eufrates sicut Nilus: ideo illi quorum terra irrigatur alijs fluminibus, possunt quandocunque voluerint irrigare agros suos, nisi forte multa flumina desiccata essent: illi autem qui terram suam aqua Nili irrigant, non possunt irrigare quandocunque voluerint, sed oportet expectare inundationem Nili. Fit autem inundatio Nili dupliciter, quædam in principijs & finibus mensium, & ista est valde modica, & quasi nulla. Alia quam coloni Aegyptij expectant, & est magis, & est duplex in quolibet an-

I no. Prima est a die quo intrauerit Sol in cancrum, quod est in medio mensis Iunij. & durat vsque ad principium Leonis, quod est in medio Iulij, vel modicum vltra. Secunda inundatio Nili est incipiēte Sole intrare primum gradum virginis, quousque in librā intrauerit, ideo oportet, vt quādo venerit Niliaca inundatio sit semen iactum in terra, vt sic humectetur, & putrefiat, & virtus eius germinatiua exurgat, & postea Sole veniente insurgit seges in altum: sic enim fit in hortis, qui rigantur labore humano, & non expectatur aqua de cœlo. Sed quia hic dicebat Deus Iudæis, quòd non erat talis terra Chanaan ad quā ingressuri erant, sicut terra Aegypti: in qua prius iaciūt semen, & postea in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ: oportet vt terra Aegypti, in qua erant Iudæi, talis esset in qua in hortorum morē ducerentur aquæ irriguę,

K & non irrigaretur terra de cœlo, quia tunc nihil valeret exemplum: nam Iudæi principaliter cognoscebant terrā illam Aegypti in qua morabantur, immo quasi nullā de alijs terris Aegypti cognoscebant, quia ad nullam ibant cum cogerentur ad dura opera luti, & lapidis, vel potius lateris, quia lapides rari erant in Aegypto, vt diximus supra nono cap. Sciendum autem, quod terra Aegypti, in qua erant Hebræi non poterat irrigari Nilo, quia ipsi morabantur in terra Gessen in solo Ramesses, vt patet Gen. 47. cap. Ramesse autem erat vltra mare rubrum versus Septentrionalem partem, ergo non poterat irrigari a Nilo: quia mare rubrum veniebat a parte Septentrionali, & Nilus veniebat a parte meridiana, & Nilus non poterat perlabi toti terræ Aegypti versus Septentrionem, quia illi qui erat vltra mare rubrū versus deserta Arabica perlabi non poterat, & in hac parte erat terra Ramesse, & Gessen, in qua morabantur Hebræi, & patet, quia ipsi recceden-

cedentes a loco in quo erāt, poterant intrare immediate per viam terræ Philistinorum quæ breuis erat, non trāsiundo mare rubrum, & hoc erat eis iter rectum atq; vicinum, sed Deus voluit eos trāsducere per viā deserti, & transgredi mare rubrum: nam si iuissent per terram Philistinorum, quæ populata erat, videntes contra se bella insurgere immediate redijssent in Ægyptum. Et hmōi causa erat duplex. Prima quia euntes per terrā Philistin quæ populata erat, immediate habuissent hostes obuios & insurgēte bello, quia essent prope Ægyptum, redirēt. Secūda causa erat, quia illa via erat multum cognita, & communis, & non habens aliquod impedimentum fluminis, aut maris, vel alicuius alterius: ideo inclinarentur ad redeundum in Ægyptum, de his Exo. 13. c. in litera, & ibi diximus. Eūdo aūt per viam qua eos duxit Dñs. s. per desertum, & trāseundo mare rubrum erant duę causæ oppositæ facientes, ꝙ non redirent in Ægyptum. Prima ratio erat, quia in illa via non ita inuenirent hostes, sicut in viā terræ Philistinorum: nam vsque ad mare rubrum nullum hostem inuenerunt, vt colligitur ex litera Exo. 13. & 14. c. & postea ambulantes per illas solitudines nunquam inuenerunt hostes, vsquequo steterunt in Raphidin iuxta montem Synai, & pugnauit contra eos Amalech, vt patet Exo. 17. c. & iam longe erant a terra de qua exierant, quia mense & dimidio ambulauerant: nam in prima die mensis tertij accesserunt ad montem Synai, vt patet Exo. 19. c. & die 15. mensis primi recesserunt de Ægypto, vt patet Nū. 33. c. & colligitur Exo. 12. & 13. c. Secunda causa obstans ne redirent erat vię difficultas. Primo quia illa terra erat sine via, & ipsi nō bene scirent redire in Ægyptum. Item quia dato, ꝙ scirent viam, oportebat eos venire ad mare rubrum, per quod transire non possent: nam antea diuino miraculo sic trāsierant, quod in reditu sperare non poterant, cum contra Dei mandatum redirent, & si vellent deuiare transitum maris rubri, necesse erat eis ascendere per mōtes altissimos per quos nullus poterat ascēdere, & ita credidit Pharao cum vidit Hebræos consistentes super mare rubrum dixit, coarctati sunt terrā & conclusit eos desertū, vt patet Exo. 14. c. quod non esset verum nisi illi mōtes, ita essent excelsi atq; prærupti, vt per eos homines, nec iumenta transire possent. Item dato, ꝙ transire possent mare rubrum, nullum cibum pro se haberēt, quia terra illa erat deserta, & cum nullo poterant habere commerciū, sustentabantur aūt solo māna, vt patet Exo. 16. & supra 8. & infra 29. c. Ista ergo omnia retrahe rent eos ad non retrocedendum. Satis ergo patet quomodo Hebræi potuerunt transire in terram Chanaan per terram Philistinorum sine transitu maris rubri, nisi Deus a proposito propter aliquem finem duxisset eos per viam deserti, & mari rubri. Ergo habitabant ad partē Septentrionalem Aegypti post mare rubrum, ad quam terram nullo modo transire poterat Nilus: & tū in terra illa fiebat id ꝙ ponitur in litera, s. ꝙ prius iaciebatur semen in terra, & postea ducebatur aqua de fluminibus per alueos factos artificialiter, & hoc erat in hortorum morem, quia sic fit in hortis, & ista flumina non inundant sicut Nilus *Sed montuosa est, & campestris.* Ita ꝙ aquę fluuiales non possunt irrigare prędia sita in collibus, vel non possunt ire aqua de vna parte ad aliam obsistentibus collibus. *De cœlo expectans pluuias.* Quia non potest eas de fluminibus habere. *Quam Dominus Deus tuus semper inuisit.* Respicit & videt eam: inuisere idem est quod visere, est aūt visere cum desiderio videre, quia verba terminata in so sunt desideratiua, vt capesso, i. cum desiderio capere, & facesso cum desiderio facere viso & inuiso, i. cum desiderio videre, dr̄ aūt Deus videre cum desiderio illā terram secundum Metaphoram sumptam a nobis, quia nos cum desiderio videmus ea quæ diligimus: ita cum Deus dicatur illam terram diligere super alias terras, q̄ populo suo præparabat, dicebatur illam cum desiderio videre, quia non sic cum desiderio respiciebat alias terras, cum non disponeret tanta bona dare habitatoribus aliarum terrarum sicut habitatoribus illius, & hoc dicebat Moyses ad laudem illius terræ, vt sic eā desideraret. *Oculi Domini sunt in ea a principio: a principio anni vsque*

Quare Deus non trāsduxit Iudæos per breuiorem viā, scilicet, Philistinorum.

A *ad finem.* Idest, Deus attendit quo tempore anni illa terra indigeat pluuia, & tūc dat ei: vel possunt intelligi oīa supradicta ad laudē terrę promissionis, & est sensus multum Deum amare debes, quia talem terram tibi datur' est, quæ melior est quam Ægyptus: in Aegypto. n. eū magno labore colitur agri, quia oportet per alueos deduci aquas Nili frequēter sicut fit in hortis: in terra aūt quam tibi dabo nullo tali labore fatigaberis, quia Deus de cęlo irrigat illā. *Si obedieritis mandatis meis.* Descripta conditione terrę, hic dr̄ qualiter in ea viuendum sit. s. custodiendo mandata. *Quæ hodie præcipio vobis.* Omnia præcepta legis in isto libro colliguntur, & recitauit ea Moyses in vna die, in qua & mortuus est secūdū aliquos, sed hoc non multum refert vtrū vna dies sola fuerit vel plures: satis constat ꝙ non fuerunt multi dies, quia videbat

B Moyses mortem suam imminere: ideo quantum poterat festinabat: possunt ergo isti dies ēt si duo, vel tres fuissent, vna dies dici, quia continue prædicabat in eis Moyses, & admonebat, & qui ea quę in hac die dicta sunt seruaret, totam legē seruaret. *Vt diligatis Dominum Deum vestrum.* Omnia ista pręcepta fundantur in dilectione, & reducuntur ad dilectionem: nam qui proximum diligit legem impleuit, vt patet ad Rom. 13. c. Et Christus totam legem sub duobus preceptis adhuc expressius copulauit, vt patet Matth. 22. c. cum dr̄, Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum, sicut teipsum: in his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Moyses ergo volens eos in custodia omnium præceptorum instruere pręponit amo

C rem: nam qui vere amat, oīa complet, nec est quicquam amāti difficile. *Vt diligatis Dominum Deum vestrum.* Scilicet, super oīa in ipsum cunctas operationes ordināo. *Et seruiatis ei in toto corde vestro, & in tota anima vestra.* Recte subiungitur seruire ad amare: nam qui recte Deū diligit, ipsi totaliter seruire desiderat. Quid sit Deum ex toto corde amare, & ex tota anima. supra 6. c. declaratū fuit, & vtrum possit compleri istud præceptum in via: ex toto corde amat, qui totum desiderium suum ponit in Deum, & in Deo semper illum vult, nec ad aliquid alterum volendum diuertit: ex tota anima siue ex tota mente, vt alibi dr̄, amat qui totum intellectum suum circa Deum versat, ita ꝙ ad nihil alterum intelligendum diuertat. *Dabit pluuiam terræ vestræ temporaneam.* Idest, quæ cito post seminationem venit ad fecundationē ter-

D ræ & augmentationem. *Et serotinam.* Scilicet, ante tempus inhorrendi, vt grana ingrossentur, & sic quātum ad vineas dabit pluuiam congruētem. *Vt colligatis frumentum, vinum, & oleum.* Hic ponuntur principalia nutrimenta hominum, & iumentorum, & omnia hec nascuntur per irrorationem aquæ inebriantis terram: aqua. n. pluuialis in fructib. terræ proficit multipliciter, ita quòd sine ipsa nihil in terra gignitur: nam semina quæ in terra iaciuntur sicca sunt, & id quod debet germinare, & crescere, oportet, vt tenerum sit: quia durum non dilatatur, nec nutritur, si totaliter durum, & siccum sit, nullas partes succosas habens, quod dico propter ossa animalium quæ nutriuntur, & augentur, dura sunt, habent tamē intra se partes succosas. i. medullas, & dum in corpore ossa sint, licet sint dura atque compacta, non tamē

E sint tantum dura, vt nullam succositatem ab extra recipiant & ex se emittant: semina autem dum in terram iaciunt simpliciter sicca sunt, quia non habent in se actualiter aliquas partes formaliter succosas, ideo nisi adiuuaretur ab extrinseco, non posset germinare culmum & spicam. Item quia cum ex tam paruo grano tanta spica nascatur, & frequēter ex vno grano multæ spicę per appositionem, siue per intus susceptionem, sicut omnis nutritio, & augmentatio, vt sæpe dicit Arist. in libro de Generatione, oportet vt aliqua materia exterior susciperetur in granum, & ibidem digereretur, & conuerteretur in substantiam culmi & spicæ: fieri autem talem digestionem intra granum & mitti ad superiores partes, vt crescat spica, præsupponit materiam teneram valde esse: terra enim sicut nunc est dura, non posset digeri, nec suscipi intra granum, nec mitti ad partes superiores per culmum, vt crescat spica: ad causandam teneritudi-

Præcipua hominum ac iumentorum nutrimenta.

nem necessaria est aqua, quæ est humida & mollis: etiam quia cum in germine digeritur substantia illa panis intrinseca, debent subintrare humiditates terræ conuenientes naturæ illius seminis, ex quibus concrescit culmus & spica: hæc autem non possunt subintrare substantiam grani, idest, intra folliculum eius, nisi humore aqueo terra delibuta sit, & hoc est inebriare terram atque fœcundare, idest, causare in ea multitudinem humiditatis illius conuenientis naturæ seminis, vt sic multitudo frugum sequatur, tanquam mulier fœcunda fructum ventris scindat secuplo: dicitur terra ab aqua inebriari, quia sicut ebrius vino perfunditur atque repletur, ita terra aquea humiditate satiatur, & sic germinat, de quo Esa. 55. cap. quomodo descendit imber & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum, quod egreditur de ore meo: aqua ergo temporanea atque serotina omnibus seminibus, & arboribus, & quibuscunque plantationibus necessaria est, & sic promittens se daturum abundantiam omnium rerum Iudæis promittit aquam temporaneam atque serotinam tanquam dando illam omnia det. Sed præter aquã adhuc est aliud ad generationem frugum & arborum necessarium, scilicet, calor: nam omnia ex calore & humore bene commixtis gignuntur: humor est, vt principium materiale actiuum: calor vt principium formale actiuum: sicut enim est de semine materno, & paterno, quia semen siue menstruum maternum habent rationem materialis principij in fœtu, ita quòd tota materia fœtus ex ipso sumitur, vt quidam voluerunt, & nulla virtus ad agendum est in eo sed habent se vt bene passum, & dispositum a semine paterno: semen autem paternũ habent se, vt principium formale habens in se virtutẽ formatiuam, & per eam disponens, & formans fœtum ex semine materno, & postea in vapores exhalat, vt quidam volunt, licet verius sit, quòd aliquid ibi maneat materialiter de semine paterno, licet aliquid propter suam subtilitatem, & calorem exhalet: sic ergo de calore & humore in seminibus & generationibus frugum aliarumque rerum naturalium, dicendum est generaliter, quòd res fiat ex humido, vt ex materia. Calor autem non est principium materiale ex quo, sed est principiũ actiuum digerens ipsum humorem ad certam raritatem, & formam conuenientem naturæ, cuius forma introducenda est, quia ergo vtrumque est necessarium principium ad generationem cuiuslibet rei, deficiente alterutro eorum necesse est deficere generationem & sic plerumque videmus multitudine aquarum veniente, & non secuto calore solis ad digestionẽ humidi, extingui in seminibus calorem naturalem digestiuum & formatiuum spicæ, & sic mori semina atque putrefieri, & si calor superuenisset, non corrupta atque mortua fuissent semina: non tamen dicit Deus hic se daturum calorem, sicut dicit se daturum aquam licet vtrunque sit æqualiter necessarium, quia calor solis nunquam solet deficere temporibus suis regulariter, ascendente descẽdente sole per certa spacia & signa cœli, & si rarissime deficiat non quidem deficit, ita quòd non sit, sed quia tanta aquarum pluralitas inundauit, vt calor ille solis non possit sufficienter digerere, vel pluralitas aquarum calorem seminis naturalem formatiuum spicæ præfocauerit: aquæ autem multoties deficiunt, & magno interdum tempore peccatis nostris exigentibus, interdum ex influentia cœli, quia secundum coniunctiones, & aspectus planetarum, cæterumque ordinem motus cœlestis, a quo tota inferior corporea creatura gubernatur, sic necesse est esse, nisi Dei potentia vtens omnibus vt vult, placatus intercessionib. sanctorũ aquã benignitate sua nobis impluerit: has ergo tanq̃ magis & cõius deficientes homines petũt, & Deus tanq̃ pro magno cõcedit munere. *Cauete*. i. diligẽter atiẽdite. *Ne forte decipiatur cor vestrum*. Maxima vigilãtia in hoc habẽda erat, ne aliqua occasione ad seruiendum idolis ducerẽt. *Iratusque Dominus claudat cœlum*. Ex motu cœli fiunt oẽs generationes & corruptiones in terra secundũ virtutẽ influxi-

Omnia ex calido & humido bene cõmixtis gignũtur.

F uam ei a Deo datam: tunc vero claudere cœlum dr, q̃n facit ne secundum necessitates nostras bene influat, sed econtrario influit pestem, & alios morbos. *Et pluuiæ non descendant, nec terra det germen suum*. Deꝰ est primũ ens & primum operans simpliciter, nam ab ipso omnis operatio & virtus, quæ est operandi principiũ deriuatur: cũ nãq; prima ex conditione sua debet influere in oẽs effectus: Deus ergo in oĩa influet: sed Deus nõ agit ista p se, ita φ immediate pcederent a virtute sua, sed per agẽtia quasi instrumẽtalia, q̃ sunt causæ secũdariæ ista operat. & ista sunt agẽtia tã spiritualia q̃ corporalia. Spiritualia agẽtia sunt ipsæ intelligẽtiæ mouẽtes orbes, vt volũt Philosophi, & sic Arist. declarat in 12. meta. & nos sic tenemus: de his aũt agẽtib. nõ fuit locutus Moyses, ne forte G decepti eos Deos putarẽt atq; colerẽt, cõicãtur aũt virtus Dei secũdario ipsis cœlestib. corporib. & ista sũt agẽtia corporalia, & de his dr, & ponũtur tanq̃ prima agentia. Omnia ergo q̃ hic fiũt fiunt ex actione corporũ cœlestiũ: operõ aũt eorũ cõueniẽs ad aliquẽ effectũ, quẽ nos intendimus, vocatur apertio, nõ operari aũt cõueniẽter ad effectũ, quẽ nos volumꝰ, vocat clausio, & ẽ metaphora de domo: nã cũ domus aperitur q̃d i ea latet aperiri põt, cũ aũt ẽ clausio est nihil qd intra eã sit, poterit exire: cum aũt cœlum aperit. influit eo mõ, quo nos desideramꝰ, dat pluuiã: pluuiæ aũt dãt germina scdm modum supra declaratum, ergo cõueniẽdo a negatione causæ sequitur destructio istorum oĩum: si. n. claudatur celi nõ descendent pluuiæ, si nõ descendent pluuiæ, nõ erunt germina: si nõ sunt germina, necesse est perire homines, hæc H catenatio causarum & effectuum ponitur Osee secundo c. nam cum primo ponãtur omnia hæc negatiue, postea subiungitur et magis explicite: & erit in die illa exaudiã dicit Dominus, & exaudiam celos, & ipsi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrael. *Pereatisq; velociter de terra*. Quia licet hostilibus gladijs non cadatis, iñ famis inedia consumemini. *Ponite verba mea in cordibus vestris*. Ista verba ponuntur supra 6. c. & ibi exposita fuerãt. *Ponite hæc verba mea in cordibus vestris*. Idest diligenter attendite ad ea: quia seruãdo hæc quæ nũc vobis dico, habebitis vitam. *In cordibus vestris*. Accipitur hic cor pro anima, sicut communiter loquentes accipimus: nam cor quoddã membrum corporis est carneum, & nullo modo capax rationis & intelligentia verborum, sed dicimus cor pro I anima, in qua est ratiocinatio & cognitio, cum ibi sit potentia intellectiua. Et non stat hic cor pro tota ipsa anima, quia ponitur cor & ponitur animus, quæ tunc coinciderent, sed cor ponitur hic pro potentia appetitiua, quæ mouetur per modum inclinationis & desiderij, secundum quod in corde dicimus affectus passionales; animus ponitur p ipso intellectu, qui mouetur p modum apprehensionis & iudicationis, & in his duob. dẽt esse verba pceptorum, s. in intellectu & voluntate: nã pcepta nõ ptinẽt ad cõsiderationẽ speculatiuã, sed ad practicã, q2 pcepta nõ dãtur, vt intelligãtur solum, sed vt secundum ea operemur, vt ait Arist. in 2. Eth. i. negocium huiusmodi. i. morale non est speculationis gratia, sed operationis: principium aũt potissimum operãdi est ipsa voluntas, sicut principium intelligẽdi est intellectus, & q2 K ad operari nõ solum requiritur operari ipsum, sed intelligere quid, & qualiter, & vbi &c. operandum sit, quod per voluntatem nesciri põt: ideo oportet intellectum ẽt concurrere cum voluntate, vt principium actuum moralium: præcepta ergo quæ directiua sunt actuum moralium, debent poni in his duab. potentijs, in voluntate p modum ĩclinationis, vt fm illa inclinetur, & ĩ intellectu p modum cõceptionis, vt fm illa indicet, quia duo hæc principia sunt agendi, & vocãtur cor & animus: sed primo dr, ponãtur in corde. i. in voluntate, & deinde in animo, i. in intellectu, quia licet primo sint in intellectu, cum intellectus præcedat operationẽ, quæ est a voluntate, tñ potissimum est voluntas a qua est moralis actus qui est eligere, & in ea consummatur totum bonum nostrum. *Et suspendite ea pro signo in manibus vestris*. Dupliciter intelligitur, vno modo, φ sicut interdum v: memoramur, colligamus aliq̃d ĩ digitis manuũ, vt si incipiamus obliuisci,

Agentia Dei quasi istr alia sunt duplicia.

Quo cor pro anima accipitur.

Animus ponitur pro potentia intellectiua.

obliuisci viso illo signo reducamur ad memoriam eius, quod volebamus, ita mandata Dei nobis debent esse in continua cogitatione prout humana fragilitas patitur, vt nunquam contingat nos obliuisci illa tanquam si essent posita pro signo. *Et inter oculos vestros collocate*. Ita vt sint quasi aliquid appẽsum inter oculos, velut moueantur inter oculos. s. ꝙ quandocunque homo cęperit moueri, necessario illud moueatur, & videat illud: sic namque præcepta debent esse in nobis, vt semper illa videamus. Secũdo modo possunt ista intelligi, ꝙ per manum significetur operatio, & per oculum significetur intellectus consideratio, quia secundum Aristo. in 6. Ethic. in fine intellectus siue vis demotica, quam ipse ibi vocat, est visus animæ, & erit sensus, ꝙ præcepta ista debent esse colligata in manibus nostris, i. in operatione nostra, quę signatur per manũ quæ est organum maxime operatiuum, & vocatur organum organorum, vt patet in secundo de Anima. s. ꝙ omnis nostra operatio, quæ est per manus vel aliàs, dẽat esse colligata cum his pceptis nõ deuiando vllatenus ab eis, & ꝙ debeãt esse inter oculos nostros. i. quòd continue cõsideremus, & speculemur in eis, vt videamus ne deficiamus in aliquo eorũ, sic nãq; dr̃ de viro beato: sed in lege domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte: vtraq; harum expositionum congruens videtur, quæ aũt sit melior declaratum fuit latè Exo. 13. c. tota autem litera, quæ sequitur vsque ad illam partem. *Quamdiu cœlum terræ imminet*. Exposita fuit late Exod. 13. & magis. supra 6. c. & ibi vide. *Quamdiu cœlum terræ imminet*. Hyperbole est, & significat magnitudinem durationis, ita quòd si Israelitæ mandata Dei seruassent, & verum Messiam suscepissent, vsque hodie permanerent posteri sui in pace & honore, licet non sub eisdem cæremonijs, quia lex ipsa præfigurabat se non esse permansuram, & non potest intelligi hoc ad literam, quia dato quòd Israelitæ custodissent omnia mandata Dei, tamen non manerent tamdiu quamdiu cœlum terræ imminet, quia cęlum & terra in æternum manent, vt patet ecclesiastes primo c. boni autem, siue mali per mortem deficiunt. *Si enim custodieritis mandata mea*. Vocantur mandata esse Moysi non, quòd ipse ea condiderit, quia non habebat potestatem condendi legem: sed ipse ea recitabat populo, & ab eo videbatur recipere populus, cum a nullo alio ante eum reciperet ea, nec audiret, & isto modo etiam loquitur Deus dicens istam esse legem Moysi, quia promulgauit eam populo iam datam a Deo, sic patet Mala. 3. c. cum dicitur mementote legis Moysi serui mei quam mandaui ei in Oreb: sic etiam dicitur in Ecclesiastico legem posuit nobis Moyses, & est in hoc principium deficere faciens ad causandam fallaciam amphiboliæ in primo modo sicut dicitur liber Arist. i. factus ab Arist. vel possessus ab Arist. ita dicetur mandata Moysi. i. mandata facta a Moyse, vel mandata ab eo primo recitata, & declarata populo. *Si enim custodieritis mandata mea*.

Duplex expositio ...

Quid interest inter facere mandata, & custodire mandata. Quæst. V.

POnuntur hic duo. s. facere mandata, & custodire mãdata possunt ista duo verba referri ad diuersa. s. quòd custodire referatur ad mandata negatiua, quia non est custodire aliquid facere, sed cauere ne faciamus, & sic est in negatiuis, quia nihil fieri debet, sed cauere ab affirmatione opposita: facere refertur ad mandata affirmatiua, quæ sunt in agendo aliquid, & in his duobus completur totum bonum. s. bonum agendo, & a malo abstinendo, vt patet ps. 33. cum dicitur quis est homo, qui vult vitam, & diligit dies videre bonos, prohibe linguam tuã à malo, & labia tua ne loquantur dolum, diuerte a malo, & fac bonum, inquire pacem & persequere eam. Alio modo potest intelligi, quòd ista duo. s. custodire & facere referantur ad idem, sed diuersimode, scilicet, quòd custodire dicatur quantum ad cogitationem, ita quòd apud se proponat homo, & intendat in omnibus actibus suis sequi ista pręcepta: facere dicatur quantum ad actũ, scilicet, quòd ea actualiter exequatur secundum quòd

A apud se cogitauerit, & tunc verum est tam de affirmatiuis quàm de negatiuis, quia circa vtraque contingit meditari, & intendere ea, & postea in executione ponere; nam sicut in affirmatiuis præceptis oportet actualiter operari, cum casus se offert, ita in negatiuis se offert casus, in quo operari possemus, vel non operari, quod autem ibi resistatur tentationi est loco operationis, & hoc vocabitur facere, quæ autem istarum sententiarum sit vera dicendum est necessario, quòd secunda sit vera: nam prima stare non potest, quia secundum primam expositionem ista duo verba custodire & facere referuntur ad diuersa. s. custodire ad negatiua, & facere ad affirmatiua. Quantum ad secundam expositionem vtrunque verbum refertur ad idem, s. tã ad negatiua quam ad affirmatiua, sed necesse est, ꝙ vtrunq; verbum referat ad idem, ergo secunda sñia est vera: antecedens patet quia in litera dr̃,

B si custodieritis mandata mea, quæ ego præcipio vobis, & feceritis ea: ecce qualiter istud relatiuum ea, facit, ꝙ ista duo verba referantur ad idem, & sic secunda sententia necessario est vera. s. quòd ipsi deberent custodire mãdata Dei apud se meditando, & proponendo semper ea tenere quantum ad omnes actiones, & etiam quòd debent ea custodita facere operando per ea. *Vt diligatis dominum Deum nostrum*. Cum hic mãdauerit oĩa pręcepta Dei custodiri, & fieri, conclusit in dilectione Dei. Et ponit hic duo. s. Deum diligere, & ambulare in omnibus vijs eius, quia in his duobus totum bonum est, & vnum pendet ex altero: nam qui Deum diligit omnes eius vias insequitur: amor enim est principium custodiendi mandata: nam amor fortis est, & omnia superans, quia lampades eius lampades ignis, & aquæ multæ non poterunt

In duobus est totum bonum.

C extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. quia fortis est, vt mors dilectio, Cant. 8. c. qui ergo vere amat, siue honeste amet, siue inhoneste, nihil est, quod non sustineat, aut aggrediatur, quod complaceat amato, vt declarauimus latius. supra nono capit. si ergo Iudæi vere Deum amarent, proculdubio sequerentur vias eius, i. mandata eius, quæ sunt quædam viæ directiuæ actuum nostrorum in rectum finem, ideo tanquam primum principium, & radicem præposuit amorem Dei totius operationi: deinde subiunxit vias domini esse tenendas ambulando per eas in omnibus operationibus, idest, quòd operationes nostræ quæ sunt quædam ambulationes vel itinerationes in terminum, qui est ipsa fęlicitas vitæ æternæ nunquam exeant illas vias. i. quod sẽper dirigantur: qui aũt per illas ambulauerit, non offendet. *Et ambulaueritis in omnibus vijs eius*. Quia qui delin-

D quit in vno factus est omnium reus, sicut enim agendo cõtra omnia præcepta charitas perditur, & Dei odium incurrimus, ita agentes contra vnum præceptum charitatẽ perdimus, & Dei odium incitamus: & ita pro vno peccato indigni sumus vita æterna sicut pro mille, & ita in ęternum cruciabitur damnatus pro vno sicut pro multis. Sed non assumat quisquam ex hoc peccandi occasionem, multum. n. differt semel, vel multoties peccasse, qui enim semel facilius reducetur ad bonum, quam qui multoties: quia minus perdidit de pronitate liberi arbitrij ad bonũ. Item facilius ei Deus gratiam dabit, quia non tantum demeruit gratiam apponi sicut qui multoties peccauit. Item quia si damnatur minori supplicio cruciabitur, quã qui multoties: est. n. differentia in pęnis malorum secun-

E dum quòd in gloria beatorum: quia vtrobique iuste distribuitur, licet beatis supererogetur, vt dixit Christus Luc. 6. mensuram bonam confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. *Adhærentes ei*. Adhæsio enim firmitatem notat, scilicet quòd illi qui in mãdatis Dei ambulare debent, & diligere eum, ita vt complaceant ei, debent firmiter ei applicari: ita quòd non leuiter ex quolibet motu inanis gloriæ, superbiæ, inuidiæ, tentationis & cuiuslibet laboris in se concutiantur, & recedant ab ipsa via Domini, quam elegerunt: nam melius est viam Domini non cognoscere quam post agnitam retroire, vt patet secunda Petr. secundo capitulo, & extra de apostaticis & reiterantibus baptismum. capitul. quidam: nam qui mittit manum ad aratrum, & respicit retro, non est aptus regno Dei, vt patet Luc. 9. cap. & extra de voto

& vori redemptione. c.magnæ & in decre.22. q.2.c.scimus in fine & de pœn.dist.4.c.si refugientes, & hoc patet quia sicut iudicantur aliqui esse vere amici hominum,ita probantur esse amici Dei. Amicus namq; quidam est qui est amicus mensæ,& nō permanet in die tribulationis, & iste non est verus amicus: alius est amicus qui permanet in die tribulationis,& iste est verus amicus, vt patet Eccl. 26.& sic dicit Apos.2.ad Corin.1.c.si fueritis socij passionum,eritis & consolationum:sic dicebat Christus Apostolis, vos estis qui permansistis mecum in tribulationibus, vt patet Luc.22.c. *Disperdet dominus omnes gentes istas*.Id est septem gentes,quas Dominus dare promiserat in manus Hebræorum,vt possiderent terram Hebræorum gentes,quam tenebant ante omnes istæ nationes:nam licet Deus promiserit Abrahæ terram decem gentium,vt patet Gen.15.c.tn̄ solum septem datæ sunt Hebræis, vt declarauimus supra 7.c. *Ante faciem vestram*. Idest antequā vos perfecte intraueritis in terram illam erunt destructę: quia angelus Domini præcedebat Iudæos qui expellebat hostes eorum de terra sua,& occidebat eos, de his Exod. 23.c.dr̄ terrorem meum mittam in præcursum tuum ,& occidam omnem populum ad quem ingredieris:cunctorumq; inimicorum tuorum coram te terga vertam emittens prius Crabrones qui fugabunt Euęum Chananęum & Ethęum antequam introeas:de his ē: supra 7.c.vel dr̄. *Ante faciem tuam*. Idest ꝙ qn̄ istæ gentes apparebant coram facie Hebræorum,ita conturbantur a Deo ꝙ non poterūt resistere eis,vt patet in bellis factis p Iosue. nā Dns faciebat magnalia,vt patet Iosue 10.c. quia Deus pluit lapides grandinis super hostes Iudæorum,& plures ceciderūt mortui percussionib. lapidum q̄ fuerāt ab Hebręis occisi:& sic nullo modo poterant cōsistere ante faciem Hebręorū:nam quotcūq; essent necesse erat eos vinci,nisi forte Hebręi peccauissent, vt patet in bello contra ciuitatem Haynam,quia peccauerāt Hebræi accipiendo de anathema hierico,aliqui de Israel ceciderunt in manus hostium de quo Iosue 7.c. *Et possidebitis eas*. Idest terram earum: nam gentes nullo modo poterant possidere,quia mandauerat Deus,ꝙ omnes occiderent,vt Num.34.& supra 7.c. *Quæ maiores vobis sunt*. Scilicet in multitudine. *Et fortiores*. Viribus. *Omnis locus quem calcaueris pes vester*. Hic inducit eos promittendo terræ magnitudinem. *Omnis locus*. Scilicet ad quem intraueritis videtur erit.

Quomodo intelligitur omnis locus ad quem intraueritis vester erit. Quæst. VI.

IStud non intelligitur extra terram gentium septē Chananęorum:nam per aliquas terras transierunt Hebręi, quæ pertinebant ad alias gentes,de quibus eis nihil datū est, vt patet supra, vt patet de terra filiorum Esau: nam per illam transierunt,vt declaratum fuit supra 2.c. & terram Moabitarum, s. per Moabitas qui morantur in Ar, vt patet in eodem cap. nam per illos transierunt in terram duorum regum Amorrhæorum,scilicet Seon & Og sed de istis terris nihil habuerunt, vt patet supra ca.2.scilicet cum dicitur: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seyr, & timebūt vos:videte ergo diligenter ne moueamini contra eos,nec enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest vnius pedis calcare vestigium, quia in possessione Esau dedi montem Seyr.postea subditur, quód nihil habere debebant de terra filiorum Moab, licet transissent per eam, cum dicitur: Cumque transissemus fratres nostros filios Esau,qui habitabant in monte Seyr, per viam campestrem de Elath,& Asiongaber venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab, dixitque Dominus ad me non pugnes contra Moabitas,nec in eas aduersus eos bellum: non enim dabo tibi quicquam de terra eorum,quia filijs Loth tradidi eam in possessionem: & postea subditur, quód nihil habituri erāt de terra filiorum Ammon,apud quos transibant, vt patet infra cum dicitur, tu transibis hodie terminos Moab vrbem nomine Ar,& accedens in vicinia filiorum Ammon caue ne pugnes contra eos, nec mouearis ad prælium:non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filijs Loth dedi eam in possessionem:

F intelligendum ergo solum hoc de terra septem gentium quæ erat eis promissa: sic namque dictum fuit Caleb, quód terra quam calcaret pes eius,esset possessio sua, vt patet Iosue decimoquarto,& Numer. decimoquarto capitulo, manifestum est autem quód non intelligitur hoc de omni ea quam calcauit Caleb: nam Caleb calcauit multam terram in terra Gentilium, etiam cum alijs exploratoribus circuiuit totam terram Chanaan, vt patet Numer.13. capit. sed non fuit ei data illa terra tota,nam tūc tota terra promissionis Israel esset sua,sed falsum est, vt ipse Caleb declarauit. Iosue 14.cap. vbi solum petiuit Ebron, & ibi allegauit verbum Dei dicens, terra quam calcauit pes tuus,erit possessio tua, & filiorum tuorum in æternum:sic autem est hic, quód non intelligitur ista litera de omni terra,ad quam ingrederentur, sed de omni terra illarum septem gentium:nam tota terra septem gē-
G tium,quam perambulauerunt fuit eis data:hoc autem est verum, quia ad quemcunque locum introirent Hebræi cedebant eis hostes. sed sciendum quód hoc non potest dupliciter intelligi cum dicitur. *Omnis locus quem calcauerit pes vester,erit vester*. Nam potest referri ad totum populum,& tunc est sensus, quód omnis terra,ad quam ingrediebantur omnes Iudæi,cedebat eis,vt satis videtur ex processu libri Iosue. Alio modo potest intelligi,quód loquatur ad aliquam partem populi,& tunc erit verum saltem de exploratoribus,quód omnis terra,quam calcaret pes eorum cederet in possessionem eorum: licet enim nō esset verum pro tūc,s.ꝙ immediate,vt calcarent esset sua; esset tamen verum pro temporib.futuris: nam paulatim, & successiue terra illa cessit in possessionem Hebręorum, quousque tempore Salomonis regis tota in possessionem
H Israel cessit,vt patet 2.Paralip. 8.cap. & ista secunda sententia est magis vera quam prima: nam non est simpliciter verum,quód omnia loca,ad quæ veniebat ad pugnandum populus Hebræorum totus simul, aut magna pars exercitus, traderentur eis immediate, vt patet Iosue 15. cap.cum dicitur Iebusæum autem qui habitabat in Hierusalem,non potuerunt filij Iuda delere:habitauitque Iebusæus cum filijs Iuda in Hierusalem vsque in præsentē diem,idem patet Iosue 16.cap.cum dicitur,& non interfecerunt filij Ephraim Chananęum,qui habitabat in Gazer:habitauitque Chananæus vsque in diem hanc in medio Ephraim,idem patet Iosue 17. cap. cum dicitur,nec potuerūt filij Manasse has subuertere ciuitates, sed cępit Chananęus habitare in terra sua:non potest dici,quod tota terra,quam perambulauerunt Hebræi post regressum terræ Chanaan esset eorum: nam non solum explorato-
I res,qui iuerunt ad explorādum terram, antequam Israel intraret, vel appropinquaret terræ Chanaan dum esset apud Cadesbarne,vt patet Num.13.cap.venerunt, & circuierunt totam terram Chanaan:sed magis,& distinctius circuierunt eam,& ambulauerunt singula loca multi viri missi a Iosue,& toto populo Hebræorum de Silo,vt patet Iosue. 18. capitulo, vt circuirent terram, & viderent vniuersam,& conspicerent loca,atque scriberent in libro & diuiderent in septem sortes, & sic factum est, vt patet Iosue decimooctauo capitulo, sed tamen totam istam terram non habuerunt vsque ad tempus Salomonis, vt supra declarauimus: patet ergo, quód non intelligebatur quód immediate vt intrarent terram illam quantamcunque calcarent,sua esset;sed post temporum successiones. Auct. opinio.
Sed his non obstantibus videtur & melius dicendum,
K quód est intentio huius literæ, quód omnis terra septem gentium ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur esset sua, & tamen ista erat promissio Dei non quidem simpliciter, sed secundum præsentem iustitiam, scilicet quód si ita permanerent, vt tunc erant quando Deus ista loquebatur; Deus traderet terram ad quam ingrederentur,immediate vt ingrederentur: quia tamen non manserunt, non compleuit Deus promissionem quæ erat conditionalis: quód autem fuerit conditionalis patet Iudicum secundo capitulo, cum dicitur ascendit Angelus Domini de Galgala ad locum flentium,& ait,eduxi vos de Ægypto,& introduxi in terram, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum,

num, ita duntaxat vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam: cur hoc fecistis? quamobrem nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam. Idē patet postea in fine eiusdem. cap. cum dicitur, iratusque est furor Domini in Israel, & ait quia irritum fecit gens ista pactum meum, q̄d pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire contempsit, ego non delebo gentes has quas dimisit Iosue, & mortuus est: patet ergo, quòd ista promissio erat simpliciter de dando eis omnem locum ad quem ingrederentur; & tamen erat facta secundum præscientiā Dei respicientem præsentem iustitiam: quia tamen illi mutauerunt præsentem iustitiam nolentes obedire, vox Domini non compleuit in eis promissiones, nam datum conditionale non existente eo pro quo fit non existit: sed non extitit conditio vel pactum ex parte Hebræorum, vt patet in auctoritatibus allegatis; quia ipsi pactum Dei irritauerunt: ideo etiam Deus irritauit eis pactum pro eorū vtilitate factum: quia frangenti fidem fides frangatur eidem, vt patet extra de iure iurando. in capitulo, peruenit in secundo, sic patet in alijs multis, nam multotiens Deus facit aliquas promissiones vel mandata, quæ non implētur, quia sunt secundum præsentem iustitiam, & non secundum prædestinationem, vt patet de Moyse cui mandauit Deus, quòd præcederet & introduceret filios Israel in terram promissam eis, sup. 10. cum dicitur vade & præcede populum, vt ingrediatur, & possideat terram quam iuraui patribus eorum, vt traderem eis, sed postea dixit Deus, quòd non posset Moyses intrare in terram Chanaam vltra Iordanem, vt patet Num. 27. cap. & Moyses precatus est, vt permitteretur intrare in eam, & nullo modo permissus est, vt patet supra cap. 3. *A deserto & libano.* Isti sunt termini, vocatur hic desertum solitudo Pharam siue desertum Syn, quæ terminantur ad Cadesbarne, & ipsa est in terminis terræ promissionis a meridie, vt patet Num. 34. cap. libanus mons est terminus a parte Septentrionali apud Tyrum & Sydonem. *A flumine magno Eufrate.* Quod est in Septentrionali circa cōfinia Orientalis plagæ: ideo opponitur hic termino occidentali.

An isti termini sint termini terræ Chanaan a 4. partibus Quæstio. VII.

Ponuntur hic quatuor nomina signantia terminos terræ Chanaan, & tamen non sunt termini a 4. partibus, sed a tribus partibus. s. a meridie, a Septentrione, & ab occidente: ab oriente namque est Iordanis, quod satis patet, quia filij Israel, qui stabant in parte orientali terræ Chanaan vltra Iordanem transierunt per Iordanem. nā totus Israel erat congregatus in terra, quam obtinuerat de manu duorum regum Amorrhæorum, vt patet supra 3. cap. & ista est ad orientem terræ Chanaan, vt patet Nume. 32. cap. & tamen ipsi ibi existentes ingressi sunt in terram Chanaan per Iordanem, vt patet Iosue 3. cap. Iordanis ergo ad Orientem terræ Chanaan est: ponuntur autem hic alij termini: nam cum dicuntur termini eius esse a deserto hoc est a desertis Arabiæ, quæ aliquo modo tangunt in parte meridiana, vt est Cadesbarne & desertū Syn, vt patet Num. 34. cap. a parte occidētali ponitur mare quod vocatur mare occidentale: quia est ad occidentem huius terræ ad differentiam aliorum marium, quæ sunt in terra illa, quæ sunt ad alias partes, vt mare mortuum, & mare Cenereth, siue Genezareth, aut Tyberiadis. nam ista maria sunt ad partem occidentalem. s. mare mortuum in parte orientali in coniunctione lateris meridiani cum latere orientali, etiam mare Genezareth, siue Tyberiadis est orientale. nam Cenereth & Tyberias, idē est, vt declarauimus Num. 34. cap. & ista duo maria sunt orientalia, vt patet ibi cum dicitur: pars meridiana incipiet a solitudine Syn, iuxta Edon & habebit terminos cōtra orientem mare salsissimum, & postea dicitur, inde peruenient contra Orientem ad mare Cenereth, tendéque ad Iordanem, & ad vltimum salsissimo claudentur mari: ista ergo duo maria, quæ valde parua sunt, orientalia sūt, mare autem occidentale dicitur mare mediterraneum,

A quod fluit ab Oceano per fretum Gaditanum, & per fretum Septentrionalem, & istud est ad occidentem terræ Chanaan, quia terra Chanaan est in Asia: mare autem mediterraneum diuidit Europam & Asiam: terra autem Chanaan in Asia est circa eius terminum ad Occidentē: duo autem termini ponuntur a parte Septentrionis, scilicet mons altissimus. i. Libanus, & fluuius magnus Eufrates: Libanus est a parte Septentrionis circa coniunctionē lateris Septentrionalis & occidentalis. nam mons Libani est in terra Tyri, & Sydonis, vt patet 3. Reg. 5. c. vbi rex Salomon misit ad Iram regem Tyri, & rogauit, vt serui sui scinderent ligna de Libano, Tyrus autem est in mari terraneo, vt patet Ezech. 27. cap. cum dicitur quæ est vt Tyrus quę insedit in maris medio de mari implesti populos multos, & Ezech. 28. c. cū dicitur eo q̄ eleuatū est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo & non Deus: est ergo Libanus mons altissimus in parte septentrionali circa confinia occidentis: fluuius magnus Eufrates est circa confinia orientis in eodem latere septentrionali, & sic sunt hic termini positi a parte occidentali meridiana & septentrionali: ab orientali est Iordanis. *Vsque ad mare occidentale erunt termini vestri.* Quod vocatur Mediterraneum quia est brachium deriuatum a mari magno. Et vocatur occidentale, quia est ad occidentem terræ promissionis: in Hebræo vocatur mare Palestinorum: quia ciuitates Philistinorū sunt sitę ad littus illius maris: sed isti termini nō fuerunt possessi ab Israelitis vsque ad tēpora regum: quia noluit Deus eis totam terram tradere simul: quia nō implerent eam, & insurgerēt contra eos bestiæ agri. vt patet Exod. 23. & supra 7. c. *Terrorem vestrum & formidinem.* Terror est timor non valde magnus: formido est magnus

Situs libani montis.

B

C timor qui hominem stupidum vel immobilem reddit. *Dabit Dominus Deus vester super omnem terram quam calcaturi estis.* Idest faciet q̄ oēs gentes ad quas ituri istis, timeant vos. *Sicut locutus est vobis.* Exo. 23. c. quādo dedit legē promisit hoc. *En propono.* Hic ponitur tertium. s. ad terræ promissionis īgressū q̄dā documēta. *En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem.* Idest ei hodie pono super vos benedictionē, si custodieritis mandata Dei: maledictionē si nō custodieritis: & istā maledictionē ponebat hodie Moyses, quia amplius victurus nō erat: & iā mādauit eis q̄ poneret cum intrarent terrā promissionis. *En propono.* Nō est sensus quòd Moyses diceret, ego pono super vos maledictionē, & pono super vos benedictionem: quia ponere ista super aliquem est potestatis, sicut iudex dicit pono super tales vel tales sententiam excommunicationis. Moyses autem ad imponēdum ista nullam habebat potestatē: quia benedicere aut maledicere a Deo est: nā nihil est benedicere nisi bona dare, et nihil est maledicere nisi mala infligere. hęc autem ad Deū pertinent, qui pōt quodcunque vult: Moyses aūt solū precari poterat: sed est sensus licet ego non videam nunc ea, quæ vos in futurum facietis, aut habituri estis: tamen hoc possum vobis denūciare antequam fiat, quòd si secuti fueritis Deum verum, benedictio erit super vos. si autē secuti fueritis idola, omnia mala inuenient vos: et istum modū loquendi habuit Moyses ad Israel supra 4. c. cū dicitur, si genueritis filios ac nepotes, et morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinē patrantes malum coram Domino Deo vestro, et eum ad iracundiā prouocantes: testes inuoco hodie cęlum et terram, perituros vos esse de terra quam transito Iordane possessuri estis, non habitabitis in ea longo tempore. *Benedictionem si obedieritis mandatis Domini Dei vestri.* Idest ego denūcio vobis ex nūc benedictionem a Deo esse venturā, si obedieritis Domino Deo vestro in mandatis eius ambulantes. *Quæ ego hodie præcipio vobis.* Idest quæ ego recito vobis: sed iam olim a Deo præcepta fuerunt vobis aliqua etiam noua addita sunt, quæ tunc primo præcipiebātur: et propter hoc totus iste liber, qui de præceptis est, vocatur aliud fędus vel alia lex q̄ ea quæ data est in Oreb, siue in monte Synai, vt patet infra 29. cap. cū dicitur hęc sunt verba fędeiis quæ præcepit Dñs Moysi, vt feriret cū filijs Israel in terra Moab pter illud fędus q̄d cū eis pepigit in Oreb. *Post Deos alienos quos ignoratis.* Quia nulla mirabilia

D

E

rabilia fecerūt pro vobis per quæ cognoſceretis eſſe Deos ſicut me Deum eſſe manifeſte cognoſcitis, quia mirabilia opera vobis feci. *Cum vero introduxerit te Dominus Deus tuus.* Poſuit Moyſes ſupra, maledictionem, & benedictionem: hic dat modum quo ipſi ponant. *In terram ad quam pergis habitandam.* Ideſt ad terram Chanaam: nam ad eam pergebant, quia illa eis promiſſa fuerat; & certiſsime expectabant ſe eam habituros: quia Deus dixerat, nã verbum Dei non tranſit, vt patet Luc. 21. cap. Cœlum, & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſient: & hoc non loquitur Moyſes ad totum Iſrael, quia non pergebat totus Iſrael ad habitandum vltra Iordanem, cum duæ tribus, & dimidia accepiſſent poſſeſsionem ſuam in terra duorum regum Amorrhæorum, vt patet ſupra 3. & 4. c. & in illa terra factis caulis pro pecoribus, & ciuitatibus pro filijs, & vxoribus, tranſierunt cum reliquo Iſraele, vt patet Num. 32. cap. ſed loquitur ad reliquam multitudinem, quæ erat in nouem tribubus, & dimidia: quæ poſſeſſiones acceperunt vltra Iordanem, vt patet Ioſue 15. & 16. & vſque ad 19. cap. incluſiue. Iſtud tamen mandatum quod hic dicitur de ponenda benedictione, & maledictione ſuper montes Hebal, & Garizim ad omnes tribus extendebatur: tam ad eas quæ poſſeſsionem habebant trans Iordanem, quàm ad eas, quę ibant ad accipiendum poſſeſsionem vltra Iordanem, vt patet infra 27. cap. nam ad benedicendum ponebantur in monte Garizim Simeō Leui, Iudas, Iſachar, Ioſeph, & Beniamin: in monte Hebal ponebantur ad maledicendum Ruben, Gad, Aſer, Zabulon, Dan, & Neptalim: & ratio eſt, quòd omnes tribus ſtarent in iſta benedictione, & maledictione: nã quęlibet illarum pro bono opere magnam gratiam acceptura erat: & pro malo ſuſtinere debebat pœnam duram: nã ſicut nouem tribus, & dimidia, quæ erat vltra Iordanem captiuitatibus, & hoſtibus præſſæ ſunt: ita duæ, & dimidia, quæ erant trans Iordanem: nam etiam ipſæ in captiuitatem Aſſyriorum ductæ ſunt cum reliquis tribubus, vt patet in 4. Reg. 17. cap. patet etiam in libris Paralip. *Ponens benedictionem ſuper montem Garizim.* Mons Garizim, & Hebal ſunt trans Iordanem: & ſuper iſtos mandauit Moyſes, quòd aſcenderent ſex tribus ſuper montem Garizim, & aliæ ſex ſuper Hebal, & aſcenderent Leuitæ, & ſacerdotes, & imprecarentur benedictiones ſuper Garizim: & tunc reſponderent ſex tribus, quæ ibi erant amen: deinde imprecarentur maledictiones ſuper male agentes in monte Hebal, & reſpōderent amen ſex tribus quæ ibi eſſent: quæ autem maledictiones, ſiue benedictiones præponi deberent, habentur infra 27. & 28. cap. montes iſti ſuper quos debebat poni benedictio, & maledictio, ſunt in introitu terræ Chanaan non multum vltra Iordanem, & Hierico: nam ambo propinqui erāt. ſ. quòd vnus erat vnus vertex; & alius erat alius vertex, & inter vtrūque erant quædam valles, in quibus erat tota multitudo Iſrael, & arca Domini erat: quia arca in medio & medietas populi. ſ. ſex tribus iuxta montem Hebal: & ſex tribus iuxta montem Garizim, vt patet Ioſue 8. cap. & ſunt iſti montes apud Bethel ciuitatem terræ Chanaan: nam in latere montis Garizim eſt Bethel, vbi dormiuit Iacob, & vidit ſcalam per noctem, de quo Gen. 28. ca. & in iſto Bethel poſitus fuit vnus de vitulis, quos fecit rex Hieroboā, vt patet 3. Reg. 12. cap. ſunt etiam iſti montes coniuncti ciuitati Sichem: nam mons Garizim diſtat paulomagis quaſi media leuca, vel fere vna, mons autem Hebal modicum vltra eſt magis verſus Orientem, vt ſit quaſi leuca & dimidia, vel non tantum: diſtant autem iſti montes ab Hieruſalem, quaſi vndecim leucis, de his in lib. de diuiſione terræ ſanctę. *Qui ſunt trans Iordanem.* Hic accipitur trans pro vltra: nam licet reſpectu noſtri qui ſumus Occidentales reſpectu Iordanis ſint iſti montes citra Iordanem: quia Iordanis eſt Orientalis reſpectu iſtorum montium, tamen reſpectu terræ illius in qua erat tunc Moyſes, qn̄ iſta loquebatur, non erant trans Iordanem: ſi trans ſignificet citra: quia ipſi erant ad Orientem Iordanis, & Iordanis erat Orientalis his montibus: ergo erat tunc Iordanis intermedius. *Poſt viam quæ pergit ad Solis occubitum.* Ideſt mōtes illi ſunt aliqualiter declināntes ad Meridie, & apud illos trāſit via, quia directe itur ad Iordanē, q̄

Situs montis Garizim.

F eſt ad Orientem contra occidentem, ideo dicuntur eſſe poſt viam, i. ad ſiniſtram partem viæ: eſt autem iſta via ſic intelligenda, ſ. q̄ a Iordane verſus Occidentem terræ Chanaan, ſ. contra mare Occidentale, quod eſt Occidentalis terminus terræ huius, ſit quædam via magna, & ad partem ſiniſtram eius ſunt iſti montes, ſcilicet contra Meridianam partem illius viæ.

An ſit tantum vna via, quæ tendat a Iordane contra Occidentem. Quæſt. VIII.

Non eſt aūt intelligendum, q̄ ſolum ſit vna via, quę tēdat a Iordane contra Occidentem, & q̄ ad ſiniſtrā illius, ſiue poſt illam ſint iſti duo montes: nam neceſſe eſt eſſe multas vias: quia a quolibet loco habitato ad alia lo-

G ca habitata propinqua eſt via, & quia tranſeundo Iordanem pergendo contra Occidentem erāt loca habitata, tēdendo per lineam rectam in Occidentem, & tendēdo in partem Meridianam, aut aſcendendo verſus latus Septētrionale, & per latitudines intermedias, erant loca habitata, neceſſe erat, vt a Iordane tendendo aliquo modo verſus Occidentē, ſiue directe ſiue indirecte, & tñ aliquo mō appropinqn̄ Occidenti, multæ viæ eſſent. Nec ē intelligēdum eſt, q̄ quælibet via quæ tendat ad latus Occidētale, ſiue vt proprius dicam, ad frontem Occidentalem, ſit ad dextram horum duorum montium: & q̄ iſti duo montes ſint Meridiani, & ſiniſtri reſpectu eius: nam cū aliqua loca ſint magis Auſtralia in terra Chanaan, q̄ ſint iſti duo montes, erit via a Iordane ad illa loca, & iſta perget cōtra

H Solis occubitum: quia ad quamq; partem declinet intra terram Chanaan, magis appropinquabit Occidenti, q̄ ipſe fluuius Iordanis, qui eſt terminus Orientalis terræ Chanaan, vt patet Num. 34. c. Ergo dicetur declinare ad Solis occubitum, & tñ non erit a dextra iſtis montibus ita q̄ iſti duo dicantur eſſe poſt viam, quæ tendit ad Solis occubitum, ideſt Occaſum.

Conſiderandum ergo, quòd a Iordane incipit terminus Orientalis terrę Chanaan, & tranſitu eius diriguntur itinera ad omnes partes terræ Chanaan, quædam in Meridiem, quædam in Aquilonem, quędam vero directe in medium frontis Occidentalis appoſitæ tranſitus loco Iordanis: via aūt de qua hic loquitur eſt aliqua via multum celebris, & famoſa in terra Chanaan, quia hic nominatur via generaliter non determinando ad talem, vel ta-

Vbi incipit terra promiſſionis ex parte Orientis.

I lem locum, & iſta via directe tendit a Iordane verſus medianam frontem Occidentis terræ illius: nam ſi declinaret contra Meridiem, aut contra Septentrionem, licet aliquo modo tenderet contra Occidētem, nō vocaretur via, quæ tendit ad Solis occubitum: neceſſe eſt ergo, q̄ iſta tendat directe contra occidentem, & inter cæteras quæ tendunt verſus Occidentem, iſta eſt maior, atque famoſior, & magis frequentata: ideo generali noīe via nuncupetur: ad partem aūt ſiniſtram, i. Meridianam ſunt iſti duo montes Hebal, & Garizim, coniuncti valle intermedia, & ſic magis ſunt iſti mōtes in parte Meridiana illius terræ, q̄ in Boreali. *In terra Chananæi.* Hic accipit Chananæus ſpāliter pro vna ſola gente inter ſeptem, quę ſic vocātur: hoc quod hic dr̄ de terra Chananæi conuenit his, quæ ſupradicta sūt, ſ. q̄ iſti montes ſint contra partem Meridianam terræ Cha-

K naan: nam iſte populus qui vocatur populus Chananæorum ſpecialiter habitat verſus partem Meridianam terrę Chanaan, ſ. circa Iordanem, & verſus mare: nam hoc ad Meridiem declinat. ſic patet Num. 13. c. iuncto. c. 14. nam Chananæus moratur circa mare & fluenta Iordanis: Amalechites autem moratur in meridie, ſed poſtea in cap. 14. dr̄, quòd Chananæus & Amalechites ſimul habitāt, cum dr̄ Amalechites & Chananæus ante vos ſunt, quorum gladio corruetis, ſed Amalechites habitabat in meridie, vt dictum eſt, ergo etiam Chananæus. & licet iſta probatio non videatur multum ſolida, vt patet ex his, quę diximus ſupra 7. ca. tamen ſatis eſt, quòd Chananæi ad partem meridianam, vt in multis locis patet: de iſto autem Chananæo q̄ habitabat apud Amalechitas, de quo dicebamus, ſatis patet quòd habitet ad partem meridianā: ſic namq; dicitur Num. 21. cap. quod cum audiſſet Chananæus rex Arad qui habitabat ad meridiem, quòd autem iſti Chananæi

nanæi sint qui sunt coniuncti Amalechitis patet sic, nam Num. 14. ca. cum Israel staret in Cadesbarne, siue Cades deserti Syn dixit Moyses ne vltra procederent, quia ibi erant simul Amalechites & Chananæus quorum gladio corruerent, & de hac mansione Cadesbarne fit mentio Num. 20. cap. vbi mortua est Maria, & immediate in ca. 21. i. fit mentio quod Chananæus rex Arad audiens venisse Israel per viam exploratorum, fecit contra eos bellum: isti Chananæi sunt separati a terra promissionis. Et ex hoc patet, quòd non sunt idem isti Chananæi & illi: nam illi de quibus fit mentio Num. 21. cap. multum distant a terra promissionis saltem secundum iter Hebræorum. nam postquam transierunt terram illorum Chananæorum venerunt versus terram Edom, & circuierunt eam multo tempore, vt aliqualiter Nume. 21. & supra 2. cap. & postea per viam campestrem de Helath & Asiongabet iuerunt ad torrentem Zareth: deinde per terminos Moabitarum intrantes terram eorum apud ciuitatē nomine Ar, & postea transierunt torrentem Arnon intrātes in terram Amorrhæorum duorum regum, quam destruxerunt occidentes duos reges, de quibus supra & 3. c. postea autem transeuntes Iordanem intrauerunt terram Chananæi: patet etiam ex hoc: nam isti Chananæi, de quibus hic dicitur habitabant vltra Iordanem. s. transito veniendo ab illa parte qua veniebant Hebræi, cum dicitur quòd isti montes sunt trans Iordanem, & tamen sunt in terra Chananæi. Ex hoc autem patet, quòd non sint idem isti Chananæi & illi, quia isti de quibus loquebamur. s. sunt coniuncti Amalechitis .i. Amalechitæ multum distant a terra promissionis: consequenter ergo Chananæi vicini eorum multum distabant de istis Chananæis satis patet Num. 21. cap. quòd morantur in parte meridiana respectu terræ per quam transibant, sed etiam de istis qui erant intra terram promissionis, patet, nam isti habitabāt apud Iordanem & mare: manifestum est autem, quòd si starent ad partem Septentrionalem viæ illius, quæ versus extremitatem Septentrionalem terræ Chanaan est, quòd ad illam non esset aliquod mare circa quod possent esse Chananæi. Item quia ista campestria, quæ hic dicuntur, sunt quædam loca plana descendentia a montibus claudentibus terram Moab, & per medium illorum campestrium transuet saliter. s. a Septentrione versus meridiē transit Iordanis, donec influat in mare salsissimum, vt patet Iosue. 3. cap. siue in mare mortuum, vt ibi dicitur: dimidit autem ibi Iordanis terram Chanaam a terra Moab, & regum Amorrhæorum, & a terra Ammon, & tamē ista campestria vltra Iordanem tenduntur, & in illa parte, quæ est vltra Iordanem in terra promissionis descendens & continuata campestribus, siue locis planioribus descendentibus a montibus Moab, habitat Chananæus populus, hoc autem necessario est ad meridianam partē terræ illi. nam pentapolis. s. Sodoma & Gomorra sunt in confinio, siue in angulo contactus fluminis orientalis, cū latere meridiano, vt patet Num. 34. cap. & tamen super Sodomam & Gomorram terminantur montes Moab. nā & mons, in quo erat Balaam respiciendo castra Israel, qn̄ volebat eos maledicere, vt patet Nu. 23. & 24. c. sunt coniuncti pētapoli. i. illi valli. vbi quondā Gomorra & Sodoma & aliæ tres ciuitates fuerūt, vt patet in lib. de diuisione terræ sanctæ. *Qui habitat in campestribus Moab.* Cāpestria Moab sunt q̄dā magna terra plana descēdens à mōtibus, quibus clauditur terra Moab, & in istis campestribus est fluuius Iordanis, & aliqua terra promissionis vltra Iordanem: & non sunt ista cāpestria in terra Moab, sed extra, vt patet Nu. 33. c. vbi ponūtur aliquæ māliones in campestribus vel planioribus Moab: & tamē erant in terra regum Amorrhæorum extra Moab, vt patet de Belfethin in qua fornicatus est Israel cum Moabitis mulieribus extra Moabitarum terrā: & tamen dicitur in campestribus Moab, vt patet Num. 33. c. aliquæ Bibliæ habēt solum. *In campestribus.* Et verior litera: & tunc est sensus quòd Chananæus habitabat in quadam parte terræ promissionis quæ est cāpestris siue plana. *Contra Galgalam.* Quæ ad orientalem plagam Hierico est, vt Iosue 4. cap. & ibi facta fuit circuncisio omnium Iudæorum intrantiū in terram promissionis, vt patet Iosue 5. cap. *Quæ est*

Differentia Chananæorum inter se.

Situs Sodomæ ac Gomorræ.

Cāpestria Moab quid.

A *iuxta vallem tradentem & intrantem procul.* In Hebræo habetur. *Quæ est iuxta vallem ilicis Mambræ siue Moræ.* Apud Galgalam est principium cuiusdam magnæ vallis intrantis ad magnam partem terræ promissionis: & in illa valle est Ebron, & Sichē, & ilex Mambræ apud quam magno tempore habitauit Abraham, vt habetur Genes. 18. cap. Hiero. autem perambulauit totam terram promissionis, vt cognosceret dispositionem locorum, ne turbaretur in varietate nominum, & situum locorum, vt ipse testatur in prologo super Paralipom. & quia vidit quòd illa vallis erat magna continens multa loca terræ illius, non nominauit eam ab ilice Mambræ, sed dixit. *Tendentem & intrantem procul.* Idest intrantem ad magnam partem terræ promissionis. *Vos transibitis.* In cap. seq. inci. tractare de ceremonijs: ideo ponit hic quandam exhortationem, vt custodiant eas *Quæ hodie ponam in conspectu vestro* B Et sunt ista quæ sequuntur.

CAP. XII.

AEC sunt præcepta atque iudicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi: vt possideas eam cunctis diebus quibus super humum gradieris. Subuertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, Deos suos: super montes excelsos & colles, & subter omne lignum frondosum.

Mandentur destrui loca idolatria. Supra 7.

H*Æc sunt.* Supra posuit Legislator præcepta moralia, hic consequenter agit de quibusdam determinationibus moralium: quia in moralibus dicebatur Deum C esse amandum & timēdum: in his determinatur per quæ Deus ametur vel timeatur. Et istæ determinationes sunt duplices: quædam pertinēt ad amorem & timorem Dei: & quædam ad amorem proximi. Prima vocantur cæremonialia secunda iudicialia. de secundis incipit Legislator infra 17. ca. & quia amor Dei demonstratur in cultu: ideo primo tradit modum colendi quātum ad sacrificia: & tanguntur tria. Primum destruitur idolatria. Secundo agitur de loco pro diuina cultura ibi. *Non facietis ita Domino Deo.* Tertio respondetur ad quædam dubia ibi. *Quando dilatauerit dominus.* Hæc sunt præcepta. scilicet cæremonialia, quia iam nihil agitur de moralibus cum de eis supradictum sit. *Atque iudicia.* Idest præcepta iudicialia, de iudicialibus autem non agitur hic immediate vsque 17. cap. *Quæ facere debetis in terra, quam vobis daturus est Deus.*

D

An præcepta cæremonialia obligarent Iudæos in deserto. Et quare non fuerunt circuncisi in deserto.
Quæstio. I.

EX quo videtur, q; in deserto non obligabantur isti implere ex multis causis. Primo ex defectu materię, quia non habebant ibi ea, quæ Deus mandauit offerri. Itē quia aliqua præcepta cōcernebant locum, & quasdam alias dispositiones, quæ in deserto haberi non poterant, & patet quia circuncisio quæ magis necessaria erant, quā aliquod ceremoniale, quia per illam distinguebatur populus Dei ab alijs populis, nō fuit seruata in deserto, quia nullus de his, qui in deserto nati fuerunt in 40. annis circūcisus est, vt pate Iosue 5. c. cū dr̄ hæc est cā secundę circuncisionis, E omnis populus, qui egressus fuerat de Ægypto, & vniuersi bellatores viri mortui sunt in deserto per lōgissimos viæ circuitus, qui omnes circuncisi erant, populus aūt, qui natus est in deserto per 40. annos itineris latissimæ solitudinis incircuncisus fuit donec consumerentur, qui nō audierunt vocem Dn̄i, & quib. iurauerat Dn̄s, vt ostēderet illis terram suam lacte, & melle manantem, horum filij in locum successerunt patrum, & circuncisi sunt a Iosue, quia sicut nati fuerant in præputio fuerār, nec eos in via quisquam circunciderat. Quare autem isti non fuerunt circūcisi in deserto in tot tēporib. Hebræi communiter rn̄dēt, ideo non fuisse circuncisos, quia in illis annis 40. quibus ambulauerunt per desertum, non flauit ventus Aquilonaris, scilicet Boreas. Et fundamētum istorum est, qui circuncidun-

cunciduntur in effusione sanguinis, s. si de vulnere sanguis multus effluat, & moriantur, & quia fluxus sanguinis est si venæ mollificentur, & debilitetur vis retentiua, quod fit per tempus pluuiale, aut per ventum austrum, aut, notum, vel libycum, qui ab eadem pœne parte orbis nobis efflant, nam iste humidæ complexionis est quorũ actus est mollificare, & humiditates augere, & consequẽter vires retentias dissoluere, ideo in tempore flatus Austrini periculosa est circuncisio, flatus autem Boreales, & omnium ventorum flantium ab eadem parte mundi est valde frigidus, & siccus, ideo humiditates desiccat sua siccitate, & sua frigiditate congelat, & indurat, sicut patet in aqua, nam tempore quo ventus Borealis fortis est, aquæ gelidæ sunt, & redactæ ad lapideam duriciem, consequenter ergo iste ventus confortare habet potentiam retentiuam indurando venas, & capita earum, in quibus retinetur sanguinea humiditas, ideo tunc fluere non poterit ita cito, sicut in tempore flatus Austrini. Ista positio deficit in duobus. Primo, quia præsupponit, quòd infans non sit circuncidendus, nisi cum validus Boreas incubuerit, sed falsum est, nam in vere raro flat Boreas, & si interdum flat Occidente Sole, ita tenuis est, quòd non sufficit ad desiccandum, & fortificandum potentiam retentiuam, & tamen quocunque tempore infans nascatur, die octauo circunciditur, vt patet Gen. 17. cap. hoc ergo non obstante quocunque tempore infans nasceretur, siue in deserto, siue extra desertum circuncideretur, nisi aliud fortius obsisteret. Secundo deficit ista positio, quia assumptum eius non est verisimile. s. quòd in 40. annis nunquã Boreas flauerit, nam nulla est Hiems, in qua, aut multũ, aut paucum Boreas non flet, cum temporis cõplexio hoc exigat, ideo dato, quòd ex aliquo euentu mirabili, nunquam flauisset Boreas, tamen quòd in 40. annis continuis nec in vere, nec in Hyeme, nunquam flauerat, videbatur monstrum quoddam temporis, immo aliquid monstro maius. s. totius naturæ mutatio. Item hoc videtur esse contictum, nam concedunt, quòd in anno præcedenti antequam intrauerint in desertum, flauerit Boreas, & quòd in toto continuo intermedio 40. annorum nunquàm flauerit: ista ergo positio tanquàm friuola repellenda est. Alij dixerunt quòd ideo circuncisio in deserto facta non est: quia circuncisio ponebatur tanquàm signum distinctiuum populi Dei a cæteris populis, vt patet ad Rom. 4. cap. Sed populus existens in deserto non indigebat tunc distinctione ab alijs populis, ideo non distinctus est: cum autem intrauit in terram Chanaam, quia indigebat distinctione a cæteris populis, cum inter eos conuersatus erat, accepit circuncisionem, & hæc fuit causa, quia Iosue circuncidit totum Israel in Galgalis, vt patet Iosue 5. ca. Ratio autem fundatur in hoc, quia distinctio ponitur inter extrema distinguibilia, cum autem solum vnum extremum est, distingui non potest, sicut vnum solum, non est simile, nec dissimile maius, nec minus. Iudæi autem erant vnum extremum distinguibile, cum autem in deserto erant, soli erant, nec erant ibi gentiles, qui erant alterum extremum distinguibile: ideo non erat opus poni distinctionem. Sed ista ratio non est conueniens. Primo, quia circuncisio dabatur propter duo. s. propter causam præsentem, & propter significationem futurorum, causa præsens erat distinctio istius populi a cæteris populis; & hoc est causa literalis: causa significatiua ad futurũ erat, quia circuncisio cum sit amputatio cuiusdam particulæ paruæ superfluæ signat abscisionem mortalitatis: & hoc fiebat in octaua die, quia in octaua ætate, quæ in sanctorum requie clauditur, abscindetur ab electis omnis mortalitatis corruptio, quia iam non erit luctus, nec clamor, nec vllus dolor, nec tanget eos sol, nec cadet super eos æstus: quoniam priora transierunt, vt patet Apoc. 7. cap. & quia ista significatio multum intenditur in sacramentis veteris legis, quæ omnia sunt figuralia, siue vmbratica nam omnia in figura contingebant eis, vt patet ad Cor. 10. cap. oportebat vt in illis, qui erant de populo Dei semper attenderetur ista significatio. Item secundo circuncisio non solum distinguebat, & futura significabat, sed et efficiebat: nam a peccato originali soluebat cunctos, ita vt aperiret ianuam vitæ æternæ, sicut nunc facit baptis-

F mus, quia est sacramentum perfectum nouæ legis: si ergo ipsi qui erant in deserto non circunciderentur, nulla alia impediente occasione, rei efficiebantur præcepti contempti, & obligatio originalis culpæ non aboleretur, quod erat magnum inconueniens, quia sic oporteret dici, quòd omnes qui nati sunt in deserto, & ibidem mortui sunt, quia circuncisi non fuerunt, perijssent æternaliter, quod magnum valde inconueniens est, maxime cum hoc Moyses vidisset in toto tempore quadraginta annorum, & si sciuisset aliquod fore in his non circuncisis, euitasset, cum valde salutem populi diligeret: necessario ergo dicendũ quòd aliqua causa impeditiua erat ne circunciderentur. Item tertia ratio istorum non habet fundamentum: nam dicunt, quòd in deserto non indiguerunt circuncisione quæ erat distinctiua, cum non fuerint ibi aliqui a quibus distinguerentur: nam si isto modo arguamus etiam in terra Chanaam, non oportebat esse circuncisionem: quia

G istud signum non est patens, per quod homines cognoscãtur ad extra, sicut in habitu: nam aliquis gentilis videns Iudæum si non poneretur aliud signum, nisi circuncisio, nunquàm cognosceret vtrum gentilis, an Iudæus esset: quia illud signum nullo modo patet, cum nihil sit corpore, quod magis absconditum reseruetur quàm illa pars: quoniam illa sunt membra verenda: si ergo ad solam cognitionem esset, non magis cognosceretur habens quam non habens: ideo inutile erat habere: non oportet ergo sic intelligere distinctionem, sed satis est, quòd licet alij per hoc non cognoscant, saltem ipsi Iudæi per hoc se cognoscant ab alijs populis esse distinctos, cum de alijs dici audiant quòd incircuncisi sunt, & ipsi sæpe hoc viderunt, sicut Dauid qui tulit ducenta præpucia Philistinorum Sauli regi, vt fieret gener eius, sicut habetur 1. Reg.

H 18. cap. signum autem ad cognitionem exteriorem erat in modo colendi Deum, & iurandi & multis alijs. manifestius autem signum erat cognitionis eorum in quatuor angulis palliorum. nam mandauit Deus, vt omnes Hebræi per 4. fimbrias palliorum ponerent quatuor fimbrias hyacinthinas, & cum quis videbat vestem sic angulatam hyacintho Iudæum illum esse sciebat, vt patet Numeri 15. cap. Dicendum ergo quòd causa quare non circuncisi sunt Hebræi aliqui in deserto, fuit periculum circuncisionis: nam caput membri virilis, siue præpucium cum sit membri extremitas, finitur in magna venarum congerie, quæ propter debilitatem suam multum sanguinem fundere possunt, & mori: fluxus autem huius sanguinis prouocatur per calorem subtiliantem humorem san-

Doctoris responsio ad quæsitum.

I guineum, & debilitantem vim retentiuam venarum, & ideo contingit sæpe in æstate, cum quis multum laborauerit, & velociter motus fuerit, largum sanguinem de naribus effluere, quod raro contingit frigore brumæ: fluxus iste sanguinis per calorẽ maxime causatur in motu, quia motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco, maxime quia per motum causatur confricatio partium, & descensio: in calore autem ignis, aut solis extrinseco, si ille qui calefit, non mouetur non est huiusmodi periculum, ita quòd nihil magis eis, qui circuncisi sunt, repugnat quam motus itineris, sed illi qui erant in deserto erant in hoc periculo, nam nesciebant quando moueri debebant, sed ad motum nubis mouebantur, erantque expectantes eum, vt patet Num. 9. ca. cum dicitur, cumque

Motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco.

K ablata fuisset nubes, quæ tabernaculum protegat, tunc proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi stetisset ibi castrametabant, ad imperiũ dñi pficiscebant, et ad imperiũ illius figebãt tabernaculũ: cũctis dieb. quib. stabat nubes sup tabernaculũ manebãt in eodẽ loco, & si eueniret, vt multo tẽpore maneret super illud, erãt filij Israel in excubijs dñi: si fuisset nubes a vespere vsq; ad mane, & statim diluculo tabernaculũ reliqsset, pficiscebant, & si post diẽ & noctẽ reliqsset, dissipabãt tẽtoria, si biduo aut vno mẽse aut lõgiori tẽpore fuisset super tabernaculũ, manebãt filij Israel, & nõ pficiscebant. stati vt recessisset mouebãt castra: his ergo sic se hñtib. si circũcisio facta fuisset in deserto, cõtigisset sæpius q dũ aliqs circũcideret, inciperet moueri colũna, & immediate oportebat moueri post ipsam tam circuncisos q̃ circuncidentes, quod in manifestũ periculum eius, qui circũcidebatur, redũdabat: maxime

quia

quia erant valde teneræ ætatis, scilicet 8. dierum, & ex debilitate venarum, & paruitate potentiæ retentiuæ apertis capitibus venarum terminatis ad præputium vrgente motu itineris necesse erat sanguinem effluere, & hoc ipsis nō dubiam mortem efficeret: ista fuit causa quare cum Moyses mandato Domini veniret in Aegyptum adduceretq; secum vxorem, & duos liberos Gerson, scilicet, & Eliezer quorum Gerson circuncisus erat, Eliezer autem minime: voluit Deus eum occidere in diuersorio, propter non esse puerum circuncisum, vt patet Exod. 4. cap. ipse tamen Moyses non circuncidit eum in via ante hoc, quia credebat esse periculum in motu. Sed nec ex hoc quisquam assumat occasionem arguendi dicens, quòd licet illis immineret mortis periculum deberent circuncidi, cum ibi in itinere filius Moysi circuncisus fuerit.

Gerson & Eliezer filij Moysi.

An quod respōderi potest dupliciter, vno modo quòd in rebus dubijs homines agere debent secundum prudētiam suam: & maxime in periculosis debent se caute habere deuiando a periculis: si tamen circa aliquod agibile dubium vel periculosum diuina sententia habeatur, nō debet inquiri vlterius aliquod consilium humanæ prudētiæ circa factum vel modum agendi, sicut magis declarauimus supra. 1. cap. sic autem in proposito filij Israel in deserto existentes videbant manifestam mortem puerorum si eos circunciderent. Secuti ergo humanam prudentiam euitantesque manifestum periculum, cum non haberent aliquam diuinam sententiam specialiter ad istum casum, scilicet vtrum tunc deberent circuncidere vel nō: non circuncidebant, si tamen Deus mandasset tunc omnes circuncidi, ipsi non curassent de quocunque periculo, quantumcunque manifesto: sic etiam Moyses videns periculum, si filium suum Eliezer in via circuncideret, dimittebat eum in præputio, quousque veniret in Aegyptum: & ibi sine periculo pueri quiete circuncideretur: Deus tamen aliter præuiderat, scilicet quòd deberet reuerti vxor Moysi cum liberis suis in terram Madian: ne ergo maneret tanto tempore incircuncisus, voluit vt in itinere circuncideretur, & reduceretur in terram suam: nā si Moyses recessisset puero manente incircunciso, nunquā circuncidisset eum mater quæ erat gentilis, & de circuncisione modicum curabat: nam itinere non circuncidisset ipsa eum, nisi quia vidit angelum Domini persequentem ad mortem virum suum Moysen, vt patet Exod. 4. cap. Item alia ratio erat in illis qui mouebantur in deserto, quàm in filio Moysi. nam illi qui erant in deserto debebant moueri ad motum nubis, vt supra declaratum: & quia erat eis incertum quando nubes inciperet moueri, magnum periculum erat circuncidere pueros: filius autem Moysi non fuit sic: nam statim vt circuncisus fuit, separata fuit ipsa vxor Moysi ab eo, idest, quòd non comitata fuit eum eundo in Aegyptum: sed recessit in terram suam Madian: poterat ergo si vellet, & videret expediens fore puero manere in diuersorio cum puero circunciso, quousque sanaretur: quod non contingebat in eis qui mouebantur per desertum: qui non poterant expectare, nec per horam si columna moueretur. Sed contra hæc arguas quòd istas ius deberet tenere in anno primo, quo exierūt de Aegypto, & in principio secundi quousque peruenerunt in Cadesbarne: in qua legati exploratores redierunt ad castra Israel, vt patet Num. 13. & 14. cap. & in vltimo anno quo steterunt in deserto. nam in his duobus annis siue duobus & dimidio moti sunt, in primo namque anno & fere dimidio venerunt vsq; Cadesbarne: in vltimo anno, scilicet 40. processerunt de Cadesbarne vsque planiora loca campestrium Moab super Iordanem in vltima mansione, vbi mortuus fuit Moyses: in toto autem intermedio tempore quod fuit fere annorum 38. non processerunt propter maledictionem eis datam a Domino, scilicet, quòd starent 40. annis in deserto, vt patet Num. 14. cap. & sic tunc fixi steterunt, vt patet Deuteron. 1. cap. in fine cum dicitur sedistis ergo in Cadesbarne multo tēpore, scilicet 38. annis fere: poterant ergo omnes natos in toto intermedio isto circuncidere, vt patet ex se: & sic manerent incircuncisi soli illi, qui nascerentur in anno quadragesimo quando moti sunt vsque ad Iordanem. Respondetur quòd isti falsum supponunt: nam si verum esset quod totus Israel mansisset in Cadesbarne tanto tempore, & sciuisset se mansurum ibidem tanto tempore: debuissent circuncidere omnes, qui prius nati circuncisi non fuerant, & omnes qui ibidem nascerentur, sed nec Israel tanto tempore, ibi mansit, necesse mansurum ibidem cognouit.

Primum patet, quia quando Deus dedit maledictionem, vt manerent in deserto quadraginta annis, non dixit quòd manerent semper in Cadesbarne, idest in illa mansione, sed dixit quòd mouerentur per desertum vagi, sic patet Numer. decimoquarto capitulo, cum dicitur vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij erunt vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt iniquitatem vestram: eadem causa ergo erat nunc, cum mouerentur, sicut ante quando veniebant directè de Aegypto: in hoc differt motus istorum annorum 38. fere, quia in primo anno fere, & dimidio mouebantur directe per solitudinem versum terram Chanaan, & venerunt vsque Cadesbarne: in anno 40. qui erat vltimus moti sūt de Cadesbarne directe versus terram Chanaan, & accesserunt ad illam super Iordanem terminum eius ab Oriente, in annis autem 38. fere intermedijs mouebantur non directe, sed vagi incedebant hincinde: verum tamen est, quòd in isto tempore, quo fuerunt vagi, maiorem moram contrahebant in mansionibus, quam in tempore quo directe procedebant versus Aegyptum.

Secundum autem, scilicet quòd ipsi nesciebant se mansuros certe in aliqua mansione, quia Deus nihil eis dicebat, sed per columnam nubis indicabat eis, quando esset tempus standi, vel mouendi castra, & sic semper incerti erant, quando mouere castra deberent expectantes motum columnæ nubis licet per annum manerent in eodem loco: ideo non debebant aliquem circuncidere formidantes semper columnam confestim mouendam: nam si hoc respiciatur idem argueremus contra tempus illud, quo directe tendebant in Aegyptum: nam tunc quando faciebant magnam moram in mansionibus, sicut in monte Synai, in quo steterunt vno anno exceptis decem diebus, vt probauimus cap. 18. & 19. satis late, & tunc procedebant directe contra terram Chanaan de Aegypto, quousque accesserunt ad Cadesbarne, vbi via interrupta est, & tamen ibi nullus est circuncisus, cum in toto deserto nullus circuncisus fuerit, vt patet Iosue 5. cap. & si arguas, quòd Iudæi præsciuerunt se mansuros in Cadesbarne annis fere 38. cum Deus dixerit eos non intraturos terram Chanaan vsque ad completos 40. annos. Respondetur quòd licet ipsi sciuerint se non intraturos in terram Chanaan vsque ad consummationem horum temporum, cum nesciebant vtrum in vno loco semper deberent manere, an quanto tempore remanere deberent in quolibet loco mā-sionis, immo dicendum, quòd sciebant se non mansuros in vno loco semper, cum dictum fuerit eis in sententia maledictionis, quòd filij eorum vagi essent quadraginta annis per desertum, ergo moueri debebant, sed nesciebāt quantum aut quando. Ad argumentum quando dicebat, sedistis ergo in Cadesbarne tempore multo, vt patet supra primo capitulo, quod intelligitur de istis 38. annis fere iam dictis, vt clare apparet ex litera: ibidem ergo tunc steterunt sedētes in Cadesbarne: respondetur, quod dicitur eos sedisse multo tempore in Cadesbarne, non quòd toto illo tempore annorum 38. fere ibi steterint, sed quòd in toto illo tempore vltra non transierint præter modicū tempus, in quo accesserunt ad torrentem Zareth, quod non fuit sex mensium, vt satis probaretur ex his quæ habentur Num. 20. & supra 2. cap. sed propter prolixitatem probationis non curo inducere: manet ergo ex hac ratione quòd nunquam illi, qui steterunt in deserto, habuerūt tempus ad circuncidendum paruulos suos. Alia autem ratio est ex dolore circuncisionis, s. postquam aliquis circuncisus est, in tertia die euenit ita magnus dolor, quòd etiā si ille qui circunciditur fuerit vir magnæ ætatis, & robustæ in tertia die erit quasi mortuus, & non poterit moueri, & tunc periculum valde magnum est mortis si moueantur ab aliquo ipsi circuncisi: patet autem hoc Genes. 34. cap. de viris Sichimitis, quos in dolo fecerunt circuncidi filij Iacob, vt possent eos secure occidere in diē tertia

& tunc

& tunc dicitur, quod in die tertia, quando solet esse nimius dolor vulnerum, arreptis Symeon, & Leui gladijs intrauerunt confidenter ciuitatem Sichem tanquam pugnaturi contra mortuos, & ipsi duo occiderunt omnes viros totius ciuitatis Sichem, ita quod nec vnus fuit qui eis resisteret, quia omnes erant quasi mortui: non ergo licebat tali tempore mouere circuncisos, quod tamen non cõtingebat in deserto, quia quocunque tempore nubes moueretur oportebat eos moueri. *Cunctis diebus quibus super humum gradieris.* Conditionalis promissio erat ista, scilicet si obseruarent mandata, sed quia non seruauerunt, data fuit terra illa alteris gentibus. *Subuertite omnia loca.* Positurus Moyses locum veri cultus destruit primo locũ mali cultus, ne esset occasio cadendi populo, & hoc, quia via rationis, & naturæ primo malum extirpatur, quam bonum instituatur. *In quibus coluerunt gentes.* Quia talia abominabilia erant Deo. *Quas possessuri estis.* Idest quarum terram, & diuitias possessuri estis: ipsas autem gentes possidere non poterant.

An Iudæi deberent possidere terram istarum gentium, vel ipsas gentes. Quæst. 11.

QVòd autem terram illarum gentium possessuri essent patet, quia in multis locis omnium istorũ quinque librorum promittitur eis terra septem gentium, scilicet Chananæorum, Amorrhæorum, &c. quod autem diuitias eorum possessuri essent patet supra 6. cap. cum dicitur, cumque introduxerit te dominus Deus tuus in terrã, pro qua iurauit patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, & dederit tibi ciuitates optimas, & magnas quas nõ ædificasti, & domos plenas cunctarum opum, quas nõ extruxisti, cisternas quas non fodisti, vineta & oliueta quæ nõ plantasti, & comederis, & saturatus fueris, caue ne obliuiscaris dominum qui eduxit te de terra Aegypti. Secundum, scilicet, quod non poterant possidere illas gentes patet, nam accipiendo propriè possessionem vocatur possessio id, quod est totaliter alterius: & sic non est iustum inter hominem, & suam possessionem, vt patet per Philosophum in 5. Ethic. nam quicquid agat ei homo, non facit iniustitiam ei, quia totaliter res sua est, licet in hoc sit quędam differentia parua si sit res possessa animata, aut inanimata, cuius radicem late declarauimus Exo. 21. cap. scilicet differentiam inter seruum, & dominum, vel res brutas, quas hic animatas non voco. Quod ergo aliquis possideat aliquam gentem, contingit dupliciter, quia aut propriè sunt possessio eius, & tunc debẽt esse ipsius totaliter: & isto modo possidebit eos vt seruos: nam seruus est res totaliter domini sui, & est possessio eius: sic enim vocat Philosophus 5. Ethic. dicens. Non esse iustum inter hominem, & suam possessionem, idest inter hominem, & suũ seruum, nisi iustum despoticum, siue dominatiuum, quod non est iustum simpliciter, & sic vocat sacra Scriptura seruum pecuniam domini sui, vt patet Exo. 21. cap. & istum modum sequitur Arist. in primo Poli. cap. 2. in fine diffiniens seruum: nam vocat eum rem simpliciter domini sui cum diffinit sic dicens, seruus est organum animatum separatum non existens simpliciter alterius: isto modo non poterant possidere Israelitæ populos Chananæorum: nã de gentibus alijs accipere poterant seruos, de illis autem septem populis terræ Chanaan nequaquam, vt infra dicetur. Secundo modo poterat esse, quod aliquis possideat aliquam gentem accipiendo large possessionem pro eo, quod non est totaliter eius qui possidet, sed aliquo modo, & sic poterant Hebræi possidere aliquas gentes in tributarias: nam esse tributarias non est esse totaliter alicuius, sed quantum ad aliquid, scilicet ad certam persolutionem tributi, aut obsequij alicuius, sed etiam isto modo non poterant possidere Iudæi gentes Chananæorũ, quia de alijs gentibus poterant facere tributarios: sed de Chananæorum populis non, vtrunque autem patet, quia tenebantur omnes Chananæos occidere: qui autem occiditur nec est seruus, nec tributarius, de hoc patet, infra 20. cap. cum dicitur quod si pugnarent contra aliquas ciuitates, quæ erant in terra Chanaan, primo offerrent eis pacem, & si reciperent eam, erunt tributarij, si autem nõ reciperent, sed pugnarent se defendendo, capta ciuitate occidebant omnes absque mulieribus, & paruulis, quos vendebant, & tunc sequitur sic facietis cunctis ciuitatibus, quæ a te procul valde sunt, & non sunt de his quas in possessionem accepturus es, de his autem ciuitatibus, quæ dabuntur tibi nullum omnino permittes viuere: sed interficies in ore gladij Ethæum, scilicet, & Amorrhæum Chananęum, & Pherezæum, Euæum, & Iebusæum sicut præcepit tibi dominus Deus tuus, & si forte obijcias, quòd filij Israel tenuerunt aliquos in seruos secũdum, quod Gabaonitas, vt patet Ios. 9. cap. & aliquos tenuerunt in tributarios, sicut fuerunt de Gabaonitis patet Iosue. 9. cap. quia dicitur in fine, fecit ergo Iosue vt dixerat, & liberauit eos de manu filiorum Israel, vt non occiderentur: decreuitque in illo die eos esse in ministerio cuncti populi, & altaris domini, cedentes ligna, & aquas portantes vsque in præsens tempus, in locum quem dominus elegisset de tributarijs: patet Ios. 16. cap. de populo Chananæorum qui fuit tributarius tribus Ephraim cum dicitur, & non interfecerunt filij Ephraim Chananæũ, qui habitabat in Gazer: habitauitq; Chananeus in medio Ephraim vsque in diem hanc tributarius; respondetur ad primum cum dicis de seruitute Gabaonitarum, quod non factum fuit hoc a proposito, scilicet, quod filij Israel dimitterẽt aliquas ciuitates Chananæorum vt seruirent sibi, nã hoc nullo modo poterant agere, sed fuit præter eorum intentionem, quia Gabaonitæ venerunt ad eos in dolo dicentes, se esse de terra longinqua portantes vestes attritas, & veteres vtres, & calciamenta disrupta, vt hæc essent illis in testimonium distantis terræ suæ. credidit autem Israel, & putans eos esse de terra longinqua iniuit cum eis fœdus, ne contra eos vnquam bellum mouerent, & super hoc iuramentum inter vtrosque positum est. postea cum comperissent eos esse incolas terræ Chanaan voluerunt eos destruere, vt vulgus postulabat, sed principes Iudęorum tamen Iosue duce suo putantes se obligatos hoc iuramento non occiderunt Gabaonitas, sed vt non manerent impuniti propter fraudem, quam egerant, fecerunt eos seruos, nec tamen fecerunt eos seruos suos, ita quod omnes Gabaonitæ diuiderentur inter populares Israel, & daretur vni vnus, & alteri alter, & sic diuidendo proportionaliter, sed quia ipsi si cognouissent eos esse de terra Chananæorum, non poterãt eos accipere in seruos, ita cum nunc cognouerunt, noluerunt eos pro se accipere, sed statuerunt eos seruos tabernaculi in loco, quem elegisset dominus, vt patet Iosue. 9. cap. & licet dicatur ibi, quod seruire debebant populo, non est intelligendum, quod seruire deberent toti populo, sed solum quando esset populus coniunctus antequam acciperet hæreditatem terrę pacifice: quia tunc simul erãt populus, & tabernaculum domini: cum autem populus emissus est in possessiones suas, secutus fuit populus Gabaonitarum tabernaculum in quocunque loco esset, vt satis patet Iosue. 9. capit. Ad aliud de tributarijs Chananæis respondetur, quod nõ factum fuit licite: nam non omnia, quæ in sacra scriptura scribuntur, approbantur, vt multa facta fuerunt mala aliquarum personarum, quæ in sacra scriptura enarrantur, vt patet discurrenti in sacra scriptura, & hoc patet, quia ex hoc, quod isti acceperunt gentes illas tributarias non delendo eas, Deus iratus fuit, & non deleuit eas, cum ipsi non seruauissent pactum veniendo in pactum cum gentibus, vt patet Iud. 2. cap. quãdo Angelus Domini ascendit ad locum flentium. *Super montes excelsos.* Ibi enim maximè fiebant templa idolorum tanquam in congruẽtissimis locis, & magis ad hoc naturaliter adaptatis, sicut apud capita fluminum, vt ait Seneca, & sic tẽplum Baal erat in excelso monte, vt patet Num. 22. capit. duxit cum ad excelsa Baal, & phanum Phegor in alto erat, vt patet Num. 23. c. duxit eum ad montem Phegor. idest, in quo colebatur Phegor, sic etiam Iupiter in Olympo altissimo monte Thessaliæ colebatur, a quo Olimpiades vocantur: ideo Deus ad magnam culpam reputabat sacrificare in montibus, vt patet Ezech. 18. cap. *Et colles.* Mõtes dicuntur altitudines terræ habentes ligna frondosa: colles dicuntur altitudines sine arboribus, vel mõtes sunt magnæ altitudines, & colles paruæ. *Et subter omne lignum*

Possidere aliquã gẽtem dupliciter contingit.

gnum frondosum. Etiam si esset in locis planis, quia ibi colebant priapum, qui vocatur Deus hortorum. *Dissipate aras.* Scilicet in quibus cremantur carnes ad honorem deorum. *Confringite statuas.* Id est imagines deorum corpulentiam habentes quæ ferreæ, ligneæ, siue lapideæ erant, siue alicuius alterius metalli. *Lucos igne comburite.* 7. cap. ista exposita sunt. *Disperdite nomina illorum de locis illis.* Id est destruite templa vel aras, in quibus colebatur, vt iam non nominetur in terra illa templum siue ara Iouis, vel Mercurij, siue alterius Dei. *Non facietis ita domino Deo vestro.* Hic intendit inducere legislator, quod locus in quo sacrificia fiant, sit vnus in tota terra promissionis propter periculum idolatriæ; si cuilibet permitteretur vbi vellet sacrificare, quia nesciretur, an Deo, an dæmonibus sacrificaret, vt patet Leuit. 17. cap. *Non facietis ita domino Deo vestro.* Sicut illi faciebant sacrificantes in montibus vel collibus siue locis frōdosis quilibet vbi volebat: vos autem in vno loco solum sacrificabitis. *Sed ad locum.* Scilicet vnum. *Quem elegit dominus.* Non erat locus iste eligendus ab hominibus, sed a Deo, vt magis constaret hominibus sacrificia sua Deo accepta esse, quia ipse locū illum ad talia elegisset, quod non esset si homines eligerent: & de isto loco nondum constabat Moysi quis futurus esset, vel dicebat incertè: quia multa loca Deus voluit secundum diuersa tempora. 1. enim fuit tabernaculum in Sylo, vt patet Iosue. 18. cap. & permansit ibi tempore iudicum vt patet Iud. vlt. cap. Et post in tempore Heli sacerdotis arca capta fuit a Philisthin vt patet. 1. Regum, quinto capit. & Deus repulit tabernaculum Sylo, quòd erat in sorte Ephraim, vt patet Psal. 77. & translatum fuit ad tribum Iuda, vt in eodem Psalm. & positum fuit in Ebron, patet, quia ibi sacrificabant filij Dauid antequàm fieret templum per Salomonem vt patet, 2. Regum 15. cap. de Absolone qui obtulit Deo in Ebron: hoc quidam voluerunt, scilicet, quod stetisset tabernaculum in Ebrō, & inde in Gabaon translatum autumant, quod autem tabernaculum fuerit aliquando in Gabaon satis patet ex testimonijs, infra allegatis: & ex his quæ diximus Exo. 20. capit. sed quod in Ebron fuerit falsum est, & antecedens eorum verum est: sed consequentia est mala, quod sic patet; nam isti fundantur super hoc, quod vbicunque fiebāt sacrificia esset tabernaculum: nam coram arca fiebant sacrificia, vt patet. 2. Regum. 6. capit. quando ducebat eam Dauid in domum suam: nam cum mouissent sex passus immolabant: item immolabat Samuel in Ramatha, vbi non erat tabernaculum nec arca, vt patet 1. Regum. 7. capit. immolauit etiam in Masphat, vt patet eodem cap. immolauit in Bethleem vt patet primum Regum. 16. capit. & sic de multis alijs locis, in quibus non erat tabernaculum, nec arca. quæ patent discurrenti. in Masphat autem fiebant sacrificia, quia Dauid & filij sui, & reliquus populus sacrificabant ibi, non tamen erat ibi arca, vel tabernaculum, nam postquam de Sylo translatum est positum fuit in ciuitate Nobe, de quo primum Regum. 21. capit. vbi demōstratur fuisse ibi sacerdotem magnum Achimelech cum tota sua progenie, & mensam propositionis. ex quo arguitur fuisse totum tabernaculum: & hoc fuit tempore Saulis, quando fugiebat Dauid a facie Saulis. postea autem translatum fuit in Gabaon destructa vrbe: nā quia sacerdos, Achimelech dederat Dauid panē, & gladium, mandauit Saul occidi eum, & totam suam progeniem, scilicet totam domum patrum suorum: & fuerunt occisi 84. vestiti Ephod vt patet 1. Reg. 22. cap. necesse ergo fuit destruere illam: quare, eam destrui fecit Saul, & transferri tabernaculum domini ad aliud habitaculum, & tunc translatum est in Gabaon.

In quibus locis fuerit tabernaculum.

Opin. doc. de Domini tabernaculo.

Dicendum est ergo, quod tabernaculum Domini nunquam fuit in Ebron, licet ibi fierent sacrificia, nam de ipsis sacrificijs factis in Ebron: & de causa quare facta sūt, & aliquo cæperunt, & de sacrificijs factis in alijs locis, & de mutatione arcæ, & tabernaculi varia plenissime Exodi 20. capit. dictum est: & ibi vide: fuit ergo primum tabernaculum in Sylo vbi mansit magno tempore, vsque ad mortem Heli sacerdotis, deinde translatum fuit in ciuitatem Nobe: deinde translatum fuit in Gabaon, & ibi sacrificabant, vnde illuc ascendit Salomon petiturus sapientiam a Deo, vt habetur 3. Regum. 3. cap. & 2. Paralipom. 1. cap. deinde translatum est in Hierusalem, & collocatur illud ibi Salomon in templo quod fecit, vt satis apparet in processu. 3. Regum, & 2. Paralipom. in multis locis. *De cunctis tribubus vestris.* Non est intelligendum quod Deus eligeret de cunctis tribubus vnum locum, scilicet de qualibet tribu vnum locum: quia sicut erant. 12. tribus; ita essent tunc. 12. Sanctuaria, quod valde erat inconueniens secundum illum statum, in quo erat inclinatus populus ad idolatriam: & si videret Deum in multis locis coli, putaret esse multos Deos: sed est sensus, quod Deus eligeret vnum locum de cunctis tribubus, id est respiceret omnes tribus, & in tribu quæ magis ei placeret, eligeret vnum locum, in quo magis sacrificaretur sibi, & fierent aliæ cęremoniæ legis, vt congregatio ad tria festa principalia, scilicet ad festum azymorum, ad pentecostē, ad festum tabernaculorum: nam in his tribus festis totus Israel congregabatur ad locum Sanctuarij vt patet Exodi 23. & 34. & Deuteron. 16. cap. locus iste erat in electione Dei, ideo vbicunque vellet, ibi fiebat ei obsequium, & ponebatur tabernaculum: ideo si aliquando volebat repellebat locum, & accipiebat alterum sicut fecit, quia repulit Sāctuarium ciuitatis Sylo, quod erat in tribu Ephraim siue Ioseph cum Ephraim sit filius Ioseph, & voluit sibi transferri ad Syon vbi mansit, licet non immediate transierit, quia primo stetit in ciuitate Nobe, deinde in Gabaon, ad vltimum in Hierusalem, & ibi fuit firma habitatio eius, de hoc Psal. 77. dicitur, & repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda, montem Syon quem dilexit. *Vt ponat nomen suum ibi.* Id est, vt sit memoria nominis eius in loco illo specialiter, scilicet, quod licet in alijs locis Deus colatur fide, & spe, atque charitate, tamen cultu sacrificiorum, & aliarū cęremoniarum in vno loco colebatur, & ibi dicebatur ponere nomen suum, quia in illo loco magis, & specialius denominabatur, quam in alijs locis, & ille locus specialius pertinebat ad eum quam alia loca, sicut licet Sāctos Dei vbique inuocemus, & honoremus, quædam tamen sunt loca in quibus magis honorantur, & inuocantur nomina eorum, sicut loca in quibus sunt sepulti, vel ecclesiæ, quæ denominantur ab eis, vnde illæ eorum inuocatio nes nominantur, quia potius ibi inuocantur quam alibi. (*Vt habitet in eo.*) Id est, vt inuocetur nomen eius ibi, quia Deus nusquam habitat cum in nullo loco comprehendatur, & sic dixit Salomon. 3. Regum. 8. cap. non est putandum, quod Deus super terram habitet, cum cęli cœlorū eum capere non possint: sed istam domum ædificaui ei, vt sint oculi eius super orantes ad eum in domo ista. qualiter Deus dicatur esse in aliquo loco per potentiam, & essentiam, siue præsentiam, vt communiter dicitur Exo. 3. & 20. capit. dictum est, & ibi quomodo Angeli sunt in loco, & quomodo animæ: Deus autem specialiter dicitur habitare in loco Sāctuarij, quia ibi fiebat ei specialis honor, qualis non fiebat ei tunc in toto orbe; nam solum notus erat in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomē eius, vt patet Psalm. 75. vel dicebatur habitare in tabernaculo in loco Sanctuarij, quia ibi specialia faciebat quasi in toto regno Israel: nā ibi loquebatur, quod non erat in alijs locis, intra Sancta Sanctorum super arcæ propitiatorium inter duo Cherubim loquebatur Dominus, quandocunque Moyses cōsulebat, & inde dabat Dominus præcepta pro populo Israel, vt patet Exod. 25. & 30. & Numeri 7. cap. loquebatur etiam Deus apud altare holocaustorum in introitu tabernaculi, & ibi respondebat de dubijs quæsitis, & interdum non consulente Moyse Deus loquebatur vocando Moysen, & ita responsio fiebat ad declarationem eorum, quę erant necessaria populo, & fiebat hoc circa introitum tabernaculi ad ostium eius, super altare, de quo Exod. 29. capit. de qua mansione Dei in alio loco iam magis dictum est. *Venietis, & offeretis ibi holocausta.* Ista littera est multum larga, quia ponitur quantum ad illa, ad quæ obligabantur, & quantum ad illa, ad quæ non obligabantur; nam tribus diebus in anno obligabantur venire in locum Sanctuarij, vt patet in locis supra allegatis, & tunc debebant ferre aliquid ad offerendum, vt patet Exo. 23. & 34. cap. cum dicitur non apparebis vacuus in con-

in conspectu meo.& istæ erant hostiæ pacificæ de quibus offerentes ipsi, & omnes, qui non offerebant, sed pertinebant ad ipsos offerentes, comedebant, nam maximū gaudium tunc erat, de hoc patet infra 16. capit. vbi ponitur, quod in festo pentecostes de oblatione spontanea comedere debebat ipse offerens, & seruus, & ancilla, & filius, & filia, & omnes alij, idem patet ibidem de festo tabernaculorum, de festo autem azymorum nō ponitur, quod eadem fierent, sed satis intelligendum est, quod eadē fierent, cum festum azymorum esset festum principale totius anni, & mandabatur, quod in omnibus istis festiuitatibus, cum apparerent corā domino, non apparerent vacui: ergo aliquid offerre debebāt magis adhuc, quam in alijs festis. *Et offeretis in illo loco.* Non solum debebat aliquis venire in tribus festiuitatibus anni, in quibus obligabatur omne masculinum, vt supra diximus, sed etiam si quis voueret offerre aliquod animal domino, debebat illuc ire, quia non poterat offerre in aliquo alio loco terræ suæ: sic enim prohibetur, & infra cū dicitur caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in loco quem elegit dominus Deus tuus. *Holocausta, & victimas vestras.* Tria genera sacrificiorum distinguuntur Leuit. 1. cap. scilicet holocausta quæ sunt sacrificia ad solum honorem, vel laudem Dei, ex nulla alia causa, & ista totaliter incēdebantur, nec aliquid inde habebat sacerdos nisi pellem, vt patet Leuit. 6. cap. ideo vocantur holocausta ab olon, quod est totum & cauma, quod est incendiū quasi totum incensum. secundum genus est sacrificium, vel hostia pacifica, quę fiebat, quando aliquis rogabat aliquid Deum, & offerebat hostiam, & istæ vocabantur pacificæ, quia fiebant pro pacificando nobis Deum, vt adiuuaret, vel reddendo gratias Deo nobis pacificato. Et de hostia ista renes cum toto adipe, aruina, & reticulo incendebantur ad honorem Dei, armus & pectusculum cedebant in partem sacerdotum, cæterę autem carnes pertinebant ad offerentem, & comedebat eas intra atrium tabernaculi, de his Leuit. 3. & 7. cap.

Sacrificiorū tria genera.

Tertium genus est sacrificium pro peccato, & circa hoc sunt multæ cæremoniæ, & distinctiones de quibus Leuit. 4. & 5. & 6. cap. Et ista duo vocantur hic victimæ: & sic comprehendit hic omne genus sacrificij per holocaustum, & victimas. *Decimas*, quæ pertinebant ad ius Leuitarum, vt patet Numeri. 18. cap. omnia alia iura quæ sequuntur, pertinebant ad sacerdotes.

Quare Leuitæ separati sunt ad seruiendum domino. Quæst. III.

SCiendum, quod tota tribus leui separata erat ad seruitium Domini specialiter, pro toto alio populo, cuius primogeniti obligati erant domino, quia secundum antiquam consuetudinem primogeniti erant sacerdotes, & quia cęteri primogeniti aliarū tribuum adhoc erant inepti, & dominus repulerat eos, quia coluerunt vitulū conflatilem, elegit tribum Leui, quæ non coluerat vitulum: sed adiuuit Moysen ad vindicandum peccatum colentium, vt patet Exo. 32. cap. & separauit eam a reliquo populo sibi ad obsequium: sic patet Numeri, 3. cap. cum dicitur tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei ego sum dominus: isti autem qui erant in tribu Leui, erant diuisi, nam quidam erant sacerdotes, scilicet Aaron, & filij eius, vel omnes qui descendebant ab eo: nam eo viuente soli filij sui consecrati sunt, & moti ad obsequendum domino: de hoc Exo. 29. & Leuit. 4. & 9. atque 10. cap. Alij autem erant qui non erant sacerdotes, sed vocabantur simpliciter Leuitæ, & isti non ministrabant in altari sacrificando, aut Thimiama cremando, vel faciendo aliqua alia, sicut faciebant sacerdotes: sed solum seruiebant ministerio tabernaculi mouendo ea, quæ in tabernaculo erant, & totum ipsum tabernaculum, secundum distinctiones onerum eis impositorum, de quibus habetur Numeri 4. cap. de diuisione Chaathitarum, gersonitarum, & merraritarum quilibet secūdum officia sua, & quia omnes hi tam Leuitæ quam sacerdotes viuebant in obsequio tabernaculi, de sumptibus tabernaculi viue-

F re & sustentari debebant, cum aliunde sustentari nō possent, quia non habebant alia officia, nec conuenienter exercere poterant, & ob hoc cum data fuerunt eis loca ad habitandum, nam data fuerunt prædia ad colēdum, sed paruum territorium ad alenda pecora, vt patet Numeri 35. q.d. quod filij Israel substentationē daturi erāt: quia loco eorum domino ministrabant, separauit ergo dominus ad istorum sustentationem vltra. iura. scilicet decimas, primitias, vota, sacrificia spontanea, et primogenitorum redemptiones, aut sanctificationes, cęteraque in hunc modum, vt patet Num. 18. capit. erat tamen differētia, quia leuitis, qui non erant sacerdotes, quia erant plurimi, dabatur magnus redditus, scilicet decimæ totius populi, nam iste erat maximus redditus: sacerdotibus autē dabantur primitiæ cum cæteris iuribus: leuitæ tamen qui minores erant, postquam accipiebant decimas, dabant
G decimam partem earum summo sacerdoti, vt patet Numeri 18 capit. nouem autem partes decimarum reseruabant sibi, & in hac solutione ita se habebant ipsi, ac si essent homines populares habentes vnde decimas darēt, cum tamen isti nihil haberent, nisi quod eis dabatur. *Primitias manuum vestrarum.* Idest primitias de frugibus, & alijs, quæ manibus colitis, tria autem sunt genera primitiarum, scilicet in viridi spica, in festo azymorum, & panes in festo pentecoste. Et omnium frugum primitias in festo tabernaculorum mense Septembri collectis omnibus quæ in agro: de his Leuit. 23. cap. & de quolibet genere istarum primitiarum intelligitur, quod deberēt ferri in Hierusalē, vel in locum alium in quo esset tabernaculum Domini. *Vota.* Etiam ibi soluebātur, siue aliquid immolandum esset, siue non: de votis dictum fuit aliqualiter
H Leuit. 27. cap. & Num. 30. *Atque donaria.* Aliqua dona quæ offerebantur, & non ex voto, nec immolabilia erant. *Primogenita boum, & ouium.* Quia ista offerenda erant, quia sanctificari debebat omne primogenitum masculinum per immolationem in ouibus capris, & bobus primogenita autē hominum, quia immolabilia non erāt, redimebantur quinque siclis, vt patet Exo. 13. & Numeri 3. cap. *Et comedetis ibi in conspectu Dei vestri.* Hoc intelligitur de hostijs pacificis, vel de alijs, de varijs quæ offerebantur Domino, de quibus offerenti comedere licebat de holocausto autem vel hostia pro peccato, siue de votis, offerenti nihil licebat comedere. De holocausto autem, quod nihil accipere liceat offerenti ad comedendum, nā holocaustum dicitur sacrificium, in quo nihil relinquebatur de ipsa re sacrificata, quod non cremaretur, et dicitur holocaustum ab olon, quod est totum, et cauma, quod est
I incendium quasi totum incensum, & hoc patet Leuit. 1. cap. nam licet fieret holocaustum de boue, siue de oue, siue de capra detracta pelle, totum quod intra erat incendebatur in altari super strue lignorum, nam carnes ipsæ cum ossibus cremabantur, & caput, & pedes, & ipsa intestina quæ fimo plena erant, lauabantur, & postea cremabantur cum omnibus alijs partibus ipsius animalis. nihil ergo manebat quod ipse offerens comedere posset, nam & ipse sacerdos qui immolabat, & comburebat carnes animalis coram Domino, nihil inde habebat nisi pellem, quæ detrahebatur animali, vt pātet Leuit. 7. cap. cum dicitur sacerdos qui offert holocausti victimā habebit pellem eius. Si autem pro peccato aut delicto, (cuius eadem lex sacrificij est, vt patet Leuit. 7. cap.) hostia fiat, aut fiebat pro peccato sacerdotis, aut pro peccato multitudinis, aut pro peccato principis populi, aut pro peccato alicu-
K ius singularis personæ: sic enim distinguitur Leuit. 4. cap. in tribus primis inferebatur de sanguine hostiæ intra tabernaculum ad expiādum in altari thimiamatum, vt patet Leuit. 4. cap. & in 4. modo non inferebatur sanguis intra tabernaculum ad expiandum, & secundum hoc ponitur regula Leuit. 6. cap. in fine, quod omnis victima pro peccato cuius sanguis infertur intra Sanctuarium ad expiandum, scilicet ad altare thimiamatum, non debebat comedi, sed comburi extra castra, & hęc erat cum fiebat pro peccato sacerdotis, aut totius multitudinis, aut principis populi, si autem sanguis hostiæ pro peccato nō inferebatur intra Sanctuarium, debebant eam comedere sacerdotes in loco Sanctuarij, et omnes de genere sacerdo-

In viridi spica tria sunt genera primitiarum.

Quadā de holocausto.

tali dumtamen masculi comedere poterant, vt patet Leui.6.cap.vt sup.dictum est, & sic nullo modo ipse qui offerebat pro peccato, poterat comedere aliquid de eo quod offerebat: sed vel nullo modo comedebatur, vel ipsi sacerdotes totaliter comedebant.

Item de votis non poterat aliquis comedere, vt si quispiam vouebat vnam ouem aut capram Domino, non poterat comedere de illa, nam cum quis vouisset simpliciter animal suum Domino, si illud mundum esset immolari debebat Domino, & non poterat commutari pro altero animali, quòd si mutaretur tam ipsum quòd mutatū est & id pro quo mutatum est, sanctum erit Domino.i. consecrari debebit, & tunc de isto animali mundo votiue promisso sic fiebat, quòd sanguis eius fundebatur per cornua altaris, sicut in alijs immolationibus, & adeps eius immolabatur: sed nihil de carnibus incēdebatur, totæ.n. simul ad sacerdotes pertinebant, vt patet Numeri. 18.ca. si autem animal immundum erat, quòd votiue promissum erat adducebatur coram sacerdote & determinabat precium eius, & sic vendebatur, & illud precium pertinebat ad sacerdotes vt patet Nume.18.cap. si autem Dominus qui vouisset volebat redimere animal, dabat quantū a sacerdote æstimatum fuisset, & insuper partem quintā vt patet Leu.27.cap. & ibi de istis sup. dictis. de his ergo ipse offerens nullomodo communicabat, de donarijs autem eodem modo, nam si aliquis aliquod dedisset donū sacerdotibus siue esset aliquid immolabile, siue non, transibat in proprietatem sacerdotum, & sic nihil debebatur ipsis offerentibus in sola autem pacifica hostia ipse offerens poterat aliquid recipere, vt patet Leui. 7. cap. s. omnes carnes ipsius animalis præter omnes adipes, qui adolebantur Domino, quia omnis adeps Domini erat iure perpetuo in generationibus & cunctis habitaculis vestris nec adipem nec sanguinem omnino comedetis vt patet Leu.3.cap.& Leui.7.dicitur si quis adipem qui offerri debet in incensum Domino, comederit, peribit de populo suo.i.morietur: & præter renes cum cauda & duos renunculos: nam ista incendebantur Domino vt patet Leui.3. cap. præter hoc autem in ius sacerdotum cedebat armus dexter rei, immolatæ, & pectusculum eleuationis, cætere autem carnes manentes erant pro ipsis offerentibus, vt patet Leui.3.cap. differentia autem inter sacrificia pacifica, & holocausta, vel pro peccato vel in votis & donarijs erat, quia qui offerebat hostiam pacificam, totam nō offerebat, sed ex eo, quòd dicebat saltem intra se velle offerre pacifica dicebat se velle accipere de eis certam partem, in alijs autem eo quòd talia faciebat, totaliter donabat, ita quòd nihil ad eum pertineret: ideo inter animalia differt, quæ offerebantur in sacrificijs pacificis, & illis quæ offerebantur in voto vel pro peccato, nam pro victimis pacificis quædam animalia aliqualiter immaculata accipi poterant, in votorum solutione autem oportet animalia totaliter esse munda & integra vt patet Leui.22. cap. cum dicitur ouem, & bouem, cauda & aure amputatis voluntarie offerre potes: votum autem ex his solui non potest: & ratio est quia in his quæ pacifica sunt nulla, obligatio est ad offerēdum, sed sola voluntas offerentis: in votis autem acquisita est obligatio: nam licet in vouendo sit libertas, post votum tamen emissum nulla libertas est, sed ita tenetur ipse vouens ac si alias deberet, vt patet extra de voto, & voti redemptione in capit. licet cum dicitur licet vniuersis liberum sit arbitrium in vouendo, vsque adeo tamen necessaria est solutio post votum, vt sine dispendio salutis propriæ non liceat alicui resilire, ideo habetur in decretis. 37. cap.i.c. nuptiarum. cum ergo aliquis obligatus est, quia tenetur strictus, imponit ei facere id, quòd melius est, si ergo quis se obligauit ad offerendum, tenebitur iam ad offerendū animal quòd mundum, & immaculatum totaliter sit, cū autem non tenetur quisquam offerre quicquam, quodcū que obtulerit recipietur: ideo siue bos, aut ouis aures vel caudam amputatas habeant, siue non recipietur a sponte offerentibus a vouentibus autem minime. *In conspectu Domini Dei vestri*. Qui comedet carnes hostiæ pacificæ in atrio tabernaculi, comedere debebat coram altari sacrificiorum, in quo Deus esse dicebatur, quia ibi ei

A offerebat. Alia dona quæ ferebant quæ comestibilia essent, poterant extra atrium comedi vocatis pauperibus, & leuitis vt infra patet. *Et latabimini in cunctis ad quæ miseritis manum*. Idest, quæ per manuum vestrarum laborem habuistis. *In quibus benedixerit vobis dominus Deus vester*. Idest qui multiplicauerit vobis Deus: quia licet vos in eis laborauerits, tamen magis gratia Dei quam labore manuum vestrarum habuistis. *Non facietis ibi*. Hic excludit quendam errorem, quia crederet aliquis, quod sicut viuente Moyse, qui legislator & sanctus propheta erat, faciebant, ita facturi essent post mortem eius in terra promissionis. ideo dicit. *Non facitis ibi quæ hic facimus*. Et hoc potest dici de omnibus cæremonialibus, quod non seruabantur in dêserto, sed quilibet faciebat, quod volebat, vel si seruabantur aliqua, non secundum eandem formam quam habere deberent, sed principaliter hoc dici po B test de loco sacrificij, quia aliquis volebat offerre in vno loco, alius in alio, in terra autem promissionis vnum locum determinate habituri essent. *Erroris exclusio.*

An Rab.Sa. opinio circa oblationes sacrificiorum possit stare. Quæst. IIII.

RAbbi Sa. dicit, quod dum essent in deserto filij Israel, quod quilibet offerebat voluntarias oblationes, vt holocausta, & hostias pacificas, vbi vellet. siue in tabernaculo, siue extra: victimas autē quas ex necessitate offerre debebant, in atrio tabernaculi offerre cogebantur. Sed non videtur verum, quia dicitur Leuit.17.cap. quod quicunque siue de Iudæis, siue de alienigenis obtulerit hostiam, & non ad ostium tabernaculi, ita reus est, ac si sanguinē effu C disset. Holocaustum autem semper volūtarium est, quia solum necessaria sunt quæ vouentur, & quæ pro peccato dantur: victimæ autem pacificæ, etiam voluntariæ sunt ibi, aliter omne sacrificium fieri prohibetur in agro, quia talia dæmonibus fieri videntur. Item patet esse falsum, quia etiam holocausta nō licebat offerre extra locum Sāctuarij, vt dicitur infra, scilicet caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo quem elegit dominus Deus tuus in vna tribuum tuarum offeres hostias, & facies quæcunque ego præcipio tibi, & suadetur hoc magis, quia nullum est sacrificium, quod minus habeat de natura sacrificij quam agnus paschalis: sed offerre illum omnes cogebantur, & hoc in loco quem Deus elegisset, ergo a fortiori in alijs sacrificijs tenebantur ad offerendum ea intra atrium tabernaculi, patet antecedētis prima pars: quia cętera sacrificia ad sacerdotes magis D pertinebant, & nullus popularis tenebant ad illa, sacrificia autem agni paschalis ad omnes pertinebant, cum omnibus mandaretur sub pęna magna, quod phase celebrarent, vt patet Numeri 9.cap. Secundum, scilicet, quod cogerentur immolare phase in loco, quem Deus elegisset, & non poterant extra facere, vt patet, infra 16.cap. cum dicitur non poteris immolare phase in qualibet vrbiū tuarum, quas dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quem elegerit Deus tuus, vt sit nomen eius ibi. Item fundamentum omnium istorum est, quia Deus volebat omnia, quæ immolabantur, in vno loco solo terræ promissionis immolarentur: & hoc, vt non daretur locus hæreticæ prauitati, quod erat quantum ad cultum idolorū, scilicet, quod essemus certi, vt dum ille qui faciebat sacrificium, faceret Deo an dæmoni, hoc autem videri nō poterat, si daretur licentia faciendi sacrificium extra locum E illum vnum, vbi quisque vellet: & hoc nō referebat vtrū esset holocaustum, vel hostia pacifica, vel votum, cum in quolibet horum æqualiter poterat committi idolatria, vel illi sacrificando cui sacrificandum non erat, vel cum talibus cęremonijs sacrificare, cum quibus non oportebat, vtpote, quia erant superstitiosæ, & continebant aliquid similitudinis ad idolatrantium cultum. cum ergo quantum ad omnia ista sit eadem ratio prohibitionis, siue committatur idolatria, debet stare eadem prohibitio, nō ergo magis refert in voto quam in spōte datis quibuscunque, sed omnia debebunt intra atrium tabernaculi in altari holocaustorum offerri. *Singuli quod sibi rectum videtur*. Quia offert, quod vult, & quando vult, in qua mansione,

sione, vel castrametatione voluerint. hoc autem satis litteræ consonare videtur, in qua agitur de loco sacrificandi, quia debet esse vnus tamen magis videtur referri ad alia cæremonialia: nam in deserto (vt aliàs sæpe dictum est) non videtur facta immolatio, nisi primo anno exitus de Ægypto in monte Synai, quando confirmauerunt legem, vt patet Exod.24.cap. & in secundo anno exitus de Ægypto iterum quando consecratum fuit templum, & sacerdotes de quo Exo.29.& Leuit.8. & 9. & 10.capit. & Numer.7. de oblatione principum, & in eodem anno in mense.1.in 15.die mensis, & celebratum fuit phase, id est agnus paschalis secundum omnes cæremonias suas, vt patet Numeri 9.cap. & tunc in decimaquinta die debebant celebrari immolationes, de quibus Leuit.23.& Numer.28.cap. in alijs autem locis non videtur factum sacrificium, cum loca indisposita essent, nec poterant habere necessaria ad sacrificium, quia in quolibet sacrificio pecorum cuiuscunque speciei requirebatur certa pars farinæ delicatæ quæ vocatur simila.& certa pars vini secundum quantitatem sacrificij de quo Num.15.cap. in deserto autem rationabiliter poterant habere farinam, aut vinum propter duo. primo, quia non poterant accedere ad loca habitata propter pericula hostium, quia omnes in circuitu nationes eos tanquam hostes habebant timentes eos, vt patet Iosue.2. scilicet in responsione Raab hiericontinæ. secundo, quia per vastam & terribilem solitudinem incedebant, vt patet. supra 8.capit. & ideo non videtur, quod errabant contra legem, quia sacrificabant aliter, quā lex mandaret, sed quia nullo modo sacrificarent, cum lex aliquo modo, & tempore aliquo sacrificare iuberet. Ideo est sensus quantum ad obseruationem huius præcepti, & aliorum, scilicet non faciatis in terra promissionis cum eā possederitis, ea quæ hic facimus, quilibet quod bonum et apparet, quia non curamus de sacrificando, nec sacrificamus, nec etiam pro tunc obligabantur. Et nō solum quātum ad hoc, sed etiam quantum ad alia, quia non obseruabāt alias cęremonias, vtpote in solutione decimarum, & primitiarum, & in obseruatione festorum, non enim obseruabant tunc festa, quia recedebant mouebantque castra quando nubes mouebatur, siue moueretur in sabbato, siue quandocunque, & aliquando verisimile est in sabbato simile motam, & ambulasse hebræos, de quo diximus magis supra duodecimo capit. non obseruabatur etiam pascha, quia nō legitur, obseruatum fuisse aliquod pascha azymorum in deserto, præter pascha, secundum quod fuit in monte Synai de quo Num.9.c. & hoc, quia tunc erant circa terram Madian de qua erat Ietro socer Moysi, & non erant hostes hebræorum homines terræ illius, ideo poterant habere necessaria, in alijs autem locis non poterant sic habere necessaria, de hoc magis declarauimus supra sexto cap. de festo pentecoste idem est dicendum, præcipuè cum ibi offerri debeant panes qui in deserto nō erant, cum ibi nulli essent, nec noui, nec veteres: etiam quia istud festum fieri debebat computando quinquagesima dies ab eo die, quo mitterent falcem in messem, & tunc celebrabatur festum hebdomadarum, id est pentecoste, in deserto autem non ponebatur falx in segete cum nulla seges ibi esset, nec panem vllo modo comederent, vt patet infra vigesimonono capitulo, etiam, quia in hac die offerebantur victimæ spontaneæ in loco quem dominus elegisset vt patet, infra 16.cap. vbi agitur de his omnibus, in deserto autem habitantes nondum habebāt aliquem locum, quem elegisset dominus, ergo non faciebant hæc. De festo tabernaculorum clarius patet, nam istud festum erat ad memoriam filiorum Israel, vt cognoscerent quomodo in deserto habitauerint in tabernaculis frondium in montibus. Dum ergo ista fuerunt in re, id est dum sentiebantur, non oportebat poni aliquod signum rememoratiuum horum, cum ipsæ res præsentes sufficienter immutent nos ad cognitionem sui ipsarum magis quam aliquod signum, quia non est tantæ virtutis, sed existentibus Iudæis in deserto, tabernacula de frōdibus, & ramis arborum erant in re, id est actualiter fiebant, ergo non erat ponendum aliquod signum rememoratiuum, quia circa principia non est memoria, quod autem videatur ad memoriam tabernaculorum facto-

F rum in deserto istud festum fuisse institutum, vt patet Leuit. vigesimotertio, cap. in fine cum dicitur, mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in tabernaculis septem diebus, omnis qui de genere Israel est manebit in tabernaculis, vt discant posteri vestri, quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti, sicut enim non obseruabantur ista festa, ita nec obseruabantur festa clangoris, & propitiationis, nā eadem ratio de omnibus est, cum in omnibus sacrificia offerantur, vt patet Num.28.& 29. cap. & sicut non obseruabantur ceremoniæ festorum, ita nec obseruabatur circuncisio, cuius causa supra assignata est in isto. cap. idē est quantum ad omnia alia similia, quædam tamen obseruabantur, quia manifeste obseruari præcepta sunt,

G sicut expulsio leprosorum e castris, vt patet Num.cap.5.& multa de quibus late diximus Exo. 13.cap. dando regulas quæ debebant seruari, & quæ non, & de istis dicit hic Moyses .s. quòd non faciant isti qui intrauerint in terram promissionis, sicut illi qui erant in deserto .s. quòd stātes in deserto paucas, vel quasi nullas legis cæremonias obseruabant, qui autem intrauerint in terram Chanaan debent omnes obseruare. *Nec enim vsque in præsens venistis in requiem.* Ista est causa quare in deserto non obseruabātur quæ post obseruari debebant, quia nondum venerāt in requiem, quam Deus eis daturus erat, vbi haberent dispositionem requisitam ad obseruantiam ceremoniarum maxime ad istam de vnitate loci ad sacrificandum, quia in terra promissionis tabernaculum stabile futurum erat licet contigerit post in terra promissionis illud ex aliqui-

In deserto quare non obseruabantur, quæ post obseruari debebant.

H bus causis mutari .s. de Sylo in Nobe, deinde in Gabaon, deinde in Hierusalem.

An sit idem locus mansionis tabernaculi, & arcæ, & quibus in locis arca steterit: & quæ distinctio erat inter locum tabernaculi, & locum arcæ. Quæst. V.

ET nemo turbetur in hoc, quia non est idem locus mansionis tabernaculi & arcæ, cum.n. venerunt filij Israel de solitudine, simul posuerunt tabernaculum cum arca in Sylo post.14.annos ab introitu in terram promissionis, & mansit ibi totum simul annis 344.vsque ad tempus Heli sacerdotis, quando duo filij eius portauerunt arcam in castra, & portauerunt eam Philistin, exinde cœpit arca seiuncta esse a tabernaculo, quia tabernaculum

I delatum est in Nobe, vt sup. probatum fuit, arca autem allata fuit in Cariathiarim, vt patet.1.Reg.7.ca. deinde in Masphat, vt patet.1.Reg.7. aliqualiter moratur deinde in Nobe, vt 1.Reg.21. cap. deinde in Gabaon de quo. 2.Paralip.1.& 2.Reg.6.cap. deinde in domum Obethedon, vt patet.e.cap. deinde in domum Dauid vt.e.cap. deinde in templum Salomonis vbi firmiter mansit vsque ad captiuitatem babylonicam, quando Hieremias abscōdit arcam, candelabrum, & altare incensorum, vt patet.2. Mach.2.cap. hæc quidem ab aliquibus tenentur, vt recitata sunt, nescientibus distinguere inter loca arcæ & tabernaculi, putant.n. arcam Domini post reductionem de terra philistinorum venisse in Cariathiarim, cum meterent triticum, sed non mansit in bethsames, quia accidit ibi plaga magna. nam mortui sunt plures quam 50.

K milia virorum, vt patet.1.Reg.6.cap. cum dicitur percussit autem de bethsamitibus eo quòd vidissent arcā Domini, & percussit de populo suo septuaginta viros & 50. milia plebis, luxitque populus, quia percussisset Dominus plaga magna plebem, dixerunt Bethsamitę, quis poterit stare in conspectu Domini Dei sancti huius? & ad quid ascendet a nobis, & postea sequitur ibi.& in 7.cap. sequenti quomodo viri de Cariathiarim venerunt in agrum Bethsames, & tulerunt inde arcam Domini portātes in Cariathiarim in Gabaa, & posuerunt in domo Aminadab, & sanctificauerunt Eleazarum filium eius, vt custodiret arcam Domini: ibi autem mansit arca donec translata fuit ad domum Obethedon per Dauid regem, vt patet 2.Reg.6.cap.& deinde fuit translata in domum Dauid, vt patet.eod.lib.& cap. post hoc constructo templo per Salomonem portata fuit arca in templum cum tabernaculo toto, & simul posita sunt. Tabernaculum

autem

autem postquam de Sylo motum est, fuit positũ in ciuitate Nobe, deinde destructa illa per Saulem, & occisis omnibus sacerdotibus translatũ fuit in Gabaon de his. 2.Reg.21.c. iuncto cap.2.libri 2.Paralip. post Gabaon portatum fuit tabernaculum in Ierusalem facto templo Salomonis, vt patet 2.Paralip.2.c.hæc latissimè distincta,& probata fuerunt Exo.20.cap.& ibi vide. Isti aũt errantes circa locationem arcæ dicunt, quod arca post Cariathiarim ducta est in Masphat, in quo dupliciter errant. Primo, quia argumentum, vel motiuum eorum nõ est sufficiens. Secundo, quia falsum dicunt primo, nam isti mouentur ad dicẽdum, quod fuit ducta arca in Masphat, quia ibi fuit factum sacrificium agni lactentis, vt patet 1.Reg.7.cap.& quia dicitur ibi, quod hauserunt aquam, & fuderunt in conspectu Domini: nam volunt quod dicatur in conspectu Domini, idest in cõspectu arcæ super quam erat Dominus, quia loquebatur super arcam de medio Cherubin in propitiatorio, vt patet Exo. 25.& 30.& Numeri 7.cap. primum motiuum de sacrificio non est sufficiens, quia non solum fiebant sacrificia coram arca, sed etiã in atrio tabernaculi dato quod non staret ibi arca, de quo declarauimus Exo.23.cap.& nõ solum intra tabernaculi atrium, sed etiam extra illũ locum, vt patet in multis locis: nam Helias sacrificauit in altari, quod fecit super montem Carmeli præsentibus sacerdotibus Baal, vt conuinceret eos de errore suo, vt patet 3.Reg.18.c. etiã Samuel sacrificabat in Ramathã ciuitate habitationis suæ, vbi ipse altare cõstruxerat ad immolandum, & tamen ibi nullum istorum prædictorũ erat, scilicet nec arca, nec tabernaculũ, de hoc 1.Regũ cap.7.in fine. Item sacrificauit in Bethleem: vt patet primi Regum 16.cap. & tamen in Bethleem: nec erat arca, nec tabernaculũ, & in multis alijs locis faciebat hoc Samuel cum esset propheta Domini. & quæcunque agebat spiritu Dei agere credebatur, faciebat hoc idem populus in ciuitate Ebron, in qua nihil horum erat pro eo tempore, quo totus populus, vel valde magna pars colebat ibi Deum sacrificans ei. de quo 2.Reg.15.cap. non ergo sequebatur, quod vbicunque Deus coleretur, & offerretur ei sacrificium, staret arca in Masphat ergo licet steterint Israelitæ, & sacrificauerint domino, tamẽ non fuit ibi arca, sed solum conuocauit eos Samuel, vt collo queretur eis, & inciperet pro eis orare, & postea sacrificauit: fuit enim accidentaliter hoc factum; nam quando ibat ad bellum, siue ad similes insultus, videtur quod sacrificabat Deo ante inchoationem, vt patet 1.Regum, cap.13.cum dixit Saul ad Samuelem, nũc descendet ad me Philistim in Galgala, & faciem Domini non placaui necessitate compulsus obtuli holocaustum. Et sic dicit ibi se necessitate compulsum obtulisse, quia iturus erat in hostem, vel portaturus impetum eorum. Cum autem

Solutio obiectionis. dicitur, quod Hebræi existentes in Masphat hauserunt coram domino, & fuderunt aquã non sequitur ex hoc quicquam, quia non dicitur solũ stare corã domino ille, qui stat coram arca, sed etiam ille qui stat coram altari holocaustorum, quia sicut dominus respondebat Moysi inter duo Cherubim super propitiatorium arcæ, & dicebatur propter hoc ibi esse, ita respõdebat super altare holocaustorum, vt patet Exo.29.cap. cum dicitur, ad ostiũ tabernaculi testimonij coram domino, vbi constituam vt loquar ad te, ibique præcipiã filijs Israel, & sequitur quod intelligatur hoc de altari sacrificiorum, cum dicitur, & sanctificabitur altare in gloria vestra: ideo nõ solum in illo altari sacrificiorum, sed vbicunque conueniret Israel, & fieret sacrificium ab eo qui licite facere poterat, dicebantur stare coram domino, quia singulariter repræsentabatur Deus per altare, eo quod fieret ei specialis cultus ibi, & sic cũ couenerũt Israelitę i Masphat ad eligendum regem, dicebantur stare corã domino, vt patet 1.Reg.10.cap. cum dicitur, nunc ergo state corã domino per tribus vestras. Et ibidem dicitur cõuocauit Samuel omnem populum in Masphat coram domino: sic etiam quando debuerunt confirmare regem Saul congregati sunt in Galgala, & dicebantur ibi esse corã domino, vt patet 1.Regum 11.cap. cum dicitur, & fecerũt ibi regem Saul coram domino in Galgala, & immolauerunt victimas pacificas coram domino, & in sequẽti, capit. scilicet in 12. Dixit Samuel in eodem loco loquimini de me coram domino, & coram Christo eius, non tamẽ diceret aliquis, quod arca domini steterit in Galgala, nã hoc modo quotidie mutata fuisset: secundum, scilicet, quod non stetit arca domini in Masphat, licet isti dicãt falsum asserentes, patet quia vt supra declaraui, qñ primo arca domini ducta fuit in terram Philisthinorum, & venit in agrum Bethsames posita fuit in Cariathiarim in Gabaa in domo Aminadab, sed postea nõ educta fuit inde, donec Dauid rex duxit eam in domum Obethedõ volens ducere in ciuitatem suam; ergo non stetit in Masphat, nec alibi, scilicet in Galgala, vel Ramatha, licet de omnibus locis dicatur, quod facta sunt ibi sacrificia: cõ

B sequentia patet, quia positio arcæ in Cariathiarim fuit statim post mortem Heli sacerdotis, capta namque arca captus fuit ipse ruens de sella audita arcæ captione: vt patet 1.Reg.5.cap.& post menses septem arca reducta est de terra Philistin. vt patet, 1.Reg.6.& tũc posita fuit in Cariathiarim, vt patet, 1.Reg.6.& 7.c. fuit ergo hoc ante sacerdotium Samuelis, & Saulis regnum qui cõputatur post mortem Heli sacerdotis per quadraginta annos, & postea in tẽpore regni Dauid, dicitur arca portata de Cariathiarim, siue Gabaa in domum Obethedõ, ergo nunquam fuit mutata tempore intermedio, sed cũ steterunt Israelitæ coram domino in Masphat, fuit in tẽpore Samuelis ante principiũ regni Saulis, vt patet ex serie litteræ. 1.Reg.in c.7. & vltra: si enim arca domini ducta fuisset de Cariathiarim in Masphat, & in alia lo-

C ca multa, in quibus dicuntur stetisse corã domino Israelitæ, quando Dauid voluisset reducere arcam ad se, non iuisset ad Cariathiarim, sed ad alia loca in quibus fuisset posita, quod autem de Cariathiarim duxerit eã Dauid patet, 2.Reg.6.cap. cum dicitur, imposuerunt arcã Dei super plaustrum nouum tuleruntque eam de domo Aminadab, q erat in Gabaa, & est iste locus Gabaa idẽ quod Cariathiarim, vt patet 1.Reg.7.cum dicitur, venerunt viri Cariathiarim, & reduxerunt arcam domini, & intulerunt eam in domum Aminadab in Gabaa, & tamen isti viri Cariathiarim non reduxerunt arcã Dei in alium locum quam in suum, scilicet in Cariathiarim. Et patet magis; quia postquam dictũ fuit quod posita fuit arca in Gabaa, in domo Aminadab sequitur, & factum est ex quã die mansit arca domini in Cariathiarim, ergo

D in Cariathiarim, quod tamen impossibile est, nisi Cariathiarim, & Gabaa idem essent, cum ipsa dicatur posita in Gabaa ibidem, & licet apud nos est aliqua perturbatio, in litera tamẽ hebraica nulla est, quia Cariathiarim est nomen proprium loci, Gabaa autem est appellatiuũ nos autem putantes esse duo nomina propria locorũ cõturbamur. Sed adhuc dato quod Cariathiarim, & Masphat non essent idem locus, tamẽ semper manet intẽtũ nostrum, scilicet, quod nõ fuerit mota arca domini postquam ducta fuit de terra Philistin, vsquequo eam duxit Dauid in domũ Obethedon, ergo nõ fuit ducta in Masphat, nec in alia loca, de quibus dicitur, quia istæ mutationes necessario forent in tempore sacerdotij Samuelis, & regni Saul. patet antecedens, quia 1.Reg.7.cap. dicitur quod posuerunt arcã in domo Aminadab in Gabaa

E quod fuit cum ducta fuit de terra Philistin, vt ibidẽ patet, & postea 2.Reg.6.ca. dicitur, imposuerunt arcã Dei super plaustrum nouum, tuleruntque eã de domo Aminadab, qui erat in Gabaa, ergo non fuit mota tẽpore intermedio, scilicet in toto tẽpore sacerdotij Samuelis, & regni Saulis, quod simul fuit annorum quadraginta de quo magis declarauimus Exo.20.c. concludi etiam potest hoc aliter, quia Israelitæ posuerunt arcã domini in Gabaa, quod est in Cariathiarim, vt ibi maneret custodita, si tamen ipsa mutaretur per diuersa loca, scilicet in Masphat, & Galgala, & alia loca, non maneret in custodia in Gabaa: nam poni in custodia est poni ad manendum immobiliter saltem pro magno tẽpore: antecedẽs patet, 1.Reg.7.cap. cum dicitur intulerunt arcam domini in Gabaa in domum Aminadab. Eleazarum autẽ filium eius sanctificauerunt, vt custodiret arcam domini. Ex dictis ergo manifestum est, quod arca domini nõ stetitia

tis in Masphat. Isti etiam errantes dixerunt, quod post mutationem de Masphat stetit in ciuitate Nobe, vt patet. 1. Reg. 21. c. hoc duo inconuenientia habet sicut supra dictum. Primo, quia motiuum non concludit. Secundo, quia falsum dicit. Primum patet, quia ipsi mouentur ad dicendum, quod Arca Dei, steterit in ciuitate Nobe, quia. 1. Reg. 21. c. dicitur, quod cum Dauid fugeret à facie Saulis, venit in ciuitatē Nobe ad Achimelech sacerdotem, & petiuit ab eo panes, qui respondit non habeo panes laicos ad manum, sed tantum panem sanctum, & postea sequitur, nec enim erat ibi aliquis panis, nisi tantum panes propositionis, qui sublati fuerant a facie Domini, vt ponerentur panes calidi. Ecce. n. motiuum istorum est multiplex ad dicendum, quod ibi fuerit arca Domini, primum, quia dicitur ibi coram Dño, s. quod essent panes coram Domino, quod ad rem sacram pertinet.

Secundum, quia dicitur quod erat in Nobe sacerdos Achimelech, qui erat princeps sacerdotum, vt colligitur 1. Reg. 22. cap.

Tertium motiuum, quia dicitur, quod erant ibi panes propositionis, qui ad sacerdotes, & loca sancta pertinent.

Respondetur, quòd motiua ista non sufficiunt, de primo namque iam dictum est, s. quòd in quocunque loco in quo erat altare, & offerebantur sacrificia, dicebantur homines stare coram Domino, & ibi offerebantur holocausta, vt patet, nam cum esset ibi altare holocaustorum cum tabernaculo: ergo rectè dicebantur ibi esse coram Domino, dato quod non esset ibi arca.

Distinctio inter locū arcæ, & locū tabernaculi. Secundum motiuum de mansione sacerdotum ibi nō valet; nam isti nesciunt distinguere inter locum arcæ, & locum tabernaculi: erat aūt in Nobe locus tabernaculi totius: sed non erat ibi arca, quod patet, quia erant ibi propositionum panes, qui ponuntur in mensa, quę est intra tabernaculum, & quod ibi fuerint sacerdotes non arguit fuisse ibi arcam, sed potius tabernaculum; nam cum diuisa essent in tempore illo arca, & tabernaculum, sacerdotes sequebantur tabernaculum. Nam cum esset locus Sanctuarij locus in quo esset tabernaculum, & non locus in quo esset arca, vt declarauimus late Exo. 23. c. & in loco Sanctuarij fiebat congregatio omnium Israelitarum ter in anno in tribus festiuitatibus, s. azymorum, & pentecostes, atque tabernaculorum siue scenophagiæ, vt patet infra 16. c. & Exo. 23. & 34. & faciebant ibi multa sacrificia, & oblationes, conuenientius hæc fieri poterant in tabernaculo, vbi erat altare holocaustorum, & thimiamatum, & cętera vtēsilia, quàm coram sola arca, præcipuè cum Leu. 17. c. mandatum fuisset, ꝙ omne sacrificium, quod fieret offerretur ad ostiū tabernaculi, s. in altari holocaustorum, quod erat ad ostium tabernaculi: vt patet Exo. 29. cap. in loco arcæ non erant aliqui sacerdotes, cum non fierent ibi aliqui cultus diuini, quādo separata erat a tabernaculo, sed solum custodiebatur in vna domo, donec esset voluntas Dei, vt iungeretur tabernaculo, & ad hanc custodiam solum deputabatur vnus totus vir & mundus, qui diligēter custodiret eam, vt patet. 1. Reg. 7. c. cum dicitur Eleazarum autem filiū Aminadab posuit eam, in domo Obethedon Gethæi, vt patet. 2. Reg. 6. cap. nec fit mentio, quod aliqua alia solennitas fieret posita arca ibi. In Nobe autem erat Achimelech princeps sacerdotum, & tota domus eius, s. omnes sacerdotes, qui tunc ministrabant, vt patet. 1. Regum. 22. cap. nam. 85. sacerdotes venerunt de Nobe cum Achimelech coram Saule, & omnes trucidati sunt coram eo.

Tertium motiuum de panibus propositionis non arguit ibi arcam fuisse, sed potius arguit fuisse tabernaculum, nam panes propositionis ponebantur in mensa coram Domino, vt patet Leu. 20. c. ista tamen mensa erat intra tabernaculum in latere aquilonari, vt patet Exod. 26. c. cum ergo ponerentur panes in mensa, oportet vt ipsa staret intra tabernaculum, nam aliàs non dicebatur stare coram Dño, coram arca autem sola poni non debebat: ergo in Nobe ciuitate nō erat arca, sed tabernaculum, vel saltem non arguebatur ex hoc debuisse ibi esse arcam. Secundum, s. quod nō potuerit ibi arca esse patet

F per argumentum quòd supra fiebat. s. quòd non stetisset in Masphat, nam de Cariathiarim nō fuit mora donec eam Dauid transtulit in domum Obethedon Gethæi: cum de Cariathiarim siue Gabaa dicatur eam adduxisse Dauid in domum Obethedon: vt patet. 2. Reg. 6. c. ergo non stetit in Nobe, quia hoc fuisset tempore Saulis, ꝙ tunc erant ibi sacerdotes: vt patet. 1. Reg. 21. & 22. c. sed hoc non potuit esse, quia tunc non duxisset eam Dauid de Gabaa de domo Aminadab: sed de alijs locis ad quæ portata fuisset.

Isti etiam dicunt quòd post destructionem ciuitatis Nobe translata fuit arca de ipso loco in Gabaa, & probant per id quod habetur. 2. Paralipom. 1. cap.

Sed isti falsum assumunt nescientes distinguere de arca & tabernaculo, nam ibi dr̄, quod Salomon transtulit

G de Gabaon totum tabernaculum Domini, & altare de Gabaon, & arcam transtulit de Cariathiarim Dauid pater eius, & posuit in ciuitate sua, & de ipso loco Salomō transtulit in templum quod ædificauerat, & est argumentum istorum ex falsis. s. quod arca Domini fuerit in Gabaon: nam si ibi fuit putat eam illuc venisse post destructionem ciuitatis Nobe, nam non poterat Salomon auferre arcam de Gabaon ad portandum in tabernaculum de Gabaon, nisi prius adducta fuisset in Gabaon, & nō vr̄ quod illuc ducta fuisset nisi destructa ciuitate Nobe, sed vtrumq; falsum est, quia nec stetit arca Domini in Nobe nunquam vt supra probatum est, & si non stetit non potuit portari de loco ipso in Gabaon, nec etiam stetit in Gabaon vllo modo siue portata de Nobe, vel de

H aliquo alio loco, quia 2. Paralipom. 1. c. non dr̄ ꝙ portata fuit de Gabaon in Hierusalem, sed quod tabernaculum fuit portatum de Gabaon in Hierusalem. Vltimo errant dicentes quod post Gabaon fuit ducta in domū Obethedon, nam hoc fuit de Cariathiarim, cum. n. non steterit arca Domini in Gabaon, sed solum tabernaculum, impossibile est vt de Gabaon in Domum Obethedon ducerentur, sed fuit ducta de Cariathiarim, siue de Gabaa ꝙ idem est. Si ergo velis scire plenissimam veritatem de locis in quibus manserunt arca, & tabernaculum, siue qn̄ erant coniuncta, siue quando erant disiuncta per totum tempus legis veteris, vsq; ad Messiam vide Exo. 20. c. vbi latissime diximus & Exo. 23. aliqualiter. *Transibitis Iordanem.* Loquitur Moyses hic prophetice: nam sciebat certissime ꝙ transituri essent Iordanē,

I & possessuri terram totam quam eis promiserat Deus: de se autem iam notum erat sibi, quòd non esset in illā transiturus, sed moreretur iam terra ante Iordanem in terra Amorrhæorum, sic. n. dixit supra. 4. c. iratusq; est Dominus contra me propter sermones vestros iurauit, vt non transirem Iordanem, nec transirē in terram optimam, quam daturus est vobis: ecce morior in hac humo & vos transibitis, atque possidebitis terram egregiam. *Et habitabitis in terra quam Dominus Deus daturus est vobis.* Ista est maior assecuratio, nam dato quòd transirent Iordanem, si non vincerent hostes qui habitabant in terra illa, non possent habitare in ea, & tunc transitus Iordanis nihil proderat, & sic dixit Iosuę quando vidit quòd in expugnatione ciuitatis Hai mortui fuerant. 36. viri de Israel, & fugerant à facie hostium prosequentiū,

K vt patet Iosue. 7. c. s. heu Domine quid voluisti traducere populum istum Iordanem fluuium, vt traderes eos in manu Amorrhęi, & perderes? vtinā vt cępimus mansissemus trans Iordanem: mi Domine Deus quid dicam videns Israel hostibus suis terga vertentem? *Vt requiescatis a cunctis hostibus per circuitum.*

An ista promissio de requie ab hostibus fuerit statim completa. Quæstio. VI.

Ista est adhuc maior promissio quam aliqua de predictis, & nunquam fuit completa vsque ad tempus Salomonis regis, cui omnes gentes Philistinorum, & aliorum qui erāt intra terminos terrę promissę Israel subiecti sunt, & facti tributarij, vt patet 3. Regum. 5. cap. & clarius. 2. Paralipom. 8. cap. cum dicitur, & in vniuersa terra potestatis suę omnem populum qui relictus fuerat

de

de Ethæis, Amorrhæis, Pherezæis, & Euæis, & Iebusæis, qui non erant de filijs Israel, de posteris, quos non interfecerunt subiugauit Salomon in tributarios, idem patet Ecclesia. 47. c. cum dicitur Salomon imperauit in diebus pacis, cum subiecit Deus omnes hostes, vt conderet domũ in nomine eius non fuerũt autem subiectæ omnes illæ gentes vsq; ad tempus illud propter duo, primo propter peccata Israelitarum, qui hoc demeruerunt non destruendo aras gentilium, & faciendo cũ eis fœdera vt patet Iud. 2. c. cum dr. Angelus Domini descendit de Galgala ad locum flentium, & ait, eduxi vos de Ægypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patrib. vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum in sempiternum, ita duntaxat vt non feriretis fœdus cum habitatorib. terræ huius, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam. cur hoc fecistis? quamobrẽ nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam. idem replicatur per alia verba in fine huius. c. secunda causa fuit propter vtilitatem Israel. s. ne pigrescerent Iudæi. Si n. omnes in circuitu hostes deleti fuissent, non maneret Israelitis vlla mouendi arma occasio, & fierent inepti ad omnem actum virilitatis. Et si contingeret alios extraneos venire super eos nescirent se vllatenus defensare, reliquit ergo eis aliquas gentes de Chananæorũ populis, cum quib. perfecte acquirerent vsum pugnandi, vt patet Iud. 3. c. in principio cum dr. hæ sunt gentes quas dominus dereliquit, vt erudiret in eis Israelem, & omnes qui non nouerant bella Chananæorum, vt postea discerẽt filij eorum certare cum hostib. & habere consuetudinem prælriandi. cum autem venit tempus Salomonis satis erãt eruditi Israelitæ in armis per tot annos. s. per 440. annos. nam ab exitu de Ægypto vsquequo incepit Salomon ædificare templũ domino, anno quarto regni sui mense secũdo, vt patet 3. Reg. 6. c. transierunt anni 480. a quibus auferantur. 40. quibus mansit Israel in deserto, vt patet supra 8. c. manebunt. 440. anni in quibus poterant satis esse eruditi ad bellum, ideo tempus erat, vt subijcerentur eis oẽs gentes promissæ: cã tñ potissima, quare magis omnes gentes fuerunt subiectæ tempore Salomonis quam præcedẽtib. temporib. fuit quia Salomon ædificare debebat domũ domino, secũdum q̃ fuerat prænunciatum a Deo per Nathan prophetam, vt patet 2. Reg. 7. c. ad ædificandum aũt perfecte requirebatur vt quiesceret a bellis, & ob hoc finiuit ædificationẽ illam breuiter. s. in annis. 7. vt patet. 3. Reg. 6. c. templum aũt fm post captiuitatem babylonicã restauratum fuit in valde magno tempore. s. 47. annis vt dixerunt Pharisæi quando Christus dixit, possum destruere templum hoc & in triduo reædificare, & hoc quia magna bella sustinebant in ista ædificatione secunda, ita vt in vna manu tenerent lanceã, & alia manu facerẽt opus: vt patet Neemiæ. 3. ca. & ista causa tangitur Ecclesiastici. 47. cap. cum dicitur, Salomon imperauit in diebus pacis cui subiecit dominus omnes hostes, vt conderet domum in nomine eius *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem Deus elegerit, vt sit nomen eius in eo.* Non quod omnes habitarent in loco illo, quem Deus elegisset ad ponẽdum nomen suum ibi, sed poterant ibi sine vllo timore facere ea, quæ ad Dei cultum pertinerent, quia Deus omnes hostes eorum deleturus erat, vel saltem pressurus formidine, vt nullo modo insurgere auderent. ista litera potest dupliciter intelligi. Vno modo quod accipiatur hic locus stricte pro vna ciuitate vel oppido, in quo poneretur Sanctuarium. Alio modo quod accipiatur locus large pro tota terra promissionis. quantum ad primum modum est sensus. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem Deus elegerit.* I. est quando transieritis Iordanem, & deleueritis gentes Chananæorum. vel saltem multas earum, & habitaueritis securi in terra illa, & posueritis tabernaculum domini in loco vno, ad quem secure confluere possitis, & ibidem manere ad habitandum, & ad sacrificandum, faciendumque alias cæremonias domino, tunc offeretis sacrificia, & dabitis decimas, & facietis omnia quæ hic sequuntur. *Vt absque vllo timore habitetis.* Idest manere possitis non quidem ad habitandum, quia hoc non mandabatur nec requirebatur, quod omnes habitarent in loco vbi esset Sanctuarium, sed cogebantur ibi manere certo

Duplex litera expositio.

Ter annuatim Israelita in locũ a Deo electum ascẽdebant.

A tempore anni, quia debebant ter ascendere in locum, quẽ dominus elegisset. s. vbi staret tabernaculum. s. in festo paschali azymorum, & in Pentecoste, & in festo tabernaculorum, vt patet infra 16. cap. & Exod. 23. & 34. & licet hic habitatio assumatur pro mansione paucorum dierum quam contrahebat totus Israel in loco Sanctuarij tamen adhuc potest accipi habitatio proprie. nam semper in loco Sanctuarij aliqui debebant habitare. nam ad minus ipsi sacerdotes qui principaliter ministrabant, morabantur in eodem loco, & morabantur ibi Leuitæ in ministerium tabernaculi secundum officia eis distincta, quæ distinxerat Moyses, vt patet Num. 3. & 4. cap. & ista institutio officiorum durauit vsque ad tempus Salomonis. nam Dauid pater eius videns quod Deus dedisset requiem Israel, instituit Leuitas seruire secundum alia genera ministeriorũ. nam antea ministrabant in portãdo onera tabernaculi. s.
B ipsum tabernaculum cum omnib. quæ ibi erant: vt patet Num. 4. c. hæc autem ministeria conueniebant pro tempore quo tabernaculum domini erat in motu, cum autẽ tempore Dauid accepit requiẽ, quia ipse cognouerat per reuelationem propheticam, quod in Hierusalem esset ædificandum templum domino, quod stabile esset, instituit officia conuenientia tempori quietis, & sic quidam de Leuitis facti sunt cantores, quidam ianitores, quidam principes eorum quæ frigebantur in sartagine, quidam custodes thesaurorum domus domini, de quibus. 1. Parali. 23. & 24. & 25. & 26. c. habitabant etiam in loco Sanctuarij alij seruientes tabernaculis in comportando aquas ad lauandas hostias, & cędendis lignis atq; portandis in tabernacula atrium ad holocausta, & cętera sacrificia, & aquas ad abluendas hostias. isti autem ministri seruientes circa similia erant Gabaonitę, qui pro eo, quod deceperant filios Israel dicentes se esse de terra longinqua, & sic fecerunt cum eis pactum, cum alias non licuisset hebræis,
C quia erant de terra quam possessuri erant, quando copertum est eos colonos esse terræ illius, quam possessuri erant Israelitę, & satis propinque propter iusiurandum quod eis iurauerant, illis vitam concedentes eos perpetuos seruos effecerunt, ita vt seruirent in loco vbi esset tabernaculum domini in cędendis lignis, & comportandis aquis, vt patet Ios. 9. c. isti ergo Gabaonitæ etiam in loco Sãctuarij habitabant. requirebant ergo quod omnes isti secure habitare possent in loco quem dominus elegisset, nam si ibi nõ habitarẽt secure, mutare debebãt tabernaculum licet hoc nunq̃ eueniebat, quia cũ Iudęi boni essent, vbiq; securitas erat & fugiebãt procul hostes de terra eorũ, & si ad eos per vnã viã veniebant per septẽ vias reuertebantur, vt
D patet Leui. 26. & plenius inf. 28. c. si aũt mali essent. vbiq; persequebantur eos hostes, siue in loco Sanctuarij, siue alias. ideo dato, quod fieret mutatio loci Sanctuarij nihil proficiebat, & sic nunquam facta fuit in toto tempore veteris testamenti talis mutatio Sanctuarij, siue bonum eis accideret, siue malum. requirebatur ergo vtrunque; scilicet, quod in illo loco quem Deus elegisset, vt habitaret nomen eius ibi, quod posset totus Israel, quando illuc confluerct tribus temporibus anni, securus manere, & q̃ sacerdotes, & alij qui in eodem loco continue morabant, possent secure habitare. nã vnum sequebatur ad alterum: ideo idem iudicium erat de vtroque. *In loco quem dominus elegerit.* Deus eligebat ista loca, & nõ ponebatur ibi Sanctuariũ voluntate humana, vt videretur magis q̃ sacrificia illa Deus acceptabat, qui loca ipsa ad sacrificiorum oblationẽ elegisset. quomodo autẽ Deus ele-
E gerit talẽ, vel talem locum ad habitãdum in eo, cognoscebatur per prophetas, qui de hoc domini oraculum, i. responsionẽ accipiebant, sicut Dauid declarauit, quod dominus abiecisset tabernaculum Sylo, quod erat in tribu Ephraim, & quod elegisset sibi fieri in tribu Iuda, vt patet Psal. 77. cum dicitur. & repulit tabernaculum Sylo, & tribum Ephraim, nõ elegit, &c. Nathan Propheta etiam prophetizauit ipsi Dauid de ædificatione futura tabernaculi, vel potius templi magni, de quo 2. Reg. 7. cap.
Vt sit nomen eius in eo. Ad hoc eligebat dominus locum aliquem, vt esset nomen eius in eo, idest, vt ibi fieret præcipua inuocatio nominis eius, & cultus. hoc autẽ solum erat in loco Sanctuarij, quia ibi erant sacerdotes, & ne-

Varia leuitarũ officia.

Ad quid dominus locũ aliquẽ eligebat.

& fiebant sacrificia, & aliæ cæremoniæ legales de oblationibus, et similibus, quæ ad solum locum tabernaculi, siue Sanctuarij pertinebant. Alio modo exponitur ista litera accipiendo locum large, s. pro tota terra promissionis. et sic accipitur Exodi 23. cap. cum dicitur, ecce ego mittam Angelum qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quem paraui, idest ad terrã promissionis, quia non erat vnus aliquis locus, ad quem omnes introducendi erant, & tunc est sensus. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem elegerit dominus*. Idest ista sacrificia, & dona, ac decimas, & similia non tenebantur dare, donec intrarent in terram promissionis, & victis hostibus, atque deletis omnibus, vel maiori parte eorum, secure habitarent in loco quem dominus elegisset, idest in terra promissionis, quia inter cæteras terras hanc dominus elegerat ad habitationem populi sui Israel. *Vt sit nomen eius ibi*. Idest istam terram elegit ad dandum tibi, vt sit nomen eius in ea, idest, vt in hac terra præcipue colatur. nam in cunctis alijs terris gentiles idola colunt, & si aliqui sunt qui de gentilibus Deum colunt, sicut fuerunt a principio populi Bracmanorum, de quibus mores, & vitam late descripsimus, super Prologum primum Bibliæ qui est Epistola Hieronymi ad Paulinum. cap. 1. eius. & Iob qui gentilis erat Deum colebat, & cognoscebat, & tres amici eius, vt satis patet ex verbis eorum, quæ sunt valde catholica præcipuè, quia Iob 42. cap. circa finem Deus locutus fuit eis, vt offerrent pro peccato suo victimas, & rogaret Iob pro eis, atque dimitteretur. si autem non cognouissent Deum, sed coluissent dæmones, non locutus fuisset eis sic Deus, nec etiam ipsi Deum loquentẽ audirent, cum contra ritum Deorum suorum loqueretur. Socrates etiam Philosophus, & Plato. & similes Deum verum coluisse creduntur, & videtur ex quibusdam gestis eorum. s. ex vita, & morte Socratis, de quibus alibi magis dicetur post libros Regum. isti tamen gentiles Deum verum colentes paucissimi erant in conparatione ad eos, qui dæmones colebant, immo quasi nulli erant. soli ergo Iudæi erant qui Deum colebant, & in terra illa nomen domini nominabatur, sic patet Psal. 75. notus in Iudæa Deus in Israel magnum nomen eius. ista expositio secunda, licet in cortice satis videatur applicari literæ: tamen non est ista intentio literæ. & patet, quia necesse est, quòd locus de quo hic dicitur sit vnus locus specialis, cũ dicitur infra: illuc, idest ad ipsum locum omnia quæ præcipio conferetis holocausta, & hostias, non ergo potest stare pro tota terra promissionis, vt volebat ista secunda expositio. redeundo ergo ad primam.

Illuc omnia quæ præcipio offeretis. Illuc motum signat, & non quietem: est sensus ad ipsum locum omnia, quæ mandaui vobis ad offerendum, deducetis. *Omnia quæ præcipio vobis conferetis*. Ea autem quæ mandantur conferri ad locum, quem dominus elegisset, sunt ista quæ hic nominantur, scilicet holocausta, & hostiæ, decimæ, atque primitiæ, & quicquid in muneribus præcipuum est: nec est intelligẽdum, quòd Deus ista duci iuberet ad locum quem elegisset, ita quòd cogeret homines illuc ducere. nam tunc sequeretur, quòd ista sacrificia essent sub lege necessitatis: sed falsum est, quia omnia erant spontanea, præter sacrificium quod pro peccato fiebat. nam in hoc tenebatur ipse delinquens subire pœnam legis, quia deliquerat. in holocaustis autem, & in victimis pacificis libertas erat, vt si aliquis vellet talia sacrificia facere agebat ea: sin autem, nullus in eum vim coactiuam habebat. Istud verbum præcipio importat tamen quandam necessitatem hic. nam secundum significationem quam istud verbum pręcipio habet in iuribus humanis, quicquid pręcipitur imperatur, & quod imperatur necesse est fieri, & si non fiat pœnam habet, sed ista necessitas non est necessitas simpliciter, scilicet, quòd necessitentur homines ad ipsum actum qui est offerre aliquid horum, sed est conditionalis necessitas, scilicet, quòd siquis voluerit offerre holocausta, aut hostias, vel similia quæ hic exprimuntur, necesse erat, vt veniret ad locum quem dominus elegisset. nam si alibi offerret ista, ita reus iudicabatur, ac si sanguinem effudisset, vt patet Leuitici decimoseptimo cap. causa autem horum Leuitici decimoseptimo, expressa

Notandũ.

A fuit. & Exodi vigesimo, scilicet, vt tolleretur idolatrandi occasio quæ posset faciliter suboriri, si cuilibet permitteretur sacrificare vbi vellet, siue Deo, siue dęmoni, & secũdum quas cæremonias vellet, sicut faciebant gentiles immolantes quibus volebant.

Holocausta. Hic declarat, quæ sunt illa quæ deferri debebant in locum, quem dominus elegisset. & primo dicit de holocaustis. est holocaustum vnum genus sacrificij: sunt enim tria. Primum est holocaustum. Secundum est hostia pacifica. Tertium est victima pro peccato de quibus late dictum est Leuitici primo capit. & Gene. 15. atq; in multis locis. & est holocaustum primum inter ea, scilicet, quando ad solum Dei honorem, & laudem aliqua pecora immolantur, non ex aliqua necessitate peccati, vel voti, sed liberæ voluntatis. & in isto sacrificio totum corpus ipsius animalis comburebatur immolati, cum capite,

Tria sacrificiorum sunt genera.

B & pedibus, & ipsis intestinis lotis, vt patet Leuitici primo capit. cum autem aliquis vellet talia sacrificia offerre domino, non poterat in agris, aut alijs locis iuxta libitum suum offerre; vt patet Leuitici decimoseptimo, sed portare debebat ad ostium tabernaculi, & ibi offerebat.

Et hostias. Hostia autem signat duo genera sacrificiorum, scilicet sacrificium pacificum, & sacrificium pro peccato, licet istud nomen hostia secundum proprietatem nominis Latini solum signat sacrificia illa, quæ fiebant ad reddendum gratias, quando quis redibat ab hostibus deuictis eis. vnde Hebrardus ait.

Hostia duo signat sacrificiorũ gener.

Victima quæ cecidit ferro victrice vocatur.
Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Hieronymus tamen, & multi Latinorum non curantes de proprietate huius nominis hostiam vocant quodcunque sacrificium, quocunque modo, aut quocunque fine

C fiat. maxime tamen ponitur ad signandum duo sacrificiorum genera, scilicet hostiam pacificam, & sacrificiũ pro peccato. & ita accipitur hic, cum dicitur.

Et hostias. Idest non solum inferetis in locum Sanctuarij holocausta vestra, sed etiam hostias vestras, idest hostias pacificas, & hostias pro peccato, quia hæc non licebat alibi offerre, cum existeret eadem ratio prohibitionis quæ in holocaustis est, & in victimis pacificis, & pro peccato erit. dicitur hostia pacifica quæ offertur pro pace, sed ista pax consistit dupliciter: aliquando enim vult habere pacem cum aliquo, quem repugnantem habebat, & ad recuperandam pacem hanc preces, & sacrificium fundit domino, & talia sacrificia vocantur pacifica.

Pax pro qua pacifica hostia offertur dupliciter consideratur.

D Et hoc, siue istam pacem habere velimus, cum aliquo domino temporali, quem offensum habemus, vel cum aliquo alio homine, aut cũ Deo cui peccauimus, & eum nobis iratum credimus, volumusque eum nobis reconciliari, & ignoscere delictis nostris. aliquando est ista oblatio pacificorum ad pacis habitæ congratulationem, vtpote siquis contra hostes certamen inierat, & deuictis hostibus pax facta est, quia hostes in seruitutem, aut tributũ recepti sunt, aut quia confracti sunt, & aliquo modo pax habita est, s. quòd illis deficientibus nullus est qui obuiã insurgat, vel quia forte hostes qui dudum proterui erant, nunc aliqualiter deuicti pacis fœdera cum alijs hostibus ineunt, vel forte, quia homo Dei se credens inimicum ex peccatis suis, si rogans hoc obtinuerit, vt cognoscat clara reuelatione, vel aliquo signo sibi peccata dimissa, exul-

E tans gaudio ineffabili offerat sacrificia pro tanto beneficio. pacificæ hostiæ vocantur, idest hostiæ oblatæ pro pace habita. de ritu autem horum sacrificiorum, scilicet quid de sacrificijs pacificis offerebatur Deo, & quid dabatur sacrificantibus, scilicet sacerdoti iugulanti sacrificã dum pecus, & quid postremo ipsis offerentibus sacrificia, satis patet Leuit. 2. cap. & 6. atque 7. & 8. De sacrificijs etiam pro peccato dicendum est, quòd ista sunt diuersa secundum diuersitatem personarum, nam aliquando offeruntur pro peccato summi sacerdotis, aliquando autem pro peccato principis populi, aliquando autem pro peccato cuiuslibet de populo. & secundum istam diuersitatem, ita offerebantur diuersa animalia, & obseruabantur diuersi ritus immolando de quibus patet Leuiti. quarto, & quinto cap.

Ad decimas. Decimæ etiam offerebantur in loco illo quem

quem Deus elegisset.quod autem decimæ fiebant quolibet anno,vel si fiebat plures vno anno quam altero, vel quibus dandæ erant,infra patet in expositione huius ca. & magis infra cap.14.

Vtrum meretrices, & aleatores.ac histriones, & vsurarij de lucro suo teneantur dare decimas: & hæ quotuplices sunt. Quæst. VII.

SCiendum autem, quòd decimæ sunt duplices, quædã sunt prædiales,& quædam sunt personales: prædiales dicuntur a prædijs,scilicet illæ quæ habentur de prædiorum fructibus, & de istis non est dubium quin debeant dari integræ, & possunt peti si nondentur ab ipsis qui seruiunt ecclesijs, nam cum decimæ non sint institutæ ab homine,sed a Deo,tanquam debitum exigi potest, vt patet extra,de deci.in cap. Parochianos,aliæ dicuntur esse personales, idest quę debentur ratione personæ etiam si res nulla possideatur, ex qua fructus prouenire possint. nam de omnibus rebus quas homo acquirit,decimas dare tenetur,si licite acquirit, vt patet extra, de deci. cap.ex transmissa. lucra autem personalia licita esse possunt, vel potius licita esse debent, ideo de illis decima dari debet, licet de meretrice, & aleatore,& similibus dubium sit, vtrum decimam dare debeant de lucro suo,cum illud lucrum sit iniustum.

Quidam dicunt,quòd meretrix non debet dare,nec aleator,nec symoniacus,nec vsurarius, & sic de similibus. nam ista illicite acquiruntur iuxta cap. ex transmissa supra allegatum.Alij autem potius dicunt,quòd meretrix, & histrio, & sic de similibus tenentur dare decimas, & possunt dare eleemosynas. Pro quo distinguendum,quia ille qui aliquid licite acquirit, aut facit rem suam, aut non.si autem rem suam facere potest, licet iniustus modus acquirendi sit, tamen decimæ dari debent. si autem non potest facere rem suam,non debet dare decimas,nec eleemosynam.de primo,vt patet in meretricibus,quæ licet acquirant, turpissime tamen efficiunt suum id quod acquirunt:sic etiam de histrionibus,& similibus,nam cõtra istos non competit repetitio, & hoc est signum, quòd possidens efficit rem suam, quando autem ipse qui lucratur non efficit rem suam, sed competit repetitio, non potest dare eleemosynam. nec sacerdos sciens hoc debet recipere, quia semper competit repetitio ei, cui istæ res subtractæ sunt aduersus quemlibet possidentem, aut potius detinentem: si ergo cognoscat ipse sacerdos recipere non debet, quia repetitio eodem modo competit contra eum.sic autem est de latronibus,aut furibus, qui licet accipiant aliquid, tamen non efficiunt res suas, sed semper competit repetitio,& pęna.idem de symoniacis,& vsurarijs,& aleatoribus,& omnibus alijs similibus , qui secundum ius restituere debent.Et hoc quia quilibet debet dare decimam aut eleemosynam de suo.Qui autem aliquid acquirit,quod non potest efficere suum,nõ est illius, ideo dare non debet, vt patet extra de decimis in cap. tua nobis,& extra de iureiurando,cap.debitores, & extra de symonia.cap.veniens.

Sed circa hoc considerandum est,cum aliquis acquirit aliquid iniuste,quod non potest facere suum, sed competit repetitio, an illud acquisitum sit aliquod prędium,an non.si autem non sit aliquod prædium, nec res fructum dans,sicut vestes,& iumenta,& pecunię,& similia dicendum est,vt supra dictum fuit, s.quòd non debet dare qui sic acquirit,& sacerdos recipere non debet,si constat ei, quòd illud iniuste acquisitum sit, & non possit effici ipsius acquirentis, quia tenebitur ipse recipiens ad restitutionem: nam recipit ab eo qui dare non poterat,ideo nullum titulum habet ad rem,vt suam efficere possit:nam in alterum nemo plus iuris constituere, aut trasferre potest quàm eum constat habere, sed constat sacerdoti recipienti decimas a latrone de furto suo, vel ab alio qui non facit res acquisitas suas,quòd ille qui dedit non potuit facere res illas suas,ergo constat ei, quòd transferendo in ipsum sub nomine decimæ nihil transferre potuerit, cum suum nihil esset,ergo constat sibi, quòd ipse possidere licite non potest immo peccat mortaliter,quando decimas

Doct.resp. [left margin]

A taliter accipit. nam scit se recipere decimas tales quales suas facere nequit,& cognoscit manifeste,quòd ad se nullo modo pertinent. Si autem ille qui iniuste aliquid acquirit,nec potest efficere suum,acquirat aliquid quod sit prædium.

Dicendum,quòd debet recipere decimas, & eleemosynas factas de illo.nam hic est alia ratio,quia de prædio secundum se debentur decimæ ipsi Ecclesiæ, siue ipsum prædium sit apud vnum hominem,siue sit apud alterum cum hic non respiciatur persona, sed res,& illæ res semper erant secundum se obnoxiæ Ecclesiæ,vt penes quem cunque essent,tenerentur dari decimæ,& primitiæ de ipsis.Cum ergo aliquis vsurarius,vel symoniacus,vel similes non potentes facere rem suam acquirunt ex talibus illicitis contractibus aliquod prædium, quia si illud

B maneret apud dominum priorem qui iuste possidebat,tenerentur dari decimæ de ipso,sic nunc.alias fraudaretur Ecclesia ex facto malo horum, & cum peccatum, aut frans patrocinari nemini debeat, vt sunt iura vulgaria.sæpissimè,reportaret enim iste commodum de malo,quod egit, scilicet,quòd prior dominus tenebatur decimas dare de tali prædio,& iuste possidebat. si autem detur,quòd iste qui illicite acquisiuit nihil dare pro decimis debet, esset in lucro propter malum quod egit. nam si ex iusta causa acquireret, vt pote quia emit, aut quia donatum accepit, aut quia hæreditario iure suscepit, teneretur dare decimas,nunc autem qui acquisiuit iniuste si non tenetur dare decimas esset in lucro. debet ergo dare decimas,sicut quicunque alius possidens,siue iuste,siue iniuste, nec in

C hoc recipientes decimas male agunt, quia non considerant conditionem personæ possidentis,aut retinentis,sed ipsam rem de qua decimæ dari debent, apud quemcunque res sit.In personalibus autem secus est,vt pote si aliquis acquirat vnam vestem, vestis namque non est fructuosa,idest de ea non debentur decimæ secundum se,tãquam de prædio, sed ille qui acquirit tenetur dare decimas non quidem de veste, quia est vestis,sed quia acquisiuit eam.cum ergo solum respiciatur conditio personæ acquirentis,si licite acquirit.s. potens facere res suas, debet dare decimas,quia ibi non ipsa res cõsideratur, quia cum infructuosa sit secundum se non debentur decimæ, sed consideratur actus personæ qui recipit bonitatem, vel malitiam ex persona. si ergo persona licite sit acquirens,debet recipi ab ea decima,si autem non acquirat de

D bite,non debet exigi decima ab ipsa, nec ipsa debet dare sed potius .restituere ei cuius est. ista distinctio tenetur a Bernardo super cap.ex transmissa extra,de decimis.apud Iudæos autem solum erant primæ decimæ. scilicet prædiales.scilicet de area,de torculari,& similibus.de laboribus autem personarum decimas dari non imperabat, vt patet considerando omnia loca in quibus mandantur solui decimæ in sacra Scriptura,quia immediate fit mentio de fructibus terræ. tales autem decimæ sunt prædiales,siue reales, & non personales. Ecclesia autem declarauit personales dari debere, vt patet in capitu. ex transmissa,supra allegato, & istæ decimæ debebant portari in locum quem dominus elegisset, secundum distinctionem quæ ponitur infra.14. cap.in litera. scilicet an locus esset distans a loco Sanctuarij,an non. *Et primitias ma-*

E *nuum vestrarum*.Idest aliquid electum,aut separatum de fructibus agrorum,qui sunt acquisiti per manus vestras, & non fuit ista,vt decimæ,quia dabatur hic quicquid volebat ipse dans,siue de 60. partibus vna, siue de 40.& intermedium variabant, secundum quòd volebat dans, vt ait Hieronym.super ezechielem.scilicet atque vero primitiæ quas de frugibus offerebant,non erant speciali nomine diffinitæ, sed offerentium arbitrio derelictæ:traditionem quoque accepimus Hebræorum non lege præceptam sed inolitam, vt qui plurimum quadragesimam partem dabant sacerdotibus, qui autem paucum sexagesimam inter 40. & 60. licebat quodcunque voluisset offerre. nunc autem consuetudini locorum relinquitur quantum pro primitijs dari debeat. superiora habentur extra,de deci.cap. 1.in primitijs sequendo consuetudinem locorum, & voluntatem offerentium bene agemus, vt tenet Godof. & Innocen. si enim consuetu-

do est, vt detur certum quid pro primitijs, secũdum istos doctores sequi tenemur illam, quia est laudabilis & coguntur homines stare consuetudini antiquæ quæ pro lege suscipitur, & dato, quòd ipsi sacerdotes non possent exigere primitias, tanquam debitum, sicut exiguntur decimæ, vt supra dictum est: tamen iudex compellere debebat ipsos volentes soluere, vt teneant consuetudinem, sicut cum sacerdotes pro mortuorum exequijs petere nihil possunt, coguntur tamen laici obseruare laudabilem consuetudinem, vt patet extra, de symon. cap. cum ad Apostolicam. si autem non sit certa consuetudo, quantum dari debeat, dabit quilibet quantum voluerit, quia in obscuris quod minimum est tenendum est, vt patet extra, de regulis iuris, libro 6. in regula in obscuris. hæ autem primitiæ reddendæ erant in loco Sanctuarij, sicut decimæ.

Et quicquid præcipuum est in omnibus quæ vouistis Domino. Idest magna dona quæ Domino vouistis, illuc adducetis. & sic intelligendum est de paruis, quia omnia sacerdotibus danda erant, vt patet Num. 18. cap.

Dona, & vota differunt. *Et quæ vouistis Domino.* Distinguuntur hic dona, & vota. nam dona dicuntur esse illa quę quis gratis dat non vouendo ea. vota autem dicuntur illa quæ quis vouet dare, & postea dat. differunt autem ista, quia donum est simpliciter liberum, votum autem est secundum quid liberum, patet sic: nam vt diximus donum non vouetur, non tenetur ergo aliquis ad dationem illius, cum non obligetur ex lege, nec ex promissione: ista datio libera est totaliter. s. antequam fiat, & quomodo fit, antequam fiat manifestum est, quia nemo tenetur dare donum quod propriè donum est etiam cum datur, nam & tunc est in potestate dantis non dare. votum autem est secundum quid liberum. s. a principio antequam voueamus, nam tunc subiacet nobis vouere, vel non vouere. cum autem vouerimus, iam non subiacet nobis non soluere, quia iam acquisitum est Deo ius per votum nostrum, & nos ita obligati sumus quod sine dispendio salutis æternæ non possumus retrocedere, vt patet extra, de voto & voti redemptione. cap. licet vniuersis. potest tamen votum vocari donum, licet non totaliter, & vocatur donum inquantum est liberum, votum autem licet non sit liberum simpliciter, ante tamen quam voueamus liberi sumus, vtrum voueamus an non. ponit ergo hic Moyses omnia quæ Deo dantur, siue ex obligatione, siue voluntarie, comprehendens nomine holocaustorum, hostiarum, decimarum, primitiarum, munerum & votorum, & omnia ista adducebantur in locum Sanctuarij quomodocunque essent immolãda, quia extra locum illum non licebat facere sacrificium, vt patet Leuit. 17. & infra: in litera ea etiam quæ immolari non debebant erant tamen danda sacerdotibus, sicut primitiæ, & decimæ illuc afferebantur. *Ibi epulamini coram Domino Deo vestro vos, & filij, ac filiæ.* In lege solum mandabatur quòd ter in anno appareret omne masculinum coram Domino. Exo. 23. & 24. cap. sed ex deuotione ascendebant etiam fœminæ cum filijs, & filiabus suis, & ancillis, & tunc omnes coram Domino comedebant, sic legitur de beata Virgine, quòd ascenderit in Ierusalem secundum consuetudinem diei festi. quando perdidit puerum Iesum, vt habetur Lucæ 2. cap. *Famuli, & famulæ.* Non est eadem lex totaliter in famulo et ancilla. nam famulus aliquando tenebatur ascendere in locum Sanctuarij, ancilla autem nunquam tenebatur, quod patet, quia Exod. cap. 23. et 34. cum ponitur lex de ascendendo in locum Sanctuarij dicitur: ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram me. serui autem erant quædam masculina pertinentia ad dominum suum. ergo illuc compellebantur ducere eos domini sui. et patet fundamentũ huius, quia omnes qui obseruabant legem Mosaycam tenebantur ad obseruationem istius cæremoniæ de eundo ter in anno in locum Sanctuarij, cum ista sit quædã pars legis Mosaycæ, sed serui tenebantur ad obseruationem legis Mosaycæ, ergo tenebantur ad hanc cæremoniam. antecedens patet, quia omnes circuncisi tenebantur ad totam legem Mosaycam, sicut omnes baptizati tenentur ad totam legem Euangelicam, quia, vtrunque est ianua. et hoc dicit Apostolus ad Galat. 5. cap. ego Paulus testificor omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciendæ, quòd autem seruus esset circuncisus patet Exod. 12. cap. cum dicitur: omnis seruus emptitius circuncidetur, idest, quòd quandocunque aliquis Iudęus emeret aliquem seruum si esset de gentilitate, tenebatur eum circuncidere, etiam renuente ipso seruo, & hoc quia seruus est res Domini sui totaliter, vt patet 1. Politic. cap. 2. in fine, & in 5. Ethic. ideo potest de illo agere quicquid voluerit; maximè quia hoc non erit contra rectas leges, quòd autem debeat Dominus compellere seruum suum ad circuncisionem, patet per differentiam quam ponit in illo ca. 12. litera: nam mandat, quòd seruus emptitius circuncidatur, & comedat de agno Paschali, mercenarius autem nec circunciditur, nec comedit, hoc autem manifestum est, quia non habet aliquis potestatem super mercenarium suum totaliter, sicut super seruum suum, ideo nõ potest eum cogere ad assumendam circuncisionem. Ancillæ autem ad nihil horum tenebantur, cum lex solis masculis imposita sit, quantum ad istum articulum de eundo ter in anno in Sanctuarij locum. Si tamen in istis festiuitatibus, siue alijs temporibus anni dominus veniret ad locum Sanctuarij, portaretque secum seruos, & ancillas, & offerret victimas pacificas, debebat epulari, & gaudere etiam cum seruis, & ancillis. s. quòd ibi non debebant premi serui, & ancillæ onere seruitutis suæ, sed lætari, & epulari cum domino suo, quia lætitia Dei est. *Coram domino Deo vestro.* Idest coram altari holocaustorum intra atrium tabernaculi. nam non debebant comedi carnes sacrificiorum in loco immundo, & communi, sed ibi intra atrium tabernaculi coquebantur, & dabatur quod pertinebat ad sacerdotes, reliquam deinde partem comedebat ille, qui ad immolandum pecus dederat & hanc non poterat extra locum tabernaculi portare. s. extra atrium eius: non tamen dicitur eodem modo comedere semper coram domino, nam etiam qui comedebant agnum Paschalem, dicebantur comedere coram domino, sed in tota ciuitate, vel loco illo, vbi esset Sanctuarium, & ratio diuersitatis est, quia hostia pacifica est quoddam sacrificium propriè dictum, quia immolabatur intra atrium tabernaculi, & quia funditur sanguis eius per gyrum altaris in cornibus, & ad basim, vt patet Leuit. 3. cap. & quia tota aruina eius, & adipes comburuntur coram domino, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. & quia cauda cum renibus, & renunculis domino offeruntur, vt patet Leuit. 3. cap. & datur pars illius victimæ sacerdotibus, scilicet pectusculum, & armus, vt patet Leui. 8. cap. de agno Paschali nihil omnino dabatur sacerdoti, sed solum immolabatur intra tabernaculum, & dabatur adeps eius in incensum Domini, quia vt dicitur Leui. 3. cap. omnis adeps domini erit iure perpetuo: de carnibus autem nihil comburebatur in altari, nec dabatur sacerdoti, sed quilibet secundum familiam suam comedebat totum agnum suum. Non est enim strictè loquendo sacrificium immolatio agni Paschalis, quia sacrificia sufficienter distinguuntur in tria, scilicet holocaustum, & victimæ pacificæ, & pro peccato, sub nullo autem istorum potest collocari victima Paschalis, quia sub quocunque horum ponatur, oportet, vt sequatur legem illius, sed nullius legem sequitur agnus Paschalis, nec est eadem ratio faciendi istud sacrificium, & alia, vocatur ergo hoc sacrificium large solum, quia adeps eius, & sanguis intra atrium tabernaculi offerebantur, & præcipua causa quare Numeri 9. capitu. vocat Deus istam immolationem sacrificium est, quia fit ex mandato eius, & ad recordationem beneficij exhibiti eis a Deo liberando de Aegypto, quod signat ista immolatio, vt patet infra 16. cap. quando ergo comedebatur agnus Paschalis, quia non erat proprie sacrificium, comedebatur per totam ciuitatem in qua erat Sanctuarium, carnes autem pacificarum victimarum in solo atrio tabernaculi comedebantur, quia erat locus sacer: & sicut sacrificium proprie dictum excellit agnum Paschalem, quantum ad astrictiores obseruantias comedendi respectu loci, scilicet qđ non poterat comedi, nisi intra atrium tabernaculi, ita sacrificium agni Paschalis excedebat cæteros cibos communes, quia poterant Israelitæ comedere carnes vbicunque vellent in cunctis vrbibus suis, vt patet infra, non tamen

tamen poterant immolare phase in qualibet vrbe, vel loco, sed in solo loco quem dominus elegisset, vt poneret nomen suum in eo, vt patet infra 26. cap. etiam quia in alijs carnibus non oportebat considerare vtrum animal esset debile, aut amputatũ cauda, vel naribus, aut aliquo alio membro, etiam quia poterant comedere de animalibus, quæ non licebat immolare, vt de multis quadrupedibus, & volatilibus, tamen immolando agno Paschali multæ speciales cæremoniæ requirebantur, de quibus Exod. 12. cap. *Et Leuites qui in vrbibus tuis commoratur.* Non habitabant Leuitæ in aliquibus ciuitatibus cum alijs Iudæis, quia eis datæ erant sigillatim 48. vrbes cum suburbijs suis, vt patet Num. 35. c. Sed loquitur hic Moyses ad totũ Israel. Et tunc est sensus.

Et Leuites qui commoratur in vrbibus tuis. Idest in vrbibus quas tu dedisti eis, quia totus Israel dederat Leuitis illas vrbes. *Nec enim habet aliam partem, & possessionem inter vos.* Quia Leuitæ non diuiserũt terram cum alijs tribubus, nec aliqua prædia susceperunt, sed solum alebantur de his quæ suscipiebant a filijs Israel, s. de decimis, & quibusdam eleemosynis. *Caue ne offeras.* Sæpius monet, quia maxime pertinebat hoc ad cultum Dei, vt non daretur locus idolatrandi. *Holocausta tua in omni loco, quem videris.* Idest in omni loco qui videtur tibi conueniens, vel placet in oculis tuis. *Sed in omni loco quem elegerit dominus.* Vnus solus locus ad Sanctuarium eligebatur, & in eo solo morabantur sacerdotes, & ibi solum licebat immolare. qui autem extra locum illum Deo immolaret, potius ei abominabilis erat, quia ipse sub pœna mortis constituerat, ne quisquam auderet alibi offerre, vt patet Leuiti. 17. cap. contigit tamen, quòd quodam tempore Israelitę in multis locis immolarent, cuius occasio fuit, quia contigit tabernaculum, & arcam disiungi, de quibus diximus late Exod. 20. tunc tamen proprius locus sacrificandi erat in loco vbi staret tabernaculum, etiam si non staret ibi arca, quia ille locus vocabatur Sanctuarium, & ad illum locum concurrebat Israel totus ad celebrandas festiuitates suas. iste autem locus Sanctuarij eligebatur a Deo, quia ipse dabat aliquod signum per quod cognosceretur, quòd ipse locum illum volebat, vt pote si annunciabat per aliquem Prophetam, aut si in aliquo alio signo mirabili mõstrabat. & hoc fiebat, vt magis afficerentur ad colendum Deum ibi Israelitæ, cum viderent ipsum Deum ad cultũ suum loca eligere. *In vna vrbium tuarum.* Quia non erat sponte Moysi certum in qua vrbe ponendum esset tabernaculum, vel dato quòd ipse Moyses cognosceret illud esse ponendum primo in Sylo, vt factum fuit. & Iosue 18. c. tamen quia non semper in eo loco staturum erat, posuit sic indeterminate, scilicet. *In vna vrbium tuarum.* Idest in quacunque vrbe voluerit, quia aliquando stabat in vrbe pertinente ad vnam tribum, aliquando stabat in vrbe ad aliam pertinente, vt patet in prima mutatione quę fuit de Sylo, quæ erat in tribu Ephraim, mutatũ fuit tabernaculũ, & arca ad tribũ Iuda, vt patet Psal. 77. & sic de cæteris.

Offeres hostias. Holocausta, vel pacificas, siue pro peccato, vel votiuas.

Et facies quæcunque præcipio tibi. Idest non solum facies ibi sacrificia, sed etiam omnia alia quæ mandaui tibi: deferes illuc, s. decimas, primitias, donaria, & vota, vt omnia offerantur ibi. *Si autem comedere volueris.*

Dubium quoddam ad esum carnium aufertur. Quæstio. VIII.

HIc tollitur quoddam dubium quantum ad esum carnium, quia dicebatur supra, quòd coram domino de hostijs suis comedere deberent, & lætari, & effunderent sanguinem ante altare, qui autem erant extra Ierusalem: non poterãt offerre sanguinem ante altare. Et sic dubium erat, an comedere deberent carnes. Et respondetur, quòd comedere possunt, dum tamẽ sanguinem non comedant, sed effundant super terram quasi aquam.

Si autem comedere volueris. Idest in atrio tabernaculi debes immolare victimas tuas, & effundere sanguinem, & seruare, quod debitum est, postea quod tibi ex lege debetur comedes coram Domino Deo tuo, si tamen præ-

A ter sacrificia quæ fiebant in loco Sanctuarij volueris comedere carnes in aliqua vrbium tuarum, supple licitum erit, siue secundum ea quæ infra dicuntur. *Et te esus carnium delectauerit.* Quasi dicat, melius esset in locis remotis a Sancturio non comedere carnes, quam comedere, cũ non possint ibi assumi aruina, & sanguis ad ponendum in altari, & cremandum adipem. si tamen delectat te esus carnium, poteris comedere vbicunque volueris. *Occide & comede iuxta benedictionem Domini Dei tui.* Idest comede de illis quæ dederit tibi Deus siue ouem, siue bouem, vel capram: in illis enim quæ nobis Deus dat, nos benedicere dicitur, idest multiplicare, siue illa spiritualia, siue temporalia sint, siue immundum: licebat enim eis comedere immunda, siue munda. Et si arguas, quòd non licebat comedere ea, nec tangere, vt patet Leuitic. vndecimo capitulo, & infra decimoquarto, respondetur,

B quòd hic vocantur munda, & immunda respectu immolationis, & non respectu comestionis: aliqua enim quæ ad offerendum immunda erant, ad comedendum munda erant, siue ex specie, siue ex casu: ex specie ceruus, & caprea, ad immolandum immunda erant, sed comedere licebat, vt patet in litera. Ex casu, vt si bos, ouis, vel capra quam offerre licebat, essent aliquo modo mostruosa in membris per superabundantiam, vel defectum, non licebat offerre, vt patet Leuitic. vigesimosecundo capitulo, sed comedere licebat, vt patet hic. & scriptura distinguit aliquando proprie inter mundum, & immaculatum. maculatum, & immaculatum sunt respectu oblationis: mundum & immundum sunt respectu comestionis: ideo litera exponit hic literam Hebraicam, quia in Hebræo solum habetur. *Siue mundum, siue immundum.*

C Litera nostra dicit immundum hoc est maculatum, vel debile maculatum vocatur non, quod habet pellem variam, sed non licet offerre propter speciem, vt ceruum, & damam, & canem, & similia, quia solum tria licet offerre, scilicet ouem, bouem, capram, siue in genere masculino, siue fœminino, vt Leuitic. primo cap. vel quando est in specie immolabilis, sed est mõstruosum. *Debile.* Idest debilitatum per abscisionem alicuius particulæ, vt caudæ, vel aurium, siue testiculorum, vt Leuitic. 22. c. *Siue mundum.* Hoc est integrum. dicitur integrum, idest non debile, ita quòd omnes partes suas habeat, & nulla sit ei amputata. *Et quod offerri licet.* Istæ omnes sunt declinationes mundi, quia nullum animal perfecte est mundum, nisi quod licet offerre. *Sicut capream, & ceruum comedes.* Ly sicut non determinat verbum offerri, sed verbum comedes.

D Si. n. determinaret verbum offerri esset sensus, quod mundum animal esset, quod licet offerri sicut ceruus, & caprea. & hoc falsum est, quia ceruum, & capream offerri non licet. refertur ergo ad verbum comedes. & est sensus, siue mundum sit animal, siue immundum indistincte comedes, sicut comedere soles ceruum, & capream. & posuit de istis duobus animalibus magis quàm de alijs, quia de istis manifestum erat, quòd non deberent offerre sanguinem ante altare, etiam si essent in Ierusalem, vt patet Leui. 17. vbi dicitur, quod qui de venatione vel aucupio animal ferum, siue auem acciperet, quib. vesci licitum est, effunderet sanguinem eius, & coopertret terra: de ouibus, bobus, & capris, quia licebat ea offerri, non erat ita certum: ideo determinauit per id quod est certum comparans ceruo, & capræ. & dicitur caprea sylE

E uestris capra quæ velocissima est, & oculos acutissimos habet, & cum videt sibi aliquod periculum imminere, de excelsis rupibus se præcipitans super cornua se illæsam recipit, vt ait Isidor. 12. Etymolog. & vulgariter vocatur rebecco. *Absque esu, duntaxat sanguinis.* Hoc valde prohibetur hic, & Leuitic. decimoseptimo cap. & infligitur pœna mortis pro comestione sanguinis: vnde magis abhorrerent Iudæi comedere sanguinem quàm porcum. Et ideo Iudæi conuersi ad Christum valde scandalizabantur videntes gentiles conuersos comedere sanguinem, ideo in primo cõcilio Apostolorum, vbi diffinitum fuit, quòd gentes non obligarentur ad obseruationem cęremoniarum, quantum ad cibos, nec ad alias obseruationes, solum prohibita fuit comestio sanguinis, & suffocatorum, & immolatorum idolis. Sed post ista abolita sunt

[illegible] esse scandalosa: non enim fuit lex illa [illegible] ad scandalum vitandum, vt ait [illegible] cap. Alius indicat diem inter diē, [illegible] diem, idest aliqui credunt illam o- [illegible] aliquos dies, vt tempora, & deinde [illegible] dies, vel tempora. Alij credunt durate [illegible] omnem, idest semper. *Sed quasi* [illegible] idest totaliter disperges: quia valde abo [illegible] sanguinem comedere, & quasi quædā cru- [illegible] multum vetuit Dominus comestionem [illegible] patet hic, & in multis locis.

[illegible] *comedere, quare erat valde abominabile.*

Quæst. IX.

C[illegible] autem multiplex est. Prima est, quia videtur es- [illegible] species crudelitatis, quòd quis comedat [illegible] carne, nam anima pecoris in sanguine est, [illegible] sanguis est talis complexionis naturaliter, [illegible] reperitur harmonia requisita ad vnionem [illegible] corpus, quam in plegmate, aut cholera, vel ali- [illegible] humore, nam in sanguine reperiuntur calidum & humidum radicale temperata, quæ sunt duo [illegible], & non reperitur hoc in aliquo alio humo- [illegible] aliqua alia corporis parte. de his autem latius di- [illegible] Leui. 17. cap. Alia causa est, quia sanguis dicitur [illegible] expiandum, idest ad purgandum peccata, vt pa- [illegible] in litera, non debet ergo comendi, sed debet di- [illegible] sic expientur peccata. nam si quis vellet in sacrifi [illegible] comedere sanguinem, vellet comedere id per quod [illegible], & tunc nulla expiatio fieret, quia id per qđ [illegible] fieri debebat, iam non erat, & fundamētum est [illegible] cum Deus mandauerit nobis, siue per legem da[illegible] [illegible] bus nostris, siue per rationem nobis inditam, nō [illegible] quandocunque peccauerimus, tenemur ei obno- [illegible], & quia in morte dat homo animam suā pro [illegible] debeat fieri commutatio pœnæ, debet fieri dando [illegible] am pro anima. recipit ergo Deus ex benignitate sua [illegible] am pecoris pro anima nostra, idest, sicut satisfieret [illegible] peccato nostro dādo animam nostram, ita satisfiet, [illegible] ipse vult, dando pro anima nostra animam pecoris, [illegible] anima pecoris est in sanguine, vt patet hic, & Leuiti. [illegible] cap. ergo sanguis debet dari Deo, qui pecoribus ꝓ [illegible] anima est. si autem sanguis Deo non datur, nihil datur, & [illegible] non fiet satisfactio pro peccato. ex supradictis patet ra[illegible] fund[illegible] mentalis duarum cæremoniarum, quæ fiunt in [illegible] ijs.

V[illegible] est, quòd quando aliquis offerebat aliquod pecus [illegible] tradebat sacerdoti, vt immolaret, imponebat manum [illegible] super illud, vt patet Exodi 29. & Leuitici 1. & 4. & [illegible] multis locis, hoc erat, quia per istam impositionem im[illegible] [illegible] batur conferens pecus, vt pęna peccatorum ei de[illegible] [illegible] transferatur in caput illius pecoris, quod autem ista [illegible] intentio imponentis manus patet aliqualiter Leuitici [illegible] cap. cum dicitur, masculinum immaculatum offeret ad [illegible] ostium tabernaculi testimonij ad placandum sibi domi- [illegible] ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabi- [illegible] erit, atque in expiationem eius proficiens, idest, quòd [illegible] quam imposita fuerit sibi manus offerentis, proficiet [illegible] expiationem, quia significatur in tali impositione manuū peccatorum translatio. hoc autem patet clarius Leuit. 16. [illegible] cum dicitur, postquam emundauerit Sanctuarium, [illegible] tabernaculum, & altare: tunc offeret hircum viuentē, [illegible] posita vtraque manu super caput eius confiteatur om[illegible] [illegible] nes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta, atque [illegible] peccata eorum, quæ imprecans capiti eius mittit per ho- [illegible] minem paratum in desertum: cumque portauerit hircus [illegible] omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimis- [illegible] sus fuerit in desertum, reuertatur Aaron in tabernaculū testimonij etc. Secundum quod sequebatur est. s. quare sanguis animalium immolatorum funditur per altaris quatuor cornua, et tubas eius. s. quòd cum quis peccauit coinquinatus est, sicut autem mundus efficitur cum debi[illegible] [illegible] tam pęnam passus fuerit, et hoc est vt detur anima sua ꝓ peccato suo, et effundatur sanguis eius, et quia Deus in altari esse iudicatur specialius, quia ibi ei specialior cul-

F tus impenditur, cum aliquis debet pro peccato suo satisfacere, oportebat, vt sanguis eius emundaret altare a coinquinatione, quam nos causaueramus peccando: vt ergo pro eo satisfaciat anima pecoris quæ in sanguine est, necesse est, vt per cornua altaris effundatur, et sic emundabatur totum Sanctuarium per sanguinem ab omnibus contagionibus filiorum Israel, et hoc tam inter sancta Sāctorum, quàm extrà in tabernaculo, in altari thimiàmatum, quàm extra tabernaculum in atrio, vbi erat altare holocaustorum, de his Leuit. 16. cap. quę fiebant semel in anno: sed tunc argues, quòd istud verum est, quando animalia offerebantur Domino, quia tunc sanguis ad expiādum dandus erat, sed quando non offerebantur animalia, sed solum comedebantur, si videtur existere eadem ratio, ergo poterat tunc sanguis comedi. Respōdetur, quòd

G dato, quòd tunc nō assumeretur sanguis ad expiandum, quia tamen in omnibus sacrificijs ad expiandum assumebantur, contrahit ex hoc sanguis quandam reuerentiam, vt etiam quando effunditur ab animali, quod immolandum, et offerendum non est, vel dato quòd immolabile sit, tamen actualiter non immoletur ad faciendum Deo sacrificium, sed alias iuguletur animal ad sumendum in cibum. nam etiam tunc non comedetur, ne cum sacrificandum fuerit ad comedendum sanguinem incitemur. *Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti, vini.* Ergo videtur, quòd in Ierusalem, siue in alio loco, vbi esset tabernaculum, licebat eis comedere eas, sed hoc in magnam iniuriam Leuitarum, et sacerdotum redundabat, quibus ista debebantur, vt patet Num. 18. cap. Ideo aliqui dicūt, quòd hoc fuit factum semel post ingressum terræ promissionis. Sed hoc falsum est, quia tunc ista lex

Opin. aliorum.

H non fuisset seruata, nisi semel. Item in illo anno nihil haberent Leuitæ, et sacerdotes vnde viuerent, quia solum de stipendijs Sanctuarij, sustentabantur. Ideo videtur dicendum, quòd Iudæi quolibet anno duas decimationes faciebant. Prima decimatio erat de fructibus terræ, vel gregibus, seu armentis, et ista non portabatur in Ierusalē, sed Leuitæ ad quos pertinebat, colligebant eam per ciuitates vicinas, quia Leuitæ dispersi per omnes tribus habitabant, vt patet Numeri 35. cap. et de ista nihil accipiebant dantes eam, sed integra ad Leuitas perueniebat, de qua rursus Leuitæ decimam sacerdoti magno dabant, vt patet Nume. 18. cap. Alia erat secunda decima, quam singulis annis separabant de nouem partibus remanentibus, et cum ascenderent ter in anno ante Deum in Ierusalem, vt patet Exodi 23. et 34. capit. sustentabātur in itinere, et in ciuitate de illis, et offerebant de illa decima ho-

Iudæi quolibet anno dabāt duas decimas & de triennio in triennium tertiam.

I stias pacificas, de quibus comedebant abundanter coram Domino conuocantes Leuitas, & satis indigebant ista decima ad cibos suos, & totius familiæ, & Leuitarum, cum ascenderent ter in anno, maxime illi qui procul a Ierusalem morabantur. de ista decima habetur in litera, & magis clare infra 14. cap. & sicut erat de decimis, ita erat de primitijs, quia post primitias quæ dabantur Domino, totaliter separabat sibi quilibet aliquam, tanquam primitiam secundam, quo vteretur in cibos, quando iret ad locum sanctum. sic etiam de primogenitis, quia separato primogenito pro Domino de gregibus, & armentis, separabatur aliquod animal, quod accipiebatur, quia primogenitum ad oblationes pacificas erat. sic de votis, sic de donarijs.

K Alia decima tertia est, quæ de triennio in triennium separabatur, & dabatur pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis in modum eleemosynæ, ne cogerentur propter paupertatem seruire gentilibus, a quibus inducerentur ad cultum idolorum. Et de ista decima infra 14. c. Nicolaus dicit, quòd ista non apparent ex sacra Scriptura, sed salua reuerentia eius satis apparent, quia de prima decima satis patet Num. 18. c. quia illa totaliter datur Leuitis nulla parte remanēte apud dantem, & hoc magis patet Malach. 3. c. vbi Dominus loquitur contra auaros non soluentes totaliter decimas, & primitias, & concludit inferre omnem decimam in horreum meum, & sit cibus in domo mea. ponitur ibi omnis, idest tota. Et satis apparet, quòd solum loquitur de decima quæ dabatur Leuitis, quia dicitur in horreum, ea autem quæ in horreis ponebantur,

bantur,non sumebantur in cibos offerentium. Et ex hoc etiam eliditur illa positio,quæ dicit,quòd de decimis debitis Leuitis dantes accipiebant aliquam paruam partem,quam coram domino comedebant. De secunda decima patet manifestissime infra 14.capitul. vbi sic habetur decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis, quæ nascuntur in terra,per annos singulos,& comedes in conspectu Domini Dei tui,in loco quem elegerit,vt inuocetur in illo nomen eius. De tertia decima patet eodem capitulo,circa finem: Nicolaus concedit primam decimam,& tertiam, sed non secundam. ideo dicit,ꝙ istud quod offerentes comedere debebant,erant carnes pacificarum hostiarum. Sed tunc quæretur,an istæ hostiæ pacificæ erant de prima decima,an non: non potest dici, ꝙ essent de prima decima, quia illa integraliter dabatur Deo,vt supra patuit. Si autem istæ hostiæ pacificæ sint de voluntarijs: ergo nullo modo offerentes comedebant de aliqua decima, & sic nullo modo poterit exponere textum istum, & eum qui habetur euidentius infra decimoquarto capitul. & quando confirmat per id quod habetur infra decimosexto capitul. non concludit, quia ibi dicitur,quòd oblationes spontaneas offerent, & comedent coram domino cum tota familia, & pauperibus, viduis,& pupillis,& Leuitis,quia istę oblationes spōtaneæ fiebant de decimatione secunda, vel tertia, vel de votis, primarijs,primogenitis,& donarijs secundis,vt supra distinximus,& ista omnia separabat quilibet secundum benedictionem ei a Deo datam,immo si ex illo textu concluderetur non esse decimam, quam ponimus secundam, etiam concluderetur non esse decimam quam tertiam dicimus,quam ipse concludit. Et patet consequentia,quia secunda decima est, vt comedat eam offerens cum Leuitis,vt patet in litera,& tertia quam ipse ponit est pro pauperibus,vt comederetur cum dante, vt patet 14.capitulo, si ergo propter illas voluntarias victimas excluduntur secundæ decimæ pro Leuitis, ita excludentur tertiæ, quia tam Leuitæ quàm pauperes,quàm pupilli, & viduæ comedere debebant cum offerente,vt patet infra decimo sexto cap.

Primogenita armentorum,& pecorum. Non intelligitur hoc de vere primogenitis,quia illa immolabantur domino,vt patet Num.18. & quicquid supererat de eis ad sacerdotem pertinebat,sed de alijs animalibus separatis ad oblationem pacificam, & eligebantur secunda post primogenita,& vocantur hic primogenita.

An omnia primogenita poterant redimi.
Quæstio. X.

SCiendum pro hoc, quòd quando aliquod primogenitum offerebatur de animalibus,de quibus immolari licebat,non poterat facere sacerdos,quòd redimeretur,i.ꝙ darentur ei pecuniæ pro primogenito pecoris immolabilis,& non ipsum pecus immolabile: hoc autem dominus vetabat,vt patet Num.18. c.cum dr, primogenita bouis, & ouis,& capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino:erant namque ista sacrificanda domino,& si redimerentur pecunia,tollebatur immolatio.immolatis autem illis quicquid manebat pertinebat ad sacerdotes: manebant autem post immolationem factam domino omnes carnes ipsius pecoris: nam cum aliquid domino immolabatur,ex hoc, quòd ei immolabatur duo debebātur ei,s.sanguis ipsius pecoris immolati. nam pars sanguinis erat ad tingendum quatuor cornua altaris,vt patet Leui. 4.c.reliquus sanguis fundebatur ad basem altaris. debebatur etiam adeps, quia omnis adeps domini erat iure perpetuo,vt patet Leuit.3.& 7.cap.cęterum,quod remanebat facta immolatione,s.totum cadauer pertinebat ad sacerdotum iura,vt patet Num.18.c.vbi dicitur primogenita autem bouis,& ouis,& capræ nō facies redimi,quia sanctificata sunt domino:sanguinem tamen eorum fundes super altare,& adipes adolebis in suauissimum odorem domino:carnes vero in vsum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum,& armus dexter tua erunt. Quando autem dicebatur de primogenitis,ꝙ prima & vera primogenita comedi non debebant,cum pertinerent ad ius sacerdotale,vt patet in prædictis,sed segregabant quædam alia quæ essent secundo genita,& accipiebant ista pro primogenitis,& ꝙ comederent coram domino, & sic ꝙ deberet segregare offerens secunda vota, i. si aliquid voueret,quod alia tanta,& similia separaret, vt ipse comederet coram domino.idem de primitijs mannum, ꝙ separarentur secundæ primitiæ hoc quidem secundū antiquos, quibus videbatur non posse exponi istum textum sine pręiudicio eorum,quæ habentur Nu.18.c. nisi sic exponeretur,satis conuenienter dicitur,sed nescio ad quid hoc facere oportebat,nam tunc quilibet obligaretur ad dandū duplum eius, quod dare debebat Deo,siue ex debito per legem siue per votum,quod satis erat durum,& distraheret homines a vouendo,cum tenerentur darę duplum eius,quod vouebant,etiam quia non videtur quomodo ipse offerens ista posset,tam in loco Sanctuarij consumere,s.primogenita,primitias,& vota,& decimas,videtur ergo facilius ad hoc respondendum,ita quòd non ponatur vllum inconueniens,& satisfiat literę, s. ꝙ quando dicitur hic,coram domino Deo tuo comedes,non refertur ad ea quæ potest de iure referri:ista autem sunt ea,quę homo sponte offerre volebat,nam illa erāt victimæ pacificæ & pars illarum eueniebat offerentibus,vt patet Leuit.6. cap.quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant:primitias autem,vel primogenita,vel vota non comedebant ipsi offerentes,immo si de illis comederent, valde peccabant,vt patet Leuitic.septimo capitulo,quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum, scilicet intra atrium tabernaculi,& ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota, non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuitic. vigesimosecundo capitulo, cum dicitur.omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem, qui comederit de sanctificatis per ignorantiam,addet quintam partem cum eo, quod comederit,& dabit sacerdoti in Sanctuarium,nec contaminabūt sanctificata filiorum Israel, quæ offerunt domino, ne forte sustineant iniquitatem delicti sui cum sanctificata comederint.

Et si dicas si istud verbum comedes,quod solum ponitur in isto contextu,non potest referri ad omnia, sed solū ad spōtanea sacrificia, qualiter ponuntur hic omnia ista? Respondetur,ꝙ intendit inducere hic Moyses oēs Israelitas,vt nullum sacrificium faciant extra atrium tabernaculi,ꝙ erat in vna vrbium Israel,& hoc patet ex superioribus. ideo dicit hic, ꝙ non poterant in qualibet vrbium Israel dare decimas & primitias,& vota,atque spontanea sacrificia,sed in loco quē dominus elegisset,quia in illo debebat dare oīa hæc,& comedere quidem non de eis, sed de sacris spontaneis, quæ offerebant,quādo dabāt decimas, & primitias,& vota,nam ista soluebantur cum ipsi Israelitæ ibant in locum Sanctuarij, & tunc pacificas hostias faciebant,de quibus partes sibi debitas secundum legem comedebant:& si adhuc calumnieris,quia dicitur hic in litera,non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti,vini,& olei,& primogenita armentorum: ergo videtur quòd in loco quem Dominus elegisset, poterat comedere,cum hic solum vetetur locus indebitus.

Sed hoc non poterat fieri de primis decimis,& primis primogenitis,& primis votis, atque primis primitijs, cū redundaret in præiudicium sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Nume.18.cap.ergo oportebat poni secundas decimas, & secunda vota,& secundas primitias,& secunda primogenita.

Respondetur,quòd non videtur necessarium hoc totaliter de decimis, tamen quòd plures sint manifestum ex superioribus, & infra 14.cap. etiam declaratur, sed primitias,& vota, & primogenita non oportet esse duplicata:nam hoc quod hic dicitur dirigitur ad totum Israel, & est sensus o tu popule Israel non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, idest,non poteris in quolibet tuorum oppidorum, vt comedantur decimæ,& primitię &c. quia hoc esset facere in quolibet loco Sanctuarium,sed solum poteris comedere in locum quem elegerit Dominus Deus tuus ibi: & tunc verū est

quòd ille, cuius erant decimæ istæ, & omnia ista, comedebat ista: nam omnia ista erant Israelis, & Israel comedebat, nam pars Israel decimas, & cætera quæ hic dicũtur, portabat, & pars eius, scilicet sacerdotes comedebant ea: ideo bene dicitur, quòd tu Israel non poteris comedere decimas tuas, & omnia ista in oppidis tuis, idest in quolibet oppidorum tuorum, sed bene poteris ea comedere in loco, quem elegerit Deus. Quod autem loquatur hic Deus ad totum Israel, & non ad aliquem specialiter de Israele, patet, quia dicitur, non poteris comedere in oppidis tuis decimas, &c. manifestum est, quòd ille qui offerebat decimas, scilicet vnus homo non habebat oppida. ad totum ergo Israel refertur, qui oppida multa, & vrbes habebat.

Decimam frumenti, vini, & olei. Ponit in istis exemplũ, & per hoc omnes fructus terræ decimandi, etiam de herbis parui valoris, quæ in vestris hæreditatibus sunt, decimæ dandæ sunt, vt si illæ sint alicuius quantitatis, & veniat nobis ex eis vtilitas, sicut sunt ciminum, & menta, & ruta, & similes, vt patet Matth. 23. capit. cum locutus fuit Christus Pharisæis, dicens, væ vobis Pharisæi qui decimatis mentam, & anethum, & ciminum, & reliquistis quę grauiora sunt legis, iudicium, misericordiam, & fidē: hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Primogenita armentorum, & pecorum.* Primogenita debentur domino ex causa assignata Exo. 13. & supra 6. cap. in istis tamen primogenitum hominis quod principaliter debetur, non est immolabile, sed redimitur quinque siclis, vt patet Num. 3. cap. primogenitum asini mutatur oue, vt patet Exo. 13. cap. primogenita autem ouis, & bouis; atque caprarum non poterant redimi, sed immolabantur domino, vt patet Num. 18. cap. distinguit autem hic litera inter primogenita pecorum, & primogenita armentorum, cum tamen ipsa armenta pecora sint, vocantur primogenita armentorum primogenita magnorũ animalium, sicut sunt primogenita bouum: pecora vocantur hic animalia parua, sicuti sunt capræ, & oues. de his namque omnibus decimæ dandæ sunt. Accipiuntur tamen pecora hic contra communem modum loquendi, quia pecora communiter vocantur animalia magna, pecudes vocantur animalia parua, & secundum hoc armenta sunt pecora, & greges sunt pecudes. Ista primogenita pecorum, vel gregum, vel vt litera dicit primogenita armẽtorum, & pecudum, non poterat Israel in quolibet loco, vel oppido suo comedere, idest non poterat ea dare sacerdotibus suis in quolibet loco, vt vbicunque vellent, comederent ea, & offerrent ea, sed solum in vno loco quem dominus elegisset. ibi enim immolabant ea offerentes sanguinem, & cremãtes adipes eorum, coram Deo in altari holocaustorum, & comedebant totum cadauer, vt patet Num. 18. cap. *Et omnia quæ noueris.* Etiam vota deferebantur, vt siquis vouisset aliquod animal immolabile deferebat illuc, & immolabatur coram domino. De lege autem votorum vtrum animalia quæ vouebantur redimi possent, vel commutari, & quando commutari, & de quantitate precij in commutando, vel redimendo, & de rebus inanimatis, quãdo vouebantur habes late Leuit. vltimo cap. in textu, & ibi satis declaratum est. ista ducebantur in locum Sãctuarij, ne offerrentur alibi, quod erat inconueniens, & causa schismatis, atque idolatriæ in Israel, vt declaratum fuit Exodi 20. capit. Secunda causa erat, quia quando aliquis ferebat, id quod vouerat in locum Sanctuarij, erat quidã honor specialis Dei, scilicet, quòd in hoc protestabatur istud votum ad honorem Dei emisisse.

Primorum, & armentorum differentia.

Et sponte offerre volueris. Istæ sunt hostiæ pacificæ de quibus licebat offerentibus comedere, vt patet Leuit. 7. cap. & tamen non poterant comedere extra locum Sanctuarij, cum non possint aliquid immolare extra locum illum, sicut nunc si quisquam vellet dici sibi missam, & consecrari admirandum illud Eucharistiæ Sacramẽtum in quocunque loco, non habita differentia locorum, siue turpia loca, siue honesta, siue dicata ad Diuinum cultum siue non, non posset licite fieri, & ob hoc cum aliquis in veteri testamento motus ex deuotione vellet offerre pacificas victimas, quæ spontaneæ sunt, veniebat in locum Sanctuarij, vt innuitur 1. Reg. 2. cap.

De bestijs quãdo non licebat offerentibus comedere.

F *Et primitias manuum tuarum.* Idest primitias de laboribus terræ quos manibus tuis exerces.

Aliqui putant hic, quod hic dicitur, & primitias manuum, esse decimas personales; nam decimæ prædiales dantur de fructibus prædiorum, & non vocantur istę personales, quia licet in eis labor personæ requiratur, non tamen tantum pēdent ex labore, & industria personæ, quãtum pendent ex cœlesti influentia recepta in prædijs, & ex virtute feracitatis ipsorum prędiorum, ideo magis denominantur prædiales, quam personales, decimæ autem personales dicuntur, quæ dantur de his, quæ acquiruntur ex laboribus humanis solis, sicuti est in militia, & actibus mechanicis, & cæteris in hunc modum, vt de negociationibus; nam de omnibus quæ homo Christianus licitè acquirit, decimam dare tenetur, vt patet extra de decimis in cap. ex transmissa, & supra declaratum fuit. vocantur autem istæ personales, quia labore personæ, & industria acquiruntur; & non de ipsis agris, vel cælesti influentia recepta in eis, licet per accidens cœlestis influentia, & virtus terræ interdum agant ad augmentum acquisitionis in laboribus personalibus, quia ergo dicitur hic, quòd debemus dare primitias manuum nostrarum, idest de laboribus, vel rebus acquisitis per labores manuum: videtur, φ loquatur de labore personali, & decimis personalibus.
G

Respondetur, quòd non loquitur hic de aliquibus decimis, sed de quodã genere oblationis, quod vocatur primitia; & pertinet ad fructus agrorum, & hoc est ante decimam: vocantur tamen primitiæ manuum nostrarum, quia licet de terræ fructibus ista habeantur, tamen fructus illos laborando acquirimus. decimæ autē quæ personales sunt, non fuerunt in veteri lege, vt declarauimus supra. vocantur autem primitiæ, quia de rebus melioribus dari debent, vt de frumento meliori, & vino meliori, & sic de cęteris. & hoc patet ex deriuatione; nam iste terminus primitia deriuatur de primus, signat autē primus antecessionem, & hoc siue secundum tempus, siue secundum perfectionem: sicut enim quędam priora dicuntur, quia primo nata sunt, ita quædam priora, quia perfectiora sunt; primitiæ autem dicuntur de primis isto modo, quia de rebus primis, idest perfectioribus dari debent, & hoc satis signat dictio Hebraica, quæ ponitur vbicunque nos ponimus primitias, & illa signat segregationem, vel electionem, quia res illæ quæ dantur in primitiam, debēt esse segregatæ, vel electę ab alijs, quod autem ab alijs segregatur, vel eligitur, tanquam bonum segregatur, vel eligitur, & non solum debet esse segregatio, vel electio in primitijs dandis, sed etiam in decimis, & votis, & omnibus alijs oblationibus. ob hoc enim dicunt sacrificium Cain non fuisse a Deo acceptum, quia ex voluntate mala de rebus peioribus offerebat. Abel autē susceptus est, & munera eius, quia de bonis pecoribus suis ad Dei sacrificium eligebat. in oblationibus enim semper hoc obseruandum, & in votis de oblationibus, patet Malach. 1. cap. cum dicitur. si offeratis cæcum ad immolandũ, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum nōne malum est? offer illud duci tuo, & si placuerit, & si susceperit faciem tuam dicit Dominus exercituum, & nunc deprecamini Deum, vt misereatur vestri. de votis autem patet Malach. 1. capit. cum dicitur. & intulistis de rapinis claudum, & languidum, & intulistis munus: nunquid suscipiam illud de manu vestra dicit dominus? maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciēs immolat domino debile, quia rex magnus ego dicit dominus exercituum. aliquando autem possunt vocari primitiæ, quia de primis fructibus dantur, sicut fiebat quolibet anno in festo azymorum; nam tunc ferebantur spicæ nouæ ordeaceæ, antequam quicquam de agrorum fructibus colligi inciperet, vt patet Leuitici 23. capit. cum dicitur. cum ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotē, qui eleuabit fasciculum corã domino, vt acceptabilis sit vobis. *Sed coram Domino Deo tuo.* Idest in loco Sanctuarij. *Comedes ea.* i. spontaneas victimas referendo ad eum qui offert qui de his solis partem habebat, vel dicitur. *Comedes ea.* Idest omnia ista tam decimas quàm primitias, & cętera referendo ad
H
I
K

do ad Israel qui ista comedebat: nam Israel offerebat, & Israel comedebat, quia pars Israel comedebat, & pars Israel offerebat, scilicet sacerdotes comedebant, & populares offerebant. *In loco quem elegerit Dominus Deus tuus.* Scilicet in loco Sanctuarij qui a Deo eligebatur ad hoc, vt specialiter ibi coleretur. *Tu, & filius tuus, & filia tua.* Quando aliquis offerens hostias portabat secum filium suum, aut filiam in locum Sanctuarij, illi comedere debebant de sacrificiorum partibus, quia volebat Deus, vt omnes gauderent in sacrificijs eius, & sic inclinarentur magis ad colendum eum. *Seruus, & famula.* Seruus circūcidi debebat, & seruare omnes leges, & cæremonias, vt supra declarauimus. ancilla autem accipitur hic pro ancilla gentili, vel Iudæa, de ancilla Iudæa non est dubium: quia illa erat pure Hebræa nata de Hebræis parentibus obligata ad obseruantias legales, maxime quia illa non erat ancilla simpliciter, quia filium vendebatur, vt Dominus eius acciperet eam in vxorem, vel daret filio suo eadem lege, quod si non fecisset, veniente puella ad nubilem ætatem, scilicet ad annos pubertatis, redibat ad patrem suum de quo patet Exod. 21. cap. & ibi late diximus ancilla autem de gentilitate assumpta etiam comedere debebat de sacrificijs his: nam sicut comedebat seruus assumptus de gentilitate de sacrificijs, quia circumcisus erat a Domino suo, & obligatus ad totam legem, ita ancilla obligabatur ad omnes Hebræorum cæremonias, & renunciandum idolis, & confitendum Deum cœli esse verum Deum, quem colebant Hebræi, licet non circuncideretur, quia circuncidi non poterat obstante defectu sexus masculini. *Et leuites qui manet in vrbibus tuis.* Loquitur ad totum Israel qui habebat vrbes, nullus autem de Israel vrbes habebat, & dabat Israel de vrbibus suis 48. ad habitationem sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Numeri 35. cap. hos autem Leuitas habitantes in vrbibus Israel ipsi Israelitæ debebant ducere secum ad conuiuium, quando facerent immolationes victimarum suarum. *Et lætaberis, & reficieris coram Domino Deo tuo.* Intentio Dei erat inducere istos Hebræos, vt desiderarent eum colere, & quia isti erant adhuc valde carnales, inducebat eos Deus per quædam gaudia carnalia, scilicet, vt offerendo sacrificia sua Deo cœli in loco in quo ipse mandabat, profiterentur eum esse Deum verum, & custodirent mandata eius, & cum hoc comedebant, & bibebant de viaticis melioribus & abundantiori modo quàm in alijs temporibus, & locis, & per hæc delectabilia corporalia quæ erant adiuncta diuino cultui, illi qui erant imperfecti, alliciebantur ad exercendum se in actibus latriæ, & postea per assuetudinem relinquebant istam intentionem, quæ erat delectari corporaliter in comestione talium, & assurgebant principaliter in cultum Dei, sicut nunc homines per timorem Dei seruilem bene operantur, & per hanc exercitationem in bonis operibus prouehuntur ad hoc, vt ament Deum ex charitate, qua adueniente cessat seruilis timor.

Christi conuersatio qualis erat ad conuertendum gentes. Et quem modum debent tenere prælati & principes, ac potentes Christiani, & diuites ad conuertendum infideles.

Quæst. XI.

HVnc etiam modū Christus habuit in principio prædicationis suæ, quia eis quos conuertere ad se volebat, familiarem se exhibebat dulciter conuersando, & comedebat, bibebatque cum eis, & sic lucrabatur animos eorum ad se, & postea quicquid diceret eis credebant, & sequebantur viam eius, in tantum hoc exercebat, vt occasione inuenta nequissimi Pharisei vocarent eum voracem & ebrium, et socium publicanorum, vt patet Matth. 11. cap. cum dicitur hic est vorax, et potator vini, et publicanorum socius, et alibi quærebant Pharisæi ab Apostolis Christi, quare cum peccatoribus magister vester manducat, et bibit? ad quod Christus respondit, non est sanis opus medico, sed male habentibus, in quo innuit esse conuersandum cum malis dulciter, si spes est, quòd conuertentur, Et sic valde bonum atque meritorium est, vt aliquis bonus vir eos qui mali sunt, et carnales, bonis tempo-

A ralibus oblectet, inuitando eos, et distribuendo eis de bonis suis, vt sic corda eorum ad se trahat, et ipsi postea assentiant verbis eius, et conuertantur; et hoc si viderit in eis spem vllam conuersionis. Et sic licitum est bonis viris et deuotis, qui peruerti a fide, et recta actione non possūt communicare aliquo modo cum infidelibus aliquibus, specialiter vt sic eos ad fidem trahere queant. Etiam licitum est dare alicui Iudæo, vel Sarraceno pecuniam, vt conuertatur ad Christum: nam dato, quòd ipse, qui conuertitur, tunc quando conuertitur, pro solis pecunijs conuertatur, et nihil mereatur, poterit tamen postea pænitere de hoc fine malo conuersionis suæ, et erit bonus, quod non contingeret si non fuisset conuersus, bona ergo fuit conuersio. Etiam quia postquam cōuersus fuerit ad Christum, poterit cogi ad obseruantias legis Euangelicæ per quam erit bonus, quod non contingeret, si non fuisset cō-

B uersus saltem per pecuniam. bonum ergo agit qui hoc modo pecunias dat. Item quia qui dat pecunias alicui, vt conuertatur, nullo modo dat ei occasionem ad peccatū mortale: dato enim quòd conuertatur ad Christum propter pecunias, et in hoc nihil mereatur, melius tamē est, quàm quòd non conuertatur: nam manendo in infidelitate mortaliter peccat, si autem conuertatur ad Christū datis ei pecunijs, si pecuniæ sint causa alliciua, et Christus sit causa principalis, adhuc ipse conuersus aliquid mereretur, quia propter Christum principaliter mouetur: magis tamen mereretur, si totaliter moueretur propter Christum. si autem moueatur ad conuersionem propter pecunias solum non curando de Christo, nihil meretur sic conuersus, melius tamen est nihil mereri, quàm mortaliter peccare. Ergo bonum est semper, et nullam

C causam mali præbens dare pecunias infidelibus, vt conuertantur ad Christum. de hoc autem. s. quòd cuilibet infideli dari possit licite pecunia, vt conuertatur, et non cōmittitur ibi aliqua symonia, patet in decretis 23. q. 4. cap. vltimo, et 45. distinctione, cap. sincera, et sub tali conditione potest aliquis Christianus contrahere matrimonium cum aliqua Iudæa, vel agarena, scilicet, vt efficiatur Christiana, vt patet in decretis. 28. quæst. 1. cap. caue; scilicet, quòd contrahatur matrimonium conditionaliter, si ipsa voluerit conuerti ad fidem, et sic contrahens non peccat nec punitur per aliquam humanam legem, si autem aliquis contraheret matrimonium per verba de præsenti cum aliqua Iudæa, vel agarena nulla interposita conditione, sed quòd eam simpliciter in vxorem acciperet, dato quòd non consummaretur per copulam, talis contra-

D ctus erit impius valde, et magni sceleris, atque secundū canonicas, et humanas leges grauiter puniendum: istud tamen matrimonium sic conditionaliter contractum, nō est consummandum cum muliere infideli, donec ad fidem conuertatur, nam consummare est valde magnum peccatum, quasi si esset accessus simpliciter ad aliquam infidelem mulierem nulla interposita pactione. Et patet hoc, quia cognoscere carnaliter aliquam mulierem infidelem est valde magnum peccatum, nisi iste actus iustificetur per aliquem contractum potentem tollere peccatum, iste autem cōtractus esset, quòd iste vir contraheret cum ipsa muliere infideli conuersa ea ad fidem, si autem contractus fiat conditionalis, scilicet, quòd accipit eam in vxorem si facta fuerit Christiana, iste contractus nunquam habet aliquas vires donec adimpleatur conditio.

Cognoscere carnaliter mulierem infidelem est magnum peccatum.

E donec ergo ipsa infidelis ad fidem conuertatur, contractus nullam sortitur firmitatem, ideo cognoscere eam carnaliter est tanquam si cognosceretur sine vlla pactione interposita, quia nihil, & inutile, vel non habens vires æquiparatur: sicut ergo peccaret cognoscendo eam carnaliter ante interpositionem pacti, ita peccauit cognoscendo eam carnaliter interposito conditionali pacto, & tamen non impleta conditione, & maior pensio potest dari alicui mulieri, vt conuertatur, vt patet in decretis 23. q. 6. cap. iam vero istam sententiam tenet Ioannes & Bernardus super cap. dilectus extra de Symonia. *Coram Domino Deo tuo.* Idest in atrio tabernaculi vbi victimæ comedi debebant. *In cunctis ad quæ extenderis manum tuam.* Idest in omnibus quæ desideraueris, & ad quæ capienda manum extenderis: nam dicebat Deus, quòd quando venirent

nirent ad locum Sanctuarij, comederet de omnibus quæ desideraret anima eorum, vt patet infra 14. cap. cum dicitur. Et emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, siue ex armentis, siue ex bobus, vinum quoque, & siceram, & omne, quod desiderat anima tua, & comedes coram Domino Deo tuo, vel aliter. *In cunctis ad quæ miseris manum.* Idest comedes, & lætaberis in omnibus rebus, ad quas extenderis manum tuam, idest in quibus laboraueris extendendo manus tuas ad eas, quasi dicat, quòd de omnibus rebus quas homo haberet, quæ essent comestibiles, & in quibus laborasset, deberet ducere in locum Sanctuarij, vt ibi comederet, & lætaretur, vel aliter. *Lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ miseris manum.* Idest si sic feceris ducendo decimas, & primitias, & vota, atque sacrificia spontanea, & cætera coram Domino in locum, quem elegerit, & ibi epulatus fueris cum filio, & filia, seruo, & ancilla, & Leuitam ad conuiuium vocaueris, lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ extenderis manum idest Deus dabit tibi, quòd gaudes, & reficiaris, idest abundes in omnibus rebus ad quas manum miseris, idest in omnibus rebus quas inceperis, quasi dicat, obseruando ista supradicta, Deus dabit tibi tantam prosperitatem, quòd omnes res, & negocia, quas inceperis, finias, & læteris in eis. *Caue ne derelinquas Leuitem omni tempore quo versaris in terra.* Sed quolibet anno voca eum, quandocunque ascenderis ad sacrificia, sed non tenebantur ad hoc quando peregrinabantur extra terram suam, siue captiui, siue alio modo, quia etiam non tenebantur ascendere ad locum sanctum, cum impossibile eis esset, sed solum orabant contra illam partem mundi, in qua erat locus sanctus, vt patet de Daniele qui orabat tribus temporibus in die contra Ierusalem apertis fenestris domus suæ Dani. 6. cap. & sic orauerat Salomon Deum, vt de terra captiuitatis contra locum illum orantes exaudirentur, vt patet 3. Reg. 8. cap. *Quando dilatauerit Dominus Deus tuus.* Hic ponitur tertium in quo respondetur ad quædam dubia, scilicet de comestione carnis, & dictum fuit hoc supra, sed hoc magis explicatur hic. *Quando dilatauerit Dominus Deus tuus terminos tuos.* Ista dilatatio solum attenditur propter distantiam locorum a loco Sanctuarij, quia non possent adduci pecora ad ostium tabernaculi, vt ibi effunderetur sanguis eorũ. *Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua.* Idest quæ tibi videntur delectabiles valde. mulcebat Deus populum istum dans ei carnalia, quia sola carnalia petat petendo ollas carnium Aegypti, vt Exodi 16. cap. *Procul fuerit.* Ita, quòd non possis faciliter illuc ferre pecora ad occidendum. *Quas desiderat anima tua.* Dicitur anima desiderare impropriè, quia anima nostra nec desiderat, nec odit, nec diligit, nec intelligit, nec habet aliquem alium actum, sed homo desiderat, & diligit, odit, & intelligit, & habet omnes alios actus, quia actiones sunt suppositorum, anima autem dum est in corpore, non est suppositum, vel hoc aliquid, & sic dicit Philosophus 3. de Anima, quòd qui dicit animam tristare dicit eam texere, & ædificare, sed nullus concedit, quòd anima texat, aut ædificet, ergo concedere non debet, quòd tristetur, aut lætetur, & sic de cæteris, sed homo tristatur & lætatur, & ratio est, quia differunt principium agendi, & agens, anima autem est principium agendi, scilicet principium omnium actionum humanarum, vt patet in 2. de Anima. ergo non est ipsa agens, vel non agit. etiam magis patet, quia forma dicitur propriè natura, vt patet in principio 2. Phys. & ibidem dicitur, quòd natura est principium motus, & quietis eius, in quo est, idest principium omnium actionum eius in quo est, sed anima est forma, vt patet in principio secundi de Anima. ergo est principium actionis, & non agens: sed actus solum agentem denominat, ergo homo dicetur agere, quia ipse est agens, & non anima quæ est principium agendi, & hoc est, quod communiter distingunt formalistæ, scilicet, quod, & quo, idest agens, & principium agendi, vel quod agit, & quo agit, licet ibi quo aliquomodo signat principium instrumentale. animam autem non vocamus principium instrumentale, sed radicale, quia ab ea deriuatur tota virtus agendi secundum omnes modos actionis compositi, principia instrumentalia vocamus

Quæ actiones sint suppositi, non animæ solius, & quo.

F organa potentiarum operatiuarum, & passiuarum. nam organum Græce Latinæ instrumentum dicitur, anima autem media est inter agens, & instrumentum: nam nõ est agens, quia non est ipsa suppositum, quod denominet actio, nec tamen rursus est instrumentum, quia ab instrumento nulla virtus deriuatur, sed potius deriuatur per instrumentum, anima autem non est per quam deriuetur virtus ab aliquo alio, sed est id a quo virtus deriuatur, & sic neutrum istorum existens inter medium eorum est, scilicet principium agendi, & sicut principium agendi non denominatur ab actione, ita nec instrumentum. nam non dicimus, quod oculus videt, aut potentia visiua, sed quod homo videt. cõmuni tamen modo loquendi dicimus animam aliquid agere, vt concupiscere, & odisse, & intelligere, & non solum animam dicimus aliquid agere, sed etiam carnem denominamus agentem, sicut loquitur Apostolus ad Galat. 5. cap. dicens spiritu ambulate, & desideria
G carnis non perficietis: caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ: & non solum attribuit his concupiscere, sed etiam operationes alias cum dicit. manifesta sunt, autem opera carnis quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum seruitus, inimicitiæ, &c. & postea subdit operationes animæ dicens. fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, &c. In his quidem dici potest, quod licet anima, & corpus non operentur, sed homo operetur, dicuntur tamẽ operari, quia sunt in eis principia operãdi, vel potius ipsa sunt principia operandi, vt anima quidem non intelligit, sed est principiũ intelligendi, non concupiscit, sed est principium concupiscendi. dicitur tamen cõcupiscere, & intelligere, sed hoc de anima bene stat, quòd sit principium operandi, & ob hoc dicatur operari, sed de carne nihil tale videtur, quia caro non est principium agendi, cum caro sit materia, & materia non est principium motus, & quietis, sed ipsa for
H ma quæ propriè vocatur natura. etiam, quia anima dicitur principium omnium actionũm compositi. quomodo ergo poterit esse, quòd caro sit principium alicuius? impossibile quidem est: Apostolus tamen dicit carnem concupiscere, & habere quædam opera, & spiritum concupiscere, & habere alia opera, vel fructus, & omnes istę concupiscentiæ dicuntur operationes, aut passiones compositi. Anima tamen dicitur principium concupiscentiarum omnium, quæ vocantur concupiscentiæ spiritus, & concupiscentiæ carnis, caro autem nullius cõcupiscentiæ, aut actionis principium est, sed dicitur principium, quia anima nostra rationalis, aut humana, vt melius dicatur, vni
I ca est, & eadem est vegetatiua, & sensitiua, & rationalis, vnitur tamen corpori nostro tripliciter secundum, quòd dat perfectiones trium generum, aut modorum; nam per eandem sumus vegetabilia, vt plantæ: per eam rursus sumus sensitiui, vt pecora, eadem etiam nos rationales efficit, quod ad homines solos est in cætera animantia. Ideo necesse est, vt tribus modis vniatur nobis, vt triplices perfectiones det: secundum enim, quòd dat nobis, vt vegetemur in toto corpore, est, quia totum corpus vegetatur, & hoc faciens digestionem in singulis membris, & applicãs illis, atque assimilans, vt transeat in substantiam mẽbri, sicut anima plantæ quæ solum vegetatur habet, quod sit in qualibet parte plantæ, licet anima nostra quæ est spiritualis substantia non sit coextensa toti corpori, sicut anima plantæ, quæ est aliquo modo quanta secundum quã
K titatem plantæ. Secundo modo vnitur corpori inquantum dat nobis secundam perfectionem, quæ est sensitiuos esse, vt pecudes: secundum ergo, quod operationes animales sunt in pluribus partibus, coniuncta est, cum quælibet res ibi est vbi operatur, habet autem anima secundum, quòd est sensitiua, vel animalis vim sensitiuam, & si magis perfecta est, habet vim motiuam, & cum magis perfecta habet augmentum plurium virium, scilicet potentias quinque sensitiuas exteriores, & potentias sensitiuas interiores, quæ sunt aliæ quinque, & vim motiuam, & vim affectiuam ad quam passiones pertinent, scilicet in vi irascibili, & in concupiscibili: anima autem secundum, quod sensitiua est non vnitur pluribus partibus quàm vniantur istæ potentiæ; nam potentia motiua non est in toto corpore, sed in quibusdam partibus, scilicet in par-

Quare anima humana tripliciter vnitur corpori: & secundum, quod diuersimode vnitur corpori, efficit in eo diuersas operationes.

par-

partibus musculosis, & neruosis. vis autẽ auditiua in certa parte corporis est, s. in organo auditus, & sic de visiua, & cæteris. vires autem interiores sensitiuæ quæ sunt in cerebro eodem modo determinant sibi certam partem corporis, s. cerebrum sola vis tactiua est quæ per totum corpus diffunditur in neruo ramificato, quod est organũ tactus. vires autem affectiuæ, scilicet irascibilis, & concupiscibilis, habent certa loca determinata, scilicet hepar, & cor, & similia membra, ita quod ad amandnm, vel irascẽdum fit motus in istis, & non fit motus in pedibus, aut capite, vel manibus, & sic de cæteris membris corporis. anima autem rationalis secundum, ꝙ rationalis, licet quantum ad substantiam eadem sit in nobis cum omnibus suis perioribus, tamẽ vnitur corpori solum quantum ad phãtasmata; nam non determinat sibi aliquod organum ad operandum secundum, quod auditiua auditum, & visiua oculos, & sic de cæteris. licet præsupponat actus istarum potentiarum, sed solum requirit actualem conuersionem super phantasmata, sine quibus intelligere nõ potest, vt declarauimus Exodi 32. capit. Et ob hoc ponebat Commentator vnitatem intellectus agentis dicens, quod ille vniebatur cuilibet homini per phantasmata, & quãdo vniebatur phantasmatibus vnius intelligebat ille, & quando vniebatur phantasmatibus alterius intelligebat alius. Qualiter autem hoc falsum sit, nõ est præsentis speculationis. Anima autem secundum, quod diuersimode vnitur corpori, ita efficit in eo diuersas operationes, & quia vnitur, vt vegetatiua, & vt sensitiua, & vt rationalis, necesse est, vt diuersas operationes habeat. quando tamẽ anima condistinguitur contra corpus, accipitur prout est separata a corpore, non quidem secundum essentiam, scilicet, quod sit extra corpus, sed quia non est alligata alicui operationi organicæ, scilicet, quod operetur per organa, aut in operando consequitur conditionem organorũ. Anima autem secundum, quod est vegetatiua est alligata toti carni, quia tota caro vegetatur, & secundum, quod sensitiua est infixa maiori parti corporis, ideo iudicatur idem cum carne, & omnes operationes, quarum anima est principium vt alligata toti carni, vegetando, aut maiori parti corporis sensitiuum faciendo, vocantur operationes carnis, vel desideria carnis. operationes autem quarum ipsa anima, vt nõ alligata partibus corporis est principium, scilicet inquantum rationales, vocantur operationes spiritus, vel concupiscentiæ spiritus, & tunc stat dictum Apostoli, scilicet caro concupiscit aduersus Spiritũ, & spiritus aduersus carnem, idest, quod anima est principium quarundam concupiscentiarum quę sunt contrarię concupiscentijs carnis, idest concupiscentijs, quarum ipsa anima est principium, vt est infixa carni, scilicet inquãtum sensitiua, & habens vim irascibilem, & concupiscibilem; nam anima secundum quod rationalis, desiderat verum bonum, & contemplationem, atque abstractionẽ ab his omnibus inferioribus, sed caro concupiscit aduersus spiritum, idest anima infixa partibus carneis, scilicet irascibili, & cõcupiscibili desiderat aduersus ea, quæ determinata sunt per rationem, quia per rationem, & volũtatem rationalem quæ est potentia animæ volumus contemplari, & Deum super omnia diligere. secundum concupiscibilem inclinamur ad fornicandum, & diligẽdum ea quæ huius sæculi sunt magis quàm Deum, eadem ergo anima contra se concupiscit, & non concupiscit caro contra spiritum, quia ipsa secundum, quod non alligata organis, scilicet inquantum est rationalis, est principium concupiscendi opposita eis, quorum principium concupiscendi est inquantum est alligata membris, quantum ad vim concupiscibilem, & irascibilem, & hoc modo intelligi oportet dictum Apostoli, ad Galat. scilicet spiritus concupiscit aduersus carnem, &c. sic ergo dicitur hic. *Quæcunque desiderat anima tua.* Idest comedas de omnibus illis quæ concupiscis, cuius concupiscentiæ principium est anima tua, non quidem inquantum est absoluta ab organis, & partibus corporis, sed inquantum est sensitiua habens partem affectiuam, scilicet concupiscibilem, et irascibilem. *Locus autem quem elegerit dominus Deus tuus sit procul.* Erat Dei statutum, vt siquis vellet occidere aliquod pecus, adduceret ad ostiũ tabernaculi, vt sacerdos

A immolaret illud domino, s. sanguinem eius, & adipes: nã adeps erat domini iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. capit. si autem locus esset distans, non poterat hoc compleri, quia non possent pecora adduci in locum Sanctuarij, ideo fiebat quod sequitur.

Occides de armentis tuis, & pecoribus. Vocantur armenta magna animalia, vt boues, pecora vocantur hic parua, vt capræ, & oues, & de istis licebat immolari, & poterat occidere ipse qui habebat ea, & comedere in quocunque loco vellet. *Sicut præcepit tibi.* Supra hoc mandauit in isto capit.

Sicut comeditur capra, & ceruus: ita vesceris eis. Idest, sicut capra, & ceruus sunt animalia immunda ad offerendum, & ideo effuso sanguine, & nulla alia solẽnitate præmissa comedi possunt: ita animalia quæcunque volueris

B poteris comedere in oppidis tuis, sine aliquibus cæremonijs præpositis. *Mundus & immundus.* Immundi fiebant per tactum mortui, vel animalium morticinorũ, siue mulieris menstruatæ, & in fluxu sanguinis, vel seminis, & multis alijs modis, de quibus Leuit. 11. 12. 14. 15. capit. *In commune vescentur. hoc solum caue ne sanguinem comedas.* Idest quilibet poterit comedere de carnibus istis cõmuniter, siue mundus, siue immundus, nec est in hoc aliqua differentia. de carnibus autem hostiarum nullus comedere poterat, nisi mundus, vt patet Leui. 6. & 22. cap. & qui immundus esset, & scienter comedebat de sanctificatis, moriebatur, vt patet Leui. 7. cap. *Sanguis eorum pro anima est.* Anima enim sedet in sanguine, quia anima vnitur corpori secundum quandam harmoniam repertã in corpore, & ista est præcipuè in calido, & humido, quæ sunt prin

C cipia viuendi, ideo dicimus calorem naturalem, & humidum radicale vitam conseruere. Et ista duo reperiuntur in sanguine magis quam in alio humore, ideo sanguis dicitur sedes animæ: animam autem comedere velle horribile est, ideo nec sanguinem comedere debent, quia in pecoribus sanguis loco animæ est. Ratio autem potissima quare sanguinem non comedebant erat, quia omnis sanguis est ad expiandum peccata, vt patet Leuitic. 17. & tangit eam Apostolus ad Hebr. 9. capit. *Iccirco non debes comedere animam cum carnibus.*

An valeat consequentia de qua in litera, de esu sanguinis. Quæst. XII.

D SAtis valet ista consequẽtia, scilicet, quòd horribile est comedere animam alicuius rei, cum sit principium essendi, & viuendi, sed sanguis in animalibus est loco animæ quantum ad bruta; ergo non debet comedi sanguis, & caro, quia tunc comederetur anima cum carnibus, ꝙ horribile est. anima autem in pecoribus comedi non potest, quia nõ est in eis anima aliquid quod est, sed aliquid quod est ipsum animal, & per se non est ipsa anima pecorum ens, ideo deficiente illa harmonia secundum quam manebat anima. iam non erit aliquid illa anima, sed nõ est sic de anima nostra, quia nõ deficit mox, vt homo moritur, immo ipsa anima humana immortalis est, & licet in corpore sit, vt pars speciei, & non sit suppositum, deficiente homine ipsa est suppositum, & hoc aliquid, & habet actus quos ipsa agere dicitur, sicut homo ante agere

E dicebatur, non ergo dicitur sic de homine, sicut de pecoribus; quia sanguis in homine pro anima esse non potest, cum anima maneat. in pecoribus autem sanguis pro anima est. *Sed super terram funde quasi aquam.* Hic manet adhuc sanguis in officio suo, nã cum sanguis sit loco animæ ad expiandum est. cum autem super terram funditur, & non comeditur propter mandatum Dei, fit ei sacrificium de ipso sanguine, sicut cum funditur ad basem altaris in cæteris sacrificijs, & non concrematur, sicut cæteræ carnes, sed solis cornibus altaris tinctis cum sanguine illo, reliquus sanguis ad basem funditur, & hoc generaliter erat in holocaustis, vt patet Leuit. 1. cap. & in victimis pacificis, vt patet Leuit. 3. in victimis autem pro peccato interdum inferebatur sanguis in tabernaculum, vt aspergeretur coram sancto sanctorũ, vt pro peccato summi Sacerdotis, vt patet Leuit. 4. cap. & ibi de peccato totius populi, & peccato principis. interdum autem sangui-

iste

iste partim aspergebatur intra sancta Sanctorum contra arcam, & tingebatur cornua altaris thimiamatum, quod erat intra tabernaculum. de aspersione sanguinis contra arcam patet Leuit. 16. cap. quia hoc erat in die propitiationis solum, & nunquam in alio die, vel tempore anni intrabat sacerdos magnus in sancta Sanctorum: est autē iste dies propitiationis decimus dies Septembris, vt patet Leuit. 23. cap. de tinctione cornuum altaris thimiamatū in sanguine patet infra 30. cap. *Funde quasi aquam*. Idest totaliter funde non retinendo aliquid de illo, quia tibi inutilis est, & in hoc magnum cultum Deo exhibes eius parendo præceptis. *Vt bene sit tibi, & filijs tuis post te*. Quia patres bene agentes non solum merentur sibi misericordiam Dei, sed etiam filijs suis. *Cum feceris quod placet in conspectu domini*. Idest prosperaberis faciendo præcepta Dei. *Quæ autem sanctificaueris, & voueris domino*. Idest illa quæ per votum sanctificaueris domino: propriè sanctificare est ad Dei cultum applicare, animalia autem quæ vouentur applicantur domino, quia ei offerri debent, nec alicui licet comedere illa. Sanctificatum aliquid dicitur cum diuino cultui applicatur, siue illud sit tempus, sicut dicimus diem sabbati sanctificatum, vt patet Exo. 20. cap. quia ad cultum eius separari debet, scilicet, vt in illo die non vacaret homo mundanis negocijs, sed ad Dei contēplationem reseruaret: sanctificantur etiam res inanimatæ, vt res sacræ quæ ad solius Dei cultum, & nullo modo in vsus humanos conuertendæ sunt, & isto modo vocatur tabernaculum Sanctum, & sancta Sanctorū, & Sanctuarium, vt patet in multis locis, etiam ipsum vnguentū quo vngebantur sacerdotes, & ea quæ in templo erant, scilicet omnia vasa tabernaculi, & thimiama, quod adolebatur coram Domino in altari aureo thimiamatum, sanctū vocatur, & sanctum Sanctorum, vt patet Exodi 30. capit. sanctificantur etiam res animatæ, vt pecora, sicut sunt primogenita, de quibus dicitur Exo. 13. capit. sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam tam in hominibus quàm in iumentis: sicut autem ista ex lege sanctificata sunt, ita alia ex voluntate sanctificantur, & ista sunt quæ domino vouemus, quia per hoc iuri nostro subtrahimus, & cultui Diuino applicamus, & potest aliquis sanctificare rem inanimatam, vt domum, vel agrum, & tunc dabatur pro eo certum precium, quod cōstitutum est Leuit. 27. cap. & redibat ager, vel domus ad eum qui vouerat. aliquando vouebantur res brutæ immolabiles, vt boues, oues, capras, & tunc, si ista animalia munda erant tamen qualia immolari possent, non poterant redimi, nec cōmutari, sed si aliquis conaretur commutare animal, quod vouerat pro alio, tam ipsum, quod commutabatur, quàm id pro quo commutabatur consecrabantur domino, vt patet Leuit. 27. cap. & ibi ponuntur aliæ multæ regulæ de votis, & precijs redemptionis votorum, & quid faciendum esset si animal esset immundum, vel ineptum ad immolandum. hic autem solum loquitur scriptura, quando vouebantur animalia, quæ immolari possent, quia tunc ferē da erant in locum Sanctuarij, si autem esset res inanimata, redimebatur, vt supra dictum est. *Venies ad locum quem elegerit Deus, & offeres*. Si tamen locus multum distaret a loco Sanctuarij, poterant primogenita pecorum, vel ea quæ vouerant vendere, siue comedere, & precium eorum afferre in locum Sanctuarij, sicut dicitur de decimis infra 14. cap. *Carnes, & sanguinem super altare Domini Dei tui*. De sanguine hostiæ tingebantur cornua altaris, & reliquus fundebatur ad basim, vt patet Leuitic. 3. cap. carnes autem cremabātur super altare, sed aliter in holocaustis, aliter in pacificis, aliter pro peccato, vt supra distinximus. *Sanguinem hostiarum fundes in altari*. Idest ad basim altaris, & non supra. *Carnibus autem ipse vesceris*. Ex hoc patet, quòd istæ erant hostiæ pacificæ, quia de holocaustis, siue pro peccato nihil comedit offerens, vt patet Leuit. 1. & 6. cap. de istis pacificis comedit offerens omnes carnes detracto adipe cum renibus, siue lūbis, ad Dei incensum in altari, & armo dextro, & pectusculo ad ius sacerdotū, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. Cum autem dicitur hic de sanguinis oblatione super altare, & de carnibus: non est intelligendum, quod funderetur sanguis super altare, quia solum tingebantur cornua eius 4. & fundebatur reliquus

Quæ sanctificari poterant.

F ad basim, sed dicitur fundi in altari, idest in circuitu altaris. semel autem solum fuit sanguis fusus super altare, sed tunc non erant datę leges de ritibus sacrificiorum, scilicet quando fuit confirmatum pactum legis inter Deum, & Israel: nam cum occisi fuissent boues, & hirci, vt ait Apostolus ad Hebr. 9. cap. & sanguis eorum receptus in crateris medietas sanguinis super altare fusus est, reliqua autē medietas cum aqua, & lana coccinea ad aspersionem populi fuit: de his habetur Exo. 24. cap. ibi autem ratio fuit specialis, scilicet quare dimidia pars sanguinis fuisset in altari fusa. Quod autem dicitur hic de carnibus, quod ipse comedere debebat offerens, sed in quasdam distinguitur, quia aut erant carnes animalium immolatorum, vt hostiæ pacificæ, aut hęc animalia, vt vota immolabantur, si autem essent animalia habentia carnes in pacifico sa-

G crificio oblatas, pertinebant ad ipsos offerentes quædam partes eorum, sicut determinatur Leuit. 3. & 7. atque 8. capit. si autem essent animalia ex voto data. non poterant carnes eorum comedi ab ipsis immolantibus, siue offerētibus ea, quia ista pertinebant ad iura sacerdotalia, vt patet Num. 18. cap. ista distinctio vera est, sed non conuenit ad præsens: nam hic dicitur de votis, scilicet quæ autem sanctificaueris, & voueris domino, &c. ideo dicendum, quod aliquod animal immolabile poterat dupliciter voueri. Vno modo, quod voueretur simpliciter. scilicet dicendo ego voueo istud animal Deo, & tunc per votum totaliter abdicabat a se ouem, aut bouē, vel aliud animal, quod vouebat, & transibat in ius sacerdotū, vt patet Numeri 18. cap. cum omnia vota ad eos pertinerent. si autem votum est cum determinatione, vt si dicatur. ego voueo facere Deo hostiam pacificam de vno ariete, vel boue,

H tunc ex eo quod vouerat, tenebatur facere illud sacrificium, tamen remanebat sibi potestas comedendi de animali immolato secundum partem determinatam ei a lege. tantum enim nunc comedere poterat vouens de animali sic immolato, sicut si immolasset illud in hostias pacificas, & non vouisset, quia quando vouit istam conditionem sibi reseruauit, scilicet, vt offerret illud animal tā quam hostias pacificas, & sic stat hic litera, quod de voto comedere quis posset. *Obserua, & audi*. Hic ponit conclusionem intentam, scilicet non colere idola, quia omnia supradicta sunt de modo colendi Deum, cui maximè repugnat idolatria. *Obserua, & audi*. Ponuntur ista verba duo, quia vnum notat attentionem, & aliud notat consensum, scilicet obserua, idest diligenter attende quæ dico. *Et audi*. Idest exaudi, scilicet consentiendo, quia aliàs

I auditio nihil prodest, cum non sequetur exauditio. *Quæ præcipio tibi*. Frequenter repetit ista Moyses, quia sciebat istum populum pigrum ad obediendum mandatis Dei, & exequendum ea, ideo oportebat eum crebro moneri, vt diligenter aduerteret. *Vt bene sit tibi, & filijs tuis post te in sempiternum*. Idest si in audis mandata Dei, & opere cōples, dominus dabit tibi vitam, & prosperitatem omniū bonorum temporalium, & non solum tibi, sed etiam filijs tuis meritis tuis, quia cum patres sunt boni, Deus propter eos miseretur filijs, vsque in mille generationes, siue vsque milia, vt patet supra quinto capit. & Exodi 34. *In sempiternum*. Ponitur hic sempiternum secundum, quòd aliàs in sacra Scriptura poni cōsueuit, scilicet pro magno tempore, non tamen pro vita æterna, quia pater quantūcunque bonus sit, nunquam meretur pro filio vitam ęternam, nisi cum filius bonus est, & tunc ipse pro se mere-

K tur. indirecte tamen potest mereri pater pro filio vitam æternam, quia per bona opera sua promerebitur, vt Deus dirigat filium eius in viam salutis æternę.

Cum feceris quod bonum est, placitum in conspectu Domini Dei tui. Idest, quòd faciendo ea quæ coram Deo placita sunt promeremur pro nobis, & filijs nostris bonum, bonum autem, & placitum idem est alicubi. nāque placitum, & bonum non sunt idem, quia non amamus semper ea quæ sunt bona simpliciter, sed quæ videntur nobis, vt patet in principio 8. Ethicorum. Deus autem qui regula æterna est, & non deficit ab eo, quod secundum se est verum, & bonum, semper vult id, quod est secundum se bonum, ideo bonum, & placitum coram eo idem sunt.

Cum disperdiderit dominus Deus tuus. Hic ponitur tempus

Animal immolabile dupliciter vouēri poterat.

Conclusio intenta, scilicet non colere idola.

Tps. compleſionis horum præceptorum. pus complexionis horum præceptorum, ſcilicet poſtquā ingreſſi eſſent in terram poſſeſſionis, & gentes deſtructæ eſſent ipſis compoſita pace quieſcentibus. *Ante faciem gentes.* Ideſt, quòd faciet eas non poſſe ſtare ante faciem tuam, quia dato, quòd illæ gentes pugnarent interdum cum Iſraelitis, tamen confeſtim terga vertentes agebantur in fugam, & hoc forte, quia crabrones effugabant de quibus dicitur Exodi 23. cap. *Ad quas ingredieris poſsidendas.* Ideſt quarum terram poſſidere debes, quia ipſas gētes nullo modo poſſidere poterant, ſcilicet, nec faciendo eas tributarias, nec ſubijciendo in ſeruitutem, quia nullum fœdus licitum erat cum eis, vt patet Exod. 23. & 34. & infra 20. cap.

Et poſsederis atque habitaueris in terra earum. Ideſt, quod expuleris gentes, & acceperis terram eorum, & pacifice poſſederis.

Caue ne imiteris eas. Colendo idola, ſicut ipſæ coluerunt. *Et requiras cæremonias earum.* Scilicet inquirendo quales ritus habuerunt gentes illæ in colendo Deos ſuos, ideo non erat licitum Iudæis tunc legere aliquos gentilium libros continentes Deorum cæremonias, nobis autē licet, quia non eſt occaſio idolatrandi in nobis ſicut in eis erat. Item, quia oportet habere teſtimonium ex his quæ foris ſunt, ideo beatus Paulus arguens cōtra Philoſophos Athenienſes vſus eſt auctoritate poetarum, & ſapientum teſtimonijs vtitur. *Poſtquam fuerunt te introeunte ſubuerſæ.* Ideſt poſtquàm tu intraueris, & poſſederis terrā Chanaan, ipſæ gentes, quæ ante poſſidebant iam non erunt, cum neceſſe ſit prius te delere eas, quàm teneas terrā earum, deſtructis eis cum eam tenueris non debes inquirere cæremonias earum, ſcilicet qualiter illæ gentes coluerunt Deos ſuos, ſcilicet, quod quærerent ab alijs gentibus vicinis, vel in libris gentium, quas deleuerant: neutro.n. modorum horum facere debebant. Quòd autem ipſi inquirerent cæremonias gentium, quæ fuerant in terra illa, videbatur eſſe, quia gentiles putabant quamlibet terram Deum ſuum habere, & quemlibet Deum determinatas cæremonias cultus, & quando non obſeruabantur in terra illa cæremoniæ Dei illius, putabant gentiles ob hoc euenire omnes plagas quæ eueniebant, ſicut patet de his quos rex Aſſyriorum adduxerat de terra ſua, vt habitarent in vrbibus Samariæ, quas expoliauerat Iudæis cultoribus terræ illius, & cum iſti gentiles cępiſſent habitare in terra Samariæ, non timebant Deum verum: ideo miſit in eos Leones qui occidebant eos, & tūc nunciatum fuit regi Aſſyriorum in hunc modum gentes quas tranſtuliſti, & habitare feciſti in ciuitatibus Samariæ, ignorabant legitima Dei terræ, & immiſit in eos dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quòd ignorent ritum Dei terræ. & ſic vetabat Deus verus, qui erat Deus Hebræorum, ne Iudæi expulſis Chananæis de terra, putarent illam terrā habere certos Deos, qui determinarent ſibi certas cæremonias, quas tenerentur facere habitatores terræ ſi vellent in pace viuere, ſed quòd ipſum ſolum tanquam Deū verum timerent, & a nullo alio formidarent. ad hoc autem vehementer prompti erant Iſraelitæ, ideo vetat eis Deus ne aliquando talia inquirant. ſic dicitur eis Hieremi. 10. cap. iuxta vias gentium nolite diſcere, & a ſignis cœli nolite metuere: ad idem admonet eos Leuit. 18. capit. ne ſequantur cæremonias accolarum terrę, quia ſicut terra euomuit illas propter peccata ſua, ita euomet Iudæos, niſi obſeruent mandata Dei, quando talia egerint, qualia illæ gentes quæ ante habitauerunt in terra.

Duplex literæ expoſitio. *Sicut coluerunt gentes iſtæ Deos ſuos, ita ego colam.* Poteſt eſſe duplex ſenſus. vno modo, ſicut ipſæ coluerunt Deos ſuos Baalin, Aſtaroth, &c. ita ego colam Baalin, & Aſtaroth, vel ſicut ipſæ coluerunt Deos ſuos per tales cæremonias, ita ego per eaſdem colam Deum meum, & hoc magis conſonat ſuperioribus, quia dicebatur, quòd nō requirerent cæremonias gentilium, & inferiori, quia dicitur non facietis ſic domino Deo veſtro. *Omnes abominationes quas aduerſatur Dominus.* Ideſt quas odio habet.

Fecerunt. Quia dæmones a Deo permiſſi quantum potuerunt gentes a vero Dei cultu abſtraxerunt per quaſdam vanas ſuperſtitiones, ideo Deus odio habebat iſtas cæremonias. Abominationes operati ſunt gentiles in terra illa, quæ diſplicebant in oculis Domini, colendo valde obſcæne Deos ſuos, & ab omnibus iſtis abominationibus mandat Deus Iudæos cauere: magna enim abominatio eſt, quòd eo relicto alius Deus colatur, qui non eſt Deus, ideo non licebat Iudæis relinquere Deum ſuum, & colere Deum alium mutando nouos Deos, & de hoc conqueritur Deus per Hierem. capit. 2. dicens tranſite in inſulas Cethim, & in cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte ſi factum eſt huiuſcemodi, ſi mutauit gēs Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt dij. populus vero meus mutauit gloriam ſuam in idolum. obſtupeſcite cęli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini dicit dominus. Alia abominatio eſt Deo, quòd ipſe colatur cum alijs dijs: nam ipſe eſt verus Deus, atque bonum ſummum. dij autem gentium aut dæmones ſunt, aut nihil ſunt. quòd ergo compararetur aliqua creatura, & aliquando illa quæ eſt viliſſima, Deo in honore, magna abominatio eſt, & iſtam abominationem faciebant Samaritani, quia Deum cęli timebant, & tamen quilibet Deum ſuum colebat, atque ei ſacrificabat, vt patet 4. Reg. 17. cap. hoc autem Iudęis vehementer cauendum erat, ne cum Deo ſuo vero alium colerent: alia abominatio erat, quòd Deus verus, qui ſummum honeſtum eſt, ſecundum turpiſſimas cæremonias gentilium Deorum coleretur: honeſtiſſimo namque Deo puriſſima oblatio conuenit, & hoc volebant facere quidam Iudæi; nam putabant cęremonias debitas fore diuerſas terris diuerſis, & quia nolebant totaliter præuaricari, nolebant dimittere Deum ſuum pro alio Deo, tamen miſcebant, vt vtrumque ſecundum eorum iudicium complerent, ſcilicet colebant Deum ſuum verum, ne viderentur eum deſeruiſſe, & vt placarent Deos terræ illius, volebant immolare Deo ſuo ſecundum conſuetudinem Deorum terrę illius, ideſt qui prius culti ſunt in terra illa. Deus autē abominatur hoc, quia ſicut ſecundum veritatem ipſe ſolus Deus eſt, ita ipſe ſolus vult coli, & quia nullus poteſt ſtatuere cęremonias debitas cultui Dei, niſi ipſe Deus, ideo non debet coli ſecundum aliorum falſorum Deorum cęremonias, ſed ſecundum cæremonias quas ipſe ſtatuerit, & hoc eſt, quod vetat hic dicens. non facietis ſic domino Deo veſtro, ideſt non coletis eum eo modo quo coluerūt gentes iſtę Deos ſuos. commiſerunt peccata valde grauia, vt patet infra, quia aliqui coluerūt Deos immolantes eis filios ſuos, vt erat quantum ad Deos Samaritanorum qui erant de Sapharnaim, ſcilicet ad Ramelech, & Anamalech dijs Sapharnaim: committebant etiam peccata cum pecoribus, & Sodomitica, & inceſtuoſa, vt cū ſororibus, & matribus, vt patet Leuit. 18. cap. mille etiam turpitudines quæ fiebant in alijs ſacrificijs, vt in ſacrificio priapi fiebant mille inhoneſtatum genera, ſcilicet demonſtratio verendorum ſacerdotis priapi, & deinde confluxum ad actum venereum: nam expletis ſacrificijs quaſi vocalibus priapi ſequebantur ſacrificia realia ipſius priapi, ſcilicet conuentus ad coeundum, ſiue ſub locis frondoſis, & obſcuris, ſiue in locis ſubterraneis, & ſpecubus, de quo creata fuit magna lues in Iſrael: nam priapus in abſcondito celebrabatur, & conuenientibus multis exercebantur opera turpiſſima, ita vt mater regis Aſa eſſet princeps eorum, qui colebant priapum, & vacabant illi operi nefario, vt patet 3. Reg. 15. multi quoque alij modi turpiſſimi obſeruabantur in ſacrificijs aliorum Deorum gentilium, cum quæque gens pro ſua capacitate turpitudinibus, & obſcænis libidinibus abundaret. de his ſacrificijs Marcus varro in libris ſacrorum, & Ouidius in libris Faſtorum, & Auguſtinus in pleriſque libris de ciuitate Dei: ideo dixit Deus, quòd iſtæ gentes fecerant omnes abominationes in dijs, quia per omnem modum ſcelerum verſabantur. *Fecerunt dijs ſuis offerentes filios ſuos, & filias comburentes igni.* De iſta combuſtione aliquid diximus Leuit. 20. cap. Erat enim magnum idolum, quem Iudæi Moloch vocant, i. regem, vel principem aliorum idolorum, & illud cupreum, vel alterius metalli, & incendebatur ex parte interiori quouſque inflammaretur, tunc ponebant pueros teneros, ſiue puellas in manibus illius idoli ardentis, pſallentibus ſacerdotibus in vaſis muſicis, & magna voce concinentibus, ne voces pueri morientis a parentibus audirentur, & tunc dicebāt puerum a dijs

do est, vt detur certum quid pro primitijs, secũdum istos doctores sequi tenemur illam, quia est laudabilis & coguntur homines stare consuetudini antiquæ quæ pro lege suscipitur, & dato, quòd ipsi sacerdotes non possent exigere primitiãs, tanquam debitum, sicut exiguntur decimæ, vt supra dictum est: tamen iudex compellere debebat ipsos volentes soluere, vt teneant consuetudinem, sicut cum sacerdotes pro mortuorum exequijs petere nihil possunt, coguntur tamen laici obseruare laudabilem consuetudinem, vt patet extra, de symon. cap. cum ad Apostolicam. si autem non sit certa consuetudo, quantum dari debeat, dabit quilibet quantum voluerit, quia in obscuris quod minimum est tenendum est, vt patet extra, de regulis iuris, libro 6. in regula in obscuris. hæ autem primitiæ reddendæ erant in loco Sanctuarij, sicut decimæ.

Et quicquid præcipuum est in omnibus quæ vouistis Domino. Idest magna dona quæ Domino vouistis, illuc adducetis. & sic intelligendum est de paruis, quia omnia sacerdotibus danda erant, vt patet Num. 18. cap.

Dona & vota differunt.

Et quæ vouistis Domino. Distinguuntur hic dona, & vota. nam dona dicuntur esse illa quę quis gratis dat non vouendo ea. vota autem dicuntur illa quæ quis vouet dare, & postea dat. differunt autem ista, quia donum est simpliciter liberum, votum autem est secundum quid liberum, patet sic: nam vt diximus donum non vouetur, non tenetur ergo aliquis ad dationem illius, cum non obligetur ex lege, nec ex promissione: ista datio libera est totaliter. s. antequam fiat, & quomodo fit, antequam fiat manifestum est, quia nemo tenetur dare donum quod propriè donum est etiam cum datur, nam & tunc est in potestate dantis non dare. votum autem est secundum quid liberum. s. a principio antequam voueamus, nam tunc subiacet nobis vouere, vel non vouere. cum autem vouerimus, iam non subiacet nobis non soluere, quia iam acquisitum est Deo ius per votum nostrum, & nos ita obligati sumus quod sine dispendio salutis æternæ non possumus retrocedere, vt patet extra, de voto & voti redemptione. cap. licet vniuersis. potest tamen votum vocari donum, licet non totaliter, & vocatur donum inquantum est liberum, votum autem licet non sit liberum simpliciter, ante tamen quam voueamus liberi sumus, vtrum voueamus an non. ponit ergo hic Moyses omnia quæ Deo dantur, siue ex obligatione, siue voluntarie, comprehendens nomine holocaustorum, hostiarum, decimarum, primitiarum, munerum & votorum, & omnia ista adducebantur in locum Sanctuarij quomodocunque essent immolãda, quia extra locum illum non licebat facere sacrificium, vt patet Leuit. 17. & infra in litera ea etiam quæ immolari non debebant erant tamen danda sacerdotibus, sicut primitiæ, & decimæ illuc afferebantur. *Ibi epulamini coram Domino Deo vestro vos, & filij, ac filiæ.* In lege solum mandabatur quòd ter in anno appareret omne masculinum coram Domino. Exo. 23. & 24. cap. sed ex deuotione ascendebant etiam fœminæ cum filijs, & filiabus suis, & ancillis, & tunc omnes coram Domino comedebant, sic legitur de beata Virgine, quòd ascenderit in Ierusalem secundum cõsuetudinem diei festi. quando perdidit puerum Iesum, vt habetur Lucæ 2. cap. *Famuli, & famulæ.* Non est eadem lex totaliter in famulo et ancilla. nam famulus aliquando tenebatur ascendere in locum Sanctuarij, ancilla autem nunquam tenebatur, quod patet, quia Exod. cap. 23. et 34. cum ponitur lex de ascendendo in locum Sanctuarij dicitur: ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram me. serui autem erant quædam masculina pertinentia ad dominum suum. ergo illuc compellebantur ducere eos domini sui. et patet fundamentũ huius, quia omnes qui obseruabant legem Mosaycam tenebantur ad obseruationem istius cæremoniæ de eundo ter in anno in locum Sanctuarij, cum ista sit quædã pars legis Mosaycæ, sed serui tenebantur ad obseruationem legis Mosaycæ, ergo tenebantur ad hanc cæremoniam. antecedens patet, quia omnes circuncisi tenebantur ad totam legem Mosaycam, sicut omnes baptizati tenentur ad totam legem Euangelicam, quia, vtrunque est ianua. et hoc dicit Apostolus ad Galat. 5. cap. ego Paulus testificor omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciendæ, quòd autem seruus esset circuncisus patet Exod. 12. cap. cum dicitur: omnis seruus emptitius circuncidetur, idest, quòd quandocunque aliquis Iudęus emeret aliquem seruum si esset de gentilitate, tenebatur eum circuncidere, etiam renuente ipso seruo, & hoc quia seruus est res Domini sui totaliter, vt patet 1. Politic. cap. 2. in fine, & in 5. Ethic. ideo potest de illo agere quicquid voluerit: maximè quia hoc non erit contra rectas leges, quòd autem debeat Dominus compellere seruum suum ad circuncisionem, patet per differentiam quam ponit in illo ca. 12. litera: nam mandat, quòd seruus emptitius circuncidatur, & comedat de agno Paschali, mercenarius autem nec circunciditur, nec comedit, hoc autem manifestum est, quia non habet aliquis potestatem super mercenarium suum totaliter, sicut super seruum suum, ideo nõ potest eum cogere ad assumendam circuncisionem. Ancillæ autem ad nihil horum tenebantur, cum lex solis masculis imposita sit, quantum ad istum articulum de eundo ter in anno in Sanctuarij locum. Si tamen in istis festiuitatibus, siue alijs temporibus anni dominus veniret ad locum Sanctuarij, portaretque secum seruos, & ancillas, & offerret victimas pacificas, debebat epulari, & gaudere etiam cum seruis, & ancillis. s. quòd ibi non debebant premi serui, & ancillæ onere seruitutis suæ, sed lætari, & epulari cum domino suo, quia lætitia Dei est. *Coram domino Deo vestro.* Idest coram altari holocaustorum intra atrium tabernaculi. nam non debebant comedi carnes sacrificiorum in loco immundo, & communi, sed ibi intra atrium tabernaculi coquebantur, & dabatur quod pertinebat ad sacerdotes, reliquam deinde partem comedebat ille, qui ad immolandum pecus dederat & hanc non poterat extra locum tabernaculi portare. s. extra atrium eius: non tamen dicitur eodem modo comedere semper coram domino, nam etiam qui comedebant agnum Paschalem, dicebantur comedere coram domino, sed in tota ciuitate, vel loco illo, vbi esset Sanctuarium, & ratio diuersitatis est, quia hostia pacifica est quoddam sacrificium propriè dictum, quia immolabatur intra atrium tabernaculi, & quia funditur sanguis eius per gyrum altaris in cornibus, & ad basim, vt patet Leuit. 3. cap. & quia tota aruina eius, & adipes comburuntur coram domino, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. & quia cauda cum renibus, & renunculis domino offeruntur, vt patet Leuit. 3. cap. & datur pars illius victimæ sacerdotibus, scilicet pectusculum, & armus, vt patet Leui. 8. cap. de agno Paschali nihil omnino dabatur sacerdoti, sed solum immolabatur intra tabernaculum, & dabatur adeps eius in incensum Domini, quia vt dicitur Leui. 3. cap. omnis adeps domini erit iure perpetuo: de carnibus autem nihil comburebatur in altari, nec dabatur sacerdoti, sed quilibet secundum familiam suam comedebat totum agnum suum. Non est enim strictè loquendo sacrificium immolatio agni Paschalis, quia sacrificia sufficienter distinguuntur in tria, scilicet holocaustum, & victimæ pacificæ, & pro peccato, sub nullo autem istorum potest collocari victima Paschalis, quia sub quocunque horum ponatur, oportet, vt sequatur legem illius, sed nullius legem sequitur agnus Paschalis, nec est eadem ratio faciendi istud sacrificium, & alia, vocatur ergo hoc sacrificium large solum, quia adeps eius, & sanguis intra atrium tabernaculi offerebantur, & præcipua causa quare Numeri 9. capitu. vocat Deus istam immolationem sacrificium est, quia fit ex mandato eius, & ad recordationem beneficij exhibiti eis a Deo liberando de Aegypto, quod signat ista immolatio, vt patet infra 16. cap. quando ergo comedebatur agnus Paschalis, quia non erat proprie sacrificium, comedebatur per totam ciuitatem in qua erat Sanctuarium, carnes autem pacificarum victimarum in solo atrio tabernaculi comedebantur, quia erat locus sacer: & sicut sacrificium proprie dictum excellit agnum Paschalem, quantum ad astrictiores obseruantias comedendi respectu loci, scilicet qđ non poterat comedi, nisi intra atrium tabernaculi, ita sacrificium agni Paschalis excedebat cæteros cibos communes, quia poterant Israelitæ comedere carnes vbicunque vellent in cunctis vrbibus suis, vt patet infra, non tamen

Qui a se debãt ter ĩ anno ad Dominũ.

tamen poterant immolare phase in qualibet vrbe, vel loco, sed in solo loco quem dominus elegisset, vt poneret nomen suum in eo, vt patet infra 26. cap. etiam quia in alijs carnibus non oportebat considerare vtrum animal esset debile, aut amputatũ cauda, vel naribus, aut aliquo alio membro, etiam quia poterant comedere de animalibus, quæ non licebat immolare, vt de multis quadrupedibus, & volatilibus, tamen immolando agno Paschali multæ speciales cæremoniæ requirebantur, de quibus Exod. 12. cap. *Et Leuites qui in vrbibus tuis commoratur*. Non habitabant Leuitæ in aliquibus ciuitatibus cum alijs Iudæis, quia eis datæ erant sigillatim 48. vrbes cum suburbijs suis, vt patet Num. 35. c. Sed loquitur hic Moyses ad totũ Israel. Et tunc est sensus.

Et Leuites qui commoratur in vrbibus tuis. Idest in vrbibus quas tu dedisti eis, quia totus Israel dederat Leuitis illas vrbes. *Nec enim habet aliam partem, & possessionem inter vos*. Quia Leuitæ non diuiserũt terram cum alijs tribubus, nec aliqua prædia susceperunt, sed solum alebantur de his quæ suscipiebant a filijs Israel, s. de decimis, & quibusdam eleemosynis. *Caue ne offeras*. Sæpius monet, quia maxime pertinebat hoc ad cultum Dei, vt non daretur locus idolatrandi. *Holocausta tua in omni loco, quem videris*. Idest in omni loco qui videtur tibi conueniens, vel placet in oculis tuis. *Sed in omni loco quem elegerit dominus*. Vnus solus locus ad Sanctuarium eligebatur, & in eo solo morabantur sacerdotes, & ibi solum licebat immolare. qui autem extra locum illum Deo immolaret, potius ei abominabilis erat, quia ipse sub pœna mortis constituerat, ne quisquam auderet alibi offerre, vt patet Leuiti. 17. cap. contigit tamen, quòd quodam tempore Israelitę in multis locis immolarent, cuius occasio fuit, quia contigit tabernaculum, & arcam disiungi, de quibus diximus late Exod. 20. tunc tamen proprius locus sacrificandi erat in loco vbi staret tabernaculum, etiam si non staret ibi arca, quia ille locus vocabatur Sanctuarium, & ad illum locum concurrebat Israel totus ad celebrandas festiuitates suas. iste autem locus Sanctuarij eligebatur a Deo, quia ipse dabat aliquod signum per quod cognosceretur, quòd ipse locum illum volebat, vt pote si annunciabat per aliquem Prophetam, aut si in aliquo alio signo mirabili mõstrabat. & hoc fiebat, vt magis afficerentur ad colendum Deum ibi Israelitæ, cum viderent ipsum Deum ad cultũ suum loca eligere. *In vna vrbium tuarum*. Quia non erat sponte Moysi certum in qua vrbe ponendum esset tabernaculum, vel dato quòd ipse Moyses cognosceret illud esse ponendum primo in Sylo, vt factum fuit. & Iosue 18. c. tamen quia non semper in eo loco staturum erat, posuit sic indeterminate, scilicet. *In vna vrbium tuarum*. Idest in quacunque vrbe voluerit, quia aliquando stabat in vrbe pertinente ad vnam tribum, aliquando stabat in vrbe ad aliam pertinente, vt patet in prima mutatione quę fuit de Sylo, quæ erat in tribu Ephraim, mutatũ fuit tabernaculũ, & arca ad tribũ Iuda, vt patet Psal. 77. & sic de cæteris.

Offeres hostias. Holocausta, vel pacificas, siue pro peccato, vel votiuas.

Et facies quæcunque præcipio tibi. Idest non solum facies ibi sacrificia, sed etiam omnia alia quæ mandaui tibi: deferes illuc, s. decimas, primitias, donaria, & vota, vt omnia offerantur ibi. *Si autem comedere volueris*.

Dubium quoddam ad esum carnium aufertur.
Quæstio. VIII.

Hic tollitur quoddam dubium quantum ad esum carnium, quia dicebatur supra, quòd coram domino de hostijs suis comedere deberent, & lætari, & effunderent sanguinem ante altare, qui autem erant extra Ierusalem: non poterãt offerre sanguinem ante altare. Et sic dubium erat, an comedere deberent carnes. Et respondetur, quòd comedere possunt, dum tamẽ sanguinem non comedant, sed effundant super terram quasi aquam.

Si autem comedere volueris. Idest in atrio tabernaculi debes immolare victimas tuas, & effundere sanguinem, & seruare, quod debitum est, postea quod tibi ex lege debetur comedes coram Domino Deo tuo, si tamen præ-

A ter sacrificia quæ fiebant in loco Sanctuarij volueris comedere carnes in aliqua vrbium tuarum, supple licitum erit, siue secundum ea quæ infra dicuntur. *Et te esus carnium delectauerit*. Quasi dicat, melius esset in locis remotis a Sancturio non comedere carnes, quam comedere, cũ non possint ibi assumi aruina, & sanguis ad ponendum in altari, & cremandum adipem. si tamen delectat te esus carnium, poteris comedere vbicunque volueris. *Occide & comede iuxta benedictionem Domini Dei tui*. Idest comede de illis quæ dederit tibi Deus siue ouem, siue bouem, vel capram: in illis enim quæ nobis Deus dat, nos benedicere dicitur, idest multiplicare, siue illa spiritualia, siue temporalia sint, siue immundum: licebat enim eis comedere immunda, siue munda. Et si arguas, quòd non licebat comedere ea, nec tangere, vt patet Leuitic. vn decimo capitulo, & infra decimoquarto, respondetur,

B quòd hic vocantur munda, & immunda respectu immolationis, & non respectu comestionis: aliqua enim quæ ad offerendum immunda erant, ad comedendum munda erant, siue ex specie, siue ex casu: ex specie ceruus, & caprea, ad immolandum immunda erant, sed comedere licebat, vt patet in litera. Ex casu, vt si bos, ouis, vel capra quam offerre licebat, essent aliquo modo monstruosa in membris per superabundantiam, vel defectum, non licebat offerre, vt patet Leuitic. vigesimosecundo capitulo, sed comedere licebat, vt patet hic. & scriptura distinguit aliquando proprie inter mundum, & immaculatum. maculatum, & immaculatum sunt respectu oblationis: mundum & immundum sunt respectu comestionis: ideo litera exponit hic literam Hebraicam, quia in Hebræo solum habetur. *Siue mundum, siue immundum*.

C Litera nostra dicit immundum hoc est maculatum, vel debile maculatum vocatur non, quod habet pellem variam, sed non licet offerre propter speciẽm, vt ceruum, & damam, & canem, & similia, quia solum tria licet offerre, scilicet ouem, bouem, capram, siue in genere masculino, siue fœminino, vt Leuitic. primo cap. vel quando est in specie immolabilis, sed est mõstruosum. *Debile*. Idest debilitatum per abscisionem alicuius particulæ, vt caudæ, vel aurium, siue testiculorum, vt Leuitic. 22. c. *Siue mundum*. Hoc est integrum. dicitur integrum, idest non debile, ita quòd omnes partes suas habeat, & nulla sit ei amputata. *Et quod offerri licet*. Istæ omnes sunt declinationes mundi, quia nullum animal perfecte est mundum, nisi quod licet offerre. *Sicut capream, & ceruum comedes*. Ly sicut non determinat verbum offerri, sed verbum comedes.

D Si. n. determinaret verbum offerri esset sensus, quod mundum animal esset, quod licet offerri sicut ceruus, & caprea. & hoc falsum est, quia ceruum, & capream offerri non licet. refertur ergo ad verbum comedes. & est sensus, siue mundum sit animal, siue immundum indistincte comedes, sicut comedere soles ceruum, & capream. & posuit de istis duobus animalibus magis quàm de alijs, quia de istis manifestum erat, quòd non deberent offerre sanguinem ante altare, etiam si essent in Ierusalem, vt patet Leui. 17. vbi dicitur, quod qui de venatione vel aucupio animal ferum, siue auem acciperet, quib. vesci licitum est, effunderet sanguinem eius, & cooperiret terra: de ouibus, bobus, & capris, quia licebat ea offerri, non erat ita certum: ideo determinauit per id quod est certum comparans ceruo, & capræ. & dicitur caprea syl-

E uestris capra quæ velocissima est, & oculos acutissimos habet, & cum videt sibi aliquod periculum imminere, de excelsis rupibus se præcipitans super cornua se illæsam recipit, vt ait Isidor. 12. Etymolog. & vulgariter vocatur rebecco. *Absque esu, duntaxat sanguinis*. Hoc valde prohibetur hic, & Leuitic. decimoseptimo cap. & infligitur pœna mortis pro comestione sanguinis: vnde magis abhorrerent Iudæi comedere sanguinem quàm porcum. Et ideo Iudæi conuersi ad Christum valde scandalizabantur videntes gentiles conuersos comedere sanguinem, ideo in primo cõcilio Apostolorum, vbi diffinitum fuit, quòd gentes non obligarentur ad obseruationem cęremoniarum, quantum ad cibos, nec ad alias obseruationes, solum prohibita fuit comestio sanguinis, & suffocatorum, & immolatorum idolis. Sed post ista abolita sunt

cum cęperunt non esse scandalosa: non enim fuit lex illa ad semper, sed ad tempus, ad scandalum vitandum, vt ait Apostolus ad Rom. 14. cap. Alius iudicat diem inter diē, alius iudicat omnem diem, idest aliqui credunt illam obligationem esse ad aliquos dies, vt tempora, & deinde non ad sequentes dies, vel tempora. Alij credunt durare obligationem ad diem omnem, idest semper. *Sed quasi aquam effundes.* Idest totaliter disperges: quia valde abominabile erat sanguinem comedere, & quasi quædā crudelitas erat, ideo multum vetuit Dominus comestionem sanguinis, vt patet hic, & in multis locis.

Sanguinem comedere, quare erat valde abominabile. Quæst. IX.

G Causa autem multiplex est. Prima est, quia videtur esse quædam species crudelitatis, quòd quis comedat animam cum carne, nam anima pecoris in sanguine est, scilicet quòd sanguis est talis complexionis naturaliter, in quo magis reperitur harmonia requisita ad vnionem animæ ad corpus, quam in plegmate, aut cholera, vel aliquo alio humore, nam in sanguine reperiuntur calidum naturale, & humidum radicale temperata, quæ sunt duo principia vitæ, & non reperitur hoc in aliquo alio humore, vel aliqua alia corporis parte. de his autem latius dictum est Leui. 17. cap. Alia causa est, quia sanguis dicitur esse ad expiandum, idest ad purgandum peccata, vt patet infra in litera, non debet ergo comendi, sed debet dimitti, vt sic expientur peccata. nam si quis vellet in sacrificijs comedere sanguinem, vellet comedere id per quod fit expiatio, & tunc nulla expiatio fieret, quia id per qđ expiatio fieri debebat, iam non erat, & fundamētum est hoc, quia cum Deus mandauerit nobis, siue per legem datam patribus nostris, siue per rationem nobis inditam, nō peccare, quandocunque peccauerimus, tenemur ei obnoxij mortis, & quia in morte dat homo animam suā pro se, si debeat fieri commutatio pœnæ, debet fieri dando animam pro anima. recipit ergo Deus ex benignitate sua animam pecoris pro anima nostra, idest, sicut satisfieret ei pro peccato nostro dādo animam nostram, ita satisfiet, quia ipse vult, dando pro anima nostra animam pecoris, sed anima pecoris est in sanguine, vt patet hic, & Leuitici 17. cap. ergo sanguis debet dari Deo, qui pecoribus ꝓ anima est. si autem sanguis Deo non datur, nihil datur, & sic non fiet satisfactio pro peccato. ex supradictis patet ratio fundamentalis duarum cæremoniarum, quæ fiunt in sacrificijs.

Vna est, quòd quando aliquis offerebat aliquod pecus & tradebat sacerdoti, vt immolaret, imponebat manum eius super illud, vt patet Exodi 29. & Leuitici 1. & 4. & in multis locis, hoc erat, quia per istam impositionem imprecabatur conferens pecus, vt pęna peccatorum ei debita transferatur in caput illius pecoris, quod autem ista sit intentio imponentis manus patet aliqualiter Leuitici 1. cap. cum dicitur, masculinum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonij ad placandum sibi dominum, ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem eius proficiens, idest, quòd postquam imposita fuerit sibi manus offerentis, proficiet ad expiationem, quia signatur in tali impositione manuū peccatorum translatio. hoc autem patet clarius Leuit. 16. cap. cum dicitur, postquam emundauerit Sanctuarium, & tabernaculum, & altare: tunc offeret hircum viuentē, & posita vtraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta, atque peccata eorum, quæ imprecans capiti eius mittit per hominem paratum in desertum: cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in desertum, reuertatur Aaron in tabernaculū testimonij etc. Secundum quod sequebatur est. s. quare sanguis animalium immolatorum funditur per altaris quatuor cornua, et tubas eius. s. quòd cum quis peccauit coinquinatus est, sicut autem mundus efficitur cum debitam pęnam passus fuerit, et hoc est vt detur anima sua ꝓ peccato suo, et effundatur sanguis eius, et quia Deus in altari esse iudicatur specialius, quia ibi ei specialior cul-

F tus impenditur, cum aliquis debet pro peccato suo satisfacere, oportebat, vt sanguis eius emundaret altare a coinquinatione, quam nos causaueramus peccando: vt ergo pro eo satisfaciat anima pecoris quæ in sanguine est, necesse est, vt per cornua altaris effundatur, et sic emundabatur totum Sanctuarium per sanguinem ab omnibus contagionibus filiorum Israel, et hoc tam inter sancta Sāctorum, quàm extrà in tabernaculo, in altari thimiàmatum, quàm extra tabernaculum in atrio, vbi erat altare holocaustorum, de his Leuit. 16. cap. quę fiebant semel in anno: sed tunc argues, quòd istud verum est, quando animalia offerebantur Domino, quia tunc sanguis ad expiādum dandus erat, sed quando non offerebantur animalia, sed solum comedebantur, si videtur existere eadem ratio, ergo poterat tunc sanguis comedi. Respōdetur, quòd G dato, quòd tunc nō assumeretur sanguis ad expiandum, quia tamen in omnibus sacrificijs ad expiandum assumebantur, contrahit ex hoc sanguis quandam reuerentiam, vt etiam quando effunditur ab animali, quod immolandum, et offerendum non est, vel dato quòd immolabile sit, tamen actualiter non immoletur ad faciendum Deo sacrificium, sed alias iuguletur animal ad sumendum in cibum. nam etiam tunc non comedetur, ne cum sacrificandum fuerit ad comedendum sanguinem incitemur. *Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti, vini.* Ergo videtur, quòd in Ierusalem, siue in alio loco, vbi esset tabernaculum, licebat eis comedere eas, sed hoc in magnam iniuriam Leuitarum, et sacerdotum redundabat, quibus ista debebantur, vt patet Num. 18. cap. Ideo aliqui dicūt, quòd hoc fuit factum semel post ingressum terræ promissionis. Sed hoc falsum est, quia tunc ista lex H non fuisset seruata, nisi semel. Item in illo anno nihil haberent Leuitæ, et sacerdotes vnde viuerent, quia solum de stipendijs Sanctuarij, sustentabantur. Ideo videtur dicendum, quòd Iudæi quolibet anno duas decimationes faciebant. Prima decimatio erat de fructibus terræ, vel gregibus, seu armentis, et ista non portabatur in Ierusalē, sed Leuitæ ad quos pertinebat, colligebant eam per ciuitates vicinas, quia Leuitæ dispersi per omnes tribus habitabant, vt patet Numeri 35. cap. et de ista nihil accipiebant dantes eam, sed integra ad Leuitas perueniebat, de qua rursus Leuitæ decimam sacerdoti magno dabant, vt patet Nume. 18. cap. Alia erat secunda decima, quam singulis annis separabant de nouem partibus remanentibus, et cum ascenderent ter in anno ante Deum in Ierusalem, vt patet Exodi 23. et 34. capit. sustentabātur in itinere, et in ciuitate de illis, et offerebant de illa decima ho- I stias pacificas, de quibus comedebant abundanter coram Domino conuocantes Leuitas, & satis indigebant ista decima ad cibos suos, & totius familiæ, & Leuitarum, cum ascenderent ter in anno, maxime illi qui procul a Ierusalem morabantur. de ista decima habetur in litera, & magis clare infra 14. cap. & sicut erat de decimis, ita erat de primitijs, quia post primitias quæ dabantur Domino, totaliter separabat sibi quilibet aliquam, tanquam primitiam secundam, quo vteretur in cibos, quando iret ad locum sanctum. sic etiam de primogenitis, quia separato primogenito pro Domino de gregibus, & armentis, separabatur aliquod animal, quod accipiebatur, quia primogenitum ad oblationes pacificas erat. sic de votis, sic de donarijs.

Opin. alioris.

Iudæi quolibet anno dabāt duas decimas & de triennio in triennium tertiam.

Alia decima tertia est, quæ de triennio in triennium separabatur, & dabatur pauperibus, viduis, & pupillis, & K Leuitis in modum eleemosynæ, ne cogerentur propter paupertatem seruire gentilibus, a quibus inducerentur ad cultum idolorum. Et de ista decima infra 14. c. Nicolaus dicit, quòd ista non apparent ex sacra Scriptura, sed salua reuerentia eius satis apparent, quia de prima decima satis patet Num. 18. c. quia illa totaliter datur Leuitis nulla parte remanēte apud dantem, & hoc magis patet Malach. 3. c. vbi Dominus loquitur contra auaros non soluentes totaliter decimas, & primitias, & concludit inferre omnem decimam in horreum meum, & sit cibus in domo mea. ponitur ibi omnis, idest tota. Et satis apparet, quòd solum loquitur de decima quæ dabatur Leuitis, quia dicitur in horreum, ea autem quæ in horreis ponebantur,

bantur, non sumebantur in cibos offerentium. Et ex hoc etiam eliditur illa positio, quæ dicit, quòd de decimis debitis Leuitis dantes accipiebant aliquam paruam partem, quam coram domino comedebant. De secunda decima patet manifestissime infra 14. capitul. vbi sic habetur decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis, quæ nascuntur in terra, per annos singulos, & comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, vt inuocetur in illo nomen eius. De tertia decima patet eodem capitulo, circa finem: Nicolaus concedit primam decimam, & tertiam, sed non secundam. ideo dicit, ꝙ istud quod offerentes comedere debebant, erant carnes pacificarum hostiarum. Sed tunc quæretur, an istæ hostiæ pacificæ erant de prima decima, an non: non potest dici, ꝙ essent de prima decima, quia illa integraliter dabatur Deo, vt supra patuit. Si autem istæ hostiæ pacificæ sint de voluntarijs: ergo nullo modo offerentes comedebant de aliqua decima, & sic nullo modo poterit exponere textum istum, & eum qui habetur euidentius infra decimoquarto capitul. & quando confirmat per id quod habetur infra decimosexto capitul. non concludit, quia ibi dicitur, quòd oblationes spontaneas offerent, & comedent coram domino cum tota familia, & pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis, quia istę oblationes spótaneæ fiebant de decimatione secunda, vel tertia, vel de votis, primarijs, primogenitis, & donarijs secundis, vt supra distinximus, & ista omnia separabat quilibet secundum benedictionem ei a Deo datam, immo si ex illo textu concluderetur non esse decimam, quam ponimus secundam, etiam concluderetur non esse decimam quam tertiam dicimus, quam ipse concludit. Et patet consequentia, quia secunda decima est, vt comedat eam offerens cum Leuitis, vt patet in litera, & tertia quam ipse ponit est pro pauperibus, vt comederetur cum dante, vt patet 14. capitulo, si ergo propter illas voluntarias victimas excluduntur secundæ decimæ pro Leuitis, ita excludentur tertiæ, quia tam Leuitæ quàm paupetes, quàm pupilli, & viduæ comedere debebant cum offerente, vt patet infra decimo sexto cap.

Primogenita armentorum, & pecorum. Non intelligitur hoc de vere primogenitis, quia illa immolabantur domino, vt patet Num. 18. & quicquid supererat de eis ad sacerdotem pertinebat, sed de alijs animalibus separatis ad oblationem pacificam, & eligebantur secunda post primogenita, & vocantur hic primogenita.

An omnia primogenita poterant redimi.
Quæstio. X.

Sciendum pro hoc, quòd quando aliquod primogenitum offerebatur de animalibus, de quibus immolari licebat, non poterat facere sacerdos, quòd redimeretur, i. ꝙ darentur ei pecuniæ pro primogenito pecoris immolabilis, & non ipsum pecus immolabile: hoc autem dominus vetabat, vt patet Num. 18. c. cum dr̄, primogenita bouis, & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: erant namque ista sacrificanda domino, & si redimerentur pecunia, tollebatur immolatio. immolatis autem illis quicquid manebat pertinebat ad sacerdotes: manebant autem post immolationem factam domino omnes carnes ipsius pecoris: nam cum aliquid domino immolabatur, ex hoc, quòd ei immolabatur duo debebãtur ei, s. sanguis ipsius pecoris immolati. nam pars sanguinis erat ad tingendum quatuor cornua altaris, vt patet Leui. 1. c. reliquus sanguis fundebatur ad basem altaris. debebatur etiam adeps, quia omnis adeps domini erat iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. cęterum, quod remanebat facta immolatione, s. totum cadauer pertinebat ad sacerdotum iura, vt patet Num. 18. c. vbi dicitur primogenita autem bouis, & ouis, & capræ nõ facies redimi, quia sanctificata sunt domino: sanguinem tamen eorum fundes super altare, & adipes adolebis in suauissimum odorem domino: carnes vero in vsum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter tua erunt. Quando autem dicebatur de primogenitis, ꝙ prima & vera primogenita comedi non debebant, cum pertinerent ad ius

A cerdotale, vt patet in prædictis, sed segregabant quædam alia quæ essent secundo genita, & accipiebant ista pro primogenitis, & ꝙ comederent coram domino, & sic ꝙ deberet segregare offerens secunda vota, i. si aliquid vouere, quod alia tanta, & similia separaret, vt ipse comederet coram domino. idem de primitijs manuum, ꝙ separarentur secundæ primitiæ hoc quidem secundũ antiquos, quibus videbatur non posse exponi istum textum sine pręiudicio eorum, quæ habentur Nu. 18. c. nisi sic exponeretur, satis conuenienter dicitur, sed nescio ad quid hoc facere oportebat, nam tunc quilibet obligaretur ad dandũ duplum eius, quod dare debebat Deo, siue ex debito per legem siue per votum, quod satis erat durum, & distraheret homines a vouendo, cum tenerentur darę duplum eius, quod vouebant, etiam quia non videtur quomodo ipse offerens ista posset, tam in loco Sanctuarij consumere, s. primogenita, primitias, & vota, & decimas, videtur ergo

B go facilius ad hoc respondendum, ita quòd non ponatur vllum inconueniens, & satisfiat literę, s. ꝙ quando dicitur hic, coram domino Deo tuo comedes, non refertur ad ea quæ potest de iure referri: ista autem sunt ea, quę homo sponte offerre volebat, nam illa erãt victimæ pacificæ & pars illarum eueniebat offerentibus, vt patet Leuit. 6. cap. quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuitic. septimo capitulo, quam partem, coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum, scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota, non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comederent, valde

C peccabant, vt patet Leuitic. vigesimosecundo capitulo, cum dicitur. omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem, qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo, quod comederit, & dabit sacerdoti in Sanctuarium, nec contaminabũt sanctificata filiorum Israel, quæ offerunt domino, ne forte sustineant iniquitatem delicti sui cum sanctificata comederint.

Et si dicas si istud verbum comedes, quod solum ponitur in isto contextu, non potest referri ad omnia, sed solũ ad spõtanea sacrificia, qualiter ponuntur hic omnia ista? Respondetur, ꝙ intendit inducere hic Moyses oẽs Israelitas, vt nullum sacrificium faciant extra atrium tabernaculi, ꝙ erat in vna vrbium Israel, & hoc patet ex superiorib. ideo dicit hic, ꝙ non poterant in qualibet vrbium Israel

D dare decimas & primitias, & vota, atque spontanea sacrificia, sed in loco quẽ dominus elegisset, quia in illo debebat dare oĩa hæc, & comedere quidem non de eis, sed de sacris spontaneis, quæ offerebant, quãdo dabãt decimas, & primitias, & vota, nam ista soluebantur cum ipsi Israelitæ ibant in locum Sanctuarij, & tunc pacificas hostias faciebant, de quibus partes sibi debitas secundum legem comedebant: & si adhuc calumnieris, quia dicitur hic in litera, non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, & primogenita armentorum: ergo videtur quòd in loco quem Dominus elegisset, poterat comedere, cum hic solum vetetur locus indebitus.

Sed hoc non poterat fieri de primis decimis, & primis primogenitis, & primis votis, atque primis primitijs, cũ redundaret in præiudicium sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Nume. 18. cap. ergo oportebat poni secundas decimas, & secunda vota, & secundas primitias, & secunda

E primogenita.

Respondetur, quòd non videtur necessarium hoc totaliter de decimis, tamen quòd plures sint manifestum ex superioribus, & infra 14. cap. etiam declaratur, sed primitias, & vota, & primogenita non oportet esse duplicata: nam hoc quod hic dicitur dirigitur ad totum Israel, & est sensus o tu popule Israel non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, idest, non poteris in quolibet tuorum oppidorum, vt comedantur decimæ, & primitię &c. quia hoc esset facere in quolibet loco Sanctuarium, sed solum poteris comedere in locum quem elegerit Dominus Deus tuus ibi: & tunc verũ est

quòd ille, cuius erant decimæ istæ, & omnia ista, comedebat ista: nam omnia ista ex antè Israelis, & Israel comedebat, nam pars Israel decimas, & cætera quæ hic dicūtur, portabat, & pars eius, scilicet sacerdotes comedebant ea: ideo bene dicitur, quòd tu Israel non poteris comedere decimas tuas, & omnia ista in oppidis tuis, idest in quolibet oppidorum tuorum, sed bene poteris ea comedere in loco, quem elegerit Deus. Quod autem loquatur hic Deus ad totum Israel, & non ad aliquem specialiter de Israel; patet, quia dicitur, non poteris comedere in oppidis tuis decimas, &c. manifestum est, quòd ille qui offerebat decimas, scilicet vnus homo non habebat oppida. ad totum ergo Israel refertur, qui oppida multa, & vrbes habebat.

Decimam frumenti, vini, & olei. Ponit in istis exemplū, & per hoc omnes fructus terræ decimandi, etiam de herbis parui valoris, quæ in vestris hæreditatibus sunt, decimæ dandæ sunt, vt si illæ sint alicuius quantitatis, & veniat nobis ex eis vtilitas, sicut sunt ciminum, & menta, & ruta, & similes, vt patet Matth. 23. capit. cum locutus fuit Christus Pharisæis, dicens, væ vobis Pharisæi qui decimatis mentam, & anethum, & cimmum, & reliquistis quę grauiora sunt legis, iudicium, misericordiam, & fidē: hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Primogenita armentorum, & pecorum.* Primogenita debentur domino ex causa assignata Exo. 13. & supra 6. cap. in istis tamen primogenitum hominis quod principaliter debetur, non est immolabile, sed redimitur quinque siclis, vt patet Num. 3. cap. primogenitum asini mutatur oue, vt patet Exo. 13. cap. primogenita autem ouis, & bouis; atque caprarum non poterant redimi, sed immolabantur domino, vt patet Num. 18. cap. distinguit autem hic litera inter primogenita pecorum, & primogenita armentorum, cum tamen ipsa armenta pecora sint, vocantur primogenita armentorum primogenita magnorū animalium, sicut sunt primogenita boum: pecora vocantur hic animalia parua, sicut sunt capræ, & oues. de his namque omnibus decimæ dandæ sunt. Accipiuntur tamen pecora hic contra communem modum loquendi, quia pecora communiter vocantur animalia magna, pecudes vocantur animalia parua, & secundum hoc armenta sunt pecora, & greges sunt pecudes. Ista primogenita pecorum, vel gregum, vel vt litera dicit primogenita armētorum, & pecudum, non poterat Israel in quolibet loco, vel oppido suo comedere, idest non poterat ea dare sacerdotibus suis in quolibet loco, vt vbicunque vellent, comederent ea, & offerrent ea, sed solum in vno loco quem dominus elegisset. ibi enim immolabant ea offerentes sanguinem, & cremātes adipes eorum, coram Deo in altari holocaustorum, & comedebant totum cadauer, vt patet Num. 18. cap. *Et omnia quæ noueris.* Etiam vota deferebantur, vt siquis vouisset aliquod animal immolabile deferebat illuc, & immolabatur coram domino. De lege autem votorum vtrum animalia quæ vouebantur redimi possent, vel commutari, & quando commutari, & de quantitate precij in commutando, vel redimendo, & de rebus inanimatis, quādo vouebantur habes late Leuit. vltimo cap. in textu, & ibi satis declaratum est. ista ducebantur in locum Sāctuarij, ne offerrentur alibi, quod erat inconueniens, & causa schismatis, atque idolatriæ in Israel, vt declaratum fuit Exodi 20. capit. Secunda causa erat, quia quando aliquis ferebat, id quod vouerat in locum Sanctuarij, erat quidā honor specialis Dei, scilicet, quòd in hoc protestabatur istud votum ad honorem Dei emisisse.

Pecorum, & armentorū differentia.

Et sponte offerre volueris. Istæ sunt hostiæ pacificæ de quibus licebat offerentibus comedere, vt patet Leuit. 7. cap. & tamen non poterant comedere extra locum Sanctuarij, cum non possint aliquid immolare extra locum illum, sicut nunc si quisquam vellet dici sibi missam, & consecrari admirandum illud Eucharistiæ Sacramētum in quocunque loco, non habita differentia locorum, siue turpia loca, siue honesta, siue dicata ad Diuinum cultum siue non, non posset licite fieri, & ob hoc cum aliquis in veteri testamento motus ex deuotione vellet offerre pacificas victimas, quæ spontaneæ sunt, veniebat in locum Sanctuarij, vt innuitur 1. Reg. 2. cap.

De bestijs quādo non licebat offerentibus comedere.

F *Et primitias manuum tuarum.* Idest primitias de laboribus terræ quos manibus tuis exerces.

Aliqui putant hic, quod hic dicitur, & primitias manuum, esse decimas personales; nam decimæ prædiales dantur de fructibus prædiorum, & non vocantur istę personales, quia licet in eis labor personæ requiratur, non tamen tantum pēdent ex labore, & industria personæ, quātum pendent ex cœlesti influentia recepta in prædijs, & ex virtute feracitatis ipsorum prędiorum, ideo magis denominantur prædiales, quàm personales, decimæ autem personales dicuntur, quæ dantur de his, quæ acquiruntur ex laboribus humanis solis, sicuti est in militia, & artibus mechanicis, & cæteris in hunc modum, vt de negociationibus; nam de omnibus quæ homo Christianus licitè acquirit, decimam dare tenetur, vt patet extra de decimis in cap. ex transmissa, & supra declaratum fuit. vocantur autem istæ personales, quia labore personæ, & industria acquiruntur, & non de ipsis agris, vel cælesti influentia recepta in eis, licet per accidens cœlestis influentia, & virtus terræ interdum agant ad augmentum acquisitionis in laboribus personalibus, quia ergo dicitur hic, quòd debemus dare primitias manuum nostrarum, idest de laboribus, vel rebus acquisitis per labores manuum: videtur, ꝙ loquatur de labore personali, & decimis personalibus.

G

Respondetur, quòd non loquitur hic de aliquibus decimis, sed de quodā genere oblationis, quod vocatur primitia, & pertinet ad fructus agrorum, & hoc est ante decimam: vocantur tamen primitiæ manuum nostrarum, quia licet de terræ fructibus ista habeantur, tamen fructus illos laborando acquirimus. decimæ autē quæ personales sunt, non fuerunt in veteri lege, vt declarauimus supra. vocantur autem primitiæ, quia de rebus melioribus dari debent, vt de frumento meliori, & vino meliori, & sic de cęteris. & hoc patet ex deriuatione; nam iste terminus primitia deriuatur de primus, signat autē primus antecessionem, & hoc siue secundum tempus, siue secundum perfectionem: sicut enim quędam priora dicuntur, quia primo nata sunt, ita quædam priora, quia perfectiora sunt; primitiæ autem dicuntur de primis isto modo, quia de rebus primis, idest perfectioribus dari debent, & hoc satis signat dictio Hebraica, quæ ponitur vbicunque nos ponimus primitias, & illa signat segregationem, vel electionem, quia res illæ quæ dantur in primitiam, debēt esse segregatæ, vel electę ab alijs, quod autem ab alijs segregatur, vel eligitur, tanquam bonum segregatur, vel eligitur, & non solum debet esse segregatio, vel electio in primitijs dandis, sed etiam in decimis, & votis, & omnibus alijs oblationibus. ob hoc enim dicunt sacrificium Cain non fuisse a Deo acceptum, quia ex voluntate mala de rebus peioribus offerebat. Abel autē susceptus est, & munera eius, quia de bonis pecoribus suis ad Dei sacrificium eligebat. in oblationibus enim semper hoc obseruandum, & in votis de oblationibus, patet Malach. 1. cap. cum dicitur. si offeratis cæcum ad immolandū, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum nōne malum est? offer illud duci tuo, & si placuerit, & si susceperit faciem tuam dicit Dominus exercituum, & nunc deprecamini Deum, vt misereatur vestri. de votis autem patet Malach. 1. capit. cum dicitur. & intulistis de rapinis clandum, & languidum, & intulistis munus: nunquid suscipiam illud de manu vestra dicit dominus? maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciēs immolat domino debile, quia rex magnus ego dicit dominus exercituum. aliquando autem possunt vocari primitiæ, quia de primis fructibus dantur, sicut fiebat quolibet anno in festo azymorum; nam tunc ferebantur spicæ nouæ ordeaceæ, antequam quicquam de agrorum fructibus colligi inciperet, vt patet Leuitici 23. capit. cum dicitur. cum ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotē, qui eleuabit fasciculum corā domino, vt acceptabilis sit vobis. *Sed coram Domino Deo tuo.* Idest in loco Sanctuarij. *Comedes ea.* i. spontaneas victimas referendo ad eum qui offert qui de his solis partem habebat, vel dicitur. *Comedes ea.* Idest omnia ista tam decimas quàm primitias, & cętera referendo ad

H

I

K

do ad Israel qui ista comedebat: nam Israel offerebat, & Israel comedebat, quia pars Israel comedebat, & pars Israel offerebat, scilicet sacerdotes comedebant, & populares offerebant. *In loco quem elegerit Dominus Deus tuus.* Scilicet in loco Sanctuarij qui a Deo eligebatur ad hoc, vt specialiter ibi coleretur. *Tu, & filius tuus, & filia tua.* Quando aliquis offerens hostias portabat secum filium suum, aut filiam in locum Sanctuarij, illi comedere debebant de sacrificiorum partibus, quia volebat Deus, vt omnes gauderent in sacrificijs eius, & sic inclinarentur magis ad colendum eum. *Seruus, & famula.* Seruus circũcidi debebat, & seruare omnes leges, & cæremonias, vt supra declarauimus. ancilla autem accipitur hic pro ancilla gentili, vel Iudæa, de ancilla Iudæa non est dubium quia illa erat pure Hebræa nata de Hebræis parentibus obligata ad obseruantias legales, maxime quia illa non erat ancilla simpliciter, quia filiam vendebatur, vt Dominus eius acciperet eam in vxorem, vel daret filio suo eadem lege, quod si non fecisset, veniente puella ad nubilem ætatem, scilicet ad annos pubertatis, redibat ad patrem suum, de quo patet Exod. 21. cap. & ibi late diximus ancilla autem de gentilitate assumpta etiam comedere debebat de sacrificijs his: nam sicut comedebat seruus assumptus de gentilitate de sacrificijs, quia circumcisus erat a Domino suo, & obligatus ad totam legem, ita ancilla obligabatur ad omnes Hebræorum cæremonias, & renunciandum idolis, & confitendum Deum cœli esse verum Deum, quem colebant Hebræi, licet non circuncideretur, quia circuncidi non poterat obstante defectu sexus masculini. *Et leuites qui manet in vrbibus tuis.* Loquitur ad totum Israel qui habebat vrbes, nullus autem de Israel vrbes habebat, & dabat Israel de vrbibus suis. 48. ad habitationem sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Numeri 35. cap. hos autem Leuitas habitantes in vrbibus Israel ipsi Israelitæ debebant ducere secum ad conuiuium, quando facerent immolationes victimarum suarum. *Et lætaberis, & reficieris coram Domino Deo tuo.* Intentio Dei erat inducere istos Hebræos, vt desiderarent eum colere, & quia isti erant adhuc valde carnales, inducebat eos Deus per quædam gaudia carnalia, scilicet, vt offerendo sacrificia sua Deo cœli in loco in quo ipse mandabat, profiterentur eum esse Deum verum, & custodirent mandata eius, & cum hoc comedebant, & bibebant de viaticis melioribus & abundantiori modo quàm in alijs temporibus, & locis, & per hæc delectabilia corporalia quæ erant admixta diuino cultui, illi qui erant imperfecti, alliciebantur ad exercendum se in actibus latriæ, & postea per assuetudinem relinquebant istam intentionem, quæ erat delectari corporaliter in comestione talium, & assuefiebant principaliter in cultum Dei, sicut nunc homines per timorem Dei seruilem bene operantur, & per hanc exercitationem in bonis operibus prouehuntur ad hoc, vt ament Deum ex charitate, qua adueniente cessat seruilis timor.

Christi conuersatio qualis erat ad conuertendum gentes. Et quem modum debent tenere prælati & principes, ac potentes Christiani, & diuites ad conuertendum infideles.
Quæst. XI.

HVnc etiam modũ Christus habuit in principio prædicationis suæ, quia eis quos conuertere ad se volebat, familiarem se exhibebat dulciter conuersando, & comedebat, bibebatque cum eis, & sic lucrabatur animos eorum ad se, & postea quicquid diceret eis credebant, & sequebantur viam eius, in tantum hoc exercebat, vt occasione inuenta nequissimi Pharisei vocarent eum voracem & ebrium, et socium publicanorum, vt patet Matth. 11. cap. cum dicitur hic est vorax, et potator vini, et publicanorum socius, et alibi quærebant Pharisæi ab Apostolis Christi, quare cum peccatoribus magister vester manducat, et bibit? ad quod Christus respondit, non est sanis opus medico, sed male habentibus, in quo innuit esse conuersandum cum malis dulciter, si spes est, quòd conuertentur. Et sic valde bonum atque meritorium est, vt aliquis bonus vir eos qui mali sunt, et carnales, bonis tempo

A ralibus oblectet, inuitando eos, et distribuendo eis de bonis suis, vt sic corda eorum ad se trahat, et ipsi postea assentiant verbis eius, et conuertantur; et hoc si viderit in eis spem vllam conuersionis. Et sic licitum est bonis viris et deuotis, qui peruerti a fide, et recta actione non possũt communicare aliquo modo cum infidelibus aliquibus, specialiter vt sic eos ad fidem trahere queant. Etiam licitum est dare alicui Iudæo, vel Sarraceno pecuniam, vt conuertatur ad Christum: nam dato, quòd ipse, qui conuertitur, tunc quando conuertitur, pro solis pecunijs conuertatur, et nihil mereatur, poterit tamen postea pœnitere de hoc fine malo conuersionis suæ, et erit bonus, quod non contingeret si non fuisset conuersus, bona ergo fuit conuersio. Etiam quia postquam cõuersus fuerit ad Christum, poterit cogi ad obseruantias legis Euangelicæ per quam erit bonus, quod non contingeret, si non fuisset cõ-
B uersus saltem per pecuniam. bonum ergo agit qui hoc modo pecunias dat. Item quia qui dat pecunias alicui, vt conuertatur, nullo modo dat ei occasionem ad peccatũ mortale: dato enim quòd conuertatur ad Christum propter pecunias, et in hoc nihil mereatur, melius tamẽ est, quàm quòd non conuertatur: nam manendo in infidelitate mortaliter peccat, si autem conuertatur ad Christũ datis ei pecunijs, si pecuniæ sint causa allicitiua, et Christus sit causa principalis, adhuc ipse conuersus aliquid mereretur, quia propter Christum principaliter mouetur: magis tamen mereretur, si totaliter moueretur propter Christum. si autem moueatur ad conuersionem propter pecunias solum non curando de Christo, nihil meretur sic conuersus, melius tamen est nihil mereri, quàm mortaliter peccare. Ergo bonum est semper, et nullam
C causam mali præbens dare pecunias infidelibus, vt conuertantur ad Christum. de hoc autem. s. quòd cuilibet infideli dari possit licite pecunia, vt conuertatur, et non cõmittitur ibi aliqua symonia, patet in decretis 23. q. 4. cap. vltimo, et 45. distinctione, cap. sincera, et sub tali conditione potest aliquis Christianus contrahere matrimonium cum aliqua Iudæa, vel agarena, scilicet, vt efficiatur Christiana, vt patet in decretis. 28. quæst. 1. cap. caue; scilicet, quòd contrahatur matrimonium conditionaliter, si ipsa voluerit conuerti ad fidem, et sic contrahens non peccat nec punitur per aliquam humanam legem, si autem aliquis contraheret matrimonium per verba de præsenti cum aliqua Iudæa, vel agarena nulla interposita conditione, sed quòd eam simpliciter in vxorem acciperet, dato quòd non consummaretur per copulam, talis contra-
D ctus erit impius valde, et magni sceleris, atque secundũ canonicas, et humanas leges grauiter puniendum: istud tamen matrimonium sic conditionaliter contractum, nõ est consummandum cum muliere infideli, donec ad fidem conuertatur, nam consummare est valde magnum peccatum, quasi si esset accessus simpliciter ad aliquam infidelem mulierem nulla interposita pactione. Et patet hoc, quia cognoscere carnaliter aliquam mulierem infidelem est valde magnum peccatum, nisi iste actus iustificetur per aliquem contractum potentem tollere peccatum, iste autem cõtractus esset, quòd iste vir contraheret cum ipsa muliere infideli conuersa ea ad fidem, si autem contractus fiat conditionalis, scilicet, quòd acciperet eam in vxorem si facta fuerit Christiana, iste contractus nunquam habet aliquas vires donec adimpleatur conditio.
E donec ergo ipsa infidelis ad fidem conuertatur, contractus nullam sortitur firmitatem, ideo cognoscere eam carnaliter est tanquam si cognosceretur sine vlla pactione interposita, quia nihil, & inutile, vel non habens vires æquiparatur: sicut ergo peccaret cognoscendo eam carnaliter ante interpositionem pacti, ita peccauit cognoscendo eam carnaliter interposito conditionali pacto, & tamen, non impleta conditione, & maior pensio potest dari alicui mulieri, vt conuertatur, vt patet in decretis 23. q. 6. cap. iam vero istam sententiam tenet Ioannes & Bernardus super cap. dilectus extra de Symonia. *Coram Domino Deo tuo.* Idest in atrio tabernaculi vbi victimæ comedi debebant. *In cunctis ad quæ extenderis manum tuam.* Idest in omnibus quæ desideraueris, & ad quæ capienda manum extenderis: nam dicebat Deus, quòd quando venirent

Cognoscere carnaliter mulierem infidelem est magnum peccatum.

nirent ad locum Sanctuarij, comederet de omnibus quæ desideraret anima eorum, vt patet infra 14. cap. cum dicitur. Et emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, siue ex armentis, siue ex bobus, vinum quoque, & siceram, & omne, quod desiderat anima tua, & comedes coram Domino Deo tuo, vel aliter. *In cunctis ad quæ miseris manum.* Idest comedes, & lætaberis in omnibus rebus, ad quas extenderis manum tuam, idest in quibus laboraueris extendendo manus tuas ad eas, quasi dicat, quòd de omnibus rebus quas homo haberet, quæ essent comestibiles, & in quibus laborasset, deberet ducere in locum Sanctuarij, vt ibi comederet, & lætaretur, vel aliter. *Lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ miseris manum.* Idest si sic feceris ducendo decimas, & primitias, & vota, atque sacrificia spontanea, & cætera coram Domino in locum, quem elegerit, & ibi epulatus fueris cum filio, & filia, seruo, & ancilla, & Leuitam ad conuiuium vocaueris, lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ extenderis manum idest Deus dabit tibi, quòd gaudes, & reficiaris, idest abundes in omnibus rebus ad quas manum miseris, idest in omnibus rebus quas incæperis, quasi dicat, obseruando ista supradicta, Deus dabit tibi tantam prosperitatem, quòd omnes res, & negocia, quas incæperis, finias, & læteris in eis. *Caue ne derelinquas Leuitem omni tempore quo versaris in terra.* Sed quolibet anno voca eum, quandocunque ascenderis ad sacrificia, sed non tenebantur ad hoc quando peregrinabantur extra terram suam, siue captiui, siue alio modo, quia etiam non tenebantur ascendere ad locum sanctum, cum impossibile eis esset, sed solum orabant contra illam partem mundi, in qua erat locus sanctus, vt patet de Daniele qui orabat tribus temporibus in die contra Ierusalem apertis fenestris domus suæ Dani. 6. cap. & sic orauerat Salomon Deum, vt de terra captiuitatis contra locum illum orantes exaudirentur, vt patet 3. Reg. 8. cap. *Quando dilatauerit Dominus Deus tuus.* Hic ponitur tertium in quo respondetur ad quædam dubia, scilicet de comestione carnis, & dictum fuit hoc supra, sed hoc magis explicatur hic. *Quando dilatauerit Dominus Deus tuus terminos tuos.* Ista dilatatio solum attenditur propter distantiam locorum a loco Sanctuarij, quia non possent adduci pecora ad ostium tabernaculi, vt ibi effunderetur sanguis eorũ. *Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua.* Idest quæ tibi videntur delectabiles valde. mulcebat Deus populum istum dans ei carnalia, quia sola carnalia petat petendo ollas carnium Aegypti, vt Exodi 16. cap. *Procul fuerit.* Ita, quòd non possis faciliter illuc ferre pecora ad occidendum. *Quas desiderat anima tua.* Dicitur anima desiderare impropriè, quia anima nostra nec desiderat, nec odit, nec diligit, nec intelligit, nec habet aliquem alium actum, sed homo desiderat, & diligit, odit, & intelligit, & habet omnes alios actus, quia actiones sunt suppositorum, anima autem dum est in corpore, non est suppositum, vel hoc aliquid, & sic dicit Philosophus 3. de Anima, quòd qui dicit animam tristare dicit eam texere, & ædificare, sed nullus concedit, quòd anima texat, aut ædificet, ergo concedere non debet, quòd tristetur, aut lætetur, & sic de cæteris, sed homo tristatur & lætatur, & ratio est, quia differunt principium agendi, & agens, anima autem est principium agendi, scilicet principium omnium actionum humanarum, vt patet in 2. de Anima. ergo non est ipsa agens, vel non agit. etiam magis patet, quia forma dicitur proprie natura, vt patet in principio 2. Phys. & ibidem dicitur, quòd natura est principium motus, & quietis eius, in quo est, idest principium omnium actionum eius in quo est, sed anima est forma, vt patet in principio secundi de Anima. ergo est principium actionis, & non agens: sed actus solum agentem denominat, ergo homo dicetur agere, quia ipse est agens, & non anima quæ est principium agendi, & hoc est, quod communiter distinguunt formalistæ, scilicet, quod, & quo, idest agens, & principium agendi, vel quod agit, & quo agit, licet ibi quo aliquomodo signat principium instrumentale. animam autem non vocamus principium instrumentale, sed radicale, quia ab ea deriuatur tota virtus agendi secundum omnes modos actionis compositi, principia instrumentalia vocamus

Quæ actiones sint suppositi, non animæ solius, & quo.

F organa potentiarum operatiuarum, & passiuarum. nam organum Græce Latinæ instrumentum dicitur, anima autem media est inter agens, & instrumentum: nam nõ est agens, quia non est ipsa suppositum, quod denominet actio, nec tamen rursus est instrumentum, quia ab instrumento nulla virtus deriuatur, sed potius deriuatur per instrumentum, anima autem non est per quam deriuetur virtus ab aliquo alio, sed est id a quo virtus deriuatur, & sic neutrum istorum existens inter medium eorum est, scilicet principium agendi, & sicut principium agendi non denominatur ab actione, ita nec instrumentum: nam non dicimus, quod oculus videt, aut potentia visiua, sed quod homo videt. cõmuni tamen modo loquendi dicimus animam aliquid agere, vt concupiscere, & odisse, & intelligere, & non solum animam dicimus aliquid agere, sed etiam carnem denominamus agentem, sicut loquitur Apostolus ad Galat. 5. cap. dicens spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis: caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ: & non solum attribuit his concupiscere, sed etiam operationes alias cum dicit. manifesta sunt, autem opera carnis quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum seruitus, inimicitiæ, &c. & postea subdit operationes animæ dicens. fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, &c. In his quidem dici potest, quod licet anima, & corpus non operentur, sed homo operetur, dicuntur tamẽ operari, quia sunt in eis principia operãdi, vel potius ipsa sunt principia operandi, vt anima quidem non intelligit, sed est principiũ intelligendi, non concupiscit, sed est principium concupiscendi. dicitur tamen cõcupiscere, & intelligere, sed hoc de anima bene stat, quòd sit principium operandi, & ob hoc dicatur operari, sed de carne nihil tale videtur, quia caro non est principium agendi, cum caro sit materia, & materia non est principium motus, & quietis, sed ipsa forma quæ propriè vocatur natura. etiam, quia anima dicitur principium omnium actionũm compositi. quomodo ergo poterit esse, quòd caro sit principium alicuius? impossibile quidem est: Apostolus tamen dicit carnem concupiscere, & habere quædam opera, & spiritum concupiscere, & habere alia opera, vel fructus, & omnes istæ concupiscentiæ dicuntur operationes, aut passiones compositi. Anima tamen dicitur principium concupiscentiarum omnium, quæ vocantur concupiscentiæ spiritus, & concupiscentiæ carnis, caro autem nullius cõcupiscentiæ, aut actionis principium est, sed dicitur principium, quia anima nostra rationalis, aut humana, vt melius dicatur, vnica est, & eadem est vegetatiua, & sensitiua, & rationalis, vnitur tamen corpori nostro tripliciter secundum, quòd dat perfectiones trium generum, aut modorum; nam per eandem sumus vegetabilia, vt plantæ: per eam rursus sumus sensitiui, vt pecora, eadem etiam nos rationales efficit, quod ad homines solos est in cætera animantia. Ideo necesse est, vt tribus modis vniatur nobis, vt triplices perfectiones det: secundum enim, quòd dat nobis, vt vegetemur in toto corpore, est, quia totum corpus vegetatur, & hoc faciens digestionem in singulis membris, & applicãs illis, atque assimilans, vt transeat in substantiam mẽbri, sicut anima plantæ quæ solum vegetatur habet, quòd sit in qualibet parte plantæ, licet anima nostra quæ est spiritualis substantia non sit coextensa toti corpori, sicut anima plantæ, quæ est aliquo modo quanta secundum quãtitatem plantæ. Secundo modo vnitur corpori in quantum dat nobis secundam perfectionem, quæ est sensitiuos esse, vt pecudes: secundum ergo, quod operationes animales sunt in pluribus partibus, coniuncta est, cum quælibet res ibi est vbi operatur, habet autem anima secundum, quòd est sensitiua, vel animalis vim sensitiuam, & si magis perfecta est, habet vim motiuam, & cum magis perfecta habet augmentum plurium virium, scilicet potentias quinque sensitiuas exteriores, & potentias sensitiuas interiores, quæ sunt aliæ quinque, & vim motiuam, & vim affectiuam ad quam passiones pertinent, scilicet in vi irascibili, & in concupiscibili: anima autem secundum, quod sensitiua est non vnitur pluribus partibus quàm vniantur istæ potentiæ; nam potentia motiua non est in toto corpore, sed in quibusdam partibus, scilicet in par-

Quare anima humana tripliciter vnitur corpori: & secundum, quod diuersimode vnitur corpori, efficit in eo diuersas operationes.

(Marginal letters: G, H, I, K)

partibus musculosis, & neruosis. vis autē auditiua in certa parte corporis est, s. in organo auditus, & sic de visiua, & cæteris. vires autem interiores sensitiuæ quæ sunt in cerebro eodem modo determinant sibi certam partem corporis, s. cerebrum sola vis tactiua est quæ per totum corpus diffunditur in neruo ramificato, quod est organū tactus. vires autem affectiuæ, scilicet irascibilis, & concupiscibilis, habent certa loca determinata, scilicet hepar, & cor, & similia membra, ita quod ad amandum, vel irascēdum fit motus in istis, & non fit motus in pedibus, aut capite, vel manibus, & sic de cæteris membris corporis. anima autem rationalis secundum, ꝙ rationalis, licet quantum ad substantiam eadem sit in nobis cum omnibus superioribus, tamē vnitur corpori solum quantum ad phātasmata; nam non determinat sibi aliquod organum ad operandum secundum, quod auditiua auditum, & visiua oculos, & sic de cæteris. licet præsupponat actus istarum potentiarum, sed solum requirit actualem conuersionem super phantasmata, sine quibus intelligere nō potest, vt declarauimus Exodi 32. capit. Et ob hoc ponebat Commentator vnitatem intellectus agentis dicens, quod ille vniebatur cuilibet homini per phantasmata, & quādo vniebatur phantasmatibus vnius intelligebat ille, & quando vniebatur phantasmatibus alterius intelligebat alius. Qualiter autem hoc falsum sit, nō est præsentis speculationis. Anima autem secundum, quod diuersimode vnitur corpori, ita efficit in eo diuersas operationes, & quia vnitur, vt vegetatiua, & vt sensitiua, & vt rationalis, necesse est, vt diuersas operationes habeat. quando tamē anima condistinguitur contra corpus, accipitur prout est separata a corpore, non quidem secundum essentiam, scilicet, quod sit extra corpus, sed quia non est alligata alicui operationi organicæ, scilicet, quod operetur per organa, aut in operando consequitur conditionem organorū. Anima autem secundum, quod est vegetatiua est alligata toti carni, quia tota caro vegetatur, & secundum, quod sensitiua est infixa maiori parti corporis, ideo iudicatur eadem cum carne, & omnes operationes, quarum anima est principium vt alligata toti carni, vegetando, aut maiori parti corporis sensitiuum faciendo, vocantur operationes carnis, vel desideria carnis. operationes autem quarum ipsa anima, vt nō alligata partibus corporis est principium, scilicet inquantum rationales, vocantur operationes spiritus, vel concupiscentiæ spiritus, & tunc stat dictum Apostoli, scilicet caro concupiscit aduersus Spiritū, & spiritus aduersus carnem, idest, quod anima est principium quarundam concupiscentiarum quę sunt contrarię concupiscentijs carnis, idest concupiscentijs, quarum ipsa anima est principium, vt est infixa carni, scilicet inquātum sensitiua, & habens vim irascibilem, & concupiscibilem; nam anima secundum quod rationalis, desiderat verum bonum, & contemplationem, atque abstractionē ab his omnibus inferioribus, sed caro concupiscit aduersus spiritum, idest anima infixa partibus carneis, scilicet irascibili, & cōcupiscibili desiderat aduersus ea, quæ determinata sunt per rationem, quia per rationem, & volūtatem rationalem quæ est potentia animæ volumus contemplari, & Deum super omnia diligere. secundum concupiscibilem inclinamur ad fornicandum, & diligēdum ea quæ huius sæculi sunt magis quàm Deum, eadem ergo anima contra se concupiscit, & non concupiscit caro contra spiritum, quia ipsa secundum, quod non alligata organis, scilicet inquantum est rationalis, est principium concupiscendi opposita eis, quorum principium concupiscendi est inquantum est alligata membris, quantum ad vim concupiscibilem, & irascibilem, & hoc modo intelligi oportet dictum Apostoli, ad Galat. scilicet spiritus concupiscit aduersus carnem, &c. sic ergo dicitur hic. *Quæcunque desiderat anima tua*. Idest comedas de omnibus illis quæ concupiscis, cuius concupiscentiæ principium est anima tua, non quidem inquantum est absoluta ab organis, & partibus corporis, sed inquantum est sensitiua habens partem affectiuam, scilicet concupiscibilem, et irascibilem. *Locus autem quem elegerit dominus Deus tuus sit procul.* Erat Dei statutum, vt siquis vellet occidere aliquod pecus, adduceret ad ostiū tabernaculi, vt sacerdos

A immolaret illud domino, s. sanguinem eius, & adipes: nā adeps erat domini iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. capit. si autem locus esset distans, non poterat hoc compleri, quia non possent pecora adduci in locum Sanctuarij, ideo fiebat quod sequitur.

Occides de armentis tuis, & pecoribus. Vocantur armenta magna animalia, vt boues, pecora vocantur hic parua, vt capræ, & oues, & de istis licebat immolari, & poterat occidere ipse qui habebat ea, & comedere in quocunque loco vellet. *Sicut præcepit tibi*. Supra hoc mandauit in isto capit.

Sicut comeditur capra, & ceruus: ita vesceris eis. Idest, sicut capra, & ceruus sunt animalia immunda ad offerendum, & ideo effuso sanguine, & nulla alia solēnitate præmissa comedi possunt: ita animalia quæcunque volueris

B poteris comedere in oppidis tuis, sine aliquibus cæremonijs præpositis. *Mundus & immundus.* Immundi fiebant per tactum mortui, vel animalium morticinorū, siue mulieris menstruatæ, & in fluxu sanguinis, vel seminis, & multis alijs modis, de quibus Leuit. 11. 12. 14. 15. capit. *In commune vescentur. hoc solum caue ne sanguinem comedas.* Idest quilibet poterit comedere de carnibus istis cōmuniter, siue mundus, siue immundus, nec est in hoc aliqua differentia. de carnibus autem hostiarum nullus comedere poterat, nisi mundus, vt patet Leuit. 6. & 22. cap. & qui immundus esset, & scienter comedebat de sanctificatis, moriebatur, vt patet Leui. 7. cap. *Sanguis eorum pro anima est.* Anima enim sedet in sanguine, quia anima vnitur corpori secundum quandam harmoniam repertā in corpo-

C re, & ista est præcipuè in calido, & humido, quæ sunt principia viuendi, ideo dicimus calorem naturalem, & humidum radicale vitam conseruare. Et ista duo reperiuntur in sanguine magis quam in alio humore, ideo sanguis dicitur sedes animæ: animam autem comedere velle horribile est, ideo nec sanguinem comedere debent, quia in pecoribus sanguis loco animæ est. Ratio autem potissima quare sanguinem non comedebant erat, quia omnis sanguis est ad expiandum peccata, vt patet Leuitic. 17. & tangit eam Apostolus ad Hebr. 9. capit. *Iccirco non debes comedere animam cum carnibus.*

An valeat consequentia de qua in litera, de esu sanguinis. Quæst. XII.

D Satis valet ista consequētia, scilicet, quòd horribile est comedere animam alicuius rei, cum sit principium essendi, & viuendi, sed sanguis in animalibus est loco animæ quantum ad bruta; ergo non debet comedi sanguis, & caro, quia tunc comederetur anima cum carnibus, ꝙ horribile est. anima autem in pecoribus comedi non potest, quia nō est in eis anima aliquid quod est, sed aliquid quod est ipsum animal, & per se non est ipsa anima pecorum ens, ideo deficiente illa harmonia secundum quam manebat anima, iam non erit aliquid illa anima, sed nō est sic de anima nostra, quia nō deficit mox, vt homo moritur, immo ipsa anima humana immortalis est, & licet in corpore sit, vt pars speciei, & non sit suppositum, deficiente homine ipsa est suppositum, & hoc aliquid, & habet actus quos ipsa agere dicitur, sicut homo ante agere

E dicebatur, non ergo dicetur sic de homine, sicut de pecoribus, quia sanguis in homine pro anima esse non potest, cum anima maneat. in pecoribus autem sanguis pro anima est. *Sed super terram funde quasi aquam.* Hic manet adhuc sanguis in officio suo, nā cum sanguis sit loco animæ ad expiandum est. cum autem super terram funditur, & non comeditur propter mandatum Dei, fit ei sacrificium de ipso sanguine, sicut cum funditur ad basem altaris in cæteris sacrificijs, & non concrematur, sicut cæteræ carnes, sed solis cornibus altaris tinctis cum sanguine illo, reliquus sanguis ad basem funditur, & hoc generaliter erat in holocaustis, vt patet Leuit. 1. cap. & in victimis pacificis, vt patet Leuit. 3. in victimis autem pro peccato interdum inferebatur sanguis in tabernaculum, vt aspergeretur coram sancto sanctorū, vt pro peccato summi Sacerdotis, vt patet Leuit. 4. cap. & ibi de peccato totius populi, & peccato principis. interdum autem sangui-

iste

iste partim aspergebatur intra sancta Sanctorum contra arcam,& tingebatur cornua altaris thimiamatum,quod erat intra tabernaculum. de aspersione sanguinis contra arcam patet Leuit.16. cap. quia hoc erat in die propitiationis solum, & nunquam in alio die, vel tempore anni intrabat sacerdos magnus in sancta Sanctorum: est autē iste dies propitiationis decimus dies Septembris, vt patet Leuit.23. cap. de tinctione cornuum altaris thimiamatū in sanguine patet infra 30.cap. *Funde quasi aquam*. Idest totaliter funde non retinendo aliquid de illo, quia tibi inutilis est, & in hoc magnum cultum Deo exhibes eius parendo præceptis. *Vt bene sit tibi,& filijs tuis post te*. Quia patres bene agentes non solum merentur sibi misericordiam Dei, sed etiam filijs suis. *Cum feceris quod placet in conspectu domini*. Idest prosperaberis faciendo præcepta Dei. *Quæ autem sanctificaueris, & voueris domino*. Idest illa quę per votum sanctificaueris domino: propriè sanctificare est ad Dei cultum applicare, animalia autem quæ vouentur applicantur domino, quia ei offerri debent, nec alicui licet comedere illa. Sanctificatum aliquid dicitur cum diuino cultui applicatur, siue illud sit tempus, sicut dicimus diem sabbati sanctificatum, vt patet Exo.20.cap. quia ad cultum eius separari debet, scilicet, vt in illo die non vacaret homo mundanis negocijs, sed ad Dei contēplationem reseruaret: sanctificantur etiam res inanimatæ, vt res sacræ quæ ad solius Dei cultum, & nullo modo in vsus humanos conuertendæ sunt, & isto modo vocatur tabernaculum Sanctum, & sancta Sanctorū, & Sanctuarium, vt patet in multis locis, etiam ipsum vnguentū quo vngebantur sacerdotes, & ea quæ in templo erant, scilicet omnia vasa tabernaculi, & thimiama, quod adolebatur coram Domino in altari aureo thimiamatum, sanctū vocatur, & sanctum Sanctorum, vt patet Exodi 30.capit. sanctificantur etiam res animatæ, vt pecora, sicut sunt primogenita, de quibus dicitur Exo.13.capit. sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam tam in hominibus quàm in iumentis: sicut autem ista ex lege sanctificata sunt, ita alia ex voluntate sanctificantur, & ista sunt quæ domino vouemus, quia per hoc iuri nostro subtrahimus, & cultui Diuino applicamus, & potest aliquis sanctificare rem inanimatam, vt domum, vel agrum, & tunc dabatur pro eo certum precium, quod cōstitutum est Leuit.27.cap. & redibat ager, vel domus ad eum qui vouerat. aliquando vouebantur res brutæ immolabiles, vt boues, oues, capras, & tunc, si ista animalia munda erant talia qualia immolari possent, non poterant redimi, nec cōmutari, sed si aliquis conaretur commutare animal, quod vouerat pro alio, tam ipsum, quod commutabatur, quàm id pro quo commutabatur consecrabantur domino, vt patet Leuit.27.cap. & ibi ponuntur aliæ multæ regulæ de votis, & precijs redemptionis votorum, & quid faciendum esset si animal esset immundum, vel ineptum ad immolandum. hic autem solum loquitur scriptura, quando vouebantur animalia, quæ immolari possent, quia tunc ferē da erant in locum Sanctuarij, si autem esset res inanimata, redimebatur, vt supra dictum est. *Venies ad locum quem elegerit Deus, & offeres*. Si tamen locus multum distaret a loco Sanctuarij, poterant primogenita pecorum, vel ea quæ vouerant vendere, siue comedere, & precium eorum afferre in locum Sanctuarij, sicut dicitur de decimis infra 14.cap. *Carnes, & sanguinem super altare Domini Dei tui*. De sanguine hostiæ tingebantur cornua altaris, & reliquus fundebatur ad basim, vt patet Leuitic.3. cap. carnes autem cremabatur super altare, sed aliter in holocaustis, aliter in pacificis, aliter pro peccato, vt supra distinximus. *Sanguinem hostiarum fundes in altari*. Idest ad basim altaris, & non supra. *Carnibus autem ipse vesceris*. Ex hoc patet, quòd istæ erant hostiæ pacificæ, quia de holocaustis, siue pro peccato nihil comedit offerens, vt patet Leuit.1. & 6.cap. de istis pacificis comedit offerens omnes carnes detracto adipe cum renibus, siue lūbis, ad Dei incensum in altari, & armo dextro, & pectusculo ad ius sacerdotū, vt patet Leuit.3. & 7.cap. Cum autem dicitur hic de sanguinis oblatione super altare, & de carnibus: non est intelligendum, quod funderetur sanguis super altare, quia solum tingebantur cornua eius 4. & fundebatur reliquus

Quæ sanctificari poterant.

F ad basim, sed dicitur fundi in altari, idest in circuitu altaris. semel autem solum fuit sanguis fusus super altare, sed tunc non erant datę leges de ritibus sacrificiorum, scilicet quando fuit confirmatum pactum legis inter Deum, & Israel: nam cum occisi fuissent boues, & hirci, vt ait Apostolus ad Hebr.9.cap. & sanguis eorum receptus in crateris medietas sanguinis super altare fusus est, reliqua autē medietas cum aqua, & lana coccinea ad aspersionem populi fuit: de his habetur Exo.24. cap. ibi autem ratio fuit specialis, scilicet quare dimidia pars sanguinis fuisset in altari fusa. Quod autem dicitur hic de carnibus, quod ipse comedere debebat offerens, sed in quasdam distinguitur, quia aut erant carnes animalium immolatorum, vt hostiæ pacificæ, aut hęc animalia, vt vota immolabantur, si autem essent animalia habentia carnes in pacifico sacrificio oblatas, pertinebant ad ipsos offerentes quædam
G partes eorum, sicut determinatur Leuit.3.& 7.atque 8.capit. si autem essent animalia ex voto data, non poterant carnes eorum comedi ab ipsis immolantibus, siue offerētibus ea, quia ista pertinebant ad iura sacerdotalia, vt patet Num.18.cap. ista distinctio vera est. sed non conuenit ad præsens: nam hic dicitur de votis, scilicet quæ autem sanctificaueris, & voueris domino, &c. ideo dicendum, quod aliquod animal immolabile poterat dupliciter voueri. Vno modo, quod voueretur simpliciter, scilicet dicendo ego voueo istud animal Deo, & tunc per votum totaliter abdicabat a se ouem, aut bouē, vel aliud animal, quod vouebat, & transibat in ius sacerdotū, vt patet Numeri 18.cap. cum omnia vota ad eos pertinerent. si autem votum est cum determinatione, vt si dicatur. ego voueo facere Deo hostiam pacificam de vno ariete, vel boue,
H tunc ex eo quod vouerat, tenebatur facere illud sacrificium, tamen remanebat sibi potestas comedendi de animali immolato secundum partem determinatam ei a lege. tantum enim nunc comedere poterat vouens de animali sic immolato, sicut si immolasset illud in hostias pacificas, & non vouisset, quia quando vouit istam conditionem sibi reseruauit, scilicet, vt offerret illud animal tā quam hostias pacificas, & sic stat hic litera, quod de voto comedere quis posset. *Obserua, & audi*. Hic ponit conclusionem intentam, scilicet non colere idola, quia omnia supradicta sunt de modo colendi Deum, cui maxime repugnat idolatria. *Obserua, & audi*. Ponuntur ista verba duo, quia vnum notat attentionem, & aliud notat consensum, scilicet obserua, idest diligenter attende quæ dico. *Et audi*. Idest exaudi, scilicet consentiendo, quia aliàs auditio nihil prodest, cum non sequetur exauditio. *Quæ*
I *præcipio tibi*. Frequenter repetit ista Moyses, quia sciebat istum populum pigrum ad obediendum mandatis Dei, & exequendum ea, ideo oportebat eum crebro moneri, vt diligenter aduertat. *Vt bene sit tibi, & filijs tuis post te in sempiternum*. Idest si tu audis mandata Dei, & opere cōples, dominus dabit tibi vitam, & prosperitatem omniū bonorum temporalium, & non solum tibi, sed etiam filijs tuis meritis tuis, quia cum patres sunt boni, Deus propter eos miseretur filijs, vsque in mille generationes, siue vsque milia, vt patet supra quinto capit. & Exodi 34. *In sempiternum*. Ponitur hic sempiternum secundum, quòd aliàs in sacra Scriptura poni cōsueuit, scilicet pro magno tempore, non tamen pro vita æterna, quia pater quantūcunque bonus sit, nunquam meretur pro filio vitam æternam, nisi cum filius bonus, est, & tunc ipse pro se mere-
K tur. indirecte tamen potest mereri pater pro filio vitam æternam, quia per bona opera sua promeretbitur, vt Deus dirigat filium eius in viam salutis æternę.

Animal immolabile dupliciter voueri poterat.

Conclusio intenta, scilicet non colere idola.

Cum feceris quod bonum est, placitum in conspectu Domini Dei tui. Idest, quòd faciendo ea quæ coram Deo placita sunt promeremur pro nobis, & filijs nostris bonum, bonum autem, & placitum idem est alicubi. nāque placitum, & bonum non sunt idem, quia non amamus semper ea quæ sunt bona simpliciter, sed quæ videntur nobis, vt patet in principio 8. Ethicorum. Deus autem qui regula æterna est, & non deficit ab eo, quod secundum se est verum, & bonum, semper vult id, quod est secundum se bonum, ideo bonum, & placitum coram eo idem sunt.

Cum disperdiderit dominus Deus tuus. Hic ponitur tempus

Tps cōplexionis horum preceptorum.

pus complexionis horum præceptorum, scilicet postquā ingressi essent in terram possessionis, & gentes destructæ essent ipsis composita pace quiescentibus. *Ante faciem gentes.* Idest, quòd faciet eas non posse stare ante faciem tuam, quia dato, quòd illæ gentes pugnarent interdum cum Israelitis, tamen confestim terga vertentes agebantur in fugam, & hoc forte, quia crabrones effugabant de quibus dicitur Exodi 23.cap. *Ad quas ingredieris possidendas.* Idest quarum terram possidere debes, quia ipsas gētes nullo modo possidere poterant, scilicet, nec faciendo eas tributarias, nec subijciendo in seruitutem, quia nullum fœdus licitum erat cum eis, vt patet Exod. 23. & 34. & infra 20. cap.

Et possederis atque habitaueris in terra earum. Idest, quod expuleris gentes, & acceperis terram eorum, & pacifice possederis.

B *Caue ne imiteris eas.* Colendo idola, sicut ipsæ coluerunt. *Et requiras cæremonias earum.* Scilicet inquirendo quales ritus habuerunt gentes illæ in colendo Deos suos, ideo non erat licitum Iudæis tunc legere aliquos gentilium libros continentes Deorum cæremonias, nobis autē licet, quia non est occasio idolatrandi in nobis sicut in eis erat. Item, quia oportet habere testimonium ex his quæ foris sunt, ideo beatus Paulus arguens cōtra Philosophos Athenienses vsus est auctoritate poetarum, & sapientum testimonijs vtitur. *Postquam fuerunt te introeunte subuersa.* Idest postquam tu intraueris, & possederis terrā Chanaan, ipsæ gentes, quæ ante possidebant iam non erunt, cum necesse sit prius te delere eas, quàm teneas terrā earum, destructis eis cum eam tenueris non debes inquirere cæremonias earum, scilicet qualiter illæ gentes coluerunt Deos suos, scilicet, quod quærerent ab alijs gentibus vicinis, vel in libris gentium, quas deleuerant: neutro.n. modorum horum facere debebant. Quòd autem ipsi inquirerent cæremonias gentium, quæ fuerant in terra illa, videbatur esse, quia gentiles putabant quamlibet terram Deum suum habere, & quemlibet Deum determinatas cæremonias cultus, & quando non obseruabantur in terra illa cæremoniæ Dei illius, putabant gentiles ob hoc euenire omnes plagas quæ eueniebant, sicut patet de his quos rex Assyriorum adduxerat de terra sua, vt habitarent in vrbibus Samariæ, quas expoliauerat Iudæis cultoribus terræ illius, & cum isti gentiles cępissent habitare in terra Samariæ, non timebant Deum verum: ideo misit in eos Leones qui occidebant eos, & tūc nunciatum fuit regi Assyriorum in hunc modum gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariæ, ignorabant legitima Dei terræ, & immisit in eos dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quòd ignorent ritum Dei terræ. & sic vetabat Deus verus, qui erat Deus Hebræorum, ne Iudæi expulsis Chananæis de terra, putarent illam terrā habere certos Deos, qui determinarent sibi certas cæremonias, quas tenerentur facere habitatores terræ si vellent in pace viuere, sed quòd ipsum solum tanquam Deū verum timerent, & a nullo alio formidarent. ad hoc autem vehementer prompti erant Israelitæ, ideo vetat eis Deus ne aliquando talia inquirant. sic dicitur eis Hieremi. 10.cap. iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cœli nolite metuere: ad idem admonet eos Leuit. 18.capit. ne sequantur cæremonias accolarum terrę, quia sicut terra euomuit illas propter peccata sua, ita euomet Iudæos, nisi obseruent mandata Dei, quando talia egerint, qualia illæ gentes quæ ante habitauerunt in terra.

Duplex litera expositio.

E *Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos, ita ego colam.* Potest esse duplex sensus. vno modo, sicut ipsæ coluerunt Deos suos Baalin, Astaroth, &c. ita ego colam Baalin, & Astaroth, vel sicut ipsæ coluerunt Deos suos per tales cæremonias, ita ego per easdem colam Deum meum, & hoc magis consonat superioribus, quia dicebatur, quòd nō requirerent cæremonias gentilium, & inferiori, quia dicitur non facietis sic domino Deo vestro. *Omnes abominationes quas aduersatur Dominus.* Idest quas odio habet.

Fecerunt. Quia dæmones a Deo permissi quantum potuerunt gentes a vero Dei cultu abstraxerunt per quasdam vanas superstitiones, ideo Deus odio habebat istas cæremonias. Abominationes operati sunt gentiles in terra illa, quæ displicebant in oculis Domini, colendo valde obscæne Deos suos, & ab omnibus istis abominationibus mandat Deus Iudæos cauere: magna enim abominatio est, quòd eo relicto alius Deus colatur, qui non est Deus, ideo non licebat Iudæis relinquere Deum suum, & colere Deum alium mutando nouos Deos, & de hoc conqueritur Deus per Hierem. capit. 2. dicens transite in insulas Cethin, & in cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiuscemodi, si mutauit gēs Deos suos, & certe ipsi non sunt dij. populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum. obstupescite cęli super hoc, & portæ eius desolamini dicit dominus. Alia abominatio est Deo, quòd ipse colatur cum alijs dijs: nam ipse est verus Deus, atque bonum summum. dij autem gentium aut dæmones sunt, aut nihil sunt. quòd ergo compararetur aliqua creatura, & aliquando illa quæ est vilissima, Deo in honore, magna abominatio est, & istam abominationem faciebant Samaritani, quia Deum cęli timebant, & tamen quilibet Deum suum colebat, atque ei sacrificabat, vt patet 4.Reg. 17. cap. hoc autem Iudęis vehementer cauendum erat, ne cum Deo suo vero alium colerent: alia abominatio erat, quòd Deus verus, qui summum honestum est, secundum turpissimas cæremonias gentilium Deorum coleretur: honestissimo namque Deo purissima oblatio conuenit, & hoc volebant facere quidam Iudæi; nam putabant cęremonias debitas fore diuersas terris diuersis, & quia nolebant totaliter præuaricari, nolebant dimittere Deum suum pro alio Deo, tamen miscebant, vt vtrumque secundum eorum iudicium complerent, scilicet colebant Deum suum verum, ne viderentur eum deseruisse, & vt placarent Deos terræ illius, volebant immolare Deo suo secundum consuetudinem Deorum terrę il-

C lius, idest qui prius culti sunt in terra illa. Deus autē abominatur hoc, quia sicut secundum veritatem ipse solus Deus est, ita ipse solus vult coli, & quia nullus potest statuere cęremonias debitas cultui Dei, nisi ipse Deus, ideo non debet coli secundum aliorum falsorum Deorum cęremonias, sed secundum cæremonias quas ipse statuerit, & hoc est, quod vetat hic dicens. non facietis sic domino Deo vestro, idest non coletis eum eo modo quo coluerūt gentes istę Deos suos. commiserunt peccata valde grauia, vt patet infra, quia aliqui coluerūt Deos immolantes eis filios suos, vt erat quantum ad Deos Samaritanorum qui erant de Sapharnain, scilicet ad Ramelech, & Anamalech dijs Sapharnain: committebant etiam peccata cum pecoribus, & Sodomitica, & incestuosa, vt cū sororibus, & matribus, vt patet Leuit. 18. cap. mille etiam turpitudi-

D nes quæ fiebant in alijs sacrificijs, vt in sacrificio priapi fiebant mille inhonestatum genera, scilicet demonstratio verendorum sacerdotis priapi, & deinde confluxum ad actum venereum: nam expletis sacrificijs quasi vocalibus priapi sequebantur sacrificia realia ipsius priapi, scilicet conuentus ad coeundum, siue sub locis frondosis, & obscuris, siue in locis subterraneis, & specubus, de quo creata fuit magna lues in Israel: nam priapus in abscondito celebrabatur, & conuenientibus multis exercebantur opera turpissima, ita vt mater regis Asa esset princeps eorum, qui colebant priapum, & vacabant illi operi nefario, vt patet 3.Reg. 15. multi quoque alij modi turpissimi obseruabantur in sacrificijs aliorum Deorum gentilium, cum quæque gens pro sua capacitate turpitudinibus, & obscænis libidinibus abundaret. de his sacrificijs Marcus varro in libris sacrorum, & Ouidius in libris Fastorum, & Augustinus in plerisque libris de ciuitate Dei: ideo dixit Deus, quòd istæ gentes fecerant omnes abominationes in dijs, quia per omnem modum scelerum versabantur. *Fecerunt dijs suis offerentes filios suos, & filias comburentes igni.* De ista combustione aliquid diximus Leuit. 20. cap. Erat enim magnum idolum, quem Iudæi Moloch vocant, i. regem, vel principem aliorum idolorum, & illud cupreum, vel alterius metalli, & incendebatur ex parte interiori quousque inflammaretur, tunc ponebant pueros teneros, siue puellas in manibus illius idoli ardentis, psallentibus sacerdotibus in vasis musicis, & magna voce concinentibus, ne voces pueri morientis a parentibus audirentur, & tunc dicebāt puerum a dijs ad

ad æthera raptum,& hęc erat dęmonum gratissima oblatio,cum Deus illam maxime abhorreret. *Quod pracipio tibi hoc tantum facito*. Quia aliqui in cultu Dei volebant obseruare cæremonias scriptas in lege, & insuper cæremonias quas obseruabant gentiles. *Nec addas quicquam.* In colendo Deum supra id quod est in lege.

Et si dicas contra, quia Christus dixit Luc.10. capitulo, quicquid superogaueris ego veniens reddam tibi. in quo laudat,& promittit mercedem magnam his,qui super ea ad quæ obligantur ex lege, aliquid boni operis supererogant.

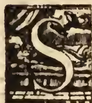
Respondetur, quòd facere aliquod bonum supra legem sanctum est,sed facere supra legem aliquid quod est contra legem,hoc malum est,& prohibetur hic. *Nec minuas*. Faciendo minus quàm mandat lex,de his dictum fuit late supra cap.4. & ibi vide.

An facere supra legem, idest opus supererogationis sit peccatum. Quæst. XIII.

COnsiderandum autem est, quòd facere supra legem est aliquando malum,& aliquando bonum, sicut est de actibus virtutis. nam virtutes sunt inter duo extrema, quorum quodlibet est vitiosum,qñ autē aliquis excedit a medio modicum,non dicitur male agere, quia medium in materia virtutis non ponitur indiuisibile, sed habens quandam latitudinem. Dum autem aliquis intra illam latitudinem est,adhuc non excessit medium, nec dicendus est malefacere. Et ob hoc contingit virtuosos viros inter se non cōsonare totaliter,quia medium, intra quod virtuosi sunt,latitudinem habet. si autem medium illud esset indiuisibile,necesse esset omnes virtuosos eadem, & totaliter similia facere.& isto modo dato,quòd lex mandet aliquid, quod nos possumus facere plusquam mādat lex,& bene agemus,quia illud est intra latitudinem, vtpote si lex mandauit ieiunare vna die, & nos velimus ieiunare duobus, vel tribus, bene agimus, & valde meremur,nisi forte in lege vetitum sit aliquid eorum,quę nos agimus,vt si lex mandauit vna die ieiunari,& mandauit non ieiunari diebus dominicalibus: nos autem volumus ieiunare tribus non peccamus, quia non exceditur medium. si tamen in illis diebus velimus ieiunare diem Dominicam, peccamus, quia iam est extra medium cum sit contra mandatum legis. Si tamen aliquis tantum velit ieiunare,vt penitus nihil comedat,aut valde paucum, quod ad vitam non sufficit, iste est extra medium, & in plus agendo peccat. Si autem lex mandat abstinere a fornicatione,si autem aliquis abstineat etiam a coitu matrimoniali nolens accipere vxorem, ita quod sit in viduitate,vel virginitate,magis agit quàm lex mandet,tamen bene agit,& valde laudatur, quia omnia ista adhuc sunt infra medium. Tamen si Deus mandaret abstinentiam a fornicatione,sicuti nunc mandatum est,& mandaret multiplicationem generis humani per honestas nuptias, sicut fuit in principio generis humani,cum dixit primis parentibus,crescite,& multiplicamini, & replete terram,vt patet Genes.1.cap.& postea iterum post diluuium, vt patet Genes.9.cap. si aliquis existentibus his edictis abstineret a fornicatione secundum vnum edictum illorum, & non a fornicatione,sed etiam ab actu matrimoniali volēs in virginitate manere peccaret,quia excedebat medium virtutis. est autem hic medium virtutis determinatum a lege,scilicet,quòd debeat vitari fornicatio,& non vitetur matrimonialis concubitus. inter vtrumque autem est medium.qui vero,vel a nullo coitu abstinet, vel ab omnibus abstinet,his positis extra medium est. Sic autem hic sacrificare quidem cum omnibus his cæremonijs quæ supra positæ sunt,est medium in isto actu latriæ determinato a lege si autem aliquis in aliqua istarum defecerit,a medio recedit,& male agit. si autem aliquis obseruare velit non solum has,quæ positæ sunt,sed insuper plures nullam istarum tollendo,recte ageret,nisi lex determinaret non esse magis agendum: lex enim determinare potest medium virtutis,quia leges sunt positæ a sapiente viro,cum sapientis sit ordinare, vt patet 1.Metaph. sed medium in virtute est secundum rectam rationem, & sicut sapient deter-

F minabit,vt patet 2.Ethic. ergo lex potest assignare rectissime medium in qualibet virtute,si ergo lex dixit debere tales & tantas cæremonias obseruari,& non aliquid amplius, si aliquid plus obseruetur necesse est esse malum, cum sit extra medium. ista autem lex quæ hic ponitur,s. quod præcipio hoc tantū facito domino,nec addas quicquam, nec minuas: intelligitur hic specialiter in sacrificijs:nam in alijs generibus humanæ actionis,licet contra legem agi nunquam licite possit, licite tamen agitur intra legem,quia non immediate est extra medium,si supra legem agatur. In sacrificijs tamen erat aliquid speciale, quia nec poterat licite agi contra legem,nec supra legem & ratio huius est, quia Iudæi erant proni ad cæremonias gentilium, & si permitterentur agere vltra certam regulam,daretur eis occasio àd idolatrandum, & cuilibet immolandū, vt vult, & sequendū omnes cæremonias gen-
G tilium,ideo rectum valde fuit, vt certa regula daretur in sacrificando,& nec aliquis posset addere, vel diminuere, quia quouis modo pertinebat ad occasionem idolatriæ. Non est autem sic in alijs actibus, vt si quis ieiunet magis quàm mandat lex, vel magis abstineat a coitu quam lex mandet,quia in his non est occasio alicuius mali immediate, sicut in sacrificando, ideo quandocunque iste textus allegetur nihil agit ad propositum, nisi cū inducatur in materia sacrificiorum,de qua hic loquitur specialiter.

CAP. XIII.

H *I surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit, quod locutus est, & dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos, quos ignoras,& seruiamus eis:non audies verba Prophetæ illius, aut somniatoris,quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum,an non in toto corde,& in tota anima vestra. Dominum Deum vestrum sequimini,& ipsum timete,& mandata illius custodite,& audite vocem eius. Ipsi seruietis,& ipsi adhærebitis. Propheta autem ille, aut fictor somniorum interficietur,quia locutus est, vt vos auerteret a domino Deo vestro,qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit vos de domo seruitutis,vt errare te faceret de via quam tibi præcepit Dominus Deus tuus, & auferes malum de medio tui.* *Non sunt audiendi falsi prophetæ.*

I SI *surrexit* supra dictum fuit de modo diuini cultus,hic agitur de euitando,& destruendo idolatriæ ritus,quia vnius oppositorum destructio alterius est confirmatio. Et ponuntur tria. primo ponitur pęna Prophetæ,vt fallat aliquid prædicentis. Secundo ponitur sententia personæ coniunctæ in consanguinitate,vel affinitate ad idolatriā persuadetis ibi. *Si tibi voluerit persuadere.* Tertio ponitur destructio ciuitatis idolum colentis ibi. *Si audiris in vna vrbium. Si surrexit in medio tui prophetes.* De modo prophetiæ dictum fuit Num.12.c.& 22.

De quo propheta hic loquatur Moyses: Præterea quot modis prophetia siue verius scientia de futuris haberi potest, & an omnis talis cognitio vere possit dici prophetia. Quæst. I.

K PRopheta autem qui hic dicitur, malus est, vt patet ex fine, quia ad malum incitat,& ista prophetia improprie dicta,quia omnis prophetia Spiritu sancto dictante fit,vt patet 2.Petri.cap.1. sed ista non est a Deo, vt communiter,potest tamen ista prophetia esse a Deo aliquod bonum,& ille qui suscepit eam ex malitia sua conuertit ad malum,vt Balaam qui a Deo reuelationes recipiebat,sed per eas contra Dei voluntatem facere nitebatur volendo maledicere Iudæis,v. patet Numer.22.& 23.& 24.capitulo, sic etiam de Caipha,qui a Spiritu sancto locutus est, vt patet Ioan.11.ca. sed verba illa ad malum intellectum retorsit, & Deus permittit istum deprauare verba sua ad tentandum gentem illam, vt patet infra, sicut hereticos in Ecclesia permisit ad confirmandum sacram Scripturam,

ram, & vt nos cautiores redderet, & multæ veritates notæ fieri eni: si enim hæretici non fuissent, tanta claritas nõ fuisset, & sapientia in Ecclesiasticis doctoribus, quia otiũ ingenia eneruaret, magni autem labores magna ingenia acuunt. Poterat etiam ista prophetia a Deo esse mediate, ita quod aliquis verus Propheta audiret aliquid a domino: deinde falsus Propheta audiens a vero Propheta antequam alijs notum fieret, publicaret: & tuncadiungeret, quod irent ad colendos Deos alienos. Potest iste Propheta a dæmone reuelationem recipere, & hoc dupliciter, quia aut dęmon istam cognitionem habuit diuina reuelatione, vel angelica, qua sæpe multa dæmonibus reuęlantur, vt profuit membris Christi saltem indirecte, & tunc est vera prophetia, quia est de supernaturaliter cognitis: aut illa sunt cognita a dęmone solo lumine naturali, vel per temporum experientias, & tunc non est vere prophetia, quia ista naturaliter cognosci potuerunt: sic aliquando dæmon prædicit bellicas clades futuras, & locorum destructiones, quia aliquid intellexit ex motu cęli: aliquid autem ex his quæ homines moliuntur, sed nõdum ad publicum prodierunt, quæ tamen ipse quibusdã signis cognoscit, sicut ait beatus Antonius corrigens monachos suos contra dæmonum astutias, & habetur in vitis patrum. Quandoque dæmones aliquos de longinquo venientes cognoscunt, & in alijs remotis locis prædicunt eos tali die ad locum illum venturos, quasi res antequam fiant cognouerint. Quandoque ex re inchoata finem operis coniecturant, sic si viderint magnas pluuias in Æthiopia esse, denunciat in Ægypto Nili magnam inundationem futuram, quia Nilus de Aethiopia per Aegyptum transit. hoc autem non ex aliqua diuina cognitione, sed ex naturæ agilitate prædicit, quia subito quæ in diuersis terrarum partibus fiunt, considerare potest. Contingit tamen, quod aliquando in his fallatur, quia causas ex quibus futura prænosticauerat, Deus aliorsum vertit, & sic dæmonum falsitas demonstratur. Potest etiã aliquis homo per considerationem cursus astrorum aliqua futura perscrutari in tali certitudine, qualẽ Deus, & natura permittunt, & licet Propheta non sit, videtur tamẽ alijs Propheta, quia futura cognoscere solius Dei esse putant, non refert quocũque modo horum cognoscat, dum tamen dicto suo malum finem non adiungat. *Si surrexerit in medio tui Prophetes.* Id est de populo tuo, quia si aliquis gentilis aliqua futura eis prædiceret, semper putarent eum a dæmone suscepisse, quanto magis adiungendo talem finem, quia semper suspectus esset, ideo siue bonum, siue malum diceret, non crederent ei. *Aut qui somnium se vidisse dicat.* Distinguit hic inter Prophetam, & videntem somnium: Prophetæ enim habent duos gradus, quia aliqui a Deo reuelationem recipiũt in vigilia, aliqui in somnio, vt patet Num. 12. capit. & in istis reuelatio in vigilia clarior, & maior est, ideo hic vocatur solum Propheta qui aliquid vigilans vidit, vel audiuit a Deo: qui autẽ per somnium non vocatur Propheta. In hoc autem nõ multum refert, quia siue aliquis audiat in vigilãdo, & videat, siue hoc in dormiendo patiatur, si tamen intelligit id, ꝙ repræsentatur, & scit, quod a Deo fuit, ea quæ videt aut audit, Propheta est: & patet, quia cognitio tanta in nobis de his, quæ naturaliter cognosci non possunt, sed supernaturaliter eleuamur Prophetica est. Primo dicebatur, quod videns aliquid aut audiẽs, videat quod dicitur, aut repræsentatur intelligẽns illud, vt patet Dan. 10. cap. cum dicitur intelligentia opus est in prophetia, siue in visione, ideo licet Pharao viderit septem spicas, & septem vaccas pingues, & totidem spicas percussas vento vrente, & vaccas macilentas, vt patet Gen. 41. c. & Nabuchodonosor qui in somnijs vidit statuam auream, argenteam, æream, ferream atque fictilem, vt patet Dan. 2. cap. & de alio somnio, scilicet de arbore magna in qua habitabant omnes aues, & sub ea conuersabantur omnes bestiæ terræ: nam hoc somnium non intellexit, ideo quæsiuit a Daniele, vt patet Dan. 4. cap. idem patet de Balthasar qui vidit tres digitos scribentes in pariete, & literam legere nesciuit, nec interpretationem eius inuestigare, vt patet Dani. 5. cap. secundum est, quod ipse qui est Propheta, quantum ad somnia cognoscat illa somnia a Deo venisse; nam

Propheta, & videns somnium differunt.

A dato, quod aliquis videat aliquod somnium, cuius interpretationem cognoscat, quia naturalem causam habeat, forte non vocatur Propheta, sed naturalis inquisitor: nã sicut ipsum somnium causam a natura habet, ita & cognitio sua radicem naturaliter habet suæ cognitionis, quia sicut se habent res ad esse, ita se habent ad cognosci. Prophetæ autem solum vocantur illi, qui Diuina gratia veritatem aliquam supernaturalem, aut supernaturaliter cognoscunt, in his autem quæ per nosipsos speculando, aut dæmonum perspicacitate cognoscimus, licet omnibus alijs occulta sint, Prophetæ dici non possumus: nam sicut nos naturaliter cognoscimus, ita & dæmones naturaliter solum cognoscunt, cum nihil nunc in verbo cognoscant, sicut ipsi Angeli beati, sunt tamen acutiores dæmones in naturali cognitione quam nos, quia dæmones omnia quę
B naturalia sunt, cognoscunt, cum intellectus eius sit superior naturaliter ipsis rebus naturalibus, & non est in potentia ad illa, sed est in actu illorũ, sicut nos in actu principiorum, & adhuc perfectius ipsi cognoscunt, & magis sine discursu ipsas naturales conclusiones quam nos naturæ principia. de his autem Exodi 23. capit. dictum fuit, quando ergo dicitur hic, quod aliquis dicit se vidisse somnium, non est sensus, ꝙ dicat se solum somniasse aliquid, & cognoscere interpretationem eius, quia ex hoc non est immediate Propheta, nec propter hoc iudicatur esse Propheta, sed iste debebat dicere se vidisse somnium, id est, quod Deus ostenderat ei aliquam visionem in somnijs, & quod declarauit ei, quæ signabat illa visio, tunc enim Propheta dici poterat, & habebant locum ea quæ in hoc cap. continentur, quia poterat esse verus Propheta, vel fallere populum inducendo ad idolatriam, vel alia mala.
C *Et prædixerit signum.* Id est aliquod futurum, quod signet eum verum dicere, vel a Deo dicere, & illud non sit valde mirabile, quia non prædicitur magnum bonum, vel magnum malum. *Atque portentum.* Id est magnum mirabile. vel signum est aliquid, quod cito venit, vel immediate monstratur, & dicitur signum, id est argumentum demonstrans veritatem dicti. sic conuersio virgæ in colubrum vocatur propriè signũ, quia dictis verbis per Aaron immediate fecit illud, vt veritas verborum demonstraretur. portenta vocantur quæ post futura prædicuntur, & dicuntur portenta quasi procul tendentia, id est procul futura. *Et euenerit quod locutus est.* Quasi dicat, antequam eueniat, quod prædictum est, nullam certitudinis constantiam habet dictum Prophetæ illius, sed si eueniat tunc aliqualiter mouere posset audientes, & tamẽ vtrum dicto eius credant, vel non credant ex his quæ post adiun
D get, demonstrabitur. Nam si aliquid dixerit, & ad confirmationem illius aliquod signum futurum, vel portẽtum prædixerit, & euenerit signum vel portentum, & postea subiunxerit aliquod malum ex hoc malo, quod subiũxit, patet, quod ille malus Propheta sit, quia impossibile est, quod Deus mandet nobis colere Deos alienos, cum ipse hoc maximè detestetur, & zelet. Alia autem quę iste Propheta dixit, & fecit, vt quædam tentatio a Deo missa fuerunt, ideo tali Prophetæ quantumcunque vera dicat, si talia mala subiungat assentiendum non est, cum cõstet hoc malum esse super omnem veritatem. si autem his factis, & dictis bonum aliquod subiunxerit, quod legi cõgruat credendum est bonum esse talem Prophetam, & a Deo missum, & tanquam veritatem dicenti assentiendum est ei. *Et dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos.* Scilicet
E dimittendo cultum veri Dei. *Quos ignoras.* Scilicet esse Deos, quia non demonstrauerunt tibi per magna signa potentiæ Diuinæ, quod dij sint, sicut ego tibi demõstraui, ideo me Deum esse cognoscis. *Non audies verba Prophetæ illius.* Quia quæcunque signa faciat, satis constat, quod a dęmone loquatur, quia impossibile est totaliter, quod Deus mandet dimitti cultum suum, & coli dæmones, & alias creaturas. iudicabitur ergo, quod illud signũ a dæmone, & non a Deo factum est, quia Deus non est cõfirmator falsitatis. Potest tamen contingere, quod Propheta falsum dicat, & quod Deus miraculum faciat ad petitionem illius Prophetæ, sed in hoc distinguendum est, quia aut Propheta dixit aliquod verum admiscendo falsitatem, aut puram falsitatem dicit. Si autem puram falsi-

Dæmones sunt nobis acutiores in naturali cognitione.

Notio mali Prophetæ.

Deus non est falsitatis confirmator.

falsitatem dicat, impossibile est Deum illam falsitatem per miraculum confirmare: non quidem, quia Deus impotens sit facere miraculum quandocunque voluerit, sed quia fidelis est, & veritas est, & seipsum negare non potest, vt patet 2. Timot. 2. capit. si autem veritatem falsitati admixtam dicit, distinguendum: quia aut veritatem, & falsitatem simul dicit ante operationem signi vel portenti; Aut primo dicit veritatem puram, deinde operatur miraculum, & post coniungit falsitatem.

Si primo modo, impossibile est, quòd Deus ad confirmationem veri, & falsi coniunctorum mirabile operetur, quia seipsum negaret, ac si solum vel purum falsum confirmaret, quia admixtio veri, & falsi est quædam copula tua quę ad falsitatem vnius partis tota falsa est. Item sequeretur absurdissimum, scilicet, quod non esset certum verum omnia, quę Christus dixit, vera essent, cum ipse miraculis diuinis confirmauerit, si miraculum vel signum a Deo verum & falsum simul confirmare posset: quia cum nos contra infideles sic arguamus, Christus ad confirmationem legis euangelicæ signa fecit, quæ a solo Deo fieri possunt, ergo vera est. negaretur enim consequentia. Et responderetur quòd aliquando Deus per miraculum verum & falsum coniunctum confirmat. Si autem accipiatur secundum, scilicet, quòd prius propheta dicat puram veritatem, deinde operetur miraculum, post admisceat falsum, vt si diceret aliquis propheta, quòd Deus iudicaturus esset in fine seculi omnes homines, deinde miraculo comprobaret, post diceret. Nunc ergo mandat vobis Deus, quòd eatis ad colendum idola, & hoc modo propheta falsum dicens miraculum demonstrare potest: nec potest dici ex hoc, quòd Deus falsitatem affirmat, quia miraculum solum respicit præcedentia immediate, & nō subsequentia: quia si diceremus, quòd facto signo semper veritas sequeretur, daremus quòd ille propheta, nunquam amplius mentiri, vel errare posset: sed hoc falsum est. & non est maior ratio, quòd propheta mentiri posset magno tempore post signum factum quam immediatè, cum signum solum ad præcedentia referatur: si autem dicatur aliter, quòd propheta diceret aliquibus sic, Deus demonstrabit vobis nunc tale miraculum, vt credatis eis quæ dicam vobis, oportebit quòd miraculum ad futura respiciat. respondetur, quod prophetiæ nunquam cōsueuerunt sic fieri, sed quòd verba proponantur, & miraculum subsequatur, quia certior modus est iste audientibus quàm alius. Si autem talis modus prophetiæ daretur, tūc dico quòd illud signum erat confirmatiuum illorum verborum quæ immediate propheta ille diceret, & non omnium quæ diceret in tota vita, & tunc non posset ille propheta dicere nisi verum, quia Deus non permitteret eum dicere nisi verum, ne signum suum falsum esset. & sic habetur de Balaam cui Deus reuelabat, quòd populo Israëlitico benediceret; ipse autē conabatur siquo modo posset maledicere, vt patet Num. 23. capit. & 24. ideo dixit non possum aliud bonum, vel malum dicere, nisi quòd dominus posuerit in ore meo. si autem daremus saltem per impossibile, quòd ille propheta falsitatem diceret, & videretur facere aliqua signa quę solus Deus facere posset, negādum esset, quòd aliquid faciebat: sed diceremus quòd maleficijs aspicientium oculos ludificaret: sicut patet de Antichristo qui falsissima contra catholicam fidē proferet, & videbitur confirmare illa per miracula, quæ solus Deus facere potest, vt mortuos suscitare, & similia. quæ omnia falsa erunt, & per solam ludificationem sensuum procedent, vt ait Apost. 2. Thes. cap. 2. cuius aduentus erit secundum operationem Sathanæ in omni virtute, signis, & prodigijs mendacibus. de his aliqualiter dictum fuit supra quarto capit. *Quia tentat vos Deus vester.* Idest permittit talia circa vos fieri, vt per tentationes virtus appareat, quia virtus in infirmitate probatur. 2. Cor.

Aduentus Antichristi qualis erit.

An Deus tentet homines, vt litera sonare videtur, & quomodo intelligitur dictum Iacobi, quod Deus intentator malorum est. Quæst. 11.

ALiquis arguet contra hoc, quia dicitur, quod Deus tentat homines. nam Iacobi primo dicitur, nemo

F cum tentatur dicat, quod a Deo tentatur, ipse enim neminem tentat. Deus enim malorum intētator non est: vnusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus, & illectus. Respondetur, quòd tentatio dicitur dupliciter; quædam est tentatio Dei, quædam vero hominum, idest quædam tentatio est contra Deum. quædam cōtra homines. tentatio contra Deum dicitur velle accipere experiētiam circa aliquam rē quid Deus faciet in illa, vt si quisquam voluntariè exponat se periculo rogans, vt Deus liberet illum, & ideo se exponit, vt videat vtrum Deus liberabit eum, & sic quomodocunque quispiam vult accipere experientiam de aliquo pertinente ad voluntatē diuinam vel potentiam, scilicet volens scire vtrum Deus talem rem possit, & quomodo possit, & an velit eam facere, tentat Deum: quia quærit experientiam de eo, de quo certus esse debebat, & repugnat tentatio Dei fidei existēs quædam species infidelitatis: nā de eo quod quisque pro

G certissimo tenet, experientiam capere non desiderat. de hac tentatione diximus Exo. 16. & 17. cap.

Alia est tentatio contra hominem, & ista est triplex. quædam est quæ nihil aliud est, quàm instigatio, aut promotio hominis ad malum: alia est quæ est deiectio hominis directè in solam pœnam. Alia est quæ est eleuatio hominis ad maiorem excellentiam. Prima est tam in bonis quàm in malis. Secunda etiam in eisdem. Tertia in solis bonis.

Tentatio contra hominem est triplex.

Primo modo dicitur tentatio qua aliquis allicitur directè ad malum, vt quod quis ad actum venereum instigetur, vel quod quis ad iram vel ad furtum, quia ista directe mala sunt, & tentatio isto primo modo est a nobis a principio intrinseco, scilicet, quia in nobis sunt passiones ad libidinem, & iram, & furtum, & de hac loquitur directe Iacobus in auctoritate allegata, quod patet applicādo eam. nemo cum tentatur, idest cum tentatur, vel instigatur ad libidinem, vel iram, & similia quæ mala sunt; dicat, quod a Deo tētatur, idest, quod Deus dat ei illud desiderium, vel instigationē ad illud directe malum, & subdit ibi litera immediate causam, quare nullus debet dicere se tentari a Deo, scilicet Deus enim malorum intentator non est, idest Deus nunquam tentat hominem dādo, vel causando in eo desiderium ad mala, & istæ tentationes quas patimur, sunt quædam desideria incitantia ad malum. ergo non debetis dicere, quod Deus tentat vos, quod autem sic intelligi debeat patet: quia ista litera solum debet habere duos sensus, scilicet Deus intētator malorum non est, idest Deus non tentat homines malos, vel Deus non tentat homines incitando eos ad malorum desiderium. Primus sensus stare non potest, quia si accipiatur tentatio non pro ea quæ est ad peccatum, sed pro pœna inflicta non solum irrogatur bonis, sed etiam malis: imò malis magis supplicium irrogat quam bonis: necessario ergo manet alius sēsus, scilicet, quòd accipiatur pro desiderio rerum malarum, scilicet, quòd Deus malorum intentator non est, idest quòd Deus non tentat nos instigando, vel inclinando nos ad mala. Et patet, quòd ista litera non recipiat, nisi duos istos sensus: quia fundatur tota ista sententia super illum genitiuum malorum, & ille genitiuus solum potest signare duo: quia aut stat ī masculino genere, & tunc signat malos homines, & sic stat primus sensus, scilicet quòd Deus non est tētator malorum, idest non tētat malos homines Deus. & iste sensus improbatus non est: aut stat iste genitiuus malorum neutro genere, & tunc signat res malas, sicut nomen substantiuū, & sic stat secundus sensus, s. quòd Deus non est tentator malorum, idest ad malas res; nam nō potest exponi, quòd Deus non est tentator malorum, idest malarum rerum, scilicet, quòd Deus non tentat malas res, quia cum impossibile sit ipsas res tentari, non dicetur, quòd Deus non tentat malas res, quia superfluum esset dicere, sicut si diceretur Deus non comedit lapides: necesse est ergo illam manere sententiam.

Prima tentatio.

H (beside: gatur ad libidinem)

I (beside: Deus non tentat homines incitando)

K (beside: batus non est)

Confirmatur etiam hoc clarissimè ex ipsa litera Iacobi subsequenti. ipse enim, i. Deus neminem tentat, scilicet illiciendo ad mala desideria, quod sic intelligendū necessario est, quia si loquamur de omni tentatione falsum erit satis manifeste, cum sæpe in sacra Scriptura reperiamus

quòd

quòd Deus multoties tentauerit homines, & declarat cū subdit, vnusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus: ecce qualiter concupiscentiam nostram dixit esse tentatricem nostri & non Deum. & sic declarauit se intellexisse de tentatione, quæ est instigatio ad malum actum, nam actus isti ad quos inclinant passiones mali sunt, quando nos eos tentationes vocamus: iste autem tentationes semper sunt a nobis, quia concupiscentia quę est principium intrinsecum nos allicit ad hoc et abstrahit a iudicio rationis, sicut ipse Iacob, dixit, nec tamen tollitur ex hoc quin et ipsum exterius obiectum tentet, cum sit apprehensum sub ratione pulchri et boni, atque conferentis nobis. nam tentatio isto modo dicitur instigatio ad malum, sed ipsum obiectum quod exterius est instigat nos aliqualiter, ergo tentat, et sic siquis videat pulchritudinem, allicitur ad actus venereos: si viderit cibos bene conditos, allicitur ad sumendum eos qualitercunque, sed non computat Iacobus ipsum obiectum exterius tanquam tentans, quia illud nihil agit, nisi in virtute principij inclinati, si enim passiones quæ sunt primum intrinsecum adsunt, et obiectum aliqualiter moueat, facilius celebrabitur actus. si tamen obiectum prius sit, et secundum totam suam virtutem moueat, passionibus non existentibus, vel confractis, non fiet motus, nec tentatio: sic patet de perfecte habituatis circa temperantiam, siue in tactu, siue in gustu. nam cum habitus perfectus sit, necesse est passiones esse domitas, vel expulsas, et quòd per habitum quasi naturaliter inclinemur, cum habitus sit ex consuetudine, et consuetudo sic altera natura, vt patet per Arist. in 7. Ethico. et tunc licet talibus viris apponantur obiecta pulchra fruibilia secundum tactum, aut delectabilia secundum gustum: tamen non mouebuntur deficiente ipsa passione. nam motus passionis est magis necessarius, et fortior, quam motus obiecti, cū ipsa passio moueat ab intrinseco: obiectum vero ab extra mouet: quæ autem intrinsecus sunt fortiora sunt. mouet autem bonum vel pulchrum extra apprehensum in ratione amati, et desiderati, mouet autem passio in ratione amantis et desiderantis: mouet etiam bonum extrinsecum in ratione obiecti et finis: mouet autem passio in ratione principij efficientis: motus ergo passionis fortior est quam motus obiecti, quia motus finis est intentionalis: motus autem efficientis principij est realis: est ergo obiectum, vt adiuuans: sed non vt perfecte mouens, licet ab ipso principio motus sit: est autem passio ipsum motum causans, ideo licet obiectum prius interdum ad tentationem adiuuet, passio tamen est ipsa quæ tentat. Et isto modo loquendo manifestissimum est, quod dicebat Iacobus scilicet quòd Deus tentator malorum non est, & ipse neminem tentat, quia licet reperiamus quòd Deus alicui pęnas inflixerit, nunquam tamen legitur, nec poterit reperiri, quòd aliquem virum incitauerit ad fornicandum dando ei desiderium venereum, vel dando alia desideria turpia, quæ necessario ad malum sunt eo modo, quo nos vocamus illas passiones, siue proprius tentationes. Secunda tentatio est, quæ est deiectio hominis directe in solam pęnam, licet indirecte, & secundum quòd tentatio est, est occasio ad culpam, & isto modo omnes pęnarum inflictiones sunt tentationes, quia licet pęnæ secundum se nō sint malum culpæ, sed potius sanatiua culpæ: sicut ait Arist. in 2. Ethi. dicens pęnas esse medicinas quasdam interiorum, tamen sunt hominibus occasio malum faciendi, vt pote quia aliquis propter pęnas, quas sustinet, peccata committit, vt pęnas illas euadat, sicut cum quis videt sibi mala imminere, & actualiter infligi, nisi Christum negauerit, dimittit fidem Christi, vt pęnas non subeat, vel quas sustinet euadat, & si non infligerentur ei istæ pęnæ, non negaret fidem Christi, fuerunt ergo ei istæ pęnæ occasio culpæ, & sic si quispiam a proximo suo mala sustineat, prouocatur ad odium, & maledictiones quæ mortalia peccata sunt: istæ tamen pęnæ interdum infliguntur ab eo, a quo infliguntur ad hoc, quòd is cui infliguntur per eas in mortalia peccata prolabatur: & isto modo Deus nunquam tentat quemquam, quia Deus malorum tentator non est, idest nunquam hominem tentat irrogādo aliquid, vt male agat, nam hoc iniustissimum est, qđ

Motus passionis fortior è motu obiecti.

2. Tētatio

A de Deo concedere, aut cogitare nefas est, coincidit autem iste modus cum primo, scilicet quia sicut concupiscentiæ secundum se inclinant ad talem actum, quæ secundum se malus est, ita qui sic infligunt pęnas ad hoc infligunt, vt per eas homines agant id quod malum est: sed in hoc solo differentia est, quia concupiscentiæ ab intrinseco sunt: pœnę autem ab extrinseco, & iste modus tentandi conuenit dæmonibus, qui inuident charitati nostræ, nec alium vnquam tentandi modum tentent: & hoc modo Sathan percussit omnia bona Iob permittente Deo, & nouissime corpus eius, vt eum ad peccandum induceret, de quo Iob primo, & secundo cap. conuenit autem interdum iste modus hominibus, qui ex sola inuidentia charitatis fraternæ perturbant eos, vt in mortalia prolabi faciant, quod quidem immanissimum scelus est, & est in spiritumsanctum. nam nihil iam malitiæ superest, cum
B quis charitati proximi sui tantum inuidet, cum ex solo desiderio destruendi charitatem eius eum frequentibus lacessit iniurijs, atque contumelijs afficit, talis autem pęnarum inflictio rectissime tentatio dicitur: aliquando autem pęnæ nobis infliguntur, & nobis malorum occasio sunt: & tamen non infliguntur ab his, a quibus infliguntur, vt peccatorum occasiones sunt, sed ex alia causa. Et tunc est differentia in illatione harum pœnarum ad hoc quòd tentationes sint. nam quædam iuste infligūtur, quędam vero nequiter: secundum autem quòd pœnę iustius infliguntur, minus habent de ratione tentationis. cum autem magis iniuste, magis tentationis naturam habent, cū maiorem ad male agendum occasionem præstent, quia cum homines pœnas iniuste patiuntur, magnus dolor eis est: cum vero iuste inferuntur ęquanimius tolerant, iuxta
C illud poeticum.

Pœnas qui patitur quas non tolerare meretur.
Tristior efficitur quam si merito pateretur.

Licet econtrario esse deberet: quia cum maiori gaudio deberet aliquis tolerare cum iniuste patitur, quæ cum iuste punitur: quia maiori honore dignus est, qui iniuste patitur, quàm qui iuste. Sic enim clamauit Socra. cum Athenienses eum veneno necare publicè vellent, & hoc vxor eius cognosceret plorans clamauit, o Domine mi, qui innocens moreris: ad quam Socra. tace inquit, quoniam melius innocentem quàm nocentem mori: cum ergo alicui pęnæ iuste infliguntur, licet aliquis ex illis ad malum moueri possit, tamen non consueuerunt vocari tentationes, quia non mouetur aliquis rationabiliter ex talibus pęnis cum promeruerit eas. Et si iste modus pęnarum inflictarum vocetur tentatio, dicemus quòd Deus tentat nos, qa
D interdum per seipsum nobis pœnas infligit in punitionē scelerum nostrorum, vt patet Leuit. 26. & Deuteron. 28. & per totam scripturam sacram: etiam dicemus quòd iusti iudices tentant nos, quia pęnas nobis iuste infligunt, per quas induci possumus ad malum, sed quia iuste infliguntur non debent cessare iudices ab inferendis eis, etiā si aliquod malum ipsi patienti sequeretur, vt pote si diceret punitus se desperaturum, nisi pœnæ illæ remitterentur, ei non deberent remitti, si talia crimina egisset, in quibus lex imponeret pęnam mortis, quia aliàs destrueretur totus ordo politicus, qui præferendus est bono vnius hominis, etiam spirituali. nam iudices hoc quòd regunt, curare debent, quòd autem aliquis desperet, quia infliguntur ei iuste pęnę, a malitia eius est, cui non potest imponere legem, aut remedium ipse iudex, cū pertineat ad aliud
E superius principium, scilicet ad Deum qui gratiam apponit, vel non apponit: ideo iudex faciendo quòd lex mandat, amplius curare non debet siue bonum, siue malum sequatur. Quando autem pęnæ iniuste irrogantur quantum ad eum qui irrogat, habet maiorem rationem tentationis, & qui sic irrogat non solum peccat, quia male agit sed etiam quia mali occasio est, & hoc modo nunquam Deus tentat hominem, quia ipse nihil iniuste agit, permittit tamen nos illa pati, quia licet ipse qui agit iniuste agit, tamen ipse qui patitur, iniuste non patitur, sed valde iuste: nam si iuste non pateretur impossibile erat Deum permittere talia pati, quia tunc cessaret iustitia prouidentiæ: quicquid enim Deus permittit, iuste permittit.

Quis modus tentādi conuenit dæmonibus.

Cū maiori gaudio quis debet tolerare pœnas cum iniuste patitur quam cū iuste.

Et si dicas quare ergo permittit, quòd ille qui agit, agat iniusta? Respondetur quòd Deus non permittit illū agere iniusta, quia id quod ipse agit iustum sit, cum inferat pœnas tali homini, cui Deus inferendas esse iudicauit: agit tamen mala voluntate, cum non agat propter quod debet, aut qualiter debet, & sic de cæteris circunstantijs: hoc autem non potest Deus consentire, vel dissentire: quia agere mala voluntate, vel qualiter non oportet, non est aliquid positiuum, circa quod Deus habeat causalitatem iustam vel iniustā, cum causalitas solum sit ad ens, vt declarauimus de hoc magis Exo.23. capit. in ista tamen tentatione quæ est per irrogationem pęnarum circa eādem actum numero, possunt esse plures radices maioris, aut minoris tentationis, vt pote si dæmon alicui homini suggerat percutere alterum, hic dæmon suggerit, homo percutit, Deus permittit: dæmon autem solum suggerit, vt iste qui percutit percutiendo male agat, & qui percutitur patiendo charitatem perdat saltem affectus tædio, aut iniurijs lacessitus: homo qui percutit, ideo percutit, vt vlciscatur de vera iniuria, aut extimata: Deus qui idem permittit, ideo permittit, vt qui percutitur corrigatur, vel saltem malum culpæ per ordinem pænę dirigatur, & hoc modo summa prouidentia res nostras omnes in bonum dirigit, nec tanta mala nos agere possumus, quanta ipse potest in bonum ordinare, cum sit proprium diuinitati ex malis ipsis bona elicere, vt declarat Boetius de conso. libro quarto, prosa.6. & hoc modo tota rerum vniuersitas in perfectissimo ordine perseuerat, cum per illam summam potentiam, id quod malum creditur, in bonum dirigitur: atque ita bona sunt cuncta

3. Tētatio. quæ sunt. Accipitur tertio modo tentatio, prout est pęnæ inflictio, quæ est directe inflicta ad maiorem excellentiam, & hæc proprie ad Deum pertinet, qui nobis sæpe angustias præparat, vt ad maiora bona eleuet: & sic dicitur quòd tentauit Deus Abraham, vt patet Genes. 22. capit. scilicet, vt virtutem eius perfectiorem redderet per obedientiam duram. & eum cunctis gentibus notum faceret, virum esse notabilem. & sic dicitur sæpe in sacris scripturis, quòd tentauit eos Deus, & inuenit dignos se, & quòd tanquam aurum in fornace probauit electos dominus.

Differt autem iste tertius modus tentationis a superiori, quia pœnæ quæ infliguntur modo superiori, a Deo non infliguntur ad tentandum, licet per accidens sint tentationes, sed infligebantur ad puniendum mala facta, etiam ea quæ ab hominibus nobis infliguntur, Deus in pœnam malorum directe euenire permittit. Mala autem quæ infliguntur nobis tertio modo, ideo infliguntur, vt meliores efficiamur, & non directe in pœnam alicuius mali pręteriti, sicut dolor ille quem sustinuit Abraham, & angustia triduana quando obediuit immolare filium suum, & vsque ad tertium diem ambulauit cum eo, quando vidit montem, in quo eum immolaturus erat, vt patet Genes.22. capit. in his autem tribus diebus compassione vnigeniti sui charissimi, quem illico occisurus erat, quantam angustiam pius ille pater Abraham tolerauit, vix intellectu concipi potest, sed hæc angustia non ei directe in pœnam alicuius peccati data est, sed dubium non sit eum in aliquo peccato tantam apud Deum angustiam meruisse, sed ad augmentum virtutis, & famæ promulgationem. nam sic dixit textus, quòd tentauit Deus Abraham, & non dixit puniuit, quasi pro aliquo reatu talis irrogaretur angustia. Nunc autem cum dicitur tentat vos Deus, non potest intelligi, quòd ista tentatio pertineat ad primum modum. nam Deus malorum intentator non est: idest non tentat aliquem, vt male operetur. Et si arguas contra, quia iste Propheta malus male suadet, scilicet vt dimittant Deum suum, & sequantur deos alienos.

Ad hoc respondetur, quòd ista tentatio potest pertinere ad primum, vel secundum modum, prout quædam pœnæ inflictio, & non potest accipi, quod ipsa dicitur esse a Deo tanquam volente nobis tales irrogare occasiones, vt deficiamus a charitate eius. Pro quo distinguendum, quia quando aliquis Propheta sic mendax veniret, & faceret signa, aut portenta secundum eum, F qui supra declaratus est modum, aut populus peccauerat grauiter contra Deum, aut manebat in cultu Dei: si autem populus manebat in cultu Dei, & gratus erat illi, ista tentatio pertinebat ad tertium modum. scilicet, quòd Deus faciebat, vt virtus populi maior esset, qui talibus tētationibus restitisset, sicut angustia inflicta Abrahæ, cum mandatum fuit ei, quòd immolaret filium, erat ad virtutem eius augmentandam, quia talis erat Abraham, vt non esset tunc in aliquo graui peccato, pro quo specialiter talem angustiam meruisset, licet considerando generaliter satis Abraham illam pęnam mereretur ex alijs negligentijs, vel peccatis. & tunc est sensus. *Tentat vos Deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non.* Idest istud malum & occasio peccandi, quod illatum est: ideo Deus vester permisit, vt vobis eueniret, vt sic manifestaretur magis virtus vestra, scilicet, G quòd amor vester ad eum esset cognitus, & maior efficeretur resistendo aduersitati: si autem Israelitæ grauiter peccauissent contra Deum, quando ista egissent contra eos falsi Prophetæ, pertinebat ista tentatio ad secundum modum tentationis, scilicet, quòd sicut in vindictam delictorum Deus eis pęnas alias immissurus erat, vt famem, hostem, & pestem, morbos, & similia: ita permittebat in eos occasionem male agendi dari, quia vt declarauimus late Exodi quarto, & nono, cum diximus de modo, & causa obdurationis: Deus dat pęnam hominibus pro peccatis, & quanto maius peccatum est, tanto pœna maior est, & si peccatum maximum, & pęna erit maxima.

Inter pęnas autem est differentia secundum magnitudinem: nam sicut quodlibet peccatum quantumcunque paruum habet magis de ratione mali quàm pœna quantacunque sit, eo quòd pœna est mala secundum quid; peccatum autem est malum per se: ita quantumcunque H aliqua pœna magis accedit ad rationem, vel conditionem peccati, tanto peior: & quia pœna corporalis nihil habet secundum se de culpa, vel de inclinatiuo ad culpam, si detur aliqua pœna quæ directe sit occasio culpę, licet ipse qui infligit, non infligat eam, vt sit occasio ad culpam, illa peior erit quam quæcunque pęna corporalis, & sic cum induratio sit id, quod magis attendit ad conditionem peccati inter cętera, quæ peccatum non sunt, nulla pœna est maior inter eas quas Deus viuentibus dat.

Sic ergo occasio quælibet alia ad peccandū licet non sit obstinatio, quia magis habet de ratione culpæ, quam I pęna quælibet corporalis, potest dari pro peccato, & non pro quolibet datur, sed pro magno, & hoc modo cum Iudæi infregissent pactum domini non confringentes aras gentilium, & inientes cum eis fędera, Deus dedit eis in pœnam, quòd haberent occasionem ad peccandum, vt patet Iudic.2. capit. cum dicitur. Angelus Domini ascendit de Galgala ad locum flentium & ait: eduxi vos de Ægypto, & introduxi in terram pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum ne facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius in sempiternum, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam, quare hæc fecistis? quamobrem nolui delere eas a facie vestra, vt habeatis hostes, K & dij eorum sint vobis in ruinam. ecce qualiter pro pœna peccati dedit eis occasionem peccandi, non quidem quòd ideo ipse daret, vt peccarent, sed dedit in pœnam, per quod ipsi vere inclinarentur ad peccandum, & tunc est sensus literæ huius. *Tentat vos Dominus Deus vester.* Idest, quia peccastis contra eum tentat vos, idest permittit vos tentari: omnia namque quę Deus permittit ipse facere dicitur, & cum ipse permittebat, quòd talis malus propheta ad vos veniat ita fallens, dicitur tentare vos, & sic dicitur de omnibus alijs malis, quòd ipse agat, quia nullum malum infligitur, quod ipse non permittat: ideo omnia illa facere dicitur, vt patet Amos.3. c. cum dicitur, si erit malum in ciuit. & Dominus non faciet, quasi dicat non, ita namque intelligi debet, vt patet ex his, quæ procedunt in litera eiusdem proph. *An diligatis eum an non.* i. sic notum fiet vtrū diligatis

gatis eum, an non, cum vobis talis euenerit aduersitas.

Sed adhuc argues, quòd non posset hoc intelligi de tentatione secundo modo dicta, sed necessario de tentatione tertio modo dicta: quia hic dicitur, quòd tentat Deus istos, vt notum fiat vtrum eum diligant, an non. ergo solum fit ad demonstrandum vtrum Deum diligant, & nõ fit ad infligendũ eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum: velle autem demonstrare vtrum aliquis Deum diligat, non fit ad infligendum eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum: velle autem demonstrare vtrum aliquis Deum diligat, vel non diligat, ad tertium modum pertinet.

Respondetur, quòd si solum fieret talis pœnarum inflictio, vel talis permissio Dei, vt innotesceret vtrum diligerent, vel non diligerent Deum Israelitæ, pertineret ad tertium modum tentationis. si vero notent consecutionẽ pertinet ad secundum modum, scilicet, quòd non dicatur, quòd ideo tentat Deus, vt notum fiat vtrum diligant eum, vel non: sed quòd Deus tentat illos immittendo eis pęnas pro malis factis: & per illas pęnas illatas notum fiet vtrum eum diligant, vel non: similis modus loquendi habetur Iudic. 2. capit. in fine, vbi ponuntur quædam ad solam pœnam malorum factorum, tamen exprimuntur verba similia istis, scilicet iratusque est furor domini in Israel; & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meũ, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire contempsit; ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, vt in ipsis experiar Israel vtrum custodiant viam domini, & ambulẽt in eam, sicut custodierunt patres eorum, an non. ecce qualiter in pęnã hæc manifestissime data sunt, quia Israel non custodierat pactũ domini: tamen Deus dicit, quòd ista fient, vt experiatur vtrum Israelitæ custodiant pactum eius, an non: quia vt, non tenetur ibi finaliter, sed consecutiuè: ideo ad vtrunque modum ista litera exponi potest, scilicet de tentatione secundo modo dicta, aut tertio modo. *Vt palam fiat vtrùm diligatis eum, an non.* Idest vt cognoscant alij in tribulationibus vestris, vtrum diligatis eum, an non. & vt vos ipsi cognoscatis, quoniam homo seipsum non cognoscit, donec in aduersitatibus sibi ipsi innotescat: Deo autem nihil notum fit, quia ipse æqualiter cognoscebat antequam fieret, sicut postquã factum est. *Dominum Deum vestrum sequimini eum, & ipsum timete.* Colendo, & exequendo eius præcepta affirmatiua, & timete ne faciatis contra eius præcepta negatiua, quia per timorem Dei declinatur a malo. *Mandata eius custodite.* Quæ iam dicta sunt. *Et audite vocem eius.* Obediendo eis quæ in futuro mandabit. *Ipsi seruietis.* In operæ. *Ipsi adhærebitis.* Corde. *Propheta autem ille.* Idest qui dicit se vidisse, vel audisse in vigilia. *Aut fictor somniorum.* Qui dicit se per somnium a Deo recepisse. vocatur iste somniorum fictor qui subiungit in fine interpretationis somniorum, quòd eant ad colendum deos alienos. nam si iste non fingeret somnia, sed vera a Deo recepisset, non incitaret homines ad malum per talia somnia. nam ista somnia solum erant ad suadendum populis, quòd colerent Deos alienos, scilicet dicentes, quòd viderunt tale somnium, idest quòd per noctem talem visionem a Deo receperunt, in qua admonebantur, vt irent ad colendum Deos gentium. nam sicut boni per somnia bonos incitant, ita mali per falsa somnia bonos ad malum incitare conantur. de somnio bonorum patet. 2 Machab. 15. capit. quando Iudas Machabæus contra Nicanorem pugnaturus erat, & vidit in somnijs Oniam sacerdotem magnum iam defunctum, & Hieremiam prophetam, qui ei dedit gladium, in quo triumpharet de hostibus: qui autem a Deo mouentur, somnia non fingunt, & ipsa quæ vera sunt, ad malum non subordinant, & sicut iste qui dixit esse colendos Deos alienos, & admonet hoc per somnium, est fictor somniorum, ita qui dicit Deos colendos, & admonet hoc per visionem propheticam, non est verus propheta, licet hic vocetur Propheta, quia veri Prophetę non possunt veritates cum falsitatibus proferre, & vtrunque miraculorum testimonio confirmare: ideo tam pseudo Propheta quam somniorum commentator occidendus est. Interficietur si conuictus fuerit in

Somniorũ fictor quis vocetur.

A iudicio talia dixisse, aut ipse sponte confessus est. *Vt auerteret vos a Deo, qui eduxit vos de terra Aegypti.* Quasi dicat, satis meretur mortem, quia magna iniquitas erat disturbare vos a via Dei vestri, qui tanta beneficia vobis tribuerat. *Et auferes malum de medio tui.* Idest malum nociuum, quia posset alicui persuadere, quòd iret ad colendos Deos alienos, nisi interficeretur. *Vel auferes malum.* Idest malum deforme, quia valde est turpe vel deforme, quòd aliquis ita malus maneat inter alios rectè viuentes.

Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quem diligis, vt animam tuam, clam dicens: eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quæ iuxta vel procul sunt ab ini-
B *tio, vsque ad finem terræ: non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies. Sit primum manus tua super eum, & postea omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur, quia voluit te abstrahere a domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo seruitutis, vt & omnis Israel audiens timeat, & nequaquam vltra faciat quippiam huius rei simile.*

Si tibi voluerit. Hic ponitur secundum, s. pœna personę conuerti ad idolatriam persuadentis. *Frater tuus filius matris tuæ.* i. filius ex matre etiã ex patre. Filij enim vterini magis se diligere solent, vt patet de Ioseph, & Beniamin, vt patet Gen. 43. & 45. cap. *Aut filius tuus vel filia tua.* Ponit hic personas multũ coniunctas, quia has multum diligere solemus. si ergo has occidere debemus in tali casu,
C quãto magis alios extraneos? *Siue vxor quæ est in sinu tuo.* Idest quę dormit inter brachia tua, quæ vocantur sinus. *Aut amicus quem diligis, vt animam tuam.* Quia amicus est alter ipse, vt patet 9. Ethyc. peramandus est, vt vita: sed in talibus sanctius est honorare veritatem, scilicet veritatem cultus diuini.

Vtrum si pater sit occulte idolatra, vel heresiarcha, & incitauerit filium suum ad idolatriam, siue ad aliquam damnatam hæresim, teneatur filius patrem prodere, aut eum in fidei fauorem & detestationem tanti criminis de huiusmodi delicto accusare. *Quæst. 111.*

QVid de patre? nam hic non fit mentio de patre, aut matre, vtrum si suaserint filijs suis colere deos alie-
D nos, debeant eos accusare ad mortem. Et dicet aliquis quòd nõ solum filios & vxorem accusare & occidere tenemur in tali casu, sed etiam patrem & matrem, quia magis Deum diligere debemus quàm patrem, sic enim Christus clamabat. siquis vult venire post me, & non odit patrem, & matrem, & adhuc animã suam, non potest meus esse discipulus. odisse aut patrem, & matrem, & animam nostram est, quia omnem amorem quem ad parentes & cognatos nosipsi gerimus, amori diuino postponamus Deum magis amando. cum ergo pater aut mater cultui diuino repugnauerint, videtur quòd occidendi sint.

Item, sicut ait Aristot. in 1. Ethyc. cap. de idea platonica, propter veritatem oportet etiam familiaria destruere, quia amico & veritate existentibus sanctius est præhonorare veritatem: sed nulla maior est veritas, quam veritas diuini cultus. ergo cum pater, vel mater repugnant huic
E cultui, oportet destruere cum eis omnem familiaritatẽ, & negare paternitatem, facereque eis tanquam si parentes non essent. si autem parentes non essent, eos accusare atque occidere deberemus. ergo si repugnant cultui diuino, eos occidere debemus tanquam extraneos.

Item si filij non deberent accusare patrem & matrem ad idolatriã suadentes, hoc esset quia magis diligimus patrem, & matrẽ, quàm alios homines, sed magis debemus diligere vxorẽ quàm patrem, & matrẽ, & ipsam vxorem accusare debemus, si ad idolatriã nos incitat. ergo etiam erit de patre & matre. antecedens patet: nos debemus diligere animas nostras magis quàm animas hominũ aliorum, siue parentum, siue non parentum, & deinde magis

corpora nostra, quàm corpora omnium aliorum, sed corpus vxoris amare tenemur in eodē gradu, in quo corpus nostrum, vt patet ad Ephes. 5. cap. cum dicitur viri diligere debent vxores suas, sicut corpora sua. ergo magis debent diligere vxores quàm parentes suos. Etiam patet hoc, quia vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, vt ait Apostolus ad Ephes. eodem cap. sicut ergo vnus homo seipsum diligit, quia habet ad se maximum amorē, ita debet diligere vxorem suam, quia iam est idem corpus cum illo. Etiam, quia in eodem cap. dicit Apostolus, quòd viri diligant vxores suas, sicut Christus dilexit ecclesiam: sed amor Christi ad ecclesiam fuit maximus; nam pro ea mortuus est, & non est maior amor, quam vt vnus pro alio moriatur, vt patet Ioan. 15. cap. scilicet maiorem hac charitatem nemo habet quam vt animā suam ponat quis pro amicis suis. ergo maximus amor qui in istis rebus inferioribus haberi debet, est amor viri ad vxorem: sed vxorem quis debet accusare & occidere, si nos ad idolatriam incitet. ergo a fortiori patrem & matrem cum minus debeant diligi: patet hic cum dicitur, aut vxor quæ est in sinu tuo.

Item magis amat homo naturaliter filios, quam patrē, vel matrem, sed filios tāquam hostes accusare debemus, si nobis suaserint inclinari in idolatriam. ergo etiam patrem & matrem: antecedens patet per Aristot. in 8. Ethicorum, vbi post amorem, qui est hominis ad seipsum, nullus maior est, quam quòd aliquis pater amet filium, vel mater filium: & est ratio quam ipse assignat ibi, prima quia patres diligunt filios suos tanquam particulas substantiæ suæ, quia filij quondam in patribus præfuerunt ante seminis emissionem: filij autem non diligunt patres tanquam aliquam partem sui, cum pater non sit pars filij, sed potius econtrario. ergo magis naturaliter amat pater filium quam filius patrem. Est autem alia ratio, quia ille magis diligit, qui magis cognoscit: sed magis cognoscunt parentes, qui sunt filij sui, quam filij, qui sunt parentes sui. ergo magis diligent. Etiam quia patres non solum per certitudinem cognoscunt magis filios, quam filij patres, sed etiam maiori tempore. nam filij cognoscuntur a parentibus, ex quo nascuntur: tamen non cognoscūt ipsi parentes quousque magni sunt, & ratione vtentes: patet hoc per Aristotel. in prologo libri Physic. vbi dicit, quòd pueri a principio omnes viros patres vocant, & omnes fœminas matres: posterius autem determinant vnūquodque. Etiam, quia dum aliquis magis conuiuit, & delectatur in aliquo, qui sunt actus amicorum tanto magis diligit eum, sed parentes conuiuunt filijs suis a primordio ætatis, & delectātur in vagitu paruulorū, & alijs præludijs & infantilibus: filij autem non conuiuunt parentibus quousque aliqualiter sint intelligentes, & delectentur in conuersatione paterna & materna. ergo magis naturaliter diligunt patres filios quàm filij patres. Et ex eisdem rationibus matres, magis amant filios quàm patres, applicando ista ad matrem eo modo quo applicat Arist. in 8. Ethycorum, sed patres debent accusare filios suos ad mortem, si incitauerint patres ad idolatriam, vt patet hic. ergo filius a fortiori poterit accusare patrem & matrem, cum solicitauerint eum ad idolatriam. Respondetur, quòd licet pater vel mater filium, vel filiam ad colendos deos alienos incitarent, non poterant, nec debebant filij accusare patres de hoc, vel matres.

Adde quod licet de patre non sit nominatim expresse prohibitum, quia tamē Deus dedit legem ad quā nihil addere licet inf. 4. & apo. vlt. satis intelligitur esse prohibitum,

Et primo videtur hoc, quia cum litera ponat hic in isto casu, qui est specialis, quòd vxor possit accusare virum, aut vir vxorem, & filios, & sic de alijs quos diligit: cum parentes sint illi quos in maximo honore tenemus, si illos intelligi voluisset illos expressisset, cum de illis maius dubium quàm de omnibus alijs rationabiliter esse debeat: sed litera non expressit illos. ergo noluit de illis hoc intelligi. Item si ille qui ab alio solicitabatur ad idolatriam, solum accusare deberet incitatorem suum: satis quidem concedi potuisset in fauorem cultus diuini, quod filius accusaret patrem solicitantem eum taliter, sed non ad hoc tenebatur solicitatus ab alio solum, sed etiam debebat occidere ipsum solicitatorem, vt patet infra cum dicitur, nec parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interfi-

F cies: sit primum manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitur. si ergo filius possit patrem aut matrem in huiusmodi crimine accusare, debebat etiam occidere: sed quod filius patrem occidat voluntarie ex quacunque occasione scelestissimum est, & pęne nihil magis contra naturam. ergo non licebat, quòd accusaret eum.

quod non est expressum, & maxime, quia leges pœnales stringendæ sunt, vt sunt iura vulgata.

Item, quia nihil magis honorabile est post Deū quàm nomen patris & matris. nam Philosophus in nono Ethycorum, parentes immediate post Deum posuit, scilicet dijs & parentibus non possumus retribuere æqualia, & hoc quia pœnè infinitum bonum est, quod a patre matreque recepimus. nam a patre & matre esse recepimus totum quod sumus, scilicet esse homines. huic autem bono non potest æquiparari aliquod bonum alterum quod ab aliquo alio inferiori agente præstetur. nam etiam si aliquis nobis omnes terrarum nationes in nostra potesta G te subiugeret, vel quodcunque alterum bonum quantūcunque magnum tribueret, non æquabitur beneficio paterno, quod recipimus ab eo, quando nobis Esse per generationem communicauit. Et hoc quia esse est prima perfectio & fundamentum omnium aliarum, cum sint aliæ bene esse. ergo ista maior est: aliæ namque sine ista non sunt, ista etiam cæteris ablatis est. In isto autem genere Deo etiam tenemur super omnia. nam magis operatur Deus ad generationem, quam operetur pater noster & mater, quia secundum primam regulam libri de causis, omnis causa primaria magis influit in effectum quam causa secundaria: Deus autem est causa primaria, quia in coordinatione causarum naturalium concatenatarum, prima causa est Deus, secundum etiam ipsorum philosophorum testimonium, vt patet per Aristotelem in duodecimo Metaph. cum non sit proceden- H dum in infinitum in causis, vt patet in primo Metaphysicorum, & in primo Ethyc. cum ergo Deus sit causa prima, necesse est, vt tota virtus naturæ nascatur ab eo tanquam a quodam fontali principio. Sicut si ab aliqua fonti scaturigine aqua erumpāt, & postea per multa terrarum media fluat, & deriuetur in aliquem locum plantationum, causabit ibi vim geminatiuam, vel saltem faciet germinare, vt patet Esa. 55. capit. scilicet quòd imber det semen serenti, & panem comedenti, ita ergo a Deo tota virtus influendi naturalis deriuabitur per concatenationem causarum subordinatarum, & necesse erit, vt deriuetur in ipsum effectum per medias causas, tanquam virtus agentis deriuatur ad id quod fit per instrumentum: causæ namque secundæ ad ipsam primam aliquo modo se habent, vt instrumentum ad principale I agens, de quibus latius dictum fuit Exo. 23. cap. Cum autem pater sit causa vltima in concatenatione naturali, scilicet causa particulans: necesse est, vt tota virtus influendi in effectum quam habet, deriuetur ab ipso primo agēte, qui est Deus. magis ergo Deus influet ad generationem alicuius hominis quàm ipse pater, qui gignit, assimilans sibi genitum in specie. Et sic adhuc magis tenemur Deo de beneficio, quod recepimus, in hoc quod accepimus Esse, quam patri nostro.

Nulli tamen post Deum tantum tenemur, sicut patri nostro, magis namque ei tenemur quam angelis, & quā Apostolis, & quam beatæ Virgini Dominæ nostræ, quia maius bonum ab ipso recipimus quam ab omnibus istis sub Deo, coram quo omnis creatura contremiscit, & nullum nomen maioris reuerentiæ & honoris est, quàm nomen paternum atque maternum. Quid ergo esset pa- K trem aut matrem occidere aliud quàm totam naturam destruere? non licet ergo filium ex quacunque causa manus in patrem, aut matrem immittere. nam non solum occidere, vel percutere, sed etiam subsannare, atque irridere mortem meretur: sic dicitur Prouerb. 30. capit. oculum qui subsannat patrē, & despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant illum filij aquilæ. In hac autem quæstione dicendum est, quòd si pater aut mater filium, vel filiam, ad colendos deos alienos incitarent, debebat filius si proficere posset verbotenus dissuadere eis hunc cultum, & econuerso ad verum Dei cultum conuertere.

Magis debemus patri quam Angelis, & Apost. & omnib. sanctis.

Si au-

Nota virtum prodere.

Si autem non potest, & potius timet quòd forte ipse peruerteretur a matre, vel patre, fugere debet ab eis ne subuertatur: non tamen debet prodere patrem, aut matrem huiusmodi vitio esse maculatos.

Et eodem modo agendum esset, si quis Christianus haberet patrẽ Christianum, qui occulte esset Arrianus, vel manichęus, aut habens aliquam damnatam heresim, & vellet pater filium ducere in hanc hæresim, si filius non posset patrem conuertere, deberet ab eius conuersatione abstinere, ne peruerteretur ab eo: non tamen debebit eum accusare, vt infligeretur ei vlla pœna.

Nota verbũ occulte secus publice. Nota verbũ accusare, nõ tamen prohibitus accusare possit demonstrare disputandum est alias.

Sic autem si quis esset iudex in aliqua ciuitate, & pater suus, aut mater committerent aliqua delicta, propter quę secundum leges deberent occidi, nõ debebit eos occidere, sed vel relinquere officium siue dignitatem iudicaturæ, vt posset licite cessare ab eorum occasione sine legis iniuria, aut remittere ad alios iudices. Nam non solũ patrem occidere, quod est planè inextimabile vitium, vituperatur, sed et ꝙ aliquis iudex existens occidat filium suum per legẽ, vt patet de Bruto primo consule Romanorum, qui duos filios suos amicos Tarquiniorum, eo ꝙ tractauissent de reducendis regibus ad vrbem, virgis cęsos securi percussit, vt ait Titus Liuius primo ab vrbe cõdita. & ob hoc multum vituperatur, vt patet per Virg. Æneid. lib. 6. cum dicitur.

Vltoris Bruti: fascesque videre receptos.
Consulis imperium hic primum sæuasque secures
Accipiet, natosque pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix vtcunque ferent ea facta minores.
Vicit amor patriæ laudumque immensa cupido.

Nunc ad argumẽta respondéri potest. ad primum cum dr̃, quod amor Dei præponendus est amori paterno, & materno, sed si pater vel mater inducant nos ad colẽdos Deos alienos, segregant nos ab amore Dei, ergo occidẽdi sunt. Respondetur, quòd non valet consequentia, & qñ dicis, quod amor Dei præponi debet amori paterno & materno, verum est, & sic faciendum est, ꝙ si nos propter Deum tenemus fidem catholicam, & pater, aut mater nos inducunt ad idolatriam, vel hæresim non debemus assentire eis, sed fugere, & sic præponimus amorem Dei amori parentum. nam si parentes magis, quàm Deũ amaremus, consentiremus persuasioni parentum propter eorum amorem, & desereremus fidem quam tenemus, sed non faciemus. ergo magis Deum quàm parentes amamus. Quòd autem propter hoc, quia Deum magis amamus, parentes obsistentes nobis occidere debeamus, nihil aliud est quam dicere ꝙ quandocunque Deo repugnant, occidendi sunt: quod falsissimum est. Et si dicis, quod non sunt occidendi quandocunque Deo repugnent, sed specialiter in isto casu: quia magna repugnantia est ista.

Respondetur, ꝙ nec in isto casu est aliqua ratio sufficiens, quare occidi debeant, cum lex hoc non mandauerit. Ad sm̃ qñ dicis, ꝙ propter veritatem oportet et familiaria destruere, sed nulla est maior veritas, quàm veritas fidei catholicę. ergo pro ea si pater destruat vel mater, oportet destruere familiaritatem ad eos, & occidere eos tanquam extraneos. Respondetur, ꝙ propter veritatem fidei catholicæ oportet destruere familiaritatem ad patrẽ & matrem, s. ꝙ si pater aliquid nobis suadet, ꝙ cõtra Deum est, non est sibi obediendum. Et si sine contumelia creatoris eis communicare non possumus, etiamsi mandet, ꝙ maneamus in familiaritate, & seruitio eius, non est manendum, & sic priuamus patrem nostrum iure, ꝙ in nos habebat, s. vt posset nobis imperare in omnibus rebus licitis tanquam rebus suis, & quãtum ad hoc propter veritatẽ fidei catholicę familiaria destruimus, quia familiaribus propter veritatem non destruendam non assentimus. Quòd tñ nos possimus negare patrẽ nostrum esse patrem, vel ꝙ possimus contra eum agere, tãquam contra aliquem extraneum, non contingit; quia tantum beneficium quantum nobis egit in dando esse, non aboletur ex quocunque malo, quod pater, aut ma- A ter egerit, & obligatio nostra ad eos non deletur ex quocunque actu quantumcunque malo, quia illud beneficium reputatur quasi infinitum, quia in nobis maius beneficium recipi nullum potest quàm esse: ideo semper tenebimur ad parentes quantumcunque grauiter deliquerint.

Ad tertium argumentum qñ dicis, ꝙ si non deberet homo patrem & matrẽ accusare in tali crimine, hoc est, quia magis diligeret eos, quàm oẽs alios, sed magis diligit vxorem, & tñ eam potest accusare in isto crimine. ergo potuit accusare patrem & matrem. Negatur antecedens. nam verè, ideo non possumus accusare patrem & matrem, quia magis eos diligimus quàm vxorem & omnes alios, sed ideo nõ possumus accusare eos, quia ad maiorem reuerentiam, & honorem eis tenemur, & ad omnia alia genera retributionis. nam pater & mater sunt tã B quam summum bonum nobis conferentes, s. esse: ideo eos in maximo honore & reuerentia tenere debemus, s. in reuerentia quæ est prima post reuerentiam Dei; vxorem autem licet diligere debeamus inquantum est eadẽ caro nobiscum; tñ non tenemur ei ad tantum honorem, cum sit aliquid minus nobis, nec aliquid ab ea secundum quod huiusmodi recipimus, propter quòd teneamur reuerentiam exhibere, vt nõ possimus accusare, præcipue cum & ipsa vxor sub disciplina viri sit.

An magis teneamur diligere vxorem quam patrem aut matrem.

Item, qñ dr̃, ꝙ magis tenemur diligere vxorẽ quàm patrẽ aut matrem. Respondetur, ꝙ si cõsideretur amor, prout est quædam affectio causata ex communicatione necessaria, in conseruatione ipsius cõicationis magis di- C ligimus vxorem q̃ patrem & matrem, quia cum nullo est maior cõicatio viro, q̃ cum vxore; nam vir cõicat vxori in omnibus, in quibus communicat, cum omnib. alijs hominib. & insuper cõicat cum ea in actu matrimoniali, in quo cõsistit magna cõicatio. quia ergo inter virum, & vxorem maxima cõicatio consistit, debet esse maior amor inter eos, q̃ inter oẽs alios, et si dicatur amor, vt aliquid cõseruatiuum communicationis, debet esse maior amor inter virum & vxorem, quàm inter omnes alios, quia ibi requiritur magis præsumptio amicitiæ quam in omnibus alijs, cum magis inuicem sint matrimoniali fœdere obligati ad inuicem. Si aũt cõsideretur amor prout est quædam affectio causata ex suscepto beneficio, cum nullus sit a quo maiora quam a parentibus præterquàm à Deo beneficia receperimus, ipsos parentes magis quã D omnes alios homines diligere tenemur, & si semper nõ sequatur amor secundum quantitatem beneficij, reuerẽtia tñ causari debet secundum quantitatem beneficij, & quia reuerentia est secundum quam contra quemquam insurgere erubescimus, aut erubescere debemus. cum ergo reuerentia maior sit ad parentes, quam ad oẽs alios, minus possumus in eos insurgere accusando, vel similia faciendo quam in omnes alios. Ad quartum quando arguis ꝙ magis naturaliter debent amare, & amant patres filios, quam filij patres, sed possunt accusare filios, & occidere, si suaserint pati conuerti ad Deos alienos, vt patet in litera. ergo filius a fortiori poterit diligendo valde patrem suum eum accusare, si circa talia deliquerit. Respondetur vt supra dicebatur, ꝙ non ideo filius non põt patrem occidere, quia eum magis quam cęteros diligit, E sed ideo non põ: eum accusare, licet possit cæteros accusare, quia maiori reuerẽtia tenetur ad eum q̃ ad alios, vt dictum est. filius enim tenetur patri ad maximam reuerentiam post Deum, sed pater non tenetur filio ad aliquã reuerentiam secundum quod huiusmodi: secus si filius esset prelatus, vtpote existens vel habens aliquam dignitatem iudicialem temporalem, vel spiritualem: nam tũc pater tenebitur filio ad aliquam reuerentiam non quidem secundum quod filio, sed secundum ꝙ prelato. Etiã quando dicis, ꝙ naturaliter magis inclinatur homo ad amandum filios quàm ad amandum parẽtes. ergo si potest accusare filios, & poterit accusare & parẽtes. Respõdetur ꝙ secundum naturam magis inclinamur ad amãdum filios quam parentes, secundum tñ rationem valde magis diligere debemus parentes, & secundum charitatis ordinem. nam vbi est amor ordinatus, illud debet magis amari, quod quantum ad nos maius bonum exi-

Vt refert Valerius lib. 2. de instit. antiquis de Q. Fabio Maxima.

stimatur, sed pater in ratione summi boni accipitur excepto Deo, in quo est primo ista causalitas: ergo patrē magis secūdum rationem amare debemus quam filios. nā filius non accipitur sub ratione alicuius magni quātum ad nos ipsos gignentes, cum nihil ab illo suscepimus: sed potius ipse a nobis totum quicquid est. Concludendum ergo, quod si pater aut mater filios ad idolatriam solicitarent nō debebant accusare eos, nec occidere, sed corrigere eos si possunt corrigi. sin autem fugere ab eis obseruando, ne ipsi ab eis subuertatur, dum eos laboret conuertere: nullo tamen modo in aliquo alio eis molestus erit: quorum nullum quantū ad filios obseruatur. *Cunctarum in circuitu gentiū.* Siue procul, siue prope nō refert, quia quocunque modo contra veritatem diuini cultus agitur. *Nec audies.* Non solum est ei consentiendum tanquā iniusta persuadenti, sed nec audire debes, quia voces illæ execrabiles sunt. *Non parcat oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum.* Quia tenetur eum accusare de tali delicto, & occultando tale crimen valde peccat, quia ipse sui damni causam dat, quia forte permittet Deus hūc decipi ab illo, quia eum accusare noluit. *Sed statim interficies eum.* Idest accusabis eum, vt interficiatur, quia per te interficere non poteris, patet: quia dicitur infra quòd totus populus occidet illum, quod non potest intelligi, nisi de publice cōdemnatio. *Sit prius manus tua super eum.* Idest tu prius quàm alij lapida eum: deinde totus populus. manus enim testiū prima lapidabat condemnatum, vt patet infra 17. capit. & in morte beati Stephani testes deposuerunt vestimenta, & primi eum lapidabāt, vt patet Acto. cap. 7. *Sit primi manus tua super eum.* Esse manum alicuius super aliquem aliquando accipitur in bonum, aliquando in malum. Quòd accipiatur in bonum, vt patet de prophetis, qui a dicitur quòd manus domini fuit super aliquē prophetam, scilicet eum eleuans ad prophetandum, & sic dicitur de Heliseo cū debuit prophetare coram rege Ioram, quòd facta est super eum manus domini, vt [illegible] 4. Reg. 3. capit. Aliquando accipitur in malum, scilicet poenam, & sic dicitur in psal. 37. confirmasti super me manum tua, idest posuisti fortiter manum tuam super me ad puniendum mē, & sic accipitur hic, sit manus tua super eum, scilicet ad puniendum eum. *Et post te omnis populus mittat manum.* Idest omnes mittant manum ad percutiendum, occidendumque eum. *Lapidibus obrutus necabitur.* Idest lapidabitur, & sic morietur. dicitur obrutus pressus vel opertus, scilicet quando tanta lapidum congeries super aliquem iacitur quòd operitur. & sic dicitur, quòd aliquis obruit thesaurum humi. idest cooperit in terra. *Quia voluit te abstrahere a Domino Deo tuo.* Rationalis causa est, vt qui maximum malum inferre voluit, scilicet separare hominem a Deo, maximum malum patiatur, scilicet acerbissimam mortem qualis est lapidatio, & combustio, & similia genera mortis. Si autem vnus homo voluisset nocere proximo suo in alijs reb. minoribus, vt pote, quia voluit res eius furto tollere, aut res eius aliter damnificauit, non patiebatur talem poenam: quia malum, quod illatum erat, paruum erat: imponebantur ergo aliæ poena leues, vt patet Exodi 21. & 22. vbi ponuntur iudicia sia præcepta infligētia pęnas peccantibus circa istas res forales. *Vt omnis Israel audiens timeat.* Est ratio superioris, scilicet, quòd totus populus lapidabit eū, vt omnes iniuriā Dei vindicent. Secundo, vt omnes videntes atrocem poenam a similibus arceantur. Quando mali pestilentes puniuntur, aut occiduntur, multiplex inde sequitur bonum. Primum, quòd si isti puniantur, & nō occidantur, ista pęna eos per timorem coget a malo recedere. vel forte intolerantia pęnę conuertentur ad cor, & non solum timere futurarum pęnarum a malo recedent, sed amore sectandę virtutis. quod quidem magnum bonum est.

Item, quia quādo quis sic punitur, omnes videntes timent talem pęnā, quia est nimium dolorosa & infamatiua: vt ergo talē euitent, si talibus vitijs obuoluti sunt, deserunt quidem: si vero nondum talia egissent, sed ad agendum promptitudo vila erat, reprimitur illa per cōtemplationem pęnæ peccantibus illatæ. Si autem qui

F punitur occiditur, etiā ista mors valde vtilis est. Primo quia illi quibus iste nocebat, securi erunt, & quies quędam dabitur politiæ, quod maxime intenditur in pęnis inflictis a legislatoribus, & illud motiuum tangebat supra cum dixit de fictore somniorum, aut pseudo propheta, scilicet propheta ille aut fictor somniorum occidetur. *Et auferes malum de medio tui.* Item vtilitas magna est, quia si ille qui peccatis assuetus est, non occideretur, peccaret adhuc vlterius, & quia peccare est malum, dū ulte magis viueret, efficeretur peior. qui ergo tollit ei vitam, tollit partem malitiæ. occasionaliter ergo valde vtilis est ipsi, & hoc tangitur infra cum dicitur, & nequaquam faciat aliquid huius rei simile, idest si occidatur tolletur ei, quod non possit vltra malum operari. Item aliud bonū, G & magnum est, cū ipse qui peccat malus sit, & extra omnem ordinem iustitię, per ipsam pęnam inflictam reducitur ad ordinem iustitiæ, quia pęnæ ordinant culpam: tanto enim aliquis peior, quanto inordinatior est. Et tūc est magis inordinatus, quando magis peccat, & peccata sua non ordinantur aliquo modo per ordinationem pęnæ. ergo cum peccatum alicuius ordinatur per pęnam, minus malum habet, & si totaliter ordinentur peccata per directionem poenarum in ordinem iustitiæ. istam vltimam causam ponit Boetius in quarto de conso. prosa. 4. esse sufficientem, quod melius est ipsis malis puniri, quam impunitos esse cum dicit. feliciores inquit improbos supplicia luentes, quā si eos nulla iustitiæ pęna coerH ceat, nec hic nunc mollor, quod cuiuis veniat in mentē corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrore deduci: cæteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi: sed alio quodam modo infeliciores esse improbos impunitos: tamen quamuis nulla ratio correctionis nullusque respectu habeatur exempli.

Si audieris in vna vrbium tuarum, quas Deus tuus dabit tibi ad habitandū, dicentes aliquos: egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores vrbis tuæ, atque dixerunt: eamus & seruiamus dijs alienis, quos ignoratis: quære solicite, & diligenter rei veritate perspecta, si inueneris certum esse quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam, statim percuties habitatores vrbis illius in ore gladij, & delebis eam: omniaque quæ in illa sunt vsque ad pecora. Quicquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum eius, & cum ipsa ciuitate succendes, ita vt vniuersa consumas domino Deo tuo. & sit tumulus sempiternus. Non ædificabitur amplius, & non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua, vt auertatur Dominus ab ira furoris sui, & misereatur tui: multiplicetque te, sicut iurauit patrib. tuis, quando audieris vocem Domini Dei tui: et custodieris omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie, vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.

Si audieris in vna vrbium. Hic ponitur tertium, s. vrbis destructio idolatrātis. *In vna vrbium tuarum* i. in vna vrbe terræ promissionis. *Aliqui egressi sunt filij Belial.* i. apostatæ Belial in Hebræo apostasia est: filius aūt Belial est multū apostata sicut filius inobedientiæ, vocatur inobediens: & dīr apostatæ, quia a religione, vel cultu Dei incepto recedere faciunt. *Egressi sunt filij Belial.* Nō K dicuntur egressi quasi de terra recesserint, quia si recessissent nō subuerterent terram prouocādo ad idoltriā: sed dicūtur egredi, i. surgere. vel proprius incipere. Ista duo verba, s. egredi & surgere in sacra scriptura fm morē loquēdi Hebraicū signant inceptionē alicuius actus in eo, qui ante nō faciebat aliquid tale. de isto verbo surgo exēpla multa sunt. de isto verbo egredi patet Exo. 2. c. i principio vbi dicitur, de Amram, qui habebat vxorem, quam non cognoscebat a multis diebus: & postea incæpit cognoscere, quando debuit concipi Moyses, cum dicitur. egressus est post hæc vir de stirpe Leui, & accepta vxore stirpis suæ, &c. idest ille vir recæpit tunc ad cognoscendū quasi de nouo suā vxorem, q̄ a multis diebus non cognoscebat: & sic dr̄ hic egressi sunt filij Belial, i. aliqui mali viri, qui ante hoc in quiete erant, incæperunt nunc nouiter solicitare gentē ad cultū idolorū. *De medio tui*, i. de iuter te: & loquitur ad totum populū. quia de ipso po. ulo nul-

multoties insurgunt aliqui, qui totum populum perturbant, sicut Arrius presbyter Alexandrinus de medio Christianorum, idest de ipsis Christianis surrexit: sed eos valde ad errorem solicitos reddidit, vt auerteret habitatores. Auersio dicitur recessus a vero bono, siue vero cultu Dei ad cultum dæmonum: & sic accipitur a peccatis auersio & conuersio. isti autem viri Belial ideo surrexerunt, vt auerterent habitatores à vero cultu Dei. *Vrbis tuæ.* Dicit hoc ad totum Israel qui vrbes habebat. nam de popularibus nullus vrbes habebat. *Atque dixerunt eamus & seruiamus dijs alienis.* Ista sunt verba solicitantium ad idolatriam: tamen ipsi non solicitant eodem modo quo hic dicitur, scilicet vt dicerent alijs conciuibus suis eamus, & seruiamus dijs alienis. nam si sic dicerent, in verbis suis arguerent seipsos maledicere, dicentes illos deos ad quorum cultum suadebant, esse deos alienos: & sic innuerent alium esse Deum verum, aut proprium ipsorum, cui deberent cultum impendere: & in ipsa eorum suasione eorum iniquitas proderetur, sed forma verborum suorum erat. venite eamus, & seruiamus Deo Astaroth, vel deo Priapo: quia melius erit vobis cum eo quàm cum isto Deo quem habemus: & hoc patet Hierem. quadragesimosecundo capitulo: nam sic respondebant Israelitæ de cultu idolorum, quando suadebatur eis, quòd dimissis falsis dijs ad verum Deum conuerterentur dicentes, quòd quando colebant reginam cęli, & libabant ei, nunquam inuenerunt eos mala: cum vero Deum cœli colebant, fames, gladius, & angustia opprimebant eos. in quo innuebant non esse reginam cœli, idest Dianam sororem Phœbi deam alienam & falsam, sed propriam atque bonam: vt quippe quæ suis cultoribus benefaceret: & sic quando ad cultum alicuius dei gentilicij, mouebantur, hoc colore muniebantur. scriptura tamen non secura fuit hic verba eorum, sed ipsam veritatem, scilicet quòd secundum veritatem isti quos colere volebant Israelitæ, aut ad quos colendos mouebantur a viris Belial, erant alieni dij, idest si dij vocari possent saltem secundum vulgarium opinionem, tamen alieni erant: quia non erant illi qui benefecerant Israeli, & eduxerant eum de Ægypto. *Quos ignoratis.* Nec etiam erant ista verba ipsorum seductorum: quia non dicebant ipsi istos deos ignoratos. nam illud ignoratum est quod pauci nominis atque incelebre est: & ex hoc ipso quod incelebre, dat de se quandam præsumptionem, quòd non sit magnum bonum: quia magna bona necessario famosa sunt: sicut Christus dixit Matth. capitulo quinto, non potest abscondi ciuitas supra montem posita, idest res quæ eminentes sunt, non possunt latere, sed necessario per ora hominum promulgantur. primo ipsi viri pessimi ad inducendum alios ad cultum alicuius gentiliaci Dei dicebant, hunc inter omnes deos famosum atque gloriosi nominis esse: sed Deus ipse & Moyses hoc protulerunt ad Israel, scilicet. *Quos ignoratis.* Idest quòd licet isti qui conantur vos inducere ad idolatriam, dicant talem deum esse famosum, & tamen vos ignoratis eum, idest non cognoscitis eum esse deum: quia non vidistis aliquam operationem mirabilem factam ab ipso. etiam quia vobis nec patribus vestris nunquam aliquod bonum fecerunt, per quod suam ostenderet deitatem.

Quomodo poterat cognosci quod Deus iste Israel erat verus Deus, & alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non vt dij. Quæst. IIII.

SEd circa hoc est dubiū quomodo Deus dicebat Israelitis, quòd non cognoscebant alios, qui vocabantur dij esse deos, & quod cognoscebant eum esse Deum. Respondetur quòd hic sunt duo, scilicet quomodo poterat cognosci, quod Deus iste Israel erat verus Deus. Secundo quomodo poterant alij qui non erant dij, cognosci vt falsi, vel non vt dij. Ad primum, scilicet quomodo iste qui dicebatur Deus Israel, poterat cognosci esse Deus. respondetur quòd homines cognoscere habent, quicquid cognoscunt, secundum modum possibilem naturæ suæ: quia cognitio non fit secundum naturam rei quæ cognoscitur, sed secundum naturam rei cognoscentis, s. q̄ ita recipit res vt est susceptiua: & non vt est res susceptibilis: ideo si res susceptibilis non sit talis, vt concederet modo potentię receptiuæ non recipietur in ipsa. de hoc Boetius de conso. libro. 5. prosa. vltima. si ergo nos cognoscere debemus diuinam naturam, non cognoscimus eam vt cognoscibilis est: sed cognoscimus vt nos cognitiui sumus. nos enim cognoscimus res absolute sub conceptu diffinitionis, qui est conceptus compositus. cognoscimus autem res comparate per modum cuiusdam discursus: ideo cum Deum apprehendimus vt simplicem quidditatem, sicut & in alijs rebus quas apprehendimus, cognoscimus eum sub quodam conceptu diffinitionis. conceptus autem diffinitionis, siue proprie sumptæ, siue large includit formaliter compositionem: ideo cum diffinitio propria est, dicit compositionem propriam, quæ est compositio ex materia & forma. cum autem diffinitio dicitur large, diffinitio est includens necessario conceptum compositum in alijs generibus compositionum, quæ nominata proprie dicuntur compositiones, sicuti est compositio ex actu & potentia, & genere, & differentia, & materia, & forma. Et quantum ad primum modum diffiniuntur entia naturalia, quæ sunt supposita naturæ siue sint primæ substantiæ, siue secundæ substantiæ: quia vere includitur in eis compositio ex materia & forma. in accidentibus autem non reperitur compositio ex materia & forma: sed ex genere & differentia, actu & potentia, esse & essentia: cum ergo nos cognoscamus Deum, eum cognoscimus absolute sub quodam conceptu diffinitiuo large sumpto: & quia iste conceptus necessario importat compositionem quandam, in Deo autem compositio nulla reperitur de istis omnibus: ideo nos non possumus cognoscere Deum naturaliter, sicut ipse cognoscibilis est: ideo cognoscimus nos Deum, sicut cognscimus alias res naturales. nos autem naturam illam perfectiorem iudicamus, cuius actus & naturales proprietates perfectiores videmus. ipsa namque substantia in se perfecta est magis, aut minus. sed perfectionem eius nos non cognoscimus nisi per qualitates & opera: patet hoc quia sicut est in accidentibus, quòd habent gradus intensionis & remissionis: ita in substantijs diuersarum naturarum est, quòd vna substantia plures gradus perfectionis substantialis habet quàm alia. nam nunquàm sunt duæ species æqualis perfectionis substantialis in vniuerso: & includit contradictionem eas esse. nam species sunt sicut numeri: vt patet per philosophum: & sicut in numeris, impossibile est dare duos numeros æquales, qui non sint eiusdem speciei. ita impossibile est reperire duas species eiusdem perfectionis essentialis: quia illa iam essent vna species: licet omnia indiuidua eiusdem speciei sint eiusdem accidentalis perfectionis plerumque: & semper eiusdem perfectionis essentialis.

Diffinitionis conceptus formaliter compositionem includit.

Includit contradictionem duas species esse æquales perfectionis substantialis.

Hoc tamen differt, quia impossibile est illam speciem vel rem aliquam eiusdem speciei habere maiorem perfectionem substantialem vel minorem. in accidentibus autem intenditur & remittitur.

Hoc autem sic existente: licet species humana sit perfectior specie asinina: & quilibet homo quolibet asino perfectior sit: non tamen cognoscitur ista perfectio per ipsam rei substantiam, sed per vires eius operatiuas: quando enim aliqua natura perfectior est, tanto qualitates aut naturales eius proprietates perfectiores sunt: & quia etiā ipsæ virtutes operatiuæ vel habitus non cognoscuntur nisi per operationes: ideo totius cognitionis nostræ operatio potissimum principium est. cum tamen secundum naturam essentia cognoscibilis esset innata: est tamen nobis via a notioribus nobis in magis nota naturæ, & minus nota nobis: vt ait Aristotel. in proœmio libri physicorum: diuina autem natura si per se cognosceretur, cum ipsa sit simplicissima, per se ipsam cognosceretur: nec considerarentur res exteriores, scilicet ipsa operata. nos tamen qui aliter cognoscere non possumus, cognoscimus Deum per ea quæ extra fiunt: & quòd communis conceptio animorum est, Deum esse id quo nihil melius excogitari possit: vt ait Anselm. & Boet. de consol. lib. 5

lib.3.prosa 10.ideo cognoscemus naturam diuinam in aliqua re esse secundum, quòd reperitur maximo enti, aut bono conueniens actus. & iste est actus perfectissimus. Cum ergo homines vident per potentiam alicuius fieri id, quod maximum inter omnes actus est: putant illam rem esse Deum: & quia non solum est attributum Dei potentia, sed etiam bonitas, & sapientia, non solum iudicari posset de aliqua re, quòd erat Deus, quia habebat actum conuenientem summæ potentiæ: sed etiam, quia habebat actum conuenientem summæ sapiētiæ, aut summæ bonitati. quia cum nobis actus bonitatis non sunt ita clare cogniti, vel actus summæ sapientiæ, sicut actus potentiæ, cognoscimus Deum magis, quia summæ potentē, idest omnipotētem, quàm quia summe bonum, aut summe sapientem. quando ergo vident actus maximæ potentiæ conuenire alicui rei, sine dubio eam Deum vocant. Nunc ergo, quia Iudæi videbant, quòd Deus suus qui eis loquebatur, faciebat maxima opera, quæ nullus hominum, aut aliorum deorum facere poterat, ergo vt Deus cognosci debebat: patet hoc quantum ad ipsos Iudæos, quibus nunc Deus loquebatur: nam ipsi viderant ea, quę Deus fecerat infligendo plagas Aegyptiacas: & quomodo magi, maleficique Pharaonis, nec similes efficere in virtute deorum suorum potuerunt, licet ad hoc conarentur. vt patet Exo.7. & 8. cap. viderunt etiam in mari Rubro potentiam magnam, cum mare diuisum est in diuisiones, & transierunt pede sicco: receperunt etiam aquā amaram versam in dulcem in Marath, vt patet Leui.15. receperunt etiam manna in deserto Syn, vt patet Eox.16. cap. hostes eorum Amalechitę in Raphidi victi, ibique de petra aquam recipiunt. vt patet Exo.17. cap. multa quoque alia in hunc modum, quorū totus penthateucus plenus est. Deum ergo istum cognoscere poterant qui talia effecisset. de dijs autem gentilium nihil in hunc modnm cognoscebatur, cum non fierent talia ab eis: Deus ergo ille verus cognosci poterit. Sed argues quòd ista non sit sufficiens cognitio. nam Deus Hebręorum dicebat se facere ista magnalia, cum tamen ipse non videretur: poterat quispiam alius Deus ea facere, vtpote si Iupiter, aut Mercurius, alijque dij gentium ista facerent, & Deus ipse Hebræorū diceret se facere ea: & sic de quolibet actu reuocaretur in dubium, dato quòd videremus fieri miracula, & Deus clamaret dicens, ego feci hæc: tamen quia nos non poteramus videre ipsum agentem, facilius occultaretur fraus, scilicet quòd faceret hæc aliquis de dijs gentium, & Deus Hebræorum diceret se fecisse. Respondetur, quòd istud argumentum non concludit. nam si Deus Hebræorum diceret, ego eduxi vos de Aegypto, cū constet de ista eductione de Aegypto, quæ per miracula multa ad diuinam potentiam pertinentia facta est, oportebat eam reducere ad aliquod maximum agens, scilicet diuinum. & tunc quæritur an iste Deus Hebræorum qui dicit se talia egisse, erat maioris potentiæ quam illi dij, de quibus dubitatur vtrum illud egerint, scilicet Mercurius, Phœbus, Iupiter, Saturnus, aut minoris: si autem maioris potentiæ est: ergo ipse magis est Deus quam illi de quibus dicebatur: quia deitas in summo ponenda est. dato ergo quòd Deus Hebræorum qui ista fecisse se diceret, non fecisset, sed Iupiter, aut Saturnus, vel quilibet de alijs: si tamen ponatur Deus Hebræorum maioris potentiæ quàm aliquis de istis dijs gentium, etiam si alij dij fecissent, & ipse se fecisse diceret, ipse magis vt Deus cognosci poterat, cum magis, vt potens agnosceretur. Si autem diceretur, quòd Deus Hebræorum dicens ista se fecisse, & non faciens esset minoris potētiæ quàm alij dij gentilium, de quibus dubitaretur an ista fecissent: cum Deus gloriam suam alteri non tradat, non permitterent isti dij gentium Deum Hebræorum istam gloriam eorū vsurpare, sed cogerent eum tacere: sed non poterant, nec faciebant: ergo maioris potestatis erat ipse. Item hoc patet, quia dato quòd dij gentilium nollent gloriam suā, & permitterent eam cuilibet vsurpandam, quia tamen ipsi boni essent: si dij essent mendacium virtute sua non confirmassent. confirmassent tamen mendacium si ipsi miracula agerent, per quæ Deus Hebræorum vellet sua mendacia confirmare, & ante miraculorum operatio-

Deitas in summo ponenda est.

F nem promitteret se facturum miracula super tali aut tali re: istud namque est argumentum potissimum, per quod probatur aliquem hominem a Deo missum, quia operationes suæ, & dicta confirmantur Diuino miraculo. Istud enim experimentum de falso & vero propheta datur infra decimooctauo capitulo, quod tamen nullius momenti esset, si Deus mendacia confirmaret. *Secundum* erat quomodo poterant cognosci nō esse dij isti, qui dij gentium sunt: & hoc patet ex superioribus. nam eo modo quo probatur aliquem vere esse Deum, opposito modo probatur non esse Deum de aliquo alio. sicut ergo Deus Hebręorum probabatur esse verus Deus, quia conueniebant ei actus maxime potentiæ, ita probatur istos non esse deos, quia non conueniebat eis actus maximæ potentiæ. nam isti non poterant facere ea, quæ

G Deus Hebræorum faciebat vel similia faciendo, aut suos cultores à pęnis inflictis a Deo Hebræorum liberando. Item ipsi dij Aegyptiorum non potuerunt se liberare a pęna inflicta a Deo Hebræorum: ergo non erant maxime potentes. nam contra maxime potentem nihil quisquam potest: sed Deus Hebræorum intulit pęnam dijs Aegyptiorum comminuendo eos. ergo ipsi non erant omnipotentes, patet hoc Exo.12. & Numer.33. vbi dicitur, quod Deus fecerat iudicium in dijs Aegyptiorum sicut in ipsis Aegyptijs. Satis ergo cognosci poterat ex his, quòd non erant dij illi gentilium, qui ista mirabilia faciebant. *Quæ solicite*. Quia tale factum non est sub silentio dissimulandum: quia in hoc totius mali consummatio est. *Et diligenter rei veritate perspecta*. Ne ciuitas innocens indiscreto aliorum zelo deleatur. *Si inueneris certum esse, quòd dicitur*. Idest, quod viri apostatæ

H seduxerunt ciuitatem, vt idola colerent. *Et abominationem hanc opere perpetratam*. Quia licet alicui ciuitati consultum fuisset, vt coleret idola, & probetur ipsam consensisse: si tamen non coluit actualiter sacrificando, vel faciendo altare, siue thurificando, non infligebatur pęna infrascripta. Et si in ciuitate factum fuisset hoc malum, non propterea puniretur sicut patet in litera: nisi tota ciuitas publice hoc ageret, vel rectores ciuitatis, qui ciuitatem totam in virtute continent, ad hoc publice consensissent. *Statim percuties habitatores vrbis illius*. Totus Israel ad hoc congregari debebat: sicut patet Iosue vigesimosecundo, quando totus Israel congregatus est contra tribum Ruben, & Gad, & dimidiam partem Manasse: quia ædificauerant altare magnum, quod erat signum idolatriæ: sic patet Iudi. 20. capit. quando congregatus fuit totus Israel contra viros Gabaa, quia Leui-

I tæ vxorem fornicando occiderunt, & pugnauerunt contra eos, vsque ad deletionem fere vniuersæ tribus Beniamin. *Vsque ad pecora*. Idest etiam pecora occidentur, & nullus comedet ea in detestationem tanti criminis. *Vt Vniuersa consumas Domino Deo tuo*. Idest ad seruitium Domini Dei tui, quia iustum est, quòd sicut ipsi se & res suas ad seruitium idolorum transduxerunt, ita ipsi cum rebus suis ad Dei seruitium reducantur.

Quomodo incensio ciuitatis, & omnium quæ in ea erant, ad seruitium Dei reduci poterant. *Quæst.* V.

QVomodo autem ista ad seruitium Dei reduci possint dubium videtur: nam si reducerentur ad cultum

K Dei, hoc esset per immolationem, & sacrificiū de ipsis factum, quod non videtur posse stare. nam licet pecora quę hic reperirentur, possent ad honorem Dei concremari in sacrificio, cū sint animalia immolaticia, de hominibus tn̄ non videtur, quia nō est homo animal immolaticū: Deus enim talia sacrificia abhorreret. Etiā supellectilia in ciuitate ipsa reperta sunt aliquid immolabile, nec tali modo offeribile, postremo nec ipsa omnia pecora; nā licet quędam pecora immolaticia essent, scilicet tres species, vt boues, oues, capræ. sicut patet Leuit.1. cap. tamen non erant cætera immolabilia, vt asini, equi, & cætera genera horum, pręcipue cum quędam inter ista, ita sunt abominabilia Deo, quòd non solum offerri vetita, sunt etiam nec precium eorum dari Domino debebat: sicut patet de canibus,

ribus,vt dicitur infra 23.cap. non offeres precium canis Domino Deo tuo,nec mercedem prostibuli. Item quia adhuc de ipsis animalibus quæ secundum speciem immunda erant,quædam essent confractis pedibus, vel amputatis auribus, & sic de cæteris singularibus defectibus qui erant impedientes ne talia animalia immolarentur Domino. vt patet Leuit.22.cap. Item quia ista animalia erant viua,& pellem habentia:nunquam tamen aliquod animal erat quod sic Domino immolaretur. nam etiam si esset pro peccato, & deberet comburi totum animal cum fimo suo,& pelle,atque cornibus, vt patet Leuit.4. cap.tamen primo iugulabantur, & de sanguine eorum aspergebatur contra sancta sanctorum.vt patet supra 12. cap.alias qui talia faceret dignus erat morte,vt patet Leuit.17.cap. sed hoc non fiebat intra atrium tabernaculi, sed in ipsa ciuitate quæ peccauerat, vt dicitur in litera, quòd cuncta cum ea comburi debebant, vt esset tumulus sempiternus.ergo non erat sacrificium: multæ quoque aliæ rationes possent ad hoc adduci sumptæ ex proprietatibus sacrificiorum, de quibus non expedit vlterius dicere. Respondetur quòd ista incensio ciuitatis non erat sacrificium factum Deo: quia sacrificium in tres distinguitur species.s.in holocaustum,& victimas pacificas & hostiam pro peccato,vt colligitur Leuit.1.& 3.& 4.c. & quasi per totum: sed nullum de istis poterat hoc esse. ergo non erat sacrificium: antecedens patet inquirendo proprietates communes conuenientes ipsis sacrificijs.s. quòd fierent in loco debito.s.atrij tabernaculi, & quòd fierent à debito ministro.s.à sacerdote;& quòd obseruaretur munditia immolandorum pecorum:debebant etiã obseruari conditiones propriæ cuiuslibet generis istorum sacrificiorum: nam sicut in speciebus naturalibus sicuti sunt distinctæ species, ita distinguuntur passiones. ita in speciebus diuersis sacrificiorum oportet esse distinctas proprietates eorum.de his autem nihil obseruabatur incendendo taliter aliquam ciuitatem:ergo non erat sacrificiũ proprie dictum. Erat tamen ista incensio ciuitatis cum omnibus qui intra erant,quodam genus oblationis facta Deo: nam oblatio generalius quid est quàm sacrificium sicut primitiæ offeruntur,& precium redemptionis hominum,& asinorum primogenitorum: vt patet Exodi 13. & Nume.18. cap. tamen ista precia non immolabantur, quia impossibile erat ea immolari: sic ergo de ista ciuitate dicendum est, quòd sicut odor holocaustorum,& aliarum victimarum erat gratus Domino, vt patet Leuit.1. & in multis alijs locis, ita odor istius ciuitatis incensæ erat Domino gratissimus,licet nõ esset sacrificium,& hoc notauit litera hic cum dixit,vt vniuersa consumas Domino Deo tuo:& non dixit vt vniuersa sacrifices aut immoles domino Deo tuo: nam ad immolandum multæ cæremoniæ requirebantur, quarum nulla hic obseruabatur: ad consumendum autem solum requirebatur ignis appositio,quæ cuncta consumens voraret, & hoc fiebat in ciuitatibus: quòd autem in hoc esset cultus Dei specialis comburendo homines, & pecora,cæteraque patet: quia nunquam poterat aliquid voueri Deo,nisi illud esset specialis cultus Dei,vt quod quis voueat castitatem, vel ieiuniũ aut cætera bona opera, quæ specialiter sunt ad Dei honorem: sed talis incensio ciuitatum, & occisio hominum, pecorumque,& cæterorum Domino vouebatur: ergo erat aliquis specialis cultus Dei in ea: antecedens patet Nume.21.cap.vbi cum Chananæus rex Arad cum populo suo iuerat in bellum contra Israelitas, & accepit ex eis prædam, & tunc sequitur in litera, atque Israel voto se Domino obligans ait, si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius. Sed dices quòd forte Israel male vouit, quia non debuisset vouere immolare Domino viros & pecora.

Sacrificiũ triplex.

Respondetur quòd falsum est: nam in eadem litera sequitur immediate,quòd bene egerunt Israelitæ cum dicitur,exaudiuitq; Dominus preces Israel:& tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis vrbibus eius: idẽ patet Iosue 6. capit. nam cum Deus dixisset Iosue, quòd traderet in manibus eius Hierico, mandauit cunctis de populo, quòd illa ciuitas esset anathema .i. segregata ab humanis vtilitatibus: & Dei obsequio applicita .i. ita quòd

A viros & vxores,& pecora, & supellectilia omnia, quæ in ciuitate erant, vno incendio conflagraret: & postea nullus habitaret in illa, sed esset heremum vsque in sempiternum: quód autem hoc in Dei cultum factum fuerit patet,quia dixit omnia vasa auri, & argenti, & æris, & quicquid ferri reperiretur, Domino consecraretur,reponereturque in thesauris eius: erat ergo acceptissima Domino talis incensio ciuitatum.

Sed adhuc dices quomodo homines poterant ista consumere ad seruitium Dei, cum non sint res quæ de se applicari possint cultui Dei sicuti canes,& immunda pecora,et similia?

B Respondetur quòd non est eadem ratio quantum ad omnia ista: est enim specialis ratio quantum ad ipsos homines qui erant in talibus ciuitatibus, scilicet, quia licet Deo non esset accepta hostia immolatio alicuius hominis tamen quia isti idolatræ valde peccauerant, iustum erat eos crudeliter lacerari: et quia alij qui non erãt idolatræ incendendo ciuitatem, et consumendo omnia infligebãt meritas pœnas peccantibus,erat gratissima mors Domino mors ipsorum idolatrantium, et recipiebat eam tanquam sacrificium:non quidem quòd acceptaret Deus ipsorum idolatrantium mortem propter ipsos, qui moriebantur: nam isto modo sola mors sanctorum est Domino preciosa,vt patet Psal.115.mors aut malorum abominabilis;sed erat mors ista gratissima Deo propter eos qui eã infligebant: ideo ad honorem Dei talis consumptio fiebat: in pecoribus autem et omnibus alijs rebus erat alia ratio:quia cum illi possessores propter delicta sua mori

C deberent,res eorum manebant possidendæ reliquo populo: quòd ergo ipse populus cuius iuris omnia illa effecta erant,propter Dei amorem abdicaret se, et incenderet ea in cultum Dei, vt totus populus terreretur:et illa quæ pertinuerant ad viros infandissimos ad nullum vltra applicarentur,sicut ergo cum quis aufert sibi ipsi aliquam rem quam possidet,et Deo tribuit, est gratus Deo:sic ita cum populus istas res pro suis possidere deberet per mortem aliorum,et Deo attribuebant abdicando a se, et incendendo,dicebantur consumere ea in honorem Dei, et verissime sic erat. ista ratio etiam applicari potest ad ipsos viros,qui in ciuitate illa occidebantur: nam cum isti peccauissent maxime contra Deum, merebantur effici serui propter peccatum suum,et hoc quòd fierent serui eorum qui non peccauerant: quòd autem reliquus populus posset habere vtilitatem recipiendo illos in seruos,aut ven-

D dendo alijs gentibus, propter Deum careret illa vtilitate erat quidam cultus Dei, antecedens patet ex similitudine:nam sic iura canonica sanxerũt de aliquibus multum peccantibus,scilicet de illis qui sarracenis arma,et naues et ferrum,et lignamina galearum tribuunt:aut in eorum nauibus sunt magistri in practica exercenda, quòd omnium rerum suarum possessione per seculares principes mulctentur,et efficiantur serui capientium eos: vt patet extra de Iudæis,et sarracenis in cap.ita quorundam.

Alia ratio communis ad ista esse potest, scilicet, quòd licet istæ res incensæ de se non placeant, immo sint abominabiles, tamen magis placet Deo obedientia illa,quæ exhibetur inquantum ad mandatum eius omnia consumũtur quam quòd aliquid alterum fieret de illis rebus:

E vt patet 1.Reg.15.cap. immo si populus vellet accipere de pecoribus ciuitatis illius,vt ea postea offerret Domino et non ad alium finem, non placeret Domino talis immolatio, sicut cum Saul reseruauit pinguiora pecora terræ Amalech ad immolandum, quæ tamen Deus mandauerat occidi,displicuit Domino, et priuauit posteritatẽ eius regno ob hoc: vt patet primo Reg.15.cap. *Et sit tumulus sempiternus.* Et sit in æternum pro sepultura eorum, quæ intra occisa sunt: quia primo occidebantur homines, et pecora intra ciuitatem, deinde dejiciebantur muri,et vniuersa domorum congeries super mortuos, et sic tota ciuitas videbatur vnum sepulchrum omnium mortuorum. *Non ædificabitur amplius.* Idest postquam sic in vltionem sceleris idolatriæ talis ciuitas combusta,et in solum redacta fuerit,nullus debebat ibi sedes locare, quòd si quisquam contra hoc attentare vellet, magni criminis reus erat,violans præceptum Domini, et non solum hoc, sed

etiam

Anathema assimilabatur crimini lese maiestatis.

etiam per hoc videbatur consentire malitiæ perpetratæ F in ciuitate illa. Hoc autem est, sicuti cum quis commisit in regem crimen lesæ maiestatis, facit prosterni omnem habitationem eius vsque ad fundamenta, & nullus postea in ipso loco domos facere potest: aut de rebus pertinentibus ad ædificia illa nihil assumi debet pro aliquo ędificio: si quis autem ibi sedem locare maluisset priori crimini fauere censebatur, & regi noxius erat ad pęnam Deus etiam peccantibus valde ciuitatibus tales pęnas infligit, vt totaliter deserantur, nec habitentur in sempiternum, vt patet de Babylone, quæ propter multiplicationem fornicationum suarum, cum esset meretrix magna, meruit tali damnari sententia, vt semel desolata in æternum non habitaretur: vt patet Esai. 13. cap. cum dicitur, & erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclita in superbia Caldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorrham, & non habitabitur vsque in finem: nec fundabitur vsque in generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabũt ibi, & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & syrenæ in delubris voluptatis. Et sic Iosue cum propter peccatum Hiericontinorum eos quasi primitias bellorum suorum Domino totaliter obtulisset, mandauit sub imprecatione malorum ne quis in futurum ædificaret Hierico, vt patet Iosue 6. cap. cum dicitur in tempore illo imprecatus est Iosue dicens maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit, & ædificauerit ciuitatem Hierico, in primogenito suo fundamenta illius iaciat, et in nouissimo liberorum ponat portas illius. Peccatum aut volẽtium rursus talem construere ciuitatem erat, quòd vsurpabãt ea quæ ad Deum pertinebant, sicut si quis aliquam rem Deo vouisset & obtulisset, iam res illa sanctificata erat, si autem iste postea vellet rem, quam vouerat accipere, vsurparet eam Deo cum iam non sibi, sed Deo pertineret: vel si aliqua res secundum legem sacra esset, & si aliquis eam possidere vellet, peccabat, vt si quis res sacras possidere vellet, scilicet calices consecratos volendo eos pro vsibus suis emere: & eodem modo si quis virgines sacras, scilicet virgines vestales ad stuprum sollicitaret, aut eas in vxores peteret, capite plectendus erat, sicut volunt leges humanæ Romanorum antiquæ. Ciuitas autem idolatrarum ex lege Deo dicata erat, vt patet hic, ergo nulli fas erat in ea sedem constituere, aut aliquid ex ea rapere etiam de ipsis ciuitatis ædificijs ad faciendum aliam vrbem, vel aliquam domum, scilicet lapides, aut ligna, & similia.

Intellige de Babylonia Caldaica secus de Aegyptiaca.

G

Non adherebit de illo anathemate quicquam in manu tua. I Non accipies pro te de his quæ in ciuitate illa sunt aliquid quia anathema sunt, idest separata ab vsibus humanis, et solo diuino seruitio applicata: si autẽ aliquis de illo quicquam acciperet, lapidari debebat: sicut patet de Achor qui lapidatus est, quia accepit de Hierico regulam aureã & pallium coccineum: vt patet Iosue 7. cap.

Anathema quid sit.

Vt auertatur Dominus ab ira furoris sui & misereatur tui Ad duo superiora referri potest, primo ad destructionẽ ciuitatis, & est sensus, destrue ciuitatem idolatrantem, ne propter eam irascatur Dominus toti populo, vel vt auertatur ira Dei, quæ iam propter illud malum erat orta cõtra totum populum: quia propter tale peccatum vnius ciuitatis contra omnes irascitur Deus, nisi puniatur: quia consentire videntur sicut patet Nume. 8. cap. vbi dicitur, quòd si aliquis de populo accederet ad ministerium, vel ad vasa sanctuarij, contra totum populum oriretur furor Dei: potest etiam referri ad illud. K

Non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua Quia si aliquis inde aliquid acciperet, contra totum populum accenderetur furor Domini: vt patet in Achor, quia ex eo quòd ipse rapuit clam de anathemate, iratus est Deus contra Israel, & fugit Israel hostes suos, & mortui sunt de eis 36. vt patet Iosue cap. 7. *Et multiplicet te.* Quia propter obedientiam ad illud opus bonum Deus multiplicaret eos in bonis. *Quando audieris vocem Domini Dei tui.* Mente obediendo. *Custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie.* Opere complẽdo. *Vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.* Refertur ad tria, supra posita, scilicet vt eum vere colas, idolatriam fugias, & idolatrantes deleas.

CAP. XIIII.

ILII estote Domini Dei vestri. Non vos incidetis, nec facietis caluitium super mortuo: quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo, & te elegit vt sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus, quæ sunt super terram. &c.

Supra 7. et 26. Leuit. 11.

Filij. Supra posita sunt præcepta cæremonialia immediate pertinentia ad latriam. hic ponũtur alia cæremonialia ad corporalem pulchritudinem, & munditiã, quę in latriam ordinantur: quia contrarium facientes immundi erant, & prohibebantur ad loca sacra. Et tanguntur tria: duo principaliter. Primo remouetur quidam ritus pertinens ad cultum idolorum. Secundo præcipitur munditia ciborum. ibi *Ne comedatis quæ immunda.* Tertio duplex decimatio fructuum agrorum. ibi. *Decimam partem.* Et ista secunda diuiditur in tres partes. Quia primo datur munditia quadrupedum. Secundo piscium. ibi. *Hæc comedetis ex omnibus.* Tertio anium. ibi. *Omnes aues. Filij estote Dei vestri.* In Hebræo habetur. *Filij estis Dei vestri.* Idem est, idest sitis similes Deo, quia filij eius estis, sicut filius patris similis est. Et ad hoc hortatur Deus Leuit. 11. & in multis locis, sancti estote, quia ego sanctus sum, idest mundi: & istum modum loquendi habebat Christus vt patet Luc. 5. cap. estote misericordes sicut pater vester cælestis misericors est. *Filij estote.*

H

Ritus quidam remouetur ad idolorum cultum pertinens: quo gentiles nimis stulte vtebantur. Quæst. I.

Melius enim dicitur secundũ quòd litera nostra transtulit, quàm secundum quòd in corticæ literæ Hebreæ habetur: nam litera Hebræa interdum non multũ obseruat tempora, & modos proprios loquendi, secundũ id quod figuræ intendit. proprior enim quantum ad hoc est lingua latina, dicendo enim secundum literam Hebraicam filij estis: est sensus quòd Hebręi erant filij Dei ideo debebant esse mundi sicut Deus: non erant Iudæi filij Dei naturales sed adoptiui: ideo munditiam illam quam Deus hic admonet, non habebant naturaliter magis quàm alię gentes: sed solum decebat eos habere: quia Deus eos specialiter adoptauerat, sicut immediate dicitur: te elegit Dominus populum peculiarem de cunctis populis terræ: secũdum literam nostram est sensus quòd Deus illos hortetur ad munditiam, dicens. *Filij estote Domini Dei vestri.* Idest faciatis quòd sitis filij Dei vestri imitando eum in munditia: sic enim dixit Christus Mat. 5. cap. estote perfecti sicut pater vester cęlestis perfectus est, quasi dicat Dominus Deus per naturam Deus vester est: sed vos non estis filijs eius nisi per specialem munditiam eum imitantes: & ex hoc infert. *Non facietis caluitium.* Idest quia filij esse debetis Dei vestri eum in speciali munditia imitantes, & inciso carnium, atque caluitij factio sunt quædam coinquinationes, non debetis eas facere, & non solum concluditur quantum ad hoc, sed etiam quantum ad omnia quæ in hoc cap. vetantur: est enim hoc quoddam principium generale ad excludendum omnem immunditiam, sicut Deus nullam immunditiã habet. Et quia sunt etiam ibi quidam habentes immunditiam, ideo ab eis cauendum est, vt sitis similes Deo vestro. *Non vos incidetis.* Idest laniabitis carnes vestras in morte amicorum vel cognatorum, quia hoc idolatræ ad Deorum cultum obseruabant, vt patet 3. Reg. 18. cap. de sacerdotibus Baal qui se lanceolis incidebant ad sanguinis effusionem, & hoc gratissimum erat dęmonibus: de hoc Seneca in tragædia septima quomodo sacerdotes seipsos percuterent, & elicerent sanguinem: de hoc autem specialiter Augustin. de ciuitate Dei lib. 2. & septimo vbi agit de ludis Berecynthiæ matris Deorum, quam Romani consultu Phœbi, & librorum Sibyllinorum de

Stultitia gentilium in cultu Deorum.

montibus Idæis apud Troiam transtulerunt, cuius festi A uitatem solemniter Romæ celebrabat, de quibus Ouid. in lib. fastorum. Hæc sacrificia vocabantur phrygialia, quia deæ Prygiæ, idest Troianæ, scilicet Berecynthiæ impendebantur, quæ Augustinus in desertionem fugalia vocat, quia omnem virtutem fugere compellebant, quæ ipse in 2. de ciuitate Dei se vidisse cum iuuenis foret, testatus est. Et in hoc festo post multa quæ sacerdotes agebāt, hoc præcipuum erat, quòd furere mei, nebant tanquam amentia perculsi huc atque illuc toruo ore vagantes: & illi sacerdotes in religione potiores habebantur, qui cæteris abundantius insanirent. Erat etiā in eis hoc doloro sum, quòd se incidebant cultris ad sanguinis effusionē, & membrorum detruncationē: alij enim carnem de brachijs, alij de cæteris corporis partibus abscindebant: & B qui in hoc Berecynthiæ deæ magis placere optabant, ea die sibi virilia abscindebant. Fiebant autem hęc omnia in memoriam Atys dilecti Berecynthiæ quem cū casta illa dea pulchrum iuuenem in fidem recepisset, ne vnquam aliquam fœminam carnaliter diligeret, atque cognosceret, ipse passione ductus hoc non seruauit iuxta Ouid. in lib. fastorum.

Ah pereant partes quæ nocuere mihi.

Ob quam commemorationē omnium cultuum dignissimum putant sibi virilia amputare.

Non facietis caluitium super mortuo. Idest non eradicabis capillos qui sunt in anteriori parte capitis super frontem, quia hoc proprie vocatur caluitium: eradicatio autem capillorum in alia parte capitis non vocatur caluitium: & sic patet in Hebræo quia dicitur. *Non depilabis* C *capillos, qui sunt inter oculos tuos.* Idest qui pendebāt ante oculos, quia antiquitus non erat vsus tondendi capillos in rotundum, vt nunc maxime in Iudæis, quibus vetitū erat, vt habetur Leuitico. 19. cap. ideo capilli crescentes ante oculos pendebant, nisi colligerentur in funiculos, vt faciūt fœminæ. Et vetebatur hoc, quia sic idolatræ faciebant: vel quia non erat multum plangendū in morte amicorum, vt videretur differentia inter eos qui totū bonum hominis cessare putabant in morte, & eos qui hominem morientem ad maiora bona transire certissime credunt. Et hoc magis Christiani obseruare debent, quanto firmius, & clarius resurrectionis fidem habent, ideo Apostolus redarguit valde Thessalonicen. qui mortuos suos secundum morem gentilium excessiue deflebant, vt patet ad Thessalon. 4. cap. quanto magis viri ec- D clesiastici & religiosi hoc cauere deberent? quia in eorum conuersatione resurrectionis spes relucere debet: & quanto religionis vel sanctitatis gradus est altior, tanto ab his debet esse remotior: patet hoc in sacerdotibus veteris testamenti Leuit. 21. cap. quia sacerdotes iuniores in nullo mortuo contaminari debebat, quibusdam paucis ibi exceptis: sed summus sacerdos in nullo mortuo contaminari debebat. Et quanto ille qui moritur melioris vitæ fuit, tanto minus de eius obitu dolēdum est: quia decursa vitæ huius fallaci & ærumnosa caligine ad regnum lucis translatus est. Sed nobis miseris dolendū est, qui morte illius a tanto dominici gregis pastore desertimur: nemo tamen in his omnibus pias prohibetur impendere lachrymas: quia Christus in hoc nobis exemplum extitit, quia videns Mariam Magdalenam, & alias E mulieres plorantes Lazarum mortuum, quem Christus tenere diligebat, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & lachrymatus est: vt patet Ioan. 11. cap.

An mortui sint a nobis lugendi.

Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo. Idest populus applicatus ad cultum Dei: ideo mūdus esse debes. *Et elegit vt sis ei in populum peculiarem.* Idest in populum specialiter dilectum & custoditum, vt thesaurum siue peculium, & sic habetur in Hebræo. *In populum thesauri.* Idest reconditum vt thesaurum: thesaurus enim diligenter absconditur ne quis eum furetur, aut tinea demoliatur, sic Deus diligenter respiciebat ipsos Iudæos cauens ne qua eis insurgeret tribulatio: & verissime sic erat: quia nunquam eis aliqua eueniebat aduersitas nisi in eis prior fuisset iniquitas.

Quare Iudæi appellentur populus peculiaris Deo. Quæst. II.

Vocat etiam populum peculiarem, idest populum peculij, quia peculium dicitur specialis pecunia, quā patrisfamilias filius nondum emancipatus possidet, & est distincta a bonis paternis, & talis pecunia vocatur castrensis, vel quasi castrensis vt iura humana appellant. Castrensis pecunia dicitur quæ in castris, idest in exercitu acquiritur, vt si filiusfamilias militet, & inde aliquid acquirat. Quasi castren. dicitur illa quam filiusfamilias in aduocando, vel docendo acquirit: nam hanc suam efficit, & vocatur peculium, quia eā specialiter possidet nam licet cætera quæ patris sunt, ad filium iure hæreditario veniant, tamen illa non sunt nunc specialiter eius: ea autē quæ in castris, vel in docendo acquisiuit, sua specialiter sunt: ideo magis ad eā afficitur quam ad alia bona paterna, quæ ad eū peruentura sunt, licet plura sunt. Hoc notatur Exod. 19. cap. cum dicitur, si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta: ibi enim tota similitudo peculij filij familias innuitur, nam sicut filius familias habet omnia, quæ sunt patris sui, & specialiter tamen habet ea, quæ ipse possidet de lucro castrensi, vel quasi castrensi: sic Deus omnes gētes generaliter possidet, cum dicitur mea est enim omnis terra, & subdit populum illum debere sibi specialem esse, cum dicit, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta & quātum ad istum amorem specialem quem Deus gerebat ad Hebræos, tantum diligebat eos, quod videbatur eis fauere contra alias gentes, & esse inimicus aliarū gentium propter eos, sic patet Exod. 23. c. cum dicitur, quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te, præcedetque te angelus meus.

Quid sit pecunia castrēsis vel quasi castrēsis.

De cunctis gentibus quæ sunt super terram. Quia licet aliæ gentes sint populi Dei, sunt tñ per solam creationē & gubernationem, tu autem speciali modo per cognitionem Dei, & specialia beneficia: gentes enim a Deo quasi neglectæ erant: permisit enim illas ambulare iuxta desideria sua, & tradidit eas in reprobum sensum, & in passiones ignominiæ, vt habetur ad Rom. 1. cap. *Ne comedatis quæ immunda sunt.*

Vnde proueniat immunditia in his cibis hac lege prohibitis. Quæst. III.

Ista non sunt immunda de se sed ex sola legis determinatione: quia mundum est quicquid cum gratiarum actione & benedictione suscipitur, vt patet actu. 10. c. quia nihil immundum vocandum est, quod Deus sanctificauit. Et patet hoc, quia si aliqualiter essent aliqui cibi naturaliter immundi, non quidem immundi, idest quia sunt malæ digestionis, vel quia aduersantur sanitati, sed quia peccatum causant in comedentibus quandocunq; ipsi cibi essent semper mali atq; immundi essent, cum ea quæ naturaliter sunt, semper talia sunt: sed manifestum est quòd nunc cibi isti, nec mali nec immundi sunt: ergo nec antea de se immūdi erant. antecedens patet Act. 15. cap. vbi Apostoli determinauerunt in primo concilio, in quo præsidebat Iacobus minor episcopus Hierosolymitanus, quòd non obligarētur gentes ad custodiam legalium, & specialiter ad comestionem carnium illarum, vt non prohiberentur ab illa, & Apostolus ad Roma. 14. cap. vbi hanc quæstionem ventilat, dicit quòd bonū est non facere aliquam differentiam in cibis: sed quandocunque sunt inter omnes æquales ad bonum & malum existimando, si tamen aliquis infirmus est, vt non agat contra conscientiam, olus manducet: quia omne quod non est ex fide peccatum est, idest quòd quando aliquis agit quicquam quod fidei, idest credulitati suæ repugnat siue conscientiæ quod idem est, peccatum est: illi ergo qui prędicabant abstinendum esse a cibis legalibus, idest qui secundum legem vetiti erant, sic redarguntur, vt patet de

Quomodo intelligi esse

quod non est ex fide peccatum est.

de beato Paulo redarguente Petrum, qui quasi esset obligatus ad legalia, qñ veniebant aliqui Iudęi ad locum, in quo ipse morabatur cum gentilibus, segregabat se a gentilibus in cibis: cum aũt non erant ibi aliqui Iudęi, comedebat cum gentilibus indifferenter de omni cibo: vt patet ad Gala. 2. c. cum dr, cum venisset Cephas Antiochiã restitit ei in faciem: quia reprehensibilis erat: prius enim quàm venirẽt a Iacobo quidam, cum gentibus edebat: cum autem venissent subtrahebat se, & segregabat timens eos qui a circuncisione erant, & simulationi eius consenserunt cęteri Iudęi, ita vt Barnabas duceretur ab eis ad illam simulationem. Sed cum vidissem ꝙ non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, quomodo cogis gentes iudaizare? & hęc quæstio satis dubia fuit in tota Ecclesia ante determinationem per concilium Apostolorum in Hierosolimis: Paulus tñ semper tenuit non obligari gentiles, nec ipsos Iudæos ad obseruãtias Mosaycę legis, licet non iuderet eos, qui oppositum tenebant redarguere: & isto modo loquebatur ipse ad Romanos in 14. c. dicens alius credit se manducare omnia, i. credit ꝙ nullum peccatum est manducãdo quodcunque manducauerimus; qui autem infirmus est, i. qui habet conscientiam infirmam putans se adhuc ad legalia obligari, olus manducet. is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat manducantem non iudicet. s. quòd quilibet de alio malum iudicare non debebat, siue manducaret, siue non manducaret: nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, i. quòd quidam erant de Iudæis, & Gentilib. tunc qui iudicabant diem inter diem, i. qui iudicabant illam obligationem legalium mansisse ad quoddam tempus, sed non semper: alij aũt iudicabant omnem diem. i. iudicabant illam obligationem legalium obseruantiarum manere in omne tempus. Et conclusit ibi ꝙ quilibet istorum bene agere potest dicens: vnusquisq; in suo sensu abundet, i. quilibet habet pro se sufficientem determinationem si vnum agit: & qui mãducat Domino mãducat: gratias enim Deo agit. Apostolus tamen tenebat non manere illam obligationem: nam aliás cum lex in contrarium staret, s. Mosayca quæ vetuerat tales cibos, nisi quis apud se certus esset non teneri illa lege, præsumptuosus esset, & contra conscientiam agens: cum etiam in dubio potius legi standum esset: Apostolus tamen firmiter tenebat, ꝙ nõ obligabamur post mortẽ Christi legalia obseruare: tamen volebat hoc sic prædicare ne aliquos ad peccandum induceret agendo contra conscientiam: nam si ipse sic prædicasset, propter eius auctoritatem multi habentes conscientiam suam confirmatam ad oppositum non potentes deponere conscientiam erroneam, manducarent: & sic agerent contra conscientiã & peccarent, vel quia forte viderent omnes alios comedentes, ne ipsi mali viderentur, comedebant & conscientia eorum dictabat eis oppositũ: ideo peccarent. Et hanc fuisse causam suæ taciturnitatis in hac materia demonstrat ad Rom. 14. c. in principio dicens: infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: Romani. n. credebant se non obligari ad obseruãtias legales: quando autem inter eos aliquis veniret, qui discerneret cibos, arguebant contra eum tanquam contra malum Christianum, & contristabant eum, faciebãtque sæpe contra conscientiam agere. Apostolus autem admonet, ꝙ dato ꝙ ipsi firmati sint in hac veritate, ꝙ nõ obligarentur ad legalium obseruationem: tamen non debebant infirmos argumentis suis conturbare: & sic dicebat ipse Apostolus de idoloticis, i. de cibis consecratis idolis: quia conuersi ad Christum de Iudaismo, & multi de Gẽtilitate putabant peccatum esse sumere cibos de immolatis dæmonibus: quia credebant aliquam virtutem, vel potius infectionem per consecrationem dæmonum in cibis illis causatam esse. Apostolus autem dicebat prima Corinth. 8. cap. quò Idolum nihil est, & ideo nec in cibis immolatis Idolis virtus aliqua aliàs infectio causari poterat, & consequenter comestio illorum ciborum non erãt ex se mala, sed solum ex conscientia infirma: ideo qui firmiores erant & sciebant nullum peccatum esse in

F comestione talium ciborum, non debebant comedere de illis, ne infirmos scandalizarent incitantes eos ad agẽdum contra conscientiam.

Hęc quidem ante determinationem huius quęstionis fuerũt. post determinationem autem Apostolus firmissime prędicauit à nullo tali ciborum genere ob religionem abstinendũ esse: & increpat eos qui tales obseruationes necessitatis esse confirmant, vt patet prim. ad Timo. 4. c. cum dicitur spiritus manifeste dicit, ꝙ in nouissimis diebus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorũ in hipocrisi, loquentium mendacium, & cauterizatam habentium suam cõscientiam prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis

G creatura bona est, & nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur, sanctificantur. n. per verbum Dei, & orationem: sic etiam ait Apostolus ad Colos. c. 2. dicens nõ deberi obseruationes illas manere, nemo vos iudicet in cibo, aut potu aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, & etiam ait Apostolus ad Titum. c. 1. omnia munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mũdum: sed inquinatæ sunt eorum & mens, & cõscientia. Et non solum de cibis, sed etiam de cæteris legalibus obseruationibus conclusit Apostolus nihil proficere fidem Christi ei qui illa obseruabat, vt patet ad Galat. c. 4. dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis: & postea ad Gala. 5. c. de circuncisione quæ præcipua inter legalia erat, conclu-

H sit; ego Paulus dico vobis quoniam si circuncidimini Christus vobis nihil proderit: testificor enim omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciẽdę: euacuati estis a Christo qui in lege iustificamini, a gratia excidistis: nos n. spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. nam in Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præputium: sed fides quæ per charitatem operatur loquendo autem hîc de istis cibis qui hîc vetantur, & tenuit quidem ista prohibitio tempore huius legis, specialis consideratio est: causæ autem huius prohibitionis positæ sunt Leuitici 11. cap. & ibi requirantur. *Et capream*. Est caprea syluestris capra, quæ subtilissimos oculos habet, & in cursu velox est: vt patet 2. Regum 2. cap. vbi dicitur, quòd Asael erat cursor velocissimus quasi

I vnus ex capreis, quæ morantur in syluis: habent etiam cornua & capita dura, vt de montibus altissimis se præcipitantes se super cornua illæsas suscipiant, vt ait Isidorus Etymolog. 12. lib. *Bubalum*. Bos syluestris est: isti in Italia abundant. *Tragelaphum*. Animal est partim simile hirco, partim ceruo, & vocatur alio nomine hircoceruus, vt eius demonstrat origo nominis. Atragos quod est caper, & laphos quod est ceruus, quia caper ceruus. *Pigargon & origen*. Nomina sunt quadrupedum, quæ in terra ista non habentur, sed sunt in terra promissionis: ideo nomina eorum in vsum nostrum non venerũt. *Cameleopardalum*. Valde differunt cameleon & cameleopardalus: quia cameleon paruus vermis est, qui ad omnem colorem mutari videtur, vt patet primo Ethic. cameleopardalus est animal quadrupedale multorum

Cameleopardalus quid sit.

K animalium figuras referens: est enim in capite simile camelo, in collo simile equo est, in reliquo corpore maculis vt pardus respersus est: pedes autem bubalo similes habet: cameleontem autem Arist. maxime mutabilem dicit: ideo vult quòd felix debeat esse firmatus, & non dependens ab infortunijs vel infortunijs: & quia sic felicem debiliter firmatum cameleonta prædicabimus, idest, sæpe mutatum sicut cameleontem ad omnem colorem.

An sit verum quod cameleon ad omnem colorem oppositũ muteur. Et de representatione specierum visibilium tam in oculis quam in speculis. Quæst. VI.

Circa hoc tamen licet sic vulgariter dicatur, quòd cameleon ad omnem colorem oppositum mutetur: tamen non est sic verum: licet sic videatur: nam quicunq; vicerit

videris cameleontem putabit realiter mutari colorē eius. quia quando apponitur ei res nigra, & cameleon niger videtur: si autem res rubra adiungatur, & ipse ruber videbitur: non tamen potest esse quòd mutetur in eo color suus, & inducatur alius secundum similitudinem rei appositæ.

Primo quia si aliquis color deberet Induci in cameleonte, hoc esset ab ipso agente apposito ipsi cameleonti, cuius similis videtur cameleon: sed hoc nō potest stare quia color non habet aliquam actionem realem, sed solam spiritualem: sed generare colorem aliquem, & corrumpere præexistentem est actio realis: ergo non potest istud causari in aliqua re ex sola appositione ad aliquid coloratum tali colore. antecedens patet: quia color non ponitur de formis actiuis naturaliter.. nam istæ solum pertinent ad tactum vt calidum, & frigidum, humidum, & siccum, & similia: color autem solum habet quòd multiplicet speciem suam, & ista species agat in potentiam visiuam: ista autem actio spiritualis est: quia solum pertinet ad res spirituales, s. cognitiuas: in alijs autem rebus talis actio non habet locum, vnde licet species visibilis multiplicetur ad aliquem parietem, vel aliud corpus non habens potentiā visiuam, non habet ibi aliquam actionem: res autem calidæ & frigidæ & siccæ in quascunque res naturales actionem habent, etiam si illę res nō sentiant illam actionem, vt calor agit in lapidem, in lignum, in terram: & sic de cæteris: quòd autem generare aliquem colorem, vel corrumpere sit actio realis, manifestum est, quia colores in omnibus rebus naturalibus sunt, siue sentientib. siue non sentientibus, non tamen est immutatio ad colorem omnibus rebus naturalibus, sed in solis habentibus potētiam visiuam: ergo multum differt color, & immutatio facta a colore: & sic non poterit res colorata per actionem coloris generare colorem similem in aliam rem quamcunq;, nam tunc cum actio colorati vel ipsius coloris recipiatur maxime in oculo, ergo maxime oculus esset coloratus: sed non est sic: quia immo ipse oculus non videtur coloratus, vel est ipse color remissus valde. item dato quod colorata res secundum quòd colorata haberet actionem ad causandum colorem in aliam rem: tamen ista actio, cum esset naturalis, oportebat quòd fieret per successionem: quia natura non valet operari in instanti quod est operari sine motu, sed operari per motum tamen successiue: sed constat ꝙ ista mutatio cameleontis subita est. s. ꝙ statim quòd apponitur ei aliquis color rei extraneæ, mutat colorem quem habebat: ergo non est ibi vera mutatio faciens acquirere colorem, & deperdere.

Item colores causantur in per spicuo terminato ex commixtione elementorum ad seipsa: sicut ergo sunt diuersæ commixtiones, & gradus commixtionum in qualitatibus elementaribus, ita erunt diuersi colores, & gradus coloris in rebus compositis elementatis: cum ergo color aliquis debet acquiri, necesse est aliquid variari in commixtione qualitatum elementalium: sed ista variatio non potest fieri subito: ergo nec talis mutatio coloris potest fieri subito apposito alio colore: vel aliter, scilicet quòd nullus color potest efficere mutationem in commixtione qualitatum elementalium, cum potius sit quidam effectus tātus color ab ipsa diuersitate in commixtione qualitatum elementalium. Dicendum ergo quòd in cameleonte non mutatur aliquis color ad pręsentiam cuiuscunque rei, sed solum apparet nobis talis mutatio facta: causa autem huius apparitionis dependet ex actione specierum visibiliū: quædam enim species visibiles fortiter operantur in ipsam potentiam susceptiuā intense imprimentes: aliæ sunt species quæ remisse imprimuntur. Pro quo sciendum ꝙ quando species duorum visibilium simul sunt, illa species solum inmutat, quæ est fortior in imprimendo: est etiam regula quòd magis immutat potentiam visiuam species directa siue radius directus quàm species reflexa, vel per remeationem: species directa est, quæ est ab obiecto immediate in potentiam, ita quòd nō terminatur in aliquid alterum, sed in organum visionis: species reflexa est illa quæ ab obiecto multiplicatur & terminatur ad aliquod corpus, & inde reflectitur ad potentiam visiuam: & sic est in visione speculorum: quia primo species alicuius rei mul-

Notādum de specieb. visibilibus

A tiplicatur ad speculum, & ab ipso speculo reflectitur ad potentiam visiuam: ideo quantum ad eandem rem nunquam est tantæ virtutis & impressionis visio reflexa sicut visio directa: & sic imprimitur in oculo meo species alicuius hominis, si respicio eum directe, valde: & tamen si respicio eum indirecte, scilicet quia video imaginē eius in speculo modicum imprimitur in oculo meo species illa. Et per hoc soluitur commune problema, scilicet quare citius obliuiscitur hō imaginis suæ quam imaginis aliorū hominum, & aliarum rerum. ratio enim est quia nullus homo potest videre imaginem suam directe, scilicet seipsum respiciendo, sed videt eam indirecte in speculo: ista autem visio modicę impressionis est: ideo non manet memoria illius. nam species dum fortius imprimuntur, diutius manent: memoria autem solum est dum manet species: ideo quia ibi manet species pauco tempore,

B necesse est pauco tempore manere memoriam imaginis nostrę in nobis: & hoc innuit Apost. Iacobus in canonica sua cap. 2. cum dicit. Estote autem factores verbi, & non auditores tantum: nam siquis auditor est verbi, & non factor, hic cōparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit: licet autem hoc generale sit quantum ad eandem rem, scilicet quòd semper species visibilis directa alicuius rei est fortior quam reflexa, tamen quantum ad diuersas res fallit: quia aliquis color est cuius species reflexa fortior est quam species alterius rei directa: patet hoc de corporibus specularibus, & de pupillis oculorum nostrorum: nam speculum quia corpus est elemētatum, necesse est, vt aliquem colorem habeat: sunt tamen ita debiles isti colores quòd impressio sua est

C multum leuis, & magis sentitur impressio indirecta, vel reflexa alterius rei quam species directa istorum: & ob hoc in speculis repræsentantur imagines, & videt homo in eis imaginēs, & in ea parte vbi apparent imagines magis immutant nos ipsæ imagines, quam color speculi, quia color ipsius speculi valde debilis est Idem de pupilla, quia non videtur habere aliquem colorem licet eum debilem habeat: apparent in ea imagines nostræ, & iudicamus de colore imaginum nostrarū in pupilla alicuius magisquam de colore ipsius pupillæ: licet color pupillæ directe videretur, & color imaginis repræsentatæ in pupilla indirecte videtur. Et ob hoc licet vitra sint corpora specularia, quia habent colorem leuem, tamen multa intra habent colorem densum. s. nigrum valde, vel rubeum aut rubricatum, & tunc non repræsentatur in eis aliqua imago, sed in solis vitris albis, quæ magis declinant ad

D lucem, quam ad colorem. Sic ergo hic in cameleonte est color, quidam naturalis sicut in alijs rebus naturalibus, sed ille est valde leuis sicut color pupillæ, & speculorum, ideo sicut non videtur color pupillæ sed species rerum repræsentatæ in pupilla (licet color pupillæ directe videri deberet) ita non videtur color naturalis cameleontis, sed color rerum repræsentatarum in eo, quia aliarum rerum colores reflexi fortiores sunt quam ipse color cameleontis directus, ideo quandocunque cameleon alicui rei obijcitur, color illius rei multiplicat speciem suam ad cameleontem, & videtur cameleon coloratus tali colore quali est ipsa res cui obiectus est: cum ille color reflexus sit fortior quam color ipsius cameleontis: & per hunc modum necesse est cameleontem ad omnia mutari in diuersis coloribus, sicut speculum recipit diuersos colores obiectis diuersis rebus, & tamen semper manet suus color.

E *Omne animal quod.* Hic ponuntur duæ conditiones, quas habere debet animal mundum ad cibos, prima, ꝙ vngulam diuidat: secunda ꝙ cibos ruminet, quodcunque autem deficiat in vtraque siue in vna earum immundum est. *De his autem quæ ruminant.* Hic ponit aliqua animalia quæ vnam conditionem munditiæ habent: & in altera deficiunt. camelus, lepus, & cyrogrillus ruminant sed vngulam non diuidunt: porcus econtrario vngulam diuidit sed non ruminat.

Duæ conditiones habere debet animal mundum ad esum.

Et cadauera non tangetis. Quia ita immundi erat ad ingressum Sanctuarij tangendo porcum morticinum sicut comedendo, sed quantum ad aliam culpam, & pœnam differt multum, quia si aliquis comederet scienter carnē porci-

porcinam, mortem merebatur, sed non si scienter morticinum porcum tetigisset.

Hæc comedetis ex omnibus. Hic ponitur secundum, scilicet munditia piscium. duas conditiones ponit in piscibus scilicet quòd pinnulas & squamas habeant, pinnulæ vocantur quædam alæ quibus pisces natant, quas non habet anguilla, & similes pisces: ideo hebræi non comedunt illam. causa autem omnium istarum conditionum siue in quadrupedibus, piscibus, vel auibus secundum litteram posita fuit Leuit. 11. cap. *Omnes oues.* Hic ponitur tertium scmunditia auium. *Omnes aues mundas comedite: immundas ne comedatis, aquilam & griphem.* Sed non dat regulã de munditia auium sicut dedit de piscibus, & animalib. quadrupedibus iudæi autem duas conditiones obseruant prima quòd auis iecur habeat. Secunda quòd digitum promnentem in posteriori pedis habeat, quasi in medio cruris. *Halietum.* Qui dicitur falco, & est auis regia: alij autem halietum auem paruam dicunt, quæ de rapinis paruorum auium sustentatur, vt ait Petrus in aurora.

Obtinet habietus paruas in corpore vires,
Sunt aues minimæ præda cibusq; sibi.

Ixon. Auis est pertinens ad genus vulturis, minor tamẽ vulture candidi coloris. *Et omne coruini generis.* idest coruus, & pica, & cornix, quæ non nominatur coruus, sed ad genus coruorum pertinet. *Struthionem.* Auis ponderosissima est, quæ cum alas habeat in altum se tollere non potest, & est valde terrestris naturæ, oua. n. non fouet, sed negligenter in arena relicta fotu pulueris animantur, vt ait Isidorus. 12. ety. *Noctuam.* Quæ nycticorax dicitur vel lucifuga, quia de die comparere non audet propter oculorum teneritudinem, & si compareat quasi nihil videt: de qua phil. 2. Meta. *Larum.* Auis quæ in aqua habitat, & in terra, & piscibus insidiatur, vnde Petrus in aurora.

Fluminis habitator larus, & incola terræ.

Et accipitrem iuxta genus suum. Quia multi modi sunt accipitrum, qui corpulentia, & animositate nimis differunt *Herodium ac cygnum & ibin.* Ad genus accipitris pertinet, & est auis parua magis animo & viribus. quam corpore potens. quæ si primo impetu prædam non apprehẽdet, amplius persequi non dignatur seipsam iracundia lacerans. *Mergulum.* A mergendo frequenter dicitur, & fulica vocatur idest aucide braua, siue coruus marinus, vtrique enim frequens immersio pertinet, iudæi autem coruum marinum dicunt. *Porphirionem.* Quæ pellicanus nominatur: est autem duplex, quædam quæ aquis maxime incolit. aliqua quæ in terra semper viuit, & serpentibus insidiatur, oua eorum ipsosque serpentes mortuos deuorans. *Ac nycticoracem.* Noctua & nycticorax idem sũt vt supra diximus, & vt plerisque videtur, sed hic ponuntur vt distincta. Melius dicetur quòd noctua maior auis est quam nycticorax, & est coloris albi, nycticorax magis ad coruinam speciem declinat, & coloris medij est vocaturque vulgariter mochuelo. noctua vulgariter lechuza dicitur. *Onocrotalum.* Auis longi rostri est apud flumina manens, & maxime anguillis insidiatur, quæ cum dormierit, resupina iacet rostrum erigens vt accipitris resistat insidijs quæ ab aliquibus vocatur garca. *Caradrium* i. gtus. *Et omne quod reptat & pinnulas habet non comedetur* Vt serpentes alati, vel squamas habentes. *Omne quod mundum est comedite, quicquid morticinum est non vescimini ex eo.* Siue animal mundum siue immundum esset. hic autẽ de mundis dicitur, quia de immundis manifestum est, ꝙ nullo modo comedere ea licet. *Peregrino qui intra portas tuas est da vt comedat.* Isti sunt aliqui gentiles peregrinantes inter eos, qui nondum ad iudaismum conuersi fuerãt. *Aut vende ei.* Si pauper est gratis da ei. si diues est vende ei. *Quia tu populus sanctus Domini Dei tui es.* Ideo comedere non debes. *Non coques hædum in lacte matris suæ.* Prohibet hic quandam consuetudinem idolatrarum, qui Deos agrorum placare volentes hædos in materno lacte coquebant, sperantes se sic omnium frugum copiam habituros. Iudæi autem a Deo vero omnia abundanter habebant, si recto corde in eum tenderent. *Decimam partem separabis* Hic ponitur tertium. s. decimatio omnium fructuum agrorum, & intelligitur hoc de secunda decima, vt probauimus supra 12. cap. *Et comedes in conspectu Domini Dei*

Decimatio omnium fructuum agrorum.

F *tui.* Qui autem volunt, quod sit ista decima prima, mutãt hic personam ita, quòd ly separabis referatur ad populares, & ly comedes referatur ad leuitas, sed ista mutatio nunquam fieri debet, nisi ex causa necessaria, & quia ipsa scriptura de se demonstrat, alias vbicunque possemus mutare personas, & nulla certitudo in scriptura maneret. Item quia hoc dato multum dissonat littera, quia dicitur immediate, quod istam decimam in conspectu domini comedetis. i. in atrio tabernaculi, vel ad minus. *In loco quem elegerit Dominus.* Sed hoc non conuenit decimæ leuitarum, quia illam in omni loco comedere poterant, vt patet Num. 18. cap. Item quia leuitæ habebant istas decimas in possessionem & hæreditatem, cum nihil aliud haberent vnde viuerent, vt patet Num. 18. cap. ergo non solum indigebant ista decima pro loco quem elegisset dominus, sed magis pro ciuitatibus suis, vbi habebant familias suas. *Primogenita de armentis, & ouibus tuis.* De hoc dictum fuit sup. 12. c. *Vt discas timere dominum Deum tuum.* Idest sic faciendo assuefies ad recte timendum dominũ Deum tuum scilicet timore casto, vel filiali qui cum amore perfecto est, & per bona opera acquiritur: timor. n. seruilis principium bene operandi est: sed per bona opera non acquiritur: timor autem filialis principium non est, sed per opera acquiritur loquendo semper de acquisitis, secus est de infusis.

G

An hoc intelligatur de timore seruili vel filiali, & quæ mala fugienda, & quæ bona appetenda vtrinque magis censeantur. Quæst. V.

H De quo timore hoc intelligatur an de seruili vel filiali dubium est: nam videtur de vtroque posse intelligi: de seruili quidem scilicet quòd isti Iudæi, qui adhuc erant populus imperfectus, mouerentur in bonum per timorem seruilem: et sic faciendo ista, quę mandata erãt a Deo, timebant eum seruiliter agentes per timorem desiderio vitandi mortem, vel pęnas infernas: magis tamen adhuc desiderio vitandi res temporales, quas magis timebant, cum de eis non multum attenderent: bonum namque et malum aduersa fronte diffident: ideo quantũ se aliquis habet ad cauendum malum aliquod, tantum se habet ad consequendum insectandumque bonum oppositum, sic enim innuit Arist. in 8. Ethic. dans cognosci pessimum vitium per optimam virtutem oppositam, & optimam virtutem per pessimum vitiũ, sed sic est, quòd mala vitæ futuræ opponuntur directe bonis vitæ futuræ, & mala vitæ præsentis bonis vitæ præsentis: ergo, qui
I multum fugit mala vitæ futuræ, multum diligit bona vitæ futuræ, quia non cognoscebant ea cum adhuc carnales existerent, ergo modicum fugiebant mala vitę futurę, qui pari ratione non sciebant bona: bona autem huius seculi sciebant bona, quæ cernuntur, abundantiam scilicet diuitiarum, & multiplicationem filiorum, quietem in terra, immunitatem a languoribus, & suis hostibus dominari: hęc. n. sunt quę maxime iudæi huius seculi amatores desiderabant, nimis ergo mala opposita fugiebant, esuriem nuditatẽ, sitim, pestem, gladium, captiuationem & durã hostium seruitutem. Vt ergo hæc non inferret eis Deus ꝙ posse eum infetre eis experimento constabat timebãt eũ, & obseruabant mandata eius, si autem hæc mandata nõ obseruarent, nec eum seruiliter nec filiali amore diligerent: potest etiam hoc de filiali amore intelligi scilicet ꝙ
K isti facerent ista quæ mandata sunt, & sic timebunt Deũ omni tempore idest habebunt reuerentiam ad eum omni tempore sicut filij ad patrem, quis autem timor magis conueniat huic litteræ. Respondetur quòd timor filialis est, de quo debet intelligi, & patet, quia timor seruilis solum habet se vt via ad bonum, & non vt terminus, cũ nõ possit manere in vita æterna, etiam quia ipse non habet in se aliquam rationem boni, sed solum sortitur eam per accidens, inquãtũ dat occasionẽ ad bene agẽdũ, qñ autẽ nullã ad bene agẽdũ dat occasionẽ, nec per se nec per accidẽs est bonus sicut in dęmonib. ꝙ valde timẽt Deũ, & contremiscũt corã eo, vt patet Iacobi. cap. 2. s. dęmones, & credunt, & contremiscũt, tamen dęmones nõ arcẽtur ab aliquo malo per hũc timorẽ, licet quanta mala possũt & age-

& agere finuntur;tanta agunt,& dum magis timent,magis ei quem timent inuident. nunc ergo cum non possit habere rationem finis,non ordinabūtur aliqua in ipsum: sed hic ponitur subordinatio quorūdam bonorum actuū ad ipsum timorem.s.completio mandatorum hic positorum,cum dicitur quòd daret primogenita,& decimas,& primitias,vt discat timere dominum omni tempore, ergo timor finis est,sed non potest poni seruilis timor,vt finis talium operationum,ergo non potest intelligi de amore seruili,intelligendo autem de amore filiali est sensus, exerceas te in his præceptis, vt sic causes in te timorem Dei, i.quandam reuerentiam ad Deum secundum quam reuerearis omni tempore.*Si longior fuerit.* Istud est vnum impedimentum ad non deducendum primogenita ouiū, & armentorum in locum Sanctuarij.*Tibique benedixerit nec poteris ad eum cuncta portare.*Idest multiplicauerit greges,& armenta tua.& est hoc secundum impedimentum, scilicet multiplicatio:quia si magnus grex vel armentum duci deberet, magnus labor esset: & sic in deportandis frugibus. *Vendes omnia & in precium rediges.* Ista est alia ratio quare non intelligatur de decimis leuitarum ;quia magnum damnum esset hoc leuitis, quia forte illæ res quæ dabantur pro decima,erant in paruo valore:ideo daretur pauca moneta, & in locum ad quem portarent pecuniam & in quo esset Sanctuarium valerent maiorem precij extimationem, & sic redigerentur in pauca cum iterum emerent. Item quia labor esset leuitis emere in loco Sanctuarij,& deinde ferre in ciuitates suas,& tamē necessarium erat ad familiarum suarum sustentationem, melius ergo videtur vt dictum fuit,supra duodecimo capitulo,quòd leuitæ decimam suam per propinquas ciuitates vrbibus suis decimas colligerent. *Emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi,& epulaberis.* Et etiam ista est alia fortissima ratio, quia qui dabat istam decimam comedebat eam,quòd nullo modo dici potest de decima leuitarum,quia tunc paucum aut nihil maneret leuitis : & nec valet, quòd dicebat Nicolaus quòd isti dantes decimas non comedebāt de decimis sed de carnibus victimarum pacificarum, quia dicitur hic quod ex eadem pecunia quæ data fuit pro rebus venditis,emerent oues vel boues,vinum,& omnia quæ desiderarent, & epularentur: Et si dicas quòd hic est mutatio personæ, & quòd intelligitur hoc de leuitis,quod ipsi reciperent pecunias de rebus venditis, & ex illis pecunijs emerent sibi quicquid vellent. Hoc non potest stare quia dicitur epulaberis tu, & domus tua,& leuita,qui est intra portas.ergo impossibile est quòd epulaberis referatur ad leuitam sed ad dantem decimas. *Siue ex armentis.* Iudæi erant multum dediti gustui,quia cum rudes valde essent,sola carnalia cognoscentes ferebantur in ista carnalia, Deus autem qui intrinsice cognoscebat eorum defectum, & sciebat quid eis opportunum foret, vt sic eos cum lætitia magis ad cultum suum prouocaret, permittebat eos delectari in his quæ secundum sensum,scilicet in gustu, de quo magis diximus supra cap.12.*Siue ex armentis.*Armenta secundum communem significationem pro magnis animalibus assumuntur,vt pro bobus,vaccis,& bubalis,atque camelis; greges autem dicuntur congregationes minorum animalium,vt ouium,caprarum,porcorum,& sic de cæteris.hic autem accipiuntur armenta econtrario, scilicet pro paruis animalibus,vt capris,ouibus,& porcis: & patet, quia sequitur immediate . *Siue ex bobus.* Et ponuntur ista duo tanquam distincta : si tamen acciperetur armentum proprie,cum idem sit armentum & bos, non distingueretur bos cōtra armentum.*Vinum,& siceram.* Sicut in cibis carnium permittebat eos eligere quòd vellent,ita in potibus dabat eis optionem.*Et omne quod desiderat anima tua.*Idest omnia illa ad quæ inclinaris secundum tuam sensitiuam affectiuam,de quo magis diximus supra 12. quomodo anima desideret, & in hoc laxabat eis Deus spē in cibis & potibus, vt de quocunque vellent comederent, & biberent, nam si limitasset eis cibos ad aliquod genus , quia si erant imperfecti tristarentur,& fugerent oblationem,sacrificiorū,vt exercitationes in cultu diuino, quòd peius erat : vt ergo libenter mouerentur in cultum Dei, quasi non ex aliquo vrgenti præcepto, sed ex aliquo

A commodo,aut delectatione permisit eis cibis aut potibus vacare quibus vellent.

Et comedes coram Domino Deo tuo. Scilicet in atrio tabernaculi,quia qui sacrificium offerebat,intra atrium tabernaculi debebat illud offerre aliàs mortis reus erat, vt patet Leui.17.cap.& si sacrificia pacifica erant,de quibus se offerens comedere debebat, intrabat offerens in atriū, & coquebat in cacabo,caldaria, aut lebete carnes victimarum, quæ ad ipsum sacerdotem pertinebant, & post sacerdos auferebat,quod suum erat scilicet pectusculum, & armus dexter:vt patet Num.18.cap.& reliquæ carnes manebant ipsi offerenti,vt patet Leuit.7. cap. has autem comedebat coram domino scilicet intra atrium tabernaculi ante altare holocaustorum:nam extra locum sanctū eas comedi non licebat. *Et epulaberis tu & domus tua.* Idest

B gaudebis in cibis potibus tu & vniuersi qui in familia tua sunt,nam Deus volebat dies talium sacrificiorum omnibus esse dies lętitię,vt omnes tales dies desiderarēt, & allicerentur ad sacrificia Dei, atque gratias Deo agerent. *Et leuita qui intra portas tuas est.* Loquitur ad Israel, qui habebat ciuitates in quibus morabantur Leuitæ, & dicuntur aliqui morari intra portas,non quòd inter duas portas situentur, sed quòd intra portarum ambitum, & clausionem commorentur. erant autem isti Leuitæ, qui habitabāt in toto Israel in ciuitatibus eis datis, erantque seiuncti ab incolatu aliorum populorum,quia non morabantur cum eis in suis ciuitatibus: habebant namque Leuitæ ciuitates 48.vt patet num.35. in quibus ipsi soli morabantur,& patet quia istæ ciuitates non habebant territoria ad seminandum,& vineas ad plantandum sicut aliæ

C ciuitates aliarum tribuum,sed paucum spatium ad exitū a ciuitate ad condelectandum,& agros ad pascendum pecora,& alias necessitates similes,non enim indigebant vineis & seminationibus,cum ex decimarum redditibus sustentarentur, vt patet Num.18.cap. aliqui tamen de istis leuitis habitabant extra ciuitates inter alios viros de alijs tribubus:& hoc forte faciebant propter indigentiam,vel aliam quamlibet occasionem: & de istis proprie dicebatur ad Israelitas,qui est intra portas tuas idest non obliuiscaris Leuitæ, qui intra portas tuas cōmoratur scilicet in ciuitatibus in quib. commoraris.*Caue ne derelinquas eum.* Valde hoc admonet Deus,quia Leuitæ erant pauperes,& indigebant sustentationibus factis ab alijs.*Quia non habet parte in possessione tua.* Hic demonstratur paupertas leui- *Leuitarū paupertas ob quam decimę eis debebatur*

D tarum,& causa est,quia leuitæ non poterant aliquid laborare in colendo agros,vel vineas, sicut alij de alijs tribubus, vt sic sustineant se in necessitatibus:alij autem ista faciebant,ideo poterant magis abundare:ideo abundantes ipsi leuitas inuitare debebant ad conuiuia in talibus solennibus sacrificijs, & hoc quia leuitæ nullam partem possessionis inter cæteras tribus habebant, vt inde abundarent. *Anno tertio separabis.* Hic agitur de tertia decima, quæ vocatur decima pauperis, & ista decima non fiebat anno quolibet sicut aliæ duæ,sed de triennio in triēnium. & ista decima erat minor qualibet alia: decima enim prima quæ dabatur leuitis maxima erat, quia fiebat de non decimato.

Secunda erat minor,quia decimabantur nouem solum ante vero decem.

E Tertia minima erat quia fiebat de paucioribus, quam nouem partibus.*Et repones intra ianuas tuas.* Ista decima non reportabatur ad locum Sanctuarij sicut alia secunda. *Venietque leuites.*In omnib. tribus decimis leuites aliquam habebat.s.primam integraliter,secundam & tertiam quā tum ad aliquid: & rō huius quia leuitæ multi erant nullā aliam habentes hæreditatem nisi decimas, & illas rursus decimabant summo sacerdoti,vt patet Num.18.cap.ideo tanquam pauperes recipiebant partes de alijs decimis.

*Peregrinis & pupillo,& viduæ.*Istis fiebat decima ista ne paupertate grauati cogerētur seruire gentilibus,a quibus ad idolatriam traherentur.

Qui intra portas tuas sunt. Idest intra portas vrbiū tuarum,non autem intra portas domus tuæ, quia hic loquitur toti Israeli. *Vt benedicat tibi Dominus in cunctis operibus.*Ista benedictio semper ponitur, quia per istā maxime ad eleemosynam incitabantur,quia valde carnales erant.

C A P. X V.

Debitorũ remissio.

SEPTIMO anno facies remissionem; quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit: quia annus remissionis est Domini. &c.

SEptimo. Dicto supra de eleemosyna, quæ fiebat leuitis, & pauperibus, hic agitur de eleemosyna, quæ fit omnibus debitoribus per remissiones.7.anni. & iubileorum, & potest hoc reduci ad latriam indirecte, quia pauperes debitores ne cogerentur corporali pœna siue labore debita soluere, fugere possent ad gẽtiles, & ibi idola colerẽt, & isto modo cogentes eos de terra fugere, darent eis occasiones colendi Deos alienos, sicut dixit Dauid contra expellentes eum de terra Israel.1.Regum.26.cap. maledicti
G sunt in conspectu domini qui eiecerunt me hodie, vt non habentem in hæreditate domini, dicentes vade serui dijs alienis. ex pietate ergo Dei introductus fuit septimus annus remissionis, vt in eo debitores a suis creditoribus absoluantur, & serui a dominis.

Et tanguntur tria principaliter.

Primum remissio debitorum.

Secundo liberatio seruorum ibi. *Cum tibi venditus fuerit.*

Tertio de solutione primogenitorum ibi. *De primogenitis qui nascuntur.* Prima in duas partes. In prima de remissione. In secunda de liberali largitione ibi. *Sanus de fratribus. Septimo anno facies remissionem.* Toti populo ita dicuntur quasi vni viro, quia cuilibet de Israel. *Cui aliquid debetur ab amico vel proximo ac fratre.*

Quod soli descendentes ex genere Iacob vocantur inter Iudæos fratres vel proximi, qui vero conuersi sunt ex gentilitate vocantur peregrini. Et, quod Iudæus ex genere, & conuersus ad iudaismum non vocantur amici inter se quantumcunque fœdera aut beneuolentiam habeant.

Quæstio. I.

ISti sunt Iudæi natione, ita quòd descendant de genere Iacob. Et non intelligitur hoc de conuersis ad iudaismum, patet, quia idem est de remissione debiti sicut de seruitute: sed qui conuersi erant ad iudaismum, vel filij eorum si venderentur in seruos, non liberabantur in iubileo vt habetur Leuitico.25. capit. non vocantur conuersi a gentilitate ad cultũ iudæorum fratres eorum, vel proximi eorum, quòd satis patet hic, quia littera distinguit
I inter fratres, proximos, & amicos quantum ad peregrinos; & aduenas: si autem proximi aut fratres vocarentur gentiles, nullo modo distingueretur hic inter aduenas, & proximos, & fratres, sed distinguitur: ergo non sunt alij proximi, vel fratres, nisi iudæi ex genere, patet consequẽtia, quia vltra aduenas, & peregrinos non poterat hoc intelligi nisi de gentilibus, si non acciperentur aduenæ, & peregrini pro ipsis conuersis ad iudaismum vel filijs conuersorum, cum gentilibus autem communicatio nulla erat iudæis intra eandem ciuitatem, cum ipsi de terra sua omnes idolatras excluderent vt patet Exodo.23. & 34. & 6. & 7. capit. relinquuntur ergo soli conuersi ad iudaismum, vel filij eorum, qui vocentur aduenæ, & peregrini, quòd autem non vocentur fratres patet, quia infra soli iudæi vocantur inter se fratres, cum dicitur: cum venditus fuerit tibi frater tuus seruus hebræus, aut hebræa &c.
K Fratres enim sunt inter hebræos, vel illi, qui sunt carnales ex eodẽ patre sicut cõmuniter accipitur, vel quia sunt ex eadem familia. Vocantur proximus qui licet non sic coniunctus consanguinitate in gradu satis propinquo, est tamen coniunctus in communicatione, vel vicinitate, vel p alios similes modos. Amicus vocatur, qui licet non sit cognatus, vel affinis, vel vicinus, est tamen in beneuolentia, & amore non latente per contra passum coniunctus, vt ait Aristotel. octauo Ethico. & hæc omnia inter hebræos ex genere. nam dato, quòd aliquis hebræus ex genere haberet amicum aliquem conuersum de gentilitate, non proderit ei talis amicitia quantum ad remissionem fa-
F ciendam, qui tali amico non obligabatur iudæus facere remissionem.

Quorum remissio fieret, & quorum no & quod si res illa nõ poterat remissioni fieri.

Cui debetur aliquid ab amico. Si quis. n. aliquid accõmodasset ad tempus incertum, & transirent septem anni vel pauciores, dum tamen veniretur ad septimum annum remissionis, non propter hoc statim manebat res apud accommodatarium, idest apud illum cui accommodabatur, sed reddebatur domino suo: quia res accommodata non debetur. illa enim põt deberi res, cuius possessio non est penes eum cui debetur proprietas, cum autem res aliqua est in possessione alicuius, est etiam rei proprietas penes eum, non potest deberi ei illa res: quia id quod mihi debetur nondum est meum in specie, donec reddatur, & efficiatur mei iuris per traditionem factam mihi: res autẽ accommodata manet quantum ad proprietatem apud ipsum, qui accommodauit, manet etiam penes eum possessio, quia ille possidet cuius nomine possidetur, non ergo debetur res commodata ipsi commodatori, sed res mutuata, cuius possessio, & dominium transiuit ad ipsum cõmodatarium, debetur commodatori: vt siquis commodet alteri equum ad ambulandum vsque in villam, non dicitur debere equum iste illi: si tamen quispiam alteri mutuet decem florenos: quia proprietas, & possessio florenorum transiuit ad eum illorum decem florenorum, quando ergo dicitur, quòd aliquid debeatur alicui a proximo suo, intelligitur, quòd ei mutuauerit, vel vendiderit, aut quomodolibet ei obligatus sit ad tradendum aliquam rem, quæ non est in proprietate vel in possessione eius cui dari debet.

Et quantum ad hoc inter iudæos aduertendum erat, quòd si quis alicui rem aliquam mutuaret, vtpote pecuniam, poterat creditor debitorem vrgere, vt solueret ante
H tempus redemptionis, scilicet ante septimum annum, si tamen eueniret, vt in anno remissionis septimo non esset solutum debitum, nunquam vlterius compellabatur debitor soluere illud debitum: & si conueniretur coram iudicibus, vt solueret illud debitum, & absoluebatur per legem ipsam: & si aliquis renunciaret istam legem scilicet quòd dato quòd infra annum remissionis non solueret, quòd teneretur postea soluere, non valebat ista renunciatio, quia ista lex erat introducta in fauorem pauperũ principaliter, ideo priuilegio suo non poterant renunciare.

Item quia si possent renunciare legi isti, fieret fraus legi, ita quod lex ista non haberet locum in aliquo casu, nã quandocunque aliquis mutuaret aliquid alteri, mutuaret sub hac conditione apposita. s. prius faciendo renunciare isti legi, quod ipsi qui mutuum accipere vellent, satis faciliter facerent coacti angustia inopiæ, & sic tantum esset ac si lex ista nunquam data fuisset.

Ab amico, vel proximo ac fratre, suo repetere non poterit. Isti omnes hebræi sunt, & de genere hebræorum, nam si quis esset conuersus de gentilitate, vel filius eius qui de gentilitate conuersus est, non gaudebat isto priuilegio, q solis Iudæis ex genere indultum erat, vt patet infra quia facit differẽtiam inter amicum, proximum, & fratrem, ad peregrinum vel aduenam. *Quia annus remissionis est Domini.* Idest quia Deus statuit istum annum septimum, vt in eo omnia debita remitterẽtur, & qui seruus esset, liber efficeretur: ideo iudæi filij Iacob in quorum fauorem hoc indultum fuerat, remittere debebant omnia debita, & remitti eis ab alteris, iste annus septimus remissionis non computabatur a tempore quo aliquid alteri mutuatum est, quia tunc nõ esset annus septimus aliquid commune, nec annus iubilei esset aliquid commune, contrarium autem patet Leuit. 25. c. quia in illo anno omnes serui liberãtur, et de anno remissionis patet, quia in anno remissionis non colebatur, vel seminabatur terra, nec putabantur vineæ, sed nec ipse dominus colligebat solus omnia, quæ sponte in agris suis, & vineis germinabant, sed omnib. peregrinis, & aduenis, atq; pauperib. & bestijs terræ ipsa relinquebat, vt patet in præallegato. c. sed computabantur isti anni sic, quia postquam intrauerunt Israelitæ in terra Chanaan, fecerunt vnum annum remissionis, & post septem annos fecerunt iterum annum remissionis, & sic de septem in septem annos remissionis annum celebrabant, & si aliquis vno mense ante annum remissionis mutuaret

alteri pecuniam, transacto illo mense non poterat creditor petere illam pecuniã, quia iam erat annus remissionis & sic erat de venditione seruorum, quia si vnus seruus venderetur alicui, qui esset hebræus ex genere, liberabatur in anno remissionis, & dato quod in anno sexto venderetur, in anno seq. s. septimo liberabatur, vt satis declaratur Leuit. 25. cap. *A peregrino, & aduena exiges.* Peregrinus vocatur, qui de gentilico ritu ad hebræorum obseruantias conuersus est, & iste idem vocatur aduena, quia adueniebat de alia lege, vel opinione ad iudaicam.

Quod Deus dabat multa priuilegia Iudæis ex genere quæ non dabat conuersis ad iudaismum. Et quæ erant.
Quæst. II.

B Sciendum, quòd in hoc Deus videtur quodammodo magis fauorabilis iudæis ex genere quam cõuersis de gentilitate: nam inter iudæos de stirpe Iacob tenebat ista lex, s. quòd remissio fieret debitoribus, inter aduenas. s. cõuersos de gentilitate non tenebat. Item excellebant iudæi ipsos conuersos in alio, quia iudæi ex genere ciues vocabantur, conuersi autem non vocabãtur ciues, vt patet hic cum dicitur, a peregrino, & aduena exiges: ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem; ꝙ manifestè intelligitur de ipsis conuersis sic dicitur sup. 1. cap. ꝙ iustum est iudicare siue ciuis ille sit, siue peregrinus, ibi autem referri non potest peregrinus, nisi ad conuersos, vt ibi declaratum est, sic etiam Leuitic. 24. Item excellebant eos in alio, quia si vnus iudæus venderetur alteri iudæo, non poterat eum tenere, nisi vsque ad annum redẽptionis, vt patet Exo. 21. cap. & infra in litera. si tamẽ emeret aliquem de conuersis ad iudaismum, poterat eum tenere in æternum, vt patet Leuit. 25. c. cum dicitur seruus, & ancilla sint vobis de nationib. quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati sunt in terra vestra, hos habebitis famulos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros, atq; possidebitis in æternum, fratres autem vestros filios Israel ne opprimatis per potentiã: dabatur autem ista aliqualis excellentia iudæis ex genere super conuersos de gentilitate, quia cũ iudæi essent præcipuè populus Dei, cui lex data foret, si alijs compararentur quantum ad omnia, nimis indignarentur eis tanquam aliquid iniustum ab eis pateremur, vt ergo tolleretur locus inuidiæ, & contentionis in populo illo, qui adhuc rudis erat, voluit Deus cõuersos minoris honoris esse quantum ad sup. dicta, quam iudæi ex genere essent, vt eis quodãmodo subiecti viderentur. Et istũ modum tenere voluerunt iudæi cum ad fidẽ Christi conuersi sunt, s. quòd volebant præferri conuersis ex gentilitate: & fuit ista disceptatio magna inter Romanos Christianos in Ecclesia primitiua, nam qui de iudaismo conuersi fuerant gentilibus se præferebant, gentiles autẽ vice versa digniores se Iudæis conuersis arbitrabantur, vnde in eis erant inuidiæ, & dissensiones, donec Apostolus in epistola, quæ ad Rom. dicitur, vtrosque redarguit demonstrans vtrosque peccasse, & indigere gratia Dei, nec aliquos eorum aliquid meritos, vt alteris præferri deberẽt.

Quæ altercatio inter gentilis & conuersos in primitiua ecclesia.

Sciendum autem, ꝙ inter Iudæos erat quadruplex cõicatio, quia aut Iudæi cum Iudæo, aut conuersi de gentilitate cum alio conuerso, aut Iudæi cum conuerso, aut conuersi cum Iudæo, lex autẽ ista, quæ hic ponitur solũ tenet quantum ad vnum modũ, s. quando cõmunicat Iudæus cũ Iudæo, nam tunc remissionis locus erat, & patet, quia dicitur, cui aliquid debetur a proximo suo, vel amico, aut fratre, manifestum est, quòd ista Dei locutio ad Israelitas est scilicet ad Iudæos ex genere, & cum dicitur ab amico, vel proximo, & fratre oportet intelligere de amicis, & fratribus hebræorum, sed proximi, & fratres hebræorum solũ vocantur alij hebræi ex genere: ergo solum ad eos dirigitur. Quòd autem hebræi solum vocentur fratres, patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur fratres autem tuos filios Israel non opprimes per potentiam, sic etiam patet infra: si autem esset inter conuersos ista communicatio, non tenebatur ista lex: nam si vnus alteri pecuniam mutuaret, poterat quocunque tempore repetere eam, quod patet, quia si nulla lex constituta esset iubens remissionem fieri anno se ptimo, non tenerentur facere: ideo quocunque tempore posset creditor a debitore petere id, quod debebatur: quia ergo ista lex non dirigebatur ad conuersos, sed solum ad Iudæos, non tenebantur conuersi ad celebrandum istum annum remissionis. Etiam erat idem de venditione seruorum, quia si vnus Iudæus alteri Iudæo venderetur in seruum, liberabatur in anno remissionis: si autem venderetur vnus conuersus alteri conuerso, celebrabatur venditio simpliciter, nec liberabatur in anno septimo remissionis, nec in anno quinquagesimo Iubilæi. Non tenebat etiam ista lex in tertio modo communicationis, scilicet quando communicabat Iudæus cum conuerso, nam si aliquis Iudæus mutuaret quippiam cuiquã conuerso de gentilitate, aut filijs conuersorum, non liberabatur ipse conuersus creditor in anno septimo remissionis, vel in anno Iubilei quinquagesimo: de hoc patet hic cum dicitur, ꝙ in septimo anno remissionis ille, cui aliquid debetur a proximo suo, vel fratre, aut amico, non poterat repetere, cadebat enim a iure petendi quasi si ipse debitor nunquã fuisse obligatus creditori. dicitur postea a peregrino & aduena exiges, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem: idem si reciperet Iudæus aliquem cõuersum in seruum, non liberabatur ille in anno remissionis, nec in anno iubilei, sed erat seruus in æternum vt patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur hos transmittetis ad posteros iure hæreditario, & possidebitis seruos in æternum. Nec tenebat ista lex in quarta communicatione, quæ est conuersi ad iudæum, scilicet, quòd si aliquis conuersus cuiquam Iudæo aliquid mutuasset, dato quòd non solueretur ante annum remissionis, tamen manebat obligatio ad posteriora tempora, vsque in æternum, patet quia lex solum dicit de iudæo ad iudæum, ergo in illis solis tenet.

Si autem arguas, quòd ista lex dabatur in fauorem Iudæorum vt ipsi essent excellentiores, si tamen daret, quòd Iudæi debentes alicui conuerso de gentilitate tenerentur soluere etiam post annum remissionis, non magis esset ista lex in fauorem Iudæorum quam conuersorum.

Respondetur, quòd ista lex non dabatur Iudæis in fauorem contra illos, qui de gentilitate conuersi erant, sed dabatur Iudæis pauperibus, qui debitores erant, in fauorem eorum contra creditores: etiam in hoc quædam excellentia erat, quia pauperibus conuersis non dabatur iste fauor contra conuersos creditores.

D Item licet in ista parte de mutuatione rerum non seruaretur fauor aliquis omnium Iudæorum contra conuersos, quia non æqualiter vterque iudicabantur in communicatione, etiam in ista quarta non seruabatur lex de redemptione seruorum, quia si iudæus venderetur conuerso de gentilitate, non liberabatur in anno remissionis, vt patet Leuitic. 25. capitulo ideo mandabat Deus, quòd quando aliquis iudæus præ paupertate venderet se alicui conuerso ex gentilitate, ne opprimeretur ab eo per potentiam, quod cognati eius possent eum redimere, vel ipse posset se redimere, si tamen deberet in septimo anno liberari, non tantopere Deus mandaret, vt seipsum redimeret ipse venditus, vel quod a cognatis redimeretur: etiam patet magis hoc, quia subiungitur in littera Leuitic. 25. quòd si non posset se iste redimere, nec ab alio redimeretur, quòd saltem in anno iubilei liberaretur, si tamen venditus esset alicui hebræo dato quòd non redimeret se, nec redimeretur ab alio in anno septimo remissionis liberaretur: in hoc autem patet, quòd supra dicebatur, s. quòd etiam quantum ad istam legem dabatur maior fauor iudæis quã conuersis de gẽtilitate. nam si gentilis venderetur iudæo erat seruus in sempiternum, & transmittebatur ad posteros iure hæreditario, si tamen venderetur iudæus conuerso, saltem liberabatur in iubileo, vt patet de vtroque Leuit. 25. cap. *A peregrino & aduena exiges.* Idest a gentili, qui peregrinatur inter vos, vel a conuerso de gentilitate ad iudaismum.

Ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem. Propinquus vocatur aliquis in cognatione coniunctus, ciuis vocatur quicunque iudæus qui in eadem ciuitate morabatur: conuersi autem de gentilitate ciues non erant, quia nõ gaudebant duobus priuilegijs ciuium in quacunque politia, scilicet, quòd participent lege, & princi-

principatu saltem concionatiuo, vt patet in primo capitulo tertio Politico. conuersi autem licet participarent lege quantum ad contractus vt nulla iniuria eis fieret, vt patet Leuit. 24. cap. æquum iudicium sit inter vos siue ciuis siue peregrinus peccarit: sed non participabant principatu, nec partem hæreditatis vnquam inter iudæos assumere poterant, sed inter eos aliqualiter, vt valebant, viuebant.

Et omnino indigens, & mendicus non erit inter vos.

Infra dicitur quòd non deerunt pauperes in terra vestra aliqui respondent, quòd intelligitur hoc si iudæi bene se haberent, non essent pauperes in terra sua, si autem male se haberent, essent pauperes in terra.

Sed hoc implicat contradictionem si respiciatur, quia ista remissio pauperibus est facienda, & accommodatio vel donatio liberalis, si ergo quando iudæi seruarent mãdata Dei, non essent pauperes in terra sua, ergo ista lex solum seruari deberet, quando non seruarentur mandata alia. hoc contradictorium est, & ridiculum.

Item dato hoc Deus daret aliquam legem, quæ solũ seruanda esset, quando ipsi qui seruare deberent mali essent.

Item implicatur alia contradictio, quia dicitur infra quòd seruando ista benedicentur, & multiplicabuntur in omnibus bonis, sed solum ista benedictio promittitur bonis, ergo isti boni essent.

Item non potest stare, quia eadem benedictio datur tribuenti quando pauperes omnino esse non debent, vel quando dicitur, quod non deficient. Dicendum ergo q̃ istæ duæ auctoritates in eodem tempore intelligũtur, sed ista prima intelligitur imperatiue: illa secunda intelligitur assertiue. *Et omnino indigens, & mendicus.* Est sensus faciatis, quòd inter vos non sint indigentes & mendici. Et adhuc ista propositio habet duos sensus secundum quòd ly omnino potest determinare verbum erunt, vel nomen indigens, si determinet verbum est sensus faciatis quòd nullus indigens sit in terra vestra, quia omnino præponitur negationi, & æquipollet suo cõtrario, s. nullus vel nullo modo, & hoc falsum est, quia repugnaret alteri propositioni scilicet non deerunt pauperes in terra vestra: si determinet omnino nomẽ indigens est sensus, faciatis, quod non sit aliquis in terra vestra, qui totaliter, vel omnino sit indigens, & mendicus. Et tunc bene stat alia propositio, quia possunt esse multi pauperes, quorum nullus sit totaliter indigens, vel mendicus, quia pauper dicitur, qui parum habet potest tamen aliqualiter vitam transigere sine hoc, quòd ostiatim, & publice petat: omnino indigẽs, vel mendicus est: qui nihil omnino habet, sed ad viuendum cogitur mendicare, & tales mandabat dominus ne essent in terra Israel scilicet vt darent eis diuites necessaria ad vitam, vel accommodarent, & si soluere non possent, quòd remitterent. *Vt benedicat tibi Dominus.* Ex hoc patet, quod illa locutio est imperatiua; quia aliàs non cõiungeretur benedictio propter illam: quia in illis solum meremur, quæ sponte agimus. *Si tamen audieris vocem domini Dei tui.* Idest si voluntatem promptam ad obediendum, & faciendum habueris scilicet hoc quod mandatũ est de subueniendo pauperi. Et econtrario si non obedieris Deo subueniendo pauperi diminuentur bona tua. *Et custodieris vniuersa, quæ iussit.* Idest opere compleueris ea, quæ nunc mandauit de remittendo debita, & tribuendo pauperi, & omnia alia mandata supra posita. *Faneraberis gentibus multis.* Hic ponuntur benedictiones accommodãtis, & dimittentis debita, & sicut, per quæ quis peccat, p̃ hæc torquetur, ita in quibus aliquis bene agit in his remunerationis partem accipit: qui ergo accommodat, vel gratis erogat, abundabit. *Faneraberis gentibus multis.* Idest quia pauperi accommodas, Deus multiplicabit in tantũ bona tua, quòd multis gentibus accommodare possis, & non indigeas vt aliquis tibi accommodet. Et non accipitur hic fænerari pro commodatione facta sub vsuris, quia quamuis ad duritiam cordis eorum concessum fuerit eis quòd extraneis ad vsuram pecuniam traderent, ne a suis raperent: sed tamen de se non erat bonum sicut de libello repudij, qui concessus est ad duritiam cordis eorum, vt habetur Matt. 19. cap. scilicet ne vxores interficerent: non

Sicut per quæ quis peccat per hæc torquetur sic per quæ quis meretur per hæc præmiabitur.

F est ergo aliquomodo verisimile, quòd Deus daret eis remunerationem boni operis in lucro quasi iniusto, & pater magis ex littera hebraica, quia aliud verbum ponitur hic quam infra 23. cap. vbi permittitur eis accipere ab extraneis vsuras. *Dominaberis nationibus plurimis.* Si bene egeris *Et tui nemo dominabitur.* Quia quando bene agebant omnes hostes timebant eos, si autem dimitterent legem Dei sui, immediate aliarum nationum pedibus calcabantur, & ista littera tota legitur assertiue per modum prophetie; & nõ imperatiue vt aliqui putant. *Si vnus de fratribus tuis.*

De liberali largitione, & charitate ordinata ad proximos. Quæst. III.

INuitat eos hic ad pietatem proximorum. nam Iudæi dura viscera habebant, vt magis vellent aliena rapere, quã cuiquam de suis erogare; Deus autem nunc admonet vt p̃-
G ximis exhibeant viscera charitatis, & dicit. *Si vnus de fratribus tuis.* Fratres vt sup. declarabamus accipitur solum p̃ eo, qui de genere Iacob est: alij autem peregrini vocantur, & aduenæ, hic autem cum opera pietatis ad omnes esse impendenda denunciet, ad fratres tamen principaliter. s. ad eos, qui de genere Iacob, nam quilibet Iudæus tenebatur cuique valde indigenti (si poterat) erogare siue gentilis ille esset, siue conuersus, vel qualicunque, & dato, q̃ non esset in magna necessitate cuicunque tamen bene faciendo merebatur valde, sed in hoc magis tenebantur eis, qui de genere suo erant: eodem modo, qui conuersus de gentilitate erat merebatur in benefaciendo alicui Iudæo pauperi, magis tamen merebatur benefaciendo alicui conuerso de gentilitate, qui erat de genere suo; propter dignitatem tamen hebræorum mentio fit magis de eis, quam de conuersis de gentilitate. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ.*
H Ad totum Israel loquitur & est sensus, qui moratur intra portas ciuitatis tuæ. i. q̃ talis frater pauper habitat in terra promissionis in terra, quam Deus dederat eis, intra portas ciuitatis eorum vel potest loqui ad quemlibet de Israel, & est sensus. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ.* i. q̃ licet quilibet de Israelitis deberet benefacere alijs Iudæis quibuscunque magis tamen tenebatur Iudæis, qui morabantur intra ciuitatem in qua ipsi habitarent, quam alijs Iudæis, qui in alijs vrbibus commanebant, quia licet omnes secundum naturam nobis proximi sint, illi tamen abundãtibus quos natura locorum. s. ipsa propinquitas propinquiores fecit. *Non obdurabis cor tuum.* s. non compatiendo miseriæ eius. *Nec contrahes manum sed aperies eam pauperi.* i. vt nihil des ei. *Et dabis mutuum quo eum indigere perspexeris.* Si aliquando solu ere potest, da ei mutuum, si tamen
I non posset soluere da gratis: sed vt communiter non erat in terra illa aliquis tam pauper, qui mutuum datum ad sustentationem soluere non posset, quia habentes accommodabant eis tempore necessitatis vt non cogerentur vendere possessiones suas, vel si vendebant reducebantur ad eos post: hoc enim est quòd homines habentes possessiones cito depauperat, quòd quando indigent, accommodatum, siue mutuum non inueniunt, ideo coguntur vendere possessiones, & sic ad nihilum redigũtur, & hic inter hebræos per accommodationes, & debitorum remissiones, & venditarum possessionum redditiones non poterant esse mendici, vel omnino indigentes vt sup. mandauit Deus. *Caue ne subrepat tibi impia cogitatio.* Tollit hic quandam fraudem, vel calumniam, q̃ contra pauperes fieri posset, vt si peteret aliquis pauper mutuum pauco tempore ante septimum annum, diues videns appropinquare septimum
K annum, in quo remittebantur omnia debita priora, nollet mutuare, vnde cogerentur pauperes mendicare. *Ne forte subrepat impia cogitatio.* Vocat cogitatio impia illa, per quam contra pietatem militatur, & accipitur pietas non pro cultu diuino, vt alibi accipi consuetum est, aut pro amore parentum, vel patriæ, sed pro misericordia, quæ debetur miseris proximis, hæc autem cogitatio est, vt si quis diceret cum cerneret annum septimum remissionis propinquare nolle, commodare siue mutuare quicquam fratri suo pauperi, quia veniente anno illo tollebatur omnis obligatio in debitoribus, nec poterat quisquam renunciare legi isti, quia tunc fraus magna fieret

Quid impia cogitatio.

fieret legi,& non seruaretur in aliquo casu, sed conuenirent creditores cum debitoribus, vt non obstante anno remissionis tenerentur postea ad solutionem plenariam faciendam, vt ergo non perderent quicquam diuites de rebus suis, nolebant commodare paulo ante tempus remissionis, dicitur subrepere cogitatio idest insurgere latenter, vel paulatim, & istud est verbum quod pertinet proprie ad passiones: nam passiones obrepunt siue insurgunt latenter, & non cum impetu, ita vt quasi sentiri non possint, donec iam insurrexerint. *Et dicas in corde tuo.* Ista est cogitatio impia, impia quæ poterat obrepere diuitib. ne darent quicquam pauperibus & hoc dicebatur in corde subrepat impia cogitatio. *Quia appropinquas septimus annus remissionis.* Idest quia nunc appropinquat annus remissionis, si aliquid dedero non restituetur mihi, ideo dare nolo, & ex hoc sequitur, quod dicitur. *Et auertas oculos tuos.* Ille auertere oculos dicitur, qui petentem audire dissimulat; & sic nihil erogat: sic habet etiam, & obturari aures cum non audire dissimulamus pauperes exorantes vt dicitur prouerb. 21. cap. qui obturat aures suas ad clamorem pauperis ipse clamabit & non exaudietur. *A paupere fratre tuo.* Frater vocatur Iudæus ex genere vt dictum est: sed non solum peccabat Iudæus si auerteret oculos a Iudæo paupere nihil dando ex his quæ petebat, sed etiã si auerteret oculos ab aliquo conuerso de gentilitate, si eum nimis inopia anxiari conspiceret, magis tamẽ ei qui de genere suo erat, tenebatur in pari causa necessitatis. *Nolens ei quod postulat mutuum commodare.* Sciendum quod in hoc poterat fieri fraus creditoribus, & fraus legi: esset enim fraus legi, si forte diuites, qui alijs mutuare poterãt mutuare nollent nisi cum multum distaret tempus septimi anni remissionis, ita vt interim a debitoribus, qui mutuauerant, recuperare possent; & sic contingeret paulo ante remissionis annum multos pauperes indigere, nec posse conuementer sustineri, nisi eis mutuaretur: ideo tũc fuit posita hæc lex, vel potius admonitio, quod licet annus septimus remissionis instet, ita quod debitum tunc datum a creditore solui ei non possit, tamen si pauper indigeat, & petat mutuatum, diues dare debet etiam nihil inde sperando, quod si non dederit, & pauper clamauerit contra diuitem ad Deum, Deus imputabit diuiti hoc in peccatum impietatis, poterat etiam in hac lege anni remissionis fieri fraus creditoribus siue mutuatoribus: quia aliquis nolens soluere, quod mutuaretur ei, peteret mutuum pauloante tempus remissionis, vt sic maneret debitum insolutum, & hoc modo multa inconuenientia sequerentur scilicet, quod vel ipsi diuites a quibus alij peterent, depauperarentur, si omnibus petentibus darent, vel quod nulli darent, quorum vterque sæus erat inconueniens, & dissonum intentioni legis: quia nec lex volebat per fraudem diuites depauperari, nec pauperes indigẽtes nullo dante inopia anxiari.

Considerandum ergo erat circa hoc, quod ille qui mutuum petebat paulo ante annum remissionis in tali tempore, in quo non posset soluere debitum, aut erat diues, siue non multum indigens, aut erat in magna indigentia, si autem non multum indigebat, aut diues esset, non erat sibi dandum in tempore illo: & dato, quod clamaret ad dominum contra illum, qui non largiebatur, quod petebat, clamor ille non imputaretur in peccatum ipsi diuiti non danti, & patet, quia dicitur supra in littera, & auertas oculos a paupere fratre tuo, quasi dicat, quod non erat peccatum auertere oculos ab eo qui pauper non erat, si autem iste, qui peteret erat pauper, ita quod si non daretur ei mutuum, non haberet necessaria ad vitam pro illo tempore, sed fame periret, aut cogeretur grauem in rebus suis sustinere iacturam scilicet vendendo possessiones suas pro paruo precio ne esuriret: & talibus quandocunque peterent comperta hac necessitate largiendum erat quocunque tempore peterent: alias imputaretur in peccatum eis, qui quod petebatur cum potuerint largiri noluerunt. *Nolens quod postulas immutuum commodare.* Hic accipitur commodare improprie nam commodare est aliquam rem ad vsum siue commodum alicui dare, quæ res eadem in substantia reddi debet, vt si quis equũ commodet alicui ad equitandum, nam tunc enim non transeat dominium rei commodatæ in commodatarium, sed maneat penes commodatorem, & possessio etiam nõ transeat: sed nomine commodatoris teneatur: quoniam ipse possidet cuius nomine possidetur, non manet res cõmodata apud commodatarium idest apud illum cui cõmodata est, etiam transeunte remissionis anno, & hoc quia res commodata nunquam fuit debita commodatori, cũ semper eius fuisset, siue quantum ad dominium, siue quãtum ad proprietatem, sicut res meæ quas ego penes me teneo mihi debitæ non sunt quia totaliter meæ sunt: ideo nullus recusaret commodare aliquid siue ante tempus remissionis magno tempore, siue pauloante, quia nullum periculum erat in commodando, cum res rediret ad commodatorem: erat tamen damnum in mutuando, quia res mutuatæ efficiuntur ipsius, cui mutuantur quantum ad possessionem, & proprietatem, ideo non tenetur reddere mutuatori easdem in substantia, cum ergo aliquis quicquam mutuat illud debetur ei, quia ab eius dominio, & possessione alienum effectum est, si tamen accommodat asinum non debetur ei asinus, quia a rebus eius alienus non effectus est. accipitur ergo hic commodare pro mutuare quod declaratur cum dicitur. *Nolens quod postulat mutuum commodare.* Idest nolẽdo dare mutuum id quod postulat: & sic solum tenetur commodare pro dare, licet commodare significet ad commodum dare. *Ne clament contra te ad dominum.* Quia videntes se pauperes locatos inter inopiæ & famis angustias nec aliquid facere potentes clamarent ad dominum contra diuites nolentes eis in necessitatibus subuenire. *Et fiat tibi in peccatum.* Idest reputet tibi Deus hoc ad magnum peccatum, quia fratri tuo in necessitate misericordiæ viscera conclusisti. *Nec ages quippiam callide.* Idest fraudulenter. *In eius necessitatibus sublenandis.* Ne forte mutuaret pecuniam pauperi, vt habens familiaritatem cum eo filiam, vel vxorem eius ad actum illicitum prouocaret, sicut plerique fecerunt.

Quare mala multa necessitas fieri cogit.

Quæst. IIII.

MAla multa necessitas fieri cogit, & perpeti, multi enim necessitate rei familiaris coacti furta, & homicidia commiserunt, ideo rogabat Salomon Deum, vt patet prouerbio. 30. capitulo, nec diuitias, nec paupertatem ei daret: ne propter paupertatem periuria, & furta committere cogeretur, multi etiam multa inhonesta perpeti consenserunt, vt inopiam subleuarent, ex hoc ergo diuites valde cauere debent ne pauperes ad aliquid inhonestum inducantur propter subleuationem inopiarum suarum. Vel potest aliter intelligi. *Nec ages quippiam callide in eius necessitatibus subleuandis.* Idest non facies contra eũ aliquam astutiam, euadendo ne ei subuenias in necessitatibus scilicet dicendo te non posse nunc succurrere, vel quod auertas oculos tuos ab eo fingens te non audire, vel quod aliquid alterum agas ita vt non succurras, quia instat annus remissionis in quo debitum deleatur, & iste sensus conuenit superiori litteræ scilicet caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio. *Vt benedicat tibi Dominus Deus tuus.* Tenetur hic vt, consecutiue idest & benedicet tibi dominus, quia ista erant bona opera ex genere scilicet subuenire miseris, cum ergo fierent ex charitate dupliciter merebantur, qui faciebant.

Primo, quia vita æterna eis dabatur, quæ pro quolibet actu charitatis nobis debetur de congruo.

Secundo dabatur eis aliquod præmium temporale, quia iustum erat vt qui bona temporalia liberaliter largiebantur, in bonis quoque temporalibus lætarentur, & cum hic præcipuũ sit bonũ vitæ æternæ, potius & principaliter nominari debuit, sed conformat se scriptura conditioni illorũ Iudæorũ qui adhuc valde imperfecti erant, et magis afficiebantur ad bona ista tporalia, q̃ ad æterna, q̃ non multũ cognoscebãt. *Vt benedicat tibi Dominus.* i. & benedicet tibi dominus scilicet dando multiplicationẽ in rebus tẽporalibus: quia benedictio semper importat multiplicationem, & hoc siue in temporalib. siue in spiritualibus: hic autem accipitur pro multiplicatione rerum tem-

temporalium solum, quòd paret ex his quæ sequuntur scilicet in omni tempore idest quamdiucunque vixeris: multiplicatio autem hominis quæ est dum viuit ad bona corporalia pertinet; nam bona spiritualia quæ nos perficiant non viuentibus sed iam seculo defunctis impenduntur. *In cunctis ad quæ manum miseris.* In hoc etiam patet quòd intelligatur de benedictione temporali, scilicet, quod in cunctis ad quæ homo miserit manum, idest in cunctis quæ inceperit prosperabitur: ista autem est maxima felicitas temporalis, sed nullo modo pertinet ad spiritualem benedictionem, quæ implicita est in his. *Non deerunt pauperes in terra tua.* Quia diceret aliquis ad quid est iste annus remissionis, vel mutuatio pecuniarum, quia non est cui ista fiant cum omnes abundauerint? Respondetur quod non deerunt pauperes in terra promissionis quibus ista pietatis opera impendantur, vocantur pauperes, qui aliquas possessiones habent, & tamē viuere non possunt nisi diuites eis frequenter mutuarent, & aliquando remitterent. Quomodo autem ista auctoritas concordet superiori patuit sup. *Cum ter venditus fuerit.* Hic ponitur secundū principale, scilicet seruorū liberatio. *Frater tuus hebræus.*

Seruorum liberatio

Quia gentiles conuersi ad iudaismum nec filij eorum nati in iudaismo non gaudebant hoc priuilegio: sed in æternum serui erant, nec etiam in iubileo liberabantur sed transmittebantur iure hæreditario ad posteros vt patet Leui. 25. cap. *Aut hebræa.* Pluribus priuilegijs gaudebat hebræa quam hebræus: quia hebræa vendebatur vt dominus suus vel filius domini eam in vxorem acciperet: & si non acciperet, & ante annum remissionis apparerent in ea signa pubertatis, liberabatur a seruitute, vt traderetur viro, & alia multa de quibus. Exod. 21. cap. *Sex annis seruiet tibi.* Negatiue intelligi debet ista littera, idest non seruiet tibi vltra sex annos, sed aliquando minori tempore seruiebat, vt si venderetur vno anno ante annum remissionis solum illo anno seruiet, quia in anno septimo qui erat idem apud omnes Iudæos, omnia remitti debebant, sed erat in precio differentia, quia cum venditio in seruum esset temporalis, scilicet vsque ad annum remissionis iuxta extimationem temporis extimabatur precium, sicut fiebat de possessionibus, quæ remittebantur in iubileo, vt habetur Leui. 25. c. *Sex annis seruiet tibi.* Potest alio modo intelligi quòd sex annis seruiet, idest quòd sex annis poterit seruire, & non amplius, quia hoc priuilegium dabatur Iudæis ex genere, scilicet, quòd non possent vendi venditione seruorum, scilicet in æternum, & causa eius vt patet Leui. 25. cap. quia dixit dominus mei sunt serui filij Israel: quia ego eduxi eos de Ægypto, sed temporaliter vendi poterant ad releuandum eorum indigentiam secundum tempus. *In anno septimo dimittes eum liberum.* Computando istum annum non à venditione illius serui hebræi, sed ab anno remissionis qui proximo præcesserat, quia iste annus apud omnes Iudæos idem erat quocunque tempore venderentur vt supra declaratum fuit. *Dimittes eum liberum.* Scilicet non imputando ei aliqua damna, vel negligentias, vel sumptus factos in ipso, vt pote si dominus commisisset seruo illi hebræo aliquam rem, & seruus ille ex negligentia, vel aliàs perdidisset illam, aut alia domino intulisset, & postea exiens a seruitute in septimo anno remissionis impeteretur a domino, vt damna data resarciret, aut rediret in seruitutem, donec de illis esset domino satisfactum, non poterat cogi ad soluendum quicquam illorum damnorum, vel seruiendum pro eis, quòd seruus erat & seruus est res domini sui, tunc ergo quando iste dāna intulit erat res domini sui, cum inter seruum, & dominum non sit iustum simpliciter, non potest dici dominus passus damnum cum a re sua passus sit, sicut si ipse sibiipsi intulisset: secus autem esset de mercenario, quia si mercenarius aliquod damnū intulerit, cum sit liber manet actio ipsi cuius negocia gessit, aut labores negligenter, vt teneatur resarcire quantum damnum intulerit. idem est si seruus ægrotauisset, & dominus expendisset multa in medicos propter eum, & postea peteret, non tenebatur ei quicquam reddere, cum in re sua egisset: in mercenario etiam secus quantum ad hoc ex causa assignata. *Et quid libertate donaueris.* Idest quid liberū effeceris: nec accipitur hic donare libertate propriè, quia aliquis donat alterum libertate, cum ei libertatem gratis donat, vt si quis velit seruum qui ei tenebatur seruire, efficere liberum gratis. hic autem qui in septimo anno remissionis alterum donauit libertate, siue liberum abire permittebat, nō dabat ei gratis libertatem cum cogeretur dare per legē, ipsa ergo lex seruos efficiebat tunc liberos & non domini, si autem aliquis hebræus seruum suum hebræum ante annum septimum liberasset, dicebatur eum libertati donare, quia gratis impendebatur libertatem, proprius ergo diceretur, & quid liberum abire permiseris, quia licet lex mandaret dominus tamen permittebat. *Nequaquam vacuum abire patieris.* Vt appareat quòd bono animo dimitius in libertate eū *Sed dabis ei de gregibus viaticum.* Mouet hic Deus ad misericordiam hebræos erga seruos suos hebręos, nam cum hebræi serui in anno septimo liberabantur, erāt pauperes deficientes necessarijs ad vitam viaticis, cum in præcedentib. annis sibi non laborassent sed domino suo, mox ergo liberati non haberēt quid manducarent nisi alij impenderent. iustius ergo erat quod domini sui penes quos manserant, largirentur eis quam cæteri, & ponuntur ea de quibus prouidere debebat dominus seruo in libertatē exeunti scilicet viaticum, cibus paratus ad viam, & signat hoc quod domini darent seruis quando liberarent eos aliquid ad cibum, saltem pro paruo tempore, ita quod non intelligatur, quod mandaret Deus quòd domini darent seruis suis possessionibus gregum, vel armentorum, aut vinearum, sed solum viaticum idest cibum pro aliquo tempore. *De gregibus.* Scilicet de ouibus, vel capris aliquid ad cibos scilicet ouem, vel capram, aut aliquid modicum. *Et de torculari.* Idest quod etiam daret dominus seruo vinum ad potum pro aliquo tempore. *Quibus dominus Deus tuus benedixit tibi.* Idest in quibus Deus augmentauit te dando abundantiam gregum, & vini & panis, licet non ponatur intelligitur enim cum hoc sit præcipuum. *Memento quod ipse seruieris in Ægypto.* Ideo cum seruis misericorditer te habere debes: illi enim, qui aliquas iniurias passi sunt, magis miserentur eorum, quos talia perpeti vident, quam illi, qui nunquam talia passi sunt, cum ergo hebræi passi fuissent in Ægypto durissimam seruitutem, satis miserendi causam habebant eis, qui inter eos seruiebant, sic dicitur Exod. 22. capitulo aduenam, & pupillum non contristabis, nec affliges eum, aduenæ enim fuistis in terra Ægypti, & Exod. 23. cap. dicitur peregrino molestus non eris, scitis enim animas peregrinorum, quia ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti. *Et liberauit te inde dominus Deus tuus.* Per mirabilia signa atque portenta. *Et idcirco ego nunc præcipiam tibi.* i. quia ego liberaui te de seruitute, magnum beneficium tibi impēdi, propter quod mihi obedire teneris, sed ego præcipio tibi nunc misereri seruorum, ergo obligaris facere, quia ego mandare hoc possum. *Si autem dixerit nolo egredi.* Hoc est quando dominus dedit aliquam famulam in vxorē seruo hebræo, & inde filios genuit, vult manere apud dominum suum vsq; ad iubileum, vt cum exierit educat secum filios & vxorem: si autem in septimo exire vellet manet vxor sua & filij apud dominum: quia pecunia illius erant. *Et bene esse sibi apud te sentiat.* Quia forte putat melius viuere tibi seruiendo qua in libertate manendo. *Assumes subulam & perforabis aurem eius:* Hoc signum imprimitur, vt seruus esse cognoscatur. Et fit in aure, quia cum ipse audierit, quod sibi daretur libertas, & eam recipere noluit, per aurem peccauit, ideo in aure punitur de ratione perforationis auris dictum fuit magis Exod. 21. c. *In ianua domus tuæ.* Exo. 21. c. dicitur quod seruus talis applicari debebat ad Deos. i. ad iudices, & applicabitur ad ostium, & perforabitur ibi auris eius subula.

Iudæi in æternū vendi non poterant.

F G H I K

An in perforatione auris serui venirent iudices ad ostium domus domini serui. *Quæst. V.*

SEcundum hoc vr quod cum aliquis seruū libertati donare volebat in 7. anno, & ipse nolebat recipere, sed magis eligebat manere apud dnm suum, veniebant iudices ad portam domus eius, vt coram eis fieret ista perforatio auris quasi ex mandato eorū: licet aliqui dixerunt, quod non veniebant iudices ad ostium domus ipsius, qui seruū autem pforare debebat: sed magis quod ipse dominus cū seruo suo iret

A iret ad iudices, quod honestius videbatur atque rationabilius, & hoc videtur innuere littera Exod. 21. cap. cum dicit applicabitur ad Deos idest portabitur ad iudices: nã applicatio motum signat: & si iudices venire deberent ad ostium eius qui serui autem perforabat, magis dicerentur ipsi iudices applicari ad ostium: quia veniebant ad ostium talis viri, & quando dicitur Exod. 21. ca. quòd applicabatur seruus ad ostium & postes: videbatur hòc intelligi de ostio ciuitatis, in quo sedebant iudices ex more antiquo, sed quia hic dicitur quòd perforatio auris serui fieri debebat in ianua domus domini serui illius, necesse est dicere, quòd illud quod habetur Exod. 21. c. quòd intelligitur de ianua domini serui illius, s. applicabitur ad Deos. s. quòd iudices accederent ad ostium talis domini, & ipse duceret seruum suum coram eis qui staret intra domum, & sic applicabatur ad postes & ostium: quia iudices sedebant ibi ad videndum, & mandandum fieri il-
B lam perforationem coram foribus domus illius viri: vel dicendum esset necessario quod erant duæ perforationes scilicet quòd poterant fieri dupliciter, aut in foribus vrbis coram iudicibus, aut coram ianua domus domini præsentibus iudicibus: & hoc verius est. s. quòd sit tota vna perforatio, quæ fiebat coram porta domini serui illius. *Et seruiet tibi vsque in sempiternum.* idest vsque ad iubileũ. *Ancillæ quoque similiter facies.* Secundum litteræ contextum videtur esse sensus, quòd sicut seruo exire nolenti perforabatur auris, ita ancillæ nolenti exire: sed non refertur ad istam literam immediatam, sed ad superiorem s. *Quando dimiseris eum liberum non permittes eum abire vacuum.* Et hoc referebatur ad seruum, hic dicitur, quòd si-
C militer fiet in ancilla, quòd non permittatur vacua. Et hoc tenet Ra. Sa. & Aben Ezra, & satis potest dari ratio euidens: quia mulieres hebreæ vendebantur, vt acciperẽtur in vxores a dominis suis: vel a filijs dominorum: & si hoc non faciebat dominus, puella exibat libera, vt traderetur viro, ne cogeretur fornicari cum peruenisset ad tempus pubertatis, ideo semper exibat in anno remissionis, vel ante, si ante pubertatis signa in ea apparerent: ideò non poterat auris ei perforari. Generaliter enim dicendum est de serua hebræa, quòd nunquam manebat cum domino suo in seruitute vltra annos sex: nam aut ista veniebat ad pubertatem ante annum remissionis, aut accipiebat eam dominus in vxorem sibi, vel filio suo, & tunc exibat seruitutem effecta vxor domini sui. Si autem non accipiebat in vxorem nec dabat filio, aut deflorauerat
D eam ipse vel filius eius, aut non: si quisquam eorum deflorasset, & in vxorem non reciperet, dabat ei virum sufficientem, & vestes, & pretium pudicitiæ: quia causa illu serat, si autem non defloraueraт eam, ne puella induceretur ad fornicandum redibat in domum paternam: nec poterat eam retinere dominus maiori tempore. s. vsque annum septimum remissionis, quia iam cessabat finis ad quem puella vendita fuerat, si autem annus pubertatis puellæ non esset ante annum remissionis, saltem in anno remissionis liberabatur: habet enim plura remedia liberationis suæ puella, quam vir aliquis, quia sexus ille infirmior est, & maius periculum in puella quam in viro accidere potest & hoc modo nunquam puellę perforari poterat auris, cum perforatio fieret in eo qui vltra septimũ
E annum in seruitute manebat. Si autem dicas quòd ista littera intelligitur de ancilla conuersa de gẽtilitate, quia illæ non gaudebant eodem priuilegio quo hebreæ suæ. ¶ Respondetur quod non potest stare, quia supra dicitur, cum tibi venditus fuerit frater tuus hebræus, aut hebræa: ergo non intelligitur de gentili, aut de gentilitate conuersa. ¶ Item dato quòd vellemus intelligere de serua conuersa de gentilitate, non erat verum, quòd in ipsa perforaretur auris: nam perforatio fiebat in illo qui liberabatur in septimo anno, & quia nolebat liberari perforabatur auris, vt maneret seruus vsque ad iubileum, sed ancilla de gentilitate conuersa non liberabatur in septimo anno, vt patet hic & Exod. 21. cap. nec in iubileo, vt patet Leuit. 25. cap. cum dicitur serui, & ancillæ sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, aut de aduenis qui peregrinantur inter vos, & de filijs eorum qui nati sunt in terra vestra: hos habebitis in seruos atque iure hæ-

reditario transmittetis ad posteros, atque possidebitis in æternum non ergo debebat quouis modo perforari auris ancillæ, quia non liberabatur aliquo tempore secundum legem nisi dominus suus eam gratis liberasset: non potest ergo intelligi quod auris alicuius ancillę perforari poterat, siue illa esset hebræa, siue de gentilitate conuersa. *Non auertes ab eis oculos tuos.* s. nolendo eis aliquid dare cum eos liberos ire permiseris vel. *Non auertes oculos tuos ab eis.* i. non respicias eos oculis toruis quasi grauis sit tibi eorum libertas, sed benigne respice eos. *Quoniam iuxta mercedem mercenarij sex annis seruierunt tibi.* i. tantum seruierunt tibi quantum mercenarius seruiret, imo forte magis: ideo non permittes eos vacuos, & hoc magis primæ expositioni conuenit, vel si velimus quòd conueniat secundæ expositioni dicemus, quòd non debet dominus oculos suos vertere a seruis, quando dimiserit eos liberos demonstrans eis, quòd libertas eorum sit illi grauis: nam non debet esse grauis, quia ex eorum libertate nihil perdebat cum seruierint ei iuxta mercedem mercenarij. i. tantum sicut vnus mercenarius seruire poterat pro ęquali pretio. & dicit iuxta mercedem mercenarij, quia quilibet qui emebat seruum sciebat, quod in anno remissionis eum dimittere debebat: ideo cum emebat eum considerabat quantum distabat tempus anni remissionis, & sic dabat pretium pro seruo: si enim multum distaret annus ille, dabatur magnum pretium: sin autem minus, & tantum erat hoc pretium secundum arbitrationem siue æstimationem ementis seruum, sicut poterat ille seruus mereri toto illo tempore si mercenarius fuisset. sicut ergo non debet esse nobis graue quando expleto labore suo mercedẽ reportat mercenarius: ita neque graue esse debet cum taliter seruus liberabatur, quia satis meruerat pretium, quod pro eo datum fuerat. *De primogenitis quæ nascuntur.* Hic ponitur tertium. s. primogenitorum solutio, & hoc reddit ad id quod supra dicebat 12. cap. de modo colendi Deũ. Et non obseruat totaliter ordinem in his Moyses, sed est sicut prædicator: qui aliqua frequenter repetit, vt magis illud audientibus imprimatur, vel vt magis corrigantur: ideo ea ad quæ populus multum pronus erat, frequenter illis fugienda esse nominabat, vt cultura idolorum, vt custodia sabbati, sic aliqui Iudæi ex auaritia volebant detinere primogenita in gregibus & armentis, vt inde aliquam vtilitatem haberent. s. lanam, vt tondendo primogenita in ouibus, aut adiutorium in cultura, vt arando in primogenito bouis, & post aliqua tempora dabant. Sed Deus mandat, quod dentur quolibet anno, vt non habeat dominus inde vtilitatem, sed totum primogenitum domino tribuat: nec ex hoc ducatur ad faciẽdum aliquas fraudes in decimis, & alijs iuribus Sacerdotum, & Leuitarum. *In armentis & ouibus tuis.* Armenta sunt animalium maiorum congregationes. s. boum & camelorum, & similium, vt bubalorum: oues accipiuntur hic pro gregib. vniuersaliter: quia greges dicuntur congregationes minorum animalium: vt arietum, ouium, & caprarum, & porcorum, sic dicitur Mat. 9. & Mar. 5. quod grex porcorum præcipitauit se in mare, & variat hic litera nostra istud nomen armẽtum aliquando accipiens pro animalibus paruis, aliqñ pro magnis: pro magnis quidẽ, vt patet sup. 14 c. cum dicitur primogenita de armẽtis, & ouibus tuis. Et sunt ibi necessaria armẽta pro bobus, quę sunt de magnis animalibus, & in eodem capitulo accipitur etiã pro paruis animalibus cum dicitur, siue ex armentis, siue ex bobus: ibi non potest accipi armentum, nisi pro paruis animalibus, qualia sunt oues, & capræ: hic autem accipitur proprie armenta pro magnis animalibus. *Quicquid est sexus masculini.* Sola primogenita masculina Deus volebat fęmellas autem si primogenitas esse contingeret, nõ offerebant domino, sed comedebant domini sui, de hoc plenius diximus Exod. 34. cap. *Non operaberis in primogenito bouis.* Si enim arare vel currum vehere vellet in primogenito bouis, oportebat tenere eum per duos vel tres annos hoc autem sacerdotibus damnum erat, & dominis offerentibus occasio mali, vt sic cupidus lucri fieret magis debito. *Et non tondebis primogenita ouium.* Sed cum lana sua feres ea ad sacerdotem, vt totum sibi habeat sacerdos *In conspectu domini Dei tui comedes ea tu & domus tua.* Hoc vide-

Primogenitorum solutio.

videtur referri ad offerentem. Et tunc dicendum essent, quòd ista non erant vera primogenita, quæ dabantur sacerdotibus, sed alia secunda, quæ separabant sibi de gregibus, vel armentis, vt ipsi comederent ea in loco sancto, vt diximus supra 12. cap. sed licet hoc verum sit, non tamen applicatur ad propositum, quia ad comedendum in loco sancto non oportebat separare omnia secundogenita, quæ primogenita largo modo vocantur, sed sufficerent duo vel tria, vel saltem pauca, sed in litera dicitur, quòd separari debebat quicquid est sexus masculini primogenitum. ¶ Item quia Deus non curaret dare legem de primogenitis, quæ comederent offerentes, s. quòd nõ tonderent, & non ararent in eis; forte aliquis diceret, ꝙ referatur hoc ad primogenita, quæ dabantur sacerdotib. vt conueniant omnia ista. ¶ Et si dicatur ꝙ primogenita, quæ dabantur sacerdotibus non comedebantur ab offerẽtibus, sicut ista de quibus dicitur in text. posset responderi, quòd primogenita dabantur in hostias pacificas sacerdotibus, & tunc aliquid offerebatur Deo, aliquid sacerdoti, & aliquid offerenti de quo comedebat offerens cũ tota domo sua; sicut omnes carnes pacificarum victimarum præter adipem, armum dextrum, & pectusculũ pertinent ad offerentem, vt habetur Leui. 7. cap. Sed hoc nõ potest stare, quia Num. 18. cap. dicitur, quòd de omnib. primogenitis gregis, & armentorum solum adeps incendebatur domino: carnes autem comedebat vnus sacerdotum, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter in alijs pacificis dabantur sacerdoti, ita hic dabantur omnes carnes: nihil ergo comedebat de primogenitis offerens ea. Dicendum ergo, quòd hic fit mutatio personæ, quia Moyses quando loquebatur dicebat coram toto populo; ideo sub eadem secunda persona aliquando loquebatur ad quosdam de populo, aliquando ad alios: ideo quando dicitur. Quia quicquid est primogenitum sanctificabis domino, loquebatur cum popularibus: quando autem dicit comedetis eam in conspectu domini tui, & domus tua, conuertebatur ad loquendum sacerdotibus, & hoc bene conuenit, quia sacerdotes habebant domos suas, & familias in loco in quo erat sanctuarium, non erat autem sic de Leuitis quantum ad decimas, quia Leuitæ non habebant domos suas in loco sanctuarij, sed dispersi erant per ciuitates multas.

An omnes sacerdotes habitarent in loco sanctuarij semper. Quæst. VI.

ET si dicas, quòd non habitabant omnes sacerdotes in loco sanctuarij, quia Zacharias pater beati Ioannis sacerdos erat, vt patet Luc. cap. 1. sed non morabatur in Hierusalem, vt patet eodem cap. sed in quadam montana in ciuitate Iudæ: Hierusalem autem non erat de tribu Iuda, sed de tribu Beniamin.

Respond. ¶ Respondetur quòd omnes qui recepturi, & comesturi erant carnes primogenitorum in Hierusalem, erant tempore quo offerebantur. Et non repugnat hoc superiori, quando mutationem personæ improbauimus, quia mutatio personæ nunquam sine necessitate fieri debet, qualis non erat supra: hic autem necessitas est, si respiciantur supra positæ rationes. *Si autem habuerit maculam.* De quib. magis Leui. 22. Lex vetabat immolari animalia immunda, & maculata: immunda autem dicuntur illa, quæ secũdum speciem immolari non licebat, qualitercunque se haberent siue illa comestibilia essent, siue non, sicut asinus, caprea, porcus, ceruus. Maculata autem illa erãt, quę secundum speciem ad sacrificium licita erant, ex aliquo tamen accidenti illicita erant, vtpote si aliquod animal luscum esset, aut confractos pedes haberet, aut aures, vel caudam amputatas, vel in aliquo membro maculatum. s. mutilatum esset, ita quòd quandam enormitatem talis macula indicaret: nec accipitur hic macula pro varietate coloris in vellere, vt quidam imperiti dixerunt; nihil enĩ magis referebat vnius coloris esse, quam multorum ipsam victimam. Sed in hoc differentia erat, quia aut quis offerre volebat holocaustum, aut soluere vota, & tunc nõ licebat dare animal aliquo modo maculatum, sic enim dicitur Leuit. 22. cap. omnis macula non erit in eo: si cæ-

Quid immundum, quid vt maculatũ animal sit.

F cum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, si impetiginem, vel scabiem, non offeretis eum domino, nec adolebitis ex eo super altare. Et quantum ad istas maculas supradictas non solum vetabatur holocaustum, vel votum, sed quodcunque genus sacrificij, sic enim dicitur in eodem c. homo qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus, quam de ouibus immaculatum offeret: omnis macula non erit in eo. Si autem maculæ erant minores, sicut abscissio aurium, & caudæ, erat distinguendum, quia aut offerebantur voluntarie, aut dabantur ex voto, vtpote, quia quis vouerat vnum bouem, aut capram dare, & postea dabat bouem, aut capram caudis, & auribus amputatis. Et circa ista erat regula, quòd accipiebantur cum voluntarie offerrentur, non tamen recipiebantur ad soluendum votum, cum dicitur eodem cap. bouem & ouem aure, & cauda amputatis offerre potes voluntarie: votum au-

G tem ex his solui non potest: erant etiam aliæ maculæ, quæ magnæ reputabantur in animalibus, vt abscissio testiculorum, vel confractio, aut attonsio: ideo quodcunque animal tale esset, non erat quouis modo immolandum, sic dicitur in eodem cap. omne animal, quod confractis, vel tonsis, vel sectis ablatisque testiculis est. non offeretis domino, & in terra vestra hæc omnino non facietis. *Non immolabis domino.* Ne diuinus cultus veniret in contemptum, quia licet secundum veritatem nihil magis prosit animal turpe immolatum, quam turpe, vel detruncatum, vel nullum, quia bonorum nostrorum non indiget, vt Psal. 15. tamen pulchra, & meliora, danda sunt propter nostram existimationem, vt per hanc existimationem, quam videmus in ministerijs diuinis, ad ministeria hu-

H mana, homines simplices recogitent Dei excellentiam, & exhibeant ei honorem quantum exhibere sufficiunt: ideo sacerdotes qui non curabãt dare in sacrificijs de meliori pane, & melioribus animalibus pro sacrificijs, & libamentis valde arguuntur a domino, vt patet Mala. 1. c. ad vos ô sacerdotes qui despicitis nomen meum, offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis mensa domini despecta est: si offeratis cæcum, & claudum ad immolandum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam. q. d. non placebit ei, nec suscipiet faciem tuam. hic comparat se Deus ducibus, vel Regibus innuens, ꝙ id quod ducibus ad manducandum apponi non licet, nec Deo. Ex quo infertur, ꝙ ecclesias valde pulchras esse licet tam in ædificijs parietum, quam in apparatibus ministrorum, vt ibi seruiat domino aurum, & argentum: vt hæc terrena pulchritudo

I ad admirationem, & desideriũ illius cęlestis pulchritudinis aspicientes conuertat: legimus .n. illud antiquum tabernaculum in deserto factũ multa auri, & argẽti pondera habuisse, deinde illud admirandæ pulchritudinis templum, quod construxit Salomon, mons aureus videbatur quia nihil erat in eo, quod non laminis aureis tegeretur, vt patet 3. Reg. 6. ca. sed in hoc nimis cauendum, ne dum ecclesiæ magnis vasorum, & ædificiorum, & thesaurorũ cooperijs dilatantur, pauperes Christi fame moriantur confecti, quia pro eorum necessitatibus vẽdi possunt, & erogari: vt habetur in Decretis. 12. q. 2. cap. aurum habet ecclesia. *Sed intra portas vrbis tuæ comedes illud.* Hoc refertur ad offerentes primogenita, quia si maculata essent, offerre non debebant, sed comederent in vrbibus suis, sed de ista macula videndum est, quia aut est a natiuitate, aut non. Si a natiuitate dicunt aliqui, quòd nec offertur,

K nec redimitur, quia nunquam fuit domino obligatum, sed hoc satis dubium est: forte dici posset, quòd vendi deberet, & pretium eius dari sacerdotibus, sicut aliàs eis daretur, si maculatum non esset, vt patet Num. 18. cap. Si autem maculas non infit a natiuitate, aut curari potest aut non: si curari potest curabitur, & detur post domino: si autem curari non posset, vendi debebat, & pretium eius daretur sacerdoti: secundum formam traditam Leui. vlt. cap. *Tam mundus quam immundus simul vescentur eis.* Idest ad comedendum de illo primogenito maculato nõ requiritur aliqua mũditia in comedẽte: sicut requirebat ĩ alijs sacrificijs, vt pꝫ Leu. 22. c. *Quasi caprea, & ceruo* i. sicut nõ requiritur aliqua solẽnitas in comedẽdo ceruũ

&

Oblatio de melioribus fieri debet.

An deceat pulchras, & deaurátas habere ecclesias.

& capream, nec oblatio, nec mundities: ita in comedendo A primogenita macula. *Hoc solum obseruabis, vt sanguinem eorum non comedas.* Quia illud animal, quod s'm speciem immolatiuum erat, non immolatur, sed cuilibet licet illud comedere: sic posset aliquis dubitare, vtrum sanguinē illius comedere liceret, & respondetur quòd non.

C A P. X V I.

De paschate siue phase.

O*BSERVA mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, vt facias phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte, &c.*

Connexio capituli.

O*Bserua.* Supra posita fuerunt quędam præcepta ordinantia ad latriam de septennio in septennium, hic B adiunguntur alia, quæ ordinant in quolibet anno respectu trium temporum. s. pro festo azymorum: Et pentecoste: Et tabernaculorum. Et de istis dicta sunt multa Exo. 23. & 34. & Num. 28. & 29. Et Leui. 23. cap. Et tanguntur duo principaliter. Primum præcepta ordinantia in Deū. *Diuisio eiusdem.* Secundo ponūtur quædam ordinantia in proximum ibi. *Iudices & magistros.* Prima diuiditur in tres partes secundum tria festa. Primum de festo azymorum. Secundo de festo hebdomadarum ibi. *Septem hebdomadas numerabis.* Tertio de festo tabernaculorum ibi. *Solennitatem quoque. Obserua mensem nouarum frugum.* Idest mensem in quo *Præcepta in Deū ordinantia. Phase festum quo mense eueniat.* fruges aliquomodo incipiunt maturari, quia mensis Martius qui est primus mensis apud hebræos habet istud festum: in quo in terra promissionis, quæ satis calida, & temperata est, incipiunt spicæ ad maturitatem flauescere. vnde in illo mense colligebantur spicæ, quæ magis maturitati erant propinquæ, & offerebantur, deinde torrebātur, & excutiebantur grana, & contundebantur in modum farris, vsq; ad farinam, & de illa cremabatur in festo azymorum, vt patet Leui. 23. c. & c. 2. & istud vocabatur in sacrificium de primitijs frugum. *Et verni primi temporis.* Quia iste mensis est in principio veris, quia in mense isto intrat Sol in arietem, & fit æquinoctium in vniuersa terra, & tunc incipit ver. *Et primi temporis.* Quia iste mēsis in principium temporis cum sit principium anni, vt patet Exod. 12. ca. iste mensis erit nobis principium mensium primus in mensibus anni.

Martius mensis vocatur primum tempus dupliciter, & quomodo September sit apud Hebræos primus.
Quæstio. 1.

ISte mensis Martius potest vocari primum tempus dupliciter. Vno modo quantum ad qualitatem temporis, quia tunc videtur annus, vel incipere, & omnia terræ nascentia primordia suæ natiuitatis habent. Et ob hoc quidam eum primum mensem seculi autumant, sicut diximus. Gen. 1. & 7. c. Et licet iste mensis non vocaretur primus mensis, vocaretur tamen mēsis primi temporis, quia in illo mense est qualitas temporis, secundum quam omnia nasci incipiunt. Potest alio modo vocari primum tempus, ita quia ipse mensis temporum principium est. s. quia ab ipso totius anni computatio incipit: sicut dicitur Exod. 12. c. iste mensis principium mensium erit hoc autem, vt in eodem c. dictum fuit non est intelligendum simpliciter, ita quòd computatio temporum totaliter inciperet ab illo mense, sed solum accipitur quantum ad computationem festorum secundum vulgarem computationem, non vocatur iste mensis primus apud hebræos, sed magis September, sicut declaratum fuit Exod. 12. capitu. & istum modum loquendi sequitur scriptura de solennitate tabernaculorum, quæ fit in mense Septembris, vt satis patet ibidem in littera, & dicitur ipsa esse in exitu anni, cum ergo exitus, idest finis, & principium idem sint, & annus finiat in Septembri apud festum tabernaculorum: ergo tunc incipit: etiam vocatur September principium anni, quia dicitur quòd festum tabernaculorum dicitur esse in principio anni, vt patet Exod. 34. cap. cum dicitur solennitatem quando redeunte anni tempore cuncta condunturr & loquitur de festiuitate tabernaculorum: constat tamen quòd annus nunquam redire dicitur, nisi quādo finito vno incipit alius, sed hoc est in Septembri, ergo in Septembri incipit annus: hic tamē accepit principium temporis siue anni computare a Martio, quia hic computare intendit festiuitates principales anni: constat autem quòd secundum festiuitates Martius primus est: ergo eum primum mensem, siue mensem primi temporis nominauit. *Vt facias phase Domino Deo tuo.* Idest vt celebres pascha Deo tuo. *Quoniam in mense isto eduxit te de Aegypto.* Die quintadecima mensis huius, vt habetur Exod. 12. cap. *Nocte.* per noctem surrexit Pharao, & serui eius, & clamauerunt ad Iudæos, vt exirent de Ægypto: ipsi autem ante diluculum recesserunt: ideo dicuntur nocte recessisse, vt patet Exodo duodecimo capitulo: Recessus hebræorum per diem fuit: nam in tota nocte non ausi sunt Iudæi egredi de domibus suis, quia mandauerat Deus ne quisquam per totam illam noctem egrederetur ostium domus suæ, quia exterminator perlustrabat vicos, qui decideret eos: tum quia non possent ipsi Iudæi per noctem congregari simul, vt omnes vnum iter caperent: nec valet si dicas, quòd erat tunc columna ignis, quę illuminaret eos per noctem: nam nunquam eis defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, vt patet Exod. decimotertio capitulo, nam licet ista columna a principio itineris sui illuminauerit eos, tamen non poterant ipsi de diuersis locis congregari ad illam columnam ignis de diuersis locis, quia nescirent quid erat: etiam quia non videretur a multis locis: etiam quod per diem exierint patet Nu. 33. c. s. profecti sunt filij Israel 15. die mensis in manu excelsa videntibus Ægyptijs, & sepelientibus mortuos suos: si autem per noctem recessissent, non viderent eos Ægyptij de Ægypto exeuntes, quod non decebat, quia sic putarent eos fugientes, & citius insequerentur eos. *Immolabis phase.* Aliquando signat phase agnū qui immolabatur, vt patet Exod. 12. & Ioan. 18. non intrauerunt prætorium ne contaminarentur, sed manducarent pascha. Alio modo accipitur pro alijs pertinentibus ad solennitatem paschalem, siue sacrificijs, siue alijs cæremonijs. Et sic accipitur hic. *Immolabis phase de bobus & ouibus.* Idest in solennitate paschali offeres boues, & oues. Erant enim pro illa festiuitate multa sacrificia instituta, quæ fiebant de expensis publicis, de quibus Nume. 28. cap. & quilibet ex deuotione insuper offerebat pro se, quod volebat. Et ista omnia erant de bobus, & ouibus, etiam de capris, quæ hic non ponuntur. Aliqui voluerunt, quòd accipiatur hic phase pro ipso agno immolato, ita quod quando non posset haberi agnus, quòd fieret de bobus, siue de ouibus, sed hoc falsum est, quia agnus immolari debebat, & si non haberetur agnus immolabatur hædus, vt patet Exod. 12. nunquam autem aries, vel bos, quia deficeret a perfecta significatione. *In loco quem elegerit dominus tuus.* Idest in loco vbi erat sanctuarium: non enim poterat hoc fieri in aliquo alio loco, quia ista immolatio phase habebat speciem sacrificij, immo vocatur sacrificium Domini, vt habetur Numeri nono capitulo. Et si hoc posset fieri in qualibet ciuitate, daretur occasio, quòd aliquis obseruare posset aliquas cęremonias dæmonum in illa oblatione, quod non poterat fieri, cum omnes in eodem loco coram sacerdotibus immolabant: immo ipsi sacerdotes immolabant, quæ populus offerebat. Item vt de sanguine huius oblationis funderetur ante altare. *Vt sit nomen eius in eo.* Recte hoc adiunctum est: nam si accipiatur large Deum elegisse aliquem locum, etiam dicemus eum elegisse totam terram promissionis, quia istam specialiter parauit populo suo hebraico, vt patet Exod. 23. cap. cum dicitur, ecce ego mittam angelum qui præcedat te, & custodiat in via: & introducat ad locum quem paraui, sed dicitur elegisse aliquem locum, vt sit nomē eius in eo idest, vt in loco illo specialiter colatur, & specialiter nominetur saltem in sacrificijs, & in alijs ministerijs, quæ fiebant in tabernaculo, & atrio, quæ erant in vna ciuitate terræ promissionis: in alijs autem nihil horum, sed solum erant synagogæ, in quibus conueniebant homines ad orandum, & audiendum doctrinam legis, sic patet, quia tempore Christi erat sanctuariū in Hierusalem,

Notādum de recessu Iudæorum per diē ab Ægypto.

Phase quot modis sumitur.

salem, tamen in alijs locis synagogæ erant, in quibus prędicabatur verbum Dei, vt patet Luc. 4. cap. cum dicitur, quòd intrauit Iesus in synagogam, vt prædicaret sabbatis, & hoc erat in Capharnaum: hic autem nō dicebatur esse nomen Dei, quia specialiter non erat, sicut in loco sanctuarij. Sed quæres cum deberet fieri celebratio phase, & aliæ solennitates in sanctuario, & istud erat in loco, vbi staret tabernaculum, & arca, & sacerdotes cum arca, & tabernaculum simul essent, satis notum erat sacrificia debere fieri, vbi ista essent: si tamen ista essent semota, sicut fuerunt per 80. annos, vel modicum plus. scilicet a tempore quo capta fuit arca a Philistin in bello, donec Salomō adduxit arcam, & tabernaculum, separata erant; fuit sanctuarium in duobus locis. s. primo in ciuitate Nobe, secūdo in ciuitate Gabaon, de quo plenissime dictum est: Exod. 20. & aliqualiter. sup. 12. cap. *Non comedes in eo panem fermentatum*. idest in solennitate ista non debebat comedi panis fermentatus: non est sensus, quòd in loco in quo erat sanctuarium, non liceret comedi panem fermētatum, quia illi qui morabantur in loco illo, comedebant panem fermentatum, sicut in alijs locis, & ipsi sacerdotes qui in eodem loco ad ministrandum manebant, non comedebant semper panem fermentatum: nec etiam ipsi qui de alijs locis venirent ad locum sanctuarij, tenebātur semper comedere panes azymos, quia tunc nullus morari vellet in tali loco, quia vita talis esset in afflictione, si semper comedere debebat panem azymum, quia comestio panis illius erat afflictiua, sic patet infra cum dicitur septem diebus comedes afflictionis panem, sed loquitur hic scriptura ad eos qui ascendebant in locum sanctuarij per festum azymorum, quia tunc non debebāt comedere panem fermentatum in loco illo, cum septem dies essent ad comedendum azyma, & in fine recedebāt: si tamen aliquis maneret in loco sanctuarij vltra tempus illius festiuitatis, non obligabatur comedere azyma: ideo in alijs duabus festiuitatibus, s. pentecoste. & festo tabernaculorum licet ascenderent in locum sanctuarij, & facerent oblationes, & victimas domino, non comedebant azyma, quia solum fuit tempus paschę azymorum ad comestionem panis non fermentati, cum in solo hoc tempore reperiatur significatio azymorum, scilicet, quòd eo tempore egressi sunt de Aegypto. *Septem diebus comedes.* Nunc Iudæi comedunt panem azymum octo diebus ad euitandum dubium, quia in 14. die mensis debent incipere, & continuare per septem dies, & quia isti dies computantur a lunatione propinquiori equinoctio vernali, ipsi dubitabant de coniunctione lunæ vtrum esset in die in qua mensem incipiebant, vel pertineret ad sequentem diem: ideo octo dies accipiunt, vt ibi illos septem includant. *Afflictionis panem.* Quia magnus labor est in comedendo illum panem, & in digerendo: est enim gustui insipidus, & stomacho ponderosissimus, quia miscetur cum aqua frigidissima farina ad conficiendos illos panes sine sale, & sine fermento: ista enim subtiliant, & digerunt: quare panes illi cæteris panibus ponderosiores sunt, & magis repugnant sanitati. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto.* In hebræo habetur. *Quia in festinatione egressus es.* Dictio enim hebraica hic posita signat festinationē & pauorem siue compulsionem. Et ad eandem sententiā reducuntur, quia Ægyptij incutiebant pauorem Israelitis compellendo eos recedere: ideo Israelitæ cum festinatione exibant. *Vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto.* Cibus iste reducebat eos in memoriam exitus de Aegypto, quia in illo exitu talem panem comederunt. Et tunc applicatur littera secundum nostram positionem. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto.* Idest quia pauorem magnum incusserunt tibi Aegyptij, quando existi de Aegypto, & ab hoc liberauit te dominus, vt memineris diei afflictionis, & pauoris illius, & per hoc gratias Deo reddas: vult vt comedas panem afflictionis, qui reducat te in memoriam illius afflictionis, & pauoris Aegypti. hoc recte dictum est, sed non multum applicatur, quia eodē modo si propter solam memoriam afflictionis mandabat dominus comedi panem azymum, mandaret etiam comedi lactucas agrestes, vel aliquid simile in quo esset afflictio, sed est sensus. *Quoniam in pauore egressus es de Ae-*

F *gypto*. Idest tu volueras in Aegypto panes fermentare, quia tamen Aegyptij instabant vehementer, vt recederes, & tibi timorem incusserunt, propter timorem eorum non potuisti fermentare panem, sed mansit azymus propter illum timorem: ideo ad reducendū in memoriam pauorem Aegypti oportebat panem azymum septem diebus comedere. Et quando dicitur. *Quia in festinatione egressus es.* Refertur ad panem quem tunc fecerunt, quia compellentibus Aegyptijs exire farinam nondum fermētatam, sed conspersam tulerunt ligantes in pallijs suis, sic ergo nunc non fermentatum panem comedunt, qui velociter fieri potest. *Non manebit de carnibus, quod immolatum est.* vesperi vsque mane idest carnes agni immolati in 14. die mensis ad vesperam non manebunt ad alium diem, sed quicquid remaneret igne comburebatur, vt habetur Exod. 12. cap. Exod. 23. cap. cum de hac festiuitate agitur
G dicitur alio modo. s. non immolabis super fermentato sanguinem victimæ meæ: nec remanebit adeps solennitatis meæ vsque mane: in quo solum dicitur de adipe offerendo, nam agnus paschalis sacrificium domini erat, vt patet Num. 9. cap. & sicut in alijs sacrificijs quibuscunque sanguine tingebatur per quatuor cornua altaris, ita in sacrificio agni effundebatur sanguis ad basim altaris, & per cornua eius. de alijs autem sacrificijs licet essent holocausta, licet victimæ pacificæ, licet pro peccato, hoc commune erat de holocaustis, patet Leuit. 1. de pacificis, patet Leu. 3. de his quæ pro peccato, patet Leu. 4. & 5. & sicut in omnibus sacrificijs adipes erat pertinens ad dominum iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. cap. & nullus sub pœna mortis de illo comedere audebat, vt patet Leuit. 7. cap. ita & in agno paschali adeps offerebatur domino: de hoc autem dicebatur in auctoritate allegata, quòd adeps nō
H deberet manere vsque mane, quia in 14. die mensis primi ad vesperam agnus immolabatur, & eodem die ponebatur adeps in incensum coram domino: nec erat fas, vt remaneret pro sequenti die. s. pro 15. mensis eiusdem, vt in eadem adoleretur coram domino. Exod. 34. cap. vbi de eadem solennitate agitur, dicitur neque remanebit mane de victima solennitatis phase, & hoc refertur ad carnes. s. quod nihil maneret pro sequenti die de carnibus illius agni immolati, vt comederetur sequēti die, & istum sensum facit hic litera: ratio autem mystica, quia remanere nihil debebat de isto agno fuit tacta Exod. 12. cap. causa autem litteralis in omnibus celebrationibus phase factis post exitum de Aegypto, fuit ad recordandum illam celebrationem phase factam in exitu de Aegypto, sicut dicitur hic de comestione azymorum septem diebus, vt
I memineris egressionis tuæ de Agypto omnibus diebus vitæ tuæ: causa autem propter quā in Aegypto factum est, vt non maneret aliquid de carnibus illis vsque mane, fuit ad signandum velocitatem exitus. s. vt intelligerent Iudæi, quòd sequenti die non erant comesturi in Aegypto, sed cum festinatione iter arrepturi erant instantibus nimiumque vrgentibus Aegyptijs: si autem aliquid de carnibus illius agni maneret pro sequenti die putarent se in Aegypto comesturos. *Non poteris immolare*. Supra data fuit causa. *Sed in loco quem elegerit dominus.* Non erat necesse, quòd fieret comestio agni intra templum, sed in tota ciuitate fieri poterat in singulis domibus considerato numero personarum. *Immolabis phase vespere ad solis occasum*. In Exodo habetur ad vesperam, & vocatur vespera, siue solis occasus non solum tempus quo Sol cadit sub horizonte, sed tempus à quo Sol
K incipit declinare a puncto circuli meridiani: ideo post meridiem 14. diei, vsque ad noctem quacunque hora poterant immolare agnum, licet illud apud hebræos teneatur, quòd postquam Sol inciperet declinare poterat fieri celebratio agni paschalis tamen non fiebat vsque ad Solis occasum: vel paulo ante Solis occasum: vespera autem quæ erat post meridiem accipiebatur, prout in illo tempore debebant Iudæi incipere se parare ad immolationem phase. erat autem apparatus, vt scrutarentur totam domum vtrum aliquis panis fermentatus esset in ea saltem modicus, & excludebatur ab ea, & post hoc poterat fieri immolatio, sic enim dicitur Exod. 23. & 34. non immolabis super fermentato sanguinem

guinem victimæ meæ, idest dum manserit in domo patris fermentatus non poterat immolari agnus. *Quando egressus es de Aegypto*. Non quòd illa hora, vel tūc egressi fuerint de Ægypto, sed quia tunc se inceperunt parare ad itinerandum: ideo ab eo tempore computatur exitus. Varie accipit hic littera exitum de Aegypto: aliquando accipitur proprie pro ipso tempore quo recesserunt, & isto modo accipitur Exo.12.cap.vbi dicitur, quòd in 15. die mensis primi egressi sunt de Aegypto, idem patet Numeri 33.capit. Alio modo accipitur pro tempore quo eis recedere mandatum est, sic dicitur, quòd hebræi exierūt de Aegypto nocte, vt patet supra, scilicet, quia in isto mēse eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte, scilicet media nocte, quia media nocte surrexit Pharao, & serui eius, & compulerunt hebræos, vt recederent festinanter, vt patet Exod.12.cap.aliquando accipitur recessus pro tempore quo incæperunt se ad eundum parare, & sic accipitur hic cum dicitur ad occasum Solis quando egressus es de Aegypto, idest quando incępisti te parare ad exeundum de Aegypto, vel dicitur quando egressus es de Aegypto referendo ad tēpus non tamen stricte pro hora temporis, scilicet quando egressus es de Aegypto, idest, quòd immolare debebant agnum tēpore quo exierunt de Aegypto, scilicet ad dimidium mensis primi non tamen, quòd immolarent ad Solis occasum, & sic ly quādo non refertur ad occasum Solis, sed ad tempus egressionis simpliciter. *Et coques, & comedes*. Si dicatur cōtra, quia Exod.12.cap.dicitur, quod nō comederent ex eo quicquam crudum aut coctum aqua, sed assum igni. Respondetur, quòd coqui apud hebræos secundum naturam dictionis hic positæ extenditur ad decoctionem, quę fit per aquam, vel quæ per calorem ignis fit: ideo quando dicebatur in Exodo, quòd non comederetur agnus coctus nō dictum fuit coctum solummodo, sed cum a dictione, scilicet coctum aqua, quia illa dictio non signabat decoctionem in aqua, sed generaliter quamlibet decoctionem, & sic verum est, quod decoquetur, scilicet, quod humiditas non naturalis, & cruda per calorem ignis consumitur vsquequo nihil maneat. *Maneque consurgens vades in tabernacula tua*.

De quibus tabernaculis hic littera intelligitur. Quæst. II.

ALiqui volunt, quod intelligatur hoc de quibusdam tabernaculis, quæ fiebant extra ciuitatem de ramis arborum, siue alio modo de panno quemadmodum fit in castris, vel alijs locis ad quæ gentes multæ conueniūt. Et decimaquarta die post meridiē stabant omnes in Hierusalem, cum decimaquinta die, quæ erat prima dies solennitatis vacantes orationibus, & sacrificijs, & doctrinę legis: deinde sequenti die reuertebantur ad tabernacula, quæ parauerant extra ciuitatem. sed hoc nihil est, quia hoc sine mandato facere poterant quacunque die etiam solennissima: poterant enim ambulare per mille passus, quod vocatur iter sabbati quantum distat mons oliueti a Hierusalem, vt habetur Actuum 1.cap. ideo dicendum, quòd quia prima dies erat valde honorabilis non poterant in ea itinerare, sed die sequenti in qua operari licebat, vt habetur Leuit.23.cap.dabatur licentia volentibus, quod recedere possent, sed pauci recedebant, quia adhuc magnus dies solennitatis, scilicet septimus restabat. *Sex diebus comedes azyma*. Supra dicitur, quod septem diebus comedi debebat: ex quo aliqui Iudæi dicunt, quod sex dies sunt sub necessitate, septimus autem non, sed falsum est, quia Exo.12.capit.pęna mortis imponitur comedenti fermentatum per illos septem dies: hic autem solum ponuntur sex dies, vt vult Nicolaus, ita quod non fiat hic mentio de septima die eo quod celeberrima erat, sed includantur alij sex priores dies, sed non videtur in hoc maior ratio quare de ipsa septima, quam de alijs dicatur: ideo videtur dicendum, quod intelligantur isti sex dies post primam diem paschæ, & ratio videtur esse, quia supra de primo die quomodo immolari debebat agnus, & comedi azyma, & quod sequenti die poterant recedere in tabernacula sua. Nunc autem dubitaret aliquis vtrum

F postquam celebrassent pascha, & recessissent de loco sanctuarij tenerentur comedere azyma. Ideo respondetur eis. *Sex diebus azyma comedetis*. Idest sex diebus post primum diem cùm ad terram suam recedebant. Et magis videtur, quod iste primus dies taceatur, quam septimus, quia de primo die manifestum est, quod azyma comederent, quia iste primus dies est decimaquinta dies mensis primi, & in isto 15. facta sunt primo azyma in Sochot, vt patet Exo.12.cap. *In die septimo, quia collecta est domini Dei tui non facies opus*. Potest intelligi collecta, idest recollectio ad sanctuarium ad celebrādum festiuitatem, quia in primo die conuenerāt omnes ad templum ad offerendum, & audiendum verbum Dei: deinde in sequentibus quinque diebus dispergebantur ad opera, rursus in septimo die, quia celeberrimus erat conueniebant omnes ad templum, & cessabant ab opere seruili. Potest alio

G modo accipi collecta pro collectione pecuniarum a populo ad sumptus sacrificiorum, vel sustentationem pauperum, quia sequenti die totus populus recessurus erat, ideo illo die pecuniæ colligebantur. Alia collecta pecuniarum fiebat in solennitate tabernaculorum die 8. vt habetur Leuit.23.cap.& Num.29.cap. Nicolaus dicit, quod non concordat hoc, scilicet, quod in die illa fieret collecta, quia secunda die populus recedebat, vt supra patuit. Respondetur, quod satis consonat, quia in illa septima die quasi totus populus stabat in Hierusalem, quia licet haberent licentiam recedendi in secundo die: tamē pauci recedebant, vt expectarent septimum diem magnæ solennitatis de quo Ioan.7. cap. dicitur quod Iesus incæpit clamare die nouissimo magno die festiuitatis. & deinde subditur de turba magna, quæ audiebat eum. *Septem heb-*

H *domadas numerabis*. Hic ponitur secundum de festo hebdomadarum. *Septem hebdomadas numerabis tibi*. Quæ faciunt dies quadragesimanona pentecostes vero dicit 50. dies: tot enim sunt computando diem primum azymorum, vel diem pentecoste. *Ab illa die qua falcem in segetem miseris*. Idest a prima die azymorum in qua secabantur aliquæ spicæ, quę videbantur magis maturitati appropinquare, & excussis granis post adustionem, & facta inde farina fiebat oblatio Domino. Et ante istum diem nullus mittebat falcem in segetem, quia nondum erat matura, sed etiam si esset matura, nullus debebat falcem mittere. *Celebrabis diem festum hebdomadarum*. Idest diem festum qui est post septē hebdomadas, & in festo isto solum obseruabatur vnus dies. *Oblationem spontaneam manus tuæ*. Refertur ad verbum superius celebrabis, idest celebrabis etiam oblationem spontaneam, quia non solum custodies

I diem illum cessando ab opere seruili, sed etiam offerēdo spontaneas victimas, vel potest hoc esse expositio superioris, & tunc est sensus. *Celebrabis diem festum hebdomadarum oblationem spontaneam*. Idest oblationem spontaneā, ita quòd tota celebritas illius diei est in offerendo victimas pacificas. *Oblationem spontaneam*. Quia in illa festiuitate non adducebantur decimæ, vel primitiæ, sed in festiuitate tabernaculorum, quando cuncta erant collecta de agris, vt patet Exo.34.& 23. sed nec hoc est simpliciter verum, quia loquendo de decimis, quæ dabantur Leuitis, non est verum, quòd aliquo tempore apportarentur in locum sanctuarij, sed Leuitæ colligebant eas per ciuitates: loquendo autem de secundis non solum apportabantur in festo tabernaculorum, sed etiam in alijs duobus festis, quia de eis vescebantur quando ascendebant in

K locum sanctuarij, sed hic dicitur de oblationibus spontaneis, vt distinguuntur contra votiuas, & compræhendūt holocausta, & victimas pacificas, quia vtrunque sine aliqua obligatione est non faciendo aliquam mentionē de votiuis, quæ sine festiuitate debentur. *Manus tuæ*. Idest ista oblatio erit de rebus quas laborasti per manum tuā, vt de segetibus, vino, & pecoribus. *Quam offeres iuxta benedictionem Domini*. Idest ista oblatio erit secundum quod Deus multiplicauerit bona tua, quæ multiplicatio vocatur benedictio Dei: diuites enim magis, quam pauperes offerre debent. *Et epulaberis coram Domino*. Non epulabantur omnes intra sanctuarium, sed in tota ciuitate. dicitur epulari coram Domino, quia propter honorem eius ad locum illum venerant. *Tu, & filius tuus*. Quatuor perso-

Collecta tripliciter capitur.

personæ ponuntur hic quibus offerens alimẽta ex necessitate dare tenetur, scilicet filius, & filia, seruus, & ancilla. Et aliæ 4. quibus propter Deum dat necessaria, s. Leuita, aduena, pupillus, & vidua. *Et epulaberis.* Epulari est epulis vacare, & dicuntur epulæ delicati cibi siue solennes, quia tunc solenniter parabantur cibi, & in abundantia pro omnibus, qui erant cum ipso patresfamilias offerẽte victimas, & hic non solum permittebat Deus Iudæos vacare epulis, qui carnales, & imperfecti erant, sed etiam hortabatur, vt vacaret eis.

Quæ vtilitas erat, quod Iudæi in festiuitatibus vacarent epulis, & alijs gaudijs. Quæst. 111.

NEc tamen intelligendum, quòd Deus vellet, vt ipsi vacarent epulis, ita quòd ipsa vacatio epularum esset secundum se bona, aut bona ex genere, sed erat bona ex occasione, quia cum Iudæi carnales essent, & gauderent cibis, & potibus, & Deus mandaret eis vacare cibis, & potibus in solennitatibus, quibus facerẽt sacrificia saltem propter solatium ciborum, quod tunc assumebant, repetebant sacrificia sæpius: in quo Deus valde laudabatur. nam eum Deum in hac oblatione, & sacrificio profitebantur, quia nullus sacrificium facit, nisi ei qui verus Deus est, aut qui Deus verus ab eo putatur: etiam quia in his sacrificijs laudes vocales multas Deo celebrabant. etiam quia per obedientiã nimis in his merebantur adhuc magis, quam in ipsis sacrificijs, quia obedire melius est, quam sacrificare, vt patet primum Regum 15. cap. erat autem obedientia, quia Deus mandabat, quòd offerrent victimas, & ipsi offerebant. ista etiam est causa quare mandabatur, vt filij & filiæ, serui, & ancillæ comederent, vt ipsi pariter Deum laudarent, & afficerentur ad talia sacra desiderantes ea fieri, cum in eis quandam delectationem ciborum reperirent: si autem Deus mandasset, quod temporibus quibus aliquis offerret aliquod sacrificium, abstineret a delectationibus cibi, & potus, saltem ieiunando illa die qua offerrent, pauci inclinarentur ad offerendum sacrificium, quia tamen aliqualiter delectabantur in epulis, quas sumebant illis temporibus, afficiebantur ad sacrificia. *Coram Domino Deo tuo.* Posset dici, sicut supra dicebamus, quòd non comedebant omnes isti offerẽtes intra sanctuarium, sed in ciuitate in qua stabat sanctuarium, & comedẽdo in ea poterant dici immo dicebantur comedere coram Domino Deo suo, quia in ciuitate illa habitabat Dominus Deus specialiter. & sic dicebatur de agno paschali, quia non comedebatur intra atrium tabernaculi, sed in ciuitate sanctuarij in qua immolabatur, licet in his non est valde magna similitudo, quia hostiæ pacificæ, quæ vocantur oblatio spontanea, erant propriè sacrificia: ideo in loco comedi debebant, scilicet intra atrium tabernaculi. agnus autem paschalis vocatur sacrificium iuge, quia adeps eius, & sanguis incendebantur coram Domino, ita quòd sanguis aspergeretur circa basim altaris, & adeps incenderetur. non tamẽ fiebat de agno aliquod genus proprij sacrificij, quia non erat sacrificium holocaustum, nec pacifica victima, nec pro peccato, quia in omnibus his partes carnium incẽdebantur, & aliæ dabantur sacerdotibus, vt patet Leuitic. primo, & tertio, & quinto, & sexto, atque septimo, capit. de agno autem nihil omnino. satis ergo conueniret agnũ non comedi intra locum atrij, & tamen carnes victimarum pacificarum, quæ offerebantur in festo pentecoste, in atrio tabernaculi comedi debebant: si autem non comederentur, hoc solum erat, quia nõ sufficiebat locus ad capiendum omnes offerentes, & sacrificantes victimas *Tu, & filius tuus.* De vxore nihil dicit, sed satis notũ est, quia mulier eadem persona reputatur cum viro suo, & est quasi rector œconomiæ, sicut ipse vir ipso expresso viro, quòd comedere debebat de oblationibus illis, satis innuebatur vxorem debere comedere, quia illa quæ offerebantur, tantum pertinebant ad vxorem, sicut ad virum quia fructus bonorum suorum indiuisus est eis.

De filijs autem, & alijs familiaribus dubium est, vtrum ad comedendum de sacrificijs admitti deberent. Et respondetur quòd sic cuius causa, vt supra expressum fuit,

F quia Deus volebat, vt in die, quo ipse specialiter colebatur, specialis lætitia fieret, & omnes multum gauderent, vt Dei celebritas maior esset, vel vt ipsi quoque filij incitarentur ad desiderandum talem cultum Dei. *Et filius.* Nulla differentia erat in hoc quantum ad fœminas, & viros. nam de sacrificijs pacificis cum tractaretur, æqualiter poterat fœmina de illis comedere sicut & viri: si autẽ essent quædam alia genera sacrificiorum, poterant viri comedere, & non fœminæ, sicut sacrificia quædam facta pro peccato, vt patet Leuit. 6. cap. vbi dicitur mares tantum de genere Aaron comedent illud. *Seruus & Ancilla.* De seruo pater, quia serui, aut erant de genere hebræorum, & tunc sicut cæteri hebræi comedebant de sacrificijs, nec differebant in aliqua cæremoniali obseruatione, si autem isti serui essent de conuersis ad Iudaismum idẽ dicendum est, quia gentiles iam conuersi tenebantur ad omnia illa ad quæ tenebantur Iudæi de ipso genere Ia-

G cob, sicut nunc conuersi de Iudaismo, vel de Agarenis ad Christum tenerentur ad obseruantiam legis euangelicæ, sicut tenebantur illi qui in christianitate nati fuerunt: si autem illi serui sint empti de gentilitate, aut capti in bello, etiam poterant comedere de sacrificijs, quia conuertebantur mox ad ritum Iudaicum, & circuncidebantur, vt patet Exo. 12. capit. scilicet omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet illud. cogebantur enim Domini seruos suos circuncidere, quando aliquos emebant. de ancillis autem eadem lex est, quia licet non appareat in eis manifestè, sicut in seruis, qui conuertuntur ad Iudaismum, quia non poterat in ancilla fieri aliquod signũ manifestum, per quod euidens esset ancillam ad Iudaismum conuersam fore, sicut in seruo qui circuncidebatur: ancilla autem nihil tale suscipere poterat, quia tamẽ ita erat in potestate Domini, sicut seruus, quẽadmodum seruus ex mandato Domini circũcidebatur, etiam si nollet: ita ancilla ex mandato Domini sui cogebatur suscipere

H cultum quemcunque Dominus imperasset: cogebatur ergo colere Deum hebræorum saltem exterius, & si reperiretur postea in aliquo errare a fide veri Dei, quem hebræi colunt, tanquam de hæresi rea pœnam patiebatur, sicut omnes alii hæretici. par ergo ius erat quantum ad hoc in seruis, & in ancillis: ergo vterque de sacrificiis pacificis Domini sui comedere debebant. *Et Leuites qui est intra portas tuas.* Loquitur ad totum Israel, qui habebat ciuitatem, & intra portas illarum ciuitatum erant sacerdotes, & hoc siue accipiantur ciuitatum portæ, pro illis in quibus habitant alij de alijs tribubus cum ipsis Leuitis, aut pro ciuitatibus in quibus soli Leuitæ habitabant quæ erát

I 48. vt patet Num. 35. cap. quia quocunque modo est verum, cum istæ ciuitates sint ciuitates Israel, quia Israelitæ dabant istas ciuitates Leuitis, quasi in donum, vt in eis habitarent, & dabant eis de parte sortium suarum, scilicet qui plures ciuitates habebat, plures dabat, qui vero pauciores dabat pauciores: sicut in ipsis sortibus populi qui plures erant maiores terminos terræ recipiebant, scilicet cum pluribus ciuitatibus, & oppidis, cum cæteris locis habitabilibus, & habitatis. *Qui morantur vobiscum.* Idest in terra vestra, & non intelligitur de illis qui morãtur in domo cum eis, quia de talibus necessariam curam habere debent, vt habetur 1. ad Tim. 5. cap. qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior est. *Et recordaberis quia seruus fuisti in Aegypto, & custodies mandata mea.* Idest si recordatus fueris, quia fuisti seruus in Aegypto intelliges, quò-

K modo ego liberauerim. Et scies ex hoc, quod es obligatus facere ea quæ mando, & sic facies. *Solennitatem quoque tabernaculorum.* Hic ponitur tertium de festo tabernaculorum, quod fit a decimaquinta die Septembris, vt habetur Leuit. 23. cap. *Quando collegeris de area & torculari fruges tuas.* In mense Septembri, quando fiebat ista solennitas in terra promissionis quæ temperata & temporanea est, omnes fruges, & vuæ collectæ erant. sic patet Exo. 34. & solennitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. *Solennitatem tabernaculorum.* Istud festum sic nuncupatum est in memoriam tabernaculorũ factorum de ramis arborum, in quibus hebræi habitauerant per desertum, vt dicitur Leuit. 23. cap. cum redditur *De festo tabernaculorum.*

causa

causa huius solennitatis.s.quoniam in tabernaculis habitare feci eos, & oritur ista causa ex generali motiuo omnium festorum:receperant enim hebræi multa beneficia a Deo ab exitu de Ægypto vsqueq. introducerentur in terram Chanaan:ad quorum memoriam,vt semper Deo se obnoxios crederent,festiuitates istæ,tanquam signa quædam rememoratiua instituta sunt. vocatur etiam festum istud scenophagia.i.simultaneus,vel communis ad comedendum locus a cenon quod est commune, & phagin,ꝙ est edere,quia in publico edunt.s.ꝙ illo tempore faciunt in vicis extra domos suas quædam vmbracula ramorum, & ibi comedunt,& bibunt quasi illis habitarent, vel faciunt hoc locis patentibus cœlo, licet vndique parietibus adoperta sint,sicut in curialibus,vel interdum domos illa die detegunt,& sic se putant illud præceptum adimplere. *Et epulaberis in festiuitate tua.* In omnibus festiuitatib.epulis,& potibus vacandum dicit ex causis supra assignatis, præterquam in festiuitate propitiationis,siue expiationis, quæ est in Septembri decimo die eiusdem mensis computando secundum lunationem.nam in hac die tota, nec cibo,nec potu vescuntur,neque balneas,vel delectationem aliquam capiunt:immo nec debitū vir ab vxore,aut vxor a viro petunt,quia denunciatur eis Leuit.16.& 23.cap.ꝙ anima,quæ in die illo non se afflixerit, peribit de populo suo etiam in festiuitate azymorum non dicitur eis, quòd epulari debeant, quia ista epulatio notat totalem iucunditatem in cibis, secundum quòd ipsi voluerint, vt dicebatur supra 12. & 14. cap. quæcunque desiderat anima tua in diebus tamen azymorum non licebat hoc, quia panem azymorum comedere cogebantur, qui non delectationem,sed afflictionem quandam inducit.sic enim dicitur supra septem diebus absque fermento comedes afflictionis panem in festiuitate tua.vocatur ista festiuitas populi.nā licet omnia festa essent Dei,quia Deus in eis specialiter colebatur,quædam tamen festa etiam erāt ipsius populi,quia sibiipsis lautiores epulas præparabant: sicut si facerent aliqua magna conuiuia, vocarentur illa conuiuia festiuitates populi, ēt si non fierent in diebus festiuitatum.nam vocatur sic dies propitiationis festiuitas tua,vel dies azymorum ex causa assignata:in his autem epulis vacandum erat, immo & quod ipsi magis inepte considerāt,quia putant grauiter errare si in his diebus quandam in cibis,aut vestibus iucunditatem præferant transferentes id quod aliquam diu ad remedium indisciplinatorum ,indomitorumque datum est,ad virtutis,& præcepti officium necessarium,quia dictum est eis sabbatizabitis, quā maiorem solenniorémq; in sabbatis cultum impendetis. nam sacrificia dupla,quam in profestis diebus fiebant, vt patet Num.28.c. *Septem diebus Domino Deo tuo festa celebrabis.* Quia tantum durabat ista solennitas,& non fit hic mentio de die octauo in quo fiebat cætus, & collecta, vt patet Leui.23 c. *Benedicetque tibi Dominus in cunctis frugibus tuis.* Quia istę festiuitates magis consistebant in oblationibus,quam in alijs cęremonijs. ideo obseruantes eas plene benedicuntur,idest multiplicantur in frugibus, & vino. *Et in omni opere manuum tuarum* Idest in omni labore,& occupatione manuali:eadem namq; causa est, quia sicut benedicebantur in frugibus,& armentis, atque pecoribus,quia de illis offerebant:ita quia aliquod alterum officium haberet,& non esset pastor,vel agricola,quia ex acquisitione illius offic-j poterat emere ea,quæ immolabilia,& offerenda essent multiplicaret Deus hunc offerētem non quidem in frugibus,quia agros non colebat,nec habebat,nec in armentis,& gregibus, quia nihil horum possidebat,sed in acquisitione officij sui,& sic generaliter omni manuali operatione,vel labore. *Erisque in lætitia.* Hoc potest referri ad ea sola,quæ dicta sunt scilicet quòd benediceret te dominus in frugibus & armentis, & alijs possessionibus,& ex hoc nimium iucūdaberis:sed non est sic accipiendum,vt solum referatur ad multiplicationem in possessionibus,vel terrę fructibus, quia lætitia est quidam motus animi in exhilarationem proueniēs ex simultate omnium bonorum,vel simpliciter bonorum,vel existimatorum,si quis.n.vnum bonum habeat,nō lætatur,nisi putet omnia bona habere,vt si quis diuitias multas possideat,& sanitate careat,huic iucūditas nulla est, & sic de

F cæteris, qui autem vel valde multa bona habet, vltra quæ sibi bona esse nulla putat,aut non esse necessaria,gaudet: vel si forte vnum adispiscatur in quo solo se cætera habere existimet: sic enim amatores secūdum passionem solum delectabile,in quod passio inclinat, sufficiens bonū esse existimant,quia passio solum illud bonum pro tunc, tanquam bonum esse proponit.hic ergo dicendum est. ꝙ cum Deus promittit lætitiam istis Iudæis obseruantibus festiuitates tabernaculorum,& alias non solum eis bona, quæ sunt fructus terræ, promittit, sed totam felicitatem temporalem, quæ in aggregatione multorum bonorum consistit.s.vt diuites sint,vt sanitate vigeant,vt prole abūdent,vt hostib.dominentur, vt nulla eis vndecunque insurgat aduersitas:hic enim qualiscunque atq; vmbratilis transitorij huius volucrisq; momenti subitanea felicitas agitur,q̄ certissime Israelitæ assequebantur, cum Deum suum totis virib.requirebant,sed quia eis raro hoc inerat, raro talia bona adipiscebantur,quæ lętitiæ nomine exprimuntur.

G *Tribus vicibus per annum.* Idest in istis tribus solēnitatibus supra positis. *Apparebit omne masculinum in conspectu Dei tui.* Idest in loco Sanctuarij, & intelligitur de masculis habentibus actum rōnis,& non impeditis inenitabiliter,vt in ægritudine,vel ex similibus causis: paruuli etiam non obligabantur ascendere, mulieres autem non obligabantur.vt maneret aliquis qui curaret de re familiari,sed ex deuótione multę ascendebant,vt patet de beata Virgine.Luc.2.cap.quæ ascendit cum Ioseph ascendente Christo. *Non apparebis in conspectu domini vacuus.* i.quādo appareueris coram domino in istis solennitatib.non appareas vacuus,sed porta aliquid ad offerendum secundū benedictionem datam a Deo.

H *Iudices & magistros.* Hic ponitur secundum principale,scilicet quædam ordinantia in proximum, & agit hic de iudicibus minoribus, qui ponebātur ad causas paruas in qualibet ciuitate iudices,&c.supra satis dictum fuit de cęremonialibus:nunc ergo de iudicialibus,quæ damnum vel vtilitatem proximi respiciunt agitur. Et quia in omni politia recta sunt duo status,scilicet excellens, & æqualis:ideo tractatur de eis.primo de excellentibus, scilicet de iudicibus. secundo de æqualibus decimonono cap.vltra,& quia vt ait Philósophus.3. politic. forma in ciuitate est distributiuum iustitiæ,ita quòd magis necessarium est iudicem in ciuitate esse,quam vinum,& panem :sine iudice enim impossibile est vnquam constitui ciuitatem: ideo primo agitur de iudicibus, & quia sunt multi gradus in iudicibus:ideo de alijs infra dicet:hic autem de minoribus dicit.

De quibus dā ordinātib.in proximum. s. de iudicialibus.

I *Iudices.* Idest dicentes ius,vel diffinientes litigia. *Et magistros.* Potest teneri intransitiue, i.iudices qui sunt magistri scientes instituta legis,vt publice de iure respondeat, & diffiniant,sed vbi nos habemus magistros,hebræi habent quæstores,siue exactores, quia nomen illud duriuā sonat,& sunt illi qui sententias exequuntur publicam potestatem habentes,siue damnatos puniendo,vel nolentes comparere ad iudicium exhibendo, & eos custodiæ publicæ mancipando.

In omnibus portis tuis. Idest in omnibus ciuitatibus in portis ciuitatum.

Quod antiquitus iudices in portis ciuitatis iura dicebant, & quare. De Philosophis stoicis qui prædicabant in portis: quod iudices antiquitus ferebantur in curribus per ciuitatem. Quæst. IIII.

K ERant enim iudices in portis ciuitatis,quia sicut iudex est persona publica cuilibet iustum distribuens, ita congruebat ei locus publicissimus, scilicet porta ciuitatis ad quam accedebant omnes,siue diuites, siue pauperes, aduenæ,& indigenæ. Et istum modum acceperunt Philosophi stoici, quorum solicitudo fuit omni homini virtutem prædicare, ideo in portis ciuitatum sedebant, vt omnibus transeuntibus prędicarent,vnde stoici, nominati sunt. quidam autem eos a stoa Atheniensi porticu stoicos nominant,quod supradicto non dissonat. Olim iudices in curribus ferebantur per totam ciuitatem, vt volentes aliquid petere exeuntes ianuas domorum suarum

sine

rum quinquagenariorum &c. non mansit. Primo, quia ista coordinatio iudicum fuit ad exhauriendum aliquam multitudinem, scilicet, vt taliter diuidendo tota multitudo sit per iudices adæquata, & hoc optimè conueniebat in deserto, quia erat totus populus simul & diuidebatur per decenas, & quinquagenas, centenas, atque millenas, & sic accipiebantur iudices: nunc autem non ita, sed quilibet locus, siue paruus, siue magnus, per se habebat iudices, & non poterat diuidi per cétenarios, & millenarios, & sic de alijs, quia interdum essent sex, aut septem, aut nouem decani sub vno quinquagenario: eo quòd non essent centum viri in loco illo, vt posset fieri duo quinquagenarij, & vnus centurio. ergo non debebant sic iudices diuidi, sed quodam alio modo. Aliquis diceret, quod iste modus iudicum non conueniebat in terra promissionis, quia quando isti iudices instituti sunt, tantum minora iudicabant, quæ autem magna erant, ad Moysen deuoluebantur, vt patet Exodi 18. capit. nunc autem Moyses non erat futurus in terra Chanaan, ergo non erat permansurus ibi talis ordo.

Respondetur, quòd hoc nihil est, quia licet Moyses nō erat semper mansurus, tamen sicut manente Moyse subordinabantur ad ipsum, & determinabat omnia dubia, siue directè, siue per appellationem ad eum causis deuolutis, ita nunc erat consistorium iudicum in loco Sãctuarij, ad quod deuoluebantur omnes causæ difficiles qualiscunque conditionis essent, vt patet sequenti capit. & quod illi determinabant, firmum manebat: nec debebant alij iudices requiri, quando potius quicunque recusatet stare sententiæ illorum iudicum, morte dignus erat, vt patet eodem cap. ideo non erat ista causa, sed ea quæ supra assignabatur.

Item non mansit ista coordinatio, quia tunc daretur multitudo iudicum inutilis valde: nam quia quilibet locus diuideretur per decanos, & quinquagenarios, & centuriones, & sic de cæteris, videbatur esse valde superfluum, scilicet, quòd in vno loco vbi essent centum homines, ponerentur iudices tredecim, scilicet decem decani qui erant inter centum homines, & duo quinquagenarij, & vnus centurio. satis enim videtur hoc ponere multitudinem sine necessitate, immo sine aliqua vtilitate, cum sufficeret in tali loco vnus iudex, aut duo.

Et si arguas ex eodem fundamento, quòd tunc eodem modo esset inconueniens, quòd fuisset facta talis iudicũ distributio in deserto: constat tamen quòd facta fuit, vt patet Exo. 18. cap. cum dicitur, quibus auditis Moyses fecit omnia quæ illi suggesserat: Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. ergo hic in ciuitatibus fieri poterat talis coordinatio eodem modo.

Ad hoc respondetur, quòd non est similitudo de statu Israelitarum in deserto, & de statu eorum in terra Chanaan, quia in terra Chanaan nō indigebant tot iudicibus, sicut in deserto, cuius fundamentum est, quia iudices dãtur ad determinandum litigia: cum ergo plura litigia sunt, plures iudices necessarij sunt, sed in deserto necessario erant plura litigia. ergo plures iudices esse debebant. Antecedens patet, quia litigia oriuntur ex communicatione, quia qui in nullo communicant nunquam litigãt, sed in deserto erat maior communicatio cum omnes simul essent, & locarent castra simul, & vnus occuparet locum, qui debebatur alteri, & sic de cæteris causis iurgiorum. ergo ibi multi iudices esse debebant, & sic facta fuit talis iudicum distributio, scilicet, centurionum, tribunorum, quinquagenariorum, & decanorum, cum autem essent in terra Chanaan habitaturi erant in ciuitatibus, & oppidis, & acceptis singulis possessionibus non erat locus tantum obiurgandi, ideo non erat necessaria ibi talis iudicum distributio, sed in qualibet ciuitate, & oppido ponebantur certi iudices secundum necessitatem loci, & hi vel eligebantur a popularibus loci illius, ita vt esset principatus aristocraticus, aut ponebantur a senioribus. qui erant iudices in Sanctuario, aut ponebantur a regibus sicut nunc fit, & ob hoc quasi non fuisset mansurus talis principatus, aut ordo iudicatiuus qualis antea extiterat. Nunc in tempore quo ingredi deberent in terram Chanaan, dedit regulam de ponendis iudicibus de alia coordinatione iudicum, scilicet septuaginta seniorum.

Determinatio auctoris. Dicendum, quòd ambiguum est vtrum manserint post ingressum in terram Chanaan, sed non est aliquod inconueniens eos mansisse, ideo in hac parte satis assentiẽdum est Iudæis qui dicunt semper fuisse in Israel septuaginta Seniores qui regerent domum iudicij, & manebant ab illis septuaginta Senioribus, quos elegerat Moyses per successiones, & hi erant maximi iudices, ad quos subordinabantur omnes iudices qui erant in alijs locis, & isti septuaginta iudices ducti sunt in Babylonem tempore captiuitatis, sicut innuitur 4. Reg. 24. cap.

Et cum arguis, quòd non potuerit manere ista coordinatio iudicum postea, quia aut essent septuaginta iudices in quolibet loco, quod erat inconueniens, aut soli septuaginta in tota terra Chanaan, quod rursus inconueniens erat.

Respondetur, quòd neutrum horum erat, sed isti decem iudices ponebantur in loco Sanctuarij, & erant maiores iudices totius Israel, ad quos omnes magnæ causæ deuoluebantur: in alijs autem locis ponebantur iudices quotquot necessarij essent, siue multi, siue pauci, ideo nullum inconueniens erat ad hanc positionem. *Nec in alteram partem declinent.* Via iuris dicitur via recta, qui autẽ a iure deuiat quomodocunque deuiet, declinat ad vnam vel alteram litigantium partem.

Non accepies personam, nec munera. Ista duo peruertunt recta iudicia, scilicet personam accipere, ad quod reducuntur odium, & amor. Et recipere munera. De acceptione personarum dictum fuit supra primo cap. & decimo, satis late. *Quia excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* Idest faciunt, quòd declinent oculos ne rectum videant, sicut senes exardescentes in pulchritudinem Susannæ declinauerunt oculos suos, ne viderent cœlum, & ne recordarentur iudiciorum iustorum Dan. 14. cap. *Et mutant verba iustorum.* Rectè hic ponuntur ista duo distincta, quia ad sapiẽtem cognoscere pertinet, quæ cognitio per oculos designatur, & hos claudit muneris acceptio, ad iustum pertinet recta distributio, & ista in iudice est in sententiando. sententiare autem in verbis est, & hæc mutat personarum, vel munerum acceptio.

Iuste, quod iustum est persequeris. Nihil est iustum agere, nisi iuste fiat, quia modus agit in moralibus ad speciem actus; affectus enim operi nomen imponit. potest enim aliquis iustum agere, & peccare mortaliter, quia nō agit bona voluntate, & ad rectum finem, quia vt concludit Boetius per totum quartum de consolatione nullus iniuste patitur, licet multi iniustè agant: nemo enim iniustè occiditur, multi tamen iniustè occidunt, cum ergo iustũ, & iniustum respiciant operationem, & non conditionem aliquam operantis, ista occisio iusta erit: ergo ad bene viuere oportet respicere modum, quia hoc est omnis virtus. Et dirigitur hoc principaliter ad iudices, qui non solum iustam sententiam dare debent, sed etiam ex iusto animo, & secundum processum iuris. *Modus agendi in moralibus agit ad speciem.* Et si obijciatur id quod communiter dicunt iuristæ, scilicet, quòd ille qui scit se iustam causam fouere, & inquietatur iniuste, potest se per calumnias defendere, vel contra aduersarium agere. Respondetur, quòd ibi agere per calumnias est iuste agere, vel iniuste iustum persequi, quia sic recta ratio fieri dictat, ista circumstantia quæ est iuste licet determinet modum qui signatur per istam vt, vel qualiter: tamen hic vniuersaliter accipitur pro omni modo qualitatis determinantis opus, siue pro omni circunstantia quæ opus limitat, siue sit finis, siue tempus, siue modus, & sic de cæteris, in quocunque autẽ horum erretur circa opus, iuste non fit. *Sciens se iustã fouere litẽ per calũnias pot se defendere.* *Vt viuas.* Idest, & viues sic faciendo, quia vt, non tenetur, vt signans finem, sed consequentiam, idest, quòd ad tales operationes sequitur magna vita in agente talia, quia volebat Deus, quòd licet per istas iustas operationes mererentur vitam æternam, expresse tamen promittebatur eis ista, sicerat per omnia alia mandata legis, quia faciendo ea merebantur facientes vitam, & alia bona temporalia, vt patet Leuit. 18. cap. cum dicitur, custodite leges meas, atque iudicia mea, quæ faciens homo viuet in eis. & ista differentia ponitur inter legem nouam, & vete-

veterem, quia licet tam secundum statum legis veteris, quàm secundum statum legis nouæ qui bene agit, meretur vitam æternam, & quietem in vita temporali; tamen in lege veteri expresse promittuntur bona temporalia, & subticentur æterna, & in lege noua promittuntur æterna & temporalia subticentur: istam differentiam assignat Apostolus ad Rom. 10. cap. dicens. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo viuet in ea, in illa autem quæ ex fide dicit, quòd si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, saluus eris: ne tamen penitus aliquis credat, quòd in veteri lege sola bona temporalia promittuntur, interdū exprimuntur æterna, & ne credatur, quòd obseruatorib. legis nouæ sola bona æterna conferantur, etiam aliquando promittuntur temporalia: sed raro in lege veteri æterna exprimuntur, & temporalia in lege noua, quòd autē in lege veteri aliquando promittantur æterna bona patet Esa. vlt. cap. vbi cum agitur de æternis gaudijs dicitur, serui mei comedent, & vos esurietis: serui mei bibent, & vos sitietis, & in libro Psalmorum interdum de hoc dicitur. Quòd in lege noua temporalia promittantur patet Math. 19. c. vbi dicitur, quòd qui aliquid propter Christum reliquit, centuplum accipit in hoc mundo, & in futuro vitam æternam: ratio tamen diuersæ expressionis est, quia licet in lege veteri vtrunque bene agentes mereantur, exprimitur tamen id quod magis reducere poterat animos operantium, status autem ille fuit imperfectus, ideo homines monebātur ad verum bonum per ista quæ non sunt vera bona, sed verorum simulachra bonorum: in lege noua, in qua bene agentes vtrunque promerentur, æterna bona explicantur, quia perfectior status iste erat, & viris magis perfectis dari debebat, ideo per amorem verorum bonorum, in ipsas rectas operationes moueri debebāt. *Et possideas terram quam Dominus Deus tuus dederit tibi.* Sicut propter iniquitates suas quadraginta annis ab ingressu terræ promissionis coerciti sunt, ita si in ea existentes præuaricarentur irritum facientes fœdus quod cum Domino pepigerant, excluderet eos de terra illa, vt patet in captiuatione decem tribuum, quæ vocabātur Israel, vt patet quarto Regum 17. capitu. & in captiuitate duarum tribuum, scilicet Beniamin, & Iuda in Babylone, & ex hoc oriebantur eis cæteræ aduersitates hostiles: cum vero pactum firmiter obseruarent, habitabāt in terra sua, sine vllo terrore nemine persequente. *Non plantabis lucum.* Constitutis supra iudicibus hic ponitur officij eorum executio, & quia iudex dicitur, quasi ius dicens, vt in cap. forus, extra de verborum significatione, ideo oportet poni ius circa quod iudex se exerceat, & primo ponitur id quod ad latriam pertinet stabiliendo latriam, & destruendo idolatriam. *Non plantabis lucum.* Gentiles plantabant apud altaria Deorum suorum arbores densas, vt ibi exercerent obscœnitatem, quæ requirebatur in sacris Dei Priapi. de quo supra septimo cap. diximus, vel vt sæpe dictum est, quia in arboribus illis figebant imagines incisis corticibus, secundum certa tempora ad deriuandum cœli stellarum virtutem, vt in capitibus ferreis. *Et omnem arborem.* Non solum prohibetur lucus qui est densitas arborum, sed etiam vna sola arbor, quia vti obique idolatriæ suspitio est.

Nec facies tibi atque constitues statuam. Scilicet ad adorandum, sed ad memoriam constituere licebat, sicut Iacob constituit statuam super sepulchrum, vt patet Gene. 35. cap. vbi litera nostra dicit erexit titulum, litera Hebraica habet. constituit statuam, quia eadem dictio Hebraica ponitur hic, & ibi. Et hoc verum est in sepulchris, vel in alijs locis non suspectis, quorum certa esset significatio, non tamen in altaribus, quia scandalum est.

Nec constitues statuam quæ odit Dominus Deus tuus: Facere statuam est de nouo fabricare, constituere etiam est statuam iam factam in aliquo loco ad adorandum ponere, & vtrunque malum est.

F

C A P. XVII.

Non immolabis Domino Deo tuo bouem, & ouem, in quo est macula aut quippiam vitij, quia abominatio est Domino Deo tuo. Cumque reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, &c. *Idolatræ lapidantur*

Non immolabis. Supra posita fuit materia circa quam iudices laborare debent. Hic ponitur modus executionis secundum materiam datam. Et tanguntur tria. Primò executio in iudicijs omnium iudicum excellentium, siue minorum. Secundo ponitur institutio, & ordinatio iudicum Leuiticorum ibi. *Si difficile, & ambiguum.*
G Tertiò, apponuntur conditiones regum ibi. *Cum ingressus fueris. Non immolabis Domino bouem, aut ouem in qua macula.*

Sacrificia quædam erant spontanea alia necessaria.
Quæst. 1.

De hoc magis Leuitic. vigesimosecundo, vbi distinguitur in textu, quòd aut sunt sacrificia votiua, siue per necessitatem, vt pro peccato, & tunc non recipietur animal maculatum. Si autem spontaneæ dabatur, aut ad immolandum, aut ad hoc, quòd venderetur, & conuerteretur in alios vsus. Quantum ad primum nullo modo poterat, quia non ponebatur de eo aliquid in altari, nec sanguis, sed vendebant sacerdotes, vel comedebant
H sine aliqua immolatione, quia hoc pertinebat ad ius eorum, sicut alia sacrificia, vt habetur Num. 18. cap. veritatem huius magis diximus supra decimoquinto capitulo, & ibi vide distinguendo maculas, quæ vetabant immolationem, vel quæ non. *Quia abominatio Domino Deo tuo est.* Idest Deus odit talem immolationem, quia in hoc videtur contemni, quia talia non darentur dominis temporalibus, quibus magis vult Deus honorari: de quo satis diximus præcedenti cap. 15. *Cum reperti fuerint.* Hic ponitur principalis inquisitio, & executio, quoniam iudices habere debentur, scilicet, circa idolatriam remouendam, sicut nunc contra hæreticam prauitatem. *Apud te.* Idest in terra tua. *Intra vnam portarum tuarum.* Idest in aliqua ciuitate, vel loco qui sunt clausi muris, & habent portas. Et hoc solum conueniebat habitatoribus terræ illius, quia dicit intra portas, si tamen aliquis gentilis tran- *Præcipua inquisitio & executio.*
I siret per terram eorum, qui idola coleret, vel videret cū facientem aliquas cæremonias idolorum, non puniebatur per istam legem, sed solum habitātes in terra, siue Iudæi, siue conuersi. *Vir aut mulier.* Non est aliqua differentia facienda: quicunque enim hoc se commaculauerit facto, omnis reus est, nec aliqua occasione sibi parcendum est, siue mulier, siue vir, siue nobilis, siue innobilis. *Faciant malum.* Idolatria antonomastice malum dicitur, quia directius contra Deum est, de hoc magis supra quinto cap. diximus. *Et transgrediantur pactum illius.* Quia Israel pepigit fœdus cum Domino in monte Synai, quandò Deus eis dedit legem, & ipsi dixerunt omnia quæ mādabit Dominus faciemus, vt habetur Exo. 19. & sup. 5. cap. inter quæ verba pacti continebatur non colere Deos alienos. *Solem, & Lunam, & omnem militiam Cœli.* Idest omnes alias stellas, vel constellationes. Et posuit exemplum
K in operibus cœli, quia licet aliqui colerent elementa, aliqui res elementatas: communiter tamen magis colebantur corpora cœlestia, de his plura diximus supra 4. capit. *Vt vadant, & seruiant.* Non dicitur, quòd isti irent ad seruiendum dijs alienis: ita quod egrederentur de terra Israelitarum, & irent ad habitandum inter alias gentes colentes idola, quia tunc non possent eos punire Israelitæ, nec mandaretur hoc iudicibus eorum, quòd talibus pœnas infligerent: maximè, quia hic signatur, quod deberet esse intra ipsam terrā Israelitarum, quia mandatur, quòd fiat inquisitio, & si fuerit cōpertum scelus, educatur, qui peccauit, ad portā ciuitatis; quod necessario intelligitur de terra promissionis, etiam quia dicitur in principio,

cum

eum reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, vir aut mulier, qui faciant malum, sed accipi ur hic vadat, prout significat quendam motum saltem animorum. quia sicut ille qui ad aliquem locum vadit, mouetur: ita si quis Deum ante colebat, & postea conuersus simulachra colat, recedit a Deo vero, ideo ire dicitur, vel accipitur l ege. pro ut est modus communis in sacra Scriptura veteris testamēti conformis modo vulgari Hebraico, quòd quādo aliquis aliquam rem incipit, quam ante non faciebat, dicitur surgere, vel ire, quasi moueatur de non agere ad agere exeundo de potentia ad actum. *Dijs alienis.* Idest dijs gentilium qui licet dij non sint, & per consequens, nec dij proprij, nec alieni, tamen loquendo secundum intentionem gentium, quę istos vt Deos colebant, isti dij alieni erant, quia Iudæi nunquam tales Deos cognouerant per aliquam operationem miraculorum, vel per traditionem patrum suorum: gentiles autem cognoscebant istos vt Deos, quia licet non in aliqua supernaturali operatione, tamen ex antiquorum institutis, & paternis legibus, tanquam sacrum hoc habebant: Iudęi autem nullo istorum modorum, ideo dicitur supra decimotertio capitulo, eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui. *Vt seruiant eis.* Seruire est exhibere cultum in sacrificijs, vel in festorum obseruationibus, vel alijs honorificis apparatibus. *Et adorent eos.* Est adorare inclinare caput, vel cęteras corporis attollere, aut flectere partes, prout per hæc signum quoddam reuerentiæ importatur.

Solem & lunam.

De dijs varijs gentilium, & quod maxime corpora sydera coluerunt, & quare. *Quæst.*

Gentilis fatuitas secundum desideria sua Deos sibi varios adinuenit, vt tot essent dij quot res vniuersæ, immo plures dij quam res, quia frequenter eidem rei numero secundum diuersa tempora disparatos distribuunt Deos, hi omnes sicuti aliquid numinis habere creduntur, ita coluntur. quia tñ communis conceptio animorum est Deum esse id, quod aut melius omnium entium est, aut quo melius excogitari nihil potest, quilibet secundum q̃ aliquid, vt optimum apprehendebat, ita illud, vt Deum constituebat. Quia tamen inter omnes res naturales quæ videntur, de quibus solum vulgaris rusticana simplicitas iudicat, nihil melius est, & apparet quam ipsa cœlestia corpora si illa animata esse credamus, ideo in illis plerique gentilium qui inter cæteros errantes non tantum delirauerunt, deitatem summam arbitrati sunt. In his autem sunt duo, s. corpora cœlorum qui sunt ipsi orbes, & ipsæ stellæ: corpora autem cęlestia non sunt multum visibilia propter substantię raritatem, quia lux eorum est modica, & non est in corpore determinato, ideo de his, sicut nec de reb. pure intellectualibus rusticana gentilitas non curauit: nullus enim vnquam inter gentiles reperietur, qui orbem Solis, & Lunæ Deum vocauerit, aut coluerit: plerique tamen Solem, & Lunam, & cætera astra Deos vocauerunt. Alia ratio est, quia vita est magna perfectio, ideo licet aliquas res inanimatas Deos esse posuerunt, qui tamen maturius sapiebant solis reb. viuentibus numina tribuebant, res autem viuentes habent in se sui motus principium, & nihil viuens est, quod moueri non possit, nisi sit vltimus gradus animatorum, quibus solus tactus est pro cæteris cognitiuis potentijs, & loco veri motus sola constrictio & dilatatio, sicut sunt conchilia & ostreæ, & cætera animalia naturaliter petris affixa: dato ergo, quòd orbes cœlestes viderentur sicut ipsa stellarum corpora videntur, quia tamen non potest percipi motus cœli, sicut percipitur motus stellarum propter moueri, in quo putabant gentiles non esse eos animatos, vel ita perfectos, sicut ipsas stellas, ideo non colebant orbes cœlicos, sed stellas.

Quare potius sol & Luna colebantur a gentilibus quam orbis.

Sed adhuc in istis magna fiebat differentia, quia Sol & Luna magis quàm cætera astra cognoscuntur, ideo magis coluntur, & potius, vt dij extimantur, & hoc est primo pp eorum notabilem magnitudinem, nam licet cætera astra maiora sint, quam Luna quæ nobis visibilia sūt distinctè, tamē maior nobis Luna apparet quàm aliquod de astris, immo maius quàm multa simul astra sunt. ergo illæ duæ

A stellæ inter cæteras sunt quantitatis maioritate insignes. Secundo propter varietatem motus, quia aliquando ascēdunt versus caput Cancri ad latitudinem Septentrionalem, & interdum vero declinant versus caput Capricorni transeundo totam mediam latitudinem, & hoc in eis magis declarat suos motus, in stellis autem alijs sic non est. nam illæ stellæ quæ in octaua sphæra sunt, declinationes non habent: ideo non vocētur planetæ, siue erraticę, quia eundem circulum motus sui distribuunt in æternum, ideo minus percipitur istarum motus, aliæ autem quinque stellæ quæ planetæ vocantur, licet declinationem Septentrionalem, & Meridianam habeant, sicut Sol, & Luna, quia tamen in figura, & quantitate ab astris fixis vix distinguūtur, nisi a cautissimis, & sapientibus qui hoc diligenter inspiciant, ideo communiter motus declinationis eorū non iudicatur ab omnibus: quantum ergo ad hoc etiam Sol, &
B Luna insigniores sunt, scilicet in motu saltem quantum ad apparentiam. Tertium & principale in his est efficiendi virius, quia maior valde virtus percipitur in inferioribus his ab his duobus luminaribus, quàm a cæteris astris: de Sole autem ita planum est, vt stilo non egeat: nam hic annos, & tempora, & dies distinguit, & efficit, & nos luce sua lætificat, & sanos reddit calore suo: terræ nascētia germinare facit, & postremo quicquid in terra oritur, & occidit, corrumpitur & generatur, in ipsius potestate est: sic ait Arist. in 2. de Generatione & corruptione, quòd propter accessum, & recessum Solis in circulo obliquo sunt generationes, & corruptiones in terra: ideo Homerus vocauit solem patrem Deorum virorumque: etiam ex hoc inter gentilium Deos qui ex magnitudine, & excellentia sua selecti, idest specialiter electi dicti sunt, nullus maior quàm Phœbus, siue Apollo, aut Sol qui idem signant, præ
C ter Iouem qui patet omnipotens dicitur, fuit causa autem huius literalis est, nec assumitur ex natura cęlesti. De Luna etiam idem patet, nam Luna specialiter noctes illuminat, etiam super omnia humida potestatem gerit, ipsi fluxus, & refluxus maris per quadraturas suas intensius, & remissius facit, ipsa totius agriculturæ quæ super humiditatem fundatur dominatur. Et ei antiqui gentiles qui in terræ cultura proficere desiderabat, libamina specialiter offerebant: idem enim Iudęi fecerunt, quia vt abūdarent panibus, & vino, cæterisq́ue quæ de agricultura colliguntur, Lunam quæ Diana dicitur, vel Phæbe, vel latonia virgo, aut plutonia coniux, vel proserpina, aut regina cœli, vt ipsi Iudæi nuncupabant, adorabant ei libamina offerentes, sic patet Hierem. 44. ca. cum respondentes omnes mulieres Hebræorum ipsi Heremiæ cum nollent colere Deū
D dixerunt, sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini nō audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore vestro, vt sacrificemus reginæ cęli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri & reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & plateis Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumq́; non vidimus: ex eo autem quo cessauimus sacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigēmus omnibus, & gladio, & fame consumpti sumus. tāta enim Lunæ circa opera agriculturæ, & omnia humida, & circa phantasiam humanam secundum quam lunatici dicuntur, idest furiosi habentes lucida interualla, tanta inquam Lunæ potestas, vt antiqua gentilitas aliquando eam dixerit mundum creasse: sic enim ait Eucenius in libro de Agricultura Caldaica: fiunt etiam multa signa temporū circa Lunam, vt patet in circulis albis aut pallidis, siue cę
E ruleis circa Lunam factis, quæ impressiones ab Arist. in libris Metheororum, halo nuncupantur, in quibus futuræ qualitates temporum, etiam vulgariter prænosticantur, multum ad opera magorum omniumq́ue malefìcorum Luna valet. Et vocabatur apud gentiles maleficos Hecatem deo Medea Iasonis vxor filia Oetæ regis Colchorum quæ famosissima maga erat, cum nocturnis horis coram Luna ad maleficia sua nudato corpore procumbebat, eā Hecatem proclamabat, de hoc satis patet per Senecam in tragedia septima, cuius titulus est Medea, & Ouidius Metamor. lib. 7. vnde & spiritum Lunę super herbas desp̄umare facere conabatur, & vt sibi videbatur explebat: sic enim ipsa dicit apud Ouidium libro 7. Metamor.

Solaris sydera potentiores.

Luna potentia.

Teque

Teque Luna trahe quamuis temerata labores.
Fiebat etiam specialis obseruantia candelabrorum, & luminum, atque olei ipsi Lunæ; multa quoque alia deitatē Lunę apud fatuam gentilitatem constituebant, de quibus per singula explicare, nec locus exigit, nec ratio suggerit: maximum ergo honorem gentiles istis duobus tribuerūt, scilicet Soli & Lunæ, ideo specialiter inter cętera sydera nuncupantur.

Et omnem militiam coeli. Militiam accepit litera nostra, sed litera Hebraica ęquiuoca est ad duo, scilicet ad signādum malitiam, & ad signandum opus, vel ornatum, & sic potest dici. *Et omne opus coeli.* Et tunc vocatur opus cęli ipsa multitudo astrorum, quę sunt quasi pictura cęli, sicut dicimus in aliqua veste, vel panno, aut imaginibus fabricatis esse multum opus, idest multam varietatem minutā sculpturarum, aut picturarum. Et sic litera nostra transtulit Gene. 2. cap. in principio, vbi dicitur, igitur perfecti sūt cęli, & omnis ornatus eorum: Hebręi dicunt perfecti sūt cęli, & omnis exercitus, siue castra, aut militia eorum, in omnibus autem alijs locis, vt communiter littera nostra posuit militiam cęli.

Coeli opus quid sit.

Quare duodecim signa Zodiaci specialius colebantur a gentilibus quam cætera. Et de multis, & varijs constellationibus celorum, & dijs gentilium. Quæst. II.

ET vocantur astra militia cęli, quia tanquam milites videntur discurrere per cęlum, & ista militia coeli, siue quęlibet Stella, vel constellationes magnæ, idest multæ Stellæ simul sumptæ reddentes ex coniunctione sua deductis lineis inter eas quasdam figuras est, sic est constellatio arcturi, quæ vulgariter vocatur plaustrum, quę est vrsa maior habens septem Stellas circa polum Septētrionalem: inter istas tamen Stellas erat differentia, quia illæ stellæ quæ per se sunt, & cum alijs non faciunt aliquam constellationem, idest figurationem ex vnione Stellarum minus cognoscebantur a gentibus: ideo cum in zodiaco sint duodecim signa, quæ complent totum circulū coeli in rotundum, & reddunt duodecim figuras speciales, colebantur specialius a gētibus quàm alia astra, ideo sequentes Hebręi consuetudines gentium specialius ista 12. signa, quàm cętera astra colebant. Et cum eorum peccata idolatriæ distribuuntur ad orationes factas ad 12. signa coeli, vt patet 4. Regum 23. cap. cum dicitur, & eos qui incendebant incensum Baal, & Soli, & Lunæ, & 12. signis cęli, & omni militię coeli: prius enim nominauit hic 12. signa, quàm cęteram cęli militiam, quia sic specialius colebatur a gentilibus.

Duplex de causa 12. signa specialius colebantur a gentibus q̄ cætera.

Cuius causa duplex erat, vna quidem naturalis, & Astrologica, alia Poetica, naturalis quidem est, quia cum communis conceptio gentium omnium semper fuit Deū esse maximum ens, & maximum bonum, & hoc maximè in cęlestibus corporibus constituebant, cum aliquod corpus inter cęlestia magis de virtute influxiua habere videbatur, illud potius Deus esse credebatur, cum magis haberet de bono, & quia inter cęlestes partes, scilicet inter astra, & astrorum constellationes nullę magis virtuosiores ad influendum quàm istæ sunt, dictę sunt magis esse dij. hoc patet, quia omnis planeta, secundum quod sunt in diuersis coeli signis, habent diuersas virtutes influxiuas: aliter enim sub tauro Sol influit, aliter sub capricorno. Et sic dicit Aristo. in 2. de Generatione, & corruptione, quòd secundum accessum, & recessum Solis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: circulus obliquus vocatur zodiacus, quia obliquatur ab ęquinoctiali ad duas latitudines, scilicet Meridianā, & Septentrionalem: accessus, & recessus Solis in zodiaco sunt subintratio ad diuersa signa, quæ magis recedunt a nobis, vel ab ipsa linea æquinoctiali, & ex hoc accessu & recessu contrahit Sol virtutem causandi generationes & corruptiones: & hoc siue, quia Sol per accessum, & recessum ad aliqua signa magis, vel minus dirigitur ascendendo. ad perpendicularem super aliquam partem terræ, aut quia cum Sol est in aliquo signo coelesti recipit diuersam virtutem influxiuam ab illo signo adiuuando, vel impediendo vim operatiuam Solis, & vterque mo-

F dus verus est, primo modo, tamen per accidens signa zodiaci agunt ad corruptionem, & generationem rerum cō causando solari influentiæ. Secundo modo per se agunt, & sicut Sol per accessum, & recessum sub diuersis signis zodiaci diuersas influendi sortitur qualitates: ita & cęteri planetæ qui eodem mouentur per totam zodiaci latitudinem: hæc autem causa eos etiam qui gentilium Philosophi erant aliqualiter permouebat, vt aliquatenus magis deitatem nullis partibus coeli esse putarent.

Causa autem poetica est error humanus, quia gens illa rudis videns cęli pulchritudinem, vbi aliquas speciales figuras tenebat, specialiore modo ibi numen esse credebat, in signis autem zodiaci sunt duodecim figurę, siue imagines rerum, & intra ipsas sunt multæ aliæ minores quę vocantur constellationes, vt constellatio hyadum, & pleiadum, & orionis, & coronæ, & sic de cæteris, & istæ duodecim imagines quæ sunt in zodiaco, sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces, nam vere est ibi figura tauri, & vere figura arietis, & sic de cæteris: ex his etiam figuris, quæ videbat antiqua gentilitas, occasionem habuit docendi Deos esse stellificatos, idest homines, vel alias quascunque res esse translatos ad astra.

Poetica causa.

G

Aries autem qui primum signum est tempore æquinoctij vernalis a gentibus in cęlum translatus est, quia cū in coelo viderunt, & hoc pro magno beneficio, quod Phryxo, & Hellæ sorori suæ fecit transducendo eos in tergo per mare, cum a patre suo, & nouerca exularent, cumque per angustum maris transirent, Helles Phryxi soror marinarum vndarum verticibus territa in mare cőcruit, a qua Hellespontus prouincia in fine Europe, quę est quartus finis Europæ contra Asiam, vt ait Solinus in Polistorum. cap. de Hellesponto, & mare Hellesponticum dictum est. Quod quidem quantum ad aliquid verum est, vt antiquissima rei gestæ commendat memoria, & de euentu rei terræ nomen datū: de his Ouid. 3. lib. Fastoū.

Aries quare fuit stellificatus.

H

Taurum autem, ideo stellificatum esse dixerunt, quia Iupiter in taurum versus est, vt Europam Agenoris regis filiam tergo insidentem raperet, & per longas maris terrarumque vias incretam vsque perduceret: de quo Ouidius Metam. libro 2. in fine, & idem Ouidi. in 4. Fastorū, quod quidem licet fabulosum in cortice videatur, rei tamen gestæ veritatem occulto portat in nucleo.

Taurus.

Gemini In coelo, ideo in cęlum translati sunt, quia videntur duo viri, quasi duo fratres ex stellarum lineali correspondentia figurati: hos autem dicunt esse Castorē, & Pollucem Ledæ, & Iouis filios fratres Helenæ, quæ a Paride Priami filio rapta Troiani belli causam præbuit, hos autem Iupiter, tanquam prolem suam ad æthereas transtulit mansiones: de hoc Ouidius Metam. libro 8. & idem Ouidius Fastorum, lib. 5. Homerus tamen qui plurimarum poeticarum fictionum pater, & introductor extiterat, quasi ex inaduertētia elocutus eos mortuos atq; sepultos prodidit, & non in cęlum translatos, vt patet in Iliade, quam de bello troiano edidit, cum introduceret Helenam e troianis muris Græcorum exercitum prospectantem, & inter cęteros Græcorum reges fratres suos Castorem & Pollucem videre cupientem: quos tamen videre non poterat, & subdit causam, at illos retinebat terra sepultos, de hoc Firmianus Lactantius, de natura Deorum lib. 1.

Gemini.

I

K

Cancrum vero ad coelestem regionem, ideo transtulerunt, quia eum ibi inscriptum fore viderunt, cuius causa magis sub quadam vere Metaphora, quàm Poetica obliquatione est, nam sicut cancer non ante, sed retro graditur; ita Sol cum ad caput tauri peruenerit, quasi a capricorno versus nos ascendendo vltra non transit, sed retro conuertitur descendendo ad partem Meridianam, ex qua immediate ante ascenderat, & ob hoc in capite cancri paralellus tropicus ponitur, idest conuersa linea, quia Sol vltra non transit, sed vnde venerat retrograditur.

Cancer.

Leonem autem ad coelum antiquorum transtulit imperitia, quia ibi eum vidit, & dicunt hunc leonem esse quem Hercules in Nemea silua occidit, & pellem eius pro thorace suscepit, sicut ait Boetius, de consola. lib. 4. metro vltimo scilicet.

Leo.

Ab-

Abstulit seu spolium leoni.
De hoc etiam Ouid. Metaphys. lib. 8. hunc autem leonem ad honorem Herculis in cœlum translatum ferunt, de quo Seneca in tragœdia 10. cuius titulus Hercules.

Virgo. Virgo etiam ad astra translata est, quia inter zodiaci signa apud Leonem, & Libram talis imago cernitur: quare autem illa constellatio virgo nominetur, quidam causam reddunt, scilicet, quia sicut virgo nihil gignit, ita cũ Sol intrauerit illud signum ex nimio calore æstiuo, & terræ desiccatione prorsus nihil gignitur. antiqua autem gentilitas finxit istam virginem esse Erigonem Astrei regis filiam, qui cum quarta seculi ætate quę ferrea dicitur homicidia, furta, cæteraque scelerum genera abundare conspiceret, virtutes vero iniquorum pedibus conculcari, petiuit a dijs, vt ab impijs terris ad regionem astriferam transferretur: de hoc Ouidius Metaph. lib. 1. sic ait,

Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras astrea reliquit.

De hoc etiam Virg. in Buco. Ecloga 4. quæ incipit: Cum dicit,

Sicelides musæ paulo maiora canamus,
Iam redit, & virgo, redeunt Saturnia regna.

Libra. Libra vero inter cœli signa est, cuius causa non tã poetica quàm naturalis est, scilicet, quia tempore quo Sol Libram intrauerit, dies noctibus æquilibrantur, id est ęquales sunt, quod contingit in æquinoctio autumnali in medio fere Septembris.

Scorpius. Scorpionem vero ad sydera cum eius imago ibi sit, cõsimilis tamen causa transtulit: nam sicut libra a dierum æquatione posita est: ita scorpius animal est, quod vultu blandiens cauda acerrimè pungit: sic enim cum Sol signũ illud intrauerit, quod ad medium Octobris est, serenitas euenire solet, ad finem vero eius aquarum, & ventorum importunitas consueuit exundare.

Sagittarius. Sagittarium autem ad cœlum ideo transtulerunt, quia cum sagittas, & arcus ibi reperissent, Chironem Thessalicum senem vnum de sagittarijs Bacchi nutritorem, ob meritum alumni in sydera translatum ferunt: de hoc Ouidius Metam. lib. 2. de hoc Ouidius in Fastis sic ait.

Iam nox thessalicas vrgebat parua sagittas

Capric. Capricornum autem ad zodiaci extremitatem posuesuerũt, vt capra cęlesti digna haberetur honore, quæ summum Deorum alũnum habuerat: cum. n. Saturnus Iouis pater filium quem genuerat ad mortem persequeretur, Opis siue Rhea mater eius, ne pater eum occideret, in syluis occultauit: vbi caprino solo lacte educatus est. de hoc Seneca tragœdia prima, cuius titulus Hercules furens.

Aquar. Aquarius autem in cœlo figura quædam est formæ virilis habens vrnam aqua plenam, vt Deorum manib. fundat: hunc ferunt esse Ganymedem Trois regis filium, quem Tantalus verissimo scelere rapuit. Et ad abutendũ Ioui tradidit, quod cęca gentilitas desiderans palliare, aquilarum vnguibus in cęlum raptum ferunt: & possedisse locum quem ante possederat Hebe, quæ Iouis manibus aquam infundere consueta erat, & pro turpi cõmisso inde fuerat expulsa. De hoc Theodolus in Satyra, & Gualterus Alexandreidis, libro primo: de hoc Ouidius in libro Fastorum sic ait.

Iam segnis obliqua subsedit aquarius vrna.

De his etiam Ouid. libro primo Fastorum.

Piscis. Pisces autem vltimo loco inter zodiaci signa computantur, quorum figura est quasi duo pisces iuncti, cuius causam Ouid. lib. 2. Fastorum refert, quia cum in bello illo famosissimo gigantum contra Deos, Venus, & Cupido filius eius versus Ægyptum tremuli fugientes in piscium effigiem sub vndis latuerunt: Delphinem piscem etiam in cęlo ponunt, quia citharista magnus Arion cum in cithara flebiliter suam mortem deplanxisset, cogentibus eum nautis in profundum mergi, expleto cantu, Delphin quidam, qui forte dulcedine harmonica illectus fuerat, naui se iungens exilientem in vndas e naui Arionem dorso cepit, & ad portum vsque pertulit: quod non poetica fictione, sed veritate hystorica contigisse plurimi asseuerant, cuius testis August. est lib. 1. de ciuitate Dei: de hoc Ouidius lib. 2. Fastorum.

Has ergo speciales rationes poeticas signa cęli, quare a gentilibus colantur, habent: in alijs astris, quæ extra duodecim signa sunt, vel quæ non sunt ipsa duodecim signa, non erat tantus cultus gentilium: planetas tamen quinque, scilicet omnes præter Solem, & Lunam satis abundanti celebrant cultu, quia dij sui de potissimis sint, scilicet Saturnus, Mars, Iupiter, Mercurius, & Venus. Astrorum autem quæ in cœlo stellato erant præter signa duodecim de quibus diximus quædam constellationes erant habentes certas figurationes ex coniunctione stellarum, & has constellationes gentilitas coluit, quia Deos illos esse putabant: sic enim duæ vrsæ circa polum arcticum, quarum vna vrsa maior, & alia vrsa minor dicitur, & arcturi Græco nomine nuncupantur, quarum illa quæ minor est polo arctico, magis vicina est, & vulgariter nominantur plaustrum, & Buccula: plaustrum est vrsa maior: bucula est vrsa minor: has duas vrsas matrem, & filium esse dicunt, qui olim mortales fuerant, scilicet Calypso mater, & Arcas filius, cuius causam prosequitur late Ouidius Metamorph. libro secundo, & Seneca prima tragædia carmine primo, quod incipit. soror tonantis: est etiã inter has duas vrsas constellatio alia in modum serpentis magni, & hunc dicunt serpentem phytonem, quem Phœbus in monte Parnaso sagittauit, a quo Apollo phytius dictus est, de quo Ouidius Metamor. l. b. 1. iste in honorem triumphi Apollynis, & æternam memoriam inter astra situs est: de quo Seneca in septima tragœdia, cuius nomen est Medea.

Quare gentilitas coluit duas vrsas.

F **G**

Alia etiam magna constellatio est in modum viri armati in ipso zodiaco, in signis tribus, s. Arietis, Tauri, & Geminorum, extenta quasi gladium in manu teneat: cuius causam stellificationis prosequitur Ouid. in 3. lib. Fastorum: de his duabus dicitur Amos 5. cap. relinquitis facientem arturin, & orionem.

De arcturo, & orione. **H**

Et est alia constellatio quæ septem continet stellas, quas nos septem capellas nominamus. hæ autem septem sorores a poetis dicuntur fuisse filiæ Athlantis regis, & Pleiones reginæ, ideo ab vtroque nomine, licet contra formam grammaticorum sit, vt patet per Priscianum in maiori volumine libro secundo, nomen tamen patronomicum assumpserunt a patre quidem Athlante Athlantides nuncupantur, quod proprium patronomicum est, a matre vero Pleione pleiades vocitantur, & hoc est improprium nomen patronomicum, vtrunque autem nomen apud poetas vulgatum est: Ouidius namque in libris de Ponto eas pleiades nominat, dicens

De septem capellis.

Quatuor autumnos pleias orta facit.

I Et hoc nomen communiter habent in sacra Scriptura, vt patet in Iob, vt in cap. 38 scilicet, nunquam poteris coniungere micantes stellas pleiadis, aut girum Arcturi poteris dissipare: vocantur etiam Athlantides, & pleiades simul, vt nominat eas Virg. in Georg. dicens,

Ante tibi pleiades Athlantides abscondantur
Debita quam sulcis committas semina.

Hæ septem Stellæ sunt, quæ in signo tauri sunt inter genua tauri, vt ait Marcianus.

Dicit autem Albumasar, quod oriuntur in gradu sextodecimo tauri, & cum istæ septem sint, sex earum lucidę valde sunt: vna autem quandoque apparet, quandoque occultatur, quia modicę lucis, & interdum radijs suis visum mouet, interdum autem non: cuius causam poetæ forte asserunt, quia cum septẽ sorores essent filiæ regis Athlantis: sex earum dijs immortalibus iunctæ sunt, ideo ab eis acceperunt pro munere, quòd fulgerent: septima autẽ quia viro mortali iuncta est, quasi inter cæteras degener pudibundos vultus hominibus ostendere erubescit: de his Marcianus, & habetur de proprietatibus rerum, libro octauo cap. de pleiadibus. gentiles ergo qui Mercurium Deum magnum colebant Maiã genitricem eius, & Iouis concubinam, necesse est, vt inter pleiades venerentur: Maia mater Mercurij vna de septem pleiadibus est filia regis Athlantis, quæ cum cæteris sororibus stellificata est.

K

Alia autem magna constellatio est, quæ constellatio Hiadum nuncupatur, & sunt septem aliæ stellę modicũ a pleiadibus distantes, quæ obscuriores quodammodo sunt, nec ita vt pleiades ab omnibus conspiciuntur, & vocatur ista constellatio vulgariter a quibusdam gallina

De constellatione quæ dicitur gallina cũ pul is quare culta fuit a gentilib.

cũ pullis,& est in fronte tauri ista cõstellatio; vt ait Marcianus.dicit autem Albumasar hiades in sextodecimo gradu tauri,cum pleiadibus oriri. hæ autem hiades a gentilibus,ideo dictæ sunt, quia septem sorores fuisse dicuntur: quæ cum fratrem suum mortuum inquirerent, a dijs ad astra raptæ sunt,& a sono planctus sui nomen perpetuum assumpsere. nam cum plangerent hiam hiam more gentis suæ conclamabant:sic enim ait,Ouidius tertio libro Fastorum.

Hiam & hiam mœsta fleuere sorores.

Hæc autem fictio fuit, quia istud nomen Græcum hiades interpretatur attractiuæ,siue suulæ, quia a mari, & terra vapores multos attrahunt,& in ortu suo effundunt: nam mox vt ipsæ oriuntur totus aer turbatur, & pluuiæ effunduntur,quod est in principio Aprilis, in quo tempore 16. gradus tauri oritur, cum quo eas Albumasar oriri testatur,& ob hoc ẽt eas flentes poetica finxit industria, quia flentes turbatos vultus habent,& lachrymas emittunt.sic tunc aere turbato nimborum pluritas terram irrigat.

De corona Est autem,& alia constellatio magna constans ex multis stellis in gyrum positis, ita quòd perfectæ coronæ formam exprimunt,propter hoc, quia vna stella de eis deficit,& hæc corona iuxta signum scorpionis est, quod probat Ioannes de Sacro Bosco, in tractatu de Sphera per ortum eliacum eius allegans versum illum Virgil. in Geor.scilicet.

Gnosiaque ardentis descendit stella corona.

Istam coronam dicunt Poetæ esse coronam Ariadnæ sororis Phedrę filiæ regis Minois Cretensis: quam cum infidelis Theseus dolo facto in quadam insula dimisisset, Bacchus eam accipiens in vxorem coronam florum,quam capite tunc tenebat,in cęlum tulit, & in ipso ascensu vnus de floribus decidit, quare vnam stellam deficere dicunt: de hoc Ouidius in libro Epistolarum in epistola Ariadnę ad Theseum,quæ incipit.

Mitius inueni,quam te genus omne ferarum.

De constellatione Persei. Aliæ quoque constellationes sunt etiam apud gentiles satis famosę,vt constellatio Persei de qua Seneca in tragęd. 1. carmine primo.

De constellatione Herculis. Alia etiam est constellatio Herculis,in quam herculem translatum ferunt,vt ait Seneca in tragędia decima: cuius titulus est Hercules Etheus id carmine vltimo. Alia est etiam constellatio Romuli, quem ad astra translatum ferunt, vnde quia semper hasta vtebatur, ex qua Quirinus Sabinorum lingua vocatur, hasta quoque eius ad cœlum translata est,& hęc est constellatio constans ex tribus stellis sic dispositis in longum, vt hastæ figuram exprimant. de hoc Ouid.Metamor.14.in fine,& vocatur hęc constellatio hastilia,siue astileios iuxta rusticorum morem. Alia valde magna constellatio est quæ magis circulus cœlestis est,& iste vocatur galaxias, idest circulus lacteus, siue albus. Et vulgariter via sancti Iacobi nuncupatur: Poetæ hanc viam, qua cęteri dij ad domum magni Dei Iouis iter habent,esse ferunt,de hac Ouid.Metamor.libro primo,sic ait:

De hasta Romuli. *De galaxia, seu via sancti Iacobi.*

Est via sublimis cœlo manifesta sereno
Lactea nomen habet candore notabilis ipso,
Hac iter est superis ad summi tecta tonantis.

Aliæ sunt constellationes,de quibus, tum quia apud gentiles æque, vt istæ cognitæ sunt:tum ne vlterius digredi compellamur,propositi nostri dicere non est,hucusque autem fuisse digressos,& si longum, inutile tamen non fuit: quia multum hęc faciam Scripturam elucidant. In his autem firmius,& à fundamentis insistere,maioris altiorisque negocij erat, cum circa hæc altissima, & maior poeticæ considerationis speculatio est.

Hi ergo sunt dij gentium quos aliquando stulta gentilitas coluit:eosque in cœlo inuenit, aut quod verius est affectionibus suis in cęlo collocauit,cęteræ autem stellæ quę in octauo cęlo ab omni constellatione absolutæ sunt, tanquam a gentilibus ignotæ,vt dij reputati non sunt,ideo licet omnes stellę cęli dicantur militia cęli, illæ tamen verius cęli militia sunt quæ in constellationibus, vt assignatum est,sunt,quia has specialius antiqua rusticitas coluit, nisi totum cœlum animatum esse putans singula astra Deos dicat.*Et hoc tibi fuerit nunciatum*. Siue per famam,

F siue per rumorem, aut per denunciationem vnius hominis quomodocunque ad te perueniat.*Audiensque inquisieris diligenter.*Ne tantum factum sub silentio relinquatur, & ne ex inquisitione imperfecta ad aliquorum procedatur punitionem. *Et verum esse reperies*. Per testes vt infra dicitur,aut per confessionem, vel euidentiam facti,aliosque iuridicos modos,ante nullus puniri debebat,etiam si de eo aliqualis suspitio haberetur. *Et abominatio facta est in Israel.*Idest scelus idolatriæ,quod apud Deum,velut aliquid horribile valde,& intolerandum est. *Educes virum ac mulierem.* Idest virum,vel mulierem quicunque ille esset,quia quantum ad hoc nulla debebat esse acceptio personarum,vel excusatio propter dignitatem status, sicut in quibusdam alijs criminibus, in quibus non ita ponuntur nobiles,sicut ignobiles,& positi in dignitate, sicut non po

G siti in dignitate. *Qui rem sceleratissimam perpetrauerunt.* Vocatur res sceleratissima idolatria ex quo innuitur,quòd maximum peccatum est,quia alia vitia magna scelera dicuntur,hoc autem intantum excessit,vt iure sceleratissimũ nominetur. *Ad portas ciuitatis tuæ.* Scilicet ad locum vbi iudices sententiare solent,vt veritate comperta cõtra reos iuridice sententia proferatur: vel educebantur extra ciuitatem,ne lapidarentur intra, & pollueretur ciuitas sanguine: omnes enim mortis reos Iudęi extra ciuitatem occidebant, vt patet de Christo qui ductus est in Caluariæ locum,vbi omnes mali decapitabantur,vt patet Ioan.19. c.& ad Hebr.9.ca.Et sic habetur de beato Stephano, qui a Iudæis lapidatus est extra ciuitatem,vt patet Actuũ 7.c. *In ore duorum,aut trium testium peribit.*Idest duob. aut tribus testibus contra eum deponentibus occidetur,idest,nũ

H quam pauciores recipientur.

Improbatio opin. Hebręorũ. Aliqui Hebręi voluerunt hic,quòd si aliquis confiteatur aliquod crimen contra se, ꝙ non occidetur,sed oportet semper esse testes. hoc autem contra rectam rationem, & præsumptionem violentam omnium hominum est: quia non pręsumitur, quòd aliquis contra se falsum dicat, vt occidatur, quia si hoc velit, per seipsum occidere potest. De duobus vel tribus testibus,licet præsumptio est, quòd verum dicant,cum omnes concordant, tamen potest esse corruptio eorum, sicut sępe fit,ideo quando hic dicitur, quòd per testimonium duorum, aut trium aliquis morietur,non vetuit in hoc,quòd non occideretur, sed confiteretur,sed vetuit,quòd nõ per pauciores testes quàm duos, patet, quia subditur nemo occidetur vno contra se testimonium dicente.

I *Manus testium prima interficiet eum.* Idest primo inijcient lapides in eum testes ad occidendum eum quã al jratio est,quia cum hic facta fuisset offensa Deo, vindicta erat totius populi,ideo magis punire debebat, qui magis de hac iniuria,vel offensa cognoscebat, cum autem testes malum illud prius quam reliquus populus cognouissent, prius quam alij punire debebant.

Vt auferas malum de medio tui. Ne inficiat reliquos,vel quia viuere non meretur.

Si difficile,& ambiguum. Hic ponitur secundum de institutione,& ordinatione Iudicum Leuiticorum.Et statuitur hic auditorium summi sacerdotis ad quem causæ per appellationem,vel difficultatem deuoluebantur. Et dicit Iosephus de iudicibus minoribus,quòd in singulis ciuitatibus ponebantur,& eligebantur secundum virtutem, &

K bonam famam,& sine auaritia,vt patet Exo.decimooctauo,& supra primo cap. & cuilibet istorum dabantur duo Leuitæ;quasi assessores,siue consiliatores,& ab istis deuoluebantur causæ ad summum sacerdotem, qui nunquam sine Propheta,& senioribus loci illius,quem elegerat dominus,iudicabat.

Si difficile, & ambiguum. Aliquæ quæstiones incidunt difficiles in quibus inferiores iudices diffinitionem ignorant, forte quia aliquando accidit aliquid de quo in iure cautum non habetur,quia actus humani infinitis modis variari possunt, & tunc determinatio pendet a sacerdote magno, qui Prophetam habebat respondentem, vel per doctrinam, & veritatem quæ erat in rationali, determinatio dubij sciri poterat, vt a Deo procederet sententia.*Inter sanguinem,& sanguinem*. Ista auctoritas tota exponitur in capitul. per venerabilem extra qui filij sunt legitimi,

legitimi, vbi probat Romanus Pontifex se habere potestatem in omni iudicio, licet non semper se intromittit, ne iuri præiudicet alieno. *Inter sanguinem, & sanguinem.* Idest inter causas criminales ciuiles. *Lepram, & lepram.* Idest inter causas criminales Ecclesiasticas. *Causam, & causam.* Idest inter causas non criminales, siue Ecclesiasticas, siue ciuiles. Et ista applicatio est secundum intentionem Romani pontificis. Sed non congruit talis distinctio statui legis veteris, quia nunc sunt distinctæ iurisdictiones Ecclesiastica, & temporalis, tunc autem vtrunque ad summum sacerdotem secundum habitum, & secundũ executionẽ pertinebat. poterat summus sacerdos, & quilibet alius sacerdos, si constitueretur iudex, sententiã sanguinis proferre, & per se exequi aliquem occidendo, nec in hoc aliquam irregularitatẽ incurrebat, vt patet de Phinees qui sacerdos erat, & occidit Zambri cum madianiti de coeuntem Numer. 25. cap. immo quod magis est talis operatio valde meritoria erat. Et ex hoc laudatur, & confirmatur ei sacerdotium, vt habetur primo Machab. 2. cap. Sic etiam de Mathatia qui erat sacerdos magnus, tamen per seipsum trucidauit immolantem idolis, vt habetur primo Machab. 1. cap. Et filij sui Iudas, Ionathas, & Simon summi sacerdotes erant, sed ad bellum procedebant, & multos proprijs manibus occiderunt, vt patet in duobus libris Machabæorum. causa ergo sanguinis, lepræ, & pecuniæ directe ad sacerdotem magnum pertinebant. ergo non debent in præsenti distingui, vt distinxit Romanus Pontifex applicans ad intentionem suam, dicetur ergo. *Inter sanguinem, & sanguinem.* Idest quando inter inferiores iudices dubitatur, siue contentio est vtrũ aliquis effundens sanguinem puniri debeat an non: quia scita veritate facti, aliqui dicunt homicidium illud iuridice excusari, alij non. *Causam, & causam.* Quando aliqui iudices dicunt actorem fouere iustam litem, alij dicunt, quòd reus. *Lepram, & non lepram.* Idest, quia aliqui iudices dicunt aliquem esse leprosum, alij nõ, erat cautum in lege, quòd si aliquis leprosus esset, quod ejceretur a castris, vt habent Leuit. 13. & 14. cap. & Num. 5. tunc conueniebat iudices, vt contemplarentur vtrum esset lepra, an non. *Et si in iudicio discordarent.* Referebatur cognitio ad summum sacerdotem. *Et intra portas tuas.* Idest in ciuitatibus tuis. *Iudicum videris verba variari.* Si enim concordaret iudicum sententia, non referebatur causa ad summum sacerdotem, nisi per appellationem. *Veniens ad sacerdotes Leuitici generis.* Qui morabantur in loco quem elegit Dominus. Et quia dicitur sacerdotes Leuitici generis, non est intelligendum, quòd essent alij sacerdotes quã de Leuitis, quia quando in monte Synai datum fuit sacerdotium tribui Leuiticę; dictum fuit sæpius, quòd si aliquis de alia tribu accedere vellet ad ministrandum, vel tangendum vasa, quòd moreretur, vt habetur Nũm. 3. & 8. & 17. & 18. capit. sic etiam tempore Dauid, quando magis fuerunt distincta officia sacerdotum, & Leuitarum, ponũtur 24. distinct. sacerdotum per vices qui intrabant, vt ministrarent, & omnes erant de filijs Aaron, vt patet 1. Paralip. 24. capit. sacerdotes autem idolorum in terra Israel non erant de tribu Leuitica, quia omnes Leuitæ venerunt in regnum Iuda incipiẽte cultu idolorum in Israel, vt patet 3. Reg. 13. c. & 2. Paral. 11. c. Aliquando tamen accipitur sacerdos large pro illo qui in statu, vel dominatu maior est, & sic filij Dauid dicebantur sacerdotes, vt patet 2. Reg. 8. c. cum dicitur, & filij Dauid erant sacerdotes, & contra talem modum sacerdotis possunt distingui sacerdotes Leuitici generis, vel forte ista determinatio nihil agit hic, sicut interdum ponuntur determinationes aliæ quasi ex superabundanti. *Qui iudicabunt tibi iudicij veritatem.* Vel, quia in lege peritiores erant, siue quia summus sacerdos præsente Propheta iudicabat, vel quia rerũ abscõdita Deo reuelante per laminas rationalis inquirebat, in quibus doctrina, & veritas continebatur; de quibus diximus Exo. 28. *Et facies quæcunque dixerunt qui præsunt loco quem elegerit dominus.* In illo loco, & iudicio solũ vnus præerat, s. summus sacerdos, sed vocantur hic pluraliter propter successiones temporum, quibus diuersi summi Pontifices præsidebant.

Quo applicatur inter causam, & causã lepram, & lepram.

Alia expositio melior.

A

An summus sacerdos poterat ferre sententiam se solo, vel requirebatur consensus omnium septuaginta iudicum qui erant de latere seu consilio, aut consistorio Pontificis, & quod in Christo iudicando forma consueta iudicandi seruata sit. Quæst. IV.

Vel dicitur pluraliter facies quęcunque dixerint, idest omnes ipsi iudices de quorum consensu ferebatur quæcunque sententia: nam erant septuaginta iudices in loco Sanctuarij, qui erant de consistorio, quod vocabatur domus iudicij, & licet vnus inter eos proferret sententiã in causis, quæ ventilabantur coram eis, quia tamen nomine omnium proferebat sententiam, vel de consensu, & cõsilio omnium, dicebantur omnes iudices illi mandare. Et

B

hoc apparet in iudicatione Christi, quando per ipsos Iudæos morti adiudicatus est etiam antequam mitteretur ad Pilatum. nam dicit Iosephus in libris antiquitatum, quòd Iesus Nazarenus qui visus est esse Messias occisus fuit per domum iudicij, & tunc addatur ad hoc id, quod habetur Matth. 26. cap. scilicet principes sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, & post pauca auditis verbis Christi, quòd videret filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, sequitur in litera, tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens blasphemauit, quid adhuc egemus testibus, ecce audistis blasphemiam quid vobis videtur? at illi responderunt dicentes reus est mortis. Ecce enim in his patet, quomodo summus sacerdos sententiam ferebat de consensu omnium aliorum iudicum, qui erant de domo iu-

C

dicij, quia dicitur in principio huius auctoritatis, quòd principes sacerdotum, & omne concilium quærebant testimonium contra Iesum, & sic omnes congregati erant ad condemnandũ iudicialiter Iesum, & quia postea summus sacerdos dixit, quid adhuc egemus testibus innuens, quod non erat ipse solus iudicans Iesum. Et si forte aliquis dicat, quod ista non loquebatur summus sacerdos ad aliquos sacerdotes, qui cum eo iudicarent, sed ad omnem turbam astantem. Non potest stare, quia immediate in verbis prædictis subiungitur, quod illi protulerunt sentẽtiam dicentes reus est mortis, proferre tamen sententiam non pertinebat ad aliquos vulgares qui astabant, cum ipsi, vel plerique eorum ducerentur in testes, & in formam accusatorum, etiam quia non habebant auctoritatem iu-

D

diciariam. sequitur ergo, quòd illi qui dixerunt reus est mortis, & ad quos summus sacerdos loquebatur omnia ista, erant iudices de domo iudicij, sicut dicebatur in prędicta auctoritate, scilicet, quod totum concilium conuenerat ad ipsos principes sacerdotum, vt iudicarent. Et ex hoc patet aliud, scilicet, quod ipsi iudices de domo concilij, vel iudicij qui assistebant summo sacerdoti iudicanti, non solum erant tanquam consiliarij dantes consilium summo sacerdoti quid iudicare deberet, & non habentes potestatem iudicandi, ita quod non solum requirebatur in formandis, & promulgãdis sententiis eorum consiliũ, sed etiam illorum consensus. Etiam patet, quia hic in litera dicitur, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, ergo non solum consiliari, sed iudicare poterant, iudicare autem dicit potestatem proferendi sententiam, vel dandi auctori-

E

tatem ad proferendum. Sed adhuc argues, quod nõ posset intelligi de istis iudicibus pertinentibus ad domum iudicij, quia isti licet possent iudicare, tamen non erãt principes sacerdotum, cum solus vnus esset princeps sacerdotum, nec erant principes loci illius in quo erat Sanctuarium; sed hic dicitur facies quæcunque dixerint quicunque præsunt loco quem elegerit Dominus, ergo ad aliquẽ alium referri debet. Respondetur, quod adhuc poterat dici, sicut supra dicebamus, quod isti qui pręerant loco quẽ Dominus elegisset, erant summi sacerdotes, & tamen arguitur, quod summus sacerdos vnicus erat. Respõdetur, quòd vnus erat semper, tamen multi erant per successiones, & sic loquatur hic tex. de summis sacerdotibus qui sibi succedent secundum diuersa tẽpora, sed hoc licet aliqualiter videatur quibusdam, nihil tamen est, vt patet cõsiderando istam literam totam suspensiuè, vt iacet: nã necesse est referri hoc quod est præesse non solum ad sum-

mum sacerdotem, sed etiam ad alios iudices pertinentes ad domum iudicij, quia dicitur supra. *Venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore*. Iste sacerdos qui erat in illo tempore qui vocatur per excellentiam sacerdos non expresso nomine alio, erat sacerdos magnus, alij autem sacerdotes ad quos etiam venire dicebatur, erant iudices de domo consilij, scilicet de illis septuaginta senioribus, aliàs non diceretur venire ad eos ille, qui aliquam causam iudicandam habebat, dicitur autem simul venire ad sacerdotes Leuitici generis, & ad sacerdotem qui erat in illo tempore quia isti omnes simul iudicabant eum, & hoc patet immediate per literam sequentem, scilicet. *Quæres ab eis*. Idest a sacerdote illo magno, & alijs sacerdotibus Leuitici generis, qui erant de domo consilij: nam non conueniebant ad hoc omnes sacerdotes Leuitici generis, quia multi horum manebant extra locum Sanctuarij, etiam ipsi qui erant in loco Sanctuarij non omnes conueniebant ad audiendas causas, & sententiandum: sed septuaginta illi qui deputati erant in domo consilij, & sequitur immediate. *Qui iudicabunt tibi iudicij veritatem*. Idest, quòd licet alij iudices qui erant in portis tuis idest in ciuitatibus Israel, vacillarent ambiguum iudicium proferentes, isti tamen in nulla causa dubitabãt propter modos supra assignatos. Ecce qualiter litera manifeste indicat, quòd isti sacerdotes qui erant de domo cõsilij iudicabant, & non solum summi sacerdotes qui erãt per successionem. Sed argues quomodo dicitur, quòd aliqui alij sacerdotes præter sacerdotem magnum iudicarent? quia qui iudicant iudices sunt, sed litera solum ponit vnum iudicem, ergo solus ille iudicabat, patet quia dicitur, & ad iudicem qui fuerit illo tempore. Respõdetur, quòd tam sacerdotes minores, qui erant constituti, vt essent de domo consilij, quam ipse sacerdos magnus iudices erant, & ob hoc mandatur habentibus causas, quòd ad eos veniens, siue ad minores sacerdotes, siue ad magnum, sed vocatur ipse sacerdos magnus specialiter iudex, quia licet alij haberent potestatem iudicatiuam dando auctoritatem sententiæ, nunquam tamen proferebant sententiam, sed ipse sacerdos magnus erat, qui proferebat sententias ab officio, ergo iudicandi iudex specialiter dictus est, & hoc innuitur infra cum dicitur, qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, morietur homo ille. Licet adhuc in hoc melius dicetur, & verius, quòd iste iudex de quo hic dicitur non est sacerdos magnus, sederat aliquis iudex de ipsis sacerdotibus minoribus positus ab ipso sacerdote magno loco eius, sicut Episcopi ponunt vicarios suos qui iudicent omnes causas, quas Episcopi iudicare debẽt, ideo iste iudex sic positus gerebat totaliter vices sacerdotis magni. Et sicut sacerdoti magno astabat totum concilium (vt patuit in condemnatione Christi de qua supra diximus) & ipse de consensu omnium sententiam proferebat, ita isti iudici vicario sacerdotis magni assistebat totum concilium, & de consensu omnium dictabat sententiam: quòd autem iste iudex sit alius a sacerdote magno patet infra cum dicitur, qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat domino Deo tuo: & decreto iudicis, morietur homo ille: per hoc enim quòd ponitur ibi, & notatur, quod duo sunt sacerdos, & iudex qui decretum interponit, licet quantum ad hanc responsionem non multum refert, vtrum iste iudex sit sacerdos magnus, aut aliquis alius vicarius eius, aut subordinatus ei, qui profert sententiam, dum tamen iste sit vnus qui proferat sententias. *Et facies quodcunque dixerint qui præsunt locum quem elegerit Dominus*. Istud necessario refertur ad ipsum summum sacerdotem, & omnes alios sacerdotes de domo iudicij, & patet, qui suspensiua litera est a superiori, scilicet, quòd isti omnes iudicabant, & sic quod iudicabant fieri debebat, & dicebantur præesse illi loco quem Deus elegerat, non tanquam Domini illius loci, quia hoc pertinebat ad regem, sed tanquam iudices, & sic cessant obiectiones duæ quæ supra fiebant. Sed adhuc argues, quòd non intelligantur de omnibus illis iudicibus, sed de sacerdotibus magnis sibi succedẽtibus, quia dicitur hic facies quodcunque dixerint qui præsunt loco, sed manifestum est, quod alij iudices nihil

Solus sacerdos magnus proferebat sententiã mortis, tamen assidebãt 70 iudices.

F dicebant, sed solus ipse sacerdos magnus, vel ipse iudex qui stabat loco eius, vt supra dictum est: ergo non intelligebatur de alijs iudicibus. Respondetur, quod isti iudices qui erant de domo iudicij, licet non proferrent omnes sententiam, sed vnus solus, quia tamen omnes primo consiliabantur, & determinabant quæ sententia patribus proferenda esset, dicebantur dicere aliquid, sicut dicebantur iudicare: idem enim modus erat iudicandi, & dicendi. *Et docuerint te iuxta legem eius*. Isti non solum in causis determinabant, sed etiam ad omnia dubia respondebant, determinatio autem in causis erat iudicium, responsio autem ad dubia erat doctrina, & vtrunque faciebant isti per legem Domini, quia dum poterant aliquid reperire in lege Dei per quod determinarent causas, vel dubia lucidaret, non inquirebant ab extra responsiones, cum autem non inueniebatur aliquid in lege cautum, respondebant vt ait Iosephus per Prophetam, sine quo sacerdos magnus nun-

G quam sententiabat, vel per doctrinam, & veritatem existentem in rationali, aut per alios modos certissimos veritatis, vel dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius*. Idest nõ contra legem eius: quia quando aliquis deficiente iudicio legis iudicat aliquo altero modo, si ille non est contra legem, dicitur esse iuxta legem, sic enim dicebat Christus Luc. 9. capitu. qui non est contra nos nobiscum est, & hoc semper erat in illis iudicibus, quia cum omnes essent peritissimi in lege, & essent multi, non poterant venire aliqui casus quantumcunque difficiles, de quibus ipsi nescirent vtrum essent contra legem in eis taliter, vel taliter proferre sententiam, & hoc modo semper docebant iuxta legem Dei. *Sequeris sententiam eorum*. Quia inde non poterat ad alium appellari, cum non maneret aliquis alius iudex cognoscere potens de appellationis iustitia. *Et non declinabis ad dexteram nec ad sinistram*. Idest totaliter obediẽs sententiæ eorum ad nullam partem declinando.

H Quædam glo. Hebraica dicit, quòd si dixerit iudex ille, quòd manus dextra est sinistra, vel similia, quòd etiam credendum est sibi, & tenenda eorum sententia. Sed valde deficiunt in hoc, quia nulli homini contra per se notam veritatem dicenti credendum est: maxime quia hoc includit contradictionem. Item sequeretur quòd si dicerent esse credendos Deos alienos, credendum esset eis, & sic mandando contra aliqua legalia, sed in litera ponitur contrarium, quia dicitur, quòd illi iudices duas conditiones habere debent. Prima quod iudicent secundum veritatem, quia dicitur, quòd iudicabunt tibi iudicij veritatem. Secunda conditio, quòd non iudicent contra le-

Iudices duas habere debent conditiones

I gem, ideo dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius*. Ergo videtur, quòd si iudicauerint contra veritatem, vel contra legem, quod non est eis assentiendum. *Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio*. Scilicet summi sacerdotis. *Ex decreto iudicis*. Idest iudicis minoris. *Morietur homo ille*. Siue pro repugnantia contra summum sacerdotem, vel aliquem minorem iudicem mortem merebatur, sed diuersimode, quia quocunque modo repugnaret mandato summi sacerdotis, merebatur mortem, si autem repugnaret mandato iudicum inferiorum, etiam merebatur mortem, nisi appellationis remedio se tueretur, quia tunc non dicebatur contemnere, sed in grauamen iudicis superioris remedium postulare. *Qui autem superbierit*. Omnes enim qui mandatis prælatorum non obediũt, superbire dicuntur, est namque superbia desiderium in-

K debiti honoris, vel indebitæ excellentiæ, qui autem dominatur excellentior est quàm qui subijcitur, cum ergo subditus vsurpat sibi principatum dominatiuũ superbit, quia excellẽtia illa erat ei indebita inquantũ erat subditus.

Duplex modus vsurpandi principatum. Ex quo duobus modis subditi dicuntur superbire. Quæst. V.

ET quia est duplex modus vsurpandi dominatiuum principatum, duob. modis subditi dicuntur superbire. Modorum aũt vsurpandi principatum vnus est directus, & alius indirectus. Directus est quando id quod dominus habet seruus vult habere, & sicut dominus imperat, ita ipse qui seruus est imperet, & quanto iste modus vsurpandi directior est, tanto maior superbia est. Secundus modus

dus est indirectus, scilicet quando subditus non vult imperare, vt dominus, sed non vult ei obedire subtrahendo debitam obedientiam, & etiam isto modo priuatur dominus principatu: nam dñs est seruus, & maioritas, vel nobilitas principatus, vel econtra est per maioritatem aut nobilitatem subditorum, vel econtra, vt ait Arist. primo Politic. c. 3. si ergo omnes subditi sic fecerint tollentes obedientiam, iam princeps non manebit princeps nullo subdito existente, & tolletur principatus indirecte: iste autẽ modus vsurpandi principatum, vel honorem quanto minus directe est, tanto minor superbia est. Et isto modo dicitur hic superbire nolens obedire mandato iudicis, vel sacerdotis magni, quia obedientiam debitam subtrahit. *Nolens obedire sacerdotis imperio.* Idest imperio summi sacerdotis, qui vocatur hic sacerdos sine aliqua connotatione determinante, quia ipse excellentiori modo sacerdos est, quam oẽs alii, quia maiorem potestatem habebat. *Qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo.* Non solum ministrabat summus sacerdos domino Deo, sed etiam sacerdotes minores, vt patet Exodi 28. cap. vbi mandauit Deus vestes fieri Aaron, & filiis eius, vt sacerdotio fungerentur: etiam patet hoc specialiter de ministeriis specialibus: nam sacerdos de minoribus erat, qui vitulam russam immolabat, vt patet Num. 19. cap. quia ibi mandauit Deus, vt Eleazar filius Aaron hoc faceret, qui tunc erat sacerdos minor patre suo Aaron superstite, & tenente summum sacerdotium. Item sacerdotes minores incendebant lucernas, & parabant eas in candelabro, vt patet Exodi 27. capit. Item sacerdotes minores poterant immolare, & incendere sacrificia in altari holocaustorum, vt colligitur Leuit. 8. cap. cum dicitur armus quoque dexter de pacificorum hostiis cedet in primitias sacerdotis qui obtulerit sanguinem, & adipem filiorum Aaron, & ipse habebit armum dextrum in portione sua. Item sacerdotes minores adolebant thimiama super altare aureum thimiamatum, quod erat intra tabernaculum, vt patet de Zacharia patre beati Ioannis, qui erat de sacerdotib. minoribus in vice octaua, quæ erat sors Abia, vt patet Luc. 1. c. ipse tamen intrauit sorte, vt incenderet thimiama coram Domino, vt patet in eodem, & si forte proteruire velis dicens, quod pater beati Ioannis erat sacerdos magnus, non potest stare, quia sacerdotes magni morabantur in loco Sanctuarii, sed Zacharias pater beati Ioannis habitabat in montana Iudææ extra Ierusalem, vt patet Luc. 1. cap. Item & fortius hoc patet, quia si ponere incensum coram Domino in altari thimiamatum ad solum sacerdotem summum pertineret, non mutaretur per vices, sed semper pertineret ad eundem, sed Lucæ primo capitolo, dicitur, quod Zacharias intrauit ad adolendum incensum secundum ordinem vicis suæ cum dicitur. factum est cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotii, & cæt. Item si ad solum summum sacerdotem pertineret adolere thimiama non veniret per sortes, sed idem semper daretur, dicitur tamen Lucæ primo capitulo, de Zacharia, quod sorte exiit, vt incensum poneret, ingressus in templum Domini, ergo non pertinebat ad solum sacerdotem magnum. Et si arguas, quod Exodi 30. capitulo, dicitur pertinere hoc ministerium ad Aaron, cum dicitur, & adolebit super eum incensum suaue flagrans mane, quando componet lucernas, incendet illud.

An oẽs sacerdotes ministrabant Domino.

Respondetur, quod licet dicatur ibi pertinere ad Aaron, non tamen tollitur quin pertineat ad filios eius, quia ea quæ pertinent ad minores pertinent ad maiores, & nõ econtrario, cum ergo pertineret hoc ad sacerdotes minores filios Aaron, a fortiori pertineret ad ipsum Aaron, & hoc patet ex eadem auctoritate Exodi 30. cap. quæ inducebatur in contrarium: nam ibi etiam dicitur, quod Aaron deberet parare lucernas mane. tamen Exodi 27. cap. dicitur, quod incensio lucernarum etiam pertinebat ad filios Aaron: ergo eodem modo incensio thimiamatis poterat pertinere, cum alibi hoc reperiatur. Item pertinebat ad sacerdotes minores inuoluere omnia vasa Sanctuarii operimentis suis, etiam ipsam arcam, vt patet Numer. quarto capitulo, non ergo solum ministrabat sacerdos magnus coram Domino, sed etiam ipsi minores, dicitur

A tamen sacerdos magnus ministrare coram Domino sine aliqua determinatione, quia ad eum pertinet excellentior modus ministrandi, & sicut dicitur sacerdos sine determinatione, ita dicitur ministrare sine determinatione, quia ministerium suum, & sacerdotium suum erant æqualia, vtrunque magnum. Etiam dicebatur ministrare coram Domino, quia faciebat ministerium quoddam speciale coram Domino, quod aliorum sacerdotum nemo facere poterat, & hoc erat facere expiationem pro omnibus peccatis Israel, & pro omnibus immunditiis totius Sanctuarij, quod faciebat cum semel in anno in die expiationis, quæ est decima dies mensis Septembris, intrabat in sancta Sanctorum, & aspergebat sanguinem contra propitiatorium, vbi Deus dicebatur esse, & dicebatur propter ista esse ministratio coram Domino, quia licet ea quæ fierent ante ostium tabernaculi coram altari holocaustorum dicerentur fieri coram Domino, vt patet Exodi 29. cap. &
B in multis alijs locis, quia tamen specialius erat Deus intra sancta Sanctorum inter Cherubin quasi in altari holocaustorum, vt satis declarauimus Exod. 25. cap. ideo proprius ministratio aspersionis sanguinis, quæ fiebat coram propitiatorio, dicebatur ministratio coram Domino, quã ministrationes factæ in altari thimiamatum, vel in altari holocaustorum, aut in mensa propositionis, aut in candelabro, quæ ministrationes ad minores sacerdotes pertinebant. *Et decreto iudicis.*

Quis iudex erat iste, an scilicet subordinatus sacerdoti magno vel vicarius eius. *Quæst. VI.*

Iste iudex alius erat quam ipse sacerdos magnus, quod
C notat ista copulatiua (&) siue autem iste iudex esset vicarius ipsius sacerdotis magni, siue subordinatus ei, semper tenebat ista lex, scilicet, quod nolentes obedire occiderentur. Est tamen differentia, quia si ponatur iste iudex esse vicarius sacerdotis magni, tunc non erat aliquod dubium, quia tantæ potestatis erat vicarius, sicut ipse sacerdos magnus, cum vicarij sunt delegati ad vniuersitatem causarum, quia Episcopi eis omnia negocia committunt, licet iura non consueuerint communiter nominare ipsos vicarios delegatos, ad aliquam causam, vel causarum vniuersitatem: & non poterat sacerdos magnus plura mandare quam ille iudex nec poterat appellari ab illo iudice ad sacerdotem magnum cum idem consistorium sit vicarij, & eius cuius est vicarius, sicut dicitur de vicarijs Episcoporum, & sic recusans obedire vicario sacerdotis magni repugnabat sacerdoti magno. Et tenendo istum sen-
D sum dicendum, quod ponitur hic nolle obedire sacerdotis imperio, & decreto iudicis, non quantum ad idem tempus, sed quantum ad diuersa, scilicet, quod aliquando sacerdos magnus sedebat in consistorio illorum septuaginta seniorũ, qui faciebant domum iudicij, & tunc ipse proferebat sententias, & cessabat officium vicarij sui, qui erat iudex, de quo hic dicitur, & tunc si aliquis veniens coram summo sacerdote nollet stare sententiæ eius, mori debebat. Interdum vero summo sacerdote occupato, vel non veniente ad iudicum consistorium, vicarius suus loco eius proferebat sententiam ex consensu aliorum iudicum, idest seniorum de domo concilii, siue iudicii, & tunc si aliquis non obediret decreto eius, quod erat ex determinatione omnium seniorum, sicut mandatum summi sacerdotis, mori debebat, cum non esset aliquis alius iudex su-
E perior. Si autem ponatur iste iudex subordinatus ipsi summo sacerdoti, scilicet quod inter ipsos seniores septuaginta de domo consilii esset aliquis iudex ad quem venirent causæ, & ille dicideret eas, & tamen, quod posset ab ipso ad summum sacerdotem appellari, & tunc non est sensus, quod quicunque non obediret decreto istius iudicis, quia sic non posset ab eo appellari, sed quod si aliquis contemneret sententiam eius non tuens se remedio appellationis, dicendo se non curare de eius sententia, non dicendo se grauatum, deberet tunc mori, vel dicendum, quod ista litera debet intelligi non, vt copulatiua propositio, sed vt de copulato prædicato, s. quod non sit sensus qui non obedire summo sacerdoti moriatur, & qui non obedierit iudicis

decreto moriatur, sed vtrunque simul. s. quicunque non obedierit decreto iudicis, & mandato sacerdotis magni, moriatur:& fiebat sic, scilicet, vt ventilaretur causa coram illo sacerdote qui erat iudex minor, deinde appellaretur a mandato eius, quod erat non obedire decreto iudicis: deinde deuolueretur causa coram summo sacerdote, & ille qui condemnatus fuerat a iudice condemnaretur rursus a sacerdote magno confirmante sententiam iudicis, & declarante fuisse male appellatum:& demum ad hoc summo sacerdote ille condemnatus appellaret nolens obedire eius mandato, vel non appellando diceret se nolle stare sententiæ summi sacerdotis, debebat mori, & non erat hic locus recusationis iudicis, quia hic erant iudices septuaginta.& ipsi prius ventilabant causam, antequam formaretur sententia, & postea de consensu eorum, vel maioris partis ferebatur sententia, ideo dato, quod aliquis de istis esset suspectus alicui de litigantibus, etiam si esset ipse sacerdos magnus qui ferebat sententias, non poterat recusare illud iudicium, nec erat rationale debere recusari, quia non ille solus formabat sententias, sed de consensu omnium, ideo licet ille ex aliqua causa peruertere vellet ius in damnum alicuius, nunquam tamẽ verisimile erat, quod septuaginta viri simul in hoc concordarent, vt sententiam proferrent iniquam. Si autem quæras quid magis tenendum est, scilicet an ille iudex qui hic ponitur, esset vt subordinatus sacerdoti magno, vel tanquam vicarius eius. Respondetur, quod melius dicitur istum iudicem esse vicarium sacerdotis magni: nam alias illa litera. *Et decreto iudicis*. Non videtur satis bene exponi, quia cum ibi dicatur, quod non obediens decreto iudicis deberet mori, si ibi ponatur iudex pro aliquo subordinato ipsi summo sacerdoti, non videtur litera ista aliquid agere: quia quodcunque de isto iudice dicitur, necessario dicendum est de omnibus iudicibus, qui erant in ciuitatibus Israel in portis, & tunc superfluum esset magis de isto dicere quam de omnibus alijs, patet antecedens quocunque modo de duobus superioribus exponendo. Nam si dicas, quod ille qui nolebat obedire sententiæ illius iudicis, nullius appellationis remedio se tuens, sed simpliciter dicens nolle stare sententiæ illius iudicis, debebat mori, ita erat de omnibus aliis iudicibus, qui erant in vrbibus Israel. Nam si aliquis diceret se nolle stare morum mandatis nulla interposita appellatione, mori debebat, quia in hoc contemnebat eorum potestatem, & non solum per hoc contemnebat ipsos iudices, sed etiam illos qui dederant eis potestatem, scilicet totum Israel qui elegerat, vel ipsos iudices de domo iudicij. Si autem diceres secundo modo, scilicet, quod quando aliquis compares coram illo iudice condemnabatur ab illo, & appellabat ad summum sacerdotem, & postea ventilans causam coram summo sacerdote condemnabatur rursus ab eo, & obedire nolebat, siue appellando, siue superbiendo, quod deberet mori, ita dicetur, quod si aliquis ventilans causam coram iudicibus ciuitatis reperiret ibi difficile, & ambiguum iudicium, & condemnaretur, & immediate causa deuolueretur ad summum sacerdotem non comparẽdo coram alio iudice inferiore, & qui condemnatus esset in ciuitate sua rursus condemnaretur a summo sacerdote, & obedire nollet etiam mori debebat, nihil ergo magis iudex iste de quo hic dicitur haberet quam iudices alii, qui essent in ciuitatibus, & oppidis, vel quibuscunque municipiis, si ponatur esse subordinatus alteri iudici, scilicet sacerdoti magno: ponendo autem eum esse vicarium sacerdotis magni non militabunt ista argumenta, quia erit aliquid speciale in eo cõtra omnes alios iudices municipales, quia ab aliis poterat appellari, & sic licet non staretur mãdato eorum, non erat pęna mortis: a vicario tamen sacerdotis magni non poterat appellari ad ipsum sacerdotem magnum, cũ idem esset consistorium vicarij sacerdotis magni, & ipsius sacerdotis magni:& sic ponit litera pro æqualibus, & est tunc propositio ista copulatiua sic intelligenda, quicunq; non obedierit mandato sacerdotis summi morietur. *Et auferes malum de Israel*. Idest occasionem mali, quia si aliquis homo talis viuere permitteretur, omnibus aliis staretur exemplum similia audiendi, & hoc significat litera sequens cum dicit, cunctus populus audiens timeat, &

F nullus deinceps intumescat superbia: vel dicitur, auferes malũ de Israel, idest, quod talis homo dato, quod aliis occasionem non præberet ad malum, quia tamen in se malus erat, cum tale scelus commisisset, indignus erat vita. *Cunctus populus audiens timebit*. Pœna enim infligitur male agentibus propter duo, scilicet, vt ipsi peteant, & vt alij similia non faciant, & magis fit ad aliorum correptionem quam ad huiusmodi destructionem, patet quia iudex, & lex in distributione pœnarum, intendunt vtilitatẽ publicam, sed maior vtilitas communitatis est, quod alij pęna istius a similibus arceantur, quam vt isti occidantur. Boetius tamen de consola. lib.4. Prosa.4. ponit alium modum punitionis reorum, siue finem, scilicet, vt feliciores, vel saltem non ita mali sint, cum malum culpæ fuerit ordinatum per bonum pęnæ cum dicit, feliciores inquis es-

Pœna male agentibus propter duo infligatur.

G se improbos supplicia luentes, quam si eos nulla iustitiæ pœnæ coerceat: nec tunc molior, quod cuiuis veniat in mentem corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrorem deduci, cęteris quoque exemplum esse culpam fugiendi sed alio quodam modo infeliciores esse arbitror improbos impunitos, tam & si nulla ratio correptionis, & nullus respectus habeatur exempli, & declarat postea ipse istum modum, scilicet, quod culpa diminuatur per pœnam, & reducatur ad rectitudinem. *Cum ingressus fueris*. Hic ponitur tertium, scilicet conditiones regum, & ponuntur duo, scilicet constitutio; deinde constituti ordinatio ibi. *Cumque fuerit. Et dixeris constituã super me regem, sicut habent alienationes.* Ex hoc patet, quod cõstitutio regis erat ex importuna petitione populi, *Constitues eum*.

Conditiones regũ.

H

An istud de constitutione regum sit mandatum obligans vel permissio. Et quis principatus censeatur melior. Quæst. VII.

NOn est hoc mandatum, ita quod iudæi tenerentur constituere regem, sed est permissio, & permissio est duplex, quædam de minori bono respectu maioris, sicut matrimonium est secundum permissionem, vt habetur prima ad Corin.7. capit. vnusquisque vir suam vxorem habeat propter fornicationem, & vnaquæque mulier suũ virum, subdit, hoc secundum indulgentiam dico non secundum imperium, quia volo vos omnes esse, sicut ego sum. constitutio autem regis non permittitur isto modo, quia tunc non esset peccatum, sicut nec matrimonium, vt
I patet, prima ad Corin.7. qui virginem matrimonio iungit bene facit, sed qui non iungit melius facit, sed constituere regem Iudæis magnum peccatum fuit, vt patet 2. Regum 12. cap. quia Deus dixit, quod petendo regem, eum abiecerant ne regnaret super eos, vt patet primo Regum 8. cap. Et tamen, quia sciebat Deus populum istum petiturum regem, posuit conditiones regis regulans eos ne reges mali essent, ne totale malum accideret: magna enim regulatio necessaria est in rege cum caput sit, & ægrotat cætera necesse est perire, vt patet de Roboam qui induxit Israel ad colenda idola, vt patet 3. Regum 12. & 13. c. Ideo rex poni non debet nisi virtuosissimus sit, quia periculosissimum est omnia vni committere, vt ponit Philosophus secundo Politicorum circa finem.

Sed argues contra hoc, quia non videtur esse peccatum
K constituere regem super se: nam in omni communicatione plurium hominum oportet esse aliquam politiam, idest ordinationem secundum quam vnus se habeat ad alios, ꝗ ergo aliquis populus eligat aliquam politiam optimam non est culpabile, immo est valde laudabile, sed inter politias nulla melior est quam Monarchia regalis, vt probat Aristotiles in octauo Ethicorum, & in tertio Politicorum, quia tres sunt bonæ, scilicet Monarchia regalis, & Aristocratica, & Timocratica, aliæ tres sunt malæ, scilicet Tyrannica, & Oligarghica, & Democratica. De trib. autem bonis melior ponitur esse Monarchia regalis, etiã patet hoc, quia principatus sunt meliores inquantum sunt minus seditiosi, sed nullus principatus est minus seditiosus quam Monarchicus regalis, quia vnus non potest discordare a seipso, plures autem etiam si virtuosi sint discordant interdum: quia quot capita, tot sensus.

Item

Item ille est melior principatus qui magis assimilatur principatui naturæ, cum principatus naturæ sit imperner tibilis, quia nunquam errat, vt ait Arist. in 12. Metaph. entia nolunt male disponi, i. res naturales nolunt male ordinari, sed in natura est principatus Monarchicus, vt patet in fine eiusdem 12. Metaph. in vltima propositione, vbi concludit Arist. dicens mala est pluralitas, bonus est ergo princeps vnus, ergo principatus regalis, qui Monarchicus est, sicut principatus naturæ optimus est, & illi qui elegerint talem principatum non peccabunt.

Respondebit forte aliquis, quòd licet iste principatus sit in se optimus, est tamen nimis periculosus, quia difficile est committere omnia vni viro, vt ait Aristot. in fine 3. Politicorum. nam voluntas humana malus canon est, vt patet in 9. Ethico. maxime, quia isti reges non assumuntur per virtutis electionem, sed per successionem, & sic contingit interdum regnare pessimum virū, & totas destruere politias. Et ob hoc Aristotel. concludit in tertio Politicorum, quòd in ciuitatibus non deberent esse principatus regales Monarchici, sed principatus Democratici, licet Democratia mala politia est secundum se, cum in ea inopes, & indocti, & quicunque homines dominentur, qui tamen naturaliter dispositi ad seruiendum erant, non est tamen politia seditiosa, quia tota potestas manet apud populum, & omnes æquales dominantur, siue per æqualia tempora, siue secundum principatus sortiales: qui ergo accipere vellet principatum regale, videbatur se committere discrimini accipiendo id, quod periculosum est, ergo peccaret populus iste in accipiendo principatum regnatiuum.

Respondetur ad hoc, quòd si acciperet principatum regalem esset accipere principatum periculosum, & accipiendo Aristocraticum, vt vel democraticum, aut quemlibet alium esset accipere principatum perfecte bonum, & nullo modo periculosum, peccatum esset accipere principatum regalem, quia erat committere se periculo. Accipiendo tamen quemcunque principatum est accipere aliquid periculosum, vel seditiosum, aut habens aliquas imperfectiones, ideo quòd accipiat istum, vel illum non videtur esse peccatum.

Item si habere principatum regnatiuum esset peccatum quandocunque aliquæ politiæ vellent recedere a principatu regnatiuo, essent gratiæ Deo: nam gaudium est in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente magis quam super nonagintanouem iustis, qui non indigent pœnitentia, vt patet Lucæ decimoquinto cap. quanto magis gaudium erit super omnibus habitantibus in aliqua ciuitate, quando simul conuertantur? sed Deus non acceptat eos qui recedunt a principatu regnatiuo: ergo habere talem politiam, aut principatum non est peccatum. patet antecedens, quia quando Samuel prædicauit coram Israele denunciando eis peccata sua, vt patet primo Regum 12. cap. ipsi Israelitæ voluerunt dimittere regem, & tamen Samuel Propheta Domini ex parte Dei mandauit eis, ne dimitterent regem suum, & patet, quòd hoc dixerit ex voluntate Dei, quia ad contestationem eorum quæ dicebat, fecit miracula, vt patet ibidem in littera, scilicet emittere tonitrua, & pluuias magnas immediate, vt petiuit, & tamen ibi mandauit, vt manerent cum rege suo, si tamen malum fuisset habere regem, Deus non mandasset, vt durarent maxime ipsis volentibus retrocedere.

Item argumentum illud quod fiebat, scilicet, quòd principatus Monarchicus sit periculosus, ideo quod accipere illum sit quodammodo peccatum, non militabat aliquo modo contra hoc, nam Iudæi etiam antequam essent sub principatu regali eo modo, quo postea habuerunt, semper fuerunt sub principatu Monarchico, a die qua exierunt de Aegypto: nam exeuntibus eis de Aegypto rexit eos Moyses vsq; ad quadraginta annos quandiu manserunt in deserto, & iste aliquo modo vocatur rex, vt patet trigesimotertio capitulo, cum dicitur, & erit apud rectissimum rex, & vocatur rectissimus Israel, sicut infra declarabitur.

Et non valet si arguas, quòd non solum regebat Moyses, sed etiam septuaginta Seniores, vt patet Numeri vndecimo cap. & etiam tribuni, & centuriones, & quinquagenarij, atque decani regebant populum, vt patet Exo. decimooctauo c. sic. n. instituit populum Ietro socer Moysi. Nam ista non tollunt principatum Monarchicum, quia Monarchicus princeps est, quando vnus est qui omnia regit. Si autem postea non potens per se dirigere immediate omnia habeat alios coadiutores, quos ipse ponat, & illi regant secundum mandata suscepta ab eo, non tollitur Monarchia: nam agens principale est ipse qui imperat, alij autem sunt veluti quidam instrumentaliter agentes, siue magis ministri, quod satis patet de tribunis, & centurionibus, & quinquagenarijs, atque decanis: quia isti solas paruas causas ministrabant iudicantes in eis, quando tamen aliquid magnum occurrebat, referebāt ad Moysen, vt patet supra primo cap. & Exodi 18. cap. de septuaginta senioribus, idem patet, quia isti solum eligebantur, tanquam quidam coadiutores Moysi in his, in quibus non posset Moyses he tantum vexaretur, vt patet Numeri vndecimo ca. tenuit ergo Moyses in Israel principatum Monarchicum, & post hunc tenuit eūdem principatum Monarchicum, Iosue, qui solus imperabāt in Israel, vt patet per totum Iosue, & multoties in isto libro, vt supra quarto cap. & infra 31. & Numeri, vigesimoseptimo, & post hunc iudices qui in Israel fuerunt, tenuerunt consequenter principatum Monarchicum secundum tempora sua, de quibus in libro Iudicum, sic etiam patet primo Regum, duodecimo cap. cum dicitur, & misit dominus Hieroboal, & Badan, & Barach, & Iepte, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum, non ergo peccabant aliquo modo Iudæi petendo principatum Monarchicum, quia semper illum tenuerant, sed peccabant volentes principatum regalem. nam licet omnes monarchiæ qui mali sunt, reges vocari possint largo modo: tamen reges, sicut nos accipimus strictius, est aliquid aliud quam esse Monarchas, quia Monarcha est quicunque vnus princeps, siue malus, siue bonus: iam & Tyrannus Monarcha est. rex autem secundum Philosophum in 8. Ethicorum, est qui in omnibus sufficiens est bonum suum non appetens, sed quod subditorum: Tyrannus autem econtrario. Sacra Scriptura non accipit sic regem, sed pro eo qui accipit iura regalia, siue bonus, siue malus sit, quòd isto modo magis est esse regem quàm esse Monarcham, quia multi Monarchæ nulla fere iura a subditis recipiunt, & isto modo Moyses licet fuerit Monarcha Israel, non tamen fuit propriè rex eius, quia nulla iura accipiebat, & ipse Samuel erat Monarcha Israel; vt patet primo Regum, duodecimo cap. vbi ipse ponitur vltimus inter iudices missos ad regendum Israel, & tamen in principio eiusdem cap. ponitur, quod Samuel nihil vnquam recepit ab aliquo de Israel, cum dicitur: ecce præsto sum loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim, aut asinū, si quempiā calumniatus sum, si oppressi aliquid, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie restituamque vobis, & tamen ponebatur primo Regum octauo capitulo, quòd non erat sic de regibus, quòd multa iura accipere debebant, non ergo erant isti reges, sed solum Monarchę. Cum autem Iudæi regem petierunt, non petierunt regem simpliciter, idest aliquem communem, vel rectorem, quia hoc iam erat, sed petebant dari sibi regem sub illis conditionibus, sicut apud alias gentes erat, & hoc patet primo Regum octauo, cum dicitur: constitue nobis regem qui iudicet nos, sicut vniuersæ habent nationes, idest taliter qualiter aliæ agentes habēt, taliter nos volumus habere, sed aliæ gentes sub ista conditione habebant, ergo sic petebant Hebræi habere. quòd autem peccauerint Iudæi petendo regem patet primo Regum, duodecimo capit. cum dicitur, & videbitis, quod gratiam de malum feceritis vobis in conspectu domini, vt peteretis vobis regem.

Dicendum ergo, quod habere politiam regnatiuam nullo modo est peccatum, cum sit quædam bona politia, Iudæis tamen peccatum erat petere potestatem regnatiuam, quia sciebat se agere contra voluntatem Dei, et in hoc abijciebant a se Deum qui eis ante regnabat, vt patet primo Regum, duodecimo capitulo, et fiebat hoc modo, quia antequam ipsi peterent regem

Princeps Monarchicus qui dicatur.

Rex quid secundum Philosophum, & secundum sacras literas.

Magis est esse regem, quam esse Monarcham.

Resolutio totius quęstionis.

gubernabantur per sacerdotes, vt patet de Samuele qui tunc regebat, & de Heli sacerdote qui ante hunc rexerat, & filij Samuelis tunc patre iam senescente regebant, vt patet primo Regum, octauo, & duodecimo cap. nunc autem petebant semper se regnare viros seculares, quales erant reges quos postea habuerunt, & sicut Deus magis colitur a sacerdotibus quàm ab alijs quantum est ex natura officij, ita ipsi Iudęi si essent subditi essent minus colentes Deum, quia subijciebantur talibus hominibus, quàm si subijcerentur sacerdotibus: nam habendo reges sat.s erat ipsis hominibus occupari in seruitio regum non curando de seruitio Dei, & hoc seruitium Dei vix complebatur: volendo ergo accipere reges aliquo modo volebant non subditos esse Deo, & quantum ad hoc fuit peccatum, cæteris autem gentibus, nec peccatum erat regem petere, nec regem habere.

Deus magis colitur a sacerdotibus quàm ab alijs.

Constitues eum quem dominus elegerit. Deus enim nolebat eos regem habere, sed quia ipsi importune petebant, concessit eis, non tamen quem ipsi vellent, sed quem dominus dedisset, ideo primus rex, s. Saul per Deum electus est, vt patet primo R.gum, nono cap. in alijs regibus sequentibus erat regula, quòd primogenitus succederet, nisi Deus alium elegisset, vt patet in Dauid, quia mortuo Saul Isboseth filius eius maior de manentibus regnare debuisset, sed quia Deus elegit Dauid vngendo eum in regem, vt patet primo Regum, decimosexto capitulo. ideo ipse regnauit.

De medio fratrum tuorum. Ita, quòd nullus de alienigenis regnare posset, ne induceret eos ad idolatriam, ideo si aliquis de extraneis demonstraret se esse electum à Deo, vt regnaret super eos, etiam si Propheta diceret, non esset credendum ei, sicut Prophetæ qui dicit Deos alienos esse colendos, vt patet supra 13. cap. nec etiam poterant facere regem aliquem gentilem conuersum ad iudaismum, vel aliquos de posteritate sua, quia non vocabantur isti fratres Iudæorum, sed aduenæ, vel peregrini, vt patet Leuit. 25. capit.

De instituti regis vita, & ordinatione.

Cumque fuerit constitutus. Hic ponitur secundum de instituti vita, & ordinatione.

Non multiplicabit sibi equos. Ne cōfidat in bellis in multitudine, & fortitudine equorum, quia fallax equus ad salutem, & in abundantia virtutis suæ non saluabitur. Psal. 32. Et ne erigatur in superbiam, & velit premere populum seruitute, sicut fecit Salomō, qui imposuit grauia onera tributorum, vt patet 3. Regum 12. cap. & hoc, quia gloriabatur in multitudine fortitudinis suæ, & equorum, vt habetur 2. Paralipom. 9. cap. & 3. Regum 10. habuit enim quadraginta milia equorum in stabulis, & curruum, & equitum 12. milia.

Nec reducet populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus. In Hebręo habetur. *Nec reducet populum in Aegyptum ad multiplicandum equos.* Et est sensus, quòd non mitteret rex aliquos de terra sua in Ægyptum ad emendum equos, quia in hoc videbatur negligi beneficium Dei educentis eos de Ægypto, si iterum illuc irent, & propter hoc mandauit Deus, vt nunquam per viam qua nunc veniebāt, redirent. secundum literam nostram est sensus, quòd non faciat rex ire populum in Ægyptum ad pugnādum, quasi acquisiturus terram illam confidens in multitudine equorum, vel quòd rex subleuatus in superbiam non cogeret tantum in seruitutem populos, quod cogeret eos fugere in Ægyptum, & in hoc peccauit valde Salomon, quia mittebat negociatores in Ægyptum, vt inde adducerent equos, vt patet 3. Regum cap. 10.

Si autem arguatur de Vria Propheta qui fugit in Ægyptum, vel de Hieremia qui descendit in Ægyptum. Respondetur, quòd isti coacti fuerunt. Vrias timebat regem Iuda, & fugit, & post rex Iuda fecit eum adduci de Ægypto, & occidit eum, vt habetur Hierem. cap. 26. Hieremias autem licet prophetasset, quòd omnes qui descēderent in Ægyptum ibi perirent, vt habetur Hierem. 42. cap. tamen ipse descendit cum eis, vt doceret eos ne declinarent ad culturam idolorum, & ibidem lapidauerunt eum, quē Ægyptij honorifice sepelierunt, quia quædam mirabilia copiose ibi facta fuerant.

Non poteris alterius gentis hominem regem facere. Gentiles erant alteræ gentes à Iudæis, ideo de illis neminem in regem constituere debebant, quantumcunque eis bonus videtur: nam nullus homo qualiacunque ageret, bonus esse poterat, qui Deum verum non coleret conuersus ad vanitatem simulacrorum, in quorum cultu suprema malitia consistebat, sic enim vocatur præcedenti capitulo. res scelestissima ipse cultus idolorum, itaquam nihil aliud peius esse posset, & satis patet, quia vt ait Aristoteles in octauo Ethicorum, optimo id quod pessimum est opponitur, scilicet pessimus habitus optimo habitui, & pessimus actus optimo actui, cultus autem Dei veri optimus actus est, ideo cultus idolorum pessimus actus est, nullus ergo gentilis bonus esse poterat, qui in optimo actu deficiebat non ergo erat aliquid propter quod Iudæi videri posset aliquis gentilis in regem eorum eligendus, maxime quia in electione talis regis maximum periculum consistebat, scilicet, quòd per plenitudinem potestatis cogeret omnes Iudæos ad colenda simulachra, & deserendas patrias leges, & cæremonias sanctas, & hæc erat maxima peruersitas, peccabant ergo Iudæi quandocunque hominem alterius gentis in regem accipiebant, siue ex mera voluntate sua, siue propter aliquas conditiones pacis.

An tempore Machabæorum Romani imponerent Iudæis regem Romanum. Et quid etiam tempore Christi, Quæst. VIII.

ET si arguas de Machabæis qui viri iusti erant, & tamē obediebant Romanis, vt patet multotiens in primo Machabæorum.

Respondetur, quòd Machabæi, non obediebant Romanis, sed erant amici eorum ad pompugnationes, & sic erat quædam æqualitas, sicut requiritur in amicis, vt patet in octauo Ethicorum, & hoc apparet, quia ipsi Romani in litteris suis Iudęos amicos vocabāt, vt patet primo Machabæorum cap. octauo vbi Iudas cum eis constituit amicitiam. & capitulo 13. vbi eam frater eius Ionathas renouauit, & decimoquinto cap. vbi supra eandem rescriptum est.

Sed adhuc dato, ꝙ subiecti essent Machabęi Romanis tamen non ponebant super se aliquem regem Romanū. Tempore autem Christi hoc fuit in Iudęis, quia tunc pręsidebat Herodes rex tetrarcha Galilęę, & hoc peccatum fuisset si ipsi constituissent eum, sed nō constituerunt, sed potius Romani violenter imposuerunt eis illum regem, & alios duos tetrarchas, s. Philippum fratrem Herodis, q erat tetrarcha Ituræ, & trachonitidis regionis, & Lisanias erat tetrarcha Abilinæ. Posuerunt eis etiam vnum præsidem Iudęæ, s. Pontium Pilatum, ita quòd totam Iudæorum terram diuiserunt Romani 4. principibus, vt patet Lucæ 3. cap. in principio. Sicut autem Iudæi non poterant accipere reges de gentibus, quæ nullo modo attinebant ad genus eorum. s. de Chananæis, & Aegyptijs, Babylonijs, cæterisque similibus, ita non poterant accipere de gentib. quæ aliquo modo attinebant ad genus suū. s. de Ismaelitis, & Idumæis, & filijs Cethuræ, & Ammonitis, atque Moabitis, siue Amalechitis, quia omnes istæ gētes pertinebant ad stirpem Abrahæ, erant tamē idolatræ, ideo eos in reges accipere non poterāt, quia semper idem inconueniens, scilicet, quòd talis rex induceret eos, aut potius cogeret ad idolatriam, vt patet de Ieroboam qui quamuis non esset gentilis, quia tamen rex erat, & malus, induxit populum ad colendum idola ponens duos vitulos, vnum in Dan, & alium in Bethel, vt patet tertio Regum 12. cap.

Qui non sit frater tuus. Hoc ponitur, quia putaret aliquis de Iudæis, quòd licet non deberent eligere reges de gentilibus, poterant tamen eligere eos de conuersis de gētilitate. Et videtur esse ratio huius, quia ratio propter quā vetabatur eligi rex de gentilibus, erat hic, s. timor de reducendo Iudæos ad idolatriam, cum iste iam ad iudaismum conuersus sit.

Respondet litera, quòd non poterant etiam de conuersis de gentilitate reges facere, sed de fratrib. suis Hebręis, & ratio triplex videtur esse.

Prima

Prima quia licet conuersus de gẽtilitate Deum colat, non tamen, ita vt communiter sunt firmati in fide, & cultu Dei illi qui nouiter conuersi sunt, sicut illi qui sunt ab antiquissimis temporibus, vtpote, quia patres eius tales nati sunt, & sic adhuc aliquale periculũ esset, ne iste afficeretur ad prioris cultus errorem, non ergo debebat assumi in regem, & sic dicit Apostolus ad Timoth. 1. capit. 3. quòd oportet Episcopum non neophitum esse, idest non nouiter conuersum ad fidem, & hoc, vel quia in fide firmatus non est, vel quia adhuc circa ea, quæ fidei sunt, indoctus est. Secunda ratio est, quia si aliquis de conuersis ad iudaismum posset eligi in regem, cum quilibet homo naturaliter afficiatur ad agnatos, & iste haberet aliquos cognatos, vel parentes in gentilitate manentes, faceret eos secum communicare principatu præponens eos Iudæis, quod ad magnum improprium redundabat Iudæorum.

Tertia ratio est, quia habere principatum regalẽ magnus honor erat: Deus ergo volebat istum honorem dare populo suo Israeli, quem a principio elegerat, & non gentilibus qui aduenæ erant, & proseliti respectu illius populi: etiam quia si eligeretur aliquis de conuersis ad iudaismum in regem, cum isti conuersi aliqualiter odiosi essent Iudæis, quia non participabant totaliter eisdem legibus, & quodámodo grauabantur magis conuersi quàm ipsi Iudæi, vt patet Leuitic. 25. cap. vbi dicitur de anno remissionis, & Iubileo, & magis declarauimus sup. 15. cap. premeret multum iste rex Iudæos, vt ergo non premeret, non fiebat rex: patet hoc in alijs priuatis personis, nam cum aliquis Iudæus vendebatur alicui conuerso de gentilitate, magis premebat eum quàm si esset in potestate alicuius Iudæi, vt patet Leuit. 25. cap. cum dicitur, non affliget eum violenter in conspectu tuo; & ad hoc mandabat, quòd si quis emere vellet, vel potius redimere eũ Hebræum quem aliquis conuersus ad iudaismum emisset, poterat eum redimere, ne affligeretur in manu illius alienigenæ, & hoc satis notatur cum dicitur hic. *Qui non est frater tuus*. Nam soli Hebræi qui erant de genere Iacob inter se vocabantur fratres, alij autem conuersi nunquam vocabantur fratres nec Hebræi, sed aduenæ, aut peregrini, siue proseliti, vt probauimus supra 15. cap.

Præsertim cum dominus præceperit vobis nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Vbi autem Dominus præceperit ne redirent in Ægyptum per eandem viam non habetur, sed satis manifestum est, quòd aliquando mandatum fuerit, cum hic dicatur mandatum fuisse, nolebat Deus Iudæos aliquo modo reuerti in Ægyptum, quia cum eis maximum beneficium egisset liberãdo eos de illa durissima seruitute per signa, atque portenta, & extentum brachium, volebat vt illud beneficium eis semper prę oculis esset, patet supra decimosexto capit. cum dicitur, vt memineris diei egressionis tuæ de Ægypto omni tempore, & non solum volebat, vt reminiscerentur se fuisse liberatos de Ægypto, sed etiam, quòd existimarent seruitutem Ægyptiam fuisse maximum malum, & quandocunque recordarentur Ægypti apprehenderent illam tanquam aliquid horribile, & valde malum, vt sic magis Diuinum beneficium laudabile esset, & hoc patet in repræsentatione quæ fiebat per comestionẽ panis azymorum, qui erat panis afflictionis, vt sic se afflictos ibi fuisse recolerent sic dicitur præcedenti cap. septem diebus absque fermento comedes afflictionis panem, quia in pauore egressus es de Ægypto: si enim Hebræi reuerterentur in Ægyptum, vel aliqui eorum, & ibi non affligerentur, sed aliqua prospera euenirent eis, non apprehenderent Ægyptum tanquam aliquid malum, & tristabile, sed tanquam aliquid delectabile satis, & sic recordatio illa non moueret eos ad congratulandum inter se, & referendum gratias Deo, tanquã liberatio illa non fuerit aliquod magnum bonum, cum Ægyptus non esset aliquid malum, qui autem Aegyptum nunquam intrasset, cum isti libri Moysi frequenter repetant illam liberationem tanquam aliquid magnum, & Aegyptum tanquam aliquid durũ, sic concipiebant, & mouebantur ad regratiandum suo liberatori, non ergo debebant Iudæi descendere in Aegyptum, nec aliquis de eis, quia in hoc innuebatur cultus

A Dei, & ista est ratio fundamentalis, licet aliquæ aliæ sint apparentes. Ex hoc patet aliquid, quod est satis notabile, quòd interdum multorum cognitio quę in se mala non erat, est nobis mala, quia interdum ea quæ antequam cognoscerentur magni pendebantur, postquã cognita sunt nulli penduntur, & quæ in reuerentia magna ante habebantur, iam contemni incipiant, quod tamen circa diuina non conuenit quæ in magna reuerentia haberi debent, ideo sæpissime quibusdam circa misteria Dei melius est ignorantes esse quam scientes, cum ipsa eos ignorantia humiles reddat, scientia autem inflet, vt patet prima ad Corinth. 8. capit.

Nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Non est intelligendum, quòd hic Deus mandauerit, ne redirẽt Iudei per viam per quam venerant, scilicet per deserta Arabica, & viam maris rubri, & quòd concederet redi-
B re in Ægyptum per aliquam aliam viam, scilicet per viã terræ Philisthin quæ erat via vicinior, vt patet Exodi 13. capit. sed mandauit, quòd non redirent in Aegyptum, siue per eandem viam, siue per alteram, & vocat eandem viam, idest viam Ægypti per quamcunque partẽ illa sit, & patet, quia non erat aliqua causa quare si Deus concederet eos posse reuerti in Aegyptum, negaret reuerti per illam viam, immo magis videbatur esset meritorium redire per illam viam, quàm per aliam, quia in illa via multa bona suscepit Israel a Deo miraculose, scilicet directionem in columna ignis, & nubis, & manna de cœlo, & aquam de petra bis, & legem in Synai, & dulcorationem amaræ aquę in Marath, & similia. de quibus in processu Exodi, & libri Numerorum, redeundo autem per istam viam fieret commemoratio beneficiorum diuinorum, ex
C quibus Deo laus insurgebat, eundo autem per alteram viam non fit queretur hoc: non ergo prohiberet Deus id quod virtuosum est, sicut est valde deuotum visitare loca sanctorum.

Item non oportebat hoc vitare, quia cum iter illud per quod venerunt Hebræi de Aegypto sit valde circulatum atque distortum, ita vt nunc ascenderent ad orientem, & nunc declinarent ad aquilonem, nunc ad occidẽtem deflectebant, vt patet supra 2. capit. & Exo. 13. capit. via autem illa quę erat per terram Philisthin erat valde breuis, vt patet Exodi 13. ergo quicunque in Aegyptum ire vellet, non est verisimile, quòd iret per viam Arabiæ deserti ad mare rubrum per quam venerant, sed per terram Philisthinorum.

Item nullus ire vellet per illam terram, quia illa inuia est cum habitata nõ sit, nec scirent ambulare sine via per
D deserta illa, & ob hoc Deus dabat Hebræis nubem colũnarem pręcedentem quæ dirigeret: cum ipsi iter nullum conspicere possent, nec aliquæ aliæ gentes per illam terram ambulabant, sic dicitur Iudic. 3. capitulo quòd Deus ostendit viam Israelitis in deserto, per quam non ambulauerat homo, nullus ergo tunc de Iudæis per illam ire sciret viam, cum non haberet columnam ignis, & nubis præcedentem.

Item nullus de Iudæis aliquo modo ire posset per illã viam, quia non erat habitata ab hominibus, ita quòd ambulantes per eam aliqua solatia ab hominibus suscipere possent, nec accipere aliquam necessitatem, scilicet, cibos, aut potus: nullo modo ergo per illam viam transire possent, & ob hoc Deus dedit Iudæis in deserto manna cęlestem cibum, quia humanitus nullum cibum habere pote-
E rant, nunc autem nullus putaret sibi esse dandum manna, quia nec videbatur esse locus, aut necessitas faciendi tale miraculum, ergo per talem viam non iret.

Item ad transitum in Aegyptum per deserta arabica sequendo istam viam, necesse erat transire mare rubrum, vt patet per transitum Iudæorum, quia ipsi coacti sunt transire mare rubrum transeuntes per illam viam, & dixit Pharao, vt patet Exodi decimoquarto, coarctati sunt in terra, & conclusit eos desertum, postea vero diuiso mare potestate Dei transierunt, nullus tamen postea auderet talia aggredi, ergo nec iret per illam viam.

Item quia illa via erat carens aquis, & plena serpentibus, vt patet supra octauo capitulo, cũ dicitur: & ductor fuit tuus in solitudine magna, atque terribili, in qua erat serpens

serpens flatus adurens, & scorpio, atque dipsas: & nullæ omnino aquæ, qui eduxit riuos de petra, &c. nullus autē auderet tali se opponere discrimini: ergo nec istam viam quispiam tenere vellet. Etiam manifestatur magis quòd hic non intendat vetare regressum per hanc viam, sed to taliter regressum in Aegyptū: quia istud ponitur ad probandum superius dictum, scilicet cumque fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum: ergo illud dictum nō debet probare quòd non esset redeundum per talem, aut talem viā, sed quòd non esset redeundum in Aegyptum, cum supra de via nihil dictum fuerit: quod autem hic probetur superius dictum patet ex modo inchoationis literæ, scilicet *Præsertim*. Cum Dominus præceperit vobis &cær. Ista dictio præsertim semper est ad probandum, & refertur ad superiora: concludendum ergo est, quòd hic mandat Deus ne Iudæi omnes, vel aliqui de Iudæis reuertātur in Aegyptum, siue per viam per quam venerunt, siue per aliam quamcunque ex rationibus supra assignatis.

Iacob quot habuit vxores.

Non habebit vxores plurimas quæ illiciant animum eius: Vocantur vxores plurimæ non duæ vel tres, vel in aliquo numero paruo, sed in valde magno: nā sancti patres plures vxores habuerunt, vt Iacob habuit quatuor simul, scilicet Liam, Rachelem, Balam, & Zelpham, vt patet Genesis 29. & 30. cap. Et Dauid sex vxores habuit, & decem concubinas: de vxoribus patet per multa loca, de concubinis habetur secundo Regum decimoquinto capitulo. Salomon autem multum peccauit in pluralitate vxorū, quia habuit vxores quasi reginas septingentas, & concubinas trecentas, vt patet tertio Regum vndecimo capitulo, habuit etiam adolescentulas, quarum non erat numerus, vt patet Canticorum sexto capitulo. Licet in hoc sit diuersitas quædam in litera libri Reg. & Canticorum: quia in libro Regum ponuntur septingentæ reginæ, & trecentæ concubinæ: & in litera canticorum ponuntur reginæ sexaginta de quo magis dicetur tertio Regum vndecimo capit. ibi vide.

Quæ illiciant animum eius. Multitudo vxorum tam effrenata non est ad officium generandi, sed ad varias carnis illecebras: & quia multæ sunt ad quas accessum vir habere non poterit, ipsæ varijs laborant incitamentis ad prouocationē carnalis illecebræ: & in hoc Salomon valde defecit, quia varijs actibus, & incitamentis ad ætatis suæ annum vndecimum genuit: vt ait Eusebius in chronicis, & Lucas Tuden. vel *Quæ illiciant*. Scilicet ad idolatriam, quando fuerint alienigenæ, & sic peruerterunt cor eius, vt in senectute idola coleret, & templa dijs multis ædificauerit de quibus 3. Reg. 11. cap.

Nec auri & argenti immensa pondera. Ne cupiditate habendi spoliet subditos populos, vel ne de diuitijs glorietur. In hoc errauit Salomon, quia populum multis tributis premebat, vt diuitias congregaret, vt patet 3. Reg. 12. cap. & insuper reges terræ dabant ei aurum & argentum: & ipse mittebat negociatores in Ophir, & in Tharsis, & inde adducebant aurum & argentum supra modum, vt habetur 3. Regum 9. & 10. capitulo, & 2. Paralipom. octauo, & nono capit. *Nec auri & argenti immensa pondera*.

An liceat regibus thesaurizare, & immensa auri pondera habere. Et an liceat hominibus priuatis thesaurizare. Quæst. IX.

REgibus aurum habere licet ad nobilitatem regalem ostentandam in vasorum preciositate, quia regibus licitum est solennius ministrari in vasis preciosis auri, & argenti, ornatis lapidibus preciosis magis quàm alijs hominibus. Nam ipse splendor vestium regalium, & totus regius apparatus, si virtuosè dispensetur, melius est vt fulgeat in magna excellentia, quàm vt sic reges rusticano more, & plano viuant, vt cæteri homines: valde enim cōuenit ad statum polyticum. nam cum rex sit princeps totius politiæ, si in magna reputatione teneatur, obseruabuntur eius mandata: si vero contemnatur, spernuntur quoque mandata eius, quod pessimum est: quia sic tota disciplina polytica eneruatur: quòd tamen rex sit in ma-

F gna reuerentia si virtuosus est, qui rerum merita non secundum seipsa, sed ex appositis iudicant, visis talibus apparatibus illud aliquod magnum atque reuerendum esse mabunt. & hoc vult Boetius de consolat. lib. 4. prosa 5. cum de omnibus partibus secularis fortunæ dixerit, subdit quòd istæ aliquo modo prosunt virtuoso, s. sic enim clarius testatiusque sapientiæ tractatur officium cum in contingentes populos regentium quodammodo beatitudo transfunditur. Secunda ratio est necessitas expensarū quotidianarum, & potissime cum bella ingruant: quia oportet multa expēdere, ad quod reges thesauros de redditibus suis facere debent: ne cum necessitas subitanea ingruerit, cogatur hæc omnia a suo populo exigere: quia sic forte nimis populi premerentur: magis ergo vituperabile est in rege, quòd non faciat thesauros, quàm quod faciat thesauros. In cæteris hominibus priuatis facere thesauros non habet speciem boni, quia videtur esse quodā-
G modo ex auaritiæ fomite: reges autem non sunt personæ priuatæ, sed publicæ intendentes bonum polytiarum, & non bonum suum: vt ait Aristot. 8. Ethyc. sicut ergo quod aliqua communitas habeat thesauros de redditibus publicis ad necessitates suas est rectissimus ordo polyticus: & illa polytia quæ non de bonis proprijs ipsius communitatis, sed omnia necessaria de bonis ciuium exigit, est male ordinata, vt ait Aristot. in 2. Polyt. in fine cap. de polytia Lacedæmoniorum: ita rex qui facit thesauros de redditibus suis ad necessitates suas, vel totius regni, quales sunt necessitates bellicæ, ne postea cogatur omnia exigere ab ipsis de regno, iustissimè atque prudētissimè agit. Hic autem prohibentur regibus pondera immensa auri & argenti: quæ vel iniustè exiguntur, vel quæ ad curiositatem possidentur: quocunque modo thesauros congregare iniustè prohibitum est: quia qui diuitias taliter con-
H gregant non capient in eis fructum, nec lętabuntur in eis, vt patet Hierem. 17. cap. fecit diuitias, & non in iudicio, in dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. diuitię etiam quæ ad curiositatem congregantur, & ad fruendum eis, dato quòd iniustè nō extorqueantur, tamen vetitæ sunt: quia stultitia magna sunt, & distorta assignatio fęlicitatis: & isto modo vituperat eas Salomon Ecclesiastes secundo capit. vbi ponit vanitatem studiorum humanorum assignans, quòd non reperiatur in eis aliquid veri boni. Et dicit coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias regum, atque prouinciarum: & postea concludit, cumque me vertissem ad vniuersa quę fecerant manus meę, & ad labores quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

I Diuitię ergo auri, & argenti in magna copia vetantur hic regibus propter duo. Primò propter malum, quod est in acquirendo. Secundò propter malum quod fit ipsis acquisitis: primum est quia si rex intendat toto animo replere animam suam thesauris, nullam quantamcunque improbam atque violentam extorsionem iniustam putabit: & sic miseros subditos omnibus bonis spoliabit, in quo & ipse malum agit, & subditi durissima patiuntur: sic enim ait Apostolus prima ad Timoth. 6. cap. qui diuites fieri volunt incidunt in laqueos diaboli. Secundū est propter malum, quod faciunt habentes magna auri & argenti pondera: quia sic nimis in superbiam efferuntur, & ponunt in pecunijs spem suam: & ibi est Dominus Deus eorum: quoniā auaritia idolorum seruitus est, vt ait Apostolus ad Ephes. 5. cap. Forte autem dicere possemus de re-

Ciuitas non debet esse valde diues vel pauper nec rexi.

K ge sicut dicit Phylosophus in 2. Polytic. cap. 3. quòd ciuitas non debet esse valde diues, vel valde pauper: non quidem diues propter duas causas. Prima quia confidens in magnitudine diuitiarum suarū multa iniustè contra alios populos aggrederetur volens eos premere, & sic alij in eā insurgentes penitus exterminarent. Secūda causa est: quia si multum diues sit, alij populi mijcient oculos suos in eā, & conspirabunt contra eam, vt de eius opibus ditentur, quod non facerent si ipsa diues non esset. Diuitiæ ergo inquietam quodammodo reddunt ciuitatem, vel quia ipsa non quiescit, aut quia alij eam quiescere non permittunt. Quod quidem magis habet locum in ciuitatibus aristocraticis, aut obligarchicis, quàm in ciuitatibus monarchicis.

Etiam

Etiam non debet esse valde pauper ciuitas, quia prę inopia non posset sustinere aliquos hostiles insultus: debet ergo aliqualiter abundare totaliter, vt nec ipsa præ excessiua multitudine diuitiarum in alias insurgat; nec rursus præ magna inopia insurgenti cuilibet genti succumbat. De rege autem eodem modo dici potest: non ergo debet rex facere sibi immensa pondera auri & argenti.

Postquam sederit in solio regni sui. Posita fuerunt ea quæ rex vitare debet: hic adiunguntur quæ prosequi debet. *Describet sibi Deuteronomium legis huius*. Idest istā secundam legem siue repetitam legem, quia in ea collecta tenentur, quæcunque vitare & facere oportet. Dicitur hic quod rex accipere debet Deuteronomium legis huius & non dicitur, quod debet habere, vel accipere legē hāc: quia intentio eius est, quod rex debeat istum librum translatum apud se habere, & in eo studere, vt sciat quæ cum oporteat euitare, & non vocauit istum librum legem, sed Deuteronomium legis: quia lex accipitur pro illis præceptis quæ Deus dedit Israel in monte Synai. Iste autem liber non est illa lex, vel non continet solum illam legem: quia uocatur alia lex, vt patet infra vigesimonono capitulo, cum dicitur: hæc sunt uerba fæderis, quod præcepit Dominus ut feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fædus, quod cum eis pepigit in Oreb: & hoc sonat dictio ista Græca Deuteronomium, idest secunda lex, uel noua lex: & dictio hebraica idem signat, scilicet misue thorath, idest secunda lex. Vocatur autem a quibusdam repetitio legis, & satis rectè, quia maior huius uoluminis continentia est in repetitione eorum quæ in aliis libris dicta sunt: quia ergo hic plene continetur tota legis Dei in statu illo ueteris populi intentio, hanc decebat regem habere, & studere in ea.

Accipiet exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit. Quia isti ueros libros & correctos haberent: non autem ab illis qui corrumpunt minuentes uel addentes in textu: quia isti maledicti sunt a Domino, ut patet supra 4. capit.

Leget illud omnibus diebus vitæ suæ. Non quod continue, siue quotidie legere teneatur: sed toties legat, quod memoretur eorum, quæ scripta sunt in libro hoc. *Vt discat timere me*. Omnia ista consequuntur ad continuam lectionem in lege, scilicet timor Domini: ex timore autem venit obseruatio legis, ex obseruatione autē repressio passionum ne in iactantiam & superbiam eleuemur, sed defectus nostros cognoscamus: quia infirmitate circundati sumus, sicut cæteri fratres nostri. Ex hoc autem Deus honorum soboles conseruat: quia nunquam uisus est iustus derelictus, nec semen eius quærens panem: ideo meritis iustorum confirmantur filii in sede & hæreditate eorum: sicut merito Dauid posteri eius regnauerunt; licet mererentur regnum perdere, ut patet 3. Reg. 11 cap.

Vt discat timere Dominum Deum suum. Potest hic accipi timor pro utroque timore, scilicet pro seruili & reuerentiali: uterque namque ex lectione sacræ scripturæ causatur: nam cum aliquis legat tot genera afflictionum, quot Deus se inflicturum esse pronunciat, ut patet infra uigesimooctauo capitulo, & Deum esse potentem, & ueracem credit, & satis magnam occasionem habet ad talia expauendum, ut sic saltem ad bonum conuertatur: uel pōt stare pro timore reuerentiali: quia iste causatur ex lectione sacræ scripturæ ut in plurimum. nā nihil aliud est timor reuerentialis & sanctus, quam quod aliquis caueat cum magna attentione, ne offendat aliquem, quem ualdè reuerendum, & honorabilem putat: cum autem res in sacra scriptura diligentius studemus, reperimus magnam Dei potentiam, & sapientiam in admirabili operatione, & immensam bonitatem eius in quotidiana beneficiorum elargitione, & sic iudicamus eum tanquam aliquid maximè honorandum atque reuerentia dignissimum: ex quo dignum putamus ne tantum bonum offendamus: & hoc est reuereri & timere: & licet hic litera de utroque exponi possit, magis tamen de reuerentiali, qui causatur ex assidua lectione scripturarum.

Timor sanctus quid sit.

Et custodire verba. Custoditio præceptorum eius prouenit ex timore, & hoc ex utroque timore; nam qui timet seruiliter ne incurrat punitionem, obseruat legislatio-

F nem: qui autem filialiter uel reuerentialiter timet idem agit: nam cum timor reuerentialis sit per quem diligenter cauemus, ne aliquem offendamus, quia reuerendus est, & nos Deum offendemus si præceptis eius obuiamus ex timore reuerentiali custodiemus ea.

Omnia verba, & cæremonias. Cæremoniæ sunt quidā ritus secūdum quos populus Iudaicus se habebat ad Deū directè siue mediate siue immediate. Immediate quidem vt in sacrificijs, & oblationibus, & festiuitatibus, & ieiuniis. Mediate vt in quibusdam purificationib. quæ erant, vt homo esset mundus ad accedendum ad tabernaculū, vt offerret, & sacrificaret: & vt cum cætero populo sanctificato communicaret, de quibus munditiis patet Leuitic. 11. & 12. & 13. & 14. atque 15. & Num. 5. atque 19. ca. Omnia hæc tam in popularibus quam in rege obseruanda erant: ideo cęremonias rex scite debebat.

Et verba. Hoc potest stare dupliciter. Vno modo generaliter pro omnibus verbis Dei in libris Dei positis: aut spe-
G cialiter, si primo modo tunc etiam cæremoniæ de quibus hic exprimit, comprehenduntur sub verbis Dei: quia Deus ista locutus est ad Moysen, & quædam ad populum: & tunc satis erat dicere, vt discat custodire verba eius; sed expressit specialiter de cęremoniis ad magis intelligendum. Si accipiatur secundo modo, vt ista quæ importantur per verba, distinguantur contra cæremonias: tunc poterunt stare dupliciter, scilicet pro his quæ credi oportet: aut pro his quæ fieri oportet: pro his quidem quæ credi oportet: quia quædam sunt in lege quæ non pertinent ad agendum, sed ad credendum, vt quod Deus creauerit mūdum, & primum hominem: & quod expulerit eum de paradiso, & sic de cæteris: & vocātur ista testificationes Dei, aut testimonia eis in sacra scriptura: quia Deus ista fieri non mandat cum nec agibilia, nec factibilia sint, sed testi
H ficatur nobis, quod ipse ista fecerit, aut quod sic se habuerint recipere: ergo ista credendo non minus pertinet ad populum Dei, quam operari sequendo præcepta eius: immo magis & prius pertinent, cum fides sit fundamentū: quia sine fide impossibile est placere Deo, vt patet ad Hebre. 11. cap. & qui non credit iam iudicatus est Ioan. 3. capit. hæc ergo reges custodire debent, idest tenere in corde suo tanquam certissimas veritates & irrefragabiles. Secūdo modo possunt accipi verba pro aliquibus quæ fieri oportet: & ista sunt præcepta moralia, & iudicialia: nam omnia præcepta ad actiones sunt, hic autem positum fuerat vnum genus præceptorum, scilicet cęremonialia; ideo restabant alia duo, scilicet iudicialia & moralia, & ista rex custodire debet. Licet ergo ista litera secundum quemlibet trium modorum dictorum exponi possit, magis tamē
I intendit litera istum tertium modum. Primò, quia dicitur hic, quod discat rex custodire verba Dei, custodire obseruationem dicit, siue in faciendo aliquid, siue cauendo ab eo: non ergo propriè pertinet ad credibilia: nec si accipiatur generaliter verbum, quia idem argumentum manet: præceptis autem moralib. & iudicialibus rectissimè conuenit: quia in eis obseruatio est. Secundo quia quæ in lege pcepta sunt: & refertur ad verba & ad cæremonias: sed præcipere solum pertinet ad actionem, & non ad fidem; ergo de præceptis moralibus intelligitur. Tertiò, quia licet in aliis libris vtpote in Genesi ponantur aliqua credibilia, quia agitur de mundi creatione, & de aliis antiquissimis temporum historiis: hic tamen non ponuntur credibilia: sed agibilia: vt patet discurrendo per totum istum librum: hic tamen non intelligitur de his quæ con-
K tinentur in Genesi, vel in aliis libris; sed de his quæ in hoc libro continentur: quia dicitur, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. quia id in quo magis errare poterat rex, erant præcepta iudicialia si non iudicaret secundum illa; & hoc erat quod magis ad eum pertinebat inquantum rex erat: ergo de præceptis iudicialibus hic dicendum erat: & sic dicendum est quod intelliguntur per hoc quod dicitur. *Et uerba eius quæ in lege præcepta sunt*. Idest, quod cæremoniæ & verba, scilicet præcepta iudicialia, & moralia continentur in lege: & potest accipi hic lex pro lege illa quæ data est in monte Oreb, & continetur in aliis tribus libris, scilicet Exodo, Leuitico, & Numeris; & hic recitata sunt; vel accipitur melius in lege, idest

Litera expositio.

ge idest in ista lege quæ continetur in hoc volumine. nã hæc vocatur alia lex, siue aliud fœdus præter illud, quod pepigit Dominus cum filijs Israel in Oreb, vt patet infra 29. capi. *Ne eleuetur in superbiam.* Rex enim inter homines aliquid maximum & excellẽtissimum est: si ergo rex consideraret solum statum suum, scilicet, quòd omnibus alijs maior erat, & alij subditi ei putaret se nihil debere alijs, ita quòd nullum iustum esset inter eum & alios: sicut nec est inter hominem & possessionem suam: vt patet in quinto Ethycorum, sed quicquid faceret licitum fore putaret: vult ergo Deus quòd rex non efferatur ex magnitudine honoris sui, sed consideret quòd ille honor nõ est ei datus propter seipsum, sed propter alios, vt eos regat & vt deseruiat.

Ad quid prodest regi, & principibus lectio sacræ scripturæ. Quæst. X.

QVod autem aliquis non eleuetur in superbiam per magnitudinem status magis habetur per lectionem sacræ scripturæ quàm per aliquid alterum. Et hoc dupliciter. Vno modo, quia considerat homo in ea magnitudinem Dei ex operibus eius quæ in ea scripta sunt: nam ab ea magnitudine cognoscitur magnitudo creatoris, vt patet Sapien. 13. cap. quibus intellectis redit homo in seipsum cognoscens suam paruitatem: & hoc facit nos reuereri Deum cum reuerentia sit ex cognitione magnitudinis alterius resilire in propriam paruitatem: & non solũ proficit ista cognitio ad humiliandum nos coram Deo, quẽ tanquam maximum bonum apprehendimus: sed etiã ad non eleuandum nos super proximos quos ibi nobis æquales esse perpendimus. Secundo proficit ad hoc lectio sacræ scripturæ: quia ibi quædam præcepta sunt, in quibus mandatur iuste esse iudicandum, & non esse superbiẽdũ. Vterque modus haberi potest in hoc Deuteronomio: sed magis secũdus quàm primus quia primus habetur per historicas narrationes, quæ hic rarissime sunt, nisi in principio, & fine huius voluminis: in alijs autem libris magis habetur primus modus qui magis hystorici sunt. Secundus vero in hoc vberius quam in cæteris, cum totus iste liber præceptorum positus sit. *Super fratres suos.* In hoc.n. declarat quòd rex non debet superbire super alios homines, quia sunt fratres sui: frater autem æqualitatis nomen est: debet ergo alios æquales sibi rex existimare in natura, se autem solum voluntate Dei ad regendum positum in honore illos excedere, in perfectione autem non: ideo non debet ingrauare super eos iugum suum, tanquam essent animalia bruta; nec etiam vocauit alios homines seruos regis, ne putet vtendum eis sicut seruis: quia secundũ veritatem serui non sunt sed vasalli: & licet sacra scriptura vocauerit hic regem fratrem aliorum hominum, Arist. tamen in 8. Ethyc. vocat eum patrem: & illud est propriũ nomen: cum enim Aristot. assimilat principatus polyticos principatibus & communicationibus œconomicis dicit quòd principatus patris ad filium est principatus regalis, & principatus regalis propriè dictus est principatus paternus: & probat ex auctoritate Homeri qui Iouem patrem vocat, eo quod rex iustissimus foret. Diuersitas est ĩ hoc: quia sacra scriptura considerauit naturam regis, scilicet: quia homo est secundum quod aliorum hominum frater est: phylosophus considerauit dignitatem principatus secundum quam pater est.

Nec declinet in dexteram partem vel in sinistrã. Idest rex sequatur in iudicando verba voluminis huius & non declinet ad dextram, nec ad sinistram: modus loquendi est, idest nec ad vnam partem, nec ad alteram: quia quocunque modo declinetur malum est: sicut enim circa virtutem ad quodcunque extremũ declinetur vitiosum est, ita circa legem ad quamcunque partem eatur deuiando ab intẽtione legis malum est: quia lex nulla directiua est actuũ virtutis iustitiæ. *Vt longo tempore regnet ipse.* Hic dicit vt consecutionem, & non finem, vt sæpissime dictũ est, nam licet per talem operationẽ rex mereatur magno tempore manere in solio regni sui, & augeri honorem atque laudem eius, tamen non debet ipse propter hoc ista agere vt augeatur honor eius vel laus, sed vt placeat Deo

F & quia ista secundum se iusta sunt: est ergo sensus. *Vt longo tempore regnet ipse.* Idest, & sic faciendo longo tempore regnabit ipse, & in magna prosperitate. *Et filij eius super Israel.* Non solum merebatur rex bene regens vt ipse multo tempore, & prospere regnaret: sed etiam quod filij sui multo tempore regnarent: sicut patuit de tota progenie Dauid quæ propter eum mansit, & aliàs delenda foret, vt patet 3. Reg. cap. 11. & 15. & in multis alijs locis, & dicitur hic, quod cum pater est bonus rex ipse magno tempore regnabit & filius eius: non est intelligendum quod de vno filio dicatur, sed de tota successione nepotũ & ponepotum, quia Deus peccata patrum punit in filios vsque in quatuor generationes: & bona patrum præmiat in filijs, vsue in generationes mille, vel duo millia: sicut patet Exo. 34. & Num. 14. & super. 5. atque 7. cap. Poni-
G tur tamen filius pro tota successione descendentium.

CAP. XVIII.

NOn habebunt sacerdotes & leuitæ, & omnes qui de eadem tribu sunt, partem & hæreditatem cum reliquo populo Israel; quia sacrificia Domini, & oblationes eius comedent, & nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum, &c. *Nu. 18. c. 12. q. 1. c. cleric. 23. q. 8. ante c. cũ minor. 1.*

NOn habebunt. Supra egit de statu iudicum sacerdotum: in ista parte agit de sustentatione eorum. Et tanguntur tria principaliter. Primo ponitur status, & sustentatio sacerdotum. Secundo doctrina populorum. ibi. *Cum ingressus fueris.* Tertio conditio prophetarum. ibi.
H *Prophetam de gente tua.* Et diuiditur prima in duas partes. Primo dicit de sacerdotibus in generali. Secundo ponit casum specialem. ibi. *Si exieris. Non habebunt sacerdotes & leuitæ.*

Quid significat hic Leuita, & quare oportuit dare Leuitas ad Dei cultum. Et quod apud omnes gentes aliqui sacerdotes diligebantur qui curam Diuini cultus præcipue haberent. Quæst. I.

SIgnificat hic Leuita, officium, & non genus vel cognationem: quia secundum cognationem sacerdotes Leuitæ sunt; quia filij sunt Leui. *Partem cum reliquo populo.* Quia non data fuit eis sors sicut alijs tribubus: sed datæ fuerunt eis ciuitates aliquæ de singulis tribubus: ita quod omnes ciuitates essent quadragintaocto, vt habetur Nu-
I meri 35. capit. Deus volebat Leuiticam tribum separare ad ministerium suum: nam licet totus Israel & omnes diuinis obsequijs vacare debent: quia tamen propter necessitatem sustentandæ vitæ non possunt homines sic vacare Diuino cultui, inter omnes gentes semper fuit hoc statutum, vt ponerent aliquos sacerdotes, qui curam diuini cultus præcipue haberent: patet enim ab antiquissimis temporibus obseruatum etiam antequam Deus regem dedisset Hebræis: vt patet Gen. 47. cap. vbi dicitur de Putiphare, quod erat sacerdos Eliopoleos: & dicitur quod cum terræ omnium Ægyptiorum venditæ fuissent regi in tempore famis, & postea obligasset eas ad quintam partem fructuum annuatim persoluendam, dicitur quod terra sacerdotum libera ab hac conditione mansit: quia eis frumentum de horreis publicis præstabatur: etiam dici-
K tur de Ietro, quòd erat sacerdos Madian, vt patet Exo. 2. cap. sic enim Deus instituit inter Iudæos, quod totus populus coleret eum quodam cultu generali, s. in obseruatione quorundam festorum, vt in sabbatis de quibus Exo di 20. & 31. & 35. cap. & in festo azymorum, & festa hebdomadarum, atque tabernaculorum: & expiationis, vt patet Leuit. 23. & oblationibus & sacrificijs factis in his solennitatibus, atque in quibusdam alijs cæremonialibus obseruationibus. Istæ tamen obseruationes ita paruæ erant, quod non impediebant populum ab operibus suis circa vitæ procurationem. Oportuit ergo dari aliquo alios ministros ad hoc determinatos, qui solum curarent de ministerio Dei: & hoc propter tria principaliter. Primo vt maior cultus Deo daretur: nam cultus ille, qui Deo impendebatur a toto populo vacante laboribus suis, *Oportet dari ministros ad curã diuini cultus.*

paucus

paucus erat, & debebat communitas illa maiorem Deo A cultum impendere in actiones gratiarum pro quotidianis: ideo quia tota communitas vacare non poterat loco totius communitatis, ponebantur aliqui qui hoc facerent & sic inter gentiles erat quòd tota communitas pro se ponebat sacerdotes, & pro se dabat redditus in sacrificiorũ expensas,& sacerdotum sustentationem, & sic dicit Aristo.in 8.Ethic.quod communicatio in sacrificijs & festiuitatibus deorum est quædam pars communicationis politicę.s. quod hoc ad politiam pertinet, sicut magis patet in 7.Polit. vbi ponit Arist. quòd debent de communi statui sumptus sacrificiorum, quia magna pars status politici est in honore deorum. Secundo fiebat hoc vt ipse populus magis instrueretur: nam populus vacabat laboribus suis, siue apud gentiles, siue apud Iudæos, & modicum sciebant de cultu deorum: vel qualiter dirigi oporteret se secundum vitam:& si omnes sic vacarent, esset totus populus ignorans: debebant ergo sacerdotes esse qui soli huic B ministerio occuparentur: vt perfecte cognoscere possent quid circa cultum Dei fieri oporteret,& qualiter vita dirigenda esset: & isti docere possent populum ignorãtem. Tertio oportebat fieri specialem ministrorum electionẽ, vt isti soli huic officio adaptarentur, nec vacarent alijs officijs prophanis: & hoc quia indignum est, quod qui res diuinas administrabat, prophanis postea ministrationibus misceretur. Etiam quia per administrationem actionum prophanarum maculam aliquam incurrerent ministri:& sic non debebant occupari in illis: ergo debuerunt aliqui ministri specialiter ad hoc assignati esse, vt nullis alijs occupationibus miscerentur; ita etiam determinatio ministrorum, ad hoc etiam specialiter semper fuit in Israel & in alijs gentibus, sed in alijs gentibus vt communiter ipsi qui primogeniti erant, sacerdotio fungebantur: C licet aliquando quicunque ad sacerdotium admiscerentur, vt patet de Hebræis qui colebant idola,& obseruabãt in hoc ritus gentilium: nam sacerdotes adducebant vel quoscunque volentes fieri recipiebant: de primo patet Iudi.8.cap. de Micha habente idolum in monte Ephraim & conduxit sacerdotem Bethleemitem, vt ministraret coram illo idolo: de secundo patet 3. Regum cap.13. cum dicitur: quicunque volebat implebat manum suam & fiebat sacerdos excelsorum: apud Hebræos autem fideles fuerat consuetudo, vt primogenitus quilibet sacerdotio fungeretur: & veniebat sacerdotalis dignitas cum iuribus primogenituræ. Durauit autem hoc semper donec Deus repulit omnes primogenitos Israel, quia totus Israel crimine idolatriæ maculatus fuerat: & elegit totã tribum Leuiticam, vt seruiret ei loco primogenitorum D totius Israelis: vt patet Num.3. cap. vbi mandauit Deus computari omnes primogenitos filiorum Israel, & pro eis accepti sunt ad seruiendum Deo omnes Leuitæ:& quia plures fuerunt primogeniti in duodecim tribubus Israel, quàm in tota tribu Leuitica essent: datum fuit precium pro illis primogenitis, scilicet, pro quolibet quinque sicli. Istis autem omnibus Leuitis sic in ministerium Dei segregatis prouidit Deus sustentationem, scilicet, vt reciperent iura pertinentia ad Deum, scilicet decimas,& primitias,& partes sacrificiorum:& omnia alia iura quæ latius explicantur Num.18.cap.& ratio erat quod a populo reciperent sustentationem: quia a populo positi erant ad seruiendum: nam persona publica debet viuere de sumptibus publicis: sacerdotes autem & omnes alij Leuitæ assignati ad ministerium Dei erant personæ publicæ cum loco totius communitatis positi essent: nam tota commu- E nitas, scilicet quilibet de communitate tenebatur Deo maiorem cultum exhibere, & quia non poterant impediti occupationibus circa procurationem necessariorum ad vitam, ponebant loco sui illam tribum totam, quæ ministraret: etiam quia ipsa communitas ponebat omnes istos sic enim apud gentiles dabatur sacerdotib. victus,& omnia ad vitam necessaria de publicis expensis, vt patet inter Aegyptios, qui sacerdotibus suis de horreis publicis frumenta ministrabant, & terræ eis a communitatibus assignatæ fuerant: ideo cum alij de Aegypto tempore famis vendere terras suas coacti sunt,& demum ex gratia eas cẽsuales receperunt: sacerdotes tamen ab his conditionibus liberi manserunt, vt patet Gene. 47. cap. sic etiam ponit Arist. in 8. Ethic. fieri inter antiquos gentiles sacrificia ad deos & dari primitias: istæ autem primitiæ ad vsum proueniebant: nam dici nullo modo posset quòd istæ primitiæ ad sacrificia erant: quia fruges & fructus arborum nõ sunt aliquid sacrificabile, antecedens patet in 8. Ethic. cũ dicitur: sacrificia facientes & circa has congregationes honoresque tribuentes dijs:& sibi ipsis requiem acquirẽtes cum delectatione: antiqua enim sacrificia & congregationes videntur fieri post fructuum collectiones: vt puta primitiæ: maxime enim in his vacabant temporibus: Leuitæ ergo qui ista iura a populo recipiebant, non habebant hęreditatem cum populo, sed Deus erat sors eorum vt patet hic & Num. 18. Et si arguas quòd Leuitæ suscipereñt hæreditatem cum alijs, quia recipiebant quadragintaocto ciuitates, vt patet Num.35. cap. Respondetur quòd non suscipiebant Leuitæ hæreditatem cum reliquo populo, quia hæreditas cuiuslibet tribus dicebatur esse sors sua: est autem sors quædam magna terræ pars in prouincia Chanaan continens ciuitates, villas,& oppida, atq; vicos,& agros:& aliam terram ad plantandum vel aliqd alterum faciendum: Leuitæ autem non habebant hoc: nã quilibet de alijs tribubus habebat duo, scilicet loca ad habitandum,& totam terram in circuitu ad colendum: Leuitæ autem loca ad habitandum suscipiebant, ad colendum autem nihil, vt patet Num.35.cap. Item quia hæreditas erat in habendo ius sortiendi cum alijs tribubus: tribus autem Leuitica non habebat ius sortiendi cum alijs tribubus: sed si aliquas ciuitates habebat, illas suscipiebat quasi in eleemosynam à cæteris tribubus fratrum suorum: quęlibet autem aliarum tribuum habebat ius sortiendi: ideo hæreditatem illæ habebant.

Quid dicat Arist. de sacrificantibus antiquorum.

Obiectio.

Responsio.

Quare Leuitica tribus non acceperit hæreditatem cum alijs. Quæst. II.

QVare autem tribus Leuitica quæ nec computatur in tribus, non acceperit hæreditatem cum alijs, causa duplex est. Prima quia Deus dabat eis sufficienter ad victum omnia necessaria in decimis,& primitijs, cæterisque iuribus: non ergo indigebant aliqua alia hæreditate & ista causa redditur in litera cum dicitur:& nihil aliud recipiant de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hæreditas eorum: etiam quia cum isti reciperent a populo multa iura propter esse sacerdotes, si rursus cum alijs tribubus diuiderent terram, magnam facerent eis iniuriam diminuendo eorum possessionem, cum æqualiter reciperent,& rursus ab eis tanta iura sacerdotalia haberent: nam hoc modo Leuitæ in immensum ditarentur.

Secunda ratio fuit propter ministerium quod exercebant: nam tàm sacerdotes quàm leuitæ habebant ministrationem in his quæ pertinebant ad sanctuarium: si autẽ cum alijs tribubus sortem recepissent, haberent ciuitates & terras ad colendum, & acciperentur in agricultura sicut aliæ tribus,& non possent continuo Deo ministrare, aut saltem multo tempore, quod tamen requirebatur tã in sacerdotibus quàm Leuitis: solum ergo datæ fuerunt eis ciuitates in quibus morarentur: & in circuitu mille passus territorij ad pascendum greges suos, & struendas piscinas, aut natatoria, vel lacus ad multas necessitates, agrorum autem colendorum locus eis nullus tradebatur. de hoc Numer. 35. Si autem quæras quare istæ ciuitates quadragintaocto quæ Leuitis datæ sunt, non fuerunt simul in vna parte terræ ita quòd omnes Leuitæ morarentur sic vniti in Israel,& non essent dispersi. Respondetur quòd istæ ciuitates quadragintaocto datæ fuerunt eis in quibuslibet tribubus, ita quòd quælibet tribus daret aliquas ciuitates: qui plures ciuitates haberet, multas daret: qui vero paucas haberet, tribueret pauciores. Et ratio huius multiplex est. Prima vt non viderentur ipsi Leuitæ habere sortem per se sicut cæteræ tribus habebant: quod tamen satis videretur si per se habitarent. Secunda erat vt Leuitæ docerent alias tribus: nam aliæ tribus cum vacarent laboribus corporalibus, non poterant vacare studio legis: Leuitæ autem quia non occupabantur agricultura, vel alijs similibus operibus, poterant vacare quantum vel

lent

lent studio sacræ scripturæ: & vacabant,& hi tenebant synagogas per alias ciuitates conuicinas aliarum tribuum: quod tamen conuenienter fieri non posset, si Leuitæ aliquam partem terræ Chanaan per se acciperent. Tertia ratio est propter decimas recipiendas,quia per singulas ciuitates euntes recipiebant decimas ab omnibus de alijs tribubus:si tamen segregati manerent,labor eis esset tantum discurrere ad recipiendum decimas. Quarta ratio propter ciuitates refugij: quia ciuitates refugij erant de vrbibus quæ dabantur Leuitis, vt patet Nume.35.& istę debebant esse æquidistãtes a medio regni illius, vel quasi æquidistantes,vt in quacunque parte terrę illius qui esset,haberet aliquam ciuitatem de illis propinquam:quod tamen non contingeret, si omnes illæ essent simul in eadẽ parte terræ promissionis: Quinta etiam videbatur esse propter sanctuarium .s. quia sanctuarium mutabatur per diuersas partes terrę promissionis, vt declaratum fuit Exodi 12.cap. Si autem omnes Leuitæ in eadem parte terræ promissionis habitarent simul: licet aliquando omnes propinqui essent loco sanctuarij,alio tamen tempore omnes multum distarent. Hæ autem rationes aliqualiter sũt apparentes:radicalis tamen est hæc quæ sequitur .s.quòd ideo dedit eis Deus ciuitates inter alias tribus,vt modicũ damnum esset alijs populis aliarum tribuum:nam dãdo sic ciuitates Leuitis in terra aliarum tribuum, solum adimebantur illa loca habitationis alijs tribubus: non tamẽ adimebatur terra in circuitu illarum ciuitatum: quia ciuitates datę Leuitis solum habebant in circuitu mille passus,vt patet Nume. 35.reliqua autem terra manebat pro illa tribu in cuius terra erant tales ciuitates: si autem essent Leuitæ simul,& haberent 48.ciuitates simul,sicut habebant eas diuisim,magnam terram occuparent: & manerent inter istas ciuitates magna spacia ad colendum,et hæc subtraherentur possessioni aliarum tribuum: nam existentibus ciuitatibus Leuitatum dispersis per alias tribus non maneret aliquod spacium circa ciuitates Leuitarum,& si simul essent non possent aliæ tribus ire ad colẽdum terram iacentem inter ciuitates Leuitarum, quia multum distarent a locis earum: etiam quia talia spacia multa inter ciuitates Leuitarum multum nocerent ciuitatibus ipsorum Leuitarum,& aliarum tribuum: quia multiplicarentur ibi bestiæ propter non coli terram,nec pertransiri ab hominibus. *Non habebunt sacerdotes & Leuitæ.* Sacerdotes erant ipsi qui erant de genere Aaron, scilicet descendentes ab eo per omnes filios suos:quia omnes filij sui sacerdotes fuerunt, vt patet Exodi 28.& 29.& colligitur Leui.6.& 8.atque 9.& 10.cap. Et isti ministrabant in ministerijs atrij,& tabernaculi,vt superiori cap.declaratum est.Leuitæ sunt illi qui erant de stirpe Leui sed non de Aaron, scilicet familia Chaatitarum, & Gersonitarũ, atque Meraritarum,vt patet Num.3.cap. & isti seruiebãt in deportandis oneribus secundum distinctionem ministeriorum quæ habetur Nume. 3.& 4. cap.nec possunt accipi hic Leuitæ prout designant tribum: quia distinguuntur cõtra sacerdotes:sacerdotes tamen de stirpe Leui sũt.

Sacerdotes erant de genere Aarõ, Leuitæ de tribu Leui.

Et omnes qui de eadem tribu sunt. Istud ponitur quasi ex superabundanti: quia tota tribus Leui sufficienter distinguebatur in sacerdotalem dignitatem & Leuiticam: sed vt clarius esset, posuit hanc determinationem vniuersalẽ ad sciendum quòd nullus fuerit in tribu Leui, qui hac lege non comprehendatur. *Partem.* Scilicet sortem quia diuidebatur terra in duodecim partes siue sortes: & postea ponebantur sortes ad distribuendum cuilibet tribui partem vnam:& de his nullam accipiebat tribus Leui: nam tunc tredecim sortes ponerentur:quia hoc modo computaretur Leuitica familia pro vna tribu connumeranda cõtra alias tribus.

Et hæreditatem cum reliquo Israel. Hæreditas dicitur quia ille cuius hæreditas est,habet ius in illud: & sic omnes duodecim tribus habebant hæreditatem: quia habebant ius sortiendi terram illã promissam inter se. *Quia sacrificia Domini.* Hic subiungitur causa: quasi dicat quòd aliæ tribus non habebant aliquid de quo se sustentarent nisi culturam terræ:ideo sortiri debebant terram inter se: Leuitæ autem habebant iura sacerdotalia ex quibus se poterant sustentare,& non indigerent alia sorte:sacrificia

F Dei comedunt:sacerdotes, & nõ Leuitæ: ad Leuitas enim solum pertinebant decimæ totius Israel:has enim ipsi soli suscipiebant,& nihil de eis dabatur sacerdotibus, præter hoc quòd illam decimam susceptam ipsi Leuitæ iterum decimabant, dantes decimam eius sacerdoti magno vt patet Nume.18.cap. sacerdotibus autem alia iura cedebant quæ in duobus computantur, scilicet in sacrificium & oblationem:pertinebat enim ad sacerdotes omne sacrificiũ filiorum Israel:& quia quædam erant holocausta, quædã pro peccato. & quædam pacifica: ita diuerso modo pertinebat de eis aliquid ad sacerdotem:nam de holocaustorum carnibus nihil ad sacerdotem pertinebat, sed totum cremabatur, vt patet Leuit.1.cap. inde enim holocaustũ dictum est:pellis autem eius solum pertinebat ad sacerdotem,qui immolabat, & offerebat illud, vt patet Leuit.7. cap. Si autem esset sacrificium pro peccato,aut de sanguine eius inferebatur in tabernaculũ, aut non: si autem in-
G ferebatur de sanguine eius in sanctuarium, nullus comedebat de carnibus eius, sed totum comburebatur igni cũ pelle, cornibus,& fimo, vt patet Leuit.6.cap. quando aũt in hostia pro peccato inferri debebat sanguis in tabernaculum,vel quando non, patet Leuit. 4. & 5. cap. Si autem non inferebatur sanguis intra tabernaculum,cedebat tota in ius sacerdotum,vt comederent eam præter caudam, & duos renunculos, & pinguedinem quæ operit vitalia, vt patet Leuitici septimo cap. si autem esset hostia pacifica, solum cedebat in ius sacerdotis armus dexter, & pectusculum,vt patet Leuitici octauo cap. habebant etiam sacerdotes omnes oblationes factas de clibano vel sartagine,præter aliquid modicum quod Deo incendebatur, vt patet Leuit.2.& 6.cap.habebant etiam primitias frugum & fructuum ad cibum suum, habebant etiam omnes se-
H parationes quæ vocantur primitiæ, idest partes meliores vel magis electę,siue medulla tritici,& vini,& olei:etiam omnia quæ ex voto dabantur Deo, cedebant in ius sacerdotum nisi essent animalia quæ vouebantur ad immolandum, in quibus tenebatur regula supra assignata: etiam habebant in ius suum omnia quæ dabantur in redemptione pro primogenitis hominum,scilicet pro quolibet quinque sicli,vt patet Num.3.cap. habebant etiam omnia primogenita pecorum immolabilium,ita quòd funderet sãguinem eius per cornua altaris,& quòd carnibus ipsi vescerentur: de his omnibus Num. 18. cap. vbi catalogus iurium sacerdotalium & leuiticorum: de his autem aliqua iura tanguntur infra.

Quia sacrificia, donum, & oblationes eius comedent. Per sacrificia intelliguntur omnes victimæ de quibus aliquod ius habebant sacerdotes, vt patet Nu.18.c.& inf. per obla-
I tiones aũt intelliguntur oẽs primitiæ,& vota, & donaria quæ non sunt de re immolaticia: & hæc pertinẽt ad sacerdotes:intelligũtur ẽt decimę, quia in modum oblationis dantur, & istæ pertinent ad Leuitas vt patet Num.18.c.

Nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum. Idest de possessione aliarum tribuum.

Dominus enim ipse est hæreditas eorum. Idest ea quæ dãtur eis pro Domino, sunt eis loco possessionis, scilicet sacrificia & oblationes. *Sicut locutus est eis.* Illa verba frequenter eis dicta fuerunt,vt patet Num.18.& 35. cap. & multoties alibi.

Hoc est iudicium sacerdotum a populo. Idest istud est ius siue redditus quem sacerdotes recipiunt a populo.

Et ab his qui offerunt victimas. Sunt duo iura, quædam iura sunt quæ dantur communiter ab omnibus de populo,vt decimę,& primitiæ:& ista quilibet tenebatur dare:
K sunt alia specialia iura quæ voluntarie dantur, vt pars victimarum:quia nullus cogitur offerre.

Duo sunt iura sacerdotum.

Hoc est iudicium sacerdotum. Idest hoc est quod ordinarie,& de iure debent recipere sacerdotes ab alijs.

A populo. Hæc erant duo iura,quoddam quod erat de necessitate & erat commune omnibus, scilicet reddere primitias vini,& olei, & aliarum rerum terræ nascentiũ, et partem lanarum ex tonsione pecorum: quilibet enim qui in toto Israel aliquid possidebat ex quo ista iura solui possent,dabat omnia ista: ideo dicitur a populo, idest ab omnibus Iudæis qui importantur nomine populi:quia populus omnes includit.

Alia

Alia erant iura debita sacerdotibus, quæ non erant necessaria, vt dare sacerdoti armum, & ventriculum: nã licet ista ex præsuppositione necessaria erant, scilicet si aliquis vellet offerre sacrificia, cogebatur dare ista sacerdotibus: non tamen cogebatur aliquis offerre nisi essent victimę pro peccato, in quibus conscito de delicto cogebatur aliquis impendere animal immolandum pro delicto suo iuxta qualitatem delicti: & quia hoc erat in prę iudicium ipsius quodammodo eo, quod peccauerat: licet alias in remissionem delicti essent: de quo Leuit. 4. & 5. & 22. cap. ideo non dicebantur dari ista iura a populo, quasi ab omnibus de populo traderentur, sed ab his qui offerunt victimas, idest si aliquis vellet offerre victimas, cogebatur dare ista sacrificia: aliàs vero non. *Dabunt sacerdoti.* Scilicet sacerdoti qui offerebat adipem adolendo illum coram Domino, & qui sanguinem fundebat per cornua altaris, & ad basem eius: non tamen dabantur ei omnia ista iura, sed dabantur omnia hæc Aaron, & filijs eius, idest sacerdoti magno cum alijs minoribus: armus tamen dexter hostiæ immolatæ specialiter dabatur ipsi sacerdoti offerenti sanguinem, & adipem, de his dicitur Leuit. 8. cap. pectusculum autem erit Aaron & filiorum eius: armus quoque dexter de pacificorum hostijs recedet in primitias sacerdotis qui obtulerit sanguinem & adipem filiorum Aaron: & ipse habebit armum dextrum in portione sua: vocatur tamen hic sacerdos singulariter nõ tanquam sit vnus aliquis sacerdos cui omnia ista dari debebant, sed ponitur sacerdos pro toto sacerdotali ordine: quia omnibus conueniebant ista: *Siue bouem siue ouem immolauerit.*

An sit intelligendum generaliter de omni sacrificio, quod sacerdotibus dabantur armus & ventriculus.
Quæst. III.

NOn est intelligendum generaliter quòd de omni sacrificio darẽtur eis armus, & ventriculus: quia de holocaustis nihil sacerdotes habebant nisi pellem, vt patet Leuitici 6. cap. quia carnes cum intestinis lotis, caput, & pedes, & vniuersa cremabantur, vt patet Leuit. 1. cap. In sacrificijs pro peccato si inferebatur de sanguine eorum intra sancta sanctorum, nihil de carnibus comedebatur: sed carnes cum pelle cornibus, & fimo comburebantur extra castra, vt patet Leuit. 6. & 10. cap. si autem non inferebatur sanguis intra sancta sanctorum, totam comedebant sacerdotes præter caudam & adipes cum renunculis, quæ immolabantur Domino, vt patet Leuit. 6. cap. de hostia autem pacifica dabantur Deo renes adipes, & renunculi, sacerdotes pectusculum & armum recipiebant: offerentes autem cæteras carnes comedebant: ideo de sola victima pacifica intelligitur ista litera. *Armum ac ventriculum.* In Hebręo ponuntur tria, scilicet. *Armus, ventriculus, & gena.* Hic autem duo solum de pectusculo nõ fit hic mentio, sed sępe dictum est quòd pertinebat ad ius sacerdotum, vt patet Leuit. 7. & Numeri 18. de genis nusquam fit mentio in Hebræo nec in litera nostra nisi hic in litera Hebræa. Et volunt Hebræi quòd dantur ista tria propter Phinees sacerdotem datur armus siue brachium, quia in fortitudine brachij sui percussit Zambri cum madianitidem.

Quare nũquam fit mentio de genis.

Datur ventriculus, quia percussit eos in loco ventrium, vbi nos dicimus per genitalia.

Dantur gænæ quia has mouet sacerdos in orando pro offerente.

Sed non multum patent istæ adaptationes: quia monte Synai per quadraginta annos fere antequam Phinees percuteret coeunte, iura sacerdotalia ordinata sunt: licet non fuerunt ibi expressa omnia quæ hic exprimuntur. Nicolaus dicit quòd armus & pectusculum dantur, quia in eis erant quædam ossa quibus ad maleficia idolatræ vtebantur: sed eadem ratione armos & pectuscula in alijs animalibus non immolatis comedere non deberent, sed dare sacerdotibus. Item hoc nihil proderat: quia solis ossibus & non carnibus ad illa maleficia isti indigebant: quæ satis copiose habere possent etiam si de carnibus nõ gustarent: ideo dicendum quòd ista magis sunt ad volũ-

A tatem, non enim facta sunt omnia ad significationem sed principalia. De istis ergo partibus quæ dabantur sacerdotibus forte dicendum est: quia istæ meliores erant quàm aliæ quæ manebant præter eas quæ immolabantur. nam in holocaustis omnia incendebantur: in pacificis autem vbi dabantur ista, offerebatur Domino tota aruina quæ operiebat vitalia, & duo renunculi, & renes duo, idest lũbi: quia istæ sunt carnes grossæ & meliores ad adolendũ: de cæteris autem manentibus nullæ carnes meliores videbantur quàm armus, & pectusculum, & dabantur sacerdotibus. Sed adhuc litera nostra non concordat literæ Hebrææ: quia in litera Hebræa ponuntur tria: & in litera nostra ponuntur duo: etiam quia ipsa duo quæ ponuntur in litera nostra, non sunt ea quæ ponuntur in litera Hebræa. Respondetur quòd eadem sunt ea quæ ponuntur hic, & in litera Hebraica: nec est putandum quod genæ B darentur sacerdotibus, sed solum armus dexter & pectusculum: quia ista duo solum ponuntur in alijs locis, vbi ponuntur iura sacerdotalia in sacrificijs, vt patet Leuit. 8. & Num. 18. cap. vbi videtur fieri præcisio ex modo loquẽdi: quia ista sola sint quę dari debeant sacerdotibus de sacrificijs pacificis. Licet autem in litera Hebraica ponantur genæ: non est intelligendum quòd genæ darentur, quia accipiuntur hic genæ secundum metaphoram pro quibusdam partibus adhærentibus armo & pectusculo, & vocantur genæ: quia sicut genæ in vultu hominis mouentur, ita illæ partes mouentur circa armum & pectusculum: quia sunt partes delicatæ & tenues modicum carnositatis habentes quasi pellis: & hoc notauit litera nostra cum dixit, ventriculus, quia armus, & pectusculum continuantur quibusdam partibus satis delicatis circa vẽ C trem, quæ vocãtur ventriculi, & est sẽsus. *Armum, & ventriculum.* Idest armum cum suo ventriculo qui est quędã pars delicata adhęrens armo: eodem modo intelligitur de pectusculo cum ventriculo suo: licet nõ expressit cum hoc notissimum esset: quia ista duo iura pertinerent semper ad sacerdotem qui offerebat & ad alios. *Primitias vini.* Hic ponuntur tria quę dabantur a toto populo, primitiæ de necessitate erant: sed quantitas non erat determinata secundum legem, vt nunc inter Christianos non est, sed dicunt quòd aliqui dabant quadragesimam, aliqui quinquagesimam: aliqui sexagesimam partem secũdum quòd erant magis vel minus deuoti: vt declarat Hieronymus super Ezec. & habetur extra de decimis. cap. primo de quibus diximus supra 12. cap. & ibi vide. *Frumenti, vini, & Olei.* Solum ponuntur hic tria de quibus dabantur primitiæ: sed non solum dabantur de istis, sed etiam D de quinque alijs: vt supra diximus supra 8. cap. *Et lanarum partem ex ouium tonsione.* Daretur ista lana in decima: quia ex ea decimam dare tenebantur, cum computẽtur inter fructus quolibet anno nascentes etiam daretur primitia de lana. *Ipsum enim elegit.* Idest sacerdotum congregationem: hic reddit rationem eorum quę dicta sũt, scilicet quare ista iura dari debebant sacerdotibus: & respondetur quòd quia Deus elegit sacerdotes ad ministrãdum sibi, debent eis dari ista: quasi dicat, cum Deus poneret sacerdotes vt ministrarent ei, debebat eis dare sustentationem: quia non poterant vacare alijs ministrationibus acquisitiuis: nam qui altario seruit de altari viuere debet: vt ait Apostolus prima ad Corinth. 9. cap. & patet extra de prębendis. ca. cum secundum Apostolum. & ista sacrificia quę dabantur, pertinebant ad Deum: volebat ergo Deus quòd hęc darentur eis, & ne forte dicatur qd E Deus non mandabat ista, subiunctum est, quòd ipse est q elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, idest quia ipse elegit eum debebat ei prouidere de victu sufficienti. Causa autem quare separati fuerunt specialiter aliqui ministri in cultum Dei, & quare elegerit tribum Leuiticam supra dictum est & infra tangetur. *Elegit autem sacerdotem Deus de cunctis tribubus.* Idest sacerdotalem ordinem totum: & patet quia si vnus sacerdos esset, illi darẽtur ista iura: & post mortem eius nulli darentur: etiam quia dicitur de cunctis vrbibus tuis: si autem vnus sacerdos ille esset, qui hic signatur, non diceretur electus de cunctis vrbibus sed de tribu Leui de inter cæteros sacerdotes siue Leuitas: sed dicitur quòd fuit electus de cunctis tribu-

Tria quæ a toto populo dabãtur sacerdotibus.

tribubus:ergo referendum est ad tribum Leuiticam totã: vel saltem ad familiam Aaron,quæ quasi erat tota tribus Leui cum esset magna pars eius & dignior & ista electio facta fuit cum singulæ tribus posuerunt virgas suas & virga Aaron fronduit,vt patet Num.17.cap.& illa erat electio vnius tribus inter multas tribus, & non vnius viri in vna tribu.Si autem obijcias quia dicitur hic ipse, & filijs eius. nam si esset totus ordo sacerdotalis nõ diceretur filij eius: quia ipsi filij sacerdotum sunt pars sacerdotum cum ipsi sint sacerdotes: & sic dicetur tolli inconueniens scilicet, quòd non deberentur vni sacerdoti omnia iura, quia licet non deberentur omnia vni sacerdoti,tamen debebantur ei & filijs suis qui erat totus ordo sacerdotalis. Respondetur quòd sacerdos qui hic accipitur licet pro tota congregatione sacerdotum stet, quia omnibus sacerdotibus simul debebantur ista iura: tamen sacerdos iste vnus erat: non tamen erat vnus determinate, ita quòd posset assignari aliquis sacerdos de quo ista dicantur. Forte dices quòd iste sacerdos fuit Aaron qui fuit primus sacerdos cęteris dignior, & ab eo incęperunt ista iura pro eo & omnibus filijs eius vsque in sempiternum: etiam quia dicitur in litera quod ipse est quem elegit Dominus de cunctis tribubus tuis: hoc autem de Aaron verum est, quia loco eius posita fuit virga coram Domino,& Dominus fecit virgam eius frondere:elegitque eum cum posteritate sua.Sed hoc non potest stare:quia ista dicebat Moyses anno quadragesimo ab exitu de Aegypto in mense vndecimo,vt patet supra primo cap.Aaron iam mortuus erat.nam in anno quadragesimo mense quinto eiusdem mensis mortuus est,vt patet Num.33.cap.Si autem dicas quòd hoc referatur ad Eleazarum filium Aaron qui tũc erat sacerdos. nam eodem anno mortuus fuerat Aaron, & coram eo factus fuit sacerdos Eleazarus vt patet Nu. 20.cap.& intrauit in terram promissionis.Sed adhuc dicet aliquis quòd hæc responsio non stat: quia ista iura erant danda in terra Chanaan cum pacifice possiderent eam,vt patet supra 12.cap. Moyses autem nesciebat vtrũ tantum tempus victurus esset Eleazarus:ergo dicere non poterat quod darentur ei iura ista & postea filijs suis.Respondetur quòd falsum præsupponitur:nam Moyses sciebat quòd Eleazarus ingressurus esset in terram Chanaan & satis magno tempore victurus: vt colligitur ex verbis Dei quæ ad Moysen dicta sunt. Nume.27.cap.scilicet pro hoc si quid agendum erit Eleazar sacerdos consulet Dominum: & loquitur de Iosue pro quo orare debebat Eleazar,vel consulere dominum,quando aliqua bella agẽda essent, vel aliqua alia dubia essent: ex quo innuitur quòd cum ipso ingressurus erat in terram Chanaan, & consulturus dominum pro eo in omnibus necessarijs:etiã dato quòd non appareret ex loco illo, satis ex hoc loco apparet.nam ista verba non loquebatur Moyses a seipso, sed a Deo inspirante & erudiente:ideo cum in eis signaretur Eleazarus victurus post multos adhuc annos, dato ꝙ Moyses hoc aliunde non nouisset, satis ex hoc intelligebatur: sed ex alia radice non potest stare ista assignatio, scilicet,quòd iste sacerdos sit Eleazarus: nam non est idse quem Dominus elegit de alijs tribubus, sed Aaron est,q electus fuit,vt patet Num.17.cap.

Et si dicas quòd cum Deus elegit Aaron, elegit etiam Eleazarum qui erat filius Aaron.

Respondetur quod hoc modo non solum Eleazarus electus a Deo dicetur:sed etiam omnes de stirpe Aarõ eadem ratione. Et si dicendum est, quòd sacerdos qui hic accipitur,est sacerdos magnus, & quocunque tempore. nam illi & filijs suis dabantur ista iura omnia: & illi sacerdoti dicebantur dari, quia principalius dabantur illi & pro maiori parte:& patet etiam quia dicitur hic,vt ministret ipse & filij eius:ministratio namque principaliter ei attribuitur.

De cunctis tribubus tuis. Noluit Deus aliquam de alijs tribubus ministrare:quia in adoratione vituli omnes præter Leuiticam contaminatæ fuerant.

Vt stet & ministret ipse & filij eius in sempiternum. Ipse vnum sacerdotem signat: sed ista non referuntur ad vnũ sed ad omnes sacerdotes,quia de hoc omnes æqualiter recipiebant.

F Et si dicas quod potest intelligi ly ipse pro sacerdote magno.

Respondetur quòd non potest stare:quia ista iura non solum debebantur summo sacerdoti,sed etiam alijs:decimatio autem de decimis debebatur summo sacerdoti, vt patet Num.18.cap. Respondetur tamen quòd iste demõstrat summum sacerdotem: non tamen quòd ei debeatur omnia ista iura,sed ipsi cum filijs suis: sicut ministrat cũ filijs suis.

Si exierit Leuites. Hic ponitur secundum de sustentatione sacerdotum in speciali. *Si exierit Leuites.* Manebant Leuitæ dispersi per ciuitates habitationis suę: & raro venire debebant ad locum sanctuarij:quia iam non ferebãt onera sicut in solitudine quadraginta annis consueuerunt aliqui autem ex deuotione venire volebant ad seruiendũ specialiter in sanctuario, & istis dabatur pars de oblationibus, & alijs quę pertinebant ad sacerdotes: & sic fuit de G Samuele,quem mater sua vouit vt seruiret semper in tabernaculo coram Domino,cum tamen esset de Leuitis. *De sacerdotum sustentatione in speciali*

De officio Leuitarum quale erat. Quæst. IIII.

Sciendum quòd Leuitę habebant in officium datum sibi à Moyse vt portarent ipsum tabernaculum,& omnia quę erant in eo iuxta diuisiones factas Nume.3. & 4. cap.& quia ista ministratio erat virorum robustorum, assumebantur ad seruitium anno.vigintiquinque, vt patet Num.8.cap.& cum essent annorum quinquaginta, cessabant a ministerio:cum autem Deus dedit quietem tabernaculo,ita quod manere deberet in vno loco,nec ad mouendum illud requirebatur ministerium Leuitarum,elegit Dauid Leuitas ad ministerium domus Domini minoris ętatis, scilicet in anno vigesimo, & ista causa ponitur H primo Paralip:23.cap.cum dixit Dauid, requiem dedit Deus populo suo, & habitationem Hierusalem vsque in ęternum:nec erit officij Leuitarum vltra vt portent tabernaculum,& omnia vasa eius ad ministrandum:iuxta pręcepta Dauid quoque nouissima supputabitur numerus filiorum Leui a 20.annis,& supra:erant autem multa officia necessaria in tabernaculo Domini posito eo in templo Salomonis:nam necessaria erat aquarum comportatio,et lignorum ad sacrificia, et alias necessitates sanctuarij:sed ista officia non pertinebant ad Leuitas: nam Amorrhęi qui erant de Gabaon, & alijs ciuitatibus propinquis, qui venerunt in fraude ad Iosue & castra Israel, portantes ve I stimenta attrita, & calciamenta,& vtres refectos,vt obtinerent pacem ab Israel:cognito autem quòd essent de terra Chanaan propter iuramentum quod Israelitę pręstiterant, non occiderunt eos, sed subiecerunt ad perpetuã seruitutem tabernaculi siue sanctuarij,vt cędant ligna,et comportent aquas: Leuitę ergo erant ad alia ministeria, scilicet vt essent ianitores domus domini, & vt essent cantores, & pręessent alijs ministrationibus, quę erant dispositiuę ad sacrificium, sicut erat in choritis qui pręerant his,quę frigebantur in sartagine.etiam erãt custodes thesaurorum & quorundam aliorum officiorum, de quibus primo Paralip.23.et 25.et 26.isti autem Leuitę non seruiebant omnes simul:ita quòd omni tempore starent omnes ad seruiendum, quia tũc necessarium erat morari omnes in loco sanctuarij, et non oportebat eis dari ciuitates K 48.vt patet Num.35.cap.etiam non poterat hoc esse,qa non caperentur omnes in loco sanctuarij:ideo dicendum quòd seruiebant per vices suas, vt patet primo Paralip. 23.et 25. atque 26. cap. et alijs temporibus manebant in oppidis,et ciuitatibus suis: cum autem ministrandi sors secundum tempora aduenisset, veniebat quilibet in locũ sanctuarij,et manebat ibi toto tẽpore ministrationis, deinde redibat in ciuitatẽ suam:isti autem Leuitæ,de quib. nunc dicitur hic erant qui volebant pręter tempus sortis suę manere in loco sanctuarij seruiendo, vt si aliquis vellet ministrare tota vita, sicut Samuel, & isti recipiebant necessaria ad cibum in sanctuario, sicut alij Leuitę, qui erant seruientes iuxta ordinem sortis suę. *Si exierit Leuites.* Deuotione motus. *De vna vrbium suarum.* Quæ erant dispersę in terra omnium tribuum: quia tribus cui plu-

res ciuitates contigerant, dabant Leuitis plures ciuitates, vt patet Num. 35. cap. *Desiderans locum quem elegit Dominus.* Idest locum in quo est sanctuarium, vt ibi specialiori modo ministret coram domino: si autem venerit ad aliquam negociationem, nihil ei daretur de sacrificijs, vel iuribus sacerdotum. *Sicut omnes fratres eius Leuitæ, qui stabunt eo tempore coram Domino.* Præuidebant hic Moyses, quod Leuitæ in terra promissionis distinguendi essent secundum vices, & tempora ministrationem: quia non erat necesse eos omnes simul ministrare, sed ita distinguebantur, vt aliqui semper maneret in ministerio tabernaculi: illi autem qui ex deuotione ascendebant, manebant ibi continuo alijs recedentibus. *Partem ciborum eandem accipiet quam cæteri.* Leuitæ qui manifestabant præter ius decimarum quod habebant, adhuc accipiebant alias partes de his, quæ pertinebant ad iura sanctuarij: decimæ autem siue tempore quo seruiebant, siue quo non seruiebant dabantur, vt sustentarentur inde ipsi & familiæ suæ in ciuitatibus suis. *Excepto eo quod in vrbe sua ex paterna successione debetur.* Quia habebant domos, peccata, & iumenta, & aliqua supellectilia quæ debebantur ex successione hæreditaria, & illa non perdebant, licet non manerent in ciuitate sua. *Excepto eo quod in vrbe sua ei ex successione paterna debetur.* Hoc etiam potest referri ad decimas quæ debebantur Leuitis, & dicuntur deberi ex successione, idest hæreditarie: quia ex eo quod aliquis erat filius Leui tæ debebat habere decimarum partem, & sic videbatur ei esse ex successione paterna.

Et si dicas contra, quia dicitur excepto eo quod debetur ei in vrbe sua: quia aliud dicitur deberi in vrbe, quod propriè expectabant ad vrbem, sicut si essent aliquæ possessiones in vrbe. Respondetur, quod satis stat hoc cum decimis, scilicet, quod decimæ debebantur in vrbe, idest non debebantur Leuitæ solum quando ministrabat, vt patet de aliis partibus ciborum, quæ eis dabantur cum starent in loco sanctuarij. nam vbicunque starent ista dabantur, siue ministrent, siue non, siue in Sanctuario, siue in vrbe sua, vel vbicunque alibi.

Populorum doctrina. *Quando ingressus fueris.* Hic ponitur secundum principale, scilicet doctrina populorum. semper repetit præceptum de vitanda idolatria, siue directè, siue indirectè fiat, quia in hoc maximum periculum erat, & magna occasio propter consuetudinem quam in Aegypto cum idolatris habuerant, & propter ritus gentium quas expulsuri erant; ideo frequenti admonitione, & præmij, & pœnæ propositione oportebat hæc mentibus infigi, & explicantur hic multi modi, qui licet directe non sint cultus idolorum, tamen ad idem genus reducuntur. *Caue ne imitari velis abominationes.* Vocantur omnia ista abominationes, quia cum ista pertineant ad idolatriam, multum repugnant Deo. *Qui lustret filium suum ducens per ignem.* Lustrare idem

Quid sit lustrare. est, quod purgare. Et aliqui gentiles credebant omnia purgari per ignem: ideo homines in ætate parua factis

Mos Tartarorum. quibusdam cæremonijs inter ignes transire faciebant: & istum ritum obseruant Tartari, vsque ad præsentem diem, quia nullum extraneum hominem ad principem suum accedere sinunt, nisi eum prius inter ignes transire fecerint, quasi ibi purgetur, & in hoc attribuitur igni aliqua vis diuina, quod ad idolatriam pertinet.

Aliquis dicere posset, quod intelligeretur hoc de quadam immolatione quæ fiebat dæmonibus, de qua dicitur Leui. 20. quod homo qui dederit de semine sub idolo Moloch morietur, stque erat quoddam magnum idolum æneum, & inane, in cauatura autem interiori ponebatur magnus ignis, ita quod totum illud idolum exscandescere, & tunc pueri paruuli ponebantur in manibus illius, & cremabantur: & ne parentes puerorum audirent eiulatus morientium, concinebant in omnibus musicis instrumentis multum sonantibus, & faciebant magnas voces, atque fragores, quo expleto, mortuo puero, dicebant eum translatum ad Deos. Hoc autem fatua illa gentilitas extimabat a nequissimis illis sacerdotibus crudeliter defraudata.

Sed hoc non potest hic consonare: quia pueri qui sic offerebantur idolo Moloch moriebantur, isti autem qui lustrabantur per ignem non moriebatur, sed fiebat ignis, & inter duas ignes transibant pueri, & fiebant quædam

A cæremoniæ, quæ pertinent ad artem quandam piebi... tam, quæ vocatur pyromantia, & signatur hoc cum dicitur, non inueniatur in te qui lustret filium suum, idest purget, quod autem lustratur, i. purgatur non consumitur: etiam quia dicitur ducens per ignem. ducere enim transire est, & sic illi pueri aut puellæ transibant inter ignes incombusti. *Aut qui ariolos sciscitentur.* Ariolus & aruspex idem sunt, scilicet qui aspiciendo in aris aliqua futura prędicere conantur. Immolabant enim aliquod animal ad honorem alicuius idoli, & in visceribus maximè in præcordijs secundum quædam signa data in arte respiciebat, & iudicabantur: maximè ista inter gentes consuetudo antiquitus inoleuit: de hoc Lucanus libro primo in fine, & Seneca in tragædia quarta, quę dicitur Oedipus. *Et obseruet somnia.* Licet aliquando somnia vera significent secundum

B quasdam causas, ex quibus originem trahunt: sed quia vt communiter sunt ex quadam dispositione varia phantasiæ, vel ex dæmonum illusione: ideo credere eis superstitiosum est: quando autem licet per somnia iudicare super Gen. 40. cap. dictum fuit. *Atque auguria.* Idest inquisitiones alicuius futuri in auium volatu & garritu: extenditur tamen augurium ad multa alia communi nomine. *Nec sit maleficus.* Qui dæmones conuocet ad nocendum alicui, vt qui ad amorem per aliqua facta, & dicta dæmones inuocando aliquas personas sollicitant, vt quasi violenter ament quosque ad insaniam conuertantur de quibus diximus Exo. 22. cap. vel alio modo odium, vel amorem, seu damnum alicui personæ procurant. *Nec incantator.* Qui humanos sensus ludificat, vt videantur quæ non sunt, & alio modo vocatur apparitor a faciendo apparere.

C *Nec Phitones consulat.* Phiton vno modo signat dæmonem familiarem quomodocunque teneatur: in quo aliqua quæ nobis mirabilia videntur fiunt: sicut dicitur de phytonissa ad quam iuit Saul, quæ fecit mortuos apparere, vt patet 1. Reg. 28. cap. *Phyton quid sit & phytonissa.*

Alio modo Phyton est dæmon qui intra aliquem hominem loquitur, quo mouente aliqua futura habens prædicit: inquantum illi dæmones cognoscere possunt: habentes illum dicuntur phytonici, siue phytonissæ, sic dicitur Actum. decimosexto capitulo, quod quædam puella habebat phytonem, & clamans post Paulum & Barnabam dicebat, quia serui Dei sunt, & Paulus dixit, exi ab ea in nomine Iesu: & vocantur phytones ab Apolline, qui phitius a phytone serpente quem occidit dictus est, & in laudem illius victoriæ habentes sic nominantur, quia ipse

D Apollo, siue phædus, qui inter Gentilium deos plurima responsa dabat, in puellarum virginum subintras viscera eas loqui futura faciebat, vt ait Lucanus in tertio lib. *Nec Diuinos quærat.* Diuini sunt qui Dei reuelatione futura se præscire dicunt: cum tamen ex alia causa siue naturali, siue dæmonum hæc parua dicant. *Et quærat a mortuis veritatem.* Inuocando dæmonem, vt subintret corpus mortui, & ad aliqua respondeat: vel in ossibus mortuorum aliqua superstitiosa agendo. *Propter eiusmodi scelera delebit eos in introitu suo.* Leuiti. 18. capit. dicitur quod propter turpissima vitia carnis euomit eos terra: sed dicendum est, quod vtrunque genus peccati habuerunt, & omni malo pleni erant, nec est hoc contra ea quæ dicta fuerunt supra sexto capit. scilicet quod Deus in sola gente Israelitarum zelabat idolatriam, quia licet Deus

E nunquam aliquos Gentiles propter solam idolatriam destruxerit, tamen si propter aliud vitium delebat, etiam ibi simul idolatriam puniebant. *Perfectus eris.* Idest perfectè Deo seruiens vel adhærens. *Et absque macula.* Idest sine macula supradictorum, ita quod in nullo eorum maculeris: dictio Hebraica hic posita potest significare simplicitatem, & tunc dicitur. *Simplex eris cum Domino Deo tuo.* Idest non curabis scire futura, vel aliqua secreta quæ homines conatur scire per istas superstitiosas artes. *Taliter à Domino Deo tuo institutus es.* Idest Deus docuit te, quod nō sic faceres, ne audires augures, et diuinos. *Vel aliter institutus es.* i. nō indiges quod instituaris vel informeris de veritatib. occultis per incātatores & diuinos, quia Deus instituit te, i. docuit te aliter reuelando tibi futura, quæ tibi conueniunt per prophetas, vel sacerdotum inquisitiones, vt habetur Numeri 23. capit. non est augurium in

Iacob,nec diuinatio in Israel,temporibus suis dicetur Iacob & Israeli quid facturus sit Dominus,& patet ista expositio,quia immediate ponuntur conditiones prophetæ reuelantis.

Conditio prophetarum bonorũ, et quare promissi probata

Prophetam de gente tua. Hic ponitur tertiũ,scilicet cõditio prophetarũ, & primo ponit de bono, deinde de malo ibi. *Propheta qui arrogantia.Prophetam de gente tua, & fratribus tuis.*Demonstrat hic, quod non indigebant augurij nec maleficijs aliarum gentium,quia Deus suscitaret prophetam eis reuelantem futura, & de gente eorum,quia si de alia gente esset,non crederetur ei: quia suspectus esset, quòd eos ad idolatriam reducere vellet, & quod non a Deo, sed a dæmonibus reuelationes haberet. *Sicut me.* Ista sunt verba Moysi significantis quod prophetæ quos Dominus suscitaret,essent veri sicut Moyses, & denotat ly sicut similitudinem,sed non æqualitatem, G quia nullus propheta surrexit vltra in Israel, qui nosset Deum facie ad faciem in cunctis signis atque portentis,sicut Moyses,vt patet infra cap.vltimo. *Vt petisti a Domino in Oreb quando concio congregata est atque dixisti.* Ibi petietur a Domino, q̃ loqueretur eis Moyses, & non Dominus ne morerentur.*Vltra non audiã vocem Domini,& ignem hunc maximũ non videbo ne moriar.* Veritates super naturaliter cognitæ non reuelabantur Iudæis per artes superstitiosas,sed per ipsum Deũ, & Deus a principio per seipsum sine aliquo homine locutus fuit populo illi denuntians legem,& sic veritates occultæ reuelari debebant,erat enim modus ille manifestior, & non oportebat inquirere veritatem prophetiæ ex futuro euentu, ad sciendum verum vtrum propheta a Deo dixerit, quia ibi per signa diuinæ potentiæ clare constaret Deum dicere H hoc: sed Israel tertius petijt,quod non loqueretur eis Deus, sed Moyses, & non solum petierunt pro tunc, sed etiam pro futuris tẽporibus:quia credebãt q̃ quotiescunque Deus appareret,semper audierentur voces terribiles, & ignis magnus:ideo dixerunt. *Non videbo vltra ignem maximum, nec audiam vocem Domini ne moriamur.* Id est Domine rogamus te ne vnquam audiamus istam vocem, nec videamus ignem,ne moriamur. Et ex hoc petebant, quod non solum tunc loqueretur eis Moyses in persona Dei, sed quod quãdocunque Deus eis locuturus esset in futuris temporibus, per alium loqueretur, & sic prophetas pro omni tempore petiuerunt, qui sunt interpretes, seu relatores verbi Dei, & hic concedit eis Deus prophetas.*Bene omnia sunt locuti.*Idest bene dixerunt petendo prophetas,in quo fauet petitioni eorum. *Prophetã* I *suscitabo eis.* Quia ista litera responsiua est ad superiora dicta,scilicet tu autem a Domino tuo aliter institutus es, idest non debes inquirere veritatem a mortuis,vel per augures,aut incantatores,aut maleficos vel quoscunque similes, quia isti ideo sic inquirebant, quia non habebant aliam meliorem doctrinam, siue meliorem institutionẽ: tu autẽ quia aliter institutus es a Deo tuo,idest aliter edoctus, scilicet,quia docet te de veritatibus necessarijs per prophetas, & hac est causa quare subiungit. *Prophetam de gẽte tua,& de fratribus tuis suscitabit.*Necesse est.n. quod intelligatur hoc de propheta quolibet, postea a Deo mittendo, qui institueret populum in veritatibus, quas quærerent, & non cogerentur declinare ad ariolos, & cæteros incantatores: & dicitur. *Prophetam de gente tua.* Idest suscitabit Dominus vnum prophetam, & post K eum alium prophetam, & sic multos alios successiue. *De gente tua.*

Nota aliã continuationem, et intellectũ huius literæ obscuræ.

An de Gentilibus suscitauerit Deus aliquos prophetas, vel omnes fuerunt de Iudæis. Et de Sybillis.
Quæst. V.

SVscitauit Deus prophetas aliquos de aliis gentibus, sicut fuit Balaam: de quo Num.22.& 23.& 24.capit. qui propheta fuit,& ariolus: vt ibidem patet. Suscitauit etiam sybillas quæ fuerunt fœminæ multa futura prophetantes,& istæ fuerunt decem inter quas prima fuit sybilla Erithrea,quæ tempore Thola iudicis Israel fuit, scilicet anno a creatione mundi 3890.quando fuit bellũ troianum: hæc prophetauit Troiam bello perituram, & Ho F merum græcorum vatem, qui postea per multa tempora fuit,mendacia locuturum,vt ait Firmianus Lactãtius de natura deorum lib.1.cap.6. Huius enim multa dicta ecclesia canonizauit,& recitat,s.versus illos quos ipsa in græco scripsit, & quædam postea in exametros latinos conuertit. scilicet.

Iudicij signum tellus sudore madescet:
Et rex aduenies per secula cuncta futurus.

Et cæteri qui canũtur in matutinis natiuitatis,de his multa ponit August.de ciuit.Dei lib.18 ca.23. Fuerunt aliæ nouem sybillæ,scilicet sybilla delphica; alia Libyca, alia Samia,alia Cumea,alia Phrygia siue Troiana,alia Babylonica, alia Tyburtina:alia Cymeria. Omnium istarum libri in Capitolio Romano tempore Gentilitatis etiã magno tempore post Christum in Capitolio habebantur, & volentibus monstrabantur: soli autẽ libri Sybillæ Cumanæ occultabantur,quos solum licebat videre quindecim viris: de his Marcus Varro in libris Sacrorum,& Lactantius de natura deorum libro primo, capit.6.& Isidorus Ethymologiarum lib.8.cap.de Sybillis.De libris istarum Sybillarum mirabilia dicta de Christo habentur in libris 7.Lactantij de natura deorum,& interdum in libris Augustinis de ciuitate Dei: de his tamen prophetis Iudæi non curabant,quia non erant de gente sua. *Et fratribus tuis.* Istud non refertur ad populum Israel simul,quia totus populus non habebat aliquos fratres,nisi dicantur fratres Israel omnes qui erant de stirpe Esau,scilicet Idumei scilicet,quod sicut Iacob, & Esau fratres erant, ita quod omnes de stirpe Iacob essent fratres omnibus de stirpe Esau, & isto modo accipitur supra secundo capit. cum dicitur transibitis per terminos fratrum vestorum filiorum Esau,qui habitant in Seyr. & infra 28. capit. dicitur non abominaberis idumæum,quia frater tuus est, sed nõ potest accipi hic isto modo, quia non dicebat Deus,q̃ suscitaret prophetas de Idumæis,quia illis non erat credendũ, cum essent idolatræ,& semper essent suspecti de declinatione ad idolatriam: etiam non potest stare,quia in litera dicitur prophetam de gente tua, s. de Israelitis, est ergo locutio ista ad quemlibet de Israel, licet loquantur eis simul quasi dirigatur ad totam communitatẽ vox, & tunc bene dicitur quod Deus suscitabit de gente tua, idest de Israelitis, & isti erat vna gens, de qua erat quilibet qui erat de genere Iacob. *Et de fratribus tuis.* Idest de ipsis Israelitis;nam omnes Hebræi inter se fratres vocabantur, vt patet Leuit.25.& supra 15.cap. cum dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa:loquẽdo ergo ad quemlibet Hebræum erat verum,quod quando aliquis surgeret propheta de Hebræis, quod Deus suscitabat prophetam. *De fratribus tuis.* Idest de fratribus illius Hebræi ad quem dirigitur ista locutio:loquẽdo autem ad totum Israel,sicut interdũ fit in isto libro,non staret hoc. *Suscitabit Dñs Deus tuus.* Verba sunt Moysi instituendis totum Israel mostrando, quod non oportet eos inquirere veritatem a mortuis,vel alijs modis supradictis,quia prophetam habent. *Ipsum audies.* Idest, quicunque ille propheta fuerint audies illum,dum tamẽ a Deo missus sit, quod declaratur per signa quæ infra ponuntur, scilicet virum a Deo sit vel non. *Vt petisti a Domino Deo tuo in Orb.* Idest ipse loquebatur ibi tibi per se, & tamen territus fuisti audiens vocem eius, & petisti ne vnquam tibi loqueretur, sed quod loqueretur Moyses, & ipse audiret primo a Deo, & deinde recitaret coram populo, vt patet Exodi 20. & supra quinto, & hoc erat esse prophetam, sicut ergo ipsi tunc petierunt prophetam ad referendum eis verba Dei, & non solum erant eis necessaria verba Dei tunc, sed etiam in futuris generationibus:ideo non solum erat eis necessarius tunc propheta,sed etiam post; & ideo dicit Moyses. *Suscitabit.* Idest post me multos alios suscitabit Deus, qui eodem modo tibi verba Dei enuncient. *Quando concio congregata est,* Idest in die quo totus Israel congregatus fuit ad audiendum præcepta Dei in voce tubæ,vt patet Exodi 19. capi. quia incipiente sonitu tubæ eduxit Moyses omnẽ Israel de castris,& eduxit illos ad radices mõtis: concio dicitur populus siue totum concilium congregatum,& a concio ne dicitur concilium, & a concione dicitur principatus cōcio-

Concio. Concionator. concilium quid.

concionatiuus de quo Arist. 3. Pol. c. cap. 1. quòd oportet participare omnem ciuem saltem principatum concionatiuum, idest quòd habeat vocem in concione, sine ei nihil quantum ad facta communitatis: etiam ex hoc vocantur concionatores qui loquuntur ad totum populum, scilicet ad totam concionem, & sic Salomon vocatur Concionator in libro Ecclesiastes: quia Ecclesiastes in græco idem est, quòd Concionator siue loquens ad concionem latine, & hoc signat litera Hebraica, quæ dicit hic. *In die populi.* Idest in die quando totus populus congregatus fuit, & licet isti non petiuissent, quòd loqueretur eis Moyses, & nõ Deus: tamen Deus non loqueretur amplius, quia Deus solum volebat eis loqui per se decem præcepta, cuius ratio late habetur Exodi. 20. ca. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti.* Istud dictum habetur supra c. 5. cum dicitur: tu magis accede & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea. quod cum audisset dominus ait ad me: audiui vocem verborum populi huius quæ locuti sunt, & bene omnia sunt locuti: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea? Potest autem hoc intelligi dupliciter vno modo, quòd Deus dixerit, quod bene sunt locuti isti Hebræi, quia dixerunt quod facerẽt omnia quæ mandaret Deus, & hoc declarat cũ dicit: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiãt mandata mea?

Duplex litera expositio.

Alio modo quòd referatur hoc ad illud, quod hic dixerunt Hebræi, scilicet quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses: & sic dicit Deus, quòd bene sunt locuti, idest rem rationalem petunt: ideo exaudiuit Deus petitionem eorũ, & secundum istum sensum concordat litera ista superiori, scilicet. *Ipsum audies, vt petisti a Domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est atque dixisti, vltra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non ne moriar.* Et tunc sequitur litera, scilicet. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti.* Idest bene petiuerunt: ideo sic faciam, & sic apparet in litera immediate sequenti, scilicet. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum.* Si autem referatur ad sensum priorem, scilicet quòd Deus diceret istos bene locutos, quia dixerunt quòd omnia mandata Dei custodirent: non est aliquo modo ad propositum literæ huius de dando eis prophetam, & tunc dicet aliquis quòd non accipitur istud dictum secundum eandẽ sententiam supra 5. c. & hic respondetur, quòd ita accipitur: quia ista litera vbicũq; ponatur, siue hic, siue ibi, duos istos sensus simul importat, & patet, quia dicitur. *Bene omnia sunt locuti.* Quasi dicat, quòd non solum locuti fuerunt Iudæi vnum, sed multa, & omnia illa recte dixerunt: fuerunt autem ista duo.

Primum erat, quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses, siue aliquis propheta loco Dei. Secundum fuit, quòd oĩa quę diceret ille propheta à Deo custodirent, & vtrũq; erat bene dictum: ideo dicitur, quòd bene omnia sunt locuti. *Prophetam suscitabo.*

Vtrum tota ista litera a principio vsque in finem diuersimode partibus suis exponenda sit, scilicet in vna parte de Christo, & in alia de prophetis alijs, vel intelligatur secundum sensum literalem simul de Christo, & quolibet alio propheta bono. Quæstio. VI.

Satis notum est, quòd litera intelligitur de quolibet propheta, quẽ Deus suscitaret post Moysen. Sed quia Doctores nostri exponunt de Christo, vt satisfiat vtrique, diuidunt istam literam, scilicet ab illo loco, prophetam de gente tua, vsq; ad istum locum exponunt de quolibet propheta, qui venturus esset & eruditurus Israelitas: & ab isto loco vsque ad illum locum, propheta autem qui arrogantia, exponunt de Christo. Sed non conuenit hoc vllo modo.

Primo quia ista verba non differunt aliquo modo, quia vnum est repetitio alterius, & est vnum probatio alterius, quia Moyses loquens ad populum dixit ista prima, scilicet prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus, ipsum audies: sicut petisti a Domino Deo tuo in Oreb: ecce qualiter iste propheta, de

A quo est Moyses locutus, hic est propheta quem petijt Israel, siue vnus, siue multi: & tunc inducitur Deus consentiens istorum petitioni cum subditur. *Et ait dominus ad me bene omnia sunt locuti.* Idest recte fecerunt petere aliquem qui loqueretur eis loco mei, & sequitur: prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ergo ad superiorem prophetam refertur, & sic necessario est idem propheta. Item quia infra dicitur propheta qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non mandaui illi &c. in quo loquitur de malis prophetis: siue qui se prophetas fingunt, cum tamen non sint, ergo in superioribus, scilicet hic videtur, quòd dabat regulam de veris prophetis: aliàs si litera ista intelligeretur de vno solo, & postea poneretur regula de omnibus malis, esset quoddam deliramentum, cum istæ regulæ poni deberent quasi de contrarijs. Necessario ergo dicen-

B dum totam istam literam debere claudi sub vna sententia, & ad quem refertur vna pars, refertur alia. Dicendum enim quòd tota ista litera intelligitur de quolibet propheta quem Deus mitteret ad erudiendum Israel, & ponuntur duæ regulæ, scilicet vna regula de bono propheta, & alia de malo propheta. Dicendum etiam necessario quòd ista litera intelligitur tota de Christo a principio vsque ad locum illum. Propheta autem qui arrogantia, ita quòd non diuidatur litera. Et hoc quia ipse Christus testatus est hanc auctoritatem de se intelligi, vt patet Ioan. 5. c. cum dicitur: si enim Moysi crederetis forsitan crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: si enim illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? Etiam patet hoc Luc. 24. cap. cum enim Christus in specie peregrini duob. discipulis euntibus in Castellum Emaus

Doct. expositio & opinio.

C declararet, quòd oportuisset Christum pati omnia ista, & prædicare, & facere omnia alia, & hæc prophetarum testimonijs comprobaret dicitur, & incipiens a Moyse & omnibus prophetis interpretabatur illis, quæ de ipso erãt in omnibus scripturis: in his autem duabus scripturis dicitur, quòd Moyses aliquid prophetauit de Christo, sed si requirantur omnes quinque libri sui, non reperietur aliquid quod applicari possit ad Christum nisi hoc. Et si forte aliquis proteruiat dicens, quòd alia loca sunt in quibus Moyses locutus est de Christo. s. in omnibus sacrificijs, & cęremonijs alijs, quæ signabant Christum futurum, cum essent vmbra futurorum bonorum, & manifestatur hoc Ioan. 19. c. vbi beatus Ioannes interpretatur ea quę Moyses dixit de sacrificio agni paschalis esse de Christo intelligenda: nam cum dixerit, quòd ad Iesum cum venissent non fregerunt ei crura, subiungit: facta sunt hæc vt imple

In omnib. 5. libris Moysi nõ reperitur aliqua prophetia in sensu literali de Christo, nisi hæc.

D retur scriptura os non comminuetis ex eo: & tamen hoc dixerat Moyses, vt patet Exodi 12. cap.

Respondetur quòd Moyses & aliæ scripturę loquuntur de Christo dupliciter aut clare. s. in sensu literali & principali, aut in metaphoris quibusdam, quæ ad aliud modum & sensum videntur trahi principaliter saltem in cortice literæ.

Si autem accipiatur iste secundus modus: dicendum quòd Moyses in multis loquitur de Christo, quia quasi omnia quę de sacrificijs & similibus cęremonialib. dicuntur, ad Christum trahuntur, aut trahi possunt. Accipiendo primo modo non est aliquis locus in toto pentatheuco Moysi qui loquatur de Christo, nisi iste, ita quod sint verba Moysi. Dico autem propter locum illum qui habetur Genes. 49. capitul. scilicet donec veniat qui mit-

E tendus est, scilicet Messias vbi declaratum est, cum ista verba non sint Moysi: sed Iacob annuncianti filijs suis futura.

Quòd autem de ista auctoritate Moysi intellexerunt euangelistæ duo: patet quia in sermone beati Petri quem fecit ad Israelitas, vt patet Actu. 3. capitulo, cum probare vellet per Moysen Christum Iesum fuisse promissum in lege, allegauit istam auctoritatem dicens, Moyses quidem dixit: quoniam prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam meipsum, audietis iuxta omnia quæcunque fuerit locutus vobis. Et si quæras, quomodo ergo importat ista littera hos duos sensus? Dicet forte aliquis quod vnus est metaphoricus.

Doct. respon. quod intelligatur ista litera de quacunque bona propheta, & de Christo etiam.

Respondetur quòd non potest stare, quia in metaphoris non est arguere: tamen beatus Petrus arguebat in hac litera contra Hebræos, & Christus eodem modo. Dicendum ergo quòd sensus literalis est vterque: nam vna litera bene potest importare duos sensus, cum vnus subordinatur alteri per modum quem declarauimus Exodi 12. cap. Est autē sensus huius literę, quòd Deus mitteret prophetas bonos, qui erudirent Israel, & loquerentur ei verba, quæ a Deo audirent, & quia nullus ita excellenter facturus erat hoc, sicut Christus, voluit principaliter hoc de Christo intelligere, & ad istum sensum protulit Moyses super quem Christus fundabatur in arguendo. *Prophetam suscitabo eis*. Iudæi doctores volunt quòd iste propheta fuit Iosue: quia post Moysen nullus propheta immediatior fuit quàm Iosue cui sæpe Deus locutus est, vt patet Iosue primo. & 5.6.7.8. & quasi in omnibus capit. Doctores nostri, vt communiter dicunt esse Christum, qui per excellentiam fuit propheta, & ad quem omnes prophetæ dirigebantur. Quod non negatur, sed intentio literæ non videtur. Ad hoc ergo videtur dicendū aliquibus quòd nō intelligatur litera ista de aliquo vno propheta, siue Iosue, siue quolibet alio, vel etiam Christo: sed intelligitur de quolibet propheta quem Deus post Moysen suscitaret: quia conditiones istius prophetæ in quolibet reperiūtur. Et patet hoc: quia si intelligeretur de vno propheta quicunque esset ille, non satisfaceret intentioni petitionis Israel: quia ipsi petierunt ne vltra viderent ignē, & audirent vocem Domini: si autem Deus vnum prophetam eis promitteret, de quo ista intelligerentur, oporteret ante illum vel post illum Deum loqui eis in igne, & voce terribili. Et si dicas, quia non sequitur: quia Deus promittebat vnum specialiter, & tamen daturus erat plures, quos non promittebat, & sic nunquam loqueretur eis in igne.

Sed non stat hoc: quia dato quòd solum vnus promittebatur, dato quòd plures & semper futuri essent: tamen non potest litera concordari: quia dicit hic Moyses quòd dardo istum prophetam satisfaciebat petitioni eorum, scilicet, quòd non viderent vltra ignem maximum: nec audirent vocem Domini: quia ille propheta si vnus esset, non duraret semper. Item non concordat superiori intentioni literæ: quia Deus dixit se daturum prophetam, vt reuelaret eis secreta quæ audiret: sed non sufficeret, quia mortuo illo, vel nondum nato quærerent augures & diuinos: cum non haberent alium respondentem. Ea quæ supra dicuntur vera sunt: sed ista auctoritas principaliter intelligitur de Christo, vt inducitur Actuum 3.cap. *Et ponam verba mea in ore eius*: Ita vt ipse propheta esset tantum instrumentum, Deus autē loqueretur, & ideo cogebantur aliquando prophetæ loqui nolentes, vt patet de Balaam Numer. 23. capit. quod non contingeret si ipse propheta semper moueret instrumenta ad loquendum: quia tunc esset principale agens, & non cogeretur, & tamen ex hoc non tollitur quin prophetę intelligant quæ dicunt, quia non sunt sicut arrepticij qui sunt pure instrumenta, & hoc putauit Montanus hæreticus, quem reprehendit beatus Hieron. vt habetur in prologo super Abacuch. *Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo*. Dicendo, hęc dicit Dominus: alia autem quæ non loquebatur in nomine Domini, idest vt propheta, non tenebantur audire. *Audire noluerit*. Contemnendo vel repugnando sicut faciebant prophetæ mali, qui repugnabant prophetis Domini, & percutiebāt eos, vt Sedechias, qui fecit cornua ferrea percussit in maxilla Micheam prophetam Domini, vt patet 3. Reg. 22. cap. Et Hieremias sæpe percussus est, & alij prophetæ, vt patet in multis locis. *Ego vltor existam*. Scilicet talem virum temporaliter vel æternaliter puniendo.

Applicando autem istam literam ad Christum, de quo principaliter loquitur sic expones. *Prophetam suscitabo eis*. Scilicet Christum Iesum, qui fuit propheta & plusquam propheta, & hoc intelligendum est quātum ad eos inter quos Christus conuersabatur. nam sicut prophetæ Diuina reuelatione cognoscebant veritates alijs hominibus incognitas, & reuelabant eas hominibus: ita Christus multas veritates reuelabat, & abundantius quàm alij prophetæ, & quia quando aliquis dicebat aliquid a Deo accepisse,

Christus non erat propriè propheta.

F & postea confirmabat illud miraculorum operatione, credebatur esse propheta, sicut hic patet, ita cū Christus multa doceret, & multa signa faceret, quæ alij nunquā fecerunt, sicut ipse Christus dixit Io. 15. c. si non fecissem eis opera quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nūc autem viderunt & oderunt, & ipsi Iudæi sępe assistentes signis quæ faciebat Iesus ad confirmationē doctrinę suæ, dicebant quia nunquam tale factum est in Israel: propter hęc ergo sępe vocabant eum prophetam, vt patet Matth. 16. & alibi sæpe dicebant Iudęi de Christo, propheta magnus surrexit in nobis, & ipse Christus se prophetam vocauit, vt patet Matt. 13. cap. cum de se locutus, q̄ non honoraretur inter cognatos suos ait. non est propheta sine honore, nisi in patria sua: licet Christus faceret omnia quæ faciebant prophetæ, & diceret omnia quæ dicebant prophetæ: propriè tamen propheta non erat, quia propheta est, qui suscipit aliquas reuelationes a Deo, quando actualiter eleuatur intellectus eius supernaturaliter ad contem-

G plādum aliquas veritates supernaturaliter cognoscibiles: Christus autem nō sic eleuabatur, nec ab alio suscipiebat reuelationem: cum ipse Deus verus sit, qui omnia reuelaret, etiam quia lumen propheticum est ænigmaticum aliqualiter, & imperfectum: quia prophetæ pauca cognoscebant, & multoties videbant aliquid, & quęrebātur ab eis, & ne sciebant: sicut patet de Helisęo. 4. Reg. 4. cap. quando venit ad eum mulier cuius filius mortuus erat, & dixit ad famulum suum Giezi dimitte illam: quia anima eius in amaritudine est, & Dominus celauit a me, nec indicauit mihi, & sic in alijs locis: Christus autem omnia cognoscebat, quia vere Deus erat, & cognoscebat voluntates hominum quas prophetæ non cognoscebant, vt patet Ioan. primo cap. cum dicitur ipse sciebat quid erat in homine, & dicūt de eo euangelistę, quòd Iesus sciebat omnia quę

H ventura erant super eum: non ergo propriè est propheta Christus, licet eis qui eum Deum esse nesciebant, propheta esse videbatur: si tamen cognosceretur, non vocaretur propheta: sicut nullus Iudęorum Deum prophetam vocaret: loquitur tamen scriptura quantū ad hominum apparentiam propter similitudinem aliquorum actuū. *Suscitabo eis*. Propria locutio est valde ista. nā quandocunq; aliquis homo naturaliter aliquid facere non poterat, & ad illud faciendum eleuabatur supernaturaliter dicebatur suscitari, quia a se non mouebatur, sed ab alio: omnia namque quæ Deus nobis facit intellectū nostrum, aut voluntatem erigendo, suscitationes quædā sunt: & sic quando Deus ponebat in corde alicui viro, vt pugnaret pro gēte Iudæorum quæ affligebatur ab hostibus, dicebatur eū suscitare: sic patet Iudic. 3. c. cū dicitur suscitauit eis Deus

I Saluatorem nomine Aioth: & iterum suscitauit eis Saluatorem nomine Othoniel: prophetę autem propriè suscitabantur, quia eleuabatur intellectus eorū per lumen diuinum ad cognoscendas quasdā veritates, quas naturali vigore cognoscere non valebant. Christus autē abundantius suscitatus dicitur: quia in prophetis alijs sola illa eleuatio intellectus ad contemplandas veritates illas erat supernaturalis, cętera autem naturalia erāt: quia nihil magis quā alij homines habebant: Christus autem non quidem accipiendo pro supposito diuino, quod æternum & increatū est, sed accipiēdo pro illo homine assumpto, est suscitatus magis a Deo quàm alij homines, quia supernaturaliter formatus est nullo virili semine agente. supernaturaliter ad verbum assumptus est natura hoc nōn potente; immo nec intelligere valente: quicquid autem in eo factum est, supernaturaliter operatum est. de medio Israelita-

K rum Deus alios prophetas suscitabat, sed nullum magis quàm istum suscitauit: quia in nullo tanta supernaturaliter operatus est. *De medio fratrum suorum*. Idest, nō fuit Christus de Gentilibus, sed de fratribus ipsorum Iudæorum: cum enim esset de progenie Iudæorum, dicebatur esse frater cuiuslibet Iudæi, vel de fratribus cuiuslibet Iudæi: fuit enim de tribu Iuda, vt patet Matth. 1. capit. & Luc. 3. cap. *Similem tui*. Hoc refertur ad Moysen, scilicet quòd Christus futurus erat, sicut Moyses, & hoc potest intelligi dupliciter. Vno modo quātum ad naturam, scilicet q̄ sicut Moyses erat homo, ita Christus esset verus homo: hoc tamen non multum videtur intelligere litera,

Duplex litera expositio.

quia

quia satis innuebatur Christum esse hominem cùm diceretur, prophetam suscitabo de medio fratrum tuorum: nam qui ex hominibus nascebatur, necessarium erat, vt homo esset.

Alio modo intelligitur, quòd sicut Moyses erat maximus inter prophetas, cui Deus clarius & pluries apparebat, vt patet infra 34. & Num. 12. cap. ita Christus abundantius cognosceret quàm omnes alij prophetæ. *Et ponam verba mea in ore eius.* Deus dicitur ponere verba in ore Christi: quia ipse Christus est verbum patris, & nihil ei magis conuenit quam patrẽ gignentem, & seipsum manifestare: sic facit verbum nostrum, quod nos loquentes & seipsum manifestat, & sic dicit Christus Ioan. 5. capit. quod nihil loquitur, nisi quæ vidit & audiuit apud patrẽ, licet autem in ore aliorum prophetarum verba Dei posita fuerint, in nullo tamen ita propriè posita sunt, sicut in hoc cum ipse sit verbum patris. *Loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi.* Nam nihil loqui omittebat per timorem aut iniustum amorem, sicut homines imperfecti faciunt: etiã dicebatur loqui omnia quæ præcipiebat Deus, quia nihil de corde suo confingebat, vt patet Ioan. 5. cap. *Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo.* Dicitur loqui Christus in nomine Dei, vel aliquis propheta, quando dicit hæc mandat fieri Deus: aut ista dicit euentura, vel hęc testatur fuisse. *Audire noluerit.* Idest noluerit obedire exequendo mandata eius, aut assentiendo eis quæ credi mandabat. *Ego vltor existam.* Quia Deus puniet æternaliter cum mortaliter peccent repugnando Christo. *Propheta qui arrogantia.* Hic agitur de malo propheta. *Voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi, vt diceret.* Vt si Deus aliquid vni prophetæ reuelet. Et alius primo ab illo tacite audiens alijs illa dicat tãquam sibi a Deo dicta. Et hoc propter arrogantiam, s. vt glorietur Deum sibi fuisse locutum, vel forte vt sub isto colore aliquid lucretur. Si autem aliquis aliqua falsa confingat, & alijs tanquam Deus mandauerit, hęc dicit, siue ad iactantiam, siue ad lucrum, non dicitur loqui in nomine Domini. *Aut ex nomine alienorum deorum.* Idest quod dicat aliqua, quæ non sunt reuelata a me, sed ab alienis diis, idest a dęmonibus. Non est intelligendum, quod aliquis propheta loquatur in nomine deorum alienorum dicendo hæc dicit Astaroth vel Phegor, quia tunc non audirent eũ Iudæi, sed mox lapidarent eum: nec de propheta huius aliquod dubium esse poterat. Dicitur autem aliquis propheta locutus ex nomine alienorum deorum, cùm aliqua loquitur per responsum dæmonum, vt potè quia est augur, & aliquid aspexit in garritibus auium, & dixit scitote, quia tale quid euenturum est, aut si ariolus, & respexit in visceribus animalium occisorum, & hæc prænunciet euentura tanquam ei Deus dixisset, etiã si non dicat se loqui a Deo dicens, hęc dicit Dominus, incurrit pęnam huius legis: propriùs tamen intelligitur hoc cum sciretur de aliquo, quod erat ariolus, vel magus, aut habens phitonem, & ab illo inquireret veritates aliquarum rerum, & postea diceret: hæc dicit Dominus, & tamẽ dixisset sibi phytonicus spiritus dato quòd illud euenisset, mori debebat iste propheta: si autem quispiam in tantam prorumpens insaniã diceret: hæc dicit vobis Deus Astaroth, vel Belphegor, aut quisquam alius loquebatur clarissime in nomine alienorum deorum, & de hoc non est dubiũ quod confestim mori debebat. *Quod si tacita cogitatione.* Hic respondet Deus dubio, quod insurgere poterat de cognitione prophetæ, an ex Deo sit. *Hoc habebis signum.* Scilicet, quòd si ea quæ prędixerit propheta non euenerint, non locutus fuit Deus illa, quia Deus mentiri non potest; quę ergo prędixit euenient. Sed in hoc considerandum erat, vtrũ propheta conditionaliter an absolute locutus fuisset, & an assignasset tempus an non, & secundum hoc poterat de eo iudicari. *Sed per tumorem animi sui confinxit.* Idest ex superbia, vel appetitu honoris, vt alij eum extollant.

Conditiones malorum prophetarũ.

An propheta falsus loquebatur nomine deorum alienorum.

In quo cognoscitur propheta falsus a vero, & aliqua regula circa hoc. Quæst. VII.

ET notandum, quod non conuertitur ista regula, scilicet, quod quandocunque non euenit quod prædi-

A ctum est, quod propheta non est a Deo: sed non valet euenit, quod dictum est, ergo est propheta a Deo, quia aliquando dæmonum prophetæ signa vera prædicunt. Etiã quia a fortuna aliquis verum dicere potest, quia sicut contingit, quòd id quod aliquis de futuro prænunciat sit falsum, ita contingit esse verum: non cõcludetur ergo ex his quæ accidunt veritas prophetiæ: dantur autem duæ regulæ ad cognoscendum aliquem esse falsum.

Prima, quod non dicat aliquid contra cultum Dei, vt si dicat quod Deus mandat coli deos alienos, & non solũ si mandet hoc, sed etiam si dicat vel mandet aliquid contra legem: quia constat legem esse veritatem inuiolabilẽ, quia a Deo dictam: Deus autem sibi ipsi non contradicit. Sed contra hoc arguitur: quia aliqui prophetę contra legem dixerunt & fecerunt, vt patet de Dauid qui sacrificauit in area Ornam Iebusæi, vt patet 2. Regum vlt. capit.

B cùm tamen prohibitum esset in lege sacrificia facere extra atrium tabernaculi, vt patet Leuit. 17. & supra 12. capit. Et Helias bonus propheta dicebatur, & tamen induxit populum, vt sacrificium fieret in monte Carmelo, vt patet 3. Reg. 18. c. Ad hoc respondetur, ꝙ aut propheta dicit aliquid quod cõtradicit alicui quod affirmatur esse in lege, aut mandat, vel persuadet fieri aliquid contrariũ ei, quod in lege mandatur. si primo modo propheta est singulariter malus, quia eã quæ affirmantur esse in lege immobiliter sic sunt: ideo contrarium semper falsum est: vt si aliquis propheta diceret, quod Deus non creauit mundum, vel non eduxit Israelem de Ægypto, quorum opposita asseruntur in sacra scriptura, & quantumcunque paruum esset quod ille propheta negaret: vel si negatum est in scriptura, & illud affirmaret malus esset, vt si diceret, quod Salomon non fuit filius Dauid, & omnes tales hæretici vel infideles vocantur diuersimode. Si autẽ aliquid mandaret, vel persuaderet fieri, quod in scriptura veta-

C tur, aut illud est malum simpliciter, aut malũ solum, quia prohibitum: si autem est malum simpliciter, tunc propheta ille malus iudicatur, vt si mandet accipere vxores alienas, vel colere idola quæ in lege prohibentur, & de se mala sunt: de hoc supra 13. cap. quia nullo casu sibi credendum est etiam si signa faciat.

Et si dicas de illo propheta qui inspiratus a Deo mandauit alteri, quod percuteret ipsum gladio, vt patet 3. Regum 20. cap. & non fuit iudicatus malus propheta: tamẽ percutere alium gladio simpliciter malum est, quia est cõtra pręceptum decalogi. Respondetur, quod licet occidere & percutere de se malũ sit, tamen in aliquo casu iustificari potest, vt si sit aliqua causa iusta occidendi, vel vulnerandi: sic autem erat hic, quia iste propheta mandabat al-

D teri, quod percuteret eum: ideo percutiendo sine praua intentione, nec peccatur contra Deum, nec percusso aliqua paratur iniuria, immo ille qui percutere prophetã istum noluit peccauit, quod patet, quia propter hoc a Leone occisus est, vt patet eodem cap. non est autem sic de adulterio, vel adoratione idolorum, quia in nullo casu iustificari possunt, nec valet si arguatur de Osea: quia dictum est sibi accipere vxorem fornicariam, & fac filios fornicationis, quia in hoc non mandatur Osee, quòd fornicetur, sed quòd accipiat in vxorem mulierem quæ fornicaria erat, & habebat filios natos in fornicatione, & illos fecit suos filios Osee adoptando eos. Et iste intellectus conuenit literæ & figuræ: literæ quidem, quia dixit Deus accipe vxorem: si ergo vxor sua efficiebatur, non poterat ex ea fornicationis filios facere, sed legitimos.

E Item, quia Deus volebat per hoc signare, ꝙ Iudæi non erant filij sui, quia seruiebãt idolis: sed ipse adoptauit eos abstrahẽdo a cultu idolorum: patet iste sensus per illa quę sequuntur in illo 1. cap. de hoc magis diximus super prologum primum Gen. s. super epist. ad Paulinum, in cap. 7. eiusdem prologi. Si autem illud quod mandat, vel persuadet est malum, quia prohibitum, tunc distinguendũ, quia aut propheta ille qui mãdat vel facit, est approbatus per alia præcedentia, & veritates, ita quod non præsumi posset de eo, ꝙ hoc ad malum finem, tunc iudicabitur de eo, quod est bonus, & quod hoc ex Dei dispensatione facit ad maiorem laudẽ Dei: sic est de Dauid, de quo arguebatur, quia ipse approbatus erat a Deo testimonio Samuelis,

vt patet 1.Reg. 16.cap. & in multis alijs operibus gloriosis. Sic etiam de Helia præsumebatur, quia omnes eum in sanctum prophetam habebant, quia eum solum vocabant eo tempore prophetam domini, & quia sciebant, quia precibus eius tribus annis, & dimidio non pluit, vt patet 3.Reg.17.cap. & Iacob.5.cap.

Item, quia videbat totus populus, quòd ipse disceptabat contra prophetas Baal, vt dimitterent idolatriam: nõ erat ergo verisimile, quòd ipse ibi ad cultum idolorũ immolasset ad confutandam prauitatem idolatrarum, quæ aliter congrue confutari posse non videbatur: si autem illi qui ista faciunt vel dicunt, sunt tales qui nõdum per aliqua facta approbati sunt, si talia dicant vel faciant eis credendum non est, sed magis repugnandum, vt patet de nouem tribubus, & dimidia, quæ pugnare voluerunt contra duas & dimidiam, quia ædificauerat altare extra locum quem Deus elegerat, & per hoc præsumebantur cõtra eas, quòd idolatrare vellent, vt patet Iosue.22.cap. Et si arguatur, quia Gedeon ædificauit altare Domino sub quercu, & obtulit sacrificium ibi, vt patet Iudic.6.cap. Et non fuit ei imputatum ad malum, cum tamen Gedeon nondum esset approbatus nec famosus in Israel.

Respondetur quòd factum Gedeonis fuit approbatum post per mirabilem liberationem de manu Madianitarum, vt patet Iudic.7.cap. ideo altare illud quod fabricauit mansit in magna reuerentia per multa tempora post, vt patet Iudic.6.cap. si vero non secutum fuisset illud miraculum, non fuisset approbatum factum Gedeonis. Secunda regula est, quod quando propheta prædixerit signum futurum, & non euenerit, non fuit a Deo prophetia, quia Deus fallere nescit, nec quod vult potest non euenire. Sed contra hoc arguitur: quia multa Deus per prophetas dixit, quæ non euenerunt, vt patet de morte Ezechiæ quam prædixit Esaias, sed non euenit, vt patet tertium Regum 20.cap. & Esaiæ 38. sic etiam Ionas prædixit destructionem Niniuitarum, vt patet Ionæ 3, sed non facta fuit, & Hierem.18.capit. habetur subito loquar de gente, vt ędificem & plantem: deinde subditur, quòd etiam subito conuertetur ad furorem suum, vt destruat & euellat. ergo variabuntur dicta prophetarum, & tamen non vocantur isti prophetę mali.

Aliqui volentes defendere regulam dicunt, quod semper prophetia boni prophetę completur, & ad obiecta dicunt, quòd istæ prophetię completæ fuerunt, & si non literaliter, tamen spiritualiter, ita quod Niniue destructa fuit, & Ezechias mortuus fuit peccato. Sed hoc non potest stare, quia si prophetiæ omnes complerentur, non diceretur Deus mutare sententiam: sed hoc falsum est, vt patet Hierem.18.cap. quia totaliter Deus mutare sentẽtiam dicitur. Et si prophetia dicta de Ezechia completa fuisset, non dixisset Deus; quia audiui orationem & lachrymam tuam: ecce sanaui te, & addidi 15. annos vitæ tuæ.

Et si dicatur, quòd ista prophetia non fuit completa literaliter, sed spiritualiter: ista autem argumenta fiunt de sensu literali. Respondetur, quòd non potest stare, quia si cõpleta fuisset in sensu spirituali, oportet quod in illo intellexisset propheta proferens, alias si intelligeret in alio in quo non compleretur, mentiretur propheta: sed propheta non intendebat sensum spiritualem, quia timens tristaretur de non impletione, sed Ionas respiciens ciuitatem Niniue non subuerti dolebat dicens, melius est mihi mori quam viuere, quia non videbat impletum quod dixerat, vt patet Ionæ 4.capit. ergo non intelligebat in sensu spirituali. Item quia si liceret dicere compleri prophetiam aliquam in sensu spirituali, tolleretur omnis certitudo prophetiæ, & non posset distingui inter verum prophetam, & falsum quod est contra dictum textus. Et patet consequentia, quia nulla prophetia tam erronee dici posset quæ aliquem sensum spiritualem non reciperet, quia Hebræi dant sensum spirituale dictis Talmud, quibus nulla falsiora & irrationabiliora esse possunt. Dicendum ergo quod ea quæ dicunt prophetæ, vel quæ Deus dicit non complentur, quia Deus ita res dicit, vt cognoscit. Aliquando Deus dicit aliqua quæ secundum sui alti consilij determinationem nouit futura, & ista quia a causa immutabili emanant, sic erũt, nec vllo modo muta-

Quare quandoq ea quæ propheię, vel Deus dicit non cõplentur.

F buntur, & istę vocantur prophetiæ prędestinationis. Alio modo Deus dicit aliqua euentura esse per prophetas, secundum quod cognoscit ea dependere ex suis causis particularibus, licet aliter sit in intellectu Diuino: nec in hoc est aliqua fictio vel falsitas, licet non dicat secundũ quod est in intellectu suo determinatum; dicit tamen secũdum quod est in suo intellectu cognitum a causa particulari dependere, licet ipse prænoscat futuram causæ mutationẽ: ideo non sequitur idem ordo efficiendi, & vocatur ista prophetia comminationis, quia non sic fiet, sed sic futurũ Deus cõminatur: & de hac dicitur cõiter noueris mutare vitam, noueris mutare sententiam. Et modi cõmunes loquendi obscurant multum istã materiam, quia videntur aliquo modo ponere aliquam mutabilitatem in Deo, licet hoc non intendant: quia nullo modo sentẽtia Dei, vel

G id quod Deus dicit mutabile est, sicut enim si aliquis iudex diceret alicui accusato, secundũ tua crimina, quæ hic proponuntur, tu meteris suspendi, in hoc nihil sententiat, & ideo si ille non suspendatur, non mutatur aliquid de verbo iudicis. Si tamen iudex dicat, ego sententio te suspendi, ista est vere sententia & si hęc non cõpleatur, mutatur aliquid de verbo iudicis dicto: sic est in Deo si Deus dicat alicui, secundum tua peccata præsentia mortẽ mereris temporalem, siue subuersionẽ, propter hoc tamen non dicit, quòd subuerteretur, vel ꝙ morietur: si tamen Deus diceret ego iudico te moriturum in breui, ista sententia est. Sic enim est de his, quę Deus dicit nobis vel comminatur, quia quando Deus aliquid secundum suã determinationem futurum esse cognoscit, & illud prædicit, sentẽtia est Dei: quando autem Deus aliquid secundum cõne-

H xionem particularium, prædicit esse futurum, nõ sententiat illud futurum: sed dicit, quod sic futurum esse præsens causarum cõnexio requirit. Et ad istum sensum reducuntur omnes istæ propositiones cum dicitur: morieris, & non viues. est sensus tua infirmitas nunc requirit, ꝙ moriaris, & non viuas, & cum dicitur 40. dies & Niniue subuertetur: est sensus præsentia peccata Niniuitarum requirunt, quod vsque 40. dies subuertatur ciuitas: si autem Niniue non subuersa fuit, vel Ezechias non fuit mortuus, nihil magis mutatũ est in verbo Domini quàm si nunquã dixisset. Et sic prophetia Esaiæ & Ionæ nõ fuit falsa, quia verba prophetarum sequuntur eum intellectum quem Deus intendit, quia Deus per prophetas loqui dicitur, vt patet isto cap. Et sicut veritas vel falsitas alicuius propo-

I sitionis debet iudicari ad intentionem proferentis, sic verba prophetarum, cum a Deo sint, secundum Dei intentionem veritas eorum iudicanda est? Et licet propheta intelligat quid significant ea quæ ei reuelantur, & sciat quod Deus ea reuelat: tamen nescit semper vtrum secundũ prędestinationem dicantur, an secundum connexionem causarum particularium, vt patet Iohelis, secundo capitulo quis scit si conuertatur & ignoscat Dominus, & relinquat post se benedictionem? Et ideo contingit, quòd aliquando propheta intelligeret prophetiam, quę erat secundum prædestinationem, esse secundum connexionem causarũ particularium, & aliquando econtrario: patet primum de Moyse, quia Deus protulerat contra eum sententiam, quòd non intraret vltra Iordanem, & hoc fuit secundum Dei prædestinationem, vt patuit in effectu, sed Moyses putauit contrarium, ideo precatus est Dominum, vt di-

K mitteret eum transire, & Dominus ad eum, non loquaris mihi vltra de hac re: nõ enim transibis Iordanem istum, vt patet supra tertio capitulo. Secundum patet de Iona qui putauit Niniuem esse subuertendam, & stabat extra ciuitatem respiciens: & quando vidit eam non subuerti, doluit, sed licet ista probent ea quæ Deus sententiat, semper compleri, & prophetas semper vera loqui.

Tamen adhuc manet argumentum, s. quod non potest distingui propheta verus a falso, quia non constat eis quibus prophetia dicitur, quomodo dicatur: ideo si non eueniat, nescient distinguere vtrum est verus propheta an falsus. Aliqui dicunt, vt Nicolaus, quod in hoc distinguitur bonus a malo, quia boni prophetæ licet a principio ignorent, vtrum secundum certitudinẽ Diuinę prędestinationis, an secundum mutabilitatem causarum particularium dictum

Quo verificantur multæ propositiones de futuro.

Nota.

dictum sit: tamen post eis reuelatur, & ipsi reuelāt ea eis, quibus ante contraria dixerāt, & sic videtur quod ipsi vere prophetæ fuerint. Sed non videtur semper, quia licet Esaias reuelauerit immediate Ezechiæ, quòd Deus sanaret eum, sed non contingit sic in omnibus: de Iona non videtur sic, sed ipse licet timeret, quòd Deus misereretur, tamen per reuelationem nesciebat vtrum subuertenda esset an non: ideo ipse exiuit extra ciuitatem considerans vtrū caderet, & dato quòd Deus sibi reuelasset ante finem illorum 40. dierum, quòd non esset subuertenda, tamen ipse non reuelauit Niniuitis: ideo dubitarent de ipso vtrum bonus propheta fuerit.

Ad aliqualem ergo maiorem euidentiam oportet distinguere de propheta secundum regulas quas posuimus supra, quia quædam materiæ sunt circa quas nunquā datur, nisi prophetia secundum Diuinam prædestinationē, & nullis quando non euenerit, sicut propheta dixit, perspicuum est ipsum esse falsum prophetam. Si autem sit circa materiam, in qua potest dari secundum prædestinationem, & secundum causarum connexionem, tunc non potest esse certa cognitio: sed possunt esse multæ verisimiles præsumptiones. Primò si ille propheta alias consueuerat verum dicere, & ista magna præsumptio est: quia illi, qui apud omnes approbatus est, omnia creduntur, & multa permittitur agere etiam si sint contra legem positiuam, vt diximus de Dauid & Helia. Itē alia præsumptio, quia illi ad quos prophetia dirigitur, respiciant dispositionem in qua erant tempore quo data fuit prophetia, & dispositionem in qua postea fuerint, & siue prophetia fuerit promittens bonum, siue prænuncians malum, poterunt iudicare vtrum ex mutatione meritorum, vel demeritorū suorum potuerit mutari promissio, vel cōprobatio, cum omnes homines credant, quia licet Deus eis mala præniciet, si conuertantur, mala non euenient, & sic dixerunt Niniuitæ quis scit si conuertatur, & ignoscat Dominus, & propter hoc pœnitentiam egerunt, ideo post 40. dies manente inconcussa ciuitate possent credere Niniuitæ, quòd Deus exaudiuisset humiliationem eorum, & tenuissent quòd Ionas verus propheta fuisset, & ex his potest argui in alijs prophetis.

CAP. XIX.

Sup. 12. Exo. 23. num. 35. Iosu. 20. 25. q. 1. c. illa & c. fin.

CVm disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, & possederis eam: habitaueris que in vrbibus eius, & in ædibus, tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.

CVm, Supra tactum fuit de statu & regimine maiorum, hic consequenter agitur de ordinatione minorum, quia in rectissimis politijs nihil inordinatum manere debet. Et tanguntur duo principaliter. Primo ponitur quoddam præceptum pertinēs ad statum omnium simul sumptorum. Deinde secundo ponit ea, quæ pertinent ad directiones singulorum, ibi. *Non assumes & transferes.* Prima diuiditur in tres partes. Primò, de constitutione trium ciuitatum primarum. Secundò, de lege homicidarum ibi. *Hæc erit lex.* Tertiò, de superadditione trium aliarum ibi. *Cum autem dilatauerit. Cum disperdiderit Deus tuus gentes.* Scilicet quæ erant vltra Iordanem ad quas immediate transiturus erat Israel. *Tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.*

De constitutione trium ciuitatum primarum, quæ dicuntur ciuitates refugij. Quæst. I.

IStæ sunt ciuitates refugij. Et debebant esse vniuersæ nouem, quarum tres erant citra Iordanem in terra Seō & Og. s. Bosor, & Golam, siue Gaulon, & Ramoth Galaad. vltra Iordanem esse debebant sex, sed quia Iosue nō erat occupaturus vniuersam terram promissionis, vt patet supra septimo cap. & Exo. 23. solum mandauit ei Moyses, quòd designaret tres ciuitates, & fuerunt, scilicet Cedos, Sichem. & Ebron, vt patet Iosue. 20. cap. & de istis tribus dicitur hic: aliæ tres adduntur infra quādo Deus dilatasset terminos eorum, & hoc completum fuit in Salo-

A mone, qui subiecit vniuersam terram quam priores non subiecerant, vt patet secundo Paralipom. 8. capitulo, & tertium Regum 4. capit. & istæ ciuitates positæ fuerunt in terra promissionis, vt æqualiter distarent, vt essent. q. in triangulo æquilatero, vt non esset aliqua ciuitas quæ ab aliqua parte terræ promissionis valde multum distaret. *Separabis tibi in medio terræ tres ciuitates.* Licet in tota terra promissionis quæ capienda manebat sex ciuitates erāt separandæ, quia tamen Moyses sciebat, quòd non immediate tota terra ventura erat in manus Israelitarum, quia dictum fuerat Exodi 23. capit. non eijciam eos a facie tua anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ: paulatim expellam de conspectu tuo, donec augearis & possideas terram: idem patet sexto, septimo capitulo, ideo mandauit ex iussione Dei tres ciuitates, tunc solum cōstitui in refugium: cum autem dilatata fuit terra habitationis eorum, separare debebant alias tres ciuitates, sicut dicitur infra. *In medio terræ.* Non est intel-

B ligendum, quòd istæ tres ciuitates essent in medio terræ, scilicet, quòd acciperentur tres ciuitates, quæ essent inter se vicinæ in medio terræ, quam caperent in possessionem: quia tunc nihil magis videretur proficere, quòd essent tres ciuitates quàm quòd essent duæ, maximè quia litera infra repugnat huic expositioni: sed est sensus, quòd istæ tres ciuitates erant sic dispositæ, quòd caperent totam terram possessionis eorum in medio, scilicet quòd distingueretur tota terra quam in possessionem accepturi erant immediatè post Iordanem in figuram triangularem æquilateram, & tres anguli huius triāguli æquilateri essent tres ciuitates existentes in tribus extremitatibus terræ illius, & æquidistantes essent ciuitates istæ inter se: sic enim declarat litera sequens, vt quidam volunt: sed dic melius, vt in-

C fra. *Sternes diligenter viam.* Via sterni dicitur, idest applanari ne esset via aspera & prærupta, sed satis plana, & sic quædam viæ magnæ & planæ vulgariter stratæ nuncupātur, & hoc est intelligendum secundum conditionem: nā aliquæ terræ sunt, quæ montuosæ sunt, in quibus non poterat planari totaliter via, sed meliori modo quo posset fieri erat faciendum; vt ipsi qui confugerent ad ciuitates refugij, cito venire possent in ciuitates refugij, ne hostis suus eum in via attingeret atque occideret: dicitur etiam via sterni, scilicet, quòd ponerentur in via aliqua signa directiua, quæ viam indicent nullo homine indicante: vt qui fugeret non perdat viam, & incurreret in manus persecutorum, cum viarum ambagibus deliraret. *Et in tres æqualiter partes totam terram tuæ prouinciam diuides.* Scilicet prouinciam quam acquisituri erant nunc tempore Io-

D sue, secus autem de prouincia quam postea acquisituri essent, quia illa in tres alias ciuitates distribuenda erat, vt patet infra: istæ autem tres ciuitates primæ sic accipiebātur, quia tota illa terra diuisa fuit in tres partes æquales, & in qualibet illarum partium ponebatur vna ciuitas, scilicet quod fierent quasi tres circuli, vel tres quadrati, quorum vnus non continet alium, & intra istos circulos includetur tota terra Chanaan, quæ caperetur tempore Iosue, & factis istis circulis inquireretur in quolibet eorum centrum, & ciuitas, quæ esset in centro illius circuli, vel propinquior centro esset ciuitas refugij, & isto modo consonat tota litera, quod non erat secundū priorem expositionē: nam in littera dicitur, quod istæ ciuitates essent in medio terræ; & tamen secundū priorem expositionē non esset in medio terræ, sed magis in tribus extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tamen secundum istā ex-

E positionē non esset in medio terræ, sed magis in extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tamen secundum istam expositionem erant ciuitates istæ locatæ in medio terræ, non quod omnes tres erant coniunctæ in medio totius terræ Chanaan, sed quod quælibet erat in medio illius terræ in qua ponebatur, tanquam ciuitas refugij secundum assignationem circulorum trium supradictorum: Itē non consonabat illa expositio, quia dicitur. *In tres partes æqualiter totam terram tuæ prouinciæ diuides.* Tamē secundum illā expositionem nō fiebat aliqua diuisio, sed manebat tota terra integra, & ponebātur ciuitates in tribus extremitatibus maximè distantibus: secundum istā expositionem conuenit, quia diuidebatur terra in tres

partes æquales secundum tres circulos, vel tria quadrata continentia totam illam terram. Item non conueniebat illa expositio, quia dicitur infra. *Vt habeat e vicino qui propter homicidium profugus est, quo possit euadere*. Erat enim intentio Dei distribuentis istas ciuitates, quod vbicunque aliquis esset in tota terra Chanaan haberet prope ciuitatẽ aliquam in quam refugere posset, si homicidium casuale accidisset: ponendo tamen modo illo valde inconuenienter locatæ erant: nam nullis essent ciuitates istæ propinquæ, nisi illis qui essent in extremitatibus prouinciæ, & tunc adhuc melius esset quomodocunque ponere eas simul, vel alias in medio prouinciæ: tamen ponendo secundum istum modum nunc dictum, essent propinquæ sibi ciuitates, cum nulla staret in extremitate prouinciæ, sed circa medium terræ. in alia autem positione minor distãtia vnius ciuitatis ab altera erat maior, quam latitudo, vel longitudo totius prouinciæ, cum ponerentur æque distantes in situ trigono: iste ergo modus est quem littera intendit: alius autem multum extraneus est, & repugnans, & quando dicitur hic quod terra diuidenda erat in tres partes æquales, non est intelligendum, quod acciperẽtur partes æquales secundum numerum ciuitatum, villarum, atque oppidorum, scilicet, vt si in vna parte illarum essent triginta ciuitates, quod in alia essent totidem, siue maioris, aut minoris spacij esset, quia tunc non haberet ille qui faceret homicidium semper locum refugij propinquum. nam in terra illa, quæ multum esset populata, ciuitas refugij esset multum propinqua cuilibet loco illius terræ: in terra autem quæ non esset tantum populata, distaret valde ciuitas refugij, sed diuidebantur istæ tres partes terræ æqualiter, scilicet quantum spacium terræ contentum, ita quod tantum spacium in longitudine, & latitudine esset in vna terra, sicut in alia, licet non essent totidem ciuitates, & oppida, quia idem periculum erat si ciuitas refugij procul staret si terra esset populata, sicut si non esset populata, quia vtroque modo hostis persequeretur occidentem casualiter, & propter longitudinem viæ caperet eum, atque occideret etiam si sit terra solitudinis.

Hæc erit lex homicidæ fugientis. Hic ponitur secundum scilicet lex homicidarum. de istis dictum fuit Num. 35. & supra 4. Et dicitur Iosue. 20. cap.

Cuius vita reseruanda est. Idest omnes sequentes conditiones debet habere homicida, vt in ciuitate refugij vita eius conseruetur.

Qui percusserit proximum suum nesciens. Idest sine intentione percutiendi, quia ille qui incidebat ligna de cuius manubrio ferrum effugit, voluntatem occidendi non habuit: & sic si aliquis iaciebat lapidem, vel telum in locum, per quem nullus transire consueuerat, & accidit, quod transiret aliquis, & mortuus est, non fuit voluntarium homicidium.

Nullum contra eum habuisse odium comprobatur. Quia si eius inimicus esset, non præsumeretur eum occidisse a casu, sed per excogitatam malitiam, etiam si a casu fuerit. hoc autẽ erat, quod si aliquis erat inimicus eius, qui mortuus est, ab aliquot ante diebus, ita quod cognosci possent istæ inimicitiæ, & probari, tunc non poterat conseruari iste qui percutiebat proximum suum dato, quod ignorãs fecisset, & in hoc adimebatur ei multa immunitas propter suspitionem causatam ex inimicitijs præcedentibus. Non tamen intelligendum est, quòd immediate ferebatur sententia contra istum: nã non fertur sententia ex qualibet præsumptione, sed ex violenta: hic autem non erat violenta. si ergo iste fugeret in ciuitatem refugij, & hostis suus occideret eum in eadem ciuitate, non tenebatur ad pœnam ad quam tenebantur alij effractores immunitatis illius ciuitatis, nec quando accipi debebat ille inde qui taliter occidisset, obseruabatur solennitas, quę obseruabatur in alijs qui occiderant, & ante non erant hostes: de qua solennitate habetur Num. 35. cap. & infra in littera.

Sed abiisse simpliciter. Idest sine aliqua cautela, vel fraude ad occidendum, vel percutiẽdum. *Securis fugerit manum*. Hic possunt esse duo casus, vnus cũ aliquis scindit ligna, & percutiens in duro loco, vel quocunque aliter, dissiliat tota securis de manibus eius. Alius casus est in scissione lignorum effugiat ferrum securis de manubrio manente

F manubrio in manibus scissoris lignorum. Et licet in vtroque casu posset homicidium fortuitum sequi, tamen secũdum magis præsumitur esse inuoluntarium, scilicet manẽte manubrio, & dissiliente ferro: primus aliqualiter suspectus est, quia potuit aliquis dimittere securim de manibus elabi, vt alium percutiat, sed tamen consideratio, quod ille qui percussit non erat inimicus percussi, præsumitur a casu factum fuisse. de secundo casu est littera ibi. *Ferrumque lapsum de manubrio*. Et hoc est verum si legatur littera disiunctiue, & non copulatim: si autem legatur littera copulatim, vt videtur sonare, est sensus quod alicui scindenti ligna euasit tota securis de manu, scilicet ferrũ cum ligno. Et deinde ex illisione in euasione effugit ferrum de manubrio, & percussit aliquem, & occidit: iste casus est medius inter primum & secundum positos supra: est enim minoris culpæ sine præsumptionis, quã primus duorum, quia ferrum quod effugit in euadendo totam securim de manu poterat ad maiorem distantiam perueniG re, quàm tota securis simul perueniret: est autem maioris culpæ sine præsumptionis quam secundus, quia in secundo nulla est præsumptio, in hoc autem præsumi potest, ꝙ tota securis voluntarie dimissa est, deinde ferrum de manubrio casualiter effugit. Aliqui communiter loquentes ponunt hic vnum casum, scilicet lapsum ferri de manubrio, sed non patitur littera. *Percusserit, & occiderit*. Aliqui putant, quòd dicitur percusserit, & occiderit, quia si solum lapsa securis sine manubrium percuteret proximũ, & non occideret, non tenebatur mori pro illa percussione, & si proximus eius qui percussus fuerat percuteret percussorem occidendo eum, erat reus mortis: hoc autem verum est, sed nihil speciale est. nam dato quod aliquis percussisset alterum a proposito, & non moreretur, non H debebat mori, etiam si hostes eius esset, sed dabat impensas in medicos, & restituebat opera eius, vt patet Exodi 21. cap. cum ergo aliquis percuteret, & non occideret, nõ erat opus, vt iret in ciuitatem refugij, sed dicitur magis hoc, quia si aliquis percuteretur, & non moreretur, ipse poterat reddere testimonium vtrum alius eum percussisset a casu, vel voluntate, & hoc videtur, quia hoc ponuntur aliqua, quæ accumulant præsumptionem, scilicet si erat hostis eius ab aliquibus diebus ante: si autem superuiueret percussus ipse posset enarrare veritatem.

Duplex littera expositio.

An ista littera intelligatur de percussione secreta, vel publica. Quæst. II.

I Sed circa hoc quæres vtrum intelligatur ista littera de percussione, quòd fieret percussio ista in sylua pręsentibus testibus, vel nullo præsente. Forte dices, quòd hoc intelligebatur pręsentibus testibus, quia hic dicitur, quòd euaderet securis manum scindentis, vel laberetur manubrium: si autẽ nullus huius rei testis adesset mortuo percusso, & fugiente percussore in ciuitates refugij, nesciretur vtrum securis lapsa esset, aut manubrium, & dato ꝙ aliquis alterum a proposito occidisset, diceret quod euasisset ferrum, aut securis; & sic esset modus facilis ad occidendum aliquem, quem vellemus occultando contra eũ inimicitias. Dicendum tamen melius, quòd ista percussio fieri debebat nullis præsentibus testibus: nam iura non vtuntur leuibus probationibus cum reperiunt fortia fulcimenta: nullum autem minus firmũ genus probandi est, quam per præsumptiones, sed hic vtitur scriptura præsũptionibus cum dicit, quòd *Ab heri, & nudiustertius per-*K *cussor contra percussorem nullum odium habuisse probatur*. Ergo oportet, quod hic non essent testes. nam existẽtibus testibus ex his cognosci poterat vtrum illa percussio fuisset a proposito, vel ex accidenti. nam si testes haberẽtur, certissime iudicaretur de facto isto, iudicando, tamen per istas præsumptiones erat aliquid incertum valde, quia aliquis forte qui ab aliquibus diebus ante nullas inimicitias habuisse videretur, forte haberet eas occultas, & a proposito occideret, vel dato quòd non intercessissent inimicitię poterat aliquid nouum emergere, propter quod fieret homicidium a proposito, & tamen omnes isti gaudebant immunitate ciuitatum refugij, & ille qui ante habuerat inimicitias, & de quo constabat, quòd habuisset eas, poterat

Doct. responsio.

percu-

percutere alterum a casu, & tamen non gaudebat immunitate ciuitatum refugij, videtur ergo quòd ista probatio debilis ex presumptione accipiebatur in defectum plenæ probationis, quę erat per testes. Item quia dr̃ hic, ꝙ iste percussus abierit cum percussore in syluam, ex quo innuitur, quòd ambo ibant, & nullus alius si respiciatur modus literę: non ergo aderant testes per quos hoc probari posset. Ad argumentum in cótrarium cum dicitur quòd ille qui percussit a proposito, forte diceret percussisse a casu. Respódetur, quòd hoc verum est. nam si ille qui ante hostis non fuerit eius, qui percussus & mortuus est, vel si erat hostis non poterat probari, & diceret percussisse a casu credebatur ei, & gaudebat immunitate ciuitatis refugij, & ad hoc veniebat præsumptio, quia de illo qui hostis erat prę sumitur, quod vellet occidere: de eo autem qui non erat hostis, non præsumitur, quòd vellet occidere, dato quòd occidere vellet, & occidisset, nec est inconueniẽs, quòd ex probatione per prępsumptiones sequatur aliquid inconueniẽs, quia est probatio imperfecta, & procedit, vt in plurimum, non tamen necessario, alia positio aliqualiter tolerari posset, & responderi ad ista argumenta, sed ista secunda positio veritate constat. *Hic ad vnam supradictarum vrbium*. Confugiet, idest poterit confugere: nam loquendo de facto etiam illi qui a proposito occidebant, & fuerant hostes ab aliquo tempore ante, confugiebant ad ciuitates illas: tamen confecto, quòd ab heri & nudiustertius aliquas inimicitias habuissent cum eo qui mortuus est, non gaudebant immunitate ciuitatis refugij ad quam confugiebant, & si forte hostis huius, scilicet proximus occisi occideret hunc in ciuitate refugij, non erat effractor immunitatum illius ciuitatis. *Et viuet*. Idest ibi defendetur ne aliquis posset eum inquietare: nam si aliquis qui occidisset sic alium in incisione lignorum, qui non probaretur fuisse ante hostis eius, & confugeret ad ciuitatem refugij, dato quòd eum occidisset a proposito, si proximus occisi in ciuitate refugij occideret occisorem, erat mortis reus: sicut si quis occidisset eum hominem qui nihil mali egisset: quomodo autem iste viueret Numer. 35. cap. dicitur, scilicet quòd manebat in ciuitate illa vsque ad mortem summi sacerdotis. *Ne forte proximus eius cuius effusus est sanguis*. Dicit hic de proximo, idest de consanguineo, vt filio, vel patre, aut fratre, & sic de cæteris gradibus consanguinitatis: & hoc quia isti ex communitate sanguinis magis se diligunt, vt dicit Arist. 8. Ethic. vel quia secundũ ius isti debent magis prosequi iniuriam suorum, tanquam iniuriam suam, quia sunt coniunctæ personæ. *Dolor stimulatus persequatur*. Quia naturaliter affligimur de occisione cognatorum. *Et apprehendat eum si longior fuerit via*. Ex quo infertur conclusio posita infra, s. ꝙ debẽt ciuitates refugij in certa distantiæ æqualitate locari ne aliqua terra sit, quæ multum distet a qualibet illarum ciuitatũ. *Et percutiat animam eius*. Idest destruat vitam eius: anima enim multotiens pro vita sumitur, vt illud, qui amat animam suã perdet eam. Io. 12. cap. i. qui amant vitam suam conseruare in hoc seculo, perdent eam in futuro, & sic dicit Paulus Act. c. 20. non facio animam meam preciosiorem, quã me. i. nõ valet vita mea magis, quam ego totus. *Qui non est reus mortis*. Et hoc inconueniens erat: ideo vitari debebat constituendo ciuitates in ęquali distãtia. *Qui nullum odium contra eum qui occisus est prius habuisse monstratur*. Illud ponitur pro ratione vel causa superioris dicti, s. & percutiant animam eius qui nõ est reus mortis, quòd autem nõ sit reus mortis subiungit, quia nullum odium contra eum qui occisus est, habuisse probatur.

Obiectio. Sed dices, quòd ista non est legitima probatio. nam dato quod aliquis nõ habuisset odium contra alium, ex multis autem diebus subito poterat emergere aliqua causa, vel litigium, propter quod vnus alterum occideret iniuste, & esset reus mortis.

Item quia dato quòd non constet, quod ille qui alterũ occidit, habuerit inimicitias cum occiso, non poterat habere eas, & occidere eum a proposito, & esset reus mortis.

Respon. Respondetur quod ista probatio non est necessaria, sed secundum datam materiam. nam totus processus probationum est hic per præsumptiones, vt patet supra, scilicet si ille qui occidit alterum erat inimicus eius: habita ergo

A ista probatione pro constanti secundum conditionem materiæ sequitur, quòd si aliquis occiderit occisorem qui nõ habuer. t inimicitias cõtra eum quem occidit, impie egit, quòd occidit aliquem qui non est reus mortis: vel dicitur iste non esse reus mortis, non quidem non occiderit alienum a proposito, sed quia occidit eum cuius non probatur inimicus: 'ex excusat eum, & dicit non esse reum mortis: si autem aliquid probatur propter quod videatur reus iste, qui sic occiderat, secus est: tamen a principio quando non constat eum habere inimicitias cum altero, habet eũ lex tanquam non reum mortis, licet secundum veritatem mortis reus sit. *Idcirco præcipio tibi*. Infert conclusionem intentam quam supra posuit, vt pręceptum: hic autem assignata ratione eius infert eam, vt conclusionem, & dicit quod nisi essent ciuitates positæ ad refugium in satis pro-

B pinqua distantia, posset hostis eius qui alterum a casu occiderat, comprehendere eum in itinere, & occidere: ideo debent esse ciuitates in certa distantia sitæ. *Ciuitates æqualis inter se spacij facias*. Idest, quòd istæ ciuitates tres refugij, quæ in terra vltra Iordanem constitui debebant, essent inter se æquidistantes, quod patet ex modo superioris assignationis, nam diuidendo totam terram vltra Iordanem, quam Iosue caperet in tres partes terræ si in centro cuiuslibet poneretur ciuitas illa refugij, necesse erat omnes illas ciuitates æquidistare, vt patet si describantur tres circuli æquales, & contingat quilibet alios duos, necesse est centrum illorum circulorum ęquidistare, quia distant quælibet duo centra per integrum diametrum circuli, & non debent poni istæ ciuitates in extremitatib. terrę illius: sicut in tribus angulis trianguli æquilateri, quia

C hoc supra improbatum fuit.

De trium aliarum ciuitatum additione *Cum autem dilatauerit*. Hic ponitur tertium, scilicet de additione trium ciuitatum aliarum. *Cum dilatauerit Dominus Deus tuus terminos tuos*. Dilatari termini dicuntur quando terra aliqua extenditur vltra terminos assignatos.

An possit dici quod terra Chanaan nunquam fuerit dilatata pro Iudæorum possessione. *Quæst. III.*

Et tunc dices, quòd videtur, quod terra Chanaan nunquam fuerit dilatata, quę dari debuit Iudęis: nam Deus promisit Iudæis septem gentes, vt patet Exod. 3. & 6. cap. in plerisque alijs locis: termini autem istarum terrarum ponuntur Exod. 23. & Num. 34. & Deuteronom.

D 11. capit. isti tamen nunquam fuerunt dilatati, immo nec vnquam possederunt tantam terram Iudæi habitantes eam: quoniam multę gentes istarum fuerunt factę tributariæ tempore Salomonis, & non fuerunt expulsę de terris suis, nec deletę, vt patet 2. Paralipom. 8. cap. Respondetur quòd termini terræ promissæ Israelitis accipiuntur dupliciter. Vno modo simpliciter pro terminis totalis terrę promissæ, & isti nunquam dilatati sunt, immo nec repleuerunt eos hebręi habitando in terra illa, & hi sunt termini qui describuntur Exod. 23. & Num. 34. & Deuteron. 11. Alij sunt termini terræ promissionis qui non fuerunt termini simpliciter, sed termini ad tempus dati. nam Deus dixerat eis, quòd non tardaret eis omnes gentes illas simul, ne maneret terra sine habitatore, & redigere-

E tur in solitudinem, & bestiæ multiplicarentur contra eos, vt patet Exod. 23. & supra septimo capitulo, tunc ergo determinauit certam partem terrę quam daret eis tempore Iosue, & illa concludebatur certis terminis: intra terminos autem terræ huius erant illę ciuitates refugij. postea autem erant isti termini dilatandi, quia terra hostium paulisper in manus eorum tradi debebat incipientibus eis multiplicari, scilicet paulatim atque per partes: isti autem termini qui dilatandi erant non assignantur in sacra Scriptura, sed alij qui erant termini totales, qui nũquam pręteriri debebant. *Sicut iurauit patribus tuis*. Quæret aliquis vbi fuit hoc iuratum? nam non videtur aliquis locus in quo Deus iurauerit hebręis, quòd dilataret terminos eorum. Respondetur quod Deus non iurauit dilatare terminos Israelitarum, sed iurauit aliquid ęquiualens. s. ꝙ daret eis terram septem gentium, vt patet sępe in Exodo, & quòd clauderentur illis terminis qui continentur Exod.

Exod. 23. & Num. 34. & quia in tempore Iosue non erat daturus totam istam terram Deus, sed solam quandam partem eius, oportet ergo postea quòd daret eis illa quæ supererat non possessa, vt complerentur termini totales assignati in scriptura, & hoc modo necessarium erat, qd dilatarent terminos qui stabant tempore Iosue, & sic licet non promitteret Deus dilatare terminos illius partis, quā primo dabat, at potest dici quòd Deus hoc iurauerit in terminis: nam Exod. 23. cap. & supra 7. dicitur non poteris omnes delere anno vno, sed paulatim atque per partes, & sic continue termini augendi erant, sicut paulatim gentes erant delendę: istud autem sub iurando promisū est, vt patet perlegendo litteram Exod. 23. & supra 7. *Et dederit tibi cunctam terram.* Quasi dicat, quòd in tempore Iosue pars eius data est, & pars danda mansit, cuius causę assignatę sunt Exod. 23. & supra 12. *Quam pollicitus est.* Promissio ista primo reperitur Gene. 15. cap. deinde sæpissime in Exodo, & libro Numerorum, atque in hoc libro, vbi & ponuntur termini illius terræ promissæ, vt sciretur quantum promissum esset. *Sicut iurauit patribus tuis.* Idest, quòd sint tantum dilatati quantum iurauit patrib. tuis, scilicet, quòd illarum septem gentium terras totaliter possideret, sicut sæpe supra iurauit Deus. s. Gen. 15. & Exod. 23. cap. & hoc fuit vsque ad tempus Salomonis: q tenuit omnem terram a flumine terrę Philistin, vsque ad terminum Aegypti, vt habetur 3. Regum 4. cap. ideo vsque ad illud tempus non tenebantur constituere istas tres ciuitates. *Si tamen custodieris mandata eius.* Quasi dicat nō sis certus: quòd dabit tibi terram illam, quam iurauit in omni casu, quia solummodo dabit si custodieris mandata eius: immo si non custodieris expellet te de terra, quam possederis, & ista est causa quare Deus, iam paucas terras dedit Iudæis toto tempore Iosue. nam licet non expediebat dari Iudæis totam terram promissam tempore Iosue, ne redigeretur terra in solitudinem, & crescerent bestiæ cōtra habitatores, vt patet Exod. 23. cap. & vt maneret aliqua gens cum qua filij Israelitarum, qui non nouerant bella Chananæorum, haberent consuetudinem præliandi, vt patet Iudic. 3. cap. sed peccata sua demeruerunt, vt essent eis illę gentes repugnantes, & manerent ad inquietandum eos, vt patet Iudic. 2. cap. cum dicitur, iratusque est furor domini in Israel & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorū, & vocem meam audire contempsit: ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, vt in ipsis experiar Israelem vtrū custodiant mandata domini an non: sicut custodierunt patres eorum: dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue. *Et supradictarum trium ciuitatum duplicabis numerum.* i. quòd primo deberent tres ciuitates assignari in terra promissionis ad refugium: deinde duplicari debebant, ita quòd essent sex: vltra Iordanem hę sunt pręter illas tres ciuitates, quę iam separatę erant citra Iordanem, de quib. supra 4. cap. & Iosue 20. *Ne sis reus sanguinis.* Quasi dicat si propter negligentiam totius multitudinis non construerentur prędictę ciuitates, vel non in loco debito, & occasione huius aliquis occideret occisorem non reum sanguinis, quia fugere propter distantiam non potuit, multitudo hanc culpam haberet, vt notaretur rea sanguinis. *Si quis autem odio habens proximum.* Hic ponitur lex homicidæ cuius vita reseruāda non est. *Insidiatus fuerit vitæ eius.* Ita quòd probentur insidiæ, quia nō sufficit, quòd aliquis fuerit inimicus alterius: licet. n. faciat magnam pręsumptionem, tamen non facit plenam probationem, in omnibus his requiruntur testes qui viderint, alias non poterit probari homicidium esse voluntarium, vel casuale quocūque modo fiat, vt quidam volunt: melius tamen dic vt supra diximus. s. quòd non requiruntur testes, sed ex presūptionibus prioribus iudicatur secundum supra dicta. *Mittent seniores ciuitatis illius, & arripient eum.* ita quòd aduersarius. s. cognatus occisi petet a iudicibus ciuitatis, q dent sibi sanguinem, qui sanguinem fudit voluntarie, & tunc aut est notorium, quòd ille voluntarie effudit sanguinem, & tunc tradent eum in manibus aduersarij qui iugulabit eum. si autem non sit notorium, senes ciuitatis mittēt eum secure ad ciuitatem in qua factum est homicidium,

Lex homicidæ cuius vita reseruanda nō est.

F vt ibi ventiletur causa sanguinis, & si inuenitur reus immediate occiditur: si autem innocens, reducitur per sententiam ad ciuitatem ad quam confugerat vsque ad mortem summi sacerdotis, vt patet Num. 35. cap. Si autem cognatus occisi occisorem in ciuitate refugij occiderit antequam peteret a senibus ciuitatis, siue etiam aliter fuisset tanquam si fractor immunitatis illius ciuitatis reus mortis erat, supra secundum quorundam positionem dicebatur, quòd iste non erat fractor immunitatum ciuitatis illius, sed hoc quod hic dicitur rationabilius. *Et morietur nec misereberis eius.* Hic loquitur ad totum populum qui non deberet procurare, quòd occisor viueret, nec misereri eius: non loquitur autem de cognato occisi, quia ille si vellet misereri poterat, & in hoc valde merebatur, vt patet de Dauid qui remisit mortem filij sui Amon. 3. Reg.

G 14. cap. iudex siue populus remittere non debent, nisi remittat aduersarius, quia iuste distribuere debent, siue pœnam, siue honorem. *Vt bene sit tibi.* quia multum meretur index, siue tota communitas in puniendo malefactores. *Non assumes, & transferes terminos.* Hic ponit secundum principale. s. pręcepta de directione singulorum. Et continuantur pręcepta de directione irascibilis, concupiscibilis, & rationalis, quæ sunt tria solum regulabilia. Et ponitur hic incidentaliter de mutatione terminorum, quia ista mutatio fit absente domino agri vel vineæ. Et quia homicidę casuales manebant multo tempore extra terram suam, scilicet, vsque ad mortem summi sacerdotis, vt habetur Num. 35. cap. Et sic eo tempore poterat alius quilibet mutare terminos possessionum illius: ideo dicto de

H refugio homicidarum dicitur de mutatione terminorum *Non assumes.* scilicet lapidem qui positus est ad distinctionem agrorum. *Et transferes.* ponendo intra possessionem proximi tui, vt assumas tibi aliquam partem possessionis eius. Ra. Sal. qui aliquando facit pondus in verbis quando non multum oportet: dicit quòd ponuntur hic duo verba. s. assumere, & transferre, quia sunt hic duorum pręceptorum transgressionis. s. furti commissio, quia dicitur non assumes terminos, & terminorum mutatio, quia dicitur non transferes, & vult quòd hoc solum sit in terra promissionis, in aliis autem terris solum committatur cōtra pręceptum de non furando, & non contra aliquid aliud, quia nihil aliud est sumere terminos, quam transferre. Si n. accipiatur assumere terminos solum sine translatione non est aliquod peccatum: ergo nec contra aliquod

I pręceptum. & quando dicit, quòd hoc solum est in terra promissionis falsum videtur, quia si contra duo ibi pręcepta ageretur, etiam in qualibet alia terra contra ista duo necesse est agi, quia semper termini assumentur, & transferentur: alias non potest fieri translatio terminorū: ideo quando dicitur in terra, quam intrabitis possidendā, non dicitur quasi in alia terra aliter fiat, sed quia in nulla alia terra ipsi victuri erant, nisi in terra promissionis. *Quos fixerunt priores in possessione tua.* Illi terminos in possessionibus fixerunt qui possessiones primo coluerunt, vel eas ab alijs emerunt, & terminos ad voluntatem suā posuere non pręiudicando alijs, & signant illi termini distinctionem proprietatis agrorum. in tempore autem cū fuit communitatis rerum, siue cum tot possessores non erant, qui omnia occuparent, manebant agrorum terræ

K sine limitibus assignatæ, vt ait Ouid. Metamor. libro primo.

Communemque prius ceu lumina solis & auræ.
Cautus humum longo signauit limite messor.

Non stabit testis vnus contra aliquem. Quia dicebatur supra de homicida: hic agitur de modo probandi homicidium, scilicet quòd non probetur per vnum testem, sed per duos ad minus. *Non stabit testis vnus.* Valde rationabile hoc fuit. nam iura diuina & humana in hac parte respiciunt bonum statum politicum: bonus status politicus est, quod inquiratur veritas, ne aliquis qui damnum passus est, vel iniuriam, maneat cum damno vel iniuria.

Præcepta de directione singulorum.

Litera expositio.

Quare

Quare Deus et iura humana noluerunt in probatione tantum esse vnum testem, nec esse valde multos. Et quare singulatim accipiuntur eorum dicta. Quæst. IV.

Est etiam status bonus politicus, vt ista veritatis inquisitio sic fiat, ne contra aliquem innocentem iniuste iudicetur: in hoc autem erat quædam moderatio danda. nam nec oportuit valde multos testes peti, nec valde paucos, scilicet vnum. Primo quia iura humana valde fugiunt, quòd aliquis damnetur propter malam testium probationem, & ob hoc non decuit esse vnum testem solum in aliqua causa quantumcunque illa parua sit. Et hoc propter multas rationes. Primo quia vnus faciliter posset errare, quia non recordaretur si factum a multis diebus transijsset: multi autem bene recordabuntur. Etiam quia licet factum sit recens, tamen forte vnus non respexit conditionem facti: multi autem melius respiciunt.

Item quia quantum ad nos non constat testimonium vnius sicut testimonium plurimorum. nam cum vnus in vna causa deponit nescitur, nec potest haberi firmum, quod ille falsum aut verum dicat: cum autem plures super eandem rem deponunt, satis notificatur, quòd res sic se habuerit. nam vnus non potest diuinare, quòd alius dicit, aut vult: cum ergo vnus testis deponit circa aliquam rem, & postea alius testis non audiens depositionem illius, idem deponit, cum non possit idem deponere tanquam ab alio audiuerit, necessario conijcimus, quòd isti concordant in eodem dicto, quia veritas rei sic se habuit. Et inter alias causas quare testium dicta singillatim accipiuntur, ista est vna, scilicet quòd sic nos qui rem non vidimus arguere possimus sic, vel sic rem fuisse: si enim testes sua dicta publice proponeret, ita quòd vnus coram alio diceret, non constaret nobis vtrum falsum aut verum dicerent: quia posset vnus sequi dictum alterius: si aūt singillatim deponant cum vnus non audiat dictum alterius, non poterit illud sequi, nisi rei veritas sic se habeat, & si false deponant comprehendetur in eis varietas, & iste est optimus modus ad conuincendum testimonium in aliquorum esse nullum, quia sunt in dictis suis singulares, vel sunt contrarij, & sic necessarium erit aliquem eorum falsum testificari. Et hunc modum habuit Daniel ad conuincendum seniores accusantes Susannam de adulterio, & testificantes contra eam. nam singillatim vnusquisque deposuit, & vnus dixit subcino arbore eos fuisse fornicatos, alius vero sub pruno factum esse testatus est, vt patet Daniel. 13. cap. ex quo falsum dixisse conuicti sunt: si tamen vnus audiuisset depositionem alterius concordasset cum eo, & sic non potuissent conuinci de falsitate.

Item quando vnus testis reciperetur in causa, faciliter corrumpi poterat per subornationem: cum autem multi sunt, licet vnus subornetur, non tamen poterunt omnes alij, ita faciliter subornari: in nulla ergo causa quantumcunq; sit parui momenti dictum vnius recipiendum est, & quando multi accipiūtur in testes, si in testimonijs suis singulares sunt, non accipiuntur dicta eorum: ac si esset vnus testis, & isti testes dum plures fuerint, firmius testimonium perhibent. Non tamen oportuit poni de necessitate valde multos testes, vtpote quòd non esset probatio sufficiens, nisi adessent sex, vel septem testes aut plures. Nā sicut per dictum vnius solius testis si faceret in aliqua causa plenam probationem, daretur via ad veritatem interimendam: ita si non fieret probatio sufficiens, nisi per septem, aut octo testes, auferretur via ad veritatem inueniēdam. nam cum septem, aut octo testes de eadem re difficulter habeantur, rarissime res aliquæ probari possent, & sic veritas suo raro prodesset auctori, cum eam vix aliquado probare posset: dederunt ergo iura tam diuina, quam humana in hoc moderationem, vt nec vnius solius dictū reciperetur, nec valde multi coexigerentur, sed sufficerent duo testes. In aliquibus autem causis, vel contractibus iura humana voluerunt plures testes esse, sicut in testamentis & codicillis, & alijs similibus: de quibus alia causa specialis est, & sic patet quod dicitur, quod non stabit testis vnus contra aliquem hominem quicquid peccati, aut facinoris fuerit. *Quicquid illud peccati & facinoris fuerit.* Si-

A ue sit peccatum paruum siue magnum, siue sit causa ciuilis, siue criminalis quantumcunq; modica: & vocatur peccatum, quod contra proximum committimus: facinus autem quod circa Deum principaliter, sicut idolatria, & similia. *Sed in ore duorum vel trium.* Qui non sint in suis dictis singulares, quia tunc non probant, nisi vt vnus testis. *Stabit omne verbum.* Idest quodlibet verbum indicabitur verum vel falsum, si duo testes, aut plures affirmauerint vel negauerint: in ore autem vnius nullum verbū est, quia propter affirmationem vel negationem vnius non creditur esse verum vel falsum aliquod verbum. *Si steteris mendax.* Hic ponitur pœna falsi testis. *Accusans eum præuaricationis.* Idest testificans contra eum false de præuaricatione, de qua steterat accusatus, quia testis non accusat. *Stabunt ambo quorum causa est ante Dominum.* i. testis contra quem accusatur de falsitate, & ille contra quem testi-

B monium tulit, & hoc si ille cōtra quem false testificatum est, velit accusare testem coram Domino. i. coram tabernaculo in quo Dominus specialiter habitare dicebatur, vt quilibet timeat proponere, vel defendere falsum. *In conspectu sacerdotum & Iudicum.* Scilicet aliorum Iudicum populatium, quia ad talem accusationem multi conueniebant ad inquirendam veritatem, vel dicitur. *In conspectu sacerdotum, & Iudicum qui fuerint in diebus illis.* i. in conspectu sacerdotum, qui non sunt iudices, & in conspectu sacerdotum, qui sunt iudices, quia omnes conueniebant ad audiendam talem causam, quę magna erat: erant enim quidam sacerdotes qui erant iudices, & vocantur in euangelio sæpe seniores. s. 70. seniores qui erant iudices de domo iudicij: & manebant in loco Sanctuarij apud quos totus iudicaturæ principatus erat: de quibus satis dictum est

C supra 17. c. alij erant sacerdotes ministrantes per tempora sua qui non erant de istis iudicibus. 70. & quando talis causa tractabatur, quia intra templum siue coram tabernaculo domini tractabatur, omnes sacerdotes, tam iudices, quam non iudices ad hoc conuenire debebant. *Cumque diligentissime perscrutantes.* Ista causa cum magna diligētia tractari debebat, cum sit altissima causa. s. pure criminalis: nam si compertum foret false deposuisse testem, infligebatur ei eadem pœna, quæ ei contra quem deponebat pro im posito crimine irroganda erat: mors autem hominis aliquid maximum est, vel si forte reperiatur, quòd testis vere deposuit, mors infligenda est, vel alia pœna ei contra quem deposuit: ideo vtrobique causa sanguinis est: vnde cum magna attentione fieri debet inquisitio veritatis. *Inuenerit falsum testem dixisse.* Iste accusatiuus falsum in masculina terminatione ponitur, & non in neutra, quia

D est adiectiuum determinans testem, & patet quia postea sequitur accusatiuus huius infinitiui dixisse a parte post. s. mendacium. *Reddent ei sicut fratri suo facere cogitauerat.* quia testis falsus intendebat per dictum suum alium lędere, siue corporaliter, siue in pecunia, sed principaliter intelligitur in causa criminali in qua est corporalis punitio, quod patet per talionem, quæ sequitur s. oculum pro oculo. *Sicut fratri suo facere recogitauerat.* Falsus testis ex mala intentione falsum deponit, sed aliquis dicet, quod interdum testis non deponit de opinione. s. quòd putat se sic habere, vel aliter: nam sic deponēs non faceret plenam probationem: deponunt autem testes de certa scientia dātes causam sui dicti. s. quòd viderunt tale, vel tale fieri, aut audierūt aliquas personas talia, vel talia colloquētes, quod autem sic aliquis deponat id quod non est, non contingit siue aliqua malitia, sicut ergo cogitauit lędere alterum,

E siue in bonis possessis, siue in persona, fiet ei sicut facere cogitauit. *Et auferes malum de medio tui.* Iste qui false contra aliquem deposuit malum quodam est, quia alijs exemplum ad malum est, vt impune testificarentur mendacium contra proximum suum: etiam est malus in se, quia ex iniquitate sua demeretur vitam: debet ergo iste auferri de superficie terræ, quia alijs nocet, & terram inutiliter occupat. *Vt audientes cæteri timorem habeant.* i. quando visa & audita fuerit punitio talis alicuius viri falsum testificantis, alij terrebantur magnitudine pœnę, & arcebātur ab hoc scelere: ista est intentio principalis cuiuslibet boni legislatoris in illatione pœnarum: magis intendit correctionem eorum qui nondum mali sunt, sed mali esse possunt, aut

esse

esse proponunt, quam punitio eorum qui cruciantur: multæ aliæ causæ sunt quare peccantes puniri debent, vt declarat Boetius de consola. lib. 4. prosa 4. de quibus magis diximus supra 17. c. *Non misereberis eius.* s. ad dimittendũ impunitum eum, sed bene deberet compati dolori illius: quia caro nostra est. Et hoc dicitur iudici, quia accusans eum bene potest remittere iniuriam suã ex misericordia; ita quòd non puniatur. *Sed animam pro anima.* i. si propter crimen quod testis contra aliquem proponebat mors infligenda erat, ita quod accusatus perderet animam. i. vitã, testis dabit animam. i. vitam suã. *Oculum pro oculo.* i. si merebatur perdere oculum, testis perdet oculum, & sic de omnibus alijs. Rab. Sa. dicit quod non perdebat oculum, vel pedem, sed dabat aliquam pecuniam in compensationem, vt diximus Leui. 24. c. de hoc etiam Exod. 21. sed ad hoc distinguendum, quia aut accusans falsum testem vult eum accusare ad infligendam pœnam ciuilem, aut ad soluendam pecuniam, quia actiones criminales ciuiliter intentari possunt: si autem intentet actionem criminaliter, cõdemnabitur testis falsus ad pœnam corporalem, quam pati tenebatur accusatus, si vere crimen comprobatum fuisset, & tamen data sententia poterit remittere pœnam illam, qui accusatus ante extiterat. si actio fuerit proposita ad condemnationem in pecunia, non poterit post accusans eum facere corporaliter puniri, & tunc dabitur pecunia secundum magnitudinem criminis, & pœnæ, quæ infligi debebat, & licet corpus liberam æstimationem non recipiat, tamen poterit ipse qui passus est iniuriam petere aliquid: nec tamen tenetur dare condemnatus quicquid alius petierit in quocunque crimine, sed solum quando ex crimine false dicto merebatur accusatus capite puniri, patet Exod. 21. cap. de illo qui admonitus noluit includere bouem cornupetam, & occidit virum vel mulierem, quia tunc debet occidi dominus: si tamen pretium ei fuerit propositum, reddet quantum fuerit postulatus: ergo in alijs nocumentis vbi non est infligenda mors, non dabitur quantum petitum fuerit: quia non debent alia nocumenta morti adæquari.

CAP. XX.

SI exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris equitatus, & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarij exercitus multitudinem, non timebis eos, quia dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti, &c.

Connexio capituli.

SI exieris. Positis supra quibusdam præceptis circa actus iudiciales: hic ponuntur quędam regulę ad dirigendũ motus irascibiles: ira enim ad expetitionem vindictę est, quæ maxime est in occidendo. Et primo agitur de occisione publica. Secundo de occisione priuata. cap. sequenti. Et tanguntur duo principaliter. Primo de quibusdam antecedentibus ad bellum. Secundo de alijs comitantibus ipsum. ibi. *Si quando accesseris.* Et prima diuiditur in tres partes.

Diuisio eiusdem.

In prima ponitur timoris remotio, & pugnatorum confortatio. Secundo quarundam personarum ad discedendum de castris admonitio. ibi. *Duces quoque.* Tertio bellatorum dispositio. ibi. *Cumque siluerint. Si exieris ad bellum contra hostes tuos.*

Timoris remotio, & pugnatorum confortatio, in bellis ineundis facienda est; & quædam personæ a castris pellendæ. Quæst. I.

LOquitur de bellis quæ facturi erant postquam adepti fuissent magnam partem terræ promissionis: patet quia admonentur facientes domum, vel plantantes vineã non ire ad bellum, sed ista non contingebat eis facere donec in pace tenerent aliquam partem terræ promissionis. *Et videris equitatum & currus.* In istis enim erat virtus bellica. & vocantur hic currus quadrigæ falcatæ habentes quatuor equos: ideo quadrigæ vocantur, vt patet 3. Regum. c. 10. de his diximus supra 11. c. *Non timebis eos.* quia non est pugna in multis, & paucis, sed sicut fuerit voluntas in cœ-

F lo ita fiet, vt habetur primo Machab. 3. c. sic dixit 1. Regũ c. 14. s. non est domino difficile saluare in multitudine, vel in paucis. *Quia dominus Deus tuus tecum est.* Si ergo Deus pro nobis, quis cõtra nos? ad Ro. 9. c. *Quia eduxit te de terra Aegypti.* Dat eis signum ad non timendum, quia sicut Deus eduxit eos de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, diuidens mare, & pugnans pro eis cõtra Aegyptios: ita hic pugnabit pro eis ẽt ipsis tacentibus, vt patet Exo. 14. c. *Appropinquante autem iam bello.* i. quando steteritis apud vrbem quam obsidere debetis, vel in campo vbi cõgressuri estis. *Stabit sacerdos ante faciem, & sic loquetur ad populum.* i. corã toto populo. *Hodie pugnam committitis.* i. commissuri estis, quia quando ista dicuntur nondum pugnatur. *Nolite metuere.* i. nõ affligatis vos in cordib. vestris, quia dictio hebraica hic posita signat conterere. *Nolite cedere.* i. recedere fugiendo eos. *Quia dominus Deus vester in* G *medio vestri.* Speciali modo in habitando per vestram conseruationem, vel dr̃ de arca quę aliquando ducebatur in castra bellica, vt patet 1. Reg. c. 4. sed raro adducebatur, vt patet ibi, quia philistęi admirati sunt de insolita exultatione Iudęorum in castris, & cognouerũt, quòd hoc erat, quia illa die arca Dei venit in castra, & non heri, & nudiustertius. Item quia multoties leguntur Iudęi deuicti, sed nunquam legitur, quòd arca dñi rapta fuerit ab hostib. tũc ergo non ibat in castra. *Duces quoque.* Hic ponitur 2m. s. quarundam personarũ de castris expulsio. *Per singulas turmas.* turma continet congregationem triginta virorum, licet aliquando accipitur turma pro maiori coordinatione, & quilibet dux in turma sua clamabat ista quę sequũtur, vel forte, & melius maiores duces belli transibant per omnes turmas clamantes ista, vt viderent quot fugerẽt vel manerent, & non fiebat ista discessio a castris in ciuitatibus Iu- H dęorum, vel in itinere ante locum belli, quia ibi magis solent homines timere: ideo magis sciri posset qui essent timidi, vt alij electi manerẽt, quia melius est paucos, & bonos habere tyrones, quam indoctam multitudinem. vt ait Vegetius de re militari lib. 1. *Quis est homo qui ædificauit domum nouam.* Quatuor genera personarum excludũtur a bello, ne ipsi fugientes totum conturbent exercitum. *Et non dedicauit eam.* idest solennizauit, vel strenauit eã, quia facta domo antequam dominus ibi morari inciperet, inuitabat amicos suos ad nouam domum, & faciebãt gaudiũ magnum, & tunc morari incipiebat, & ista vocatur dedicatio domus, sicut solennitas, quæ fit in consecratione ecclesiarum dedicatio vocatur, & transfertur hoc ad quamlibet rem nouam dũ ea vti incipimus. *Ne forte moriatur in bello & alius dedicet eam.* Nolebat eum Deus, quod iste I moreretur cum isto desiderio, vel quia existens in bello, & cogitans ista laxaretur animo, & remisse pugnaret: vel melius ne si forte maneret in bello timeret, quòd moreretur, & alius dedicaret domũ: ideo a bello fugeret, aliosque ad fugiendum inclinaret.

Quis est homo qui plantauit vineam. Hoc est secundum genus personarum, quia simili desiderio tenentur qui vineam plantauerunt, & nondum comederunt de fructib. *Nec dum eam fecit esse communem.* Quando plantabatur vinea, vel aliqua arbor fructus trium annorum immundi erant: quarto anno omnes fructus offerebantur domino, quinto anno dominus arborum fructus recipiebat: & tũc conuocans amicos colligebant fructus, & comedebãt omnes cum lętitia: vt patet Leu. 19. c. & in hoc dicebatur vinea facta cõis, in hebręo habetur. *Et non cantauit eam.* quia in collectione fructuum quando fiebat communis vinea, K cantabant amici cum lętitia magna. *De qua vesci liceat omnibus.* i. nondum deduxit vineam ad talem statum, quòd omnes de ea comedere possent vuas; quia quilibet ingrediens vineam proximi poterat comedere de vuis ad saturitatem, vt infra 23. ca. *Vadat & reuertatur.* Iste & alij duo sequentes recedebant a castris propter causas supra assignatas, vel quia posset mori in bello ille homo, & sic videretur infortunatus secundum vulgarem opinionem, quã ponit Philosophus secundo Physico. quod infortunium est prope magnum bonum existere, & illo priuari. Item quia alij homines videntes infortunium istorum multum retraherentur ab intentione pugnandi. *Et alius fungatur officio eius.* Idest faciat vineam communem, sicut

iste

iste facturus erat. *Quis est homo qui despondit vxorem*. Hic ponitur tertium genus .s. quæ contraxerunt per verba de præsenti, sed nondum consummauit carnaliter matrimonium. *Qui despondit vxorem*.i. despõsauit sibi vxorem, per consensum dando ei fidem de cæteris, quæ sequuntur ad matrimonium. *Et non accepit eam*. scilicet ad cohabitationem post consummationē per copulam, quia ante istã consummationem manet puella in domo patris sub prima potestate, deinde transit ad viri potestatem per mutuam cohabitationem cum eam accipit vir. *Ne forte moriatur in bello: & alius homo accipiat eam*. Animalis homo qui solum ea quæ carnis sunt sapit, circa primos sponsarũ amplexus ardentissimo tenetur amore, vt ea cæteris quæ in vita sunt gaudijs anteponat, & in hoc Deus eis complacet, quia adhuc populus rudis a maximis, & licitis delectationibus arcendus non erat. *His dictis addent reliqua, & loquetur ad populum*. Hic ponit quartum genus, & posita sunt tria superiora per se, quia illi tres modi liciti videntur, & sine verecundia recedentis, sed iste quartus cum dedecore recedentium erat, quia fatebantur se esse ad bellum propter timorem ineptos, & ex consequenti fatebantur se imperfectissimas partes politiæ, quia in politia non solum oportet recte viuere, sed etiam rectam tranquillitatem aduersus hostiles insultus custodire. *Formidolosus, & corde pauido*.i. homines multum timentes. formido enim excessiuum timorem denominat, quia qui parum timidi sunt non expelluntur a castris, quia difficile est medium circa timores, et audacias habere, quia materia cuiuslibet virtutis propter cõtinuitatem diuisibilis valde est, & simpliciter medium adipisci rarum, difficile, & valde laudabile est; ideo modicum a medio declinare ad timiditatē, vel ad audaciam vituperabile non est, sed qui multum excedit, vel deficit non latet: ideo vituperabilis, vt habetur in fine 2. Ethic. formidolosi autem multum deficiunt a fortitudine: ideo a castris expelluntur. *Ne pauere faciat corda fratrum suorum*.s. ne ipso fugiente. *Cumq; siluerint*.

Bellatorũ dispositio.

Hic ponitur tertium .s. bellatorum dispositio. *Cumq; siluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint*. idest dicta fuerint omnia supradicta per omnes turmas castrorum, & illi qui discedere debent a reliqua multitudine separati fuerint. *Vnusquisque suos cuneos*. dicitur cuneus acies nimis glomerata in densum, vt facile rumpi non possit; & ad subintrandum aduersas acies promptissima sit, & dicitur cuneus quasi coeuneus de coeo, is, idest coniungo. coniungis. *Ad pugnandum præparabit*. quia recedentibus de singulis turmis eis qui supra nominati sunt, manebant deordinatæ acies: ideo oportebat denuo ordinari, & multi de istis in bello separabantur recedentes ex prædictis causis. Vnde quando Gedeon pugnaturus erat cõtra Madianitas clamauit, siquis est corde pauido recedat de castris, & de 30. millibus pugnatorum recesserunt 20. millia ex hac causa, vt patet Iudic. 7. cap. *Si quando accesseris*.

De comitãtibus bellum.

Hic ponitur secundum principale de comitantibus bellũ. Et ponuntur duo. Primo qualiter se habeant ad homines. Secundo qualiter se habere debeant ad arbores. *Ad expugnandum ciuitatem*. idem intelligitur cum velint pugnare aduersus aliquos in campo, vt volunt aliqui, sed nõ est eadem ratio, quia istę pugnæ committebantur a Iudæis propter aliquas iniurias, vel damna recepta. Et si cõtra ciuitatem eis esset pugna accipiendo ea quę intra ciuitatem erant, & ipsam ciuitatem permittendo recedere habitatores in pace, aliqualem satisfactionem habebant .s. si gentem in campo ad pugnandum conuenientem oblata pace, & suscepta abire permitterent, nullam vtilitatem inde consequerentur. *Offeres ei pactum pacis*.

Offerre pacem, & offerre pactum pacis differunt, & quomodo. Quæst. II.

Aliud est offerre pacem, aliud offerre pactum pacis, offerre pacem est dicere si volunt in pace manere, ꝙ maneant. pactum pacis offerre est dicere si vultis in pace abire relinquentes ciuitatem, & ea quæ intra sunt, vel manere tributarij, & ista conditio solum offerebatur ciuitatibus, quę erant extra terram promissionis. Eis autem q̃ intra terram illam erant, non licebat hoc offerre, sed omnes

A nes trasfodere gladio, nec licebat offerre pactum gentibus contra quas specialiter Deus bellum gerendum esse mandabat, vt contra Amalechitas, vt habetur Exod. 17. c. ideo non licebat aliquem eorum vitę reserua sub aliqua conditione: ideo peccauit Saul qui reliquit viuum Agag regem Amalechitarum, & perdidit successionem in filijs in iure regnandi, vt habetur 1. Reg. 15. cap. Et cum intrauerunt Iudæi in terram Chanaam, non potuerunt facere pactum aliquod pacis cum habitatoribus terræ illius, vt quouismodo eos viuos permitterent, sed occidebant in ore gladij, & quia aliquos eorum fecerunt sibi tributarios, & receperunt ad alias conditiones pacis, vt patet Iud. 16. & 17. cap. inciderunt in furorem domini, vt patet magis Iud. 2. cap. cum dicitur, ascendit angelus domini de Galgala ad locum flentium dicens: eduxi vos de Ae-

B gypto, & introduxi in terram pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fędus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorũ subuerteretis, & noluistis audire vocē meam: quare hoc fecistis? quamobrem nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinã. & ob hoc cum Gabaonitæ in dolo venissent ad Iosue, & principes Israel componere volentes cum eis fędus, & dixissent se esse de terra longinqua, verborum suorum fulcimenta vtres veteres, & calceos diruptos, & pannos attritos monstrantes: cum autem facto fędere post paucos dies cognitum est. die tertio, quòd essent de habitatoribus terræ Chanaan populus voluit non obstante pacto interposito delere eos, & tamen nõ consensit Iosue, & principes multitudinis, & murmurauit contra eos populus: principes ta-

C men nihil mali intulerunt eis putantes se teneri iuramēto facto in positione fœderis cum ipsis Gabaonitis: de his Iosue. 9. cap. si tamen cognouissent Iudæi, quòd Gabaonitæ erant de terra Gabaon intra ambitum terræ Chanaan non pepigissent cum eis vllum fędus. *Si receperit*. s. pactũ pacis: ita vt confœderetur tibi recepta ista conditione, ꝙ seruiat tibi sub tributo. *Et aperuerit tibi portas*. Hoc erat signum, quòd gratam habebant conditionem pacis oblatam a Iudæis, & recipiebant eos tanquam dominos suos quibus se tributa præstituros profitebantur. *Cunctus populus qui in ea est*. s. tam viri quàm fœminæ: tam magni quàm pusilli. *Et seruiet tibi sub tributo*. iuxta mensuram debitu quam imponebant Iudæi qualitercunque ipsi imponerēt quia domini non erant illi ciues sui ipsorum, sed hebræi erant domini. *Si autem fœdus inire noluerit*. quia forte non vult pacem aliquam recipere cum fortiorem se credat, ꝙ

D sit populus Iudaicus, vel dato quod pacem desiderat: tamen non vult recipere conditiones pacis oblatas .s. vt sint tributarij: & ceperint contra te bellum oppugnando te, vel defendendo se a te in malis, quæ inferre velles. *Oppugnabis eam*. idest incipies facere bellum contra eam, quia certissime capies eam. *Cumque tradiderit dominus tuus illam in manu tua*. Non dixit si tradiderit eam dominus Deus tuus, quasi in dubio esset an traderet eam in manus eorũ vel non, sed certissime tenere debebant, quòd si ipsi non deuiantes ad cultum Deorum alienorum in timore Dei sui inciperent bellum contra aliquam ciuitatem, contra quam iustam pugnandi causam haberent, dominus traderet eum in manus suas. *Percuties omne quod in ea generis masculini est*. Fęminæ non percutiuntur in ore gladij, quia non fuerunt ipsæ origo discordiæ, sed viri: etiam quia fę-

E minę non insurgerent postea in bellum contra Israelitas: si tamen dimitterent aliquos viros viuentes tollendo omnia bona eorum, vel faciendo in eis aliud genus stragis, possent postea isti viri insurgere in Iudæos, & contra eos gentes alias concitare ad suam securitatem: ergo oportebat istos viros occidi. De paruulis autem illius gentis eadem causa non est propter duo supra dicta. Primo quia pueri nondum capientes arma, & non capaces rationis, nec iudicantes iniuriam, vt paruuli nouem, vel decem annorum, & infra non possent iuuare in bello illo contra hebræos viribus, nec consilijs. Secundo quia isti cum non iudicent aliquid perfecte, nec iudicent iniuriam factam, licet postea superuiuant, non ita accendentur in odium, & petitionem vindictæ contra Israelitas, sicut si manerent aliqui

aliqui adolescentuli 15. vel. 16. annorum, dato quòd adhuc arma capere non possent: ideo illi mori non debebāt isti autem sic, nisi forte sit aliquis specialis casus, in quo etiam paruuli trucidantur, vt patet infra. *Absque mulieribus & infantibus.* Ista pœna infligitur propter culpam bellatorum, quia noluerunt oblatam conditionem recipere: mulieres autem & paruuli pugnare non poterant, ideo viuæ reseruantur: aliquando tamen etiam infantuli gladio mori præcipiebantur solis feminis virginibus reseruatis: & hoc erat speciale, vt post nullus de illo populo contra eos pugnare posset, vt patet de Madianitis Num. 31. c. sed aliquę reliquię eorum latuerunt, qui crescentes in populum magnum Israelitas magnis prælijs infestabant, vt habetur Iud. 6. cap. *Et iumentis, & cæteris quæ in ciuitate sunt.* semper reseruabantur ista ad vtilitatem pugnantium nisi ciuitas anathematizaretur, quia tunc oues, & boues, & omnia viuentia percutiebantur in ore gladij, vt patet de Hierico Iosue 6. cap. *Et cæteris quæ in ciuitate sunt.* scilicet omnibus supellectilibus, & pecunijs, & quibuscunque rebus possessis, quæ nullo modo viles sint, & adhuc de istis erat aliquid speciale, quia interdum ciuitate anathematizata, & omnibus rebus iussis perire, aurum, & argentum, ferrum, & æs, ceteraque genera metallorum reseruabantur in thesauris domini ad vtilitatem Sanctuarij: sic patet Iosue 6. cap. cum mandauit Iosue dicens: vos autem cauete ne de his quę præcepta sunt, quicquam contingatis, & sitis prævaricationis rei, & omnia castra Israel sub peccato sint, atque turbentur, quicquid auri, & argenti fuerit, & vasorum æneorum, atque ferri domino consecretur repositum in thesauris eius. Iterum facta fuit talis anathematizatio in terra regis Chananæi qui erat rex Arad, vt patet Num. 21. cap. nam populus vouit domino sanctificare vrbes illas delendo eas si traderet eas in manus eorum. Et exaudiuit dominus preces eorum, & tradidit ciuitates in manus eorum qui deleuerunt gentem illam sub uersis vrbibus eius: ibi autem non acceperunt aurum, nec argentum, nec es, aut ferrum pro domino omnia succendentes. Quod potuit esse ex duobus. Primo ex inaduertentia illius populi Israelitici propter iram tunc candentem nam Chananæus rex Arad bis persecutus fuerat Iudęos, & fecerat in eis strages. Primo in secundo anno exitus de Ægypto, quando venerunt exploratores, & murmurare fecerunt populum, & tunc data sententia Dei contra eos, mortuisque decem de exploratoribus reliquus populus incœpit tendere versus terram promissionis contra Mandatum Moysi dicentis: nolite ascendere, non est enim dominus vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalechites, & Chananæus sunt ante vos quorum gladio corruetis: deinde ipsis ascendentibus descendit Amalechites, & Chananeus, qui habitabant in montibus, & percutiens eos, atque concidens persecutus est, vsque in Orma, vt patet Num. 14. & supra 1. cap. secundam irruitionē fecit contra eos iste populus Chananæorum regis Arad in anno 40. immediate post mortem Aaron: nam audiens quòd veniret Israel per exploratorum viam pugnauit cōtra illum, & victor existens duxit ex illo prędam, vt patet Num. 21. cap. his ergo duobus contra populum Chananęorum accensus furore orauit, vt traderentur in manus eorum, & tanta fuit vindictę cupiditas, quòd etiam in ipsas res inanimatas desęuire gaudebant: ideo non aduerterunt, vt aliquid Deo promitterent. Secundum motiuum fuit, quia ista terra adhuc distabat a terra Chanaam, quā ipsi possidendam expectabant, & inquirebāt, & per multa loca transituri erant: vnde adhuc magnus eis labor foret si per illa terrarum spacia ferri, & æris pondera multa deferrent, cum vix paruulos, & vxores in asinis suis deportare valerent: in anathemate facto in ciuitate Hiericho neutrum istorum duorum motiuorum stabat: ideo conuenienter ibi potuit aurum & argentum, & vasa ęnea & cunctum ferrum in thesauro domini segregari. Primū non erat: quia Israelitæ nullam iram candentem in Hiericontinos conceperant, cum nihil eis nocuissent, sicut nocuissent Chananæi in terra Arad. Secundum etiam non erat, quia Hierico iam erat in terra Chanaan, & castra manebant in Galgalis: etiam si viri bellatores ad diuersa loca expugnanda irent: ideo poterat ibi manere copia auri,

F ri, & argenti, & ferri, & vasorum æneorum quantumcunque essent sine labore Israelitarum. *Omnem prædam exercitui diuides.* hic hortatur eos ad actum iustitiæ distributiuæ: nam vt ait Arist. in 8. Ethic. in omni communicatione & amicitia est aliquod iustum inter communicantes & amicos, & quanto illud iustum maius est, tanto amicitia & communicatio maior est. Si autem sit modicum iustū, & modica amicitia, & communicatio erit. cum autem nullum iustum fuerit, amicitia omnis, & communicatio soluitur: patet etiam in ipsis qui inhonestam amicitiam, & communicationem habent, sicut sunt adulteri: nam cum adulteri inter se iustum aliquod habeant. s. quòd quantū vnus condelectat alterum tamen condelectatur in eo perseuerant: cum autem alter eorum non reddit vicem, dissoluitur amor: sic patet in latronibus qui sunt amici vtiles,

Hortatio Israelitarum ad actū iustitiæ distributiuæ.

G quia adiuuant se ad lucrandum, & communicant in lucro. Si ergo inter eos obseruetur iustum. s. quòd fiat distributio ęqualis rerum acquisitarum per furtum, manent in amicitia illa, & cōmunicatione: si autem incipiat aliquis eorum sibi maiorem partem appropriare distribuendo aliis inæqualiter, sequuntur litigia, & dissoluitur amor, atque communicatio.

Quo excedat iustitia alias virtutes, & eius laus.
Quæst. III.

HOc enim mirabile iustitia super cæteras virtutes habet, quòd actus eius tam in bonis, quam in malis requiritur ad commanendum. Nam nec ipsi mali sibi ipsis concordabunt nisi quandam inter se iustitiæ partem

H habeant saltem materialiter: aliarum autem virtutum actus ad solam permanentiam in bono efficiunt, ad malum autem nequaquam, & ob hoc iustitiam optimam virtutem Arist. nominat in 5. Ethic. & inter cæteras excellentem sicut Lucifer inter astra: nam ablata iustitia nihil sunt regna nisi publica latrocinia, vt ait Aug 4. de ciuitate Dei. cap. 4. diuidere autem prædam exercitui ad iustitiam pertinet: non tamen debet fieri ista diuisio secundum æqualitatem arithmeticam, quæ est æqualitas quantitatis vel numeri, sed secundum æqualitatem geometricam, quæ est æqualitas proportionis. s. quòd si istis decem viris euntibus ad bellum dantur mille denarij: non debet quibuslibet alijs decem viris dari mille denarij, sed aliquibus decem viris dabuntur centum millia denariorum, & aliquibus decē viris dabuntur solum ducenti denarij: si tamen obseruare

I tur æqualitas, et proportio arithmetica, quæ est secūdum excessum quantitatis et numeri, sicut dantur decem viris mille denarij, ita deberent dari quibuslibet alijs decem viris mille denarij: nam in quot vnitatibus excedunt mille denarij istos decem viros, in tot vnitatibus excedunt alij mille denarij alios decem viros. Et ista est propria ęqualitas arithmetica, sed manifestum est quòd talis distributio iniusta est: debet ergo obseruari æqualitas geometrica, quę est secundum habitudinem proportionis. s. sicut se habet virtus istorum decem virorum ad mille denarios vel dupla, ita virtus vel dignitas aliorum decem virorum est æqualis, vel dupla ad centum millia denariorum, cū autem distributio sic fit inter pugnantes omnes, gratum hoc habent et ad bellum animantur. Si autem pugnauerunt, et postea duces pro se prædam accipiant, nihil aut

K modicum exercitui diuidentes, viri pugnantes non attendunt ad pugnam, nec aliquid probe fieri potest: nihil. n. magis est quòd aliquem ducem vinci ab hostibus faciat, quam auaritia in suos: sic patet Alexandreidis lib. primo.

Nec Mania nec turres ducem tutantur auarum.

Exercitui diuides. Inter omnes de exercitu præda diuidi debet, obseruata qualitate geometrica vt supra assignabatur, exercitus dicitur multitudo virorum euntium ad bellum, et isti diuiduntur, quidam pugnant actualiter cū hostibus, et quidam custodiunt sarcinas: vtrisque autem æqualiter distribuendum est secundum æqualitatem quantitatis, quę est ęqualitas arithmetica, dumtamen cętera paria sint: sic posuit Dauid in legem vt patet primo Regum. 30. cap. cum ipse fecisset bellum contra latrunculos Amalechitas, et cepisset eos, et omnia, quę abstulerāt a loco suo Sicelech, et ab alijs locis, et in persecutione hac

Diuisio exercitus in bello.

latrun-

latrunculorum ducenti de viris Dauid lapsi restiterunt non potentes cęteros insequi facta occasione latrunculorum, & ereptione prædæ de manibus eorum, viri qui cũ Dauid descenderant, nolebant dare partẽ prædæ his, qui lapsi resederant: ad quos Dauid ait, non sic facietis fratres, mei de his, quæ tradidit vobis dominus, & dedit latrunculos, qui eruperant aduersus vos, in manus vestras, nec audiet vos quisquam super sermone hoc, æqua enim pars erit descendentes ad prælium, & remanentis ad sarcinas, & similiter diuident: & factum est in illa die, & deinceps constitutum, & præfinitum, & quasi lex in Israel ad diem hanc: aliis autem, qui ad bellum non vadunt nec manent ad sarcinas, sed in ciuitatibus requiescunt, nihil de præda diuidi debet, quia illi non sunt de exercitu.

Sed contra hoc obiiciet aliquis, quòd etiam illi, qui nõ sunt de exercitu, debeant accipere partem prædæ, quia Num. 31. cap. dicitur quòd filii Israel fuerunt ad bellum contra quinque Reges Madianitas, & non omnis Israel: sed 12. millia virorum electorum, & occiderunt hostes, & cęperunt prædam multam nimis: & Deus mandauit vt tota prædæ per dimidium diuideretur, & medietas daretur 12. milibus pugnatorum, reliqua medietas data est toti residuæ multitudini Israelitarum, quæ non iuit in bellum.

Respondetur quòd ratio diuersitatis est ibi ab his, qui manent in ciuitatibus, & oppidis laborantes in rebus suis cæteris ad bellum properantibus duplex.

Prima est quòd ista diuisio prædæ inter eos qui manserunt in castris, & eos qui iuerunt ad bellum magis fuit ad vitandum scandalum, quam de rigore iuris, erat namque magnum scandalum, quia si 12. mille viri, qui descenderunt ad bellum soli accepissent prædam, quia nimis multa erat, valde fuissent ditati, de quo cætera multitudo, quę in castris manebat, & inuidisset, & doluisset, inuidisset quidẽ, quia illi ditiores valde super ipsos efficerentur, dolerent autem, quia nihil de tantis diuitiis eis dabatur, tanquam ipsi abiecti: liuore ergo, & dolore commoti in viros pugnatores insurrexissent prædam ab eis durissime extorquendo, ex quo non modica seditio oriretur. Deus autem prouidens hæc in plebæ illa, quæ valde imperfecta erat, mandauit talem fieri diuisionem.

Secunda ratio erat, quia etiam ius hoc aliqualiter exigebat: nam isti non erant sicut illi, qui in ciuitatibus manent cęteris in bellum euntibus, & vacant laboribus suis, sed erant quasi parati in expeditione, vt si forte alii auxilio indigerent, isti irent in auxilium eorum, licet de hoc ipsi certificati essent quòd illi. 12. mille viri præualerent contra quinque reges Madianitarum, hoc tamen non obstante ipsi erant tanquam exercitus paratus in expeditionem, & sicut tunc missi sunt illi. 12. mille viri, ita alia vice mitterentur alii, & fieret similis distributio, datum ergo fuit istis qui manserunt in castris aliquid, quia tamen ipsi non descenderunt in bellum, nec manserunt ad sarcinas descendentium, non receperunt æqualiter cum ipsis descendentibus ad pugnam iuxta illud primo Regum. 30. cap. æqua enim pars erit descendentis ad bellum, & manentis ad sarcinas.

Et comedes de spolijs hostium tuorum.

Aliquando accipitur proprie comedere de spoliis, idest de victualibus extortis de manu hostiũ sic patet Gen. 14. cap. quando. 4. reges pugnauerunt contra quinque, & postea deuictis eis pugnauerunt cõtra vrbem Sodomorum & dicitur tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum, & Gomorrhæ, & vniuersa, quæ ad cibum pertinent & abierunt. ecce qualiter cibos pro spoliis acceperunt, & tunc proprie comeditur de spoliis, vel dicitur.

Comedes de spolijs hostium tuorum.

Idest vendes ea, quæ rapuisti ab hostibus, & comedes de rebus emptis pro eorum precio. Ecce qualiter Deus mandat, vel saltem permittit accipi spolia hostium quia in bello iusto tam de iure diuino, quam de iure gentium ea quæ quis capit efficiuntur capientis, & iuste homicidia committuntur, cum autem bellum iniustum est nihil differt a publico latrocinio: sicut ergo latro nihil suum efficit de his quæ prædatur, nec præscribit vllo tempore contra dominum rei etiam si mille annis possidere posset, ita

A & committentes bellum iniustum, quia omnium homicidiorum quæ committuntur, rei tenentur, & restituere omnia ablata, & illata damna iniustum passis.

Quæ dominus Deus tuus dedit tibi.

Deus dedisse ista hæbreis dicebatur, quia licet ipsi manibus suis pugnassent, Deus tamen vigorem, & audaciam contra hostes tribuebat, & hostes eorum in fugam vertebat aut subigi faciebat, vt patet sup. 8. cap. cum dicitur, nẽ diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, quòd ipse tibi vires prębuerit, vt impleret pactũ suum super quo iurauit patribus tuis, sicut pręsens indicat dies.

Sic facies omnibus ciuitatibus quæ a te procul sunt.

Idest ista est regula quam habere debes in pugnando contra ciuitates longinquas.

B *De his ciuitatib. &c. nullum permittas omnino viuere.*

Nec vendere in seruum alijs gentibus, vel tuæ subijcere seruituti, quia Deus abominatur vitam istorum, quia maxime peccatores erant in omni genere impudicitiæ, vt patet Leuit. 18. cap.

Item quia si aliqui de istis manerent, essent iudæis tanquam claui in oculis, & lanceę in lateribus, vt patet Num. 34. cap. 6. & 7.

Item quia docerent filios Israel colere Deos suos, quod eis esset in scandalum & ruinam.

In ore gladij.

Metaphorica locutio, quia res inanimatę os nõ habent, cũ os sit membrum animalis ad sumendos quidẽ cibos, & sicut ea quæ ore animalis assumunt pereunt, quia animal, sibi illa incorporat: ita illa quæ gladio transfieriebantur

C consumuntur, & pereunt. vocatur os gladij acutis eius, qua omnia amputantur, & desecantur, sic dicitur lingua ignis sępe vt patet Esa. 5. sicut deuorat stipulã lingua ignis.

Ethæum. &c. Amorrhæum.

Solum ponuntur hic sex populi, quia de decem populis qui promissi sunt Abrahæ vt patet Gen. 15. cap. tres dati fuerunt Idumęis, Moabitis, & Ammonitis, qui aliquo modo pertinebant ad semen Abrahæ, vt ibidem declaratum est & sup. 7. cap. Non ponitur hic etiam populus Gergesęorum de quo rarissime fit mentio in scriptura: cuius aliqui causam esse volunt, quia iste populus antequam hebręi intrarent in terram Chanaan, recesserit: ita quòd cum eo pręlium nullum gestum est, sed falsum est: quia contra omnes septem gentes pugnauerunt vt patet Actuum. 13. cap. cum dicitur: & destruẽs septem gentes in terra Cha-

D naan sorte distribuit eis terram: sed non fuissent destructæ gentes septem, nisi inter eas fuisset destructa gens Gergesęorum, quę inter eas ponitur ad complendum numerum septenarium. Dicendum ergo necessario quòd contra Gergesęos etiam Israelitę pugnauerunt sicut cõtra cęteras gẽtes, quare autem raro inter alias nominetur alibi dictum est. s. Exod. 3. & in alijs locis vbi de hoc agitur.

Sicut præcepit tibi dominus Deus tuus. In multis locis hoc mandatum est in Exodo, & in libro Numerorum, & in isto libro.

Ne forte vos doceant facere cũctas abominationes. Ista est vna causa, & potissima quare omnes occidi debebant de hac Exod. 34. & sup. 7. cap. *Quas ipsi operati sunt dijs suis.* Licet inter se nimis peccarent in coitibus nõ obseruãdo consanguinitatis vlla iura, aut reuerentiam, vt patet

E Leuit. 18. cap. & masculi in masculos turpitudinem operantes, & ad pecora hanc nequitiam extendentes, vt patet eodem. cap. tamen ad Deos suos maximas abominationes fecerunt dantes de semine suo idolo Moloch vt patet Leu. 20. cap. etiam quia ad omnem spurcitiam cũ dijs suis facienda in se tradiderunt, & omnibus incantationũ, & auguriorum modis institerunt de quibus supra 18. cap.

Vt peccetis in Dominum Deum.

Potest teneri ly vt dicens consecutionem, vel causam finalem. s. quòd gentes in dolo docerent hebræos facere istas abominationes coram Deo suo, & dæleret eos de terra, & sic præualerent aduersum eos: & istum modum tenuerunt Moabitæ contra eos: nam cum Balaam ariolus non posset eos maledicere, & prædixerat, quòd Israelitæ vinci non poterant, quia erant in gratia Dei sui, dedit consilium vt pulchrę puellæ Moabitarum, & Madianitarum descen-

descenderent apud castra hebræorum, & permitterent se cognosci ab hebræis: hoc tamen adiecto vt prius immolarent, vel adorarent Deos eatum, quòd factum est, & insur rexit furor domini in Israel, & multi perierunt, vt patet Num. 25. cap. Sic ergo possent postea facere alij gentiles, vt deciperent eos.

Quando se habere debent Israelitæ ad arbores, dum bellum agunt. Quæst. III.

QVando obsederis ciuitatem. Hic ponitur secūdū qualiter habere se debent ad arbores. *Multo tempore.* Quia pro pauco.i. pro ciuitate quæ in modico tempore capi poterat non oportebat fieri munitiones, vel turres ligneas, ita vt scinderentur arbores.

Et munitionibus circumdederis, vt expugnes eā. In bello campali non indigebant talibus munitionibus, ideo nō habebant causam ad succindendum arbores, quare non datur eis ibi regula, sed hic quando oppugnant vrbes. vocantur munitiones omnia apparamenta bellica ad expugnandum ciuitates facta, quæ in modos varios distinguūtur, quædam sunt quæ testudines vocantur, sunt quædam tecta fortia, quæ totis infra positis subuehuntur. sub quib. multi homines latitant, qui appropinquantes muro eum suffodiunt, & dirimunt, fiunt etiam turres ligneæ: fiunt quoque machinæ, & arces quædam pendentes, quę vndique circumlatæ sagittatores intra continent. Et multa quæ quotidie humana inuenit solertia, plurima quoque abolita sunt.

Non succindes arbores de quibus vesci potest. Quia magnā vtilitatē ad cibos eis pręstabunt, dū bellum gesserunt & deinde capta vrbe proficient, quia magis erat ciuitas habitabilis propter fructuum abundantiam, siue tributarios ibi teneant, siue eam colonis assignent. & non solum refertur ista regula ad ciuitates quæ sunt extra terrā promissionis sicut superior, sed magis adhuc conuenit ciuitatibus terræ promissionis, quia in eis ipsi habitaturi essent, ideo arboribus indigebant.

Hebræorū opinio penes litteratum. *Quia lignum est & non homo.* Idest non potest tibi aliquid nocumentum patrare, cum non sit homo.

Nec potest contra te bellantium augere numerū. Idest non erunt plures bellatores contra te etiam si multæ arbores fructiferæ ibi sint, cum nihil ipsæ faciant, sed si ciuitas esset ita fortis extra terram promissionis, quòd de capienda eam desperaret, licebat ad damnificandum hostes succindere arbores, sicut fecerunt contra Moabitas, cum recederent non valentes obtinere ciuitatem regiam vt patet. 4. Regum. 3. cap. in hebræo habetur.

Quia lignum campi est homo. Et aliqui hebrǽi vt Abenezra dicunt, quòd ista littera supplenda est. s. quia lignū campi est vita hominis, quia de fructu eius potest sustentari, & satis videtur hoc applicari rationi, quia ideo illa ligna non succinduntur, cum alimentum ministrant homini, & forte magis confirmatetur sic, quia si ideo lignū campi non succinditur, quia lignum est & non homo, ita etiam non succinditur lignum non fructiferum, quia lignum est & non homo, sed non debet illa littera sic suppleri quòd patet per litteram caldaicam quæ habet sicut nostra.

Item quia in hebræo vtraque istarum dictionum. s. lignum, & homo ponuntur intransitiue, non enim ponitur ibi aliqua appositio dictionis, vel variatio nominis principalis. quantum ad terminationem ad signandum in obliquo; ideo videtur rectius quòd ibi deficiat vna negatio, vel sit modus loquendi hebraicus.

Et quando arguitur, quòd eadem ratio est in ligno fructifero, & non fructifero, quia neutrum est homo.

Respondetur, quòd ea quæ vtilia sunt, destrui non debent nisi quantum ad aliquid nociua sint. Ligna autem fructifera vtilia valde sunt, quòd autem non sint nociua probat, quia ligna sunt & non homo. De lignis autem nō fructiferis non potest hoc dici, quia nullo modo vtilia sunt nisi succisa: ideo licet non sint homines succindi possunt.

Lignū pomiferum quid sit & pomū. *Si qua autem ligna non sunt pomifera.* Ligna pomifera dicuntur ferentia poma. i. fructus, quia pomum valde generaliter sumitur. Pomum autem tripliciter assumitur aliquando strictissime, pro quodam fructu cuius cortex est valde tener, & ipse fructus est succosus valde, & vocatur alio nomine, & proprius malum a rotunditate, quia malon græce rotundum latine est: & iste modus accipiendi pomum est apud vulgares grammaticos.

F

Alio modo accipitur pomum large pro omni fructu qui corticem tenerum habet, & iste modus accipiendi proprius est. & apud grammaticos peritissimos reperitur, & est satis vsitatus in sacra scriptura, & isto modo distinguitur pomum contra nucem, quia nux signat omnem fructum habentem corticem durum, & isto modo non accipitur hic: quia tunc non vetarentur scindi arbores proferentes fructum duri corticis, vt nuces, auellane, castaneæ, amigdala, & similes fructus producentes, sed arbores solum proferentes fructum teneri corticis, quod falsum est.

G

Alio modo accipitur pomum pro omni fructu qualiscunque sit, siue durus, siue mollis, & hoc modo accipitur Gen. primo cap. cum Deus mandaret gigni de terra arbores fructiferas vocans eas pomiferas vniuersaliter dicens, germinet terra herbam virentem, & facientem semen: & lignum pomiferum faciens fructum sic etiā accipitur hic arbores siue ligna pomifera esse idest habere aliquem fructum. *Sed agrestia.* Idest solum pertinentia ad agrum & non ad hortos, quia in hortis plantantur solum arbores fructiferæ. in agris autem non solum fructifera sponte nascuntur. *Et in cæteros apta vsus.* Idest quòd non sunt ad vsum proprium, qui est vesci eis, sed ad vsum domificādi, vel alios minus principales: est autem præcipuus vsus lignorum, vt de eorum fructibus omnia animantia terræ tam homines, quam volucres, & quadrupedia vescerentur, vt declaratur Gen. primo. cap. ligna autē non pomifera cessant ab hoc vsu. *Succinde & instrue machinas.* Hoc est intelligendum quando magno tempore ciuitas obsidenda est, vt sup. dicebatur. Si autem debiles sunt vrbis munitiones, & non potest magno tempore defensari, vel ex qualibet alia causa non debent facere machinas, aut succindere ad hoc ligna. vocantur machinæ omnia apparamenta bellica ad inuadendum aliquam ciuitatem dūtamen non sint arma virorum, & ista vocabantur supra munitiones.

H

C A P. XXI.

I QVando inuentum fuerit in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi; hominis cadauer occisi: & ignorabitur cædis reus, egredientur maiores natu, & iudices tui, & metientur a loco cadaueris singularum per circuitum spacia ciuitatum. &c.

QVando. Supra dictū fuit de homicidio publico nunc agitur de homicidio facto a singulari persona, de quo nemini constat, & tanguntur duo.

Primum de directione circa illud homicidium quòd pertinebat ad irascibilem.

Secundo de accipiendis vxoribus quòd pertinet ad cōcupiscibilem. ibi. *Si egressus fueris.* Et ista secunda continet quatuor partes.

K Prima deducenda vxore.

Secunda de filiorum successione. ibi. *Si habuerit homo.*

Tertia de filiorum malorum correptione, vel occisione. ibi. *Si genuerit homo.*

Quarto de occisorum occultatione. ibi. *Quando peccauerit homo.*

Quam dominus Deus tuus daturus est tibi hominis cadauer occisi.

De directione penes homicidium ad irascibilem attinens & quomodo illius fiebat inquisitio cum auctor cædis nesciretur. Quæst. I.

LOquitur ad totum populum, qui in istis malefactis remedium ponere debebat.

Et ignoratur necis reus. Tūc enim fient ista, quę sequūtur, cum autem sciretur interfector; aut volontarie occiderat,

rat, & tunc nullo modo euadebat vt patet supra 19. cap. Si autem a casu, fiebat sicut dictum fuit Num. 35. & sup. 19. cap. *Egredientur maiores natu.* Id est seniores qui erāt in magna reputatione apud totum regnū. *Et iudices tui.* Non erant isti iudices alicuius ciuitatis propinquæ loco cadaueris inuenti: sed iudices maiores Israel qui prædicta inquirebāt nomine totius Israel, cui ista mādata fuerunt. Satis patet φ isti maiores natu, & iudices nō sint iudices, vel maiores natu in ciuitate illa, quæ propinquissima erat, quia dicitur hic: quòd isti inquirerent quæ ciuitas sit propinquior illi loco, in quo cadauer reperitur, ergo videtur quod cum isti inciperent inquirere metiendo spacia ciuitatum, nesciretur quæ sit propinquior, non ergo poterat esse, quod seniores vrbis propinquissimæ facerent istam inquisitionem, cum nesciretur, quæ esset propinquior ciuitas: sed per hunc modum inquirebatur.

Itē, quia dr̄ hic φ postquā cognosceretur, quę esset propinquior ciuitas, ibant seniores illius ciuitatis ad faciendū cęremonias istas sequētes super locū cadaueris, & in valle saxosa: ergo seniores, qui fecerāt priores cęremonias, s. inquirere quæ ciuitas distantior esset, non erant idem, φ isti secundi: ergo non erāt de ciuitate propinquissima. *Et metientur a loco cadaueris.* Nō oportebat, φ aliquā mēsurationem facerent, sed considerarēt quot leucis miliaribus, vel stadijs locus ille a ciuitatibus circunstātibus distaret. *Seniores ciuitatis eius tollent vitulam.* Istę cęremonię fiebāt ad manifestandā veritatem, & quia semper præsumitur φ aliquis de ciuitate propinquiori occidisset hominē, ideo aliqua grauamina fiunt ciuitati, vt ipsi confiteantur veritatem si sciunt, s. φ coguntur iurare seniores illius ciuitatis, & honoratiores φ nesciunt de homicida: hoc autem non iurarent si scirent. *Quæ non traxit iugum.* In ferendo currus. *Nec terram scidit vomere* Scilicet arando; & ista fiebant, quia tales vitulæ ferociores ad signandum ferocitatē homicidij. *Ducent eam ad vallem asperam saxosam.* Vt signetur crudelitas, vel asperitas occisoris. *Quæ nunquam arata est.* Quia terrę aratæ alicuius domini sūt, & tunc singulari personæ fieret damnū, quia nō posset vltra aliquid agere in terra illa. *Et cædent in ea ceruicem vitulæ.* Vt signetur φ decapitari deberet homicida, & qui celat homicidiū. *Accedentq; sacerdotes filij leui.* Quia isti sunt qui iudicare debēt in omni causa, vt inquirant si apparet aliquod signum homicidæ. *Filij leui.* Non ponitur ad differentiam aliorum sacerdotum, quia nulli alij erāt sacerdotes, nisi ipsi vt diximus sup. 18. cap. Licet filij Dauid vocabantur sacerdotes vt patet. 2. Reg. 8. c. erant tamē de tribu Iuda, & vocātur sacerdotes. i. viri potentes. *Quos elegerit Dominus.* Omnes sacerdotes ad ministrandū electi sunt, sed aliqui de eis specialiter ministrabant, qui magis pertinebant ad cognationē summi sacerdotis, sed summum sacerdotium aliqualiter variatum est secundum, φ Deus diuersis temporibus eligebat, vt mutauit de domo Heli sacerdotium in domum Samuelis: immo vt verius dicatur in ipsum Samuelem, quia filij non successerunt in summo sacerdotio, quia non secuti fuerunt viam patris, sed auaritiam, vt habet 1. Reg. 8. c. deinde fuit mutatū in domū Sadoch qui fuit sacerdos fidelis, & in domo istius mansit post, vt promiserat Deus 1. Reg. c. 2. Licet forte postea per diuersas eius lineas successionū mutatum fuerit, sicut sub domo Phinees de domo Heli ad Sadoch domū translatum est. *Vt ministrent ei.* In offerendis sacrificijs, conciunādis luminarib. ordinandis panibus, & thimiamate incendendo, & ignem cōtinuum in altari fouendo. *Et benedicant in nomine eius.* Quia sacerdotes ponebāt nomen domini super populum, & Deus benedicebat eum: forma autē benedictionis habetur Nu. 6. cap. *Et ad verbum eorum omne negocium pendet.* Idest, quicquid ipsi iudicant pro stabili accipitur, quia nō licet ab eis appellare vt patet. sup. 17. cap. & quicunque eorum præcepto non obedit morte plectendus est. ad verbum autem aliorum iudicum non pendet omne negociū, quia ipsis diffinientibus adhuc manet appellationis remediū. *Et quicquid mundum, vel immundum est iudicetur.* Hoc etiā specialiter pertinebat ad sacerdotes, quia ipsi cęremonias circa mundos, vel immundos facere debebant, vt habetur Leu. 13. & 14. cap. Quandocunque enim lepræ signum appareret in domibus

A siue in parietibus, siue lapidibus, vel aliqua parte domorum, vel in supellectilibus vt in vestibus, vel aliis stramentis, aut in pilis hominis, vel in qualibet parte cutis, sacerdotes vocabantur, & veniebant vt contemplarentur vtrū lepra foret vel non, & secundum quod isti iudicabant ita manebat siue mundum, siue immundum aliquid iudicarent, & hæc obseruauit Christus qui venerat non vt solueret legem, sed vt impleret: nam cum sanasset leprosos decem, dixit illis, ite & ostendite vos sacerdotibus, & offerte munus quod præcepit Moyses in testimonium illis, idest, vt clarum sit eis qualiter mundati estis a lepra.

Iudicare mundiciam vel immundiciam ab alijs pollutionibus quare ad sacerdotem attineat: & quomodo immunditiæ veteris test. sunt conformes excommunicationibus ecclesiasticis. Quæst. II.

B Causa autem quare iudicare munditiam, vel immunditiam a lepra, vel ab omnibus aliis pollutionibus pertineret ad sacerdotē, est, quia immunditiæ de quibus habetur in lege Moysi, sunt quædā irregularitates excludentes a cōicatione Sanctuarii, nā quædam excludebant hominem ab ingressu, & accessu tabernaculi, & totius Sāctuarii solum: quædam autem excludebant ab accessu & ingressu Sanctuarii, & ingressu castrorum, & cōicatione cum aliis hominibus, & quia ministratio in Sāctuario, & custodia eius quantum ad hoc, vt aliquis accedere deberet ad illud, vel nō, pertinet ad sacerdotes, vt patet Nu. 3. & 4. & 18. cap. cum dicitur de Aaron tu & filii tui portabitis iniquitatem Sanctuarii, i. super vos erūt iniquitates,
C quas cōmiserint aliqui accedendo ad Sanctuarium, ad sacerdotes pertinere deberet, vt cognoscerent quis mūdus, vel immundus esset, vt eum ad accessum Sāctuarii, & introitum castrorum idoneum, vel ineptum esse sciant, & non solum iudicabant munditiam quantum ad id, quod immediate excludebat ab accessu Sāctuarii, sed etiā quantum ad id quod arcebat ab accessu castrorū, sicut erat in leprosis, & fluētibus semine, & similibus de quibus Nu. 5. & Leuit. 15. cap. quia illi qui erant in castris per communicationem cum istis qui erant taliter immundi, contrahebant quandam immunditiam, ita vt ad Sanctuarium accedere non valerent, vt patet Leuitic. 15. & magis Numer. 19. cap. vt ergo isti non inficerent cæteros pertinebat inquisitio, & exclusio, vel receptio eorum ad sacerdotes; sicut ex nunc de sententia excōicationis, conformiter ita se habet sententia excommunicationis cum immunditiis veteris testamēti, nam sicut per excōicationem minorem
D excluditur quis a cōicatione, siue participatione sacramētorum solum, & non excluditur a cōmunione fideliū, ita sunt quædam immunditiæ per quas quis excluditur solū ab accessu Sanctuarii, non tamen excluditur ab ingressu castrorum, & cōicatione cū aliis hominibus, & sicut per maiorem excōicationem aliquis priuatur cōmunione fidelium, & participatione sacramentorum, ita sunt quædā immunditiæ in veteri testō quæ excludunt hominē a cōmunione aliorū, & ingressu castrorū, & accessu ad tabernaculū. & sicut excōicatus excōicatione minori, quātum ad se est priuatus cōmunione sacramentorū, & cōicantes eidē nec priuantur cōmunione fidelium, nec sacramētorum, ita sunt quædā immunditiæ in veteri testō quas aliqui habentes immundi sunt, sed cōicantes vel tangentes
E eos non sunt immundi, & sicut excōicatus maiori excōicatione quantū ad se participatione sacramentorū, & cōione fideliū priuatus est, & cōicantes eidem cōicatione sacramentorū priuatur, ita sunt quædā immunditiæ, vel irregularitates in veteri testō, quę habentes immundos efficiunt, & tangentes eos immundi etiā sunt, differentia horū patet Leu. 15. & Nu. 19. c. Nā leprosi sunt sicut excōicati maiori excōicatione, & viri fluentes semine, & mulieres menstruatæ, & mulieres, quæ fluxū sanguinis patiuntur dieb. multis, quia isti cæteros inficiunt vt patet Nu. 5. & melius Leu. 15. Illi aūt qui hos tāgūt sunt sicut excōicati minori excōicatione, quia cum ipsi in se inficiantur, cæteros tn̄ tangentes vel cōicantes non inficiunt. in excōicatione ergo ideo hoc conformiter obseruatū est, vt cum per eā semper qualiscūq; sit a sacramētis excludamur, quæ

à sacerdotib. ministrantur, à solis viris ecclesiasticis excõmunicatio infligi, & absolui possit, seculares autẽ nullam in hoc habent potestatem, cum proprie censura ecclesiastica nuncupetur. *Venient maiores natu ciuitatis.* Postq̃ maiores natu, & Iudices Israel veniebant, & mensurabãt quę ciuitas propiquior esset loco illi in quo cadauer occisi hominis repertum erat, illa ciuitas manebat aliquo modo magis rea sanguinis, quã cæteræ in circuitu ciuitates, quia magis, contra eam quam contra cęteras pręsumendũ erat, & tunc si non sciebatur manifeste quis in ciuitate illa effusor sanguinis fuisset, fiebat ista obseruatio cæremonialis ad purgationẽ ciuitatis. *Maiores natu* .i. seniores. s. qui primo nati sunt, & isti faciebãt istam purgationem, quia maioris erant auctoritatis quam cęteri de populo, & ad quorum sententiam totius populi pendet status; & faciebant isti quia totius populi vicem gerebant, vt istis facientib. totus populus facere videretur, sicut cum rectores ciuitatũ aliquid agunt, quia gerunt personã totius cõitatis: et quia isti seniores prudentiores sunt, & magis poterũt per coniecturas, vel alias iudicare quis sanguinem fuderit, quã illi qui non sunt seniores. Item quia isti iurant quasi cum ista debent. s. manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem nec oculi viderunt, debet ergo tale quasi iurim fieri per illos, quorum veritati magis confiditur, cuiusmodi sunt seniores, ergo seniores cæremonias has complere debent. *Accedent ad interfectum.* Fiebat ista cæremonialis obseruatio super interfectũ, vt esset cum maiori solennitate, & magis mouerentur intrinsecus, & horrerent falsum dicere pſentib. ipsis cadauerib. hominis interfecti. vel aliquis volens naturaliter loqui diceret hoc fieri ad monstrandũ, quis occidisset hominem illum, est.n. naturale quoddam quasi miraculum eis, qui causam huius ignorant, vt si aliquis homo mortuus fuerit, & occisor aduenerit, vulnera sanguinem fudent, & non solũ cum quis recenter occisus est, sed etiam cum a multis diebus fuerit homicidiũ perpetratum, ex ipsis nudis ossib. solet interdum cruor effluere, vt multoties visum est. cum ergo seniores populi, & magna pars ciuitatis cum eis conuenissent, super cadauer hominis interfecti, si ibi occisor adesset, manifestaretur in emanatione cruoris de vulneribus, q̃ patere non posset aliter. s. si cærimonialis ista obseruatio fieret in ciuitate propinqua, vel in aliquo loco distanti a cadauere homines occisi. *Lauabuntq; manus suas super vitula.* Ad signandũ q̃ ipsi innocentes sunt, & mundi a crimine hoc, nec merentur occidi vt vitula, & ista ratio solum erat signatio munditiæ, sed non fiebat per istam aquam mundicia aliqua. Si cut aliquæ gentes putauerunt, q̃ aliquæ aquæ crimina diluunt, ideo Hercules lauit se in quodam fonte in libia, in quo se a cunctis credidit piaculis absolutum, vt patet per Senecam lib. I. tragędiarum circa finem, sed hanc opinionem improbat Ouidius primo fastorum. Et sicut iste modus ab antiquis gentilib. inuentus est, ita quasi toto tempore gentilitatis apud homines non totaliter doctos permansit. nam Pilatus, qui fuit tempore Christi quasi aduesperascente, & finito gentilitatis tempore, hoc tenere visus est: nam cum Christus ei iudicandus a iudæis perfidis duceretur, videns, q̃ in eo nulla mortis causa erat, vt ore suo protestatus est, vt complaceret iudæis, quia non poterat cõpescere vocem acclamantis plebis, sed magis tumultus fiebat in populo, decernens eum crucifigi debere, quia scelus hoc manifestum erat, vt non teneretur reus criminis huius, cunctis coram astantibus lauit manus suas dicens: mundus ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis, vt patet Matth. 27. cap. & Luc. 23.

Ad quid hac cæremonialis obseruatio fiebat super interfectum.

Antiqui putarunt crimina certa aqua deleri vt patet in Pilato.

Quare gentiles & saraceni sæpe lauant corpora sua & manus, & credebant aquam crimina abstergere, & de baptismi virtute disseritur, vnde ea aduenniat aqua. Quæst. III.

Erroris huius occasio fuit in antiqua gentilitate quædam impropria transumptio, nam sicut aquam videbant labes corporis prorsus abstergere, ita, & inquinamenta animæ abolere crediderunt. & Sarraceni hanc opinionem sequuntur, qui in templis suis fontes habent, quę latine delubra vocãtur à diluendis criminib. sic dicta, F vt ipsi existimant, ideo ibi sæpissime se abluunt. Sed magnus error est, quia secundũ naturalem disciplinam agẽs, & passum debent proportionari, vt taliter sit patiens receptiuum qualiter agens est actiuum, ideo ea quæ incorporea sunt a corporibus non patiuntur, quia corpora agunt emittendo virtutem suam diuisibiliter propter extensionem quantitatis, & distãtiam partium in situ, ita quod ab vna parte emittitur vna pars virtutis, & ab alia parte alia pars virtutis. Incorporalia autem indiuisibilia sunt ideo non possunt recipere aliquid diuisibiliter, & sic nequaquam spiritus a corporibus patiũtur directè, secus est indirectè, de quo magis dictum est Exod. 23. cap. anima autem est in qua peccatum est secundum id esse, quod habet, si ergo anima spiritualis est, necesse est peccatum spirituale esse, quia semper id quod in alio recipitur simplicius, & formalius est. G non potest ergo ad tantam virtutem accederet vt purget mentis inquinamenta, ipsi tamen talẽ transumptionem posuerunt, & cõcesserunt, quia quidam circa naturam animę errauerũt, quidam vero circa ipsum peccatum quid sit. circa naturam animæ non solum errauerunt vulgares gentiles qui non solum in hoc, sed etiam in cæteris errant, immo & ipsi populi, quidam namque eam sanguinem esse dixerunt, quidam aerem, quem attrahimus, & ista valde cõis erat, vnde & ab hoc anima ab animos, quòd est ventus græce dicta est, & spiritus apud latinos aspirando .i. flando quod ad vẽtum pertinet, multi quoque alij modi errandi sunt, de quibus ad nos dicere nihil attinet, de quibus plene Aristot. lib. I. de anima. Qui autem animam de natura corporis esse putant, vt aerẽ vel sanguinem esse dicant, satis cõcedent eam per aquã emundari, H nos autem qui animã tam secundũ philosophicã doctrinam quam secundum catholicam veritatem spiritum esse fatemur, eam per aquã posse mundari, necessario negare cõpellimur. Sed adhuc isti qui errant circa naturam animæ non multum videntur errandi occasionẽ habere, quia non est facile dari qualiter sanguis, & attractus aer per aquam emundentur, sed rudis gentilitas hæc omnia, vsque ad vnguem coaptare, aut non curauit, aut quod verius est, ignorauit. Alij errabant circa ipsum peccatum, & quidam tantũ errabant, vt peccatũ esse nescirent, sed quia hirudissimi totius seculi erant, de eis curandum non est. Alij autem errabant, quia cum peccatum esse cognoscerent putabant illud esse quandam maculam, vel inmũditiam corporalem, aut corporibus adhærentem, & tunc cũ aqua omnia corporum inquinamenta depellat, satis im- I munditias peccatorũ abstergere sufficiebat, & in hoc adhuc magis rudis populus consentiebat, & sic satis coaptatur, quòd abluto corpore omnia vitia abstergantur.

Errores penes naturã animæ.

In his tamen erat diuersitas, quia quidam totũ corpus abluebant vt ab omnibus vitijs mundissimi redderentur, quidam autem solas manus lauabant, quia malę actiones per quas causabantur secundum ipsos maculæ peccatorũ per manus fiebant, quæ sunt organa operatiua. primum fecit Hercules in fonte Lybico totum corpus abluens. secundum fecit Pilatus, vt coram toto populo manus lauerit: sicut habetur Matth. 27. cap.

Sed aliquis arguet, quòd ista obuient veritati catholicæ, nam vt ait Beda, & habetur per magistrum sententiarum in 4. cũ agitur de baptismo, quod Christus tactu suæ mundissimæ carnis vim regeneratiuam aquis tribuit, vis K regeneratiua est vis faciendi hominem nouum relicta vetustate peccati, ergo aqua habet vim lauandi peccata.

Ad hoc poterat responderi, quod aqua non habuerit vim regeneratiuam siue ablatiuam peccatorum, & sic illi qui putabant per lotionem crimina tolli errabant, habuit tamen aqua vim regenerandi post Christi baptismũ, & sic sonat auctoritas Bedæ, scilicet, quòd Christus tactu suæ mundissimæ carnis vim regeneratiuam aquis contulit, sed vt acutius, & explicatius loquamur dicendum est, quòd aqua non habet vim regeneratiuam in ablutionem criminum; nam si talis virtus in aqua esset, siue hæc virtus inesset ex natura, siue quia postea Christus dedisset, necessarium erat vt semper in aqua ista virtus esset cũ absolute inesset, sicut aliqua alia qualitas in suo subiecto. sed falsum est, quia tũc qñdocunq; aliquis lauaretur in aqua, ista virtus regeneratiua peccata aboleret, sicut quandocũque

quę aliquis intret in aquam, quia humida est, necessariò humefacit.

Item omnem hominem purgaret a vitijs, sicut frigiditas aquæ quandocunque hominem infrigidat, aut calefacit, ita & uis regeneratiua, si in aqua esset, quandocunque hominem regeneraret a vitijs mundans, sed dicitur quòd est virtus regeneratiua in aquis, s. quòd Deus voluit quòd tanta virtus esset, vt accedente verbo ad elementũ aquæ fieret sacramentum Baptismi, in quo fit plena remissio peccatorum, & in nullo alio elemento hoc fit.

In baptismo fit plena remissio peccatorum.

Sed forte adhuc dices, quòd ista redargutio antiquorũ non bene stat, quando ipsi putant, ꝙ in lotione per aquam lauarentur crimina, quia sicut nos dicimus, quòd per baptismum fit plena peccatorum remissio in nouo testamẽto, ita ante Christi aduentũ in fide, & spe baptismi Christi crimina dilui poterant, patet hoc de omnibus cęremonialibus obseruationibus veteris testamenti, quæ proficiebant ad salutem inquantum per eas tacite vel expresse cõfitebantur Messiam venturum. Respondetur quòd hoc non potest stare propter duo, s. quia ista ablutio in aqua a gentilibus non fiebat in fide baptismi a Christo instituẽdi, & quia dato, ꝙ in fide illius ablueréntur, per illã ablutionem non lauarentur crimina. Primum patet, quia sicut nunc in quacunque aqua fiat baptismus virtus regeneratiua æqualiter ibi est, ita si antiqui gentiles in fide Christi lauarentur, in quacunque aqua crederent crimina ablui, sed non credebant sic quando potius Hercules quendam fontem in Libya ad hoc specialiter elegit: & Theseus admonens Herculem suadebat ire in terrã suam quia ibi poterant peccata eius ablui, vt patet in fine primæ tragediæ Senecæ quæ dicitur Hercules furens, quasi in terra illa aliquid speciale esset: ergo non abluebant se in fide baptismi Christi. Item qui haberet fidẽ de baptismo Christi, qui erat aliquod speciale sacramentũ Christi, haberet fidem de Christo ipso, sed gentiles facientes istas ablutiones non habebant fidem de Christo, ergo nec lauabantur in spe baptismi Christi: patet antecedens, quia gẽtiles isti colebant idola, fides autem Christi perfecta non stat cum idolorum cultura, ergo non habebat fidẽ Christi, patet hoc de Hercule, qui credidit se lauari per aquã ab omnib. inquinamentis peccatorum, tñ Christum non credebat, cum Deos plures crederet dicens, Iouẽ esse Deũ, & se esse filium Dei. Item patet hoc de Pilato, quia non egit ipse istam ablutionem in fide baptismi Christi cum Christum crucifigi iuberet, & erat patre gentilis sicut ipse confessus est, vt patet Io. 19. c. cũ dixit se non esse Iudęũ: 2m patet, s. quòd dato ꝙ isti gentiles facerent istas ablutiones in remissionẽ peccatorum, nõ remitterentur talia peccata in virtute huius ablutionis, nã licet oẽs qui in Christũ credebant ante eius aduentum per hoc saluabantur sicut nos saluamur per fidem eius iuxta illud ad Rom. 10. corde creditur ad iustitiam, ore autẽ confessio fit ad salutem & Actuum. 10. c. fide purificans corda eorum: tamen cæremoniæ quas faciebant de se nullam virtutem habebãt, aut augmentum ad merendum: non enim poterat quisquam dicere ꝙ gentiles, qui lauabantur in aqua, haberent baptismum Christi, & conferretur eis virtus, quę cõferebatur in baptismo Christi, cum in ipso baptismo Ioan. qui sanctus fuit, & Christi pręcursor, non cõferretur id quod in Christi baptismo, ideo baptizati baptismo Ioannis iterum baptismo Christi baptizabantur, vt patet Actu. 19. capit. per ea quæ fecit ibi Paulus Apostolus, nec etiam dici potest quòd cæremonialis illa obseruatio abluendi in fide baptismi Christi poterat habere aliquam efficaciam, nam licet fides Christi haberet efficaciam ad remissionẽ peccatorum, tamen istæ cęremoniæ factæ in fide Christi non habebant aliquam efficaciam, vltra eam quam habebat per se fides Christi, cuius cõtrarium est in sacramẽtis noui testamenti, quia licet sacramenta noui testamenti habeant efficaciam a Christo institutore, & nobis proficiant secundum ꝙ credimus ea nobis proficere, inquantũ sunt a Christo instituta: tamen specialiorem efficaciã habent quam fides Christi: nam maior gratia confertur per vsum cuiuslibet sacramẽti noui testamẽti cũ fide Christi instituentis, quã si credamus Christum solum, & non vtamur specialiter sacramentis, tpe autem gentilitatis qui-

A cunque Christum crederet futurum, & vteretur aliqua cęremoniali obseruatione, nihil magis de gratia accipiebat per illam obseruationem quam per solam fidem, nisi per accidens inquantum per operationem intenditur fidei actus, ratio huius est quia obseruationes istæ cæremoniales non habent de se aliquam bonitatem, quasi intellectus determinet ea fieri sicut aliqua quæ sunt de naturali rationis dictamine, si ergo aliquod bonũ habere deberent, oportet quod habeant illud ab instituente conferente virtutem rei institutæ, & ob hoc cæremoniæ veteris testamenti licet quãtum ad se nec bonæ nec malæ essent, tamen quia Deus eas instituerat ad exercitationem populi iudaici meritorię erant, ablutio autem in aqua tempore gentilitatis dato quod fieret in fide baptismi Christi, tamen quia a Christo instituta non erat non habebat in se aliquam virtutẽ & ad diluẽda crimina. *Manus nostra non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi nostri viderunt.* Idest

B nullo modo nos fecimus, vel fieri vidimus, sed nec scimus nec aliquis propter negligentiam nostram fecit, & magis iurabant se nescire, & negligentes non fuisse, quam se nõ fecisse, quia de eis nullus dubitare poterat. Et debet hoc intelligi in persona totius ciuitatis, quia alias nihil proficeret, cum illi maiores natu solum seipsos specialiter purgarent dicentes non commisisse tale homicidium: & tũc necesse erat omnes alios sic purgari in eadem ciuitate, vel nihil factum esset, sed soli maiores natu idest seniores totius populi hoc faciebant: ergo nomine totius populi hoc faciebant, & ista vox dirigitur in persona totius ciuitatis populi illius scilicet. *Manus nostra non effuderunt sanguinem hunc.* Idest satis credimus quòd manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem scilicet, quòd nullus de ciuitate hac sanguinem hunc effuderit. *Nec oculi nostri viderunt.* Idest etiam nullus de ciuitate hac vidit effundi sanguinem hunc: vtrunque enim necessarium erat: quia dato

C ꝙ nullus de ciuitate illa effudisset sanguinem illum, si tñ vidisset sanguinem effundi, debebat prodere effusorem cum taliter quæreretur, aliter peccaret, & esset reus sanguinis sicut qui effudisset: & intelliguntur ista duo nõ de rei veritate sed de credulitate, nam certissime dicere non poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo quod manus suæ non effudisset hunc sanguinem idest nullus de populo, & tamen poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo, quod manus suæ non effudissent hunc sanguinem .i. nullus de populo, & tamen bene poterãt iurare de credulitate, quia sic crederent. neq; quemq̃ fecisse nec vidisse. *Propitius esto populo tuo Israel.* i. non imputando eis hoc in peccato ad punitionem: & ista sunt verba seniorum ciuitatis illius, quę erat propinqua lo

D co, in quo iacebat cadauer occisi hominis, & orabant pro se & toto Israel, vt non statueretur eis hoc peccatum, cum in hoc non deliquissent.

Quem redemisti. Persuasio rhetorica est habens non modicam vim, nam si Deus hebręos redemit auferens eis pęnas captiuitatis Ægyptiacæ, quam merebantur: quomodo magis non infligeret pęnas pro peccato, quod non fecissent, vt mali quicquam commeruissent? non enim videretur rationabile quod aliquid Deus fecisset, quod postea irrationabiliter perire permitteret, quòd esset dato ꝙ puniret eos pro sanguine hoc effuso, quem non effiderũt, nec effudentem viderũt. Et non solum consistit in hoc vis persuasionis, sed magis in hoc, quod aliqua Dei beneficia referũtur hic. s. quòd Deus redemerit iudęos de Ægypto, quod erat valde magnum beneficium, delectantur autem

E magnanimi, & magnifici cum audiunt beneficia ab eis facta alijs, & libenter ea audiunt, tristantur vero cum eis referũtur beneficia ipsis collata ab alijs vt patet in 4. Eth. ca. de magnificentia. & c. de magnanimitate. de hoc Gen. 32. c. dictum vbi dicitur de optimo modo orandi, an esse dẽt per verba valde demonstratiua bona quæ recepimus, aut bona quę egimus. *Ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel.* idest non imputes nobis peccatum sanguinis effusi, si autem ex negligentia populi effusus, fuisset sanguis ille, vel non vendicaretur iam effusus, irasceretur Deus super populũ Israel. *Et auferetur ab eis reatus sanguinis.* s. a senioribus ciuitatis propinquę, qui antequam ista facerent rei sanguinis erãt, & si ista facere nolẽt

Locutio ad totū populum. ira fieretur eis Deus tanquam vere occidissent. *Tu autem alienus eris*. Idest, absolutus, & loquitur ad populum totum, quia totus Israel tenebatur reus sanguinis quando aliquis occidebatur sic occultè, nisi istam inquisitionem faceret, & ciuitas propinqua, nisi prędicta fecisset, & sic vtrique absolnebantur. *Ab innocentis cruore qui fusus est*. Non vocatur sanguis innocens, ita quòd verè ille occisus sine culpa fuerit, quia potuit iustè occidi, vtputa si inuasit alium, & ab illo occisus est, vel si latro, vel insidians erat, sine alias iuste occisus est, sed vocatur innocens, quia nō constat de eo quod nocens fuerit, & secundum præsumptionem iuris quilibet præsumitur bonus, nisi cōtrarium probetur. *Cum feceris quod præceperit Dominus*. Idest, quando tu feceris ea, quæ mādat Dominus, scilicet, quòd mittas seniores & iudices tuos, & sacerdotes ad inquirendum, quæ ciuitas esset vicinior loco cadaueris, & postea maiores natu, s. seniores ciuitatis fecerint cęremonias sup. tactas, quæ omnia mandat Deus fieri, eris innocens a sanguine effuso, quia si omitterent facere hoc, reputarentur rei sanguinis, & perirent, facto autem hoc, quia faciebant quantum poterant, dato quòd illi qui occidissent hominem, essent in populo illo, & non cognoscerent interfectores illos esse in populo, erat populus liber, quia non iudicaretur reus sanguinis, nec quicquam ei a Deo imponeretur: licet pœna infligeretur a Deo eis, qui aliquem de quo ignorassent, occidissent. *Si egressus fueris*. Hic ponitur secundum principale, quòd pertinet ad dirigendum cōcupiscibilem. *Contra inimicos tuos*. Scilicet qui sunt extra terram promissionis, quia in terra promissionis nullū permittebant viuere, siue masculum siue fęminam, ideo non poterant accipere vxores de eis vt patet Exo. 34. & supra 7. cap. *Captiuosque duxeris*. Vt vendas vel vt seruiant tibi. *Et adamaueris eam*. Quia erant proni ad luxuriam videntes mulieres pulchras, & acciperent eas in concubinas, ne ergo peccarent, permittit Deus eas accipere in vxores. *Volueris que habere vxorem*. Quasi dicat, tunc debes facere, quæ sequuntur: alias autem non licet eam sibi habere. *Introduces eam in domum tuam*. Ex permissione loquitur, & est permissio minus mali, vt vitetur concubinatus, & hęc omnia intelliguntur si ipsa vellet tenere ritum hebraicum, alias vel venderetur, vel occideretur, siue efficeretur serua, quia non licebat filijs Israel tales vxores accipere. *Qui radet cæsariem*. Ista abscissio capillorum & vnguium superfluorum significat abrasionem cultus idolatriæ qui superstitiosus est secundum Rabbi Salomon. & Aben Ezra: potest intelligi, quòd ista fiant ad decorem, vel turpitudinem huius captiuæ. Si intelligatur ad turpitudinem est intentio, quòd ista mulier debet deturpari, vt sic perdat amans stimulos carnis. *Radet cæsariem*. Idest totam comam, & sic multum turpis redditur mulier, quia mulieri pro ornatu capilli dati sunt, vt patet prima Corinth. 11. capit. vbi multa de hoc ponit. *Et circuncidet vngues*. In hebręo habetur, *Faciet vngues*. Et potest intelligi duobus modis.

Littera hebraica dupliciter intelligitur. Vno modo fecit vngues, idest dimisit crescere, sicut dicitur facere comam qui eam crescere dimittit, & ista est propria significatio dictionis facere, idest ducere aliquid ad esse vel augmentum.

Alio modo accipitur facere, idest ornare vel parare, & sic dicitur facere barbam qui eā radit, & facere vngues, qui eos circuncidit, sic dicitur Leuit. 14. faciet vnum arietem pro peccato, idest parabit vel sacrificabit. *Et deponet vestem in qua capta est*. Si forte erat preciosa, vt non appareat bene sicut ante. *Sedensque in domo tua flebit patrem & matrem*. Vt sic plorando deferatur vt non placeat in pulchritudine, & durabat per vnum mensem, vt temporis dilatione subitaneus periret ardor, quòd si forte non decresceret amor finito mense, poterat eam accipere in vxorē. Si autem velimus, quod ponantur ista vt magis ametur ab illo qui eam accipere vult. Dicemus quod radebat cęsariē, i. capillaturam, non quidem totam, sed aliquā partem forte superfluam, circuncidebat vngues vt pulchrior esset, quia magnæ vngues puellarum deturpant pulchritudinem, & deponebat vestem in qua capta erat, quia mulieres, & homines tempore calamitatis lętis vestibus non vtuntur, ideo accipiebat aliam meliorem.

F Sed neutra istarum duarum expositionum satis conuenit, non prima, quia non mandaret mutari vestes captiuitatis ad non placendum cui nunus placere poterat in veste illius quam in alijs, cum vilior & abiectior esset.

Item, quia facere vngues secundum communem modum loquendi est eas apparere vel decorare, sed hoc non cōuenit ad displicendum, sed magis ad placendum, quia causat pulchritudinem.

Secunda expositio non tenet, quia radere cęsariē enormitatem dicit in mulieribus, nec debent modicum, sine multum radi.

Item plorare non pertinet ad pulchritudinem, sed magis deformat.

Dicendum ergo sicut ante diximus, quòd ista signāt totalem mutationē de gentilitate ad iudaismum, cæsariei, *Doct. expositio.*
G & vnguium amputatio, quia ista intrinseca, & naturalia sunt, & signant voluntatis quæ interior est mutationē, ita quòd nullus amor nullum desiderium maneat in animo idolis seruiendi. depositio vestis, quæ est exterior signat depositionem actuum exteriorum, & habitus, totiusquę veteris conuersationis, vt non solum nihil antiqui erroris in animo sedeat, sed etiam nihil extra videatur.

Sedensque flebit patrem et matrem suam vno mense. Quia compassio naturalis parentibus exhibenda est, nec decet filios parentum funera qualescunque extiterint sine cordis amaritudine prætereire, ideo Deus non vult contra naturales motus rectos quicquam mandare, cum ipse naturam instituerit.

Postea intrabis ad eam. Scilicet carnaliter cognoscendo.

H *Si autem post non sederit in animo tuo*. Idest non placuerit tibi sicut ante placebat, quia multum mutabiles erant isti iudæi, & sicut assolet fieri, quæ aliquis feruentissimo desiderio concupiuit, nimio, & irrationabili odio detestatur, vt Amnon sororem suam Thamar nimio amoris æstu dilexit, sed quodam breuissimè actu functo eam inenarrabiliter odio habuit, ita quòd inordinatus amor ad deordinati odij magnitudinem non pertingeret vt habetur. 2. Reg. 13. c. & secretum latet hic, potest etiam accidere, quia mulieres aliarum terrarū viris iudæis minoribus discordarent, qđ turbat communicationem œconomicā.

Nec vendere poteris pecunia. Poterat tamen si voluerat antequam accepisset eam in vxorem.

Nec opprimere per potentiam. Scilicet, subijciendo seruituti tuæ cum vendere non potueris.

I *Quia humiliasti eam*. Idest deflorasti virginitatē eius, ante enim quam puella corrupta sit, magni valoris est, & a quolibet acciperetur, cum autem deflorata fuerit humiliatur, idest, fit contemptibilior ita quòd pauci eam accipere velint.

Si habuerit homo. Hic ponitur secundum de filiorum successione. *De filiorū successione.*

Si habuerit homo. Hic ponitur determinatio litigij quādo pater vult priuare filium primogenitura auferendo ei iura primogenituræ, & tribuendo alteri.

Vxores duas. Licebat tēpore veteris testamenti habere plures vxores, nam ante ipsam legem datam sancti patres quibus Messię promissio facta est, habuerunt plures vxores, habuit. n. Abraham simul Sarram, & Agar, habuit Iacob. 4. vxores, s. Rachelem & Liam Balaam, & Zelpham, vt patet de Abraham Gen. 16. & de Iacob Gen. 29. et 30.
K c. cæteri autē qui tpe legis fuerunt hunc morem secuti interdum plures vxores assumebant, Dauid. n. multas vxores habuit simul: de Salomone autē dicere nō attinet qui multas habuit, sed illicite cōtra Dei mandatū, vt declarauimus, sup. 17. c. in his autē erat duplex rō, quia in antiquis patrib. pluralitatis vxorū causa fuit desideriū multiplicādi populū Dei, qui multiplicandus promittebatur quasi stellæ cęli, & quasi arena quæ est in littore maris, vt patet Gen. 22. c. & hoc licitum erat, & aliqualiter meritorium, cū nullo modo ad hoc incitaret desideriū explendæ libidinis. Secūda causa erat permissio Dei, quia quidā eorū ita erant effrenatę libidinis, ꝙ si nō permitterēnt plures vxores hēre, vt plurib. pro libito miscerētur, adulteriū, & alia vitia perpetrarent, & hoc q̄uis aliquo modo liceret, quia permissum foret, tñ meritorium nō erat immo aliqualiter demeritoriū, inquantum radix istius desiderij erat mala.

Contin-

Contingit autem aliquem duas aut plures vxores habe re, vel quia plures accepit de cognatione sua, & aliam vel alias in bello, vt in littera superiori dicebatur. *Vnam dile ctam & alteram odiosam*. Idest, vnam placentem in oculis eius, & aliam non placentem. *Fueritque filius odiosa primogenitus*. Et ponitur hoc quia isti iudæi accipientes vxores de alienigenis suscipiebant filios ex eis: & deinde habentes odio matres, & abijcientes eas, volebant sic, & filios susceptos ab eis etiam si primi essent, alijs inferiores facere. *Fueritque filius odiosa primogenitus*. Si aliquis habebat vxorem sibi odiosam siue eam acceperit de gente sua, & cognatione, siue in bello acceperit, poterit eam repudiare ne sit vxor eius. De vxore accepta in bello patet supra in littera, quia dimittebat eam vir suus liberam, nec poterat cuiquam vendere. de muliere autem quæ de gente sua erat patet. infra vigesimoquarto capitulo.

B

Casus 14. in quibus pater potest filium, aut filiam exhæredare, & ad quæ possint iura primogenituræ.
Quæst. IIII.

Filium tamen non poterat aliquis repudiare ne sit filius eius, nec potest eum exhęredare, nisi habuerit aliquam causam, propter quam exhæredet, quas causas iura humana exprimunt, scilicet primo si filius parentibus manus intulerit iniuriosas. Item si grauem iniuriam eis fecerit quæ non sit iniectio manuum.

Item si eos criminaliter accusauerit de causa quæ non sit aduersus principem vel contra rem publicam. Item si cum maleficis versatur. Item si maleficus efficiatur.

Item si vitæ parentum insidiatur. Item si vxori, vel con cubinæ patris se immiscuerit.

C

Item si ex dilapidatione parentes grauem iacturam, vel dispendium sustinuerint.

Item si pro patre vel debito eius in quantum potuerit fideiubere noluerit, & hoc ad solos masculos referendum est.

Item si prohibuit parentes facere testamentum.

Item si contra voluntatem parentum inter arenarios perseuerauerit & mimos, cum pater illius professionis non fuerit, secus si filius sequatur officium patris. mimi histriones dicuntur vel iocalatores, arenarij dicuntur qui in arena contra bestias pugnant, vt qui cum vrsis vel leonibus inclusis in aliquo theatro vel domo bellum gerit.

Item si filia vitam luxuriosam elegerit, dum tamen parentes vellent eam pro posse dotare, nisi neglexerint eam viro tradere ante annos 25.

D

Item si filij parentibus furiosis debitam curam non impenderint.

Item si de carcere parentem educere neglexerint, vt habetur in auten. vt cum de appella.cognoscitur in §.cau sas collatione 8. Cum autem non sint casus expressi in lege, non potest pater vel mater pro libito suo filium exhęredare, nam filius est pars patris, & sicut communicauit ei esse per naturam, ita debet ei communicare nutrimentum, & conseruationem in esse ęconomico per successionem, iuxta dictum saluatoris, patres debent thesaurizare filijs, & non filij parentibus, non ergo potest priuare pater filium eo ad quòd tenetur ei per naturam, nisi filius demeruerit, per actum demeritum autem nō quodlibet est sufficiens, vt pater possit priuare filiū hęreditaria successione, sed magnum demeritum, qualia sunt ista quę expressa sunt in causis supra assignatis, quòd si pater velit filium pro sola voluntate sua nulla præcedente ea, vel non legitima priuare legitima successione, non se habet ad eum tanquam pater ad filium, sed tanquam Dominus ad seruum, inter quos propriè iustum nullum est, & talis principatus erat. cum principatus paternus sit principatus regalis, vt ait Aristot. in 8. Ethycorum, quòd probat auctoritate Homeri qui Iouem eo quòd rex bonus foret patrem populorum nuncupauit, in Persis autem principatus paternus erat principatus tyrannicus, sicut Domini ad seruum, ideo errat vt ait Aristo. ibidem. *Fuerit filius odiosæ primogenitus*. Quia primo secundum carnem natus est, & debet habere iura primogenituræ. Inter hebræos sem-

E

A per fuerunt obseruata primogenituræ iura, ita vt qui primogenitus esset haberet quædam specialia dona & priuilegia inter cæteros fratres, & hoc obseruabatur tam inter eos qui erant de magno genere, & habebant magnum statum, quam inter eos, qui erant de paruo genere, & habebant paruum statum, nunc autem ista primogenitura non obseruatur inter nos nisi inter homines magni generis, & status, vt non pereat familia patrum, & semper primogenitis datur tota domus, cęteris autem dantur aliqua dona. inter hebręos autem multum conferebant ista iura primogenituræ, vt non miscerentur familiæ, & manerent semper nomina patrum, nam cum ipsa possessio indiuisa maneat, quocunque transiret, transibat, & nomen patris & cognationis, cuius erat ipsa possessio, si autem possessiones ęqualiter diuiderentur inter filios, & non maneret domus ipsa, idest maior pars possessionis vel aliquid speciale penes ipsum primogenitum, turbaretur posteritas, & non manerent nomina patrum, & ob hoc in hominibus vulgaribus pereunt denominationes cognationū, & ignorantur successiones, quia non euenit aliquid speciale primogenitis. in hominibus autē nobilibus non accidit hoc, quia primogenitis dantur aliqua specialia. Ad conseruandam etiam istam impermixtionem cognationum, & certitudinem paternarum linearum fuit præceptum in veteri testamēto, vt viri de vna tribu acciperent vxores de eadem tribu, vt habetur Numer. 36. capit. etiam fuit factum aliud quòd adhuc præcipuum erat, scilicet, vt non possent vendi possessiones immobiles simpliciter sicut apud nos venduntur, periret certitudo cognationis, & lineæ illius quæ cognoscebatur per talem possessionem, & sic esset de omnibus lineis, & successionibus, cum de omnibus possessionibus similiter fieri posset, scilicet, vt simpliciter venderentur, nam non cognoscitur possessio per familiam, siue possessionem, sed econtrario possessio facit cognosci familiam. quid autem ista certitudo successionum paternarum, & impermixtio tribuum atque cognationum in veteri lege profuerit, & ad quid Deus illam mandauerit Num. 27. cap. dictum est.

Volueritque substantiam suam inter filios diuidere. Ponitur hic de diuisione possessionum paternarū, quia inter cętera primogenituræ iura id quo magis primogeniti apud hebręos appreciabantur, & quòd magis eos determinatos reddebat in linearum impermixtione, erat ꝙ primogeniti accipiebant de hęreditate paterna duplices partes, vt patet de Ioseph, qui quantum ad aliquid reputatus est primogenitus Iacob: ideo suscepit duas sortes, cum tamen quilibet de alijs vnicam sortem accepisset, & vnicam tribum denominasset, vt patet Genes. 48. c. cum ergo pater volebat filiū odiosę, qui primogenitus erat, primogenitura priuare, pręcipuum in quo eum grauabat erat diuisio hęreditatis, quia cum deberet ei dare duplum quam cuilibet aliorum, dabat & ęquale cuilibet alteri, & alterū filium dilectæ constituebat primogenitum dans ei duas partes, scilicet duplum respectu cuiuslibet aliorum. hoc ergo non consentit lex. *Non poterit dilectæ filium facere primogenitum*. Scilicet dando ei iura primogenituræ.

Iura primogenituræ apud antiquos quæ erant.
Quæst. V.

Multa erant iura primogenituræ apud antiquos. Primum, ꝙ primogeniti sacerdotes erant, vt patet de Melchisedech qui vocatur alio nomine Sem filius Noe, quia iura primogenituræ habuit, sacerdos altissimi erat, vt patet Gen. 14. ad hebrę. 7. c. Secundum ꝙ veste preciosa vtebantur vt patet Gen. 27. vbi loquitur Isaac de filio suo, quē primogenitum existimauit, vt sentio vestimentorum flagrātia, ait ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni. Tertium, ꝙ morientē patre benedicebantur, ideo Esau benedici debebat, nisi primogenita ab eo Dñs abstulisset, vt habetur Genes. 27. cap. Quartum quòd duplices partes hęreditatis recipiebant; vt habetur Genes. 49. vbi loquitur Iacob ad Ruben primogenitum secundū carnem: Ruben primog. meus tu fortitudo mea, & principiū doloris mei, prior in donis maior in imperio, ideo filijs Ioseph ad quos primogenitura ex parte trāslata est duę partes datę sunt: alijs

alijs autem tribubus vna, vt patet Genes.48. Quintum, quòd ad cultum Dei segregabantur, vt patet Exodi 13. & Num.3. capit. sanctifica mihi omne primogenitum, tã in hominibus, quàm in iumentis. Sextum, quòd prius sederent, vel in nobiliori loco mensæ, deinde alij secundum natiuitatis ætatem, vt patet Genes.43. sederunt singuli per ordinem, primogenitus iuxta primogenita sua, & minor iuxta minoritatem suam, de his Genes.25. & 27. dictum est vbi plura iura primogenituræ posita sunt. Nunc autem vbi primogenituræ iura seruantur, tota substantia patris transit ad primogenitum, cæteris fratribus dona aliqua solum accipientibus. *Sed filium odiosæ cognoscit primogenitum.* Idest tenebit eum pro primogenito, & sic vocabit eum. *Dabit ei de his quæ habuerit cuncta duplicia.* Ad quẽlibet, ita quòd si sint duo fratres fiant tres partes, vt primogenitus recipiat duas. Si tres fratres fient quatuor partes, & sic deinceps, vt singuli fratres habeant singulas partes, primogenitus autem duas. *Iste est principium liberorum eius.* Quasi dicat, licet pater hunc non habeat ita gratum, sicut aliquem alium, quia matrem huius habebat odiosã, tamen secundum veritatem iste est principium liberorũ eius, idest iste est quem primo genuit inter cæteros liberos superstites: filius enim non debet amittere priuilegium suum propter matrem: licet enim ipsa exosa sit, & iuste odio habeatur, tamen filius semper manere debet immunis, quia pater nõ dat filio primogenituræ iura, quia vxor illa quam habet primo eum concepit, & peperit: nam tunc bene posset mutare primogenitũ pater propter matrem, vt sicut matrem exosam habet ita, & filium priuilegio primogenituræ propter eam priuet, sed dat pater filio iura primogenituræ, quia eum primo genuit: nam dato, quòd pater eum primo genuit ex aliqua vxore, ille tamen non est primogenitus illius mulieris, sed vltimus, tamen primogenituræ iura consequitur, vel si mater illum primum filium habuit, & pater non habet illum primũ, quia alium priorem habuit non faciet illum primogenitum, sed alium. *Et huic debentur primogenita.* Scilicet omnia iura primogenituræ, quiá est principium liberorum, quia dignitas quædã est primogenitum esse, & istum modum loquendi habuit Iacob Genes.49. cap. cum dixit ad Rubẽ tu Ruben fortitudo mea: tu principium doloris mei, maior in donis, prior in imperio, idest maior esse debueras cæteris fratribus in accipiendo possessionem, & imperio prior esse debueras, sed non sic contingit tibi, quia maculasti cubile patris tui, & ascẽdisti stratum eius: vocatur principium doloris aliquo modo principium liberorum, vt ibidem dictum est.

De malorum filiorum occisione.

Si genuerit homo. Hic ponitur tertium, s. de malorum filiorum occisione. Et supra dicebatur, quòd pater per odiũ non tollat filijs iura sua. hic autem, quòd per inordinatũ amorem non defendat vitia sua. *Filium contumacem.* Idest non obedientem eis quæ agere præcipitur. *Et proteruum.* Idest agentem ea quæ agere prohibetur. Et hoc quantum ad mandata legis.

Qui non audiat vocem patris, & matris; Hoc est quantum ad mandata patris, & matris, quibus obedire tenetur, & eos honorare secundo gradu post Deum: ideo aliquo modo comparat Philosophus 8. Ethycorum patrem, & Deum dicens, quòd parentibus, & dijs non possumus æqualia retribuere.

Et coercitus obedire contempserit. Prius debet eum pater verbis, & verberibus castigare, si autem nequiuerit ducẽt eum ad iudices qui castigent, quia nomen patris amorẽ, & dulcedinem attinet, nomen autem regis timorem: lex autem cum habeat vim coactiuam magis regibus quàm patribus conuenit, sed cum de communi non dãtur leges pueris, & mulieribus, quilibet vti vult eas dare debet in domo sua, patent ista circa finem 10. Ethyc. & in principio primi Politi. *Ducent eum ad seniores ciuitatis.* Vt eum ad mortem iudicent, quia patri non licet filium suum pro aliquo peccato quantumcunque graui occidere, sed solũ personæ publicæ, scilicet iudici, quia in morte cuiuslibet est damnum communitatis: ideo etiam ille qui seipsum occidit, communitati iniuriam facit, vt patet 5. Ethyc. Itẽ quia contra naturalem pietatem patris est aliquomodo occidere filium.

F *Ad portam iudicij.* In portis enim ciuitatis fiebat discussio causarum. de hoc dictum est sup.17. capit. & patet in multis locis, quia apud antiquos, tam Hebræos, quàm non Hebræos fuit ista consuetudo, vt ad portam ciuitatis iudices conuenirent, & ibi causæ agerentur, quia locus ille publicissimus erat, iudices autem qui erant in loco Sãctuarij, non manebant in portis ciuitatum illius loci, sed in domibus ad hoc deputatis conueniebant, & ibi de omnibus litigijs disceptatio vertebatur.

Diceretque ad eos. Scilicet pater, & mater illius mali viri, qui ducerentur ad iudices, vt occideretur, ipsi namque accusatores eius erant. *Filius iste noster.* Hoc intelligitur de filio non emancipato, qui adhuc est sub custodia parẽtum, quia iste potest esse contumax, & proteruus, nolensque obedire monitis parentum: nam filius emancipatus cum sit magnæ ætatis non moratur in domo paterna, sed

G est vxoratus, vel sacerdos, aut aliquid simile, quod exiuit a patria potestate, & tunc pater nihil imperat.

Contumax, & proteruus est. Exponatur, vt supra expositum est.

Et monita nostra audire contemnit. Filius tenetur audire præceptum patris, & matris, & obedire eis, nisi manda uerint iniustum: hoc enim de iure naturali est, cum filius teneatur parentibus, sicut subditus regi, quia principatus paternus est regalis, vt patet in 8. Ethycor. & adhuc magis tenemur parentibus quàm regibus; vt ait Aristoteles ibidem, quia maiora beneficia recepimus a parentibus quàm a regibus, scilicet esse, & nutrimentum, quodlibet istorum valde magnũ bonum est, sed adhuc cæteris adẽptis hoc bonum, quod est Esse tantum est, vt nullum bonum ei comparari valeat, nec omnia alia simul sumpta, cum Esse sit perfectio absoluta, & fundamentum omniũ perfectionum tam naturalium, quàm nõ naturalium, nec homo, vel aliqua res potest æquale bonum recipere alte-

H rum: vnde si cuncta recte inspiciantur, licet redẽptio nostra sit de maximis beneficijs, & ex maxima charitate Dei, cum nemo maiorem charitatem habeat, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis, vt patet Ioan. decimosexto cap. maius tamen beneficium a Deo recepimus, quia nos creauit, quàm quòd redemerit. Et magis ei tenemur, quia cuilibet nostrum specialiter esse tribuit, tanquã causa prima in concatenatione naturæ maximé operans, & postea præter esse corporeum, quod concausauit, adhuc animas nostras solus, tanquam causa supernaturaliter operans creauerit, quam quòd nobis prædicauerit, & pro nobis mortuus fuerit, & nos in vita æterna visionis beatæ faciat esse participes: hæc omnia minora sũt, quàm esse, quod ab eo recepimus, ideo si considerentur benefi-

I cia Dei in seipsis, magis tenemur ei pro creatione quã pro redemptione, si autem considerentur beneficia, & quantitatem accipiant ex affectione, vel vt proprius loquamur ex charitate tribuentis, maius beneficium fuit beneficiũ redemptionis, quàm omnia alia simul sumpta, quia maiorem charitatem nemo habet &c. licet enim pater nõ tribuat filio suo esse, ita perfecte, sicut Deus tribuit eidem filio illius hominis, quia Deus est causa prima, & magis influit in suum effectum, quam causa secundaria, cum hoc sit generale in causa primaria, vt ait Auctor in prima propositione libri de causis. tamen tribuit esse filio, tanquam causa particularis determinans, & assimilans sibi effectũ: ideo propter hoc beneficium, quod homo recipit a solis duobus proprijssime, s. a Deo, vt a causa vniuersali, & a patre,

K vt a causa particularissima, his duobus super omnia tenemur, & quia istud esse abundantius Deus quam parentes tribuit, magis Deo quàm parentibus tenemur, sed post Deum nulli magis quàm parentibus obligamur. Aristot. autem hoc diligenter considerans collocauit Deum, & patrem in eodem gradu amicitiæ dicens, quòd amicitia hominis ad Deum, & ad parentes est, tanquam ad quoddam bonum superexcellens: magis ergo filij parentibus quàm subditi regibus tenentur, sed tenentur obedire subditi mandato principis sub pœna mortis, nisi mandaret iniustum, ergo a fortiori tenentur parentibus: antecedẽs patet supra 17. cap. cum dicitur, qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, et decreto principis morte moriatur. de hoc extra, qui filij sint legitimi, capit. per venera-

venerabilem,& extra de maioritate,& obedien.c.ſi quis. dicitur ſi quis non obedierit mandato principis morte moriatur: ſufficienter,ergo parentes arguerent contra filium ad condemnandum eum morte dicentes,quòd mo nitis eorum obedire non curabat.

Comeſſationibus vacat. Ideſt frequenti,& immo derato,cibo, & potu:eſt enim comeſſatio frequens comeſtio.

Atque conuiuijs. Ideſt conſumit ſubſtantiam noſtram inuitando participantes cum eo in luxurijs & vanitatibus.

Lapidibus eum obruet populus. Non ſolum eſt putandum quòd ad hoc,quòd iſte filius cōdemnaretur ad mortem oportebat parentes hoc dicere contra eum, quia pater inquantum accuſat filium ad mortē, videtur exuere naturam patris.ideo contra eum non credetur ſibi, ſicut nec crederetur extraneo alteri,niſi quatenus haberit legitima nocumenta,vt probet qualiter ille filius non obedit eis,& vacat comeſſationibus atque luxurijs:erat enim contra legem, quòd aliquis condemnaretur ſolo accuſatore proponente, & non conſcito per aliqua legitima munimenta.

Populus ciuitatis. Iſta pęna lapidationis imponebatur taliter peccantibus,quia valde horrida eſt,vt alij arceantur a ſimilibus,quia in alijs delictis ponebantur aliæ minores pœnæ,vt ſuſpenſio in paribulo, vt patet immediate:in hoc autem,& etiam in idolatria,ſi eſt perſona ſingularis,& in illicitis coitibus, vt patet Leuitici 20.c. de idolatria patet ſupra decimoſeptimo cap. imponitur pœna iſta lapidationis, quia factum eſt valde nepharium ;ita pœna ſit valde horrida,mandatur autem,quòd totus populus eum lapidet, vt per hoc incitentur ad zelū iuſtitiæ exequentes actus iuſtitiæ: nam generale eſt, quòd actus cauſantur per habitus,aut ſi cauſati ſunt,intenduntur & conſeruantur:etiam vt ipſi de populo infligentes pęnam hanc videant quàm grauia ſint talia peccata,& proponāt apud ſe in talibus non delinquere.

Vt auferas malum de medio veſtri. Ideſt,vt auferatis hominem malū de terra ne ſit inter uos, & dicuntur auferre malū,ideſt nociuum,quia tales homines peſtilentes ſunt,& contagioſi,& conuerſatio eorū cæteris infectiua quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala,ut patet prima Corinth.15.cap,intereſt ergo reipublicæ ſceleratos de republica tolli,tanquam membra putrida,ne cęteris ſua tabe commaculent. vel dicitur auferas malum, ideſt hominem qui in ſe malus eſt,quia præter hoc,quòd infectiuus eſt cæterorum, in ſe malus eſt, & vita indignus.

Intereſt reipublicę ſceleratos de republica tolli

Et vniuerſus Iſrael pertimeſcat. Licet pœnæ inflictæ hominibus ſceleratis ad multa proſint;præcipuus tamē finis ad quem eas leges imponūt eſt, vt cęteri qui mala nō egerunt,ne talia in futurum audeant arceantur: de hoc magis diximus ſupra 13.& 17.ca. *Quando peccauit homo.* Hic ponitur quartum,ſcilicet de occiſorum occultatione quia ſupra dicebatur,quòd propter odium malæ vitæ aliquis occidebatur,& quia forte tenere vellent odium poſt mortem,cum non ſit tenendum,quia caro occiſi quæ manet,quædam pars naturæ eſt:ideo mala nō eſt, quare nec odio haberi debet, cum malitia propter quam odio habebatur, iam tranſierit:ponitur ergo hic quædam compaſſio quæ ſit ipſi naturę humanæ vt illa pars eius,ſcilicet corpus quod olim corpus humanum fuit, licet iam non ſit,tumuletur.

De occiſorum tumulatione:

Quando peccauerit homo. Mors enim pro peccato infligitur:ſine peccato enim & mors, & qualiſcumque punitio iniuſta eſt,aliquando tamen principes, & rectores politiarum occidunt eos qui nondum peccauerunt,& recte agunt:hoc enim quia timent ne in futurum mala cōmittant, vel ne valde magnum ſcandalū naſcatur, & ratio huius eſt, quia politia magis intendit bonum commune quam bonum vnius,cū aūt eueniat interdum, quòd vna ciuitas erit in totali diſcrimine,niſi vnus homo moriatur iudicat illum debere mori,etiam ſi cōſtet eum nihil mereri, ne tota ſimul pereat, namq; licet aliquis teneatur de homicidio,qui alium a morte poteſt,& non eruit, vt patet extra de homicidio cap.ſicut dignum: tamē ſi aliquis princeps vellet aliquem hominem occidere,& conſtaret omnibus, quòd iniuſte eū occidere parabat,fugeretque ille ad aliquam ciuitatem,& ſcirent homines illius vrbis, quòd princeps ille certiſſime deſtrueret totam vrbem, niſi darent ei virum illum, poterāt ei dare virum illum ad mortem etiam ſi nihil meruiſſet,& ſi forte rectores ciuitatis exponerent totam ciuitatem ad mortem nolentes illum hominem tradere,grauiter peccarent.

Quod morte plectendus eſt. Quia aliqua peccata ſunt leuia quæ morte plectenda non ſunt,ſed veniam accipere conuenit,quædam vero ſunt quæ licet punienda ſint,nō tamen morte plectenda, & de his datur regula infra 25. quòd ſi forte aliquis deberet condemnari in pecunijs, ꝙ condemnaretur,ſi autem plagis dignus foret,iuxta menſuram delicti eſſet plagarum modus,ideſt quantitas: ita tamen, quòd quadragenarium numerum non excedant.

Et adiudicatus morti. Scilicet per ſentētiam,quia nullus quantumcūque peccauerit,etiam ſi valde publice occidi debet ab aliquo,donec iudicialiter condemnetur,niſi in caſibus in quib. ſeipſum defenderet,vel reperiret eū turpiter agentem, & quibuſdam alijs in quibus lex permittit, quòd aliquis ſine iudice ius ſibi dicit, de quo in Decretis vigeſimo tertio quæſt.5.cap.cum homo,& Codice, quando liceat cuique ſine iudice ſe vendicare lege prima.

Appenſus. Ideſt ſuſpenſus. *Fuerit in patibulo.* Patibulū a patiendo dicitur,quia ibi malefactores patiuntur.non eſt intelligendum, quòd quandocunque aliquis peccat, & delictum morte plectendum eſt, quòd debeat ſuſpendi cum poſſit habere alias pœnas.ſ.lapidari,vt in quibuſdam caſibus de quibus ſupra diximus,& patet Leuit. 20. & ſupra 13.& 17.cap.ſed intelligendum eſt in caſibus illis in quibus peccatum non eſt tantum, ut exigat ſpecialem pęnam,& tunc datur iſta tanquam minor. *Appenſus fuerit in patibulo.* Et ſicut eſt de ſuſpenſis,ſic eſt de lapidatis,iugulatis,& quolibet genere mortis,quia omnes ſepeliri debent,ſed dicitur magis de ſuſpenſis, quia in ſecuriori loco ſunt ne a canibus,vel beſtijs comedantur,quā alij occiſi,& magis exemplum præſtant,quia loco eminentiori ſunt. *Non permanebit cadauer eius in ligno.* Videtur namque eſſe quidam contemptus & vituperium naturę noſtrę dum partem illam humanam innoxiam punimus quæ peccati & malitiæ expers eſt, & veriſſime pœna caret, ſed ipſi punimur puniendo partem naturæ noſtræ ſufficit autem puniuiſſe eum qui male egit, quod erat eū occidere. *Sed in eodem die ſepelietur.* Quia ſatis hominibus ſpectaculū præſtat occiſus,ſi vna die,vel dimidia pendeat,iſta autem lex nō tenetur a nobis uniuerſaliter,quia interdum illi qui ſuſpenduntur per multos dies, & per annum uſque ad totalem reſolutionem in patibulo manent,quia licet decens ſit noſtram honorare naturam,maior tamen utilitas reipublicæ interdum eſt,quòd illi multis diebus pendentes multis ſpectaculum præbeāt, quam ſit damnum, uel in honeſtum uilipendendo naturam. *Quia maledictus a Deo eſt qui pendet in ligno.* In Hebręo habetur. *Quia maledictio Dei eſt.* Ideſt iniuria Dei eſt,ꝙ aliquis pendeat in ligno;homo enim ad imaginem, & ſimilitudinem factus eſt Dei. *Maledictio autem Dei etc.* Ideſt maledicere,vel vilipēdere Deum, quod imago eius ſic detur palā pro ſpectaculo habeatur Alio mō maledictio Dei dicitur, ideſt maledictio, vel pęna inflicta a Deo:ſi autem ſuſpenſus maneret in patibulo putreſieret, & corrumperet aerem, & vicinis locis magnum inferret nocumentum, & iſta corruptio maledictio Dei eſt,quam ſuſpenſus manens in patibulo affert: poteſt tamen retēta iſta intentione melius dici. *Quia maledictus homo qui pēdet in ligno.* Ideſt non crucietis amplius ſuſpenſum poſt mortem eū in cruce tenēdo. *Quia maledictus eſt a Deo.* Ideſt ſatis punitus fuit a Deo per ſententiam iudicum tenentium locum Dei: & in hoc ſenſu dicit Apoſtolus de Chriſto,quod factus eſt pro nobis maledictum,ideſt patiens dolores, ſecundum quod prædixerat Eſaias 53. capitulo.

Quantum ad primam ſententiam, quando dicebatur, quod maledictio Dei,vel iniuria Dei eſt,quod aliquis pē

deat in ligno, quia tunc deturpatur imago Dei. arguet aliquid, quia si imago Dei in hoc deturpatur, & Deo iniuria est, non deberet aliquis suspendi, sed litera est in contrarium quæ dicit aliquem suspendendum cum fecerit aliquid, quod morte plectendum sit.

Respondetur, quòd maledictio Dei est, quòd homo pẽdeat in ligno, & deturpatio imaginis eis, & hoc quidem non, quòd homo occidatur in ligno, sed quòd pendeat in ligno, nam propriè accipitur hic pendere in ligno pro eo, quod est manere cadauer pendens in ligno post mortem, quòd autem mali homines moriantur pendẽtes in ligno non est deturpatio imaginis Dei, sed laus eius, quia ibi non vilipenditur imago eius, sed punitur malitia huius malefactoris, cum autem mortuus est, & manet cadauer in patibulo, non punitur directè malitia malefactoris illius, cum nec ipse sit, nec ipsa maneat post defunctũ morte corpus: solum ergo manet cadauer illud, quod adhuc quandam gerit Dei imaginem in vultu, cũ in eo omnes sensus ingruerint, & operationes rationis: sola ergo Dei imago tunc manet quæ puniatur.

Et nequaquam contaminabis terram tuam. Hoc respõdet ad aliam superiorem sententiam, quam dicebamus, scilicet, quòd hominem pendere in ligno quædam maledictio data a Deo est, pro ipsius qui in terra illa morantur nam sicut aliæ plagæ datæ viuentibus, vt pestilentiæ, fames, & bella sunt, & nominantur maledictiones Dei, ita quòd aliquis pendeat in ligno est totum aerem inficere, & pestes grauissimas sequi: ne ergo cõtaminetur terra cõtaminato aere ex odore terribili, & infecto, non debent manere corpora in aere magno tempore, sed vt hic dicitur eadem die sepelientur. est autem hoc præceptum iudiciale, præcepta autem cæremonialia, & iudicialia nõ manent in nouo testamento habentia aliquam obligationẽ, nisi inquantum institutio facta ab Ecclesia, vel dominis temporalibus tribuit eis aliquam vim, & quia hoc institutum non est, ideo non obseruatur, nec ob hoc transgressionis rei sumus.

CAP. XXII.

NOn videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo, etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat, &c.

NOn *videbis.* Supra posuit Legislator quandam regulationem circa irascibilem, hic continuat idem. Et tanguntur tria principaliter. Primum circa irascibilem. Secundum circa partem quãdam incidentalem ibi. *Non seres vineam.* Tertiò, circa concupiscibilem ibi. *Cum adificaueris.* Tertiò, circa volantia ibi. *Si ambulaueris. Non videbis bouem.*

Quare Deus assuefacit hic Iudæos ad amorẽ proximorũ. Quæst. I.

ERat populus iste durus: nõ enim habebat viscera pietatis, sed nocebat inimicis suis quantum poterat, & hoc erat ex inordinatione irascibilis, quia antiqui tenebant, quòd bonum erat odio habere inimicos, & malefacere eis, amicos autem diligere, vt patet Matth. 5. capit. ideo assuefacit eos hic ad amorem proximorum qui sunt eis odiosi saltem per exteriora opera. *Non videbis, ouem, & bouem fratris tui errantem, & præteribis,* Sed magis laborabis, vt reducas ad eũ, & vocatur hic fratres largius quàm Leuit. 25. capit. quia etiam conuersi de gentilitate vocantur hic fratres, quia eis tenentur ad ista charitatiua subsidia. *Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errãtẽ.* Non debet ista litera per se legi, quia tunc esset sensus, ꝙ Deus mandaret nobis, vt nunquam videremus ouem, aut bouem errantem, quod non erat in nostra potestate, quia vt ait Augustinus non est in nostra potestate quibus visis tangamur: vel mandaret, quòd si videremus aduerteremus ad ea, cum ipse præcipiat hic oppositum, scilicet reduci ea ad eum cuius sunt talia, sed debet legi copulatiue, scilicet. *Non videbis bouem, & ouem fratris, & pertransibis.* Et est sensus mando tibi, quòd quandocunque videris ouem, aut bouem fratris tui errantem, non per trãseas, sed subleues, vel reducas ad eum. *Fratris tui* Licet alibi fratres dicantur Hebræi ex genere inter se, & nõ dicantur conuersi fratres eorum, tamen hic non obseruatur hoc, quia omnes tam Iudæi, quã non Iudæi fratres erant. *Bouem aut ouem errantem.* Sicut dicitur de istis duobus animalibus, ita intelligendum est de omnibus alijs, vt de asino, & equo, sed ponit ista, quia talia exempla magis familiaria ei erant, sicut pastores magis loquuntur de ouibus, & canibus, & alijs pecoribus quam de equis, & bellicis armamentis: Hebræi autem in deserto vbi ista dicebãtur in bobus, & ouibus magis quàm in alijs rebus abũdabant, vel ponũtur ista duo, quia ista sunt animalia quæ morãtur in pascuis, & sic contingit facilius oberrare quã alia animalia, quæ sunt domestica, & quotidianis laboribus mancipantur, vt equi & asini: non enim habent sic locum diuagandi.

G *Sed reduces fratri tuo.* In hoc erat duplex pietas, scilicet pietas ad proximũ de cuius damno condolemus, & eius bono congaudemus, ideo illud procuramus.

Secundo est pietas quædam ad ipsas res brutas, quæ si non reducerentur ad dominos suos, vorarentur a bestijs.

Etiam si non est propinquus frater tuus. Istud superius dictum intelligitur, quando aliquis videbat bouem, vel ouẽ errãtem, & cognoscebat cuius erat, sciebatque quòd erat alicuius vicini sui, & reducebat ad eum. hic aptè dicitur, quòd et si ille frater non sit propinquus hoc idẽ faciendum erat, scilicet, quod quando aliquis videt bouem aut ouem errantem, aut aliquam aliam rem scit, quod illa alicuius viri est in illa ciuitate, vel loco in quo moratur

H ipse, vel de aliquo loco vicino, si ergo non cognoscat cuius sit non poterit reducere ad dominum suum, sed mandat litera, quod inuentor custodiret ea apud se, donec posito edicto quis talem rem perdidisset, veniret dominus rei, & acciperet illam, scilicet. *Non est propinquus.* Dicitur hoc, quia res propinquorum cognoscere cõsueuimus & ad eos faciliter reducere possumus, quãdo autẽ non est propinquus non possunt ita cognosci res, & tunc debens detineri, donec veniat qui perdiderit. *Frater tuus.* Quasi dicat, licet non sit propinquus tamẽ adhuc semper est frater, cum quilibet habitans in terra illa, siue sit Iudæus ex genere, siue conuersus de gentilitate vocetur frater. *Nec nosti eum.* Quia nescis cuius res illæ sunt dato, quod cognoscas dominum illarum rerum: non tamen cognoscis eum esse dominum illarum rerum, quia tũc nihil differt

I cum sit ibi fallacia accidentis, vel quia nescit cuius res illæ sunt, & etiam nescit eũ cuius res illæ sunt quouis modo. *Et erunt apud te.* Idest in domo tua si sunt animalia domestica, & da eis cibum atque laborem ne interim cibũ frustra sumant, si autem sunt agrestia ad pastum solũ, vt oues, & capræ mitte ea ad pascua. *Quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat.* Vtrum iste qui talia animalia inuenisset, deberet ponere edictum si quis perdidisset animalia aliqua an nõ, quomodocunque esset donec ille qui reperisset, certum dominum comperisset, tenere deberet apud se, ne traderet ei qui non perdidisset.

Similiter facies de asino, & vestimento. Sed dedit magis regulam de illis superioribus, quia in maiori abundãtia sunt, & magis ꝑdi possunt. *Ne negligas quasi alienam.* Solent enim homines ex inordinato, & deficienti amore

K res alienas non curare si videant eas pereuntes, etiam si succurrere possint, hinc mandat, quod non extiment res proximorum quasi alienas, sed vt proprias, & sic curabũt de eis. *Si videris asinum fratris.* In superiori tangebatur vtilitas proximi reducẽdo rem perditam: hic ponitur vtilitas proximi, & aliqua compassio ad animalia sub onere cadentia.

Et aliqui putant, quod intelligitur, quando aliquis inuenit aliquod animal solũ iacere sub onere nullo dirigente, vel ibi præsente: sed falsũ est, quia dicitur in litera, sed subleuabis eũ, cooportebat ergo ibi aliũ adesse, est ergo sẽsus, ꝙ quando aliquis ducit iumenta onusta in via, & cadit aliquod, & non potest ipse solus eleuare, ꝙ obuians ei debet

debet enim adiuuare ad subleuandum,& dicit Rab.Salo. quod sacerdotes non tenebantur semper ad istud præceptum,vt si cecidisset iumentum super sepulchra mortuorum,quia tangendo illa polluerentur. Et si arguas contra hoc,quod eadem ratio est in laico, quia etiam fiebat immundus tangendo mortuum,vel ossa mortui, siue sepulchrum,vt patet Num.19.cap.

Respondetur,quod vterque polluebatur, sed munditia sacerdotum erat magis sub præcepto quàm munditia populi quia parati esse debebant ad ministrandum, ideo permittebat dominus laicos pollui in omnibus mortuis, sacerdotes autem minores in quatuor generib. personarũ solum pollui permittebantur, sacerdos autem maior in nullo,vt patet Leuit.10.& 21.cap.in lege nostra nihil horum obseruatur,ideo quilibet prælatus Ecclesiæ potest adiuuare ad subleuandum iumentum iacens sub onere. *Nõ induetur mulier.* Hoc etiam pertinet ad irascibilem, quia sicut non velle præbere in necessitatibus auxilium ad irascibilem pertinet,sic etiam velle vsurpare, quod suum nõ est,ad præsumptionem pertinet, & in irascibili est ex eo, quod magnam spem vel confidentiam dicit.

Quomodo intelligitur lex non induetur mulier veste viri lis, nec econtrario. *Quæst. 11.*

ET aliqui intelligunt hoc de armis,ita ꝙ illicitum est mulieri portare arma bellica.quæ sunt vestes viri. Et hoc dicunt quasi portare vestes solas viri non sit malũ,sed vtrunque malum est.hoc tamen dixerunt aliqui Philosophi esse faciendum,vt quemadmodum in aliis animalib. masculus,& fœmella cõiter pugnant pro cibo, & defensione filiorum,ita vir & fœmina, vt patet 2. Politico. Sed hoc reprobat ibi Philosophus,Lacedęmonii etiam vxores in bellum armatas secum ducebant,sed docente experientia cognouerunt,ꝙ magis strepitus quam vtilitatis faciebant:non enim poterant dirigi in bello,& nimis clamabant,& ad fugiendum virorum animos conciliabant,quare talis pugna abolita est.de hoc Arist.in 2.Politic.cap. de politia lacedęmoniorum.Et quadam die lacedęmonii armati de ciuitate contra hostes egressi sunt:deinde redeuntibus eis vxores in vrbe manentes putauerunt hostilem esse exercitum,vnde obuiam eis armatæ progressæ sunt: viri autem suas vxores esse cognoscentes in eas impetum fecerunt accipientes singuli singulas,quas casus obtulit, & cum eis ibidem coierunt filios promiscuos facientes,quare post spartani promiscui nominati sunt,& ob hoc aram Veneri fabricarunt eam armatam Venerem noïantes, vt ait Aug.de ciuitate Dei lib.3.Sed ista litera principaliter vetat ne viriles vestes accipiant fęminæ, patet quia etiam prohibet viros fęmineas vestes accipere, sed nõ potest ibi accipi pro armis,ratio huius est,quia si non essent diuersę vestes viri,qui nondum barbati sunt,fęminæ æstimari possent,& sic libidinibus oia conturbarent, idem in muliere est,sicut de aliquibus mulieribus legitur, quæ aliquo tempore veste virili pp temporis necessitatem vsæ sunt. *Abominabilis est apud Deum qui fecerit hæc.* Quia in hoc multis occultis vitiis locus datur. *Si ambulans per viam.* Hic ponitur tertium,s.directio irascibilis circa volantia. *Si ambulaueris per viam.* Ista lex loquitur, quando homo ambulat per viam,quia communius euenit nidum in via inuenire,quàm in locis populatis, vel est alia causa potior, quia in ciuitatibus,vel locis habitaris non sunt nidi auiũ, nisi aliquarum quę valde domesticæ sunt, & gratæ ad cõuersationem humanam, & tunc qui talem nidum in domo sua habet,nec matrem, nec filios accipi vult, ne deficiat solatium suum: cum ergo ad hoc homines inclinentur,quia & ipsi auiculas varias in auigeriis nutriunt,vt cõ delectentur iuxta illud Boetii,de consol.lib.3. Metro.3.

Nota, ꝙ hinc prohibet Deus vsum laruarũ, quæ vulgariter dicuntur, lingua Italica moscare.

Quæ canit altis garrula ramis
Ales caueæ clauditur antro.
Huic licet illita pocula melle.
Largasque dapes dulci studio
Ludens hominum cura ministret,&c.

Non permitteret auiculas illas perire, non ergo oportuit dari regulam quantum ad id,ad quod homines inclinantur,sicut non datur nobis præceptum de amando nos ipsos,licet magis nos ipsos amare debeamus, quàm proximos,& datur regula de amando proximum,quia ad amãdum nosmetipsos inclinamur naturaliter: ad amandum autem alios non inclinamur: ad conseruandum auiculas quæ in agris sunt,quia nobis vtiles non sunt,non inclinamur:ideo data fuit lex de auibus quas aliquis reperit in via,siue in agro,vel aliquo modo extra loca habitata, cũ tamen obseruari debeat cum reperitur nidus in ciuitate. *In arbore,vel in terra nidum auis inueneris.* Idem si inuenias aliquo alio modo,sed omnes alii modi possunt reduci ad istos,quia inueniri nidum in aliquo loco alto reducitur ad inueniri eum in arbore:inueniri eum in loco plano qualitercunque sit reducitur ad inueniri in terra. *Et matrem pullis,vel ouis desuper incubantem.* Mater incubat ouis,vt suo calore animet fętus,& formentur: in ouis enim est semen auis,sed illud non excitatur,nisi calore naturali auis digerente,& excitante virtutem seminis, sicut vis formatiua in semine viri se habet ad menstruum muliebre formando,& dirigendo illud,& in seminibus terræ nascentium hoc patet,quia cum illa quandam siccitatem, & caliditatem habeant inclusam,caliditas illa non excitatur donec perfundantur semina aqua,& tunc per antiphasistasin calor ille excitatur in materia tenera, & fortificatur,quod non fieret nisi perfunderentur aqua,ita in ouis, licet sit virtus seminalis auium, nunquam formarentur pulli,nisi aues incubarent eis, quæ calore suo excitarent calorem naturalem,& sicut mater incubat ouis ad formãdos fętus,ita incubat pullis ad fouendos eos, quia illud est solatium maternum quo pulli egent.

Non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris. Ratio huius præcepti est inducere corda Iudæorum crudelium ad pietatem,vt assuefierent ad pietatem circa homines p pietatem exhibitam brutis:videbatur enim quædam crudelitatis species simul filios,& actorem generis accipere, sicut non debebat eadem die mater,& filius in pecoribus immolari. Vel vt quidam Iudæi volunt,ratio,præcepti est vitatio superstitionis,quia dicebant gentiles, quod caput auis captæ in nido super oua,vel pullos appensum in quadam parte corporis generare facit.Sed primum est verũ, quia licet gentiles crederent illud esse verum de aliqua aue,sed non de qualibet,cum non habeant eandem virtutem omnes aues.

Vt bene sit tibi, & longo tempore viuas. Quia rationabile est,quod qui actorem vitæ viuere permittit, ipse longo tempore viuat. *Cum ædificaueris nouam domum.* Hic ponitur regulatio irascibilis circa futura,sicut quilibet tenetur cauere ne lędat proximum in præsenti,ita tenetur prę uidere ne lædat circa futurum.

Cum ædificaueris domum nouam. Ista regula non datur pro talibus domibus quales sunt domus terræ huius, quæ non habent ambulacra super tecta:nec enim domus tales sunt,sed in terra Chanaan tales erant communiter domus omnes,& hoc quod mandabatur hic circum poni murum valde proderat ne aliqui caderent de domo, & p hoc quod vetatur ne domus relinquerentur sine illo circuitu tecti,innuitur quod non relinquerentur aliqua alia offensacula,in quibus aliquis periclitari posset quia est cõtra ordinem charitatis vt aliquis domum taliter dispositã habeat,in qua cæteri offendere possint.

Cum ædificaueris domum nouam. Si aliquis restauraret domum veterem non mandatur,quod hoc faciat, non quidem quia non compelleretur facere talem murum tecti si domus non haberet,sed quia intelligitur,quod si verus est,quod haberet illum murum,cum mandetur,quod quælibet domus noua cum ædificatur habeat murum tecti,si autem domus vetus totaliter cadat,vel diruatur, & penitus restauretur,videtur nouiter fieri, & tunc est talis murus faciendus.

Facies murum tecti per circuitum. In terra illa erant tecta domorum supra plana non de tegulis,sed calce, lapide,terra vel gipso,& consueuebant homines ad requiescẽdum super tecta, & si non haberet tectum aliquod labiũ eleuatum in extremitatibus suis, facilitet poterat aliquis cadere deorsum,ideo mandatur,quod fiat murus,idest aliqua eleuatio terrę,vel lignorum quæ,cadere non sinat,& similes domus sunt in Catalonia,& de istis domib.loquebatur

Domus cathaloniæ, & Valentiæ Hispaniarum habent q.ã dam eleuationẽ tecti s

batur

a

batur Christus, quando dixit Matt. 10. quod audistis in aure prædicate super tecta, quia in illis tectis conueniebant homines ad colloquia, & poterant ibi conuenienter discipuli Christi prædicare.

Ne tu sis reus labente alio. Reus esset si propter negligentiam suam aliquis moreretur. *Et in praeceps ruente*. Præcipitari de alto est, scilicet de superiori parte domus, & ista tecta vocabantur domata, de quibus 2. Regum 5. & tetigisset domatum fistulas. *Non seres vineam*. Hic ponitur pars incidentalis quæ est ad quasdam cæremonias. *Altero semine*. Scilicet seminando triticum, vel hordeum, siue legumina, & ratio huius subditur in litera, scilicet. *Ne sementis, & quæ seuisti, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur*. Ad vtilitatem Leuitarum, & sacerdotum ista dicta sunt, quia aliqui putarent, quod primitiæ, & decimæ solum semel debebantur de eodem fundo eodem anno, quia ergo darentur decimæ, & primitiæ de frugibus quæ primo colligebantur, postea crederetur, quod de vuis nihil dari deberet.

G

Ne sementis, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur. Idest ne credas, quod sementis, idest fruges, & quæ nascuntur ex vinea, idest vuæ simul sanctificentur, ita quod soluendo decimas, vel primitias de vno ad sanctificationem sit solutum de alio. Aliqui volunt, quod ratio prohibitionis est vitatio superstitionis, quia gentiles ad honorem coniunctionis planetarum seminabant diuersa semina coniuncta in agro vno, sed non multum valet quia ratio mandati assignatur in litera in Hebræo habetur.

Litera Hebraica dissimilis Literæ expositio.

Ne seres mixturā ne polluatur plenitudo seminis, quod seminasti. Et ista diuersitas est propter æquiuocationem nominis, quia signat pollutionem, & sanctificationem cū alijs, & aliis pollutis. Et est sensus, quod non misceantur ista ne plenitudo seminis, idest totum semen polluatur propter vuas, quia secundum regulam datam Leuitici 19. cap. fructus trium primorum annorum in qualibet arbore immundi erant, & deberent præcidi ab arboribus, & tunc ista poma tactu suo pollucrentur fruges, vt non posset ex eis aliquid offerri domino: sed melior est litera nostra, quia non videtur verum, quod contactus fructus immundi polluat segetes, quia morticina animalia cadentia super sementem non polluunt eam, nisi sementis perfusa fuerit aqua, vt habetur Leuitici 11. cap.

H

Item dato, quod sementis pollueretur contactu isto, nō prohiberetur ista mixtio simpliciter, quia solum tribus annis erant fructus immundi: ergo deinde semper posset talem mixtionem facere, prohibitio autem secundum intellectum literæ nostræ perpetua est.

Non arabis in boue, & asino. Sicut inuitauit nos supra ad pietatem in auibus, ita hic inuitat ad pietatem in quadrupedibus, quia Deus etiam miseretur istorum, quia opera sua sunt, vt patet Sapien. 11. c. misereris omnium, quoniam omnia potes, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: asinus autem cum boue arare prohibetur, quia bos fortior est, & magis de terra pertransit, vnde ingrauaret totum iugum super asinum, & valde torqueretur asinus: & quod dicitur de arando, dicitur etiam de portando currum, idē ēt intelligitur de mulo, vel mula cum asino, sed non exprimitur de eis, quia supponebatur, quod muli, & mulæ non forent in terra promissionis, cū ista gignantur ex coitu diuersarū specierum quod Hebręis prohibitū erat Leu. 19. c.

I

Non indueris vestimento. Ponit aliud incidens quantū ad vestes, quia non solum cauenda est mutatio vestis, sed etiam diuersa contextio, scilicet ex lino, & lana, quia sacerdotes magni vtebantur vestibus ex lino, & lana contextis. vel dicitur ad euitandam idolatriam, quia sic sacerdotes idolorum vtebantur ad cultum dęmonum, vel ad honorem planetarum signantes coniunctionem eorum in hoc.

K

Qualia erant Iudæorum vestimēta.

Funiculos in fimbrijs. Posuit vestimentum a quo debent abstinere: hic ponit illud quo debent vti: habebant enim pallia, idest superiora vestimenta Iudæorum aperta ante & retro: in duobus angulis cuiuslibet aperturæ erant duo funiculi hiacinthini pendentes, & sic erant quatuor funiculi: distinguebantur autem Iudæi per istas vestes ab alijs gentibus de quibus dictum fuit Num. 15. cap. & inter Iudæos illi qui magis se obseruatores legis demonstrabant, istos funiculos maiores aliis hominibus faciebant, vt patet Mat. 23. c. dilatant filateria, & magnificant fimbrias, est autem ratio horum, quia Iudæi soli erant tempore isto populus Dei, iuxta illud Psal. 75. notus in Iudęa Deus & in Israel magnum nomen eius: volebat ergo Deus hos a cæteris populis distinguere, sicut pastor qui oues suas diligit, signat eas ne perdantur cum alijs.

F

Iudæi dupliciter erant signati.

Erant autem Iudæi dupliciter signati interius, & exterius: interius erant signati in carne, exterius erant signati in vestibus, signatio in carne erat per circuncisionem, signatio in vestibus erat per angulos palliorum ponendo fila, siue funiculos hiacinthinos: de circuncisione autem ratio patet, & posita fuit Genes. decimoseptimo c. erat enim istud pactum Dei in carne Iudæorum, vt patet Genes. decimoseptimo cap. scilicet, quod Iudæi pepigerant in carne sua recipere circuncisionem, & per hanc protestabantur Messiam futurum de suo semine, cum ob illum circūciderentur, & distinguebantur in hoc ab alijs populis, quia alij populi non poterant protestari de se Christum nasciturum, per quod se demonstrarent habere veritatem huius promissionis. etiam quia si non daretur signum in carne Iudæorum, non esset aliquod signum certum, per quod agnoscerentur aliqui vtrum essent Iudæi vel non: nam vestes signum fallax sunt, cum quilibet satis faciliter posset in vestibus suis ponere illa petatia hiacinthina in angulis palliorum, nullus tamen maxime in magna ætate ex quacunque causa vellet, se circuncidi pateretur, nisi iam circuncisus esset, & sic non esset facile, quod aliquis fingeret se esse Iudæum cum non esset. Necessarium fuit etiam signum distinctiuum in habitu exteriori, quia licet circuncisio in membro virili esset potissimum, atque certissimum signum ad cognoscendum Iudæos, non posset tamen aliquis per illud cognosci, nisi cum magna fieret scrutatio, quia illæ partes maxime latent: in habitu ergo cognosci debuerunt, vt aliqua cognitio facilis haberetur, licet certissima non esset, & sic ista duo signa erāt necessaria, quia nec circuncisio per se sufficit, nec signū per se inhabitu, nam licet circuncisio firmiter demonstret, faciliter tamen non indicat, quia partes illæ latent: signum etiā in veste non sufficit, quia licet faciliter distinguat, non tamen firmiter arguit: habito autem vtroque signo, & faciliter fit distinctio, & firmiter, ita quod vnum signum adiuuetur per alterum.

Si duxerit vir. Hic ponitur tertium principale, scilicet regulatio concupiscibilis, & continet tria principaliter, scilicet. *De adulterio*. Secūdo de stupro ibi. *Si inueneris vir*. Tertia de incestu ibi. *Non accipiet*. Prima in duas, quia aliquando committitur adulterium in desponsata aliquando in maritata, secunda ibi. *Si dormierit vir. Et postea eā in odio habuerit*. Scilicet, post quā cognouit eā carnaliter.

Quæsieritque occasiones quibus eam dimittat.

Ad quid oportebat viro quærere occasiones, cum possit eā repudiare. Quæst. III.

SEd ad quid oportebat quærere occasiones, quia si non placeret in oculis eius poterat eam repudiare, vt patet infra 24. cap.

Respondetur, quod forte faciebat vir, vt mulier perderet dotem, quia adulterata fuisset, si tamen obijceret ei aliam fęditatem non perdebat dotem posset autem forte melius dici, quod fiebat ista obiectio ad solam matrimonii disiunctionem, & non ad lucrandum dotem, sed opponebat vir istam occasionem, quia forte nihil aliud poterat opponere, quia si opponeret aliam fęditatem corporis, vel morum, immediate posset patere veritas illius obiecti, qđ non est ita facile de adulterio. posset etiam dici, quod vir odio habebat eam, ideo non opposuit ei aliquam maculā ad dirimendum matrimonium, sed ad hoc, quod moreretur: sed litera non multum vult hoc, quia dicit.

Vt dimittat eam. Et sic solum de separatione loquitur. *Obyciens ei pessimum nomen*. Scilicet, quod adulterata fuerit: nihil enim peius de fœmina dici potest.

Et ingressus ad eam non inueni eam Virginem. Vir accusat hic de adulterio vxorem, non de adulterio commisso in domo viri, sed de adulterio commisso in domo patris scilicet post desponsationem.

Et si

Obiectio. Et si dicas quomodo potest probari, quòd puella commi sit adulterium ex hoc, quòd non inuenta est virgo, quia poslet ante desponsationem fuisse corrupta?

Responsio. Respondetur, quòd si puella commisceatur alicui viro, quando non est desponsata, nõ imponitur pœna mortalis, vt patet infra in litera, & Exod. 22. cap. si autem despõsata fuit, & tradita viro, & non inuenta virgo, siue ante desponsationem, siue post corrupta fuisset, mori debebat, quia etiam si ante desponsationem corrupta fuisset, tamẽ tenebatur hoc ante cõtractum matrimonij reuelare, quia vir forte non recepissent eam, nisi esset virgo, cum ergo sub conditione virginitatis contractus factus sit, si non inueniatur talis, occidetur: præsumitur namque quòd puella quæ in habitu virginali accipitur, quòd virgo sit, & si non est, cum permiserit se desponsari tanquam virginem, rea mortis est.

Tollent eam pater & mater eius. Quando vir sic accusaret vxorem suam de crimine pessimo, puella recurrebat ad patrem, & matrem qui eam tutarentur, & ipsi tanquã defensores filiæ suæ ducebant eam ad iudices, qui sedebant in porta vrbis, vt defenderent eam aduersus virum criminaliter accusantem, quia ipsi poterant probare id quo puella ab impetitione viri liberaretur.

Quæ signa virginitatis in puella ostendebantur. *Et ferrent secum signa virginitatis eius* .s. linteamen, in quo sponsus cum sponsa primum dormiuit, vt ibi appareat deflorationis signum, et hoc in die primi accessus sub testibus, & scripto sumebant claudentes illud in loco securo, vt non posset ibi aliqua fraus fieri subtrahendo, vel apponendo, & hoc patet, quia dicitur infra. *Extendentque vestimentum.* Idest linteamen.

Sed aliqui non concedunt hoc dicentes esse valde turpe talem pannum demonstrare ideo exponunt literam sub metaphora vocantes extensionem vestimenti euidentem testium probationem, sed non videtur multum turpe, quòd sic inquiratur veritas, quia non oportebat, quòd linteamen monstraretur coram toto populo sed solum coram iudicibus in secreto, qui in hoc sententiarent, maximẽ quia ad inquirendum rei certitudinem nullus modus qui sine infamia alicuius personæ fit, turpis sit, cum alia turpiora medici ad sanitatem faciant, nec consueuit scriptura in tali loco metaphoram facere. Accipiendo autẽ illorum intellectum posset dici, quòd quando sponsus primo cogniturus erat sponsam, veniebant matronæ, & tangebant genitale sponsæ, & sic probabant vtrum virgo esset, & forte testificationes istarum sub sigillo publico ponebantur ad firmitatem, vt ex eis probaretur virginitas puellæ, & istas scripturas spandebant coram senioribus ad demonstrandum virginitatem puellę, sed prior expositio melior videtur, nec potest alias bene retorqueri.

Ad Seniores vrbis. Quando talis causa iudicanda erat, quia satis grauis erat, conueniebant seniores vrbis cum iudicibus ciuitatis, quia in his factis habetur aliquis locus conιecturæ, & seniores qui prudentiores sunt, magis in hoc attendere possunt. *Qui in porta ciuitatis sunt.* Quia ibi erat locus iudicandi eo quòd locus publicus erat, vt sępe dictum est, & habetur in isto libro in multis locis in litera *Et dicet pater.* Pater, & mater puellæ ducebant puellam ad iudices in porta vrbis, sed quia ambo loqui non poterant, pater qui erat honorabilior, & prudentior inquantũ vir loquebatur. *Filiam meam dedi huic in vxorem.* Hoc dicebat pater postquam sponsus proposuisset contra puellam, quòd non inuenisset eam virginem. *Quod quia, odit.* Idest quia non diligit eam, vel non vellet eam habere iã in vxorem.

Sciendum, quòd ista conquestio fieri debebat immediate post nuptias celebratas, nam cum sponsus immediate postquam cognouisset puellam, conquereretur quod non inuenisset eam virginem, aliquo modo toleraretur querela sua, quia satis prępsumi posset, quòd faceret stimulatus dolore, quia alius præcognouisset eam, si tamen per multos dies post, vt si post dimidium annum, vel vnũ annum talem in vxorem proponeret quæstionem, satis cõtra ipsum argueretur, quòd calumnians hoc faceret ex aliqua alia causa, vt eam a se abijceret, quia si ex dolore illo, quòd alius præcognouisset vxorem suam moueretur ante hoc fecisset querimoniam, scilicet immediate, vt cognouit eam, & non inuenit virginem, quia tunc recens dolor violentior esset.

A *Imponit ei nomen pessimum.* Vocatur nomen pessimum, quòd absoluta mulier dicatur fornicata, antequam a viro suo cognosceretur. *Vt dicat non inueni filiam tuam virginem.* Idest hoc est nomen pessimum quod imponit, scilicet non inueni filiam tuam virginem, quod magna infamia est puellæ, & patri puellæ, ideo quando vir male accusauit, condemnatur propter malum, quod egit in patrẽ & propter malum, quod egit in puellam. *Et ecce hæc sunt signa virginitatis filiæ meæ.* Quando pater puellæ proposuerit hoc in defensionem puellæ contra virum eius, monstrabit signa virginitatis eius quæ sunt in vestimento de quo immediate dicitur.

B *Expandentque vestimentum.* Vocatur vestimentum syndo, in qua dormierunt primo, quando puella a viro cognita est, in qua necesse erat virginitatis signa apparere, si virgo puella esset per deflorationem eius, & licet non sit vestimentum, vocatur tamen vestimentum ex inopia vocabulorum Hebraicorum, quia idioma Hebraicum non abundat, ita in nominibus, sicut alia idiomata, licet melius diceretur, quòd hoc fit ex improprio modo loquendi: nam in multis locis scripturæ veteris testamenti syndones reperiuntur in Hebręo dicitur.

Coram senioribus ciuitatis. Vt ipsi considerent vtrum puella virgo fuerit.

C *An probatio de signis virginitatis in syndone sit sufficiens. Et de alijs signis quibus indicetur virginitas, & quæ fraudes ad hoc soleant fieri. Quæst. IIII.*

IN hoc autem multæ fraudes fieri possent, & satis manifestæ, nisi forte vestimentum illud, siue syndo custodiretur in loco securo, ad quem pater, & mater puellæ accedere non possent, alias possent apponere syndonem in qua dormiuissent alij deflorantes virgines, vel fieret alia fraus, quia tingi posset syndo illius alio sanguine, vt videretur sanguinis deflorationis, & sic manifeste pateret quod ista puellæ virginitas non sufficienter probatur.

Credendum est ergo, vt supra dicebamus, quòd cum nouiter puella cognita foret a sponso suo, accipiebatur syndo illa vidente sponso, vt non posset calumniari factũ esse per fraudem, & præsente tabellione, & testibus, & reponebatur in diligenti custodia, in qua pater & mater, nihil fallere possent, & sic intelligitur supra, cum dicitur,
D & ferent secum signa virginitatis, scilicet, quòd testes, & tabellio irent cum parentibus puellæ ad locum custodiæ syndonis, & accipiebatur, ferebantque eam pater, & mater puellæ diligẽti apposita custodia, ita quod fallere nõ possent.

Sed adhuc ista diligentia posita non potest esse sufficiens probatio de virginitate puellæ per hunc modum, quia licet aliqua corrupta fuerit, & sępe a viro cognita, & genitalia sua nimis laxa sint, quæ sunt signa manifestissima corruptionis, tamen artificialiter ita stringi possunt, vt nullatenus differat in hoc ab illa quæ virgo est, & eadem difficultas fit in cognoscendo fœminam sic se habentem, sicut in cognoscendo fœminam virginem, fraus ista notissima est: sed non facit probationem perfecte apparentem iste modus strictionis genitalium, quia secundũ quòd litera vult hic in vestimento monstrantur signa vir
E ginitatis. sunt autem hæc aliquis cruor effusus, quia in primaria cognitione virginis ea quæ naturaliter clausa sunt, aperiuntur, & ista est ruptio quædam, & violentia quædã facta integritati sexus, & necesse est in tali ruptione cruorem effluere. & hoc est, quod dicitur apertio claustrorum virgineorum. In qua ruptione licet per accidens semine ex ardore matricis qui temperatur per humidum fœminale, sit delectatio per se, tamen tristitia est, sicut cum violenter membra aliqua alia corporis discinduntur.

Et non solum est hoc in fœminis, sed etiam in viris correspondet quædam corruptio, quam non est possibile ita esse dolorosam, sicut corruptio fœminei genitalis, causa satis liquet. Nec oportet in his profũdius atque explicatius disputare, licet multum naturalia sint, & multam speculationem habeant, & veritates multæ atque occultissimæ in his

in his cognosci possunt sine vlla experientia corruptionis. In quo magnum amatoribus carnis tribuitur documentū, vt id quod ipsi maximum delectabile esse putant, scilicet primos virginum concubitus, vbi & totius fœlicitatis suæ sedem potissimam locauerunt, sine magno dolore esse nō possit, quod profectò minimus atque acerbius sentiretur, nisi verissimo illi dolori fallax admixta esset delectatio: iste ergo cruor quem decurrere necesse est, virginitatis signum est. Si autem aliqua fœmina a viro cognita sit, siue semel, aut pluries, & postea artificialiter claudat stringaturque fortitudine vas genitale, tamen quando iterum cognoscetur sanguis nullus emittetur, & sic non parebunt signa virginitatis perfectæ. Cuius ratio est, quia in defloratione virginis, cruor emittitur, quia fit discontinuatio, aut diuisio continui. continuum autem in carne animalis sine sanguinis effusione scindi non potest, cum in omnibus partibus carnis sanguis aliquis reperiatur, cum autem virgo corrupta est, necesse est sanguinem istū emitti. cum aūt postea artificialiter genitale fœmineum stringatur, licet contiguentur partes eius, solidissime tamen nō continuantur, sicut patet in alijs rebus naturalibus duris aliqualiter, quæ licet contiguentur post diuisionem, non tamen continuantur, ita vt recipiant vnitatem, vt patet de lapidibus, & lignis: ideo licet postea discontiguentur non decurret sanguis, quia ad disiunctionem contiguorum nō effluit sanguis, cum non sit aliquod medium per quod transeat ab vna parte in alteram.

Fraudes mulierum circa virginitatem. Sunt tamen aliæ fraudes satis faciles, quas fœminæ excogitant, & viris notę esse possunt, si attendant ante coitū, quoniam in ipso coitu impossibile est attendere, aut intelligere, vt ait Aristoteles in septimo Ethicorum. cap. de delectatione. si autem ante non attendant post primum coitum cognoscere non possunt, vtrum fuerint virgines, an non, per fraudes istas duas, scilicet per superiorem descriptionem genitalis cum alia secunda ad effusionem sanguinis perfecte fallunt. Et ista fraus de emissione sanguinis multipliciter fit, & satis faciliter, licet aliquæ non sine aliquali labore fœminarum contingunt: his enim modis mi[illegible] non attendunt falluntúrque sęplssime, sed quid attēdere iuuat, cum in quibusdam melius est ignorare quàm cognoscere veritatem? melius enim est existimatione falsæ fœlicitatis gaudere, quàm certissima cognitione infœlicitatis continue anxiari. Possent autem multa particularius explicari, múque de his dicere, sed pudet dicere, nec dicenda sunt, cum tamen secundum se turpia non sint, quia nihil turpe est, quod cum charitate fieri aut dici potest: hoc enim solum turpe est, quod inhonestum, & malū est. hoc aūt solum bonum est, quod honestum est, vt ait Tullius in Paradoxis, Parad. prima. Nec tamen ex hoc in sectam Diogenis Philosophi cynicorū principis relabi intendo, qui dixit coitum matrimonialem in propatulo celebrandum, quia honestus foret, de quo magis diximus supra 7. c. non erat ergo ista probatio de lignis virginitatis syndone sufficiens, quia illa quæ virgo non erat cum cognosceretur, poterat sanguinem multum effundere, ita vt virgo iudicetur: lex tamen non potens dare hominibus certum modum contenta fuit dare istam probationem, quæ licet semper vera non sit, vt communiter tamen sic est. non est ergo multum insistendum, quòd aliqua puella probet se virginem, quæ non sit virgo, quia iura magis insistunt diligentius aduertendo, quando contra aliquem agitur, vt occidatur, quam quando aliquis se excusat ne occidatur; vel aliter dici potest; quòd aliquo modo distinqui potest in hoc, scilicet circa sanguinem qui effunditur in defloratione, & sanguinem qui falsè effunditur, quando aliqua fœmina quę virgo non est, cognoscitur, quia nō eundem modum habent, maxime quando non sunt multi dies ab effusione cruoris illius, & ad hoc forte inducti fuerunt Seniores ciuitatis ad portam vrbis cum alijs iudicibus, vt in hoc subtiliter inuestigare sciant. *Et apprehendent Senes ciuitatis virum, & verberabunt eum.* Idest mandabunt eum verberari, quia crimen falsum imposuit, sed non excedet ista verberatio quadragenas percussuras, ne flagellatus moriatur, vt patet infra 25. c.

Condemnans insuper centum siclis quos dabit patri puellæ. Isti sicli dati debebant puellæ, sed quia ipsa reducebatur

F in domum viri, & omnia quæ sunt vxoris sunt in potestate, & administratione viri, non posset puniri vir in hoc, quia mox rediret pecunia ad potestatem eius: dabatur ergo pecunia ista patri puellæ, vt non rediret ad virum, & rationabile est, quia vir offenderat puellam, & patrem eius imponendo crimen adulterij, puellam offenderat ad mortem, patrem autem solummodo infamia notauerat, ideo pro offensa puellæ flagellatur, & pro offensa patris in pecunia mulctatur.

Et non seruatur hic lex talionis, quia vir non recipit pęnam quam recipere debuerat vxor viro probante legitima. Et ratio quia vir non tantum arctabatur legibus matrimonij sicut vxor, & nunc secūdum leges humanas vir, siue spōsatus, siue vxoratus, licet commisceatur alteri mulieri solutæ non punitur, sed mulier quocunque modo alicui commisceatur post datam fidem mortem meretur, ratio quia magis in hoc fęmina offendit virum quàm vir fęminam, quia fęmina alteri coniuncta facit hęreditatem

G viri sui transire ad filios alienos, vir autem non potest in hoc lædere vxorem, quia fęmina cognoscit filios suos, vir autem non. Item magna fit iniuria statui politiæ, quia filij degeneres assumentur ad honores publicos, & non scietur distinctio liberorum, quod valde inconueniens est, vt probat Philosophus contra Socratem, & Platonem. 2. Politicorum. c. 2. *Quoniam diffamauit nomen pessimum.* Per hoc, quòd vir in iudicio contra vxorem suam proposuit, quòd non inuenit eam virginem, infamauit eam pro quo magnam pœnam merebatur.

Super virginem Israel. Quasi dicat, quia ista virgo erat de filiabus Israel quæ erant magnę dignitatis, qui infamaret eam multum culpabilis erat, si autem aliquis diffamasset imponens nomen malum alicui virgini, quæ non esset

H de filiabus Israel, non erat tamen culpa, nec tanta pœna, vt si aliquis accepisset in vxorem aliquam puellam virginem de conuersis ad iudaismum, vel de filiabus conuersorum, & post deflorationem opponeret, quod non erat virgo, & probaret vestimentum de quo supra, quod erat virgo, vir eam diffamans non tantum peccabat, quia non diffamabat viginem Israel, sed virginem alienam. de his Leuit. 25. cap.

Habebitque eam in vxorem. Idest compelletur vir tenere illam puellam, quam sic accusabat semper in vxorem. *Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ.* Ista magna pœna est, quia cuilibet Iudæo erat libertas repudiare vxorem, vt patet infra 24. cap. & ibi magis declarabitur: hic autem ex peccato suo compellebatur, & sic aliquis perdidit priuilegia sua ex peccato suo, & licet non mutetur ius in seipso, iste tñ meretur perdere priuilegia iuris, & actualiter, & per hunc modū rñdetur ad quosdam qui quādo-

I que arguūt ius naturale mutari, quia apud quasdam personas ius naturale non obseruatur, sed ista quidem nō est mutatio naturalis iuris, sed est priuatio beneficij iuris naturalis quantū ad aliquos, quia peccata sua demeruerunt, vt successio, vel educatio paterna est de iure naturali, vt patet Institutis, de iure naturali, & ciuili in principio: aliquā do tamen priuantur filij isto iure naturali.

Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ. Hoc etiā dabatur viro in pœnam, quòd vxorem vlterius repudiare non posset, quod ante poterat, etiam si aliqua macula in ea sit, nisi forte post probaret contra eam verum adulterium, quia tunc lapidari deberet, vt patet infra, & Leuitici 20. cap.

Quod si verum est quod obijcit. Scilicet, quòd puella fuit corrupta, siue ante desponsationem, siue post, quia ipsa no

K mine virginis desponsata est, nisi forte hoc ante contractum matrimonij fuerit viro reuelatum, & non curauerit, quia tunc non poterit eam postea accusare. *Et non est in puella inuenta virginitas.* Hoc est quod obijcit sponsus, hic autem est aliquid speciale, scilicet quod ad accusationem solam alicuius sine probatione condemnetur accusatus: nam vir hic obijcit, quod puella non erat virgo, quando eam accepit, & cognouit, & hoc non probat quia est negatiua quæ directe probari non potest per rerum naturam, vt patet extra de probationibus ca. quoniam contra falsam in principio, & dato quod posset probari indirecte, non mandat lex, quod probet, sed solum proponente

viro

viro istam querimoniam, si fœmina non probet se esse virginem monstrando signa virginitatis condemnatur, & ad virum non expectat aliqua probatio. *Eijcient eam extra fores domus patris sui.* Nam pater, & mater filiam defendunt a viro, & quando finitum est iudicium filia redit in domum paternam, & tunc si est inuenta virginitas nullum malum puellæ fit, sed redditur viro suo, si autem nō sunt signa virginitatis inuenta puella lapidari debet, vt patet hic, & quia erat intra domum paternam, educebatur de domo paterna, & lapidabatur. *Quia malum fecit in Israel.* Idest, quòd ista puella antequam acciperetur matrimonialiter, cognosceretur ab aliquo viro, malum erat, & nephas, & si hoc factum esset in aliqua gente ignobili, sicut inter Barbaros qui viles sunt, non erat magnum dedecus, sic nec magna pœna ex hoc imponēda erat, sed quia Israel erat populus valde honoratus, quia loquebatur Deus cū illis, vt habetur supra 4. cap. nec est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. facere ergo tale nephas in populo tam honorabili magnum dedecus erat, ideo puella sic faciens magnam pœnam merebatur: quanto enim persona, vel populus qui dehonestatur excellentior atq; honorabilior est, tanto maior est iniquitas infamantis, & ob hoc si filia sacerdotis summi in domo paterna fornicaretur, etiam si non esset desponsata, & sciretur hoc, exurebatur flammis, quia patrem suum infamauit, vt patet Leui. 21. cap. & hoc non obseruabatur in filia alicuius alterius viri in Israel, quia nullus erat, ita honorabilis, sicut sacerdos magnus, proportionaliter autem se habet in populo Israel respectu aliorum populorum, quia iste erat cæteris honoratior, magis puniri debebant puellæ quæ quando accipiebantur a viris suis non inuenirētur virgines, nisi a principio despōsationis fuisset dictum viro volenti eam in sponsam accipere, quòd non esset virgo. *Vt fornicaretur in domo patris sui.* Hoc est malum quod puella fecit.

An si puella non desponsata fornicaretur, lapidaretur, & quid cum adulterium committeret in domo viri post consummationem matrimonij. Quæst. V.

SEd sciendum, quòd pro hoc solo non lapidaretur, immo non imponitur aliqua pœna in lege, si aliqua puella nondum tradita viro saltem per desponsationem fornicaretur in domo paterna: nisi esset filia sacerdotis magni quę comburebatur, quia erat aliquid speciale hic propter honorem sacerdotis magni, sed malum erat si puella fornicata, est in domo patris sui, & subticuit permittens se desponsari tacita veritate quod erat in præiudicium viri, qui eam vt virginem assumebat: ideo tunc cum non reperiretur virgo, mori debebat. Si tamen solum fornicaretur in domo patris, & hoc cognosceretur antequā alicui desponsaretur, non imponit lex aliquam pęnam, nisi forte pater, & mater accusarent eam, quia dehonestauerat eos, quia tunc non deberet imponi aliqua pęna, & forte diceret aliquis, quod imponeretur eadem pęna quæ imponitur filio contumaci monitis, qui consumit bona sua in luxurijs, & comessationibus, & ad petitionem parentum moriebatur, vt patet præcedenti cap. *Et auferes malum de medio tui.* Scilicet, vt non inueniatur in te quid inhonestum, quod infamet, & deturpet honorem populi Israel. *Et lapidibus obruent.* Ex hoc dicit Nicolaus, quòd apparet ipsam accusatam fuisse de fornicatione post despōsationem, sed non sequitur, quia siue ante, siue post cognita sit, dum tamen corruptio illa tacita fuerit in desponsatione, ita quòd vir accipiat eam virginis nomine, poterit accusari ad mortem tanquam si vere adulterata fuisset, nec probatur instra contrarium, & Exo. 22. quia ibi loquitur tex. de puella quæ cognita est ante desponsationem, & etiam hoc ante desponsationem iudicatum fuit, cum illa corruptio quę tunc apparet, non redundet in damnum alicuius, non lapidatur: si autem tacita fuerit illa corruptio, & post pateat marito, quia in damnum eius redundat, & magnam iniuriam, puella lapidari debet, quia sponsum in contrahendo fraudare voluit. *Si dormierit vir.* Hic ponitur de adulterio commisso in domo viri post consummationem

A matrimonij. *Cum vxore alterius.* Ex hoc patet, quòd iam fuerat matrimonium consummatum, quia non vocatur mulier, aut vxor, sed solum sponsa. *Vterque morietur.* Scilicet lapidabuntur sicut mulier, quę fuit adulterata ante consummationem matrimonij, & hoc patet Ioan. 8. cap. de muliere deprehensa in adulterio, de qua dixerunt ibi Iudæi, quod lex mandabat eam lapidari de hoc Leuit. 20. cap. *Si puellam virginem.* Hic ponuntur aliæ regulæ circa adulterium ad cognoscendum, quando sit iudicandum adulterium vel non, & tenet ista regula, siue in puella desponsata solum, siue in ea quæ iam viro suo copulata fuit. *Si puellam virginem.* Iste est modus loquendi, quia loquitur Scriptura quantum ad ea quę communius accidunt, scilicet, quod desponsatio in virginitate fiat, non tamen

De adulterio commisso in domo viri post consummationem matrimonij.

B sunt ponderanda verba tex. ita quod si puella desponsata non fuerit virgo, & cognoscat aliquis eā in ciuitate, quod non plectatur pœna legis huius, quia tunc de peccato suo commodum reportaret, & melius esset multa peccata fecisse quàm vnum, cum gauderet maiori priuilegio ea quę hactenus meretrix fuerat, quàm ea quę virgo: ideo cum aliqua puella desponsatur alicui viro: siue sit virgo, siue non sit virgo, & coeat cum altero, vterque patietur istam pęnam, nam si ea quæ non esset virgo non pateretur istam pęnam, cum mulier tradita viro suo iam virgo nō sit, quia ab eo carnaliter cognita est qui eam cognosceret, non pateretur pœnam legis huius, nec vxor etiam, quia si solum intelligeretur de virgine quæ secūdum veritatem esset virgo, & aliquis cognosceret eam, nunquàm posset discerni causa ad hoc, quod videretur vtrum cōdemnari deberet,

C quia postquā puella desponsata cognita esset a viro adultero, siue ante illam cognitionem fuisset virgo, siue non, probari non poterat: ideo esset intricatio ista maxima, & lex superflua. dicendum ergo, quod quocunque modo ista puella desponsata se habeat, siue sit virgo, secundum veritatem quando desponsata fuit, & quando cognita ab isto viro adultero, siue desponsata esset nomine virginis, & non esset virgo secundum rem, siue non esset virgo & desponsata esset non nomine virginis, quoniam in omnibus his fit eadem iniuria viro, & sacramento matrimonia li. *Desponderit vir.* Idest acceperit in sponsam, despōndere, & desponsare, in sacra Scriptura signant idem, & conueniunt tam viro qui in matrimonium accipit puellam quā patri, vel curatori, aut tutori qui eam tradit nuptui. dicimus enim, quod talis vir desponsauit filiam suam tali vi-

D ro, pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in vxorem, sic accipitur frequenter in iuribus humanis, & habetur extra de sponsalibus in capitul. tua nos duxit, cum dicitur Ioannes te desponsat, idest accipit te in sponsam, & hoc per totum titulum. despōdere etiam pertinet ad eum qui tradit puellam nuptui alicui viro, sic dicebat Apostolus Corinth. 2. Corint. cap. 11. despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo: pertinet etiam ad eum qui accepit puellam in coniugem, & sic dicitur hic, si quis puellam virginem desponderit. *Desponderit Vir.* Loquitur de desponsata non ad excludendum maritatas, sed ad excludendum puellas solutas, quia puellæ solutæ, siue in ciuitate, siue extra cognoscerentur, non debebant lapidari. de mulieribus maritatis manifestum est, quod obligantur per istam regulam, quia adhuc magis videtur delinquere

E mulier, quæ post copulationem cum viro adulteratur, quàm ea quæ ante, quia non sequuntur eadem damna in vtraq;, quia si ante coniugium adulteretur, magis potest cognosci distinctio prolis quam si post. *Puellam quia non clamauit.* Puella non clamans consentiens iudicatur; poterit tamen esse, quod clamauerit, & nō audita sit, vt si erat in aliqua profundissima, & occultissima domo, & in hoc satis poterunt iudices per experientiam scire, vtrum aliquis ibi clamans in publico audiatur, & sic iudices sententiabunt, poterat tamen euenire, quod puella clamasset, & omnes a calle, vel coniunctis domibus aberant, vel quod vir subito, & ex insidijs superueniens puellæ os operuerit, ne clamaret & multa similia, sed ad ea quæ raro accidunt iura non adaptantur. *Et vir quia humiliauit vxorem.* Idest, quia reddidit eam contemptibilem: maxime si ante consummationem matrimonij erat. *Si autem in agro.* Scilicet in quo aliqui non erant qui auxiliari possent: si autem

ibi

ibi alij erant perinde est ac si in ciuitate factum fuisset. *Reperierit vir puellam.* Dicitur reperire, quasi a casu, scilicet, quòd licet vir attendisset, vt eam in agro reperiret, tamen ipsa puella non iuerat ad agrum, vt cognosceretur, & sic quantum ad ipsam fuit accidentale reperiri in agro sic autem poterant puellæ, quæ vellent impune cognosci a viris facere, procurando cum ipsis, quòd irent ad agrũ, & puella cognosceretur in agro, & tunc licet cognosceretur non puniebatur ipsa, quia in agro cognita est, & solus vir occideretur: si tamen constaret, quòd puella conuenerit cum viro, vt exirent ad agrum, & ibi cognosceretur, vterq; occideretur, sicut si in ciuitate cognita foret. *Quæ desponsata est*. Quia si non est desponsata, nec alicui viro alligata, non stat ista pęna, sed soluit vir certam summam pecuniæ, vt patet in sequenti lege. Et non solum est hoc verum de puella desponsata, sed etiam de illa quæ matrimonialiter a viro suo ducta, & cognita est, quia si hæc in agro cognoscatur ab alio viro, morietur vir secũdum hãc legem, & non ipsa, idem est si puella non sit desponsata, nec maritata, sit tamen alicui viro obligata per legem, & aliquis coeat cum ea in agro, morietur vir, & ipsa moreretur si in ciuitate cognita foret, quia totaliter debet sequi regulam desponsatarum, vtpote sicut dicitur infra 25. c. quando vnus vir moritur si non relinquit semen frater eius, debet accipere vxorem defuncti ad suscitandum semen, si autem ille frater defuncti sit adhuc valde puer, qui non possit contrahere matrimonium, nec desponsari, debet ipsa vxor fratris defuncti expectare, & tenetur, donec puer sit adultus, & accipiat eam in vxorem, si autem medio tempore antequam sit desponsata ei, aut tradita matrimonialiter, cognita fuerit ab aliquo in ciuitate, punietur sicut si esset desponsata, aut maritata, quia licet nõ sit contractum vinculum aliquod inter istas personas ex verbis earum, lex tamen causauit vinculum, vt teneretur ipsa expectare ipsum, & donec eam nolit accipere, semp erit obligata, vt sponsa sua, quod plene patet Gen. 38. cap. de Thamar quæ acceperat in virum Her filium Iudæ quo mortuo accepit Onam fratrem Her, & rursus hoc mortuo cum adhuc maneret alius frater Sella filius Iudæ, & ipsa peteret eum dari sibi in virum, denique cum non fuisset ei datus Sella, & ipsa fraudulenter cognita fuisset a Iuda, accusauit eam Iudas ad mortem, & comburi debebat nisi ostendisset signa', quæ ibi ostensa sunt, hoc autem solum erat, quia ipsa obligata erat Sellæ filio Iudæ donec diceret, quòd volebat eam in vxorem', vel non. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Apprehendere violentiam dicit, & sic ius præsumit, quod violenter cognita est, cum in agro cognita extiterit, licet forte voluntarie ibi cognita sit, quod si constet, vterque morietur tanquam si in ciuitate dormiuisset cum ea, ipse morietur solus, quia de eo manifestum est, quòd peccauerit, siue eam violenter cognouerit, siue voluntarie, de puella autem nõ constat, nec præsumitur verisimiliter. *Ipse morietur solus, puella nihil patietur mali*. Idest non solum non occidetur, sicut corruptor eius qui lapidatur, sed etiam, nec aliqua pœna parua infligenda erat ei. *Nec est rea mortis*. Non est sensus, quòd ista lex dicat puellam non esse mortis ream, ita quòd vere non sit rea mortis, quia hoc sciri nõ potest: forte enim puella consensit se cognosci, aut procurauit in tali loco cognosci ob securitatem suam, & tunc mortis rea est, quia tantum peccauit, sicut vir, sed dicitur, quòd non est rea mortis, quia non patet manifeste, nec est contra eam aliqua talis præsumptio, ex qua feratur sententia contra ipsam, & ponit exemplum, quia sicut fur consurgit contra fratrem suum, idest contra quemlibet alium hominem qui vocatur frater. *Et occidit animam eius*. Idest occidit eum, quia anima vocatur aliquando totus homo, sicut patet Gen. 46. & Exodi. 1. quòd septuaginta animæ ingressæ cum Iacob in Aegyptum, idest septuaginta homines: aliquando accipitur anima pro vita, sicut dicit Christus, quòd qui animam suam odit in hoc seculo, in vita æterna inueniet eam, & Math. 6. cap. nonne anima plus est quàm esca, idest vita, & est sẽsus. *Occidit animam eius*. Idest vitam eius, quia licet non sit proprius modus loquendi, quòd vita occidatur, quia animal est, quod occiditur, sicut animal est, quod viuit, quia ista duo sunt ad idẽ,

F tamen quia occiso animali vita destruitur, vita occidi dicitur; sequendo enim istam literam non potest proprie dici quod accipiatur anima pro ipso homine cum dicatur hic & occidit animam eius, non potest autem dici, & occidit hominẽ eius, quia necesse est signari per animam aliquid quod est alterius, vel pars, vel proprietas. *Quia sicut latro consurgit*. Latrones in syluis latent, & insidiose surgentes viatores prædantur, & occidũt. *Sic puella perpessa est*. Idest passa fuit, quia vir eam insidiose in agro tenuit. *Sola erat in agro, & clamauit*. Præsumitur, quòd puella clamauerit licet hoc ignoretur, quia ea quæ æqualiter bona, vel mala esse possunt, in partem bonam interpretanda sunt, de viro autem manifestum est, quod malam intentionem habuit, ideo indistincte occiditur, & licet puella non clamauerit, si tamen ipsa intellexit, quod clamans exaudiri

G non poterat, nullam criminis culpam habuit, poterat tamen contingere, quod puella voluntarie cognosceretur, vel quod ipsa procurauerit cum viro, vt irent extra ciuitatem forte, vt ipsa securior esset ad omnem euentũ, ius tamen hoc non præsumit, quia constare non possunt. *Si inuenerit vir*. Hic ponitur secundum, scilicet prohibitio quantum ad stuprum. *Puellam virginem*. Siue ista puella sit virgo secundum veritatem, siue non sit virgo, si tamen in habitu virginali eadem pęna est, si tamẽ puella non sit virgo, & publice cognoscatur, quod non sit virgo, vtpote quia fuerit concubina alicuius, vel meretrix, non videtur, quod teneat ista lex. *Quæ non habet sponsum*. Quia si desponsata sit viro alicui, non soluet pecuniam quæ hic dicitur, sed morietur, vel si fuerit coniugata, aut alicui per legem alligata, vt patet in exẽplo, quod supra ponebatur de suscitantesemen fratri suo. *Et appre-*

Prohibitio quo ad stuprum.

H *hendens concubuit cum ea*. Quod violentiam notat: sic enim præsumitur, vt supra dicebatur de puella desponsata, nam si puella consentiat cognosci, nõ tenetur pęna huius legis vir, quia paria delicta sunt. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Non exprimit litera clare, vtrum intelligatur de eo, qui virginem seduxit, & dormiuit cum ea, vel de illo qui vi apprehendit eam in agro, & coiuit, quia maiori pęna dignus videtur qui violenter coiuit. Et forte dicet aliquis quod intelligitur de seducente solum, quia ita imponitur pęna dotationis Exodi 22. cap. vbi agitur de virgine seducta, & deflorata. Sed melius dicitur, quod etiam intelligitur de ea quæ violenter apprehensa est, & patet, quia dicitur in litera. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Hoc autem violentiam signat. Item quia si non intelligeretur de violenter corrupta non esset lex circa violenter corruptas. *Et res ad iudicium venerit*. Quia nunquam aliquis pu-

I nitur, nisi causam iudicem deducatur, quia impositio pęnæ ad personam publicam pertinet, & licet ipse iudex non possit taxare quantitatem pęnæ, vel multæ, quia a lege determinata est, tamen imponet illi peccanti pęnam legis ad quam tenebitur soluendam sub pęna a iudice imposita arbitrarie. *Et habebit eam uxorem*. Si pater dare voluerit, vt patet Exo. 22. cap. & licet matrimonia sint secundum legem voluntaria, tamen aliquando cogitur aliquis contrahere secundum hãc legem, quia propter peccatum priuilegium legis amisit, quod omnibus concedebatur vel communem gratiam, vt magis proprie loquamur: & siue consentiant, siue non, cogetur tamen stare cum puella, & sustentare onera matrimonij, siue sit verum matrimonium, siue pręsumptum a lege, siue totaliter nullum, & in hoc lęditur vir, quia etiam si potens esset, & puella

K pauperrima, tamen eam suscipere debet. Secũdo lęditur, quia nunquam poterit eam repudiare, nisi forte propter adulterium, quod omnem conditionem, & pęnam destruit. *Non accipiet homo*. Hic ponitur tertium de incestu: est enim incestus inter personas sibi consanguinitatis, vel affinitatis linea attinentes. *Vxorem patris sui*. Idest nouercam: de matre enim ita notum est, quod non oportet ponere legem, licet ponatur ad horrorem facinorum Leui. 18. cap. sed intelligitur de nouerca, quam non debet aliquis in vxorem aliquo modo accipere, nec aliter ad eam accedere, sed maius peccatum est eam in vxorem recipere, quàm aliter, quia qui vxorem accipit peccat, tanquam ex habitu iudicans illud sibi licere, qui autem aliter facit ex passione mouetur, ideo remissibilis est, sed vtrunque

De incestu, & quid ille sit.

ma-

malorum est quia contra honorem patris, quia pater fuit vna caro per commixtionem cum illa, & sicut patri subiecta fuit, quod ita sit subiecta filio. Et ob hoc Apostolus multum increpabat Corinthios qui consentiebant, quod quidam haberet publice in vxorem eam, quam pater suus in vxorem habuerat, scilicet nouercam suam vt patet 1. Corinth. 5. cap. scilicet auditur omnino inter vos fornicatio, & talis quę inter gentes non est, vt vxorem patris aliquis habeat, ideo Apostolus ad detestationem tanti sceleris grauem pęnam influxit, scilicet, quod acciperet cum Sathanas trucidandum vsque ad interitum carnis, vt saluus sit spiritus eius in die Domini, & proculdubio tali pęna dignus est, qui tantum irreuerentiam committit, nam cum pater sit maximum bonum filio post Deum maxima reuerentia post reuerentiam debitam Deo est reuerentia debita patri. magna autem irreuerentia patris est, vt eandem mulierem filius cognoscat quam pater cognouit. *Nec reuelabit operimentum eius*. Idest turpitudinē eius, scilicet sexus verecundiam, & illa vocatur verecundia patris, quia patrem illa verecundia tāgebat, & maius peccatum est, quando hoc patre viuente fit, quàm ipso mortuo, & ideo maledictus fuit Ruben, quia maculauit lectum patris sui dormiendo cum Bala vxore patris sui, vt patet Gene. 35. & 49. cap. sic etiam Absolon dormiuit cum concubinis patris sui, sed iste magis peccauit, quia ad dehonorandum patrem fecit coram toto populo, vt patet 2. Reg. 16. c. & quia talia crimina Deus detestatur maxime, mandauit tales occidi, vt patet Leui. cap 20.

CAP. XXIII.

N*On intrabit Eunuchus attritis, vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, Ecclesiam domini. Non ingredietur manzer hoc est de scorto natus, in Ecclesiam domini vsque ad decimam generationem &c.*

N*On intrabit*. Supra positæ fuerunt aliquæ directiones circa partē irascibilem, hic dirigit circa concupiscibilem, & continet duo principaliter, scilicet de directione in communi. Secunda de directione in singulari ibi. *Si fuerint inter vos*. Et prima in duas secundum, quod status ciuitatis per duo tempora variatur, scilicet per pacem & bellum. de secundo ibi. *Quando egressus fueris*. *Non intrauit Eunuchus.*

Tria bonum statum ciuitatis conseruantia. Quæst. I.

HIc ponuntur tria, quæ cōseruant bonum statum ciuitatis. Primo coniunctio honestorum coniugiorū. Secundo a Dei cultu expulsio immundorum. Tertio prohibitio de exaltatione, vel promotionem indignorum, & ista omnia tanguntur in eadem litera, secundum quod potest tripliciter exponi satis bene, sed communior expositio, & consonantior est de coniunctione coniugiorū. Et excluduntur hic aliquæ personæ, quia non inueniuntur in eis finis matrimonij, vel propter alias inhonestates, & quia finis coniugij est proles, excluduntur primo, qui propter aliquem defectum in vase genitali, siue a natura, siue a causa non possunt cōsequi istum finem. *Non intrabit Eunuchus*. Vocantur Eunuchi qui castrati sunt, vel qui naturaliter tantum frigidi sunt, quod nullo modo coire queant, & sic dabantur nobiles dominæ in custodiam Eunuchis, idest castratis, vt sępe patet in Chronicis, hic autē solum accipitur pro illo qui habens integra genitalia natura prohibente coire non valet, quia de castratis infra dicitur. Et per Eunuchos etiam intelliguntur qui malefitiati sunt ad semper, quia si hoc constaret, non contrahebant matrimonium. *Attritis, vel amputatis testiculis*. Vterque prohibetur, quia generare nō potest, licet. n. habent virgam, quod eleuari possit, & cognoscere fęminā, ita quod claustra virginalia rumpant, tamen semen effundere nequeunt, quia testiculorū officium est, vt in coitu per quasdam cordas, siue canalos ascēdentes tangāt vasa seminaria ad distillationem seminis, quibus non existentibus, vel si læsi sunt, vasa illa immota manentia generationem nunquam complent. *Et abscisso veretro*. Idest *(Veretrū quid sit.)*

A virga virili, & dicitur veretrum secundum Isidorum 11. Etym. quasi virus tenens, idest seminalē fluxum, qui dicitur virtus vel veretrum, idest viritiū, quia soli viri illud habent, & istis magis patet. *Non ingredietur manzer hoc est de scorto natus*. Ista est superadditio ad explanationem nominis Hebraici. in Hebræo autem solum habetur manzer, & exponit litera Caldaica, quod manzer dicitur filius alicuius conuersi de Chananæis, vel alijs gentibus, & alicuius Hebrææ, vel filius Hebræi, & mulieris conuersæ de gentilitate, sed magis videtur manzer secundum literam nostram esse proprie ille qui de meretrice natus est, & iste omnium illegitimorum turpissimus est, & potest intelligi per manzerem spurius qui de concubina natus est, vel nothus qui de adulterio, quia omnes hi contēptibiles erant. *Non intrabit Ecclesiam Dei*. Potest accipi Ecclesia tripliciter secundum tria quæ supra tetigimus *(Quid est manzer)*

B quæ sunt ad bonum statum ciuitatis. Primo modo accipitur Ecclesia pro congregatione populi, & sic frequenter accipit Philosophus in 2. Poli. vbi dicit, quod in quibusdā politiis apud Ecclesiam potestas est, idest apud totā multitudinem popularem, & quædam politiæ Ecclesiam nō faciunt, idest congregationem, & tūc est sensus. quod nō intrent manzeres in Ecclesiam Domini idest non dentur vxores eis de multitudine filiorum, quæ vocatur multitudo Domini, idest facta, & non intelligitur de superioribus: quia frustra esset dicere quod Eunuchi, & habentes præcisa genitalia & similia, nōn acciperent vxores de filiabus Israel vsque ad decimam generationem: quia cū illi generare non possint, nunquam habebunt primam nec secundam, nec aliquam generationem, solum ergo intelligitur de manzeribus. *(Ecclesia tripliciter accipitur.)*

C Potest accipi secundo, modo ecclesia in secundo sensu pro loco sancto ad quem ingredi poterant laici vt offerrēt & vt ibi comederent hostias pacificas. Et ad istum non poterant intrare isti omnes supradicti: quia sicut qui contaminati erant in tactu alicuius rei immundę vel leprosi erant, vel fluentes semine, menstruatæ, & fluentes sanguine, non debeant intrare in sanctuarium: ita isti immundi reputabantur. de his patet Leuit. 11. 14. & 15. cap. Nume. 5. 19.

Potest tertio modo accipi ecclesia pro multitudine prout habet ordinationem ad rectos. & sic dicitur aliquis intrare ecclesiam, cum in multitudine datur ei aliquod officium, vel principatus: & ad hoc prohibentur omnes supradicti: quia non poterant esse tribuni centuriones quinquagenarij, vel decani. Et patet in patientibus defe-

D ctum ingenitalibus: quia istę dignitates temporales, vt in plurimum, dabātur per successiones, indignum ergo erat, quod qui successorem nullo modo relinquere poterat, ad paternum honorem promoueretur: repelluntur ēt manzeres, nothi, & spurij, & alij de fornicatione, quia isti propter defectum natalium multum contemptibiles sunt. Et periculum est tales exaltare, quia subditi non æquo animo tales tolerant, maximè illi qui naturaliter excellentes sunt, de his Philosophus 2. & 3. Politico. Et ideo Ecclesia tales ordinari prohibuit, & aliquam Ecclesiasticam accipere dignitatem, nisi ex speciali consideratione considerata qualitate personæ, ita quod paternę incontinentię non sit imitator, & in dignitatibus temporalibus quæ per successionem habentur secundum leges humanas filij illegitimi non succedunt, repelliītur etiam infra positi, scilicet alienigenæ qui non efficiebantur principes, quia minus præsumuntur alienigenæ terram diligere quā indigenæ, nec in arduis causis multum in eis confidendum est, & subditi etiam dedignantur aliquos sibi alienigenas dominari, & iste sensus consonantior est quam secundus, quia quantum ad ea quæ Dei sunt, non erat distinctio Iudæorum & aduenarum, scilicet in cultu, & cæremoniis legis, & patet quia omnes alienigenæ circuncisi poterant comedere phase, vt habetur Exodi 12. cap. & hoc est magnum sacrificium Dei, vt patet Num. 9. ca. ergo etiam poterant offerre victimas pacificas, sed istas non licebat comedere nisi in atrio tabernaculi, vt patet sępe in Leuitico, ergo comedere poterant in atrio: Ex superioribus patet, quod expositio Caldaica in præsenti non multum consonat, quia si intelligatur primo modo implicat contradictionem, *(Eunuchi non assumebatur ad dignitates.)* *(Periculosum est spurios ad dignitates exaltare.)*

quomo-

quomodo non intrabit in Ecclesiã Domini, sed isti quos ipse vocat manzeres de Ecclesia Dei sunt, quia vel patrẽ, vel matres de Hebræis habent: nec quantum ad sacrificia, vt dictum est, nec etiam quantum ad dignitates, quia Dauid fuit in tertia generatione Manzer, scilicet filius Isai, & nepos Obeth qui fuit Mãzer illo modo, idest natus ex Ruth Moabitide, & Booz, vt patet Ruth. 4. cap. & Matth. 1. sed tamen Dauid rex fuit, & vxorem habuit de Ecclesiã Dei. *Vsque ad decimã generationem.* Quia in decima generatione est totaliter memoria illegitimatis abolita & pro nobili se gerere potest, & si intelligatur ista litera per primam modum, erit sensus: quod Manzer, nec filius eius, nepos, abnepos pronepos, & consequenter vsque ad decimum non acipiant in vxores aliquas de filiabus Israel, sed accipient de filiabus conuersorum ad iudaismum, & in decima generatione rursus vnientur filiabus Israel.

In secundo modo est sensus, quod Manzer, & filij sui, siue accipiant vxores de Israel, siue non, non ingrediatur in atrium tabernaculi vsque ad decimã generationẽ, sed non multum valet hoc, vt supra diximus. In tertia expositione clara est litera. *Ammonitæ, & Moabites non intrabunt Ecclesiã Dei post decimã generationẽ vsque in æternum.* Idest nunquam, quia illud in æternum non fit, quod nunquam fit. sic dixit Petrus Christo domine non lauabis mihi pedes in æternum Io. 13. ca & ponitur hoc, quia supradictũ fuerat de Mãzeribus, quod non intraret in Ecclesiam vsque decima generationem, sic putaret aliquis de Moabitis, & Ammonitis, & respondetur, quod nunquam intrabunt Ecclesiam post centesimam generationem. Et potest intelligi quolibet illorum trium modorum, sed maxime in 1. & 3. aliæ autem gentes, s. Idumæi, & Aegyptij de quibus hic fit mentio intrant ad 4. generationes in Ecclesiam, isti autem nunquam, quia grauius quã illi peccauerunt cogendo eos operibus duris, & mergendo paruulos eorum in flumine, vt patet Exo. 2. & 5. c. Idumei autem exierunt eis armati, & non concesserũt eis transitum per directam viam terræ suæ, vt patet Nu. 20. cap. & Deuter. 2. Moabitæ autem spiritualiter, & corporaliter eos læserunt, quia per consiliũ Balaam fecerunt fornicari filios Israel cum mulieribus Moabitarum, & Madianitarum, & colere Deos eorum, vt patet Nume. 25. ca. propter, quod Deus iratus est Israel, & deleuit multos, vt patet eo. c.

Quare Aegypti intrabant in 3. generatione Ecclesiã Dei, Ammonitæ vero nunquam.

Quare non fit hic mẽtio de alijs gentibus, quãdo cõuerterentur ad iudaismũ, quomodo fieret de eis quantũ ad hoc, quod est intrare Ecclesiã Dei. & historica narratio Iudæorũ a principio sui originis cũ quibus gentibus communicauerunt, & in quibus terris manserunt.

Quæst. II.

SEd quæres quare non fit mentio de cõuersione aliarũ gentium, & punitione? Pot̃ videri, q̃ rõ est, quia istę gẽtes quas hic exprimit, puniũtur aliquo modo, quia persecuti sunt filios Israel in itinere Aegypti, & non aliæ gentes, iõ quando conuerterentur aliæ gentes non dabatur eis ista pœna, sed statim poterant intrare Ecclesiã Dei, & secundũ istũ modũ prima de tribus expositionibus est verior, ita quòd omnes conuersi de gentilitate ad iudaismũ immediate accipere poterant vxores de filiabus Israel, tamen non poterant principari statim. Et si arguas de Amalechitis qui pugnauerunt contra Israel, vt patet Exodi 17. capit. & de Madianitis qui fuerunt principaliores in adducendo Balaam ad maledicendum quàm Moabitæ, & ideo contra eos, & nõ contra Moabitas pugnatum est, vt habetur Numeri 31. ca. Respondetur, quod de Amalechitis nullus conuertendus erat ad iudaismum, sed continuũ bellum esse debebat inter eos vsque ad deletionẽ Amalechitarum, vt habetur Exodi 17. cap. & ita delectio tempore Saul consummata est, vt patet 1 Reg. 15. cap. de Madianitis respõdetur, quòd Israelitę deleuerunt eos vsque ad reliquias, vt patet Nume. 31. cap. & post illi qui fuerunt fuerunt hostes Israel, vt patet Iud. 6. capit. & ideo forte nullus de eis vnquam ad iudaismum conuersus est, & sic non oportuit de illis poni regulam. Vel potest respõ

F deri aliter, quod ideo solum istæ gentes nominatæ sunt, quia istæ erant prope Israel, & de eis conuerterentur aliqui, non autem de alijs remotis gentibus, & tunc dicetur, quod quia Amalechitæ, & Madianitę distant magis a terra Israel quàm gentęs de quibus in litera. Et si arguas de Philisthin qui propinquiores erant, quia habitabant super mare ad occidentem terræ promissionis. Respondetur, quod isti habitabant intra terminos terræ promissionis, quia Iudęis dati sunt termini vsque littus maris magni ad occidentẽ, vt patet Nume. 34. cap. sed in littore illo erant ciuitates Philisthinorum, ideo vocatur mare illud mare Philisthinorum, vt habetur Ex. 23. c. sed melior est prima respõsio, quia Syria in qua Damascus, & Phęnicia propinquiores erant terrę promissionis quàm Aegyptus, & tamen fit hic mentio de Aegypto, non autẽ de istis. e-

G rat autem prima responsio, quod de istis gentibus non fiebat mentio, quia hostes erant, & non erant conuertendæ ad iudaismum, & fundamẽtũ huius est, quia Deus vult dari hic regulam, quam gentẽ amare deberent Iudęi, & quam gentẽ persequi, & quia amamus, vel persequimur, aliquid, sicut nobis bonum est, vel malum est, vt patet in 1. Ethico. oportet quòd illam gentem amemus in qua aliquid boni reperimus, & illam exosam habeamus in qua aliud mali reperiamus, & quia bonum, vel malum est inter gentes secundum communicationem, ideo gentes illæ quæ nullo modo communicant, nec vnquam communicauerunt, sibi bonæ aut malæ non sunt: ideo Deus solum dat hic regulam ad amandum, vel ad odiendum, recipiendum vel non recipiendum quasdam gentes quæ inter se aliquo modo communicabant, non

H dat Deus hic aliquam regulam Iudæis vtrum Indos, aut Hispanos, vel Alemanos odisse debeant, vel amare, recipere, aut non recipere, quia Iudæi nunquam communicauerant cum istis gentibus bonum, aut malum ab eis recipientes, ideo non habebant aliquid per quod diligerẽt, aut odissent. etiam non oportebat poni aliquam regulam de istis vtrum recipi deberent, vel non, quia habitant in vltimis partib. orbis. terra autem Chanaan est in medio terræ habitabilis secundũ latitudinem climatum septẽ. Licet nunc considerando terram iam habitatam non est in medio terræ habitatæ, quia aliqua loca sunt quæ sunt in decimo climate, vt est insula Thile, terra autem Chanaan est in principio quarti climatis, & partim in tertio, & diuisa terra in septem climata terra Chanaã est in medio terræ habitabilis. posita diuisione autem climatum

An terra Chanaan sit in medio terræ habitatæ Clim ata 10.

I secundum terram, quæ iam habitata est, multum distat terra Chanaan a medio mundi, nunquam autem Hispani irent ad terram Chanaan, vt conuerterentur ad iudaismum, nec Indi, aut extremi Æthiopes, vt Garamantes, & Troglodite, & de habitantibus in extremitatibus septentrionalis plagę, de istis tñ licet rarissimũ esset, si tamen cõtingeret, vt aliqui ad terrã Chanaã venirẽt ad iudaismũ, dicendũ erat, q̃ reciperentur, vt intrarẽt in Ecclesiam Dei accipiendo quocunq; modo accipiatur Ecclesia: nã sicut de iure quilibet præsumitur idoneus nisi probetur contrariũ, ita quilibet admittitur ad omnia ista nisi prohibeatur sed Indi, Hispani, Æthiopes, Alemani, non prohibebantur hic intrare Ecclesiã Dei, ergo qñcunq; intrare vellent, reciperẽtur, & sic de cęteris gentib. quę non prohibebantur

K hic, nisi alia causa subesset. hic autem exprimũtur aliquæ gentes, cum quib. Hebręi aliquam communicationẽ habuerunt patientes ab eis bonum, vel malum. Considerandũ aũt est ex processu sacræ Scripturę in his libris Moysi cum quibus gentibus Hebręi habuerãt aliquam communicationẽ boni, aut mali vsque ad tempus pręsens, & reperietur regula expresse, aut ratio tacite. Et pręsupponendum, quod Hæbrei primo nati sunt trãsflumen Euphratem ad partem aquilonarẽ, & postea venerunt in terram magis Meridianam vltra flumen Euphratem, quorum primus fuit Thare, & ab ipso Hebræi alij nominati sunt postea sui successores, vt nũc attinet ad propositum. licet de veritate huius magis habetur Exo. 21. c. Abraham autem persecutionem magnam sustinuit in Caldæa, vt non coleret idola, sed quia tunc Abraham adhuc non erat caput populi Dei, cum non esset facta aliqua promissio Dei ad illum, non esset aliqua causa quare Hebræi deberent

Historica naratio Iudæorũ in quibus terris mãserunt.

tempore

tempore Moysi esse hostes Caldæorum. Post hoc Abraham cum posteritate sua habitauit in terra Chanaan, in qua non habuit, nec vestigium terræ, et multa ab illis passus est, et Isaac eodem modo, et Iacob, plura autem passi sunt ab eis cum pugnauerunt contra eos duo reges Amorrhæorum, s. Seon, et Og. de his autem non est data aliqua regula vtrum recipi deberent in Ecclesia Dei, vel non. Et dico, quòd non oportuit hic poni regulam, quia satis notũ erat, quòd nullus de Chananæis admitti deberet in Ecclesiã Dei aliquo modo, quia Iudæi nullo modo poterant relinquere viuum aliquem de Chananæorum populis, quẽ nec accipere possunt, siue sub conditione seruitutis, siue libertatis, aut quouis alio modo, sic patet sup. 20. cap. cum dicitur de his autem ciuitatibus quæ dabuntur tibi, nullum omnino patieris viuere, sed interficies in ore gladij Ethæum, s. & Chanan. &c. ideo dato, quòd aliquis de Chananæis populis vellet esse Iudæus, & redigi in seruitutem, tamen non permittebatur, sed percutiebantur gladio. communicauerunt etiam Iudæi cum Philisthinis, quando descendit illuc Abraham, et post hoc Isaac filius eius, vt patet Gen. 20. & 26. capit. quorum vterque persecutionem habuit ab eis, quia vxor Abrahæ accepta fuit a rege Abimelech, vt patet Gen. 20. cap. magis, aut et iniquius dãnabatur ab eis Isaac, quia inuidebant ei durissime, et compulerunt eum egredi de ciuitate, et quãdo aliquem puteum fodiebat occupabant eum pastores Geraritæ qui erant Philisthini, donec recessit a terra illa aliquã liter, et venit in Bersabee, vt patet Gen. 21. cap. ex his autem videbatur esse origo aliquarum inimicitiarum inter Iudæos, et Philisthin: de his autem non ponitur aliqua regula vtrum intrare possint in Ecclesiam Dei, et non factum fuit, vt aliqui putabant, quia distabãt a Iudæis, sed quia erant in terra eorum, nec etiam, vt alij putauerunt, quia Philisthini semper fuerunt infesti Iudæis, et sic nullus de eis conuerteretur ad iudaismum: nam dato, quòd aliquis de Philisthinis vellet conuerti ad iudaismum, non reciperetur, sed occideretur, sicut non reciperetur aliquis de Etheis, Euæis, Pherezæis, Iebusæis, &c. & ratio est, quia Philisthin sunt pars istarum gentium septẽ, cum ponantur intra terminos terræ Chanaan a parte occidentali in qua est mare palesthinorum, siue mare occidentale, vt patet sup. 11. cap. & Exo. 23. & Num. 34. & apud istud mare est mansio Philisthinorum. Etiam a parte Meridiana erant Philisthini intra terrã Chanaan, quia termini Meridiani terræ Chanaan sunt deserta arabica, quæ magis Meridiana sunt quàm terra Philisthini, vt patet sup. 11. cap. ergo in terra Chanaan erant Philisthini, nec poterant recipere quẽquam ex eis, nec ad vitam reseruare sub quacunque conditione, non ergo dari debuit regula de Philisthin. Deinde communicauerunt Hebræi cum Aegyptijs, quia morati sunt ibi ducentis, & quindecim annis, vt in Genesi probatum fuit cap. 15. & in Exo. capit. 12. & alibi sæpe, & in hac terra multa mala Hebræi ab Aegyptijs receperunt, quia pressis eis in duris laboribus luti, & lateribus iussum est, vt infantes eorum obstetricum dolo in ipsa alui effusione necarentur, insuper & in flumen mergi mandauit, quos aliter superare non potuit: multa quoque alia dura illis impenebantur, & fiebant quæ deducebant animam Iudæorum ad amaritudinem, pro quibus satis rationabiliter videtur, quòd Iudæi eos exosos habere possent, sed Deus de his dat hic regulam, quòd non debent Iudæi abominari Aegyptium, cuius rationi litera subiungitur, quoniam licet multas angustias passi sunt ab Aegyptijs, tamen quia aduenæ fuerunt in terra Aegypti, i. quia ibi magno tempore vixerunt, & de pinguedine terræ illius nutriti sunt, non debent eos habere exosos. Deinde communicauerunt Iudæi Amalechitis, quia Amalechitæ exierũt in obuiã, scilicet post Iudæos, & extremos agminis qui residerant, occiderunt: vt patet Exo. 17. & infra 26. cap. ista fuit prima gens quæ bellum mouit cõtra Iudæos, sic dicitur Num. 24. capit. s. principium gentium Amalech cuius extrema perdentur. & non ponitur hic regula de istis vtrum debeant esse exosi, vel non, & quota genera-

Philisthinorum mansio.

Prima gẽs quæ cõtra iudæos bellũ mouit.

A tione recipi debeant in Ecclesiam Dei, & ratio est, quia de Amalechitis nullus conuersus est, vt aliqui volunt, vel quia valde distanter habitabant, nõ fiebant mentio, sed non est verum, quia dato, q aliquis de Amalechitis cõuerti vellet ad fidem, non reciperetur, sed occideretur & patet, quia Deus dederat mandatũ, vt Iudæi haberẽt bellum cum Amelech, vsque ad deletionẽ eius, vt habetur Exo. 17. c. cũ dicitur, dixit dñs Deus ad Moysem scribe hoc ob monimentũ in lib. & trade auribus Iosue: delebo. n. memoriam Amalech de sub cælo. quia manus solius Dñi, & bellum Dei erit cõtra Amalech a generatione in generationẽ, & Moyses ante mortem suam hoc iterum repetiuit, vt recordarentur duces Israel, & posterioribus suis narrarent, & eos ad animositatẽ concitarent cõtra Amalech, de quo infra 25. c. in fine sic dicitur, me-

B mento quid fecerit tibi Amalech cum egrediebaris ex Aegypto. quómodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui qui lassi residebant, ceciderit, quãdo tu eras fame & labore cõfectus, & non timuerit Deum, cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiẽ, delebis nomẽ eius de sub cælo, caue ne obliuiscaris. post istos cõmunicauẽrunt Hebræi cũ Chananæis Arad, qui simul cũ Amalechitis pugnauerunt contra Israel, & destruxerunt multos, vt patet Num. 14. c. & Deut. 1. c. & post hoc iterum isti Chananæi Arad terræ surgentes contra Hebræos ceperunt prædã de Hebræis, vt patet Num. 21. c. postea autem Israelitæ voto se obligantes, vt delerent totum populum Chananæorum illorum, accepit volũtate Dei populum illum in manus suas, & deleuit vrbes totas destru-

C ctis omnibus habitatoribus eius. de his autẽ Chananæis nõ ponitur regula vtrũ reciperentur in Ecclesia Iudæorũ, vel nõn, quia isti totaliter destructi sunt, & si forte aliqui super fuerunt, erãt de genere aliorum Chananæorũ, cum quibus Iudæi nullum fœdus habere poterant. post hoc cõicauerunt Iudæi aliqualiter cum Idumæis, quia cũ stetterunt in Cadesbarne, siue cades deserti Syn, quod idem est, miserunt legatos ad regẽ Edom, vt concederet eis transitum per terram suã, & respondit rex Edõ non transibis per me, alioquin armatus occurrã tibi vt patet Num. 20. c. ex hoc autem possent Iudæi habere aliquod odium, & abominationẽ ad Idumæos, sed mandat hic Deus, q non abominentur eos, & hoc quia fratres eorũ sunt, s. filij Isaac, sicut Israelitæ etiã, quia Idumæi nõ totaliter restiterunt Israelitis, quia aliquo modo concesse-

D runt eis transitum per terrã suam, vt patet sup. 2. c. cum dicitur transibitis hodie per terminos fratrum vestrorũ filiorum Esau, qui morãtur in Seyr, & in eod. c. infra dicitur tantum est, vt concedas nobis transitũ per terram tuam, sicut fecerũt filij Esau, qui habitãt in Seyr. Deinde cõmunicauerunt Iudæi cum Moabitis, Madianitis, & Ammonitis, & hoc, quando venerunt circa Iordanẽ super campestria Iordanis in descensu montium terræ Moab in mansione, quæ vocatur Sethin, siue Belsethin, vt patet Num. 25. & 33. nã Moabitæ timentes Israelitas, nec audẽtes congredi cum eis, cõsilio, et fauore Ammonitarũ, et Madianitarum conduxerunt Balaã ariolum, vt veniret ad maledicendum Iudæos, et quia non potuit maledicere, sed dixit, quod reuertẽs in terram suam daret consilium, quid facerent Moabitæ Iudæis, vt patet

E Num. 24. c. et postea dedit consilium de puellis ornandis, vt prouocarent Iudæos ad idolatriam, vt patet Numeri 25. capit. Etiam quia Moabitæ, et Ammonitæ per quorum terminos transibant Iudæi venientes de Aegypto, vt patet supra secundo capit. noluerunt occurrere cum pane, et aqua iudæis, vt patet hic, propter quod Madianitæ qui fuerunt ministri, et interiores horum scelerum, mox deleti sunt, vsque ad reliquias vt patet Num. 31. cap. Ideo non fuit data de eis aliqua regula, quia non erant, postea succreuerunt, et fuerũt hostes continui Hebræorũ, vnde de eis nulli redibãt ad iudaismum, ne intraret quisquam in Ecclesiam Domini in sempiternum. Moabitæ autem, et Ammonitæ qui tunc non fuerunt puniti, nec aliquod bellum contra eos gestum est, hic puniti sunt. Et datur de eis regula, quòd Iudæi nunquam habeant cum eis pacem, nec quærant in bonũ, nec intrent in Ec-

An Moabitis non prohibetur conuersio ad iudaismũ.

in Ecclesiam Domini in æternum. Non tamen est intelligendum, quod prohibeatur Moabitas, & Ammonitas conuerti ad iudaismum, cum Deus vellet omnem hominem saluum fieri, & neminem vult perire.

Item quia dicitur Leuitic. 25. serui sint vobis de gentibus quæ in circuitu vestro, idest de omnibus gentibus quæ erant in circuitu terræ, quam ipsi possidendam recipiebant, poterant habere seruos, cum tamen aliquem seruum emebant, debebant eum circuncidere, vt patet Exodi duodecimo capitulo, cum dicitur omnis seruus emptitius circuncidetur. ergo Moabitæ & Madianitæ, & Ammonitæ, & omnes gentes poterant conuerti ad iudaismum, immo interdum cogebantur conuerti, vtpote cum essent serui emptitij de gentibus his.

Item litera ista innuit, quòd aliqui de eis conuerterentur ad iudaismum, quia aliter impossibile est intelligi istam literam, nisi ponatur, quòd aliqui Moabitę, & Ammonitæ, & sic de cæteris post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Dei, vel quòd Ægyptij intrarent post tertiam generationem in Ecclesiam Dei, quomodo enim computaretur generatio decima, aut tertia, aut quarta, & sic de cęteris nisi detur aliquod primum a quo incipiatur, nunquid deberet computari ab Ammon, & Moab patribus eorum? ridicula enim sunt ista, & intelligibilia nullatenus, necesse est ergo computari istas generationes a conuersione ad iudaismum, scilicet, quòd conuerteretur aliquis Moabita ad iudaismum, & post conuersionem gignebat aliquem filium, illa erat prima generatio in Moabita, deinde filius illius Moabitę conuersi gignebat alium filium, & ista erat secunda generatio, & sic deinceps, & isto modo computantur tres generationes in Idumæo, & Aegyptio. Erit ergo sensus, quod si Moabita, vel Ammonita conuerterentur ad iudaismum, reciperentur, tamen non intrabant in Ecclesiam Dei, idest non accipiebant vxores de communitate Iudæorum, ita quod iungerent cum eis genus, & hoc erat intrare in Ecclesiã Dei, ideo si conuersus Moabita non duceret secum vxorem Moabitam, vel de altera gente, non darent ei Iudæi gentis suæ vxorem, sed manere cogebatur sine vxore, vel acciperet de filiabus aliorum conuersorum ad iudaismum, quæ non erant de genere Israelitarum: & si forte moreretur vxor quam ducebat de gente sua, & non inueniret de filiabus conuersorum aliquam vxorem, cogebatur manere sine vxore, & quæcunque generationes transirent, nunquam filij Moabitarum, vel Ammonitarum conuersi ad iudaismum poterant accipere vxores de genere Iudæorum.

Quo fiebat in istis computatio generationum.

Quid erat non intrare Ecclesiam Dei.

Aegyptij autem, & Idumæi in hoc erant melioris conditionis quàm Moabitæ, & Ammonitæ, quod cum aliquis Aegyptius, vel Idumæus conuerteretur ad iudaismum, si non duceret vxorem de gente sua, vel alia, aut reciperet eam de filiabus conuersorum, nullo modo habere posset eam: quia Iudæi non darent eam illi de gente sua, & filius suus non poterat habere vxorem Hebræam, nec nepos, pronepos autem habere posset, & iste intraret in Ecclesiam Dei, qui erat iam in quarta generatione computando illum qui conuertebatur pro vna generatione, quia ille non poterat accipere vxorem Hebræam, & sic filius erat secunda generatio.

Aliter fiebat hic computatio generationũ quã in arbore consanguinitatis.

Licet non computentur sic generationes in arbore consanguinitatis: nam pater non computatur cum sit truncus, & a quo incipit generatio, & sit principium distinctiuum ascendentium, & descendentium, & collateralium, quod non esset si computaretur in prima generatione: nam tunc impossibile erat dari in arbore illa ascendentes, & descendentes, & transuersales, quia totum continuum esset, & non distingueretur, nisi poneretur ille truncus prima generatio, aut in descendentibus, aut ascendentibus, aut collateralibus.

Et ista est causa quare in arbore consanguinitatis cautissime, nec sine mysterio vna domus vacua relicta est, & vocatur a iuristis Ioachin, siue truncus, & isto modo computabamus supra, sed non est sic computandum, sed quęlibet persona constituit hic vnam generationem,

F siue vnum gradum, & primus conuersus est prima generatio, & sic computando descendentes deinceps. Attendendum tamen, quòd si aliquis Moabita, aut Ammonita Aegyptius, vel Idumæus conuerteretur ad iudaismum, & ille esset prouectę ætatis, ita vt haberet pronepotes, & conuerterentur cum eo pronepotes, & nepotes, & filij, non computaretur ipse tanquam prima generatio, & filij sui tanquam secunda, & nepotes tanquam tertia, & pronepotes, vt quarta, quia tunc sequeretur quoddam inconueniens, quod aliquis Aegyptius immediate, vt conuerteretur, posset intrare ecclesiam Dei accipiendo immediate vxorem Hebræam, quod est contra textum, scilicet, quod Aegyptij, & Idumæi non intrent in Ecclesiam Dei, vsque ad tertiam generationem, scilicet, quod in ipsa tertia generatione intrare

G possent, licet supra computauimus secũdum quosdam, qui ponebant in his tribus non intrare, et post tertiam intrare, quod erat ad pronepotes. litera tamẽ vult, quod intraret in tertia generatione, scilicet in nepotibus, cum ergo iste Aegyptius conuersus haberet nepotes, et pronepotes qui simul conuerterentur, et ipse computaretur tanquam prima generatio, filij autem, vt secunda generatio, nepotes vero vt tertia, possent isti nepotes intrare in ecclesiam Dei accipiendo vxores de Hebręis.

Item hoc patet esse inconueniens, quia iste qui est nepos alicuius Aegyptij conuersi, et ipse cum auo suo simul conuertitur, secundum istam rationem posset accipere vxorem de Hebræis, et sic fieret contra regulam iuris, scilicet, quod quando quis non potest adipisci aliquod vno modo, prohibetur adipisci illud alio modo;

H debet autem computari ista contextio generationum de his qui nascuntur in iudaismo post conuersionem: nam cum aliquis conuertitur ad iudaismum ipse est prima generatio, et non potest accipere vxorem de Hebręis, et siue iste sit solus, siue habeat filios, et nepotes, et pronepotes qui simul conuertantur, nihil magis sic quam sic refert: nam ipse computabitur, vt prima generatio, et quilibet filius suus cum eo conuersus computabitur etiã prima generatio, et quilibet nepos, et quilibet pronepos quæcunque generationes sint.

Primus autem genitus post conuersionem ad iudaismum de quolibet istorum est secunda generatio, et sic successiue, et hoc modo non dabitur inconueniẽs, quod ante dabatur, scilicet, quod aliquis conuersus ad iudaismum de Aegyptijs, vel Idumæis confestim habere pos-

I sit vxorem de Hebræis intrando in ecclesiam Dei, Moabitæ autem, et Ammonitæ etiam post mille generationes non poterant accipere vxores de Hebræis. non poterant etiam Moabitæ, et Ammonitæ intrare in Ecclesiã Dei in æternum, idest accipere aliquam prælationem in populo Iudæorum, quod erat intrare in ecclesiam, & nulli de eis descendentes etiam poterant hoc habere. De Aegyptijs autem, & Idumęis qui conuertebantur, non poterant habere aliquas dignitates inter Iudæos, nec filij ab eis geniti in iudaismo post conuersionem, nepotes autem qui erant in tertia generatione intrabant in Ecclesiam Dei suscipientes aliquam dignitatem. communicauerunt etiam Hebræi gentibus duorum regum Amorrhæorum, scilicet, Seon regis Esebon, & Og regis Basan, quia noluerunt isti dare transitum Iudęis per ter-

K ram suam, sed exierunt pugnaturi cum Israelitis, vt patet Numeri vigesimoprimo, et supra secundo, et tertio capitulo, sed de istis non datur regula, quia omnes destructi sunt in ore gladij, vt patet præallegatis capit. et dato, quod non fuissent destructi non esset aliqua pax, autem fœdus Iudæis cum illis, quia isti erant de septem populis Chananæorũ, de populo qui vocabatur Amorrhæus cum quibus pax nulla habenda erat, vt patet supra vigesimo capitulo. *Quia noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via, quando egressi estis de Aegypto.* Sed supra secundo capit. dicitur, quòd ipsi dederunt transitum Iudæis.

Respondetur quòd primo noluerunt dare victualia, sed exibant armati contra Israelitas, deinde Deo faciente placati sunt.

Nicolai

Nicolai opinio de occursu Moabitarum.
Quæst. 111.

NIcolaus autem qui tenet, q̃ non concesserunt transitum, sed victualia, respondet secundum aliquos Hebræos, quòd mulieres Moabitarum, & Ammonitarum exierunt cum victualibus viris manentibus armatis, sed ista positio non multum videtur, quam late improbauimus supra secundo capitulo.

Doct. opi. Dici autem potest, quòd Moabitæ, & Ammonitę qui terminos habebant simul à parte Orientali terræ duorum Regum Amorrhæorum, per quos fines transire debebant, à principio non concesserunt eis panem, & aquam, & occurrebant eis armati, sed postea pacificati sunt, & transierunt per Moabitas qui erant in Ar, & sic dicitur supra secundo capitulo, quòd filij Esau qui habitabant in Seyr, & Moabitæ qui morabantur in Ar concesserunt eis transitum per terram illam, vel dicuntur Moabitæ hic non concessisse transitum nec panē, nec aquam, quia Iudæi vellent transire per terram Moab aliqualiter per eam intrando, vt celerius accederent ad terram Chanaan: Moabitæ autem noluerunt ei concedere hoc vllo modo, nec dederunt panem, aut aquam, & quantum ad hoc dicitur hic, quòd non concesserunt eis transitum, nec panem, & aquam, concesserunt tamen, quòd transirent per terminos ciuitatis Ar, quæ est in finibus Moabitarum, & de hoc dicitur supra secundo capitulo, quod erat quasi nihil concedere eis, vel dicendum, quòd ista duo referuntur ad diuersa; nam ciuitas Ar est in extremitate terræ Moab à parte Orientis, & quando Iudæi accesserunt ad terram illam Moabitæ gratis concesserunt transitum per terminos ciuitatis Ar: & de hoc dicitur supra secundo capitulo, ita quod isti Moabitæ non exirent eis obuiam, nec negassent panē & aquam: deinde cum intrassent Iudæi in terram duorum regū Amorrhęorum, & peruenissent ad campestria Moab circa Iordanem accesserunt ad terminos terræ Moab, circa Phanum Phegor, & Rex Moabitarum, ibi existens instruxit dolos cōtra Iudæos cōducens aduersus eos Balaam ariolum, vt malediceret eis, vt patet Numeri 22. cap. & ibi negauit eis panem, & aquam, & transitum, & de ista parte Moab loquitur ista littera: sed melior atque conuenientior est sensus primus, scilicet, quod Moabitæ qui morabantur in Ar, primo negarent transitum totaliter, & negauerunt panem, & aquam, sed postea concesserunt transitum non totaliter, vt Iudæi volebant, sed per terminos ciuitatis Ar, & sic coacti sunt transitum petere à regibus Amorrhæis, & pugnare contra eos. hoc autem confirmatur, quia dicitur hic, quòd Moabitæ, & Ammonitæ noluerunt occurrere cum pane, & aqua Hebręis, & sic coniungit istos duos populos hic, quasi isti populi simul noluerint occurrere Iudæis cum pane, & aqua, sed terra Moab, & terra Ammon coniunguntur in parte Orientali apud ciuitatem Ar, quæ erat in finibus Moabitarum, vt declaratum fuit supra secundo cap.

Situs ciuitatis Ar.

Item, quia Moabitæ non erant culpandi, quòd non occurrissent cum pane, & aqua quādo erant Iudæi apud Phanum, vbi stetit contra eos ad maledicēdum Balaam ariolus; nam ista pars Moab est in fine Moab in coniunctione frontis Orientalis terræ Chanaan ad frontem Occidētalem terræ Moab: & patet, quia erat super Iordanem, qui circuit terram Chanaan ex parte à fronte Orientali, de quo dictum fuit supra 2. cap. tunc non indigebant Iudæi transitu per terram Moab, nec etiam pane, aut aqua, quia iam Hebræi erant in terra sua, scilicet, in terra duorum regum Amorrhæorum, quam iam possidebant deletis prioribus possessoribus, & habebant panem, & aquas: sed istis indiguerunt, quando stabant in introitu terræ Moab apud ciuitatem Ar, vbi Ammonitæ, & Moabitæ vno animo repugnabant eis, & Amorrhæi reges duo. *Et quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor.* Non fit mentio in libro Numerorum, quòd Ammonitæ fuissent in consilio conducendi Balaam, sed solum Moabitæ & Madianitæ, vt patet Numer. 22.

A cap. sed dicendum, quod nominantur ibi Moabitæ: quia Balach, qui conduxit Balaam erat rex Moabitarum, vt habetur eodem cap. sed intelligendum est, quod sicut Madianitæ qui erant extra Moab, etiam Balaam cum Moabitis conduxerunt, ita Ammonitæ fecissent, & forte aliquæ aliæ genres vicinæ in hoc conuenissent, quia nimis timebant Israel: *De Mesopotamia Syriæ, vt malediceret tibi.* Et sic patet Numer 23. cap. de Aran eduxit me Balach. Aran enim idem est, quòd Mesopotamia, sed Aran est nomen Hebræum, Mesopotamia est nomen Græcum, & signat ciuitatem positam in medio aquarum: & hoc ponitur aliquando per duo nomina, & vocatur Aran fluuiorum. *Et noluit Dominus Deus tuus audire Balaam.* Quia intentio Balaam erat maledicere Israel; quia ad hoc venit de terra sua, vt patet Num. 22.

B cap. sed Deus prohibuit eum maledicere mouendo linguam eius contra voluntatem eius, vt diximus ibidem: *Vertitq. maledictionem eius:* Scilicet, quam mente conceperat, vt daret. *In benedictionem.* Quam actualiter dedit, vt patet Numer. 23. & 24. cap. maledictionem vero, licet mente concepisset Deus immutabat, vt eam verbis proferre non posset. *Eo quod diligeret te.* Et non propter merita tua, de quo nimis gratulandum est: istam dilectionem pure gratuitam demonstrat eis Malach. 1. cap. dilexit vos dicit Dominus, & dixisti in quo dilexisti nos? nonne frater erat Esau Iacob dicit Dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui? idem patet ad Roman. 9. cap. *Non facies pacem cum eis.* Quia peruertere possent Israel ad idololatriam, & si facerent pacem cum eis erat ista pax conditionata, scilicet, vt soluerent tri-

C butum, vt patet 2. Regum. 8. cap. vbi Dauid occidit multos de Moabitis, & alios subiecit tributis, post fuerunt tributarij regis Israel, vt patet 4. Reg. 3. cap. sed in his omnibus non permittebatur communicatio Moabitarum cum Iudæis. *Nec quæres eis bona.* Scilicet, temporales vtilitates.

De bono spirituali non prohibetur, quia omnes proximos diligere debemus ex charitate ad vitam æternam, & ad hoc tenebantur Iudæi: quia sciebant, quòd Deus vult omnem hominem saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire, vt habetur 1. ad Timoth. 2. cap. Et ideo sicut nos cum magna affectione laboramus, vt infideles ad fidem conuertantur, ita & Doctores eorum faciebant, vt patet Matt. 23. cap. Væ vobis Pharisæi hypocritę, qui circuitis mare, & aridam, vt faciatis vnum prose-

Iudæi prohibentur bona tēporalia gētibus sibi aduersis procurare.

D lytum, id est, conuersum ad legem, & cum fuerit factus facitis eum filium gehennę duplo quam vos: etiam non prohibebantur desiderare pro eis bona temporalia, vt ad bonum finem ordinabilia sunt, quia hoc à nullo homine prohibetur, sed prohibentur procurare actualiter eis bona temporalia. quia in ista procuratione contrahitur amicabilis conuersatio, in qua per mala colloquia, & facta boni mores destruuntur: nam corrumpunt bonos mores eloquia mala, vt ait Apostolus. 1. Corint. 15. cap. Et hoc vult littera, scilicet. *Nec quæres eis bona.* Quia quęrere non dicit velle, sed actualiter inquirere. *Non abominaueris Idumæum.* Supra posuit pęnam Moabitis, Ammonitis, & Idumæis, & Ægyptiis conuersis, & quia Moabitas abominari debebant in ęternum, sic putaret aliquis, quòd faciendum esset

E de Aegyptiis, & Idumæis, ideo respondetur, quod non debent eos abominari, licet aliqualiter puniant. *Quia frater tuus est.* Esau à quo descendunt Idumæi, vt patet supra secundo capit. & Genes. 36. erat frater Iacob qui fuit pater omnium Israelitarum, ideo filij amborum fratres quodammodo vocabantur.

Item, quia licet à principio non permisissent Idumæi transire Israelitas, sed post permiserunt, vt patet Numeri 20. & supra 2. cap. *Nec Aegyptium, quia aduena fuisti in terra eius.* Aegyptij magnum beneficium fecerunt Israelitis dando eis terram optimam in tota Aegypto tempore famis validæ, vt patet Genes. 47. cap. sed postea eos duris laboribus afflixerunt, vt patet Exo. 1. 2. & 5. cap. & secundum legem beneficij, quia si aliquis

alteri benefecit, & post damnum intulit, si damnum minus sit quam beneficium, adhuc tenetur ad gratiarum actiones, vel vt restituat bene acceptum, & eminentiam prosequi possit. si autem damnum sit æquale beneficio, dissoluitur bene passi obligatio æqualitate damni. si autem damnum beneficij quantitatem excedat, qui bene passus est, poterit malum benefactori reimbuere in quo noscitur damnum excedere beneficij quantitatem, de his Seneca libro de beneficiis: Vtrum autem Aegyptij Israelitis maius beneficium quam damnum intulerint, vel econtrario inquirere ex re ipsa nobis difficile esset: sed dato, quod damnum beneficio præponderauerit, poterant Israelitæ aliquod malum Aegyptiis retribuere: & sic faciunt, quia non permittunt eos intrare Ecclesiam Dei vsque ad tertiam generationem, vt patet infra, non debent ergo eis aliud malum facere, scilicet, abominari: Moabitæ autem nullum bonum eis fecerunt, & grauissima damna eis intulerũt faciendo idololatrare, vt patet Numer. 25. cap. ideo eos abominari debebant non procurando eis bonum, *Qui nati fuerunt ex eis*. Scilicet, postquam conuersi fuerint ad Iudaismum.

Tertia generatione intrabunt in Ecclesiam Dei. Et sic oportebat, q Idumæi, vel Aegyptij conuersi ducerent secum vxores pro se, & filiis, nepotibus, nepotes autem poterant accipere vxores de filiabus Israel, & si non ducerent isti vxores de gente sua poterant accipere de filiabus conuersorum de aliis gentibus, de Iudæis autem nequaquam.

Attinentia ad belli statum. *Quando egressus fueris*. Hic ponitur secundum, scilicet, ea, quæ pertinent ad statum belli. *Custodies te ab omni re mala*. Id est, ab omni culpa: licet enim omni tempore à peccando custodire debemus, maximè tamen tẽpore belli; ne tunc Dominum concitemus, cum eum propitium habere debemus: quia tunc magis imputatur offensa, & citius Deus nos in manus hostium traderet, cum magis contemnamus.

Si fuerit inter vos. Hic ponitur secundum, scilicet, pars quæ tractat de directione in singulari & continet duo.

Primum de munditia & puritate. Secundum de legalitate, ibi, *Non trades*, *Qui nocturno sit pollutus somno*.

Hic agitur de istis pollutionibus non vt sunt mortalia peccata, vel venialia, siue nulla; sed vt sunt quædam irregularitates excludentes à locis sanctis. Et patet, quia eadem pœna ponitur in illo qui polluitur in somno, & in eo, qui polluitur per coitum, siue cum vxore, vel aliàs, vt patet Leuitic. 15. cap. pollutio enim quę in somno fit de se peccatum nullum est, quia naturaliter fit, sicut digestio cibi, & expulsio superflui: sed potest esse per accidens peccatum inquantum homo est causa procurans illam pollutionem directe, vel indirecte per cibum, & potum: vel collocutiones, & visus, qui formas imprimunt, in phantasia potentes mouere interiores vires, vt ait Augustin. in libro de spiritu & anima.

An omnis pollutio seminis sit peccatum mortale, & quod tripliciter potest ea pollutio fieri. Quæst. IIII.

Sed non oportet reducere omnem pollutionem ad peccatum mortale, vel veniale, vt aliqui putant dicentes, quòd pollutio nunquam euenit, nisi cibus, & potus intemperate sumantur, vel ex colloquiis, & quia in istis aliquando mortaliter, aliquando venialiter peccamus: ideo reducunt pollutionem saltem ad veniale, sed ista falsa sunt, quia non semper fit pollutio ex istis; potest enim tripliciter fieri pollutio, scilicet, ex superfluitate, ex necessitate, ex debilitate. Ex superfluitate quidem, vt satis patet, quia quando cibus multus assumitur, conuertitur multa materia seminalis, & oportet effluere per coitum, vel aliàs.

Secundò fit ex necessitate. Et hoc dupliciter, quia

F aut ex necessitate cibi, aut ex necessitate naturæ. Ex cibo quidem, quia aliqui cibi sunt, qui etiam si in parua quantitate sumantur, siue per se, siue cum aliis, multum generant de materia seminali, & etiam si modicum semen sit ad effluxum prouocant, & quia aliquando tales cibos assumimus, non cognoscentes, vel si cognoscamus, alios habere non possumus: ideo quidquid inde sequatur peccatum non est. Et si arguas, quòd quando aliquis nouit cibos, qui pollutionem prouocant, nullo casu eos assumere deberet, quia ex hoc pollutio voluntaria est, quia si antecedens est volitum est consequens volitum, siue sit necessaria consequentia, siue vt communiter, quia hoc sufficit in materia agibili.

Respondetur, quò l verum est, quando ex eo quod agimus sequitur aliquid quod est per se malum, quia
G tunc in nullo casu agere debemus, etiam vt euitemus mortem: sed pollutio non est de se mala, sed inquantum aliquo modo volita ante vel post. Et si hoc esset verum, argueretur sic, si in nullo casu licet comedere cibos, quos scimus prouocatiuos ad pollutionem, vel sine dubitatione prouocaturos, vt quia iam experimẽto comperimus, sicut in nullo casu licet fornicari: ergo non licet aliquid comedere, quia ex qualibet comestione potest pollutio procreari, vt infra probabitur. Secundo modo fit pollutio ex necessitate naturæ, quia non solum ex quibusdam cibis specialiter procreatur pollutio, sed dato quocunque cibo ex illo potest procreari: vnde necesse est, quòd quicunque etiam si in cibis temperatissimus sit, aliquando licet rarissime, vel per coitum, vel aliàs polluatur. non dico de homine Christo, qui assum-
H psit naturam qualiter voluit, nec de illis, qui contra consuetum modum hominum diuina bonitate faciente cibo paucissimo contentantur, vt Maria Aegyptiaca quæ tres panes solum ad desertum apportauit, cum quibus 30. annis vixit: sic de Hylatione Heremita, qui tribus annis & dimidio vnum sextarium lentium madefactarum comedit, qui cibus vix sufficeret vni homini 4. diebus, de quo Hieronymus in vitis Patrum, & de similibus: sed de aliis qui naturaliter solum viuunt. Et patet, quia ex cibo fit nutrimentum, & semen: potentia enim generatiua tantum & magis naturalis est cuilibet animali perfecto quam nutritiua, quòd per nutritiuam indiuiduum conseruatur, per generatiuam species; natura autem magis intendit conseruationem speciei, quam indiuidui.

I Et ex hoc maior delectatio est in coitu quam in quocunque sensus delectamento, vt ait Augustin. 14. de Ciuitate Dei. natura ergo, quæ perfecta est, sicut desiderans conseruare indiuiduum conuertit cibum in substantiam rei, ita desiderans conseruare speciem digeret partem cibi ad materiam spermaticam.

Et cum materia seminalis differat secundum speciem à materia nutritiua, nunquam poterit conuerti in substantiam indiuidui: licet contrario aliquando per nimium coitum partes teneræ & medullosæ, quæ sunt de substantia indiuidui, effluant in coitu deficiente semine.

Oportebit ergo quod seminalis materia per coitum vel pollutionem effluat, vel in putredinem conuersa
K grauissimas generet ægritudines, & quia non cuilibet istæ ægritudines eueniunt, oportet eum pollui aliquando.

Aliquæ tamen herbæ sunt quæ potatæ vel comestæ siue in succo bibitæ humorem seminalem desiccant, & consumunt, vt agnus castus, & similes.

Tertio modo fit pollutio ex naturæ debilitate; & hoc magis per accidens est, scilicet, cum vis retentiua laxatur, & mollificantur partes, per quas distillatio fieri debet: ideo aliqui in ieiunio magis ceteris paribus pollutionem patiuntur, maximè si paulò ante accubitum aquam biberint: quia aqua vim retentiuam laxat, & tunc prouocatur pollutio non ex aliquo faciente, sed ex aliquo deficiente. Si autem potus vini aut colloquia pollutionem procurent, reducuntur ad modos superiores, *Determinatio quæstionis.*

res, quia eam non gignunt, sed dispositam citius effluere faciunt.

Ex quibus patet, quòd pollutio non semper peccatum mortale vel veniale est: quia aliquando sine aliqua culpa est, sed tamen nunquam sine carnis macula est: ideo quædam irregularitas erat in veteri lege ex quacunque causa prouenisset, siue sine coitu, siue cum coitu licito, vel adulterino, vel aliàs pessimo, quia ad irregularitatem magis respicitur factum quam causa, vel intentio, etiam secundum instituta ecclesiæ, quia si aliquis perdat manum, vel pedem, siue aliud membrum, siue pro Deo sustinendo a persecutoribus fidei, siue male agendo, non ordinabitur, sic de lepra & similibus.

Et non est arguendum de beato Marco, qui sibi pollicem abscidit, ne fieret Alexandrinæ sedis antistes, sed effectus est, quia hic speciale fuit, quod non trahitur in cōsequentiam, de quo beatus Hieronymus in prologo super actus Apostolorum.

Egredietur extra castra. Scilicet extra castra tabernaculi & Leuitarum, sed non extra castra multitudinis, quia extra castra multitudinis, solum excludebantur potentes inficere, vt leprosi, alij autem vt contaminati in mortuo, vel fluentes semine, & menstruatæ non expellebantur ab his castris, sed solum a castris deitatis, & a castris Leuitatum, vt diximus Numeri quinto capitulo. *Et non reuertetur priusquam ad vesperam.* Scilicet si fuerit sacerdos de his qui ministrant in tabernaculo, vel si fuerit Leuita de his, qui sunt in secundis castris, & fuerint polluti, exibunt de istis duobus castris, & manebunt in castris multitudinis, & post solis occasum reuerti poterant ad priora duo castra loti aqua.

Si autem esset laicus, qui pollueretur in castris multitudinis, non oportebat, quòd exiret extra castra: sed quòd non intraret tota illa die in castra Leuitarum, & deitatis. *Lauetur aqua.* Non intelligitur de aqua expiationis commixta cineribus vitulæ ruffæ, sed de aqua viuenti fluuiali, vel fontana, patet quia Leuit. 15. capit. dicitur, quòd polluti semine lauent totum corpus suum aqua. Sed nullus lauat totum corpus in aquis expiationis, sed solum aspergebatur eis.

Item, quia Numeri decimonono capitulo, vbi ponitur ritus istius aquæ solum dicit de immunditia morticinorum cadauerum, ossium, tentoriorum, & sepulchrorum: ergo aliæ immunditiæ alia acqua aspergebantur, vel lauabantur. *Habebis locum extra castra.* Dicto de puritate carnis, dicitur de puritate locorum, & extenditur istud præceptum ad omnia castra tria. & obligabat præceptum illud solum in deserto, cum castrametabantur in diuersis locis, quando verò venerunt in terram promissionis, quilibet in domo sua poterat habere latrinas, vel alia loca semota, & non existebat ibi ratio mandati.

Erat enim ratio duplex. Prima propter reuerentiam Dei, quia in motione castrorum sacerdotes cum arca, & vasis sanctuarij transibant per loca, vbi castra fixa fuerāt. Et si ibi fuisset fœditas, offenderentur sacerdotes, & vasa sanctæ ministrationis.

Secunda causa est ad salutem populi, quia cum castra in deserto propinquissima essent, si ibi fieret fœditas, ex multiplicatis & vnitis sordibus aer corrumperetur, & infirmitas sequi posset.

Item, quia ipsi inter castra munde moueri non possent. Et ex hoc patet, quòd castra magis in longum, quàm in quadrum disposita erant, quia aliàs qui in medio castrorum essent, non possent exire ad requisita naturæ extra, nisi cum magna difficultate. *Gerens paxillum in Baltheo.* Idest in zona. est enim paxillus paruus palus, vel baculus acutus ad fodiendam terram.

Pax illus quid sit. *Cumque sederis fodies per circuitum.* Fuit quædam secta Iudæorum, qui Esseni vocabantur, & post Christi tempora multum durauit, qui inter omnes Iudæos religiosissimi, & abstinentissimi erant, qui semper hoc præceptum seruauerunt, & strictius quàm hic ponitur, vt cum ad requisita naturæ pergerent, sedebant vndique se contegentes, & terram effodientes, deinde fœditatem

A humo operiebant, ne splendori Diuino iniuriam facerent. *Et egestā humo.* Idest educta de loco sorde.

Operies quo releuatus. Idest fœditatem illam per cuius depositionem releuata est grauitas ventris: vnde pondus inutile vulgariter nominatur.

Deus tuus ambulat in medio castrorum. Scilicet speciali modo in arca, & hoc quando arca portanda erat in mutatione castrorum, vel cum exibant ad bellum. *Et nihil appareat fœditatis ne derelinquat te.* Deus enim spiritus mundissimus est, ideo munditiam dirigit. & licet immunditia corporalis nostra nihil eum tangat tamen propter reuerentiam vult nos non solum spiritualiter, sed etiam corporaliter mundos esse: de hoc diximus supra duodecimo capitulo. *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum.* Idest Deo enim secundum se

B ambulare non conuenit, quia cum ambulare sit motus, & motus pertineat ad rem imperfectam, quæ adhuc expectat alteram perfectionem cum sit ad terminum: etiam quia pertinet ad rem finitam quæ alicubi est, & alicubi non est: Deus autem non est aliquid imperfectum, vt debeat moueri ad aliquam perfectionem vlteriorem: etiam non est aliquid finitum, quod alicubi sit, & alicubi non sit, sed omnia implet. Dicitur tamen ambulere inter castra dupliciter. *Deū intercastra ambulare dupliciter dicitur.*

Vno modo accipiendo Deum pro ipsa essentia Diuina, sicut homines consueuerunt accipere, tanquam sit aliquid quod aliquando sit in vno loco, & postea recedat ab illo: & est modus loquendi communis scripturæ sacræ, scilicet Deus descendit de cœlo, & intrauit in Aegyptum ad educendum Israelitas, & sic de cæ-

C teris in hunc modum. & dicitur iste ingressus vel egressus ex aliqua speciali operatione in loco illo, ad quem ingredi vel egredi dicitur. & quia Deus specialiter curam habet de Israelitis, dicitur ambulare inter castra eorum tanquam attendens ne aliquid pereat, & tunc licet Deus vbique sit, & non polluatur sordibus locorum, tamen quia specialiter nos eum ibi esse intelligimus, debemus id quod apud homines honorabile, & præcipuum est, Deo attribuere: nam sicut in essendo Deo attribuitur quæcunque perfectio essendi reperitur in aliqua re, ita in bono, quod exhibet, & honore quicquid honoris apud homines iudicatur, Deo attribuendum est: sed mundare sordes a conspectu alicuius est honor inter homines, ita debet fieri in conspectu Dei. Et hæc est causa quare in templis & locis sacris speciali-

D ter obseruatur munditia corporalis, quia Deus ibi specialiter est. *In locis sacris corporalis mūditia quare obseruatur.*

Secundo modo est sensus, quòd Deus ambulat in medio castrorum, accipiendo Deum pro illo esse, quod habet Deus in arca, & alijs vasis tabernaculi, quia ista erant consecrata nomini eius: ideo ipse specialiter est in eis, & licet sciamus eum esse in omni loco, maiorem reuerentiam exhibere debemus & munditiam corporalem, vbi scimus eum esse in aliquo repræsentatiuo corporali, quàm cum scimus eum incorporaliter esse; quia tunc non magis nos determinamus ad vnam partem loci, quàm ad alteram, vt magis hic quàm ibi colere, aut honorare debeamus, & quia vasa sancta, in quibus Deus specialiter esse dicebatur, transibant per castrorum loca, dicebatur Deus ambulare per castra, &

E sic signat scriptura in suo modo loquendi: sic enim dicit Dauid, exurge Domine in requiem tuam tu, & arca sanctificationis tuæ, vt patet psalm. centesimo trigesimosecundo, & quando castra mouebantur, & arca dicebat Moyses: exurgat Deus, & dissipentur omnes inimici eius, quasi ad motum arcæ moueretur Deus, & sic putabant Gentiles, quòd in arca esset Deus Iudæorum, vt dixerunt Philisthin, quando arca Domini venit in castra, vt patet 1. Regum quarto capit. & audierunt Philisthin vocem clamoris, & cognouerunt, quod arca Domini venisset in castra, & timuerunt Philisthin dicentes, venit Deus in castra, & dixerunt. quis nos liberabit de manu istorum deorum sublimium? ad reuerentiam ergo Dei, qui in arca specialiter cæterisq; vasis sanctuarij erat, in castris per quæ transire debebat, nullas

sordes reperiri decebat, & iste est conuenientissimus sensus. *Vt te eruat*. Quando aliquis recte colit Deum habendo se ad eum in magna reuerentia, & eum honorando quantum potuerit, Deus magna bona ei confert tam spiritualia quam temporalia, & quia Iudæi existentes in deserto ibant ad terram Chanaan, vt possiderent eam, & pugnaturi erant cum gentibus multis, quas ipsi timebant, vt eijcerent eas de terra maximum bonum quod ei euenire poterat, consistebat in duobus, scilicet, quòd Deus eriperet eos ne traderentur in manus inimicorum, quos formidabant, & quòd subijceret eorum potestati hostes suos quos subijcere desiderabant. & ista duo notantur hic cum dicitur. *Vt eruat te*. Scilicet de potestate hostium. *Et tradat tibi inimicos*. Idest & faciat eos tibi esse subiectos, vel det eos tibi, vt posit eos delere. sicut faciendum erat habitantibus in terra quam Iudæi habituri erant *Vt sint castra tua sancta*. Idest, ideo ista fiunt, vt castra filiorum Israel sint sancta, idest munda ab omnibus inquinamentis. *Et nihil in eis appareat fœditatis*. Idest non appareat aliquid inquinatum in totis castris, per quæ arca cum toto sanctuario transduci deberet. *Ne derelinquat te*. Idest ne Deus irascatur contra te, & dimittat tibi benefacere, sicut aliquando aliquis alterum a suo consortio deserit, quia eum immundum, vel maculatum reddit aliqua in eo prauitas.

Non trades. Hic ponitur secundum de legalitate, & continet 4. scilicet de pietate ad seruum. Secundum de reuerentia ad Deum ibi. *Non erit meretrix*. Tertium de compassione & misericordia ad pauperem proximum ibi. *Non fœneraberis*. Quartum de fidelitate ad Deum ibi. *Cum votum voueris*. *Non trades seruum domino suo*. Scilicet quando dominus vult seruum indebite affligere vel occidere, & patet quia subditur. *Qui ad te confugerit*. Solent enim serui a dominis fugere timore pœnarum, & tunc seruandi sunt. *Et habitabit tecum in loco qui ei placuerit*. Scilicet donec dominus eius fit placatus ab ira precibus aliorum, tunc enim reddetur ei, quia pecunia eius est: nec fraudari debet. si enim seruus fugere a domino nolens ei seruire apud quemcunque staret reddendus erat domino suo.

De legalitate.

Nec contristes eum. Scilicet reducendo eum ad dominum suum. sed melius intelligitur littera ista de seruo, qui confugerit de gente aliena ad terram promissionis; quia etiam si dominus eius ibi inquireret eum non erat ei reddendus. Et hoc erat in fauorem fidei: quia ille seruus habitans inter Iudæos conuerteretur ad cultum Dei.

Et patet hoc quia hic non loquitur ad vnum singulariter, sed ad totum Israel quia dicitur. *Habitabit in vna vrbium tuarum*. Sed nullus habebat vrbes, nisi totus populus ergo ad Israel dirigitur sermo, & ad eum seruus fugere dicebatur: sed non potest hoc intelligi de seruis Hebræorum, qui erant intra Israel: ideo non poterant confugere ad Israel, sed intelligitur de seruis qui erant extra terram illam, & poterant confugere ad Israel.

Non erit meretrix. Hic ponitur secundum de reuerentia ad Deum, magna irreuerentia est, quod aliqua mulier sit publice peccans, vel homo ad hoc incitans, vel defendens. & vocatur scortator qui scortum defendit, vel ad fornicandum illud exponit, & vtrunque abominabile est.

Scortator quid sibi velit secundum Hebræos, & secundum literam Caldæam. Quæst. V.

SEcundum aliquos Hebræos scortator dicitur, qui ad coitum sodomiticum se exponit venale, & hoc valde abominabile est, & patet hoc in litera hebraica, quia dictio significans meretricem, & scortatorem passionem notat. & solum videtur differre sexu, sed litera Caldaica dicit, quod in hoc vetat matrimonium alicuius Iudæi cum aliqua muliere de alia gente, vel matrimoni um hebreę cum viro alterius gentis. Et hoc induci posset, secundum intentionem literæ Caldaicæ sic, quòd quando aliquis de filijs Israel acciperet aliquam mulierem alterius gentis in vxorem, non esset matrimonium, sed fornicatio illicita F valde: quia tales personæ illegitimæ sunt, sicut nunc non possunt contrahere matrimonium Christiani, cum Iudæis, aut Sarracenis: maxime quia adhuc ibi erat alia ratio specialis, scilicet ne ipsa mulier assumpta in matrimonium virum suum peruerteret ad idolorum culturam: & filios indegenitos, qui apud matrem nutriuntur. mater erudiret ad cultum idolorum, ideo talis contractus matrimonij multum fuit vetitus, vt patet Exodi trigesimoquarto, & supra septimo capitulo, mulier autem tunc scortum dicitur, cum aliqua mulier de gente Hebræorum acciperet aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, quia illud non esset tanquam matrimonium, sed tanquam fornicatio, vel adulterium, aut aliqua alia species mali, sicut si Christiana mulier acciperet in virum aliquem Sarracenum: quia & hoc eodem modo vetitum est. supra septimo capitulo, cum dicitur non inibis cum eis fœdus nec misereberis earum, nec sociabis cum eis coniugia, filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum ne sequatur me: & vt magis seruiat dijs alienis: licebat tamen Iudæo accipere aliquam mulierem gentilem in coniugem, ita quod conuerteret eam ad ritum hebraicum, sicut dicitur supra vigesimoprimo, quando egrediebantur ad pugnam, & accipiebant aliquas mulieres virgines, si placebant in oculis eorum, obseruatis quibusdam cæremoniis, & pertransito modico tempore accipiebant eas in vxores. si tamen erant cognitæ a viris, non poterant accipi in coniuges a Iudæis, & ob hoc Dominus mandabat reseruare puellas virgines in bellis, quando pugnabant in hostes, qui non essent de terra Chanaan etiam ceteris mulieribus interfectis, scilicet de eis possent si vellent vxores capere, de hoc Num. trigesimoprimo capit. cum agitur de bello Iudæorum contra Madianitas: dicitur ergo cunctos interficite quicquid est generis masculini, etiam paruulos, & mulieres, quæ nouerunt viros in coitu ingulate: puellas autem & omnes fœminas virgines reseruate vobis: si tamen fœmina nollet conuerti ad Hebraismum, non poterat eam accipere Iudæus in vxorem, & si acciperet non teneret eam: quia non poterat cohabitare ei sine contumelia creatoris, vt dicitur in capitulis duobus præallegatis. si tamen aliquis acciperet aliquam mulierem gentilem captiuam in bello, vel eam precio emisset quæ non esset cognita a viro, si dominus vellet eam in vxorem accipere etiam mondum conuersa ea ad Iudaismum, & ipsa nollet relinquere Deos patrum suorum, & conuerti ad Iudaismum, cogebatur ad hoc; quia sicut erat de seruo, ita erat de ancilla, cum æqualem potestatem in vtrunque dominus habebat: sed si aliquis esset seruus empritius: cogebatur circuncidi, & obseruare ritus Iudaicos, vt patet Exodi duodecimo capitulo, cum dicitur omnis seruus emptitius circuncideiur, & sic comedet illud, idest Pascha, scilicet agnum immolatum, ergo ancilla compellebatur eodem modo obseruare ritus Iudaicos, & siue dominus acciperet eam in vxorem siue non, compellebatur seruare legem, sicut si a parentibus Hebræis genita foret.

G

H

I

K Sed aliquando aliqui viri Iudæi acceperunt aliquas vxores de gentilibus manentibus in ritu gentilitatis, & cultu deorum suorum: sicut patet de Chelion, & Maalon duobus filiis Elimelech, & Noemi, quia acceperunt vxores Moabitas manentes in ritu gentilitatis, scilicet Orphan & Ruth: quod patet quia mortuus istis viris cum ambæ nurus comitarentur ipsam Noemi reuertentem in terram Israel, dixit ad eas Noemi, vt reuerterentur in terram suam, si tamen istæ conuersæ fuissent ad Iudaicum ritum, non hortata fuisset eas Noemi, vt redirent in terram suam: quia ibi conuerterentur faciliter ad idolatriam: sed potius admoneret sequi eam, vt venirent in terram Israel, de his Ruth primo capitulo, ergo istæ mulieres in ritu gentilico cum viris suis manebant.

Item

Item patet quia dicitur in eodem cap. ex verbis. Noemi ad Ruth de alia nuru sua Orpha, ecce reuersa est cognata tua ad populum suum, & ad Deos patris sui: si tamen fuisset Hebręa nō fuisset reuersa ad idola, vel si fuisset reuersa, quia forte mala esset, nesciret hoc Noemi; vel saltem nō ita assertiue diceret, ita enim loquitur, ac si clarissimè sciret eam reuerti ad cultum idolorum, quod non iudicaret sic asserendo, nisi ipsa ante semper in gentilitate mansisset.

Item patet magis ibidem, quia cum Ruth nollet discedere a Noemi socru sua dixit quocunque perrexeris pergam, vbi morata fueris pariter morabor, populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: ecce qualiter Ruth vult ibi, quòd ille qui erat Deus Noemi, scilicet Deus Hebręorum esset Deus eius, ex quo videtur, quòd ante non erat ille Deus eius. ergo toto tempore ante in gentilitate

B manserat; patet etiam de rege Salomone, qui accepit multas vxores alienigenas, scilicet Idumæas Moabitidas, & Ammonitas, Hetheas, atque Sidonias, cæterarumque gentium, & istę manebant in ritu gentilitatis, & patet quia ipsę idola colebant, & allexerunt Salomonem, vt idola coleret, vt patet 3. Reg. capit. 11. cum dicitur Rex Salomon amauit mulieres alienigenas multas, filiam Pharaonis regis Ægypti, Moabitidas, Ammonitas, & Idumæas, & sequitur, cumque esset senex Salomon deprauatum est cor eius, nec erat rectum cum Deo, sicut cor Dauid patris sui, sed colebat Salomon Astartem deam Sydoniorū, & Moloch Deum Ammonitarum: tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui est contra Ierusalem, & Moloch filiorum Ammon: atque in hunc fecit modum omnibus vxoribus suis alienigenis, quę adolebāt

C thura, & immolabant dijs suis, sed hoc factum Salomōnis non est trahendum in consequentiam, vt ex eo arguatur, quia Salomon fuit de pessimis viris, & valde vituperatur in scriptura, vt patet 3. Reg. capit. 11. De alijs tamen duobus viris filijs Elimelech, & Noemi, qui vt viri boni reputantur, quia scriptura eos non redarguit, potest esse ratio quare non obseruauerint legem illā de non accipiendo vxores alienigenas, scilicet quia ipsi fugerant tempore magnæ famis de terra Iuda in terram Moab, & erāt iam magni viri, nec acceperat vxores in terra sua; & steterunt magno tempore in terra Moab, scilicet decem annis, vt patet Ruth primo cap. & quia non inueniebant ibi vxores de gente sua, qua forte non ita cito se reuersuros credebant in terram suam, vt possent accipere vxores; acceperunt tamen eas de Moabitidis, vt patet Ruth. primo capit. & sic ista videtur esse causa satis inducens, quia tempus

D generandi eorum quotidie transibat, si ipsi non ascenderent, vt acciperent vxores: aliàs autem si reperissent in terra illa Moab mulieres de gēte sua non acciperent de alienigenis, scilicet Moabitidis.

De mulieribus autem eodem modo dicēdum est, quod aliqua mulier Hebræa non poterat accipere aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, & si actualiter acciperet, puniretur, & tolleretur ab illo viro. poterat autem mulier Hebręa accipere in virum aliquem de gentilibus conuersis ad Iudaismum, quia iam tenebat iudaicum ritum, ita tamen quòd non esset ille vir de illis qui vetantur in lege, scilicet de filijs Moabitarum & Ammonitarum conuersorum, quia isti non intrabant in sempiternum in ecclesiam Dei, idest nunquam accipiebant vxores de ecclesia, siue multitudine Hebræorum, vt patet supra in litera: etiam non poterant accipere aliquem Ægyptium, aut

E Idumæum conuersum, nisi esset in tertia generatione, aut vltra, vt patet supra, & sicut si acciperet mulier Hebræa virum Gentilem, qui in gentilitate maneret, non permitteretur stare cum ipso: ita si acciperet aliquem de istis conuersis, quos lex excludit simpliciter, vel vsque ad certas generationes cogeretur eum dimittere.

Littera Caldaica non stat.

Caldaica tamē litera hic quam introducebam, quæ intelligit literam hanc de Hebręo recipiente in vxorem aliquam Gentilem, & de muliere Hebręa recipiente in virū aliquem Gentilem, non conuenienter assignat quòd ista vocabula proprijssimè signant meretricem: ergo oportet literam istam intelligi de meretrice, & non de sic contrahentibus, quia licet nuptiæ illicitæ sunt, tamen non vocan-

A tur meretricaliter agere: quia vt viri, & conuenienter nubentes copulantur, ita quòd secundum literam Hebraicā vtrunque istorum nominum passionē tam meretrix, quā scortator signat: non ergo est conueniens, quòd accipiantur hic pro his, qui licite matrimonialiter non copulātur, cum vir non se habeat isto modo, scilicet, vt in tali acceptione vxorem sit patiens, ergo non loquitur de tali applicatione, sed de vxore & viro qui meretricaliter viuunt. *Non offeres mercedem prostibuli.* Irreuerentia Dei est, quòd de mercede pollutissima Deo aliquid offeratur. Si tamen meretrix aliquid aliunde licitè lucraretur, posset offerre, sed non reciperetur forte propter indignitatē personæ, sicut nunc non recipiuntur oblationes excommunicatorum, & meretricum, ne in suis criminibus videantur approbari.

B *Ne precium canis.* Idest precium de conductione canis ad generandum: quia vt ait Iosephus, & habetur in scholastica historia, aliqui dabant venaticos ad impræ-

Preciū canis quid sit.

gnandum caniculas, pro quo recipiebant certum preciū, & de illo non licebat offerre Deo, vt tale precium erat: quia de turpitudine lucrum erat, & quantum ad hoc simile videtur de precio dato pro equo vel asino emissario, qui mittitur ad equas vel asinas, vt fęcundet eas: quia æqualis causa est fęditatis: sed melius videretur hic dicendum, quòd prohibetur redemptio canis, quia sicut in boue, capra, & oue, sanctificatur primogenitum, & in asino redimitur, & non sanctificatur, vt patet Exodi decimotertio capitulo, ita aliquis putaret, quòd in cane redimendum esset precio: ideo dicitur quòd non offeretur precium canis, idest precium pro cane primogenito. Aliqui volunt, quòd omnia animalia domestica quæ munda non erant,

C redimebantur quinque siclis, & dabantur sacerdotibus, sed hoc duas videtur continere falsitates. Prima quia dicitur, quòd omnia primogenita domestica animalium redimenda erant, & patet hoc quia præter tria animalia munda, scilicet ouem, bouem, & capram, nihil mādauerat dominus offerri vel redimi, vt patet Exodi 13. Et omnes Iudæi, & Nicolaus volunt, quod fuit specialis ratio in asino, quia multum iuuit filios Israel veniendo de Ægypto. Itē quia cum hoc sit cęremoniale totaliter poni debet: quia ratione ista sciri non possunt, cum a sola legislatoris volūtate dependeant, sed non ponitur ibi de alijs. ergo non est ratio quare intelligenda sint, & forte ratio principalissima est: quia Deus solum vult primogenita de animalib. quæ in Ægypto liberauit occisis animalibus Ægyptiorum: sed nō legitur eos ibi alia animalia habuisse nisi boues, oues, & capras, & asinos, vt satis colligitur in libro

D Exodi, ideo de istis solum primogenitum offertur, vel redimitur: de Auibus autem non mandauit dare primogenita, quia non potest cognosci, quod sit primogenitum, cum prius oua pariant, deinde fœtus incubando ouis formen: & non est aliquis ordo in generatione eorum, sicut in animalibus: quæ solum semel producuntur. Secundam quia dicitur, quòd redimebatur primogenitum cuiuslibet animalis quinque siclis: hoc est valde irrationale, quia pro primogenito hominis solum dabantur quinque sicli, vt patet, Num. 3. cap. nullum autem animal homini ęquari debebat.

Item, quia magis valerent quinque sicli quàm primogenita aliquorum animalium. Item quia pro asino dabatur vna ouis, quæ valeret vnū siclum tempore illo: eo ꝙ vnus aries valebat duos siclos, vt patet Leuit. 5. c. non est autem

E verisimile, ꝙ pro primogenito cuiuslibet animalis daretur tantū quantum pro tribus asinis, cū asinus specialiter in litera ponatur Exo. 13. c. Et dicit Nicol. quid faciēdum esset de cane, quia non redimebatur, & respondet ꝙ videtur esse faciendū sicut de asino, s. ꝙ decapitaretur si non redimeretur: sed nō videtur multum, quia asinus decapitabatur, quia Deo tenebatur, cū redemisset eum, sine eripuisset de percussione primogenitorum in Ægypto; & mādasset eum redimi in lege: ideo si non redimebatur, ita ꝙ ouis loco eius immolaretur, ipse deberet sine sacrificio decapitari, non est autē sic de cane: quia canis non debet redimi, quia Deus vetat eum redimi: nō est ergo aliqua causa, vel obligatio, propter quā debeat decapitari: datur ergo regula circa primogenita, quod primogenitum bouis,

ouis, capræ necessario offerri debeat: primogenitum asini necessario commutari vel decapitari debet: primogenitū canis redimi prohibetur, primogenita aliorum domesticorum animalium, nec prohibentur, nec mandantur offerri: sed cuilibet indifferens est quid facere vellet. *In domo domini Dei tui.* Idest in sanctuario; quia quando aliquid offerēdum erat siue illud esset pecunia siue animal, ferebatur ad sanctuarium, vt ibidem sacerdotibus reciperentur donata: nam licet hęc quæ offerebantur, si pecuniæ essent pertinerent ad sacerdotes, & non ad sumptus sanctuarij præter id quod offerebat plus in die cętus & collectæ qui erat octauus dies in festo tabernaculorum, & tunc totus Israel dabat pecunias pro sumptibus sacrificiorum sanctuarij. de his Num. 29. cap. tamen offerebantur omnia in sāctuario, vt accepta essent Deo, & videretur, quod hęc omnia quę dabantur sacerdotibus, ob honorem & reuerētiam Dei dabantur. *Quicquid illud est quod voueris.* Idest quantumcunque si istud precium quod voueris de canis mercede, & de mercede prostibuli. siue enim multum de hoc quisquam voueret, siue modicum recipiendum non erat, vel aliter. *Quicquid illud est quod voueris.* Idest si voueas vnum istorum, scilicet precium canis, siue alterū, scilicet mercedem prostibuli non dabis, & ad hoc conformatur litera sequens, scilicet. *Quia abominatio est vtrunque apud dominum Deum tuum.* Idest quodlibet istorum duorum detestatur, quia vile & sordidum est. oblatio autem Dei munda debet esse, & de rebus mundis. quodlibet autem istorum offerendo magna iniuria fiebat cultui diuino. nam offerre precium meretricis erat duplex malum. Primum quia de re vili, scilicet de coitu merces dabatur, quo nihil vilius quam talia Deo attribuere. Deo autem contemptibilia & vilia danda non sunt, sed præcipua & cariora in nobis ipsis & bonis nostris. Secundum malum erat: quia si tales oblationes acciperentur, videretur foueri in peccato offerens, quia opera eius quodammodo approbarentur, quod non decet, & non solum ex parte sacerdotum recipientium, sed etiam ex parte eorum qui dabāt. nam ipsi qui de meretricatu Deo offerrent, viderentur innuere in hoc, quod ille actus licitus sit, cum putent Deum velle de tali actu mercedem recipere. In recipiendo autem precium canis, scilicet precium quod dabatur pro cane impręgnante caniculas, licet non esset accipere precium de peccato, sicut accipere mercedem prostibuli in quo est actus illicitus, est tamen accipere mercedem de actu vili, & tollit hoc reuerentia Dei, cum fieri debeat oblatio sua de rebus honorabilius, vel si offerretur precium canis, idest pro primogenito canis non erat acceptandum, quia aliquid vile reputabatur canis, nec dignum venire inter animalia immobilia, aut redemptibilia, & non dabatur decima de precio canum, dato quòd aliquis nutriret canes preciosos, & venderet, & inde magnum consequeretur lucrum, quia semper manebat, quod hoc esset aliquid abominabile, magis tamen adhuc dicendum, quod sit hic sensus non esse recipiendum precium canis impręgnātis caniculas. *Non fœneraberis.* Hic ponitur tertium, scilicet de pietate ad pauperem proximum. *Ad vsuram.* Idest vt soluat tibi aliquid pro vsu pecuniarum, sicut soluuntur aliquid pro vsu equi, vel animalis alterius, siue domus.

Oblatio Dei munda esse debet.

Quare non est licitum aliquid accipi pro vsu pecuniarum sicut licet accipi pro usu aliarum rerum. Et de vsuris quæ fiunt in emendo, & vendendo. Et quibus poterant hebræi dare ad vsuras, & quibus non. Quæst. VI.

SEd dices quare nō est licitum accipere aliquid pro vsu pecuniæ, sicut pro vsu aliarum rerū licite recipimus. Et respondetur, quod secundum Philosophum. 1. Ethic. bonum rei est in operatione rei. istæ autem res non sunt bonæ nobis secundū scientiam suam, sed secundum vsum earum: ideo bona vtilia dicuntur, idest res quarum bonitas in vsu est: vsus autem rei attenditur secundum finem rei: ideo res diuersimode applicantur ad vsum: quia quædam res habent duos vsus: aliæ habent vnum vsum: omnes enim res siue naturales, siue artificiales præter numisma duos vsus habēt, numismam enim solum vnum vsum habet, & patet de omnibus iumentis, quia habent vnum

F vsum, qui est iuuare hominem in portando aliquid vt equus, asinus, mulus: habent secundum vsum qui est, quod ipsa sint extrema commutabilia, in quantum attribuit eis homo precij quantitatem secundum varias necessitates: sic in pecoribus, armentis, frugibus, & fructibus. habent enim primum vsum qui est sustentare necessarium per comestionem eorum, secundus est, quòd valeant ad commutationem, sic de domo, & alijs bonis vtilibus mobilibus, siue immobilibus, quia vtimur eis morando, vestiendo, & illa commutamus vendendo, vel locando. numisma autem solum habet vnum; scilicet quòd sit mediū commutationis, vt patet quinto Ethicorum, quia aliter commutationes semper fieri non poterant. cum autem quęlibet istarum rerum vsus suos habet nihil illicitum fit, sicut nec ipsę res de se illicitæ sunt cum autem aliqua plures vsus habere incipit illicite fit. pecunia enim est medium commutandi, in commutatione autem res simpliciter transit, & est iste vsus valere aliquid ad commutandum, & ista communtatio debet regulari secundum iustitiam commutatiuam, ita quod sit ibi ęqualitas arithmetica, cum autem pecunia incipit habere alium vsum, scilicet quod non sit medium commutandi, sed quòd manens augeatur per vsum, sicut equus manens per vsum lucrifacit aliquid domino suo, erramus & in hoc illicitum facimus, quia vsum rei manentis applicamus rei, quæ habet ab institutione, vel fine suo, quod per vsum transeat, & ideo abusus est, qui nunquam in aliqua fine peccato est, & recte vsura vocatur, quia actio rei per quam transit non proprijssime vocatur vsus: actio autem quę est manente re proprie vsus est. numisma autem cum commutatur transit: ideo nec vsus nec vsura dicitur, cum autem numisma manet, & ex tempore aliquid multiplicatur, vsura verissime dicitur: sic autem in alijs rebus vsura committitur, cum plures vsus quam habent eis demus, habent enim singulæ res duos actus, cum autem tres actus dederimus, illicite agimus, vt si aliquis vendat equum, iste equus habebat duos actus, vel vsus, scilicet onera ferre, & esse medium commutationis. si autem præter hoc iste, qui vendit dat ei tertium vsum, scilicet, quòd iste equus simpliciter venditus valebat centum, & quia expectat pro pecunijs duos menses recipit centum & viginti, vsura equi est. & potest hoc attendi dupliciter, quia aut ille qui vendit simpliciter, quia immediate recipere debebat pecuniam, reputat se quasi tunc pecuniam recipere, & eam pro duobus mensibus commodare in quibus vult recipere.

Pecunia est mediū commutandi.

G

H

Secundo pro vsu pecunię traditæ, & tunc vsura pecuniæ est.

I Si autem ille qui agit venditionem puram, in qua recipere deberet pecunias, reputat se quasi non facere venditionem puram vsque ad tempus solutæ pecuniæ, & pro vsu temporis intermedij vult recipere 20. vsura equi est & illicita est, quia contractus venditionis pure transiuit, ideo exinde res vendita in potestatem emptoris transibat quantum ad proprietatem & vsum: ideo venditor nihil pro vsu illius temporis recipere posset: etiam si in æternum precium rei non solueret, sed poterat agere aliàs venditor contra emptorem. cum enim aliquis emens panem vel vinum tradit pecuniam venditori antequam accipiat rem venditam: si ideo pro minori precio datur, vsura pecuniæ est, quia emptor qui primo preciuṁ tradit pure emendo, non reputat se quasi emere vsque ad tempus quo recipiat rem venditam: ideo pecuniam ante traditam reputat se quasi accommodatam dedisse: ideo

K pro vsu medij temporis vult recipere rem venditam pro minori valore, vt aliquid vltra recipiat, sed hoc illicitum est, quia contractus simpliciter factus fuit a principio, & pecunia pro re vendita tradita fuit, & ex hoc patet quod grauius est vsuram committere in emendo & vendendo, quàm in accommodando: quia dato quod liceret recipere vsuram per accommodationem pecuniæ, tamen non liceret in venditione, quia venditio pure fit: ideo precium pure transit, ita quod propter illud precium non sit obligatus venditor emptori nisi ad dandum rem venditam: ideo qui aliquid vltra extorqueret non per vsuram proprie, sed per fraudem tollit secus tamen si venditione

Grauius est vsuram committere in emendo et vendendo quam in accommodando.

venditione pure facta venditor non traderet rem venditam immediate,& vellet recipere pecunias, & tunc emptor daret omnes pecunias,& diceret ego do tibi istas pecunias non quidem pro re vendita,quia nondum das eam mihi,sed accomodo tibi sub vsuris, vsque ad tempus quo dederis rem venditam:si isto modo acciperet venditor, bene reciperetur sine præiudicio puri contractus dato, q̃ vsuras ex accommodatione recipere liceret. *Non fæneraberis fratri tuo ad vsuram.* Aliqui putant hic esse conculcatio nem vocabulorum,cum dicatur fęnerari ad vsuram: cum fœnerari solum importat mutuare,vel commodare: ideo tantum est non fęneraberis ad vsuram,sicut si dicatur non commodabis aut mutuabis sub vsuris, sic patet supra 15. cap. cum dicitur fęneraberis gentibus multis, & a nullo mutuum accipies: accipitur ibi fęnerari pro accommodare,vt ibidem declaratum est,scilicet si feceris ea quę Deus mandat miserendo pauperum Deus dabit tibi tanta bona,vt fęnerari possis,id est accommodare multis gentibus, & non egeas vti quisquam tibi commodet. *Fratri tuo.* Hic loquitur ad totum Israel,scilicet ad quemlibet de Israel, & omnes descendentes ab vtroque parente, vel saltem a patre de genere Iacob vocantur inter se fratres,& de illis erat constitutum hoc,scilicet vt nullus eorum posset alteri eorum quicquam ad vsuram tribuere,cuius causa erat, vt pauperes non destruerentur, immo cogebantur alij dare eis,& accommodare,quando indigerent,& si possent soluere,darent commodatum: si autem non possent soluere, concederent gratis donando, vt patet supra 15. cap.& in 7. anno remissionis si nondum soluissent debita,remittebantur, quia annus remissionis est: alieni autem erant omnes qui non erant fratres,quod patet hic ex modo loquendi textus cum dicitur,non fæneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam ac quamlibet alteram rem, sed alieno: ex quo innuitur,quòd omnis homo aut esset frater,aut alienus: vel dateretur q̃ non esset sufficiens diuisio. etiam sequeretur quòd aliqui essent,a quibus non prohiberentur accipi vsuras,& tamen non permitteretur accipi eas: patet quia a fratribus vsuras accipi vetat, & ab alienis accipi permittit:sed alij sunt, qui non sunt fratres nec alieni, ergo non licet ab eis accipi pecunias: nec tamen vetantur accipi,& hæc inconueniens est,illi autem qui de gentilitate ad iudaismum conuersi erant,non erant fratres:quia nō sunt de genere Iacob,ergo vocabantur alieni, quòd autē non sint fratres patet,quia sup. 15. cap. soli Iudæi ex genere vocantur inter se fratres,cum dicitur, cum tibi venditus fuerit Iudæus aut Iudæa,qui est frater tuus, & magis patet Leuit. 25. cap. cum dicitur, quòd habeant seruos de gentibus quæ in circuitu eorum sunt, & de conuersis ad iudaismum,& filios conuersorum, & sequitur. filios autē Israel fratres ne opprimatis per potentiam, & in alijs locis multa sunt in hunc modum: est ergo sensus, quòd Iudæi ex genere non possent dare aliquid ad vsuram inter seipsos:sed poterant dare alienis,scilicet gentilibus manētibus in gentilitate, vel conuersis ad iudaismum: sed falsum est,quia tunc necesse esset dari, q̃ conuersi ad iudaismum de gentilibus vocarentur fratres Hebręorum,quod nunquam reperitur in scriptura:sed semper vocantur alienigenæ,& aduenæ,vel peregrini,aut proseliti, vt patet sæpissimæ in isto libro,& in libro Numerorum,& Leuitici, atque Exo.& non est inconueniens,quòd permittatur Iudæis ex genere vsuras accipere ab eis, qui conuersi erant ad iudaismum: cum alia maiora permitterentur Iudæis contra conuersos.s.q̃ facerent eos seruos in æternū, quod non poterant facere de alijs Hebræis qui in anno septimo remittebantur,cum dicitur Leuit. 25. cap. cum dicitur seruus & ancilla sint vobis de gentibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra,hos habebitis in famulos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum: fratres autem vestros filios Israel non opprimatis per potentiam. etiam fiebat aliud contra conuersos, quia quando aliquis Iudæus commodauerat quicquam alteri Iudæo,si non soluisset in annis sex, scilicet ante annum remissionis, in anno septimo remittebatur,vt patet supra 15. cap. si tamen Iudæus aliquid accommodasset alicui conuerso, poterat illud petere in ęternum,

A quandocunque vellet non obstante anno remissionis elapso,cum dicitur. Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur, cui debetur aliquid ab amico proximo ac fratre suo repetere non poterit: quia annus remissionis est domini:a peregrino & aduena exiges,ciuem & propinquum repetendi non habebis potestatem. ecce dicitur ibi,quòd ab aduena & peregrino peti poterat:sed conuersi vocantur aduenæ & peregrini:ergo ab ipsis poterat peti.

Alia etiam in hunc modum permittebantur facere Iudæi contra conuersos: sic ergo permittebantur eis dare ad vsuram, & est fundamentum huius permissionis propter eos:nam Iudæis ad duritiam cordis eorum permissæ fuerunt vsuræ, sicut libellus repudij, quia si sic lucrari non possent, non accommodarent, aut furarent: sed si Iudęi non possent accipere vsuras a conuersis, & de filijs eorum, solum possent accipere a gentilibus: sed cum
B gentilib. modica aut nulla communicatio erat eis, immo interdicta erat communicatio eis, ne verterentur ad idolatriam, vt patet Exod. 34. cap.& supra 7. cap. ergo tantū erat dici, quòd possent dare ad vsuras extraneis, scilicet gentilibus solis,sicut quod nullo modo darent ad vsuras, ergo oportet quòd permitteretur eis dare ad vsuram cōuersis ad iudaismum,ne frustra ponatur ista lex,sicut autem Iudæi conuersis ad vsuras dare poterant,ita conuersi dabant Iudæis, siue pauperibus,siue diuitibus ad vsuram & hoc vt non daretur causa magnæ inuidiæ & seruitutis, & impediretur conuersio Gentilium ad fidem Iudæorū, nec aliquo modo faciebant isti conuersi contra istam legē & hoc propter duo.

Primo quia ista lex dabatur Israelitis, vt darent vel non darent ad vsuras, & non dabatur alienigenis; ergo non tenebantur ad illam, sicut Aegyptij vel Palestini, qui eo tempore erant quando ista lex dabatur,non peccabat nō
C obseruantes talem legem, licet constaret eis esse datam, quia non dabatur eis,nec obligabantur aliquomodo.

Secundo quia lex dicit non fęneraberis fratri tuo ad vsuram,sed Iudæi non erant fratres conuersorum,ergo poterant eis fęnerari. nam sicut conuersi non erant fratres Hebræorum,ita nec Hebræi erant fratres conuersorum, quia ista sunt relatiua quæ fundantur super vnum, siue sunt relatiua ęquiparantiæ.

Item patet hoc ex simili:nam sicut Iudæi accipiebant conuersos in seruos iure perpetuo, per quem modum non poterant accipere alios fratres suos, id est filios Iacob, vt patet Leuit. 25. ca. & supra dictum est. ita conuersi accipiebant seruos de Hebræis,qui non soluebantur a seruitute eo modo quo soluerentur, si essent serui aliorum He-
D bræorum. nam si essent serui aliorum Hebræorum in septimo anno soluerentur, vt patet Exod. 21. & Leui. 25. & supra 15. si tamen aliquis conuersus emeret aliquem Iudęum in seruum,non soluebatur, nisi seipsum redimeret dando precium quod pro eo datum fuerat, computato tempore seruitij vsque ad Iubileum.s.ad annum. 50. vt patet Leuit. 25. ergo eodem modo de vsuris dicendum erit. Et non solum poterant conuersi dare ad vsuram Iudæis, sed etiam poterant dare ad vsuram inter seipsos:nam nullus obligatur aliqua lege positiua nisi ille, cui datur illa lex,sed lex ista de vsuris accipiendis, vel non accipiendis datur Israelitis, cum ad eos dirigantur istæ leges, ergo non tenebantur alij.sed sicut isti Gentiles si mansissent in Gentilitate,non tenebantur ad istam legem, quia non dabatur eis,ita postea, quia non data fuit eis, sed Israelitis
E non tenentur ad eius obligationem, nisi forte dicamus vsuras esse contra ius naturale, & tunc omnes homines sine aliqua lege scripta facere debent secundum istam legem,quia vt ait Apostolus ad Ro. 2. Gentes quæ legem non habent,naturaliter ea quæ sunt legis faciunt, de quo alia est inquisitio. *Sed alieno.* Permittebat eis Deus dare ad vsuram extraneis, licet malum esset,vt non darent ad vsuras Iudæis,& hoc erat ad duritiam cordis eorum.

Quare Iudæi erant duri corde. Et propter id quædam sunt eis permissa. Quæstio. VII.

DIcitur durus corde qui passiones indomitas habet. sic Iudæi quantum ad omnem passionem erant duri corde

corde, in concupiscibili erant duri corde: ideo permisit eis accipere vxores de alienis, ne eas in concubinas acciperent, quod deterius erat, vt diximus supra 21. cap. erãt duri corde in irascibili: ideo permissum fuit eis repudiare vxores, ne eas occiderent, vt patet cap. sequenti. & Matth. 19. erant duri corde in auaritia: ideo permissum fuit eis lucrari vsuras cum extraneis, ne lucrarentur cum suis contribulibus, vt patet hic. *Pecuniam nec fruges.* In pecunia cõmittitur vsura, vt supra declaratum fuit, quia attribuitur ei vsus qui contra naturam suam, scilicet contra intentionem institutionis eius: nam pecunia solum inuenta est, vt esset medium commutandi, vt patet 5. Ethi. cum autem aliquis pro vsu pecuniæ accipit precium, constituit pecuniam non tanquam medium commutationis, sed tanquã alterum extremum commutabile, & hoc videtur esse cõtra intentionem pecuniæ, scilicet ad quæ instituta est. *Nec fruges.* Dantur etiam fruges ad pecuniam, quando vltra vsus naturales quos habent, datur eis a nobis aliquis alius vsus, habent enim fruges & omnes cibi duos vsus. Primus vsus est, vt sumantur in cibum ad sustentationem naturæ, & iste sine vllo peccato est.

Quid sit quod proprie constituit. vsuram in pecuniis & frugibus.

Secundus vsus est, vt sint extremum commutabile, secũdum quòd reperitur in eis ratio valoris, non quidem ex sola voluntate nostra, sed ex indigentia, quæ imponit naturaliter precium rebus efficienter, vt patet 5. Ethichorum, scilicet quòd secundum quòd res magis aut minus necessariæ sunt, magis aut minus de precio habent: si autem super istos vsus alium tertium dare velimus, erit vsura, vt si pro expectatione pecuniarum erogatis frugibus venditis detur maius precium, quàm alias dari debebat: licet in hoc aliquando vocatur vsura frugum, aliquando vsura pecuniarum, quod dependet ex voluntate accipientis, sicut supra distinguebatur inter hæc. *Aut quamlibet aliam rem.* Quæcunque enim res sit siue naturalis, siue artificialis præter numisma duos vsus habet: cum ergo illi duo dantur ei, licite vtimur ea, cum autem datur aliquis alius iam exceditur natura rei, & peccatur, & sic distinxit hic litera tria, scilicet pecuniam quæ vnicum habet vsum, & cum dantur ei duo, peccatur & committitur vsura, & fruges quæ sunt secundum per quas intelliguntur res naturales quæ omnes duos vsus habent, & erratur cum dantur eis tres. Tertium est res artificialis, quæ etiam habet duos vsus, & hæc signatur cum dicitur, & quamlibet aliã rem. *Sed alieno.* Scilicet Gentili aut conuerso de gentilitate, aut filijs conuersorum de gentilitate, licet in Iudaismo nati sint: quia sequuntur legem paternam, vt patet Leuit. 25. cap. quia ita fiunt serui in perpetuum sicut ipsi patres *Fratri autem tuo.* s. Hebræo ex genere de quacunque tribu sit, licet magis tenerentur contribulibus quàm non contribulibus, & magis cognatis quàm non cognatis, & sic secundum gradum maioris attinentiæ. *Absque vsura id quo indiget commodabis.* Non solum pauperi, sed etiam diuiti, quia interdum si alicui diuiti non commodantur aliqua, cogetur pati magnam rerum suarum iacturam: magis tamen subuenire pauperibus quàm diuitibus ratio naturalis insinuat, & non solum commodabant, sed etiam si postea soluere non poterat, remittebant eidem: quia Deus mandauerat, vt Iudæi facerent, ne esset aliquis omnino pauper & mendicus inter eos, vt patet supra 15. cap.

Benedictio quid importet.

Vt benedicat tibi dominus. Idest vt multiplicet te in bonis temporalibus, & spiritualibus. Benedictio nam quæ significat multiplicationem, vt colligitur supra 7. cap. & infra 28. cap. & patet clarius secunda ad Corinth. cap. 9. cum dicitur & pra parent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic vt benedictionem, & non quasi auaritiam. hæc autem dico, qui parce seminat parce metet: qui in benedictionibus seminat, in benedictionibus & metet, & sic distinguitur ibi benedictio contra auarum vel parcum quamobrem necesse est accipi pro abundantia siue multiplicatione. *In omni tempore.* Semper prosperãt tribuendo. *In terra ad quam ingrederis.* Idest Deus faciat tibi semper bonum in terra Chanaan ad quam vadis, & dicitur. *Vt benedicat tibi dominus.* Quia propter amorem eius accommodas gratis proximo. *Cum votum voueris.* Hic ponitur quartum s. ad Deum fidelitas quæ attenditur dando promissa. *Non tardabis reddere.* Quia magis a Deo acceptatur

De fidelitate ad Deũ quo ad promissa.

F eum cito, quàm cum sero redditur: sic est de donis, quia.

Gratius est donum quod datur ante preces: &
Qui cito dat bis dat retrahit qui munera tardat.

Ista fundantur in voluntatis intensione, tunc. n. actus bonus magis meritorius est, quando magis voluntarius est: voluntas autem magna demõstratur in eo, qui cito soluit promissa. *Et si moratus fueris reputabitur tibi in peccatum.* Quia ex die quo aliquis vouet rem, si absentem voueat habita opportunitate, & alijs circunstantijs consideratis secundum rectam rationem, tunc soluere obligatur, & si nõ soluat, incipit esse negligens, & cum magis tardauerit maius peccatum reputabitur: & grauius est dilatare tempus in voto personæ quàm in voto rei: votum personæ proprie dicitur quando aliquis se totum vouet, & hoc est vouendo quòd aliquem statum viuendi strictiorem assumet, vt

G professionem alicuius religionis, & si aliquis tale votum sine limitatione temporis factum complere differt, valde errat: quia tantum diuino cultui subtrahit, quanta essent bona, quæ agere posset: & deberet secundum regulam religionis supra bona quæ in seculo agit, & in tantum periculosa est ista cunctatio, quòd aliqui de die in diem completionem differentes morte præueniente complere nequiuerunt, quod in grauissimum eis cedit peccatum. *Si nolueris polliceri absque peccato eris.* Hic probat, quòd melius est non polliceri, quàm pollicita non complere, quia non vouere peccatum non est, cum votum fiat de non debito, qui autem vouit iam obligatus est, ideo peccat cum habita opportunitate non reddit. *Cum votum voueris.* Improprius modus loquendi est, quia istud verbum vouere im-

H portat vtrunque, sicut si quis dicat iste est cęcus visu, quia tunc ille ablatiuus ponitur ex superabundanti: sed quia est regula quòd si vna dictio significet id quod significãt duæ dictiones, & coniungantur vni earum, quarum significatum gerit, solum significabit id quod altera, vt cęcus significat carentem visu: si autem dicatur iste est cęcus visu, solum stabit cæcus pro carente, sic ait Doctrinalis auctor in cap. constructionis.

Aequiualens geminis dictio si iungitur vni.
Hanc solam signat cæcum dic visu carentem.

Sic est hic, quia licet vouere signet facere votum, quia tamen ponitur hic vouere votum, solum ponitur vouere pro facere. s. cum votum voueris. i. cum votum feceris. *Domino Deo tuo.* Quia nulli alteri Deo vouere licebat, nã vouere est actus latriæ, quæ nulli alio quàm Deo attribuẽ

I da est: ad deos autem extraneos nullam reuerentiam habere debebant Iudæi, sed eos totaliter detestati tanquam immunditiam, vt patet supra 7. cap. etiam votum nulli homini faciendum est: possumus enim hominibus promittere aliqua quæ propter eos faciamus: vouere tamen eis non possumus, quia vouere est attribuere quandam reuerentiam, quæ soli Deo conuenit, scilicet promittere aliquid alicui, quia Deus est, ad honorem eius: si ergo alicui homini aliquid voueret, diceret illum hominem esse Deum, & propter eius diuinum honorem talia faceret. *Non tardabis reddere.* Tardare in reddendo quandam dicit negligẽtiam, quæ circa maximas res sicut circa Deũ peccatum est: nam cum omni reuerentia circa talia est habendum & non negligenter, & sollicitos nos oportet esse in seruitio Dei nostri, ne aliquid desit: cum nos ex nobis multum deficientes sumus, & hoc est quod maxime dili-

Vouere quid sit, et quando votũ solu. ẽdũ.

K git Deus, vt patet Micheę. cap. 6. cum dicitur, quid dignũ offeram domino curuare genu Deo excelso, nunquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? nunquid placari potest dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animę meæ? Indicabo tibi o homo quid sit bonũ, & quid dominus quęrat a te: vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cũ Deo tuo: ista autem sollicitudo in cultu Dei nostri tanta debet esse vt tremamus coram eo, ne quid desit cultui eius, quod nos implere possimus: semper ergo coram eo timendum & tremendum est, sicut patet psal. 2. cum dicitur seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod ergo aliquis in his quæ ad Deum sunt, negligenter se habeat, est non existimare Deum tantę bonitatis, sicut est: quod

quod magnum peccatum est, nam coram magnis dominis in seruiendo diligentes sumus propter eorum reuerentiam:omnis autem tardas votum reddere cum possit, dominum negligit,quia aut putat illud totum nil fuisse, & Deum non attendere ista,quod error magnus est tanquam ea quæ ad Deum loquimur ridicula sint,aut non reputat Deum tantę dignitatis,reuerentiæ aut potestatis, vt propter eum in soluendo promissa festinare debeat, & hoc rursus detestabile est:est tamē differentia,quia aut in vouente est limitatum tempus solutionis,aut non. si autem sit limitatum tempus solutionis, oportet tunc solui promissum alioquin peccatum est,si sit in potestate nostra cōpletio promissorum. nam etiam si alicui homini aliquid promittamus,siue iurando,siue non iurando, in quo nunquam est votum,& hoc sit limitatum tempus, scilicet soluere possumus,& nolimus peccatum est. quāto magis in Deo ad quem specialissima reuerentia haberi debet;si autem nō sit statutum tempus,licet in alijs hominibus promissa complere differamus peccatum non est,in Deo autem quem cum summa reuerentia colore nos oportet,graue delictū est. *Quia requirit Dominus Deus tuus*. Idest nō putes,quòd Deus non curet de promissis nostris,nā licet bonorum nostrorum non egeat,vt patet psal. 15. si tamen aliquid vouemus,& non cōplemus,multum ad hoc respicit:nō quidem quasi promissis nostris egēs, sed quia si non reddimus,eum contemnimus,& fit nobis in peccatum.requirit ergo Deus ista,scilicet attendens vtrum promissa soluerimus, vel non, & non reddentes punit. *Et si moratus fueris*. Mora sua cuilibet est nociua etiam secundum iura humana, ideo si aliquis recipiens aliquam rem commodatam restituat eam domino suo.s.commodatori sine vlla mora,dato ꝙ res damnificetur fortuito casu,non tenetur commodatarius, scilicet qui rem commodatam recepit,si tamen fuit in mora reddendi, tenetur de casu fortuito propter moram, eodem modo in depositario, si depositarius, idest ille apud quem res custodienda deposita est,fuit in mora reddendi depositū, & eueniant aliqui casus fortuiti,tenebitur de casibus fortuitis,vt patet extra de deposito.cap.bona fides.eodem modo apud Deū mora nobis nociua est,cum sumus in mora reddēdi,id quod promisimus, sed aliquis constituitur in mora dupliciter, quia aut limitauit tempus solutionis voti,aut non, si autem taxauit tempus, lapsu termini constituitur in mora & iam peccat,& Deus requiret ab eo,si autem non limitauit tempus ad soluēdum,intelligitur quàm citius commode id soluere possit,cum ergo aliquis habens opportunitatem soluendi promissum Deo non soluit,constituitur in mora,licet ista mora non sit interpretanda strictissime, strictius tamen constituitur aliquis in mora circa Deum quàm circa homines.cuius ratio est,quia maiorem reuerentiam obseruare tenemur ad Deum quam ad homines & magis laborare, vt compleamus promissa ad eum quā ad cęteros. *Reputabitur tibi in peccatum*. Idest Deus iudicabit hoc tanquam peccatum puniens te pro ista mora quæ est peccatum omissionis,sicut pro aliquo alio peccato commissionis.

Si nolueris polliceri. Est polliceri Deo actus latriæ cū in honorem eius aliquid agimus, promittentes nos tale, aut tale facturos. Et est hic duplex bonum. Primum quia aliquid propter Deum facimus. Secundo quia totam nostram voluntatem ei per votum subijcimus, nam qui libere agit Deo actum suum tribuit, sibi autem voluntatē reseruat,qui autem vouet,& agit Deo actum suū & totā voluntatem donat nihil sibi prorsus reseruans. Et ista est causa quare magis merentur illi qui agunt aliquid ex voto quā si sine voto agant, quia magis meretur qui plura Deo tribuit,plus autem est totam voluntatem subijcere, & omni tempore quàm pauco tempore,vel nullo modo, sed actum solum dare.multum ergo merentur vouentes. Si tamen aliquis non voueat,non propter hoc male agit, qui tamen vouet & non complet, male agit cum destruit bonum,quod a principio egit.

Agentes aliquid ex voto quare magis merentur quam sine voto.

Quod autē egressum est semel de labijs tuis obseruabis. Non oportet quod egrediatur de labijs,quia etiam si aliquis ore non protulerit, dum tamen corde deliberauerit,obligatus est ad tenendum votum.nam sicut egressio

A de ore facit verbum vocale, ita determinatio interior facit verbum mentale.

Egressum est semel. Dicitur semel ad notandum ꝙ nō fit idem votum multoties, nam postquam aliquis semel mente aliquid determinauit, siue verbo protulerit siue non,quia determinatum est,retractari non potest,ad hoc ꝙ iterum fiat,ideo semel tantum idem votū fit, ita tamē quod determinate fiat.s.cum plena deliberatione, non si quis subito ex passione in verba prorumpens aliquid vouisset,quia non potuit habere animum se obligandi, cum non habuerit voluntatem ad aliquid, quia determinata non fuit.

Et facies sicut promisisti Domino Deo tuo. Nihil mutans de ipsa re promissa,aut de actu,& conditionibus,atque qualitatib. rei,vel actus,cū quib. promissio facta est.

B *Et propria voluntate*. Quasi dicat non coactus, nam si quis cogeret quemquam ad vouendum inferens pœnas, aut pœnarum iustos metus,votum factum nullum est ex defectu cōsensus,cum consensus per violentiam compleri non possit,scilicet si metus vel coactio intercedit,vt patet extra de sponsalibus,cap.cum locum.

Et ore tuo locutus es. Hoc nō est de essentia voti sed de solennitate,nam Deus qui scrutatur intima cordium,ita videt cum in secreto cordis nostri consentimus,& totaliter deliberamus,atque vouemus aliquid agere,sicut si publice clamaremus, nihil enim minus corda ei quā voces patēt,nec corda minus quam voces manifesta sunt,est tamen maior culpa cum quis votum solenne infringit, quā cum infringit non solenne, quia circūstantia notorietatis aggrauat peccatum, videtur namque Deus in facie con-

C temni,cum votum factum ei coram omnibus infringitur si autem votum secrete factum infringatur, cum occulte contemnimus,quod non ita damnabile est.

Ingressus vineam proximi tui. Hic ponitur de grata cōmunicatione,ita quod vnus nō doleat, si alius modicum de bonis eius accipiat *Ingressus vineam*. Idem est de segetibus,quia potest quilibet intrare & accipere spicas & defricare,vt comedat, & patet quia discipuli Christi hoc fecerunt,vt patet Matth. 12.c.scilicet vellebat spicas, & comedebant, & si dicas quod hoc fecerunt cogente fame non nego,sed etiam sine coactione facere poterant. Et patet ex argumento pharisęorum qui solum arguerunt de violatione sabbati dicentes ecce discipuli tui faciunt quę non licet facere sabbatis,si autem illicitum fuisset eas simpliciter accipere, pharisæi etiam de hoc arguissent, quia

De grata cōmunicatione, quæ de fructibus terræ.

D non constabat eis vtrum ex necessitate fecissent.

Comedes vuas. Dicit Rabbi Salomon quòd hoc intelligitur de eo qui intrat ad faciēdum aliquid in vinea, nō autem de eo qui solum vult comedere,quia hoc nō licet. Sed non videtur hoc, quia de laborantibus manifestum est,cùm enim non debeat claudi os boui triturantis,vt patet infra 25.cap.& prima Cor.9.cap. quanto magis homini laboranti? sed hic intelligitur de quocunque intrante in vineam,quia Deus intendebat inter eos amicabilem communicationem inducere,vt nō tristarentur cum proximi sui aliquod bonum paruum de suis acciperent.

Foras autem ne efferas tecum. Et rō est,quia si aliquis solum comedat in vinea,nō multū damnificat,quia paucis satiabitur,si autem efferre posset, multum destrueret.

Si intraueris segetem. Posuit regulam de vineis,posuit

E hic regulam de segetibus, quia eadem ratio est in vtroq; nam sicut paucas vuas comedendo de vinea alicuius nō damnificatur Dominus vinæ, ita paucas spicas accipiendo,& terendo,vel confricando. Et non solum in istis licebat sed etiam in ceteris arborib. modicū de fructib. accipiendo,ponuntur tamen isti quo; quia ista communiora sunt vbiq; etiam quia ista promptiora sunt ad lædendum quam arbores quę sunt in hortis; nam arbores vt communiter in hortis sunt sub clausura;quæcunq; autē sub clausura sint, talia sunt a quibus multum obseruari oportet; quia solum fringere ostia,aut clausuram peccatū magnū est,& intrare non per locum debitum.sic enim dicit Christus Ioan.10.ca.cum dicitur amen dicō vobis qui non intrāt per ostiū in ouile,ille fur est & latro. vineæ autem & segetes non sunt sub clausura,ideo fas est cuilibet accedere ad vineam,vel segetem alterius,& accipere inde aliquid.

Item

Item quia ista de uuis & segetibus tolluntur a quolibet, quia modicum. ut nihil damnificet propter maximam horum abundantiam, sed fructus hortorum non sunt ita abũdantes sicut vuæ & segetes, ideo de his non explicuit tanquam non totaliter vellet quod in omnibus fructibus sic fieret: nam si de fructibus sint copiæ abundantes ad modum frugum & vuarum, non læderetur magis dominus hortorum cum acciperetur de fructibus, horum, quã cum acciperetur de frugibus & vuis. Si autem aliqua vinea esset sub clausura sicut hortus, non esset licitum accipi de fructibus eius sicut nec de hortis cum clausura prohibeat. *Amici tui.* Ponitur hic amicus pro quolibet pacifico, scilicet cui bene loquimur etiam si nihil in corde teneamus. Et isto modo omnes ciues ciuitatis alicuius sunt amici: quia debent omnes esse pacifici nihil inuicem repugnantes, & sic est quòd amici sunt, dato quod non colloquantur, vel alia opera simul faciant: & non accipitur amicus proprie: quia tunc non deberet poni de eis ista lex, cum inter amicos nõ oporteat esse legem: quia amor est sibi ipsi lex, vt ait Seneca tragœdia prima quæ intitulatur Hercules furens carmine 4. & Boetius de consola. lib. 3. metro vltimo. s. felix qui potuit. & hoc quia communia sunt quæ amicorum vt ait Arist. 8. Eth. cum & ipsi amici duo vnum sint, vt patet per Arist. 9. Ethi. cum dicitur amicus est alter ipse: accipitur ergo amicus pro omni homine qui est de Iudaismo: sicut accipiebatur large istud nomen fratres pro omnibus qui sunt de genere Iacob: & tunc necessaria erat lex: quia non extendebatur charitas Iudæorum ad omnes, & vetarent omnem ingredientem ideo mandatum fuit quòd neminem vetarent. *Franges spicas.* Carpendo eas a calamis siue culmis suis: nam cum spica & culmus continua sint, & spica abscinditur a culmo, frangi dicuntur spicæ. *Et manu conteres.* Excutiendo grana vt ad comedendũ apta sint. *Falcem autem non mittes.* Idest cum omnia ista feceris non poteris adhuc falcẽ mittere in segetem, cuius ratio est: quia frangendo spicas manu & conterendo, modicum grauatur Dominus, si autem segetes metantur, consumentur velociter.

CAP. XXIIII.

Matt. 5. & 19. Mar. 10. *SI acceperit homo vxorem & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem: scribet libellum repudij, & dabit in manu illius & dimittet eam de domo sua.*

SI acceperit. Dicto de legalitate circa quasdam personas non coniunctas, hic agitur de legalitate circa coniunctam. s. circa vxorem. Et tanguntur duo principaliter. Primum de legalitate ad vxorem. Secundo de legalitate ad alias quasdam res ibi. *Si deprehensus.* Et prima in tres partes. Primo de separatione viri ab vxore. Secundo de eorum cohabitatione ibi *Cum acceperit homo.* Tertio de suppellectilis ordinatione ibi. *Non accipies. Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam in oculis eius.* Idest quòd vir eam odio habet. *propter aliquam fœditatem.*

Fœditas quid vocetur in mulieribus, ob quã permittitur repudium. Quæst. I.

FOeditas attẽdi potest in corpore vt si sit in aliqua parte maculata, vel habeat aliqnam grauem & continuã ægritudinem, quę repugnat procreationi liberorum, vel aliqua fęditas est in moribus, vel quia forte mores vxoris non conueniunt moribus viri, ita quòd in pace uiuere nequeunt, Aben Ezra voluit quod solum ex fornicatione præsumpta vir posset repellere uxorem, ut si forte uir psumit quod uxor sua fornicata est, uel forte uidit, & testibus probare non potest, repudiabit eam, & probat hoc ex dictione hebraica hic posita, quia eadem ponitur hic & Leuit. 18 cap. s. turpitudinem sororis matris &c. non reuelabis ibi accipitur pro coitu, ita uult ꝙ accipiatur hic pro coitu. s. cum uiro extraneo. Sed arguetur contra eum quia uir reperiens uxorem adulteratam poterat eã accu-
F sare ad mortem, ut patet supra 22. cap. Si autem præsumeret vel sciret sed probare non posset, habebat probationẽ legis certissimam. s. aquas maledictas de quibus Num. 5. cap. & sic tolleretur præsumptio.

Ideo dicendum quòd non ex sola præsumptione fornicationis daretur libellus repudij: quia dato quod esset pro ista causa non tamen exprimebatur: ideo posset vir tacendo pro quocunque odio eã repellere. Itẽ quia ex hac causa sola si fieret, quando alij viderent aliquam fœminã repudiatam, scirent quod propter fornicationem veram vel pręsumptam: quare nullus eam accipere vellet: sed multi eas recipiebant: ergo &c. Item totus populus sciebat, quòd omnis fornicatio vera vel præsumpta tolli & certificari poterat per duo remedia supra posita, scilicet de accusatione, & de aquis maledictis: sed lex, & omnes
G permittebant libellum repudij: ergo propter aliquas alias causas. ideo datur econtrario quòd vel ex quacunque causa voluntaria fiebat repudium, vel non fiebat propter præsumptam fornicationem, patet consequentia: quia si fieret repudium propter fornicationem præsumptam, nõ poterat causa exprimi: quia si exprimeretur, & vir in probatione succumberet, puniretur: quia infamauit vxorem: vt separaretur a se: & compellerent eum redire ad eam, sicut de illo qui opposuit vxori quòd non inuenit eam virginem, vt patet supra 22. cap. secus est quando non agit contra vxorem ad separationem: sed vt tollatur præsumptio, & inquietudo animi sui: quia tunc permittit lex ꝙ præsentetur sacerdoti, & fiat probatio de aquis amarissimis: si autem non exprimatur causa, sed prætereatur sub taciturnitate, poterit vir eam ex quacunque causa eam ta-
H cendo repudiare: quia non poterit sciri vtrum propter fornicationem vel alias repudiat: aliqui Talmudristæ dicũt quod non poterat vxor repelli ex quacunque causa: quia aut illa causa vel fœditas venit ante matrimonium, vel post, si ante matrimonium, aut erat occulta, ad apparens: si occulta potest eam repudiare: quia fuit fraus in contractu matrimonij, cum non potuerit patere vitium vxoris, quia ipsa callide abscondit: sicut qui vendunt iumenta, morbosa suppressis vitijs eorum. si autem apparens erat, non potest repudiare; sibi enim imputet, quia talis placuit: si post contractus matrimonium venit fœditas, dicunt quòd nunquã fiebat repudium nisi propter fornicationem: sed hæc omnia non consonant statui primo Iudæorum, qui nimis duri erant corde, & poterant incurrere in magna odia vxorum ex quibuscunque causis adue-
I nientibus post matrimonium, & etiam pro causis apparẽtibus ante matrimonium, vt si aliqua mulier esset diues siue pulchra, & haberet aliquam fœditatem cognitam, vt quia mali aspectus, vel ægra vel quia decora sed manifeste erat malorum motum, & concupiscentia pulchritudinis, vel cupiditas diuitiarum feceret non attendere, vel non curare alias fœditates. deinde cõsummato matrimonio incurreret tantum odium inter eos, quòd si non separarentur, vir occideret eam, ideo videtur quòd licebat eam dimittere sicut de muliere quæ accepta fuit de alia gente propter corporis pulchritudinem, & post non placet in oculis viri, vt patet supra 21. cap. Item quia ista distinctio supra data & aliæ causæ assignatę a Iudęis videntur esse causę repudij de quadã ęquitate & iure: Moyses,
K autem non attendit ęquitatem, sed duritiam cordis eorũ, vt patet Matth. 19. cap. scilicet ut non occiderent vxores sed ista duritia cordis ad occidendum vxores potest in eis insurgere non solum ex causis assignatis, sed ex quacunque displicentia: ideo ex omni causa permittebatur, & hoc satis patet ex quæstione pharisæorum ad Christum Matth. 19. cap. ipsi enim semper arguebat ex his quę videbantur dura in lege, vt concluderent contra magnam misericordiam quam Christus prædicabat, & arguerũt vtrũ ex quacunque causa liceret dimitti vxorem, & respondit Christus, quòd non. ipsi autem replicuerunt quare Moyses permisit in lege. videtur ergo quod Moyses permiserat ex omni causa repudium.

Et si dicas quod replicatio ista nõ refertur ad quæstionem factam, sed ad responsionem datam a Christo quòd nunquam licet nisi ex causa fornicationis, ita quod sit sẽsus quare Moyses permisit in lege, scilicet siue ex omni causa

causa siue ex multis: cum tu dicas quòd solum propter fornicationem?

Respondetur quòd adhuc concesso hoc ad quod nemo nos cogit, stat ratio: quia si non fuisset ista intentio Moysi, vel si non obseruatum fuisset, tunc sic, ipsi nullam causam arguendi contra ipsum haberent, sed falsum est, quia si aspiciantur omnia argumenta eorum in toto processu Euangelij, reperientur fundata in lege, siue quantum ad intellectum, siue quantū ad apparentiam, vt eum insolubiliter concluderent: sed mentita est iniquitas sibi: cadebāt enim in laqueum quem nexuerant, vt eodem argumento caperentur quo capere intēdebāt.

Scribet libellum repudij. Licet abiicere vxorem non esset mandatum sed permissum, tamen dare ei libellum quando repudiabatur, præceptum erat: quia hoc erat in fauorem vxoris, vt sciretur quòd à viro dimissa esset, & posset alteri matrimonialiter copulari: & scribebatur in libello quòd dimittebat eam vir, promittens nunquam amplius cum ea matrimonialiter conuenturum: ideo ꝙ haberet licentiam contrahendi cum alio.

Quid scribebatur in libello. Magister in Historia Scholastica dicit, ꝙ in libello ponebatur iuramentum de nō conueniendo cum ea matrimonialiter, & causa propter quam abiiciebat eam: & legebatur coram Sacerdotibus. sed forte nō multum apparet: quia mulier infamaretur sic maxime si fornicatio ibi exprimeretur, & nullus eam ducere vellet.

Item quia iste libellus dabatur in fauorem eius: quia dicitur, dabit libellum in manu eius & dimittet eam: sed si ibi cōtineretur causa repudij magis esset ad odium. *Et dabit in manu eius*. scilicet, quòd scribit vir libellum repudij in quo testatur se dimittere eam abiiciens eam, & promittens nunquam petere ab ea debitum sicut ante consueuerat, & quòd non accusabit aliquem virum, qui eam acceperit in vxorem, vel ad eam carnaliter quomodocunque accesserit: conseruabat autem femina hunc libellum ad tutamen suum, scilicet, vt si quispiam vellet eam accusare, quòd coniungeretur alteri viro, & committeret in hoc adulterium, ipsa monstraret libellum illum, in quo patebat eam absolutā à lege prioris viri, & in facultate sua esse cuicunque viro vellet coniungi. *Et dimittet eam de domo sua.* scilicet, quod ipsa eat quocunque voluerit, & contrahat cum quocunque voluerit. *Cumq. egressa alterum virum duxerit*. Forte iste qui repudiauit feminam aliquam, repudiauit eam ex aliqua causa leui, quæ cuique videretur irrationabilis: ideo quilibet alius vir non curans de illa leui causa acciperet eam in vxorem. *Et ille quoque oderit eam*. In quo patet quod odium erat causa sufficiens repudiandi vndecunque nasceretur, & patet Malach. 2. cap. vxorem adolescentiæ vestræ nolite despicere: cum odio habueris eam dimitte. Ex odio ergo solo vxores repudiari permittit, quia semper consistit fundamentum huius legis, scilicet, duricies cordis Hebræorum: quia si vxorem exosam haberent, siue hoc iuste, siue iniuste fieret, eam lacerarent nisi abiicere possent: salubre ergo erat illis, ꝙ ex quocunque odio eas repudiare possent, etiam quod quidam dicebant, scilicet, quod Deus hic solam fornicationem ponat pro causa hanc solam fœditatem nominans, non conuenienter dicitur: nam in littera dicitur si acceperit homo vxorem, & non habuerit gratiam in oculis eius propter aliquam fœditatem: si autem per fœditatem intēdisset signare fornicationē veram, vel præsumptam, non dixisset propter aliquam fœditatem, sed propter fœditatem, ita quod feditas illa determinata sit: sed dicitur propter aliquam fœditatem, id est, propter quamcunque. multa ergo fœditatum genera consentit, in quibus mulier repudiari possit. fœditas autem signat quamcunque indecentiam, sed magis indecentiam in corpore vt indispositionem vultus, aut malum colorem, vel ægritudinem, signat etiam large morum inhonestatem, quæ causa conuenientissima erat ad repudiandum eam. *Dederit ei libellum repudij*. Nec ponitur numerus in maritis repudiantibus: quia etiam si cum mille contraxerit; & totidem repudient eam adhuc poterit vltra contrahere, sed prior maritus recipere non poterit, quia contempsit eam: & vt non moueantur cito viri ad repudiandum

A vxores. *Et dimiserit eam de domo sua*. Idem ritus seruatur quando secundus vir repudiabat vxorem, sicut cum primus repudiabat eā, & sic de ceteris: dato ergo libello repudij in manu vxoris abiiciebat eam vir à domo, & dabat ei omnia quæ sui iuris erant, scilicet, bona dotalia, & partem bonorum de communi acquisitorum: nam si femina peccasset, & ob hoc à viro repelleretur, vt pote, quia fornicata foret, perdebat dotem, secundum iura humana quæ nunc sunt: & sic videtur ꝙ forte tunc esset, si tamen femina ex aliqua fœditate alia corporis, vel importunitate morum repelleretur, non perdebat dotem, filij autem si qui erant viri repudiantis, & mulieris repudiatæ alebantur apud patrem, siue apud matrem secundum ætatem filiorum: nam si in parua ætate essent, ita vt indigerent solatio materno apud matrem alebantur, si au-

B tem essent maioris ætatis, ita ꝙ apud patrem viuere possent, ab eo alebantur. sic enim nunc mandant iura ecclesiastica, vt quando diuortium fit viri & vxoris, si puer sit in anno tertio vel infra annum tertiū deberet apud matrem nutriri, si autem sit vltra annum tertium debet nutriri per patrem, vt patet extra de conuersione infidelū. c. ex litteris, secus tamen est si fiat diuortium, quia isti erant infideles, & alter eorū conuertitur ad fidem Christianam, dum tamen filius sit infra annos discretionis, & debeat regi mandato parentum, sequitur illum qui conuertitur ad fidem Christianam in fauorem fidei, vt patet in eod. c. si autem esset filius in ætate adulta, in qua posset eligere quid vellet an fidem Christianā, vel Hebræorū perfidos ritus, facere poterat sicut vellet: quia inuitus trahendus ad fidem non erat dato ꝙ nō esset emancipa-

C tus, & maneret sub patria potestate: quia patria potestas ad hoc nō se extendit, maxime cum Ecclesia nullū inuitū recipiat: quia Deo non placet sacrificia inuoluntaria: cum tamen fiebat diuortiū inter Hebræū & Hebræam, quia vterque manebat in eadem lege, tenebatur regula quæ tenetur cum fit diuortium inter duos Christianos. *Vel certe mortuus fuerit*. Illud aduerbium certe nihil operatur hic ad significationem: ponitur autem ista disiunctio hic. s. siue vir secundus mulierem repudiauerit, siue non repudiās, eā mortuus fuerit: quia in quocunque istorū, duorū casuū tenet quod dicitur in textu. s. quod mulier ista nō poterit redire ad priorem virū qui eam repudiauit, etiam si mulier venire vellet ad ipsum, & vir petat eā. *Non poterit prior vir recipere eam in vxorem*. Quod dicitur de istis duobus viris dicitur de omnibus aliis

D quotquot eam acceperint. nam sicut primus qui accepit eam in vxorem, & postea repudiauit, nō potest eā reaccipere in vxorem, si secundus vir repudiet eam, vel moriatur, ita si secundus vir repudiauit eam, & accepit eam tertius vir, & iste moriatur nō poterit eam accipere primus, nec secundus, vel etiā si tertius, qui repudiauit eam: quia eadem ratio est de vtroque, & sic si mille viri acceperunt eandē vxorem, & omnes repudiant quando vltimus, qui habet eam repudiat eam, nullus priorum potest eam accipere, vel si iste vltimus moriatur littera tamen solum posuit de duobus: quia eadem ratio reperiebatur in multis aliis quotquot essent. *Quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino*. id est, quia à priore viro corā Deo & toto populo abominata est, & polluta indicata. *Ne peccare facies terram tuam*. id est, vt nō incites ad

E peccandum viros terræ tuæ: quia si vir prior reduceret eam ad se cū ante abominatus fuerit, posset eā ex magno odio faciliter occidere, in quo committetur magnū peccatum, & pollueretur terra sanguine innocente, quod valde displicet Deo, vt patet Num. 35. & supra 19. cap.

An repudium vxoris fuerit de se licitum. Et numquid dantes Gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant. Et quare lex vetus non omnia mala prohibuit, lex autem noua sic? Quæst. II.

DE repudio vxoris vtrum licitum esset aliqui dubitant. Et cōmuniter dr̄ quod repudium potest accipi dupliciter, aut propriè, aut large: dr̄ large repudiū diuortium viri & vxoris quantum ad thorū, vel cohabitationem ex fornicatione, ita quòd neuter possit alteri copulari,

pulari,& hoc licitum est: quia Christus illud licite fieri dixit Matt. 19. cap. repudium proprie dicitur expulsio vxoris à thoro,cohabitatione,& vinculo matrimonij: ita quod quilibet eorum possit alteri matrimonialiter coniungi,& de hoc dubium est:& videtur quod licitum est: quia lex iusta omne malum vetat: sed lex Moysi fuit iustissima,quia à Deo,& in se ordinatissima,vt patet supra 4.cap. ergo cuncta mala vetat: sed repudium non vetat: ergo non est malum:maior patet extra. de constitutionibus.cap. nam & concupiscentiam, vbi dicitur quod lex omnia mala prohibet.

Item quia ita videtur esse contra bonum matrimonij pluralitas vxorum sicut dissolutio: sed licite habuerunt sancti Patres multas vxores ante datam legem,vt Abraham & Iacob,& post datã legem,vt Dauid: ergo etiam repudium licite fiebat. Item, quia dicit Chrysostomus sicut Apostoli permiserunt secundas nuptias, vt patet 1.ad Tim.5. ita Moyses permisit libellum repudij: sed secundæ nuptiæ licite fiunt, quia dicitur quòd vidua si non vult continere,nubat in Domino, id est, in nomine Domini, ergo licite fit repudium. Respondetur, quod repudiatio vxoris illicita est, vt patet Matt.19.c. quia ad duritiam cordis eorum permissa est, sicut vsura mala est, sed propter magnam cupiditatem eorum, erga alienos permittitur; sed hoc etiam non erat bonum, quia vt patet Psalm.13. ille cum Deo habitare dicitur qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & Glossa Hebraica ibi dicit: nec etiam Gentili. Et si quæras nunquid dantes Gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant ista faciendo,quia de se mala erant.

Respondetur quòd non peccabant, quia lex eis permittebat, & si vtendo legis permissione peccarent, lex permittens mala esset, cum poneret laqueum operantibus: & nihil differret colere idola quod non est permissum,à repudiando vxorem quod est permissum:sed istud quod secundum se malũ erat, Deo dispensante per communem legem bonum efficiebatur: Deus enim qui nouit corda hominum,& dispositiones temporum,& populorum, quòd malum de se erat alicui populo bonum facit, sed nulli hominum licet talem facere permissionem.

Et secundum hoc respondetur ad argumenta: ad primum responderi potest, quod maior non tenet vniuersaliter,quia lex humana iustissima nõ vetat omne malum, quia non vetat meretrices: immo illa lex quæ meretrices vetaret,iniustissima esset: quia vt ait Aug. tolle meretrices,& cuncta libidinibus conturbabis. Et si arguas ex hoc contra legem Euangelicam, quæ meretrices detestatur quod iniusta sit. Respondetur quod leges humanæ sunt quædam regulæ directiuæ ad pacem, & bonum statum politiæ; si autem in ciuitatibus meretrices non essent,sequerentur multa adulteria,incertitudo prolis,& concubitus masculorum: quę maxime repugnãt politiæ statui, lex autem Euangelica non respicit principaliter vtilitatem,vel bonum statum quantum ad honorem,& aliqua mundana in aliqua persona, sed respicit cuiuslibet personæ bonum spirituale,& quia quodlibet malum est destructiuum boni status alicuius personæ, ideo omne malum prohibet. Item quia quilibet Legislator qui homo est,defectuosus est:nec potest dare aliquod adiutoriũ ad præseruationẽ ab omni malo: Deus aũt potest dare homini cuilibet quantũ potest se disponenti gratiã ad bene agendum & malo resistendũ:ideo iuste potuit omne malum prohibere. Et hæc est ratio potissima quare in lege Veteri nõ fuerunt omnia mala prohibita, quia nõ erant in ea aliqua in quib. homo se exercitans gratiã reciperet, sicut sunt sacramenta in lege Noua: nec tñ Deus visitabat corda hominũ sicut nunc visitat,& adhuc nõ sufficiebat hoc: sed addebantur multæ pęnæ, & maledictiones transgressorib. vt patet in his quattuor libris,benedictiones quoque terrenę ad obseruationem incitantes:sed adhuc ad custodiendum grauis erat, vt demonstrat Apost. ad Rom.6.7. & 8.cap. & patet Act.15.c. hoc est iugum, qd nos nec patres nostri ferre non potuimus. In lege aũt Euangelica data fuit plenitudo gratiæ,vt non solum homines quæ præcepta sunt agant, sed multa & mirabilia supererogent,posset autem responderi ad minorem con-

Lex noua quare potuit omne malũ prohibere. lex vetus non.

F cessa maiore,scilicet quòd lex vetus iustissima est,& omne malum prohibet. Et ad hoc notandum quòd iustissimum dupliciter dicitur,aut absolute,aut in comparatione, illa lex absolute iustissima dicitur quæ omne iustum simpliciter respicit, non descendendo ad iustum vel ad bonum politiæ alicuius specialiter: & ista est lex Euangelica, & sicut absolute omne iustũ respicit, ita absolute omne malum prohibet. lex iustissima comparate dicitur, quę bonum alicuius gentis specialiter respicit,& illa non oportet, ꝙ omne malum absolute respiciat, sed id quod est malum illi ciuitati:cum ergo isti ciuitati bonum sit,ꝙ meretrices sint,vt adulteria non sequantur:ideo eas non prohibet:sic lex vetus fuit quędam directio specialis politiæ Iudaicæ sicut patet Exod.19.c.quia eos solos tunc in peculiarem populum accepit: ideo bonum illius gentis

Notãdũ de dupliciustissimo.

G specialiter attendebat, sed illi genti adhuc infirmæ bonum erat repudiare vxores, & vsuras alienis dare, ideo permissum est.Quod aũt lex vetus non esset lex data vniuersaliter, sed lex data alicui politiæ specialiter patet: quia si foret vniuersalis omnes homines obligaret, sed non obligat omnes homines, ergo non erat vniuersalis: lex autem Euangelica vniuersalis fuit:ideo oẽs homines obligat: patet differentia inter istas duas leges: de lege Euangelica habetur Matt.28.c.vbi dixit Christus;ite per vniuersum mundum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: qui autem non crediderit,cõdemnabitur. Ecce ergo qualiter omnes obligat ad recipiendum eam sub pęna mortis æternæ,de lege aũt veteri patet quia solis Iudæis imponebatur,& non illis,qui peregrinabantur inter eos,vt

H patet in toto processu Veteris Testamenti,& præcipue in his quinque libris in quibus ponuntur leges per hunc modum:etiam quia id quod potissimum erat in ea,s.circumcisio solũ fuit imposita Hebræis,vt patet Genes.17.c. ergo non pertinebat ad alias gentes. Item si ad alias gentes pertineret, fuisset eis denunciata, sed nulli genti denunciata fuit,aut prędicata lex vetus nisi genti Iudæorũ, quæ suscepit eam in monte Sinai, & postea nullus de Iudæis iuit ad prædicandum inter gentes annuncians teneri eos ad obseruationem legis Veteris: in lege autem Euangelica econtrario factum est: quia in principio eius misit Christus Discipulos per totum mundum prædicare Euangelium omni creaturę, vt patet Matt.28.c. ipsi autem iuxta mandatum Christi per totam terram iuerunt,& prædicauerunt, vt patet Mar.vlt.c.cum dici-

I tur, illi autem profecti prædicauerunt vbique Domino cooperante,& sermonem confirmante sequẽtibus signis. Nec valet si arguas quòd aliquis Propheta missus sit ad prædicandum Gentibus, quia fuit missus Ionas Propheta,vt prædicaret Niniuitis,vt patet Ionæ 1.cap.& per totum librum:nam non fuit Ionas missus ad Euangelizandum eis circumcisionem,vel obseruationem Veteris Testamenti,sed cõuersionem de peccato: vel vt verius dicatur pęnam infligendam cum dixit, adhuc quadraginta dies,& Niniue subuertetur: ipsi aũt audita prædicatione eius conuersi pęnitentiam egerunt: nec tñ propter hoc conuersi sunt isti ad Iudaismum, aut obseruauerũt aliud quod pertineret ad vetus Testamentum, sed solum fecerunt pęnitentiam de peccato suo: hoc aũt non magis pertinebat ad statum Veteris legis,quàm ad statum naturę:

K quia etiam homines sine lege data sciunt se peccare,& bene agere,& egebant admonitore ad conuersionem: in lege Noua non fiebat sic prædicatio, scilicet, ꝙ prædicarent Apostoli, vt gentes conuerterentur à peccatis suis solum, sed in primis Euangelizabant eis Iesum dicentes, hunc esse verum Deum,in quo est tota salus,sine quo impossibile erat haberi bonũ ad quod natura humana determinata est.non ergo erat lex Vetus vniuersaliter data, sed erat lex specialis data cuidam politiæ specialiter,s. politiæ Iudæorum: lex Euangelica erat vniuersaliter data,quia ad omnes homines pertinebat, & cum quælibet lex intendat bonum,& conseruationem illius politiæ ad quam data est, quia secundum hoc dicitur lex bona vel mala,& lex vetus erat data politiæ Hebræorum, solum intendebat bonum illius gentis lex Euangelica erat data vniuersaliter; ideo intendere debebat bonũ vniuersali-

Lex Euangelica est vniuersaliter.

faliter, scilicet id quod erat secundum se bonum.

A Sed tunc arguet aliquis quòd sicut lex vetus data Hebræis intendebat bonum politiæ Hebræorum, & quia ipsi erant imperfecti, dabatur lex imperfecta: ergo lex Euágelica quæ erat ad totum orbem, debebat intendere bonum omnium hominum: sed maior imperfectio reperitur in toto orbe, quàm reperiretur in gente Hebręorum: ergo plura mala deberet permitteret lex Euangelica quàm lex vetus.

Respondetur quòd politiæ particulares ordinant subiectos, siue partes suas ad bonum quod in præsenti est: & quia bonum quod est in præsenti, scilicet pax, & bonus status politicus, non conseruaretur nisi permitterentur aliqua mala: ideo necessarium est permitti aliqua mala: si autem lex Euangelica, quæ totum mundum dirigit, vel ad dirigendum totum mundum posita est, dirigeret respectu alicuius boni futuri, scilicet ad vitam ęternam: & quia vita ęterna est finis optimus per applicationem ad illum fontem totius bonitatis, & totaliter immaculatum: ita ergo ipse qui nos ad hoc bonum perducit Deus, vult vt ratio ipsa experit quòd illud bonum non nisi per vitá immaculatam assequamur: est autem vita immaculata, cum nullum malum agimus quod nos maculatos reddere possit: & quia omne vitium siue actus per se malus, est huiusmodi: ergo omne malum decuit in hac lege prohiberi. Sed adhuc dicetur pro ista parte, quòd dato quod lex euangelica vellet omnes homines regulare respectu boni pręsentis, non posset: quia vnitas legum datur vnitati politię, vel principatus, sed totus mundus non facit vnam politiam, vel vnum principatum: ergo non debet eis dari vnica lex secundum bonum pręsens, respectu cuius sit vnica politia vel principatus: faciunt tamen omnes homines vnum principatum & politiam secundum quod subduntur capiti suo Christo tanquam membra, donec occurramus in virum perfectum: & quantum ad hoc conuenit eis vnica lex ordinans eos in principem illum.

Vita æterna est finis optimus.

Item quęlibet vna politia ordinatur in vnum bonum tanquam in finem secundum conformitatem statuum: ergo nec erit eis eadem lex quantum ad bonum pręsens, bene tamen reperitur vnum bonum commune quantum ad futurum, scilicet vita ęterna: nam omnibus erit commune bonum visio Dei: ad directionem ergo respectu illius boni bene conueniet omnibus hominibus vna lex, & ista est lex Euangelica, quia ipsa datur omnibus hominibus, vt probatum est: & non datur eis ad directionem respectu boni pręsentis, vt patuit: ergo datur ad vitam futuram.

Item hoc patet magis quia Matth. 28. cap. vbi mandauit Christus prędicari istam legem, dixit qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui autem non crediderit condemnabitur: sed saluari & condemnari dicunt aliquid quod pertinet ad statum futurum post mortem: ergo lex euangelica solum dirigit ad bonum futurum. Sed adhuc argues quòd eodem modo debet esse de lege veteri: nã sicut lex Euangelica ordinat in vitam ęternam, ita lex vetus ordinat ad vitam ęternam dirigendo homines per actus bonos qualiter se habeant in Deum: ergo eodem modo non deberet consentire aliqua mala, sed consentit: ergo & lex Euangelica consentire debet.

Ad hoc potest responderi dupliciter. Vno modo quod siue lex Euangelica, siue vetus dirigunt in vitam ęternam, sed quia in veteri lege non erant sufficientia remedia ad eleuandum hominem in bonum iuxta illud Apostol. ad Hebręos 7. cap. neminem ad perfectum deduxit lex; immo cum non essent aliqua per quę homines reciperent gratiam, sicut sunt in nouo testamento, & lex ipsa mala prohiberet, incitabantur homines magis ad peccandum existente lege quàm non existente lege, sic dicit Apostolus ad Rom. 7. cap. nam & concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, & ibidem virtus peccati est lex, idest id in quo fundatur peccatum est lex, quia per prohibitionem illius incitatur homo magis ad peccandum non existente gratia adiutrice: in lege Euangelica non erat sic, quia dabatur sufficiens gratia adiuuans per sacramenta, in quib. homo assuefactus multum vigoratur ad resistendum legi peccati: ergo in illa lege in quã nullum subsidium erat, nó debuerunt vitari omnia mala: quia non possent omnes homines hoc facere: in lege autem Euangelica quę plenitudinem gratię habet, non debebant consentiri aliqua mala: quia erat gratia sufficiens ad resistendum omnibus his.

Alio modo respondetur quòd licet vtraque lex tam Euangelica quam vetus dirigant hominem in vitam ęternam, diuersimode tamen, quia lex Euangelica dirigit omnes homines, vt iam doctos & assuetos: ideo nullum malum eis permittit: lex autem vetus dirigebat homines ad vitam ęternam non tanquam doctos sed adhuc tanquam rudes & inexpertos: sed rudibus & inexpertis multa consentiuntur inconuenientia, donec assueti sunt ad rectitudinem: ergo lex vetus non debebat omnia mala vetare: nam licet lex vetus dirigeret hominem in vitam ęternam per accidens, eo quod illi qui recte complebant legem erant in fide mediatoris, & in charitate, principaliter tamen lex vetus quãtum erat ex operibus legis, nihil aliud erat quam quędam dispositio ad perfectiorem statum, scilicet vt homines assuefierent in hac ad postea accipiendum legem nouam, quę non dirigebat in aliquam alterá tãquam in statum perfectiorem: sed immediate in vitam ęternam, debuerunt ergo in lege veteri quę erat quędam regulatio incipientium, quędam mala permitti, vt sic homines assuefierent ad bonum totaliter: difficile namque erat incipientibus esse bonos & totam bonitatem via perfecta & laboriosa ostendere: quia sic fugient bonum: cũ autem paulisper itur consentiendo quędam mala, vt deueniatur ad id quod est simpliciter bonum: sequitur em lex vetus in hoc conditionem omnium legum humanarũ quę dantur aliquibus politijs particularibus, scilicet, qd non est aliqua lex illarum simpliciter bona: nam illa lex vocatur simpliciter bona, quę non deuiat in aliquo ad id quod malum est simpliciter, sed quicquid in ea continetur, est simpliciter bonum: si autem inquiratur aliqua lex particularis, non inuenietur talis: nam inter omnes legislationes humanas quotquot ab origine omnium politiarum traditę sunt, nulla reperietur quę sit simpliciter bona: ita quod in nullo deuiet a bono simpliciter ad id ꝙ est malum: nec debet aliquis Legislator ponere optimam legem simpliciter alicui politię particulari humanę: nam lex tunc bona est cum conuenit eis quibus datur secundũ finem, secundum quem datur: sed homines seculares nõ sunt perfecti: ergo non debet eis dari lex perfecta, & sicut ipsi non sunt simpliciter boni: ita non debet eis dari lex simpliciter bona: etiam quia finis ad quem dantur leges in ciuitatibus, est ad pacem politicam: sed ad istam pacem non conuenit quod ponatur lex simpliciter bona, quia illa impediret pacem politicam: ergo non debet dari lex simpliciter bona alicui politię, ita quòd tota legislatio sit simpliciter bona: patet antecedens quia lex quę esset simpliciter bona, omnia mala deuitaret, & sic fornicatio simpliciter tolleretur, & meretrices tollerentur: sed si meretrices tollerentur, sequeretur magna lis iuxta illud August. meretrices de ciuitate tolle, & cuncta libidinibus conturbabis: ergo tales leges quæ essent simpliciter bonę non essent bonę alicui ciuitati: quoniam si aliqua ciuitas intenderet ponere legem optimam, cum optima sit illa quę maxime vitia deuitat, & virtutes prouocat: sequeretur quòd deberet ponere legem monachorum & fratrum, quia ista maxime ad virtutem incitat, & promouet, cum in ea quilibet obedientiam, continentiam, & paupertatem voueat: sed manifestum est quòd magna stultitia esset, talem velle condere politiam. non ergo debet alicui politię humanę lex simpliciter bona imponi: quia illa omnia mala euitaret, quod inconueniens est, vt probatũ est: & secundum hoc intelligitur id quod habetur extra de constitutionibus in cap. nam & concupiscentiam, cum dicitur quòd ideo lex bona est, quod dum concupiscentiam prohibet, omnia mala prohibet, scilicet omnia mala quę sunt mala illi politiæ in qua lex data est, non tamen omnia mala quę sunt mala simpliciter: immo illa lex simpliciter cuilibet ciuitati mala esset, quę omnia mala simpliciter prohiberet. lex autem vetus fuit huiusmodi: quia dabatur hominibus imperfectis: ergo non debuit omnia mala prohibere: & in hoc conueniebat populo

Lex simpliciter bona quæ sit.

lo Hebræorum,& si non consentiret in ea Legislator aliqui mala,non conueniret populo Iudæorum, qui erat nõ simpliciter bonus:& quia inter cætera inter quę homines imperfecti & vulgares magis inordinati sunt, præcipua sunt ista duo,scilicet appetitus venereus circa quem contingit fieri varia desideria,& abominationes vxorũ : ideo permissus fuit libellus repudij.Secundum est concupiscẽtia pecuniarum,& circa hoc sunt desideria inordinata lucrandi:ideo vsura quę est lucrandi modus permissa est: circa alia autem non sunt ita fortes passiones:ideo non fuerunt factę permissiones in aliis rebus. Ad secundum respondetur quòd antecedens est falsum. s. quòd ęqualiter est cõtra bonum matrimonij pluralitas vxorum,sicut dissolutio per repudiationem:quia repudium est contra substantiam matrimonij,& contra finem:quia facit non esse matrimonium,& prolem non gigni:pluralitas vxorum solum est contra significationem,scilicet quia non significat vnam ecclesiam Christo vnitam:ideo repugnat hoc matrimonio quod fit in lege Euangelica : quia hic magnum sacramentum est,quod ad Christum & ad Ecclesiam refertur,vt patet ad Ephe.5.cap.Item quia pluralitas vxorum erat ad maius bonum.s.ad multiplicandum populũ Dei tempore illo:ideo bonum erat : repudiatio vxoris est ad euitandum maius malum, scilicet vxoris occisionem: ergo non iustificatur per hoc,& sic semper manet simpliciter malum,quamuis ex diuina permissione istis licitum erat.Et si arguas quòd ita deberet esse nunc, quòd plures vxores acciperent viri ad multiplicationem populi Dei. Respondetur quòd aliquid in vno tempore bonum est, quod alio tempore non est bonum nec licitum : sicut de virginitate quæ nunc valde meritoria est, sed in primis parentibus si eam habere voluissent peccatum magnũ fuisset:quia Deus mandauerat crescere & multiplicari:sic tẽpore patriarcharum erat populus Dei paucus : ideo bonũ erat non solum vnam vxorem accipere ad generandum, sed etiam plures,dum non excederetur:ita quòd magis fieret ad carnis illecebras quam ad generandi intentionem: sed nunc ita est multiplicatus populus Dei , quòd sufficit vna,& adhuc melius foret nullam habere,vt patet prima Cor.7.capit.& patet quia nunc non dantur vxores in officium,scilicet ad generãdum,sed in remedium, scilicet ad fornicationem vitandam,vt patet prædicto ca. bonum est mulierem non tangere,propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat. Ad tertium respondetur quod ly sicut in auctoritate Chrysostomi nõ dicit omnimodam similitudinem,sed aliqualem,s.quòd sicut licite celebrantur nuptiæ secundæ in lege euangelica : etiam licite celebrantur repudia in lege Mosayca, sed non æqualiter licite:quia nuptiæ secundæ sunt de cõsilio vel de permissione respectu maioris boni,repudium erat permissũ respectu maioris mali:& secundæ nuptiæ in se bonę erant sine aliqua permissione,licet non essent ita bonæ sicut continentia vidualis vel virginitas:repudium autem in se malum erat:ideo si non fuisset permissum,non licuisset illud agere.*Cum acceperit homo nuper vxorem*. Hic ponitur secundum,s.de viri & vxoris cohabitatione. *Non procedet ad bellum*.Quia Deus volebat quod in cohabitatione noua continuata firmaretur amor viri ad vxorem: nec videbatur rationabile quòd nouiter coniuncti sic separarentur,& maius priuilegium datur hic quàm fuerat sup.20. cap.scilicet quòd qui nondum acceperat vxorem sibi desponsatam,quòd non exiret ad bellum : hic dicitur quòd etiam postquam eam acceperit carnaliter cognoscendo per totum illum annum:alij autem tres qui ponuntur supra 20.cap.non gaudent ampliori priuilegio quàm ibi ponitur *Nec quidpiam necessitatis publicæ ei imponetur*. Aliqui volunt quod intelligatur de pertinentibus ad bellum, vt portare victualia ad bellatores,sed magis videtur quod referatur ad omnes labores vel solutiones publicas: & hoc sic seruant Iudæi:quia si tributa soluturi sunt, ipsi inter se dispertiunt,vt nouiter ducentes vxores in hoc releuentur : vt solum illo anno intendat rebus suis : & ad minus oportet concludi ex textu quod non solum excusetur a rebus bellicis,sed etiam ab omnibus alijs laboribus,qui eum separant a cohabitatione quotidiana vxoris. *Quia dicitur vacabit absque culpa domui suæ*. Ita quod maneat in

De viri & vxoris cohabitatione.

F domo,& non solum hoc , sed etiam quod non soluat aliquid de tributis publicis:quia absque culpa, idest absque aliqua impositione grauante debet vacare domui suæ,idest ad vtilitatem domus suæ nihil curãs de publicis : quia domui in datiuo acquisitiue ponitur:si autem poneretur in ablatiuo esset sensus,quod permitteretur stare in domo sua,ita quod non cogeretur ire foras ad negotia publica, sed non excusaretur a tributis propter hoc. *Non accipies*. Hic ponitur tertium scilicet de supellectilis ordinatione : quia in vita œconomica necesse est habere supellectilia quæ sunt instrumenta ad vitam humanam: ideo Philosophus 1.Polit.ponit tres partes essentiales œconomiæ cuiuslibet scilicet virum & mulierem , & bouem aratorem secundum sententiam Hesiodi,& intelligit per bouẽ seruum & alia supellectilia:& ideo ista non debebant in pignus accipi,ne destrueretur communicatio œconomica

G quæ in his sustentatur. *Loco pignoris superiorem & inferiorem molam*. Idest duas molas quę terunt farra, quarum vna est quæ mouet superior, alia est inferior quę immobilis est. Et est sensus quod nulla istarum molarum in pignus accipiatur:quia vna sine alia nihil valet : vel non accipiat ambas:quia istę dant cibum toti domui , & sunt valde necessarię & etiam non debent prohiberi ne molant propter aliquod debitum:quia multum in hoc damnificaretur dominus earum,& nihil sic solueret : forte enim magis perderet dominus tempore quo non molarent molę quam valebat debitum,& nihil releuaretur sic perdendo:ideo nulli licet talem facere pignoris detentionem : sed melius est quod permittantur molere : & ea

H quę inde pertinent accipiat creditor , donec vniuersum debitum sit persolutum , dum tamen interim necessaria domino ministrentur. Et per hoc prohibentur omnia pignora quorum vsus necessarius est vt vestimentum : ideo mandetur infra quod pignus pauperis reddatur ei qualibet nocte ante solis occasum, vt dormiat in eo & sic habetur Exod.22.capit. *Quia animam suam apposuit tibi*. Idest quia anima idest vita habentis molas est in eis, cum ex eis habeat vnde viuat. Et si tu accipias eas anima illius, idest vita sua apponitur tibi, idest manet apud te,& hoc fieri non debet.

Si deprehensus fuerit homo. Hic ponitur secundum principale de legalitate ad quasdam alias res. Et diuiditur in tres partes.Primo agitur de iusta pęnarum seueritate.Secundo de proximorum pietate ibi.*Cum repetes*. Tertio de

I iudiciorum æqualitate ibi.*Non occidentur*.Prima in duas. Primo de punitione humana.Secundo de punitione diuina ibi.*Obserua diligenter.Si deprehensus fuerit homo*. Scilicet in iudicio conuictus , vel per confessionem suam vel per testes:quia alias nulla pęna infligi poterat.*Sollicitans fratrem suum*. Idest fraudulenter ei loquens, vt ducat eũ in locum vbi vendere possit .s. sollicitando eum vt veniat cum ipso ad terram hostilem : sicut aliqui Christiani falsi pueros decipiunt , & ducunt eos vt sarracenis vendant. *Et vendito eo acceperit precium*. Non infligebatur pœna mortis pro sola sollicitatione : sed quòd actualiter vendidisset,dabatur alia pœna minor ad arbitrium iudicis:sicut in furante ouem vel bouem si non comedisset,vel vendidisset,soluebat quinque boues vel quatuor oues: si autem nondum comederat , vel vendiderat , duplum dabat , vt

K patet Exod.22. cap. quia si nondum vendidisset, non plene constabat vtrum ad vendendum accepisset. *Acceperit precium*. Quod autem aliquis vendidisset aliũ sufficiebat ad punitionem capitalem , etiam non probato quod sollicitauerit,vel quòd precium acceperit, sed ista ponuntur ad demonstrandum veram venditionem:quia aliquis maior viginti annis potest pati se vendi ad participãdum precium,vt habetur Institutã de iure personarum.§. serui autem. Et licet aliquis vere vendiderit aliquid ; & probetur,obijciet quod alius permisit se vendi ad participandum precium. Si autem probetur quod iste sollicitauit eum,& quòd recepit precium venditionis, eliditur vtraque pars exceptionis scilicet quod voluntarie venditus fuit,& assecutus fuit precium : & etiam secundum legem Mosaycam quilibet se poterat vendere, vel permitti vendi ab alio,vt patet Exod.21.& Leuit. 25.capit. *Interficietur*. In hoc furto imponitur maior pœna quàm in alijs:

De supellectilis ordinatione.

De legalitate ad quasdam alias res.

De punitione humana.

alijs: quia in nullo aliorum imponitur pœna mortis, sed solutio quintupli, vel quadrupli, siue dupli, vt patet Exo. 22. capit. hic autem propter dignitatem hominis imponitur pœna mortis. *Auferes malum de medio tui.* Idest malum culpę vt indirectio culpę ordinetur per regulationē iustitiæ. vel. *Auferes malum.* Scilicet malum damni: quia si relinquatur impunitus non formidabit postea cōmittere similia. *Obserua diligenter.* Hic ponitur secundum de pœna diuina. *Obserua plaga lepræ.* Vt non incurras in eam.

De pœna diuina.

Plaga lepræ propter quid specialiter infligebatur a Deo. Quæst. III.

EX hoc notatur quòd ista plaga a Deo specialiter infligebatur propter peccata: ideo cauendo a peccatis cauemus a lepra. Et patet etiam supra de Maria quæ a Deo percussa fuit lepra: & infligebatur principaliter ista plaga propter duo.

Primò, propter murmurationem de prælatis & maioribus, vt patet de Maria quæ murmurauit de Moyse, vt patet Num. 12. cap. & percussa fuit lepra.

Secundò, propter inobedientiam ad sacerdotes, vel quoscunque prælatos spirituales: & ita percussus fuit lepra rex Ozias: quia noluit consentire sacerdotum mandato ne thurificaret, sed vsurpauit officium sacerdotale offerendo incensum, vt habetur quarto Regum 15. capit. & 2. Paralipom. 26. capit. & hoc est quod subditur. *Sed facies quacunque docuerint sacerdotes Leuitici generis.* Quia si non feceris ea incurres morbum lepræ: litera Hebraica est breuior hic, scilicet: *Obserua in plaga lepræ, sed facies quacunque docuerint te.* Idest, obserua quod si incurreris plagam lepræ, vt facias secundum mandata sacerdotum, quia ipsi iudicabant aliquem leprosum vel non leprosum faciendo diuersas cęremonias: de quibus Leuit. 13. & decimoquarto capitulo, sed magis concordat prima expositio secundum vtranque literam, patet per exemplum, quod inducit de Maria. *Memento quæ fecerit Deus vester Mariæ.* Scilicet, quòd percusserit eam lepra, quia murmurauit contra Moysen, vt patet Numeri duodecimo capitulo.

In via cum egrederemini de Aegypto. Scilicet vigesimo anno ab exitu de Aegypto in mense tertio vel quarto illius anni, in mansione quæ dicitur Aseroth, & mansit populus septem dies propter immunditiam Mariæ donec mundaretur, vt patet Numeri duodecimo capitulo, istud exemplum non ageret ad propositum in secunda expositione: ideo tenenda est prima: nam in prima expositione dicitur, quòd cauere debet quilibet, ne incurrat maculam lepræ: & ad hoc debet sacerdotibus obedire, quibus obediendo non fit lepra: & inducit exemplum de Maria quæ quia non obediuit, sed murmurauit de Moyse, vt patet supra duodecimo capit. Numeri fuit percussa plaga lepræ: aduertentes autem ad ipsam punitionem obediemus diligenter non murmurantes de prælatis nostris: tamen secundum secundam expositionem non conuenit iste sensus, quia dicitur in secūda expositione, quòd caueamus quòd in plaga lepræ, idest quando aliquis nostrum habuerit plagam lepræ obseruemus ea quæ mandauerint sacerdotes leuitici generis: & quantum ad hoc non conuenit exemplum de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciendo lepram, vtrum esset lepra alias non: & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria, quòd debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, scilicet, vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innititur de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data, sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciendo lepram, vtrum esset lepra aliàs non: & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria, quod debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, scilicet, vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innuitur de Maria, quòd lepra fuerit ei data in plagam, quia non fuit obediens mandatis superiorum: aut quia murmurauit de eis: ex quo nos moniti multum debemus talem plagam lepręcauere: & hoc ponitur hic

A specialiter: quia plaga lepræ faciebat quandam maiorem irregularitatem, quàm aliquæ aliæ immunditiæ: quia quædam immunditiæ erant, quę vetabant hominem ab accessu ad loca sacra, sicut si quis tetigisset domum in qua erat aliquis mortuus, vel aliquid post staret in domo mortui, vt patet Num. 19. capit. & sic de similibus: si quis tamen tetigisset eum qui sic immundus erat, non contaminabatur, vel res quæ ad eum accedebat, non erat contaminata, & iste erat minimus gradus contaminationis legalis: aliæ autem similes ponuntur Leuit. 11. & 15. secundum genus immunditię erat, quando aliquis non solum erat immundus, sed etiam quicunque eum tangeret, erat immundus: & non solum homo tangens illum, sed etiam res inanimatę: vt patet de muliere quæ patitur menstruum tempore determinato a natura, scilicet in quolibet mense: quia ista non solum erat immunda in se, sed

B etiam tangentes eam immundi erant, & arcebantur ab ingressu sanctuarij, vt patet Leuitic. 15. capit. & durabat immunditia in eo qui tangebat eam, vsque ad vesperam, & lectus in quo sedebat, & quicquid ipsa tangeret immūdum erat: & si aliquis vir aut fœmina tangeret lectū eius, immundus erat per totam illam diem, & lauabit vestimēta sua, & omnia vasa quę tangeret immunda erant: si vero aliquis vir coiret cum ea, erat immundus septem diebus: eodem modo quasi de muliere quę patitur fluxum sanguinis non in tempore menstruali: quia eadem fient in ea, vt habetur Deuteron. Leuit. 15. cap. in isto secundo gradu contaminationis, licet ista cōtaminarent tactu suo alias res, tamen non excludebantur a castris: alij erant cōtaminati qui non solum erant in se contaminati, & tactu suo alios inficiebant, sed etiam excludebantur a castris,

C vt viri fluentes semine: quia patentiores sunt, & abominabiliores, & insanabiliores: ideo mandabat Deus specialiter ab ista immunditia esse cauendum: etiam quia ista pro peccatis magis quam alię imprimitur. *Cum repetes.* Hic ponitur secundum de proximorum pietate & cōtinet duo. Primum de redditione pignorum. Secundo de solutione mercedum ibi. *Non negabis mercedem. Cum repetes a proximo tuo.* Intelligitur quando debitor soluere non potest, & creditor vadit ad domum eius accepturus pignora. *Non ingredieris domum vt pignus auferas.* Quia iniuria fieri videtur cum aliquis domum alterius inuito eo ingreditur: vel quia si tu intrares ad accipiendum pignus, acciperes quod velles de melioribus quę videres: sed Deus vult quod pauper det, quòd voluerit: vel quia si intrares domum eius posses videre aliqua, de quibus ipse verecundaretur. *Sed stabis foris.* Ad accipiendum quic-

D quid dederit. *Non pernoctabit apud te pignus.* Quia in illo dormit pauper: intelligitur de pignoribus quæ ad lectum pertinent, quę necessaria sunt per noctem, & vocantur largo modo vestimenta: propriè vestimenta sunt quibus per diem contecti ambulamus: & potest etiam accipi pro vestimento quo vtimur in die: quia pauperes pauca lecti habentes stramenta, vestibus quas per diem induunt, noctibus conteguntur: & eodē modo si sit pignus cuius vsus sit necessarius per diem & non per noctē pernoctabit apud creditorem, sed in die reddetur pauperi debitori: & sic quotidie reddendo commoueret creditor debitorem, vt laboraret ad solutionem: & verecundia ductus citius persolueret. *Vt habeas iustitiam coram Deo tuo.* Idest vt Deus tuus reputet tibi hoc ad iustitiam.

E *Iustitia quid in proposito: Et quod sit duplex iustitia: et quas partes singulæ habeant. Quæst. IV.*

ET vocat hic iustitiam quę legalis est, & est omnis virtus: & vocatur maxima virtus lucens quasi lucifer & hesperus, vt patet quinto Ethycorum. Iste modus loquendi de iustitia est frequentatus in scripturis, scilicet, vt quilibet bene operans vocetur iustus cum dicitur: iustus vt palma florebit in domo Domini: & alibi iustus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum, & sic de cęteris: non potest autē hic accipi pro iustitia particulari: quia non solū sunt isti boni secundum iustitiam distributiuam & commutatiuam, sed etiā secundum alias virtutes, & fortitudinem, & tempe-

rantiam,& cæteras. Diuiditur autem ista iustitia in duas, scilicet in particularem, & legalem: iustitia particularis est quędam virtus specialis directiua secundum quam homo bene se habet ad alterum in his quæ pertinent ad cōmunicationem vitæ, vt circa honores, circa pecunias, circa damna,& lucra: per istam iustitiam cuicunque damus quod suum est, siue honorem, siue reuerentiam, siue pecunias, vel quodcunque aliud: & de hac iustitia loquitur Apostolus ad Roman. 13. cap. dicens reddite ergo omnibus debita: cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui honorem honorem: nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diligatis. hæc autem iustitia particularis bipartitur in commutatiuam, & distributiuam. Distributiua est in qua de bonis alicuius communitatis, vel vniuersitatis, collegij, aut societatis æqualiter pręmia & pœnæ aliquibus distribuuntur consideratis meritis causarum, vel dignitatibus personarum. Commutatiua est secundum quòd aliqui duo inter se rectè commutant in quocunque genere contractus siue commutationis occulti, siue manifesti, voluntarij, siue violenti: de voluntarijs apparentibus vt in emptione, & venditione, mutuatione, & fideiussione, vsu, depositione, & conductione in occultis vt in męchia, veneficio, seductione serui reductione dolosa, occisione paragi gia, falso testimonio, in manifestis vt violentis, vt in verberatione, & vinculatione, morte, atque rapina, orbatione, accusatione, iniuriatione, qualiter autem distributiua iustitia in 4. minimis idest in 4. terminis sit, & qualiter attendatur ibi æqualitas secundum geometricam proportionem, & qualiter in commutatiua teneatur medietas arithmetica,& qualiter in vtraque attendatur medium rei & non rationis, prolixioris inquisitionis est, nec multum tangit, ideo omitto, distinguitur autem ista iustitia particularis, siue commutatiua siue distributiua a qualibet alia virtute particulari, quia quęlibet aliarum est circa aliquam passionem, & principaliter est ad bonum habētis scilicet qualiter bene se habeat intra se contra insultus deordinatos passionum. iustitia autem particularis principaliter est in regulatione actionum, quæ sunt ad alterum: ideo iustitia vocatur bonum alterius,& non habentis, vt patet princ. 5. Eth. Arist. Iustitia legalis multipliciter dicitur.

Vno modo iustitia legalis pro qualibet virtute speciali prout pęter finem suum particularem habet quendam alium finem communem, quem intendit lex, & quia lex pręcipit omnem actum virtutis vt est ad bonum commune, ideo omnes virtutes simul sumptę faciunt vnam iustitiam legalem, sicut plures habitus particulares in speculatiuis per aggregationem faciunt vnum habitum, quæ est vna scientia corporalis, & secundum istum modum potest vocari temperantia legalis,& mansuetudo legalis, inquantum quælibet earum potest ordinari in altiorem finem scilicet in bonum commune.

Sed ista positio non multum conuenit intentioni philosophi nec veritati, quod probatur quia obiectum determinatum facit habitum esse determinatum, cum habitus recipiat speciem ab obiecto scilicet iustitia legalis habet obiectum distinctum ab obiectis aliarum moralium virtutum, quia intendit bonum communitatis, alij aūt habitus intendunt quoddam bonum particulare, ergo erit distinctus habitus ab alijs.

Et si respondeas, quod non oportet poni iustitiam legalem habitum distinctum ab alijs virtutibus, quod omnes virtutes habeant sua obiecta particularia, deinde ordinentur in bonum commune, nec erit aliquis habitus, qui specialiter sit circa bonum commune.

Sed hoc non valet, quia nulla virtus habet duo obiecta, sicut nulla res habet duas essentias duarum specierū, nisi forte illa obiecta habeat subordinata scilicet quod ad vnum sit prius,& ad aliud secundario,& ad vnum sit per se a quo recipiat esse,& ad aliud sit per accidens tunc ergo quęro vtrum virtutes sint primo ad obiectū, quod est bonum commune, vel ad bonum particulare, si autem dicas quod primo sunt ad obiectum commune, hoc falsum est, quia ab illo reciperēt speciem,& cum illud sit vnum, & simplex, ergo virtutes omnes erunt simpliciter vna virtus, & vna species, quod est falsum & absurdo. Si autem

F primo sint ad obiectum,& bonum per se, nec pient spē in ab illo,& per accidēs erunt ad bonum commu ... & aut inconueniens est, quia cum bonum commune melius & diuinius sit bono particulari vt ait Arist. 1. eth. oportebat per se,& magis illud intendere, quam bonum particulare, sed istæ virtutes non possunt: ergo dandus est alius habitus qui primo & per se sit ad bonum commune,& dirigat actus habitum particularium ad commune bonum.

Item quia cum isti habitus sint de se ad bonum particulare, non possunt esse ad bonum cōmune nisi ab aliquo dirigantur superiori, quod per se sit in bonum commune: oportebit ergo dari iustitiam legalem, quæ per se & totaliter sit in bonum commune, & deinde cæteras virtutes ordinet in bonum commune.

G Item quia dicimus, quòd iustitia legalis est virtus propria principis, sed non est dicēdum ꝙ omnis virtus sit virtus propria principis: ergo iustitia legalis, non est omnes virtutes simul sumptæ,& patet quia proprium distinguit contra commune, si ergo datur aliqua virtus propria principi, ergo oportet dari aliquam communem, sed si omnes virtutes simul essent iustitia legalis, omnes virtutes essent virtus propria principis,& nulla esset communis quod repugnat ex natura rei.

Item idem non distinguitur contra seipsum, sed iustitia legalis distinguitur contra iustitiam particularē, ergo iustitia legalis non erit omnes virtutes simul sump: ę añs patet per Ari. 5. Eth. Alio modo accipitur iustitia legalis pro omni virtute, ita quod quęlibet virtus vocetur iustitia, & hñs quamlibet vocetur iustus ſm ꝙ omnes cōueniunt cū diffinitione iustitię: nam iustitia est constans & perpetua voluntas reddens vnicuiq; quod suum est, vt patet in stituta de iustitia & iure in principio siue, quod iustitia est habitus inclinatiuus ad reddendum vnicuiq; quod suū est. In eo aūt quòd aliquis bene se hēt reddendo quod suum est, dicitur iustus, vt si aliquis bene se hēt ad Deum reddē do aliquid quod debet Deo, & bene se habet ad omnem hominem reddēdo id quod debet cuilibet hoī, vt patet in 8. & 9. Eth. & bene se habet ad seipsum reddendo sibi id ad quod sibiipsi tenetur, ergo in oī bene se hīe est iustitia, & non sunt plures ad quos nos bene hēamus: ergo ad oēs ad quos bñ hēmus est iustitia, sed virtus sunt ad hoc ꝙ ille qui eas hēt bñ se hēat: ergo oēs virtutes quantū ad hoc sunt iustitia quædam. nam latria ſm q̄ Deum colimus est iustitia, quia ei cultum debemus, & inquantum ei reddimus iuste agere dicimur, pietas ēt ſm quam patres honoramus est quædam iustitia, secundum quod tenemur parentes honorare tanquā Deos, vt patet in 9. Eth. per Arist. temperantia est quædam iustitia secundū quam non fornicamur cū vxore alterius, quod est facere illi ad quod tenemur illi, & mansuetudo est quędam iustitia secundum quod per eam compescimus iracundiam,& non percutimus, vel conuiciamur alicui ad quod ei tenemur. Et fortitudo est quędam iustitia, inquantum per fortitudinē non deserimus aciem pugnatorum,& non fugimus, nec dimittimus arma ad quod obligamur cōitati. Eodem modo facilis est de oīb. alijs virtutib. moralib. patet applicatio, & differunt isto modo virtutes, quia inquantū per temperantiam habent se aliquis ad certum obiectum. s. ad delectationes,& tristitias, ad quas nō se habet per liberalitatem, distinguitur tēperantia ad singulas & inquantū quęlibet istarum est per quam aliquis se hēat bene ad aliquem vocatur iustitia, & iste modus accipiendi iustitiam frequentissimus est in sacra Scriptura, vt patet ad hebrę. 10. c. iustus ex fide viuit. i. fidelis: nam si accipiatur iustus specialiter pro eo qui hēt iustitiam particularem, non est verum quod iustus viuat ex fide, sed magis ex actu iustitię in cōmutando vel distribuendo, cum quilibet habitus conseruetur per suum actum, sic etiam dicitur ad Rom. 10. c. corde creditur ad iustitiam idest ad hoc quod aliquis sit fidelis,& bonus acceptus Deo oporter vt credat corde, & per illam solam credulitatem est bonus, sic etiā Ge. 15. c. s. credidit Deo Abraā,& reputatū est ei ad iustitiā: nā istud credere quòd Abraam habuit ad Deum, fuit actus fidei & nō poterat ei imputari istud credere nisi ad fidem, dicitur tamen quod reputatum est ei ad iustitiam, scilicet ad iustitiam legalem, quia licet esset actus fidei istud credere,

Iustitia quid sit.

H

Latria quomodo iustitia sit

I

Virtutes quomodo differant.

K

dere, quia tamen tenebatur Deo credere propter eius reuerentiam, sicut aliquis soluere alteri decem, quæ accepit mutuata, cum reddidit, egit ad quod tenebatur, ideo Deus reputauit ei ad iustitiam tanquam si aliquod alterum Deo debitum persoluisset, sic etiam accipitur hic cum dicitur. *Et habebis iustitiam coram Domino Deo tuo*. Id est, Deus reputabit te iuste egisse reddendo ei vestimentum quo indigebat. nam licet istud reddere sit actus misericordiæ, quia tamen hoc exhibere pauperibus, & totaliter egentibus debemus, dicimur iustum agere talia facientes. iste modus accipiendi iustitiam est conuenientissimus sacræ Scripturæ, quia pleræque auctoritates in ea reperiuntur de iustitia, quæ ad hunc sensum necessariò reducendæ sunt. non tñ cõuenit modo loquendi Aristot. quia secundum Aristot. ponitur iustitia legalis vt vnus habitus, hic aũt sunt multi habitus quot sunt particulares virtutes. pro hac parte faciunt omnia argumenta, quæ posita sunt in superiori modo loquendi de iustitia, & hoc non ad probandum, quod sacra Scriptura non sic accipiat, sed ad probandum quod non sic accipit Aristot. Nec est inconueniens modum loquendi sacræ Scripturæ discrepare hic ab Aristot. quia in plerisque sacra Scriptura propria significata dictionum non obseruat: Aristot. aũt obseruat: & sic Scriptura ponit iustitiam pro quolibet de multis habitib. Aristot. aũt accipit pro vno habitu. Alio modo volunt quidam quod iustitia legalis sit obedientia totius legis; quia lex omnia bona iubet, & omnia mala vetat, vt patet per Aristot. 5. Ethicorum, cum dicitur, præcipit aũt lex omnem actũ virtutis, præcipit enim opera fortis facere, vt nõ derelinquere aciem, nec fugere, nec abiicere arma, & quæ temperati, vt puta non mœchari, nec conuitiari, & quæ mansueti, vt puta non percutere, nec contendere, similiter aũt & secũdum alias virtutes, & malitias has quidem iubens, has autem prohibens. cum ergo homo agit aliquod bonum, quod mandat lex, quia illud mandat lex, vocatur iustus legaliter, & hoc modo actus omnium virtutum possunt accidere in iustitia legali: si enim aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum ille est temperatus, si autem non fornicetur, quia lex prohibet, vocatur iustus legaliter. & hoc tenet aliquo modo Franciscus de Mayronis super tertium sententiarum.

Sed non propriè dicitur, quod iustitia legalis sit obedientia: primò, quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quam obedientia. Amplior quidem quia obedientia solum extenditur quantum ad ea quæ in lege scripta sunt, vel à rectore politiæ imperantur: iustitia autem legalis comprehendit omnem actum humanum, nullus est enim actus de quo est data lex, siue non sit data, quem ad bonum commune ordinare non possumus.

Iustitia legalis est amplior, & nobilior obedientia.

Item, quia iustitia legalis nobilior est quam obedientia: quia perfectior & altior ratio est diligere quam obedire, sed iustus legalis facit omnia ad bonum communitatis, non quia lex mandat illa, sed quia talia fieri vtile communitati & bonum est: ergo excellentior est.

Item si iustitia legalis esset obedientia, non esset finis legalis iustitiæ bonum cõe, sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, tñ intentio facientis esset per se obedire legi, per accidẽs aũt procurare bonum commune, licet lex omnia ad bonum commune ordinet, sed contrarium vult Arist. in 5. Ethic. scilicet, ꝙ sicut iustitia particularis est per se ad bonum particulare, ita iustitia legalis est per se ad bonum commune.

Item, quia iustitia legalis dicitur pretiosissima virtutum, & fulgens inter alias, sicut lucifer, & hesperus inter stellas, vt patet, in princip. 5. Ethicorum: Et hoc quia est de maximo bono, cum aliæ virtutes intendant quoddam bonum particulare, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de cõi bono: & non de obedientia: antecedens patet, quia lex posita est propter cõe bonum cum sit quędam mensura, vel regula directiua actuũ humanorũ in bonum cõe, vt est de se notum, & patet sæpe in 5. Ethicorum, nisi sit apostedias meros, i. lex posita sine ratione, quæ propriè non vocatur lex. finis aũt semper perfectior est his quæ sunt ad finem, vt patet 1. Ethic. in principio,

Finis perfectior est his quæ sunt ad finem.

A Item patet hoc clarissime, quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit persona publica. Et sicut alij se habent ad bona particularia tanquam ad bona propria & adæquata, ita princeps se debet habere ad bonum commune tanquam ad quoddam bonum proprium & adæquatum, sed princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus non est, ergo iustitia legalis non est obedientia. Accedendo autem in radice ad positionem Arist. dicendum est, ꝙ iustitia legalis est quędam virtus, quæ in essentia sua vna est & particularis, sicut quilibet alius habitus. sed dicitur virtus generalis, quia eius actus est ordinare actus omnium virtutũ in bonum commune: quęlibet enim virtus habet propriam materiam, & proprium bonum quod est finis, finis aũt temperantiæ est vt aliquis intra seipsum bene dispositus sit ad

Quid iustitia legalis iuxta Arist. opinionẽ.

B delectationes, & tristitias, finis fortitudinis est vt bene se habeat homo ad timores & audacias, & sic de qualibet alia virtute. finis autem iustitię particularis est bonũ particulare alterius, quia omnis iustitia bonum est alterius quam habentis: finis enim iustitiæ particularis commutatiuæ est bonum eius cum quo commutatur. finis distributiuæ iustitiæ est bonum eorum quibus aliquid distribuitur. finis aũt, vel bonum legalis iustitię est bonũ commune totius politię: ideo ordinat omnes virtutes ad bonum commune: nec habet aliquod bonum speciale, vel materiam specialem, sicut ceteræ virtutes: qui enim recte commutabat per iustitiam particularem, intẽdebat bonum illius, cum quo commutabat prout est quidam homo singularis. Iustitia legalis facit vt iste commutet cum illo homine singulari recte: non vt est quidam homo sin-

C gularis, sed vt est quædam pars communitatis politicæ, ideo primò intendit bonum commune, quam bonũ particulare, & ob hoc bene facit isti, quia bonum istius redundat in bonum commune, vt pars illius est. Iustitia autem secundum se dicit quandam ęqualitatem, vt patet 5. Ethicorum, ęqualitas autem non est ad se, sed ad alterum, ideo omnis iustitia ad alterum est, sed alterum accipitur dupliciter.

Vno modo alterum, id est, aliud singulariter consideratum, & sic iustitia particularis est ad alterum cum quo commutamus, vel cui aliquid distribuimus.

Alio modo dicitur ad alterum, id est, ad communitatem, & sic quælibet pars communitatis cũ bene se habet ad communitatem, dicitur bene se habere ad alterũ, &

D hoc modo iustitia legalis dicitur ad alterũ, quia per eam quilibet de cõmunitate ordinat omnes operationes suas ad bonum communitatis, & cũ omnes homines quibus communicamus aliquo modo partes communitatis sint, & bonum commune resultet ex bonis priuatorũ coniunctis, qñ cum aliquo iuste cõmunicamus, ideo iuste communicare debemus, vt bonum illius pars boni cõmunis est: hoc modo ordinamus actum iustitiæ particularis in bonum cõe per iustitiam legalem. Actus aũt aliarũ virtutum de se non sunt ad alterum, sed ad quoddam bonũ particulare nostrum, vt intra nos bene dispositi simus, sed quia nos ipsi partes sumus communitatis, tunc actus istarum virtutum ad bonum commune ordinabimus. si ideo fortes esse volumus, quia per hoc rem. publicã defendimus, vel si temperati vt per hoc non noceamus aliis cum inebriati fuerimus, quæ sunt partes politiæ, vel ne

E per incontinentiam alicuius vxorem de adulterio sollicitemus, quod ad iniuriam alicuius de cõmunitate redundat: & sic de qualibet alia virtute: & sicut se habet ista virtus inter morales ordinando alias ad bonum commune, quod est excellentius bonis particularibus ad quę ordinantur aliæ virtutes de se, & ideo laudabilior est, & melior aliis inquantum bonum commune melius est & diuinius bono particulari, vt ait Arist. 1. Ethic. in prin. ita charitas se habet inter virtutes Theologicas ꝙ ordinat actus oĩum virtutũ Theologicarũ siue Moraliũ ad Deũ, qui est obiectũ & bonũ summũ, & tantũ excedit proportionaliter ista charitas legalẽ iustitiã quantum Deus excedit bonũ cõe ciuitatum, sicut excedebat iustitia legalis iustitiã particularẽ, sicut bonũ cõe bonũ priuatum. charitas. n. cũ ex natura sua habeat Deũ pro obiecto, & fine, quia per eã diligimus Deũ ppter se, ordinat oẽs alias virtutes in

 Deum,

Deum, vt in finem. aliæ enim virtutes Theologicæ licet Deum pro obiecto habeant, non tamen habent eum necessario pro fine; ideo charitas ordinat actum spei quæ est de Deo vt de obiecto, in Deum tanquam in finem, & sic de actu fidei. virtutes aũt morales non habent Deum necessario pro obiecto, nec pro fine, sed obiecta sunt quędam actiones vel passiones. fines autem sunt quædã bona particularia in habentibus illas: sed per charitatem ordinantur in Deum, scilicet, vt simus temperati propter Deum, fortes, & iusti, & sic de ceteris, est autem ista iustitia legalis secũdum essentiam quidam habitus particularis, sed quantum ad virtutem vel potentiam suam est generalis, quia actus aliarum virtutum in bonum commune ordinat. ista autem est propria virtus principis, & in eo respicit bonum commune tanquam obiectum proprium: ita enim bonum cõmune est obiectum proprium principi, sicut bona particularia sunt bona propria subditis, vocatur autem ista virtus iustitia legalis? quia per eam concordamus legi ordinanti omnia in bonum commune: lex enim omnia bona opera præcipit: nam præcipit opera fortis facere, puta non derelinquere aciem, nec fugere, nec abiicere arma; & quæ temperati vt puta non mechari, nec contristari, & quæ mansueti, vt puta nõ percutere, nec contendere: similiter autem & secundũ alias virtutes, & malitias, hæc quidẽ iubens, hæc autem prohibens, vt ait Aristot. in 5. Ethic. licet enim istæ virtutes in isto textu Aristot. nominatæ habeant alios actus, qui sunt ad bonum habentis: tamen lex mãdat opera earum quæ sunt ad commune, & particularum politiæ principaliter: sic nos per iustitiam legalem omnia bona facimus, vt tendunt in bonum commune: de iustitia legali magnus sermo haberi debet, sed hæc aliqualiter eius nobis naturam inquirentibus insinuabunt, scilicet, quomodo ad ceteras virtutes se habeat. *Non negabis mercedem.*

Charitas ordinat actũ spei quæ est de Deo vt de obiecto.

Hic ponitur secundum de solutione mercedum: negate mercedem quomodocunque fiat malũ est, quia cõtra iustitiam distributiuã est: sed peius est negare mercedem indigentes, quia propriè indigẽtes vocantur, qui nihil aliud habent vnde viuant. *Indigentis vel pauperis.* Quia licet pauperes aliquid habeant, tamen illud paucum est, ideo mercede sua indigent. *Fratris tui.* id est, Iudæi secundum carnem, & aduenæ, id est, conuersi de Gentilitate ad ritum Iudaicum, & idem esset dicẽdum de Gentili qui faceret eis aliqua opera, vt patet de seruis Hiram Regis Tyriorum, qui Gentiles erant, & scindentes cedros & abietes pro templo Salomonis magnas mercedes reportabant, vt habetur 3. Regum 5. cap. sed quia rara communicatio erat Hebræis cum Gentilibus, non ponit de mercede Gentilium. *Qui tecum moratur & intra portas tuas est.* Loquitur ad totum populum, quia isti peregrini habitabant cum populo intra portas suas, id est, in ciuitatibus eius. *Sed eadem die reddes.* Quia communiter isti mercenarij non habent aliud vnde viuant, nisi mercedem quotidianam. *Et ex eo sustentat animam suam.* Id est, vitam suam, ideo qui tollit mercedem tollit vitam, vt habetur Ecclesiast. 34. panis esurientium vita eorum est, qui defraudat illum vir sanguinis est. *Ne clamet contra te ad Dominum.* Tria peccata clamant ad Deum, scilicet effusio sanguinis innocentis, vt patet Genes. 4. cap. sanguis fratris tui clamat ad me de terra. Secundum est vitium Sodomiticum. Genes. 18. cap. descendam, & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint. Tertium est defraudatio mercedis laborantis, vt habetur Iac. 5. cap. ecce merces operariorum vestrorum, qui messuerunt terras vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat ad me, & clamor eorum in aures Domini Sabaot introiuit. *Et reputetur tibi in peccatum.* Sicut nullo modo dare mercedem operario ad magnum peccatum reputatur, ita differre solutionem, quia in vtroque laborans damnificatur. *Non occidentur patres.* Hic ponitur tertium principale, scilicet de Iudæorum æqualitate, & tangit duo, Primò de contentiosis iudiciis. Secundò de quibusdam operibus piis, ibi. *Non auferes. Non occidentur patres.*

De solutione mercedum.

Tria peccata ad Deũ clamant.

De Iudæorũ æqualitate.

F *An possint occidi filij pro patribus, vel econuerso, & an ita, quod alterutri testimonium perhibeant, ex quo deberent ad mortem alterutri condemnari. Et quod mors tripliciter dicitur. Quæst. V.*

SEcundum litteram Chaldaicam est sensus, ꝙ non occidẽtur patres pro filiis. i. filiis perhibentib. testimoniũ contra ipsos, vel econtrario, i. ꝙ non cogantur patres testificari in causa criminaliter intenta contra filios, pro qua probata mori deberent, quia contra naturalem pietatem est quod patres cogantur aliquid dicere pro quo filij occidãtur, & ecõtrario. Itẽ quia daretur maxima occasio periurij naturali affectione ad veritatis subuersionẽ inclinante. Vel põt intelligi de morte ẜm causam, ita ꝙ pro his quæ fecit pater nõ occidantur filij & econtrario. Et si arguitur quod aliqñ Deus occidit patres pro filiis, vel potius filios pro patrib. quia visitat peccata patrũ
G vsque in tertiam & quartam generationẽ, vt hr̃ Exod. 34. & sup. 5. c. Rñdetur, quòd ista lex imponitur iudicib. ita quod ipsi nunquam mandent occidi patres pro filiis vel econtrario: Deus aũt legem sibi nõ imponit. ideo occidet qualiter voluerit. Pro quo sciẽdum, ꝙ mors triplex est, s. corporalis, spiritualis, & æterna: iudices. n. nõ possunt occidere morte spirituali. i. morte culpæ, vel morte æterna, id est, gehennæ, s. faciendo aliquẽ carere gratia, vel eum trudendo in gehennam, siue hoc iuste vellent siue iniuste, & vtraque mors istarum est mors animæ de qua Mat. 10. c. nolite timere eos, qui occidunt corpus: animam aũt occidere nõ possunt. Tertia mors quæ est corporalis dari potest à Iudicibus, & ideo circa istam regulat eos hæc lex ne patres pro filiis occidant, quia homines solũ iudi-
H cant quæ extra sunt vt habetur 1. Reg. 16. c. ideo qui culpabilis inuenitur mori debet: nullus aũt alius quantumcunque ei amore, societate, consanguinitate, vel affinitate coniunctus pro eo mori debet iudicio humano. Deus aũt quamlibet mortẽ istarum irrogare potest. Sed mortem æternam. i. gehennæ nunquam irrogat vni pro peccatis alterius: sed quicunque eam incurrit, propriis demeritis eam incurrit, & de hoc congrue intelligi potest illud Ezech. 18. c. anima, quæ peccauerit ipsa morietur: sic est ẽt de morte spirituali quæ est perditio gratiæ, vel appositio, siue induratio mortem spiritualẽ quæ perditio gratię est, solus peccator causat, Deo nihil agente, quia cũ gratia non cogat, nec necessitet liberum arbitrium, quilibet potest gratiam, acceptam perdere cõtra eam per passionem agendo & hoc solum est deficere, in quo Deus non
I habet aliquam causalitatem. vocatur ẽt mors spiritualis non appositio gratiæ, sicut vita spiritualis appositio gratiæ, & hanc mortem & vitam solus Deus operatur, cũ ad eum solum pertineat gratiam apponere vel non apponere, & tunc propriè spiritualiter Deus occidit, qñ in maxima necessitate gratiam nõ apponit vt in fine vitæ. & ista mors nulli infligitur propter peccata parẽtũ: nunquã. n. legitur nec est possibile manente Dei iustissima ordinatione, quod ex eo quod pater malus fuit, quod Deus non apponat gratiam filiis, quia cum mors spiritualis sit immediata dispositio ad mortẽ gehẽnæ, si mors spiritualis propter patres infligeretur filiis etiam mors æterna, quia ista habent necessariam connexionem, sed nunquã mors æterna infligitur vni propter alterum, ergo &c. infligitur aũt ista mors spiritualis ex magnis demeritis propriis,
K quia sicut aliqñ propter peccata meremur tẽporales punitiones, & propter maiora peccata maiores temporales punitiones, intantũ poterunt crescere peccata, vel toties iterata erunt quod nulla temporalis pęna secundũ diuinum iudicium eis condigna est, ideo punitio fit in nõ apponendo gratiam tẽpore mortis, quæ est maxima pęnarum necessario inducens pęnã æternã: sed beatæ animæ quas Deus ex mera gratia ante sęcula elegit, licet septies in die cadere permittantur, & quantum de se est cadere possunt in omne malum, sed præseruantur à Deo ne in talia cadant, per quę mereãtur eis gratiã non apponi. De morte aũt corporali dr̃ ꝙ aliqñ Deus occidit aliquẽ ꝑ peccata sua, aliqñ aũt pro peccatis parentũ. Et nõ est aliquod incõueniẽs, quia quilibet quantũcunque iustus debitor mortis est Deo ꝑ peccatũ originale, qđ obligat ad mortẽ ęternã, nisi ꝑ Spiritũ sanctũ in baptismo, vel aliàs

Deus propriè spiritualiter occidit.

deleatur, & obligat ad mortem temporalem necessario, vt ait Apostolus ad hebræ. 9.c. statutum est hominib. semel mori, ideo licet aliquis sit qui nullum peccatum fecerit, tamen occidet eum Deus per legem suam inducens necessitatem moriendi, φ ergo mirum si peccantibus parentib. Deus immediate filios mori faciat; quos alio ipse et non peccantib. parentib. esset morte puniturus, maxime quia tunc mori multum proficit filijs, quia si boni sũt ad beatitudinis augmentum valet. Et siue boni siue mali sint, ad detestationem criminis, & correptionem proficit aliorum. Item quia Deus alia occultissima cognoscit, propter quæ tunc mori illos bonum est, ideo in similib. mirabilib. quæ nobis dura videtur, regula Boetij in 4. de cõso. prosa. 5. tenẽda est. s. licet cãm tantæ dispositionis ignores, quia tñ a bono rectore cuncta facta sunt, recte facta esse non dubites. hominib. aũt iudicib. nũquam talia facere licet, quia nullus eis ad mortem obnoxius est, & quia cordium secreta rimari non valent, ideo semper errant, Deus aũt istas mortes patrum pro filijs vel magis econtrario. s. filiorum pro patrib. sæpe exercuit; vel per creaturas irrationabiles sicut per aquas diluuij, armabit.n. creaturã ad vltionem inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarũ contra insensatos. vt patet Sapiẽ. 5.c. Sed in illis aquis multi paruuli perierunt, qui nondum actualiter peccauerant committendo vel omittendo, sed solis parentum iniquitatib. mortuũ sunt: aliqñ moriuntur isti paruuli pro peccatis patrũ occidentib. eos angelis malis, sicut in morte primogenitorũ totius Aegypti, inter quos multi paruuli adhuc rõnis vsu carẽtes mortui sunt, vt patet psal. 77. misit in eos iram indignationis suæ immissiones per angelos malos. Aliquando per angelos bonos sicut in destructione Sodomorum multi paruuli nondum peccantes ab illis sanctis angelis, qui venerunt ad Abraham & Loth, mortui sunt vt patet Gen. 18. & 19. c. aliqñ moriebantur pro peccato patrum filij per homines ministros Dei ad hoc exercendum, vt paruuli in terra Chanaan qui nondum peccauerant, occisi sunt per iudeos vt patet Num. 33. & supra 7. c. sic etiam pueri Madianitarum, vt patet Num. 31. c. & pueri in regno regis Arad vt patet Num. 21. c.

Nonnullorũ opinio de occisione filiorũ pro patrũ peccatis.

Aliqui tamen dicunt aliquando licere quod homines occidant filios pro patrũ peccatis. & distinguunt de morte, quia aut cõsideratur vt est pęna, aut vt est quædam medela. mors enim vt pœna mala est tam in se quam in causa, in se quia est priuatio maximi boni, ideo valde mala est, quia esse maximum bonum est.

Item quãtum ad causam, quia mors infligitur pro peccato, & ideo sicut peccatum patris non transit ad filium, nec secundum actum, maculam, vel reatum, ita nec mors filio infligi debet. Si autem cõsideretur mors vt quædam medici infligi potest pro peccato patris filio, medicinę.n. licet amaræ sint, tamen quia curatiuæ sunt accipiuntur, & amaritudo quæ ibi sumitur per accidens sumitur, vt inducatur delectatio, quæ per se intenditur, sic mors inflicta filio pro patre medicina quædam est. ideo licet aliqua tristitia ibi sit, tamen maius est bonum quod inducitur per eã. Et vocatur ista mors medicina respectu duorum, s. respectu eius qui moritur, & respectu totius ciuitatis, propter seipsũ quidẽ quia ille qui moritur, si patienter toleret, quod in eo actus iustitiæ exerceatur, cũ nihil horũ mereatur, valde meretur ad vitam æternã, sed ista medicina est per añs., quia nõ occideret aliquis homo alium, vt transiret ad maiorem gradum vitæ ęternæ. Est autem ista medicina per se ad salutem ciuitatis, vt membra alia ciuitatis sanentur: est enim ciuitas quoddam corpus per aggregationem compactum ex pluribus ciuibus positis sub eisdem legibus. Et sicut in corpore humano permittimus vnum mẽbrum scindi ne cętera corrumpantur, vel vt meliorentur: ita in corpore politico vnum membrum scindi permittetur per mortẽ, vt alia emendentur, & sicut aliqua bona homo perdi permitteret, vt alia bona vel possessiones suę meliores & securiores sint, ita in ciuitate cõgregata ex plurib. domibus vna perdi permittetur, vt cęteræ saluæ sint, nec respicietur vtilitas illius domus vel dñi sui, sed vtilitas publica, & ideo licet in morte vnius hois pęna & grauatio magna sit ipsi, sed in respectu tanti boni φ cõsequitur ciuitas, non est malũ, vt. s. ad detesta-

An liceat occidere innocentem vt euitetur magnum dãnum, aut destructio ciuitatis.

A tionẽ criminis magni pater noxius, & filij innocentes moriantur, vt cęteri tanta seueritate perterriti a similibus arceantur. Et quia in ista morte sunt duo. s. pęna & medela. Pęna quę propter culpam debetur refertur ad patrem, vt nõn solum puniatur pater in se, sed etiã in filijs, quos tenere diligit, ideo cõiter solum patiuntur illi, quos pater patientes videre potest, scilicet, vsque ad tertiam & quartam generationem, alij autem non. Medicina autem vel bonum, quod inde sequitur, ad morientem & ad totam ciuitatem refertur, inquantum iste moriendo maiorem gradum gloriæ acquirit, & tota ciuitas in tanta seueritate corrigitur. Et secundum istum modum exponitur text. *Non interficientur patres.* Idest non occidentur filij pro patribus, vel econtrario inquantum intelligeretur quod filij obligarentur ex peccato patrum, sed inquantum mors eorum est curatiua morbi ciuitatis.

B Sed ista expositio opinionis multum extorta est, quia ex quacunque harum causarum aliquis occidatur, siue propter penam patris siue medelam ciuitatis, semper iniuria isti fit, cum hoc non mereatur.

Item, quia iste qui sic occiditur propter ambas causas supradictas simul occiditur, ideo non potest exponere textum negatiuè in aliqua illarum, quia mandat non occidi, illæ autem ambæ simul sunt causæ ad occidendum.

Item, quia occidere Innocentem contra ius naturale est, scilicet contra pręcepta decalogi, ergo propter nullum bonum inde sequens fieri posset.

Et si arguas, φ Deus hoc agit puniens peccata patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem.

Respondetur, quod aliud est de Deo, quia quilibet quãtumcunque sit innocens est debitor mortis Deo propter

C peccatum originale, quia vt habetur Exod. 34. cap. nullus apud te per se innocens est, idest nullus est qui nõ sit obligatus tibi. sic quod licet filius non sit obligatus Deo ad mortem propter peccatum patris, est tamen obligatus ad mortẽ ex alia causa vel peccato, ideo licite secundum ordinatam potestatem eum occidit quomodocunque vult. Non est sic de iudice, qui est persona, & minister reipublicę puniens offensas factas Reipublicæ. Cum ergo filius mali patris non offenderit rem publicam in aliquo, non est ei obligatus ad mortem, nec licite eum iudex occidit. Sed potest argui quod iudex licite occidat filios pro patribus, quia peccante Achor filij, & vxor, & vniuersa quę ad eum pertinebant, combusta sunt, vt habetur Iosue. 7. sed non habetur alicubi expressè quod mandato Dei hoc egerint. ergo videtur quod iudex ex officio suo occidit filios innocentes pro peccato parentum.

Arguit quod iudex licite filios pro patrib. occidat.

D Item, quia omnes tribus pugnauerunt contra tribum Beniamin, & deleuerũt vniuersa in ore gladij, siue viros, vel vxores, siue paruulos qui nihil peccauerant, & tamen non reperitur φ fuisset de mãdato Dei de quo Iud. 20. c.

Itẽ omnes tribus fecerũt pugnã contra Iabes galaad & occiderũt viros, mulieres, & paruulos exceptis puellis virginibus: sed hic nihil peccauerãt paruuli, & non legitur Deus tale mãdasse, tñ hęc oia in sacra scriptura approbata fuerunt. Itẽ quia in legib. humanis mandantur filij cũ patrib. occidi in certis criminib. pro pctõ patrũ. vt in crimine lęsę maiestatis cõtra princ'pẽ, ergo aliqñ iuste mors infligitur filijs innocẽtib. pro patribus nocẽtibus. Sed ad ista faciliter rñdetur sic ad primũ, φ licet Iosue non legatur expressum mandatũ habuisse ad occidendũ Achor cũ tota domo sua, tñ verisimile est, φ Deus ei mãdauerit, q a Deus ei frequẽter loquebatur, ideo verisimile est φ tantã

E seueritatẽ non exercuisset nisi a dño audiuisset mandatũ. Itẽ quia Deus dixit, φ nõ stare posset Israel contra hostes suos, donec deleret, φ fecerat, sed cõbusta tota familia & substãtia Achor & ipso lapidato auersus est furor Dei ab Israel, & destruxerunt hostes iubẽte Deo, ergo vr. φ Deus illud mãdasset, alias nõ fuisset ita placatus, de quo Iosue. 7. & 8. c. Itẽ quia Deus mãdauit deleri illũ qui peccauerat: sed non dicit deleri aliquis, qñ manẽt filij eius vel aliqua pertinentia ad eum, vt patet Eccl. 30. c. mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus, reliquit n. filium similem sibi. Sic etiã ad sm de occisione paruulorum Beniamin, quia licet non ponatur per verba ita expressa, tamen aliqualiter infertur ex verbis tex. quia cũ consuluissent om-

nes tribus verum pugnarent vltra contra Beniamin, Deus respondit cras tradam eos in manus tuas, ista responsio est intelligenda secundum consuetudinem belli. bellatores enim capientes hostes omnia vastant, sic videtur quod permisit eis Deus, quia promisit se traditurum simpliciter Beniamin in manus illorum.

Idem videtur dicendum de habitatoribus Iabes galaad: quod eos mandato Dei occiderint, licet non sit scriptum, quia multa facta fuerunt quæ scripta non sunt.

Ad quartum de eo quod dicitur de legibus humanis non valet consequentia, quia multa principes statuunt, quæ simpliciter iniusta sunt, quia voluntas principis quæ pro lege accipitur vt patet instituta de iure naturali, et ciuili. §. principũ quoque placita, valde variabilis est, quia voluntas humana est valde malus canõ, vt patet 3. Polit. maxime quia sm leges humanas error principis facit ius.

Item, quia multa mala in legibus humanis permittuntur, quæ secundum Diuinam legem valde puniuntur, vt meretrices, & cõcubinatus inter personas solutas. Et ideo si occidere patres pro filijs secundum leges humanas licet, tamen secundum diuinam legem nunquam licet. sed ista fiunt propter miseram conditionem status humani, quia aliter conseruari non potest nisi ista fiant, & sic ponit Augustinus de ciuitat. Dei libro 19. de multis pœnis, & malis quę fiunt in politia humana ad conseruandum statum politicum, vt torquere innocentes propter alicuius criminis pręsumptionem, vt aliquando contingat, ꝙ aliquis duros timens cruciatus mala, quæ nõ egit, se egisse fateatur, vt leui mortis compendio diuturnos cruciatus effugiat, & plurima alia ponit ibi, de quibus humana miseria plangenda est.

An Domini locorum permittentes fieri in ciuitatibus suis ea quæ contra legem Dei sint, & aliquo modo fallis conniuentes peccent mortaliter.

Quæst. VI.

SI tamen quæras nũquid iudices vel Domini locorum permittentes in legibus ea quæ cõtra legem Dei sunt peccent mortaliter, vel si illa non puniant.

Aliquis forte dicet, quod cum domini & rectores ciuitatum debeant intendere bonum politiarum suarum, & hoc a Deo sit eis mandatum, quod si aliqua lex sit vtilis politię ẽt si sit contra legẽ Dei euangelicam, ꝙ seruare eã debet. sed hoc falsum est, quia leges humanę sunt variabiles. & lex Diuina inuariabilis, ideo per eã dirigi debẽt.

Sed ad hoc dantur aliquę regulę, prima ꝙ pro nulla vtilitate temporali quantacunque adueniat politiæ toti, siue personis singularibus, vnquã debet statui aliqua lex iniqua, quæ ciuitatis cõditionem faciat meliorem, vel ab alijs statuta seruari non debet, ideo lex vel consuetudo secundum quam permittitur, quòd arca cõmunitatis accõmodet sub vsuris iniqua est, & peccant qui talẽ statuunt, vel obseruant, sed magis, qui statuunt. sicut magis peccat hæresiarcha, quam ille, qui hæresim conditam ab alio sequitur, & patet ista regula, quia si pro vtilitate communitatis liceret quæcunque contra Dei legem agere, liceret etiam per latrocinia, & iniusta bella spoliando extraneos communitatem ditare.

Secunda regula quòd lex illa quæ permittit aliquid contra legem euangelicam, quòd si non permitteretur, redundaret in destructionem politiæ, & maiora mala, non est iniqua, nec principes obseruantes, vel non punientes non peccant, vt leges quæ permittunt vel non prohibent meretrices, æquitas istarum legum habetur per conformitatem ad legem Diuinã. Et non oportet, quòd ista conformitas semper sit in eo quod lex mãdat, sed in eo quod per illud mandatum inducere intendit. lex enim quæ fornicationem simplicem non prohibet, licet in eo, ꝙ mandat, repugnet legi Diuinæ, tamen intendit per hoc abstrahere homines a peccando, cum cognoscat certissimè ꝙ si meretrices tollantur, tota ciuitas libidinibus conturbabitur, & infinita adulteria, continua bella inter virum, & vxorem, iniustus zelus, & retractio a cõtrahendo propter timorẽ incertæ prolis. Positis ergo meretricib. magis Deo seruitur quã semotis, stante miseria cõi conditionis huma-

F næ, ideo si aliqua lex vetaret omnes meretrices a loco, in qua esset, quia maioris mali fomenta prębeiet.

Et si dicas debuit ergo lex Diuina meretrices consentire, vt maiora mala vitarentur.

Respondetur, quòd lex Dei, quæ immaculata, & sancta est nullum malum debet consentire, sed bene placet ei quòd lex humana cõsentiat, & sic est rectissimus ordo, quia si lex Diuina fornicationem simplicem permisisset, omnes in illam effrenarentur in tantum, quod conditio humana bestialior redderetur, & debilior per frequentes coitus, sed nunc lege Diuina prohibente, qui spiritum Dei in se habent propter Deum fugiunt eam, aliqui autem timore gehennæ, alij autem, qui a forti passione vincuntur videntes omne genus concubitus pręter simplicem a lege esse prohibitum, hanc tanquam securiorem amplectuntur. *Non peruertes iudicium aduenæ.* Specialiter monet seruandam æquitatem in iudicijs aduenarum, idest eorum, qui conuersi sunt de gentilitate, quia non habebant aliquos adiutores, & iudices, frequenter tales in iudicio deprimebant: sic de causa pupilli qui patrem non habet defensorem, & de vidua quæ virũ non habet: ideo culpantur iudices, qui causas viduarum, & pupillorum non suscipiebant. vt patet Esa. 1. c. tamen non tantum pauperi vel viduę, seu pupillo miserẽdum est, vt propter eos contra aduersarios iniusta feratur sentẽtia, vt patet Exo. 23. cap. pauperis non misereberis in iudicio. *Nec auferes pignoris loco vestimentum viduæ.* Hoc est speciale in viduis, quia supradictum fuerat, quod si acciperetur pro pignore vestimentũ, quod redderetur ante occasum solis. hic autem mandatur nullo modo assumi vestimentum viduæ pro pignore. ratio diuersitatis quia hic dicitur de vestimento, quo vidua de die tegitur, ideo non est sibi auferendum, nec etiam per noctẽ, quia in eo dormit propter paupertatem, vt patet Exo. 22. cap. *Memento quod seruieris.* Idest si forte graue tibi videtur illud mandatum, memento quod ego mando illud qui eduxi te de Aegyptio, ideo pro tanto beneficio accepto scies te esse satis obligatũ ad obediendum, vel aliter. *Memento quod seruieris.* Idest memento quãtas miserias passus fueris in seruitute Aegypti, & quod ibi desiderabas ꝙ aliquis misereretur tui. sic tu miserearis viduæ. sed prima magis conuenit sequenti litteræ scilicet. *Ideo præcipio tibi vt facias hanc rem.* Scilicet, quia de Aegypto te duxi. *Cum messueris.* Hic ordinatur homo ad pietatẽ in largiendo pauperibus. Et de his dictum fuit Leu. 19. c. ꝙ non erat ager tõdendus, vsq; ad solũ, nec spicę remanentes colligendæ erant. & ista erant quasi media inter cõnsilia, & mandata. Item de quantitate relictorũ, Scilicet vinarum vel segetum, siue oliuarum, sola consuetudo requirenda erat, si. n. aliquis obliuisceretur multos manipulos vel magnos, non prohibetur per hanc legẽ reuerti pro illis, sed quãdo sunt aliqua pauca. *Sed aduenam, pupillum, & viduam patieris auferre.* supra qñ agebatur de eleemosynis fiebat mentio de leuita qui nũquã relinquendus erat, vt patet sup. 12. & 14. c. hic aũt non fit mentio de eo, & est rõ, quia in alijs locis dicebatur de mutatione leuitarum rpe sacrificiorum in Hierusalẽ, ad quem locum ascendebant leuitæ tẽpore solennitatũ triũ, & de decima quæ seruabatur in tertio anno pro pauperibus & leuitis, & poterant leuitæ illo tempore venire de vrbibus suis ad

K recipiendum eam, sed hic dicitur de collectione diuturna messium, vuarum, & olearum, quæ durabant magno tempore anni. leuitæ autem non poterant congrue morari tanto tempore extra vrbes suas pro parua vtilitate.

Seruanda est æquitas in iudicijs aduenarum.

speciale in viduis.

G

H

I

CAP. XXV.

SI fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustum esse perspexerint illi iustitiæ palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis.

SI fuerit. Supra dictum fuit de directione rationalis circa varias communicationes, hic agitur de directione eiusdem circa pęnarum distributiones.

Et tanguntur duo.

Primum de pęnis ciuium.

Secundo de pęnis hostium ibi. *Memento, quæ fecit tibi.*

Primam

Prima in duas. Primo punit iniust tiam factam.
Secundo ponit de non faciendo regulam ibi.
Non habebis in sacculo. Iterum in prima de pœna virorum.
Secundo de pœnis mulierum ibi. *Si habuerit inter se iurgium.* Iterum primo agit de causa litigii. Secundo de causa matrimonij ibi. *Quando habitauerint. Si fuerit causa.*

An de causis ciuilibus hic agatur, vel criminalibus. Et qua sit causa maxima criminalis de qua hic agitur. Quæst. I.

HIc agitur de causis ciuilibus quæ in ciuitatibus propter varias communicationes ciuium fiunt, ex quibus exoriri solent contentiones, quia homines vt communiter habent desideria inordinata, & magis volunt aliena rapere quam de suis dare: ad sedendas has contentiones quotidianas ponuntur iudices, qui definiant, ne per ista pax ciuitatis destruatur. *Si fuerit causa inter aliquos*. Licet littera ista de qua hic in principio agitur, intelligatur de causa ciuili: istud tamen cap. de vtroque iudicio agit tam de iudicio causæ criminalis, quam ciuilis, & non potest tota littera intelligi de causa ciuili, nec tota de causa criminali, patet quia si dicatur, quod intelligatur tota de causa ciuili, obstat quod infra dicitur quòd verberabitur reus, in causa tamen ciuili ciuiliter intentata nunquam aliquis verberatur, nec etiam potest intelligi totaliter ista littera de causa criminali pure criminali, siue criminaliter intenta, quia littera facit differentiã hic de genere tantum implicite cum dicit. *Quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt quem impium condemnabunt impietatis.* Sin autẽ eum qui peccauerit viderũt dignum plagis, &c. in quo manifeste innuitur quod in prima causa condẽnabatur aliquis impietatis suæ, & non erat dignus plagis, ergo prima non erat criminalis, & dabitur hic regula generalis quantum ad omnes causas ciuiles, non tamẽ erat regula generalis quantum ad omnes causas criminales. & de causis ciuilibus patet, quia cum alicuius discussa causa reperiebatur iustam fouere litem, dabatur ei victoria, ei autem qui succubuisset imponebatur pœna & non taxatur. in quo innuitur, quòd deberet fieri in qualibet causa ciuili, sicut in ea iustum videretur, siue ex lege, siue ex cõsuetudine. leges autem de causis ciuilibus aliquæ positæ sunt Exo. 21. & 22. cap. & aliquæ ponuntur in libro Numerorum, & cum tales reperientur per illas iudicandum est, si autem non reperiebantur leges super hoc sequebantur consuetudines suas, & statuta principum terræ. de causis autẽ criminalibus non datur hic regula generalis, quia maxima causa criminalis de qua hic agitur est in qua aliquis posset flagellari sustinens, vsque quadragenas percussuras, & hoc erat in leuibus criminibus cum quis non merebatur mortem, & tamen non poterat soluendo pecuniam rationabiliter absolui, quia tunc infligebãt istæ percussiones in alijs autem maioribus criminibus quæ morte plectenda erant data erat regula supra in multis locis diuisim de multis, ideo non fuit hic data.

Distinctio de punitione criminum qualiter puniri debent singula de lege Diuina. Et primum idolatria qualiter puniri deberet. Quæst. II.

COnsiderandum est autem pro hoc, quòd si aliquis faciebat aliquid propter quod merebatur mori, aut illud erat idolatria quod erat maximum peccatorum, aut erat aliquod alterum. si autem esset idolatria dicendum, ꝙ istud peccatum primo quo post datã legem cõmissum fuit ferro vindicante punitum est, nã Moyses acceptis secum leuitis introeũtibus eis a porta castrorũ, vsque ad portã viginti tria millia hominũ ab eis percussa ceciderũt, vt patet Exo. 32. c. lex tñ vindicandi istud crimen postea nõ sic data fuit, nã ille qui cõmittebat istud crimen, aut erat persona priuata, aut erat aliqua cõitas vel plures de cõitate. si erat vnus, tunc aut sollicitauerat alterum, vt irẽt ad colendũ Deos alienos, & tũc lapidandus erat quicunq; ille esset, vt patet sup. 13. cap. aut actualiter aliqñ coluerat Deos alienos, & tunc etiã debebat lapidari vt patet supra

A c. 17. si autem colens idola esset cõitas, s. ꝙ aliquis totus locus in terra Israel coleret idola, vel plures, & principaliores colerent: si hoc notũ esset, & alij nõ corrigerent, vel saltẽ non notificarent exponẽtes toti Israeli, oẽs incidebant in capitalẽ sñiam, s. ꝙ tota ciuitas destrueretur, ita ꝙ ipsi viri, & iumenta oĩa perirent gladio, atq; quicquid viuẽs esset. deinde muri & domus prosternerẽtur, atque omnia cõburerentur, vt esset tumulus æternus. de hoc. sup. 13. c. Si aũt erat aliud peccatũ ꝙ non pertineret ad Dei cultũ per se, sed pertineret quõcunq; saltẽ indirecte, vt pote in obseruatione sabbati, quæ erat nõ directe ad Dei cultũ affirmãdo aliquid de ipso vel negãdo, ꝙ ad hæresim pertinet, sed ꝙ esset ad quandã reuerentiã Dei, vtpote quæ erat in vacatione quadã facta propter Deũ, & ista erat in sabbati obseruatione, & tũc si aliquis delinqueret in hoc mori debebat vt patet Exo. 31. c. genus autẽ mortis erat ꝙ la- *De Sabbato violato.*
B pidaretur, vt patet Nu. 15. c. de quodã hoĩe qui in sabbato inuentus fuit colligere ligna. alia sunt peccata quæ erãt solũ contra Deũ, vt non circuncidi in tpe debito, vt patet Gen. 17. c. & in hoc nõ erat iniuria alicui alteri homini, si tñ aliquis peccaret mori debebat, cũ dicitur peribit anima illa de pópulo suo, vt habetur in eo. c. sed in hoc vtrũ iudex pro tali omissione infligeret pœnã mortis, vel Deus suo iudicio occulto, ibidẽ dictum fuit: eodẽ modo cũ aliquis cõficeret thimiama, vt delectaretur odore illius, vel si conficeret vnguentum, vt illo perungeret carnem suã, prædicebat ei Deus quod periret de populo suo, vt patet Exo. 31. c. eodẽ modo cum aliquis offerre vellet, aut offerret aliquod genus sacrificij extra atrium tabernaculi; nã tunc prædicebatur ei, quod periret de populo suo vt patet Leuit. 17. c. Si autem aliquis peccaret in aliquibus re- *De peccato offensionis proximi.*
C bus quæ erant contra proximum, aut ille proximus erat aliquis superior, vt pater, & mater, aut non. si erat maior sic est pater & mater, & cum aliquis peccaret in hos, vipote maledicẽdo eis, morte moriebatur vt patet Exo. 21. cap. s. qui maledixerit patri, aut matri morte moriatur. loquor autem hic de offensa quæ fit patri, aut matri, vt pertineret ad mandatum de honorando parentes, quia sunt quædam aliæ offensæ, quæ fiunt parentibus, & pertinent ad alia præcepta: reducitur autem, & ad hoc præceptum obedientia debita maioribus, qui tanquã patres reputantur, s. principes, & iudices, qui autem istis non obedirent morerentur, vt patet sup. 17. cap. scilicet qui non obedierit mandato sacerdotis, & decreto iudicis morte moriatur.

Si autem aliquis peccaret in vitio carnis, aut erat commertio solutorum voluntaria; & tunc nulla pœna erat, si erat inuoluntaria, vir qui inuitam acciperet virginem, & *De punitione peccati carnis quomodo fiat.*
D coiret cum ea, dabat patri puellæ. 50. siclos, & accipiebat eam in vxorem, & non poterat eam relinquere, aut repudiare vllo tempore vitæ suæ, vt patet sup. 22. cap. si autem illa esset non soluta, sed aliquo vinculo alicui homini esset vnita, quærendum est an istud vinculum esset vinculum consanguinitatis, quod haberent inter se vir & fœmina coeuntes, aut erat vinculum matrimoniale, vel obligationis ad matrimonium.

De primo modo si quis cognosceret matrem suam aut filiam, aut sororem, auiam, aut auunculam, materteram, & sic de cæteris consanguineis, vel affinibus, quia pro coitu inter istos infligebatur pœna mortis, vt patet Leuitic. 18. & vigesimo capitulo, & non solum si esset inter eos opus hoc nepharium perpetratum, sed etiam aliquid minus, quod pertineat ad præludium huius actus, de quo magis declaratum fuit Leuitic. vigesimo capitulo. Si autem
E inter fœminam, quæ sic cognoscitur sit ad alterum matrimoniale vinculum, aut aliquid loco talis vinculi, distinguendum, quod aut erant contra sponsalia de præsenti inter aliquam fœminam, et virum, et tunc si fœmina cognoscatur ab alio viro in ciuitate vel loco existens vterque mori debebat, vir quia corrupit, et puella quia non clamauit, aut fuit extra locum in agro cognita puella, & tunc præsumit ius eam clamasse, et non fuisse exauditam, et tunc solus vir occiditur, de his patet sup. 22. capit. Aut erat magis ligata quam per sponsalia de præsenti, vtpote, quia erat viro matrimonialiter tradita, et ab eo carnaliter cognita, quia tunc si aliquis eam cognosceret, moriebantur ambo, distinguendo tamen sicut in prio-

ribus distinguebatur, & ista mors quæ erat sic peccantibus, erat quòd lapidari deberent vt patet Leui. 20. & supra 22.cap. & non solum erat hoc quando puella post desponsationem vel traditionem in matrimonium cognoscebatur altero viro coeunte cum ea, sed etiam quia si fuisset cognita antequam desponsata, & tamen desponsari se consentiret, non exprimens, quòd virgo non esset. Nam tunc accusare poterat vir puellam cum ad eam primo accederet, quòd eam non reperisset virginem, vt patet supra 22.cap. aut non erat puella habens vinculum matrimoniale per aliqua verba contractum, nec finito matrimonio, aut non finito, sed erat obligata, vt traderetur in sponsam alicui viro, & tunc si ab altero cognosceretur, moriebatur vir cognoscens & puella sic cognita. sicut si moreretur aliquis vir non habens liberos de vxore sua, & maneret aliquis frater eius nondum vxoratus, accipere debebat vxorem fratris sui nondum ab alio acceptam. Et si antequam frater mortui diceret illi mulieri, quòd nolebat eam in vxorem, ipsa cognoscebatur ab altero, vt patet in isto cap. & Ruth.4.cap. mori debebat tanquam si maritata aut desponsata foret, vt patet de Thamar quam ideo Iudas iudicauit ad mortem, quia filio suo Sela in vxorẽ tradenda erat, cum veniret Sela ad ætatem adultam, etiã si tunc non esset ei aut desponsata, aut maritata, sed antequam ei traderetur reperta est concepisse, de quibus Ge. 38.cap. de fornicatione autem, quæ erat inter pure solutos, dictum fuerat, quòd non imponebatur pęna mortis pro illa, fallit tamen in vno casu. s. quando filia sacerdotis magni quæ nondum erat maritata aut desponsata, fornicabatur in domo patris, quia tunc ipsa comburebatur, vt patet Leuit.21.cap. corruptor autem eius vel coiens cũ illa, licet non exprimatur ibi, quod mori deberet, satis tamen rationabile est quòd mors aliqua ei inferretur, vt lapidatio vel suspensio. Iste suprapositus coitus secundum naturam factus. Alius autem est contra naturam. Et iste est duplex aut masculorum cum masculis, quòd fœdissimum est, & vocatur sodomiticus, & in isto taliter operans lapidari debebat, vt patet supra. Leui.20. & 18.cap. Aliud vitium est quòd fit cum brutis, vt quòd viri coeant cum brutis, vel fœminę cum brutis, & tunc oportet dari crudelem mortem scilicet quod lapidetur, vt patet Leui. 20. Alia autem erant vitia carnis, vt mollities quæ fit in solo agente, qua proprijssime quispiam in corpus suum peccat: & aliud genus cum quis cum fœmina coiens semen effundit in terram, quodlibet autem horum grauissimum est, & morte dignum atrocissima, sed quia hæc ita secretissima sunt, quòd vix vnquam testes habere possint, immo nunquam testes habeant, non fuit posita aliqua lex super hoc, quia valde esset superuacuum ius ponere, vbi nunquam potest haberi probatio iuris secundũ quã fiat executio, Deus tamen ista sibi tanquam grauia, & quæ hominibus incognita erant, punienda seruauit, vt patet de Her & Onam duobus fratribus filijs Iudæ atque successiue maritis Thamar, qui semen fundebant in terram, ideo Deus morte atrocissima occidit eos, vt patet Gen. 38. cap. Est etiam & alius casus ad huiusmodi pertinens vitium, vt cum quis semen in aliquo vase effunderet, & offerret idolo Moloch, vt Deum illum immunditiæ sibi per huiusmodi obscœnitatis extrema placaret ad habendum quicquam in amore venereo, de hoc erat grauis pęna si quis talia faceret scilicet quod ipse qui fecisset lapidaretur a toto populo, & si populus aut cognatio hoc sciens hominem illum non occideret, totaliter cum ipso mali perpetratore periret, vt patet Leuit. 20.cap. & hoc per inflictam a domino cladem, tenet autẽ iste casus secundũ vnã expositionẽ accipiẽdo semẽ ꝓ humano semine.

De punitione vitiorũ carnis contra naturam.

Alij autem duo casus sunt qui aliquo modo ad hoc pertinent, & aliquo modo ad pręceptum primum de cultu Dei: est autem vnus si quis obseruaret auguria, aut diuersos modos incantationis, aut cuiuscunque maleficæ artis, cuius multæ species ponuntur supra 18.cap. & in his peccans mori debebat, vt patet Exod. 22. cap. cum dicitur, maleficos non patieris viuere: sic etiam ponitur sup. 18.cap. de istis tamen non ponitur, quæ pœna eius infligatur, sed videtur quod lapidari debeant sicut alij idolatrantes puniuntur, vt patet supra 17.cap. Alius casus est

De pęna obseruantium auguria.

De pęna imolantiũ filios dæmonibus.

F si aliquis immolaret filium suum aut filiam dæmonibus, quia tunc lapidari debebat, & hoc quia dęmonibus immolabat, & quia hominem filium occidebat, & hoc patet Leu.20.cap. cum dicitur quòd nullus offerat de semine suo Moloch, ita quòd in eadem littera fundatur vterq; sensus secundum quod aliter & aliter accipitur semen siue pro ipso semine virili, siue pro filijs genitis ex semine.

Cum quis etiam peccabat in occidendo pęna mortis ei infligebatur, sed differt quia aut occidebat voluntarie, aut, a casu. si autem a casu occideret quis alium, non erat ei pęna mortis, sed fugiebat in ciuitatem vnam de ciuitatibus refugij, & ibi eripiebatur, de hoc Exod. 21. cap. & Num.35. & supra 19.cap. si autem voluntarie aliquis alterum occidebat, aut erat per insidias, aut alias sine insidijs, si erat sine insidijs, aut percussus moriebatur ex vulnere, ita quòd postquam percuteretur non conualesceret potens ambulare super baculum suum, & tunc quandocunque

De pęna diuersorũ occidẽtiũ.

G moreretur percussus, tenebatur percussor reus mortis, & iugulari debebat, vt patet Num.35.c. aut postquam percussus fuit conualuit, & ambulauit super pedes suos, aut baculum, & post recidens in infirmitatem mortuus fuit, & tunc non tenebatur occisor reus mortis, vt patet Exod.21.c. vbi tota ista distinctio ponitur, & hoc verum est quando ille qui occiditur, liber est: si autem aliquis percutiat seruum suum gentilem aut conuersum de gentilitate, aut moriebatur immediate in manibus suis vel ante vnam diem, & tunc moriebatur dominus, qui occiderat seruum: aut moriebatur post vnum diem saltem & tunc non occidebatur dominus pro seruo, quia pecunia illius erat, aut occidebat aliquis per insidias, & tunc mori debebat occisor, & non solum moriebatur, sed etiã non gaudebat aliquibus immunitatibus sacrorum locorũ sic patet Exod.21.cap. scilicet si aliquis per industriam occiderit proximum suum, aut per insidias, ab altari meo

H euelles eum, vt moriatur. alij autem gaudebant immunitate locorum sacrorum, iste autem non. ista autem sunt quando fit mors aliquibus personis, quibus non est specialissima obligatio, aut reuerentia tenenda.

Si autem fiat mors in personis specialissimæ reuerentiæ, vt in patre & matre .s. quod filius occidat patrem aut matrem, occidetur filius, & ista crudelior pęna esse debebat quam si quis aliquem alium occideret, sed non exprimitur specialior pęna in vno quam in altero, sed solum quod morte moriatur, vt patet Exod.21. cap. leges autem humanę seuerius puniunt, vt patet digestis de parricidis per totum .s. quòd parricida insuatur culeo .i. in quodam corio, & ponatur gallus, & serpens, atque simia, & proijciatur: sic .n. fuit condemnatus Maleolus, vt ait Tullius lib.

De pęna infligenda parricidis.

I 1. rheto. nouæ in fine. hoc autem est cum quis per se occidit, si autem aliquis non occidat per se, sed det occasionẽ homicidio, tenetur homicidij, vt si aliquis monitus fuerit vt bouem cornupetam recludat, & non custodierit, & ille occiderit aliquem virum, vel feminam, paruulum, aut magnum, occidetur dominus bouis, & sic de alijs qui aliqua animalia ferocia habent vt patet Exod. 21.cap. Cum aliquis peccabat in furto non infligebant pęna mortis, sed duplum, aut quadruplum, vel quintuplum, vt patet Exod.22.cap. si tamen aliquis furaretur hominem, & venderet eum morte moreretur, vt patet. Exod. 21. cap. Si autem aliquis peccaret in falsitate testificando, puniebatur eadem pęna qua puniendus erat qui per depositiones, ideo si propter crimina quæ deponebat testis, deberet accusatus pati manus abscisionem, patiebatur testis

De pęna furantium de qua materia supra.

De punitione testium falso testificantium.

K falsidicus manus abscisionem: si autem esset aliquod genus mortis, infligendum pro depositione, idem infligebatur testi deponenti vt patet. sup.19.cap. alij aũt sunt casus, in quibus peccans deberet capitalem sustinere sententiam, qui non ita clare in lege expressi, in quibus, & in omnibus alijs expressis, in quib. tñ pęna expressa nõ est, infligebatur pęna suspẽdij, vt patet sup.21.c. cũ ait qñ peccauerit hõ, quod morte plectendus est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo &c. de istis ergo de quib. infligebatur mors, non existit hoc dictũ cũ alibi expressũ fuisset, sed cũ sunt alij casus, qui non merẽtur pęnã mortis sed aliquam aliã ponitur hic pęna quod flagelletur peccans vsq; ad quadragenas flagellorum peculiaras. *Et appellauerunt iudices* .i. si cãm suam

suam noluerint ducere ante iudices. *Quem iustum esse perspexerit.* Qui viderint fouere iustam causam, quis autem iustior esset sciebatur per leges datas in omnib. istis 4. libris, in quibus agitur de aliquibus causis iudicialibus. *Illi iustitiæ palmam dabunt.* i. illi dabunt victoriam in iudicio pronunciantes pro eo, & alterum condemnantes, & est locutio metaphorica, quia sicut olim victores in bellis palmam gestabant in manibus victoriæ excellentiam ostentantes, sic vincens etiam in iudicio palmam habere dicitur. Nicolaus dicit, quod forte ad litteram posset intelligi, quod obtinentes in causis palmam in manibus recipiebant. Sed non multum videtur, quia in littera hebraica non habetur palma. Item quia non habetur forte in quolibet loco palma ad dandum obtinentibus in causis. *Condemnabunt impietatis.* Pronunciantes eum fuisse causam iniquam, & condemnantes ad petita & expensis alteri parti.

Sin autem eum qui peccauit. Hic agitur de causa criminali pro qua debetur corporalis punitio. *Dignum viderit plagis.* Quia malum quod probatur contra eum, non est punibile in pecunia. *Prosternent.* Ita quod flagellaretur extentus super humum ad confessionem suam. *Et coram se facient verberari.* Vt magis erubesceret publice punitus, & vt iudices præsentes facerent ne in verberibus ministri excederent, vel ex pietate diminuerent, sed daretur tanta punitio quanta diffinita fuisset. *Pro mensura peccati erit & plagarum modus.* i. quantitas, sic habetur Apo. 18. c. quantum glorificauit se in delicijs suis tantum date illi de tormento. Et ponitur hic mensura punitionis secundũ mensurã peccati, & si proprie respiciatur non potest mẽsurari, vel æquari pœna pctõ, quia ista sunt diuersorũ generum. mensura autem & mensuratum sp sunt in eodem genere, quia tectum non potest mensurari per circulare, nec econtrario, maior tamen distantia est inter pœnam & culpam, sed accipitur mensuratio pœnę & culpę secundũ communem opinionem humanam, cum autem aliqua pœna peccati deuiat a statuto legis, vel a communi existimatione humana, non mensuratur pœna & culpa, & quia opiniones hominum variæ sunt, ideo apud diuersas gentes varie taxatur pœna peccatorum: & est ista varietas ex multis. Primo quia eadem peccata apud quasdam gentes grauiora reputantur quam apud alias: ideo grauius puniuntur, vt apud quasdam gentes non reputatur adulterium tãtum peccatum sicut apud alias. Item quia quędam gentes promptiores sunt ad vnum peccatum, quam aliæ gentes: ideo leges iustæ illud durius puniunt ibidem quam alias. Item quia quædam vitia damnosa sunt quorum damnum minus a patientibus vitari potest, vt furari quæ in agro, vel quæ in domo: minus enim custodiri possunt, quæ in agris sunt, quam in domo. ideo Exod. 22. pro furto rerum domesticarum solũ datur restitutio dupli, pro furto in pecoribus datur quintuplum in bobus: in ouibus autem quadruplum, sic leges humanę multum puniunt crimẽ abigeatus de abigendis pecoribus ad perditionem, & nocturni deprædatores agrorum minus gaudent immunitatibus, quam alij fures. *Ita duntaxat, vt quadragenarium numerum non excedant.* In causa criminali habebant Iudęi duos modos punitionis, quia aut infligebatur mors, aut non. si danda erat mors aliqua suspendebatur, vt patet supra 21. c. pro omnibus peccatis: aliquando iugulabatur, vt pro homicidio, vt habetur Num. 35. c. aliquando lapidabatur, vt pro adulterio, & similibus: de quibus Leui. 20. & 21. c. & supra 22. cap. aliquando comburebatur, vt qui acciperet in vxores matrem & filiam, vt patet Leu. 20. c. De latrocinio autem dabatur pœna restitutio semidupli, quadridupli, vel quintidupli, vt patet Exod. 22. c. sed hoc videtur esse quando aliquis raro hoc fecisset, sed si multotiens ista faciebat, maxime si insidiabatur in vijs, occidebatur suspendio, & patet quia cum Christo duo latrones crucifixi sunt, vt habetur Matth. 27 c. & hoc erat in lege veteri secundum iudicium legis. Nisi forte dicatur, quod Pilatus iudicauit illos secundum leges Romanorum, quia erat iudex positus a Romanis. Si autem alicui imponebatur pœna, quæ non esset ad mortẽ, aut erat pœna talionis, quæ infligebatur falsis testibus, & alijs percutientibus a proposito, & tunc dabitur dens pro

Vnde sint varia pœnæ peccatorum.

De pœna latronum. Videtur quod Pilatus iudicasset latrones secũdum leges Iudęorum, & tñ Christum quia dixerunt Iudęi nos legem habemus, &c.

A dente, fractura pro fractura, vt habetur Leu. 24. cap. & supra 9. c. facta distinctione, quam in prædicto c. posuimus. si autem esset causa in qua non infligeretur talio, oportebat distingui quantitatem causæ, & secundum hoc dabãtur plura, vel pauciora flagella: dum tamen pro nullo crimine vltra quadraginta flagella darentur. sed si crimen magnum erat, ita quod mereretur vltra 40. flagella, dabãtur 40. deinde seruabatur reus, vt iterũ alia 40. reciperet sic habetur de Paulo, ꝙ quinquies 40. minus vna, quia timebãt, quod incõputãdo errassent, & numerũ excedere.

Ne fœde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. si. n. multa flagella aliquis pateretur, posset patiendo deficere, & sic aliquis qui mortem non merebatur, sic moreretur. *Fœde laceratus.* dicitur quia quando multa flagella infliguntur, decorticatur cutis, & caro intumescit, & sic deformia apparent vulnera. Item quia flagellatio pœna

B seruilis est: ideo homini libero multa flagella infligi non debent. In hebræo habetur. *Ne de honoretur coram te frater tuus.* ad eandem sententiam redit, sed littera hebraica breuior est, & nostra supplet in verbis, quod hebraica in intrinseco continet intellectu. *Non ligabis os bouis triturantis.* Hic ponitur pars incidentalis de iustitia circa animalia bruta, quia iustum est, vt animalia laborantia comedant: ideo non debet claudi os bouis triturãtis ne comedat. Et idem intelligitur de alijs animalibus, quæ laborãt in aliqua occupatione, vt si iumenta triturent, & hoc verum est, nisi in comedendo magnum damnum inferrent, vt quando vineæ in Aprili arantur, & sunt virides propagines, si iumenta vel boues permitterentur comedere, totum venturi anni fructum destruerent: ideo ibi licitum est claudi ora. Et idem intelligitur, quod si aliquis merce-

C narius laboraret in agro vel vinea, dum ibi fructus sunt, non prohibebitur manducare: Apostolus ad Cor. 1. 9. c. inducit in alio sensu, & vult quod ille sit sensus litteralis, scilicet quod ille qui laborat debet de labore manducare scilicet prædicator, quod debet de bonis suorum auditorum sustentari. & vult, quod Deus nõ intellexit de bobus, sed de prędicatoribus, sic inquiens: nunquid de bobus cura est Deo, an propter nos vtique dicit? nam propter nos vtique scripta sunt, quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi. sed dicendũ cũ Apostolo, quod littera principaliter intendit de mercede non prohibenda prædicatoribus. sed tamen minus principaliter potest intelligi de bobus, & alijs iumentis: & quando Apostolus ait quod non est Deo cura de bobus verum est magis principaliter: sed minus principaliter bene quia Deus vult gubernationem omnium rerum: vt

D patet Sapientiæ 11. cap. misereris omniũ, quia omnia potes. diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & erunt isti duo sensus litterales, sed vnus principalior, & sic sunt multa in scriptura, vt patet 2. Regum. 9. c. de promissionibus factis ad Dauid, quæ de Christo secũdum litteram intelliguntur, & etiam secundum litteram de Salomone, vt ait Aug. late 17. lib. de ciuita. Dei. de his autem alibi Deo dante latius dicemus. *Quando habitauerint fratres.* Hic agitur de causa matrimonij, & datur hic lex, quod frater suscitet semẽ fratris sui defuncti. *Quando habitauerint fratres simul.* i. quãdo simul vixerint, ita quod vno mortuo maneat alius. & nõ accipitur habitare simul, idest habitare in eadem domo vel loco, quia hoc nihil agit, & tenet hoc solum in fratribus, quia non cogitur aliquis de extraneis accipere vxorem mortui ad suscitandũ

E semen defuncti. & dato quod non acciperet eam aliquis de fratribus mortui, si acciperet aliquis de extraneis, iste non suscitabat semen defuncti, sed semen suum, quia filij inde geniti non nominabãtur ne familia defuncti, sed de familia viuentis. ratio quia fratres attinent sibi, quia videntur esse idem, quia fuerunt vna caro in patre, quę decisa est in diuersis corporibus. *Et vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit.*

Flagellatio seruilis pœna est.

De iustitia penes bruta animalia.

Deus rerũ omnium gubernationem vult.

De causa matrimonij.

An frater maior tenebatur accipere vxorem minoris, vel econtra. Quæst. 111.

HOc intelligitur semper de filijs maioribus, vt si primogenitus frater acciperet vxorem, & moreretur sine

fine filijs fequens frater accipere debebat vxorem. Et fi ifte fine liberis moreretur accipiebat eam tertius,& fic vfque in infinitum donec vnus femen haberet. Sicut in cafu quem pofuerunt Saducæi arguentes contra Chriftum.f. quòd erant feptem fratres, & primus accepta vxore mortuus eft fine femine:deinde accepit fecundus fimiliter, & tertius vfque ad feptimum,& mortui funt fine femine de quo Matt.22.c.Si autem minor frater accepta vxore fine femine moreretur maior manens qui forte nondum vxorem receperat,vel acceptam perdiderat non tenebatur fufcitare femen minoris.ratio quia ifta fiebant ad conferuãdum familias primogenitorum per quos principaliter linea patrum defcendebat:ideo maiores pro fe femen fufcitare debebant non pro minore. Sed pofito quòd effent multi fratres quorum primogenitus femen haberet,fed fecundus vel tertius fine femine moreretur:nunquid minores tenebantur fufcitare femen eorum accipiendo eorum vxores.

Refpondetur quòd poffet dici,quòd non, quia ifta fufcitatio feminis fiebat propter continuationem familię,& nominis primogenitorum:fi ergo primogenitus femẽ habebat non erat neceffe fratres minores fufcitare femen,& licet hoc bene dicatur tamen non patet ex fcriptura:& tamen licet diceremus,quòd fratres minores tenerentur fufcitare femen maioris defuncti qui non erat primogenitus:tamen primogenitus non tenebatur hoc facere. *Abfque liberis mortuus fuerit.* Quia fi primogenitus mortuus eft,& reliquit femen non tenetur frater fequens fufcitare femen eius,quia iam eft fucceffor patris in familia fua.tamen fi frater primogenitus mortuus reliquit filios,& mortui funt frater fequens tenetur accipere vxorem eius fi nõdum alius accepit eam,quia idem eft fecundum iura,& fcripturas facras filios habuiffe,& mortuos fuiffe,& nunquam filios habuiffe: vt Salomon vocauit fe vnigenitum apud matrem fuam,vt patet Prouer.4. tamen alium fratrem habuit quem genuit Dauid de Berfabee, vt patet 2. Reg.11.fed ille cito mortuus eft, vt habetur 2.Reg.12.ca. & de his extra de verb.fig.in c.nam & ego. Dicitur autẽ, quòd fi frater maior fuerit mortuus abfq; liberis,ꝙ tenetur frater minor illius fufcitare femen eius:hoc ergo faciẽdum eft quandocunque fine liberis moriatur.

Mori sine liberis eft multipliciter dictum.
Quæftio. IV.

MOri autem fine liberis eft multipliciter.Primo quando vir moritur,& nunquam genuit filios,quia tunc moritur fine liberis.i.non habens liberos, nec aliquando habens.& tunc oportet quòd frater minor illo affumat vxorem defuncti.

Secundo dicitur aliquis mori fine liberis fi genuit liberos, & poftea mortui funt ante mortem patris, quia tunc pater fine liberis.i.moritur,& non habet liberos cum moritur.Et tunc idem dicendum eft,quia ad fufcitandum femen,eodem modo neceffarium eft tunc accipi illam vxorem viri mortui ficut cum vir mortuus fuit, & nunquam habuerat liberos:aliàs manebat primogenitus fine femine.i. fine liberis.

Tertio modo dicitur,quòd aliquis moritur fine liberis, quando filios genuit,& mortuus fuit pater filijs fuperftãtibus:tamen antequam venirent filij ad ætatem adultam mortui funt,ita quod non manet aliquis de femine illius mortui:tunc fi antequam frater viri affumat vxorem moriantur ifti pupilli filij fratris fui,tenetur accipere in vxorem eam,quæ per mortem fratris fui relicta fuerat:patet quia aliter non fatisfit intentioni legis,quæ vult femen viri mortui fufcitari cum æqualiter fic maneat fine pofteritate,ficut fi fine liberis mortuus fuiffet,& nullus femen eius fufcitaret.In hoc cafu tamen poft mortem viri non tenetur expectare frater eius minor, qui nondum accepit vxorem,vt videat fi fuperuiuent pupilli,vfque ad ætatem nubilem:nec tenetur mater illorum paruulorum,quæ vidua relicta eft,expectare vfque ad illud tempus non afsũpto alio viro tempore intermedio,fed immediate,vt mortuus fuit vir relictis filijs pupillis, frater eius minor qui ante vxorem non habebat, non tenebatur expectare vlte-

F rius faltem per vnam diem: & fi vxor viri defuncti peteret eum in virum,& nollet eam accipere,non incurrebat in pœnam,quæ ponitur infra.f.quod vocaretur domus difcalciati in Ifrael:vxor autem viri mortui completo tempore luctus.f.conftituto a lege humana,vel fecundum cõfuetudinem,in quo debeat manere lugens pro viro fuo: fi filij pupilli adhuc fuperuiuerent poterat accipere quemcunque virum vellet, etiam non confentiente fratre viri fui mortui:nec ob hoc poterat eam ad mortem accufare, tanquam adulteram,ficut in alijs cafibus fuperioribus, in quibus debebat eã in vxorem accipere frater viri mortui. Si tamen eueniat,quod mortuus fit vir habens liberos,& illi fuperuiuant vfquequo accipiant vxores, & omnes illi moriantur antequam prolem genuerint,manet ille vir prior fine femine, quia tantum eft non habuiffe ficut habuiffe,& ante procreationem mortuos fuiffe: tunc

G autem fi ifto tempore adhuc vxor viri defuncti maneat non affumpto altero viro, & frater viri mortui,ita quod mulier licet alteri, quam fratri viri fui mortui nubat, non incidit pœnam adulteræ,& frater mortui licet petente vxore illa non accipiat eam in vxorem non incurrit,pęnam quæ infra continetur.ratio huius eft, quia in ifto cafu non dicitur proprie mortuus vir fine femine:cum filij fui ad talem ętatem acceflerint,vt vacarent generationi vxores habentes:nam cum filij accipiunt vxores ad alteram generationem pertinent, & tunc ipfis fic morientibus dicuntur ipfi fiue femine mori,& non pater eorum:ideò magis tũc oporteret femen iftorum fufcitari,quam femen patris eorum.f.quod fi aliquis vir fic moreretur, & relinqueret filios quorum primogenitus accepta vxore mortuus eft,frater huius primogeniti manens laboraret ad fufcitandum

H femen fratris,& fic non dicebatur tunc fufcitari femẽ patris eorum:fi tamen aliquis moreretur relictis filijs paruulis,& poftea eifdem antequam vxores acciperent mortuis:fi frater viri mortui acciperet vxorem eius,non dicebatur fufcitare femen pupillorum mortuorum, fed femẽ patris eorum:ergo in hoc cafu cum pupilli vxores acceperunt ad ætatem nubilem accedentes, & fine femine mortui funt,non obligantur vxor mortui,& frater minor eiufdem fufcitare femen viri mortui, cum iam magis femen pupillorum mortuorum fufcitandum erat. ifta fufcitatio feminis erat fpecialius in Ifrael,quam in alijs gentibus ad feruandas lineas primogenitorum impermixtas:vt fic omni tempore manerent tribus,& familiæ impermixtæ, qd non contingeret fi non fufcitaretur femen primogenitorũ

I per quos lineæ decurrebant.

Si autem dicas,quod idem eft, fi fieret hoc in minoribus,vel medietaneis.

Refpondetur quòd verum eft, quòd quicunque fit in quo feruetur ifta fufcitatio feminis,fiue primogenitus, fiue quicunque alius, tenebitur impermixtio linearum familiarum,& tribuum,fed rationabilius fuit,quòd minores fufcitarent femen maiorum, quam maiores femen minorum.

Item nomen paternum debebat feruari in illo in quo feruabatur domus paterna .f.poffeffio, fed in filio primogenito feruabatur poffefsio paterna, quia dupliciter fufcipiebat primogenitus, quam quilibet alius; vt colligitur Gen.48.& 49.cap. ergo in primogenito fieri debebat ifta fufcitatio feminis.

K Item ille fufcitare debet femen alterius, qui viuit poft mortem eius,fed magis accidit, quòd fratres iuniores viuant mortuis maioribus,quam econtrario: ergò conuenientius erat,quòd fratres minores fufcitarent femen primogenitorum.

Sed forte dices,quòd ad conferuandam diftinctionem tribuum,& nomen paternum,non magis referebat,quòd frater minor fufcitaret femen fratris maioris mortui,quã quòd in femine fuo conferuaretur nomen patris fui.

Refpondetur, quòd ad conferuandam diftinctionem familiarum,& tribuum femper erat facienda feminis fufcitatio in primogenito, quia alias dato, quod conferuaretur nomen capitis tribus,aut familiæ, tamen conferuaretur in alia linea,& fic mifcerentur lineę,& nulla maneret cognita,fed de vna tranfiretur in alteram, & ficut illa linea primogenitorum deperiret, nifi frater minor fufcitaret *Quod conueniens fuit fufcitare femẽ primogenitorum*

taret semen fratris sui, ita si frater mediocris moreretur, qui continuaret in se semen patris sui, & nomen, & alius minor non suscitaret semen eius: nam esset trāsitus de ista linea ad alteram, & sic non maneret aliqua certitudo: sicut nunc non manet in lineis plebeiorum, in quibus non fit possessionum certa separatio in primogenitis, & seminis suscitatio: oportet ergo ad conseruationem generis sine permixtione linearum, vt fiat alligatio ad certam lineam, siue sit linea primogenitorum, siue mediocrium, vel qualiumcunque dumtamen illa linea conseruetur sine permutatione, & fiat in ea suscitatio seminis. Quod autē sit radicale fundamentum, quare possessiones sortium erant distinctæ in lege veteri, & qualiter fieret suscitatio seminis in primogenitis, & quid ista proficiant ad nouū testamentum Num. 27. cap. dictum fuit.

Quid si primogenitus reliquit filiam non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent. *Quæst. V.*

QVid si primogenitus mortuus est, & reliquit filiam, & non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent. Respondetur quòd posset dici, quod non, quia licet filiæ non facerent lineam patrum continuari, quia transibant ad tribum de qua virum accipiebant: tamen poterant accipere viros ex quibus susciperent filios qui nominarentur nomine auorum, & illi reciperent possessionem, & continuarent lineam familiæ auorum, vt patet de filiabus Salphaad Num. 27. cap. Sed licet hoc aliqualiter videatur tamen non multum stat, quia si viros ex alia tribu acciperent, semper transiret hereditas ad aliam tribum, in qua non proprie continuaretur familia descendens a capite alterius tribus: ideo filij Manasse petierunt, quòd filiæ Salphaad, quæ habebant sortem patris, non nuberent viris aliarum tribuum ne perderent ipsi aliquid de sorte Manasse, & accresceret alteri tribui, &
Dec. resp. sic mandauit Deus fieri: vt patet Num. 36. cap. Ideo dicē dum, quod si moriatur frater primogenitus sine filijs masculis, habet ac si non genuisset: ideo debet frater sequēs accipere eius vxorem, vt suscitet semen, & patet quia dicitur in textu, quod post vocabitur primogenitus istius nomine defuncti ad continuandam familiam, sed nō potest intelligi hoc de fœminis, quæ nunquam nominantur nomine patrum, vel auorum: si tamen defuncto primogenito filia manserit, & non sit aliquis frater potens suscitare semen, illa accipiet hereditatem patris, vt patet Num. 27. cap. *Vxor defuncti non nubet alteri*. In hoc liberior erat masculus, quā fœmina, quia in optione masculi erat recipere vxorem fratris defuncti, vel subire pœnam, quæ ponitur in textu, sed fœmina tenebatur nubere illi, nec poterat aliquomodo excusari volente fratre defuncti, ratio quia si vir inuitus vxorem reciperet semper eam odio haberet, vel eam occideret, & esset maius damnum, & videtur forte, quod talem vxorem non permitteretur repudiare, donec ex ea saltem vnum filium suscepisset, qui vocaretur nomine fratris mortui, alias frustra esset, quod eam acciperet ad suscitandum semen fratris sui, tamen erat ei obligata ex lege: ideo tanquam per verba de præsenti desponsata, vel vxor facta puniebatur: vt patet Gen. 38. cap. de Thamar, quæ expectabat Selam filium Iudæ paruulum defunctis fratribus suis, & non relinquentibus semen, & quia antequam ei traderetur, inuenta est concepisse, mandabat eam Iudas, tanquam adulteram comburi, donec inuentum est, & quod de ipso conceperit: sic etiam dixit Noemi nuribus suis defunctis viris, ꝙ non poterant expectare ex ipsa alios viros: ideo quod nuberent cui vellēt, vt habetur Ruth. 1. cap. q. d. si possent expectare non deberēt alijs nubere, vt ibidem. *Et suscitabit semen fratris sui.* Suscitare semen fratris est ex vxore, quam frater moriēs reliquit filios gignere, qui nominentur nomine fratris mortui, & sint de familia illius, & non dicitur iste suscitare semen sibi, quia filij sui non nominantur nomine suo, & ita habetur iste ac si non gigneret filios: nec potest iste familiam distinctam facere, quia successio sua transit in familiam fratris defuncti: ideo excusauit se consanguineus Booz accipere Ruth Moabitidem dicens. Nec. n. po

A sterilitatem familiæ meæ delere debeo, ideo nolle eam delere, quod facerem si suscitarem semen defuncti, vt habetur Ruth. 4. cap. & iste accipiens vxorem fratris accipiebat omnia, quę ad eum pertinuerant duplici iure. s. iure ꝓpinquitatis, quia frater erat, & quia semen eius suscitaturus erat, cui omnia ista debebantur, quę erant patrui sui, quia tanquam filius eius in sua familia gradum faciebat, & si forte aliquis de fratribus maioribus nollet suscitare nomen defuncti, licet ad eum hæreditas fratris magisquam ad alios pertineret, tamen si alius non ita propinquus semen suscitare vellet, ad istum hæreditas deuoluebatur, & renunciabat alter iuri suo, vt patet de consanguineo Booz ad quem magis pertinebant bona filiorum Noemi defunctorum: qui tamen nolens ducere vxorem Ruth cessit iuri propinquitatis, & translatum fuit ad Booz, vt patet Ruth. 4. cap.

B *An suscitatio seminis pertineret ad consanguineos seruata semper maiori attinentia. Et si primo plures fratres moriantur, & postea vltimus accipiat vxorem illorum, cuius ex illis nomen suscitare dicatur.* *Quæst. VI.*

SCiendum tamen, quòd ista lex dabatur in fratribus, ꝙ suscitarent semen fratrum suorum maiorum defunctorum, sed non solum poterant hoc fratres, sed etiam alij cognati, quia tamen fratres erant propinquiores inuicem quam alij cognati, quando frater vnus volebat semen alterius fratris suscitare, non poterat aliquis de alijs cognatis accipere vxorem defuncti ad suscitandum semen ex ea si tamen fratres nollent, aut non essent alij cognati, vt patrui, vel consanguinei in secundo gradu, qui patrueles vo
C cantur siue consobrini, aut in alijs gradibus attinentiæ in quibus matrimonium concessum erat in lege, poterāt suscitare semen: ita ꝙ non essent primogeniti, qui ex hoc perderent successionem in sua linea posteritatis, & in istis seruabatur ordo propinquitatis, s. quod qui magis propinquus erat, poterat accipere vxorē defuncti: alio aūt cedēte iuri suo alius, q nō erat ita propinquus, accipiebat eā si vellet. Nō n̄ cogebātur isti subire pœnā, q̄ subibant fratres nolentes suscitare semen fratris propinqui sui. ꝙ aūt alij cognati præter fratres possent suscitare semen cognati, & peruenirent ad eos omnia iura, quæ erant eius qui mortuus fuerat, patet Ruth. c. 4. de Booz qui suscitauit semen vnius de filijs Noemi, cuius vxor manserat scilicet Ruth vt patet Ruth. 4. ca. & omnia quæ erant pertinentia ad virum Ruth, & fratrem eius mortuum, atque patrem eorū,
D accepit, vt patet ibidem. Et si forte dicas, quòd iste Booz erat filius Elimelech, & frater Maalon, & Chelion, & vnius horum vxor erat Ruth. ideo quòd per hanc legem suscitabatur semen. Respondetur, quòd non potest dici, ꝙ esset Booz frater viri Ruth. Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, vt habetur Ruth. 1. c. s. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus eius vocatur, vt patet Ruth. 2. c. ergo non erat Booz frater illius viri cuius semen suscitabat. nam cognati vocantur proprie illi, qui habent attinentiam transuersalem. ascendentes autem, & descendētes inter se proprie non vocantur cognati. Secundo, quia si Booz esset frater mariti Ruth esset filius Noemi, vel Elimelech mariti sui, & tunc cum Noemi mitteret Ruth ad messes Booz, non mitteret eam tanquam ad alienum, sed tanquam ad messes filij sui, sed mittebat eam tanquā
E ad alienum, & ita moliebatur consilia in eum ad faciendum caute, quòd esset Ruth vxor eius, sicut si nullo modo pertineret ad cognationem eius, vt patet Ruth. 2. & 3. capit. Item tertio, quia cum Ruth locuta fuit ad Booz dicens, ꝙ extenderet super eam pallium suum. s. ꝙ acciperet eam in vxorem, dixit Booz, ꝙ alius erat propinquior marito Ruth, qui mortuus fuerat, vt patet Ruth. 3. cap. tunc dato, quod alius qui vocabatur propinquior, quam Booz esset frater mariti Ruth iam mortui, sequeretur ꝙ Booz non esset frater mariti prioris Ruth, quia tunc necessarium esset, vt ipse Booz & alius, quem vocabat propinquiorem se fratres essent. Sed non potest stare, quia tunc non esset vnus propinquior alio, cum duo fratres sint in eodem gradu propinquitatis respectu cuiuslibet, si autem alius quem dicebat Booz esse propinquiorem quam

quã se, non esset frater mariti Ruth mortui, sequeretur a fortiori, quòd Booz non erat frater mariti prioris Ruth, cum minus attineret ad eum quam alius vir. Quarto, quia Booz vocauit Elimelech fratrem suum, vt patet Ruth. 4. c. cum dicitur partem agri Elimelech fratris nostri vendit Noemi, sed si esset Booz frater mariti prioris Ruth esset filius Elimelech cum Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth: & tunc non vocaret se fratrem Elimelech, sed filium: scriptura tamen vocat eum fratrem. Quinto, quia Ruth. 4. c. in fine, & Mat. 1. c. cum describitur genealogia Booz dicitur quòd Naasson genuit Salmon: Salmon genuit Booz: si tamen esset Booz frater mariti prioris Noemi non esset filius Salmon, sed filius Elimelech: cũ Elimelech esset pater Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth, vt patet Ruth. 1. c. multa alia sunt ibi ex quibus hoc manifestatur. Cum autem cognati qui non erant fratres, suscitabant semen alicuius cognati sui, omnia quæ pertinebant ad istam legem suscitationis seminis in fratribus, seruabantur in eis: excepto quòd non obligabantur ad pœnam hic positam si non suscitarent semen, quia gratis agebant: ideo non debebat damnum reportare quia benefacere non coguntur. *Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit*. Quia per primogenitos posteritatis familiæ linea texebatur. Sed quæritur si fratre primogenito mortuo sine semine accipiat secundus frater vxorem eius, deinde tertius, quartus, & quintus, & omnes sine semine moriantur: deinde accipiat eam sextus frater, & procreet inde filios, cuius nomine vocabuntur filij geniti? vel nomine maioris fratris primo mortui? de secundo, tertio, & quarto non est dubium, quòd non nominabuntur filij geniti nomẽ illorum, quia sextus nulli eorum immediate successit, nec propter eos ista seminis procreatio facta fuit. sed de primo & vltimo dubium est, de primo quidem, quia tota fratrum susceptio in vxore propter eum facta est, de vltimo. s. de quinto dubium est, quia ei successit sextus qui prolem habuit. Sed respondetur, quòd isti filij nominabuntur nomine primi fratris mortui; quia omnes isti propter illum acceperunt vxorem eius. Item quia per primogenitos texebatur ordo posteritatis in familijs. *Vt non deleatur nomen eius de Israel*. i. vt non interrumpatur, & deficiat familiæ successor, & speciale erat hic, quia si ille primogenitus superuixisset, & prolem genuisset, non oportebat quòd primogenitus eius vocaretur nomine eius. aliàs daremus, quòd tota vna linea familiæ vnius haberet idem nomen: maxime quia contrarium patet in tota sacra scriptura, quia patres raro vocabant primogenitos suos nomine suo, sed nunc mortuo fratre primogenito nominabatur filius fratris suscitantis semen nomine mortui, vt qui non erat filius iure, esset saltem in nomine, & hæreditatis successione. *Si autem noluerit accipere vxorem fratris sui*. s. quia requisitus fuit, ꝙ eam acciperet, & noluit. *Quæ ei lege debetur*. i. per istam legem quã Deus hic statuit de suscitatione seminis fratris defuncti. *Perget mulier ad portam ciuitatis*. Quia ibi iudices manebant causas audientes. *Et interpellabit maiores natu*. i. proponet causam suam coram senioribus qui dicuntur maiores natu. s. natiuitate, vel tempore. *Tollet calciamentum de pede eius*. In signum vituperij, quia non vult suscitare semen fratris sui. aliquando vir discalciebat seipsum, vt si duo propinqui essent, ad quos pertineret accipere hæreditatem, & vxorem mortui: si ille ad quem pertinebat primo successio, nolebat accipere hæreditatem defuncti, & vxorem, & cedebat alteri, discalciabat calceum suum, & dabat proximo suo in signum firmæ, concessionis, vt patet Ruth 4. ca. *Spuet in faciem eius*. i. in vultu suo, quia magnum dedecus est hoc Ra. Salo. dicit, quòd spuebat in faciem eius, i. corã eo in terra quasi detestans eum. Et iste sensus esset conueniens, si ly faciem poneretur in ablatiuo, sed quia ponitur in accusatiuo necesse est esse terminũ ad quem sputa terminabantur: sed de hoc non plene patet differentia in litera hebraica cum casus non habeat, sed quasdam præpositiones, quæ videntur determinare ad plenam habitudinem casualem, sed non potest tamẽ fieri distinctio, quòd dubium totaliter tollatur, quia aliquæ præpositiones habitudinales diuersimode signant, sicut in quæ signat aliquando, in quo, aliquando in quem, sic est alia apud Hebræos eandem vim habens, s. be, vel ba, vel bi. A ben Ezra dicit, ꝙ mulier spuebat in calciamento, & hoc est propter diuersitatem relatiui, quia ly eius videtur posse referri, vel ad calciamentum, vel ad hominem, sed litera nostra rationabilior est, quia hoc fiebat ad magnum dedecus, sed valde maius erat spuere in faciem respuentis vxorem. Itẽ, quia dicitur in faciem eius, calciamentum autem non dicitur habere faciem, nec ante, nec retro. *Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui*. Fiebat. n. tñ dedecus, vt nõ recusarent accipere vxores fratrum defunctorũ, quia multi refugiebant suscitare nomen fratris, & perdere suum, vt patet Ruth. 4. de consanguineo Booz, & Gen. 38. cap. vbi Onan filius suscepit Thamar vxorem fratris sui mortui, & quia sciebat non nasci sibi filios, sed fratri, semen fundebat in terram. *Et vocabitur nomen eius in Israel domus discalciati*. Istud erat magnus dedecus, quia priora vituperia transeunt, sed hoc manet in tota eius posteritate, & ideo hoc maxime mouebat, quia homines rationabiles magis volunt liberorum successione carere, quam eos infames gignere. *Si autem noluerit accipere vxorem fratris sui*. s. forte mortuo fratre suo sine semine si acciperet iste aliquam vxorem antequam ab vxore mortui super hoc requireretur, non incidebat in pœnam, quæ infra ponitur.

Causa quare viri retrahuntur ab accipiendo vxores fratrum suorum defunctorum, Et quare melius est contrahere cum virgine, quam cum vidua. Quæst. VII.

Causa autem recusandi tales vxores multæ erant. Prima, & potissima, quia debebat gignere fratri suo, & non sibi vt patet infra. Secunda erat, quia multi viri, & vt in plurimum recusant accipere vxores, quæ ab alijs cognitæ sunt. Tum, quia quilibet mulierem a virginitate habere vult, tum quia melius vir moribus suis coaptat eam fœminam, quæ nullius alterius viri matrimonio coaptata est, quam eam, quæ alterius moribus assuefacta erat, quia difficile talia auferuntur. Tum, quia quando mulier nouit alium virum non est integra dilectio ad eum, quem nunc habet, maxime si alius fuit bonus vir, & consentaneus moribus vxoris, iste autem quem postea habet non est ita consentaneus. Ex quo sequitur, vt interdum fœmina viro suo in memoriam ducat virum quem prius habuit, & sic fit, vt fœmina integro animo virum quem habet, non diligat, nec vir fœminam, & hæc sunt causa quotidianarum querelarum, vt sæpissime experiuntur. *Quæ ei lege debetur*. Satis distinguit hic litera de fœmina viri mortui, & de fratre viri mortui, quia fœmina debetur viro, & tamen vir non debetur ei, ideo si fœmina illa, siue requisita a fratre viri mortui, vt sit vxor sua, siue non requisita antequam ipse aliam acceperit vxorem per quam videatur recusare eam, acceperit aliquem virum, vel quacunque alicui carnaliter commixta fuerit, rea est adulterij, quia tenebatur illi alligata, tanquam si esset sponsa eius, aut tradita ei in matrimonium, vt patet Gen. 38. cap. de Thamar nuru Iudæ: vir autem siue requisitus sit, siue non requisitus a fœmina, & non acceperit eam. sed aliquam aliam, non fornicatur, nec peccat, vt secundum Deũ debeat puniri, vt fornicator, sed tanquam fractor legis de suscitando semen fratris sui: est tamen differẽtia, quia si mulier eum requisiuerit, antequam assumat aliquam vxorem, & non accipiat eam, tenetur reus pœna legis huius quæ infra ponitur. si autem non monuerit eum, non est reus aliqua pœna. Dicitur autem deberi mulier viri mortui fratri eius per legem. s. per istam legem de suscitando semen: & non refert se ista lex ad aliquam priorem per quã esset obligatus frater mortui viri obseruare hoc nisi hoc statutum foret, sed refert se ista lex ad casus particulares determinandos, qui euenirent post conditionẽ legis huius. s. quod quando acciderit aliquis casus post determinationem legis huius, vt moriatur vnus frater primogenitus, & maneat sine semine, vxor eius est debita fratri suo per istam legem.

Perget mulier ad portam ciuitatis. Quando frater mortui nolebat in pace vxorem fratris sui mortui, non obseruabatur aliquid de ista solennitate, sed recipiebatur in vxorem

rem sicut recipiuntur aliæ mulieres: & cũcta quæ ad fratrem suum pertinebãt ad eum peruenient, & hoc duplici lege: primò lege cognationis, quia ex quo iste vir mortuus non reliquerat filios, nullus ei propinquior erat quã frater: secundo perueniebant ad eũ omnia, quæ fuerãt fratris sui, lege de suscitando semine, quia qui accipit vxorẽ viri mortui, ideo eã accipit, vt suscitet ex ea semen viro mortuo, & vocet primogenitum nomine viri mortui. sicut igitur si ille mortuus reliquisset semen, omnia bona sua perueniebant ad filiũ suum lege naturalis successionis, quia filius debent thesaurizare parẽtes, & non parentibus filij, vt pater 1. Corin. 8. cap. si tamen iste qui frater erat nolebat accipere vxorem fratris, & alius qui non erat frater assumebat eam, cedebant ei cuncta, quæ pertinuerant ad virum mortuum, & hoc quia lex de suscitando semen, erat potior, quam lex de successione cognatorũ, & hoc quia ille qui suscitare volebat semẽ, erat tanquam filius viri mortui, cũ daret operam, vt gigneret filium nomine viri mortui, qui ei ascribendus esset, & sicut ille si natus esset cuncta susciperet, ita ille qui loco eius se gerebat, cuncta recipere debat: patet hoc in Booz accipiente Ruth in vxorem: nam alius erat propinquior viro mortuo quam Booz, quia tamen ille noluit accipere Ruth in vxorem, cuncta cesserunt in ius, & hereditatem Booz, vt patet Ruth. 4. cap. cum dicitur: dixit ergo propinquo Booz tolle calciamentum, quod statim soluit de pede. at ille maioribus natu, & vniuerso populo: testes vos inquit estis, quod possederim omnia quæ fuerũt Elimelech, & Chelion atque Maalon tradente Noemi, & Ruth Moabitidem vxorem Maalon in coniugium sumpserim, vt suscitem nomen defuncti in hereditatẽ suam: cum autem non accipiebat pacifice vir mulierem fratris sui requirentem eũ vt eam accipiat in vxorem, ipsa pergebat ad portas vrbis ad Iudices huiusmodi negotium propositura. Vnde intelligendum est, quod mulier tenebatur requirere fratrẽ viri mortui post mortẽ viri sui, vt eam acciperet in vxorem: nam si non compelleretur hoc requirere, fierent fraudes isti legi, quia vt communiter viri fratres mortuorum, non desiderabant accipere vxores relictas à fratribus suis ex causis supra assignatis: si ergo feminæ non compellerẽtur requirere eos etiam ipsæ interdum nollent eos in viros, se quoslibet alios, qui non accederent ad eas hac lege de suscitando semen, & sic fieret fraus legi, quia rarissime poneretur in executione. *Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui.* Ex hoc sequitur, quod mulier requirebat fratrẽ viri sui mortui, vt eam acciperet in vxorem, alioquin non posset ipsa scire vtrũ vellet eam accipere aut non. *Suscitare semen fratris sui.* id est, gignere filios pro fratre suo. *In Israel.* id est, vt filij aliqui gignantur qui maneant in populo Israel continuantes lineam patris sui, & denominantes eam. *Nec me in cõiugium sumere.* Idem erat istud, scilicet, nolle eam habere in vxorẽ, & nolle suscitare semen fratris sui. nam si illam non acciperet in vxorem, non poterat suscitare semen fratris sui, dato enim, quod aliã quamcunque vxorem acciperet, & diceret se velle suscitare semen fratris sui, ex illa non poterat, quia illa non fuerat vxor fratris sui, ex qua semen suscitari debebat, quia in ea semen mortuũ fuerat: in ea aũt in qua semen viri mortui nunquam fuit, non dicitur suscitari, sed non conuertuntur ista, scilicet, accipere vxorem fratris in vxorem, & suscitare semen fratris, quia accipere vxorem fratris est vniuersalius, quã suscitare semen fratris, nullus namque potest suscitare semen fratris, quin accipiat vxorẽ fratris mortui: potest tamen aliquis accipere vxorẽ fratris non suscitando semen fratris, scilicet, quando acciperet eam nõ per legẽ de suscitando semen pro fratre suo, sed vt gignat pro se sicut ex alia vxore gigneret si eã pro se acciperet.

An frater defuncti teneretur suscitare semen ex omnibus vxoribus defuncti. Et quare Iudices virum interrogabant vtrum accipere vellet vxorem fratris? *Quæst. VIII.*

SEd circa hoc quæritur si aliquis habeat plures vxores sicut in Veteri lege permissum fuerat, & gignat ex vna filios, ex aliis aũt nõ: nunquid debet frater suscitare semen fratris ex aliis vxoribus. Respondetur, quod non, quia ista lex solũ mandat suscitari semen fratris, & non suscitari semen vxoris fratris. hoc aũt est cũ vnus frater qui est maior, moritur absque liberis: si aũt hẽat liberos non debeat habere vxorẽ eius lege successionis ad suscitandũ semen, sed cũ vir ex vxore vna filios genuit dato, quod ex aliis non genuit, non dicitur mori absque liberis: ergo non debebat tũc aliquis suscitare semen fratris sui. Sed ad hoc quæritur aliud. s. si aliquis vir habuit multas vxores iuxta casum prius positũ, & ex nulla illarũ filios genuit, vel genuit, & mortui sunt, ita quod dicatur mori sine semine: de qua vxore illarum debet suscitare semen frater manẽs. Respondetur, quod aut illæ vxores erãt æque principales, aut non: si non erãt æque principales debebat suscitare semen de vxore magis principali, quia illa B proprius dicebatur vxor viri mortui, quam aliæ. habẽbant se aliquæ vxores, vt magis principales, & minus principales, quando aliquæ sunt ancillæ, & aliæ sunt dominæ, vel saltem liberæ, vtpote Abraham habuit vxorem Sarram, quæ libera erat, & Agar quæ erat ancilla Sarræ, & tradita fuit in vxorem Abrahæ, vt patet Genes. 16. cap. si ergo mortuus fuisset Abraham, & aliquis cognatus suus vellet suscitare semen eius nõ debebat accipere Agar in vxorem, sed Sarram, quæ erat principalis vxor: sic esset dicendũ si Iacob qui habuit 4. vxores duas liberas. s. Rachelẽ, & Liã. & duas ancillas suas. s. Balã. & Zelpham, vt patet Genes. 29. & 30. cap. mortuus fuisset sine liberis, qui vellet de cognatis eius semẽ illius suscitare, accipere debebat Rachelẽ, vel Liam, & non ancillas, quæ nõ erãt principales vxores: idẽ est si vna de vxoribus sit ancilla, C & alia libera: licet illa quæ ancilla est non sit ancilla alterius quæ libera est: sicut cum aliquis in bello accipiebat in numero captiuarũ aliquã, quæ in omnibus ei placebat: debebat eam habere in vxorem secundũ formam traditam sup. 21. c. vel si eam aliàs emisset in ancillam, & postea accepisset in vxorem: ista autem distinctio tota locũ habet quando frater viri mortui non vult accipere in vxores omnes quas habuerat frater suus: nam si habere voluerit omnes, erunt omnes suæ vxores, & quæcunque alterum acciperet in virũ, vel alteri quouis modo commisceretur, erat rea adulterij, donec frater vir mortui repudiaret eam. Si autem omnes vxores essent æque principales, vtpote, quia omnes erant liberæ, est distinguendũ, vt supra, quia aut volebat habere omnes eas in vxores, & tũc habebat, & omnes ipsæ obligabantur accipere D eũ in virum: si aũt nolebat accipere omnes, videtur quod esset relinquendũ in electione viri viuentis, quam potius vellet assumere in vxorem. vnde quando aliquis vir moreretur sine semine habens multas vxores, quarũ aliquæ essent minus principales, quã aliæ, vtpote, quia quædam ancillæ, & quædã liberæ, & esset aliquis viri mortui frater qui suscitare posset semen viri mortui, omnes istæ vxores requirere debebant ipsum virũ, vt eas acciperet in vxores: & si ante istam requisitionem aliqua de eis siue ancilla, siue libera aliquẽ aliũ reciperet in virũ, vel aliàs commisceretur ei carnaliter, adulterij rea erat, quia omnes erant obligatæ illi viro, donec eas vel aliquas earum accipere recusaret: si autem vellet ipse accipere omnes, acciperet quotquot vellet, scilicet, accipiendo omnes liberas, & vnã de seruis, vel accipiendo omnes liberas relictis omnibus ancillis: ita tñ quod nõ posset relinquere liberam aliquã, vt acciperet ancillas omnes, vel aliquã de ancillis: deinde si forte omnes ancillas abiiceret, esset in electione eius, quam vellet de liberis, vel si vellet omnes illas: postquã verò iste vir determinasset sibi aliquã, aut aliquas de istis relictis ceteris, poterant relictæ accipere alios viros, quos vellẽt. *Statimq; accersiri eum facient.* id est, citari, vel vocari ad hoc, quod respondeat virũ facere velit, quod petitur vel non, vel vt ostendat aliquam legitimam causam, quare hoc nõ faciat. *Et interrogabunt.* Licet mulier viri mortui conquesta fuerit, quia iste eam in vxorem habere non vult, tamen interrogatur iterum virũ eam velit in vxorem, & hoc propter duo. Primum est, quia verbis mulieris conquerentis nõ creditur, sicut nec alicui actori cõtra reum, aut accusatori cõtra accusatum nõ creditur, nisi aliter veritas aliqualiter cõstaret. cõstare autem

autem in hac parte nullo modo melius potest, quã per confessionem viri, cum dependeat hoc ex voluntate sua: ideo petitur ab eo vtrum velit. Secunda causa est: quia dato, quod constet eum recusasse accipere illam vxorem fratris sui mortui extra iudicium, tamen requiritur in iudicio, vtrum eam recipere velit, vt magis verecundetur coram omnibus, & inducatur ad accipiẽdum eam. Tertia causa est, quia si non accipiat eam, debet ei dari pœna: sed pœna nunquam debet dari, nisi ei cuius delictũ aliqualiter constat: ergo oportet, vt prius constet eum nolle recipere illam in vxorem quam detur ei aliqua pœna, sed hoc constat per confessionem istius viri: ergo debet interrogari. *Si responderit nolo eam in vxore accipere.* Erat cõtemptor legis de suscitatione legitimi seminis pro fratre suo, ideo dabatur ei pœna, quæ sequitur. *Accedet mulier ad eum.* Mulier infligebat istam pœnam, quia contra eam peccabat iste vir nolens suscitare semen ex ea viro mortuo fratre suo. *Coram senioribus.* s. corã iudicibus qui vocantur hic seniores, & supra vocabãtur maiores natu, quod idem est, & hoc est, vt coram eis infligeretur pœna; vt magis verecundaretur vir recusans accipere vxorem, & non recusaret eam. *Tollet calciamentum de pede eius.* Hoc fiebat ad magnum vituperium, quia ille cui tollebatur calciamẽtũ signabatur priuatus omni bono etiam vsque ad calciamenta, quæ dicuntur minima, vt patet ex modo loquendi Abrahæ Genes. 14. cum dixit ad Regem Sodomorũ, viuit Dominus, quia nõ accipiam de his quæ ad te pertinent à filo subtegminis vsque ad corrigiã caligæ, id est, calciamenti, vt magis apparet in littera Hebraica, & fiebat hoc etiam vt maneret opprobriũ sempiternũ illi, & filiis suis, quia vocaretur domus sua in Israel domus discalciati. *Spuetq. in faciem illius.* i. in vultũ suũ. s. mittendo sputa ad vultu eius, quæ est maxima confusio, & verecundia, q tota hominis pulchritudo, & dignitas, quæ in facie lucet quia imago Dei est, deturpetur sputis. aliqui autem aliter hoc declarauerũt, vt diximus supra.

Tollere calciamenta de pede fiebat ad magnum vituperium.

Quare Ruth non expuit in faciem cognati Booz. *Quæst.* IX.

SEd quæres quare quãdo Booz, & alius cognatus suus disceptabãt, quis acciperet Ruth Moabitidẽ in vxorem, & alius qui propinquior erat noluit eam in vxorem accipere, & tulit Booz de pede eius calciamentum, non spuit in faciẽ eius: debuisset enim spuere in faciẽ eius secundũ legem hic datam, quia non accepit vxorem illam Ruth Moabitidem ad suscitandum semen cognati sui mortui. s. Maalon, vt patet Ruth. 4. cap. Respondetur, q ista lex, quæ talem pœnam infligebat, solum erat data inter fratres, quando vnus frater volebat suscitare semen fratris sui, vt patet ex verbis legis huius in principio. Booz aũt & alius cognatus eius nõ erãt cognati Maalon, ita quod essent fratres eius, sed erant cognati in alio gradu remotiori: ideo in nullo illorũ poterat obseruari ista lex quantum ad inflictionem pœnæ, siue Booz eã recusaret, siue alius. De Booz, quod non esset frater Maalon, & filius Elimelech, siue Noemi supra declaratum fuit: de alio cognato, qui renunciauit iure propinquitatis, etiam satis patet: Elimelech. & Noemi duos filios solũ habere narrantur, vt patet Ruth. 1. cap. ergo non erat ille filius Elimelech, & Noemi, & patet diuersitas in hac lege, & in illo facto Booz, & alterius cognati sui. Primò, quia quando frater viri mortui recusabat accipere vxorẽ relictam, ipsa discalciabat virum tollens de pede eius calciamentum: in illo facto non soluit Ruth calciamentum illius viri recusantis eam, sed ipsemet soluit illud, & dedit Booz, vt patet Ruth. 4. cap. Secundò erat diuersitas, quia mulier spuebat hic in faciem viri recusantis eã: hic autem in nullius faciẽ spuitur, quia nec Booz spuit in faciem cognati sui, nec ipsa Ruth. Tertiò erat diuersitas, quia hic tollebatur calciamẽtum ad notandũ infamiam vt ille vir, cui tolleretur calceus, & totum genus suum manerent infamati, cum dicitur in littera, & vocabitur nomen illius domus discalciati in Israel: in facto autem Booz & alterius cognati sui soluebatur calciamentũ ad faciẽdũ alteri firmã cessionẽ rerũ pertinẽtiũ ad ius suum

F sic dicitur Ruth. c. 4. s. hic autem erat mos antiquitus in Israel inter propinquos: q si quando alter alteri suo iuri cedebat, vt esset firma cessio, soluebat homo calciamẽtum suũ, & dabat proximo suo, hoc erat testimoniũ cessionis in Israel: patet ergo quòd non debuit Ruth vxor Maalon defuncti dissoluere calciamẽtum de pede illius cognati Booz, & viri sui mortui; nec spuere in faciẽ eius. *Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris sui.* i. sic meretur pati, & deludi homo, qui non suscitat domũ fratri suo: dicitur domus non quidẽ fabricatura parietum, sed familia, & genus deriuatum: ædificat ergo aliquis fratri suo domũ, quando nõ reliquit frater progeniẽ aliquam, & alius gignit pro illo, vt maneat ei successio, sic patet Genes. 16. c. vbi littera dicit ingredere ad eã si forte saltem suscipiam filios ex ea: littera Hebraica dicit: si forte

G ædificabo ex ea. *Et vocabitur domus illius.* Hic ponitur adhuc maior infamia. s. q domus istius viri qui recusaret suscitare semen fratris sui, esset sẽper infamata, ita q filij sui vocarentur semper filij hominis discalciati, & tota illa progenies vocaretur progenies discalciatorũ in tribubus Israel. *Si habuerint.* Hic agitur de pœna mulierum. *Si habuerint inter se iurgium.* Dicitur hic iurgium large quælibet contentio, siue sit in verbis, siue in factis, & magis adhuc accipitur pro eã, quæ est in factis, quod hic patet: licet posset adhuc dici, q accipiatur iurgiũ prò contẽtione, quæ est in verbis, & post à verbis veniũt ad realẽ pugnã. Primũ notatur cũ dicitur: si habuerint inter se iurgiũ. s. contentionẽ in verbis. Secũdũ notatur cum dicitur, & rixari cœperint, quia ex ipsis verbis rixa generatur, ita vt se mutuo percutiant: iurgium tamen propriè

H accipiendo est contentio verbalis, quam aliqui habẽt coram iudice cũ iure disceptant: vnde dicitur iurgiũ, quasi iuris garriũ. i. iure garrire, siue iure disceptare, vt patet extra de verborum significationibus, in cap. forus. *Inter se iurgium viri duo.* Secus est si vna mulier cõtra aliquem virũ haberet contentionẽ realẽ, quia tunc dato, q apprehenderet mulier virũ per verenda non incurrebat in pœnam huius legis. Et ratio est, quia ista prohibitio est propter magnum dolorem, quẽ sustinet vir quando apprehẽditur per virilia, ita q nihil facere potest vltra, & posset interim alius vir faciliter eũ occidere: si tamen ipsa mulier habeat cõtentionem cũ viro, setrahit se ab ea vir quantum poterit, ne eum sic apprehendat, & non poterit apprehendere quod nõn est quando vnus vir cõtendit cum alio, quia tunc non potest cauere à muliere, quæ

I cum per virilia apprehendere vult. Etiam quia quando mulier contendit contra virum est principaliter hostis viri; ideo quodcunque malũ faciat ei facit quasi hostis: & lex ita imputabit ei quasi hosti. Cum autem vnus vir contendit cũ alio, vnus est principaliter hostis alterius, & non femina: ideo si femina apprehendat, debet ei dari maior pœna, quam si ipsa principaliter contendens teneat per virilia: nam primo modo dum ipsa femina tenet virũ per virilia, alius vir poterit occidere hunc virum, qui tenetur: si aũt ipsa femina principaliter contendat, & teneat, dũ tenet, non potest alia mala operari, aut saltẽ non poterit, ita ac si vir contra virum pugnaret, & femina teneret, per virilia. Idem dicendum, est si duo viri contendant, & vnus teneat alterum per virilia, non tenetur pœna istius legis, quia cum aliqui duo sunt hostes, intendũt

K sibi pessimum facere totum quæ poterunt: quomodocunque ergo se habeat vnus hostis ad alterum, solũ debet puniri, tanquam hostiliter agens, & non aliqua pœna speciali: etiam quia cum vnus accipit alterum per virilia, non potest facere alia mala, sicut si femina apprehenderet. & vir percuteret, quia tũc posset alterũ leuiter occidere, vel quia vnus vir ab alio viro hostiliter agente potest se custodire, quod non potest fieri ad feminam, si vir pugnet in vnũ. & femina veniens apprehendat virilia. *Et vnus contra alterum rixari cœperit.* Rixa est contentio realis, cũ vnus alterũ percutit, aut vt percutiat punit, & ista rixa venit, quia primò iurgati sunt cõtendendo in verbis, licet in hoc non multum differt, quia siue incœperunt in verbis contendere, & postea venerint ad facta, siue in pugna reali incœperũt, quocunque modo femina virum per virilia apprehenderit est ista pœna. *Volensq.* 36

De pœna mulierũ iurgãtiũ.

Rixa fit.

vxor

vxor alterius. Vxor vnius eorum. dicitur hic de vxore, quia vxores sunt, quæ magis ad hoc mouerentur, quam aliquæ aliæ personæ vt viros suos eruant: si tamen aliqua alia persona agat, eandem pœnam incurrit, vt si mater alicuius viri videns eum pugnantem cum altero viro abiens apprehendat alterum per virilia. nam eodem modo manus ei amputabitur, vel si filia videns patrem similiter virum cum quo pater contendit, per virilia tenuerit, quia in omnibus his sequitur idem inconueniens: Idem dicendū est si duo viri pugnant, & aliquis volens adiuuare alterū eorum, apprehenderit alium per virilia. nam tunc absc indetur manus eius, quia eadem inconuenientia sequuntur quæ in fœmina apprehendente per virilia, quia dum ille, vir apprehendit alium per virilia, ille cum quo pugnabat irruet in eum, & occidet, magis tamen hoc pertinet ad fœminas, quam ad viros, cum ista sit quædam impotentia, qui modus pugnandi est conueniens fœminis, quæ sunt deficientes viribus. *Eruere virum suum de manu fortioris*. q.d. ista consueuerunt facere fœminæ cum vident maritos, suos succumbentes, ne alij occidant eos, apprehendunt alios per virilia, vt sic faciant eos cessare a pugna, & non noceant viris suis, quia tamen etiam si hac bona intentione fiat, poterat sequi magnum scandalum. s. quòd vir qui eruitur de manu alterius, poterit insurgere in eum qui tenetur per virilia, & occidit eum: ideo licet verò insurgat, & occidat, tamen quia mulier talia causa est, ex quibus se qui poterat mors, infligitur ei ista pœna. s. quòd abscindetur manus. si autem ponatur alius casus. s. quod vir & vxor simul insurgant in alium virum, & mulier teneat eū per virilia, & vir occidat, tenebitur vterque mortis reus, quia non facit mulier secundum dispositionem huius legis. s. quod eruat virum suum de manu fortioris, proprie autem mulier virum dicitur de manu fortioris eruere, cū duo viri pugnant, & vnus eorum præualet contra eum faciens eum succumbere, tunc videtur quod sit fortior altero, & hoc casu si mulier eum qui succumbit liberat, dicitur eruere virum suum de manu fortioris: maior ergo pœna infligetur, cum ambo insurgunt simul in alterum virum (quia non est ad eruendum) quam fœmina agit ad eruendum virum suum, erat autem ista pœna mortis, cum ex tali apprehensione secuta fuerit mors. *Miserit manum suam*. s. ad tenendum verenda siue sit mulier, siue vir, vt sic faciat immobilem eum cuius verenda tenet. *Et apprehenderit verenda*. Vt dolore testiculorum non moueatur, & cesset à pugna.

Quid sit mulierem de manu fortioris virū eruere.

Abscinde manum illius.

An fœmina tenens virum per virilia ex alia causa quam ad eruendum virum suum puniretur hac pœna.

Quæst. X.

Nicolaus dicit, quod si alio modo, vel causa apprehēdat alterum virum per virilia, quod a fortiori punietur ista pœna. Sed non multum videtur, quod ista pœna infligitur propter timorem magni periculi: si enim mulier per virilia teneat fortiter, tam intensus est dolor virilium (quia sunt maxime sensitiua) quod vir ille etiam si videat super se gladium venientem moueri non poterit, & sic leuiter occideret eum alius vir, & propter hoc maxime talis apprehensio interdicitur. Si autem ex alia causa apprehendat, non sequitur tantum periculum: ideo nec tanta pœna infligi debet. Et si arguas, quod ista lex est cōtra ius naturale, s. quod vir & vxor qui sunt vna caro, non se defendent ad inuicem, sed in textu dicitur, quòd mulier nō apprehēdit aliqd per virilia intēdens defendere virū suū.

Respondetur, quod permittit lex, quod mulier defendat virum suum taliter, quòd ab alio non occidatur, sed non taliter vt alium occidat. tenere autem per virilia est aliquem immobilem facere, ita quod aduersarius leuiter eum occidere possit, quod si hostis ante hostem ligatus poneretur, poterit autem mulier defendere virum aliter percutiendo, vel impellendo. *Non flecteris super ea vlla misericordia*. Hebræi dicunt, quod non abscindebatur manus, sed dabatur prætium pro manu, sed non videtur verum, quia tunc aliqua misericordia esset. s. pecuniarū pœnam pro corporali infligere, quod negat lex:

A *Non habebis in sacculo diuersa pondera*. Exclusa iniustitia hic statuitur iustitia, & agitur de iustitia commutatiua, quæ est in contractibus. s. emendo, & vendendo, & quia in hac debet seruari æqualitas arithmetica, idest quantitatis: debent præcipue homines regulari circa medium æquans quantitates commutabiles, & illud est mensura, vel pondus: ideo prohibet fraudem fieri in istis: quia istis male se habentibus impossibile est emptionem, vel venditionem iustam fieri *Diuersa pondera*. s. vnum ad vendendum, & aliud ad emendum. *Pondus habebis iustum*. i. æqua le alijs ponderibus. *Et uerum*. i. publicum, vel approbatum, vt non sit occasio mali gerendi. *Et modius æqualis*. Modius. n. omnem mensuram continentem liquida, vel arida signat hic: licet specialiter signat quandam paruam mensuram Iudaicam, quæ non est vicesima pars modij nostri, patet quia Ruth. 3. ca. dicitur quòd ipsa tulit super se sex modios ordei de areis ad ciuitatē. *Abominatur eum qui facit hæc*. Quia ista peccata sunt multum damnosa, quia

De commutatiua iustitia.

B Deum valde offendunt, & proximum nimis lædunt, quia ad multos talis communicatio est. *Et aduersatur omnem iniustitiam*. i. valde repugnat talia agentibus, quia defraudant pauperum substantias, & toti communicati, & extraneis damnosi sunt. *Memento quid fecerit*. Hic agitur de pœnis extraneorum. s. Amalechitarum. *Quid fecerit tibi Amalech*. s. incepit primo pugnare contra Israel quam aliæ gentes, & eis dedit incitamenta pugnandi contra Iudæos: ideo dicitur Nu. 24. principium gentium Amalech. i. primus inter omnes gentiles qui pugnauerant contra Israel: de quo Exo. 17. c. *Memento quæ fecerit tibi Amalech*. Deus facit hic memores Iudæos de malis, quæ eis intulit, vt deleant eum de terra, & licet multæ gentes contra hebræos

De penis Amalechitarū.

O fuerunt, vt patet de Chananæo rege Arad, vt habetur Nu me. 21. & in c. 23. de nulla tamen dicitur, quòd accederetur ad puniendum eam delendo totaliter: licet de quibusdam ponantur quædam pœnæ, vt de Aegyptijs, & Idumæis: qui non poterant intrare in ecclesiam domini vsque in tertiam generationem, vt patet. sup. 23. c. & de Moabitis, & Ammonitis: qui non poterant intrare in æternum, in eodem c. meruit tamen iste populus specialiter hoc ne ri contra eum, quia ipse fuit qui primus hebræos inuasit, & cæteris speciē inuadendi tribuit, & valde crudeliter se habuit, vt signatur in littera. *Quid fecerit tibi Amalech*: s. quomodo pugnauerit contra te specialius, quam aliæ gentes: nam non ita cito fuerunt concitati Madianitæ contra Israelitas transeuntes, erant tamen Madianitæ circa transitum Israelitarum: quod patet, quia Israelitæ tran

D sierunt apud montem Synai cum in eo fuerit data lex, vt patet Exo. 20. & sup. 4. & 5. c. est autem iste mons circa terram Madiam, quod patet, quia Moyses custodiens oues Ietro soceri sui pascebat eas in monte Synai, vt patet Exod. 3. ca. Chananæi etiam qui habitabant in Arad, erant ita propinqui loco per quem transierunt Israelitæ, sicut Amalechitæ, vt patet Num. 14. c. cum dicitur nolite ascēdere: non est. n. dominus vobiscum ne cadatis coram inimicis vestris: Amalechites & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis: & postea sequitur descendit Amalechites & Chananæus, qui habitabat in monte percutiens eos: erant etiam propinqui Philistin, & Idumæi, & alij qui conturbati sunt ad introitum hebræorum in desertum, vt patet Exo. 15. c. cum dicitur ascenderunt populi, et irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistin. tunc conturbati sunt principes Edon, & robustos Moab obtinuit tremor, obtinuerunt omnes habitatores Chanaā:

E nullus tamen de istis populis bellum vllum contra Israelitas gessit, antequam gererent Amalechitæ. nam si obijciatur, quòd Chananæus rex Arad cum Amalechitis simul bellum inierunt contra Israelitas: et eos fugauerunt occidendo, vsque Horma: vt patet Num. 14. ca. Nec si obijciatur id quod Chananæus rex Arad per se egit cum inijt pugnam cum Israel, & victor existens accepit prędā de eis, vt patet Num. 21. ca. Respondetur ꝙ Amalech primo, quam omnes gentes bellum egit cū Israel. sic dicitur Nu. 24. cap. principium gentium Amalech cuius extrema peribuntur. i. prima gens, quæ pugnauit contra Israelitas fuit Amalech. aliæ autem gentes postea pugnauerunt. cum autem dr ꝙ Amalechitæ et Chananæi, simul pugnauerunt contra

contra Israelitas persequentes eos vsque Horma: dicendum est, quod Amalechitę bis pugnauerunt contra Israelitas in deserto: primo antequam accederent ad montem Synai, & ī hac pugna fuit dux Iosue, & vicit Israel Amalechitas precibus Moysi, vt patet Exo. 17. c. secundum bellum fuit post recessum de monte Synai, quando quędam pars populi sine Moyse, & arca domini ascendit in montes, & irruit in eos Amalechites. & in hoc bello non fuit dux Iosue, nec iuit illuc, de hoc Nume. 14. c. ista duo bella fuerunt facta in diuersis temporibus, quia primum fuit in anno primo exitus de Aegypto mense secundo, quod patet, quia mense tertio anni primi die prima mensis venerunt Israelitæ in montem Synai, vt patet Exo. 19. de accessu Israelitarum ad montem Synai agitur Exo. 19. c. secundum bellum Amalechitarum cum Israelitis fuit anno 2. exitus de Aegypto postquam intrauerunt in desertū Pharam circa Cadesbarne, quod patet, quia fuit cū venerunt exploratores qui missi fuerant ad explorandum terram Chanaam, & murmurare fecerunt Israelitas, & pęnituit eos, quòd exijssent de Aegypto, & dixerunt constituamus super nos ducem, & reuertamur in Aegyptum: deinde Deus iratus protulit sententiam, quòd in deserto morerentur omnes, & iacerent cadauera eorum: ipsi autem commoti ad hoc dixerunt se paratos ascendere in terram Chanaan, & Moyse prohibente ascendere incęperunt, & descendens Amalechites de montibus irruit in eos, atque occidit multos. de his patet Numer. 13. & 14. capitulo. Sunt ergo ista duo bella distincta: primum bellum gesserunt Amalechitæ soli contra Israelitas in primo anno mense secundo, & quantum ad hoc vocantur Amalechitę principium gentium, scilicet pugnantium contra Israel. Bellum secundum fuit post hoc plusquam per vnum annum, quia fuit ad minus in mense quarto aut quinto anni secundi, vt patet ex processu libri Numerorum, & in hoc Amalechitæ & Chananæi descendentes de montibus pugnauerunt contra Israel. Ad aliud quando dicitur, quod Chananæus rex Arad pugnauit, & accepit prędam de Israel, vt patet Nume. vigesimoprimo, dicendum est, quod fuit multo tempore post bellum quod fecerunt Amalechitæ cum Israelitis, & hęc fere annis 40. nam istud bellum fuit factum post mortem Aaron, vt patet ex processu libri Numerorum: nam Nume. 20. cap. in fine fit mentio de morte Aaron, & Numer. 21. cap. in principio agitur de bello Chananæi regis Arad contra Israel, sed Aaron fuit mortuus anno 40. exitus de Ægypto mense quinto die primo mensis; vt patet Num. 33. cap. ergo bellum Chananæi regis Arad fuit in anno 40. exitus de Ægypto. idem ordo ponendi mortem Aaron, & bellum Chananæi regis Arad tenetur Num. 33. cap. vbi ponitur catalogus mansionum: manet ergo Amalechitas fuisse primos de gentibus qui contra Israelitas arma mouerunt. *In via.* Dicit Moyses istam pugnam Amalechitarum fuisse factam in via, quando veniebant Israelitæ ad terram Chanaan: & sic verum est, quia quæcunque earum pugnarum accipiatur fuit facta in via: nam prima fuit facta in anno primo mense secundo exitus de Aegypto in tertio, vel quarto, aut quinto mense intra desertum Pharam circa Cadesbarne. Sed videtur ista dicere Moyses quasi non staret in via, alias non diceret memento quid fecerit tibi Amalech in via. Dicendum quod Moyses loquitur ista, quasi iam starent extra viam in termino: quia licet non ingressi terram Chanaan vltra Iordanem, erant tamen iam partim in terra possessionis suę, quia stabant in terra quam obtinuerunt de manu duorū regum Amorrhęorum in qua moratura erat pars Israelitarum, scilicet tribus duę, & dimidia, vt patet Num. 32. cap. & supra 4. cap. etiam quia erant coniuncti alteri parti terræ Chanaan quæ erat vltra Iordanem, quia iste locus vbi Moyses ista dicebat erat vltima mansio, quæ erat in planioribus locis terræ Moab super Iordanem, vt patet Numeri 33. capit. & erant in valle contra Phanum Phegor, vt patet supra 3. cap. cum ergo nulla mansio esset itineris sui poterant iam loqui quasi existens extra viam, & sic loquebatur Moyses. *Quando egrediebaris de Aegypto.*

Bella ab Amalechitis contra Israelitas gesta.

F

De quo bello hoc intelligitur, an de primo, vel de secundo, quando Amalechitæ pugnauerunt contra Israelitas. Quæst. XI.

CVm probatū sit, quòd amalechitæ bis pugnauerint contra Israelitas, quæritur hoc quod hic dicitur, de qua vice earum intelligatur, an forte intelligatur de vtraque. Dicendum est, quod intelligatur de prima vice: non enim potest intelligi de secunda, quia dicitur in litera. memento quid fecerit tibi Amalech, quando egrediebaris ex Ægypto, sed magis dicebatur egredi de Ægypto, quādo prima vice contra eum Amalechites pugnauit, quam cum pugnauit in secunda vice: ergo intelligitur de prima vice, patet hoc: nam cum prima vice pugnauit Amalech contra Israelitas, dicebatur esse in exitu de Ægypto, tam

G ratione temporis quàm ratione distantiæ situs locorum: in secunda vice vero neutrum horum existebat, patet de ratione temporis, quia quādo primo pugnauit Amalech contra Israel erat secundus mensis anni primi exitus de Ægypto, & sic ab exitu de Ægypto vsque ad ipsum tempus pugnæ non transierant vnus mensis, & dimidius, patet, quia a tempore quo exiuit Israel de Ægypto vsque ad diem, quo venit in montem Synai transiuit mensis, & dimidius: sed antequam accederet Israel ad montem Synai fuit bellum Amalechitarum, & Israelitarum: ergo ante mensem, & dimidium ab exitu de Ægypto fuit factum bellum primum cum Amalechitis: cōsequentia est vera, antecedens patet in prima parte, quia Israel venit in

H montem Synai prima die mensis tertij, anni primi exitus de Ægypto, vt patet Exod. 19. cap. manebant ergo duo menses integri a principio anni illius vsque ad diem quo accessit Israel in montem Synai: ab hoc tempore oportet subtrahi 15. dies, mensis primi, quia 15. die, mensis primi exierunt Israelitæ de Ægypto, vt patet Exod. 12. cap. cū dicitur, quod exierint die 15. mensis, & in eod. cap. dicitur mensis iste principium vobis mensium erit primus in mensibus anni, subtractis autem istis 15. diebus a duobus mensibus manebit vnus mensis, & dimidius, quod erit tempus, quod transiuit inter exitum de Ægypto, & diem quo peruenerunt in montem Synai: alia pars antecedentis patet, s. quod antequam peruenirent Israelitæ in montem Synai fuit bellum primum Amalechitarum. nam bellum primum Amalechitarum cum Israel fuit factum

I in mansione quæ vocatur Raphidin, & ista est ante montem Synai, vt patet ex processu Exod. nam de Raphidin habetur Exo. 17. cap. de monte Synai habetur Exo. 19. ca. ergo prius venerunt in Raphidin, nec valet si dicas, quod est anticipatio, nam Nu. 33. c. vbi est catalogus mansionū & ponuntur omnes eo ordine quo fuerunt in eis filij Israel, & ibidem ponitur mansio in Raphidin ante montē Synai, manet ergo quod primum bellum Amalechitarū cum Israel fuit antequam fluxisset mensis, & dimidius ab exitu de Ægypto. Secundum autem bellum Amalechitarum cum Israel fuit post exitum de Ægypto plusquā 15. vel 16. mensibus: ergo bellum primum poterat dici in exitu de Ægypto ratione temporis: & non secundum: patet antecedens. s. q. 16. mensibus ad minus post exitum de

K Ægypto fuerit secundum bellum Amalechitarum cum Israelitarum gentibus. nam anno secundo ab exitu de Ægypto mense secundo, die 20. mensis secundo recesserunt castra filiorum Israel de monte Synai, vt patet Numeri 10. cap. erat ergo iste mensis 14. ab exitu de Ægypto, cum transijsset vnus annus, & duo menses fere: deinde venerunt in sepulchris concupiscentiæ ambulato itinere dierum trium, & ibi populus Israelitarum desiderauit, & petiuit carnes, & Deus dedit ei carnes mense vno vt patet Numeri 11. cap. cum dicitur sanctificamini cras, & comedetis carnes: ego enim audiui vos dicere quis dabit nobis escas carnium, bene nobis erat in Ægypto, vt det nobis Dominus escas carnium, & comedatis non die vno, vel duobus, aut quinque, vel 10. nec 20. quidem sed vsque ad mensem dierum donec vertatur in nauseam, & sequitur ibidem immediate, quomodo Deus dederit carnes: addendo ergo istum mensem ad menses quatuordecim, quos supra habebamus, erunt quindecim

Quando fuit secundum bellum Amalechitarū.

decim menses ab exitu de Ægypto vsquequo Israel venit in sepulchra concupiscentię: recedens Israel de sepulchris concupiscentiæ venit in Aseroth, vt patet Num. 11. capit. vbi percussa est Maria lepra, & manserunt castra diebus septem quousque Maria curata est, vt patet Numeri 12. capit. addendo ergo istos dies ad superiores cum diebus quibus ambulabant de mansione vsque ad mansionem erunt quindecim menses, & decē dies, vel amplius: deinde venerunt castra Israel in desertum Pharan, & ambulauerunt per aliquot mansiones, & miserunt exploratores duodecim, vt explorarent terram Chanaan, & morati sunt quadraginta diebus a die quo exierunt ad explorandum vsque ad diem, quo venerunt, vt patet Num. 13. & 14. capit. qui si addantur mensibus quindecim superioribus, & diebus decem erunt decem sex menses ab exitu de Ægypto, & dies viginti, pręter dies quibus morati sunt in veniendo de Aseroth, vsque ad mansionem de qua miserunt exploratores. In eadem autem die qua venerunt exploratores, murmurauit populus, & sequenti die data sententia a Deo, quòd morerentur in solitudine omnes viri bellatores a viginti annis supra populus ascendere voluit ad terram promissam, & descendit Amalechites, & Chananęus qui habitabant in montibus persecutiq; sunt Israelitas cedendo eos vsque in Horma, vt patet Numeri 14. capit. & istud fuit secundum bellum Amalechitarum cum Israelitis. conclusum est ergo, quòd bellum primum Amalechitarum, & Israelitarum fuit ante mensem, & dimidium post exitum de Ægypto, bellum secundum fuit post 16. mēses, & amplius, quam viginti dies etiam si subtrahatur ab istis primus medius mēsis anni primi qui fluxit antequam exiret Israel de Ægypto: primum bellum Amalechitarum contra Israelitas fuit, quando egrediebātur de Ægypto, & secundum non potest dici, quādo egrediebantur de Ægypto. Item patet hoc ratione locorum mansionum, quia bellum primum factum fuit in Raphidin, vt patet Exo. 17. cap. bellum secundum fuit factum in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, & patet quia in eodem loco in quo exploratores venientes de explorādo terram Chanaan repererunt castra, factum fuit bellum secūdum cum Amalechitis, sed exploratores inuenerunt castra Israel in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn: ergo in eo loco fuit factum secundū bellum Amalechitarū, patet maior, quia in ea die qua venerunt de explorando terram Chanaan dixerunt terribilia de gentibus terræ illius quam explorauerant, vt patet Numeri 13. capit. & in ipsa sequenti nocte, & die sequenti factum est murmur, & planctus in castris Israel, & dixerunt constituamus nobis ducem, & reuertamur in Ægyptum, & dominus eadem die protulit sententiam contra ipsos, vt morerentur, & iacerent cadauera eorum in solitudine, & filij eorum non intrarent in terrā promissam vsque ad annos quadraginta completos, & in eadem die surrexerunt atque ascendētes in montem expugnati sunt ab Amalechitis, vt patet Numeri 14. cap. erat ergo eadem mansio, quia cum de illa recedere pararent, irruerunt super eos Amalechitæ, & Chananæi: minor patet, s. quòd exploratores veniētes de explorando terram Chanaan inuenerunt castra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, vt patet Num. 13. cū dicitur, reuersiq; exploratores post quadraginta dies omni regione circuita venerunt ad Moysen, & Aaron, & omnē cętum filiorum Israel in desertum Pharam, quod est in Cades, sed Raphidin est mansio decima in cōputatione mansionum, Cadesbarne, siue Cades deserti Syn est mansio 32. vt patet in cōputatione mansionum, de vt oque autem habetur Num. 33. cap. ergo primum bellum Amalechitarum, cum Israelitis potest dici factum in exitu de Ægypto, quia in decima mansione, & non secundum, quia factum fuit in 32.

Dicet autem aliquis, quòd licet non intelligatur ista litera de secunda pugna Amalechitarum cum Israelitis: forsum tamen intelligetur de vtraque, tam de prima quàm de secunda: & videtur esse ratio, quia Deus mandat recordari Israelem eorum quæ fecit ei Amalech, quia illa mala fuerunt, sed etiam fuerunt mala illa quæ intulit Amalech Israeli in secunda vice, sicut in prima: ergo intelligetur etiam de secunda, sicut de prima, scilicet de vtraque

A simul: consequentia patet, & maior, quia si illa quæ fecit Amalech Israeli non fuissent mala, non mandaret Deus Israel, quòd reminisceretur eorum ad inferendum malum: minor patet, scilicet, quòd illa quæ Amalechitæ intulerunt in secunda vice Israelitis fuerunt mala, sicut ea quæ in prima, immo adhuc & peiora, quia in prima vice, licet incęperit pugnam Amalech contra Israel, tamen postea constitutus fuit Iosue inducere contra Amalechitas, & occidit magnam partem eorum, cęterosq; in fugā vertit, vt patet Exo. capit. 17. in secundo bello econtrario factum est, quia cum Israelitæ ascenderent in montem, irruerunt super eos Chananæus, & Amalechites, ac persecuti sunt eos occidentes de illis vsque Horma, vt patet Numeri 14. capit. magis ergo intelligi deberet adhuc de ista secunda vice quàm de prima. Dicendum, quòd solum intelligitur litera ista de prima pugna Amalechitarum

B cum Israelitis: nam si non potest intelligi de secunda pugna, nec poterit intelligi de vtraque: quòd non possit intelligi de secunda patuit supra, & magis declaratur infra, cum dicitur, & extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit: nam hoc nullo modo potest intelligi de secūdo bello Amalechitarum contra Israelitas, vt infra declarabitur: ergo non potest intelligi litera hæc, nisi de primo bello. Ad rationem in oppositum respondetur cum dicitur, quòd Deus mandabat meminisse de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, sed ea quæ in secundo bello illata fuerunt, erant peiora: ergo magis intelligebatur de illis. minor conceditur, scilicet, quòd peiora fuerunt illata in secundo bello quàm in primo. ad maiorem respōdetur, quòd licet mandauerit Deus reminisci de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, magis tamen mandauit de his quæ fecit in primo bello quàm in secundo: cu-

C ius causa est triplex.

Prima, quia Amalechitę in primo bello aggressi sunt Israelitas proditorie, quod patet, quia venerunt per partē posteriorem sicut hic declaratur, s. extremos agminis tui qui lassi residebāt cecidit, vel vt dicitur in Hebręo decaudauit in te, i. percussit caudā tuam, sicos qui erāt in cauda. talis aūt inuasio proditoria est magnę pęnæ ꝙ etiā patet in singulari pugna, quia si vnus alii per insidias occidit, occiditur, & nō gaudet aliqua immunitate locorū sacrorū, vt patet Exo. 21. c. cū dicitur, si quis per insidias, aut per industriā occiderit proximū suum, ab altari meo euelles eum vt moriatur, vt patet hoc per iura humana canonica extra de immunitate Ecclesiarū. c. inter alia: in alio genere mortis gaudet occidēs immunitate sacrorum locorum. Secundū bellum Amalechitarū contra Israelitas fuit sine

D insidijs, quia nō insidiati sunt Amalechitæ, sed obuiā exierunt Israelitis euntibus ad loca eorum, vt patet Num. 14. c. Secunda causa, & potissima erat, quia primū bellum Amalechitarum cōtra Israelitas fuit initiū omnium bellorum cōtra eos, quia nulla gēs pugnauerat cū eis, quando primo pugnauerunt Amalechitæ, cum autē secunda vice pugnauerūt ipsi contra Israelitas, pugnauit etiā, & Chananæus populus qui habitabat in Arad: pessimū ergo fuit bellum istud Amalechitarum primum contra Israelitas, quia cæteris gentibus fuit exemplum pugnandi contra Israelitas, ꝙ autem propter istā causam aggrauetur nimis istud bellum, patet quia cum Deus per Balaam prophetam prędiceret destructionem Amalechitarum dixit Num. 24. cap. principium gentium Amalech, cuius extrema perdētur, i. quia Amalech fuit principium gentiū contra Israel pu-

E gnātium, perdētur extrema eius, i. deficiet gladio cadēs. Tertia causa est, quia cum primo pugnauerunt Amalechitę cōtra Israelitas, non habebant aliquam causam pugnādi, cum nullo modo nocerent eis Israelitę, sed in secundo bello habuerūt causam pugnandi, ergo non tantum peccauerunt: patet hoc, quia cum primo pugnauerunt cōtra Israelitas Amalechitæ non transibant Israelitæ per terrā Amalechitarum, nec aliquid damni eis inferebant, sed recto cursu transibant: in secundo autē bello habuerūt Amalechitę rationē pugnandi cōtra Israelitas, quia transire volebant per terram Amalechitarū, vt patet Num. 14. c. nā ipsi ascendebāt ad montem ad trāseundum per illū, & in illo monte morabantur Amalechitę, & Chananęi, s. nolite ascendere: non est enim dominus vobiscum, ne cor-

ruatis coram inimicis vestris: Amalechites enim, & Chananęus ante vos sunt, quorum gladio corruetis. Et sequitur postea descendit Amalechites, & Chananęus qui habitabant in montibus, & percutiens eos, atque concidens persecutus est vsque in Horma: recte ergo propter primam inuasionem Amalechitę mala multa merebantur, & non tot propter secundam, licet in secunda magis nocuerint Iudęis. *Extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit.* Idest eos qui erant in posteriori parte castrorum, vel aliqui qui fatigati non poterant sequi ordinem processus tribus, & familię suę, & dicunt Iudęi, quod isti erant viri peccatores, & infideles Deo, ideo nubes excludebat eos a sua protectione, quare inuasi fuerunt hostes contra eos. In Hebręo habetur. *Decaudauit in te eos qui lassi residebant.*

An dictum turpe Rab. Salo. sit verum de inuasione Amalechitarum in posteriorem partem agminis Israelitarum.
Questio. XII.

DIcit Rab. Sal. quod Amalechitę inuadentes eos qui non poterant sequi castrorum progressum oppresserunt illos vitio sodomitico, ideo dicuntur eos decaudasse. Sed hoc vile est dicere, nec verisimile est considerata qualitate eorum qui sequi non poterant castra, quia aliqui miserrimi, & turpissimi essent, quod non congruit intentioni agentium taliter. Sed dicunt decaudasse, i. de cauda percussisse, quia extremos exercitus percusserunt secundum quod litera nostra innuit. *Quando tu eras fame, labore confectus.* Erant enim tunc in Raphidim, vt patet Exo. 17. c. & lassi erant labore itineris, & forte fame, quia licet iam manna haberent vt patet Exo. 16. c. tamen multi non libenter de eo comedebant, quia nolebant prouocari ad nauseam. *Et non timuerit dominum.* Quasi debuisset timere me, qui te dirigebam in columna nubis, & ignis, & quia afflictus eras. *Delebis nomen eius de sub cœlo.* Sic dicitur Exo. 17. c. erit bellum Dei contra Amalech a generatione in generationem, & Nu. 24. c. dicitur quod extrema Amalech perdentur, & factum fuit hoc regnante Saule, vt patet 1. Reg. 15. c. quia tunc omnes viuens tam in hominib. quam in brutis gladio perijt, & quia de pinguioribus reseruauit Saul offendit valde Deum. *Et extremos agminis tui.* Quia qui procedebant castra, aliqui non poterant sequi motum castrorum, & manebant retro, hos insurgentes ex insidijs Amalechitę occiderunt: ex quo patet, quod non potest intelligi de secunda inuasione, aut pugna Amalechitarum contra Iudęos. nam in secunda non oppresserunt Amalechitę extremos agminis, sed primos: nam ista litera signat, quod castra Israel simul procedebant, & aliqui manserunt retro, qui non potuerunt cum alijs procedere, & hos occiderunt Amalechitę. in secundo non fuit sic: sed dixerunt Israelitę, quod parati erant ascendere in terram Chanaan. Moyses autem prohibebat eis, quia non erat dominus cum eis, & tunc manentib. castris fixis, & arca Domini in castris, multi de Israelitis, scilicet viri bellatores ascenderunt in montem, vbi habitabant Amalechitę, & Chananęi, & incurrentes isti super Israelitas persecuti sunt eos vsque in Horma: non ergo extremos agminis occiderunt, sed primos, etiam quia dicitur.

Et extremos agminis tui. Idest castrorum tuorum, sed hic non erant castra in processu, sed manebant castra, & arca Domini, & Moyses. viri autem bellatores solum processerunt contra Amalechitas, & Chananęos. Item quia dicitur *Qui lassi residebant.* Idest qui ibant cum alijs omnibus pergentib. in ordine castrorum, sed non poterant continuare laborem, & manserunt extra castra paululum refocillantes, & tunc superuenerunt Amalechitę irruentes in eos atque accidentes, sed in secundo bello non fuit sic, quia non manserunt aliqui non potentes sequi castra, immo omnes viri bellatores perrexerunt contra Amalechitas ad faciendum iter per terram eorum, & Chananęorum, & in eos facta fuit plaga: castra autem manserunt in Cades deserti Syn, & arca Domini, & Moyses cum Leuitis, & omnes de populo, tam mulieres quam viri inepti ad bellum: et in hos qui residebant plaga nulla facta est.

Quando eras fame, & labore confectus. Idest afflictus fame et labore, fames et labor erant in Iudęis: ideo peccatum Amalechitarum magis grauabatur, quia mise-

F ris afflictionem ingerebant: erat autem fames Hebręorum, quia licet haberent manna de cęlo datum, tamen alios cibos desiderabant, & in comedendo laborabant, quia anima eorum arida erat comedendo man. sic dicitur Numeri 11. cap. quis dabit nobis ad vescendum carnes? in mente nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, & allia, & cepe: anima nostra arida est, nihilque respiciunt oculi nostri nisi man. dicitur afflictus labore, scilicet labore itineris quia forte tunc procedentes de deserto Syn magno impetu mouebantur iuxta velocitatem nubis motę, & diligentius, quę vsque peruenirent in Raphidim: ideo quidam non potentes tolerare tantum laborem in velocitate motus manebant confecti labore, & hos Amalechitę superuenientes ex insidijs occiderunt.

Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem. Antequam Iudęi intrarent in terram Chanaan, & pacifice

G possiderent eam, non debebant mouere bellum contra Amalechitas: ideo licet in itinere mouerint bellum contra Chananęos habitantes in Arad vouentes ciuitates illas in Anathemate, si Deus traderet eas in manus eorum, vt patet Numeri 21. cap. & postea deleuerint eas, vt patet eodem cap. & licet pugnauerint contra Madianitas, vt patet Numeri 31. cap. & contra duos Amorrhęorum reges Seon & Og, vt patet Numeri 21. & supra secundo, & tertio cap. & deinde contra alias gentes Chananęorum trans Iordanem: tamen nunquam pugnauerunt contra Amalechitas donec fuerunt in pace, & non immediate, vt fuerunt in pace, sed vsque exactos iudices, & incępta tempora regum.

Et subuerterit tibi cunctas per circuitum nationes. Deus videtur subuertere, quia licet isti pugnarent, & occide-

H rent illas gentes: tamen Deus dabat eis vigorem animi ad aggrediendum, & robur corporis ad exequendum, vt patet supra 8. cap. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meę mihi hęc omnia pręstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi prębuerit, vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis. *Cunctas per circuitum nationes.* Non vniuersaliter intelligendo, quia non subiectę fuerunt vnquam omnes nationes Iudęis, nec promissę sunt eis omnes nationes, licet quidam imperiti Iudęi existiment omnem terram possidendam esse promissam Iudęis: & quod adhuc in futuro possidebitur, quod inducunt ex illa litera quę habetur Gen. 49. cum dicitur, donec veniat desiderium collium ęternorum, & in Hebręo dicitur, vsque ad terminos seculi, de quo late diximus Gen. 49. cap. sed vocantur cunctę per circuitum nationes, idest omnes nationes quę Iu-

I dęis promissę erant, scilicet, septem populi Chananęorum: ex quo videtur, quod licet Iudęi habitarent in pace in terra Chanaan, tamen non cogebantur, adhuc bellum facere contra Amalechitas, quia non subiectę erant cunctę ciuitates in circuitu, hęc autem sunt toto tempore Iosue, quia ipse non subiecit totam terram, nec Deus permisit, vt totam subijceret propter peccata Hebręorum, vt patet Iudicum 2. cap. etiam toto tempore iudicum Israel, quia licet multi iudices fuerint, & diuersa pręlia fecerint, tamen non potuerunt subijcere totam terram, quia nec dominus hoc volebat, vt patet Exodi 23. cap. scilicet, non potens eos delere simul, aut in anno vno, sed paulisper, atque per partes, ne forte redigatur terra in solitudinem, & crescant contra te bestię, non obligabantur ergo tempore iudicum Israelitę pugnare contra Amalechitas, & quia

K ista tota terra, nunquam fuit subiecta Iudęis vsque ad tempus Salomonis, qui omnes relictos de gentibus illis fecit tributarios, vt patet 2. Paralipomenon 8. cap. non obligabantur pugnare contra Amalech, nisi Deus mandauisset ideo nunquam pugnauerant contra eos, vsquequo Deus mandauit Sauli primo regi Israelitarum per Samuelem Prophetam, vt patet 1. Regum 15. cap. & tunc fuerunt obligati ire propter obedientiam debitam Deo, & iuerunt atque deleuerunt Amalechitas in ore gladij.

In terra quam tibi dominus pollicitus est. Hic declarat id quod supra positum fuit, scilicet, & subiecerit tibi cunctas per circuitum nationes, quia istę nationes non intelligebantur respectu omnium terrarum, sed solum in terra quę possidenda promissa fuit Israelitis, & ista est terra Chanaan.

Dele-

dere, quia tamen tenebatur Deo credere propter eius reuerentiam, sicut aliquis soluere alteri decem quæ accepit mutuata, cû reddidit, egit ad quod tenebatur, ideo Deus reputauit ei ad iustitiam tanquam si aliquod alterû Deo debitum persoluisset, sic etiam accipitur hic cum dicitur. *Et habebis iustitiam coram Domino Deo tuo*. Idest Deus reputabit te iuste egisse reddendo ei vestimentum quo indigebat. nam licet istud reddere sit actus misericordię, quia tamen hoc exhibere pauperibus, & totaliter egẽtibus debemus, dicimur iustum agere talia facientes. iste modus accipiendi iustitiam est conuenientissimus sacræ scripturę, quia pleræque auctoritates in ea reperiuntur de iustitia, quæ ad hunc sensum necessario reducendę sunt; non tamen conuenit modo loquendi Aristot. quia secundum Aristot. ponitur iustitia legalis vt vnus habitus, hic autem sunt multi habitus quot sunt particulares virtutes. pro hac parte faciunt omnia argumenta, quæ posita sunt in superiori modo loquendi de iustitia, & hoc non ad probandum, quod sacra scriptura non sic accipiat, sed ad probandum quod non sic accipit Aristotel. Nec est inconueniens modum loquendi sacræ scripturæ discrepare hic ab Aristot. quia in plerisque sacra scriptura propria significata dictionum non obseruat: Aristot. autem obseruat: & sic scriptura ponit iustitiam pro quolibet de multis habitib. Aristot. autem accipit pro vno habitu. Alio modo volunt quidam quod iustitia legalis, sit obedientia totius legis; quia lex omnia bona iubet, & omnia mala vetat, vt patet per Aristot. quinto Ethycorum cum dicitur, præcipit autem lex omnem actum virtutis, præcipit enim opera fortis facere, vt non derelinquere aciem, nec fugere, nec abijcere arma, & quæ temperati vt puta non mœchari, nec cõituari, & quæ mansueti, vt puta non percutere, nec contendere; similiter autem & secundum alias virtutes; & malitias has quidem iubens, has autem prohibens. cum ergo homo agit aliquod bonum, quod mandat lex, quia illud mandat lex, vocatur iustus legaliter, & hoc modo actus omnium virtutum possunt accidere in iustitia legali: si enim aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum ille est temperatus, si autem non fornicetur, quia lex prohibet, vocatur iustus legaliter. & hoc tenet aliquomodo Franciscus de Maytonis super tertium sententiarum.

Sed non propriè dicitur, quod iustitia legalis sit obediẽtia: primo quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quam obedientia. Amplior quidem quia obedientia solum extenditur quantum ad ea quæ in lege scripta sunt, vel a rectore politiæ imperantur: iustitia autem legalis comprehẽdit omnem actum humanum, nullus est enim actus de quo est data lex, siue non sit data, quem ad bonum commune ordinare non possumus.

Iustitia legalis est amplior, & nobilior obedientia.

Item, quia iustitia legalis nobilior est quam obedientia: quia perfectior & altior ratio est diligere quam obedire, sed iustus legalis facit omnia ad bonum communitatis, non quia lex mandat illa, sed quia talia fieri vtile communitati & bonum est: ergo excellentior est.

Item si iustitia legalis esset obedientia, non esset finis legalis iustitiæ bonum commune; sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, tamen intentio facientis esset per se obedire legi, per accidens autem procurare bonum commune, licet lex omnia ad bonum commune ordinet, sed contrarium vult Aristot. in 5. Ethyc. scilicet, quòd sicut iustitia particularis est per se ad bonum commune.

Item, quia iustitia legalis dicitur preciosissima virtutum, & fulgens inter alias, sicut lucifer & hesperus inter stellas, vt patet in principio, quinto Ethycorum: Et hoc quia est de maximo bono; cum aliæ virtutes intendant quoddam bonum particulare; sed intendere bonum cõmune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de communi bono: & non de obedientia: antecedens patet, quia lex posita est propter commune bonum cum sit quædã mensura, vel regula directiua actuũ humanorum in bonum commune, vt est de se notum, & patet sæpe in quinto Ethycorum, nisi sit apostediasmenos, idest lex positã sine ratione, quæ propriè non vocatur lex. finis autem semper perfectior est his quæ sunt ad finem, vt patet 1. Ethyc. in principio.

Finis perfectior est his quæ sunt ad finem.

A Item patet hoc clarissime, quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit persona publica. Et sicut alij se habent ad bona particularia tanquam ad bona propria & adæquata, ita princeps se debet habere ad bonum commune tãquam ad quoddam bonum propriũ & adæquatum, sed princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus non est, ergo iustitia legalis non est obedientia. Accedendo autem in radice ad positionẽ Aristot. dicendum est, quòd iustitia legalis est quędam virtus, quæ in essentia sua vna est & particularis, sicut quilibet alius habitus, sed dicitur virtus generalis, quia eius actus est ordinare actus omnium virtutum in bonum cõmune: quęlibet enim virtus habet propriam materiã, & proprium bonum quod est finis, finis autem temperãtiæ est vt aliquis intra seipsum bene dispositus sit ad delectationes, & tristitias, finis fortitudinis est vt bene se habeat

Quid iustitia legalis iuxta Arist. opinionem.

B homo ad timores & audacias, & sic de qualibet alia virtute. finis autem iustitiæ particularis est bonum particulare alterius, quia omnis iustitia bonum est alterius quam habentis: finis enim iustitię particularis commutatiuę est bonum eius cum quo commutatur: finis distributiuę iustitię est bonum eorum quibus aliquid distribuitur. finis autem, vel bonum legalis iustitiæ est bonum commune totius politiæ: ideo ordinat omnes virtutes ad bonum commune: nec habet aliquod bonum speciale, vel materiã specialem, sicut cęteræ virtutes: qui enim rectè commutabat per iustitiam particularem, intendebat bonum illius, cũ quo commutabat prout est quidam homo singularis. Iustitia legalis facit vt iste commutet cum illo homine singulari rectè: nõ vt est quidam homo singularis, sed vt est quædam pars communitatis politicæ, ideo primo inten-

C dit bonum commune, quã bonum particulare, & ob hoc bene facit isti, quia bonum istius redundat in bonum cõmune, vt pars illius est. Iustitia autem secundum se dicit quandam æqualitatem vt patet quinto Ethycorum, ęqualitas autem non est ad se, sed ad alterum, ideo omnis iustitia ad alterum est, sed alterum accipitur dupliciter.

Vno modo alterum idest aliud singulariter consideratum, & sic iustitia particularis est ad alterum cum quo commutamus, vel cui aliquid distribuimus.

Alio modo dicitur ad alterum, idest ad communitatẽ, & sic quælibet pars communitatis cum bene se habet ad communitatem, dicitur bene se habere ad alterum, & hoc modo iustitia legalis dicitur ad alterum, quia per eã quilibet de cõmunitate ordinat omnes operationes suas ad bonum communitatis, & cum omnes homines quibus communicamus aliquo modo partes communitatis

D sint, & bonum commune resultet ex bonis priuatorũ coniunctis, quando cum aliquo iuste communicamus, ideo iustè communicare debemus, vt bonum illius pars boni cõmunis est: hoc modo ordinamus actum iustitiæ particularis in bonum commune per iustitiam legalem. Actus autem aliarum virtutum de se non sunt ad alterum, sed ad quoddam bonum particulare nostrum, vt intra nos bene dispositi simus, sed quia nos ipsi partes sumus communitatis, tunc actus istarum virtutum ad bonum commune ordinabimus. si ideo fortes esse volumus, quia per hoc rem publicam defendimus, vel si temperati vt per hoc non noceamus alijs cum inebriati fuerimus quæ sunt partes politiæ, vel ne per incontinentiam alicuius vxorem de adulterio sollicitemus, quod ad injuriam alicuius de communitate redundat: & sic de qualibet alia

E virtute: & sicut se habet ista virtus inter morales ordinando alias ad bonum commune, quod est excell. nitus bonis particularibus ad quę ordinantur alię virtutes de se, & ideo laudabilior est, & melior alijs inquantum bonum commune melius est & diuinius bono particulari, vt ait Arist. 1. Ethyc. in princ. ita charitas se habet inter virtutes theologicas q; ordinat actus oĩum virtutum theologicarũ siue moralium ad Deum, qui est obiectum & bonũ summũ, & tantũ excedit proportionaliter ista charitas legalẽ iustitiam quantum Deus excedit bonum cõe cunctorum, sicut excedebat iustitia legalis iustitiam particularẽ, sicut bonum cõmune bonum priuatum. charitas.n. cũ ex natura sua habeat Deum pro obiecto, & fine, quia per eã diligimus Deum propter se, ordinat oẽs alias virtutes in

vsque ad mortem suam,& regio caruit honore, quia immediate filius eius Ioathan successit ei, vt patet quarto Regum,capit.15.

Ponet ante altare. Scilicet eleuando,& deprimendo sursum,& deorsum,& sinistrorsum: ad significandum, ꝙ Deus cui illa offeruntur, omnium quæ sunt ad quascunq; differentias positionis dominus est: & iste primitiæ non cremabantur in altare,sed deuoluebantur ad vsus sacerdotum, vt patet Num.18.& supra 12.c.nec ex hoc minus sanctificatę erant res illæ quæ offerebantur,aut ille qui offerebat erat minoris meriti,quam si res ab eo oblatæ in altari adolerētur,quia quicquid offerebatur,solo Dei intuitu,& mādato offerebatur,& meritum offerētis erat in hoc,quia Deo mandanti aliquid dari parebat,aut ex deuotione aliquid Deo dare volebat.si aūt hoc postea combureretur in altari,vel cederet sacerdotibus,nihil ad offerentem, quia ista pretiosa sunt ad meritum:ideo nihil augent,aut minuunt de ratione meriti,& quantitate,sicut si aliquis domino tēporali offerret aliquid comestibile,in offerendo ei obligabat eum sibi,quia erat beneficium. si aūt postea ille dominus cibum illum comederet,aut famulis suis erogaret,nihil attineret ad meritum tribuentis: æqualiter.n.vtrobiq; esset obligatus ille qui beneficium receperat: sic.n.erat in Deo,quia Deus habebat famulos.s.Leuitas omnes,siue sacerdotes essent,siue non.qui continue ministrabant ei,aut omnes simul,aut aliquota pars eorum,& his ipse Deus dare debebat necessaria ad vitam,quia ipsi non poterant acquirere occupati ministerijs Sanctuarij, & quia inter cæteros Israelitas sortem non recipiebant, vt patet Num.3.& 18.& 34.dabat ergo Deus istis ea quæ ei dabantur à populo.sicut Domini habētes famulos eos de redditib. suis sustentant. Deus autem aliquid comedere dicebatur,aut pro se assumere,quia ea quæ offerebantur in sacrificio,erāt odor suauissimus Dei,vt patet Exo.29.& Leu.1.c.& Deus mensam habere dicebatur, tanquam si comederet: non quidem mensam propositionis,quia panes ibi positi a sacerdotib.comedi debebant,& non cremabantur. de quo Leui.22.& 2.Regum 21. & Matt.12.c.sed erat alia mensa quæ proprie vocabatur mensa Dei, & ea quæ super ponebantur,non comedebantur ab aliquo homine, sed vorabantur ab igne,tāquam Deus illa acciperet.de hoc Malach.1.c.dr vos polluistis nomen domini in eo, ꝙ dicitis mensa domini contaminata est, & quod superponitur cōtemptibile est cum igne qui illud deuorat: non ergo magis Deo placebant quæ in altari cremabantur,quam quę in sacerdotum iura cedebant, cum ab eo iura hæc forent constituta,& omnia ei offerebantur.

Et loqueris in conspectu Domini Dei tui. Illa quę coram altari holocaustorum fiebant,aut dicebantur, dicebantur fieri coram Deo,quia licet vbiq; sit Deus,ibi tamē eum magis esse denominat scriptura,vbi magis magnitudinis aut bonitatis eius monstrantur insignia, & sic dicebatur esse in cœlo empyreo, quia ibi seipsum prębet ad visionem beatificam: dicebatur etiam esse in sancto sanctorū, quia ibi sequebatur de medio Cherubim super propitiatorium,& peccata remittere dicebatur, aut vbi ei aliquis specialis cultus impenditur, & sic erat super altare holocaustorum,quia in loco illo solo ei offerebantur sacrificia. cum ergo hęc quæ subijciuntur dici deberent coram altari holocaustorum super quod hæc munera offerebantur,dicebatur quod coram domino dicerentur,& ista verba non debebat dicere sacerdos quia offerebat super altare,sed Israelita qui duceret ista ad offerendum, vt patet ex continuatione literæ, quia de sacerdotibus fit hic mentio in tertia persona,de Israelitis autem offerentibus in secunda,quia ad eos dirigitur sermo, vt patet ex principio cap. ergo istud verbum loqueris,quod in secunda persona est, ad Israelitam laicum offerentem refertur: etiam quia ista quæ dicuntur sunt quædam causę quare ista munera quę offeruntur, Deo debita essent. ergo solum pertinebat exprimere tales causas ad eum qui munera offerebat,& nō ad sacerdotem qui solum erat minister: dicebat autem iste laicus Israelita hæc in conspectu Dei, quia intrabat in Sanctuarium,scilicet in atrium, & profitebatur hęc coram altari holocaustorum.nam licet intra tabernaculum nullus præter sacerdotes intrare posset, tamen in atrium

A omnes tam Leuitæ, quam non Leuitæ poterant ad offerendum intrare: alias autem non intrabant populares in atrium, sed in circuitu atrij stantes per reticulatas cortinas prospiciebant sacrificia cum fierent. *Syrus persequebatur patrem meum.* Hic narrantur labores continui, & liberatio ab eis: & ad vltimum multiplicatio eorum, & introductio in terram promissam. *Syrus persequebatur.* Hoc est principium laborum,quia Iacob fuit caput immediatum omnium Israelitarum qui in se, & filijs suis moltos labores sustinuit, & primus labor postq iam habuit filios, fuit persecutio Laban, qui vocatur Syrus: quia habitabat in Mesopotamia Syriæ,vt patet Genes.27. capitu. fugiente enim Iacob cum vxoribus, & filijs, & tota substantia sua, persecutus fuit eum Laban vsque in montem Galaad occidere volens,nisi Deus vetuisset, vt patet Genes.31.cap.

B *Qui descendit in Aegyptum.* Postquam persecutionem Laban mansit in terra Chanaan peregrinando aliquanto tempore:deinde vrgente fame descendit in Ægyptum,vt patet Gen.46. cap. *Peregrinatus est in paucissimo numero.* Scilicet cum septuaginta animabus quæ egressæ fuerant de femore eius. *Creuitque in gentem magnam in Aegyptum* Quia licet multum affligerentur laboribus duris, & occisione paruulorum,tamen creuerunt,ita quòd in exitu de Ægypto erant sexcenta millia pedum absq; mulieribus,& paruis,qui non attigerāt 20.annos,vt patet Exo.12.c.& licet ibi ponantur solum ferme sexcenta millia peditum,tamen valde plures erant,quia etiam dempta tota tribu Leuitarum erant pedites Israelitarum in exitu de Aegypto plures quàm sexcenti mille,vt patet Num.1.c.vbi computantur per omnes tribus omnes viri potentes procedere

C ad bellum ab anno.20.vsque ad 60.& reperti sunt sexcenti mille quinquaginta,& tamen Leuitæ nō sunt computati cū eis,vt subditur immediate ibidem.s.Leuitæ aūt in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis: nec valet si dicas,quod qn̄ exierūt de Aegypto omnes Israelitæ, tam Leuitę quàm non Leuitę, simul sumpti non accedebāt ad sexcēta millia,sed postea creuerunt in deserto,ita ꝙ in numeratione de qua hr̄ Num.1.c. essent de solis Israelitis popularib. absq; Leuitarum tribu sexcenta millia quingēta, & quinquaginta: falsum est.n. quia inter tempus quo de Ægypto exierūt,& dicebantur esse ferme sexcenta millia peditum,& numerationem de qua habetur Num.1.c.nō fuit tantum tempus in quo tm̄ potuissent crescere Israelitæ.nam non fuit annus & dimidius, sed solū vnus annus, & mensis dimidius, quod sic patet,quia Israelitę egressi sunt de Aegypto die 15.mensis primi, vt patet Exod.12.

D & Numeri 33.c. deinde in anno secundo mense secundo, anni die prima fuit incępta computatio de qua habetur Num.1.c.vt ibidem habetur: ergo solum fuit intermedius vnus annus,& dimidius mensis.in tam paruo tempore nō poterant tantum augeri,vt tota tribus Leuitica excederet super numerum,quem ante faciebat totus Israel, & adhuc reliquus Israel sine Leuitis excedebat ad numerum, quem antea omnes simul faciebant,quia ante dicebantur esse sexcenta millia peditum ferme,vt patet Exo.12.nunc autem solę alię tribus sine Leuitis faciebant sexcenta millia,& quingenta,& quinquaginta. *Afflixerunt nos Aegyptij* Cogendo facere lateres,& non dando paleas; deinde flagellis nos cędendo,vt patet Exodi primo, & 5.capitul. *Qui respexit nostram humilitatem.* Idest humiliationem, qua humiliauerant nos Aegyptij,idest despectibiles fecerant cogendo ad opera vilia, scilicet ad expurgationem

E stercoris de locis platearum. *Et laborem.* In conficiēdis lateribus & stipulis congregandis,vt patet Exod.5. *Atque angustias.* Quia angustiabatur valde cor nostrum,cum videremus paruulos nostros occidi. *In manu forti,& brachio extento.* Idest in fortitudine sua faciendo signa terribilia in Aegypto,& mari rubro. *Et ingenti pauore.* Quia Aegyptij percutiebantur pauore magno, dum tenerēt captiuū Israel videntes horrenda somnia,& terribiles visiones,vt habetur supra 4.c.& Sapientiæ 12.ca. vel quia ad exitum filiorum Israel per mare rubrum omnes in circuitu gentes expauerunt audientes talia mirabilia fieri,de quo cantauit Moyses Exodi 5.cap.de hoc etiam Iosue 2.capit.vbi loquitur Raab ad exploratores. *In signis.* Scilicet,quæ fa-

ciebant Aaron, & Moyses ad indicandum se fuisse a Deo missos, vel ad demonstrandum veritatem eorum quę dicebant, vt mutatio virgę in colubrum, vt patet Exo. 7. cap. *Et portentis*. Scilicet magnis mirabilibus, quę Deus faciebat demonstrans suam magnitudinem, & puniens Aegyptios, vel liberans Israel. *Et idcirco nunc offero*. Scilicet pro omnibus istis beneficijs demonstrans gratitudinem. *Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui*. Scilicet ante altare, quia nihil de eis comedebat offerens, sed integraliter cedebant in vsus omnium sacerdotum.

Et epulaberis in omnibus bonis. Deus volebat incitare gẽtem istã ad bonum, & quia adhuc carnalis erat, volebat quòd in oblationibus, & sacrificijs comederent splendide, & lętarentur, vt ex delectatione illa incitarentur ad frequentandum illos actus, & tunc epulabantur de sacrificijs pacificis, quæ offerebant, de quibus maior pars carnium veniebat offerentibus, vt colligitur Leuit. 7. cap. vel etiam si non offerrent, ferebant secum abundantem pecuniam ad cibos de decimis secundis, & ad hoc inuitabantur aduenę, & Leuitæ.

Et epulaberis. Dicit hic, quòd quilibet de populo qui istas primitias offerebat, introibat coram Domino, s. coram altari holocaustorum, & facta ista professione secundum quam cõfitebatur se teneri ad dandum illa Deo pro receptis beneficijs, adorabat Dominum, s. humiliando se coram altari, & faciendo orationem, vt Deus eum dirigeret in bono, quæ omnia in honorem Diuinum cedebant, & tunc epulabatur cum tota domo sua intra atrium Sanctuarij si aliquid obtulisset de victimis pacificis: alioquin comedebat de his quæ apportauerat, & erant non consecrata Deo.

Et epulaberis. Idest comedes splendide, quia epulæ sũt solennes cibi. *In omnibus bonis quæ dominus Deus tuus dederit tibi*. i. ibi comedes de omnibus bonis quę Deus dederit tibi, siue de ouibus, siue de bobus, vel capris, sicera, aut vino, & sic de omnibus alijs bonis comestibilibus, quę generantur in terra promissionis, quia volebat Deus illos perfectè lętari, vt iterum desiderarẽt ad similia festinare.

Quæ dominus Deus tuus dederit tibi. Quia ista quę sunt in fructibus terrę, licet per culturam, & laborem acquirantur, tamen Deus est qui illa dat, quia vt ait Apostolus qui rigat, aut qui plantat nihil est, sed Deus qui incremẽtum dat, & ista dabat dominus Deus tuus, quasi dicat, nõ dabat aliquis alius Deus, sicut putauerunt gentiles, qui cuilibet rei Deum vnũ assignabant, & alicui dabãt quandoque multos, vt iugis Deum iugatinum, vallonianı autẽ vallibus pręfecerunt; ruribus autem idest agris deam Rusinam, segetibus autem Segetiam deam, & Laturnum atque Nodotum pro diuersis temporibus assignauerunt, de quibus & plurimis alijs qui tercentorum numerum excedunt secundum Marcum Varronem, Augus. de ciuitate Dei, lib. 6. hoc autem quãtum ad rustica numina est, sunt autem, & pręter hos selecti dij, idest seorsum electi qui pręcipui sunt, & cęlestes inter quos Ceres dea est quæ omnibus segetibus pręlecta est, de qua Ouid. Metaph. lib. 5. in fine. hos autem Deos, scilicet Rusinam, Segetiam, Laturnum, Nodotum, & Cererem saria gentilitas pro frugibus exorabat, cumque fames aliqua accidisset offensos Deos istos induxisse extimabant, vnde eos sacrificijs, et ludis suasu dęmonum placandos ducebant, sic in gręcia in qualibet ciuitate ludi solennes in ciuit. Elensi celebrabantur, quia eam placatam fruges multas effundere autumabant, de quo Seneca in tragędia decima, quę dicitur Hercules Etheus. Deus ergo volebat, quòd isti Iudęi intelligerent, quòd nõ dabat eis fruges aut bona terrę aliquis alius Deus, sed ipse. *Et domui tuæ*. Ea quæ Deus dat alicui dat domui suę, vocatur hic domus familia domestica, & non habitaculum, & quando alicui viro patri familias Deus bona elargitur sibi, & domui suę, i. toti familię tribuit, in his ergo bonis quę sibi, & domui suæ tributa sunt, debet gaudere cum sacrificia fiebant, licet non sit virtus aliqua splendide comedere, aut delectari in his bonis corporeis, sed erant data ad lenimentum imperfectorum, vt per hęc alliciantur ad bonum. Si tamen aliquis vir bonus, & non curans delectationem, quę in his est tempore illo, cum sacrificaret, aut offerret primitias, lętaretur atque epularetur

F tur splendide corãm Domino Deo suo solum, quia Deus dicebat esse lętandum, & epulandum, merebatur, tanquã si ageret aliquem actum durum, qui pertineret ad fortitudinem, aut temperantiam, quia solum desiderium obediendi Deo inducebat ad hoc. *Et Leuites*. Erant Leuitæ pauperes, quia interdum non sufficiebãt redditus isti ad sustentandum eos, quia multi erant, & redditus non magni, & nullam terram ipsi ad serendum aut plantandum habebãt, sed sola suburbia ad alendos greges de quo Numeri 35. cap. *Et aduena qui tecum est*. Dicitur aduena ille qui de gentilitate ad iudaismum conuersus est, isti autẽ, vt in plurimum pauperes erant, quia venientes ad iudaismum deserebant cognationem suam, & terram natiuitatis suæ, & ea quę possidebant, ideo hos misericorditer fouere oportebat, vt alij ad conuertendum se ad iudaismum incitarentur. etiam dicebatur hoc, quia Iudęi erant valde

G crudi non habẽtes viscera pietatis maximè ad extraneos, si ergo non iuberetur eis, & frequentibus monitionibus ducerentur, vt conuersos diligerent, eos exosos haberent, atque nimium eis molesti essent, quod valde vitandum erat. *Quando compleueris decimam*. Hic ponitur secundum de decimarum solutione, hic loquitur text. de decima tertia quæ fiebat tertio anno. *De decimarum solutione.*

Quot decimæ fiebant apud Iudæos. Et quomodo distribuebantur. Quæst. IV.

Fiebant enim tres decimę, scilicet vna quæ totaliter dabatur Leuitis. Alia quæ sumebatur in cibos euntiũ,

H & redeuntium de Ierusalem, & quando ibi starent, vt inuitarent ad epulas Leuitas, aduenas, & pauperes. Tertia decima dabatur pauperibus, Peregrinis, & Leuitis. Et duæ primę dabantur in quolibet anno. tertia autem fiebat de triennio in triennium, & non deducebatur in locum Sanctuarij, sed dimittebatur in singulis ciuitatibus, vt venirent pro ea pauperes, viduę, aduenę, pupilli, & Leuitę. Nicolaus dicit, quòd secunda istarum conficta est, sed supra 14. cap. demonstrauimus eã ex textu esse necessariam. De veritate autem harum decimarum, & quomodo se habeant latius diximus 12. & 14. cap. vide ibi plene. *Opin. Nicolai.*

Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum. Scilicet decimam primã quę erat pro Leuitis, & erat maior, quia fiebat de aceruis non decimatis, & decimã secundã ad cibos offerentiũ, & conuiuia pauperum, & Leuita-

I rum in loco Sancto, quia istę primo sumebãtur, vltimo sumebatur decima pro pauperibus, & ista erat minor, quia fiebat de rebus bis decimatis. *Anno tertio decimarum*. i. in anno tertio in quo soluebantur oẽs decimę, quia in quolibet aliorum annorum solum duę decimę soluebantur; in hoc autẽ tres, ideo iste annus per excellentiam vocabatur annus decimarum. *Et dabis Leuitæ*. Secundum Nicolaũ intelligitur hoc de prima decima quę dabatur insolidum Leuitis. *Et aduenæ, & pupillo*. Scilicet aliã decimã, sed ista expositio nõ multum consonat literę. Primò, quia dicitur supra. *Quando compleueris decimam*. Ergo ista quæ sequũtur debent fieri completa decima, & sic etiam secundum suam opinionem debet esse iã data decima prima quę est Leuitarum, ad ergo, quod post decimatur pertinet ad secun-

K dam, vel tertiam decimam. Item, quia dicitur infra. *Vt comedant intra portas tuas*. Hoc autem de tertia decima intelligitur, vt patet supra 14. capit. quia ista reseruabatur in vrbibus, & sic ipse vult, sed hoc comedere refertur simul ad Leuitam, pupillum, aduenam, & viduam, qui tertiam decimam comedebant, vt patet supra 14. capit. et si dicas, quòd ly. *Leuita*. Non coniungitur cum ly. *Pupillo, aduenæ, & viduæ*. Tunc dabis, quòd Leuita non comedebat de tertia decima cuius oppositum patet supra 14. cap. Dicẽdum ergo, quòd solum intelligitur litera ista de decima tertia, et est sensus. *Dabis Leuitæ aduenæ, & pupillo*. Idest, quòd cõpletis alijs duabus decimis dabis tertiã decimã in vrbibus tuis pro Leuitis, pauperibus, et aduenis, et viduis simul. *Vt comedant intra portas tuas*. Idest intra portas ciuitatum tuarum, quia hic loquitur ad totũ Israel, et non dabantur ista in conuiuijs, sed distribuebãtur personis supradictis, et sic melius, et diuturnius eis vtebãtur: si enim ista in conuiuijs factis simul expenderentur, faci- *Doctoris expositio.*

lius

A liter finirentur, magis autem proficiebant personis singula distributa. *Loqueris in conspectu domini Dei tui.* Postquam colligebantur messes in anno tertio, separabantur istæ tres decimæ secundum ordinem ante enarratum, & deinde veniebant Leuitæ pro sua decima prima. Secunda decima assumebatur in tribus temporibus anni ad eũdum in Ierusalem,& comedendum ibi.tertia decima distribuebatur successiue in tribus annis pauperibus,& Leuitis, & quando ascendebat in Ierusalem ille qui decimabat, loquebatur coram domino ista, quæ sequuntur excusans se, quòd non præterierit mandatum domini de separandis decimis. *In conspectu domini Dei tui.* Idest coram sacerdotibus in atrio tabernaculi. *Attuli,quod sanctificatum est de domo mea.* Idest adduxi ad te ea quæ sanctificari mandabas. in Hebræo habetur. *Separaui de domo mea.* Et ista est melior litera, & significat, quòd omnia B quæ mandauit Deus sanctificari, idest applicari ad cultum suum,ego separaui de domo mea,i.à rebus meis quibus vtor,s.tres decimas,& primitias.& credo, quòd litera nostra corrupta sit vitio scriptorum à principio qui posuerunt. *Attuli.* Pro. *Abstuli.* Quæ faciliter fieri posset propter similitudinem literarũ,& si dicamus abstuli signat, idem quod litera Hebraica. Sed nec in hoc multum curandum est,quia ad eundem sensum pertinent abstuli,& attuli: nam licet ista duo verba secundum se ipsa signent opposita, tamen tota complexio redit ad eundem sensum quia id quod signat istud verbum abstuli per modum termini a quo,signat istud verbum attuli per modum termini ad quem. erat autem sensus huius literæ, quòd iste dicebat se consecrasse domino omnia quæ mandabat sanctificari sibi, hæc autem quæ sanctificabantur, habebant hæc duo.

Literę ex positio propria, in qua D. Hieronym. laudatur

C Primo,quòd applicabantur ad cultum Dei. Secundò quòd separabãtur a rebus eius qui sanctificabat eas Deo. primum enim inducit iste terminus sanctificare,idest applicare ad cultum diuinum. Secundum est, quòd postquam aliquis res suas domino tradebat non habebat vlterius potestatem super illas; tanquam si nunquam fuissent suæ, quia res sacræ ad prophanos vsus conuerti non debent:pro primo facit istud verbum attuli, idest ego attuli ad te Deus meus de domo mea omnia quæ mandasti adduci, & consecrari tibi applicando ad res tuas. pro secundo facit verbum abstuli,aut separaui, scilicet, quòd res quas mandasti tibi dari non tenui cum rebus meis,sed eas abstuli,siue separaui à domo mea, idest a rebus meis, vt pro te solo essent. nihil igitur magis vnum quàm reliquũ differt, & quia expedit concordare dicta dictis,emendare autem,aut aliquid damnare cauendum est,nisi cum necessitas id exposcat. hic autem, ita conuenienter ponitur attuli sicut abstuli, vt patet ex dictis: ergo non est dicendum,quòd errauerint scriptores,aut quòd nunc in litera nostra aliqua corruptio sit, sicut quidam ad pauca attendentes vbi non possunt literam intelligere confingunt eam,aut à priore translatore,aut à posterioribus scriptoribus fuisse corruptam. hic autem necessitas nulla est dicendi eam fuisse corruptam, aut a Hieronym. quod absit, aut cuiuslibet alterius imperitia scriptoris. Et si obijcias, quòd deuiat litera nostra ab Hebraica. si dicat attuli.

Respondetur, quòd non tantum litera nostra attendit literam Hebraicam quantum sensum eius, quia litera Hebraica in plerique rusticano more impolita est, & intricata.litera autem Hieronymi eam, licet interdum mirabiliter exponit, vt quamplurimi Hebræorum Bibliam nostram, quasi expositionem literæ suæ asserant, cum tamen in verbis à litera sua non super abundet, in qua magna beati Hieronymi solertia, & ingenij acumen attendenda sunt.

Et dedi illud aduenæ, pupillo, & Leuitæ. Intelligitur de tertia decima quæ dabatur istis personis, & in hac faciliter errari poterat ex eo, quòd tenebatur in domo per tres annos, vt successiue distribueretur supradictis, ideo poterat interdum aliquid de illa sumere in vsus suos, & sic peccare.

Non præterini mandata tua. Licet hoc posset intelligi de omnibus quę Deus mandauit: tamen melius intelligitur de separatione decimarum, s. q separaui alias duas decimas,sicut mandasti mihi, & patet, quia præcedens litera loquitur de his,& sequens etiam. *Non sum oblitus imperij tui.* Quia hoc valde commendauit,vt nunquam obliuisceremur mandatorum eius: sed ambulantes,quiescẽtes,dormientes, & surgentes meditaremur illa, vt essent iugiter ante oculos nostros, vt patet supra 6.cap.& 11.

Non comedi ex eis in luctu meo. Idest in necessitate mea sm q vult litera Hebraica, & est sensus ego tenebam in domo mea istam decimam separatam, sed et si aliqñ essem in necessitate, non comedi ex ea, si tñ fuisset magna necessitas licitum erat comedere ex ea: sicut Dauid,& famuli sui comederunt de panib. propositionis, vt patet 1. Regum 21.c.& Matth.12. sed solum sacerdotibus licebat comedere de his panibus, ergo à fortiori in decima quæ non erat tantum domino applicata,sed de nullo existente in ciuitate aliqua tanta necessitas præsumi potest.

Collige quã gran de peccatum sit ex pedere de cimas, & bona Ecclesie cum meretrici bus &c.

Nec separaui eam in qualibet immunditia. Licet peccatũ esset absolute comedere de decimis separatis, magis tñ erat applicare ad aliquem vsum inmũdum,s.dando fornicatorib.vel meretricibus,qñ aliquis colligebat fruges, aut alios fructus,de quibus dabantur decimę ex illis fructibus,& erant obligatę omnes partes illorum fructuum ad decimas,& primitias:non quidem,vt specialiter obligata esset aliqua pars fructuũ ad istam solutionem,quia tunc debitor nunquam liberaretur,nisi dando illam partem,sed falsum est,quia dando aliquam earum quamcunque,dumtamen esset decima pars liberabatur, & nõ solum dando aliquam de istis,sed etiam dando aliquam de quibuscunque partibus,aut fructibus,& sic antequam separata esset decima,poterat ille qui erat dominus vti illis fructibus ad quemcunque vsum vellet.postquam tamen specialiter separabat aliquas partes Deo pro decimis aut primitijs, erant illæ partes specialiter Deo consecratæ & debitę,& si forte acciperet de illis ad aliquem vsum, contrahebat rem alienam.maxime quæ sacra erat,ideo peccabat, nec satisfaciebat, dato q tantundem tribueret, quia adhuc peccatum manebat.s.applicasse rẽ sacram ad prophanos vsus,nam sicut si quispiam vouerct ouem, aut bouem,vel capram,si esset tale aial, q immolari deceret, nec quicq impediret ex conditione indiuidui aut spẽi,nõ poterat mutari,et si daretur pro eo aliud valde melius, vt patet Leuit. vlt.c.quia illud spãliter Deo obligatũ erat per votum,quia erat consecratum,ita hic,quia decimę postq̃ erant separatæ erant obligatæ specialiter Deo,& consecratæ,cum volũtas dantis determinauerit se ad istos fructus D dandos in decimis,& dederit eos,atq; dando à se abdicauerit,& Deus illas immediate acceptauerit:quomodocũque postea acceperit de illis applicando ad vsus suos peccat,quia cõuertit rẽ sacrã ad prophanos vsus. Iõ dãs istã decimam excusat se de oĩb.istis,q nõ commiserit aliquid eorũ,& gñale est,q accipere de illis decimis separatis malũ erat,sed sm ea ad quæ accipiebatur,erat peius, aut minus malũ,& prius excusat se, q nõ acceperit de illis in luctu suo,quia ea quæ dantur Deo pertinent ad lætitiam,& ipsi offerentes,qñ offerebant,debebãt epulari,& lętari coram domino Deo suo, vt patet supra 12.& 14.& 16. & in multis locis: cõuertere ergo hæc ad tempora plangendi, erat totaliter oppositum,ideo magis peccatum quam si conuertisset ad tempora gaudiorum sicut ad nuptias,& cõuiuia,aliaq; gaudia:excusat se etiam de immunditia,vt si fieret de illis fructib.aliquid turpe, vt pote si de eis darentur E cibi canib.& iumentis:nam licet peccatum esset, q homines comederent de illis, maius in erat, qñ conuertebantur in turpitudinem, sicut hic, quia vilipendebatur eorum sanctitas: nam si forte eueniret aliqua necessitas in qua de illis oporteret assumi ad cibum,debebant cum magna reuerentia assumi faciendo differentiam de illis cibis ad alios cibos, tanquam si assumerentur cibi sancti, sicut cum Dauid, & sui pueri deberent comedere de panibus propositionum, quos solis sacerdotibus edere licebat, etiam in tempore necessitatis,quæsiuit ab eis virum mundi essent a mulieribus maxime, & a quibusdam alijs turpitudinibus, vt sic comederent, nec eis quicquam dare voluit, donec Dauid dixit se, & pueros a mulieribus mundos esse, quasi dicat, si forte confessi fuissent se eum

mulieribus paulo ante fuisse maculatos, etiam si necessitas quædam esset, non daret eis quippiam. ita erat hic, quia licet istæ decimæ non essent,ita specialiter separatę, tamen erant aliquo modo separatæ ad cultum Dei: non ergo sine magna munditia,& reuerentia in necessitatis tẽpore sumi debebant. Non licebat autem dare de his gentilibus ad comedendum,quia & hoc adhuc maius peccatum erat, nã sicut de agno Paschali, quia erat ritus iudaicus,& sacrificium Domini, vt patet Numeri 9. capitulo, non poterant comedere aliqui gentiles,donec circuncide rentur,vt patet Exo.12.cap.ita videtur esse de his quæ domino consecrata erant,quòd nõ liceret comedere,nisi Iudęis cum adhuc omnibus Iudæis hoc non liceret. non licebat etiam vendere istos fructus dominis qui pertinebant, & separati erant ad decimam, quòd si venderent, peccatum magnum erat propter duo.

Primò, quia vendebant rem alienam, vendere autem rem alienam, vel quomodocunque contractare animo lucrandi, furtum, & illicitum est.

Secundò, quia hic vendebatur res sacra, res autem sacræ extimationem nõ recipiunt,vnde si aliquis vellet emere carnes alicuius arietis immolati, aut alterius animalis in holocaustum, vt ipse comederet, vel ad alios vsus: non poterat vẽdi etiam si daret pro eis omnia quæ possideret, aut mille arietes, vel talia quæcunque animalia, quia illud, quod domino immolatum erat, iam erat consecratũ ei: etiam excusat se, quòd non expenderit aliquid istorũ in re funebri, idest in officio funeris, vocatur funus exequiarum officium, & in hoc nihil expendi debebat de re sacra,ne cętera commacularentur ex huiusmodi applicatione, etiam quia ista quæ Deo dabantur, pertinebant ad exaltationem offerentium,& laudem Dei in iubilo,siquis autem ista ad res planctus applicaret, scilicet fructus qui pro decimis dandi erant,applicabat rem sanctam ad contaminationem potius, quàm si ad aliquid gaudij applicaret. *Nec expendi ex eis quicquam in re funebri.* Idest in plãctu mortuorum,in quo fiunt aliqua conuiuia, & ibi nihil dari debebat de re sacra,quia omnia accedentia ad funus polluebantur,& ipsi plangentes,& omnia quę stabant in domo in qua aliquis moriebatur,vt patet Numeri 19.capit.ideo sacerdotes, & omnes res sacrę a funere segregabantur,vt habetur Leuitic.21.capit. vel quia non placent Deo sacrificia cum tristitia, & ita dixit Aaron excusans se quare non comedisset sacrificiũ pro peccato dicens, quomodo potui placere Domino mente lugubri?vt patet Leuitic.10.capit. *Obediui voci.* Replicatio eiusdem sentẽtiæ est. *Respice de Sanctuario tuo.* Posita obedientia mandatorum ponitur imprecatio bonorum a Deo pro obedientia. *Respice de Sanctuario tuo.* Quicunque respiciendo dicitur respicere de loco in quo est. Deus autem vbique pręsens est cum omnia impleat, sed specialiter in aliquibus locis est quantum ad aliquos effectus,cum esse suum eodẽ modo vbique sit, & ponuntur hic duo loca in quib. Deus specialiter erat.

Duobus in locis Deus specialiter erat.

Primò in Sanctuario,quia gloria Domini erat super arcam inter Cherubin,& in columna super tabernaculum, de qua frequenter loquebatur Deus Moysi, vt patet Numeri 12.cap.& 16. & Exodi 29. ideo de loco illo respicere dicebatur, & contra locum illum respiciebant omnes orantes in Israel de quo tertio Regum 8.cap. ideo,& Daniel stans in Babylone apertis fenestris domus orabat contra Ierusalem, vt patet Dani.6.capit.

Secundus locus in quo Deus specialiter est, cœlum empyreum est in quo se beatis animabus ostendens eas beatas efficit, ideo etiam de hoc loco Deus respicere dicitur. *De excelso cœlorum habitaculo.* Vocatur excelsum habitaculum propter duo, vel quia illud cęlum empyreum super omnes cęlos est,vel ad differentiam habitaculi terreni, scilicet tabernaculi in quo habitare dicitur. *Et benedic populo tuo Israel.* Multiplicando eum in omnibus bonis, siue terrenis, siue spiritualibus: benedictio enim vbicunque ponitur multiplicationem importat. *Et terram quam dedisti.* Concedendo in terræ nascentibus vbertatem. *Hodie Dominus.* Hic ponitur secundum, scilicet mandatorũ obedientia, & obseruatio. *Hodie Dominus Deus tuus præcepit tibi.* Quia licet ista præcepta aliàs dicta fuissent, sed

Mandatorum, obedientia, et obseruatio.

F nunquam,ita plane,& coniunctim,sicut die, qua Moyses ista locutus est dicta fuerunt,ideo quasi tũc noniter Deus ista mandare videbatur. *Vel præcepit hodie.* Idest quotidie, sicut dicitur Psal.2. ego hodie genui te, idest semper genui, & gigno, sic quotidie nobis Deus ista mandat, quia quotidie nos instigat ad hæc faciendum,sed prima expositio est magis literalis. *Vt facias mandata hæc.* Scilicet moralia, scilicet pręcepta decalogi, & pręcepta cæremonialia. *Iudicia.* Idest præcepta iudicialia. *Vt custodias.* Scilicet in mente tua ea voluendo assidue,vt patet sup.6.cap.

Et impleas. Actualiter operando. *Ex toto corde tuo.* i. affectuose,quia maledictus qui facit opus Dei negligenter: debent enim mandata Dei cum magno amore obseruari, quia licet custodiendo mandata sine charitate, excusetur aliquis a peccato, quod incurreret si ea non custodiret,ta

G men nihil magis meretur quam si non ageret,quia radix meredi Charitas est, & Deus magis respicit mentẽ quàm opus. *Et ex tota anima tua.* Ista magis exposita fuerunt supra 5.cap. *Dominum elegisti hodie,vt sit tibi Deus.* Idest vt hąbeas eum in Deum eum mente, & opere colendo, & mandatis eius obediendo,& dicũtur elegisse hodie, quia sicut in monte Synai populus recipiens præcepta Dei elegit eum in Deum primo,ita nunc recitata tota lege de nouo, & multis superadditis populus consensit obedire ei, & colere eum.

Quomodo Israel in Deum elegit Dominum Deum suum. Quæst. V.

Considerandum circa hoc quomodo Israel elegerit dominum Deum in Deum suũ, quia videtur, quòd

H non elegerint: nam eligere libertatem dicit, vbi autem non est libertas,sed est homo obligatus specialiter ad aliquid,non dicitur propriè eligere,in his autem quę possumus facere, vel non facere, eligere dicimur, sic est de voto, quia votum est promissio facta de his quæ bona sunt, ad quæ astricti non tenemur. vnde non est verum, quòd aliquis voueret se non fornicaturum, aut non occisurum quempiam iniustè,quia ad hoc tenetur,sed ad colendum Deum verum qui erat Deus Hebręorum,omnes tenẽtur, vt declarat Apostolus ad Rom.1.cap. dicens inexcusabiles illos qui prętextu alicuius ignorantię Deũ verum non coluerunt ad idola declinãtes,cum possent Deũ naturaliter cognoscere,& isto modo dicũtur obligati ad pręcepta decalogi,quia sunt pręcepta iuris naturalis etiã si nõ dentur nobis,si tũc non fuerunt data gẽtilibus, sed innata sũt eis,quia vt ait Apost.ad Ro.2.c.gentes quæ legẽ non hñt,

Votum quid sit.

I naturaliter eã quę sunt legis faciunt dictãte eis cõscientia. erant ergo oẽs homines naturaliter obligati ad colẽdum Deum verum,quem colunt Hebręi,quia ipse Deus verus erat, alioquin aliæ gentes nõ peccarent nõ colendo Deũ, vel colendo idola. Sed de hoc arguuntur oẽs gentes tanquã peccantes: ergo obligatæ erant ad colendum Deum etiã nulla lege imposita. Quo igitur poterant Hebręi eligere accipere Deum in Deu, & dñm,cum non esset eis liberum,sed necessarium,alioquin peccarent? Respõdetur, quòd Iudæi,& omnes gentes tenentur impẽdere Deo vero cultum latriæ qui consistit in actu interiori, s.in spe, fide,& charitate. sic ait August.fide,& spe,& charitate colitur Deus,in Enchiridio,& Io.4.cap.spiritus est Deus, & eos qui eum colũt,oportet in spiritu ambulare, pręter istũ cultum interiorem non obligantur ad alium cultum ex-

K teriorem determinate, quia natura non determinat aliquid vlterius nec laudes,nec sacrificia,nec adorationes caput inclinando,aut genuflectendo,& sic de cęteris. quantum ergo ad ista de quibus non est specialis determinatio in ratione, nec obligatio, potest aliquis se voluntarie obligare,aut vouere, aut sine voto recipere, & isto modo est lex a Deo data, quia continentur in ea quędam cæremoniæ speciales non determinatæ a ratione, sicut sunt in sacrificijs, & omnibus alijs ritibus specialibus, & legibus iudicantibus de quibus nulli obligati eramus, nisi nosipsi nos obligemus, & quantum ad hoc est in potestate nostra eligere Deum, & sic dicitur hic de Israel. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus.* i. tu elegisti hodie colere dominum Deum tuum specialibus pręceptis obediendo,&

do, & cæremonias obseruando, sed non elegisti hodie Deum dominum quasi antea non esses obligatus seruire Deo, & nunc voluntarie fuisses obligatus ad tenendum eum, vt Deum, & colendum eum, & sic votum potest de accipiendo Deum verum pro Deo fieri: nam licet omnes teneamur hunc verum Deum pro Deo tenere, tamen Iacob vouit habere Deum verum in Deum si daret ei necessaria. Et sic fuit votum conditionale, vt patet Gene. 28. ca. cum dicitur vouit etiam uotum dicens, si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum. ecce quòd vouit accipere Deum verum in Deum. Respondetur, quòd non vouit accipere Deum verum in Deũ, quia ad hoc obligatus erat, sed hunc Deum verum non erat obligatus colere quibusdam specialibus cæremonijs, & ad has se astrinxit Iacob, vt ex litera patet in eodem loco cum dicitur, erit mihi dominus in Deum, & lapis iste quem erexi in titulum vocabitur domus, idest ego fabricabo hic domum ad honorem Dei. hæc autem ædificatio specialis cæremonia erat, ad quã astringebantur soli qui voluissent, ergo Iacob tunc cum vouit erat liber, postea autem per votum se astrinxit. etiam secundo Iacob vouit aliquid speciale quantum ad oblationes cum dicitur, cunctorumque quæ dederis mihi decimas, reddam tibi, idest faciam tibi cultum istum specialem qui est dare decimas ad quas non tenebar. Quęritur etiam quomodo dicatur hic Israel, elegisti dominũ Deum tuum hodie, quia videtur, quòd ante hoc elegerãt: nam cum legem susceperunt in monte Oreb, obligauerũt se obedire mandatis eius, & Deus accepit eum in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. cap. quæcunque ergo leges darentur, postea erant firmæ ex priori consensu, quia ipsi tunc dixerunt cum loqueretur eis Deus in voce tubę, & terribili clangore, quod loqueretur eis Moyses, & non Deus, ne forte morerentur, & quòd obedirent omnibus mandatis Dei, cum dicitur tu autem magis accede, & audi, quæcunque loquatur dominus Deus noster tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes ea faciemus: ergo ad omnia erant obligati quæcunque erant postea mandanda, cum Deus præciperet. Et si forte dicas, quòd illa obligatio non tenuit, quia Deus nõ acceptauit illam, & ad hoc, quod valida sit requiritur, quod non solum voluerit se aliquis obligare alteri, sed etiam ea quæ dixerit obligans rata habeat, & acceptet ille, cuius fauore fit obligatio. Respondetur, quod Deus acceptauit obligationem illam, cũ dixit supra 5. cap. post verba ipsorum Israelitarum audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt, bene omnia sunt locuti, in quo consentiebat dictis eorum approbando ea. Ad hoc dupliciter responderi potest vno modo, quod licet ex vi verborum suorum obligati essent Israelitæ ad obseruandas leges quascunque Deus daret, forte tamen quando eas daret, viderentur eis graues, & cum tædio eas acciperent, volebat ergo Deus, vt esset plenissimus consensus in quamlibet legem, vt non haberent aliquam occasionem saltem apparentem ad infringendum eam, & quia non potest aliquis consentire nisi in ea quæ cognoscit, & quanto magis cognoscit, plenius consentit, vel dissentit, requirebatur plenissima cognitio. Est autem plenissima cognitio, quando quælibet res in seipsa cognoscitur, ista autem cognitio est cognoscere quamlibet rem particulariter, cum autem res in vniuersali cognoscũtur, idest, quod cognoscatur vniuersale aliquod in quo multa contineantur singularia, nõ est plena cognitio, quia non est cognitio cuiuslibet rei in se, & interdum concedit aliquis vniuersale aliquod, cuius particularia si explicarentur multa eorum non concederet, & ob hoc venit regula iuris in sexto, quod in generali concessione non veniut ea quæ non esset aliquis verisimiliter in specie concessurus. licet ergo aliquis ad vniuersale sit voluntarius, quando explicantur particularia eius, ad aliqua eorum non est singulariter voluntarius, quia ante cũ permitterentur, non credebat permittens talia se permittere. & ob hoc licet in die qua receperunt Iudæi legem in montem Synai, dixerunt, quod omnia quę mandaret dominus facerent, vt patet supra 5. cap. & ante hoc etiam promiserat, vt patet Exo. 19.

Qua sit plenissima cognitio rei.

A cap. tamen in eadem die Deus dans leges Moysi in monte quæ continentur Exo. 20. cap. in fine, & 21. & 22. atque 23. cum Moyses descendisset ad populum, vt recitaret eas, mandauit vt peteret ab eis consensum, scilicet vtrum vellent accipere illas, & antequam ipsi consensissẽt Moyses non scripsit eas, habito autem consensu eorum scripsit & confirmauit sequenti die in sanguine, vt patet Exodi 24. cap. sic ergo licet ad leges istas quas nunc dabat Moyses, essent obligati ex verbis suis quæ dixerant in monte Oreb, tamen quia Deus volebat maiorem eorum libertatem in recipiendo legem mandabat, vt quando proferretur lex, quæreretur consensus eorum, & tunc recepta illa lege dicerentur elegisse dominum non quidem, quod eligerent eum simpliciter ad colendum, quia obligabantur ad cultum eius naturaliter, vt supra dictum est, sed quòd accipiebant eum ad colendum isto modo, scilicet per hãc legem specialem per quam ante non coluerant, & sic
B recepta qualibet lege data a Deo in qua peteretur consensus eorum, dicebantur tunc eligere Deum, quia eum eligebant colere illo modo. Alio modo responderi potest, quod licet Iudæi permisissent se recepturos quæcunque mandaret Deus, tamen extendebatur hoc quantum ad illud fędus, quod inierat cum eis in monte Oreb, & non ad aliquod alterum, nunc autem fiebat aliud fędus, ideo oportebat nouum consensum accedere eorum, qui obligari debebant: nam Deus in primo anno quo Israelitæ exierunt de Ægypto dedit eis leges in Oreb, quando steterũt ibi, & non solum dedit ibi decem pręcepta quæ continebantur in tabulis, & primo in voce tubæ exproposita sũt, de quibus Exod. 20. & supra 5. cap. sed etiam præcepta cęremonialia, & iudicialia quæ habentur Exodi 21. & 22. & 23. cap. quia in sequenti die post legis dationem in voce tubæ ista populo denunciata, & confirmata sunt, ea etiam quæ habentur a 25. cap. Exodi vsque ad finem de
C fabricatione sanctuarij in monte Synai recepta sunt, vt patet Exodi 24. vbi dicitur, quòd Moyses ascendit ad audiẽdum ista, & postea 35. cap. eiusdem libri dicitur quomodo descenderit Moyses de monte postquam audiuit ista, ea autem quæ in toto Leuitico dicuntur in monte Synai data sunt, vt patet Leuit. vltimo cap. in fine cum dicitur hæc sunt præcepta quæ mandauit dominus Moysi ad filios Israel in monte Synai. de his autem quæ habentur in libro Numerorum eodem modo dicendum est, quod ea quæ habentur a principio libri Numerorum vsq; ad cap. 10. fuerint facta in monte Synai, quia in monte Synai, vt in eodem cap. 10. declaratur ab eodem loco vsque ad 20. cap. rara mandata ponuntur, sed maior pars est historia, ea autem quæ ponuntur præceptiue, vt in cap. 15. & 17.
D & 18. atque 19. dicuntur accidisse in monte Synai, vt declaratum est in eisdem locis, ea autem quę habentur a 20 cap. Numeri vsque ad finem eiusdem libri acciderunt in anno 40. exitus de Ægypto, vt patet in eodem 20. cap. ex quo infertur, quod cum ab illo loco totus liber Numerorum pertineat ad annum 40. & totus iste Deuteronomius ad finem anni 40. scilicet ad mensem vndecimum eiusdẽ, vt patet supra 1. cap. in principio, quod in anno solo primo, & 40. data fuerint pręcepta Israelitis. medium autẽ tempus sine pręceptis fuit, & ista est sententia Rab. Abraham Aben Ezra supra 1. cap. licet nihil de hoc ipse probet erit ergo sic, quod illa quæ in primo anno mandata fuerunt, pertineant ad vnum fędus, deinde interpositis annis 39. ea quæ in anno. 40. præcepta sunt ad aliud fędus, & sic requiretur nouus consensus ad hæc. erat ergo in volun
E tate sua consentire an non, & si consentirent eligere dicebantur Deum, ergo illa die eligebant qua ei se nouiter seruituros, & specialiter offerebant accipientes leges tales, ad quas antea obligati non erant, quod autem istud, quod in hoc libro mandatum est sit aliud fędus ab eo, ꝙ in monte Synai datum est patet infra 29. cap. cum dicitur hæc sunt verba fœderis, quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel, præter illud fędus, quod cum eis pepigit in Oreb. *Vt ambules in vijs eius.* Idest sequendo eum quocunque ire mandauerit, & declarat quę sunt istę viæ, scilicet. *Vt custodias cæremonias eius.* Quæ consistunt in modo speciali colendi Deum, scilicet sacrificijs, oblationibus, & purificationibus, & festorum obseruationibus, de

Rab. Abraham Aben Ezra opin.

de quibus per totum Leuiticum, & partim in alijs libris. *Et mandata eius.* Scilicet præcepta decalogi. *En dominus elegit te hodie.* Quia sicut populus eligebat Deum ad eum colendum, ita Deus eligebat populum ad eum exaltandū & protegendum, & sicut populus in monte Synai Deum elegit, & hic: ita Deus in monte Synaï, & hic populum sibi fecit peculiarem. de prima electione patet Exodi 19. cap. *Vt sis ei populus peculiaris.* Idest populus thesauri, sicut in Hebræo habetur. quia sicut thesaurum multum custodimus, ita Deus quasi cum magna solicitudine populū custodiebat, quia qui vos tangit me tangit, & hæc quando populus Deo subditus erat, si autem ad idolatriam diuerteret, vel Dei mandata non custodiret, veniebāt super eum omnia mala abundantius quam super gentes alias de quibus Leuiti. 26. & infra 28. & 29. cap. *Et faciat te excelsiorem cunctis gentibus.* Apud Deum, quia aliæ gentes a Deo reprobatæ erant, populus autem Iudaicus electus, & valde acceptabilis. fecit excelsiorem in fama, quia aliæ gentes videntes ritus Iudæorum, & leges dicebāt, ista est gens sapiens, & populus intelligens, nec est alia natio tam grandis, vt patet supra 4. cap. fecit eos in potentia excelsiores, quia in tempore Salomonis omnes reges vicini dabant ei tributum, vt habetur 3. Regum 4. cap. & continuata fuisset ista potestas in regibus, si semper Deo seruiuissent: fuit tamē completum ad literam in Christo qui fuit gloria Israel, vt habetur Luc. 2. cap. cuius regnum fuit lapis cadens de monte sine manibus, & comminuit totam statuam præcedentium regnorum, & factum est regnum eius regnum ecclesiæ, quod non auferetur: de quo Dan. 2. cap. *Quas creauit in laudem, & nomen, & gloriam suam.* Deus enim omnia quæ creauit propter se creauit: nō quia eis indigeret, sed quia summe bonus est, & bonum sui ipsius communicatiuum est, & diffusiuum, & sic cuncta causata sunt, vt bonitatem suam Deus eis communicaret, & ideo tot species, & rerum diuersitates se gradualiter excedentes fecit, vt infinita sapientia in ordinando, & immēsa potentia in creando, & amor sine inuidia in bonitatem suam tot rerum gradibus communicando monstraretur, & hæc est gloria Dei, in communicando diuersimode bonitatem suam, & hæc est prima ex qua surgit laus, quia intellectualis substantia rerum ordinem, & bonitatem considerans, vsque in magnum creatorem deuenit eum cognoscēdo a magnitudine rerum creatarum, vt patet Sap. 13. cap. quo cognito assurgit in laudem, quod est secundum. Ex hoc autem nomen venit, quia sapientes cognoscentes magnalia Dei laudant factorem istorum coram populis, ex quo populares magnitudinem Dei pro capacitate intellectus concipiunt, & crescit fama Dei in omnes, & hæc vocatur nomen, quia fama nihil aliud est q̄ laudabilis nominis diuulgatio, vel celebratio. *Vt sit populus sanctus.* Idest applicitus Deo specialiter quam aliæ gentes, per veram fidem, & rectas leges. *Sicut locutus est.* Quia ipse promisit te accipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. & frequenter.

Deus quomodo oia creata propter se creauerit.

Fama q̄d sit.

CAP. XXVII.

PRæcepit autem Moyses, & Seniores populo Israel, dicentes. Custodite omne mandatum quod præcipio vobis hodie. Cumque transieris Iordanem in terram quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce læuigabis eos. &c.

Iosue.

PRæcepit. Hic ponit legislator tertiam partem principalem, scilicet inductio ad obseruationem legis per imprecationem benedictionum, in qua primo ponit maledictiones. Secundo benedictiones, scilicet in cap. sequenti, prima in duas, quia primo ponit modum, & ordinem maledicendi, & benedicendi. Secundo ponit ipsas maledictiones ibi. *Et pronunciabunt Leuitæ. Præcepit Moyses, & seniores.* In præcedenti cap. Moyses compleuerat recitationem totius legis, deinde conuocatis specialiter senioribus populi dixit eis, quod Deus volebat, vt cum transirēt Iordanem, darent benedictionem obseruantibus legem, & maledictionem non obseruantibus. deinde ipse cum senioribus dixerunt reliquo populo, quod ista facturi essent

Connexio capi.

Diuisio eiusdem.

F *Custodite omne mandatum, quod præcipio vobis hodie.* Potest referri ad præcedentia, & est sensus, quòd ex quo Moyses erat dicturus quædam alia, quæ non erant mandata legis finitis mandatis legis voluit commendare memoriæ in vniuersali ea quæ dixerat, scilicet. *Custodite mandata quæ præcipio hodie.* Idest mementote, quod custodiatis omnia mandata quæ supra dicta sunt, vel potest referri ad inferiora, quia dicturus erat de cæremonijs benedicendi, & maledicendi, prius comendauit in vniuersali, quod ista custodirentur scilicet, *Custodite omne mandatum.* Scilicet de modo benedicendi, & maledicendi, quod ego mando tibi hodie. *Cum transieris Iordanem.* Quia benedictiones, & maledictiones non debebat dari extra terram promissionis ad signandum, quod in terra illa venturæ essent benedictiones si obseruarent legem, vel maledictiones si

Quis est sensus huius literæ, iuxta præcedentia.

G non obseruarent. *Eriges ingentes lapides.* Erant lapides isti magni, quia multa sculptura fieri debebat, scilicet totum Deuteronomium, & non erant isti lapides de quibus fiebat altare, sed erant isti magni lapides sculpti, et prope eos altare ad sacrificandum. *Et calce læuigabis eos.* Idest complanabis, quia illi lapides sumebantur informes, quales exibant de lapidicina, ideo non poterat in eis quicquā sculpi nisi ipsi polirentur reducendo ad aliquam figuram planam, vel liniendo eos calce æquarentur partes eminentes, et depressæ, & sic plani fierent, non erat autem licitū polire eos, vt patet Exod. 20. cap. ideo oportebat calce læuigare. *Vt possis in eis scribere omnia verba legis huius.*

H *An in istis lapidibus fuerint scripta decem præcepta solum, vel omnia quæ in istis quinque libris Moysi sunt.*
Quæst. I.

ALiqui volunt, quòd solum decem præcepta ibi scripta fuerunt, quæ vocātur lex, & sic dicimus esse duas tabulas legis, & tamen illæ non continebant, nisi decē præcepta, vt patet supra 10. cap. & ratio horum, quia in lapidibus non poterat scribi tanta scriptura. Alij volunt, quod in lapidibus illis solum scriptæ fuerunt benedictiones, & maledictiones quæ infra ponuntur.

Aliorū secunda opi.

Alii volunt, vt multi Iudæi communiter, quod scripta fuerunt ibi omnia præcepta quæ sunt in tota lege affirmatiua, & negatiua, quæ sunt in vniuerso sexcenta, & tredecim, & ratio horum est sicut priorū, quia in libro isto multa scriptura continetur, illa autem præcepta sic, vt nunc ipsi habent, non tenent tantum quantum quinta pars huius libri.

Iudæorum tertia opi.

Improbatio primæ opinionis.

Quod oia præcepta cōtentain 5. libris Moysisūt 613.

I Sed istæ positiones non multum valent, prima quia licet decem præcepta sint lex, non tamen sunt omnia verba legis, sed hic mandat scribi omnia verba legis. Et si dicas, quod decem præcepta sunt omnia verba legis decalogi, adhuc non valet quia hic dicitur. *Omnia verba legis huius.* Ista autem lex distinguitur contra primam legem, quæ dāta fuit in monte Synai, vt patet 29. capit. vbi dicitur hæc sunt verba fœderis quæ præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb, sed decem præcepta pertinent ad legem quæ data fuit in monte Oreb, vt habetur Exod. 20. ergo oportebat hic alia verba poni. Nec valet secunda positio, quia maledictiones, & benedictiones non
K sunt verba legis, quia lex aut mandat, aut prohibet, illæ autem sunt quædam imprecationes boni, & mali. Nec ualet tertia positio quam tenet Aben Ezra: quia non sunt in tabulis, quas ipsi ponunt de præceptis omnibus affirmatiuis, & negatiuis, omnes exhortationes, vel beneficiorum narrationes, vel pœnarum inflictiones, vel malorum, & bonorum imprecationes, immo nihil de his ponitur ibi, quæ ponuntur in hoc libro, ergo non ponuntur ibi omnia verba legis huius, quæ Moyses mandauit scribi. Item quia nihil magis scriptum fuit in lapidibus illius quàm id, quod mādauit Moyses. s. verba legis huius, vt patet Iosue. 8. cap. vbi ista facta sunt. s. in tabulis illis multa scripta sunt quæ non ponuntur in isto Deuteronomio, quia multa præcepta de fabricatione tabernaculi, & de alijs cæremonijs scripta sunt in Exodo, quæ non sunt in hoc libro, & multa de sacrificiis in Leuitico quæ non sunt hic, & sic de libro Numerorum, sed omnia tam affirmatiua quam negatiua præcepta

cepta sunt breuiter scripta in illis tabulis suis, ergo non A fuerunt illa in lapidibus scripta. Item dato, quod solum continerent illę tabulæ pręcepta istius libri, tamen non dūbene diceretur, quod ista fuerūt scripta in lapidibus, quia quando aliquis extrahit flores alicuius libri, vel facit tabulationem, siue Repertorium, non vocantur ista opera eodem nomine quo principalis liber, nec sunt idem, vt decretum, & repertorium decreti, vel abbreuiatio decreti, sed illa pręcepta quę sunt in suis tabulis fuerunt extracta, & abbreuiata de 4. libris legis, ergo non vocantur nomine alicuius istorum librorum, sed in lapidibus illis fuit descriptus Deuteronomius Moysi, vt patet Iosue. 8. cap. ergo non erant illa præcepta quæ isti fabulantur. Dicendum ergo, quod super illos lapides fuit scriptus totus Deuteronomius, sicut Moyses illum recitauit, vt dicitur Iosue. 8. capir. vbi dicitur, & scripsit super lapides Deuteronomium B legis Moysi quemadmodum ille digessit coram filiis Israel, idest sicut Moyses totum Deuteronomium declarauit distincte, & per partes, quod est dirigere, ita scriptus fuit super lapides. Et non obstat ratio illorum, scilicet, quanta scriptura in lapidibus sculpi nō possent, quia ad hoc iuuant duo.

Doct. opi

Primum, quod illi lapides erant ingentes, sicut dicit textus, idest valde magni, vt in eis multa scriptura caperentur.

Secundum, quia illi lapides lęuigabantur calce bene tēperata, ita quod sculptura non fiebat immediate in lapide, sed in calce, in qua tenerius scriptura imprimerentur, & fierent literę paruę, ideo non esset magna difficultas: non erant tamen literę ita paruę, quod plane, & distincte legi non possent, vt patet infra. *Iordane transmissio.* Idest perrāsito, & non intelligas, quod immediate transito Iordane C ista fecerint, quia prius destruxerunt vrbem Hiericho, deinde vrbem Haim, post venerunt ad montem Hebal, & Garizin vbi ista facta sunt, hoc patet ex processu libri Iosuę vsque ad finem octaui cap.

Sicut iurauit patribus tuis. Scilicet Abraham, vt patet Gen. 13. & 15. cap. de Isaac habetur Gene. 26. cap. de Iacob patet Gene. 35. cap. *In monte Hebal.* Mons Hebal, & garizin sunt duo parua cacumina montium sibi vicina, & sunt vltra Iordanem in campestribus contra Sichem, & circa ilicem Mambre apud quam habitauit Abraham, de quo magis diximus supra 11. capit. circa finem. *Et adificabis ibi altare Domino Deo tuo.* Ad offerendum holocausta, & hostias pacificas in solennitate illa, quando imprecabantur maledictiones, & benedictiones. Et ex hoc patet, quod illi lapides in quibus scribebatur Deuteronomium, non erant de altari, quia primo dicit de illis lapidibus magnis, & læuigatione cum calce, deinde de lapidib. altaris, si autem idem fuisset non fieret replicatio, sed diceretur, quod super illos ingentes lapides calce lęuigatos ponerentur holocausta.

De lapidibus quos ferrum non tetigit. Scilicet dolando eos ad lęuigandum quadrando, vel rotundando, siue aliam figuram inducendo, sed bene permittebantur, quod tangeret eos ferrum in extrahendo eos de lapidicina, & pręcidendo eos a magna mole lapidea, quia in hoc adhuc manebant lapides informes, nec reducebantur ad aliquā distinctam figuram.

Sed de saxis informibus, & impolitis. Dicūtur saxa informia quę non sunt reducta per sculpturam, & dolationem ad certam figuram communiter notam opere artificum. Dicuntur impolita, idest non complanata, et ratio huius est, quia dicitur Exodi 20. cap. altare de terra facietis mihi, quod si altare lapideum feceris mihi, non ędificabis illud de sectis lapidibus, quia Deus multum intendebat eos remouere ab idolatria, quę stabat principaliter in adoratione statuarum formatarum de lapide, vel ligno, siue metallo opere artificum, maxime autem de lapidibus; ideo non vult, quod lapides poliant quadrando, vel rotundando, ne ex hoc inducantur ad poliendum lapides ad faciendas statuas, & ne ipsi offerentes ante altare videntes lapides formatos ad aliquam figuram cognitam, adorarent eos, sicut adorarent statuam hominis, vel canis, et pecorū, et anserum, et magis prohibebatur poliri lapides altaris, quam domorum, murorum, vel templi, quia etiam templum Salomonis de sectis lapidibus fabricatum est, et ratio est, quia in altare, ante quod veniebant ad adorandum (quia putabant omnes res ibi existentes sanctas esse) si aliqua figura lapidis poliri ibi esset, adorarent eum populares, lapides autem murorum, & domorum, erant aliquid prophanum, ideo non erat in eis periculum idolatrię: lapides autem templi dolati erant cooperti lignis cedrinis, vt patet 3. Reg. 6. cap sed ab aliqua parte exterius videbantur, vt patet Marci. 13. c. vbi dixerunt discipuli Christo, magister aspice quales lapides, & quales structuræ templi, sed etiam in hoc nullum periculum erat, quia illi lapides coniuncti domus formam faciebant, nec gerebant aliam distinctam figuram.

Et offeres super eo holocausta. Ad solennitatem publicationis maledictionum, & benedictionum, et licet tunc super altare illud holocausta oblata fuerint, nunquam tamen postlicuit offerri, quia mandatum fuerat Leuitici 17. & supra 12. cap. quod nullus extra atrium tabernaculi offerret sub pœna mortis. Sed in isto casu Deus dispensauit expresse, nec hoc repugnat legibus supra ab eo datis, quia ille ad quem pertinet legem condere, pertinet eam interpretari, et dispensare cum lex illa dependeat ex voluntate condentis eam. mansit ergo illud altare in futuras generationes ad memoriam rei gestę, et non ad vsus sacrificiorum. Sic enim alia altaria ad signandum aliquid facta sunt, et nō ad aliquem vsum sacrificiorum, sicut patet de altari quod construxerūt duę tribus, et dimidia, scilicet Ruben, et Gad, et dimidia pars Manasse, quia cum recessissent ab aliis nouem tribubus, et dimidia, quę manebant vltra Iordanem in terram Chanaan, quia in illa tabernaculum domini erat, scilicet in Sylo, et ibi maior pars gentis Israelitię, putauerunt, quod cum diuiderentur illę duę terrę Iordanę interfluente, quod post aliquot generationes pertransitas esset obliuio in posteris, quod istę tribus duę, et dimidia pertinerent ad Israelitas, et filii eorum, scilicet nouem tribuum, et dimidię quę habitabāt vltra Iordanem, existimarent tanquam alienos filios duarum tribuum, et dimidię, et quod non pertinerent ad Deum Israel. ne ergo hęc ambiguitas suboriri posset pertrāsito Iordane diuidente vtramque terram, ex parte sua circa tumulos Iordanis construxerunt altare nimię magnitudinis, vt patet Iosue. 22. ca. et cum alię tribus nouem, et dimidia vellent contra eos pugnare tanquam idolatras recedentes a lege, responderunt se non fecisse hoc altare ad sacrificandum, sed ad istud signandum, quod dictum est in futuras D generationes. Mansit igitur altare illud, quod construxit Moyses ad istam solennitatem celebrandam in memoriā posterorum, sed si quis postea sacrificasset in illo, reus mortis esset, nec esset aliquis vir sanctus qui moueretur a Deo ad sacrificandum ibi, de quo non esset dubium, quod moueret eum Deus, sicut de Helia qui sacrificauit in monte Carmeli, vt redargueret Prophetas Baal: nam hoc valde cedebat in laudem Dei, de quo 3. Regum 18. cap.

Et immolabis hostias pacificas. Quia non solum holocausta ad solam laudem Dei facta sunt, sed etiam pacificæ hostiæ, vt comederet de eis populus, & lætaretur, cum maior pars de sacrificio pacifico pertineat ad offerentes.

Epulaberis coram Domino Deo tuo. Idest coram altari, vbi ista sacrificia fiebant in quo dicebatur esse Deus, quia in illo specialiter colebatur, vel quia ibi miraculose ignē E detinebat, ita quod non extingueretur aqua, nec vento.

Et scribes super lapides. Replicat hic quæ ante dixerat *Super lapides.* Non sunt isti lapides altaris, quia si poneretur ignis super lapides calce litos dissolueretur litura calcis, & scriptura obliteraretur, vel obscuraretur agente igne, ideo dicatur, quod alij lapides erant, vt supra diximus.

Plane ac lucide. Vt omnes volentes legere possint, quia hoc manebat ad memoriam futurorum.

Dixeruntque Moyses, & sacerdotes. Supra in positione huius mandati loquebantur Moyses, & seniores populi ad totam multitudinem, nunc Moyses, & sacerdotes replicant prouocando populum, vt attendat mandata Dei, conuenienter autem sacerdotes cum Moyse ad populum locuti sunt, vt custodirent mandata Dei, quia exhortatio est actus prædicandi, prædicatio autem non pertinet ad laicos, sed magis ad sacerdotes legis, quia sacerdotes tenetur

tur esse sapientes in lege, alij autem non vacant studio legis, sed operibus suis, & habent sacerdotes, vt doctores, & directores, vt patet Mala. 2. cap. labia sacerdotis custodiét scientiam, & legem exquirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est, ex hoc etiam sacerdotes quasi sacra docentes aut dicentes appellati sunt.

Leuitici generis. Hoc videtur positum quasi ex superabundanti, quia in nulla alia tribu fuit vnquam sacerdos, nisi in tribu Leuitica, quia omnes aliæ fuerunt propter peccatum idolatriæ in adoratione vituli abominabiles factæ, & reprobatæ, et tribus Leui pro primogenitis omnium aliarum tribuum fuit electa, vt patet Numeri 3. capit. scriptura tamen aliquando ponit aliquid ex superabundanti, quæ licet sit determinatio tamen non est necessaria, sic dicitur supra 17. cap. ibi ad sacerdotes Leuitici generis, posset tamen dici, quod accipitur sacerdos Leuitici generis ad differentiam aliorum sacerdotum, quia erant alij sacerdotes in alijs qui non sacrificabant, sed vocabantur sacerdotes, idest domini, vel viri potentes. nam istud nomen sacerdos æquiuocum est ad sacerdotem in altari ministrantem, & ad virum potentem, de isto secundo significato habetur exemplum 2. Reg. 8. capit. scilicet filij autem Dauid erant sacerdotes, idest principes, constat enim, quod non poterant esse sacerdotes ministrantes in altari, quia morerentur, aut percuterentur a Deo, sicut rex Ozias de quo quarto Regum 15. quod fuit percussus lepra in fronte, & mansit tota vita sua leprosus, quia vsurpauit sibi ministerium sacerdotale turificando, de hoc etiã Apostolus ad Hebræ. septimo c. quod de tribu Iuda nullus vnquam sacerdos fuit. *Attende*; Corde præcipiendo.

Et audi. Auribus auscultando. *Hodie factus es populus domini Dei tui.* Quia hodie nouiter te accepit in populum peculiarem, quia pepegisti cum eo hoc fœdus legis, sicut in monte Synai primo te elegerat, quia accepisti aliam legem, scilicet decem præceptorum.

Audies vocem eius. Mente audiendo. *Et facies mandata atque iustitias.* Hoc refertur ad ea quæ in toto hoc libro dicta sunt, & non solum ad ista præcepta de benedicendo, & maledicẽdo, quia illud præceptum cæremoniale fuit, ibi autem dicitur de mandatis generaliter scilicet de moralibus, & cæremonialib. & de iustitijs, idest præceptis iudicialibus.

Hi stabunt ad benedicendum Deum. Tanguntur hic personæ benedicentes, & ponuntur ad benedicendum tribus natæ de dominabus, scilicet de Lia, & Rachel, & ad maledicendum tribus natæ de ancillis, scilicet de Zelpha, & Bala, sed quia filij dominarum sunt octo, scilicet duo filij Rachel, & sex filij Lyæ, & filij ancillarum sunt quatuor, ponuntur duæ tribus de filijs Lyæ ad maledicendum, scilicet Ruben, & Zabulon, de his patet Gene. 29. & 30. c. *Ioseph, & Beniamin.* Hic diuidit benedicentes, & maledicentes, & ponuntur 12. tribus, sex ad maledicendum, & sex ad benedicendum.

Quare ista enumeratio tribuum variat ab alijs.
Quæst. 11.

SEd in enumeratione ista tribuũ variat ab alijs locis, nã Leui non solet computari, vt trib. quia trib. diuiduntur per diuersas sortes. i. partes hæreditatis, sed Leuitæ non acceperunt partem inter fratres suos de alijs tribubus, vt patet Numeri 18. & 34. & supra 18. ideo non computabantur tanquam tribus vna Israel.

Item in alijs locis solet cõputari vna trib. Ephraim, & alia trib. Manasse, qui ambo erant filij Ioseph, & istũ modum diuidendi tenet tota scriptura, de hoc patet exemplum Numeri primo ca. vbi computantur viri bellatores omnium tribuum, & Numeri secũdo, vbi ponitur modus, & ordo castrametationis, & Numeri septimo vbi ponuntur principes duodecim tribuũ ad offerendum in die dedicationis tabernaculi, & ratio huius computationis est, quia Ephraim & Manasse filij Ioseph duas trib. faciunt, & duas sortes receperunt, sicut omnes alij filij Iacob, vt patet Gene. 48. c. cum dicitur Ephraim, & Manasse duo filij tui, quos genuisti ante quam venirẽ ad te, mei erunt, & sicut Symeon, & Leui reputabuntur mihi, hic autẽ com-

F putatur pater eorum Ioseph pro vna tribu, ita quod illæ duæ tribus in vnam conueniant causa huius mutationis videtur esse, quia siue numeretur Leui inter tribus, siue nõ numeretur, nunquam debent esse vltra duodecim, sed si Leui computaretur, vt vna tribus, & computarentur isti duo filij Ioseph, vt duæ tribus, essẽt tredecim tribus, ideo quando computatur Leui necesse est, vt Ioseph pro vna tribu computetur, & non exprimatur aliquis de filijs suis tanquam tribus, sed quod computetur Leui, vt vna trib. vel non dependet ex hoc. quia aut computantur filij Iacob quantum ad aliquid, quod sit temporale, & terrenũ & tunc non ponitur Leui, vt tribus, quia erat separatus in cultum Dei, & abstrahebatur ab omnibus secularibus negocijs, sed ponuntur Manasse, & Beniamin, & diuiditur tunc Ioseph in duas tribus, sic ponitur Numeri primo cap. quia ibi computantur viri bellatores. bellare au-

G tem erat actio terrena, quæ ad Leuitas non pertinebat, & in designatione castrametationum non computatur Leui, vt tribus, quia in circuitu tabernaculi manebat, aliæ autem erant castramerantes in ordine suo, & ideo Manasse, & Ephrain computantur ibi, vt duæ tribus, vt patet Numeri 2. cap. & in diuisione sortium, quia erat aliquid seculare non computatur Leui, vt tribus, sed Ephrain, & Manasse, vt patet Numeri 34. cap. quando autem aliquid erat spirituale pertinens ad Israelitas non solum pertinebat ad populares, sed etiam ad Leuitas, ideo computabatur Leui, vt vna de tribubus 12. & Ioseph erat alia tribus, hic autem sic erat, quia maledicere non obseruantes, & benedicere obseruantes erat approbare legem, approbatio autem aliquid spirituale est, ideo Leuitæ, vt tribus vna computandi erant. simile habetur Apoca. 7. cap. vbi enu-

H merat Apostolus Ioannes conuertendos de omnibus tribubus Israel, & quia ista conuersio erat aliquid spirituale computatur Leui, vt tribus, & Ioseph, vt alia tribus.

Sed tunc dubitatur cum non sit aliqua vna tribus quæ nominetur tribus Ioseph, sed duæ tribus, scilicet Ephraim, & Manasse quomodo accipiatur vna tribus Ioseph ad ponendum cum alijs: nam si ponerentur tribus Ephraim, & Manasse essent septem tribus ex parte illa, vbi ponerentur istæ.

Diceret autem aliquis, quod vt solum essent ex qualibet parte sex tribus tam in benedicentibus quàm maledicentibus, quod deberet vna de his duabus tribubus accipi loco tribus Ioseph. Et si quæratur quæ illarum duarum esset.

Respõderetur, quod tribus Ephraim, quia ista dignior

I erat, sicut prænunciauerat Iacob auus eorum, vt habetur Gen. 48. cap. cum dicitur, & hic quidem in populos multiplicabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius crescet in gentes, nam postea venerunt reges de tribu Ephraim etiam, quia in castrametatione Ephraim maior erat, cum Manasse castrametaretur sub vexillo Ephraim vt patet Numeri 2. cap. conuenienter, ergo videretur dicendum, quod tribus Ephraim acciperetur pro Ioseph. respondetur dicendum esse, quod vtraque tribus Manasse, & Ephraim acciperetur pro vna tribu Ioseph: nam si forte mandaretur, quod de tribu Ioseph acciperetur solum ad faciendum aliquid, quia ille non poterat esse de vtraque tribu debebat accipi de tribu Ephraim tanquam de principali, cum tamen mandatur accipi tribus Ioseph debet accipi vtraque tribus, scilicet Ephraim, & Manasse: nam licet inter se essent duæ tribus distinctæ, sicut Symeõ

K & Ruben, vt patet Gen. 48. propter possessiones quæ recipiebantur ab eis tanquam a duabus tribubus tamen respectu ipsius Ioseph patris sui non erant duæ tribus, sed vna, sicut enim omnes filij Iudæ faciebãt vnam tribuum licet constituerent diuersas familias sub eadem tribu, ita Ephraim, & Manasse respectu Ioseph faciunt vnam tribuum, ideo appellatione tribus Ioseph continentur ambæ tribus simul.

Et ad argumentum in contrarium, quando dicitur, quod acciperetur vna tribus loco Ioseph dicendum, quòd non sufficit, quia vna earum non dicitur tribus Ioseph, sed familia Ioseph: ambæ autem simul faciunt vnam tribum Ioseph, ideo cum mandetur accipi tribus Ioseph oportet vtramque simul accipi. *Et e regione.* Idest econtrario sunt

duæ

rem sicut recipiuntur aliæ mulieres: & cuncta quæ ad fratrem suum pertinebant ad eum peruenient, & hoc dupliei lege. primo lege cognationis, quia ex quo iste vir mortuus non reliquerat filios, nullus ei propinquior erat quã frater, secundo perueniebant ad eum omnia, quæ fuerant fratris sui lege de suscitando semine, quia qui accipit vxorem viri mortui, ideo eam accipit, vt suscitet ex ea semen viro mortuo, & vocet primogenitum nomine viri mortui. sicut igitur si ille mortuus reliquisset semen, omnia bona sua perueniebant ad filium suum lege naturalis successionis, quia filijs debent thesaurizare parentes, & non parentibus filij, vt patet 2. Corin. 8. cap. si tamen iste qui frater erat nolebat accipere vxorem fratris, & alius qui non erat frater assumebat eam, cedebant ei cuncta, quæ pertinuerant ad virum mortuum, & hoc quia lex suscitando semen erat potior, quam lex de successione cognatorum, & hoc quia ille qui suscitare volebat semen, erat tanquam filius viri mortui, cum daret operam, vt gigneret filium nomine viri mortui, qui ei ascribendus esset, & sicut ille si natus esset cũcta susciperet, ita ille qui loco eius se gerebat, cuncta recipere debebat: patet hoc in Booz accipiente Ruth in vxorem: nam alius erat propinquior viro mortuo quam Booz, quia tamen ille noluit accipere Ruth in vxorem, cuncta cesserunt in ius, & hęreditatem Booz, vt patet Ruth. 4. cap. cum dicitur dixit ergo propinquo Booz tolle calciamentum, quod statim soluit de pede, at ille maioribus natu, & vniuerso populo: testes vos inquit estis, & possederim omnia quæ fuerunt Elimelech & Chelion atq; Maalon tradente Noemi, & Ruth Moabitidem vxorem Maalon in coniugium sumpserim, vt suscitem nomen defuncti in hæreditatem suam: cum autẽ non accipiebat pacifice vir mulierem fratris sui requirentem eum ne eam accipiat in vxorem, ipsa pergebat ad portas vrbis ad iudices huiusmodi negotium propositura. Vnde intelligendum est, quod mulier teneretur requirere fratrem viri mortui post mortem viri sui, vt eam acciperet vxorem: nam si non compelleretur hoc requirere, fierent fraudes isti legi, quia vt communiter viri fratres mortuorum, non desiderabant accipere vxores relictas a fratribus suis ex causis supra assignatis: si ergo feminæ non compellerentur requirere eos etiam ipsæ interdum nollent eos in viros, sed quoslibet alios, qui non accederent ad eas hac lege de suscitando semẽ, & sic fieret fraus legi, quia rarissime poneretur in executione. *Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui*. Ex hoc sequitur, quod mulier requirebat fratrem viri sui mortui, vt eam acciperet in vxorem, alioquin non posset ipsa scire vtrum vellet eam accipere aut non. *Suscitare semen fratris sui.* idest, gignere filios pro fratre suo. *In Israel*. i. vt filij aliqui gignantur qui maneant in populo Israel continuantes lineam patris sui, & denominantes eam. *Nec me in coniugium sumere.* Idem erat istud .s. nolle eam habere in vxorem, & nolle suscitare semen fratris sui. nam si illum non acciperet in vxorem, non poterat suscitare semen fratris sui, dato enim, quod aliam quamcunque vxorem acciperet, & diceret se velle suscitare semen fratris sui, ex illa non poterat, quia illa non fuerat vxor fratris sui, ex qua semen suscitari debebat, quia in ea semen mortuum fuerat: in ea autem in qua semen viri mortui nunquam fuit, non dicitur suscitari, sed non conuertuntur ista scilicet accipere vxorem fratris in vxorem, & suscitare semen fratris, quia accipere vxorem fratris est vniuersalius, quam suscitare semen fratris, nullus namque potest suscitare semen fratris, quin accipiat vxorem fratris mortui: potest tamen aliquis accipere vxorem fratris non suscitando semen fratris, scilicet quando acciperet eam non per legem de suscitando semen pro fratre suo, sed vt gignat pro se sicut ex alia vxore gigneret si eam pro se acciperet.

An frater defuncti teneretur suscitare semen ex omnibus vxoribus defuncti. Et quare iudices virum interrogabant vtrum accipere vellet vxorem fratris. Quæst. VIII.

SEd circa hoc quæritur si aliquis habeat plures vxores, sicut in veteri lege permissum fuerat, & gignat ex vna filios, ex alijs autem non: nunquid debet frater suscitare se-

A men fratris ex alijs vxorib. Rñdetur, quod non, quia ista lex solum mãdat suscitari semẽ fratris, & non suscitari semen vxoris fratris. hoc aũt est cum vnus frater qui est maior, moritur absq. liberis: si aũt habeat liberos non debet hre vxorem eius lege successionis ad suscitandum semen, sed cum vir ex vxore vna filios genuit dato, quod ex alijs non genuit, non dicitur mori absque liberis: ergo non debebat tunc aliquis suscitare semen fratris sui. Sed adhuc quæritur aliud .s. si aliquis vir habuit multas vxores iuxta casum prius positum, & ex nulla illarum filios genuit, vel genuit, & mortui sunt, ita quòd dicatur mori sine semine: de qua vxore illarum debet suscitare semen frater manens. Respondetur, quod aut illæ vxores erant æque principales, aut non: si non erant æque principales debebat suscitare semen de vxore magis principali, quia illa proprius dicebatur vxor viri mortui, quam aliæ. habent. n. se aliquæ

B vxores, vt magis principales, & minus principales, quando aliquæ sunt ancillæ, & aliæ sunt dominæ, vel saltem liberæ, vt pote Abraham habuit vxorem Sarram, quæ libera erat, & Agar quæ erat ancilla Sarræ, & tradita fuit in vxorem Abrahæ, vt patet Gen. 16. ca. si ergo mortuus fuisset Abraham, & aliquis cognatus suus vellet suscitare semen eius, non debebat accipere Agar in vxorem, sed Sarram, quæ erat principalis vxor. sic esset dicendum si Iacob qui habuit. 4. vxores duas liberas .s. Rachelem, & Liam, & duas ancillas suas .s. Balam, & Zelpham, vt patet Gen. 29. & 30. c. mortuus fuisset sine liberis, qui vellet de cognatis eius semen illius suscitare, accipere debebat Rachelẽ, vel Liam, & non ancillas, quæ non erant principales vxo-

C res: idem est si vna de vxoribus sit ancilla, & alia libera: licet illa quæ ancilla est non sit ancilla alterius quæ libera est: sicut cum aliquis in bello accipiebat in numero captiuarum aliquam, quę in omnibus ei placebat: debebat eã habere in vxorem secundum formam traditam. sup. 21. c. vel si eam alias emisset in ancillam, & postea accepisset in vxorem: ista autem distinctio tota locum habet quando frater viri mortui non vult accipere in vxores omnes quas habuerat frater suus: nam si habere voluerit omnes, erunt omnes suæ vxores, & quæcunq; alterum acciperet in virum, vel alteri quouis modo commisceretur, erat rea adulterij, donec frater viri mortui repudiaret eam. Si autem omnes vxores essent æque principales, vt pote, quia omnes erant liberæ, est distinguendum, vt sup. quia aut vo-

D lebat habere omnes eas in vxores, & tunc habebat, & omnes ipsæ obligabantur accipere eum in virum: si autẽ nolebat accipere omnes, videtur quod esset relinquendum in electione viri viuentis, quam potius vellet assumere in vxorem. vnde quando aliquis vir moreretur sine semine habens multas vxores, quarum aliquæ essent minus principales, quam alię. vt pote, quia quædam ancillę, & quędã liberæ, & esset aliquis viri mortui frater, quam suscitare posset semen viri mortui, omnes istæ vxores requirere debebant ipsum virum, vt eas acciperet in vxores: & si ante istam requisitionem aliqua de eis siue ancilla, siue libera aliquem alium reciperet in virum, vel alias commisceretur et carnaliter. adulterij rea erat, quia omnes erant obligatę illi viro, donec eas vel aliquas earum accipere recusaret: si autem vellet ipse accipere omnes, acciperet quot-

E quot vellet .s. accipiendo omnes liberas, et vnã de seruis, vel accipiendo omnes liberas relictis omnib. ancillis: ita tñ qđ non posset relinquere liberam aliquam, vt acciperet ancillas omnes, vel aliquam de ancillis: deinde si forte omnes ancillas abijceret, esset in electione eius, quam vellet de liberis, vel si vellet omnes illas: postquam vero iste vir determinasset sibi aliquam, aut aliquis de istis relictis cæteris, poterant relictæ accipere alios viros, quos vellent. *Statimq. accersiri eum facient.* idest. citari, vel vocari ad hoc, quod respondeat vtrum facere velit, quod petitur vel non, vel vt ostendat aliquam legitimam causam, quare hoc non faciat. *Et interrogabunt*. Licet mulier viri mortui conquesta fuerit, quia iste eam in vxorem habere non vult, tamen interrogatur iterum vtrum eam velit in vxorem, & hoc propter duo. Primum est, quia verbis mulieris conquerentis non creditur, sicut nec alicui actori contra re, aut accusatori contra accusatum non creditur, nisi aliter veritas aliqualiter constaret. constare

autem

gen tibus.Quia nulla gens erat in tota terra quæ istis bene dictiones haberet sicut Iudæi, quando Dei præcepta obseruabant: ideo vocabatur populus beatus, vt habetur Psal.141.Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: & benedictus Dominus Deus eius. omnes benedictiones istæ quæ sequuntur infra.

Si tamen præcepta eius audieris.Idest non intelligas absolutè quòd istę benedictiones aduenient tibi, nisi custodieris mandata non venient,immo oppositis maledictionibus replebens.*Benedictus tu in ciuitate*.Primo ponuntur temporalia in abũdantia,scilicet bona vrbana vt domus, & suppellectilia,pecunia:& talia.*Benedictus in ciuitate*.Id est bona tua erunt multiplicata in ciuitate. *Benedictus in agro*.Idest multiplicaberis in bonis rusticanis, quę sunt in agro:scilicet,quia possidebis agros multos: vel quia fructus agrorum tuorum multiplicabuntur. *Benedictus fructus ventris tui*.Idest multiplicaberis in posteris:quia multos filios gignes. *Et fructus terræ tuæ*. Idest fructus de arboribus.*Fructus iumentorum tuorum*.Quia multiplicaberis in equis,& asinis, & camelis quæ vocantur iumenta: quia iuuant necessitates humanas in ferendo pondera,& muli etiam:sed apud Iudeos rari erant: quia generantur equiuoce,& tales generationes vetuerat Deus fieri in terra promissionis,vt patet Leuit.19.c.

Di jeu ...

Et greges armentorum tuorum.Idest congregationes armentorum:distinguuntur greges,& armenta:quia greges sunt congregationes minorum pecorum,scilicet ouium ca prarum:armenta dicuntur congregationes magnorũ pecorum,vt boues sunt, & bubali: porci autem: gregem faciunt,vt patet Marci 5.c.aliquando grex accipitur generaliter pro omni congregatione pecorum quorumcunque, & ista differentia multum obseruatur in Leuitico.

Et caulæ ouium tuarum. Quia replebuntur caulæ. sunt caulę loca in quibus oues congregantur, propter metum luporum. *Benedicta horrea tua*. Quia replebuntur frumento, et non putrefieret;nec deterioraretur,& comedes vetustissima veterum, & vetera nouis superuenientibus proijcietis,vt patet Leuit.26.cap.*Benedictæ reliquiæ tuæ*.Id est ea quæ superabundabunt tibi multiplicabuntur, vt sufficiant pauperibus,& benedicat tibi anima sua:& quia ista bona vtilia nihil prosunt nisi ad vsum, & distributionem hominis:ideo oportet esse ad horum completionem corporis incolumitatem,vt ista lęte sumantur,& læte distribuantur: ideo subditur. *Benedictus tu ingrediens & egrediens*.Idest Dominus benedicet tibi dando corporis sanitatem,& custodiendo a cunctis nociuis,siue cum intraueris domum:siue cum exieris,scilicet omni tempore.*Dabit Dominus inimicos*.Hic ponitur secundum de hostium depressione.bona enim temporalia,siue possessiones,siue salus corporis,possunt tolli per hostes:ideo desiderant homines eorum subiectionem:inter maxima bona computabatur hostium subiectio,& hæc propter duo,scilicet propter vtilitatem,& propter honorem:vtilitas autem maxima est,quia si aliquis hostes habet,quos subijcere non potest aut resistere ei,destruent eum,& bona eius diripient, nec erit ei vlla pax aut quies: honor enim magnus est in vincendo:& videtur aliquo modo pertinere ad actus fortitudinis,scilicet ad inuadendum confidenter & resistendum viriliter.antiqui igitur inter maxima bona hostium victoriam putauerunt:quia propter hoc extendebatur nomen;& corroborabatur persona, & diuitiæ ampliabantur:videntur autem multa alia bona de his,quæ homines carnales desiderant cum victoria prouenire: quæ describit sub pulchra metaphora Gualterus Alexãdreidis libr. 4.vbi aptissime collocat palatium victorię: desiderabant ergo valde antiqui victoriam hostium: & quando alicui bona imprecabantur,hoc ponebatur tanquam potissimũ, vt patet Gen.24.cap.cum tota cognatio Rebeccæ benediceret ei recedenti in terram Chanaan,dicebant, soror nostra es crescas in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: & non solum homines inter se ista imprecabantur, sed etiam Deus consentiens humanę locutioni,cum benedicat aliquem,ponebat super eum hãc benedictionem,vt patet Gen.22.cap.quando Deus benedixit Abraham:quia fuit paratus ad mandatum eius obedire,& immolare filium suum cum dicitur.per meipsum

Hostium subiectio est propter duo maximum bonum.

A iuraui dicit Dominus:quia fecisti rem hanc & nõ pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli,& velut arenam quæ est in littore maris, & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.

Corruenter in conspectu tuo.Quia quando Iudæi Domini pręcepta seruabant hostes insurgentes sine magno labore eorum consumebantur,vt patet in bello contra Madianitas:vbi occiderunt quinque reges,& vastauerunt totam terram:& nec vnus ex eis mortuus est,vt patet Num. 31.c.& quando Iosue pugnabat contra multos reges, & Deus misit lapides grandinis magnos & durissimos; & mortui sunt plurimi,vt patet Iosue 10.ca.sic pugnante Gedeone contra Madianitas ipsi se suis gladijs trucidarunt nihil agente Gedeone,vt patet Iudic.7.c.

Per vnam viam venient contra te. Scilicet congregati vt te

B deleant.*Et per septem fugient a facie tua*.Idest per multas: quia numerus septenarius vniuersitatem notat:quia omnia voluuntur in septem.*A facie tua*. Idest timentes faciẽ tuam:tantus enim erat timor quòd non se expectabant fugientes:sed quilibet per quem locũ poterat, fugiebat abscondens se in scissuris petrarum,& in cauernis terræ,vt patet de quinque regibus contra quos pugnauit Iosue, qui latuerunt in vna spelunca:& eos inde extractos suspendit Iosue in patibulis,vt patet Iosue 5.ca. destructis hostibus cum res in pace agantur, solet magna abundantia in reb. esse:ideo subditur.

Emittet Deus benedictionem super cellaria tua. Idest prosperaberis in cunctis quæ inceperis: tempore enim belli solet ciborum contingere inopia ex duabus causis. Prima quia in bello multa hostes deuastant:vel ipsi bellatores de

C terra illa multa comedunt,& consumunt magis quam alias facerent. Secunda causa quia homines dediti bello cessant ab agricultura: cum autem pax redeat ablatis istis duabus occasionibus,fertilitas redit, & sic dicuntur benedicti, idest multiplicari homines in fructibus terræ post bellum.

Suscitabit te Dominus.Hic ponitur tertia, scilicet de famę celebratione. generosus est enim animus hominis & cupidus laudis,ideo desiderat nomen suum dilatari: ponuntur ergo aliqua quæ faciunt ad famę diuulgationem.

De famę celebratione.

Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum sicut iurauit tibi. Idest faciet te Deus sibi populum esse sanctificatum,idest sibi applicatum tanquam populum peculiarẽ: de quo magnam solicitudinem habeat tanquam de filijs suis.Et hoc iurauit patribus eorum, scilicet quòd acciperet eos in populum & hæreditatem,vel aliter.

D *Suscitabit te in populum sanctum*. Idest faciet te sibi applicatum per gratiam si custodieris eius mandata, ita qd custodia mandatorum promereatur maiorem gratiam nobis apponi.& sic erimus sanctificati, idest valde applicati Deo:& sic dicit Augustinus quòd charitas apposita per operationem meretur augeri,& deinde aucta meretur perfici,& Ioan.primo ca.de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia,idest pro gratia quę est principium bonę operationis merentur gratiam augmentationis,& confirmationis in bono, omnia tamen gratuite veniunt,quia fundamentum primum bene agendi pure gratuitum est,vt patet ad Rom.10.ca.et ista sanctitas quomodocunque assumatur erat causa magnæ laudis Iudæis:quia alię gentes videntes eorum ritus et leges laudabant eos,

E vt patet supra 5.cap.vel videntes quomodo Deus Iudæorum applicabat eos sibi defendendo ab aduersarijs, laudabant Deum,et gentem quę talem Deum habebat.*Si obseruaueritis mandata eius*.Non transgrediendo ea.*Et ambulaueritis in vijs eius*. Exercendo vos multum in mandatis.

Videbuntque omnes terrarum populi.Deus faciebat tanta pro Iudęis,quòd omnes alię gentes hoc videntes dubitare non poterant,quin hoc esset a Deo specialiter:quando enim homo iuuatur a Deo si tamen illud non fit excessiuum,putant homines esse per industriam eius, qui operatur:cum tamen tanta per hominem fiunt ad quanta nõ sufficit humana prouidentia,aut potentia, dicunt homines esse factum a Deo:et sic dicitur Gen.39.ca.de Ioseph quòd Dominus eius Putiphar bene nouerat Deum esse cũ eo,et omnia quę agebat dirigebantur in manu eius:ita et de istis

Quo ps[?] ... scere ... manifeste qd ... tur a Deo.

de istis Iudæis cum viderent tanta pro eis fieri, iudicabant manifeste Deum operari pro eis: sic patet Exo.14.c. vbi cum Aegyptij viderent commoueri rotas curruum suorum in profundo Rubri maris, & quòd percuterentur per columnam ignis,& nubis, dixerunt fugiamus Israelem: quia Deus pugnat pro eis contra nos: sic etiam cũ Chananæi habitantes vltra Iordanem, vidissent ea quę fecerat Deus pro eis ad introitum maris Rubri, & in toto deserto,& in duobus regibus Amorrhęorum Og & Seon quos occideret, conterriti sunt, & non mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2.cap.& sic de omnibus alijs mirabilibus quę tanta erant, vt nullo modo occultari possent, quin hæc Deus ageret: vt de casu murorum Hierico. Iosue 7.ca. & de statu solis per magnum spacium quousque Israel vindicaret se de hostibus suis: & quòd plueret lapides magnos grandinis super totum exercitum hostilem, ita vt plures ibi quàm in bello mortui fuerint, vt patet Iosue 10.cap.

Omnes terrarum populi Hyperbole est: quia licet in vna terra fiant mirabilia, non sciuntur in omnibus alijs terris: quia quędam gentes sunt ad quas itineris difficultas admit accessum: aliæ quæ ita moribus aut lingua diuersæ sunt, vt nullum inter eas commertium siue communicatio sit, vt fama rerum gestarum alibi in eas per vagari possit: vt ait Boetius de consola.li.2.prosa 7.

Miraculum de statione solis non poterat esse notum in tota terra directe sed in solo hemisperio in quo sol stabat. Et de Eclipsi visa in passione Domini nostri. Et de retrogradatione solis tempore Ezechie.
Quæst. 11.

QVædam tamen erant miracula, quę licet non esset cognitum propter quam gentem fierent, tamen erant nota omnibus gentibus esse, & miracula esse: vt statio solis tempore Iosue: necesse enim erat in omni horizonte vbicunque homines essent, videri diuersitatem in die illa, & omnibus alijs. nam cum illud fiebat quæreretur de quolibet horizonte, an sol esset super horizontem illum cum fiebat status solis miraculosus, si stabat super horizontem necessarium erat, vt videretur, quomodo sol erat immotus super horizontem quod ab æterno nunquam fuerat: & sic mirarentur. Si autem dicatur quòd esset sol tunc in horizonte, ita quòd esset nox, sicut directe sentiebat miraculum in terra super cuius horizontem tunc erat sol, ita indirecte videretur miraculum in terra sub cuius horizonte sol erat, quia esset nox dupla aut noctes alias præcedentes & subsequentes: vel magis quàm dupla: ideo necessario experirentur miraculum. Alia autem miracula erant, quæ non videbantur, nec audiebantur in omni terra sicut erãt bella quæ faciebant Israelitæ contra gentes Chananæorum: de quibus in lib. Iosue in quib. adiuuabantur a Deo: vt fuit quod Deus plueret super hostes lapides grandinis, & occiderit multos ex illis plures quàm fuerant mortui per manum Israelitarum, vt patet Iosue c.10. hæc autem non publicarētur in omni terra ex causis supra assignatis. Miraculum autem illud de quo dicebamus, scilicet statio solis super Gabaon quod fuit commune toti mundo: quia omnes gentes expertæ sunt mutationem cursus naturæ: licet patuerit esse miraculum, tamen nesciebatur propter quid esset, scilicet an Deus egisset illud pro Hebræis vel alijs gentibus: vel quomodo aliter accidisset: sed quælibet gens vbi erat admirabatur quid illud erat, quia nunquam tale quid senserant, ex qua tamen causa oriretur nesciebant, sicut accidit simplicibus in consideratione rerum naturalium quarum causas ignorant, quę eis interdum admirabiles videntur, vt patet de eclypsibus lunaribus,& solaribus,& de immutabilitate arcturi existentis circa polum, scilicet quare videatur immutabilis ex tarditate sua. de his Boetius de consola.lib. 4. in metro 5. scilicet.

Siquis arcturi sydera nescit
Propinqua summo cardine labi.
Cur legat tardus plaustra Bootes,
Mergat seras æquore flammas:
Cur nimis celeres explicet ortus.
F *Legem stupebit etheris alti.*
Palleant plenæ cornua lunæ.
Infecta metis noctis opacæ,
Quoque fulgenti texerat ore:
Confusa phœbe detegat astra.
Commouet gentes publicus error
Laxantque crebris pulsibus æra.

Et sicut mirantur simplices de istis quæ sunt naturalia, ita mirantur sapientes qui aliquando vident mirabilia, quorum causę sunt supra naturam, & ipsi eas scire non possunt: sicut cum facta fuit eclypsis per tres horas, ab hora 6. vsque ad nonam, vt patet Matt.27.cap.& fuit hoc contra naturam: quia quando fuit mortuus Christus erat pascha Iudæorum, & erat dies quintadecima mensis, cũ
G præcedenti die ad vesperam quæ erat dies quartadecima mensis primi, fecerunt immolationem paschalis agni: sicut mandatur Exodi 12.cap. eclypsis tamen solis quæ tũc facta est, non potest fieri nisi in coniunctione solis & lunę, cum veniunt ad caput vel caudam draconis: ideo Astrologi magni videntes hoc admirati sunt, sicut fuit in dieb. illis peritissimus vir Dionysius Ariopagita quondam Athenensium Philosophorum decus: postea vero clementia Dei Pauli discipulus, & nouissime Parisien. Episcopus, atque vltimate martyrio laureatus, qui dixisse fertur conspecta tali innaturali eclypsi: aut Deus naturæ patitur, aut tota rerum machina dissoluitur, nesciunt tamen certe ex quo ista eclypsis accidisset an ex morte alicuius viri, vel errore naturæ: & ipsimet Iudæi atque gentiles qui crucifixo Domino astabant, causam huius ignorauerunt: sed quidam totius astrologiæ ignari eam naturaliter
H accidisse putauerunt: alij autem videntes Christum virũ sanctum iniuste passum, & tunc actualiter patientem arbitrati sunt eum huius eclypsis causam fuisse. Sed hoc nõ erat scire, quin potius quoddam leue opinari. Sic enim quondam cum Atreus rex Mycenarum in Græcia filios Thiestis fratris sui dolose vlciscendi incestus causa occidisset, assatasque carnes eorum patri vorandas tradidisset, eorumque cruorem rubeo vino mixtum epotandum tradidisset: atque infelix ille Thiestes viscera sua auida atque epulentissime tantæ fraudis calamitatisque inscius deuorasset, solarem eclypsim tunc fieri naturaliter contigit, quam vulgares huius rei ignari, magnique facinoris Atrei regis conscij putauerunt, ad totius mundi euersionem in huius sceleris vltionem a dijs traditam fuisse, se miserrimos in quos fines seculorum deuenissent acclamã
I tes, vt ait Seneca in tragædia secunda, quæ dicitur Thiestes carmine 5. quod incipit quo terrarum super viaque parens. in quo metro postquam chorus conqueritur de peruersione omnium signorum zodiaci atque astrorum constellationumque cęli, vltimo cõcludit, quòd mundus vult perire propter hoc facinus. Vos è tanto visi populo digni premeret, quos euerso cardine mundus in nos ętas vltima venit: ò nos dura sorte creatos: seu perdidimus solem miseri: siue expulimus, habeant questus discede timor: vitæ est auidus quisquis non vult, mundo secum pereunte mori.

Sapientes etiam aliquando talia videntes valde commouentur, nesciunt tamen vnde talia sint, vnde licet in tempore hoc totus mundus conspexisset hoc insigne miraculum, tamen non attribuebatur hoc Deo Hebręorum
K nec sciebatur à gentibus propter Iudæos factum nisi forte ab illis Iudęis, qui hoc audierant à Iosue petente. Accidit autem simile iterum in Iudæis cum infirmaretur rex Ezechias,& Esaias propheta mandato Dei dixerit ei, dispone domui tuæ, quia morieris & non viues: qui conuersus ad parietem fleuit amare: dimisitque ei Deus peccatum: atque quindecim vitæ annos addidit, quod ei Esaias a Deo admonitus renunciauit, antequam de atrio eius exiret: & ad signum huius promissionis petiuit Ezechias à Deo miraculum. s. vt sol retrocederet in horologio per lineas siue gradus decem, vt patet 4. Reg.20.cap.& Esa.38. cũmque hoc etiam cõpertum foret in omni terra, sciebatur quod miraculum erat: sed causa ignorabatur. Vnde Caldæi qui in astronomia maxime temporibus illis vigebant, de hoc valde admirati miserunt Hierosolymam hoc inquiri, si sciretur quid causæ in hoc fuisset, sciebant ergo omnes populi,

populi mirabilia hæc: sed non omnes sciebant facta esse A
à Deo Hebræorum, vel propter Hebræos. *Quod nomen*
Domini inuocatum sit super te. id est, quod tu vocaris spe-
cialiter populus Dei, & non alia gens, sicut serui alicu-
ius Domini habent nomen illius Domini inuocatum su-
per se.s.quod vocantur ab illo Domino, à quo nō vocan-
tur alij homines: sic erat de Hebræis: quia ipsi denomi-
nabantur cultores Dei cæli: & nulla gens vocabatur hoc
modo, & non erat hoc aliquid magnum, scilicet, quod
denominarētur Iudæi ab illo Deo cæli: sed quod ad eo-
rum petitionem ipse faceret mirabilia pro eis, de quibus
gentes stupebant videntes, quod nulla gens erat, quæ ta-
les Deos haberet: & hoc etiam signat ista littera, scilicet,
quod inuocatū sit nomen Domini super te, id est, ita præ-
sto habes Deū ad omnia, quæ vis, quasi sibi soli cōueniat
denominatio ista ab illo Deo: & aliæ gentes extraneæ B
sint ab eo. *Quod nomen Dei tui inuocatum sit super te.* id est,
quod tu voceris populus Dei, & sis, quod cognoscēt aliæ
gentes videntes beneficia singularia, quæ Deus pro vo-
bis agit in pugnando, & dando vbertatem, & corporum
sanitatem. *Et timebunt te.* Non audebunt pugnare con-
tra te putantes, quod Deus deleat eos. *Abundare te faciet*
Deus. Replicatio est superioris ad magis mouendū, sicut
faciunt Prædicatores, vel Concionatores, qui ea, quæ vi-
dent auditores monere, sæpius replicant. *Aperiet Deus*
thesaurum suum. Hic ponit principium instrumētale om-
nium istorum bonorū vestrorum, scilicet, cælum. *Aperiet*
Dominus thesaurum. id est cælum: tunc enim cælum ape-
riri dicitur, cū pluuiam emittit: tunc claudi dicitur cum
non emittit. Et accipitur hic cælum pro cælo aereo, de
quo fiunt pluuiæ, & aliæ impressiones metheoro. vel pro C
corporibus cælestibus, per quorum motus, & figuratio-
nes disponitur aer, & alia inferiora corpora ad omnia,
quæ fiunt. Et vocat cælum thesaurum, quia omnia natu-
ralia, quæ in nostrum vsum non veniunt, vocantur the-
sauri: quia sicut thesaurus reconditus est, & non venit in
quotidianas expensas: sic ista à Deo disposita fuerunt, vt
nos immediate eis vti non possemus, licet aliquo modo
inde vtilitas nobis venit: ideo abyssus aquarū, qui nobis
inscrutabilis est, vocatur thesaurus Dei, vt habetur Psal.
34. congregans sicut in vtre aquas maris: & ponens in
thesauris abyssos: sic etiā regiones separatæ ad extremi-
tates mundi versus sphæræ angustias, de quibus venti gi-
gnuntur, dicūtur thesauri Dei, vt patet Psal. 134. qui pro-
ducit ventos de thesauris suis: sic vocatur cælum thesau-
rus: quia ad illum hominibus accessus non est, & vocat D
thesaurū optimū: quia inter omnia corpora naturæ, quæ
Deus egit inanimata, nullū in substātia, & figura ita per-
fectū, & decorū est, nec in operatione ita vtile: quia se-
cundum Philosophum 1. de generatione, & corruptio-
ne, propter accessum, & recessum Solis in circulo obli-
quo fiunt omnes generationes, & corruptiones in terra.
Aliter vocatur cælū thesaurus, quia thesaurus dicitur re-
positorū auri. ex thesis, quod est positio, & aurū: vbi ergo
ponuntur magnæ diuitiæ pecuniarū, vel massarū pretio-
sarum in metallis, vt in auro, & argento, thesaurus nun-
cupatur: & de illo thesauro educuntur omnes copiæ di-
uitiarum: sic conuenienter inter res naturales ea res, quæ
in se magnitudinē virtutis ad efficiendum gignendumq.
continet, vocatur thesaurus si omnia alia recipiāt ab illa:
sic est inter omnia naturalia cælū: nā tota radix influētiæ E
naturalis generationis, & corruptionis, augmentationis,
& diminutionis, atque alterationis est in cælo: ideo enim
sic elementa disponuntur, quia sic, vel sic influit cælū su-
per ea. Terra enim nihil gignit nisi eam cælum fecūdet:
& aer totus desiccatur, atque pestifer redditur, nisi cæli
humiditate tēperetur flumina etiā deficient, nisi cælum
pluuias dedeit: totū ergo principiū boni naturalis est in
cælo: & sic vocatur conuenienter thesaurus, vnde extra-
hantur omnia bona, quæ in tota natura sunt: si enim om-
nes fructus nati quolibet anno, & omnes aliæ res, quæ
sunt animatæ vel nō animatæ educerentur de vno loco,
sic in actu facta, & consistentia, vocaretur locus ille the-
saurus naturæ, ita cū omnia ista sint in virtute cæli: quia
per actionē eius omnia producuntur, vocabitur cęlū the-
saurus optimus: & quia non est cælum thesaurus, i. locus

Quare cælū vocatur thesaurus Dei.

Principiū totius boni naturalis est in cælo.

repositorius continēs in actu diuitias naturæ, sed in virtu-
te influxiua, ponit, quæ sunt ista, per quæ cælū cōtineat,
& sit causa omnium naturaliumū cū dicit. *Vt tribuat plu-*
uiam terræ tuæ. Ista est metaphora, quia secundum veri-
tatem cælum non diuiditur, cum corpora supra cælestia
non patiātur peregrinas impressiones: qualis est in diui-
dendo aliquid, quia corrumpitur: sed sicut in aliquo va-
se contineretur aqua, & non possit fluere, nunquam fluet
donec aperiatur, ita cum in virtute cæli contineatur plu-
uia emittēda, cum illam emittit aperiri dicitur, quasi de
intra substantiam suam illud faciat: & ponitur hoc,
quia cælum ponitur principium influens in omnia na-
turalia entia per motum suum, & āstrorum figuratio-
nes, id est, aspectus varios: & quia non potest immedia-
te per se influere, dantur duo instrumenta huius actio-
nis, scilicet, calor, & humiditas: nam ex harmonia ho-
rum omnia naturalia producuntur, sicut ait Ouidius, in
primo Metamorph. calor autem est per motum Solis,
humiditas reperitur in aqua, siue pluuia cadente de cæ-
lo: quoniam verò ista duo contemperate à cælo fiunt,
aperiri dicitur thesaurus Dei: & vtrunque est æque ne-
cessarium: quia nec calor sine humore, nec humor sine
calore quicquam agere potest: non ponit tamen de ca-
lore, quia calor causatur per motum Solis: iste autem
motus est inuariabilis: ideo calor influxus à Sole est
quasi inuariabilis: quia necesse est, quolibet anno æqua-
les ardores vigere, cum Sol æqualiter, quodlibet anno
ascendat super quemlibet locum versus perpendicula-
rem, aut descendat, nisi obstet aliqua turbatio temporis
causata per influentiam Septentrionalem, scilicet, plu-
uiarum inundatio, aut gelu caligines, & nebulæ, atque
immania frigora: nullus ergo vnquam calorem à Deo
petit, licet ita necessarius sit, vt aquea humiditas. Secun-
dum erat necessariū humiditas, qualis reperitur in aqua:
ista autem licet non sit magis necessaria, quam calor, ta-
men magis eam petimus, quàm calorem, quia calor est
inuariabiliter veniens quasi: humiditas autem aquea
valde mutatur, ita quod aliquādo transeant multa tem-
pora, in quibus non pluant tam naturaliter quàm ex pu-
nitione Dei: ideo tota cæli benedictio videtur consistere
in effusione pluuiarum: & sic in Scriptura quandocun-
que fit mentio de bono, quod à cælo habemus, subditur
de pluuiis venientibus: sic patet supra 11. cap. & Oseæ
2. cap. dicitur exaudiam cælos, & illi exaudient terram,
& terra exaudiet vinum, & triticum, & oleum: & Esaia
cap. 55. dicitur de vtilitate cæli, quantum ad aquam, &
quomodo descendit imber, & nix de cælo: & illuc vltra
non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit, & ger-
minare eam facit: & dat semen serenti, & panem co-
medenti: sic erit verbum meum, &c. rectè ergo aqua
sola ponitur hic, tanquam id, quod de thesauro cæli à
nobis petitur. *Tribuet pluuiam terræ tuæ.* Quia per hoc
terra tua replebitur omnibus bonis in terræ nascentibus:
& dicit specialiter. terræ tuæ, quasi dicat, terra tuā his
indiget, & per hæc abundabit: quia terra illa non
est sicut Aegyptus, in qua iacto semine in hortorum mo-
rem aquæ ducuntur irriguæ: sed campestris, & montuo-
sa expectans de cælo pluuias, vt patet supra 11. capitulo,
quasi dicat, si non daret pluuias Aegypto Deus, non
multum Aegyptius dolendum esset: quia omnia neces-
saria sine aquis in Aegypto haberi possunt: dico au-
tem de aquis pluuialibus, quæ non sunt in Aegypto,
nec necessariæ sunt: secus autem de aquis simpliciter
ductis: nam sine aquis impossibile erat aliquid gigni:
sed quia in Aegypto aqua fluuialis Niliaca, & aliorum
fluminum non inundantium, ducitur artificiose ad ri-
gandum, dicitur non indigere Aegyptus aquis, scilicet,
imbribus: si tamen Deus non daret imbres terræ Cha-
naan illa periret: quia erat montuosa, & campestris de
cælo expectans pluuias, vt patet supra 11. cap. *In tem-*
pore suo. scilicet, temporaneam, & serotinam. Pri-
mò ad terræ fecundationem. Secundò ad granorum,
& fructuum ingrossationem. *Et benedicet cunctis operi-*
bus manuum tuarum. id est, prosperaberis in cunctis
operibus siue in agro, siue in ciuitate. *Et fænera-*
beris gentibus multis. id est, habebis pecunias mul-

Ex caloris & humiditatis harmonia omnia producūtur.

tas, & cibos ad n utuandum multis gentibus ita eris diues quod nõ ſolum ſufficies tibi, ſed etiam aliis. *Et à nullo fenus recipies.* id eſt, non indigebis, quòd aliquæ gentes tibi mutuent: hoc fuit magis expoſitum ſupra 15. cap. *Conſtituet te Dominus.* Hic ponitur quartum, ſcilicet de honoris ſublimatione; quia hunc maxime deſiderant homines terreni, & multi de his, qui virtuoſi ſunt, vt patet 1. Ethicor. & ſolus honor politicum bonum vocatur, quaſi maximum inter bona, & hoc bonum ponit vltimate, quaſi omnium bonorum completiuum, & decoratiuum. *In caput, & non in caudam.* id eſt, vt domineris aliis gentibus, & nemo dominetur tibi, vt habetur ſupra 15. cap. caput inter alias partes obtinet principatum, tam ſitu, quam dignitate; ſitu, quia ſuper omnes eſt: dignitate, quia ab eo ceteris partibus corporis deriuatur ſenſus, & motus: quæ omnia valde conueniunt Rectoribus: cauda in omnibus animalibus vltima pars eſt; quia in ea terminatur extremitas ſpinæ, & ſpondilium, quæ à capite vſque ad caudam mutuis connexionibus deriuantur. *Et eris ſemper ſupra, & non ſubter.* Expoſitio prioris eſt. *Si tamen audieris mandata Domini Dei tui.* Hæ benedictiones non abſolutè, ſed conditionaliter venturæ erant; & ſi aliquando iſtas benedictiones, vel aliquas iſtarum populus haberet, ſi ad idola declinarent, vel alia mandata tranſgrederentur, perdebant eas. *Si tamen audieris.* id eſt, mente conceperis ad obediendum, & operandum. *Non declinabis ad dexteram, nec ad ſiniſtram.* id eſt, cuſtodiendo, ea aliter, quam ego vobis mando. *Vel non declinabis ad dexteram.* id eſt, nunquam declines ab illis mandatis, vt eas in dexteram partem, quæ eſt proſperitas temporalitatis. *Nec in ſiniſtram.* id eſt, etiam non declinabis propter aduerſitates mundanas, quę ſunt ſiniſtra. *Nec ſecutus fueris Deos alienos.* Quærendo ab eis reſponſa per res necromanticas. *Et colueris eos.* Faciendo eis ſacrificia vel thurificando. *Quod ſi audire nolueris.* Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet, de impoſitione maledictionum, vel promulgatione contra legem tranſgredientes, & ſicut ſupra cum benedicerentur poſitæ fuerunt omnes partitiones bonorum temporalium; ita, hic ponuntur omnia mala cumulata, quæ homines in vita abhorrere ſolēt, & magis ſe explicat Legiſlator in maledictionibus, quã in benedictionibus; licet Deus in bona operatione remuneret vltra merita, et in malis actibus puniat citra demerita, in mala magis explicantur; quia lex vetus erat lex timoris; maledictio autem ad timorem pertinet; benedictio verò ad amorem: magis ergò maledictionibus, quam benedictionibus debuit admonere. Item, quia ipſi audientes erant adhuc rudes, & citius mouebantur ad maledictiones auditas, quam ad benedictiones: debebat ergo lex conformari diſpoſitioni audientium, vt bona eſſet, ſicut regula laiomorum in leſbia conformatur lapidi, quia lapis regulæ non valet bene conformari, vt patet 5. Ethicor. in cap. de Epiiceya. Et tanguntur hic quinque, ſecundũ quinque partitiones eorum, quæ homines abominantur, & fugiunt; primum eſt domus, & rerum domeſticarum indiſpoſitio, Secundum eſt inimicis ſuis ſubiugatio, ibi. *Tradat te Dominus.* Tertium eſt propriæ perſonæ infamatio, ibi. *Et eris perditus.* Quartum eſt ab inferioribus ſibi facta humiliatio, ibi. *Aduena qui tecum.* Quintum eſt hoſtilis obſeſſio, ibi. *Adducet ſuper te. Quod ſi audire nolueris vocem Dei, vt cuſtodias.*

De bono- rũ ſuuu- matione,

De impoſitione maledictionũ cõtra lege transgredientes.

Quare multi carnales retrahunt ſe ab audientia prædicationum, & communicatione Sanctorum virorum? Quæſt. III.

Aliqui enim in delectationibus mundanis, & deſideriis ſuis viuentes, & ſcientes illud eſſe contra legem Dei, & timent quod ſi audiant legem Dei, quod abducentur ab illis delectationibus; ideo audire nolunt Prædicatores, nec legere libros deuotos, timentes, quod con puncti delectabile perdant: ſed volunt audire fabulas, & aliqua amatoria, & delectabilia, vt patet 2. ad Timoth. 4. cap. erit autem tempus cum ſanam doctrinam

F non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent, & ad fabulas conuertentur, & iſtud horribile peccatum eſt, ſcilicet, repugnare gratiæ Spiritus ſancti, & laborare ne in nos veniat, iuxta illud, qui dixerunt Deo, recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus Iob 21. cap. & multi tales erant tempore Eſaiæ, qui dixerunt ei, quòd non diceret eis, quæ Deus mandabat: ſed prædicaret quæ eis placebant, vt patet Eſaiæ. . c. *Vt cuſtodias, & facias mandata eius:* id eſt, propter hoc non vis audire, vt non facias mandata eius: quia nec vis ſcire nec facere omnes maledictiones iſtæ, quæ ſequuntur, & plures quæ non ſunt hic ſcriptæ. *Et apprehendet te.* id eſt, tenebunt te diuturnæ. *Maledictus eris in ciuitate.* id eſt, bona tua quæ habes in ciuitate perdentur, vel minuen-

G tur. *Maledictus in agro.* id eſt, fructus agrorum tuorum erugine, vento, locuſta conſumentur, & bruco: vel terræ ſterilitas intra viſcera ſua claudet. *Maledictum horreum tuum.* Quia etiam ſi illud impleueris cito euacuabitur: vel intra ſe computreſcet, vt nulli proficiat. *Maledicta reliquiæ tuæ.* id eſt, diminuentur reliquiæ tuæ: quia non erunt ſicut ante eſſe conſueuerunt, quoniam tibi non ſufficies: & ſicut benedictio rerum importat multiplicationem, ita maledictio, diminutionem.

Maledictus fructus ventris tui. id eſt, diminuetur, quia non multiplicaberis in filiis, vt fueras ante multiplicatus, vel maledicentur filij tui, quia infirmi, & deformes naſcentur, vel fortes eorum peſte conſumentur. *Et fructus terræ tuæ.* Quia paucus erit, & ſanitatis corruptinus propter intemperiem. *Armenta boum tuarum, & greges*

H *ouium.* Peſte ſimul peribunt, vel paulatim deficiens fame, & ſiccitate cõſumpta, & hic ponitur propriè armentum grex. *Maledictus eris ingrediens, & egrediens.* id eſt, ad ingreſſum, & egreſſum domus tuæ malediceris: quia ibi irruet tibi timor, & tremor, & omnia mala tibi obuiabunt. *Mittet Dominus ſuper te famem.* id eſt, non ſolum erit iſta maledictio in terræ naſcentibus aliquis defectus paruus, ſed totalis indigentia, & non venient iſta pure naturaliter, ſed Deus illa mittet, & ſicut bona, quæ Deus ſpecialiter nobis immittit maiora ſunt, quàm bona pure naturalia: ita mala quæ Deus per ſe infligit duriora ſunt, quàm mala à natura contingentia, vt patet in plagis Ægyptiorum, quia nunquam grando ita magna viſa fuit in Aegypto: & ſic de tenebris, & morte primogenitorum, & omnibus aliis, vt patet Exod. 8. & 9. & 10. cap.

I *Famem.* id eſt, defectum victualium. *Et eſuriem.* id eſt, magnum deſiderium comedendi. Et iſtud deſiderium non erit naturale: ſed à Deo inflictum in pœnam, vt durius crucientur: quia fames ſine eſurie, vel econtrario non tantum cruciant: poteſt tamen in tēpore famis maior comedendi ineſſe naturaliter appetitus ſola opinione hoc faciente: quia dum homo res deficere videt, tunc magis, eas deſiderat; cum autem copia adeſt, ſola copia releuat, appetitum. *Et increpationem in omnia opera tua.* id eſt, deteſtationem, vel abominationem, vt cum aliquid iam feceris, illud abomineris, increpando illud, id eſt, iudicando eſſe malum cum quadam magna furia, vt illud deleas, & ſic nihil in operibus tuis proficies.

Donec conterat te. id eſt, deſtruat omnia bona tua per famem, in qua omnia conſumi, & deficere ſolent, & per

K increpationem, ita, quòd tu deſtruas opera tua.

Et perdat velociter. Quia tanta mala homines diuturne ferre non poſſunt: oportet enim eos vel releuari, vel cito ſuccumbere.

Propter adinuentiones tuas. i. propter peccata tua, poteſt ſignare adinuentio omnia peccata generaliter, quia peccare eſt quædam adinuētio, id eſt, quidam modus viuendi inuentus ab homine, quem Deus non ſtatuit, ſic dicitur Oſeæ 13. cap. perditio tua ex te Iſrael, id eſt, peccata tua propter, quæ perdi mereris ex te ſolum ſunt; poteſt etiam aſſumi ſpecialiter adinuētio pro quibuſdã ſpecialibus, iniquitatibus, quæ cõmuniter non fiunt: ſed malitia hominum eas excogitando inuenit, & iſta ſunt grauia peccata: ideo valde puniuntur, *In quibus reliquiſti Deum.* Per quodlibet peccatũ Deus deſeritur: cui nunquã ſine bonis operibus placere valemus. *Adiungat tibi peſtilentiam.*

Adinuentio pro peccato ponitur.

tiam. Idest aeris corruptionem, per quem subito moriaris tu, & omnia, quæ ad te pertinent. *Vt consumat te de terra*. Alia mala diutius cruciant: pestilentia autem subito eradicat, donec redigat terram in solitudinem. *Egestate*. Idest, magna paupertate: ita quòd nihil ad cibum, vel ad alias necessitates possideas. *Febre*. Cuius multæ sunt species. *Frigore, & ardore*. Idest, febre quæ est mixta cum frigore, & ardore propter frigidum circunstans calidum, & comprimens, per antiparistasin fortificans. *Aestu*. Idest, excessiuo calore non in tempore, sed in corpore, & est iste calor intensior, quam communes febres: ideo cito hominem desiccabit, consumendo naturalem humiditatem, in qua fundatur membrorum harmonia, & vita animalis. *Et aere corrupto*. Idest, pestilentia, quæ superueniat omnibus istis malis ad facilius consumendum: in Hebræo habetur. *Et ense*. Sed ratio est vocationis in termino ad ensem, & aerem corruptum: est mutatio punitorum. *Atque rubigine*. Rubigo dicitur quędam deprauatio segetum ad malum colorem, & putredinem, quæ generatur in eis ante granorum fęcundationem per corruptionem aeris circunstantis, & marcescunt segetes, vel putrefactis radicibus cadunt ante tempora messis. *Sit cœlum quod supra te est æneum*. Idest, cœlum aereum, de quo pluuię deorsum mittuntur, ita sit siccum, & durum sicut æs, idest, calibs, de quo nulla humiditas elici potest: vel accipiatur pro cœlo æthereo, quod sit durum quasi æs, ita quòd non disponat aerem, nec inferiora ad pluuiarum effusionem. *Et terra quam calcas ferrea*. In duobus consistit rerum comestibilium fertilitas, scilicet, in superiore aeris dispositione, & in terræ congrua susceptione: cum autem aliquid horum deficit, sterilitas contingit: ideo ponitur hic durities in cœlo emittente, & in terra suscipiente, vt in vtroque indispositio assignetur. *Dominus det imbrem terræ tuæ puluerem*. Idest, loco imbrium fęcundantium, & humectantium terram, veniat puluis desiccans, & consumens: puluis enim valde desiccatiuæ naturæ est: quia puluis est partes minutissimæ terræ, quæ discontinuantur propter humiditatis defectum: ideo puluis valde desiccat. *De cœlo descendat super te cinis*. Est enim cinis in vltimo gradu desiccatiua ex magna siccitate; quia cum sit vltima resolutio corporis combusti per actionem perfectam ignis, totalis humiditas inde educitur sola siccitate manente, & signum est: quia cinis omnium rerum minutissimus est: fit enim continuatio propter humidum tenax, cum autem illud fuerit totaliter exaustum discontinuatur res vsque ad minimas partes naturæ, ita, quòd licet ex continuitate vltra diuisibile esset, tamen nullum agens est, quod vltra diuidere valeat: patet etiam, quia si in vase pleno aqua cinis mittatur, totam aquam cito consumet: est etiam naturæ valde calidę: quia manet ibi virtus ignis resoluentis illum vsque ad vltimam resolutionem actualem. *Descendat de cœlo super te cinis*. Non potest talis metheorologica impressio naturaliter causari: quia secundum, quòd patet in libris metheororum sępe omnis impressio fit ex vapore, & exhalatione: nulla autem exhalatio, vel vapor tam siccus esse potest, aut tam solidus: quia si id, quod eleuatur à terra calidum, & siccum est per compressionem frigidi circunstantis inflammabitur, vt patet in impressionibus ignitis: si autem humidum est à frigido circunstante condensabitur vsque ad aliquem gradum: nulla tamen est materia ita sicca, & calida metheorologica, quia materia impressionum gracilis est, & bene passibilis: materia autem, ex qua cinis fieri deberet multum solida, & compactissima esset: si ergo aliquando cinis de cęlo veniat non naturaliter est, sed a Deo mittitur sicut diximus de manna: & tunc iste cinis ex excedenti caliditate consumptiuus est nimis, & vlcerum causatiuus, patet Exod. 8. cap. quia quando misit Moyses cinerem de camino factæ sunt vesicæ turgentes, & vlcera mittente Deo cinerem de cęlo in omni terra Aegypti: quia cinis, quem Moyses misit non attingebat totam terram Aegypti, etiam dato, quod attigisset, non erat tantæ caliditatis, quòd vesicas gigneret. *Donec contereris*. Quia talis cinis de cęlo veniens totam terram desiccaret: & fructus agrorum tolleret. *Tradat te Dominus*. Hic ponitur secundum, scilicet inimicis suis subiugatio. *Corruentem ante hostes tuos*. Idest, quòd in iudicio cadas, & ipsis nihil agentibus vincaris: & sic quando Iudæi legem Dei præuaricabantur aliæ gentes, etiam si paruę potestatis essent subiugabant eos seruituti, & diripiebant bona eorum.

Rubigo quid sit in segetibus.

In duobus comestibilium verũ fertilitas consistit.

Cinis esse rũ omniũ minutissimus.

Inimicis suis subiugatio.

Quare maxima omnium maledictionum sit ab hostibus vinci. Quæst. IIII.

PONIT Deus in hoc magnam maledictionem: quia sicut victoria de hostibus erat de maximis bonis, quæ olim homines appetebant, vt patet Gen. 24. cum dicunt cognati Rebeccæ imprecantes ei prospera, soror nostra es crescas in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: & Deus hunc modum secutus in maxima B benedictione, quam dedit Abrahæ, cum voluit immolare filium suum, dixit ei, tanquam pro magna benedictione: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: sicut ergo bonum valde magnum erat vincere hostes, ita erat extremum malorum ab hostibus vinci. Primo, quia inter bona ciuilia maximum existimatur esse honor, vnde viri actiui, & valde virtuosi ciuiliter hunc vitę activę politicę finem putant, vt ait Aristo. primo Ethicor. sed vincere est honor, vinci vero econtrario magnum dedecus: ergo valde magnum malum est vinci, vel corruere ante hostes.

Item sicut libertas est de maximis bonis extra, quam de bonis ciuilibus nullum manere videtur: sed per hoc est vinci ab hostibus incurrunt homines seruitutem: ergo vinci est de maximis malis. Item nullum maius malum C est morte, cum ipsa sit vltimum terribilium, vt ait Arist. in 3. Ethicor. sed per vinci ab hostibus incurrunt homines mortem naturalem, quæ est separatio animæ a corpore, & ciuilem, quæ est per seruitutem: ergo malum valde est vinci ab hostibus. Item omnia mala, quæ homines incurrunt per alias incurrunt per istam solam plagam: sed omnes aliæ simul sumptæ sunt pessimæ: & quælibet per se est mala: ergo vinci ab hostibus est malum: quia in hoc, quod est vinci hostibus incurrit homo pestem: quia persecutionibus hostilibus citius cadunt homines, quàm peste: & sicut fames esuriesque est vna de istis plagis, ita hostilis inuasio causat continuam famem opprimendo totam terram, in quam insurgunt, & vastando fructus, tam existentes in agris, quàm redactos in grano, aut fractos. Inuasio D etiam hostilis inducit omnia mala, quę inducunt plagæ superius positę, sed differt: quia illę ponuntur explicite, scilicet quod malum quodlibet explicitum est in eis: mala tamẽ, quæ sequuntur ad istam plagam nõ sunt ita explicita: est etiam malum in hoc: quia cum aliquis vincitur, aut moritur in bello, dat de se gaudium inimicis, quod cuilibet homini valde dolorosum est: sed visa maxima calamitate, q̃ est, cum aliquis corruit coram hostibus suis, aut victus est, gaudent hostes sui: ergo est valde sibi tristabile corruere coram hostibus: ex quo sequitur interdum, quòd præligeret aliquis mori, & pati durissima non videntibus, & scientibus hostibus, quàm videntibus eis pati minora cruciamina, ne consolentur super eum hostes sui: sic patet de rege Saule, qui cum iuisset in bellum contra Philistin, & esset percussus, videns totum pondus belli ingrauari super E eum, timens, ne venientes Philistin illuderent ei: mandauit cuidam de Hebræis sibi assistenti, vt irrueret in eum, atque occideret, & sic factum est: quia iuuenis ille filius viri Amalechitæ irruit super Saul, & occidit eum, vt patet 2. Reg. primo cap.

Item cum Dauid erudiret ad planctum filios Israel super mortem Saulis, & Ionatæ, mandauit caute fieri planctum, ne forte audiretur à gentilibus, & ipsi lætarentur. 2. Reg. primo cap. cum dicitur nolite annunciare in Geth, nec annuncietis in compitis filiæ Ascalonis, ne forte lætẽtur filiæ Philistin, & exultent filię incircũcisorum: ex hoc etiam sequitur, quòd si interdum contingat aliquem virũ valde animosum contristari magis cur patitur coram hostibus, quod coram illis patiatur, quam simpliciter cum patitur: dicendo quod ibi sumitur proprie vindicta de ipso, & non in pęna: cum infligitur, aut homo incidit in eam absentibus hostibus.

Per vnam viam. Exponatur sicut supra, & sic factum est, quando Rex Israel, & Iuda, scilicet, Achab, & Iosaphat pugnauerunt, contra regem Syriæ pro Ramoth Galaad: dixit Micheas propheta, vidi cunctum Israel dispersum in montibus, quasi oues sine pastore, patet 3. Reg. 22. capit.

Et dispergeris per omnia regna terræ. Quia quando ducti sunt in Babylonem, forte aliqui eorum deducti sunt in multas alias terras: quia multi de eis transierunt in Aegyptum tunc, & ibi postea habitauerunt, nec vnquam reducti fuerunt in Iudæam: quia etiam post, in tempore Machabæorum, quod fuit, quasi per ducentos annos post, morabantur in Aegypto, vnde Iudas Machabæus, & alij Iudæi miserunt eis literas de obseruatione duorum festorū, vt patet 2. primo cap. tempore autem Romanę captiuitatis dispersi sunt per vniuersum mundum, & sic manebūt vsque in sęculum.

Sit cadauer tuum. Postquam mortuus fueris ab hostibus.

In escam cunctis volatilibus. Idest maneas insepultus.

Et non sit qui abigat. Idest qui remoueat eas inde ductus naturali pietate illa comminatur, quę homines, vt pęnalia indicant.

Secundum veritatem corpus hominis post mortem nō sentit infortunia nec fortunia: nec iam corpus humanum est, quia anima per quam corpus fit in aliqua specie: non est in eo, sed solum secundum humanam opinionem, qui viuentes de corpore suo cogitant post mortem aliter, quam fit, ideo curant dum viuunt de sepultura post mortem, & si illa careant in fortunatos se esse putant, sicut ponit Seneca in libro de remedijs fortuitorum, & etiam secundum consuetudinem ecclesię corpora sepeliri debent, & opus pietatis est in sepeliendis illis, quia fuerunt corpora proximorum nostrorum. Et quia resurrectura sunt, & quia carnis nostrę imaginem gerunt, ideo ea despicere nō debemus: recte quidem dicitur, ista fuisse corpora proximorum, & iam non esse, quia corpora humana non sunt: vnde inter cętera opera pietatis nullum est opus, quod minus dicatur opus pietatis, vel magis indirecte, quàm hoc: nam omnia opera charitatis sunt ad proximum: sed istud non fit ad proximum, quia qui mortuus est non est proximus, nā homo solus est nobis proximus, sed qui mortuus est, non est homo, immo si homo esset, mortuus non esset, alia autem fiunt hominibus viuentibus, vt corporalia, vt cibare, potare, colligere, redimere, visitare, tegere. & ss sunt spiritualia, vt consulere, remittere, castigare, solari, suffere, & orare: nam homines cibamus, homines potamus, hominibus consulimus, remittimus, et sic de alijs, homines tamen non sepelimus, non ergo fit sic directe ad proximum illud opus misericordiæ, quod est sepelire, sicut cætera opera misericordiæ. Dicet tamen aliquis quod est opus misericordiæ: quia fit parti proximi nostri, scilicet, corpori illi, quia illud est corpus, quod habuit proximus noster: sed etiam hoc falsum est: quia non est idem corpus viuens, & mortuum: nam illa, quæ differunt in specie, & in genere non sunt idem numero cum maior differentia sem per præsupponat minorem: sed corpus viuens differt a corpore non viuente, secundum genus subalternum, ergo necessario differt numero: si ergo aliquis homo viuens habuit corpus, illud fuit viuens, cum vero moritur manet cadauer, quod est corpus quoddam, sed est mortuum: ideo differt in genere ab illo, quod erat antea corpus illius hominis: & sic necessario differt numero: corpus ergo, quod sepelitur nō est idem corpus numero cum corpore, quod erat hominis viuentis, & fundamentum huius est: quia materia secundum se non accipit speciem, sed habet speciem a forma, quæ perficit, & denominat dando esse, cum ergo diuersæ formæ sint necessario materiæ, quę sub illis sunt, in diuersis speciebus reponentur, cum ergo corpus hoc, quod est corpus hominis viuentis, sit sub anima rationali perficiente, & denominante, vocabitur corpus humanum, cum vero sit sub forma cadaueris, recipit hęc materia esse cadaueris, & est necessario in altero genere, & nō erunt idem numero. Occasio autem deceptionis est propter identitatem symbolorum. dicit enim Aristot. in 2. de generatione & corruptione, quod symbola manent, in

Operaomnia charitatis sunt ad proximum.

Corpus mortuum non est idē q̄ viuū.

Symbola quid.

F generato, & in corrupto: vocantur symbola qualitates similes manentes idem numero in diuersis speciebus corporum, vt color, vt pote, vt si aliquis homo viuens erat niger, & post mortem manebit nigredo in corpore, & figura: quia si antea erat corpus rotundum, vel quadratum, simile manebit in mortuo: & in quantitate, quia si ante erat septem palmorum, & postea erit septem palmorum: & identitas loci, scilicet quòd in eodem loco erit corpus mortuum, in quo erat ante viuum, & ista non solum sunt idem in specie, sed etiam in numero, quia non solum est nigredo, in mortuo, & viuente, sed etiam eadem nigredo numero, quæ erat in corpore viuente, erit in mortuo, & eadem figura numero, & sic de cæteris accidentibus: & hoc est quia fundamentum omnium similium accidentium est quantitas: cum ergo quantitas maneat eadem numero, & manebunt istæ dispositiones accidentales idem numero, & hoc est quia ista accidentia non fundantur in

G substantia rei, sed in quantitate eius, si enim fundarentur in esse rei, cum res distinctæ in genere essent, id quod est ante corruptionem, & post corruptionem, necesse erat accidentia manentia differre in specie, & genere, sed quia id est subiectum primum, scilicet, quantitas, & corpus, & nō esse rei, ideo mutatur identitas numeralis rei non mutantibus accidentibus quantum ad identitatem suam, non est ergo idem corpus hominis viuentis & mortui, licet, vocetur ab aliquibus idem ab identitate symbolorum, sed non bene dicitur, quia sicut non suscipit aliqua substantia esse a suis symbolis, ita nec suscipit identitatem, aut diuersitatem ab illis, dicitur tamen istud corpus pertinere ad proximum nostrum, quia istud cadauer, quod nūc habet ista accidentia, habuit eadem accidentia, quando erat vi-

H uens: licet nunc non sit idem corpus, quod erat viuens, gerit tamen quandam similitudinem illius corporis viuentis in symbolis.

Percutiat te Dominus vlcere Aegypti. De quo patet Exo. 9. capit. quia iacto per Moysen cinere de camino contra cœlum natæ sunt vesicæ tumentes in cute, tam in hominibus quam in iumentis: & cum ad maturitatem cito venirent, præ nimia caliditate decorticabatur cutis, & manebat apertura tabe fluens, qui vlcus vocabatur: & ista vlcera cum magno dolore fiebant. *Et partem corporis, per quam stercora egeruntur*. Idest, emittuntur, & ista infirmitas vocatur Hemorrhoidis: est enim quædam tumefactio in parte secretiori in extremitate venarum, per quam certus mensibus vel temporibus anni sanguis amittitur: & si aliquis eas pręscindi faciat, & sanari, non fluet sanguis, sed

I faciliter fiet maniacus, vel horribilem tristitiam incurret temporibus, quibus sanguis, per hemorrhoidas purgari debebat. Vel potest accipi ista infirmitas non pro hemorrhoide, sed pro emissione, & putrefactione extalium per secretam partem natum, sicut accidit Philisthinis, vt patet primo Reg. 5. & Psalm. 77. & ista grauior infirmitas est, & vocatur plaga mortis in prædicto capit. *Scabie quoque*. Quæ fit cum per desiccationem cutis, & carnis putridæ venenum latebat.

Et prurigine, ita vt curari nequeas. Idest scabie sicca, quę vocatur serpigo, siue sarapion, quæ carnem cooperit, & tu bei coloris est ex ardore.

Percutiat te Dominus amentia. Idest, magna stultitia.

Cæcitate ac furore mentis. Posset intelligi, quòd amentia, & furor referantur ad animam, & cæcitas ad oculos, ita quòd Moyses imprecetur hic malos fieri cęcos, sed ma

K gis consonat litteræ, quòd ista tria, scilicet amentia, cæcitas, et furor referantur, et signent vnam rem: quia infra dicitur.

Vt palpes in meridie, sicut cæcus in tenebris. Si autem Moyses imprecaretur eis cæcitatem corporalem non compararet eos cæcis: quia idem non comparatur sibi ipsi. Item quia si cæci essent nihil magis esset eis palpare in meridie quam in tenebris: ideo est sensus, quòd isti corporaliter viderent: sed tanta amentia, idest, carentia mentis, siue recti iudicij, & cæcitate, quod idem est: quia transfertur de cęcitate corporali ad cæcitatem intellectus, qui est quidā oculus analogice.

Et tanto furore. Idest, impetuositate passionis consequente iudicium distortum, percutiantur isti quod viden-

videntes clare in meridie putent se non videre, & palpēt manibus quasi cæco non videnre.

Et non dirigas vias. Idest non ambules per vias planas, & bonas: sed mentis turbatione captus per præcipitia cadas: fit hic comparatio in non dirigendo vias, de illis qui visu carent ad eos, qui quouismodo carent recto iudicio: enim cęci sunt, nesciunt quo vadant: ideo in quæcunque aspera, & prærupta cadent, nisi ab illis videntibus ducantur: si autem cæcus ducat cęcum ambo in foueam prolabuntur: quia cæcus nescit dirigere vias suas: ita qui percussi sunt, amentia, & furore, ita quòd pars phantastica eorū est læsa, non tendunt recto tramite, sed in quæcunque p̄cipitia protinus cadent: sic enim sunt ebrij, qui percussi sūt cæcitate spirituali dum intelligentia eorum mero absorpta est: hi namque etiam in plana via exorbitantes præcipitantur: quia quę plana sunt eis pręrupta, & suffossa videntur, vt patet Prouerb. 25. cap. scilicet cui væ: cuius pa tri væ: cui fouee, cui rixę, cui sine causa vulnera, cui suffossio oculorum? nonne his qui morantur in vino, & studēt calicibus epotandis? huic autem dicit esse foueas: quia tota terra, quæ nunc plana est, si ambulet aliquis ebrius per eam, videbitur sibi plena foueis.

Omni tempore. Ponit oppressionem factam ab alijs.

Calumniam sustineas. Idest alij diripiant tibi bona tua per fraudes & cauillationes.

Et opprimaris violentia. Scilicet quòd publice tollantur tibi bona ex nulla causa, vel colorata occasione, sed sola violentia, & sunt isti duo modi tollendi bona alicuius iniuste.

Vxorem accipias, & alius dormiat cum ea. Pręcordialis dolor est, quòd aliquis habeat vxorem, & sciat quòd alius dormiat cum ea: et hunc vocauerunt dolorem iustum leges super omnes alios dolores, vt patet ff. de adulterijs in l. Gracchus: sed hoc sæpissime contingit in bellis, quòd hostes accipiant vxores, et filias hostium, et vtantur eis ad libitum suum.

Quare pœna ista vxorum adulterantium sit valde dura viris Quæst. V.

ISta maledictio hic posita est valde dura .s. quòd vnus accipiet vxorem, & alius dormiat cum ea: amant enim viri valde vxores suas habentes ad eas zelum, qui est amor nolens habere consortium in amato: cum enim cætera bona secundum virtutem communicabilia sint, hoc solum bonum esse cerno incommunicabile .s. vxor, quia omni virtuti repugnant talis communicatio, & est inhonestissima faciens liberos imperfectos quantum ad nobilitatem: quia non possunt accedere ad cognitionem perfectam patrum, cùm aliqua mulier a diuersis viris cognoscitur: Iob vero cum imprecaretur sibi maledictionem, si concupiuisset alterius vxorem ait. 31. cap. si deceptum est cor meum super mulierem: & si ad ostium inimici mei insidiatus sum scortum, sit alterius vxor mea, & super illā incumuentur alij, & ponuntur istæ maledictiones ad exaggerandum malum, quo id malum pęnę inflictum iuste appareat esse inflictum. Et non est sensus, quòd aliqui Israelitæ desiderarent ista mala superuentura alijs: sed pręnunciabant eis pęnas futuras, & nō solum est pęna, quòd aliquis accipiat vxorem, & alius dormiat cum ea: sed etiā dolor magnus est, cum quis accipit aliquam in sponsam, & moritur antequam eam carnaliter cognoscat, & postea alius eam carnaliter cognoscat: ideo tales mādabat Deus recedere de bello, vt patet supra 20. cap. ne doleat de morte quam expectaret, & incumbat sibi anxietas illius facti propter non fuisse potitum delectabili, quod expectabat in vxore sua, & hæc tristitia laxabat corda bellantium, vt nullo mō apti essent ad bellum, & compellabantur sic celerius in fugam. *Domum ædifices, & non habites in ea.* Vel, quia in bello morieris, vel quia ab hostibus extra terram tuam captiuus duceris, sicut contigit eis postea quando translati sunt in Assyrios, & deinde quando tribus Iuda ducta fuit in Babylonem, quia domos pulchras reliquerunt hostibus habitandas. *Plantes vineam, & non vindemies eam.* Multis illorum in captiuitatibus, & bellicis cladibus sic accidit, & ponūtur hic ista tria, quia pro magnis

A infortunijs habebantur, & ideo non ibant isti ad bellum, vt patet supra 20. cap. *Bos tuus immoletur coram te.* Idest occidatur ab hostibus ad comedendum: immolari aliquando signat occidere animalia ad reuerentiam Dei, sicut accipitur in omnibus libris superioribus: aliquando signat immolari, idest occidere solum, & sic ad quemcunque vsum animalia occidantur immolari dicuntur. *Et non comedas ex eo.* Et iste erat maior dolor: multa aliqui patiuntur in rebus suis, vel in persona sua permittentes illa, quia parte quadam damni participant, quod si non participarent, nullo modo paterentur: si enim bos istius coram eo occideretur, et detur ei famelico de carnibus bouis, licet tristaretur, quia contra pręceptum eius deboue suo aliquid factum fuisset, tamen non totaliter tristaretur, sed si nihil accipit de boue suo immolato coram eo tristatur valde, et quia voluntas huius non elegit a principio bouem immolari, et quia damno facto nullam inde consequitur vtilitatem, aut delectationem. Et sic iura interdum consentiunt grauamina aliquorum, quia in hoc aliqua vtilitas erat ipsorum damnificatorum, et sic habetur instituta de statu personarum in fine cum dicitur, quod maior annis. 20. potest permittere se venundari, quia participando precium aliqua vtilitas est, et non participando nulla vtilitas est. *Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo.* Per violentam deprędationem: magis enim dolent homines de rapina bonorū suorum, quæ fit videntibus ipsos, quàm de furto rerum suarum, quod clandestine committitur, et ratio quia in rapina sunt duo. s. damnum ex perditione rei ablatæ, et contemptus ex iniuria possidentis, quia coram ipso fit: in furto autem solum damnum rei ablatæ est: quia non contemnitur persona, cum ipsa non vidente fiat. *Et non sit qui te adiuuet.* Ad maiorem dolorem: quia quando homo habet aliquem adiutorem confidit se posse recuperare res, ideo non tantum tristatur: cum autem adiutoribus caret, desperatio eum valde cruciat. *Tradantur alteri populo.* Iste de maximis doloribus vnus est, quod patres videant filios suos venundari in exteras nationes propter amorem, et pietatem: affectio enim patris ad filium inenarrabilis est: diligit enim pater filium tenerrime, qua si viscera sua, ideo discessio eorum in perpetuum omnium malorum męstissima est, etiam propter piętatem: cum enim filius sit quędam carnis particula de substantia patris abscissa, quādo eum pati videt dolet, sicut de seipso, et forte affectuosius, licet non ita sensibiliter: quia filium teneriorem videt. *Videntibus oculis tuis, & deficientibus.* In destructione bonorum possessorum, licet videamus eam fieri, non deficiunt oculi nostri, quia illa bona extra nos sunt: in perditione autem filiorum, quia sunt viscera nostra se non sustinent.

B

C

In rapina duo sunt

D

Et non sit fortitudo in manu tua. Scilicet ad eripiendum eos de manu hostium. *Fructus terræ tuæ.* Scilicet quos producit terra te non laborante, sicut sunt herba, et fructus multarum arborum. *Et omnes labores tuos.* Idest omnes fructus quos acquiris per culturam, vel ea quæ in negotiationibus, vel alias habes. *Comedet populus quem ignoras.* Quia Assyrij, et Caldæi, qui captiuauerunt Israel, et Iudam, erant gentes ignotæ eis, et veniebant de longinquis terris. *Sic semper calumniam sustinens.* Supra expositum est. *Et stupens ad terrorem eorum, quæ videbant oculi tui.* Videbant enim occisiones terribiles in suis, et horribilitate in hostium, vt describit Iocl. 2. ca. ex quibus reddebantur stupidi .i. quasi non potentes loqui, nec sufficientes tanta admirari. *Percutiat te dominus vlcere pessimo.* Sunt enim quędam vlcera causantia magnum dolorem: *In genibus.* Magnus dolor est ibi in visceribus propter vertibilitatem partium coniunctarum: nō autem est tantus dolor in membris, quę sunt continua, & tecta, vbi non est connexio diuersorum. *Et in suris.* Suræ sunt partes crurum ex coxa vsque ad talos, & vocantur tibię. *A planta pedis vsque ad verticem tuum.* Non refertur ad vlcera, quia illa solum ponuntur, in genibus, & suris: aliæ autem partes corporis percuti debent alia infirmitate, & patet quia si totum corpus repleri deberet, frustra poneretur in genib. & suris: sed potest satis bene dici, ꝙ intelligatur pletio vlcerum non solum in istis partibus, sed in toto cor-

E

& ancilla sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud nos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra homines habebitis in seruos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros, atque possidebitis in æternum, de 3. scilicet de liberatione possessionum venditarum in Iubileo, non pertinebat quippiam ad aduenas, quia Leuit. 25. cap. vbi datur lex de liberatione ista possessionum, ponitur in principio legis, si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculam suā. Fratres autem soli Hebræi inter se vocantur, ergo ad solos eos lex hęc extendi debet, ex his autem oriebantur quædam inuidię inter Iudęos a progenie, & Iudęos conuersos ex gentilitate: nam Iudęi a progenie habent exosos aduenas, & aduenæ quando aliquos Hebræos in seruos accipiebāt, eos valde premebant, vt patet Leuit. 25. capit. vbi hortatur Deus, quod quando aliquis de Iudęis ex genere fuerit venditus alicui de aduenis, quod alij de cognatione eius laborent eum liberare, ne ille affligat eum in conspectu Israelitarum, cum ergo inualescebant aduenę apud Iudæos, ita vt dominarentur eorum, vel saltem essent magis honorati propter diuitias, & potentiam, valde desecabantur Iudęi ex progenie cordibus suis, velut si hostili subderentur seruituti: infligitur Deus hoc eis pro maledictione, vt cum mali fuerint incurrentur ipsi, & exaltentur aduenę eorum. *Ipse fœnerabitur tibi*. Idest accommodabit tibi, quia ipse abundabit. *Et tu non fœneraberis ei*. i. non poteris fęnerari ei, quia pauper eris.

Fœnerari quot modis accipitur. Quæstio. VI.

Accipi potest fœnerari hic dupliciter. Vno modo pro mutuare simpliciter. Alio modo pro fœnerari, siue mutuare ad vsuram. Accipiendo primo modo tu efficieris pauper, ita quòd egeas, vt alius tibi accommodet, & non poteris cuiquam commodare, & aduena efficietur diues, ita quòd posset commodare tibi habendo multas pecunias, si voluerit, & non indigebit, vt tu ei accommodes, & tunc est dupliciter maledictio: primo, quia Israelitæ depauperantur, ita quod nihil possideant, & egeant, vt alij eis mutuent, quod est directe infortunium, secundo indirecte maledicuntur, quia efficiuntur diuites aduenæ, & per hoc sunt maiores Iudęis, quod rursus erat magna afflictio Iudæis, & iste modus loquendi seruatur supra 15. cap. scilicet fœneraberis gentibus multis, & a nulla earū fęnus recipies, idest si tu facies ea, quæ mandantur, Deus dabit tibi pecunias multas, ita quòd possis multis gentibus mutuum dare, & non egeas, vt aliqua earum tibi fęnus tribuat mutuando. Alio modo potest accipi fęnerari, idest dare ad vsuram, & sic etiam accipi potest conuenienter hic: quia licet Iudæi non possent inter se dare ad vsuram, vt patet Leuit. 25. & 23. capitulo, poterant tamen Iudæi dare ad vsuram alienis, & vocantur alieni omnes qui non sunt fratres, cum dicat litera supra 23. capitulo non fęneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri tuo autem absque vsura, id quo indiget commodabis: sed fratres solum vocantur Iudæi ex genere inter se: ergo poterat dari ad vsuram eis qui non erant Iudæi a linea Iacob descendentes: antecedens patet, quia supra decimoquinto capitulo, dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus, qui est Hebræus, aut Hebræa, & sic patet Leuitici vigesimoquinto capitul. vbi manifeste soli fratres sunt Iudæi descendentes ex genere Iacob: conuersi autem non vocantur fratres, ergo poterant eis dare ad vsuram alij Iudæi, sicut dabant gentilibus manentibus in gentilitate, & sicut Iudæi dabant licite alijs ad vsuram, ita & conuersi poterant dare ad vsuram Iudæis, de quibus diximus supra 23. capitul. ponendo fundamenta horum, & ibi vide, & secundum istum modum est sensus aduenæ, qui morantur inter vos efficientur diuites, & vos efficiemini pauperes, & sic. *Non poteritis vos fænerari eis*. Idest dare ad vsuram, licet vobis per legem concessum sit: ipsi autem poterunt vobis dare ad vsuram, quia diuites erūt, & cogemini vos ab eis sub vsuris accipere, & sic subijciemini potestati eorum. *Ipse erit in caput, & tu in caudam.*

A Ita quod non solum aduenę superarent eos in diuitijs, sed etiam in honoribus, & dignitatibus, sed hoc magis abominabile erat, quia alienigenę non deberent assumi in principes vel rectores, vt diximus sup. 23. capitu. In hoc enim differentia erat, quia quidam alienigenę erant, qui non prohibebantur expresse habēre principatus, & dignitates in ecclesia Hebręorum, idest in populo eorum, qui vocantur ecclesia, licet eis non darentur, quia quicunque esset conuersus nouiter ad fidem, non erat dispositus, vt esset adhuc prælatus, quia erat suspectus de instabilitate, & de aliquibus alijs, ideoque mandabat Apostolus prima ad Timot. 3. capit. quod oportet episcopum non esse neophitum, idest nouiter conuersum. Aliqui erant conuersi, qui expresse excludebantur ab introitu, & istud dupliciter, quia quidam excludebantur in æternum; alij

B autem ad tempus. In ęternum excludebantur duę gentes, scilicet Ammonitę, & Moabitę, qui in ęternum non intrabant in Ecclesiam Dei, vt patet supra 23. capit. cuius causę ibi explicantur in litera: aliç gentes erant quę excludebantur ad tempus, scilicet Aegyptij, & Idumęi, quia conuersi ex eis in 3. generatione intrabant ecclesiam Dei, vt patet supra 23. capit. ante vero non intrabant. *Et venient super te omnes maledictiones istæ*. Idest super te consumabuntur omnes istę maledictiones, & plures alię quę non sunt hic scriptę, dicuntur venire super te, idest super caput tuum, quia super te omnes grauabuntur. *Et persequentes apprehendent te*. Hic fit metaphora de istis maledictionibus fingendo quasi ipsę sint quidam hostes, qui enim hostes sunt, persequuntur eos, qui sunt hostes sui in-

C quirentes eos, vt occidant, & cum sciuerint qui sunt, persequuntur eos, donec tradiderint in manus hostium, idest in manus suas, qui sunt hostes, quod est appręhendere eos, ita est in maledictionibus hominis, quas hic ponit, quia si Iudęi non complerent mandata, veniebant super eos istę maledictiones, & antequam venirent, videbantur persequi eos, in quibus manere debebant tanquam currentes post illos, & ad vltimum appręhendebant eos tenentes eos, sicut qui velociter currendo aliquem attingit, & fortiter detinet. *Donec intereas*. Idest istę maledictiones venient super te, & non dimittent te donec inter eas, idest donec moriaris, nisi forte peccatum reliqueris, quia tunc ipsę dimittent te. *Quia non seruasti mandata eius*. Moralia & iudicialia. *Et caremonias*. Idest pręcepta cęremonialia. *Et erunt in te signa*. Idest ali-

D qua mala, quę comprobent te malum egisse contra Deū. *Et prodigia*. Idest aliqua maiora, & horribilia mala. Et signant adhuc in futurum maiora mala euentura fore. *Et in semine tuo vsque in sempiternum*. Idest in magno tēpore, quia sempiternum, & æternum non significant semper tēporis indeficientiam, sed aliquando modicum tempus circa 50. annos, vt patet sup. 15. cap. vbi dicitur de Iubileo. Et sic fuit captiuitas Babylonica sempiterna, licet solum 70. annis durauerit: potest tamen accipi hic sempiternum proprie, & tunc non extenditur simpliciter ad omnia peccata Iudæorum, quia non steterunt pro quolibet eorum in sempiternum sub signis, & prodigijs, sed solum conuenit hoc duobus peccatis scilicet peccato, quod fecerūt vnde cim tribus, pro quo vsq; hoc detinentur in terra Medorū intra Caspios montes, & manebunt nunquam redituræ in

E Iudęam ad habitandum, & peccato tribus Iudę pro quo cum Leuitis suis a Romanis in ęternum captiuata est: sed potest intelligi sempiternum extendēdo ad omne peccatum conditionaliter, sicut textus vult, scilicet quod pro quolibet peccato daretur punitio sempiterna, vt conuerterentur ad Deum in toto corde suo, & quia in omnib. alijs pęnis pro peccatis prioribus conuertebantur ad Deum, durabant pęnæ temporaliter: nunc autem quoniam indurati sunt, perpetuo sic manebunt. *In gaudio cordis tui, & lætitia*. Idest quia noluisti seruire Deo tuo, dum habebas gaudium & lętitiam in abundātia omnium rerum. *In gaudio, & lætitia propter omnium rerum abundantiam*. Idest debuisset populus Hebraicus valde seruire Deo in lętitia, & exultatione, & hoc propter rerum omniū abundantiam. i. quia habes omnia ad abundantiam, & volūtatem tuam: nihil enim tibi deest, & bonorum cumulo vndiq; sufficiens es, quæ ad magnam gratitudinem homines inclinare debe-

rent: si enim aliquis magna paupertate, & aduersitate deserat Deum conuersus ad idola aliquo modo bonum sit, siue non ita malum, sicut si ista omnia habens conuertertur ad idolatriam: Iudæi tamen omnia ista habentes conuertebantur ad idola, ergo merebātur magnam pœnam; & subiungitur. s. *Seruies inimico tuo.* Etiam si nolis immo nolendo, quia nullus libenter hostibus subijcitur. *Quem immittet dominus.* Istę pœnæ infliguntur a Deo conuenientes sceleribus tuis. s. vt qui non vult bonus esse in gaudio, sit malus in tristitia, & sic de cæteris oppositis, quę ponūtur in litera, scilicet in paupertate, & abundantia rerum. *Seruies inimico tuo in fame & siti.* Idest cum fame; ita q̄ non solum sufficiet tibi, quod fame & siti vsque ad interitum crucieris: sed etiam quod seruias hostibus, in qua seruitute homines pati solent ista mala, & plura alia. *Et omnia penuria.* Idest siue quantum ad cibum vel potum, vestitum, & omnem humanam consolationem. *Adducet dominus super te gentem de longinquo.* Hic ponitur. 5. scilicet hostilis obsessio, in qua hominibus malorum extrema adueniunt. s. mors, & diuersa genera terribilium, sicut Seguntinis in ciuitate, quæ Seguntum dicitur in terra Hispanorum accidit, quod obsessione premente ne fidem Romanis infringerent de amicitia data, se omnes cum rebus suis flammis iniecerunt, vt deplorat August. 3. de ciuitate Dei cap. 20. *De extremis terræ finibus.* Scilicet Assyrios primo, deinde Caldęos de Babylone, & sunt gentes istæ satis remotæ a terra promissionis: sunt enim secundum longitudinem magis orientales, & secundum latitudinē sunt declinantes ad Septentrionem. *In similitudinem aquilæ volantis.* idest quòd istæ gentes ita velociter venerunt contra Israel, quod eis resisti non poterat, sicut aquilæ cum impetu volanti. *Cuius linguam intelligere non possis.* Quia multum differunt idiomata Israelitarum ab idiomatibus Assyriorum, & Caldæorum, & hoc ad malorū cumulum est, quia hostes non possent condolere eis patientibus, cum verba dolorem indicantia intelligere non valerent, nec possent cum eis aliquas facere compactiones: aliqui tamen erant inter Iudæos, qui linguas istas intelligebant, sed pauci, vt patet 4. Regum 18. cap. vbi legati regis Assyriorum locuti sunt Hebraice ad præpositos Ezechiæ regis, & isti rogabant illos, vt loquerentur Syriace: quia bene intelligebant linguam, ne totus populus intelligeret. *Gentem procacissimam.* Idest cum indignatione, & iniurijs loquētem: accipitur etiam procacissima, idest valde abundans in verbis. *Quæ non deferat seni.* Idest reuereatur ei propter ætatem & sapientiam. *Nec misereatur paruuli.* Propter defectum virium, & ætatis: sed omnes destruat, & capiat, sine differentia ętatis, & sexus. *Et deuoret fructum iumentorum tuorum.* Idest filios Equorum, Asinorum, & Camelorum, quos deuorabit non illos comedendo, sed in ore gladij destruendo, vel tibi rapiendo illos ad vsum suum. *Donec intereas.* Fame non habens alimenta. *Et non relinquant tibi triticum.* Ista omnia fiunt in obsidione, quia omnia quæ extra sunt, hostes demoliuntur, donec eos qui intra muros sunt, fame affectos in captiuitatem recipiant. *Donec te disperdat in cunctis vrbibus tuis.* Idest donec faciat te fame, & desperatione perire existentem intra vrbes tuas. *Et destruentur muri tui.* Hoc est quod sequitur ad continuam, & longam obsedionem, scilicet quod per quotidianos hostiū impulsus ad vltimū muri corruant. *Firmi, atque sublimes.* Ista duo pertinent ad bonitatem murorum, quod firmi sint, scilicet bene grossi, & de materia forti, vt lapidibus sectis, vel latere bitumine lito. Secundum quòd sint sublimes, idest alti, ne faciliter hostes supra ascendere valeant. *In quibus habebatis fiduciam in omni terra.* Et hoc erat quædam causa destructionis eorum, quia magis adiutorio humano, quā diuino nitebantur. *Et comedes fructum vteri tui.* Idest filios tuos præ famis angustia, sicut factum fuit tempore Ioram regis, vt patet 4. Reg. 6. cap. quia duæ mulieres comederūt filium vnius, & fuit de hoc quæstio coram rege: sic etiam narrat contigisse Iosephus in obsedione Ierusalem per Romanos, in qua ipse captus fuit, & Romam adductus, vt habetur in libro eiusdem de Iudaico bello, & hoc omnium horribilium horribilius est: sed ad omniū malorum consummationem ista eueniebant, & dicitur

Hostilis inuasio.

F hoc tam ad patrem quàm ad matrem, quia filius est fructus vteri matris, quia in eo formatur, & partem substantiæ spermaticæ matris suscipit, & dicitur de vtero patris: quia principalis portio seminis de lumbis paternis effluit omnia autem interiora vterus vocantur: ideo filius natus de lumbis patris de vtero eius nasci dicitur. *Et vastitate.* Idest angustiæ magnitudine. vastitas enim signare potest multa: vno modo vastitas, idest angustiæ magnitudo, & hoc modo accipitur hic, quia in maxima angustiarum essent isti miseri Iudæi, cum cogerentur auide manducare carnes filiorum suorum, in quo licet ab vtroque infelices sint, infeliciores tamen eos arbitror in eo, quod agūt, quàm in eo, quod patiuntur: famem patiuntur, filios deuorant: famem. n. & alia fortunæ aduersantia perpeti dolorosum quidem, sed virile est: filios autem ore nephan-
G do manducare viscera nostra iterato in viscera regerentes omnium turpissimum, atq; infandissimum: infelix enim, qui quacunque fame adigente ad execrandos cibos ora vertit: melius est enim fortiter mori, quam infelicib. epulis maculari, quia, vt ait Aristot. 3. Ethi. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. Alio modo vastitas accipitur pro solitudine, hoc modo non potest hic accipi. 3. modo accipitur vastitas pro destructione, & hoc modo dicitur a vastando, & sic etiā potest sumi in proposito. *Homo delicatus.* Ex carnis teneritudine. *Et luxuriosus.* Idest valde fruens cibis delectabilibus: nec accipitur luxuriosus solum pro eo, qui actum venereum valde exercet, sed pro quocunque, qui in accipiendo delectabilia cibi, & potus, vel actuum venereorū
H valde excedit: hic autem solum accipit luxuriosum, pro excedente in delectationibus gustus: & hoc ponit ad maiorem mali expressionem, quia comedere carnes filiorum cuilibet homini inenarrabiliter horribile est, sed magis eis, qui cibis delicatissimis fruebantur. *Et vxori, quæ cubat in sinu suo.* Idest inter brachia sua: spacium contentum inter brachia circumplexa sinus dr. *Ne det eis de carnibus filiorum suorum, quas comedet.* Quia eas sibi totas reseruare volet fame valida perurgente. *Quia vastauerunt te inimici intra portas tuas.* Idest fecerunt, quòd tu obsessus intra portas ciuitatis nec nihil haberes ad corporis alimēta. *Tenera mulier.* Ex naturali carnis dispositiōe. *Et delicata.* Propter dissuetudinem laborum, quia etiam si carnes naturaliter duræ sint alicui, si tamen totaliter se ocio tradit, mollicies in eo inducitur, maxime si cibos teneros sumat:
I quia partes teneræ cibatiuæ adhærentes cuti eam tenerā faciunt, nisi per laborem excitato calore euapotentur, & deficiant, & tunc manebunt partes solidæ carnis: ideo dicit Philosophus. 2. Ethi. quòd oportet multum cibum sumere, & multos labores sustinere ad causandum robur corporis. *Quæ super terram ingredi non valebat.* Scilicet ambulando super terram nudam, sed semper erat in tapetibus, & alijs mollibus stramentis. *Nec pedis vestigium figere.* Idest inniti super pedes, quia in compressione carnis tam teneræ dolor causatur, sicut cum aliquid mittitur super carnem rumentem, vel vulneratam. *Et illuuie secundinarum.* Idest tantum fames coarctabit, quod mulieres delicatissimę comedent filios suos, nouiter natos, & sanguinem fędissimum, in quo fętus nascitur inuolutus, & quia viri earum, & alij propinqui astantes pariter
K tui rapient ista ad comedēdum, ipsa immdebiteis. *Illuuies.* Dicitur immunditia fluens, & solum competit rebus valde humidis, sicut sunt secundinę, & dicuntur secundinę, quędam pelliculę de sanguine coagulato, in quibus fętus in matrice latebat, de quibus cibatur, dum in matrice est, dicuntur secundinæ quasi fęcundinę, quia in eis fętus inuoluitur, & in exitu de vtero rumpuntur. *Quæ egrediuntur de medio feminum eius.* Idest de vase genitali muliebri: femen idem est quod femur, & est pars vltima cruris, vbi crus ventri coniungitur. *Comedent eos clam.* Idest occulte ne alia rapiat carnes illas ad comedendum, quia vir inuidet vxori ne comedat, & vxor viro, vt supra patuit. *Propter rerum omnium penuriam.* Hoc determinat ly comędent, scilicet quod deficientibus omnibus alimentis conuertebantur ad comedendum carnes filiorum, & non determinat ly clam, quia tunc esset sensus, quod propter hoc comedebant in abscondito, quia non habebant

Vastitas multa significat.

Illuuies quid sit

Secūdinæ quid sit.

alios

alios cibos,sed hoc nihil ad propositum. *Omnia verba legis,quæ scripta sunt in hoc volumine.* Idest in Deuteronomio.

An Iudæi obligabantur solum ad præcepta huius libri, vel etiam ad præcepta aliorum 4 librorum Moysi. Quæst. VII.

QVia non obligabantur Iudęi ad faciendum alia, quã quæ sunt in hoc volumine, licet omnes quinq; libri Moysi lex vocentur,& ibi sint multa quæ non sunt in hoc libro,tamen solũ quæ in libro isto sunt obligant,quia quæ dicuntur in alijs libris, aut sunt historialia,vt in tota Genesi,& ista non sunt præceptiua,sed rei gestæ enunciatiua sub assertione:ideo nihil de Genesi repetitur in isto libro, cum totus sit historicus:sicut sunt multa in Exodo,in Leuitico aũt pauca,in libro Numerorum multa,quare non replicantur.Aut sunt præceptiua, & tunc ista præcepta,aut sunt ad semper , aut ad semel: si ad semel non replicantur hic,se iam facta sunt,vt multa,quæ mandantur in Exode de factione tabernaculi,& pertinentium ad illud , quia illa Moyses semel iam fecerat,nec erat vltra necessarium tale præceptum,quia nullum actum dirigere debebat . Si aũt præceptum esset ad semel, & tamen nondum erat adimpletum,replicabatur, sicut præceptũ de separatione ciuitatum pro fugitiuis,de quibus Num.35.cap.& replicantur hic.5.c.& 19.Si autem præcepta erant ad semper,aut dirigebantur ad oẽs de populo, aut ad aliqua genera pso narũ spãliter:si aũt spãlia iura essent nõ replicãtur,sicut in Leui.multa dñr de cęremonijs sacrificiorũ, & de ritu purgationũ immũdorũ,quę,q̃a ptinebãt ad solos sacerdotes, nõ replicant̃ hic: si aũt pertineãt ad populares oĩa replicãtur, vt ponebant̃ in alijs libris, vel intelligũtur in aliquibus quæ hic scribuntur.Et patet veritas huius,quia si respiciãtur omnia moralia iudicialia,aut cęrimonialia,quæ pertinent ad populum,& reperiuntur in Exodo, Leuitico, & Numero plene inuenientur hic,& multa super addita,& si nullus Iudęus obligabatur ad alia quàm ad ea,quæ hic scripta sunt , ideo mandabatur supra 17.c.q̃ rex haberet Deuteronomium in domo sua,vt in hoc instrueretur in tota lege,nec mandatur ibi de aliquo alio libro.Aliqua erãt alia præcepta, quæ erant ad totum populum,& durauerunt multo tempore:tamen quia,id quod dirigebat non erat perpetuum , non durabant præcepta in perpetuum , nec replicantur hic,sicut pręcepta de manna, s.quantum quilibet colligeret,& qua die colligeret , & sic de cæteris quæ habentur Exod.16.cap. quia manna non erat semper duraturum.

Iudæi populares solum obligabantur ad obseruandum ea, quæ continentur in Deute.

Et si arguas quare non replicat Moyses ista mãdata de obseruationibus circa manna, quia licet non esset semper duraturum , tamen tempore quo Moyses ista verba libri huius dixit,durabat,& postea aliquot diebus durauit,nã ista dixit Moyses anno. 40. exitus de Aegypto mense vndecimo in principio,durauit autem toto ipso anno , & in principio sequentis anni,qui erat annus 41. & hoc vsque ad 15.diem mensis primi, in quo fecerunt pascha,& tunc comederũt de panib. terræ illius,& cessauit manna,vt patet Iosue.5.c.nec venit vltra.fuit igitur post mortem Moysi duratio man.quasi duobus mensibus & dimidio.Respondetur quòd Moyses non replicuit legem de obseruationis modo circa manna propter duo.

Primo quia licet non cessaret tunc manna,tamen sciebat Moyses,quod immediate cessaturum esset : nam solũ dabatur manna ad supplendam indigentiam panis, qui non poterat fieri in deserto: sed confestim intraturi erant in terram Chanaan,vltra Iordanem,in qua haberent panes ad comedendum,quia erant nunc in vltima mansione,circa Iordanem,ergo pro tam pauco tempore nõ oportebat replicari legem illam. Secunda causa erat,quia ista obseruatio de modo se habendi circa manna,ita erat assueta propter esse quotidianum quod non indigebat replicatione,aut exhortatione:de alijs autem præceptis non erat sic:quia in deserto rara pręcepta obseruabantur,& sic per desuetudinẽ in obliuionem abiebant:ideo necesse erat ea repeti,vt rursus memorię firmarentur:patet antecedens supra 12.cap.cum dicitur non facietis ibi,idest in terra promissionis,quod nos hodie hic facim⁹ singuli,quod sibi rectum videtur: nec enim vsque in præsens tempus venistis ad requiem,& possessionem,quam Dominus Deus daturus est vobis.

A

Tenendum igitur,quòd in hoc libro de præceptis aliorum librorum solum replicantur ea , quæ mansura erant post transitum in terram Chanaan,quæ autem iã finitum vsum habebant,aut prope erat eorum abolitio,non repetebantur,quia esset inutilis confirmatio.Alio modo exponi posset ista litera , scilicet quod Deus induceret plagas has,nisi obseruarent verba voluminis huius,scilicet Deuteri:& non fit hic mentio de aliquo alio : non quidem, q̃ non sint obligati obseruare ea, quæ in alijs libris continẽtur, licet rarissima sunt in alijs libris præcepta , quæ hic non ponantur secundum modum distinguendi,quem ante fecimus ; si tamen aliqua sint illa obseruari necesse est. *Doct. opi.*

B Et si dicas quomodo ergo punietur ille, qui peccauerit in alijs præceptis, positis in alijs libris, & non repetitis hic? Dicet forte aliquis, quod punietur pœnis hic contentis. Respondetur quod quantum est ex forma verborum nõ poterat puniri peccans in alijs,hic non scriptis per pęnas, hic specialiter contentas: quia hic dicitur, quòd istæ maledictiones venient super eos,qui non custodierint verba legis huius, quæ scripta sunt, in hoc volumine , ergo non arctabantur in alijs,quæ non erant hic scripta , quia non erat imposita pro eis talis pœna. Dicendum quòd Deus , qui cognoscit animos peccantium,& quantitates peccatorum , dat vt vult pœnas pro peccatis iuxta exigentiam demeritorum , etiam si illas pęnas nunquam in lege scripserit,vel in aliquo fœdere confirmauerit:poterat ergo punire peccantes contra præcepta,quæ non sunt hic scripta, pœnis,quæ hic scriptæ sunt , quia aliqua de non scriptis

C erant ita grauia sicut peccata in hoc libro scripta:sicut patet de vitijs carnis nephandissimis , quæ ponuntur Leuit. 18.& 20.& de multis alijs in eodem loco, sed adhuc pręter hoc dicẽdum est,quòd sicut Deus fecit hic specialiter pactum cum Israel,vt obseruarent omnia,quæ in hoc libro scripta sunt,& posuit speciales pœnas,ita in alijs præceptis,quæ habentur in alijs libris dantur speciales pęnę, vt patet Leui. 26. vbi est catalogus pœnarum infligendarum pro fractione pręceptorum in alijs libris positorum, sicut hic est maledictionum catalogus pro frangentibus præcepta in hoc libro descripta.

D Sed quæres quare non fecit hic Moyses mentionem de præceptis contentis in alijs libris,quod infligerentur istæ pœnæ fractoribus,etiam pręceptorum illorum. Respondetur quòd duę fuerunt leges, siue fœdera: vnum fœdus, quod factum est in monte Synai,& ibidem cõfirmatum , vt patet Exodi 19.& 20.atque 24 aliud fœdus, vel lex est, quod Moyses pepigit hic cum filijs Israel, scilicet in campestribus Moab: distinctę autẽ leges , & fœdera distinctis confirmationibus,& pœnarum inflictionibus egent:si autem fuisset tota vna lex,quando ponerentur hic pœnę,nõ referrentur specialiter ad fractores huiusmodi pręceptorum, quę in hoc libro continentur : sed ad fractores legis quomodocunque infringerent siue quęcunque pręcepta infringerent ; quòd autem sint istę duæ legislationes,& fœdera patet in principio decimosexto capitulo , scilicet

E hæc sunt verba fœderis,quod præcepit Dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fœdus,quod cum eis pepigit in Oreb . *Et timueris nomen eius.* Quia ante facere pręcepta Dei est timere Deum . *Terribile,& gloriosum .* Scilicet nomen Dei ineffabile , quod proprie Deo conuenit , quia alia nomina Dei in Hebręo dicuntur de Dęo , & temporalibus dominis , vt patet sępe in Genes. & Exod. & illud est nomen tetragramaton , & est sensus quòd audito nomine Dei homo timeat illud , & horreat facere mala propter reuerentiam & timorem Dei . Vocatur terribile , quia audito illo terreri debemus magis quam audito quocunque alio nomine , ita quòd magis propter timorem Dei, quàm cuiuscunque alterius rei vitemus mala: vocatur gloriosum,quia signat rem excellentissimam , qua nihil maius , nec melius excogitari potest . *Hæc est Deum tuum.* Idest hoc nomen Deus tuus est nomen terribile , & gloriosum: dicit hæc ad differentiam aliarum gentium, quæ idola sua vocabant deos nomine proprijssimo Dei; cum

albedo non habeat materiam, & formam, cum sit totaliter forma, tamen reperitur in ea differentia, quia secundum aliquid reperitur in albedine ratio generis, idest, entitatis vniuersalis indeterminate, reperitur etiã ratio magis specifica determinatiua cuiuslibet, & ab ista sumitur ratio differentiæ, quæ duæ rationes licet sint idem realiter, tamen non est eadem ratio, vtriusque, scilicet ratio albi secundum colorem, & ratio albi secundum, quòd est disgregatiuum.

Nec etiam componitur ex actu & potentia essentia diuina, quia actus, & potentia considerantur in re secundũ id, quod est, & id, quod esse potest: ens enim de actu propriè dicitur, de potentia autem secundario: si autem accipiamus hominem, aut quamlibet rem naturalem reperiemus in ea actum: & potentiam: homo enim, homo est, & secundum, quod homo non est potentia, sed actus: quia B homo est actu homo, & non est in potentia ad esse hominem: ideo actus in homine vocatur ipsa humanitas, siue ipsum suppositum humanum, quia sicut iste homo non est in potentia ad humanitatem, ita nec est in potentia ad esse istum hominem: quodcunque ergo istorum potest dici in sorte actus: est etiam sortes in potentia ad esse albũ, ad esse musicum, ad esse sapientem, & sic de cæteris perfectionibus, & non habet eas in actu, ergo secũdum ista accipiuntur in qualibet re creata duo hęc, scilicet actus & potentia: actus enim accipitur ab eo, quod res est, & potẽtia ab eo, quod res esse potest. Dicendum ergo, quod in qualibet re creata vocatur actus, ipsa substantia rei, siue accipiat abstractiuè, siue concretiuè, vniuersaliter, aut particulariter, & isto modo in Angelis est compositio ex actu, & potentia, quia Angeli non sunt quicquid esse possunt, C sed aliud possunt esse, quod adhuc non est: nam si Angelus esset quicquid esse posset, nõ reciperet felicitatem per visionem beatificam Dei, quia ad quodcunque ab extra recipimus in potentia sumus, cum non sit nobis innatum: sed ipsi ab extra eam recipiunt, ergo sunt in potentia, Etiã si non essent in potentia, cessarent actus Hierarchici tres, quos ponit Dionysius in libro de Angelica Hierarchia, scilicet perficere, purgare, & illuminare: nã inferiores purgantur, perficiuntur, & illuminãtur a superioribus, & per istos actus acquirunt aliquam perfectionem, quam antea non habebant: alioquin essent frustatorij isti actus, quod non est ponendum in illa congregatione Hierarchica. Si autem acquirunt aliquam perfectionem, necessarium est, quòd essent in potentia ad recipiendum, alioquin non reciperent: vocabitur ergo actus in Angelis id, quod sunt ipsi Angeli, quod simul est substantia suppositalis, & specifica vocatur potẽtia quædam receptiuitas alicuius, quod eis non inest: eodem enim modo in alijs rebus ponenda sunt actus, & potentia. In Deo autem non reperitur ista compositio, quia Deus non est in potentia ad esse meliorem, ad esse sapientiorem, & perfectiorem, & sic de cęteris: sed quicquid esse poterat est, & hoc quia infinitus est: nam si esset ad aliquid in potentia, nondum esset perfectus: infinitum autem non est imperfectum: etiam quia extra infinitum nihil est: si enim bonitas Dei infinita est, sapientia Dei infinita est, & sic de cęteris attributis, impossibile est Deum esse in potentia ad aliquid, quia extra aliquam bonitatem infinitam non est alia bonitas, quia tunc illa infinita non esset, & extra sapientiam infinitam non est alia sapientia, & sic de cæteris attributis: necessarium est igitur id, quod est infinitum non esse in potentia, sed Deum infinitum confitemur, ergo nec est in potentia ad aliquid, licet non conuertitur, quia potest aliquid non esse in potentia ad aliquid tamen esse finitum. Sic Arist. de Deo loquitur dicens eum esse sine potẽtia ad aliquid, vt patet in 12. Metaph. tamen dicit eum esse finitum, sicut colligitur ex 8. Phyśic. & 2. de cœlo, & mundo, vbi ponit nullam esse infinitam potentiam: est igitur Deus carens compositione, quæ est ex actu, & potẽtia, ex quo sequitur, id quod communiter dicitur, scilicet, quòd Deus sit purus actus, quia quicquid est diuiditur in actum, & potẽtiam: sed in Deo non reperitur potentia, idest potẽtialitas, quia non est in potentia ad aliquid, ergo solũ reperietur actus: sed nihil aliud est purus actus, nisi actus qui non est admixtus potentialitati: ergo Deus dicitur purus actus. Et

Tres actus hic Hierarchici.

Actus, & potentia in Deo non reperitur.

A vocatur purus actus ad differentiam aliarum rerum: quia quælibet alia res componitur ex actu, & potentia: ergo in qualibet re est actus, & potẽtia, & sic quælibet res aliquo modo est actus, & aliquo modo potentia: nulla tamen est simpliciter, vel purus actus: vocatur ergo homo actus, sed non purus actus. Deus autem purus actus dicitur. Est quarta, & vltima compositio ex esse, & essentia, & ab hac etiam Deus absolutus est: vocatur autem in qualibet re esse natura rei, siue quidditas, vocatur esse ipsum subsistere: ista autem distincta sunt in rebus creatis, & patet, quia essentia cuiuslibet rei est composita in naturalibus, quia habet duo prædicata primi modi, quæ dicunt duo principia essentialia componentia: humanitas enim compacta est, quia includit animal, & corporale: sed nullius rei esse est compositum, cum esse sit actus signatus per istud verbum sum, vel subsisto: ergo esse, & essentia distinguuntur. Item quidditas, vel esse rei, non est esse, quia essentia est aliquid pertinens ad pręcidata primi modi: esse autem aliquid accidentale, siue modus extrinsecus, & non pertinet ad aliquem modum perseitatis.

Compositio ex esse, & essentia nullo mõ pot esse in Deo.

Item essentia non mensuratur secundum se tempore, aut successione, esse tamen mensuratur successione, quia omnia creata: quæ sunt, habent esse succedens, & essentię suæ non competit successio: ergo non sunt idem: idem est in Angelis, in quib. esse est ipsa natura sua, & esse est suũ permanere: essentia autem nõ habet mensuram: sed permanere suum habet mensuram æuiternitatis: quòd ergo in qualibet re naturali sit successio in esse, et non inesse, vel compositio in essentia, et non inesse, facit esse distincta realiter esse, et essentiam: inter ea autem quare aliter distinguuntur si in eodem sunt, vel faciũt vnum aliquid, compositio aliqua est necessario: in Deo autem nõ est aliqua talis compositio, quia ibi non potest argui ista esse distincta: quia essentia est composita, et esse non est cõpositum, sicut arguebatur in rebus naturalibus, quia in Deo nulla de præcedentibus compositionibus reperitur, nec etiam hoc argui potest, quia essentia pertinet ad primum modum perseitatis, et esse non pertinet ad aliquem modum, quia in Deo non reperitur alius modus perseitatis propriè dictæ, quia ibi non est aliqua constitutio, vel compositio: non ergo magis pertinet essentia Dei ad aliquem modum, quam esse.

Item si esse, et essentia in Deo differrẽt, sicut in nobis, sequeretur quòd essent in Deo duo distincta realiter, et non sunt personæ, et tunc necesse erit dare duas deitates, D aut quod aliquid sit in Deo, quod non sit Deus: quorum vtrunque repugnat infinitati Dei in perfectione. Item cũ essentia sit actus primus, et esse sit actus secundus, et actus secundus sit magis actus, quàm actus primus, cum magis recedat a natura potentialitatis, si in Deo distingueretur esse, et essentia, daretur necessario aliquid, quod magis actus, et minus actus in Deo, et magis perfectum, et minus perfectum: hoc autem repugnat infinitati Dei: quia in Deo quicquid est, est infinitum: repugnat autem infinito magis, et minus, cum sint passiones quãtitatis finitæ. Item non potest dici distingui esse, et essentia in Deo, quia essentia non mensuratur successione, et esse mensuratur successione: nam permanentia, vel duratio Dei, quæ est suum esse, sicut in qualibet re permanentia, siue existentia dicitur esse eius, non est successiua, quia duratio Dei E æternitate mensuratur, scilicet, quòd sicut esse nostrum mensuratur tempore, et duratio Angeli æuiternitate mensuratur, ita duratio Dei ęternitas est: est autem æternitas interminabilis vitæ simul tota, et perfecta possessio, vt ait Boetius de consolat. libro quinto, prosa VIII. repugnat autem Deo, quòd suum esse sit in successione, aut temporis, aut æuiternitatis ex parte infinitatis: nam infinito nihil abest nihilque adijci potest, alioquin iam ex ea parte finitum est: si autem esse Dei esset in successione, haberet nunc aliquam partem, quam non habuit pridem, et aliquam habiturus esset, quam nondum habuisset, et sic aliquid infinito abesset, et aliquid deperderetur, ex quo sequeretur etiã, quòd non esset summum bonum, quia maius bonum est illud, quod habet suum esse totum simul, nec quicquam ei aduenit, aut recedit: patet antecedens, quia cum esse hominis sit in successione: pars aliqua ei adue-

Esse bonis est in successione. aduenit, scilicet pueritia, partem aliquam nunc agit, scilicet iuuentutem; partem aliquam expectat, scilicet senectutem: in Deo autem quia tale quid assignari nō potest, non potest poni distincta essentia, & esse. Apparet ergo euidentissime ex prædictis, quòd in Deo nulla sit compositionis species, sed omnimoda simplicitas, cum soli illi. 4. modi compositionis assignentur, de quibus nullus est in Deo, vt probatum est: ad præsens autem non curando de alijs modis, quia solum vnus nobis sufficit, scilicet tertius, qui est compositio ex actu, & potentia, cum probatum sit, quòd in Deo non sit compositio ex actu, & potentia, non distinguuntur in eo, id quod est, & quod esse potest: ergo Deus nunquam recipit aliquid de nouo, sed quicquid nunc habet, & habuit ab æterno, & præter id, quod nunc habet, in æternum nihil est habiturus: necesse est, ergo ꝙ aut tunc sit tristis, aut quòd semper habuit, & habet eandem delectationem, & patet consequentia, quia Deus aut est tristis, aut cum delectatione: non est enim dare medium, cum substantia intelligens, & volēs semper habeat aliquid horum: Deum autem esse tristem omnes abominantur, quia tunc non esset summum bonum, imò nec videretur esse bonum, cum semper triste fuisset, & futurum esset: si autem in delectatione est, cum non possit aliquid recipere, nec vnquam potuerit, necesse est, vt delectationem, quam habuit ab æterno, nunc haberet, & eandem necessario habiturus sit, & sic concluditur, quod ait Arist. in fine 7. Ethic. scilicet, quòd delectatio Dei est simplicissima, quia semper est vna, quæ nec aliquo tempore recipit, aut claudenda, & vno tempore non est intensior, quam in alio: quia igitur nulla mutatio in ea fit, aut compositio, est simplicissima, & ista nō est delectatio Dei tanquam aliud sit natura Dei, & aliud delectatio Dei, sed id quod natura est, & delectatio est: in nobis autem non est eadem delectatio propter naturam nostram non esse vnam: nec epielrem: nam vt supra declarauimus in nobis reperiuntur omnia genera compositionis, sicut in omnibus rebus naturalibus: sed nunc solum sufficit vnus modus compositionis. s. ex actu, & potentia: aliud enim est quod sumus, & aliud quod esse possumus, & cū multa esse possumus, necesse est, vt delectatio nostra multiplex sit: possumus enim esse sapientes, esse boni, esse honorati, esse potentes, & sic de cæteris, quæ nobis aduenire possunt: in quolibet a sit istorum, ſm quòd reperitur rō boni, est quædam delectatio: ergo necessarium est delectationem nostram esse multiplicem, hoc quidem propter naturam esse vnam: dicit ēt Arist. in eodem 7. Ethic. ꝙ non est eadem delectatio propter non esse naturam epielrem. i. bonam, vel bene se habentem, nam dato ꝙ sit natura nostra multiplex, tñ si esset epielres. i. bene ordinata ſm virtutem, licet inclinaretur ad multa, ad quæ est in potentia; tñ desertis illis ad solum illud quod est verum bonum ſm habitum virtutis se flecteret: accipiēdo ergo propter Deus semper gaudet, quia vt ait Arist. in 12. Met. vna de proprietatib. Dei est, sēper esse gaudiosum, & sicut impossibile est Deū, nō esse Deū, ita impossibile est Deū nō lętari sēper: licet ista lætitia Dei nō est de bono nostro, aut malo, sed de essentia sua, q̄ est summum bonū, qua ipse fruitur, immo ipsa lætitia est ipsa essentia: sed ista aūt essentia est pręscientia, & prædestinatio Dei ęterna, & prouidentia oīum rerum, & cū ista ꝑdestinatio, pręscientia, & prouidentia sint idem cū essentia, sicut essentia est delectatio Dei, & pręscientia, atq; prouidentia, sunt delectatio Dei, non quidem res præscitæ, ꝑdestinatę, aut prouisę, quia istę extra Deum sunt nec aliscutio boni ꝑdestinatio, aut pręscitę pęnæ, vel prouisi euentus, quia ista identidem a Deo extranea sunt, & lętitia sua non est de extrinsecis, sed de seipso: cum aūt dr̄ hic, quòd Deus lętatus est multiplicans Israelitas, ita lętabitur dispetdens eos: est sensus: quòd Deus disposuit ex mera libertate, & gratia Iudęos multiplicare eis multa alia bona faciendo, ita disposuit eos disperdere, cum male egissent, & dispositio de multiplicatione hebręorum est Dei essentia, ita, & dispositio de eorum punitione est Dei prouidentia, & essentia: si ergo Deus lętatur in essentia sua, necesse est eum lætari in ista præordinatione: in executione autem horum. s. in actuali multiplicatione, & in actuali destructione non lætatur Deus, quia extra eum

Correlarium.

Necesse est delectationem nostram esse multiplicem, sed in Deo simplicissimam.

Quomodo in punitione malorum delectatur Deus.

F ista sunt, sed inquantum ista in executione habent quandam relationem ad prædestinationem Dei, et præordinationem ęternam, per modum similitudinis dicuntur esse isti effectus tales, in quibus secundum conuenientiam ręi Deus delectari debet, quia sic illud fieri vult, licet in his non delectetur, nisi secundum quod instituit, et sic delectatur in sua essentia, quę est idem cum prouidentia, prędestinatione, & pręscientia: sunt tamen isti modi loquendi vulgares. s. quod Deus delectetur in aliquo, aut tristetur, quia illam rem fieri vult, & res illa talis est, in qua iuste gaudium suscipi potest: Deus autem quia ex mera liberalitate disposuerat ab ęterno multiplicare hebręos, quando multiplicabat eos dicebatur lętari, et quia disposuerat ab ęterno eos punire cum peccarent, dicebatur lętari cum actualiter puniret, inquantum ista sunt conuenientia dispositioni, & voluntati suę in quibus ipse delectatur.

G *Disperget te dominus in omnes populos.* Hoc completum fuit in passione Christi, quia tunc per Titum, & Vespasianum expugnati, et occisi multi fuerunt, reliqui autē quasi sine precio venditi fuerunt, quasi ad omnes mundi partes sicut hodierna indicat dies: nec accidit hoc in captiuitate Asyriorum, quia tunc vndecim tribus in terra Medorum sunt deductę apud flumē Gozam in ciuitatibus Medorum: nec ad alias gentes dispersæ sunt, vt patet 4. Reg. 17. cap. Nec etiam sic contigit in Babylonica captiuitate, quia non fuerunt ad multas terras, sed in terra Caldęorū, de qua captiuitate, qui voluerunt venerunt post in Iudęā, sed tempore Christi sola tribus Iuda, & Beniamin, quæ manserant cum Leuitica, quę non computatur in tribus per Romanos in totum orbem dispersi sunt: ideo omnes Iudęi qui inter nos sunt, aut de tribu Iuda, aut de Beniamin, aut de Leuitis sunt. *A summitate terræ.* Idest a principio. s. ab Oriente. *Vsque ad terminos eius.* Idest vsque ad fines terrę, scilicet ad occidentem, austrum, & boream. *Seruies ibi dijs alienis.* Supra in isto cap. expositum est. *In gentibus quoque illis non quiesces.* Quia domini temporales aliquando eos persequuntur deprimentes valde, & eijcientes de vno loco in alium. *Nec erit requies vestigio pedis tui.* Quia semper sunt in motu secundum mandatū dominorum suorum, ita quod non quiescant pedes eorū. *Dabit enim tibi dominus cor pauidum.* eādem maledictionē nunc Iudæi habent: nec mirandum de eis, quòd timidi sint, cum Deus eis in hoc pęnam inflixerit. Et adhuc facit nimis nutritio a pueritia, quia a tenera ętate timere discūt, cum Christiani eos adhuc teneros persequi incipiant, diripere, & percutere.

Dispersio Iudęorum completa per Christum.

I *Cor pauidum quid sit. Et quod melius sit educare pueros, ita vt generetur in eis cor nobile, & generosum.*

Quæst. IX.

COr pauidum est cor fractum, quod omni mandato cedit, nec vnquam animositates suas exercere permittitur: sunt enim hominibus, & bestijs quędam animositates, quę pertinent ad passionem iracundię, secūdum quas aliquis audet fortia aggredi, & resistere duris: cū autem cor nostrum a tenera ętate disciplinę seruili mancipatur, ita quod nullo modo agere permittatur, secundum suam inclinationem, efficimur timidi cordis, ad omnem duritiem pauentes, cum semper assueti fuerimus cedere, & nunquam superare, & hoc verum sit, nisi sint homines virtuosi valde, qui agentes contra inclinationem, aut impressionem suam, ex apprehensione, & intentione boni finis, aggrediantur fortia ad quę non inclinantur: si autem homines moderentur circa passiones iracundię disciplina liberali, scilicet, quod non comprimatur in omnibus, & erudiatur ad timorem fracti animi, sed interdum castigetur, ne accensa iracundię passione totaliter insolescat, et interdum secundum inclinationem passionalem agere permittatur, ne animositas frangatur, et non insurgat ad aggressionem aliquorum difficilium, aut resistentiam in duris, sed totaliter subiaceat omni motui: et ista sunt ignobilia corda ad omne bonum prorsus inepta, maxime ad bona ciuilia defensanda: non oportet ergo erudientem pueros a tenera ętate, eos totaliter frangere disciplina seruili attonitos faciendo, maxime quantum ad passionem

K

animo-

animositatis, sed aliquid eis permittere ex proprio motu agere, vt agnoscerentur in eis nobile cor. Iudęi autem a tenera ętate, immo a progenitoribus suis ab antiquissimis in timore, & castigatione seruili mancipati fuerant: ideo causantur in eis fracti animi, ita, vt ad nullum durum, & difficile audeant, & ista est vna de causis, quare Deus gentem illam hebręorum, quam de Ægypto eduxit, in vasta solitudine mori fecit: nam licet peccata sua hoc promeruissent, tamen Deus, qui ipsa mala ordinat, ad hanc vtilitatem reduxit, vt oriretur alius populus durus, & indomitus, qui hostibus non cederet. Nam illi, qui de Ægypto exierunt, semper Ægyptiaca captiuitate depressi fuerāt, & durissimo iugo, quia nūnc in nouissimis diebus seruitutis ingrauauerat super eos Pharao iugum suum, ita, vt vitam suam exosam haberent, nec auderent caput attollere: isti ergo non haberent aliquā animositatē ad inuadendum turbas hostiles, aut ad sustinendum impetum earū: vnde cum primo irruerent super eos Amalechitę occiderūt eos, qui erant in fine castrorum, vt patet sup. 26. cap. & postea misso Iosue inducem contra ipsos, cum bellatoribus viris, superabātur Iudæi ab Amalechitis, nisi Moyses oratione prǽualuisset, quia cum eleuaret manus superabat Israel: cum vero deprimeret eas, superabant Amalechitę, vt patet Exod. 17. cap. Et in secundo bello iterum in secundo anno, qn̄ erant in Cadesbarne castra filiorum Israel, & ascenderent Israelitæ in montem, vbi erant Amalechitæ, & Chananæi, qui irruerunt in Iudæos: Iudæi aūt fugientes cæsi sunt ab Amalechitis, & Chananæis, vsq; in Hormam vt patet Nu. 14. cap. & sup. 1. & sicut erāt isti Iudæi egredientes de Ægyptiaca seruitute pauidi cordis cōtra alias: ita erant contra Ægyptios, & potissime, quia semper cognouerant eos, vt dominos, & vultum eorum formidabāt: nam, vt Leones domitorum sui, cuius ferulæ assueti sunt, vultum expauent: alios aūt homines nō timēt: ideo cum ante transitum maris rubri venientes Ægyptios super se conspexerunt, timore valido pauitantes desperare cęperunt murmurantes contra Moysen, atque dicentes: nunquid deerant sepulchra in Ægypto? ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine, quid hoc facere voluisti, vt educeres nos de Ægypto? nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Ægypto dicentes, recede a nobis, vt seruiamus Ægyptijs: multo enim melius est eis seruire, quam mori in solitudine, vt patet Exod. 14. cap. & non solum hostes pręsentes fugiebant, sed etiam absentes valde formidabant, vt patet quando venerunt exploratores de terra Chanaan, & dixerunt ibi esse vrbes munitissimas, & monstra quædam filiorum Enachin, quibus comparati videbantur locustæ. Audientes hęc Israelitæ planxerunt plāctu magno, tanquam paruuli ferulam formidantes: & dixerunt constituamus nobis ducem, & reuertamur in Ægyptum, vt patet Num. 13. & 14. cap. nō ergo erat ista gēs cōueniens ad bellum: omnes ergo viri bellatores Iudæorum, qui de Ægypto egressi sunt. s. a 20. annis, & sup. mortui sunt in deserto, antequā accederent ad terram, vbi eis daretur occasio pugnandi. Nam prima pugnādi occasio fuit cum gentibus Amorrhęorum. s. duorum regum Seon regis Esebon, & Og regis Basan, qui erant domini illius terrę Chananæorum, quę erat ante transitum Iordanis, licet cum alijs habuerint occasionaliter, & incidentaliter quędam parua bella, sed non acceperunt ab eis aliquam terram. s. primo pugnauerunt cum Amalechitis, vt patet Exod. 17. cap.

Secundo pugnauerunt cum Amalechitis, & Chananæis simul, vt patet Num. 14. cap. deinde pugnauerunt cum Chananæo rege Arad, vt patet Num. 22. cap. sed hęc parui momenti bella fuerunt, & in his erant partim bellatores egressi de Ægypto, partim nati in deserto: cum vero incęperunt pugnare cum Amorrhęis duobus regibus, mortui erant omnes viri bellatores, qui exierant de Ægypto potentes pugnare. s. a 20. annis, supra, vt patet supra 2. cap. ex ordine litteræ, quia Israelitæ venientes per desertum prius venerunt ad torrentem nomine Zareth: deinde ad confinia terræ Moab ad ciuitatem nomine Ar, & postea ad terram regis Seon, & Og, sed antequam accessissent ad torrentem Zareth mortui erant oēs viri bellatores exeuntes de Ægypto: ergo non accessit aliquis de

Iudæi, qui exierūt de Aegypto erant semper pauidi corde, quare operuit aliam generationem fortiorem suscitare in deserto.

A illis ad terram duorum regum Amorrhęorum ad pugnādum cum eis, quod patet sup. 2. cap. cum dicitur, tempus autem, quo ambulauimus, de Cadesbarne vsque ad transitum torrentis Zareth. 38. annorum fuit, donec consumeretur generatio hominum bellatorum de castris, sicut iurauerat Dominus: cuius manus fuit, vt interirent de castrorum medio: postquam autem vniuersi ceciderunt pugnatores, locutus est Dominus ad me, dicens, tu transibis hodie terminos filiorum Ammon vrbem nomine Ar, &c. non decuit ergo istos ire ad aliqua bella fortia, ne corde pauitantes Amorrhęorum populis, qui erant fortissimi pugnatores, terga verterēt, sed dū isti interirent in deserto spatio annorū 40. de filijs istorū, qui in deserto nati sūt, & de his, qui in parua ętate de Ægypto exierāt, ita, vt nō essent assueti seruituti, factus est quidā alius populus fortis virib. & corde indomitus, vt pote, qui in toto 40. annorū tēpe in deserto nullum temporalem dominū cognouerant: & isti conuenienter bella gerebant cum Chananęis.

B *Et deficientes oculos.* Quando visis aliquibus tristib. & terribilibus dolere, & deplorare non sufficimus, & sic oculi ex nimio fletu caligant, & a naturali humiditate deficiūt, quia lachrymarum materia ardore suo omnia consumit, & aciem visus hebetat, vnde qui in vanum lachrymas fundunt, post modicum tempus nihil vident. *Et animam consumptam mœrore.* Mœrore dicit interiorem tristitiam sine lachrymis: flere dicit lachrymarum emissiones, & iste męror consumit animam. i. vitam, quia cura, & męror hominem desiccat ad senium cito perducens, quia animus gaudens floridam facit ętatem; spiritus tristis desiccat ossa.

C *Erit vita tua quasi pendens ante te.* Idest, quòd tu contēplaberis semper vitam tuam quasi sub periculo mortis positam. *Timebis nocte, & die.* Idest, omni tempore.

Non credes vitæ tuæ. Idest, non confides de vita tua, quantum timebis, q̄ putabis te viuere nō posse, etiā de mane vsque ad vesperā. *Et mane dices quis mihi det vesperum.* In qualibet hora timebis, & quia non putans te posse viuere p totā diē desiderabis noctē, vt euadas timorē diurnū. Et cū fueris in nocte timens nocturna, nō confidens vitæ tuæ desiderabis diē, & sic eris miserabilis vita tua semper in pendulo posita. *Propter cordis tui formidinem.* Pōt hoc referri ad noctē, in qua homines magis pauent, quia terribilis est nox, maxime si Deus demōstraret eis aliquas horribiles visiones, sicut demōstrabat Aegyptijs, vt patet sup. cap. 4. *Et propter ea quæ tuis videbis oculis.* Potest referri ad diē, in qua mala multa videre poterant, quæ timorē

D incurrerent. Vel potest vtrunque referri ad diem, ita, quòd formido cordis causaret ex his, quæ videbat oculis in die.

Reducet te dominus classibus in Aegyptum. In destructione Ierusalem per Titum, & Vespasianū capta quasi innumerabili multitudine Iudæorum multi per mercatores classibus in Alexandriam ciuitatem magnā Aegypti deducti sunt, vbi vix habuerunt emptores, vt ait Ioseph in libro de Iudaico bello, & hoc erat valde abominabile Iudæis, quia Deus mandauerat eis, ne vnquam amplius redirent in Aegyptū, vt patet sup. 17 cap. Causa autē huius mandati Dei fuit, ne beneficium liberationis de terra illa paruum videretur, si ipsi voluntate illuc redirent: Iudæi etiam fuerunt in Aegyptum ducti alias, nō quidem quòd ipsi ducti fuerint ab alijs, sed quia ipsi timore bellorum,

E & inopię recesserunt in Aegyptum, tempore Hieremiæ prophetę facta captiuitate Iudæorum per Babylonios, & desolatione vrbis, & templi per Nabuchodonosor, & Nabuzardan, & istis scribebant alij Iudæi, qui post captiuitatem Babylonicam, & reditum de illa erāt in Iudæa, scilicet tempore Machabæorum, vt patet 2. Machabæorum cap. 1. in principio cum dicitur in salutatione epistolari fratribus, qui sunt in Aegypto Iudæis fratres, qui in Iudæa salutem: per aliqua etiam bella illuc transierant aliqui de Iudæis, & facti fuerant serui Aegyptiorum, vnde postea Ptolomæus rex Aegypti, qui Bibliam in græcum idioma fecit transferri apud Alexandriam per septuaginta interpretes Iudęorum, missos ab Eleazaro sacerdote magno Iudęorum dedit plures, quàm centum mille Iudæos, qui erāt captiui in Aegypto in seruitute, dato pretio dn̄is suis, p quolibet eorū, vt ait Iosephus in lib. Antiquitatū: licet, ergo maior fuerit strages, & dispersio Iudæorum

Iudæi vix habuerūt emptores.

rum

rum per omnia mundi climata in destructione Titi, & Vespasiani, quam in Babylonica, aut Assyriorum: tamen quantum ad reductionem in Ægyptum, etiã fuerunt ducti alias. *Per viam de qua dixit tibi, ne amplius videres eum.* Supra 17. cap. mandatum fuit, ne rex multiplicaret equos, ne reduceret populum in Ægyptũ equitatus numero sublevatus: præsertim cum præceperit dominus, ne amplius per eandem viam redeant. *Ibi venderis inimicis tuis in servos, & ancillas.* Idest, Ægyptijs qui oppresserant eos in Aegypto, & ita Iudei reputabant eos inimicos suos, licet, Deus mandaverit, quòd non abominarentur Aegyptios, vt patet. sup. 23. cap. de quo magis late ibi. *Et non erit qui emat.* Quia omnes te vilipendent.

CAP. XXIX.

HAec sunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb. Vocavitque Moyses omnem Israel, & dixit ad eos, &c.

HAec sunt. Promulgatis supra maledictionibus, & benedictionibus super transgressores, & observatores legis: hic consequenter ponitur supradictorum facta susceptio ab eis, quia sicut in monte Synai post dationem legis confirmatio subsecuta fuit, vt patet Exo. 24. aspergendo populum sanguine, & altare in signum facti fœderis: ita hic posita, supra secunda lege, & maledictionibus, & benedictionibus, ponitur hic populus eandem recipiens, cum eisdem conditionibus, & tanguntur tria. Primum susceptionis causa motiva, sive ratio. Secũdo ipsa susceptio ibi. *Vos statis hodie.* Tertiò transgressorum punitio ibi. *Vos enim nostis. Hæc sunt verba fœderis.* Idest, ista quæ prędicta sunt a principio libri huius, vsque nunc sunt verba fęderis, idest legis, sive compositionis, vel conventionis. *Quę præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel.* Idest, quòd Deus mandavit Moysi, quod conveniret cum filijs Israel, quod observarent hæc, & est locutio ista ad modum antiquorum, qui in conventionibus, vt firmiores essent, feriebant fędus: idest occidebant aliquod animal ad notandum, quod fractores cõventionis sic puniri deberent. *In terra Moab.* Non quod locus, in quo erant castra quando Moyses ista dixit, pertineret ad regnũ Moabitarum, sed quia erat quædam vallis contra phauũ Phegor, idest contra montem altum, in quo terminabatur terra Moabitarum, & campestria, & plana descendentia a monte illo vocantur campestria Moab, vt patet Num. 33. cap, sed tamen terra erat de dominio regis Seon, quem ipsi occiderant, & hoc clare patet supra 3. & 4. capit. in fine cuiuslibet illorum. *Præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb.* Et sic vocatur ista alia lex ab illa, quæ continetur in Exodo, & Levitico, & Numero, & sic vocatur lex secũda, vel duplicata, sup. 17. cap. secundum litteram hebraicam, quia vbi nos dicimus describet sibi Deuteronomiũ legis huius habent ipsi. *Misne thora.* Idest lex secunda, vel duplicata non est, tamen ista totaliter distincta a prima, ita quod propriè duæ leges dicantur, quia isti quinque libri vocantur. *Thora.* Hebraicè, idest lex non plures, sed vna. vocatur tamen iste liber secunda lex, quia id, quod primo dictum fuit in alijs libris, repetitur, & aliqua nova superadduntur, & quantum ad ista super additа dicitur.

Susceptionis causa motiva, sive ratio.

An lex data in Oreb, & in Moab sint vna lex, vel duæ. Et in quo proprie consistat vnitas legis.
Quæstio. I.

AD videndum autem vtrũ lex, quæ data fuit in Oreb, & lex quę fuit hic data in valle terrę Moab fuerint duæ leges: considerandum est in quo cõsistit propriè vnitas legis. Et sciendum, quod sic est de lege, sicut de scientia: est enim scientia habitus, & est de obiecto, & accipit esse ab obiecto specificè: & sicut accipit esse, ita accipit distinctionem, & vnitatẽ, quia vnitas immediate consequitur ens, & patet hoc per Aristot. in tertio de Anima, vbi ait, secantur scientiæ quemadmodum ea, ex quibus fiunt, F idest, distinguuntur scientiæ, secundum distinctionẽ obiectorum, de quibus fiunt: ista obiecta habent diversas particulas, quibus competunt diversę passiones, quæ demonstrantur de eis: de qualibet autem propositionum demõstratarum est vna scientia, cum scientia sit habitus cõclusionis demonstratæ, & conclusiones istæ sunt diversæ: ita oportet esse diversas scientias, & hoc est accipere scientiã strictissimè. Alio modo est scientia large sumpta vna, quę est de vno genere obiecti, & sic cum homo sit vnũ genus obiecti habens partes, & proprietates, consideratio de homine faciet vnam scientiam, et omnes habitus conclusionum demonstratarum de homine facient vnam scientiã, quæ non sit vnus habitus secundum rem, sed secundũ aggregationem. Alio modo accipitur generalius adhuc vna scientia, quando accipitur vnum obiectum valde cõmune, et ab vnitate illius scientia dicitur vna, licet multę G conclusiones sint, et multæ partes subiecti illius, immo multa subiecta distinctarum rationum convenientia in illa ratione vniversali obiecti alicuius, quod est commune, sicut scientia de homine, et de capra, et de lapide, et ferro, et anima, atque arbore, cæterisque similib. est vna, licet ista obiecta diversa sint, quia conveniunt in vnitate corporis naturalis, cum omnia hæc sint corpora naturalia: habitus tamen hic multi sunt, et valde diversi: tamen sicut sunt vna scientia, ita sunt vnus habitus, sed vnus habitus sunt per valde magnam aggregationem. Ita philosophia naturalis, quæ considerat de omnibus his, et de plurimis sub vna ratione communi, scilicet corporis naturalis, est vna scientia vnitate valde larga, quia non est ita propriè vna, sicut scientia, quæ est de homine, et a fortiori non est vna H sicut scientia, quæ est habitus vnius conclusionis solum: de lege autem dicendum est, quòd lex non est aliquis actus intellectus, aut voluntatis: nec est aliquis habitus speculativus, aut practicus, quia habitus non est complexus, sed quædam simplex qualitas: lex autem complexa est, quia lex prohibet, aut pręcipit, vel permittit, vt ait Isidorus Ethym. lib. 5. sed non pertinet ad incomplexum: hoc est igitur lex quædam oratio imperativa, vel quasi imperativa, et non solum est lex oratio, sed oratio habitualiter manens, licet ista lex aliter manet habitualiter in mente principis, aliter in mente subditi: nam in intellectu principis lex est quædam conceptio determinata ab intellectu politico directa ad regulationem subditorum, et est lex tanquam actus intellectus principis, vel potius aliquid cau- I satum per intellectum principis, et non dirigitur ad seipsum, ita quòd sit regula ipsius principis, sed potius est regulata ab intellectu principis, cũ intellectus politicus eius disputet de ęquitate, vel iniquitate legis huius, et secundũ iudicium habitus prudentialis politici est directio legis, et consideratio virum iusta an iniusta sit: lex autem in intellectu subditorum ponitur loco habitus prudentialis, vel cum ipsa prudẽtia: licet ipsa lex si perfecta est supplet totaliter locum prudentię in subdito: sic ait Aristot. in 3. Polit. q͛ habita perfecta legislatione, nõ est necessaria prudentia: est igitur in eis lex tanquam quædam propositio, aut potius imperativa oratio directiva actus subditorum in quibus est, et determinans super necessitate actiones eorum ad certum modum operandi. Et non est ibi lex ali- K quid causatum ab intellectu eorum, sed aliquid directivũ actus intellectus, et voluntatis. Habet se, igitur lex cõtrario modo in intellectu principis, et subditorum, quia in intellectu principis est, vt directa, et causata, in intellectu subditorum est tanquam dirigens et coarctans: ideo lex prout est in intellectu principis, non est propriè lex, prout autem est in intellectu subditorum est propriè lex, cuius causa est: quia actus proprius legis est regulare, cum sit præceptiva, et prohibitiva, sed vt in intellectu principis existit, non est præceptiva; quia non præcipit ei, nec coarctat actiones suas ad certum modum, sicut coarctat actiones subditorum: ergo subditis propriè consistit lex in modo legis, non autem in principe.

Lex quo intellectu principis, & quo in subditis se habeat.

Nunc autem considerandum circa vnitatem legũ, quia cum quælibet lex sit formaliter præceptũ, permissio, aut prohibitio, sicut sunt multæ prohibitiones, præcepta, et permissiones: ita necessarium est dari diversas leges, et quia in qualibet oratione præceptiva est præceptũ, quæ

sunt

sunt orationes præceptiuæ tot sunt præcepta, & quia in istis libris Moysi sunt plura quam sexcenta præcepta: ergo necessarium est, esse plures, quam sexcētas leges, sicut sexcenti habitus conclusionum sunt sexcentæ sciētiæ distinctæ accipiendo vnitatem sciētiæ strictè. & hoc modo non solū ista lex, quæ fuit data in terra Moab, & lex data in monte Sinai est vna lex, sed plures quam quadraginta, quia plura, quam quadraginta præcepta data sūt, imò plura, quam trecenta, aut quadringenta, cōsiderando omnia, quæ habentur in Exo. ex c. 20. vsque ad finem, & totum Leuiticum, & maiorem partem præceptorum libri Numerorum: omnia. n. hæc data sunt in monte Sinai, vt probauimus sup 26. c. & lex, quæ data est hic in terra Moab nō est vna, sed valde multæ, quia multa præcepta comprehenduntur in hoc libro. Alio modo potest considerari vnitas, aut diuersitas legum per comparationem ad Legislatorem condentem, & ad subditum recipientem: nam sicut in scientia est, ꝙ si sint habitus circa obiecta distincta, necesse est esse plures scientias distinctas, ita in lege populus, vel subditi cui datur lex, sūt aliquo modo tanquam obiectum: ideo quando multæ, & diuersæ congregationes subditorū sunt, necesse est leges illis datas esse diuersas, nō tamen conuertitur consequentia, quia licet necesse sit diuersorum subditorum leges esse diuersas, tñ non est necessarium eorundem subditorum leges esse easdem, quia aliæ sunt non idētitatis causæ, & isto modo non sunt istæ leges diuersæ, scilicet, quæ data est in monte Sinai, & quæ data est in terra Moab, quia idem populus est cui data est vtraque legislatio. Considerantur etiam leges eędem, vel diuersæ respectu Legislatoris à quo sunt: nam necesse est leges à diuersis Legislatoribus datas esse diuersas, & est de legibus, sicut de scientia: nam sicut se habent scientiæ ad intellectum, à quo causantur: ita se habent leges ad principem, à quo causantur, & in cuius intellectu sunt necesse est enim habitus in diuersis potentiis existentes esse diuersos, vt habitus in intellectu existentes, & in voluntate sunt necessario differentes, non tñ conuertitur, ꝙ si sunt aliqui habitus in eadem potentia, quòd sit idem habitus, quia diuersitatis causæ aliæ sunt multæ, ita de lege si sint leges factæ à diuersis cōditoribus necesse est, esse diuersas, non tamen cōuertitur, ꝙ leges causatæ ab eodē principe sunt eædem, quia possunt esse diuersę ex aliis causis, vtpote ex diuersitate subditorum, & quantum ad istum modum eædem leges erant istæ, & illę: quia Deus, qui illam legem dedit in Oreb, dedit hanc in campestribus Moab. Nec obstat, si dicas, quòd illa, quæ data fuit in Oreb, fuit lex Dei: ea autem quæ fuit data in campestribus Moab fuit lex Moysi, quia infra 33. cap. dicitur, legem præcepit nobis Moyses. Et non potest intelligi nisi de ista, quæ in hoc libro continetur: ergo sunt à duobus actoribus, & Legislatoribus, [illegible]

Legislatio accipit unitatē ex conditore.

Respondetur, ꝙ non sunt diuersi Legislatores: Deus enim dedit legem illā in Oreb, & ipsemet dedit hanc in campestribus Moab, & patet hic in littera, cū dicitur, hęc sunt verba fęderis, quod præcepit Deus Moysi, vt feriret cum Israel: Deus igitur dedit, cū ipse mandauerit Moysi, vt publicaret hæc, & componeret cum Israelitis, sic patet sup. 26. cap. vbi de hac lege agitur, & dicitur hodie Dñs Deus tuus præcepit tibi, vt facias mādata hæc: Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus, & ambules in viis eius, & custodias mādata eius, & cærimonias. Et obedias eius imperio, & Dominus elegit te hodie, vt sis populus peculiaris, sicut locutus est tibi: ergo manifestum est, ꝙ Deus hanc legem dederit, cum ista dicantur præcepta, & cærimonię eius, & propter obseruationem horum Deus diceretur eos accipere, vt populum peculiarē. Et si dicas, quòd Moyses protulit istam legem populo, nihil differt, quia non est magis, quòd Moyses protulerit, quam quod Deus: quia Moyses non protulit quasi à se proferret, sed vt minister Dei, & sic alia lex in monte Sinai prolata est ministerio Angelorū, & non per ipsum Deum immediate: sic ait Apostolus ad Galat. 3. c. lex data per Angelos in manu mediatoris, sicut ibi Angeli protulerunt, & non Deus, ita hic Moyses, & non Deus, & si deberet vocari ista lex Moysi, quia Moyses eam protulit, & non lex Dei,

A ita deberet vocari lex data in Oreb lex Angelorū, & non Dei; quia Angeli protulerunt eam; sed illud est falsum, ergo & hoc, est igitur ista lex eadem illi, quātum ad Legislatorem. Alio modo potest considerari vnitas legis, aut diuersitas quantum ad tempus prolationis legis, ita quod præcepta, quæ in vno tempore prolata sunt, vocantur vna lex, vel vna legislatio proprius, quæ autem in diuersis temporibus prolatæ sunt, dicantur diuersæ leges, vel diuersæ Legislationes, & non accipitur tempus strictè: quia impossibile est in eodem tempore eundē hominem proferre duas leges, sed vnā prius profert: aliam verò posterius, sed accipitur large tempus pro vna continuata mora mensurante vnum actum continuum, vel quasi continuum, & sic si Legislator det leges vna die, & altera, atque aliis sequentibus, omnes leges datæ in illis

B diebus, dicentur datæ in eodē tēpore, & dicentur eadem legislatio. Si aūt nunc dentur aliquæ leges, & postea, vsque ad vnum annum, vel duos dentur aliæ leges, dicentur illæ leges aliæ, & in alio tempore datæ: licet enim iste modus identitatis, aut diuersitatis legum vsitatus sit in modo loquendi, tamen non ita est diuersitas legum, aut idētitas per istum modum, sicut per alios duos: quia alia duo faciunt distinctionem, aut identitatem per aliquid, quod est legi essentiale: iste autem tertius modus est per aliquid extrinsecum, s. per tempus. Accipiendo ergo isto modo identitatem aut diuersiatem legislationis dicendum, ꝙ ista lex vel fędus, & lex quæ data est in Oreb sunt diuersæ leges, vel fędera, quia in diuersis temporibus datæ sunt, s. vna in primo anno ab exitu de Ægypo, & alia in anno 40. exitus de Aegypto. Et isto modo lo-

Sensus litteræ.

C quitur hic littera dicens, quod istud est aliud fędus præter id, ꝙ datum fuit in Oreb, s. q. in diuersis temporibus datę sunt hę leges. *Præter id quod pepigit in Oreb.* i. ꝙ multa, quæ hic dicta sunt non fuerunt ibi dicta: ex quo concluditur, quòd solum leges fuerunt datæ in duobus locis, scilicet, in monte Sinai, & in Valle contra Phanum Phegor. Nam superfluè poneretur hic præter, si Deus in aliis locis, quam in his duobus leges dedisset: nisi forte dicatur, ꝙ leges datæ hic, & in Oreb dicuntur fędus, & leges datæ in aliis locis non dicantur fędus: sed hoc irrationabile est: ideo dicendum, ꝙ omnes leges, quæ continentur in toto Exodo, & toto Leuitico, vsque ad 27. c. Numerorū exclusiuè, de filiabus Salphaad fuerunt datæ in mōte Sinai, & omnes leges, quæ hñt à 27. c. Num. inclusiue, & in toto isto libro datæ fuerunt in valle contra

D Phanum Phegor. Et patet hoc, quia præcepta, quæ sunt in Exodo dicta sunt Moysi, qñ stetit cum Dño in monte, & ibi mandauit fabricari Tabernaculū, & ibidem fabricatum est, & in hoc terminatur Exod. cum aūt de Sinai recesserunt, iam erat factum Tabernaculum, quia portabatur à Leuitis, vt patet Num. 10. c. ēt ea, quę cōtinentur in Leuitico dicta sunt in monte Sinai, vt patet Leuit. vlt. c. vbi dicitur, hæc verba locutus est Dominus ad Moysen in monte Sinai: de his, quæ dicuntur in lib. Num. à principio, vsque ad 10. c. satis patet, quia ibi in 10. cap. dicitur, quomodo castra mutata fuerunt de monte Sinai ex cap. 10. Numer. vsque 27. cap. non ponitur aliqua lex, vt in 15. & 16. & 17. & 18. & 19. cap. in aliis autem sola narratur historia. In illis aūt, cap. dictum fuit quomodo illa mandata fuerunt in monte Sinai. Ea autem, quę cō-

E tinentur ex 27. cap. Numerorum inclusiue, vsque huc dicta sunt in valle contra Phanum Phegor, & patet, quia in cap. 25. Numeri dicitur, quòd filij Israel morabantur in Sethin, sed Sethin, siue Belsethin est vltima mansio filiorum Israel, vt patet Num. 33. cap. ergo ea, quę post dicta sunt, post illud non dicta fuerunt in aliqua alia mansione. Et ex hoc infertur, id, quod aliqui communiter dicunt, s. ꝙ nunquā dicta sunt aliqua præcepta Moysi, nisi in primo anno exitus de Aegypto, & in 40. *Vocauit Moyses vniuersum Israelem.* Dicitur nunc vocasse omnem Israel, quia forte dictis maledictionibus, & benedictionibus suprapositis facta fuit aliqua pausatio, ita quòd totus populus reuerteretur in castra sua ad sumendum cibum, vel aliquid aliud, & rursus vocauit eos Moyses per nuncios, vel tubas: sicut dicitur Num. 10. cap. pulsando, ambas tubas non clangēdo cōcise, & prolixe in vocibus minu-

minutissimis, sed in simplici sono. Vel forte ista, quæ supradicta sunt, non audiebant omnes de Israel, sed maiores eorum: nunc autem quando ad istum punctum confirmationis deuentum est, fecit Moyses vocari totum Israel, id est, omnes alios, qui ibi non erant. Sed non est ista secunda expositio multum rationalis, scilicet, quod ad audiendas leges non staret totus populus, & quod vocaretur post ad consentiendum, & confirmandum legem, quia nescirent quid non consentire, vel confirmare deberent, cum non audiuissent. Item quia contrarium huius expositionis asseruimus supra, 1. cap. circa principium: prima ergo tenenda est. *Vos vidistis*. Hic vult suadere eis, quod consentiant in lege, quam dat Deus, quia multa bona eis contulit, quæ hic enarrantur, & pro istis ingrati esse non debent. *Tentationes magnas*. Plagæ inflictæ Ægyptiis tentationes vocantur, quia per ea Deus tentabat Aegyptios, vt dimitterēt populum suum, vel vocantur tentationes, id est, aliquæ experientiæ pœnales ad notificandum malitiam cordis Aegyptiorum, quia sicut Deus sciebat voluntatem Abrahæ, quia erat sancta & perfecta cum eo, tñ eum voluit sic tentare ad notificandum aliis bonitatē Abrahæ: ita in Aegyptiis sciebat, quid eorum mala voluntas eligeret, sed eos sic tētare voluit, vt aliæ gentes Aegyptiorum duritiam cernerent. *Signa illa*. id est, quędā ostensiones factæ ad probandū, quod Deus miserat Moysen. s. conuersio virgę in serpentem, & econtrario, vt patet Exod. 7. cap. & mutatio manus non leprosæ in leprosam, & econtrario, coram senioribus Israel, vt patet Exod. c. 4. in fine, licet ibi implicite ponitur dictū. *Portentaq. ingentia*. Dicuntur portenta magna miracula, quæ in punitionem aliquorum diriguntur, sicut fuerunt omnes plagæ. *Et non dedit vobis Dominus cor intelligēs*. i. tanta beneficia Deus contulit, quod si vos haberetis cor intelligens, i. considerans ea, quæ recepistis, & reddens gratias secundum quod reddi debent, non opporteret me suadere vobis, quod reciperetis legem Dei, quia vos gratis eam reciperetis immo peteretis, ex hoc quia incōsiderantes erant, post tanta beneficia eum toties offenderūt, vt patet in præcedentibus libris, & habere cor intelligēs ad gratias reddēdū de beneficiis à Deo datis ab ipso Deo prouenit, cum ipse det omne bonum. s. velle & perficere: ideo non dicitur, & non habuistis cor intelligens, sed non dedit vobis Dñs cor intelligens, vt referatur ad Deū, qui dare deberet, sed non dedit, quia forte isti non se disposuerunt quantum naturaliter ex libero arbitrio poterāt, quia hoc solum vult Deus, vel quia per alia peccata demerebātur cor intelligens sibi dari, vel ex aliis causis occultis, ex quibus Deus sæpe gratiā intelligentiæ in corde quantum ad agibilia practica, & gratiam rectitudinis in voluntate dare dicitur: sicut fuit in Apostolis, qui cum Christo per tres annos conuersati sunt, & tamen adhuc nec corde intelligentes erant, nec amore feruentes: Philippus. n. quasi à Christo nihil didicisset petiuit, Domine ostende nobis Patrem, de quo Christus, quasi indignādo loquitur, tanto tēpore vobiscum sum, & nō me cognouistis? Philippe qui videt me, videt & Patrem meum, quomodo tu dicis ostende nobis Patrem? de quo Ioan. 14. c. Erant etiam in amore carnales, quia iurgia erant inter eos, & de maioritate contendebant, vt patet Matt. 18. Iacobus etiam, & Ioannes paulò ante mortē Christi sedere ad dexteram, & sinistram eius petierunt, vitam æternam carnaliter desiderantes, vt habetur Matt. 20. cap. Et post resurrectionem suam, eum de carnali erectione regni Israel requirebant dicentes, si in tempore hoc restitues regnum Israel, vt patet Act. 1. cap. sed post superueniente Spiritu sancto inenarrabiliter repleti sunt, vt iā omnibus transitoriis cōtemptis, mortem pro Christo, quasi dulcissimam, vitam eligerent. *Oculos videntes, & aures, quæ possent audire*. Bene. n. habuerunt oculos, & aures Israelitæ, quia viderunt, & audierunt vniuersa mirabilia, quæ fecit Deus, vt supra dicitur: sed dicuntur oculi vidētes. i. attente respicientes ad ea, quæ videbant, vt inde insurgerēt in laudem Creatoris, nec habuerūt aures, vt diligēter audirent, & memoriæ commendarent, sed sic viderunt quasi non vidissent, quoniam cito obliti sunt benefactoris sui. *Vsque in præsentem diem*. Quia ex die, qua egressi fuerant

Improbatio expositionis secundæ.

F de Aegypto, vsque ad diem illam, qua loquebatur Moyses, semper contra Dominū rebelles extiterant, vt patet supra 9. cap. Et in hoc tacite insultabat eis, quod in tanto tempore beneficia Dei nō attendissent. *Adduxit vos 40. annis*. Supra induxerat eos ad recipiendum legem, quia Deus eorum mala opera in deserto tolerauerat, nec eos deleuit: hic ponitur alia ratio. s. de sustentatione, & directione in deserto, quia in columna nubis per diē, & ignis per noctem præcedebat eos angelus, nec cessauit columna donec intrauerunt terram promissionis, vt patet Exo. 13. cap. *Adduxit vos 40. annis*. Nondū erāt anni 40. completi, quia nunc erat principium mensis vndecimi anni 40. vt patet supra in principio 1. cap. sed computat 40. annos, quia annus inceptus pro completo habetur secundum Sacram Scripturam, & secundū iura humana: præ-

G sertim cum hic complendo 40. anno soli duo menses deficiunt, & postea completi sunt, quia non exierunt de deserto donec cōpletos annos 40. & iam inceptus erat annus 40 quando transierunt Iordanem. Attendēdum autem est, quòd in hoc, quod dicit Moyses eos adductos fuisse per desertum 40. annis, videntur ponere terminum illum tempore, quo mansuri essent Israelitæ in deserto: alioquin si dubium esset vtrum immediate exituri essent an moraturi ibi magno tempore, sicut morati sunt in Cadesbarne annis quasi 38. vt patet sup. 2. c. non diceret adduxit nos Deus 40. annis per desertum, quia forte adducerentur 80. annis, sed Moyses sciebat, quod immediate exituri erant desertum, & terram illam, atque trāsituri Iordanem; & hoc, quia sententia data cōtra Israelitas solum continebat 40. ann. quibus manere debebant non tran-

H seuntes ad terram possessionis suæ, vt patet Num. 14. c. & videbat iam Moyses cōsummatum esse hunc numerum, & certe cognouit, quòd immediate transituri essent in requiem suam. *Non sunt attrita vestimenta vestra*. Quia à Deo conseruata fuerunt ne nudi essent, de quo magis diximus. sup. c. 8. Non est n. dicendū, vt quidā volunt istos portasse tot vestimenta in deserto, vt toto isto tempore sufficerent, quia tunc non videretur esse miraculum: littera tamen ponit hic pro miraculo, quod non fuerunt attrita, sed adhuc falsum est, quod tot vestimenta portarent, quia ipsi nesciebant se tanto tempore in deserto mansuros, sed mox terrā possessionis suæ intraturos: sicut constestim ingressi fuissent, nisi ipsi murmurātes obstaculum præbuissent, & dato, quòd sciuissent sibi necessarias esse tot vestes, non erat eis forte facultas ad faciendum tot

I vestes: potissime quia non habebant, in quo portarent tot vestes, cum asini, & iumenta ad subuectionem vxorum, & filiorum, paucorumq; supellectilium vix sufficiebant, quia, & super humeros filiorum, & filiarum suarum impositi erant vestes, & alia supellectilia asportata de Aegypto non sufficientibus iumentis, vt patet Exod. 3. c. Item dato, quod vellent portare, nescirent talia portare, qualia conuenirent portari, quia in deserto multi nati sunt, quibus vestimenta dari oporteret varia secundū ætatum varietates, & secundum corpolentiam diuersam; qualia non posset aliquis homo excogitare in Aegypto: ergo nisi vestes illæ, quas de Aegypto attulerant, mansissent diuina virtute, non attritæ, necesse erat eos breuiter fuisse nudos: eodem modo de calciamentis, dicendum est, quod calciamenta illæsa manebant diuinitus.

Quomodo nō fuerunt attrita vestimenta Iudæorū in deserto.

K

Quomodo tot paruuli qui nati sunt in deserto tempore quadraginta annorum, vestes, & calciamenta habere poterant? Quæst. II.

SEd quæret aliquis dato, quod illi qui de Aegypto exierūt habuerint vestes, & istæ māserint non attritæ 40. annis, vsquequo intrauerunt in terram Chanaan: quomodo tamen illi, qui nati sunt in deserto vestes habere potuerunt? quia valde magna multitudo in deserto nata est, cum tempore ingressus in terram Chanaan ad transitum Iordanis fuerunt sexcenta millia virorum bellatorum à 20. annis, & supra, & mille septingenti, vt patet Num. 26. c. Et concluditur de istis in fine cap. inter quos nullus fuit eorū, qui ante numerati sunt à Moyse, & Aaron in deserto Sinai: prædixerat enim Dominus, quòd omnes morerentur

fentur in solitudine, nullusque mansit ex eis praeter Caleb filius Iephone, & Iosue filius Nun: necesse igitur erat multos de istis natos fuisse in deserto: magna igitur copia vestium aliarum requirebatur pro istis. Aliquis forte respondebit, quod cum transirent per desertum à gentibus vicinis accipiebant vestes pro his. Sed hoc non potest stare propter duo. Primo, quia Israelitae per desertum ambulantes timebant omnes gentes, & ab omnibus timebantur: ideo non audebant accedere ad aliquam gentem ad petendum ab eis vestes, aut aliquid alterum. Item quia dato, quod aliqua gens daret eis libenter, tamen ipsi declinare non poterant ad aliquas gentes ad petendum hoc, quia ipsi dirigebantur per nubem, & ignem. Et ista columna dirigebat per vastam solitudinem, non accedendo ad aliquam gentem. Si igitur aliqui eorum vellent ire ad aliquam gentem ac cepturi vestes, nescirent ire, aut redire, cum illa terra esset solitudo inuia. Et si arguas de exploratorib. quod missi sūt 12. exploratores de deserto Pharan in terram Chanaan, & lustrauerant eam 40. dieb. redieruntq; in castra: licet nubis columna non praecedebat istos, cum ambularent per terram Chanaan, in qua si columna praecederet eos, cognoscerentur, etiam quia manebat columna in castris.

Respondetur, quòd non eguerunt exploratores aliqua nube dirigente, aut aliquo alio signo, quod dirigeret, quia ambulabant per terram populatam habentem vias: in solitudine autem in qua mansuerunt Israelitae, antequā accederent ad terminos regni regis Seon, & Og Amorrhaeorum, quòd fuit anno 40. post mensem quintum anni eiusdem, non erat aliqua via: ideo indigebant columna nubis dirigente. Quod exploratores fuerint missi per terram viarum, quae populata erat, patet, quia missi sunt de Cadesbarne in deserto Pharan, siue in deserto Syn, & Cadesbarne est terminus terrae Chanaan in latere meridiano, vt patet Nu. 34. c. cum dicitur, qui circuibunt australem plagā per ascensum scorpionis, ita vt transeant in Senna, & perueniant in meridiem, vsq; ad Cadesbarne: erat ergo satis propinqua terra populata Chanaan deserto Cadesbarne, ita vt per itinera exituū terrę Chanaā nō possent errare vias intrantes cōfestim in terrā Chanaā: in qua non est dubium: quò ipsi possent dirigi sine nube dirigente, cū ambularēt de loco ad locū, sicut eis volūtas dabat, vt viderent partē potissimam terrae Chanaan. Secunda ratio, quare non pōt stare, quod ipsi iuerint ad alias gētes ad hndū ista, q̄a sicut irēt pro vestimētis ad gētes vicinas pro eis, q in deserto nascebantur: ita irēt pro vestimētis necessarijs alijs, qui de Ægypto exierāt, & sic nō esset necessariū miraculū, quod Deus faciebat dę conseruādo vestes, ne vetustate attererent: Deus tn̄ miraculū, nunq̄ facere consueuit, vbi siue miraculo res fieri, & cōseruari posset: itē esset iste locus ad tollendum omnia ista miracula, quae hic ponuntur. s. quòd non comederint panem, nec vinum biberint: nam si ad alias gentes accedebant, poterant ab eis panem, vinum, cęteraq; vitę necessaria accipere. Nec est dicendū, quòd in deserto fierent panni de vellerib. ouium, & inde vestes fabricarentur: nam tunc sequebatur inconueniens, quod ante ponebatur. s. quòd potuerunt sic per artem lanificij prouidere toti multitudini, & non esset necessariū, vt miracula fierent de duratione vestium non attritarum: item non poterat stare, quod ipsi exercerent artē lanificij, quia in lanificio sunt multa ministeria indigentia quiete, nullo mō possent expediri in motu, qualiter erāt Israelitę quotidie incerti, an eadē hora vna maneret colūna nubis: sed semper erāt excubātes in excubijs dn̄i, vt patet Nu. 9. c.

Doct. resp. Dicendum vero, quòd vestes quas postea induti sunt oēs nati in deserto, de Ægypto venerunt: nec tn̄ dicendū est, quòd duxerint hebręi tot vestes, quot necessarię erant, vt supra probatum est: nec rursus dicendū est, quòd quilibet hebręorū simplicem vestē de Ægypto adduxerit, sed aliqui duas, aliqui tres, & plures, quod patet necessario, quia Exo. 33. c. dr̄, quòd Deus dixit Israelitis non ascendā tecū, quia populus durae ceruicis es, ne forte disperdā te in via, & sequitur audiens populus sermonem hunc pessimū luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo: ergo necessarium est, quòd antea habuissent vestes preciosas, quib. ornarentur, & tunc eas reliquerint, & quia non mandaret Deus, quòd manerent nudi, necessarium erat, vt alias ve-

A stes haberent, quibus induerentur deposito illo habitu honoris, praesertim cum dixerat Deus in eodem capitu. Iam nunc depone ornatum tuum, vt sciam quid faciam tibi: de istis ergo vestibus duplicibus, aut triplicibus multiplicibusque, quas attulerunt Iudaei de Ægypto, contegebantur illi, qui nouiter nascebantur, siue dicamus illas vestes magnas corporibus paruorum coaptari supernaturaliter minoratas ad quantitatem corporis paruuli, & postea concrescere corpori paruuli, de quo nulla difficultas est: nam sicut constat vestes concreuisse, quas indutas de Ægypto plerique Israelitarum adduxerant: ita vestes magnae supernaturaliter minorarentur ad coaptationem parui corporis infantium: postea vero crescente corpulentia vestes concrescerent, siue dicamus, quòd vestes aliae, quas non induerant parentes, sed asportauerant de Ægypto, scindebant, suebantque, & coaptabant secundum corporis quantitatem: postea vero concrescebant corpori, vsque ad terminum crementi vltimati: primus modus tamen conuenientior est: & isto modo sufficiebant vestes pro toto populo eorum, qui de Aegypto exierunt, & eorum, qui in deserto nati fuerant: etiam quia, quando aliquis de Israelitis moriebatur, vestes eius manebant pro illo, qui esset successor. De calciamentis autem eodem modo dubitandum est, quomodo suffecerint pro omnibus, quia vt supra dicebatur de vestibus, non potest dici, quod calciamēta sufficientia per 40. annis ducta sint, quia adhuc hoc difficilius videbatur, quam de vestibus: cum valde multa calciamanta necessaria essent pro tot hominibus, vt tanto tempore ambula-

B

Dubium de calciamentis.

C rent: nec etiam potest dici, quod ista calciamenta haberentur de alijs gentibus, quia non poterant accedere ad eas Israelitę, vt supra probatum est, nec adhuc dici potest quòd de Ægypto adducta fuerint multa paria sotularium, sicut adducebat quelibet vestes duas, aut tres, quia non peterent ab Ægyptijs calciamenta. Sed videtur dicendum, quòd pro his, qui in deserto nati sunt, fuerint facta aliqualia calciamenta de pellibus pecorum qualitercunq; se habentibus, ita vt pedibus coaptari possent, & sicut alia calciamenta non atterebantur vetustate, quae de Ægypto fuerant aducta, sed Deus conseruabat ea: ita calciamenta, quae qualitercunque fiebant, & coaptabantur corpori, non atterebantur: fuerunt autem omnia ista vetustati illęsa, quia nihil nocebat eis temporis lōgitudo, aut

D tot atterens, & fuit ista duratio supernaturaliter inducta, quamdiu necessitas erat ex parte Israelitarum, quamdiu. n. in deserto fuerunt hebręi, fuit eis necesse habere vestes, quas non poterant habere ab aliqua gente alia: si ergo Deus non suppleret necessitatem conseruando vestes illęsas, & calciamenta, mansissent nudi, & discalciati in deserto: ergo in toto deserto hoc durauit: cum autem intrauerunt in terram Chanaan inceperunt habere opportunitatem aliquam habendi vestes: ergo ibi cessauerunt. s. quod intrantibus eis in terram Chanaan inceperunt vestes dirumpi, frangi, & atteri, vt inquirerent immediate alias vestes: & sic de calciamentis fuit: quia durauerunt vsque illuc, & ibi rūpi cęperunt: sic fuit de manna, quòd in solitudine semper fuit, cum autem intrauerunt terram Chanaan, comederūt de panibus terrę illius facientes pascha in Galgalis, cessauit manna, quia inceperant comedere de panibus regionis illius, vt patet Iosue. 5. cap. om-

E nia isto modo necessarium fuit destrui, vel cessare adueniente tempore, in quo non erat necessitas eorū, cum ista, quae sunt per miraculum, fiant tandiu quandiu necessariū est ea fieri ad aliquē finē. *Panem non comedetis.* i. non sustētati fuistis pane sicut communiter sustētant oēs homines.

An postquam Iudaei exierunt de Aegypto comederint panem aliquo tempore vel semper manna.

Quaestio. III.

Intelligendum est ab eo die, quo manna habere inceperunt: quia per duos menses, vel quasi comederunt de pane, quem attulerant de Aegypto, vt aliqui volunt, sed solū fuit vnus mensis integer, quia quintadecima die mēsis primi exierunt de Ægypto, vt patet Exod. 12. cap. Et quintadecima die mensis secūdi defecit panis, vt patet Exo. 16. c.

per.n.aquæ necessariæ erant,& ligna: si autem interdum quo recitaret Moyses omnia verba libri huius isti, cessarent,non essent aquæ in castris,nec ligna ad necessitates castrorum: ergo semper isti vacabant officio suo, & sic nō possent manere in castris audientes verba Moysi. Secundo patet,quia isti,qui comportabant aquas, & cædebant ligna,erant viri inter alios imperfecti, quos non oportebat vocari ad illam concionem, sed satis erat, quod postea recitarentur eis ista verba Moysi ab audientibus. Item quia isti,qui erant imperfectissimi, & quos ex natura officij sui oportebat manere extra castra, si forte in castris mansissent audientes sicut ceteri, non oportebat hic specialiter eos nominari, quia mansissent in castris: sed intelligerentur nomine aliorum,hic autem exprimuntur cum aliis:ergo dicendum est quod exprimantur ad excludendum eos ab auditione huius legis,& non ad affectionem,quod cum aliis fuerint, in aliis multis similiter se habet littera Hebraica,& mutat Hierony. Quod cunctum habenti granum intellectus videbitur discretissime esse factum. *Vos enim nostis*. Hic ponitur tertium,scilicet, trangressorum punitio. & est duplex pœna. Prima est consumens destructio. Secunda est ab aliis facta derisio, ibi. *Dicetq. sequens generatio, vos enim nostis*. Hic valde prohibet idololatriam,& allegat rationem verisimilē,quod aliquis eorū potuerit apud se aliquos Deos habere quos colat, vel forte,quod corda eorum essent inclinata ad Deos Gētium, quos viderant,& ad ritus eorum: ideo mandat cauere,vt ex hinc nullus ad talia moueatur, quia magis nunc peccabit, quam ante. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti*. In qua poterat aliquis de nobis addiscere idololatriam. *Et quando transierimus per medium nationum*,scilicet,per Idumæos, vt patet supra 2.c. & per Regnum Regis Arad,vt habetur Num.21.c. & per terram Madianitarum,vt patet Num.31.c.& per Regnū Seon, & Og,vt patet supra 2.& 3.c. Et omnes hi erāt idolatræ. *Ne forte sit inter vos vir aut mulier*. Admonebat eos, vt quilibet intra se recederet à cultu idolorum, quia si hoc per iudicem compertiretur, fieret sicut habetur sup.17.c. *Familia aut tribus*. Familia est aliqua specialis cognatio sub tribu, & poterat esse vna tota familia corrupta ad hoc,vel tribus inducente aliqua persona, maxime si illa erat magnæ auctoritatis. *Vt vadat,& seruiat dijs illarum gentium*.id est,quod ita habet in corde, quod vult ire ad colendum Deos gentium,quas vidit. *Et sit inter vos radix germinans amaritudinem*.id est persuadens tacite aliquos de vobis ad idololatriam,quæ est magna amaritudo animę. *Cumq. audierit verba iuramenti huius*.i.verba legis huius, quæ pro iurata habetur affirmante Deo,& vobis. *Benedicat sibi in corde suo*.id est, promittat sibi securitatem intra se non audēs in publico confiteri. *Dicens pax erit mihi,& ambulabo in prauitate cordis mei*.id est, etiam si ambulem in prauitate idololatriæ in pace ero, quia Deus non puniet me,nec aliqua mala mihi euenient. *Et assumat ebrius sitientem*.id est,ille,qui ante erat vt ebrius,scilicet,ignorans quid faceret,nunc assumet sitientem.i.fiet sicut sitiens.s.qui non est ebrius,sed scit quid agit, & est sensus isti,qui promiserint sibi securitatem permanendo in idololatria,erunt sicut ille, qui ante ex ignorātia peccabat,nunc autem peccat ex certa scientia, & hoc detestabilius erit: vel aliter, ebrius dicitur, qui ex vini nimia potione perturbatus mente est,nec scit quid facit, & nihil ex voluntate agit,sed ex animi perturbatione, sciens dicitur,qui ex desiderio agit,& iste nimis peccat:sic isti si ante idola colerent,ebrij vel ignorantes faciunt,si autem post prohibitionem facerēt, ex nimio desiderio,hoc erit.

Littera sensu.

An aliquis possit dici ignoranter colere idola?
Quæst. IIII.

SED nunquid potest aliquis dici ignoranter colere idola?

Respondetur quòd non; quia tūc non essent culpabiles sic adorantes, sed falsum: quia omnis idololatra gehennæ reus est:quia naturaliter Deū cognoscere possūt, quantū sufficit ad saluationem, & cultum idolorum fugiendum:si ergo idola colat inexcusabilis est,vt patet ad

Alph.Tost. sup.Deuteron.

A Rom.1.c. maxime quia quilibet si se disponit quantum naturaliter ex libero arbitrio potest,immediate à Deo illuminabitur ad salutem animæ, vt patet de Cornelio. Act.10.c. *Et Dominus non ignoscat*. Quando peccata sunt ex ignorantia, vel infirmitate (quia ex fragili massa sumus) Deus faciliter ignoscit:quoniam ipse cognouit figmentum nostrum,cum autem peccatum ex pura malitia committitur, non ita faciliter sibi Deus ignoscit, licet semper ignoscit si venia petatur,quantumcunque peccatum sit. *Sed tunc,quam maxime*.id est, valde vel fortius.

Furor eius fumet. id est, pœna à Deo inflicta tunc maior erit, quam si aliàs crimen cōmitteretur. *Et Zelus contra hominem illum*. Zelus est amor priuatus nolens habere consortium in amato, Deus autem singulariter vult adorari, & sibi sacrificari, nec vult, quòd iste honor

Zelus quid sit.

B alicui alteri, quam sibi detur: ideo quando aliquis colit alium, quam Deum ex zelo, quem habet punit talem cultorem.

Vt sedeant super eum omnia maledicta. id est, maledictiones, & dicitur sedeant, quia sedere immobilitatem dicit:istæ autem maledictiones non solum venient super peccantem,sed etiam tenebunt eum donec destruant, vt patet supra præcedenti cap.

Et deleant nomen eius sub cœlo.id est,quòd moriatur,& non nominetur vltra nomen suum in terra.

Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius continentur. id est,præcedenti c. vbi finitur lex:hæc autem nō dicuntur de lege,licet aliquo modo pertineant ad legem: & similes maledictiones habentur Leuit.26.cap.

C *Dicetq. sequens generatio*. Hic ponitur secundum,scilicet ab aliis facta derisio, quia aliæ gentes videntes pœnas,& miserias inflictas istis deridebant eas, & hoc a malorum,& pœnarum incrementum est:quia est misero peius derisio quam dolor eius.

Ab aliis facta derisio.

Dicetq. sequens generatio. id est filij, qui nascentur ex his male operantibus.

Et peregrini, qui de longe venerint. scilicet ad habitandum in terra vestra, vel negociandum inter vos, siue vt conuertantur ad Iudaicum ritum.

Sulphure. id est,pluens super eam sulphur ad fętorem, & terræ combustionem, quia sulphur naturæ igneæ est.

Et Solis ardore. id est, magna, & inconsueta Solis caliditate donec reducatur in puluerem, & inepta sit ad germinandum.

D *In exemplum subuersionis Sodomæ*.id est,sicut illę ciuitates subuersæ sunt, & terra illa facta fuit inutilis ad germinandum,serendum,vel plantandum:ita fiet terra tua: de hac subuersione habetur Gene.19 cap. Et aliqui dicunt,quod quinque ciuitates subuersæ sunt inter quas ponūt Segor:sed non legitur de Segor,quòd subuersa sit,& patet hic veritas quoniam solum 4.ciuitates ponuntur subuersæ. *Quas subuertit Dominus in ira,& furore suo*. Quia viri Sodomitæ valde peccatores erant coram Domino abutentes natura.

Quæ est ira furoris eius immensa. Et magnitudine pęnæ arguitur magnitudo iræ Dei punientis, & quia ista terra virorū peccatorum erit desolata,quasi Sodoma, ideo arguetur ex hoc iram Dei contra terram istam fuisse valde magnam. *Et seruierunt dijs alienis*. Faciendo,quæ mandabant Sacerdotes illorum Deorum, & colebant eos of-

E ferendo eis sacrificia,& quærendo ab eis responsum.

Et adorauerunt. Faciendo eis reuerentiam. *Quos nescierunt*.Quia patres eorum colebant eos ab antiquo,seu ipsi nouiter eos colere incœperunt.

Vel quos nescierunt.id est,de quibus non patet eis,quod sint dij, quia non fecerunt aliqua opera mirabilia. per quæ deitatem suam demonstrarent. *Quibus non fuerunt attributi*. id est, quibus non fuerunt dati in custodiam, & defensionem, quia dij gentium non custodierunt filios Israel à malis,sed Deus verus.

Et eiecit eos de terra sua. Et sic nāsit terra deserta & munitiones dirutæ:& vniuersa quæ visu pulchra erant,consumpta fuerunt,de quo peregrini de longe venientes admirabantur,vt supra patuit.

Sicut hodie comprobatur. Refertur hoc ad tempus, in quo ista mala venissent, super eos propter, peccata sua.

Abscondita à Domino Deo vestro. Refertur ad superiora, quia dicebatur, quia omnia mala inducta fuerant à Deo super gẽtem peccatricem, hic autem ponit modum huius punitionis.

Abscondita à Domino Deo vestro. id est, omnia peccata, aut sunt occulta, aut manifesta, si autem occulta à Domino Deo nostro puniuntur, & hoc dicit.

Abscondita à Domino Deo vestro. id est, abscondita à Deo puniuntur: si autem peccata sint manifesta, puniri debent à Iudicibus secundum leges datas, & hoc est, quòd dicitur.

Quæ manifesta sunt vobis, & filijs vestris. id est, peccata manifesta per vos, & filios vestros, qui Iudices sumus, puniri debent, vsque in æternum, vt faciamus omnia verba legis huius, id est, ista punitio à Deo, & nobis durabit vsque in æternum, vt semper custodiamus verba legis, quia timor facit custodire legem, vel aliter.

Abscondita à Domino Deo. Possunt esse ista verba Iudæorum positorum in magnis calamitatibus, & refertur ad immediata; quia dictum fuit, quod omnia mala venerunt super transgressores legis, sicut hodie comprobatur: tunc loquuntur Iudæi positi in calamitatibus.

Abscondita à Deo vestro. id est, quia Deus vester non considerat ita, quòd licet videat vos mala pati auertit oculos dissimulando, & non liberando, quæ manifesta sunt vobis. *Et filijs vestris.* id est, nos, & filij nostri ista cognoscimus, quia actualiter illa patimur.

Vos enim nostis. Cum semper hoc vitium idololatriæ fuerit potissimum, quod maximè statum legis veteris destruebat: Deus maximè illud intẽdebat vitare, & ad hoc inducit hic quędam præambula ad probandum verisimiliter, quod ipsi haberent aliquam radicem idololatriæ, & concludit postea, quod eam maxime debeant fugere.

Vos enim nostis quomodo habitauerimus in terra Aegypti. Omnibus hoc notum erat cum adhuc ibi starent plurimi, qui de Aegypto exierant: nam iste erat annus 40. in quo stabant in deserto post exitum de Aegypto, & erãt de illis, qui exierant de Aegypto valde multi, qui toto illo tempore superuixerant. Et si arguas, quod soli Iosue, & Caleb intrauerunt in terram Chanaan de illis, qui exierunt de Aegypto. Respondetur, quod multi alij introierunt, & valde multa millia forte plura, quam centũ millia: & cum dicitur, quod soli Iosue, & Caleb introierunt, verum est, quantum ad illos, qui numerati sunt in numero bellatorum, nam quia murmurauerunt Israelitæ contra Dominum in deserto Pharam, tulit Deus sententiam contra eos, vt nullus de viris illis, qui computati fuerant in numero bellatorũ à viginti annis supra intraret in terram Chanaan præter Iosue, & Caleb, vt patet Num. 14. cap. & sicut ibi ponitur comminatio huius pœnę, & verbalis prolatio sententiæ: ita postea ponitur narratio eiusdem inflictæ, vt habetur Num. 26. cap. vbi facta fuit alia numeratio Israelitarum, & nõ fuit in illa aliquis de illis, qui in prima numeratione fuerãt præter Iosue, & Caleb. Item sup. 2. cap. ponitur, quod antequam transiuẽt Israelitæ torrentem Zareth, qui est ante confinia terræ Moabitarum, & antequam intrarent in terram Seon Regis Esebon, & Og regis Basan, mortui fuerunt oẽs viri bellatores, qui computati fuerant, quia manus Dñi fuit contra eos, vt disperderet eos de castris: alij tamen, qui non fuerunt nominati, non perierunt, quia nõ fuit contra eos prolata sententia de non intrando in terram promissam: & isti erant, qui non erant viginti annorum, quando fuit facta numeratio ista in vigesimo anno exitus de Aegypto mense 2. prima die mensis, vt patet Numer. 1. & sic fuit 13. mensibus post exitum de Aegypto, qui ergo in exitu de Aegypto non erant annorum 19. completorum, ita, quod deficeret eis mensis vnus, & aliquantum plus, non fuerũt computati, & contra nullum istorum fuit lata sententia, nec mortui fuerunt in deserto, nisi ex aliquo casu euenisset quempiã mori in aliqua murmuratione: alias nõ erat in tribubus eorum infirmus: sed multi erãt paruuli egredientes de Aegypto, & pueri, & adolescentuli, qui non erant annorũ 19. completorũ, qñ exierunt de Aegypto: ergo de istis essent nunc viuente Moyse plurimi, & fere oẽs pręsentes, qui testificari possent quomodo in Aegy-

F pro morati fuerant. Item mulieres hoc cognoscebant: quia ista sententia fuit prolata contra solos viros bellatores, qui erant numerati, scilicet, à 20. annis, & sup. contra feminas autem non fuit data sententia, quantum est ex forma sententiæ, si aũt forte aliqua mulier peccasset in ista murmuratione sicut viri, puniebatur à Deo, sicut puniebatur vir, quilibet tamen non ferebatur sententia generaliter cõtra feminas alicuius ætatis, sicut ferebatur generaliter contra viros, qui erãt computati, scilicet, qui erant annorũ 20. & vltra, quando lata fuit ista sententia. Item Leuitæ hoc scire poterant, qui præsentes erãt, quia ista pęna non fuit inflicta contra Leuitas, quia in verbis sententiæ solum fuerunt expressi viri bellatores: satis ergo poterat dicere Moyses: vos nostis quomodo habitauerimus in Aegypto, quia plurimi illorum per se in Aegy-

G pto steterant: alij autem erant filij eorum, qui steterãt in Aegypto, & clarissimè hoc cognoscebant referentibus omnibus alijs. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti.* Hoc ponit ad innuendum, quod aliqui eorum essent adhuc idololatræ, in Aegypto habebant enim magnã occasionem ad colendum idola: immo, & vere coluerunt, vt declarauimus. Exod. 1. cap. in fine: hoc aũt signat Ezechiel Propheta sæpe loquens contra Israelitas, dicens, fornicatos fuisse eos in Aegypto in adolescẽtia sua, & quod ibi confractæ sunt mãmæ pubertatis gentis Iudæorũ, & subacta vbera eius: & ista fuit causa quare Deus permittebat afflictiones Aegyptiorũ ingrauari super eos. Erat igitur satis probabile, quod illi, qui in Aegypto steterant, & adhuc supererãt, & viderãt in Aegypto fieri abominationes idololatriæ, s. coli bouem, qui vocabatur Apis Deus magnus

H Aegyptiorũ, & Amonẽ, s. Iouẽ, qui humana effigie cum arietino capite pingebatur, & cornibus recuruatis, & multos alios Deos in quibus fatua Aegyptus testimonio Lucani abundauit, inclinarẽtur ad faciẽdũ similia, & sic fecerũt in 1. anno quo de Aegypto exierũt in mẽse 4. eiusdem cum petierũt sibi fieri Deos, qui præcederent eos. s. Deos metallinos habentes virtutem cæleste, ita, vt moueri possent corã Hebræis, & mõstrare eis viã præcedendo, vt dicitur Exo. 32. c. fac nobis Deos, qui nos præcedãt, id est, qui ambulẽt coram nobis in via, & patet hoc, quia petebant hos Deos in defectum Moysi, qui solebat præcedere eos indicando eis, & faciendo moueri castra, & in omnibus dirigendo, ita volebant nunc loco eius aliquos Deos, qui scirent respondere ad quæsita, & eis viam demonstrarent præcedendo eos: sic enim innuitur Exo. 32.

I cap. cum dicitur videns populus, quod moram faceret Moyses descendendi de monte congregatus est ad Aaron dicens: surgens fac nobis Deos qui nos præcedant: de his valde multa diximus Exodi 32. petebant igitur talem Deum Hebræi, qualem aliquando in Aegypto viderant, scilicet, taurum aureum, qui præcederet eos, sicut Apis Deus erat Aegyptiorum, & bos, siue taurus: quia non erat castratus, & præcedebat Aegyptios canentes, atque saltantes post eum, vt ait Solinus in Polistor. c. de Aegypto. *Et quomodo transierimus per medium nationum.*

Deus quare Aegyp. afflictiones ingrauari permittebat.

Transire per medium nationum est duplex.
Quæst. V.

Transire per medium nationum stat dupliciter, aut transire per mediũ terrarum aliquarũ nationũ, ita

K quod transeat per confinia duarũ nationũ, & per nullã terrarum illarum intret, aut trãsire per medium nationum, id est, per terram ipsarum nationũ. Primo modo non accipitur hic, quia tũc nõ viderent aliquas abominationes, vel idola gentiũ, cum ad nullam earũ accederent: sed hic dicitur, quod viderunt abominationes, & idola: vtroque autem modo transierũt Hebræi per medium nationum, sed hic solum accipitur pro secundo modo: transierunt namque Iudæi per aliquã partẽ terræ Edom: sed ibi nihil videre poterãt, quia nõ accedebãt ad locã, transierũt etiam inter regionẽ Amalechitarũ, & aliarũ nationum, sed in terra Amalech nihil viderunt, cum non intrauerint in eam, sed euntes, vt ascenderent per montẽ, in quo erãt Amalechitæ descendentibus illis fugerũt, atque ab illis cæsi sunt, vt patet Num. 4. c. transierunt aũt per medium

ditum nationis Madianitarum,& hoc fuit accipiendo secū do modo.s.intrauerūt illam terram,vt patet Numeri. 31. c.cum ibi occiderint quinque reges Madianitarum,& gē teos eorum,vt patet præcedenti c.31.Nume.& ibi potue runt Israelitæ videre abominationes gentium:transierūt etiam per regnum, Chananæi regis Arad, quia cum illa gens fecisset prædam in iudæis & deuicisset eos, Israelitæ deuouentes illam gentem domino,si traderet eam in ma nus eorum deleuerunt eam, atque terram eius subuerte-runt omnia gladio,& igne vastantes,vt patet Num. 21.c. transierunt per terram Seon, & Og regum Amorrh.eorū occidentes Amorrhæos illius,vt patet Num.21. & Deuter.2.& 3.c.& cum isti intrarent domos illarum gentium ad prædam,& in fana Deorum suorum, videbant omnes Deos lapideos,ligneos metallinos,quos colebant illæ gen tes.*Vidistis abominationes,& sordes*.Declaratur immedia-te,quæ sint abominationes,& sordes,& dicitur φ istę sunt idola facta de lapide,& ligno:omnia namq;quæ talia sūt, abominat Deus,& omnes qui faciunt ea,& qui cōfidunt in eis:vocatur sordes,quia sordidum quid est, φ homo,q creatura rationalis est,subijciat se ad honorandum, tanquam Deos hæc,quæ indignissima sunt:& isto modo loquitur Deus sup.7.c.sculptilia eorum igni combures,nec concupisces aurum,& argentum,de quib.facta sunt: nec assumes quicquam ex eis,nec offendas:propterea quia abominatio est domini Dei tui:nec inferes quippiam ex idolo in domū tuam,ne fias anathema sicut,& illud est:quasi spurcitiam detestationis,& velut inquinamentum,& sordes abominationis habebis:quia anathema est. *Ne forte sit inter vos vir, aut fœmina*.Incipit adducere paulatim in tentam conclusionem.s.vitandam esse debere idolatriam, & hoc applicando dicit,φ iste transitus erat eis causa inclinationis ad idolatriam,cum vidissent idola quæ eos ad colendum allicere possent,& poterat aliquis in corde suo colere idola,& retinens apud se aliqua, quæ occulte rapuisset,occultum eis honorem impendere,sicut Rachel furata fuit idola patris sui Laban ignorāte Iacob:& tenuit ea abscondita magno tempore,quousq, post exitum de ciuitate Sichen,vt venirent in Bethel, Iacob accepit omnia idola, quæ erant in familia sua, & infodit ea subter terebintum,quæ est post vrbem Sichen,vt patet Ge.35.ca.sed hoc faciebat Rachel, φ tenebat idola illa,sed non colebat.*Vir, aut fœmina*. In his erat periculum si cor alicuius horum esset alienatum a Deo,vt iret, & coleret Deos alienos,& ad hanc alienationem induceret alios. *Tribus,aut familia*. Ista erat valde magna auersio a Deo,quę cęlari non poterat;& in qualibet harum cum erat nota,erat certa pęna statuta infligenda,vt patet sup.13.& 17.cap.*Cuius cor auersum est hodie*. Non dixit,quæ colat Deos alienos, sed cuius cor auersum, est hodie a domino Deo vestro,vt vadat,& seruiat, dijs illarum gentium, quasi dicat, licet nunc actualiter,et publice non colat,iam tamen in corde suo concepit,vt colat: nam de cultu a,actuali ipsi cognoscere poterant,& infligere pœnam; in hac etiam auersione mentali solum, quæ est principium futurę auersionis realis, et nunc non poterat cognosci, ponit Deus comminationem, φ talem habentes destruentur.*Vt vadat & seruiat dijs*.Non dicitur,vt vadat,et seruiat,quasi solum colere possent isti idola eundo ad alias gentes,et cohabitando eis,discendoque eorum mores,et colendo Deos eorum:nā etiam in terra promissionis poterant Israelitę ire, et colere Deos alienos,et satis patet,φ hic intelligatur de cultura idolorum,quam facerent Israelitæ in terra promissionis,et non de ea,quam extra facerent,quia hic comminatur Deus pro talib.scelerib.destruendam terram promissionis,sicut fuit destructa Sodoma,et Gomorra: sed si hic acciperetur de illis iudæis,qui irent ad gentes alias ad colendos Deos,earum non poneretur pęna desolationis terræ promissionis,cum existentes in illa non peccarent, sed ponitur deletio eius,ergo peccatum, de quo hic agitur in ea committendum erat:dicitur igitur.*Vt eat,& seruiat dijs aliarum gentium*.Idest,vt recedēs a cultu Dei,in quo erat, vadat ad Deos alienos.s.applicando cor suū illis, & incipiēdo eos seruitio honorare.*Dijs illarum gentium*. Scilicet dijs gentiū,p quas transierunt,quia cū non cognouissent quales erant dii aliarū gentiū,non inclinarentur ad colendum eos: quia nemo fertur in incognitum: Deos autem gentium harum per quas transierant,cognoscebant,cum vidissent eos,hos ergo colere desiderarent.

Et sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem Talis auersio mentalis alicuius viri,aut fęminæ, familię, vel trib.erat radix germinans amaritudinem,& fel.i.germināns in alijs eandem auersionem, donec crescat per oēs Israelitas. Vocat ista radix,quia radix occulta est sub terra & tamen ex ea nutriuntur oīa,quę foris patent in arbore: ita ex ista occulta auersione procederent omnes exteriores actus cultus idolorum:vel vocatur radix,quia sicut ex vna radice multi rami arboris generantur,ita ex illa auersione in vno viro,aut fœmina,familia,vel tribu in omnib. alijs Israelitis oriretur auersio:ideo autem vocatur radix, quia sicut radix est principium a quo arbor esse recipit, ista mentalis auersio est principium omnis realis, & publicæ auersionis,cęterorumq; malorum,quę postea sequerentur.*Germinans fel,& amaritudinem*. Ista est idolatria, quæ est fel siue amaritudo, faciens amaricare animā eius in quo est,ne aliquod bonum opus ei bene sapiat:vel quia omnibus virtutib.hæc sola quædam amaritudo,& pestiferum venenum est.*Cumque audierit verba iuramenti huius*. Idest, verba legis huius iuratæ, dicitur.n. iurata lex hęc, quia pactum faciebant cum domino, vt obseruarent legē hanc sicut legem,quæ data fuit in Oreb:pactum vero iuramento firmatur, aut quibusdam alijs cęremonijs, quæ æquiparantur iuramento,aut maiores forte sunt.

Cum audierit verba.s.nūc qn̄ vobis ego recito ea,vel postea quādo ponetis maledictiones,& benedictiones huius legis super mōtem Hebal,& Garizim, vt patet supra 27. c.aut quandocunq;audierit legem istam,nam de septennio in septennium legitur coram toto Israele conuenien-te ad locum Sanctuarij in festiuitate tabernaculorum, vt patet infra 31.c.*Benedicat sibi in corde suo*. Benedicere sibi est bonum sibi imprecari, aut bonum sibi prænunciare futurū:imprecari bonum non est hic aliquid spāle,quia quilibet homo siue malus, siue bonus imprecatur sibi bonū, sed accipitur pro prænunciatione boni futuri, & patet in litera infra cum subditur pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei.*In corde suo*.Idest, qn̄ aliquis ista dixerit non dicet publice:quia non audebit,cum hoc sit infringere legem,& repugnare veritati eius asserendo, non esse sic euenturum,vt ipsa futurum,prænunciat.*Pax mihi erit,& ambulabo in prauitate cordis mei*. Idest,ego non timeo,quòd veniāt super me ea,quæ continentur in hac lege:quia pax mihi erit,i.securitas ab omni nociuo.*Et ambulabo prauitate cordis mei*. Idest,etiam si faciam mala, quæ nunc facio.*Et dominus non cognoscat ea*. Ista omnia se habent consequenter,quasi dicat,si aliquis colens idola post istam legem prænunciatam ei, coluerit idola cum desiderio eis adhęrēs,Deus non miserebitur peccato huius,qu a ex magna malitia procedit,& contemptu Dei.*Sed tunc*.s. quando sic audiēs aliquis,non curauerit recedere ab illo malo,sed magis dederit sibi magnam spem,quòd nō veniet ei aduersum,insurgebit ira Dei. *Furor eius seuiet*. I.F furor Dei pęna dura ab eo alicui inflicta: quę cum valde furibūdum valde designare posset, licet non sit, quia talis pęna ab aliquo alio si inferretur, videretur ex furore procedere. *Et zelus contra hominem illum*. Sicut zelus est amor quo aliquis singulariter vult amari,ita zelus quoq; est dolor,quòd eo neglecto alius amet,& iste est valde magnus dolor,& iustus,quem aliquis compescere non potest,vt leges humanæ protestantur, vt patet digestis de adulterijs, in l.gracchus: eodem modo Deus cum dicatur habere zelum, idest, voluntatem, vt ipse solus colatur, si aliquem alium colere voluerimus,aut actualiter coluerimus,contemnimus eum,& tunc iustissime dolere dicitur,& zelus eius sæuit in nos. *Vt sedeant super illum omnia maledicta*. Idest, zelus Dei, & furor eius tantum accendetur contra hominem istum,vt faciat eum premi valde inducendo super eum omnes maledictiones, quæ scriptę sunt in hoc libro, & dicitur. *Vt sedeant*. Quia sedere signat firmitatem,& immobilitatem. Et est sensus,quòd non solum Deus induceret mala ista super eum qui peccaret: sed faceret, quòd maneret super eum immobiliter, donec consumerent eum: quia continuata iniquitate ista cordis,

Benedicere si liquid sit.

Deus continuaret punitionem vsque quo deleret peccantes: vel vsque quo desisterent a peccato, vt patet Leuit. 26. capitulo. *Omnia maledicta*. Idest, omnes maledictiones. *Quę scripta sunt in hoc volumine*. Et non solum hęc, sed multa alia, quæ non sunt scripta hic, vt dicebatur supra præcedenti capitulo, & deleat nomen eius sub cęlo, idest, faciat, quòd non nominetur nomen eius sub cęlo, scilicet, in terra, quasi dicat ille, qui taliter peccauerit, a Deo punietur quousque moriatur, & per mortem tolletur de superficie terræ, & nomen quoque eius peribit, quia non nominabitur post mortem. Hæc etiam pęna quædam a Deo inflicta est, vt non maneant nomina mortuorum: nam mali desiderauerunt dum vixerunt, vt nomina eorum manerent post mortem: Deus autem totaliter eis, aduersans facit, vt nomina quoque post mortem non maneant, quia perit memoria eorum cum sonitu, vt patet, psalmo nono. Et aliquis miser, & pauper moritur, qui quamdiu fuit, vixit inglorius, post mortem vero famæ eius præconia restant, impiorum vero nomina, tanquam in tenebris sint, a nemine cognoscuntur: & si morientibus ipsis cum strepitu illo ad paucum tempus quædam leuis memoria superstes sit, paulisper tamen facta mutatione, tanquam debilis scintilla extinguitur de his sapientiæ. 2. & 4. & 5. capitulis, scilicet, transiernut hæc tanquam vmbra, & tanquam ventus præcurrens, & tanquam nauis, quę pertransit fluctuantem aquam, cuius cum transierit non est reperire vestigium, aut auis, quæ transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris sed tantum sonitus alarum verberans leuem ventum, commotisque alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius, aut tanquam sagitta missa in locum destinatum, diuisus aer continuo in se reclusus est, ita vt ignoretur, transitus illius.

Et consumat eum in perditionem. Idest finiat, eum perdere, quasi dicat, quando aliquis modicum peccat, Deus incipit illum perdere, sed si in hoc contumaciter permaneret, Deus finiret punitionem illius vsque ad totalem eius extinctionem. *Et omnibus tribubus Israel*.

Idest faciet, quòd non sit in aliqua tribu Israel. *Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius continentur*. Idest Deus consumet talem virum, sicut exprimebatur in maledictionibus positis in hoc libro, sunt autem istæ maledictiones positæ pręcedenti capitulo, ibi est catalogus maledictionum, et in capitulo 27. vbi ponebantur maledictiones dandæ super montem Hebal, et quia istud capitulum nō est, vbi ponuntur maledictiones, facit mentionem de alio, tanquam, de alio alieno ab hoc. *Dicetque sequens generatio*. Omnia, quę homines a via diu mouere possent, posuit hic Deus, pœnæ namque faciunt, recedere a peccatis: licet iste modus non peccandi imperfectorum est, quodcunque ergo sit, quod rationem pęnæ vllo modo habeat, est natum ad attinendum a peccato: pęnæ autem non sunt tantum in rebus, sed etiam in vocibus, nam verba cō vniuersa lia, pungunt sicut verbera: immo generosi animi potius paterentur verbera, quam verba, et ista verba non solum affligunt cum in faciem alicuius proferuntur, sed et cum timet sibi esse in futurum dicenda, aut quod post mortem in eum maledicta iactabuntur, solentque interdum mali sola maledictorum in eos post mortem expectatione ab aliquibus malis, quæ alias facturi essent, dimoueri: et hoc modo fecit hic Deus, quia cum posuit omnia genera pęnarum realiter infligendarum, et corporaliter experiendarum, nouissime posuit pęnas illas, quæ in verborum, prolatione sunt, et hoc post mortem, peccantium, vt etiam sic aliqualiter de lęsione famæ superstites mouerentur: nam si isti peccarent, Deus infligens eis, istas pęnas deleret eos, et terram eorum destrueret, illi qui postea terram illam viderent, dicerent, quòd ideo quia populus iste pessimus fuerat, talia in eum facta sunt: quod erat lędere famam ipsorum. *Dicetque sequens generatio*. Idest alia generatio, quæ fuerit post eam, quæ nunc est, quę ei succedet. *Et filij qui nascentur*. i. filij istorum peccatorum, punitorum, qui nascentur ex eis, siue immediate, siue mediate, maxime autē intelligitur de his, qui nascuntur, mediate. s. de nepotib. et pronepotibus, qui non viderunt inflictionem plagarū, nec ad eos proxime peruenit notitia, vnde magis, admirari possunt, tanquam de eo, cuius radicem ignorant.

F

An isti, qui mirari debebant sint filij iudæorum, vel alij homines. Quæst. VI.

DVbitabit aliquis, vtrum isti filij intelligantur esse filij istorum, qui puniuntur immediate, siue per successionem descendētes ab eis, aut sint alii homines, quia oēs, qui post inflictiones plagarum nascerentur, vocarentur filij, licet non filij istorum: quia secundum morem sacræ scripturæ, et secundum morem poeticum, aliquando ista nomina relatiua ponuntur, non positis suis correlatiuis, vt in isto nomine filius, de quo cantico. 2. cap. dicitur, sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios,
G et istud nomen nurus, et sic de cæteris. Ouidius namq; in libris de arte amandi, et in aliis libris, cæterique poetę vocāt nurus omnes mulieres vxoratas in respectu ad socrus, licet, non exprimantur, et sic in cæteris, ita igitur hic vocari poterant filij omnes minores, qui postea nascerentur. Itē conueniebat hoc, quia magis poterant homines extranei venientes ad illam terram post destructionem illius admirantes de illa dicere hæc, quæ ponūtur in litera, quam aliquis alius, qui in terra illa natus esset: quia iste cognoscere poterat, quis fuit casus ille, et vnde traxerit, originem. Dicendum tamen est, quòd accipiuntur hic filij pro veris filijs immediatis, vel mediatis, qui succedentibus parentibus suis post mortem, eorum cōsiderantes vltionem, quam Deus exercuisset in hanc terram, dicerent verba quæ inf. ponuntur: et patet quòd intelligantur de istis, quia
H litera distinguit hic inter filios, et peregrinos: cum dicit, filij qui nascentur deinceps, et peregrini, si autem non acciperentur filij pro filijs istorum, qui puniti fuerant, non esset distinctio inter peregrinos, et filios, quia peregrini sunt, qui nati extra aliquam regionem, postea ad illam veniunt, si autem isti, qui vocantur hic filij non essent filij eorum, qui in terra ista habitauerant, essent peregrini, quia extra geniti fuissent: et sic nō distingueretur inter eos, sed distinguitur, ergo filii proprie accipiuntur pro filijs eorū, qui in terra illa habitabant.

Item, quia dicitur, & peregrini, qui de longe venerūt, ex quo innuitur, quòd alij de quibus mentio fiebat, non venerant de longe, sed erant nati in terra illa: hoc autem pertinet ad filios proprie dictos. *Et filij qui nascentur deinceps*. Punit hoc, quia illi, qui iam nati erant, quando istę
I pęnæ infligebantur, non poterant dubitare de modo illationis istarum pœnarum, & de causa, propter quam infligebantur, quia temporibus suis cernerent vitia, pro quibus pœnæ istę infligi deberent: ideo non admirarētur isti, nec dicerent aliquid, quia & ipsi partem pœnarum habitum luerent pro patribus suis, filij tamen, qui postea nascerentur, inflicta plaga, non videntes eam infligi nec causam inflictionis admirantes dicerent, quæ inf. habentur. *Et peregrini, qui de longe venerunt*. idest illi, qui de alijs partibus venirent ad habitandum in terra illa, vel transirent per eam, quia isti habebant maius motiuum, ad admirandum, cum nunquam ad terram illam accessissent, sicut si nunc aliquis de nobis, vel magis adhuc de alijs gentibus sacrarum scripturarum inscijs, iret ad vallem vbi fuerunt olim Sodoma, & Gomorra, & aliæ vrbes, quę sulphure cō
K crematæ ad vltimum euersæ sunt, videns terram illam sic vastatam miraretur, cum tellus ipsa pęnæ suæ testis sit, & cuilibet respicienti quædam punitionis, & timoris species incutitur, iuxta illud quod ait Solinus in polyhistor. cap. 36. de iudæa, longo hierosolyma recessu sinus tristis panditur, quem de cęlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta: & hoc exemplum de consimilibus his inducit. inf. Deus. *Videntes plagas terræ illius*. Non vocantur hic plagæ terrę plagæ alicuius populi habitantis in terra, sed aliquę forte mutationes factę in terra diminuentes eā: a sua perfectione, quæ in modum plagarum datæ fuerat, tanquam si darentur rei rationali, & patienti: & sunt quędam vastitates terræ, vt combustio, arborum, vel agrorum, & fulminatio, & admiranda siccitas, & grando, & locustæ, aliæque plagæ a Deo inflictę ad desolandum, terram. *Et infirmitates*. Terra vel aliquod irrationabile corpus infirmitates non habet, cum infirmitates sint alis proportiones qualitatum animalis facientium ad harmoniam:

in rebus

In rebus autẽ inanimatis nulla talis reperitur harmonia: possunt autem vocari infirmitates terræ, aliquæ infirmitates inductæ in brutis animalibus, & in hominibus, ita vt morerentur omnia, & quia terra perdebat totum decorẽ suum, perdendo ista indiuidua specierum, sicut ipsa indiuidua perire per infirmitatem dicebantur: ita terra dicebatur infirmari, vel dicitur pati, infirmari, quia forte veniebat aliqua calamitas terræ, vt aer corruptus, vel nebula, vel quid huiusmodi. Et ista vltima expositio bona est: quia immediate ponitur expositio eius, scilicet, infirmitates, quibus eam Deus afflixit sulphure, & solis ardore cõburens: istæ ergo sunt infirmitates: nam sicut vnus homo per istos labores frequẽtatos cito moreretur, ita per istas pœnas inflictas terræ: vocabat Deus infirmitates, quia sicut hominem ægritudo facit debilem, & alienatum a viribus, & ratione, ita istæ plagæ faciebant terram carentem viribus germinandi, sicut dicitur infra, itaut vltra nõ seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum subuersionis sodomæ. *Sulphure.* Non misit Deus vnquam sulphur super terram Chanaan tempore, quo eam possederunt iudæi, quia peccata eorum non tantum apud Deum promeruerunt, vt terra sulphure cremaretur: sed erat Deus istam plagam immissurus, si forte peccata iudæorum tantum incandescerent, sic enim misit super Sodomam, & Gomorram ciuitates pentapolis, quia viri illarũ ciuitatum erant nimis peccatores coram domino, vt patet Gen. 13. capit. & postea sulphure, & igne deleti sunt, vt patet Genes. 19. capit. *Et solis ardore.* Ista erat quædam pœna specialis, quæ etiam nõn fuit data in terra iudæę specialiter, & est hoc, cum aliquis ęstus valde magnus vigeret, ita vt deleret cuncta, quæ germinarent in terra. Et talis æstus accidit in æthiopia, vt tantus calor fuerit, quod videretur sol magis accedere ad terram, & videretur esse, tunc maioris caloris, & multa hoc calore noxio peribant penitus, & gentilitas putans in his causam esse id, quod in dijs suis ponunt, finxerunt solem currus suos tradidisse filio suo Phętonti: equi vero insolidum pondus agnoscẽtes per deuia cęli spacia discurrebãt, itaut nunc cęlum stellatum petere viderentur, nũc versus Mercuriũ, & lunã breuiore nobis spacio appropinquarẽt, in qua appropinquatione omnia elemẽta pęnæ excessiuo calore soluta tabescebãt, fontes, & flumina deficcati sunt: & ipsa alma mater tellus faucisonis vocibus summũ deorum patrem imploiãs, conquesta est, tandem Phęton trifido fulmine vulneratus de curru cadens in fluuio Eridano tumulatus est, sic fabulam istam inducit Plato in Thimeo, libro primo, & Paulus Orosius libro primo de ormesta mundi. *Ita, ut vltra non feratur.* Terra seritur, vt semina in ea iactata virtute eius alantur, & formentur in segetes: cum vero virtus germinatiua terræ deperit, non est opportunum eam seri, sic est si tantus calor terram exuret, quia tunc velut cinis tota humiditate consumpta conuertitur in puram siccitatem, ita & terra tantum siccaretur, quousque tota virtus eius consistens in quadam humiditate grossa penitus solueretur, manentibus partibus terrę discompactis conuersis in cineres, aut in viuas solutis arenas: in quorum neutro vis germinandi est, nec seri prodest. *Nec virens quippiam germinet.* Germinare viride est ex humiditate, vbi autem humiditas illa deficit, non est aliqua virtus germinatiua: est autem vis germinatiua, quędam uis generãdi reperta in terra, sicut in quolibet animali reperitur vis generandi secundum suam speciem: & ista fundatur in certa proportione humiditatis, cum vero illa humiditas exhausta est, dato quod postea magna, & excelẽs super fundatur ipsi rei, nihil poterit germinare, quemadmodum est in cineribus, quia per actionem caloris soluta fuit humiditas totaliter, & virtus germinatiua, & licet postea totus cinis operiatur aqua, non propter hoc germinabit quicquam: quia virtus eius germinatiua extincta est, sic patet de seminibus, quæ coquuntur antequam iaciantur in terram, quorum virtus germinatiua exhalat per calorẽ excludentem, & postea licet iaciatur in terram, & veniat super ea multa aqua impossibile est nasci inde quicquã: in multis autem huiusmodi accidit. *In exemplum subuersionis.* Idest, in similitudinem, quasi dicat, vt sicut ille subuersæ fuerunt, ita, & ista terra subuertatur: erat enim ter-

De calore nimio, q̃ accidit in Ethiopia antiquissimis tpib. cũa pœna exussit. Quo fuit inuenta fabula phaẽtontis regẽtis currus solis.

A ra Sodomorum, scilicet, vallis illa, in qua erant quinque ciuitates facientes vocari regionem illã pentapolim, fertilissima inter alias regiones terrę Chanaã, & amęna valde in arboribus, quia tota irrigabatur iordane, & erat, sicut paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor, vt patet Gen. 13. capit. postea vero mutata fuit in effigiem tristem de se monstrans fuisse a Deo percussam: nam arbores ibi poma gignunt, quæ cum visui grata sint, solam intus fauillaceam fuliginem habent in testimoniũ cęlestis illius ignis adhuc manentis, sicut ait Solinus in polijstor. cap. 36. de iudea. *Sodomæ, & Gomorræ, Adamæ, & Seboym.* Quinque ciuitates erant in valle, vnde vocabatur pentapolis, vt patet sapientiæ. 12. cap. & ponuntur hic 4. vltima earum, quę minor erat vocatur Bala, vt patet Gen. 14. cap. siue Segor ab euentu, ut patet Gen. 19. nec vt quidam

B autumant fuerunt omnes deletæ incendio, vt declarauimus super Gen. 19. c. quod maximè hic comminatur, quia cum posuisset specialiter eas solas. 4. explicat nõ ponens Segor siue Balam, quę precibus Loth fuit defensa, vt habetur Gen. 19. cap. *Quas Dominus subuertit in ira, & furore suo.* Ira, & furor idem sunt, sed est multiplicatio verborum secundum modum loquendi vulgarem, vel potest distingui inter illa, ita q̃ ira sit paruus motus ad vindictam, furor sit quędam corporis efferata, atque truculẽta inflatio ex commotione mentis procedens, & hoc pertinet ad magnam iram: dicitur autem subuertisse Deus has in furore suo: quia peccata ciuitatum istarum erant magna nimis, & Deus concitatus contra eas deleuit eas in exemplum ęternum.

C *Et dicent omnes gentes.* Hoc est quantum ad iudęos peccatores, qui punirentur a Domino, & quantum ad terrã eorum, quæ subuerteretur, nam omnes gentes videntes talem desolationem dicerent ista verba, quæ sequuntur. *Quare sic fecit Dominus terræ huic.* Ista est quęstio, nõ quidem ignorantium, & inquirentium, sed admirantium, q̃ patet immediate, cum ipsimet responsum super hoc dẽt: sed modus est admirantium, de aliquibus sibi notis inquirere mouente eos rei magnitudine. *Quare sic fecit Dominus.* Non dicunt quare sic factum est huic terrę, quasi hostes hoc fecissent, vel naturaliter accidisset, sed quare sic fecit Dominus? quasi dicat, quòd magnitudo huius plagæ tanta erat, quòd satis liquidũ erat a solo Deo inflictã fuisse. *Et quæ est hæc ira furoris eius immensa.* Idest, quomodo Deus tantam iram incanduit contra istos, vt sic pu

D niret eos, & terrã eorum deleret? nam licet Deus puniat, misericors est, & non obliuiscitur misereri, vsque in finẽ, quia miserationes eius super omnia opera eius, quid ergo tantum punierit, valde admirandũ est, & vocatur ira Dei hic immẽsa, quia ira, vt propriè accipitur in animalibus, est motus partis affectiuæ ad vindictam, & cum ista ira sit in ipso animali, & est aliquid spirituale, non potest cognosci in seipsa, vtrum magna, an parua sit: cognoscitur autem ex effectibus; nam cum ipsa sit ad puniendum, indicabitur ex quantitate inflictę pęnæ, si pœna parua, & ira parua fuisse mõstratur, magna autem punitio magnã, atque incandescentem indicat iram, sic autem erat in punitione Sodomorum, & significabatur futurũ in punitione iudęorum, si peccatores cõtumaciter permanerent: nã fuit illa punitio amara nimis, vel durior infligi ci poterat,

E quam, quòd ipsi cęlesti igne percussi cum suis ciuitatibus conflagrãtes denuum ad profunda terrę absorpti fuerint, ciuitatum suarum nullo manente vestigio: vocatur ergo ira maxima inflicta huiusmodi, maxima punitione, sed maxima ira est, quę immensa est, ideo immensa vocatur ista ira Dei. *Et respondebunt, quia dereliquerunt pactum Domini.* Ista responsio est eorum, qui istam quærebant, quia licet scirent, tamen admirabantur, ideo inquirebant, & confestim sibi ipsis respondebant. *Quia dereliquerunt pactum Domini.* Deus pepigerat cũm iudęis, vt eum solum colerẽt, & obseruarẽt omnia, quę in hac lege scripta sunt, vt patet sup. 26. & 27. c. & ea quę scripta erant in lege data in monte Oreb, vt patet Exo. 19. c. & 24. c. derelinquẽtes ergo pactum Dei irritum facientes fidem datam maximè puniri digni erant. *Qui pepigit cum patribus eorum.* Ad q̃ ita tenebatur filij, secundum q̃ patres, quia Deus erat dominus eorum, sicut erat dominus patrum suorum: præ-

cipuè cum Deus vellet etiam successores obligari. *Cum patribus eorum.* Quasi dicat, quod istud peccatum, propter quod tanta desolatio veniret, non facerent isti, qui nunc viuebant, & susceperant legem, sed eorū successores, quia isti cum vidissent tanta mirabilia fieri, & punitiones in ipsos, non derelinquerent ita cito pactum Dei: sed successores, qui non recordarentur illorum, quæ Deus fecerat, & sic factum est, quia toto tēpore, quo vixerunt isti, qui exierunt de deserto introeuntes in terram Chanaan, quo tempore rexit Iosue, & post eum alij senes, non peccauerunt filij Israel contra dominum derelinquendo pactū eius: sed postea multo tempore, vt patet Iud. 2. c. cum dicitur, & abierunt filij Israel vnusquisque in possessionem suā, seruieruntque Domino cunctis diebus Iosue, & seniorū, qui longo tempore vixerunt post eum: & nouerant omnia opera Domini, quę fecerat cum Israel.

Qui eduxit eos de terra Aegypti. Hic rememoratur istud beneficium ad maiorem aggrauationem peccati: nā cum tantum pro eis egisset, non debuissent derelinquere pactum eius. *Et seruierunt dijs alienis.* Ponitur id, in quo isti violauerunt pactum, s. in colendo Deos alienos: nam potissimum, quod in pacto continebatur erat, vt eum solum colerent ad nullum alium Deum inclinantes. *Et quibus non fuerant attributi:* Idest, quibus non fuerunt recōmendati: & hoc magis aggrauat peccatum: nam licet esset peccatum colere Deos alienos, s. dęmones quocunque modo colantur, tamen si illi qui colerent eos, reciperent ab eis aliquod bonum, quod videretur pertinere ad beneficia, quæ a Deo sunt, vtpote, quod ille populus esset, quasi cōmendatus illis dijs, & illi facerent pro illo populo, non esset tantum peccatum, sed si illi dij nihil faciant pro aliquo populo, & colantur ab illo, est maius malum, cum tunc dęmones, siue illi dij per se colantur, tanquam aliquid per se bonum habens in se numen. *Idcirco iratus est furor Domini.* Ista erat narratio iniquitatis Israelitarum: hic ponitur conclusio, quam inferrent gētes videntes desolationem istam, scilicet. *Quod idcirco.* Idest, quia populus iste tanta patrauerit scelera, Deus iratus eis, tantā intulit punitionem. *Iratus est furor Domini.* Ista est locutio ex superabundantia, quia debuisset dicere iratus est Dominus, quia furor non irascitur, cum furor, & ira idē sint. Et idem est furorem irasci, quod furorem incitari, & est inculcatio vocabulorum, vt si dicamus aliquem cęcum visu, quia cum ista dictio cęcus signet carentem visu, si dicatur aliquem esse cęcum visu, ponimus cęcum, i. carentem solum, sic iratus est idem, & signat, quòd motus fuit furor, vel ira, quia vero furor exprimitur signat iratus est, id est, motus est solum.

Contra terram illam. Non fuit Deus principaliter motus contra terram, quia terra nihil omnino peccauit, sed iratus fuit Deus contra habitatores terræ, & puniuit eos, & propter eos pariter terram deleuit, in quantum mutationes, & deteriorationes factæ in terra redundabant in damnum, & pęnam habitatorum peccantium, & in exemplum futurorum, vt visa tali punitione omnes futuri arceantur a talibus peccatis: & isto modo terra Sodomorū percussa est, propter peccata habitatorum, quia dolebāt se perire, & res suas simul: & hoc modo maledicta fuit terra propter peccatum Adę, vt patet Gen. 3. c. cum dicitur maledicta terra in opere tuo, spinas, & tribulos germinabit tibi, non enim erat in se terra maledicta, sed in quātum suus defectus erat laboriosus homini excolenti eam, quia cum maiori labore nunc fructus datura esset, quam aliter dedisset. *Vt induceret super eam omnia maledicta.* Ponitur, vt. i. in tantum exarsit ira eius, quòd induxit omnia maledicta super hāc terram. *Quæ in hoc volumine scripta sunt.* Scilicet, sup. 28. c. & 27. & hic. *Et eiecit eos de terra sua.*

Faciendo duci in captiuitates, quia tunc manebat terra desolata, absque habitatore, sicut fuit in captiuitate Babylonica, quia Nabuchodonosor tulit omnes hebręos de Iudæa in Babylonem relictis solis viris pauperibus, agricolis, & vinitoribus, qui postea occiso Godolia præposito eorum recesserūt in Ægyptum cum Hieremia propheta, & mansit terra desolata toto illo tempore captiuitatis, de quo 4. Reg. 25. cap. & isto tempore gentes aliunde venientes poterant dicere hęc, quæ hic dicta sunt. *In ira, & furore, & indignatione maxima.* Hic ponuntur multa nomina signantia idem: quia in vulgari multa nomina sunt signantia iram, & consueuimus loqui ponentes ea simul: potest autem aliqualis differentia inter ista assignari, scilicet, quòd ira sit qualiscunque motus ad vindictam: furor est motus ad vindictam, qui magnus est, cum turbida, & efferata vultus dispositione: indignatio dicitur ira, secundum quod nos indignum iudicamus talia fieri, qualia fiunt, vel talia pati, qualia patimur.

Proiecitque in terram alienam. Licet hostes venientes super iudęos eos de terra sua expellerent, & occiderent, tamē Deus hoc facere dicebatur, quia ipse incitabat, vt ista fierent ponendo eis in mentem, & adiuuando hostes hebręorum, vt patet Esa. 5. capitulo, vbi Deus vocat Babylonios ad punitionem, & captiuitatem Iudęorum, cū dicitur, & leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ. Et ecce festinus, & velociter veniet: etiam dicebatur vocare Assyrios, vt venirēt ad captiuandum regnum Israel, s. decem tribuum, vt patet Esa. 7. c. cum dicitur, & erit in die illa, sibilabit dominus muscę, quæ est in extremo fluminum Aegypti, & api, quæ est in terra Assur: & venient, & requiescent oēs in torrentibus valliū: isti tñ hostes Iudęorum, qñ capiebant eos, & pro libito suo lacerabant, putabant in virtute sua sola agere, & superbiebant valde, atque dñs irascebatur eis, patet hoc de rege Salmanasar, quem misit dñs contra Samariam, vt captiuaret eam, & putauit se fecisse in robore suo, & sic gloriabatur, vt patet Esa. c. 10. cum dicitur, vę Assur virga furoris mei, et bacul⁹ ipse, in manu eorū indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eū, & contra populum furoris mei, mandabo illi, vt auferat spolia: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non sic existimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim, nunquid non principes mei simul sunt reges: & infra in sapientia mea intellexi, & in fortitudine manus meę feci: & abstuli terminos populorum, & principes eorū depredatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes. Et inuenit quasi nidū manus mea, fortitudinem populorum, & sicut colliguntur oua, quæ relicta sunt, sic vniuersam terram, ego congregaui. Ecce modo Nabuchodonosor captiuauit Iudęos, & destruxit ciuitates eorum, putauitque hoc in fortitudine sua fecisse, vt patet Abacuch. 1. c. cum dr ecce, ego suscitabo caldęos gētem amaram, & velocem, ambulātem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula non sua. Et infra dñe in iudicium posuisti eum, & fortē, vt corriperes fundasti eū, & infra, totum in hamo sublevabit, & traxit illud in sagena, & congregabit in rete suum: super hoc lętabitur, & exultabit, et propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars eius. *Sicut hodie comprobatur.* Non intelligitur de tēpore, in quo Moyses loquebatur Israeli ista super Iordanem, sed ad tēpus, in quo Iudæi essent in captiuitate: & patet, quia ista non sunt verba Moysi principaliter, sed verba gentium videntium terram Israelitarum desolatam esse, ipsis existentibus in captiuitate: dicerent ergo ipsi videntes desolationē hanc, quod Deus induxit plagas istas super terram illam, sicut comprobatur hodie, s. nunc quādo nos videmus terram desolatam esse. *Abscondita a Domino Deo nostro.* Potest intelligi referendo ad peccata, propter quæ infligitur ista punitio: s. quòd illa puniri debeant isto modo, scilicet. *Abscondita a Domino Deo nostro.* Idest, ea quæ abscōdita sunt, de quibus homines non nouerunt, iudicantur a Domino Deo nostro, et ipsa, quę manifesta sunt, supple iudicantur nobis, et filijs nostris, i. a nobis, et filijs nostris: et isti omnes sunt iudices, vel. *Abscondita a Domino Deo nostro.* i. pęnæ, quas patimur sunt absconditæ a Deo nostro, quasi dicat, ꝙ apparet Deum nō videre illas, cū non eruat nos: et sunt manifestę nobis, et filijs nostris, s. quia ista experimur actualiter patiendo, et sunt verba Iudęorum positorum in magna calamitate. *Vsque in æternum.* i. ꝙ durabit ista punitio, vsque in æternū: sed prima expositio melior est, quia ista pars vlt. litteræ non applicatur bene secundę expositioni, quia illi, qui in calamitatibus sunt non dicunt, quod in eis permanebunt vsque in æternum, nisi desperarent, et tunc non congruit littera inferior.

Vis-

Vt faciamus omnia verba legis huius. Quia ista sunt verba A alicuius se ad Deum conuertentis, & non verba desperantis: maxime quia illi, qui cognoscunt se à Deo iuste propter peccata puniri, magis veniam petunt, quã desperent, cum infra, promittatur venia.ca.sequen. Sed forte magis tenenda est alia expositio, quia nec ista videtur proprie conuenire, cum enim dicitur. *Abscondita a Domino Deo nostro.* Necessarium est, quòd hic fiat mutatio personę loquentis de tertia ad primam, quia antea loquebantur gẽtes videntes istas calamitates, quare Deus sic fecerit? hic autem fit conuersio ad ipsos Iudæos, ita quòd ipsi loquantur nunc de se, & hoc necessarium est, secundum quamcunque istarum expositionum, vt patet ex modo litteræ.

Improbatio expositionis.

Ista autem prima expositio non videtur consonare litteræ, quia hic agitur de punitionibus, de quibus gentes videntes loquebantur, & non de peccatis, ergo oportet referri ad pęnas; & non ad delicta: sed prima expositio ad delicta refert. B

Item quia ista expositio est, quantum ad iudicia pęnarum infligendarum pro culpis, q Deus iudicaret imponendo pęnam in occultis, & homines imponerent pęnam in manifestis; sed ista litera de iudicijs nihil agit. Item quia si teneretur ista expositio, non deberet dici abscondita a Domino Deo nostro, sed quæ abscondita sunt, quia si ponatur abscondita sine relatiuo, nõ intelligitur ibi conuersio: & est secunda expositio, si autem poneretur, quæ abscondita sunt, magis ad primam sententiam pertineret exponetur autem sic.

Abscondita a Domino Deo nostro. i. quæ Deus noster abscondit nobis, vel quæ abscondita sunt ab eo, scilicet, ne ipse cognoscat: non potest dici abscondita, idest, quæ Deus nobis abscondit: quia repugnat litera sequens, scilicet, quę sunt manifesta nobis, & filijs nostris, sed accipitur secundo modo, scilicet, quod abscondita sunt a Deo nostro, idest, quòd Deus noster non cognoscit illa, idest, videtur non cognoscere, quia non aduertit dissimulans, quasi non videret: & hoc refertur proprie ad supradicta, quia eo tempore, quo gentes videntes desolationem terræ Chanaan dicerent ista supradicta: Iudæi existentes in terra captiuitatis dicerent hæc, quæ hic habentur. s. abscondita à Deo nostro, idest, nunc quãdo patimur, abscondita videntur esse à Deo nostro, quia ita se habet, quasi non videat, sed manifesta sunt nobis, & filijs nostris, idest, nobis manifesta sunt, quia ea patimur.

Vsque in æternum. Idest, ita nobis sunt manifesta hæc, quæ patimur, quòd in ęternum non obliuiscemur eorum. *Vt faciamus mandata legis huius.* Idest, ideo nobis Deus fecit ista manifesta, vt faciamus ea, quę continentur in hac lege, in quo innuitur, quòd istas pęnas Deus dabat in recordationem, vt isti memores, quæ semel passi fuissent agentes contra istam legem, cauerent vlterius talia custodientes mandata hæc in æternum. Et quando arguitur contra hanc positionem; quòd non bene applicatur litteræ, quia illi, qui in calamitatibus sunt, non dicunt, quòd permanebunt in eis in ęternum, nisi dicant desperãtes, quòd isti non faciunt. Respondetur, quòd argumentum istud procedit non attenta radice huius expositionis: nam ista expositio non dicit, quòd durabit in ęternum talis calamitas, sed refertur ad illud participium manifesta, scilicet, quòd istæ pęnę ita sunt durę, quòd non effugient memoriam eorum vsque in æternum, & hoc vt custodiant mandata Dei.

C A P. X X X.

CVM ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio, siue maledictio, quam proposui in conspectu tuo, & ductus pœnitudine cordis tui in vniuersis gentibus, in quas disperserit te Dominus Deus tuus, & reuersus fueris ad eum, & obedieris eius imperijs: sicut ego hodie præcipio tibi, cum filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua: reducet te dominus Deus tuus de captiuitate tua, ac miserebitur tui: & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. &c.

A CVm ergo. Supra posita fuit pro peccantibus pęnarum multiplicatio. Hic ponitur pro pęnitentibus earum relaxatio.

Et continet duo. Primum ad conuersos miseratio.

Secundo ad impœnitentes continua malorum toleratio ibi. *Si auersum fuerit.* Prima in duas: primo ponitur omnium peccatorum relaxatio.

Omnium peccatorũ relaxatio

Secundo excluditur a custodia legis Dei calumniosa excusatio ibi. *Mandatum hoc. Cum venerint super te omnes sermones isti.* Idest omnes pęnæ signatæ per hos sermones.

Sermo quid significat. Quæst. I.

MVltotiens ponitur sermo, siue verborum pro ipsa re, quæ fit, vt dicitur, 2. Regum. 1. capitu. quod est verbum, quod factum est in castris, idest, quid factum fuit in castris?

Et ductus pœnitudine cordis tui. Idest, dolore cordis de malo commisso, & solum refertur hoc ad maledictiones, quia de benedictionibus nemo pęnitet: quia ipsæ solum dantur propter bonum.

In vniuersis gentibus, in quas disperserit te dominus. Idest, nõ putes, quòd est, difficile Deo te reducere de terra longinqua, vel de multis gentibus: quia etiam si in omnes gẽtes mundi fueris dispersus, & ibi pęnitueris inde te attrahet dominus.

Et reuersus fueris ad eum. Scilicet, in cordis contritione. *Et obedieris eius imperijs.* Vt, qui ante idola colebas, tunc incipias nõ colere: & Deo in omnibus mandatis suis obedire, illa opere complendo.

C *Sicut ego hodie præcipio vobis.* Idest, quod in terra captiuitatis vestræ compleatis omnia mandata, quę ego recita ui hodie coram, vobis.

In toto corde tuo, & tota anima tua. Idest, quantum tibi possibile fuerit, quia in terra hostili, non possunt complete omnia mandata legis, vt mandata de sacrificijs, quę non fiebant extra Sanctuarium, vt patet Leui. 17. & supra 12. cap. sic etiam de obseruatione festorum, & de iubileo, & annis remissionis, & similia, quæ determinabant certum locum, & modum, qui non poterat esse extra terram promissionis. *Reducet te dominus de captiuitate tua.* Ad terram tuam. *Et miserebitur tui.*

Dando tibi multa bona in terra, scilicet, omnium rerum abundantiam. *Si ad cardines cœli.* Locutio metaphorica est, quia cardo dicitur extremitas ianuæ super quam circumgiratur. sic partes extremæ terrę versus cęli dicuntur cardines: quia videtur, quòd cęlum sit mixtum partibus extremis terrę. Et sic dicuntur 4. cardines. 4. puncta D opposita cęli super planiciem terræ habitabilis; scilicet, oriens, occidens, meridies, & septentrio. *Fueris dissipatus.* Idest, valde dispersus: dicitur hoc, difficilius videtur colligere aliquos de multis populis ad vnum locum; quam existentes congregatos in vno loco transducere ad alium locum, sed Deo nihil magis sic, quam sic impossibile est, cum infinitæ potentiæ sit, quæ non distinguit magnum; & paruum. *Et assumet, atque introducet.* Ita locutio est, ac si Deus esset, vt vir, & poneret populum iudaicum super humeros suos, & portaret, & tunc diceretur assumere eos, quando acciperet, & poneret super humeros suos, & portaret: & postea introduceret, scilicet, postquam portaret per totam viam super humeros accedens ad terram suam introduceret eos: & est iste modus metaphoræ vsitatus in sacra Scriptura, sic patet Exod. 19. cap. scilicet, vos vidistis E quid fecerim Ægyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & infra capitulo: dicitur, circumduxit eum, & docuit, & custodiuit, sicut pupillam oculi sui, sicut aquila prouocans pullos suos ad volandum, & super eos volitans, exspandit alas suas, atque portauit eos, & assumpsit in humeris suis. *In terram quam possederunt patres tui.* Qui fuerunt in ea, antequam fieret istud peccatum, propter quòd nunc expulsus es de ea. *Et obtinebis eam.* Idest, tenebis eam pacifice: quasi dicat non solum te introducet, sed etiam faciet te firmiter manere in ea, si permanseris in iustitia eius, sicut permanserunt patres tui, qui eam ante te tenuerunt. *Benedicens tibi.* Idest, multiplicans te, tam rebus possessis, quam in filijs. *Et faciet te*

Locutio metaphorica.

maioris

peccarent: sed falsum esse notissimum est, cum sæpe captiuati fuerint, & in varias inciderint calamitates: quantum ergo ad conuersionem ad bonum, & custodiam præceptorum, quam faceret populus Hebræorum immediate, vt veniret de captiuitate, intelligitur primum quod erat per modum prænunciationis, s. reuerteris, & audies vocem domini Dei tui, quia hoc certum erat: quantum ad secundũ erat hoc, quod hic dicitur, scilicet, si tamen audieris vocẽ Domini Dei tui, quia licet in principio boni essent propter recentem memoriam afflictionum, tamen postea nõ erat certum, ideo ponitur conditionaliter, s. si tamen audieris. Poterat autem aliter dici, quòd licet certum esset, quod boni futuri essent post reditum de captiuitatibus, tamen ponitur hic istud conditionaliter, quia semper promissa Dei intelliguntur conditionaliter circa talia, vnde licet, certum sit taliter, aut taliter futurum esse, tamen si possibile esset, aut si contingeret hunc malum fieri, non faceret ei Deus, ista bona, quæ hic dicuntur, sicut dicimus de prædestinatis, quòd certum est eos, qui prædestinati sunt, bonos futuros, & beatificandos: si tamen posset vllo modo dari, quod ille, qui prædestinatus est, non finiret in bono, daretur, quod non beatificaretur, & sic esset sua beatificatio conditionalis: sed prima expositio rationabilior est, & conuenientior literæ.

Si audieris vocem domini Dei tui. Obediendo illi proponendo, vt facias quæ dicuntur.

Et custodieris præcepta eius. Scilicet, quod non solum facere proponas, sed etiam cum opportunum fuerit actualiter facias. Præcepta vocantur hic omnia præcepta moralia, quæ sunt præcepta decalogi, & præcepta iudicialia.

Et cæremonias, quæ in hac lege conscripta sunt. Vocantur cæremoniæ præcepta cæremonialia, quæ pertinent ad specialem cultum Dei, quia in eis determinatur modus colendi Deum. *Quæ in hac lege conscripta sunt*. Idest, præcepta moralia, & cæremonialia sunt scripta in hac lege, s. in hoc Deuteronomio, qui est lex secunda, & nõ solum sunt præcepta hic scripta, sed etiam in lege illa, quæ est in Oreb: nam ibi data sunt præcepta moralia primo, vt patet Exodi 20. cap. & postea præcepta cæremonialia, vt patet in Exodo a cap. 20. vsque ad finem, & in toto Leuitico, & in magna parte libri Numerorum, de quibus diximus sup. 28. cap. in hac etiam lege Deuteronomij sunt præcepta moralia scripta, vt patet supra. 5. cap. & sunt præcepta iudicialia, & cæremonialia, quæ per totum scribuntur vsque ad cap. 27. hic tamen solum fit mentio de præceptis, tam moralibus, quam cæremonialibus, quæ scripta sunt in lege hac Deuteronomij, quia alia lex iam fuerat confirmata in Oreb, nunc vero solum confirmabatur hæc, quæ in hoc libro cõtinetur. *Et reuertaris ad dominum Deum tuum*. Istud est fundamentum omnium, quæ dicuntur, s. quod audiat homo vocem Dei, & obseruet præcepta eius: nam qui vere ad Deum conuertitur omnia agit, quæ Deus mandat, & quæ sentit ei placere. *In toto corde tuo*. Idest totaliter cum perfecta intentione colendi Deum, & non recedendi a mandatis eius: nam si aliquis cõuertatur ad Deũ adhuc habens propositum non recedendi a sceleribus suis non reuertitur ad Deum in toto corde suo, sed secundum aliquid cordis sui ad Deum conuertitur, & secundum aliquid vitijs adhæret, idem est in tota anima conuerti, de quibus magis declaratum fuit supra 6. cap. *Mandatum hoc*. Hic ponitur secundum .s. custodia legis Dei calumniosa excusatio, quia aliquis diceret Deus mandat nobis aliqua, quæ facere non possumus, vel fortè nescimus, q. d. Deus mandat, quia alias libenter faceremus. *Non est supra te*. Ita, quòd possis dicere non possum illud attingere, vt sciam, & compleam. *Nec procul positum*. Secundum distantiam rectam. s. quòd sit in aliqua extremitate mundi. *Vt dicere possis, quis nostrum ascendere poterit?* Ista ẽm excusatio legitima esse, quia nullus potesat cœlum ascendere. *Quis e nobis transfretare poterit mare?* Loquitur de mari magno Oceano, quia aliquæ partes sunt in oceano ad quas non est nauigatio, quia nautæ ignorant cursum, & perderentur, vel quia sunt aliquæ partes in Oceano, ad quas accedendo iacebunt stellæ directrices nauigationis. s. Arcturus, siue maior vrsa, quæ quasi immobilis est: mobiles autem stellæ non dirigunt nautas, vt ponit Luca

A custodia legis Dei calumniosa excusatio.

Aliqua partes sũt in oceano, quas non est nauigatio.

A nus lib. 9. & ratio, quia regula rerum mobilium est aliquid immobile, patet, quia non distinguitur motus rei, nisi per respectum ad rem immutabilem, s. respiciendo quãtum pertransit axis piramidis rei visæ in obiecta re non mota: vt patet primo perspectiuæ communis. Item quia omnes stellæ, quæ multum mouentur, oriuntur, & occidunt, & tunc nautæ aliquando viderent, aliquando non. Et ista maria sunt versus Austrum, quia vrsa maior Septentrionalis est: ideo propter gibbositatem maris cito disparetet, sicut etiam aliquibus hominibus in terra, quia multum australes sunt, occidit eis vrsa maior, planstrum, siue Bootes, quod idem est, sicut sunt Horestæ, & Carmani de quibus Lucanus lib. 3.

Tunc furor extremos Romanus mouit horestas:
Carmanosque duces quorum æther, versus in austrum.
B (Idest horizon)
Mergi non totam, mergi tamen aspicit arcton.

Idest, vrsam maiorem: sunt etiam maria Septentrionalia innauigabilia, quia perpetuo gelu concreta sunt, & super mare cum curribus, & iumentis ambulari potest, & super flumina, vt ponit Ouid. in secundo, de Ponto. omnia maria Mediterranea, quæ propriè maria sunt, & a magno mari deriuantur, nauigabilia sunt, ideo de istis non potest esse excusatio, sed de mari magno non nauigabili, vel aliter. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie*. Non est putandum, ꝙ hoc sit vnum, aliquod mandatum speciale, de quo hic loquitur Deus, sed vocatur mandatum, idest omnia mandata contenta in hoc libro, vt licut interdum multæ leges datæ ab eodem Legislatore,
C & contentæ in eodem libro vocantur interdum lex, sicut dicimus, quòd Deus dedit legem in Synai: tamen ibi non fuit aliqua vna sola lex, sed multæ tam morales, quã cæremoniales, & iudiciales, sic & totus iste liber vocatur lex, licet multas leges contineat, vel vocatur fœdus, vt patet præcedenti cap. & supra 17. c. vbi nos dicimus, quòd rex faciet sibi scribi Deuteronomium legis huius, in Hebræo dicitur. *Nusue thora*. Idest, istam legem secũdam, sic igitur dicetur de mandato, quòd multa mandata simul faciunt vnum mandatum, & vocabitur totus iste liber mandatum, quasi sit vnum aliquod mandatum. *Quod ego præcipio tibi hodie*. Loquitur Moyses toti Israel, cui ista mã dabat obseruare, idest, ista præcepta, quæ continentur in hoc libro, quæ ego mando tibi ex auctoritate Dei hodie, quòd serues, non sunt supra te: dicitur mandare hodie,
D quia illa dies, in qua Moyses ista dicebat, erat dies, in qua promulgat legem hanc audiente toto Israel. *Non est supra te*. Hoc potest dupliciter intelligi vno modo, quòd nõ est supra te, idest, quod non est supra vires tuas, quasi dicat, non est ita difficile, quin possis illud exequi: Alio modo non est supra te, idest, non est positum in aliquo loco alto supra te, ad quem accedere non possis: vterque sensus satis conueniens est, sed secundus magis conuenit literæ, quia infra dicitur, vt possis dicere, quis nostrum valeat conscendere ad cęlum, & deferat illud ad nos, & audiamus, atque opere compleamus? in quo notatur, quod supra dicit ibi differant situs, & tunc quia hic ponitur. *Supra te*. Et ponitur. *In cœlo situm*. Vt fiat differentia inter ista dicetur, quod supra te signat aliquem locum altum supra nos, qui tamen non sit cęlum. *Nec procul positum*.
E Scilicet, in aliqua terra longinqua, aut in remotis partibus orbis. *Nec in cœlo situm*. Idest, nec est positum in cęlo fixum, quia ibi propter magnam altitudinem suam non possit homo aliquis ire illuc, vt deferret præceptum hoc, & dicitur.

Duplex litera expositio.

Situm. Idest, fixum, vel firmatum, quasi dicat, dato ꝙ non esset in cęlo, si non esset fixum, sed posset cadere sicut pluuiæ cadunt, aut radij solares, qui veniunt ad nos, non esset difficultas habendi illud, si tamen esset in cęlo fixũ, non posset cadere per se, & tunc impossibile esset haberi, nisi aliquis iret illuc pro eo, vt possis dicere.

Quis nostrum ad cœlum valet ascendere? Esset enim calumniosa excusatio dicendo, quòd non poterant custodire illud præceptum, quia erat valde elõgatum ab eis: nec quisquam poterat ascendere pro illo, & si possent habere quod custodirent: fundantur autem ista dicta in hoc, vt si Deus diceret Iudæis, faciatis præcepta, quæ continentur,

tur,

F tur in quodam libro, qui est vltra mare, vel in quodam libro, qui est in cęlo, aut in partibus longinquis terræ, & tunc dicere possent Iudæi, domine ire non possumus pro ipso libro præceptorum in cęlum, aut transire maria australia, vbi non est nauigatio, vel maria Septemtrionalia in quibus est perpetuum gelu: ideo habe nos excusatos, licet non custodiamus ipsum pręceptum. Deus autem nūc dicit, quòd non est hoc pręceptum in cęlo, nec in terra lōginqua, aut in aliqua parte de qua difficile sit ipsum adducere: sed præsto est in corde, & in ore, & intra hominem.

Vt deducat illud ad nos. Idest, vt eat pro illo libro, in quo pręceptum hoc scriptum sit, & ducas ad nos.

Et audiamus, atque opere compleamus. Recta excusatio erat illa, si sic esset, quia isti pręsto habebant, id, quod in se erat, scilicet, quod audirent illud obediendo ei. *Et opere compleamus*. Scilicet, faciendo, quod imperatur, quasi di-

G cit desideramus nos facere hoc, sed non possumus audire istud pręceptum, quia est in cęlo fixum, aut est vltra mare, vel in terris longinquis, & consequenter, nec possumus facere id, quod mandatur, quia nescimus quid ipsum sit, sed non est ista excusatio vera, cum mandatum hoc non sit elongatum ab eis. *Nec trans mare positum*.

De quo mare hoc intelligitur. An essent naues tempore Moysi. Et qua dicatur fuisse nauium prima constructio. Quæst. III.

NOn intelligitur de mari Mediterraneo, quia facile erat nauigare mari Mediterraneo, sicut nunc nauigamus, sed intelligitur de mari Oceano, vltra quem nō sunt gentes, vel in quo nesciunt mouere naues nautæ propter defectum stellarum ductricum, aut propter impedimentum gelidarum aquarum, & ista maria nullus vnquam pertransiuit, quia exponeret se perditioni, cum nesciret contra quam partem orbis iret. Vel forte poterit intelligi de mari Mediterraneo si ponatur, quòd mare Mediterraneum non nauigaretur, in hac ætate nondum puppibus inuentis: sed quòd postea inuentæ fuerint. Contra quod obijciet aliquis naues esse iam inuentas, quia in diluuio vniuersali Noe mādato Dei fecit arcam, in qua saluata fuerunt semina vniuersi: ergo postea homines, ex illa acciperent exemplum, & formarent aliquales puppes,

I sed inter diluuium vniuersale, & istud tempus multi anni trāsierant, s. plures, quā octingenti anni, vt patet cōputādo generationes per successionem a diluuio vsque ad exitum de deserto anno 4. exitus de Aegypto, quæ computatio faciliter fit inspiciendo librum Gene. per numeros annorum generationum in eo positarum. Sed ad hoc satis responderi posset, quòd licet tempore diluuii fuerit facta arca Noe; tamen gens illa rudis non exercens se marinis operibus non curauit puppes formare: postea recedentibus omnibus hominibus de loco illo, in quo arca diluuii sederat, venerunt in campum Senaar, & ibi manentibus eis, atque postea, in alias mundi partes recedentibus, arca illa obliuioni tradita est: oportuit ergo postea denuo reperiri formam puppium. quod dicet aliquis fuisse post tempora Moysi. Et si nos velimus tenere positionem gentiliū

K poetarum, atque chronographorum: dicunt enim, quòd primus qui imaginatus fuit qualiter nauis fabricari deberet, fuit Iason filius regis Esonis in Thessalia, quod fuit pauloante primum bellum Troianum, & fuit hoc multo post tempora Moysi, in tempore iudicum Israel, quasi in fine tēporum iudicum. Iason ergo nauem primam imaginatus est: Argus faber thessalicus in lignaria arte peritus eam fabricauit, vt describunt Dares phrygius, & Dites Græcus in suis chronicis Troiani belli, quæ pęne eisdem verbis conscriptæ sunt: hanc Tiphis Thessalicus primo rexit: de his Ouidius Metam. libro 8. dicit: primęque ratis molitor Iason, idest, quòd Iason fuit molitor, i. imaginator primæ ratis faciendæ de Tiphi directore: ait idem Ouidius, primo libro de Arte amandi in principio cum dicitur.

Iason primus nauem est imaginatus.

Curribus ante modo lentisque erat aptus habenis
Tiphis in Hemonia puppe magister erat.

Quod autem in hoc tempore facta fuerit prima nauigatio, declarat idem Ouidius libro 1. Meta. qui ponit in tertia ætate incæpisse nauigationem, & non vocat tertiā ætatem, sicut nos ponimus incipientes ab Abraham, sed multo post, etiam post tempora Moysi: nam in tempore Abrahæ nondum Ouidius putauerat secula incæpisse, cū ipse incipiens carmen suum ab exordio rerum, vt proponit in princ. Meta. cum dicit,

A quo tempore incipit computare ætates Ouid.

Aspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Et tamen incipit a Saturno, vt patet in eodem primo Meta. constat tamen Saturnum fuisse eo tempore, quo descendit Iacob in Aegyptum, vel valde pauloante, vt colligitur ex approbatissimis antiquis historijs: dicitur igitur in tertia ætate incæpisse nauigatio, quæ valde sera fuit: patet per Ouid. pręallegato, lib. cum describat proprietates tertiæ ætatis dicit.

Vela dabant ventis nec adhuc bene nouerat illos,
Nauita, quique diu steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultauere carinæ.

In prima ætate, quam describit Ouidius, quæ fuit tempore, quo stabant Iudæi in Aegypto dicit, non fuisse nauigationem, vt patet in præallegato 1. Meta. cum dicitur:

Nondum cæsa suis peregrinum, vt viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat vndas:
Nullaque Mortales præter sua littora norant.

Quod autem tempore Iasonis, quādo Medea fuit asportata de Colchos insula in Thessaliam fuerit constructa prima nauis, & facta prima nauigatio, & quod Tiphis fuerit magister in regendo probatur, per Senecam in tragæd. 7. cuius titulus est Medea carmine 4. cum dicitur.

Probat, quod tempore Iasonis fuerit prima nauis secundum poetas.

Audax nimium qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post tergum videns
Animam leuibus credidit auris:
Dubioque secans æquora cursu,
Potuit tenui fidere ligno
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto,
Nondum quisquam sydera norat,
Stellis quibus pingitur æther:
Non erat vsus: nondum pleiadas.
Hiadas poterant vitare rates:
Non olenia sydera capræ:
Non quæ sequitur, flectitque senex
Arctica tardus plaustra Bootes,
Nondum Boreas, nondum zephirus
Nomen habebant.
Ausus Tiphis pandere vasto
Carbasa ponto, legesque nouas
Scribere ventis, nunc linia sinu
Tendere toto, nunc prolato
Pede transuersos captare Notos.
Nunc antennas medio tutas
Ponere malo, nunc in summo
Religare loco, cum iam totos
Auidus nimium nauita flatus
Optat, & alto rubicunda tremunt.
Suppara velo.

Quamuis autem isti vniuersaliter sentiant nauigationem incæpisse tempore Iasonis, qui fuit multo tempore post Moysen: tamen dicendum est, quòd naues ante hoc incœperint, & patet quod in tempore Moysi iam essēt naues: nam si naues non essent, non faceret mentionem de eis Moyses coram populo, sed facit mentionem, vt patet supra 28. cap. cum dicitur, in fine reducet te dominus classibus in Aegyptum: necessarium ergo erat iam naues extitisse, alioquin licet Moyses spiritu prophetico cognosceret naues futuras, & quales futuræ essent, tamen populus nihil de hoc cognosceret, & tunc frustra esset eis ista proponere immo stultum. Item patet hoc ex auctoritate poetarum: nam Ouid. ponit tempore Saturni fuisse puppes, & Saturnum venisse de Creta in Italiam puppe ductus, sed Saturnus fuit tempore Iacob patriarchæ multo tempore antequam Moyses ista scriberet: ergo ante Moysen fuerunt naues: antecedens patet per Ouid. in 1. lib. Fast. cum dicens de aduentu Saturni in Italiam ait:

Determinatio auctoris, & ante Moysen, & per consequens ante Iasonem fuerunt naues contra poetas.

At

At bona posteritas puppem formauit in ære
Hospitis aduentum rememorata sui.

Ouid. cōtradicit sibi ipsi. Licet in hoc Ouid. est in vera contradictione, & hoc est ex impotentia distinguendi tempora, vel quia forte non aspexit ad hæc.

Poetæ & Chronographi Gētilium errarunt: quia Historia Gētilium inchoantur à diluuio Ogigi. Causa autem huius erroris in Gentilium Chronographis, & Poetis fuit, quia ipsi non cognouerunt mundi inchoationem, nec reperierunt aliquid scriptum de antiquis temporibus, per quod præteritorum eis fides esset: ideo antiquissimi eorum à diluuio Ogigi regis inceperunt: fuit enim hoc diluuium annis 1782. ante Christi natiuitatem quia eo tēpore quo viuebat Iacob Patriarcha, de quo Isidorus Ethimol. lib. 13. & melius Paulus Orosius, libro 1. de Ormesta mundi: ab hoc enim tempore Marcus Varro omnium hominum doctissimus (vt ait August. de ciuitate Dei, libro 6. cap. 6.) historiarum indagator turpissimus tanquam ab antiquissimis seculorum exordiis historias inchoauit: alij autem inceperunt historias à diluuio Deucalionis, tanquam ibi exordium rerum esset, fuit autem hoc diluuium quinque annis antequam Hebræi, de captiuitate Aegyptiaca liberarentur, vt innuitur ex verbis Pauli Orosij, 1. libro de Ormesta mundi: non est ergo mirandum si tam Chronographi, quam Poetæ processum seculorum ignorantes ea, quæ prius fuerunt, postea fuisse facta commemorant, nos autem, qui sacrā Scripturā pentatheuci Moysi ab origine seculorum historias differentis legimus, & asserimus, de his plenissime veritatem, & solidissime scire possumus. Dicendum igitur, vt ante dicebatur, quod non intelligebatur de mari Mediterraneo, sed intelligitur de Oceano Australi, & Septentrionali, quæ nauigari non possunt ex causis supra assignatis. *Et illud ad nos vsque deferre.* i. vt possit aliquis transire mare, & adducere illud mandatum vsque ad nos, quasi dicat nullus est qui possit facere si vltra mare esset. *Ad nos vsque.* Est rethorica transpositio, cum deberet dicere, vsque ad nos. *Vt possimus audire.* Supra expositū est. *Sed iuxta te est sermo.* Quia ego loquor illum ad te. *In ore tuo.* Scilicet, vt confitearis illud ore protestando te velle illud implere. *Et in corde tuo.* Vt credas illud mandatum esse Domini Dei tui, & assentias ei ad operandum illud, & dicūtur magis esse in corde ista præcepta, quia aliquo modo nobis innata sūt: præcepta enim decalogi, cum sint quædam conclusiones iuris naturalis cuilibet homini insita sūt, ideo dicit Apostolus ad Rom. 2. c. quod gentes, quæ legem non habent naturaliter faciunt ea, quæ sunt legis conscientia dictante, & sicut in speculabilibus prima principia naturaliter sunt cognita, nec indigent doctrina, ita principia in agibilibus, qualia sunt ista decem præcepta: alia autem, quæ iudicialia sunt, & tendunt in bonam communicationem ad proximum, licet non ita immediatè naturaliter cognita sint, depēdent tamen à lumine naturali per quandam determinationē recti intellectus politici, vnde ista sunt quædam conclusiones, vel superadditiones, vel determinationes præceptorum decalogi, determinantium ad proximum: præcepta autem cærimonialia, quædam determinationes præceptorum decalogi, dirigentium in Deum sunt, quia cultus diuini modum determināt, ideo sicut illa præcepta decalogi, sunt cognita naturali lumine intellectus, ita ista cærimonialia sunt quodammodo in potentia cognita, quia dependent in virtute ex cognitione principiorum suorum. Sed Apostolus Paulus ad Roma. 10. c. exponit litterā istā de Christo asserens istud mandatum, ꝙ Legislator hic facile esse dixit, esse mādatum, de credendo Christum esse Saluatorem nostrum. Et sic ait, ne dicas in corde tuo, quis ascendet in cælū, i. Christū deducere inde, aut quis descendit in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reuocare: sed quid dicit Scriptura? prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo, Dominum Iesum Christum & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illum à mortuis, saluus eris, & est sensus, ꝙ mandatum de fide Christi, non est difficile ad salutem, quia non est necesse, quòd aliquis nostrum eat in cælum, & inde deducat Christum ad nos, vt sic credentes in eū salui fiamus, nec est necessariū, ꝙ aliquis

A nostrum descendat in abyssum infernalem, vt Christum inde resuscitet à mortuis: solum enim credere, quod ipse à mortuis resurrexit per Deum, & confiteri eum, sufficit ad salutem, in qua fide nulli difficultas est. *Sed iuxta te est sermo.* i. non sunt ista præcepta scripta in aliquo libro, qui sit in cælo, vel vltra mare, aut in terra longinqua, sed istud præceptum est iuxta te, quia ego, qui sum præsens tibi dico illud, & non oportet te moueri ad audiendum, & sciendum hoc. *Valde.* i. non potest esse magis circa te, quam est, cum ego præsens tibi existens proferam in auribus tuis. *In ore tuo.* i. tu audis à me immediate, & potes immediate proferre, & sic est in ore tuo, & in corde tuo, quia sicut audis aure, ita potes concipere mente, & erit intra cor tuum dupliciter assentiendo illi ad operādum, & retinendo illud memoriter, sicut est de conclusionibus

B scientiarum, quæ habitualiter retinētur in intellectu nostro: nam sicut conclusio scientifica retinetur in intellectu speculatiuo, ita conclusio agilis, quæ est præceptum, retinetur in intellectu practico, vt audias, & retineas in intellectu. *Vt facias illum.* i. iste sermo est in ore tuo, & in corde tuo, id est, nihil deest tibi ad hoc, quod facias illū. Apostolus Paulus volens introducere fidem Christi esse leuem alludit huic dicto, in quo notatur leue esse præceptum istud scitu, & operatione: nec tamen innuit ipse, quod ista verba dicta sunt à Legislatore ad hanc intentionem, vt signarent facilitatem fidei Christi, quia dicta sunt ad signandum præcepta hujus libri esse leuia, sed quia sicut sunt ista præcepta leuia, ita sunt illa, quæ dedit Christus, vel quę oportet credere de Christo, assumit ista verba in concordantiā dicens, ne dicas in corde tuo, quis *Apostolus quo alludit huic dicto.*

C ascendet in cælum? id est, Christum inde deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis suscitare, sed quid dicit Scriptura? prope est verbum in ore tuo, atque in corde tuo, hoc est verbū fidei, quod prędicamus, ꝙ si cōfiteatis in ore tuo Christum Dominum, & in corde tuo credideris quoniā Deus excitauit illum à mortuis, saluus eris, i. ꝙ ad hoc, ꝙ aliquis tenens fidem Euangelicam saluetur, non oportet esse magnas difficultates, quia nec oportet, ꝙ aliquis ascendat in cælum, & ducat inde nobis Christum, & videamus illū, & videntes salui fiamus, sed satis est credere, quòd Christus est verus Deus, & quod descendit de cælo ad nostram redemptionem. Si enim ad liberationē nostram oporteret, quod aliquis nostrum de cęlo Christum deferret, difficile erat saluari, non tamen requiritur hoc. Etiam non re-

D quiritur, ꝙ sicut dicimus eū resurrexisse à mortuis, quod ita dicamus, ꝙ requiratur aliquem nostrum descendere ad infernū, & suscitare eum à mortuis, sed sufficit, ꝙ credamus, ꝙ Deus illū à mortuis suscitauit, & hoc credentes salui erimus: alludit autem per hoc his quę dicuntur, quia sicut dicitur hic, ꝙ non potest dicere aliquis, quis nostrum ascendet in cælum, vt poscit hoc præceptū, quia hoc erat difficile, sed est iuxta te in corde tuo, & in ore, ita non potest dicere aliquis, ꝙ opus sit aliquem nostrum ascendere in cælum ad deferendum Christum ad nos, quasi aliter saluari non possimus, sed prope est verbum in ore tuo, & in corde, quia si credideris, quod Christus est Deus, & quod de cælo descendit, satis est: & sicut dr̄ hic, quod nullus posset dicere, quis nostrum trāsfretabit mare, vt possit ad nos vsque deferre istud præceptū, sed

E est prope: ita dicit Apost. quod nullus potest dicere, quis nostrum descēdet in Abyssum, hoc est Christum à mortuis reuocare, quia non requiritur, ꝙ aliquis illum reuocet à mortuis resuscitādo eum, sed ꝙ credamus solum, ꝙ resurrexit. *Considera, quod hodie posuerim in conspectu tuo vitam, & bonum.* Magna, cum dicuntur, reddunt alteros, qualia sūt ista. s. vita. & mors. *Et econtrario mortem.* Bonū, & vita sunt benedictiones positæ sup. c. 28. p custodiētibus legem: mors dr̄ omnis maledictio posita sup. ad trāsgressores legis. *Vt diligas Dominum Deum tuum.* i. ideo ponūtur ista bona, & mala, vt ex terrore pęnarum fugiamus mala, & ex desiderio bonorū seruiamus ei. *Vt custodias mandata.* Scilicet, decalogi, quæ dicuntur moralia, quia vniuersaliter omniū humanorū motū directiua sūt: si aūt dicātur moralia à more, secūdū ꝙ virtutes morales vocant, omnia pręcepta, siue in decalogo, siue iudicialia,

siue

siue cærimonialia, moralia sunt, quia omne præceptum cuiuscunque generis actus humani directiuum est, sed quia cærimonialia, & iudicialia dirigunt mores humanos, specialiter, quia solum Iudæorum mores, præcepta autem Decalogi omnem morem dirigunt, cum cuilibet homini naturaliter insint, ideo per excellentiam moralia nuncupantur. *Cærimonias.* id est, præcepta cærimonialia. *Atque iudicia.* id est, præcepta iudicialia. *Multiplicet te in filijs, benedicatq. tibi.* Augens omnia bona possessionum tuarum. *Si autem auersum.* Hic ponitur secundum principale, s. ad non pœnitentes continua malorum toleratio. *Et audire nolueris.* Ad obediendum, & complendum opere. *Atque errore deceptus adoraueris Deos alienos.* Qui enim primo adorabat Deum verum, deinde conuersus est ad colendum idola, multum decipitur: quia oportet, ꝙ iudicet melius adorare idola, quam Deũ, & iste maximus error, & deceptio est: patet consequentia, quia quãdo aliquis vnum bonum habet, & illo deserto aliud petit: necesse est secundum magis diligere, aliàs non relinqueret primum propter secundum. Item quia Deum colere malum esse iudicat, sicut iudicabant Iudæi tempore Hieremiæ, qui magis volebant colere reginam cæli, i. Dianam, quam Deum, dicentes Deum malefacere cultoribus suis, Dianam verò multa bona tribuere, vt patet Hieremię 44. cap. *Prædico tibi.* id est, annuncio tibi ex nunc antequam fiat. *Testes inuoco hodie cælum, & terram.* Istæ creaturæ, quia firmissimæ sunt in testes vocantur, vt in omne tẽpus maneant ad dandum testimonium, vel quia maledictiones, vel benedictiones futurę pro obseruatione, vel transgressione legis à cęlo, & terra infligendę sunt, vt patuit supra 28. cap. vel inuocando cęlum, & terram. inuocat omnes creaturas in testimonium, quia omnes creaturę in cęlo, & terra sunt. *Elige ergo vitam.* Exhortatio est, vt eligant seruire Deo, per quod vitam habebunt. *Et semen tuum.* Quia non solum patres bene agentes sibi vitã temporalem, & gratiam merentur, sed etiam pro filiis suis, vt magis diximus supra 5. cap. & 7. *Vt diligas Deum tuum.* Per cordis verum amorem, ex quo prouenit obedire voci eius, quia qui amat Deum obedit ei, & ex hoc prouenit adhęsio ad Deum per firmitatem in operatione, secundũ mandata Dei. *Ipse est enim vita tua.* id est, ipse est, à quo sumus, viuimus, & mouemur inquantum agens primum est, & in ipso sumus, viuimus, & mouemur, vt ipse continuus gubernans est, vt patet Actuum 17. c. hoc quantum ad naturam, quia cum sit causa prima in omnem rem influit, maxime, & semper, vt patet in prima propositione libri de causis: hoc enim notum est, quòd si Deus ab agẽdo, & conseruando ista inferiora saltem per momentum desisteret, necesse erat omnia subito in nihilum redire, quia licet sint multæ causæ semper agentes naturaliter subordinatæ Deo, quia tñ illæ etiam à Deo causatæ sunt, & continuo conseruantur, si generalis gubernatio quantumcunque cessaret, necesse erat etiam illas causas perire, & ex consequenti omnes res: hoc etiam verum est de esse gratuito, & beatifico: quantũ ad esse gratuitum patet, quia solus Deus gratiam nobis sine subordinatione alicuius causæ naturaliter agentis tribuit, & per hãc gratiam anima viuere, & esse dicitur, etiam patet quantum ad esse beatificũ, quia sola diuina essentia, quæ infinitum bonum est, animas sanctas beatificat cõtemplatione clara sui ipsius replendo eas omnibus bonis, & eas viuere facit, de qua vita Apostolus loquitur ad Coloss. 3. c. mortui estis & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. *Et longitudo dierum tuorum.* i. ab ipso dependet continuatio vitę tuæ per multos dies. *Ipse est vita tua effectiue.* i. ipse solus est, qui dat vitam tibi: ponuntur ista ad alliciendum Iudęos, quia debet aliquis allici per id, quod maxime desiderat, Iudęi autem, qui valde carnales erant desiderabant super omnia istam continuationem in esse naturali: & quia dicitur, ꝙ hęc dependet à Deo, quia ipse eam nobis tribuit, multum Iudęi affici poterant ad Deum, vt hanc vitam eis tribueret, & quia nõ solum desiderãt homines viuere, sed ẽt magno tempore viuere, cum ipsum viuere, sit secundũ se delectabile, dr ergo, quod nõ solum Deus est vita, sed etiam est longitudo vitę, cum subditur. *Et longitudo dierum.* i. ꝙ vita prolõgetur per multos dies.

Ad nõ pœnitẽtes cõtinua malorum toleratio.

In Deo sumus, viuimus, & mouemur.

F *Vt habites in terra pro qua iurauit Deus.* Quasi dicat, istam vitam dat tibi Deus, vt viuas in terra promissa, nã in terra hostili viuere potius triste, quam iucundum est, & si fortè isti peccarent contra Deum suum, licet Deus eis non auferret vitam simpliciter, tñ non permittebat eos viuere in terra promissa patribus eorum, & hoc erat valde lętum. *Quam iurauit Deus patribus tuis.* Non iurauit omnibus, sed soli Abrahæ, vt patet Genes. 22. cap. sed aliis dicitur iurasse, quia promittebat eis se daturum iuxta iuramentum, & compositionem factam cum Abraham, de quo magis diximus supra 28. cap.

CAP. XXXI.

ABIIT itaque Moyses, & locutus est omnia verba
G *hæc ad vniuersum Israel, & dixit ad eos. Centum viginti annorum sum hodie, non possum vltra egredi, & ingredi, præsertim cum & Dominus dixerit mihi, non transibis Iordanem istum, &c.*

ABijt itaque. In superioribus posita fuerunt præcepta, & cautelæ inductiuę ad bonum, hic cõsequẽter ponitur vltima pars libri, quæ agit de dispositione ad Legislatoris obitum, quoniam ex hoc loco vsque ad finem libri ponitur, quædam commonitio, & benedictio, quæ se habet per modum testamenti, & benedictionis patris obeuntis, & ista ponuntur ad confirmationem populi in bonis operibus. Et tanguntur tria. Primò corroboratur dux Moysi succedens. Secundò admonetur populus, vt sit obediens in c. 32. Tertiò describitur Legislator
H tor moriens in c. 32. circa finem, vbi dicitur. *Locutus est Dominus ad Moysen dicens.* Cũ c. seq. prima in duas. Primò ponitur principis institutio. Secũdò eiusdẽ cõfirmatio, ibi. *Et ait Dominus ad Moysen.* Iterũ prima in duas. Primò ponitur ducis necessitas.
Secundò eiusdem habilitas, ibi. *Vocauitq. Moyses Iosue. Abijt itaque Moyses.*

An Moyses fuerit per singulas tribus benedicendo eis? Quæst. I.

ALiqui dicunt, ꝙ dictis istis, Moyses iuit per singulas tribus, & benedixit eis: & hoc vult Aben Ezra potest tamen argui: quia dicitur ꝙ locutus est Moyses verba ista ad omnem populum, vt patet immediatè, er-
I go congregatus erat populus. Sed potest respõderi, quòd licet prius ponantur hic ista, quam benedictiones, quæ habentur infra 33. cap. tamen illæ prius dictæ sunt, quia non omnia eodem ordine geruntur, quo scripta sunt, & hoc videtur tenere manifeste ipse, sed non multum valet, quia nunquam deuiandum est ab ordine litteræ, nisi ex necessitate, vel aliqua causa multum apparenti, ꝙ non est in iudicio eius, quia nulla ratio videtur ordinis, quare illa prius, quam ista dicta per Moysen, & facta fuerint. Item dato, ꝙ illæ benedictiones datæ sint per Moysen, antequam loqueretur ista verba: tamen non potest dici, ꝙ inter hoc, quod est. *Abijt Moyses.* Et hoc, quod est. *Et locutus est.* Aliquid interpositum fuerit, quia vnus cõtextus est, & illa connexio, & repugnat, quia coniungit illud verbum abijt sequenti verbo, scilicet, locutus est, ideo
K necessario dicetur, ꝙ est sensus, quòd Moyses abijt ad loquendum populo: & dicitur abire, quia finitis his, quæ supradicta sunt, populus iuit in Tabernacula sua, & Moyses quoque, deinde vocauit eos rursus, & abijt ipse ad locum in quo ea, quæ sequuntur dicturus erat eis, & simile diximus supra 29. in principio, & locutus est verba hæc, quæ sequuntur: aliter potest intelligi ista littera, scilicet, ꝙ dicatur tanquam caput orationis hoc: nã vt consuetum est in sacra Scriptura, licet interdum sit vna continua narratio: quia de diuersis fit narratio, ponuntur inter illa plura aliqua capita orationũ, ita hic cum velit incipere aliud, ponit caput orationis, & est recapitulatio præcedentiũ, s. *Abijt itaque Moyses, & locutus est.* Omnia supradicta in auribus populi, & hoc, quod dicitur abijt, & locutus est, non est aliquid diuersum tanquã duo sint, abijt, & locutus est, sed vnum est, mos tñ loquendi Hebraicus

A braicus est ponere ista verba signantia motum cum verbis non signantibus motum localem, ad signandum inceptionem rei, sic dicitur Exodi 32 cap. cum totus populus conuenisset contra Aaron, vt faceret eis Deos dixerunt: surgens fac nobis Deos, siue, vt habetur in Hebręo surge, & fac nobis Deos: non erat sensus, quòd tunc Aaron iaceret, quia astante sibi populo, & deprecante non iaceret Aaron, quia hoc erat magna turpitudo, sed surgere significat inceptionem quasi dicat, tu non facis nunc Deos: surge igitur, & fac nobis Deos, i. incipe facere nobis Deos, sic dicitur hic. *Abijt itaque Moyses, & locutus est.* Idest, Moyses antea non loquebatur ista verba, sed postea abijt, & locutus est, idest, incępit loqui ista verba, & satis est cōueniens iste modus loquendi, cum sæpe reperiatur in sacra Scriptura ex more literæ Hebraicę. *Centum, & viginti annorum sum hodie.* In hac die mortuus fuit completis B totaliter istis annis, & patet hoc, quia quando comparuit Moyses primo coram Pharaone erat octoginta annorum vt habetur Exodi 7. cap. & transierant 40. anni ab illo tempore, quibus manserant in deserto, & sic erant 120. anni, sed id, quod deficiebat de quadraginta annis, quando mortuus est Moyses, quia erat tunc mensis vndecimus suppletum fuit in diebus, qui fluxerunt ex die, qua comparuit primo Moyses coram Pharaone, quia esset vnus mensis, vel parum plus, secundum plagarum distantiam, quia aliqui dies erant medij inter plagam, & plagam, vt patet Exod. 8. & 9. & 10. cap. *Non possum vltra egredi, & ingredi* Ista fuit causa necessitatis instituendi ducem, quia Moyses erat dux, & iam regere non poterat, ne maneret populus, quasi oues sine pastore, necesse erat constitui ducem, vt patet Num. 27. cap. Item quia cum dux sit inflictiuus pęnarum cogit per pœnas ad custodiam legis, sine quibus C homines imperfecti ab bonum non mouentur. *Non possum vltra egredi.* Non erat hoc ex defectu virium naturalium, quia robustus erat adhuc, quoniam ipse ad bellum exibat, & ipse occidit regem Seon manibus suis: etiam quia magnam viuacitatem sensuum habebat, vt patet infra non caligauit oculus eius. Sed vt dicit Nicol. solum dicebat hoc, quia Deus mandauerat, quòd ipse immediate moreretur. Sed non videtur hoc esse verum, quia dicitur. *Præsertim cum dominus dixerit mihi.* Præsertim semper vult aliquid coniunctum: oportet ergo dare aliam causam, propter quam non posset, exire ante eos. In Hebræo non habetur præsertim, ideo secundum illam literam satis posset stare sententia Nicolai, tamen ponitur ibi quædam dictio, quæ aliquo modo signat diuersitatem. Respōdetur, quòd ly potest teneri dupliciter, vno modo pro D decere, vel conuenire, & tunc est sensus. *Quod non possum vltra ingredi, & egredi.* idest, non decet, quòd vltra ego egrediar, & egrediar, idest, quod intrem ante vos in loco non securo, sicut in ciuitates hostium, vel egrediar ante vos de locis castrametationum, quia pericula maiora sunt pręcedentibus, ideo ad tollendum timorem periculorum dux præcedere debet, & hoc non decebat propter ętatis magnitudinem. Et tūc est alia causa pręsertim, quia Deus mandauit, quod non transirem Iordanem, idest, licet causa superior sit rationalis: tamen firmius est mandatum Dei. Alio modo potest accipi proprie, vt inducit possibilitatem, & tūc solum ponitur vna causa, scilicet, quia Deus prohibuit, & sic nihil faciet ly pręsertim, sicut frequenter est de aliquibus alijs dictionibus, siue in Latino, siue in Hebræo. *Cum dominus dixerit mihi.* s. Num. 27. & 32. & supra 3. cap. *Non transibis Iordanem istum.* Hoc dixerat sibi E cum essent prope Iordanem, s. in campestribus Moab, vbi erat Iordanis, s. in confinio terrę Chanaan, quam nō dum habuerant, & ibi videns Moyses esse locum conuenientē ad precandum Deum, quia solum manebat, vt iam transirent Iordanem ad possidendum terram populorum Chanaan, rogauit eum dicens: domine Deus tu cœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam manumque fortissimam, nec est enim alius Deus, vel in cęlo, vel in terra, qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tuæ: transibo ergo, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium libanum: tunc quia Deus pręordinauerat: secundum voluntatem beneplaciti sui, quod Moyses non transiret vltra Iordanem, dixit suf-

Causa necessitatis instituendi ducem.

A ficit tibi, nequaquam loquaris vltra de hac re ad me: nō enim transibis Iordanem istum, i. licet videas illum Iordanem ante oculos tuos, tamen non dabo tibi tantam vitam, vt illuc transire possis cum populo meo. *Dominus Deus tuus transibit ante te.* idest, licet constituantur super te duces, tamen non intelligas, quod isti te totaliter dirigant sed Deus principaliter. *Transibit autem.* Quia arca Domini præcedebat eos, cum intrarent terram promissionis, vt patet Iosue 3. cap. vel dicitur Deus transire ante eos non proprie, quia Deus omnia replet, ideo ad nullam partem moueri potest, sicut si esset aliquod corpus infinitum omnia occupans impossibile esset moueri, quia vltra illud nihil esset, ad quod moueretur, tanquam territorium, qui semper est vltra rem motam: sic enim nihil est extra Deum, ad quod transeat vel moueatur, licet nihil B occupet: Dicitur tamen Deus large moueri, quando in vno loco specialiter operatur, & deīde incipit in alio loco specialiter operari, sic erat apud Iudæos, quia Deus operabatur inter eos specialiter demonstrando potentiam suam, & non operabatur inter Chananæos, post ingressū autem Israelitarum vltra Iordanem incæpit Deus immittere timorem in Chananæos, vt fugerent Israelitas, sicut promiserat Exod. 23. & supra 7. cap. quod ante ingressū eorum mitteret Crabrones, qui fugarent gētes illas, ideo tunc dicebatur transire ante eos.

Ipse delebit omnes gentes, has in conspectu tuo. Ita quod pugna magis erat Dei, quam Israelitarum, ideo magis proprie dicebatur respicientes pugnam, quam pugnantes: & aliquando nihil omnino facientibus Iudæis Deus pugnabat contra hostes eorum, vt patet Iosue 10. cap. quando immisit Deus lapides grandines fortes, & plures perie- C runt, quàm ante gladio perierant, & sic dixerat eis Moyses Deus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis Exod. 14. c. *Et possidebis eas.* Idest, terram earum, quia non licebat eas subijcere in seruitutem, vt patet sup. 20. cap. & Num. 33. sed eas delere gladio, in Hebræo habetur. *Et facies eas exulare.* Vel. *Exterminabis eas.* Et ista litera magis continet, & potest esse error, quia dictio Hebraica, quæ significat exterminare, est eadem in literis, ab ea quæ significat possidere, nec differunt, nisi in punctis in quibus facilis est error, vnde pro exterminare dicitur. *Iuristam.* Pro possidere dicitur. *Iuristem. Et Iosue iste transibit ante.* Hic certificat eos de directione ducis: ita quòd nullus casus euenturus erat, propter quē impediretur a ducatu populi, quia I forte Iosue timeret, quod sicut Moyses, qui vir perfectus erat, propter malitiam populi ad peccandum inductus est, ita quòd non intrare poterat terram trans Iordanem, D ita impediretur ipse, qui se imperfectum sentiebat, & de hoc Moyses certificat eum ex mandato Domini dicens, sicut dominus locutus est, idest, ita voluit dominus esse, & sine aliqua conditione prædixit, ideo sic erat, de quo magis diximus supra tertio ca. in fine *Sicut fecit dominus Seon, & Og regibus Amorrhæorum.* De quibus Num. 21. cap. *Sic facietis eis.* Scilicet, delendo omnes in ore gladij, sicut fecimus istis regibus Amorrhæis. *Ne paueatis ante conspectum eorum.* Pauere magis est, quam timere, quia timere solum dicit fugere, vel non audere committere: pauere est visis hostibus totaliter viribus deficere, & mente consternari, ideo dicitur in Hebræo. *Nolite timere, nec vos paueatis non dimittet te, nec derelinquet.* Dimittere est ad tempus dimittere: derelinquere est totaliter deserere, ideo promittebatur eis, quòd nec ad tempus, nec ad semper E dimitterentur, ideo quando Iosue vidit, ꝙ hostes de ciuitate Hay occiderant paucos de Iudęis valde miratus est, & procidit coram arca tota die conspersus puluere, vt patet Iosue 7. c. & fuit ista prophetia prædestinationis, quia sic Deus volebat contingere, nec per aliquā particularem causam poterat perturbari, & sic notificauit Deus Moysi, quod sic erat voluntas sua, & sic ipse denunciauit populo *Vocauitque Moyses.* Hic ponitur secundum, scilicet ducis instituti habilitas. *Vocauit Moyses Iosue.* Et sic non petiuit Iosue ducatum populi, nec per ambitionē se ingessit, quia qui dignitatē petit vel appetit, illa indignus est, quia vt ait Apost. ad Heb. 5. nemo indifferēter dignitatē, vel honorē sibi assumere debet, sed qui vocatus est a Deo, vt Aaron, *Et dixit ei coram omni Israel.* Volebat Moyses constituere

Ducis instituti habilitas.

hic Iosue in ducem exercitus totius populi successurum sibi, vt igitur hoc esset recte factum, decuit vt fieret coram toto Israel. nam ea, quæ omnes tangunt ab omnibus approbari debent, sed suscipere aliquem in ducem pertinet ad ipsos subditos, quia tota vtilitas, vel damnum huius venit subditis, ergo coram ipsis fieri debebat.

Item quia si constitueretur Iosue dux Israelitarum non coram Israelitis, videretur factus dux per ambitum, scilicet, quòd ipse dignitatem concupiuerit, & ille, qui eam dedit iniuste dederit: ad tollendum ergo omnem suspitionē oportebat fieri coram toto Israel.

Item quia volebat Moyses, vt Iosue duci daretur magnus honor, & auctoritas ab Israelitis, sed non daretur, nisi fuisset publice constitutus, vt non videretur intrusus, ergo debuit coram omnibus ab ipso Moyse in principem constitui, sic patet Numeri vigesimoseptimo ca. vbi mandauit Deus, quod Moyses aduocaret Iosue coram toto Israel, & daret ei partem gloriæ suæ, & audiat eum omnis synagoga filiorum Israel: ad captandam ergo istam auctoritatem oportebat publice fieri, quia quæ in occulto fiunt speciem mali habent, quoniam qui male agit, odit lucem, & oculus adulteri diligit caliginem. *Confortare, & esto robustus.* Hoc dicebat Moyses Iosue, quia Deus mādauerat, vt patet Num. 28. c. vbi aduocans eum, coram toto Israel, fecit eum loqui ad turbas, & postea imposuit manus super caput eius, sicut mandauerat dominus, idem patet supra quarto c. vbi iterum mandat, quòd Moyses confortet Iosue consolando eum.

Confortare, & esto robustus. Id est, non formides suscipere onus regiminis tanti populi, quia Deus te in omnibus prosperabit, & hæc dicuntur, quia Iosue vocatus tantum onus subire recusabat, propter causam, quam supra assignauimus. *Tu enim introduces populum istum.* In hoc confortat certificando de futura prosperitate, quia timere poterat rationabiliter tantarum rerum discrimina, quæ vertebantur in pugnando contra omnes gentes terræ promissionis.

Tu eam diuides forte. Hoc maius erat: introire enim in terram promissionis non multum erat, sed deuincere hostes, & terram ab eis captam post diuidere, magnum quid erat: promittendo autem, quòd terram diuideret promittebat implicite, quòd gentes terræ illius deleret, quia hoc antecedens erat ad illud, & in bona consequentia, qui consequens fatetur, etiam antecedens fateri necesse est.

Diuides forte. Quomodo autem diuideretur forte, & maior pars se uper pluribus daretur dictum fuit, Numeri 26. & 34. capit. *Scripsit itaque.* Posito supra de institutione ducis, hic agitur de lege per quam dux populum subditum gubernare debet. *Scripsit itaque Moyses legem hanc.*

De lege per quam dux populum subditum gubernare debet.

An Moyses ante scripserit legem, quam dixerit.
Quæst. II.

VTrum legem istam ante scripserit, quam dixerit, vel postquam dixit populo, ex littera non constat, forte diceretur, quòd primo dixit, quam scriberet, quia sic est ordo litteræ, cum primo ponatur Moyses legem prædicans: deinde ponatur eam scribens, sed hoc nihil probat. quia non poterat alias dici, etiam si ante fuisset scripta, quam dicta, quia non poterat bene dici, istam legem scripsit Moyses, antequam dicta fuisset, quia ly ista demonstrat rem præsentē, & existentem. Sed aliquis diceret, quòd Moyses scripsit istā legem antequam diceret: deinde per scriptum eam recitauit, eo quòd non posset tanta, & tam multa memoriter retinere. Sed hoc nihil valet, quia sicut sine aliquo libro originali ita scribebat Spiritu sancto dictante, ita eodem mouente ea memoriter retineret. Itēquia Moyses, memoriter tenuit, & dixit toti Israeli, ea, quæ habentur Exo. a 25. ca. vsq; 35. de factura tabernaculi, & vasorum, & multa alia minuta præcepta, quæ extant ibidem, quæ non scripsit in monte, sed memoriter tenens populo nunciauit. Sed videtur probabiliter, quòd ante scripsit quàm diceret, licet nō per scriptum recitaret, quia in die, qua Moyses ista dixit, & benedixit populo, ascendit montem Abarim, & mortuus est, vt patet c. seq. sed non poterat aliquis homo in tam breui

F tempore tantam scripturam scribere, quia forte non habēret tres horas ad scribendum, cum tot acta illa die egerit. Et si dicas, quòd non potuit fieri hoc. Respondetur, quòd potuit, sed nunquā sunt ponenda miracula sine necessitate, vbi scriptura manifeste non ponit, quia omnia attribuere miraculo tollit omnem modum sciendi.

Item quia si tantum miraculum factum fuisset, non videtur, quòd scriptura illud reticeret: tenetur ergo, quòd ante scripserit, & facta institutione Iosue in principem tradiderit librum Leuitis. *Legem hanc.* Solus iste liber Deuteronomij fuit datus Leuitis, vt poneretur in latere arcę, quæ dicitur. *Legem hanc.* Quod non potest intelligi de alijs quatuor libris. Et ratio quia iste liber, qui ponebatur in arca

An hoc solum intelligatur de isto libro vel de alijs quatuor.

G legi debebat in anno remissionis toti populo, vt sciret mādata Dei, sed in hoc continebantur omnia mandata Dei pertinentia ad populum, vt probauimus sup. 29. cap. superfluum esset, quòd præcepta de factione Sanctuarij, quæ semel ad complementum deducta fuerant, eis legerentur: maxime quia populus turbaretur tanta audiendo. Item quia ista lex, quæ in arca posita fuit nouiter scripta fuit, quia dicitur quod scripsit Moyses legem hanc, & dedit eam Leuitis, sed alij præcedentes libri non fuerunt tunc scripti, sed ante, vt patet Exodi 24. c. vbi dicitur: scripsit autem Moyses vniuersos sermones domini, quod ad minus refertur ad Genesim, & Exodum, maiorem partem de Leuitico, etiam idem videtur, quia in monte Synai audiuit Moyses vniuersa hæc a domino, vt patet Leuit. vlt. c. De libro Numerorum, cuius historia nondum trāsierat, videtur dicendum, quod post paulatine scripserit, & isti li

H bri manserunt extra arcam, & multi illos transferebāt ad scienda quæ Deus mandauerat. De scriptura autem horū quatuor præcedentiū librorum aliqui sic sentiunt: sed falsum est, s. quòd ista fuerint sic scripta, quod. n. oēs quatuor libri, vel maior pars eorū fuerit scripta in monte Synai, nec constat, nec repugnat: satis. n. potuerunt ibi scribi præter Deuteronomiū, & partem vltimā libri Numerorum, quia omnia verba istorum quatuor librorum erant iam dicta, quando recesserunt de monte Synai, vt supra 28. cap. declaratum: & patet ex processu ipsorum librorū, sed quòd ibi scripta fuerint non constat, nam testimonium illud, quod adducitur supra 24. c. non est conueniēs: quia ibi non agit de aliquo istorum librorum: nam cum dicitur, quòd Moyses scripsit vniuersos sermones Domini, non dr̄ de omni

I bus sermonib. Domini. s. de omn. b. quæ locutus est Deus, sed de omnibus sermonibus Domini, s. de omnibus, quæ tunc narrauerat Deus Moysi, nam Exod. 20. cap. vocauit Deus Moysen ad caliginem nubis, & incępit ei loqui, locutusq; est omnia verba, quæ continentur Exo. 20. cap. in fine, vsque ad 24. cap. deinde Moyses descendens de monte narrauit hęc omnia populo: & postea dicitur, quòd scripsit ea, sed manifestum est, quod solum illa verba dixit populus: ergo solum illa scripsit, quia superfluum erat dici, quòd tunc cętera, quæ in libris sacris postea fuerūt, qui nunc dicuntur à Moyse compositi, conscriberet de eis, quorum verba vsq; ad id temporis dicta fuerant. Item patet, quòd non scripserit tunc Genesim, & magnam partē Exodi, quia dr̄. scripsit aūt Moyses vniuersos sermones Dñi, & mane consurgens ędificauit altare: ergo in die quā lex

K data fuit in sono tubæ scripta fuerunt omnia illa, de quibus ibi dicitur, sed nō possent in eadem die tanta fieri: nā in eadem die populus in mane consurgens fuit ad radices montis concrepante clangore buccinæ, & audiuit mādata, & postea Moyses ascendit ad Dominum, & locutus fuit cum eo, atque audiuit omnia præcepta, quæ continentur in Exodo à cap. 20. vsq; ad 24. & postea Moyses descendit de monte, & recitauit hæc coram populo, & populus audiens consensit ad hęc: ergo ad omnia satis magna pars diei transijsset facienda, sed postea dicitur, quòd scripsit omnes sermones Domini, & mane surgens ædificauit altare: igitur omnes sermones Domini de quibus ibi dicitur, fuerunt scripti in illa parua parte diei superstante, sed modicum scribi poterat in eo modico, quod supererat de tempore illius diei: ergo nō poterat scribi aliquid perfectum in toto Genesi, aut Exodo, sed solum scripti fuerūt sermones Domini, quos dixit ad Moysen eadem die in monte Synai.

Item

Item, quia dicitur scripsit Moyses vniuersos sermones Domini, sed tota Genesis. & Exodus non sunt de sermonibus Domini: ergo non fuerunt scriptæ Gen. & Exo. patet antecedens, quia de Gen. plura de historicis, quam de verbis præceptiuis, aut prohibitiuis Dei continentur: concludendum ergo, quòd ibi solum scripta fuerunt mandata quæ fuerant dicta Exo. 20. & 21. atque 22. & 23. capit. Genesis autem, & Exodus Leuiticus, atque Numerus fuerunt scripta cum morati sunt in deserto, post istam dationem legis, & non immediate, siue in monte Synai, siue extra. *Sacerdotibus qui portabant arcam fœderis.* Idest, in qua erant tabulæ legis lapideæ, & non portabant sacerdotes arcam istam, sed Leuitæ, qui vocabantur Caathitæ, vt patet Numeri 3. & 4. cap. sed dicuntur portare sacerdotes, quia in potestate eorum erat, & ipsi eam velabant, & apparabant cum castra mouenda essent, & tradebant eam Caathitis, qui eam deportabant, vt patet Numer 4. capit. *Post septem annos.* Isti anni debebant incipi cōputari post diuisionem, & pacificam possessionem terræ promissionis, & ratio quia liber iste legi debebat in loco vbi esset Sanctuarium Domini, sed non fuit collocatum Sanctuarium in aliquo loco, donec finita fuissent bella, quia tunc congregatus fuit Israel, & portauerunt Sanctuarium Domini in Sylo, vt patet Iosue 18. cap. *In solennitate tabernaculorum.* Magis in hoc festo legebatur lex populo, quam in alijs, quia pluribus diebus manebant in loco sancto, quàm in alijs festiuitatibus, & fiebat in anno remissionis, quia tunc omnes debitores liberabantur a debitorum solutione, & serui a Dominis, ideo libentius audire poterant legem.

Lex magis in tabernaculorum festo legebatur quàm in alijs.

Aliqui volunt, quòd ideo fiebat in anno remissionis, quia tunc serui liberati a Dominis ascendere poterant in locum Sanctuarij, & non in alijs temporibus, sed falsum est hoc, quia etiam in alijs annis per singula festa ascendebant omnes liberi, siue serui in locum Sanctuarij, vt patet Exodi 23. & 34. cap. tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum ante me, & sic serui, & liberi intelliguntur.

Item, quia dicitur supra duodecimo, & decimosexto capitulo, vbi agitur de istis festis, & oblationibus factis in illis, epulaberis coram Domino tu, & filius, & filia, seruus, & ancilla: ergo serui ascendebant, & comedebant de sacrificijs.

Leges verba coram omni Israel. Quia tunc ascendebat aliquis de sacerdotibus, qui vocem altam, & sonoram haberet, in pulpitum, vbi ab omnibus videri posset, & hoc est pinnaculum templi, in quod diabolus deduxit Iesum dicens ei, quòd se deorsum mitteret, vt patet Matt. 4. cap.

Paruulis, & aduenis. Valde bonum est paruulos audire legem Dei, vt imprimatur eorum mentibus, quia impressiones primę fortissimæ sunt, ideo Philosophus dicit 2. Ethyc. quòd non modicū differt a iuuentute sic, vel sic assuescere. Et Plato hoc idem voluit, s. quòd homines a tenera ætate instruerentur ad rectè lętandum, & tristandū, quia in his perfecta disciplina est, ideo secundum, quòd ait August. de ciuit. Dei, lib. 1. c. 3. Romani pueros suos teneros Virgilium addiscere faciebāt, vt tanquam eximius poetarum teneris imbibitus annis non posset faciliter aboleri, & Horatius dicit, quē semel recepit testa semper seruabit odorem, & ratio est, quia in pueris teneris sunt organa receptiua tenera, & ideo fortior impressio fit, quia res teneræ multum passibiles sunt, res autem duræ non bene suscipiunt, quia habent virtutem ad non faciliter cedendum: etiam est alia causa potissima huius, quia pueri in tenera ætate nullas adhuc impressiones receperunt, & cū aliqua in eis fit, anima toto conatu se super eam vertit, cū autem factę sunt multæ impressiones, si aliæ superueniāt, anima non potest totaliter intendere illis, quia conuertitur ad alias, & sic secundæ impressiones debiliores sunt, & tertiæ magis debiles, & sic procedendo. Ex hoc autem sequitur id, quod videmus, s. quòd homines circa multa occupati, licet aliqua audita recipiant, faciliter tamen elabuntur ab eis, quia remisse talia radicantur anima attendente ad alia, & in plurima diuisa.

Bonum est paruulos Dei legem audire a tenera ætate.

Vt audientes discant, & timeant. Discere doctrinam sacram non ordinatur ad scire solum, sed maxime ad agere, quia in moralibus solum scire nihil prodest, sicut in scientijs speculatiuis: negocium autem morale non speculationis gratia, sed operationis est, vt patet secundo Ethycorum, ideo redarguit ibi Philosophus eos, qui scire volunt, & non agere, sic inquiens, sed multi hęc non operantur, sed ad rationem confugientes existimant se Philosophari, & sic studiosos fore simile aliquid habentes patiētibus, qui medicos quidem studiosè audiunt, faciunt autem nihil eorum, quæ pręcepta sunt, quemadmodum nō rectè habebunt corpora sic curati, nec illi animam, ita Philosophantes.

Filij quoque eorum qui nunc ignorant. Quia quando Moyses dixit omnia verba legis huius, erant multi, ita paruuli, quòd nihil intelligere poterant de lege, oportebat ergo eam replicare, vt isti tunc intelligerent, & sic de quolibet septennio in septennium, quia semper noui filij generabantur.

Vt timeant Dominum Deum suum. Scilicet, timore filiali, qui est timor sanctus, & permanens in seculum seculi, qui manet in patria: nam pro hoc rogandū magis est, cum stet cū qualibet virtute, etiā cum perfectissima. Vel potest stare pro timore seruili, quia etiam per timorē seruilem efficiuntur homines boni, tanquā per viam ad terminum, licet ipse nō maneat cum bonitate perfecta, quia vt ait Ioan. in Canonica prima, capit. 4. perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor pęnam habet, pro hoc tamen timore adhuc rogandum est, quātum ad illos, qui imperfecti sunt, quia si nullo modo timeant Deum, non coercebuntur a malis, si autem sit aliquis timor saltē seruilis, ille faciet, quòd declinetur a malo, & sic licet amore iustitiæ bonum non fiat, fiet tamen timore pęnæ, & ex hoc assuefient illi bonæ operationi naturaliter, donec deueniatur in tantum, quòd illa operatio secundum se placeat, & fiet amore iustitię. *Cunctis diebus, quibus versantur in terra.* Idest, iste timor Dei debet manere omnibus diebus, quibus manent in terra, quia tunc est necessarius ei ad hoc, quod in terra maneant, ne euomat eos terra cum peccauerint contra Deum non obedientes ei, & non oportet manere, postquam recesserimus de terra: nā post mortem non manet timor seruilis vbicunque homo sit: si n. sit homo in vita æternę fælicitatis, nō est ibi aliquis timor seruilis, quia ibi est secura totius boni fruitio, nec vllo modo bonum, quod possidetur creditur posse perdi. In purgatorio autem non est timor seruilis, quia licet ibi actualiter patiantur secundum sensum, tamen in futurum bonū exspectant, ideo cum dolore, qui est de præsenti malo habent spē, quæ est de futuro bono, scilicet de vita æterna. Si autem sint in inferno non est in eis vllus timor seruilis, quia timor est expectatio mali futuri: isti autē, qui in inferno sunt mala tolerant, sed mala nō expectant, quia ea, quæ tolerant sciunt se in ęternum sustinere debere, nec vnquam esse pęnam augendam, vel minuēdam, est ergo ibi dolor, qui est de pręsenti malo, sed non timor qui est sola expectatio absentis boni, solum ergo in vita potest haberi timor seruilis. Sed de isto timore non erat ista litera exponenda, sed magis de filiali: nam licet orandum sit, quòd in aliquo sit timor seruilis ne mala faciat, non tamen est orandum, vt sit in eo timor seruilis, quia si ipse semper staret, nunquam staret in eo charitas, & sic non esset introitus ad vitam æternam: sed in litera dicitur, quòd illum timorem debent habere tota vita, dum morantur in terra: ergo intelligitur de timore filiali.

Nullus timor seruilis est post mortem.

An timor filialis maneat post mortem: & quod primo statu post mortem nulla præcepta dantur. Quæst. 111.

INtelligendo autem de timore filiali verum est quòd timor filialis manet post mortem in bonis, qui sunt in fęlicitate Paradisi, quia timor Domini sanctus permanet in seculum seculi, tamē solum mandatur hic, quòd maneat in vita, cuius ratio est, quia pręceptum datur de his, quæ sunt in potestate nostra, & possunt se aliter, vel sic habere, sic est de timore, quē in vita habemus, quia in vita possumus timere, & possumus non timere filialiter, cum simus valde mutabiles, ideo dari oportet pręceptū, & admonitionem ad timendum Deum. Post mortem autem

non oportet dari præceptum, quia qualitercunque sit status animarum, siue in inferno, siue in purgatorio, vel Paradiso immutabiles sunt, quædam sunt obstinatæ, quædam confirmatæ: animæ enim, quæ in inferno sunt, obstinatæ sunt, nec bonum velle possunt, cuius radicalem rationem, & modum præsentis speculationis dicere nõ est, forte alibi dicetur, ideo cum non fuerunt morientes illi in timore filiali, ibi nunquam poterunt habere timorem filialem, qui autem in purgatorio sunt, licet beati non sint actualiter, tamen confirmati sunt in bono, ita quòd peccare non possunt: ideo reuerentiam magnam ad Deum habent, qui autem sunt in Paradiso sunt beati, & confirmati, ideo reuerentur Deum. & nunquam possunt non reuereri. de istis igitur, quia immutabiles sunt, lex danda non est. Alia causa est quare non detur præceptum de illis, quia præceptum est, quædam regula directiua secundum ordinem in finem ad merendum, sed post mortem non contingit mereri, aut demereri, cum sint iam in termino retributionis, aut pœnæ, ideo non datur lex de his, qui post mortem sunt: nam actus boni, qui postea sunt, non computantur in meritum ad augmentum gloriæ, sed ipsi sunt pars præmij, & pars gloriæ nostræ futuræ, & mali actus quos habebunt mali in inferno, non computantur in parte demeriti, ita vt ordinentur in quantitatem punitionis, sed ipsi sunt pars punitionis, quam mali sustinent, quia sunt eis dolorosi, & cum magno remorsu conscientiæ, qui est vermis eorum, qui non extinguetur, & pęna ingis damnatorum. *Ad quam Iordane transmisso pergitis ob tinendam.* Quoniam terra, quæ promissa erat ante Iordanis transitum, iam obtenta fuerat de manu duorum regum Amorrhæorum, vt patet supra 2. & 3. cap. restabat ergo obtinenda terra vltra Iordanem. *Et ait dominus ad Moysen.* Hic ponitur secundum principale, scilicet, ducis institutum confirmatio, & tanguntur duo. Primo prædicta ducis confirmatio. Secundo legis cõseruatio ibi. *Postquam ergo. Ecce prope sunt dies mortis tuæ.* Quia in eodem die mortuus est, ideo indiget successore, & licet verum sit, quod in eadem die mortuus est, scilicet in die, qua loquebatur ista Moyses, tamen non fuit mortuus in eadem die, in qua ista dicta sunt ei a Deo. Nam Deus dixit ei ista aliquibus diebus ante, vt adduceret Iosue coram toto populo, & cõfirmaret eum in ducem, & post hæc Moyses coram toto populo recitauit omnia verba legis huius, & si Moyses nõ recitauit ista in vna die coram populo, necesse est, vt aliquibus diebus ante mortem suam dictum fuerit ei, prope sunt dies mortis tuæ. *Voca Iosue.* Licet sciret Moyses, quòd alius sibi successurus erat, nesciebat tamen, quis esset, nec ipse audebat aliquem legere, quia hoc altissimum negocium erat, ideo dixit Deo, prouideat dominus Deus spirituum omnis carnis hominem, qui sit super multitudinẽ hanc, vt patet Nume. 27. cap. vt ergo certe pateret, quod Iosue erat verus princeps multitudinis, nec haberent locum repugnandi præcepto eius, Deus per se confirmauit eum. *Et state in tabernaculo testimonij.* Idest, ante ostium tabernaculi, quia non licebat alicui, nisi sacerdotibus introire tabernaculum fęderis. Iosue autem non erat sacerdos, sed de tribu Ephraim, vt patet Nume. 13. cap. Item quia columna nubis, in qua dominus apparebat, descendebat super ostium tabernaculi, vt patet infra, quam non viderent, si intrarent in tabernaculum. *Vt præcipiam ei.* Idest, vt mandem ei aliqua, quæ facturus est, & vt corroborem. *Et apparuit ibi dominus in columna nubis* Ad manifestandum coram toto populo, qui procul stans respiciebat, quòd acceptaret Iosue in ducem: & dicebatur ista columna nubis apparere, quia ipsa semper stabat eleuata super tabernaculum testimonij, & aliquando deprimebatur vsque ad ostium tabernaculi, & ibi audiebatur dominus loquens, & nubes magno fulgore coruscans demõstrabat Deum ibi specialiter adesse, vt diximus Nume. 14 cap. *Ecce tu dormies cum patribus tuis.* i. morieris, sicut mortuus est pater tuus, & omnes prædecessores eius, vel dicitur dormies cum patribus tuis, idest applicaberis ad populum tuum, erat populus Moysi totus populus bonorũ existentium in sinu Abraham, vbi tunc ad tempus manebant vsquequo transferientur ad illam perfectam requiẽ paradisi: nam in Paradiso tunc nullus bonus, aut malus

F stabat, quia non fuerat solutum precium redemptionis. Moyses autem fuit applicatus ad hunc populum suum, scilicet, bonorum existentium in limbo, quia de bonis dicitur applicatus est ad populum suum, de malis autem nunquam dicitur, Moyses autem valde bonus erat, ideo conuenienter de eo dicendum erat, quòd dormiet cum patribus suis, siue quod applicaretur ad populum suum. *Et populus iste* Idest, filij eorum, quia illi, qui tunc viuebãt non leguntur coluisse idola, sed post successores eorum: *Fornicabitur post Deos alienos.* Sicut mulier, quæ deserto viri thoro alteri viro copulatur, fornicari dicitur, iste populus, qui per fidem datam deseruando legem Dei vero cultu astrictus erat, quando transibat ad cultum idolorũ fornicari dicebatur. *Ibi derelinquet me.* Nolens sequi vias mandatorum meorum. *Et irritum faciet fœdus.* Idest, adnihilabit pactum meum, scilicet, quia mecum pepigit,

G quod seruaret legem meam, & quod ego benefacerem sibi, nunc dimissa lege factum est pactum irritum, quia nõ obseruatur. *Et abscondam faciem meam ab eo.* Subtrahendo meam protectionem, & relinquendo eum in manibus hostium, & tunc etiam si clamauerit dolorem sustinens abscondam faciem meam, idest, dissimulabo me videre. *Et erit in deuorationem.* Idest, in magnam destructionem hostium, quia quod deuoratur totum consumitur. *Ita ut dicat in illo die vere, quia non est dominus mecum.* Solet enĩ vexatio dare intellectum, cum ergo isti videbant se in afflictionibus, cognoscebant se peccasse, & conuertebantur ad dominum, vt patet Psalm. 77. cum occideret eos, quęrebant eum, & hoc solum intelligitur de his, quos Deus ad bonum pręordinauit, quia illis omnia cooperantur in bonum, quia secundum propositum vocati sunt sancti, vt patet ad Rom. 9. cap. illi tamen, qui maligni sunt, etiam quando a domino castigantur, non corriguntur, sed deteriorantur, vel desperant: sic dicebat Deus Iudęis ante captiuitatem Babylonicam, qui per multas tribulationes correcti non fuerãt. Super quo percutiã te. i. ad quid te percutiam? quia percussa non corrigeris, vt patet Esaiæ 1. ca. *Vere, quia dominus non est mecum.* Scilicet, per specialem conseruationem, nec ego cum eo per specialem cultum. *Inuenerunt me hic mala.* Quæ scripta sunt supra 28. cap. nunc scribite vobis canticum istud, quod habetur cap. sequenti, scilicet, audite cęli. *Vt memoriter teneant, & ore decantent.* Hoc ad duo pficiebat. Primũ qa per decãtationẽ

I pęnarũ infligẽdarũ p idolatria aliq cauerẽt idolatriam. Secundum, quia si committerent tale peccatum, et post punirentur, scirent, quod Deus dabat istas punitiones, vt testantur canticum. Et hoc valde bonum erat, quia nisi prædicerentur eis pœnæ pro illo facinore (tamen postea punirentur) possent cogitare, quod istę pęnę naturaliter, vel a casu eis veniebant, et non a Deo specialiter infligente, sicut Philisthin, qui puniti fuerunt Deo in posterioribus propter arcam domini, quam retinebant, dicebant q forte veniebat hoc naturaliter, ad hoc fecerunt experimẽtum de bobus fętis, vt patet 1. Reg. 6. cap. *Vt sit mihi carmem istud in testimonium contra filios Israel.* Quia quando pro iniquitatibus suis puniuero eos, non poterunt allegare, quod non præmonui eos. *Cumque comederint & saturati fuerint.* Abundantia rerum cor extollit, et beneficiorum

K immemores facit, vt patet de pincerna Pharaonis, qui succedentibus prosperis oblitus fuit Ioseph coniectoris sui, vt habetur Gene. capitu. 40. obliuio autem beneficiorum Dei facit non obseruare mandata eius. *Detrahentes mihi.* Id est tollentes laudem meam, quia plus Deos suos, quam me laudabunt. *Et irritum facient pactum meum.* Scilicet, pactum, quod mecum pepigerunt: nam licet esset vnum pactum hic quia quę partes ad idem conueniebant, tamen quia quęlibet pars promittebat alteri aliquid speciale, erant quasi duo pacta: habentur autem ista duo Exodi 19. capit. vbi Deus promittebat Israelitis, quòd acciperet eos in populum dicens, vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, et quomodo portauerim vos super alas aquilarum, et assumpserim mihi: si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est. n. omnis terra, et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gentem sanctã. Pactũ aũt ex parte filiorum Israel erat, vt ipsi audirent vocẽ do-

mini

Marginal notes: Præceptũ quid sit. — Ducis institutum confirmatio. — De bonis dicitur applicatus ad populũ suum & nõ de malis. — Rerum abundantia cor extollit.

mini obedientes omnibus mandatis eius, vt patet Exo. 19. cap. cum dicitur cuncta, quæ locutus est Dominus faciemus, & postea Exo. 20. cap. data fuerunt pręcepta, & recepta a toto populo, in quibus principaliter cauebatur, q̄ non colerent Deos alienos: cum ergo colerent Deos alienos infringebant pactum Dei, scilicet, quod fecerant cum Deo, nō quidem pactum Dei, idest pactum, quod fecerat cum eis Deus: nam immo ratū manebat, quia licet Deus non faceret eis sicut promiserat, scilicet, vt haberet eos in peculium de cunctis gentibus, & in regnum sacerdotale, & gentem sanctam, non tamen faciebat contra pactum suum infringendo illud, quia promissio sua dicitur conditionaliter, scilicet si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, &c. postquam inuenerint eum mala multa, & afflictiones, idest, postquam pactum meum irrit gerit populus iste, inuenient multa mala, scilicet, multæ pęnæ, quæ positæ sunt sup. 28. cap. & Leuit. 26. & affligent eum vehementer, & tunc fiet, quod sequitur in litera, scilicet. *Respondebit ei canticum istud pro testimonio.* Idest, quòd cum ipsi ista mala patientur pro suis iniquitatibus, quærent quare talia patiantur, & tunc respondebit eis istud canticum, in quo dicitur, quòd ipsi fecerint mala conuertendo se ad Deos alienos, & Deus verus puniret eos. *Pro testimonio.* Idest, erit eis in testimonium illud canticum, quod ego præmonuerim eos ne facerent ista, & quòd prædixerim eis, quòd mala agerent, & mala eis superuenirent. *Quod nulla delebit obliuio ex ore seminis tui.* Vel, quia Deus sic volebat, quòd nunquam carmen illud obliuiscerentur, vel quia multotiens punirentur a Deo propter iniquitates suas, & sic necesse erat recordari cantici huius, quod testificatur mala contra eos. *Scio enim cogitationes eius.* Idest, scio, quòd cogitationes eius in malum pronæ sunt, non dicebat de cogitationibus, quas tunc habebat populus, quia non erant ad malum, sed de eis, quas post habituri essent, vel loquitur de inclinatione eorum, quæ semper erat ad malum. *Quæ facturus sit hodie.* Istud relatiuum, quæ, non refertur ad cogitationes, ita quòd dicatur ego scio cogitationes, quas hodie, antequam introducam eum in terram, quam promisi, facturus sit, quia tunc cum ista litera dependeat a superiori, & superior tēdat in malum, oporteret intelligi, quòd Deus sciebat cogitationes malas, quas iste populus habebat, & positurus erat eas in executione antequam intraret in terram Chanaan. Sed hoc falsum erat, quia non erat facturus populus aliqua mala antequam intraret in terram Chanaan: nam si facturus fuisset, fecisset cum ea, quæ sciantur secundum certitudinem scientiæ Dei sic indubitato eueniāt. Sed debet hic intelligi coniunctio copulatiua, & est sensus, cogitationes tuas, scilicet, ad quid inclinatus sis, & scio quid facturus sis hodie antequam ingrediaris in terram trās Iordanem, & istud secundum dictum est confirmatiuū prioris, quia dicebatur supra, quòd Israelitæ peccarent cōtra Dominum, & multa mala venirent super eos, hoc confirmatur, quia Deus scit futura remota, cum dicitur scio cogitationes suas, scilicet, scio quales sunt cogitationes tuæ, scilicet, quantum ad ea, quæ postea facies, hoc iterum confirmat cum dicit. *Quæ facturus sit hodie.* Idest, etiam scio id, quod facturus sit hodie, antequam transeat in terram, quam pollicitus sum, & dicitur facturus hodie, nō pro ipsa die solum, sed pro toto tempore intermedio, antequam transirent Iordanem: nam non transierunt illuc ante vnū mensem, cum planxerunt Moysen diebus 30. vt patet infra vlt. c. & post mortē Moysi aliquibus diebus steterūt, quia Iosu. 1. c. dicitur, quòd post mortē Moysi, locutus fuit Deus ad Iosue, vt transiret Iordanē, & tunc missis exploratoribus, ante transierunt, vt patet Iosue 2. c. *Scripsit ergo Moyses canticum.* Et illud Deus composuit, & Moyses. *Et docuit filios Israel.* Recitando coram eis, & dando eis, quòd scriberent, & apud se reseruarent. *Confortare, & esto robustus.* Ista erant verba significatiua, & effectiua, quia per ista verba dabat ei fortitudinem contra omnia sibi ribilia, & in hoc differūt verba Dei a verbis nostris, quia verba nostra solum significant, verba autem Dei efficiunt, & quodammodo figurant, quoniam verbo Domini cęli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum, vt patet Psal. 32. *Tu enim introduces filios Israel.* Per ista verba

Literę expositio.

In quo uerba Dei a nostris differant.

A ba totaliter fuit certificatus Iosue, quia ab ipso Deo immediate ea audiuit. *Postquam ergo.* Hic describitur secundum, scilicet, legis datę a Leuitis conseruatio. *Præcepit Leuitis, qui portabant arcam.* Non sunt isti Leuitæ Caathitæ, licet ipsi portarent arcam, quia ipsi non poterant accedere ad arcam discoopertam, nec eam discooperire ad ponendum intus librum: oportet ergo, quòd intelligatur de sacerdotibus, de quibus supra dixit, quòd portabant arcam, i. qui eam velabant, & tradebant Caathitis ad portandum. *Et ponite eum in latere arcæ.* Scilicet, extra arcam fęderis, sed prominebant quædam tabulæ extra eam, quę erant coniunctæ ipsi facientes quendam sinum in quo reconditus fuit liber legis, & in hoc sinu stabat vrna aurea habens vnum gomor de manna, vt pręceperat Dominus Exo. 16. c. erat etiam virga Aaron, quę fronduerat, quam

Legis data a Leuitis consignatio.

B mandauerat Deus reponi ante se, vt patet Num. 17. c. hęc omnia dicit Apostolus fuisse in arca, vt patet ad Hebr. 9. capit. sed 2. Paralipom. 5. cap. dicitur, quòd in arca solum erant tabulæ, quas posuit Moyses in Oreb, soluitur quod Apostolus vocat arcam, ipsam arcam, & sinum exteriorē siue latus, in Paralipo. vocatur arca solum pars arcę sine sinu exteriori, & tunc patet vtrunque. *Vt sit tibi hæc scriptura in testimonium.* Vt si forte negaret aliquis aliquod pręceptum esse datum a Deo, posset probari per illud instrumentum publicum, & custoditum in thesauro Domini: vel si forte in libris, qui extraherentur, & scriberentur post, aliquis aliquid superadderet, vel diminueret, siue alio modo scriberet, quàm est, haberetur liber exemplaris, a quo veritas manifestè cognosci posset, etiā si de alijs

C libris dubitaretur, ideo mandatur sup. 17. cap. quòd reges facerent scribi Deuterono. vt legerent in eo, & peterent exemplar a Leuitis, scilicet, istud, quod scripsit Moyses, tanquam verissimum.

Præcepta hæc quare in tabulis reposita sunt in arca. Et an tabulæ, & cætera quæ erant in arca possint furtim capi de arca. Quæst. IV.

Ista enim fuit causa quare pręcepta in tabulis reposita sunt in arca, scilicet, quia postea aliquis volens proteruire posset negare de aliquo mādato datum fuisse a Deo, cum autem proferrentur tabulæ pateret mādatum illud fuisse datum a Deo, maximè quia scriptura taliter in tabulis sculpta erat, quòd pateret non potuisse illud humano

D opere fieri.

Sed dices, quòd non manerent istæ tabulę incertissimo testimonio, quia aliquis posset subripere eas de arca, & sic non maneret eis vlla fides. Respōdetur, quòd aut ille, qui volebat istas tabulas subripere, erat de popularibus, aut erat de Leuitis, aut sacerdotibus, si autem esset de popularibus nō poterat accedere ad eas, vel aperire arcam quin moreretur: nam ex hoc solo, quòd Bethsamitæ viderunt eam nudam mortui sunt 70. millia de eis, vt patet 1. Reg. 6. cap. Item non poterant hoc facere dato, quòd vellent, quia cum erat tabernaculum in deserto, erant omnes Leuitæ excubantes in circuitu eius, ne quis extraneus accederet, & si aliquis extraneus volebat accedere nescientibus, aut non potentibus Leuitis occurrere, moriebatur, vt patet Numeri primo capit. scilicet, si quis externorum accesserit occidetur, si autem Leuitę permitterent eum acce-

E dere moriebantur, vt patet Numeri 18. capit. scilicet, tu, & domus patris tui portabitis iniquitatem Sanctuarij, idest, si fuerit facta aliqua iniquitas in accedendo ad Sanctuarium, quia alienigenę, qui non sunt de genere Leuitico ex negligentia vestra accedunt, aut ex consensu, erit ista iniquitas super vos, & super totam domum patris tui, et maximè patet hoc ex sequenti litera in eodem capit. cum autem erat arca cū tabulis in terra Chanaan, in tēplo erant positi ianitores custodientes templum, ne cui fas esset ad res sacras accedere, & erant quatuor millia ianitorum de Leuitis, vt patet 1. Paral. c. 26. non igitur posset aliquis extraneus accedere ad arcā: si autem ille qui accedere vellet esset Leuita nō posset accedere, quia immediate, vt videret arcam, moreretur. Et nō solum arcam, sed etiā quodlibet de supellectilibus tabernaculi sic dicitur Nu. 4. cap. q̄ Leuitę Caathitæ, quòd portabant in humeris supelle-

Sanctuarij, non intrarent ad videndum quomodo [illegible] dotes velabant ista: nam si aliqua eorum nuda vide[illegible] morerentur, quanto magis arcam, quæ erat aliquid [illegible]ximum inter omnia vtensilia Sanctuarij: idem patet [N]umeri 18. cap. cum dicitur, & excubabunt Leuitæ ad [pr]æcepta tua ad cuncta opera tabernaculi, ita duntaxat, [vt] ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, & illi moriantur, & vos pereatis simul: si autem essent sacerdotes non poterant etiam hoc facere, quia, aut ille erat sacerdos magnus, aut minores sacerdotes, si essent minores sacerdotes, non poterant accedere ad arcam, nec intrare in sancta Sanctorum: solus enim sacerdos magnus intrare poterat in sancta Sanctorum, vt patet ad Hebræ. 9. nisi forte, cum in deserto erant, & deponendum esset tabernaculũ, quia tunc filij Aaron: scilicet, sacerdotes minores intrabant cum sacerdote maiore, & deponebant omnia, & regebant arcam, cæteraque vtẽsilia, vt patet Num. 4. cap. si autem esset sacerdos magnus, etiam non poterat intrare ad tollendum, quia solum semel in anno poterat sacerdos magnus introire in sancta Sanctorum, vt patet ad hebræ. 9. cap. & hoc erat in festo propitiationis, vt patet Leu. 16. cap. ergo in alijs diebus, si intraret, moreretur, in illa autẽ die non poterat accipere tabulas de arca, quia ipse intrabat cum magno timore, ne si in aliquo delinqueret Deus eum occideret: si igitur tam scelerata facere præsumeret, vt manibus nepharijs arcam aperire vellet ad extrahendas inde tabulas, atque furtim tollendas, Deus eum immediate occideret: manerent ergo tabulæ hoc modo in testimonium in arca, sicut Deus dixerat Exodi 25. cap. solũ igitur poterant extrahi tabulæ per aliquem bonum virũ, qui bono zelo commotus, quia videret negari aliquod p̃ceptum legis, vt probationis copia haberetur, educere vellet tabulas de arca, & iste, siue Leuita siue sacerdos esset, siue de populo, nullum malum sustineret, quod autem de tabulis diximus, de Deuteronomio existente in latere arcę dicẽdum est, quia ad hoc, quòd acciperetur ille Deuteronomius oportebat intrare in sancta Sanctorum, & accedere ad arcam, atque aperire, ad quod eadem inconuenientia sequuntur, quę ad tabularum eductionem: de his quoque diximus Exo. 20. cap. *Ego scio contentionem tuam, & ceruicem durissimam.* Quasi dicat, quia tu es contumax & inobediens mandatis meis posses negare de aliquo mãdato dicens, quod nunquam tibi fuisset datum, ideo sit iste liber in testimonium contra te. *Semper contentiose egisti contra dominum.* Non credens verbis eius, vt patet per totum Exodum, & librum Numerorum, & sic dixit isti populo supra 9. cap. populus durę ceruicis es a die, qua nosse te cępi. *Quanto magis cum mortuus fuero.* Valet consequentia, quia Moyses erat vir vitæ altissimæ in familiaritate magna Dei, ad cuius preces Deus omnia faciebat, & in magna reuerentia, & timore a populo habebatur, etiam quia totius populi princeps erat, vt patet Exod. 18. cap. si ergo propter timorem, & reuerentiam istius non cur[ab]ant mala, quanto magis, cum non haberent eum corrigentem? *Congregate ad Deum omnes maiores natu.* Ante Deum congregabantur, id est, ante Sáctuarium, in quo Deus erat speciali modo, hic mandat congregari, quia forte quando Moyses iuit cum Iosue ante Deum, reliquus populus rediJt in tentoria sua: mandauit ergo, quod iterum congregarentur ad audiendum verba cantici huius, vel si velis tenere, quod iste liber fuit scriptus, postquam fuit populo annunciatus, dices, quod factis omnibus supe[r]ioribus commonitionibus, ad quas populus totus interfuit, scripsit Moyses librum hunc, & interim redijt populus ad tentoria, deinde dato libro Leuitis mandauit totũ populum conuocari, vt verba cantici audiret. *Maiores natu.* Idest, seniores. *Per tribus vestras.* Ita, quod seniores de qualibet tribu venirent ad audiendum, & quilibet in ordine tribus suæ, ne venirent mixtim. *Atque doctores.* Idest, illi qui sapientiores erant inter eos, & non solum vocari mandauit istos, sed etiam totum populum, quia vt patet in fine cap. ista verba cantici, dixit Moyses audiente toto populo, sed vocantur hic specialiter seniores, & doctores, quia isti magis coniuncti erant Moysi, vt magis attenderent, & intelligerent verba cantici, ideo de istis dicitur congregate ad me maiores natu, vel forte nominantur

F tur isti soli, quia sub nomine digniorum personarum in ciuitate intelliguntur omnes minores

Et inuocabo contra eos cœlum, & terram. Scilicet, vt sint testes istorum, quę dico contra eos, ideo dicit in principio cantici. *Audite cœli. Noui enim, quod post mortem meam inique agetis.* Cognouit enim hoc Moyses domino reuelante ei. *Et occurrent vobis mala in extremo tempore.* Idest, non nunc immediate, quia non coletis nunc idola, sed pertransitis aliquot annis: nam in toto tempore Iosue, & post eũ in tempore aliquorum seniorum iudicantium non coluerunt idola, vt patet Iudi. 2. cap. sed post coluerunt tempore, quo suscitatus fuit in iudicem Baioth, vt patet Iudi. 3. cap. vocatur hic tempus extremum non illud, quod in omnibus temporibus finale est, sed quia distans, & sic vocantur dies nouissimi, non qui totaliter vltimi sunt, sed

G qui distantes sunt, sic habetur Gene. 49. cap. vbi dixit Iacob, quod volebat annunciare filijs suis, quæ ventura erãt in nouissimis diebus, & tamen multa de his, quæ ipse ibi dixit, non per multos annos post completa fuerunt, scilicet, quod Iudas regnaret, & quod de stirpe Ioseph etiam reges pullularent, quia ista tempore Dauid, & Ieroboam completa sunt. *Quando feceritis m. lu n.* Deus dat pęnam pro culpa, ideo nunquam dat pęnam ante culpam, licet in dando pręmia non sic se habet, quia interdum dat pręmia ante merita, quia est promptus ad benefaciendum, infligere autem pęnas videtur esse contra naturam eius, sed Iudæi non erant peccaturi nunc, sed in extremo tempore, ideo non tunc, sed in extremo tempore, quando malum facerent, puniendi erant. *In conspectu domini.* Idest, vidente domino, qui omnia, bona, vel mala videt, quoniam in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & ma- *Deus est promptus ad benefaciendum.*

H los, vt patet Prouerb. 15. cap. vel dicitur. *In conspectu domini.* Idest, contra Deum, scilicet, quod ista peccata, quæ isti facerent, non erant proprie peccata contra aliquem, nisi contra Deum, ideo in conspectu eius fieri dicuntur: nam sunt quędam peccata, quæ solum sunt contra Deum, & nullo modo contra proximos, quædam autem sunt contra Deum, & proximos, ea autem, quæ sunt contra Deum, & proximos, non dicuntur facta in conspectu Dei specialiter, quasi solum sint peccata contra Deum, sed ea quæ sunt in Deum solum, vt infidelitas, idolatria, & similia scelerate acta, quæ in Deum solum sunt in conspectu Dei agũtur, & dicuntur in scripturis facta in conspectu Dei. *Vt irritetis eum.* Irritare duo signat. Vno modo irritare, idest, prouocare ad iras, alio modo irritare, idest, adnihilare, sic ait Ebrardus.

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

I Solum enim differt in accentu, quia pro adnihilare habet penultimam correptam, & pro iram prouocare habet penultimam productam: de primo dicitur supra irritum facient pactum meum, idest, adnihilabunt, de secundo dicitur hic, vt irritetis eum, idest, vt prouocetis ad irã, sic dicitur Psal. 9. propter quid irritauit impius Deum, & inde vocatur irritamen quælibet prouocatio passionalis. *Vt irritetis eum.* Non tenetur hic, vt finaliter, ita quod dicat causam finalem, quia tunc esset sensus, quod ideo isti facienbant malum, vt Deus prouocaretur ad iram: nullus enim homo hac intẽtione mouetur, sed quia id, quod malum est secũdum rem, est delectabile ei, qui operatur, & fertur in illud, non in ratione mali, sed in ratione delectabilis, vel vtilis: nam ideo Hebręi colebant idola, quia in cultu eorum habebant aliquas delectationes, sicut in *Irritare duo signat.*

K cultu priapi, in quo erat communis concubitus. Et non erant alligati ad aliquam obseruationem præceptorum in colendo idola, sicut colendo Deum, quia qui colebant Deum verum putabant se astrictos legi Dei, vt eam totaliter obseruarent, in qua pręcepta aliqua continebantur, quæ videbantur eis dura, cum autem colebant idola non putabant se obligatos ad legem Dei, & quia dij gentium non ponebant aliqua pręcepta, quæ essent alicuius duræ obseruationis, cum nulla vitia reprimerent, erat delectabile Iudæis, quod finerentur vacare omni passioni, secundum immunda desideria sua, desiderabant etiam colere idola, qa putabãt rerũ tẽporaliũ prosperitatẽ euenire eis magis cum idola colerent, quã cum Deũ colerent, maxime cum colerent reginam cęli, idest Dianam, siue Lunã facien-

facientes ei placentas, vt patet Hierem. 44. cap. cùm dicitur sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore nostro, vt sacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malũque non vidimus, ex eo autem tempore quo cessauimus sacrificare reginæ cęli, & libare ei libamina; indigemus omnibus, & gladio, atque fame consumpti sumus, debet igitur ista dictio, vt teneri consecutiuè, scilicet, vt irritetis, cum vos facietis malum, & sic sequitur necessario, quòd irritabitis eum. *Per opera manuum vestrarum*. Est duplex sensus. Vno modo per opera manuum vestrarum, i. per operationes vestras, quasi dicat vos irritabitis Deum prouocando in actionibus vestris malis. Et istæ dicuntur opera manuum, quia omnis actio attribuitur manui, cum manus sit organum organorum, vt ait Aristot. 2. de Anima. Alio modo accipitur opus propriè pro eo, quod fit; & nõ pro actione rei, & isto modo dicuntur idola opera manuum, quia ab hominibus fiunt, & non sunt operationes eorum, sed id, quod fit sic, dicitur, Psal. 113. simulachra gẽtium argentum, & aurum opera manuum hominum. Et dicitur Deus prouocari per opera manuum, i. per culturam idolorum, quia nihil est, per quod magis Deus prouocetur ad iram, quàm per culturam idolorum. *Locutus est Moyses audiente vniuerso cœtu Israel*. Idest, quando Moyses verba huius cantici recitauit totus populus abstabat, & Moyses alta voce loquebatur, vt audiretur vox eius a toto Israel, sicut audita fuerant omnia verba huius libri prædicta. *Verba huius carminis*. Non est hoc, sicut cętera scriptura, quia aliàs procedit sine aliqua lege metri, hic autem est lex metrorum, & sunt versus distincti. *Et ad finem vsque compleuit*. Idest, inchoauit, & finiuit.

Duplex litera expositio.

CAP. XXXII.

De pa. dictin. 3. §. auctorit.

AVdite cœli quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Concrescat vt pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum. Quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina; quia nomen Domini inuocabo, &c.*

AVdite. Supra Moyses descripsit legem, & fecit multas commonitiones circa eam. Hic specialiter facit vnam commonitionem in cantico ad eam conseruandam, populum excitando. Et tanguntur tria. Primo ponitur proœmium. Secundo ponit intentum ibi. *Date magnificentiam*. Tertio subiungit epylogum ibi. *Venit ergo Moyses*.

Quare, & quomodo reddit auditores Moyses attentos. Quæst. I.

ET in proœmio auditores reddit attẽtos multipliciter. Primò, ex certitudine dictorum, quia sunt firma, sicut cęlum, & terra, immo magis firma, quia Matth. 24. cap. cęlum, & terra transibunt, verba autem mea non transient, ideo dicit.

Audite cœli. Inuocantur cęlum, & terra in testes, vt dixit pręcedenti cap. & inuocabo contra vos cęlum, & terram, & inuocantur ista in testimonium, vel ad cõprehendendum omnem creaturam, quę in his continetur, vel ad perpetuam durationem testium, & ad signandã firmitatem in verbis: nullæ.n. creaturæ, ita firmæ sunt, sicut cęlũ, & terra, quia omnia elementa corrumpuntur. Elementa vero alia, licet, secundũ se tota nunquã corrumpantur, magnã tamen suscipiunt alterationẽ, & nimis patiuntur, & agunt inuicẽ, terra autem propter sui duritiem modicum mutabilis est, cęlum vero nullo modo corrumpitur, nec mutatur, quia corpora supra cęlestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt patet 2. de cęlo, & mundo. Secundo ponit verborum vtilitatem imprecantium, quod fructum faciant in animis audientum. *Concrescat vt pluuia doctrina mea*. Idest, concrescere faciat virtutes in audientibus, quoniam admodum pluuia terram inebriat, & fę-

A cundat, vt patet Esa. 55. cap. *Fluat, vt ros eloquium meum*. Ista est repetitio eiusdem sententię ad ornatum, quia sic fit in rithmis, & est similitudo, quia sicut aqua magnitudine humiditaris suę terram sufficienter inebriat ad producendum germina, & herbas, ita ros, quia guttatim cadit paruitate suæ humiditatis, quæ tamen aliqualis est, virentia humectat, ne tantum a calore exurantur. *Quasi imber super herbam*. Imber magna pluuia est, quæ herbam gigni facit.

Et quasi stillæ super gramina. Stillę dicuntur guttę grossæ, quæ solent cadere in Aprili, vel in temporibus calidis, & vocantur nimbus, imber aqua minuta, & continua est: gramen, & herba differunt aliqualiter secundum nostrã linguam, sed magis secundum Hebraicam, quia vbi nos

B habemus herbam, habent Hebręi quoddam, quod solũ significat istas paruas herbas, quæ per omnes agros nascũtur, sine aliqua cura humana, vbi nos habemus gramina, Hebræi habent nomen, quod significat segetes, vel alia, quæ cura humana seminantur, & gubernantur, & eadem differentia facienda est in lingua Latina, licet non plene patet. Tertio ponit verborum auctoritatem, scilicet, inuocatione diuini nominis, & est ista ratio pręcedentium: dixerat enim, quòd concresceret sermo suus, vt pluuia; reddit rationem, quia nomen Dei inuocabit, & omnia, quę in nomine Dei fiunt firma sunt, quoniam dicitur Io. 16. cap. quòd quicquid petierimus in nomine Domini accipiemus. *Quia nomen Domini inuocabo*. Ideo propter hoc prædicta fient. *Date magnificentiam*. Hic ponitur secun-

C dum, scilicet auctoris intentum, in quo agit tria. Primò, demonstrat Deum esse bonum: in secundo dicit eum esse colendum ibi. *Nunquid non ipse*. Tertiò, demonstrat eum in iudicio iustum ibi. *Vidit Dominus*. Prima in duas. Primò, ponitur Dei bonitas. Secundò, populi iniquitas ibi. *Peccauerunt*. Primum sępemplicitet demonstrat, vt patet in litera. *Date magnificentiam Deo nostro*. Hoc refertur ad cęlum, & terram, quæ debent dare magnificentiã Deo, eum laudando, vel extollendo, & licet magnificentia dicatur esse virtus circa maximas expensas, vt patet 2. Ethyc. & 4. quæ Deo conuenire potest, quia omnia dat, & abundantius, quam petamus. Sed hic, & vt communiter in tota sacra Scriptura magnificẽtia dicit in Deo quãdam magnitudinem non comparando ad effectus, sed intra ipsum. *Dei perfecta sunt opera*. Hic ponitur secunda cõ-

Auctoris intentum.

D ditio, s. magnitudo, & perfectio in operibus, quoniã opera Dei perfecta sunt, non sicut opera nostra, quæ caduca, & incompleta sunt, & dicitur propter hoc, quia infra dicetur de peccato Iudæorum, & pœna, & tunc diceret aliquis de eis, ideo peccauimus, quia Deus nos tales creauit, ideo excludit hoc, s. quia Dei perfecta sunt opera, quia vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, vt habetur Gen. 1. cap. non ergo teipsum peccatorem creauit, sed tu propria voluntate, te peccatorem effecisti. *Et omnes viæ eius iudicia*. Ponitur tertia conditio, s. quod iustus est; & respondet ad superiora, quia diceret aliquis, cũ a Deo puniretur, Deus iniustè punit me, excluditur hoc, quia Dei viæ omnes iustæ sunt: iudicium, & iustitia differunt; quia iustitia habitus est, iudicium actus iudicandi est. *Omnes viæ eius iudicia*. Idest, omnes viæ eius, secundum rationem sunt, nec aliquando mouetur ex passione, aut ex malo habitu, quia in Deo nihil tale est.

E

Duplici de causa Dei operationes viæ eius appellantur. Quæst. II.

VOcantur viæ Dei operationes eius, & hoc esse potest propter duo. Primò, quia sicut per viam venitur in terminum, & via est notior, quàm terminus, ita Deus, qui secundum se nobis ignotus est (quia spiritus est) per operationes suas nobis notus est: secundum quòd operationes suæ patent in creatura, quæ est corporalis, & connata modo nostro intelligendi, & istæ operationes, quæ vię sunt in Deo, sunt iudicia, quia quicquid agit iustum est. Alio modo dicuntur operationes Dei viæ eius, quia in nobis idem modus loquendi est, vocamus enim operationes nostras vias nostras, quia sicut homo per viam procedit, ita operatio est processus noster, quia tota vi-

ta nostra extenditur per operationes, cum viuere secundum Arist. in 9. Ethic. sit in operari, qui multum ergo operatur multum est, qui modicum operatur modicū est, & sic concludit idem Arist. circa finem noni Ethic. quod cum viuere consistit in eo, quod maxime homines volūt, & cuius gratia omnia eligunt, vt in poetizare, exercitari, venari, Philosophari: ex quo concludit, quòd conuiuere amicorum consistit in his, scilicet, in compoetizare, colludere, ad aleas coexercitari, conphilosophari, & dicit adhuc amplius, quòd sicut est delectabile cuilibet homini cognoscere se esse, & viuere, ita est delectabile cognoscere viuere amicum, sed dicit hoc esse non posse, nisi cum aliquis participat cum eo in mente, intelligendo quid intelligit viuere, ideo intelligere dixit, & est operatio explicatur ergo nostra vita in operationibus tanquam extendatur nostrum esse per successiones, quod ante videbatur sine explicatione, & processu, quando non operabamur: istę ergo vię domini, scilicet, operationes eius in nobis, quę sunt quidam processus, tāquam vię sunt iudicia, idest, sunt semper factæ cum ratione. *Deus fidelis.* Ponitur quarta conditio, quæ est fidelitas in promissis, & respondet ad superiora, quia aliquis punitus a Deo diceret, ideo ego transgressus sum legem Dei, quia ipse transgressus fuit pactum, quod mecum pepigit: nam sicut ego promisi ei obedire, ita ipse promisit mihi benefacere, sicut ergo ipse non benefecit mihi, nec ego obediui legi eius: excluditur ista responsio, quia Deus fidelis est. Ideo firmiter quicquid promittit reddit. *Et absque vlla iniquitate.* Hic ponitur 5. conditio, scilicet, sanctitas quia Deus ab omni malitia immundus est, & respondet super omnibus, quia aliquis male agens dicit, Deus ista fieri vult, excluditur: quia Deus sine iniquitate est, ideo etiam iniquitatem abominatur, vt patet Psal. 5. quoniam Deus nolens iniquitatem tu es: vel si aliquis dicat, quod Deus personas accipit, quia cuidam gratiam dare vult, alteri autem non, ideo mala operatur. Respondetur, quod falsum est, quia Deus sine iniquitate est, quia omnibus gratiam dat, sed non omnes eam recipere volunt, quia multi dicunt Deo recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus Iob. 21. cap. & si vni gratiam dat magis, quam alteri, non est in hoc acceptor personarum, vt latius declarauimus supra primo, & 10. cap. *Iustus.* Ista est 6. conditio, scilicet, æqualis distributio in premio, quia aliquis diceret ego merui multa, sed Deus nihil dedit, excludatur: quia Deus iustus. *Et rectus.* Scilicet, in pęnis dandis, & est conditio 7. respiciens superiora, quia Iudæus pro peccato punitus diceret, verum est, quod pro peccato pęnam merui, sed non tantam, excluditur: quia Deus rectus est. *Peccauerunt ei.* Hic ponitur secundum, scilicet, populi iniquitas. *Peccauerunt ei.* Idest, contra eum. *Non filij eius.* Idest, qui per peccatum a Deo recedunt, & erat ante filij Dei per gratiam, sic dixit Christus contra Pharisæos, vos ex patre diabolo estis. Io. 6. cap. & Osee primo cap. vocat Deus populum suum Iudæos legem seruantes, deinde vocat non populum suum eosdē idolis immolantes. *In sordibus.* Refertur ad ly peccauerūt, idest, peccauerunt in sordibus, scilicet, in idolatria, quæ vocatur specialiter sordes, quia magis animam maculat, & a Dei amore distrahit, vel quia in sacrificijs idolorum multæ sordes committebantur, vt in sacris priapi, in quibus sacerdotes verenda toti populo demonstrabant ad actum venereum prouocantes, & deinde inter fructeta, & in locis subterraneis ad explendam omnem veneris immunditiam conueniebant. *Generatio praua.* Reprehenduntur de tali peccato, generatio praua: idest, deprauata in volūtate. *Atque peruersa.* Idest, peruerse iudicans, quia iudicat cultum idolorum diuino cultui esse præponendum, & per ista facti sunt non filij, qui ante filij erāt. *Praua, atque peruersa.* Improperat hic Deus Iudæis, & ponit in eis omne malum: consistit autem omne malum in duobus, sicut omne bonum stat in eisdem duobus: est enim malum, vel bonum, vt hic accipitur, actus morales, & actus morales accipiunt bonitatem, vel malitiam in principijs suis elicitiuis: nam sicut effectus in naturalibus accipiūt esse a causis naturalibus, ita & in moralibus accipiunt bonum, vel malum a principijs suis: si autem principia bene se habeant, actus est bonus, si autem principia male se habeāt,

In quo consistit conuiuere amicorum.

Omne malū in duobus consistit sicuti omne bonum.

Tria sunt principia actuū humanorum

F actus est malus: sunt autem principia actuum humanorū tria, scilicet, intellectus, appetitus, & sensus, vt ait Aristo. in principio 6. Ethic. sensus tamen non est proprie principium alicuius operationis, quia magis est instrumentum actionis, quam principium, siue radix actionis; ideo non efficit aliquam operationem bonam, aut malam: manent igitur duo, qui sunt proprie principia actionum, scilicet, intellectus, & voluntas, cū intellectus est bene se habēs, & voluntas, operatio moralis necessario est bona, scilicet, cum intellectus practicus recte iudicat conformiter se habens appetitui recto, & cum voluntas bene eligit conformiter se habens intellectui recto, est tota moralis rectitudo: ad hoc autem, quod sit obliquitas, vel malum morale, satis est non esse intellectum practicum verum conformiter se habentem appetitui recto, vel appetitum non esse bonum conformiter se habentem recto intellectui: est autem

G peruersio moralis totaliter cum intellectus est dissonans appetitui recto, & appetitus est dissonans vero intellectui practico: vtrūque autem: quædam peruersitas, quia quodlibet eorum est mutare res a debito ordine, quia voluntas non tenet debitum ordinem, nec intellectus, nominat tamen hic litera istas duas corruptiones duobus nominib. scilicet. *Peruersa, & praua.* Pertinet prauitas ad voluntatē magis proprie, cum prauitas sit malitia, quæ est malus habitus, in intellectu autem non est malitia; nam si accipiatur intellectus speculatiuus, non reperitur ibi aliquis actus pertinens ad bonum, vel malū morale, ideo secundum illos habitus non vocatur aliquis simpliciter bonus aut malus: idem de intellectu factiuo, in quo reperiuntur habitus artium mechanicarum, secūdum quas non est aliquis homo bonus, aut malus simpliciter, sed bonus, aut malus faber: in intellectu practico reperitur prudentia, tamen oppositum suum non vocatur malitia, sed soli habitus inclinantes affectum; peruersa verò dicitur quantum ad intellectum, quia dicit malūm esse bonum, & bonum esse malum, ponit tenebras lucem, & lucem tenebras, & dulce amarum, & amarum dulce, iuxta id, quod habetur Esai. 5. cap. mutatio ergo ista a rectitudine iudicij, secundum veritatem practicam, secundum conformitatem intellectus practici ad appetitum rectum est peruersitas, & isto modo mutatur in eis maxime veritas practica dicentibus, quòd melius erat colere reginam cœli,

I & libare ei libamina, quàm colere Deum cęli, & quòd ex eo tempore, quo eam cessauerunt colere, venerit super eos tempestas, & gladius, vt patet Hiere. cap. 44. & sic responderunt publice omnes mulieres Iudæorum in Ægypto in terra fathures Hieremiæ suadenti eis, vt dimitterent reginam cęli colerent Deum verum quia erat Deus cęli. *Haeccine reddis domino.* Idest, nunquid talia retribuis Deo pro beneficijs collatis? dedit bonum, & retribuis malum, hæccine idem est, quod hæc ne, & stat ne pro nunquid interrogatiue, & est sensus nunquid hæc reddis, domino, sed interponitur ibi vna litera, scilicet, i, & fit vna dictio, & talis coniunctio vocatur syllabica adiectio, vel interpositio, sic dicit hosce dies, pro hos dies addendo ce, de istis tractat priscianus in maiori libro 13. circa finem. *Popule stulte.* Stultus est, qui discordantia rationi agit, insipiens est,

K qui a iudicando deficit: vnde proprie stultus est, qui malum habet iudicium, & secundum illud malas affectiones, & peruersas operationes, non dirigens eas per aliquam prudentiam, nec etiam per astutiam: saltem insipiens priuationem solum dicit, scilicet, nescire iudicare, sed non ponit aliquam deordinationem in actibus, cum autem aliquis insipiens est, nescit quid sibi est bonum, & vtile, cum stultus est, iudicat, & eligit illud, quod inutile est pro vtili: hæc patiebantur Iudæi pręponendo Idola Deo. Et cum hæc duo mala sint, peius tamen est esse stultum, quam esse insipientem: nam stultus est deordinatus in intellectu, & voluntate, ita quod nihil in eo bonum moraliter manet: insipiens autem solum est deordinatus in intellectu, aut potius priuatus recto iudicio, quia ille dicitur habere intellectum peruersum, qui cum posset recte iudicare, aut cum circa alia astutus sit, in aliquo tamen, vel aliquibus male iudicat; qui tamen ex aliquo defectu naturę vtpote, quia est naturaliter orbatus, aliquod malum bonum iudicat, non dicitur habere

Quid prestet stultum.

habere intellectum peruersum; sed est priuatus actu rationis totaliter, vel quantum ad aliquid: stultus autem videtur esse huiusmodi, quia habet intellectum suum deordinatiuum, quantum ad quædam, & voluntatem prauā: insipiens autem, qui sola perfectione rationis caret, non est deordinatus in voluntate: Et si forte accipias stultum pro eo, qui orbatus naturaliter, vel ex ægritudine stulte iudicat, & stulta agit, non dicetur iste habere intellectū peruersum, quia ipse non peruertit eum, tamen necessarium erit semper eum deficientem esse in intellectu, & voluntatem bene se habere, quia agit stulta: insipiens autem, licet à natura orbatus sit, non est tantum orbatus, sicut stultus, quia priuatur recto iudicio, non tamen agit aliqua stulta, aut alijs nociua: quomodo aūt ista duo de eodem simul dicuntur signant duas imperfectiones, s. insipiens dicit priuationem recti iudicij, & stultus dicit disturbationem, & turbulentiam in actibus voluntatis, & in actibus exterioribus, ita vt alijs noceat, & dissona valde faciat, vt unquā autem de Iudæis recte prædicabatur, vt patet ex supradictis. *Nunquid non ipse.*

B

Hic ponitur secundum, scilicet, Deum esse colendum, quod inducit septem rationibus. Prima est ratione creationi, quæ attestatur verum Deum, & infinitam potentiā, cui verissime debetur latria, & nullus alteri rei. *Nunquid non ipse est pater tuus.* Quasi dicat, sic per ista, quæ subdūtur. *Qui possedit te.* Te continuo gubernando, quoniam Deus omnia gubernat, ne in nihilum redigantur. *Et fecit te.* Materiam, ex qua natus es in primordio rerum, distinguendo, & separando, vel eam nunc principaliter organizando: possunt hic poni ista duo verba, s. fecit, & creauit, vt teneant suas significationes, secundum quod distinguimus illas, aut potest esse, quòd creare, & facere referantur ad idem, scilicet, quòd eadem res dicatur facta, & creata, ita quòd accipiantur ista ex superabundantia verborum dicta, sicut sępe fit in modo vulgari loquendi, in quo ad maiorem abundantiam, & expressionem ponimus multas dictiones idem significantes, & sacra Scriptura sequens modum loquendi Hebraicum, sequitur plerunque stilum istum. Si autem accipiamus, vt diximus, scilicet, facere, quòd referatur ad corpus, verum est, quod Deus fecit illud, vt supra dictum fuit, vel dicitur fecisse ipsum, idest, hominem, quia licet vnus homo gignat alium, Deus tamen præcipue dicitur agere, quia licet Deus sit causa solitaria, secundum quòd operatur per creationem, vel in aliquid immateriale, tamen adhuc est causa naturalis operans in ea, quæ naturalia sunt, & quātum ad hoc non agit Deus, vt causa solitaria, sed habet multas causas agentes subordinatas, quia non immediate influit in corpora, sed mediantib. rebus spiritualibus: nam ipse est causa prima, & tota virtus influxiua deriuatur ab eo, tanquam ab originario fonte, & deriuatur per totam concatenationem causarum, & quantum ad hoc plus influit, quàm omnes aliæ causæ, quia quicquid aliæ agunt, ideo agunt, quia ipsa virtutem tribuit, & sic dicitur in lib. de causis propositione prima, quòd omnis causa prima magis influit in suum effectum, quàm causa secundaria: & non solum quantum ad contributionem virtutis operatur, sed quantum ad motum etiam, quia aliæ causæ ad agendum non mouerentur, nisi ipsa prima causa moueret, sed dicitur de Deo in 12. Meta. quòd Deus mouet alias intelligentias in ratione amati, & desiderati, idest, tanquam quoddam bonum desideratum, & ad participandum illud mouent, & operantur sic enim ait Aristo. in eodem lib. quod intelligentię mouent ad participandum esse diuinum: in motu igitur naturali, qui fit ad causandum aliquem effectum, est subordinatio omnium causarū, & oportet, quòd resoluatur iste motus in causam, simpliciter immotam, quæ est Deus, quia ipse mouebit immediate causas spirituales, scilicet, intelligentias ad mouendum cœlos ad ipsam actionem naturalem: magis ergo mouebit causa prima, quàm omnes causæ inferiores, sed per motum causarum naturalium causatur corpus humanum, & gignitur homo: ergo istæ causæ mouentur à Deo, & Deus principaliter diceretur mouere, & causare illa inferiora a natura causata, sed corpus humanum genitum est per actionem naturalem, in qua Deus potissime agit, quia est causa prima,

Septē rationibus probatur Deū esse colendum.

Deus est causa prima, & omnis virtus influxiua inde profluit.

C

D

A

ma, ergo ipse facere dicitur hominem. *Et creauit te.* Scilicet, animam tuam de nihilo creando, & corpori infundendo: sub paucis verbis multa comprehendit: vult enim sic arguere, Deus dedit nobis esse bonum, s. quicquid sumus, & quicquid habemus, ergo maxime colendus est: patet antecedens, quia duæ partes naturæ sunt id, quod nos sumus, s. corpus, & anima, sed vtrunq; ipse dedit, quia corp⁹ fecit, & animam creauit, dedit ētiā id, quod habemus quoniā possedit nos. *Memento dierum antiquorum.* Idest, dierum primorum à primordio creaturæ: est sensus Deus causauit te, & fecit. Si autem in hoc dubitas. *Memento dierum antiquorum.* Idest recogita intra te dies antiquos, qui fuerunt in principio creationis. Et inuenies, quod Deus creauerit hominem, & omnes res, creando ergo hominem primum, & omnia alia in principio, etiam nūc, omnes homines creare dicetur, licet, nō eodem modo: creauit enim ante materiale principium cuiuslibet hominis, & alterius rei, nunc nouiter creat animam: de istis diebus antiquis potest homo recordari per scripturam libri Geneseos, quē Moyses tunc prophetico spiritu scripserat; non enim resti terant alia antiquitatis scripta, per quę homines in piæ ritorum cognitionem reducerentur. Vnde ante diluuium rude seculum fuit, nec homines de scribendis rebus gestis curauerunt: vel si forte aliqua scripserunt, quòd de proto plaste nostro credimus, aquarum inundationibus deleta sunt, vel aliqualiter terræ mutatione submersa: sola enim columna marmorea, in qua Tubal musicę primus repertor musicam condidit in Syria, nunc tenetur, vt Iosephus attestatur deinde translatis inundationibus aquarum diluuij, incipientes homines per magnos terrarum recessus diuidi, magis ignorare incęperunt doctorem non habētes, donec in Ægypto literarum primordia, & historiarum incępta sunt, ideo Marcus Varro oīum Romanorū doctissimus, testimonio maiorum volens historiam a rerum maxima antiquitate retexere, a diluuio regis Ogigi exorditus est. Fuit aūt hoc in gręcia tpe, quo filij Israel in Ægypto captiui tenebantur, in quo tempore a creatione mundi anni ter mille, & quasi septingenti effluxerant, vt patet in decursu historiarum, de quo aliquid Isidorus in fine 13 Etymol. Et Ouidius in principio Metamor. a rerū origine se narraturū proponens à diluuio sub Deucalione rege Thessalię incępit, quod multo post diluuiū regis Ogigi fuit, vt patet per Isido. 14. Ety. & per Aug. 18. de ciui. Dei. Vnde licet Ouid. hoīem de terra formatum asserit, siue eum Deus formauerit, siue Prometheus quidam de terra seducta nuper à cęlo, & mixta fluuialib. vndis, vt patet in princ. Meta. *Et cogita generationes singulas.* Iste est modus probandi creationem hominis, est resolutiuus, tanquam in Mathematicis. s. quærendo quis fuit pater illius, & dato illo, rursum quęrere de patre illius retrocedendo ad principium, & tunc ad vltimum inueniretur, quod pater Cain fuit Adā, prīs Adę nullus homo fuit, sed Deus eū formauit, ista est probatio sufficiens discursis eis intermedijs, & id dr. *Cogita generationes singulas.* i. nullā dimittas in medio, qa tunc periret probatio, & istum modum probandi reducēdo hēt beatus Lucas in Euangelio c. 3. vbi generationem Christi retrocedendo reducit vsque ad Adam, & Deum. Et ista fuit causa potissima quare liber Geneseos continet omnes generationes ab Adam vsque Iacob continue, & in libro primo Paralip. continentur omnes generationes vsque ad captiuitatem Babylonicam, vt sic videatur creatio mundi.

Ante diluuium non fuerūt scripta historia.

Marcus Varro incepit historiam à diluuio Ogigi.

Ouidius a quo tempore incœpit scribere.

E

Quare Arist. posuit mundum esse æternum, & responsio ad eius argumenta. Et rationes catholicæ contra eum, & causa erroris eius, & aliorum Quæst. 111.

HAnc reductionem ignorans Aristotel. ponit mundi æternitatem, & nullum hominem fuisse primum, sed semper hominem ex homine fuisse. Et hoc dicit non, quia eum ad hoc aliqua ratio inducat, sed quia oppositis argumentis respondere non valet: sicut qui falsitatem manifestam argumentorum viribus confitetur. Ratio autem contraria est, quia natura non fuit sufficiens primum hominem gignere. Et quando arguitur contra eum probando per historias de populatione omnium terrarum,

& de ędificatione omnium ciuitatum .s. quomodo in tali tempore talis regio, quæ non erat habitata, incæpit habitare, & quomodo tales vrbes conditæ fuerunt, & sic ex narrationibus historicis contra eum cōcludebatur, ꝙ omnis ciuitas, quę suo tempore existebat, principium habuit, & omnis terra principium habitationis habuit ab aliquo. Ipse respondet in secundo Poli. concedens omnia hæc, ne fidem historiarum destruat, & dicit, ꝙ licet istæ terræ de nouo nunc habitari incęperunt, & ciuitates cōdi: tn iam olim infinities habitatæ sunt, & vrbes constructæ, sed per diluuia destructa sunt illa. Et nō concedit ipse vniuersale diluuium, vt patet in 2. Metheo. quia oportet maximam partem terræ in exhalationes resolui. Item quia repugnaret eius proposito, quia in vniuersali diluuio omnia consumi oporteret, & iterum renasci de terra, vel a Deo creari, quorum vtrumque negat, quia creationem abhorret, & animalia perfecta sine propagatione maris, & fęminę virtute naturę nasci de terra impossibile esse dicit, & hoc secundum nos asserimus si sola virtus naturę operetur. Et si forte aliquis pro eo vellet dicere, ꝙ in diluuio vniuersali possent conseruari omnes species in arca, sicut nos ponimus fuisse tēpore Noe. Dicitur, ꝙ hoc impossibile est sola virtute naturę, ꝙ animalia iam diuersissima de remotissimis partibus orbis, aliquis deducere posset ad succurrēdum periculo diluuij, quia quędam animalia, ita sunt alijs inimica, ꝙ cum eis nullo modo viuere possent, nec per hominē capi. Item quia adhuc, hoc non obstante valde magno tempore indigerent ad congregationē horum animalium. Dato autem diluuio super quandam magnā partem terrę habitabilis, possunt aliqui homines in alia parte saluari. Et si arguatur magis, ꝙ si mūdus ab ęterno fuit, non est dicendum, quòd homines ita simplices fuerint, quòd nunquam aliquam artem, vel scientiam inuenirent, sed probabatur contra eum per historias de qualibet scientia, vel arte speculatiua, siue factiua, vel actiua, quomodo, & a quo, & quo tempore inuēta fuerit. Ad hoc respondebat ipse in 2. Poli. ꝙ homines, qui de corruptionibus, idest, de diluuijs euaserunt, simplices erant, & ideo licet, ante, omnes istę scientiæ, & artes inuentæ fuissent, tamen isti nullam de illis sciebant, ideo dicit in eodem secundo libro, ꝙ homines illi antiquissimi valde rudes leges dederunt, quia ex antiquis erat quędam lex in gręcia quod possent commutare viri vxores pro ferro. Ista si respiciantur, non sunt responsiones, sed quędam coloratæ euasiones, quia licet, aliquo modo videantur hęc possibilia, tamen non sunt verisimilia. Sed istę responsiones nō possunt stare secundum Philosophiam, quia secundum quod ipse vult in Metaphisica species sunt, sicut numeri, ita quòd sicut vnus numerus excedit alium in vnica vnitate, ita species se excedunt per gradus perfectionis essentialis, ita quòd secundum ordinem specierum existentium nunc impossibile est cadere aliquem gradum perfectionis essentialis inter eas, & si alicui speciei adderetur vnicus gradus essentialis perfectionis, necesse erat cadere in superiorem speciem, quoniam immediatæ sunt. Sed aliquæ species dabuntur necessario deperdi ę, secundū hanc positionem, ergo non sunt, vt Numeri. patet consequentia, quia quędam species etiam animalium perfectorum quæ per solam propagationem generantur, sunt in quibusdam terris, & non in alijs, cum ergo talia diluuia venirent, corrumperentur aliquæ species de illis. Item impossibile esset mundum perpetuari a parte post: quia mūdus perpetuatur a perpetuatione omnium statuum partium principalium, quę sunt cęli, & omnia elementa, & principales, magisque perfectę species, quia etiam si periret vna species de rebus imperfectis, vel multæ, non diceretur mundus non perpetuari: sed si aliqua de speciebus perfectis periret, & mundus perire dicitur, vt si humana species periret, & patet manifeste, quod perire potest in aliquo diluuio, vel peste, siue bello: vel quia homines generare non volent, vel si in talibus diluuijs pauci remanētes tędio, vel terrarum intemperie morerentur. Hę autem rationes sufficientes sunt ad inferendum contra Aristo. & alios ponentes mundi ęternitatem. Pręter has tamen sunt aliquę alię, quæ assumuntur ex cognitione conditiones rerum, quę sunt in mundo: nam res quę sunt, aut sunt res,

Arist. non concedit, vniuersale diluuium, sed particulare.

Lex atheniens.

Res sunt duplices.

F quæ sunt simpliciter actus, ita, quòd in eis non sit aliqua potentialitas, aut sunt res, quę habent potentialitatem: si sunt sunt res, quę sunt purus actus, nullo modo sunt in potentia ad aliquid recipiendum, quod fiat ab alio, & in his impossibile est esse incipere, quia tunc ante quam inciperent fuissent in potentia ad incipiendum, quod repugnat puro actu: sic autem impossibile est Dei m factum esse, aut creatum, aut cępisse esse, quod non habuit, cum ponatur purus actus. Si autem res sunt potentiales, ita ꝙ sint in potentia ad esse, cum potentia semper reducatur ad actum per motum, aut transmutationem, & iste motus sit ab aliquo agente, & recipiatur in passo: necesse est ea, quæ potentialia sunt, recepisse esse ab altero, cum transmutatio non fiat ab intrinseco, sed ab extrinseco: sicut igitur est de quolibet homine, qđ nullus homo de his, quos G nos signamus, potuit per se esse habere non factus, nec genitus, aut creatus, quia est potentialis (nam est in potentia ad esse, quia est in eo esse receptum) ita, & dicemus de omnibus hominibus, siue ponat ab ęterno siue non: necesse fuit accipere esse ab alteris, cum sint potentiales, & sicut vnus est potentialis, ita necesse est omnes esse potentiales, cum sint eiusdem speciei: sicut igitur philosophus negat fuisse aliquem hominem primum, quia ille necessario erat potentialis, & non poterat esse a seipso, sed necesse erat accipere esse ab altero, ita necessarium erat concedere de omnibus hominibus, quotquot nos assignare voluerimus, quia omnes sic erunt in potentia, nec ergo potuerunt ab ęterno esse, nisi ab ęterno esse susceperint, cū in quolibet esse potentialitas sit: necessarium igitur ab aliquo accepisse esse, cum a se accipere non possint, & iste erit aliquis, qui sit simpliciter actus, ita quod ipse pos- H sit esse dare, & non suscipiat: igitur hoc modo qualitercunque philosophi fabulentur, necessarium est dare, quod cęperint homines, cum a se habere esse non potuerint, & sic de omnibus alijs speciebus rerum, quia omnia sic sunt in potentia ad esse, nec a seipsis esse possunt habere, ex quo videtur necessario sequi creatio. Et si forte aliquis diceret, quòd homines acceperunt esse ab aliquo: tamen ab æterno sunt.

Necessarium est dari creationē istarum rerū potentialium.

Respondetur, quod hoc existere non potest: quia cum acceperint esse, quęritur an erant antequam acciperent esse, aut non: si erant antequam acciperent esse, ergo non receperunt esse. Includit.n. contradictionem, quòd sit, & quòd esse recipiat, quia esset tunc idem actus, & potentia: nam esse actus dicitur: potentia autem pertinet ad recipere: etiam quia, quando res erat, esse habebat: alias non esset, ergo non recipiebat esse, quia illud habebat. Si I autem dicatur, quod quando homines acceperunt esse non habebant esse, ergo tunc nouiter fuerunt, & ante nō erant: hoc autem repugnat æternitati, ergo id, quod recipit esse ab alio causatum, vel factum non potest esse ęternum: necessarium erat igitur non esse homines ab ęterno. Aliqui autem de antiquis philosophis ponunt mundum cępisse sicut Anaxagoras, & Empedocles, & similes sed ponunt quosdam modos valde repugnantes rationi, quomodo mūdus cęperit, ideo Arist. eos arguit in 8. phys. & in secundo de celo, & mundo, & putat se deri obstare, sed non demonstrat: licet rōnes eorū destruat, sicut si quis teneat aliquā verissimā sententiā, & eam nesciens fundare probet valde imperite. Alius, qui acutioris ingenij sit destruet, probationes huius imperiti: non tn destruet ex hoc veritatis sententiæ, quā alius probare intendebat, qđ K patet manifestissime in articulis fidei: nam ipsi continēt solidissimas veritates: si tamē aliquis imperitus Christianus aliquid eorum rationibus probare velit, aut defendere, ponet aliquas rationes inconuenientes, quas quilibet acutus paganus faciliter elidet, & monstrabit esse falsas, aut non bene concludentes: non tamen propter hoc sequitur, quòd sit destructa veritas illius articuli fidei: nec contra eum proprie demonstratum, quia hoc modo nullus articulus fidei illęsus maneret, cum frequentissime infideles acuti contra rusticos Christianos de omnibus eis disputauerint: nihil ergo philosophus in hoc probauit de mundi æternitate, quia licet probet eam huic nescienti respondere, tamen non probat simpliciter. Circa quod considerandum est, quòd quidam philosophi put-

Repugnat rei æternæ cepisse esse ab altero.

Aliqui philosophi posuerunt mundum esse factū & sunt in d. pli i differentia.

potuerunt mundũ incepisse: sed non ponebant ipsi creationem, sed quosdam alios modos per conuenientiam ad chaos, sicut Anaxagoras, & Empedocles, & hoc Aristot. reprehendit in 8. Phys. & 2. de cęlo, & mundo, & in hoc valde bene se habet philosophus, quia rationes illorum, secundum veritatem non erant tales, per quas probaretur, mundus esse ęternus, aut saltem defenderetur ęternitas eius: recte ergo rationes philosophi destruunt fundamenta probationum istorum: nam si mundus incępit, nullus modus dari potuit per quem incępit, nisi per creationem, quę de nihilo est, & fieret hoc ab ente, quod est simpliciter actus, sicut est Deus, quem nos ponimus mundũ creasse: si autem Aristot. vidisset fundamenta rationũ nostrarum ad probandum mundum incępisse, & vidisset modum, quem nos damus, per quem mundus incępit, nec potuisset improbare modum nostrum positiuũ, nec valuisset destruere rationes probatiuas, quia satis conueniunt probationes nostrę multis fundamentis suis. Commentator autem, qui valde secutus fuit Aristot. & fuit Saracenus, vidit positionem nostram, & rationes aliquorum licet non essent multum fortes, quia circa hoc probandũ multum laborauerant, solum hoc nobis mordaciter, qua si probra conijciens obiecit, quia Nazareni, idest, Christiani indispositi sunt ad scire, quia concedunt creationẽ, in quo, licet quendam colorem videatur habere, tamen mentitur: quia ita manet apud nos necessitas rerum, sicut apud eos. Alij autem fuerunt ponentes mundum esse ab ęterno totaliter, scilicet, quod tam corpora cęlestia, quã omnes species rerum generabilium, & corruptibilium ab ęterno fuerint, & motus fuerit ab ęterno, & tempus ab ęterno, nec fuit dare primum hominem, aut equũ, & sic de cęteris: nec primam generationem, aut corruptionẽ, nec principium motus, aut temporis: alij sunt, qui mundum ex aliqua parte incępisse ponunt, & ex aliqua esse ęternum: ista positio, secundum quam dicitur mundus esse ęternus totaliter est propriè positio Aristot. & quorundam philosophorum sequentium, scilicet, peripateticorũ: dicit namque Aristot. non potuisse mũdum incipere, nec simpliciter, nec quantum ad aliquam partem: de partibus eius patet, vt in rebus generalibus, & corruptibilibus, vt de homine, & de equo. Dicunt enim nullum hominem fuisse primum, sed dicunt homines esse ab ęterno: quia nesciunt dari modum, per quem ille primus homo genitus fuerit, aut factus: nam re vera, vt ipsi arbitrantur infinitę potentię est primum hominem produxisse, & primũ tempus, & primum motum: omnia namque ista pręsupponunt creationem, quę fundat potentiam infinitã esse, & patet hoc, quia si primus motus fuit, ergo materia ante non fuit, quia materia non est sine motu, sed materia ante non erat, & postea fuit, cum non possit esse ex altero, quia ipsa est fundamẽtum, siue ex quo omnia sunt, necesse est ipsam de nihilo productã esse, quam productionem infinitam potentiam exigere ambiguum non est: sed infinitam potentiam esse philosophi negant, vt colligitur ex 8. physic. & 2. de cęlo, & mundo: vbi Aristot. dicit Deũ esse infinitum secũdum durationem, sicut sunt omnes species naturales: in virtute autem, aut in potentia agendi cũ infinitum esse non vult, & magis hoc declarat in secundo de cęlo, & mundo vbi dicit, quod ideo terra nõ mouetur, quia non est aliqua potentia potens eam pellere extra medium mundi: sed si nos demus materiam habuisse primũ motum, necessitabimur dare creationem, quam ipsi refugiunt propter exigere infinitam potentiam: nec dant motum primum, sed dicunt motum esse ab ęterno, et dẽ mundo, nec primum hominem fuisse concedũt, quia si primus homo fuit, ille non fuit genitus ab alio homine, ergo ille, aut fuit factus de nihilo, quod est creare, & infinitam potentiam pręsupponit, & hoc illi refugiunt, aut fuit de aliquo elemento, siue de aliqua parte materię productus: & hoc eodem modo, vt ipsi confitentur infinitę potentię est, scilicet, gignere rem sine semine eius, & verissime sic est: nec enim illi, qui philosophi sunt, poeticis figmentis auentiunt, vt cum Ouidio dicant Prometheum homines formasse de luto, eosque ad imaginem deorum cęlestium fecisse dicant de quadam parte cęlestis terrę, idest, de luto, quod olim cęlo adhęserat, & retinebat virtutem cęlestem ad efficiendum animam, de quo Ouid. Metamorph. libro primo, sic inquit.

Auerro. vi superare Christianos, quod indispositi sunt ad scire.

Philosophorũ opinio ponentium mundum ab ęterno penitus esse.

Materia non est sine motu.

A

Sanctius his animal mentisque capacius altę
Deerat adhuc, & quod dominari in cętera posset,
Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina cœli,
Quam satus Iapeto mistam fluuialibus vndis.
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum,
Pronaque cum spectent animalia cętera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre.
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.
Sic modo quę fuerat rudis, & sine imagine tellus.
Induit ignotas hominum conuersa figuras.

B Non ergo concedent isti primum hominem, primũ motum, primum tempus: dicent igitur de homine impossibile esse primum hominem esse, & quod impossibile esset aliquem hominem nũc gigni, nisi esset alius, a quo gigneretur, & si nũc nullus homo esset, diceret impossibile esse aliquem hominem esse in ęternum. Ista autem procedunt ex fundamentis suis, scilicet, quod ista potentiam infinitam exigant, & quod potentia infinita non sit, quod autem potentiam infinitam coexigant manifestũ est, & nos hoc concedimus: sed quod infinita potentia sit, ipsi negãt, licet nos fateamur: ergo infertur ex suis fundamentis nõ esse incęptum mundum, sed ęternum: sed hoc de infinita potentia verum est, quia ista infinitam potentiam exigunt. Sed quod sit infinita potentia, a qua cęperint homines, & alia entia potentialia, patet ex superioribus argumentis, quia cum ista sint, & a se habere esse non potuerint: necesse est, quod cęperint esse ab altero, quod est purus actus, & illud infinitę potentię est, quia nulla res est, quę talia efficere possit, nisi sit infinitę potentię. Iterum contra istos arguitur, quod mundus non sit ęternus: quia si esset ęternus, ciuitates, & loca semper fuissent, aut dato, quod non essent ęterna: tamen a tanto tẽpore libri extiterunt nullo modo, aut memoria hominum de ciuitatib. quomodo conditę fuerint: & tamen hoc necessariũ est, quia ciuitates non sunt a valde antiquis temporibus: quia de omnibus pęne ciuitatibus dabatur certus actor per cõmunem famam, aut per scriptores approbatissimos maximè tempore Aristot. quando non multę, vt nunc extabãt ciuitates, & omnũ quasi actor cognitus erat, & quod magis erat, sciebatur quis quasi terram populasset, & quomodo ante hoc terra illa habitata non erat, ex quibus clarissimè conijciebatur homines incępisse. Respondent Arist. & alij, quod mundus, & homines, & motus, & tempora fuerunt ab ęterno: tamen multa fuerunt diluuia tam magnam infligentia calamitatem, vt mundus quoque nõ videatur antea habuisse esse, sed tunc cępisse: ista enim diluuia magnam partem terrę destruebant, & non manebãt ibi gentes, nec ciuitates: sed alij in alia orbis parte manentes veniebant, et illam terram iterum habitabant, ciuitates, et oppida constituentes, et sic videbatur tunc terra noviter habitari cepisse: cum tamen infinities habitata sit. Hoc etiam manifestant per terrarum, & marium mutationes: nam terram istam, quam nos habitamus, olim marinis aquis opertam ferunt, et eam, quę nunc sub vndis est, olim magnas habuisse vrbes, et oppida dicunt, quòd conijciunt, quia in montibus altissimis anchorę sub terra fodiendo inuentę sunt, & conchilia in antiquissimis rupium saxis permanent: de quo Ouidius cum transmutationes rerum naturalium sic, vt se habent, sine aliquo poetico velamento describeret sic ait.

C

Rationes quod mũdus no sit ęternus.

D

E

Nil equidem durare diu sub imagine eadem,
Crediderim, sic ad ferrum venistis ab auro.
Secula sic toties versa est fortuna locorum.
Vidi ego quod fuerat olim solidissima tellus.
Esse fretum: vidi factas ex aquore terras.
Et procul a pelago conchę iacuere marinę.
Et vetus inuenta est in montibus anchora summis.

Diluuia autem pręcessisse ex historia gentium satis conijcitur: nam diluuium quodam tempore regis Ogigi fuit, qui contemporaneus fuit Iacob patriarchę, quod diluuium Gręca gestum annis mille septingẽtis octoginta duobus

Diluuiũ Ogigi quot tpe

bus ante Christi natiuitatem fuit, vt colligitur per Isidor. Ethym.lib.13.in fine, & melius per Paulum Orosium libro 1. de Ormesta mundi: ab hoc antiquissimæ gentium inchoatur historiæ: vnde Marcus Varro teste monio B.August.6.de ciuitate Dei, cap.6. omnium hominum eum ab antiquissimis temporibus historiam se inchoare putaret, a diluuio regis Ogigi exorsus est, quasi nulla antiquiora gesta illis fuerunt.

Diluuiū Deucalionis quo tēpore. Aliud etiam diluuium gētium cognouit historia, quod Deucalionis diluuium nuncupatur, hoc in partib. Thessaliæ Deucalione regnante in terra illa contigit, a quo nomen assumpsit: qui quoniam homines ad se conuenieñtes aluit, & in nauibus susceptos per gemina capita montis Parnasi saluauit, genus humanum ex lapidibus restituisse fictione poetica dictus est, vt ait Ouid. Metamor. lib.1. Fuit autem hoc diluuium annis quinque antequā Iudæi de captiuitate Ægyptiaca liberarētur, & annis mille quingentis quinquaginta ante Christi natiuitatem: de quo Isidor. Ethym.lib.13. & Paul.Oros.lib.1. de Ormesta mundi. Hoc diluuium plerique gentilium in principio rerum fuisse autumant: nam Ouid. in procemio Metamor. promittens se narraturum mutationes formarum a rerum origine cum dicit.

Aspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Differit historias a diluuio Deucalionis, vt patet in eodē primo Metamor. Hæc quidem duo diluuia particularia in Græcia fuerunt: vnum in ea parte Græciæ, quæ Achaia dicitur, aliud in ea, quæ Thessalia nuncupatur.

Diluuium autem vniuersale, quod Noe temporibus fuit, nulla gentium cognouit historia: nec a tempore illo vlla scripta stant, per quæ cognosci potuisset: quia gentes adhuc rudes, & bonarū artium exortes, facta stilo digna non egerunt, & ea, quæ eorum temporibus saltem naturaliter memoratu digna euenerunt, stilo, & memoriæ mādare neglexerunt, aut quod verius est nescierunt: de factis ergo illorum temporum sola historia Genesis, & Exodi plenam nobis fidem faciunt. Hoc autem diluuium gentiles Philosophi, & alij contemporanei accidisse, nunquā audiuerunt, & si audiuissent minime credidissent, sicut si quis eis dicerent hominem fuisse mutatum in belluam, quod proculdubio poeticè dictum æstimarent. Nam diluuium vniuersale fieri impossibile arbitrantur, & verissimè sic est, si solas vires naturę consideremus, sed Deus ibi supernaturaliter operatus est, quod natura adimplete nō valuit: sic enim ait Aristot. in secundo Metheo. dum de diluuijs disputat Cathaclisinum, idest, vniuersale diluuium impossibile esse dicit, & sic diluuium, quod temporibus Noe accidit naturale non fuit: licet quidam de nostris putantes se nimis astrologicè loqui, illud naturaliter accidisse ferunt, quos clarissimis rationibus errare monstrarem, nisi nimis a proposito digrediendū foret, quod quidem diluuium non solum philosophi negant, quia nō fit aliqua causa naturaliter agens tantā potens aquarum importunitatem inducere, sed etiam quia hoc repugnat cōseruationi vniuersi, nā si tale diluuium accidisset, necesse erat omnes rerum species defecisse: ipsi autem dicunt impossibile esse, quemodo principaliores partes vniuersi, quæ species perfectæ sunt, deficere. Etiam quia hoc posito non fuisset generatio ab æterno, cum multoties fuisset intercisa per vniuersalia diluuia, quæ omnia viuentia deuastarent.

Vniuersale diluuiū accidere posse negant philosophi.

Item hoc concesso necesse erat dare creationem, quam ipsi vehementer abhorrent, & patet consequentia: quia cum omnia per vniuersale diluuium necessario delerentur, & tamen postea omnia facta sunt: necesse ergo erat, aut quod de nihilo cuncta fierent, quod creationem esse nullus dubitat, aut de materia non per generationē speciei, & deriuationem seminalis generarentur, vel potius formarentūr, quod conformiter infinitę potentiæ esse, atque æquale creationi ipsorum philosophorum testimonio confirmatur: neutrum ergo fatebuntur fieri potuisse.

Sed dices, quod bene poterit stare ęternitas mundi, quam philosophi statuunt, & conseruatio vniuersi cum diluuio vniuersali, quia sicut in diluuio vniuersali tēpo- F re Noe factum est, vt cunctæ rerum species seruarentur: ita in alijs diluuijs, quæ philosophi concederent fieri potuisse.

Respondetur, quòd etiam hoc non concederent philosophi: nam quis talem arcam facere posset, qualis tempore Noe facta perhibetur? vt in ea omnium viuentium species seruarentur, quæ in centum annis ab omnib. construcła fertur, quod satis consonat scripturæ Gene. in qua dicitur, quod a tempore, quo denunciat Deus Noe, quod volebat destruere mundialem creaturam per aquam, vsque ad ipsum diluuium transierunt 120. anni, scilicet, nō permanebit spiritus meus in ęternum in homine, quia caro sunt, & erit vita hominis 120. anni, vt habetur Gen.6. capi. Concesso autem talem, & tantam arcam ab hominibus cuiuslibet temporis potuisse compingi: sed quis G rogo eis centum annis ante prędiceret, vt talem arcam fabricarent?

Diluuiū vniuersale fuit miraculosū, & congregatio animalium. Nullus facere posset arcā, nec cōgregare animalia naturaliter.

Demum dato, quòd diluuia astrologicè a multis ante temporibus cognosci potuissent: quis tamen mundi pereuntis tanta charitate moueretur, vt ipsas immanissimas belluas, leones, vrsos, aspides, & dracones, manticoras, & basiliscos (quarum sine ipsa rerū ferocitate nomina quoque ferocia sunt) congregare vellet, ne diluuio ingruente perirent? Et dato, quod hoc negocium inextricabile aliquis motus nimio mūdi pereuntis amore susciperet: quomodo tamen omnium animalium species cognosceret, quorum nec numerum, nec nomina nouit? quomodo etiā illa per vastas mundi huius solitudines, & inaccessas hominivias, & opacos montes, immania lustra ferarum totum orbem collustrans inquireret? quis demum inuentas H adduceret? nam quædam species serpentum tanta veneni rabie abundant, vt sola visione interimant, quales basiliscos esse dubium non est.

Sequentium pestium...

Quis iaculos sic penes sic dictos acciperet? qui quodā impetū turbinati, atque per aer a vecti quodcunque animal obuium habuerint, in sagittarum, atque lancearum modum perforant: vnde a iaciendo, siue a iaculis nostris nomen metaphoricum assumpserunt. Quis enim dipsas acciperet, qui accipientem siti perimunt? Quis serpentē, qui hynale dicitur saltem videre velit? qui eum qui tetigerit somno necat, cuius testis Cleopatra Aegypti regina, & Antonij vxor sufficiens est. Quis hemorrhoin, qui morsu suo vniuersum animalis sanguinem elicit caperet? quis prysteri? quis sepem? quis hamoditas? quis alios innumerabiles serpentes, quorum tot mortes, quot nomina accipiat? quorum Africa testis est, quæ huius mali adeo fecū- I da est, vt in hoc prę cæteris terris palmā ferat, de quo Lucanus libro nono, de bello plusquam ciuili Iulij Cæsaris, & Pompeij tractans de processu Catonis in lybiā: de hoc etiam Solinus in Polihist. cap. de Africa: hæ enim diræ pestes Africam pro maiori parte inhabitatam reddunt: quis enim inter tot genera mortis tranquillā eligeret mansionem. Soli autem populi qui Psilli nuncupantur inter has diras lues innoxij sunt: nam non solum eos venena nō lędunt, sed etiam serpentes ipsos formidant, & sputo suo quorumcunque serpentum venena curant: de quibus Lucanus libro nono, sic ait: marmarię psilli quorum lingua potentior herbis. Iam vero dracones, & aspides, tigridesque dicere quid attinet? quorum non solum venena, quæ in eis immensa sunt, sed etiam corporum moles, & K squalidum robur omnes mortales superarent. Rhinocerotem vero, idest, vnicornem viribus, quis capere audeat, cuius tantum robur, & animi impetus est, vt nulli hominum seruire dignetur? de quo Iob.39. cap. sic dicitur, nūquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad pręsępe tuum? nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loco tuo? aut confringet glebas vallium post te? nunquid fiduciam pones in magna fortitudine eius? & derelinques ei labores tuos? nunquid credes ei, quòd sementem reddat tibi, & aream tuam congreget?

Quis autem postremo, vt alter Dedalus, aut potius, vt Icarus assumptis fallacibus alijs aeris immensi spacia penetraret, vt paruas quasque auiculas ad mundi conseruationem in arcam secum reconderet? His autem omnibus per impossibile saltem patratis, coniunctisque in arcam cunctis animantibus terrę, quis illis pa-

lis pac's legem indiceret? quis amicitias tantas componeret? quis talium fœderum beneuolus tractor existeret, vt iuxta vaticinium Esa. cap. 11. habitaret lupus cum agno, & pardus cum leone accubaret, & vitulus, & leo, & omnes simul morarentur, & puer paruulus minaret eos: vitulus, & vrsus pascerentur simul, & requiescerent catuli eorum, & leo suæ ferocitatis oblitus, quasi bos paleas manducaret, & ablactaretur infans a maternis vberibus super foramina aspidum, & qui ablactatus esset manum suam mitteret in cauernas regulorum? hæc enim, & alia innumera, quæ per singula non conuenit explicari, tam impossibilia naturaliter sunt, vt nullo vnquam modo philosophi [illegible] existiment, aut fuisse quidem, aut possibilia fore. Si autem ista tempore Noe facta sunt, supernaturaliter facta ministerio angelorum nemo dubitat, nisi insanus: quibus etiam quouis modo concessis, quis arcam a foris bitumine clauderet, ne eam aquę diluuij subintrarent? nā hoc a solo Deo fieri potuisse sacra scriptura testatur Gen. 7. ca. vbi dicitur, quod ingresso Noe in arcam clausit Dominus a foris: nullo igitur modo hæc Philosophi, aut excogitare, aut credere possent, si quid eis enarraret. Nullatenus igitur diluuia vniuersalia, philosophi fatebuntur; particularia quidem non solum fatentur, sed etiam ad defensionē positionis suæ de mundi æternitate ea necessaria esse putant; nec enim vllum eis fortius, aut verisimilius adinuentum est: sic namque respondent cum quis contra eos arguat, si tempus infinitum est, siue ab æterno fuit, quomodo scientiæ in infinito tempore retroacto inuentæ non sunt? cum ait Arist. in primo Ethicorum: tempus bonus cooperator est horum, & per tempus artium additamenta facta sunt: quia ergo infinitum præcessit tempus, infinita experientia fuit, quæ sufficiens erat ad inueniendam omnem artem. Dicunt enim, quòd scientiæ infinitis vicib. perditæ, & inuentæ sunt: nec enim nunc nouiter inuentę sūt: quia præcesserunt in seculis, qui fuerunt ante nos. Dicebant enim, quòd quando per diluuia, maior pars terræ deperibat, saluabantur ex diluuijs illis, quidam homines, qui olim fuerant ignorantes, in quibus nulla scientia mansit, sed cum suis possessoribus, qui in diluuio perierunt, extincta est: necesse ergo fuit ad hoc, quod artes essent, iterum nouiter ab ipsis inquirerentur fundamentis. Hæc enim est responsio Arist. 2. Polit. cum tractat de legibus valde irrationabilibus, quæ antiquis temporibus apud Græcos fuerunt, inter quas vna quam ipse ponit erat, quòd viri possent vendere, vxores suas pro ferro, vel eas inuicem commutarent, asserit hanc, & alias iniustissimas, quas ipse ponit in prędicto secundo Polit. conditas esse a quibusdam rudib. valde hominibus, qui diluuia euadere potuerunt. Ecce qualia sint fundamenta, & positio Aristot. aliorumque sequacium, & quid negent, & quid asserant: omnia namque ista sequuntur ex suo erroneo fundamento, scilicet, quòd mundus sit ab æterno. Et hoc adhuc emanat a quodam alio radicali principio erroneo, s. q̃ non sit dandum infinitum in virtute actiua. Elisis igitur his fundamentis, omnia dicta eorum vana sunt: pro quo recurrēdum est ad ea, quę supra diximus ad probandum, quod non sit possibile mūdum esse æternum: ex quo inferebatur, potentiam infinitam creare mundum. Alij erant, qui aliquo modo ponebant mundum æternum, & aliquo modo ponebant cœpisse, & huiusmodi fuit Ouidius in principio suæ Metamor. qui non, vt poeta, sicut alias solet, sed vt Philosophus, vel Theologus veritatem principii rerum inquirere conatus est: ponit enim mundum æternum esse quātum ad suum principium materiale: dicit tamen cępisse quantum ad distictiones formarum pro cōstitutione specierum: ait enim q̃ materia prima, quam ipse vocat vnum vultum orbis, fuit ante omnia: & huic non ponit aliquod principium productiuum: sed dicit eam esse carentem perfectione distinctarum rerum: erat tamen in hac materia, contrarietas qualitatum, actiuarum, scilicet frigidi, & calidi: humidi, & sicci: ponderosi, & leuis: & hoc magnam pugnam in ipso vultu orbis, siue materia faciebant: vocat autem illam materiam vultum orbis vnum, exprimens philosophicam proprietatem metaphoricè: nam vultus dicitur id, in quo res cognoscitur, & distinguitur, cum in aliis membris non pateat cognitio distincta. Quando autem multi vultus sunt,

Philosophus quare negat vniuersale diluuiū concedit particulare.

Fomes & principia totius erroris Aristo. tamen mūdi æternitatem quam [illegible] refutatione.

Opin. Philosophorū ponentiū mundum esse factū, licet aliter quam Anaxago. et est Ouidij.

A multæ cognitiones, & principia facientia cognoscere sūt: si autem vnus vultus sit, vnica cognitio est: cum autem materia prima erat, quia ipsa non habebat varietatem substātialium formarum distinctiuarum, erat vnica res, & hoc non per vnitatem formæ, sicut competit rebus naturalibus, quæ habent essentiam, & vnitatem, & cognoscibilitatem per suas formas, sed per carentiam distinctarum formarum: vnus ergo vnitus in toto orbe erat, quia rerum distinctio nondum erat: sed illud vnum erat, quod distinctum, atque manifestum in se non erat: Rectissime ergo Ouid. vnum vultum philosophice loquendo materiam primā dixit: hæc omnia habentur in principio Metamor. cum dicitur.

Versus Ouidij.

B

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cœlum.
Vnus erat totus naturæ vultus in orbe.
Quem dixere chaos rudis, indigestaque moles.
Nec quicquam, nisi pondus iners, congestaque eodem.
Non bene vnitarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan.
Nec noua crescendo separabat cornua Phœbe.
Nec circunfuso pendebat in aere tellus,
Ponderibus librata suis: nec brachia longa:
Margine terrarum porrexerat amphitrites.
Quaque erat, & tellus illic, & pontus, & aer.
Sic erat instabilis tellus innabilis vnda.
Lucis egens aer nulli sua forma manebat.
Obstabatque alijs aliud. quia corpore in vno.
Frigida pugnabat calidis humentia siccis,
Mollia cum duris cum pondere non habentia pondus.

C Ecce qualiter Ouidius, vt vere philosophus primum fundamentum naturæ inuestigans posuit illud primum corpus non habens determinatas formas substantiales distinguentes in species rerum naturales: sed solum qualitates actiuas, et passiuas, quæ sunt alteratiuæ, et via ad generationem. Hanc autem materiam, vel corpus naturæ, nec dicit genitum, nec creatum, factum, aut productum: sed dicit ante omnia fuisse, et quantum ad hoc ponit mundi æternitatem in principio materiali, ex quo omnia fierent, et in suis qualitatibus primis ad generationes, et corruptiones: dicit tamen mundum fuisse factum quantum ad omnium rerum distinctionem, et productionem, ex materia: quia dicit ex materia Deum fecisse cœlos, fecisse quoque quatuor elementa, et disposuisse terram faciendo mōtes, et valles, fontes, et flumina, de quib. in eodem primo Metamor. post supradicta immediate sic sequitur.

Hanc Deus, & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit vndas.
D *Et liquidum spisso secreuit ab aere cœlum.*
Quę postquam euoluit, cæcoque exemit aceruo.
Dissociata locis concordi pace ligauit.
Ignea conuexi vis, & sine pondere cœli.
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aer illi leuitate, locoque.
Densior his tellus est: elementaque grandia traxit.
Expressa est grauitate sui circunfluus humor.
Vltima possedit, solidumque coercuit orbem.

In his autem si inspiciatur solerti indagine Ouidianę sententiæ platonicum sensum redolent, Empedoclis, et Anaxagoræ aliqualiter doctrinam consequuntur. Quantum ad hęc autem a fide catholica maxime in ista secunda parte valde modicum deuiat: variat tamen immediate: quia E habent Deum, qui ista distinxerit, dicit se ignorasse, quis fuerit de dijs, quasi multi dii essent, qui talia facere possent: sic enim dicit immediate:

Ouidius Platonicus.

Sic vbi dispositam quisquis fuit ille deorum.
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit.
Principio terram ne non æqualis ab omni,
Parte foret magni speciem glomerauit in orbis.
Tunc freta diffudit, rapidisque tumescere uentis
Iussit, & ambita circundare littora terræ.
Addidit, & fontes, stagna immensa, lacusque.
Fluminaque obliquis cinxit decliuia ripis.
Iussit, & extendi campos sub sydere valles.
Fronde tegi syluas lapidosos surgere montes.

Deinde distinguit cęlum in quinque zonas, & ponit proprietates zonarum, & in terra eodem modo ista distinguit,

guit, & hæc à Deo facta dicit, cum sequitur.
Vtque duæ dextra cœlum, totidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis.
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu.
Nix tegit alta duas; totidem inter vtranque locauit.
Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.

Deinde ponit aerem, & in eo ventos collocat, & a quibus mundi regionibus flant, & eorum proprietates posuit, & impressiones metheoricas, vt tonitrua, nubes, & cætera cum dicit.
Imminet his aer, qui quanto est pondere terræ
Pondere aquæ leuior, tanto est onerosior igne.
Illic, & nebulas illic consistere nubes
Iussit, & humanas moturas tonitrua mentes.
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.

Ouid fuit Platonicus ponens corpora cęlestia de natura ignis.

Deinde discussis generationibus ventorum, & locis eorū subiungit de cœlo, quem dicit esse de natura ignea: & in hoc est Ouidius Platonicus. Nam Plato cœlum ignem dicit: quia cęlum, & æther pro eodem accipiuntur: æther tamen in sua propria significatione ignem notat: dicit etiam omnia corpora stellarum esse ignea, & sic vult cęlum de natura elementali esse: s. quartum elementum: & in hoc differt ab Arist. qui vltra quatuor elementa, quæ vocantur quatuor essentiæ ponit quintam essentiam, siue quintam naturam. s. cęlestem non pertinentem aliquo modo ad naturam elementalem, in quo Arist. valde excellit Platonem, omnesq; alios hanc catholicam sententiam, & veritatem physicam asserens: sed mirabile est, quòd omnes poetæ, tam qui fuerunt ante Arist. tam qui post eum venerunt, tenuerunt in hoc Platonis sententiam cęlum ignem vocantes, & dicentes astra esse purissimos ignes. Dicebant etiam isti philosophi, atque poetæ ista astra cibari aquis Oceani: sicut. n. ignis in humido vnctuoso sepi, aut olei cōfouetur, ita per calorem astrorum eleuatis humiditatib. Oceani astra illa ignea fouentur in illis, & fortiora in calore sunt. Vnde aliqui tenentes hanc opinionem dixerūt, ideo in terra Æthiopum maiorem esse calorem, quam in alijs terris, quia ibi est Oceanus, de cuius aquis astra cibātur. Et hanc falsitatem, quam poetę veritatem philosophi eam existimabant, more poetico sub integumentis enunciare volētes dixerunt, omnes deos ad epulas fuisse semel ab Æthiopibus inuitatos. Deos namque astra vocauerūt: quia ipsa astra deos putant: sic enim illa vocant. s. Iouem, Phębum, Martem, Dianam, & cæteram dissonam deorū turbam. Ab Æthiopib. autem inuitari est de aquis Oceani, quæ apud Æthiopes sunt eos alimentum accipere. Ponit ergo Ouidius cęlum ignem esse, & astra lucidiorem ignem, de quo ait hæc.

Poetæ dixerunt astra foueri de aquis Oceani, vt etiam putabant nonnulli philosophi.

Et superimposuit liquidum, & grauitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus dissepserat omnia certis.
Cumque pressa diu massa latuere sub ipsa.
Sydera, cœperunt toto efferuescere cœlo.

Poetæ & philosophi mutuat veritat. audiuerunt à Iudæis.

Ponit deinde de ornatu cęli, & aeris, & aquarum, atque terrarum: iuxta modum antiqui legislatoris nostri Moysi in primo cap. Gen. vbi elementa creata distincta ornata enūciat. Et forte aliquid illius Ouidius videre potuit a Iudæis, qui Romæ, & per Italiam tempore suo habitabant: dicit enim.
Neu regio foret vlla suis animalibus orba,
Astra tenent cœleste solum formæque deorum.
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus vndæ.
Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.

Concludens autem Ouidius distinctionem mundanarū fuit, vt legislator noster Moyses opera diuina in homine terminans, & in hoc incipit poetice loqui: cum in omnib. superioribus philosophice, & pro maxima parte catholicæ locutus fuerit. Dicit enim homines fuisse formatos à Prometheo filio Iapeti de luto cum dicit.
Sanctius his animal mentisque capacius altæ.
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est siue hunc diuino semine fecit.
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
F *Æthere cognati retinebat semina cœli:*
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre,
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Non igitur putandum, quòd Ouidius teneat homines fuisse formatos a Prometheo, quasi ibi incœperint, quia ista verba includerent contradictionē: id enim, q Ouidius diceret, repugnarent sibijpsis: nam ipsa dicit Prometheum hominem fuisse: dicit etiam eum fuisse filium Iapeti, quē, & hominem confitetur: quomodo ergo eum diceret primum hominem formasse cum ipse homo sit, & ante eum homines fuerint? Dicendum igitur aliam fuisse positionē Ouidij, qui valde fuit conformis catholicę veritati. Vn-
G de secundum, quòd in prædictis versibus de hominis formatione Ouidius ponit duas opiniones manifeste, & aliam, scilicet, tertiam magis occulte: quarum vna est positio poetica, scilicet, quod Prometheus formauerit homines de luto, & de hac nihil attinet dicere, cum vt dictum sic includat contradictionem, si dicatur Prometheus primos homines formasse de luto: nec enim iste est sensus fabulæ. Aliorum enim tendit intentio, vt ait Fulgentius in secundo libro Mithologiarum. Aliæ duæ opiniones sunt: quarum vna aliqualiter naturalis videbatur, idest, habere quandam similitudinem naturę, sed valde falsa est, & repugnat positioni Aristo. & omnium philosophorum: recte sentientium de conditione animæ, & est, quòd sicut in ipsa terra cum actione corporum cęlestium est virtus ad gignēdum quasdam res inanimatas, & multa quoq; ani-
H malia, ita dicunt habere quandam virtutem ad formationē hominis, & eductionem formæ eius de potentia materię, & sic quòd per actionem cęli in ipsa inferiora susceperunt ista inferiora virtutem ad gignēdum primum hominem, & postea per generationem propagati sunt. Sed hæc opinio multum est erronea, & repugnat principijs verę philosophiæ. Primo quia solum aliæ formæ possunt educi de potentia materię, & sic confitetur Arist. in lib. de Animalibus, quòd solus intellectus est, quæ est diuinus, & solus introducitur ab extra. Item quia dato, quòd intellectus humanus haberet conditiones materiales, sicut dicimus de animalibus brutorum: tamen non poterat sic formari, cum solum sic formentur indiuidua specierum imperfectarum, vt mures, colubri, vermes, & similia, quæ habent primum gradū perfectionis animalis: animalia au-
I tem perfecta quemadmodum leo, & bos, atque equus sic generari non possunt: sed aut creabuntur, aut propagabuntur deriuatione seminali, & vt hoc esset verisimilius, isti dixerunt hominem fuisse factum de terra habente virtutem celestem, cum dicit Ouid. vbi supra.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto.
Æthera cognati retinebat semina cœli &c.

De Ouid. s. alia opinione conformi catholicæ veritati.

Alia est positio, quæ aliqualiter consonat veritati catholicæ, scilicet, quòd Deus formauerit hominem, & quia ista erat intentio ipsius Ouidij. posuit eam ante alias opiniones, & tangit conditionem vel formationem hominis quantum ad id, quòd proprie est. Est autem homo ex duobus, scilicet, ex corpore, & anima. quantum ad corpus cuilibet notum est, quòd est de conditione terræ: ideo licet legislator noster tetigerit Genes. 2. c. hominem fuisse for-
K matum de puluere, vt habet litera hebraica, siue de terra limosa, vt habet litera nostra. Ouidius tamen non tetigit, cum hoc, quasi per se notum iudicaret. De anima autem hominis erat plurima dubitatio quibusdam eam dicentibus esse sanguinem, alijs verò asserentibus esse aerem tenuem, & multa in hunc modum, quas opiniones late prosequitur Arist. in 1. de Anima. voluit ergo quātum ad hoc determinare Ouidius dicens esse spiritum existentem de natura diuina, vt forte genitum a Deo de substantia sua, aut partem substantiæ eius. cum dicit.
Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit.
Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Hęc autem videtur Ouidius accepisse a legislatore nostro sed non perfecte potuisse capere mysterium literę. Nam cum Gen. 2. c. dicatur: formauit Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ: putauit

nit Ouid.hoc spiraculum Dei, esse de semine diuino: sed longe aliter est: quia sacra scriptura Genabi loquitur figurate. Ecce igitur de mundi inceptione, ac eius æternitate, vel quomodo se habeat famosissimas sententias. Nam quid sacra fides asserat Ge. 1. & 2. c. habetur, & prosequendo literam Genesis in duob. c. aliqualiter expliciuimus. Quid autem teneant philosophorum famosissimi, & poetæ pene hic dictum est. Alij autem poetarum, & philos. de his valde rationabiliter locuti sunt, vt Orpheus, qui cum esset Poeta antiquissimus inter eos Theol. nominatus, cum de Deo, quòd enunciaret promptum non haberet, eum ex finito aere dixit gñatū. De hoc Firmianus Lactantius de nat. deor. lib. 1. c. 5. alia quoq; quamplurima horū deliramenta, quæ per singula recoli non oportet. Hæc aũt valde in instructione circa catholicas positiones nobis valde proficiunt, quia vt ait Arist. 8. Eth. ex differentib. causatur optima harmonia, si cui forte sermo noster in hac parte onerosus, & digressorius videatur, ignoscẽdum putet: quia, & si dilatata est, nõ tñ est delusa sollicitudo inuestigantis: hæc igitur de his dicta suffecerint. *Interroga patrem tuum.* Iste est alius modus sciendi creationem. s. per memoriam antiquorum: quia illo tpe viuebant hoĩes magno tpe, & audiebant à patrib. auis, & proauis, multa de antiquis, & illi ab alijs antiquissimis proauis didicerant, & sic narratio attingeret ad primordium creationis. *Et maiores tuos.*

Conclusio a storis et epilogus.

Quid proprie vocantur patres in scriptura. *Quæst. IIII.*

PAtres vocant in sacra Scriptura ascendentes, vt patres, aui, & proaui, vt patet in regula iuris. Nam, & rex Nabuchodonosor extra de regulis iuris: sed dr̃ in glosa, q̃ s̃m leges, vt ht̃ ff. de gradib. in ascendentib. oẽs vocantur parẽtes, siue patres vsq; tritauum: & deinceps vocantur maiores. In descendentib. aũt omnes vocãtur filij vsq; ad ter nepotem, deinde vocantur minores, sed in sacra scriptura non seruatur hoc: quia Christus dr̃ filius Abrahæ, a quo distat per tres tesserece decades. i. per 42. generationes, vt patet computãdo Mat. 1. c. secus Lucæ. 3. c. vbi valde plures sunt: cuius rõ diuersitatis ibi tangitur. *Quando diuidebat altissimus.* Hic ponitur s̃m beneficiũ. s. gratuitæ electionis: quia sine meritis eorũ, anteq̃ essent elegit eos, vt patet Ma la. 1. c. *Quando diuidebat altissimus gentes.* Dando eis diuersa idiomata: quia ante erat terra labij vnius, post diuisi sũt in multas linguas, vt patet Ge. 11. c. Et ab hoc vocatæ sunt gentes multæ: si. n. vna lingua mansisset non dicerentur ꝓprie plures gentes. *Quando separabat filios Adam.* Idest, filios hominum eadẽ s̃nia repetita est, quod sæpe fit in isto cantico. *Constituit terminos populorum.* Idest Chananæorũ, Euæorũ, Ethæorũ, Ferezæorum, Gebusæorũ, Amorrhæorũ, & Gergesæorũ. *Iuxta numerum filiorum Israel.* i. s̃m multitudinem filiorũ Israel. Est sensus, q̃ qñ Deus diuisit linguas separauit sibi filios Israel in populum, & separauit se ptẽ gentes, vel populos in terra, vbi post habitauit Israel: dando eis à principio illam terrã, sed conseruãdo in posterum pro filijs Israel: quia illa erat tãta quãta sufficeret numero filiorum, Israel, idest, toti multitudini eorum. Et istam expositionẽ tenet Ab. Ezra, & satis consonat literæ, quia dr̃. *Constituit terminos populorum.* i. tãtos fecit esse terminos, & ambitũ terræ gentiũ illarũ q̃tũ sufficeret Israel. Aliter põt exponi, q̃. *Quando Deus diuidebat gentes.* s. diuidẽdo idiomata. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.* i. tot fecit esse gẽtes vel populos, quot erant filij Israel, quia sicut 70. gentes fuerant iuxta 70. linguas: ita fuerunt 70. filij Israel, qui intrauerũt in Ægyptũ. In litera 70. interpretum ht̃. *Iuxta numerum filiorum Dei.* Et aliqui exponunt, q̃ qñ diuidebat Deus gẽtes. i. qñ creauit. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Dei.* i. præordinauit tot esse homines saluos, quot erant filij Dei, i. angeli, siue qui steterunt, siue qui ceciderunt, quia ipsi vocantur filij Dei, vt patet Iob. 38. c. vbi dr̃ cũ me laudarẽt simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei, & loquitur ibi de angelis, & licet ista s̃nia forte vera cẽt, tñ multum peregrina est: iõ põt esse sensus, qui ante pone b. t. s. q̃ filij Israel vocẽtur filij Dei, quia erãt spãliter filij sui, sicut vocabãtur populus peculiaris, vt patet sup. 29. c. Nam filij Dei, licet omnes homines sint: illi tamen præ-

Christus filius Abrahe ab eo, distat per 42. generationes.

A cipue filij Dei sunt, qui ad eum specialius pertinent. Vnus enim per naturam filius Dei patris est, quia eum genuit ante secula, nos autem si filij sumus hoc est, quia spiritum adoptionis accepimus, idest, ipse libenter nos accepit, & quia, qui aliquem adoptat eius specialem curam agit, Deus, secundum quòd de nobis specialiorem, aut minus specialem curam gerit, ita dicitur nos in filios accipere, vel non: & hoc dupliciter est: quia vel secundum quod aliqui magis adhærent Deo, vel secũdum q̃ Deus aliquibus plura bona confert: per vtrunque enim Deo coniungimur, & filij eius vocamur: de primo pater Genes. 6. cap. Nam a principio genus humanum in duo capita distinctum est, scilicet, in Chain, & Seth, qui fuerunt duo filij Adæ, a quo cæteri processerunt: aut alij postea ab Adam geniti lineis horum se admiscuerunt: illi autem, qui pertinebant ad lineam Chain erant carnales valde, totum suũ

Qui vere filij Dei sunt, & qui hominum.

B bonũ in præsenti felicitate ponentes: ideo fuerunt appellati homines, quasi solum essent hoĩes, & non inhiarent ad aliud maius bonũ, quòd esset supra hoĩem: filij Seth, vtpote instituti moribus paternis, & aui sui prothoplasti Deũ coluerunt, hoste viuentes quantũ rudis illa ætas sinebat: ideo non vocati fuerunt hoĩes, quasi sola humana saperent, sed vocati sunt filij Dei, cum dr̃ in præallegato c. videntes filij Dei filias hoĩum, idest, filij Seth, qui vocantur filij Dei, viderũt filias hominum, idest, filias de stirpe Chain: omnes igitur, qui desideria sancta, & in Deũ prosequũtur, & s̃m motum diuinæ gratiæ regulantur, vocãtur filij Dei, sic patet ad Ro. 7. c. cum dicitur: qui spiritu Dei aguntur, filij Dei sunt, in quo clamamus Abba pater, spiritus enim reddit testimoniũ spiritui nostro, quòd filij Dei

C sumus: Secundo modo vocantur filij Dei illi, quibus De⁹ multa bona cõfert, quia videtur eis thesaurizare. sicut patres filij thesaurizant: & isto mõ Iudæi dicuntur, filij Dei: quia De⁹ eis multa bona promittebat, & cõferebat, vt patet ex processu istorũ quinq; librorũ Moysi, & quasi in toto canone veteris testamenti: ideo satis conuenienter stat iste sensus, & vtraque duarũ expositionum superiorũ satis conuenit proposito. *Pars autem domini populus eius.* Idest, de omnibus istis gentibus non assumpsit sibi Deus specialiter, nisi populum suum, idest Iudæos: ita quòd erant 70. gentes, elegit in populo suo Israel. 70. personas, ex quibus populus domini propagaretur, vt sic pars domini æquipolleret in numero omnibus populis accipiendo vnã personam loco vnius gentis. *Iacob funiculus hæreditatis eius.* Eadem sententia replicata est: funiculus hæreditatis

D dicitur, quia hæreditates per funiculos diuiduntur, & quasi per funiculum diuisit Deus omnes gentes dando sibi funiculi partem, quæ erat in iudæis. *Inuenit eum in terra deserta.* Hic ponitur tertium beneficium, scilicet liberatio, & potest intelligi de liberatione spirituali vel corporali. De spirituali, scilicet quia liberauit eos ab idolatria, scilicet in terra Chaldæorum, in qua nati sunt, quando Deus dixit Abrahæ, quod egrederetur de terra sua, vt patet Gene. 12. cap. & quando eduxit eum de Hur Chaldæorum, vt patet Genes. 11. c. & 15. ideo dicitur. *Inuenit eum in terra deserta.* Idest, quòd quando Deus primo elegit sibi filium erat in terra deserta, idest, in Chaldæa, quæ est terra cultui idolorum tradita, & deserta a cultu Dei. *In loco horroris.* Idest, timoris: quia ibi per timorem cogebantur homines colere ignem: ideo Abraham in igne positus est, vt quidam di

De duplici liberatione Iudæorum.

E xerunt, cuius veritatem posuimus Gene. 11. & 15. cap. liberauit eos etiam ab idolatria in terra Aegypti, in qua morabantur inter idolatras, & hic non fuerunt liberati ab idolatria, ita quòd idola non colerent: quia illa coluerunt, vt probauimus late Exodi primo cap. sed liberauit, ne in idolatria semper manerent. *Solitudinis.* Idest, magni deserti, quia multum erat dedita terra Aegypti idolatriæ. Ibi enim fuit primus factor idolorum in imaginibus qui vocatus fuit Syrophenes, vt patet per Eusebium in Chronicis, & Lucam tudensem. Et ista terra plures deos coluit quã aliæ terræ, & dedit modum colendi alijs gentibus, de quo multa Augustin. 18. de ciuitate Dei. & inde deducta sunt multa cæremonia ha sacrorum, vt ponit Lucanus in fine octaui libri. Qualiter autem Syrophenes primus Aegyptiorum idolatra fuit, & huius mali inuentor in imaginibus in toto orbe, scribit Diophantus Lacedæmonum auctor,

Quis fuit primus inuentor idolorum, & vbi.

ctor, qui Antiquitatum, 14. libros scripsit. De hoc etiam Fabius Fulgentius Mithologiarum lib. primo. ca. de idolo. sic ait Diophantius Lacedæmonum auctor libros scripsit Antiquitatis. 14. in quibus ait Syrophenem Aegyptiũ substantia familiari locupletem filium genuisse, quem ve lut enormi substantiæ successorem, ineffabili, vltra quam paternitas exigebat affectu dilexit. Isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur: quo patri crudele geminæ orbitatis dereliquisset elogium, vt & posteritatis perpetua se suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam interceptionem obijceret: quid igitur faceret? aut secunda paternitas in fœlicitate damnata, aut felix substantia in successione curtata parum erat, vt nõ haberet, quod habuit, nisi etiam nec esset, qui obtineret, quod reliquit denique doloris angustia, quæ semper inquirit necessitatis solatium, filij sibi simulachrum in ædibus instituit, dumque tristitiæ remedium quærit, seminarium potius doloris inuenit, nesciẽs, quòd sit sola medicina miseriarum obliuio: fecerat enim ille vnde luctus resurrectiones in dies acquireret: non in quo luctus solacium inueniret: denique idolum dictum est, idest, idos dolũ, quod nos latine speciẽ doloris dicimus. namq. vniuersa familia in Dñi adulatione, aut comas plectere, aut coronas inferre, aut odoramenta simulachro succendere cõsueuerat: nonnulli et seruorũ culpabiles domini furiam euitãtes ad simulachrũ profugi veniam merebantur: denique huius rei memor Petronius ait. Primus in orbe deos fecit timor, nam & Mintanor musicus in libro musice, quem descripsit ait. Deum doloris, quem prima compunctio humani finxit generis. Ex hoc ergo inueteratus error humanis pedetentim confectus disciplinis, baratro quodam sæuæ crudelitatis prolabitur: iste igitur verissimus, atque solidissimus modus est inuentio idoli, licet alibi ex aliorum opinionibus aliter recitemus. Hoc exemplum videtur penitus confirmare Philo Iudæus, qui librum sapientiæ sub Salomonis nomine, & verbis conscripsit: nam, & verba sua alludunt verbis huius historicæ narrationis: cum enim Sapien. 14. cap. ortum cultus idolorum narraret ait: acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi mortuus homo fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra, & sacrificia: deinde inualescente antiqua consuetudine, interueniente tempore, hic error, tanquam lex custodita est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta: & multa in hunc modum in eodem loco.

Littera exponitur per liberationem corporalem. Sed magis potest intelligi littera de liberatione corporali, scilicet, quia liberauit populum Israel in deserto dando ei omnia necessaria, & ab hostibus protegendo. *Inuenit eum in terra deserta.* Scilicet, in exitu de Aegypto, vbi incœpit pro ipso singulariter facere miracula, & maxime inuenit eum in datione legis: quia accipiendo eam factus fuit peculiaris populus Dei, vt patet Exodi 19. cap. & ista lex fuit data in vasta solitudine, scilicet, in deserto Synai. *In loco horroris.* quia illa terra horribilis, scilicet plena serpentibus, vt patet supra 8. capit. vbi dicitur ductor tuus fuit in solitudine magna, atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio, ac dipsas. *Et vasta solitudinis.* Idest magni deserti: quia ex quo exierunt de Aegypto, semper ambulauerunt per terram totaliter inhabitatam, & sine arboribus, in qua etiam rarissimæ aquæ erant, vel quasi nullæ vsque Cadesbarne circa terminos filiorum Edom. *Circunduxit eum.* Ponitur quartum beneficium, scilicet directio viæ per totum desertum, & administratio omnium necessariorum. *Circunduxit eum.* Idest, circuitu duxit: quia Israelitæ non ambulauerunt recto itinere in terra promissionis, sed per magnos terræ circuitus, vt dicitur Iosue 5. cap. & supra 2. cap. dicitur. circuiuimus montem Seyr multo tempore. *Et docuit.* Dando legem in monte Synai: deinde per Moysen dando multa præcepta, quæ continentur in his quatuor libris pertinentia ad moralem instructionem, vel docuit, scilicet affligendo pluribus angustijs, quia vexatio dat intellectum, & in moralibus magis docent facta, quàm verba, & sic dicitur supra 8. c. quod Deus tentauit, & afflixit Israelitas, vt sicut homo erudit filium, sic Deus erudiret eos. *Et custodiuit, quasi pupillam oculi sui.* Hic ponitur quintum beneficium, scilicet, specialis custo-

F ditio a malo, & est locutio figuralis, quia Deus nec pupillam habet nec oculum: sed sicut nos pupillam, in qua virtus visiua est, valde conseruamus: ita Deus cõseruauit populum istum, nos enim sensum visum alijs sensibus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit, vt patet in principio Meta. sic Deus populum hunc præ alijs elegit. *Sicut aquila prouocans.* Hic ponitur sextum beneficium. s. specialis amor in conseruando. *Sicut aquila.* Cũ enim aquila vult prouocare pullos suos ad volandum, volitat super eos, vt ipsi volare desiderent, ita Deus volens educere de Aegypto Israelitas prouocauit eos ad exeundũ per multa mirabilia, quæ ante fecit, vt ipsi confiderent in bonitate, & potestate eius. *Expandit alas suas.* Quãdo pulli aquilæ parui sunt, & vult eos transferre de loco, longinquo ad alium, ponit eos super alas suas, vt pulli volando

G non fatigentur, vel si aliquis sagittas ab inferiori parte miserit, recipiantur ante in alis quam vulnerent pullos, ita Deus dixit Israelitis Exodi 19. cap. vos vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, idest portaui vos sine labore, sicut portant aquilę fœtus suos, vel sicut ipsæ se opponunt vulnerandas, ne vulnerentur pulli: ita posui ego angelum, cum nube inter vos, & Aegyptios, vt non valerent accedere ad nocendum vobis, vt patet Exodi 14. cap. *Et portauit in humeris suis.* sic dicitur supra primo cap. portauit te dominus, vt solet homo gestare paruulum filium suum. *Dominus solus Dux eius fuit.* Hoc ponitur ad demonstrandum potentiam Dei, quia non indiguit alterius adiutorio ad faciendum hæc omnia, vel ad excludendum idolatriam, quia diceret aliquis Deus colendus est, quia eduxit nos per desertum in

Dei potentiã hic ostenditur pro Iudæis

H manu forti sed etiã colendi sunt alij dij, quia cum adiuuerunt ad faciendum hoc: ideo dicitur, q Deus solus ductor erat, & non erat cum eo Deus alienus. *Constituit eum.* Hic ponitur septimum beneficium, scilicet, introductio in terrã promissionis. *Constituit eum.* Idest, populum Israel. *Super excelsam terram.* Idest, super terram promissionis, quæ excelsior est cæteris terris: quia est in medio terræ habitabilis, & cum terra sit rotunda necesse est, quòd partes quæ declinant ad oppositas, & distantes plagas mundi, scilicet meridiem, aquilonem, Orientem, & Occidentem depressiores sint ex connexitate respectu lineæ rectæ iacentis supra terram habitabilem planomodo, et hoc patet in linea recta iacente super quamlibet sphæram: sed respectu cœli vel centri terræ quælibet terra æqualiter alta est.

Medulla tritici quid sit.

Vt comederet fructus agrorum. Quia ista terra abundat

I in omnibus fructibus, vt patet supr. 11. cap. *Vt suggeret mel de petra.* Idest, de terra petrosa: quia in montibus terrę promissionis inter petras sunt arbores, in quibus mellificant apes, vel quia isti Israelitæ comedere debebant omnia, quæ possederant populi terrę promissionis, et isti recondi tum habebant mel in vasis de petra, de quibus post Israelitę comedebant. *Oleumque de saxo durissimo.* Quia inter saxa oliuę multæ erant, de quibus oleum in abundantia habebatur, vel ponuntur ista duo ad signandum magnã terrę vberiatem, scilicet, quòd tam fertilis est, quòd non solum terra bona daret fructus, sed etiam de lapidibus videretur fluere mel, et oleum, et sic loquitur Esaias de temporibus Messię stillabunt montes dulcedinem. *Butyrum de armento, & lac de ouibus.* In istis abundat multum terra illa, quia pascualis valde est: ideo vocatur sępe

K terra lacte, et melle manans. *Cum adipe agnorum, & arietum.* Non quod ipsi comederent adipem, quia sub pęna mortis eis interdictus erat, vt patet Leuit. 7. c. sed quia multum habebant de adipe ad sacrificia, et ponitur hoc ad laudem terrę illius. *Filiorum Basan.* Idest, hominum habitantium in terra Basan: quia illa terra multum pascualis erat, quam tenebat Og, qui dicebatur rex Basan, vt patet supra secundo cap. et fuit ista terra in sorte dimidię tribus Manasse, vt patet eodem capit. *Et hircos cum medulla tritici.* Idest, cum pinguedine tritici: medulla dicitur aliquid electum, et valde sapidum in animali: ita medulla tritici dicitur triticum electum, et sapidum, vel vocatur medulla tritici farina candida detracta superfluitate corticum, quę in furfures vadit. *Et sanguinem vuæ meracissimum.* Idest, vinũ rubeũ qđ vocatur sanguis, et hoc erat meracissimũ. i. purissimum, et fortissimum: et abundat in terra pro-

pa permissionis, vt patet Gen.49.cap. lauabit in vino stolam suã, & in sanguine vuę pallium suum. *Incrassatus est.* Probato, quòd Deus colendus esset: hic subiungitur quomodo populus ab eius cultu recessurus esset. *Incrassatus est dilectus.* Idest. Israel, qui erat dilectus repletus fuit bonis temporalibus. *Et recalcitrauit.* Nolendo obedire legi Dei. *Impinguatus.* Dicitur, qui carne cutem repletam habet, vt nulla cutis vacuitas, vel rugatio videatur. *Dilatatus.* Dicitur cui ex superabundanti pinguedine cutis distenditur: ne super debitam dispositionem membrorum promineat quædam inepta grossities simile aliquid habens eis, qui inflati sunt, & signant ista superabundantiã pecuniarum, possessionum, & corporearum delectationum. *Vnde incrassatus est.* Delitijs. *Impinguatus est.* Diuitijs. *Dilatatus est.* Honoribus. Ista solent homines extra rationis metas efferendo multis malis implicare. *Dereliquit Deum.* Conuertendo se ad cultum idolorum. *Factorem suum.* Idest, quem colere debebat, quia creauit eum. *Et recessit a Deo.* Non impendendo ei debitum cultum. *Salutari suo.* Idest, qui saluauit, & liberauit eum ab omni malo. *Prouocauerunt eum.* Scilicet, ad iram ad puniendum eos. *In dijs alienis.* Idest, colendos deos alienos. *Et in abominationibus suis.* Idest in quibusdam peccatis horribilibus, quæ faciebant ad cultum idolorum, vt immolare filios, & facere maximas turpitudines in sacris priapi, de quibus supra 18.cap. *Immolauerunt dæmonijs.* Quia eos colebant apparentes in quibusdam effigiebus, & aliquando eis ad quæsita respondẽtes, & ita colebant Ægyptij Apin, qui in forma candidissimi tauri apparebat quolibet anno semel. *Et non Deo.* Et hoc maius peccatum est, & maximum, immolare enim dæmonibus magnum peccatum est: quia id, quod proprium est Dei dęmonibus datur, vt faciebant Samaritani, qui Deum timebant, sed dæmonibus immolabant, vt habetur 4.Regum 17.cap. sed peius est dęmones colere, & Deum non colere: quia hic, quod est Dei datur dæmonibus, & quod Dei est separatur ab eo, & hoc pessimum est. *Dijs quos ignorabant.* Quia nesciebant eos esse Deos per doctrinam maiorum suorum, nec per experientiam miraculorum, quæ diuinam potestatẽ demonstrant, cum vera sunt. *Noui recentesque venerunt.* Quia nõ consueuerant eos colere patres eorum, sed ipsi nouiter adinuenerunt eos, & dicuntur recentes, non quia illi dij nunquam culti sint, sed quia nunquam ab ista gente culti sint: vnde Saturnus, qui inter deos antiquissimus est, vt patet Metamor. libro primo, & sæpe per Augustinum de ciuit. Dei, & Lactantium de natura deorum lib.1. si à Iudæis aliquo tempore inceptus fuerat coli, diceretur Deus recens. *Deum, qui te genuit.* Idest, qui creauit te, vel qui animam corpori tuo infudit, vel patri tuo vim generatiuam tribuit. *Et oblitus es Domini.* In genere ingratitudinis nullum peius vitium est, quàm beneficiorum obliuisci, quòd faciebant idolatræ Iudæi non reducentes ad memoriam tanta Dei beneficia, propter quæ in infinitum regratiari deberent. *Vidit Dominus.* Hic ponitur tertium, in quo demonstratur Deus in iudicio iustus: & continet tria. Primũ punitionis, vel comminationis materia. Secundum dilatationis causa. ibi. *Dixit vbi sunt.* Tertium punitionis forma. ibi. *Nonne hæc condita. Vidit Dominus.* Iniquitates istorum circa cultum idolorum. *Et ad iracundiam concitatus est.* Idest, ad punitionem, in qua videtur iracundus: licet nõ sit: sed solum iustus est. *Prouocauerunt eum filij sui, & filiæ.* Idest, israelitæ, qui erant specialiter filij sui, & hoc detestabilius est, quia quando illi, quos Deus non suscepit in singularem custodiam, nec eos dotat singularibus donis, Deum offendunt per idolatriam: licet peccatum sit, tamẽ non ita graue, sicut cum illi offendunt, qui dilecti eius vocantur: ideo Deus in solos Iudæos irascebatur, cum idola colebant: non autem in gentiles, vt diximus supra sexto cap. *Et ait abscondam faciem meam.* Prima pęna est subtractio diuini auxilij. *Et considerabo nouissima eorum.* Idest, dissimulans me non videre, considerabo nouissima eorum, idest, quem finem, fructum, acquirent de idolatria sua.

Prima pœna est subtractio diuini auxilij.

Generatio enim peruersa est. Subditur ratio pęnæ: quia generatio peruersa est, idest, gens malæ voluntatis. *Et infideles filij.* Idest, ipsi sunt filij mei infideles mihi, quia nõ

A seruant pactum, quòd cum eis pepigi: & dicuntur hic infideles filij, non per negationem fidei, sed fidelitatis. *Ipsi me prouocauerunt.* Idest, me offenderunt. *In eo, qui erat Deus.* Idest, colendo eum, qui nõ Deus. *Et irritauerunt.* Idest, ad iram prouocauerunt. Vnde versus Ebrardi.

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

In vanitatibus suis. Idest, in idolatria. Vanum dicitur, quòd nihil est, qui autem idola colunt nihil colunt: quia idolum nihil est, vt habetur prima ad Cor.8.cap. vel vanum dicitur, quòd non consequitur finem suum, & tunc omnia opera mala vana dicuntur, quia non consequũtur finem suum: quia omnium mortalium cura, quos diuersorum studiorum labor exagitat, diuerso quidem calle procedit, sed ad vnum beatitudinis terminum nititur peruenire, vt ait Boetius de consola. lib.3. prosa 2. Hunc tamen finem per mala opera attingere impossibile est: quia

Vanum quid sit.

B ad felicitatem probra non veniunt, vt patet 4. de consola. prosa 2. *Et ego prouocabo eos.* Idest, ad pęnam, & mœrorem deducam. *In eo, qui non est populus,* Idest, inducendo super eos persecutores gentiles, qui non sunt populus meus, vt sicut ipsi me irritauerunt in eo, qui non erat Deus eorum ita ego eos in eo, qui non est populus meus. *Vel in eo, qui non est populus.* Idest, inducam super eos gentem vilem, & despectam, quę non habet nomen populi: & hæc dominabitur eorum: quia quando Israelitæ colebãt idola, quicunque princeps gentilis veniret super eos, etiam si esset paruæ potestatis deprimebat eos.

Et in gente stulta. Hoc erat magnum dedecus Israelitarum, quòd gens stulta dominaretur eorum. Aliter potest intelligi. *Ego prouocabo eos in eo, qui non est populus.* Idest, sicut ipsi irritauerunt me prouocãtes ad iram in eo, qui nõ

C erat Deus, idest, facientes de me vel contra me, tanquam non essem Deus eorum: ita ego prouocabo eos ad tormenta, & pœnas deducens in eo, qui non est populus, idest, tanquàm non sit populus meus, quasi dicat, sed essent ipsi populus meus, & ego non deberem sic punire ipsos: tamen quia me prouocauerunt, ego puniam eos, tanquã non esset populus meus.

Et in gente stulta irritabo eos. Idest, ita eos prouocabo ad pęnam vel ad derisũ, sicut prouocãtur homines stulti Si enim contingat aliquando puniri ex aliqua causa viros nobiles, & prudentes, puniuntur quibusdam pęnis non multum dehonestantibus: stulti autem pęnas vilipẽsionis magnæ suscipiũt. Iudæis igitur sic accidebat, quod quando peccabant, & aliquæ gentes veniebant super eos, faciebant multa ludibria, & opprobria, ita vt homines canos, & reuerendos, tanquam parulos exprobrarent, vt pa-

D ret supra 28.cap. cum dicitur: adducet Dominus super te gentem de longinquo de extremis finibus terrę gentem procacissimam, quę non deferat seni, & non misereatur paruuli: & sic fecerũt Romani multa ludibria in Iudæos, quando capta Hierusalem eos tenuerunt. *Ignis succensus est in furore meo.* Idest, in ira mea exarsit contra eos magna vindicta, quæ signatur nomine ignis.

Et ardebit vsque ad inferni nouissima. Facit comparationem de magno igne corporeo, qui terram comburit, & incinerat: quia sic punitio magna Dei totum hominem eradicat.

An istud intelligatur de pœna inferni, quod dicitur in cantico Moysis ardebit vsque ad inferni nouissima.

E *Quæst. V.*

Aliqui volunt intelligere hoc de pęna inferni, quę vltimate dabitur non conuersis: sed non conuenit literæ sequenti, quæ de temporali loquitur: non potest enim vllo modo intelligi hoc de pęna inferni, aut aliqua alia data impijs, quæ incipiat in eis pęnam inferni: quòd dico propter pęnam, quæ erit in cõflagratione ante iudicium. Nam vt ait beatus Petrus in canonica sua secunda cap.3. Ignis adueniet ante iudicium, cum dicitur, de cęlo autem & terra eodem verbo repositi sunt: igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. Adueniet autem dies Domini sicut fur, in qua cęli magno impetu transient, & elementa vero calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt opera exurentur, sic patet Psalm. 49. cum

cum de iudicio finali agatur dicitur manifestè veniet De' noster non silebit. Ignis in cõspectu eius exardescet, in circuitu eius tẽpestas valida: quod autem intelligatur hoc de iudicio patet per id, quod in sequenti versu habetur, scilicet, aduocauit cęlum de sursum, & terram discernere populum suum, idest, quod cœlum, & terra dabunt testimonia de bonis, & malis ibi. Hæc igitur generalis mundi conflagratio, in qua elementa calore soluentur, bonis erit quasi quidam sopor gratus prouocans ad quietem. Malis autem erit principium horrendi iudicij, atque intolerabilis angustiæ: sicut dicebatur in epistola beati Petri, scilicet, quod cęlum, & terra repositi sunt igni reseruati in die iudicij, & perditionis impiorum. Non enim de hac angustia malorum in igne potest intelligi hoc: quia ideo de illa diceret aliquis intelligendum fore: quia de illo poterat exponi sic ad literã, vt iacet, & non de hoc. Sed hoc non potest stare: primo quia Deus puniebat Israelitas qñ peccabant in eum, non igitur expectaret vsque ad illud tempus ad puniendum, sed immediate puniret.

Item non potest intelligi ista litera sic, vt iacet de illo tempore, quia illa conflagratio, magna erit, tamen non exuret totam terram, ita quod totum elementum vertatur in cineres: nam tunc necesse erat omnem aquam deficere, & sic periret aliquod elementum, quod falsum est: quia non corrumpetur aliquid, sed totus orbis in sua perfectione manebit.

Item quòd terra tantum cremaretur non potest stare, quia illa conflagratio non fiet ad deuastandum, sed ad purgandum, & innouandum, sicut dicitur Apocal. capitulo 21. cum fieret sermo de extremo iudicio: ecce ego noua facio omnia: sed tanta consumptio, & deuastatio est: ergo non fiet. Item non potest hoc intelligi de pęna inferni, quæ malis in malo finientibus infligenda est: quia litera sequens satis declarat debere hoc intelligi de pęna temporali.

Item quia ista verba repugnant tali sententię: nam dicitur, quod iste ignis qui succendetur, ardebit vsq; ad inferni nouissima: in quo innuitur, quòd ille ignis incipiet in superficie terræ, & tantum perueniet, quòd intrabit in viscera inferni: sed nihil tale est, quia quando mali in inferno puniti fuerint, non erit aliquis ignis in superficie terræ consumens eam, sed solum erit ignis gehennæ inter ipsos damnatos. Dicendum igitur, quòd intelligatur ista litera de punitione temporali, & est metaphora, scilicet, ꝙ sicut magnus ignis, quando accenditur vorat omnia, ita fit in magna Dei indignatione, quod patet in sequenti. *Deuorabit terram cum germine suo.* Idest, sicut magnus ignis terræ superficiem comburit, & omnia gramina, & cuncta virentia, ita ira Dei omnia bona hominis cito disperdit: vel potest intelligi ad literam, qu a sic dicebatur supra 28. cap. quòd de cęlo descenderet puluis, & cinis ad desiccandum terram, & virentia cuncta.

Et montium fundamenta comburet. Quia magnus ignis penetrat profunda terræ: sic pęna à Deo inflicta mouet potentes viros. *Congregabo super eos mala.* Vt non veniat vna pęna sola: sed multæ ad grauius affligendum. *Et complebo sagittas meas in eis.* Idest mittam super eos omnia mala, quæ scripta sunt supra 28. c. donec compleantur in eis: & vocantur sagittæ, quia improuisis nobis adueniunt sicut sagitta ex abrupto venit.

Maxima pœna qua pro peccato Iudæis erat infligenda.

Consumentur fame. Quia cum saturitate Deum non coluerunt, hęc pęna est de maximis pęnis, quæ infligendę erant Iudæis pro peccato, & actualiter affligebantur cum peccabant: de qua multa exprimuntur Leui. 26. cap. s. visitabo vos in ardore, & egestate: qui cõficiat oculos vestros, & consumat animas vestras: frustra seretis sementem, quæ ab hostibus deuorabitur, postquam confregero baculum panis vestri: ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, & supra 28. cap. vbi catalogus maledictionum habetur: multa facinora, & horrendę pęnę eis in malo famis futuræ prænunciantur cum dicitur: percutiat te Dominus egestate, & aere corrupto, & rubigine donec pereas: sit cęlum, quod supra te est ęneum, & terra, quam calcas ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem de cęlo: descendat super te cinis donec conteraris: postea obsideberis intra portas

F tuas in omni terra, quam Dominus Deus dabit tibi: & comedes fructum ventris tui, & carnes filiorum, atque filiarum tuarum in angustia, & vastitate, qua opprimet te hostis tuus: homo delicatus, & luxuriosus valde inuidebit fratri suo, & vxori, quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum suorum, quos comedet: quia nihil habeat in obsidione aliud, & penuria, qua vastauerint te inimici tui, tenera mulier, & delicata, quæ super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter mollitiẽ, & teneritudinem nimiam, inuidit viro suo, qui cubat in sinu eius, super filij, & filiæ carnibus, & illuuie secũdinarũ, quę egrediuntur de medio feminum eius, & super liberis, qui eadem hora nati sun, comedent enim eos clã propter rerum omnium penuriam in obsidione, & vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

G *Deuorabunt eos aues morsu amarissimo.* Inducuntur hic multæ creaturæ pugnantes contra peccatores: quia armabit creaturam in vltionem inimicorum, & pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos Sap. 5. cap. vt qui cunctis sibi seruientibus Deo subiectus esse noluit, omnia sibi sentiat efferata: & fiet, vt aues, quæ viuos homines contingere non audebant, diuina dispositione eos ad interitum prosequantur.

Morsu amarissimo. Quia per plures morsus eos diuine lacerabunt vsque ad mortem. *Dentes bestiarum.* Quia mittebat Dominus leones, & vrsos de sylua, lupos, & alias feras, quæ lacerarent eos, vt patet de duobus vrsis, qui lacerauerunt quadraginta duos pueros, qui a illudebant Heliseo dicentes ascende calue, vt habetur 4. Regum 2. cap. *Cum furore trahentium super terram.* Idest, prouocando contra eos animalia, quæ toto corpore per terram reptant & trahunt venenum dilatando, & constringendo.

H *Atque serpentum.* Idem est, sed ponuntur propter differentiam per magnum, & paruum: vt trahentia super terram sint colubri, viperæ, reguli, lacertæ, & similia: serpentes vocentur magna reptilia, vt aspides, & boas anguis, qui ita magnus est, vt boues integros deuoret, vnde boas a deuoratione boum dictus est, de hoc Solinus in Polistor. c. de Italia. nascitur in calabria quæ est prouincia apud Romam. *Foris.* Idest, ab extra, scilicet, ab hostibus. *Vastabit eos gladius.* Destruendo eos, & semen eorum. *Et intus pauor.* Quia non confidebant vitæ suæ in nocte dicentes, quis daret nobis mane? & in die dicẽtes quis daret nobis noctem? vt patet supra 28. cap. *Iuuenem simul ac virginem.* Idest, omnes non habita differentia ætatis, & sexus,

I & ponuntur istæ duæ ætates quæ sunt floridiores, scilicet, in homine iuuentus, in muliere ætas virginalis: quia non est subiecta angustijs pariendi, & laboribus nutriendi. *Et lactentem.* Idest, puerum, qui ad vbera pendet, cui etiam propter ætatis teneritudinem non miserebuntur hostes. *Cum homine sene.* Nec hunc propter canitiem reuerebuntur. *Et dixi.* hic ponitur Deus, vt proponens delere gentem illam propter iniquitates. *Et dixi.* Idest, proposui eos delere dicens. *Vbi nam sunt.* Loquitur ad modum hominis irati quærentis hostem ad occidendum. *Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.* Delendo eos cum semine eorum, ne maneat posteritas. *Sed propter iram inimicorum.* Ponuntur dilationes diuinæ punitionis, & videtur Deus quantum ad hoc subito mutari, sed nullo modo mutatur in se, mutantur tamen ista inferiora de quib.

K Deus aliquando loquitur, vt magis diximus supra 18. ca. scriptura cum vult nobis declarare punitionem inflictam nobis a Deo, & quia non possumus eam intelligere, secundum modum, diuinum proponit eam per modum humanum: ideo nobis iracundiam, & subitam mutationem aliquando insinuat.

Sed propter iram inimicorum distuli. Quia si punirem eos per hostes, tanquam per ministros, hostes videntes magnalia, quæ faciebant, attribuerent potentiæ suę: & non darent laudem nomini meo, sicut habetur Abacuc. 1. cap. de Nabuchodonosor gloriante, quia subdebat sibi Iudæos: nec in hoc attribuebat aliquid Deo vbi dicitur totum in hamo suo subleuauit, & traxit illud in sagena sua, & congregauit in rete suum: super hoc lętabitur, & exultabit: ꝓ hoc imolabit sagenę suę: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. *Ne forte superbirent*

A *per hirent hostes eorum*. Tollendo mihi honorē debit. & si bi applicando. *Manus nostra excelsa*.i.valde, potēs. *Et non Deus*. Hec valde malū erat, .i.n. ipsi adiuti a Deo facerēt magnalia, & in hoc gloriarentur, nō considerantes, verū Deus fecerit, peccatū quidē est: sed maius cū recogitant de Deo, & negant ipsū fecisse sicut isti: & sic fecit Sennacherib, qui credebat se posse pugnare cōtra Deū Israel, dicēs, q̄ sicut destruxerat deos aliarū gentiū, ita faceret de Deo Israel: quia non posset adiuuare Iudæos, vt patet 4. Reg. 18. c. sic Nabuchodonosor, qui mandauit nullū aliū vocari Deū pręter seipsum facientē mirabilia opera, & victorias, vt habetur Iudith. 2. c. 1ō mādabat oēs deos nationū destrui, vt ipse solus Deus vocaretur, sic aūt Salmanasar rex Assyriorū, q̄ transtulit regnū Israel in terrā Medorum, vt patet 4. Regū 17. c. gloriabatur se potuisse ex virtute sua contra oīa regna terrę, & subiecisse gentes multas, vt patet Esa. c. 10. cum dr̄, væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorū indignatio mea: ad gentē fallacē mittam eum, & cōtra populū furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prædā: & ponam illum in conculcationē, quasi lutum platearum: ipse aūt non sic arbitrabitur, & cor eius non sic æstimabit, sed ad conterēdum erit cor: & ad internetionē gentiū nō paucarū: dicet, n. nunquid non principes mei simul reges sunt? qūo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Hierusalē, et de Samaria: nūquid non sicut feci Samariæ, et idolis eius, sic faciā Hierusalē, et simulachris eius? dixit .n. in fortitudinem manus meæ feci, et in sapientia mea intellexi, abstuli terminos populorū, et principes eorū deprędatus sum: et detraxi quasi potens in sublimi residentes, et inuenit quasi nidū manus mea fortitudinem plurimorum: et sicut colliguntur oua, quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui: et non fuit, qui moueret pēnam, aut aperiret os, et ganniret. Ecce in his omnib: magna superbia regū de victoria eis a Deo speciali gratia cōcessa, quasi ipsi soli fecerint. *Gens absque consilio*. Loquitur de aduersarijs se glorificantib. *Absque consilio*. Quia non inquirit cauere mala, quæ Deus eis infligere posset, non gloriarentur. *Et sine prudentia*.i. nesciens eligere sibi bonū: quia si Dei bonitatē, et magnitudinem considerasset, et quanta bona eis largiri posset, et subijcerentur gratulantes de tanto adiutorio, vel vocatur gens sine consilio, et prudentia.i. inscia vel irrationalis: qm̄ si aliquid intellectus haberent, manifeste cognoscerent, quod non fecerunt ipsi hæc, sed Deus. *Vtinam saperent*.i. præterita considerarent. *Et intelligerent*. Præsentia. *Et nouissima prouiderent*.i. ex hoc iudicarent circa futura, est sensus secundū sequentem literam, quōd Deus vellet, vt isti aduersarij Iudæorū cōsiderarent, qūo paucissimi de Iudæis persequebantur multos de alijs gentibus, quando Deum propitiū habebant: et intelligerent nūc, quōd ex quo Iudæi Deum offensum habent, pauci de ipsis multos Iudæos persequūtur: et ex hoc prouiderent circa nouissima, i. considerarēt quid posset accidere in futuro, s. quōd qn̄ Iudæi Deum placatum habuerunt, et ipsi hostes Deū offensum, quod paucissimi de Iudæis persequerentur omnes hostes, vel alij loco eorum: vt Assirij gloriabantur, se destruxisse Israelitas: ideo a Chaldæis destructi sunt. Chaldæi aūt gloriabant destruxisse Iudā: ideo Persę, et Medi deleuerunt eos.

De aduersarijs se glorificantibus.

Quomodo persequebatur vnus mille. Intelligitur de hostib. ita quod vnus de eis persequebatur mille Iudæos, et duo de illis fugabāt decem mille a Iudæos, quasi dicat si ipsi intelligentiam haberent, satis pateret, quōd hoc non faciebant ipsi: quia fm̄ naturam impossibile est: sed diuina virtus Iudæos puniens faciebat. Et non est sic intelligendum ad literam, quōd duo fugarent decem millia, quia nunquam tale legitur in historijs sacris: sed ponitur numerus certus pro incerto ad signandam manum Dei vlcisc entis, et non manum hostium.

Nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos.i. satis patet, q̄ nō est alia causa quare duo de hostibus decem mille a Iudæos fugarent: nisi quia Deus suus vēdidit eos, idest, quia tradidit tanquam venditus in manibus hostium.

Et Dominus conclusit illos. Scilicet, in manu hostiū, vt fugere non possent, sed oēs caderent gladio, vel potest referri superius ad Iudæos sic, vtinam considerarent hostes

Duplex litera expositio.

quomodo duo de Iudæis fugabant decem millia de hostibus, vt fuit in tempore Gedeonis, vt patet Iud. c. 8. et 7. quia Gedeon cum trecentis viris ibit contra castra Madianitarum, Amalechitarum, et omnium orientaliū, & mortui sunt de hostibus centum, & viginti mille uiri. Et Samson qui solus erat, occidit de Philisthin mille uiros cum mandibula asini, vt patet Iud. 15. c. nunc autem si duo de hostibus fugant decem millia illorum, non est propter aliam causam, nisi quia Deus eorum vendidit eos.

Non enim est Deus noster, vt dij eorum. Rn̄det tacito argō hostium, dicerent. n. nos fecimus, & hæc nō Deus, quia non est verisimile, q̄ Deus eorum puniret eos, sicut nec dij aliarum gentium puniunt cultores suos; rn̄detur, non est Deus noster, vt dij eorū, quia dij eorum iniquitatem diligunt, Deus noster iniquitatem abominatur, vt patet Psal. 5. qm̄ Deus non volens iniquitatem tu es; dij eorū non puniunt malum, quia illud amant. Deus noster punit malū, quia illud abominatur, & magis punit in nobis, q̄ in alijs gentib. vt hr̄ 2. Machab. 6. c. non. n. sicut in alijs nationib. Deus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies venerit in plenitudine peccatorum puniat, & ita in nobis statuit, vt peccatis nostris in finē deuolutis, ita demum in nos iudicet: quia multo tempore non sineret peccatores ex sniā agere, sed statim vltiones adhibere magni beneficij indiciū est.

Salutare est peccatores cito puniri.

B

Inimici nostri sunt iudices.i. qn̄ Deus noster vult punire nos, facit inimicos nostros iudices.i. executores iudicij sui, vt patet de Assirijs, de Chaldæis, Romanis, & alijs gentibus, quæ Iudæos afflixerunt quantum volebant pro suo arbitrio iudicātes: sic Deus multoties loquitur in prophetis, vt patet Abacuc. c. 1. cum agitur de Nabuchodonosor punituro Iudæos: dr̄. n. Dn̄e in iudicium posuisti eum: & forte, vt corriperes fundasti eum.i. posuisti eum ad iudicandum. s. vt sit iudex sniam contra Iudæos proferens, & executioni tradens: eodem modo dr̄ de rege Assyriorum, quē Deus ponebat, vt ministrū percussionis. s. vt ipse loco Dei sumeret vindictam de Israelitis, & tn̄ excedebat: de hoc Esaiæ 10. c. sic dr̄: væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi: et postea in eodem c. cum Deus inuehitur eum increpando vocat eum virgam dicens. nunquid gloriabitur securis cō tra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? quomodo si leuetur virga contra leuantē se, & baculus, qui vtique lignum est: quasi dicat ita erant isti reges contra Deum.

C

D

De vinea sodomorum. Hic ponitur causa quare hostes Israelitarum erant iudices eorum. s. propter graues iniquitates, in quib. comparantur Sodomitis: & vocantur principes sodomorum principes Iuda, vt patet Esaię 1. ca. & dr̄ de eis, q̄ peccatum suum quasi sodoma prædicauerunt, nec absconderunt, vt habetur Esaię 3. c. & quia peccatum est consummatum in trib. siue in corde, siue ore, vel opere: ideo ponuntur hic tria. s. vinea quantum ad primum: vua quantum ad secundum: vinum quantum ad tertium: & est ordo inter ista: quia ex vinea procedit vua, ex vua vinum: sic ex peccato cordis peccatum oris, & ex peccato operis, peccatum operis.

Israelitarum hostes qui erant eorū iudices sic bant.

De vinea sodomorum vinea eorum.i. sicut vinea sodomorum fœdissima est: ita cogitatio illorū fœdissima erat: postquam quatuor ciuitates illæ subuersæ sunt, vt patet supra 29. c. mansit terra illa sterilis: & licet ibi arbores sunt, quæ poma aspectu pulchra habeant, si tamen accipiantur in cinerem resoluuntur, & fœtent, & fumum exhalant in testimonium nequitiæ eorum, vt ait Isidorus Etymo. lib. 15. & sic credendum est de alijs arboribus. de hoc Solinus in Polihistor. cap. de Iudæa.

E

Mirabilia poma de sodoma terra.

Et de suburbanis Gomorræ. Suburbana dicūtur quędam spatia terræ extra muros ciuitatis, in illis plantantur vineæ vel arbores aliæ, & idem est de Gomorra, sicut de Sodoma, quia illę quatuor ciuitates hoc pessimo uitio laborabant.

Vua eorum vua fellis. Multi libri habent felix cum x, ita quōd sit in nominatiuo: sed corrupti sunt, quoniam debet hic poni genitiuus huius nominis fel.

Vua eorum. Hic signatur peccatum oris. *Vua fellis*. Idest, amara ut fel: quia locutio istorum erat amara: n. amaricās

corda eorũ, quib. loqbant̃ inclinãdo eos ad malũ: qm̃ corrũpũt bonos mores eloq̃a mala, vt patet. 1. Cor. c. 15. Vel amara, quia in verbis suis Deũ ad amaritudinẽ iracundiæ prouocabãt: sic patet Malach. 2. c. laborare fecistis Deũ in sermonib. vestris. *Et botrus amarissimus*. Botrus duo significat. s. racemũ, & acrestã, & vtrũq; amarissimũ erat: si accipiat̃ botrus pro racemo est sensus, q̃ sicut quælibet vua. i. qlibet locutio istorũ est amara, ita racemus, qui dicit congregationẽ vuarũ. i. verborũ multiplicatio amarissima erat: quia amarũ additũ amaro, amarius, & amarissimũ facit. *Fel draconum vinum eorum*. Hic significat pctm̃ operis q̃ super alia duo amarũ est, sicut fel draconũ cæteris amaris amarius est: nõ Aethiopes qui dracones comedũt, vt ps Ps. 103. Draco iste, quẽ tu formasti ad illudẽdũ, & dedisti eũ in escã pplis Aethiopũ: primo abstrahũt partẽ illã nigrã, in qua fel est, & cætera sibi propinqua, & deinde sine timore comedũt, lingua ẽt amputata: qm̃ ista venenosa sũt, & carnes istæ multũ proficiũt cõtra venenũ: de hoc habet̃ in lib. de proprietatib. rerũ 18. *Venenum aspidum insanabile*. i. ita graue est cõtra me opus eorũ, sicut venenũ aspidũ, q̃ inter oĩa valde pestiferũ est: & õ insanabile, ita q̃ nullũ remediũ ei adhiberi põt: sũt enĩ aspides magni serpẽtes in motu velocissimi, vt flumina, & maria trãsnolẽt, qui oculos aliqualiter obuersos habẽt: vt añ se nihil videãt, sed lateraliter, magis ergo auditu q̃ visu valẽt: & siquis hoĩum aliquẽ illorũ occiderit, qm̃ sp duo sũt, s. masculus, & femella, superstes hoĩem occisorẽ insequit̃. vt nullus viarũ recessib. euadere valeat: sed ẽt si inter multos hõies ille introierit aspis eũ relictis cæteris solũ tenebit, & occidet, vt de pprietatib. rerũ lib. 18. *Nonne hæc*. Hic ponitur tertiũ. s. punitionis forma, & tanguntur duo. Primũ pp tps concessũ ad pœnitẽdũ neglecta punitio. Sm̃ hostiũ destructio ibi. *Videte quod ego sum*. *Nonne hæc condita sunt*. Loquitur Israelitis nõ cõuersis per modũ hoĩs irati dicẽs, nõ pateris q̃ ex eo, q̃ puniui vos hactenus nõ sim vltra puniturus: quia pœnæ vobis inferẽdæ conseruatæ sunt apud me. *Nonne hæc*. i. punitiones infligẽdę. *Condita sunt*. i. abscondita sũt vel cõseruata. *In thesauris meis*. i. in loco secreto: sicut enĩ thesauris signatus in loco munito ponitur, ita mala vel bona, q̃ certissime vẽtura sũt, sed nõdũ sentiuntur, in thesauris recõdita esse dicũtur. Aliter aũt hoc intelligi potest referẽdo ad ea, quæ immediate dicta sunt, s. ad vineã, vuã, & vinũ, & venenũ: nã per illa designabantur culpa Israëlitarũ in corde, voce, & opere, & quia pro oĩ culpa debetur pœna vel q̃ hõ sibi imponat, vel q̃ Deus ei infligat: ŝ õ p his puniendi erãt: quia tñ Deus puniturus erat eos, oportebat vt sciret pro quo eos puniturus erat: si ergo eueniret q̃ ista traderẽtur obliuioni, nõ possent puniri, qui ista cõmiserãt: possent ergo dicere, qui mala hæc patrauerãt, Deus obliuiscetur oĩum istorũ: ideo non inueniet aliquid, quare debeat nos punire: quib. Deus tñ det increpãs eos, & dicens. *Nonne hæc condita sunt*. i. quõ vos dicitis, q̃ ego oblitus sũ hæc, & non puniã: nunquid nõ sũt hæc condita. i. cõseruata apud me? q. d. memoria istarũ culparũ vestrarũ, quæ signãtur nomine vineæ, vuæ, & vini manet apud me: quia ego non obliuiscor hrũ. *Et signata*. i. sigillata, vel signis clausa: sicut dr̃ Apoc. 5. c. de libro, qui habebat sigilla septẽ, quib. clausus erat, & nullus inuentus est, qui posset aperire librum, & soluere signacula eius, nisi agnus, vt hr̃ in eodem c. & Matth. 27. c. dr̃ de sepulchro Dñi Iesu, q̃ milites signauerunt illud cũ custodib. i. clauserunt sicut ea, quæ in thesauris sunt, signata sunt, i. diligenter clausa ne, aliquis ea surripere valeat: ita ea, quæ in secretissimo pectore altissimæ scientiæ Dei sunt, clausa sunt: quia nullo mõ elabi possunt: ideo dñr clausa in thesauris Dei. *Mea est vltio*. i. punitio, quæ debetur pro peccatis ad me pertinet. *Et ego retribuam eis in tempore*. i. licet nunc non sit tps puniendi, ego obseruabo ips ad puniendũ. *Vt labatur pes eorum*. i. qñ venerit illud tps puniendi, ego faciam, quòd labatur pes eorum, vt ipsi in terrã corruant, hoc signat deiectionẽ factam ab hostib. *Iuxta est dies perditionis*. Cõminatio de malo inferendo est. *Et adesse festinant tempora*. Debet accipi adesse pro vna parte, & tunc signant appropinquare, & est sensus, quòd tempora cito pertransseunt, vt dies punitionis appropinquet: si autem accipiantur duæ partes, scilicet, ad, & esse non signat ad propositum.

Botrus duo significat.

Quales sint aspides.

Punitionis forma.

Dictio ex positio...

A *Iuxta est dies perditionis*. Hic rñdet ad quãdã qõnẽ, vel potius destruit quãdã falsã opinionẽ cõfidẽtię, q̃ haberẽt isti peccãtes. dicerent. n. q̃ licet Deus sit iudex iustus, & mala nulla impunita esse sinat: & licet eĩa retineat in thesauris suis, ita q̃ nullius obliuiscat̃, tñ valde misericors est, iõ differet punitionẽ suã vsq; in finẽ, ita q̃ nullo modo puniat nũc: sed sicut dr̃ Esa. 30. c. ideo expectat vos Deus, vt misereat̃ vestri: ad hęc rñdebit Deus, q̃ nõ est sic, sed immediate puniet: quia iuxta est dies pditionis, i. satis in prõptu est, vt veniat eis dies interitus, & repentina calamitas. Vocat̃ dies pditionis, in qua Deo spãliter operãte, aut hostib. incursantib. totaliter interibũt: nã Deus nõ tardat malis mala infligere, licet nobis, q̃ interiorũ inexperti sola decepto ria exteriora iudicãtes tardare videat̃, & interdũ nimis festinare: ipse tñ q̃ cito oportet malis mala distribuit, & hoc B valde velociter est, vt patet sup. 7. c. cũ dr̃. & reddẽs odiẽtibus se statim, ita vt disperdat eos: & vltra nõ differat protinus eis restituẽs, qd merent̃, his igit̃, qui mala ppetrarũt ex quib. mala infligi promerent̃, quãtũcunq; differat̃, punitio tñ in prõptu est: quia iuxta est dies pditionis, i. dies, in qua destruent̃. *Et adesse festinant tempora*. Idest, tpa, in quibus fieri dẽt punitio, festinant vt adsint, s. q̃ velociter veniũt: nec tñ intelligit̃, q̃ velociter veniãt, i. qd aliqua tpa cęteris parib. magis festinent, q̃ alia: nã motus cęli, in quo fundat̃ tps, vt ait Arist. in 4. Physic. est vniformis, & cũ tps sit numerus motus, sedm̃ prius, & posterius, vt patet in 4. Phys. per Aristotelem necesse est secundum velocitatem, & tarditatem eorum, fieri velocitatem, aut tarditatem in tempore, quod ponebatur. vt passio motus: sed motus cęli est velocissimus, & non datur in eo magis tardum, & mi C nus tardum: ideo nec dari oportet tempora magis, aut minus accelerari.

Iudicabit Dominus. Idest, puniet populum suum Israel. *Et in seruis suis miserebitur*. Quia licet puniat, non tamen puniet vsque in finem: sed adijciet misereri, quòd serui eius, & populus eius sunt.

Videbit quod infirmata. Subditur causa miserationis. quãdo enim homines magni vident aliquos, qui offenderunt eos, deficere, miserentur eorum: sic Deus videns, quòd bellatores Iudæorum, qui vocantur manus, quia sicut manus omnium organorum organum est, quia omnibus seruit: sic viri bellatores pro tota ciuitate morti se exponunt.

Clausi quoque defecerint. Idest, illi qui erant in fortalicijs defecerunt fame, vel post ab hostibus capti: describi D tur enim tribulatio Iudæorum ad modum ciuitatis, quæ ab hostibus obsidetur, in qua primo defendentes muros lassantur, & moriuntur: deinde capta ciuitate illi, qui in fortibus castris, & turribus inexpugnabilibus manent, fame, & siti pereunt.

Residuique consumpti sunt. Idest, non solum bellatores, & qui in castris se tuentur capiuntur, & pereunt, sed etiam reliqui, qui non erant bellatores.

Vbi sunt dij eorum. Hic ponitur hostium subsannatio contra Iudæos, & Deum suum. *Vbi sunt dij eorum*. Loquuntur illi gentiles ad modum suum: quia ipsi multos Deos habebant, ita dicebant Iudæos multos deos habere.

In quibus habebant fiduciam. Gẽtiles licet idola colerẽt, tñ non habebant fiduciã in eis ad pugnã: quia uidebãt, q̃ raro, uel nunquã eos adiuuabant: & quia Iudæi magnam E fiduciã habebant in Deo suo, ideo gentiles subsannabant eos: ut legati Sennacherib regis Assyriorũ subsannabãt dicentes Iudæis, q̃ non haberent fiduciã super Deũ, ut liberaret eos, quia non potuerũt alij dij gentiũ liberare terrã suã de manu regis Assiriorũ: ubi est Deus Emath, & Arphath? ubi est Deus Sepharnaim? nunquid liberauerunt Samariam de manu mea? de hoc 4. Regum 18. cap.

De quorum victimis comedebant adipes. Iudæi non comedebant adipes, nec de uictimis, nec ẽt de animalibus non sacrificatis Deo, ut patet Leuit. 3. & 7. c. omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis, sed dicebant hoc gentiles, quia ipsi comedebant adipes in sacrificio deorum suorum.

Et bibebant vinum libaminum. Idest, libamentorum: dr̃ uinum quod miscebant in sacrificio, quia cum quolibet animali immolato dabatur determinata pars similę, & illa con-

la conspergebatur certa mensura olei,& uini,ut datur regula Num.15.c.& 28.& de hoc uino non licebat eis bibere,sed totũ in sacrificio fundebať: gẽtiles aũt in sacrificijs deorũ suorũ uinũ libaminũ bibebant: & sic putabãt ipsi, ꝙ facerent iudæi: *Surgant.* Modus irrisorius est uolens demonstrare Deum Hebræorum iacere uel dormire, sicut Helias irridebat deos gentilium, scilicet Baal, ut patet 3. Regum 18.capit.dicens clamate uoce maiore: Deus enim uester,aut loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere.

Et opitulentur. Idest,adiuuent. *Videte quod ego.* Hic poniť aduersariorũ destructio: & hoc agit ad cõsolationẽ Iudæorũ,qa cõsolabanť,ꝙ aduersarij, qui eos malo mõ puniuerãt,destruerenť:& sic Naũ pdixit destructionẽ Assyriorũ, qui Israel deuastauerant,sic Abacuc gloriatur prędicẽdo destructionẽ Babyloniorũ, qui Iudã captiuauerant, quia Persæ,& Medi destruxerũt eos totaliter, vt patet Abacuc 2.c.& 3.& magis Dan.c.5.& isti merebãtur puniri in exequendo id,quod Deus mãdabat,quia malo animo id agebant, scilicet, ad laudẽ suam: & valde excedebant in punitione, sicut iudæi Christum occiderunt, quod Deus volebat: sed valde demeriti sunt,quia malo animo agebant: sic etiam de dęmonibus,qui ministri sunt diuinæ iustitiæ: sed non merentur, quia eorum praua est intentio.

Videte quod ego sum solus. Rñdet ad subsannationẽ hostium: qm illi dixerant ꝙ Deus non posset adiuuare: hic dicit Deus,ꝙ ipse est solus,qui adiuuare,& eripere potest.

Et non sit alius præter me. Qui adiuuare possit vel punire. *Ego occidam.* Male facientes. *Ego viuere faciam.* Benefacientes. *Percutiam.* Etiam eos, qui boni sunt,si aliquando me ad iracundiã prouocauerint:& ego sanabo cum adinte per pęnitentiã conuersi fuerint. *Non est, qui de manu mea possit eruere.* i.euadere: quia quocunq; iuerit ibi sum: vt dicebat Dauid Ps.138.quò ibo a spũ tuo, & quò a facie tua fugiã? si ascẽdero in cœlũ tu illic es: si descendero in infernũ ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me,& tenebit me dextera tua. *Leuabo cœlum in manum meam.* Modus est iurãdi: eleuant.n. hõies manus in cęlũ, quasi volẽtes testificari p altissimũ Deũ. *Et dicam viuo ego in æternum.* Continuatur ista snia cũ inferiori: & sunt ista verba iuramẽti Dei dicentis, viuo ego in æternũ, i.sicut verũ est,quod viuo ego in æternũ,ita est verũ, quod ego reddã vltionẽ hostib. meis. *Si acuero,vt fulgur gladium meum* .i. viuo ego: quia acuam,vt fulgur gladiũ meum: ponitur .n. si, pro quia: gladius vindicta a Deo inflicta est, quod pertransit vt fulgur, quod omnia dura frangit,& diruit.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest,quod manus arripiet iudicium,i. accipiet executionẽ iustitię. Exponebať supra, qđ ista referrentur ad gentiles insultantes Iudæis. Alio modo referri põt,vt intelligatur, quod ista sit insulatio Dei facta cõtra gentiles: nã Deus puniturus erat istos gentiles,quia grauiter affligebant Iudeos: & in illa punitione nõ poterant gentiles adiutorium habere a dijs suis, potius ipsi gẽtiles, & dij eorũ peribãt: sicut patet de Ægyptijs: qa Deus deleuit Ægyptios, & deos eorũ destruxit: sicut habeť Exo.12. & Num.33.c. ꝙ Deus fecit iudicia in Ægyptios,& in deos eorũ: quia deos cõminuit, contriuit, cõflauit,atq; deleuit: Deus igitur dicit. *Vbi sunt dij eorum.* Quasi dicat isti faciebant malum, & colebant deos, quos volebant: & illi dij adiuturi erant eos, qñ indigerent: qñ ergo eos Deus destrueret sciens, quia dij eorum,qui nihil erant, ꝙ eis succurrere non possent ait. *Vbi sunt dij eorum.* Quasi dicat quare non veniunt ad iuuandum: si enim hic essent, adiuuarent, sed non adiuuant: ergo non sunt hic: vbi ergo sunt veniant, quia necessarij sunt.

Duplex litere expositio.

Dij gentilium ex dubus non adiuuabant eos.

In quibus habebant fiduciam. Quasi dicat isti gentiles facientes ista mala,ideo audebant facere ea,quia secure putabant,quòd si aliquis vellet eos impugnare,ꝙ dij sui defenderent eos: & ob hoc eis magnos honores,& sacrificia exhibebant: sicut fuit de Busiri de principe Ægypt. qui multa maleficia peragebat, oẽs hospites suos per noctem occidens: iste.n. sanguinẽ hospitum suorum cõplicib.suis, scelerũq; fautoribus offerebat: sicut ait Paul.Oros.lib 1.de Ormesta mũdi. *De quorum victimis comedebant adipes.* Hic insultat gentilibus: q. dij sui non adiuabant eos: & hoc ex duob.s.ex familiaritate eorũ ad deos suos,& ex mala ordinatione in colendi ritu: primo.n. quia uidebatur ualde irrationabile, quia si ipsi erãt familiares deorũ suorum, quod dij sui adiuuarent eos: erat autẽ familiaritas magna inter istos,& deos suos,quia isti comedebant de adipibus libaminum deorum suorum: adeps tamen erat aliquid,quod specialiter pertinebat ad Deum in sacrificio,sed dij non adiuuabant istos: uidebatur ergo ualde irrationabile, qđ sic facerent. Secundo modo insultat ex mala ordinatione colendi, scilicet, quod ipsi comederent adipes sacrificiorum deorum suorum: nam Deus verus,qui instituerat optimas leges Iudæis,& ritum colendi,decreuerat,quòd adipes totaliter ad Deum pertinerent: sic enim dicitur omnis adeps Domini erit iure perpetuo Leuitic.3.& 7.& quòd anima, quæ comederit adipem, & sanguinem morietur: & cęremoniæ istæ a gentilibus etiam laudabãtur, vt patet supra quarto, cum dicitur hęc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens,& intelligens, gens magna: nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi: erat igitur irrisibile in gentibus, quòd in sacrificijs suorum deorum comederent adipes,quod erat contra leges approbatissimas.

Et bibebant vinum libaminum. Eodẽ modo insultat quãtum ad hæc,s.ꝙ bibebant vinum libaminũ, i. libationũ: est.n. libamẽ vel libatio aliquid in reb. liquidis propriè assumendo,qa deriuatur de libo. as. qđ signat bibere,vel degustare:& erat vinum,& oleũ,quæ fundebantur super carnes sacrificiorũ: accipitur ẽt farina quæ dr̃ simila nomine libaminis,licet nõ sit liquida: quia ista tria in sacrificio offerebantur, vt patet Nu.15.c.& sicut apud Iudæos, hoc lege sancitũ erat,ita apud gẽtiles erat,vel in lege,vel in cõsuetudine,ꝙ offerrẽtur libamina cũ sacrificijs: & de istis libaminib. nihil pertinebat ad offerẽtes,vel ad sacerdotes, siue esset pro pctõ,siue p holocausto,aut in hostijs pacificis: pertinebat iñ modicũ de simila,vt patet Leu.2. c. ꝙ posita aliqua parte eius in sacrificijs reliquũ eius dabatur sacerdotibus: apud gentiles tñ comedebant ipsi de adipib. sacrificiorũ,& bibebant de vino libaminũ: & non solũ faciebant hoc offerẽtes,sed pręcipuè ipsi sacerdotes, qui comedebãt ea, quę ad deos pertinebant: & qđ maius his erat, nõ solũ comedebant de his,quæ sacrificabantur dijs suis,sed ẽt de his, quę apponebantur ad comedendũ dijs suis: vt patet de Bel deo Babyloniorũ: nam quotidie dabãt ei Babylonij artabas duodecim similæ,& oues 40. & amphoras vini sex, & sacerdotes intrantes per loca occulta sanctuarij illius deuorabãt per singulas noctes vniuersas res has,qui postea a Daniele conuicti sunt,vt patet Dan.14.c.totus autẽ Babyloniorũ populus credebat Deũ fortissimũ, vel hæc vniuersa p noctes singulas deuorare.

Libamen quid sit.

Surgant,& opitulentur. Ista magna irrisio est: quia gentiles putabant deos suos esse aliquid magnũ, & potentes ad adiuuandũ: Deus vero sciẽs eos impotentes esse,immo nihil omnino esse,secundũ quòd dij, irridet eos dicẽs surgant,quasi dicat,licet huc vsque tribularemini, nõ exaudierunt,nec succurrerunt: quia dormiebãt latentes: nunc autem tempus est,vt surgant, & opitulentur eis.

Et opitulentur vobis. Loquitur gentilibus, qui ponebãt fiduciã in dijs suis: quia deberent nunc adiuuare eos: opitulor dicitur ferre opem, idest, adiutorium: & ita est de istis dijs, quòd deberent opem ferre. *Et in necessitate vos protegant.* Quasi dicat nunc magna necessitate vrgemini: quia ego premo vos afflictionibus: ideo in tali necessitate deberent vobis opitulari,ẽt si in alijs rebus non opitularentur: quia non sunt tantæ necessitatis. *Videte quod ego sum solus.* Posita ironica locutione hic agitur de vera cõmonitione, s. quòd supra illusit dijs gentilium,& ipsis gẽtilib: nunc aũt dicit,quòd alij non sunt dij, sed ipse solus, & ꝙ nullus punire põt nisi ipse: nec possit quispiam eruere de punitione nisi ipse: ideo dicit. *Videte quod ego sum solus.* i.o gentiles non decipiamini facientes mala sub confidentia deorum vestrorum: quia nõ est aliquis Deus,qui vos possit eruere, aut punire nisi ego: licet vos aliter putetis.

Et non sit alius Deus præter me. i.vos putatis esse multos deos, ideo multos colitis, sed erratis: quia nullus alius est Deus nisi ego: accipiebãt aũt gentiles Deũ esse summum bonum,s.id,quo maius excogitari non põt: sicut nunc est cõis conceptio aĩoũ,ideo ei maximã potentiam attribuebant:& s'm hoc suppositum Deus rñdebat dicens. *Et non sit*

sit alius Deus praeter me. Quasi dicat nullus alius pōt puni re ad voluntatē suam nisi ego: quia cū Deus solus habeat maximam potentiam, & ego sum Deus, & nullus alius praeter me: ergo ego solus potentiam puniuinam habeo.

Ego occidam. Scilicet, quos voluero. *Et viuere faciam eos*. Eos qui mihi placuerint: vel ego occidā, & ego viuere faciam, i. ego habeo potestatem puniēdi, & remittēdi.

Percutiam, & sanabo. Sicut est mors, & vita in potestate Dei, ita percuti non ad mortem, & sanari: ideo dicitur. *Ego percutiam*. Idest, ego incipiam eos percutere dādo afflictiones magnas: & ego sanabo populum meum tollendo ab eis omnem languiorem, s. faciendo ne sit in eis languor, qui est in hostibus. *Et non est, qui de manu mea possit eruere*. Idest, forte aliquis, qui est potens vir, intelliget, quòd non punietur, quia forte non poterit permanere: sed ego notifico, ꝙ non est aliquis, qui possit eripi de manu mea: quicunque ergo sit, qui peccauerit punietur.

Leuabo in cœlum manum meam. Hoc ad iuramentum pertinet. Deus enim sic signat se iurare: & non existimet aliquis, quòd Deus iuraret per cœlum, tanquam per aliquid maius, per quod iuraret, sed leuare manus in cęlum est modus iurādi, & est metaphora tracta a modo humano: quia homines per maiorem suum iurant, vt patet ad Hebræos 6. c. & extra de iureiurando, cap. & si Christus, & quia maior in cęlo est, s. Deus, homines iurant per cęlum eleuando manum suam contra cęlum: Deus autem, licet non deberet isto modo iurare, quia non habebat aliquem maiorē in cęlo: tamen vt nos intelligeremus, quòd iurabat, visus fuit isto modo loquendi: sic habetur Exodi sexto capitulo, vbi iurauit, vel dicit se iurasse daturum terram Chanaan Israelitis, scilicet, & sciens, quòd ego sim Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum, & induxerim in terram, super quam leuaui manum meā, vt darem eam Abrahā, Isaac, & Iacob.

Et dicam viuo ego in æternum. Non est sensus, quòd litera dicat viuo ego in æternum, idest, quòd Deus solum diceret hoc, scilicet, viuo ego in æternum: quia hoc nihil attinebat ad propositum, maximè cum Deus iurare hic intenderet. Et circa talia non exprimitur modus iurandi in his verbis solis, sed continuatur ad sequentia, & est sensus. *Viuo ego in æternum si acuero, vt fulgur gladium meum*. i. viuo ego in æternū, quia acuā gladium meum, vt fulgur: sicut. n. verū est, ꝙ ego viuo in æternū, & nullo modo morior, ita est verū, ꝙ acuam gladium meū, vt fulgur. *Viuo ego in æternum*. i. ego viuo, & vita mea indeficiens est: quia apud Deū non est trāsmutatio, nec vicissitudinis obūbratio, vt patet Iacob c. i. & Malach. 3. c. dicitur ego Dns, & nō mutor. *Si acuero, vt fulgur gladium meum*. i. ꝙ acuā, vt fulgur: gladius Dei vindicta ab eo inflicta est: sunt. n. omnia ista secundum metaphorā, quia Deus nec gladiū, nec lanceā habet: sed sicut gladius penetrat, ita vindicta a Deo inflicta penetrat hominē. *Vt fulgur*. Ponitur similitudo de fulgure, quia fulgur est velocissimū in motu suo: quia iaculatur a nubib. & sicut illud velociter currit, ita pęna a Deo illata vehementer currit. Et sicut fulgur obstantia quęque findit, ita vindicta Dei aperit hominem, vsque ad intima, secundum imprecationem Abacuc 3. capit. scilicet, cum loquitur de pęna infligenda, ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

Et arripuerit iudicium manus mea. i. quòd manus mea arripiet iudiciū, s. faciet vindictam: quia hic accipitur iudicium pro ipsa iusta pęnæ inflictione, quam Deus retribueret malefacientibus: ista litera non habet continuam expositionem, quia ex illo loco. *Videte quod ego sim solus*. Vsque huc, & infra indubitate exponendū est de locutione Dei ad hostes Iudęorum, sed illi versus superiores, s. *Et dicent vbi sunt*. Vsque ad illū versum. *Videte quod ego sim solus*. Potest dupliciter exponi, nā potest intelligi, ꝙ sint verba insultationis hostium Iudæorū directa ad ipsos Iudęos, sicut expositum fuit primo: aut potest intelligi, ꝙ intelligatur de insultatione Dei directa in hostes Iudęorum, sicut hic expositum fuit secundo: sed primus modus consonantior est literę, quia dicitur in principio illius literæ. *Et dicent, vbi sunt dij eorum*. Ille qui insultat est, qui quærit, vbi sunt dij eorū: sed dicitur ꝙ isti dicēt: ergo plures sunt, quod necessario ad hostes Iudęorum referendū est: & nō ad Deum insultantem, quia ibi non sunt plures

F insultantes de quibus dicatur quòd dicent. *Reddam vltionem hostibus meis*. i. de hostibus Iudæorū, qui sunt hostes mei: quia Iudęi erāt populus Dei: ideo oēs qui persequuntur eos, persequuntur Deum. Et licet isti a Deo permittantur Iudęos percutere, quia in mala intentione illud agūt intendentes cultū Dei destruere, ideo hostes eius directē efficiebantur: quare Deus eos punire debet. *Et his, qui oderunt me retribuam*. Replicatio eiusdē sententię est. *Inebriabo sagittas meas*. Hic describitur magnitudo vindictę per multitudinem occisorū. *Et gladius meus deuorabit carnes*. Vindicta Dei multis modis infligitur, secundū diuersitatem pęnarum inflictarū, quę enarratur sup. 28. c. ideo comparatur diuersis generibus instrumentorū nociuorum, s. gladio, igni, sagittę, & similibus: dr̄ gladius deuorare carnes, quia sicut, quod deuoratur totaliter consumitur, ita gladius consumit, & deducit hominem ad non esse.

G *De cruore occisorum*. Refertur ad superius, s. inebriabo sagittas meas de cruore occisorū: quia multi erunt occisi, & vulnerati. *Et de captiuitate nudati inimicorum capitis*. Idest, de inimicis captiuatis, qui habebant caput nudatū: quia quando capiebantur, discooperiebantur capita eorū ad maiorē gloriam victorum, & dedecus hostium captorum: si autē aliquis capite cooperto permitteretur ambulare fiebat ei magna honoratio: sic cum ante currū Scipionis africani oēs Chartaginenses captiui ad triumphū capite discooperto in introitu vrbis Romę introirēt, solus Terentius capite galeato introire permissus est: quia vir sapiens, & eloquens erat. *Laudate gentes populum eius dicentes*. Quia felix est habendo talem Deum sicut dicitur Psal mus 32. beata gens cuius Dominus Deus eius.

H *Quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur*. Quia aliqui boni, & veri cultores Dei ducebantur captiui cū alijs: vt Thobias inter decē tribus, vt patet in lib. suo: vt Daniel & Ezech. in Babyl. cum tribu Iudā: vt patet in 1. c. Dan. & 1. c. Ezech. & licet multi mali mortui fuissēt ab hostib. Deus tamen faciet vindictam saltem propter istos bonos.

Et propitius erit terræ populi sui. i. non relinquet eā desolatam in æternum, nisi ipsi obstinati fiant: & tunc non vocantur populus Dei, sicut fuit de decē tribubus Israel captiuatis in æternum in terra Medorū: & de tribu Iuda captiuata per maiorē partem mundi cū tribu Beniamin, & Leuitis. *Venit ergo Moyses*. Hic ponit tertiū principale, s. cātici epilogus. *Venit ergo Moyses*. Hic est prępósteratio, s. Cātici epilogus.
quomodò Moyses venit de loco sanctuarij, in quo audierat a Dño omnia verba cantici huius, vt postea diceret filijs Israel. Et supra ante principium cantici dictū fuit, ꝙ Moyses cantauerat omnia verba cantici huius coram to-

I to Israel. *Et locutus fuit omnia verba cantici huius*. Ipse. n. per se cecinit coram Israel istud carmen. *In auribus populi*. Idest, totus populus audiebat qn̄ cantabat Moyses: si autē nō diceretur hic, & locutus fuit, sed solum ꝙ venit Moyses ad vniuersum Israel, esset hic rectus ordo, & illa verba posita ante principium huius cap. s. locutus est ergo Moyses audiente vniuerso cętu Israel verba carminis huius, & ad finem, vsque cōpleuit, essent anticipata. Nunc autē videtur quædam repugnantia in verbis: quia dicitur suprà antequam ponatur istud carmen, ꝙ Moyses venit ad filios Israel: & eis audientibus cecinit verba carminis huius: hīc autē postquam recitatū est ipsum carmen venit Moyses ad filios Israel, in quo innuitur, ꝙ ante non erat

K recitatum. Sed dicendum quòd vtrunque verū est, quia Moyses cecinit verba carminis huius corā Israel, & antequā ipse cantaret ea, Deus dixerat illi eadem, secundum formam, in qua eadē populo propositurus erat: & secundum hoc concordatur ista litera, quia illud quod in pręcedenti cap. habitum est in fine, scilicet, quòd venit Moyses, & recitauit hæc verba corā populo, referuntur verba huius carminis ad vicē illā, qua Moyses dixit ea populo, quia ad hoc antea venit, quā recitaret: id autem quod hic dr̄, s. ꝙ venit Moyses ad populum, & narrauit sermones istos, refert verba ista ad primā narrationem, s. quā fecit Deus Moysi: quia tunc verum est, quòd primo ista verba dicta sunt, deinde Moyses venit ad populum, & recitauit ea corā illis: & nō est anticipatio ordinis, nec contrarietatis apparētia. Si aūt ista verba, quæ hic dicūtur, & ea, quę habentur in fine c. pręcedentis referantur ad idē, necessariū est, quòd sit ordinis permutatio: & quædam apparentia con-

rentia contrarietatis: intelligendum est ergo isto modo. *Ipse, & Iosue filius Num.* Non quod Iosue ista verba coram populo proponeret, quia solus Moyses proponebat: sed quia dicebat, quod etiam ipse ista verba à Deo audiuerat, cum simul staret ante Dominũ in ostio Tabernaculi: & ex hoc accidit, quòd quando Iosue morti propinquus erat, annunciauit eis, q̃ post mortem suam peccaturi erant contra Dominum, vt patet Ios. 24. cap. *Ponite corda vestra.* id est, ponitur magna exhortatio ad custodiam legis. *Ponite corda vestra.* id est, diligenter attendite, scilicet, quod non putetis esse hoc aliquid negligendũ: quia vt infra dicitur nõ incassum istæ leges factæ sũt: ea aũt, quibus cor apponimus, retinemus: ea verò, quæ negligimus, obliuiscimur: *In omnia verba.* Quia de omnibus quæ dicta sunt contemnendum nihil est: quia qui in vno offendit factus est omnium reus, & qui vnicam de legibus istis contemnit, cum omnes ab eodem datæ sint, necessarium est ipsum datorem contemnat, quod valde cauendum est. *Quæ ego testificor vobis.* i. de quibus ego do vobis testimoniũ, q̃ Deus ista vobis mandauerit: vel de quibus ego testimonium perhibeo vobis, q̃ omnia ista obseruare tenemini: Moyses namque ista referens populo faciebat ei fidem, q̃ Deus ista mandauisset Iudæis, vel q̃ Iudæi tenerentur ea obseruare: & hoc erat testificari. *Quæ ego testificor hodie.* s. in ista die in qua morior. *Vt mandetis ea filiis vestris custodire, & facere.* Non solũ isti custodire debebãt legẽ Dei, sed etiã vt filiis suis eam mandarẽt custodiendã docentes eos quid facere debeãt: & hoc valde magnũ erat, q̃ Patres erudirent filios in custodia legis: nã pp hoc eis à Deo multa bona dãtur, & promittuntur sicut patet de Abraham Genes. 18 c. cum dicitur, scio n. quod præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam: vt adducat Dominus propter Abrahã omnia quæ locutus est ad eum. *Quæ scripta sunt in libro legis huius.* Non solum obligabantur Israelitæ obseruare ea, quæ habentur hic, sed etiam ea quæ mandata sunt in monte Sinai, cum Deus mandasset illa obseruari: sed solum dicit hic Moyses de his, quæ continentur in hoc libro: quia ea, quæ continentur in hoc libro sunt aliqua specialis lex, vel fędus distinctũ à fędere, quod pepigit in Oreb, vt patet supra 29. c. in principio. & de istis intendebat monere: quia ista lex nũc primũ promulgabatur, & necessariũ erat, vt acciperet fortitudinem in mentibus auditorũ per admonitionem Legislatoris: lex aũt quæ in Oreb data fuerat præcesserat per annos quadraginta fere: ideo satis confirmata erat in mentibus audientiũ, nec oportebat de ea rursus moneri: solum igitur de hac expressit. *Quia non incassum.* i. in vanum. *Scripta sunt.* Quia Deus nihil facit frustra cũ omnia cõstituerit in certo ordine, cũ quo non stat superfluum. *Sed vt singuli in eis viuerent.* Ergo ex opposito si nemo secundũ legem viueret, lex inutiliter facta esset: quia finis legis non est scire eam, sed operari secundũ eam: vt simus imitatores, & factores verbi, & nõ tantũ auditores, vt patet Iacobi 1. c. in speculatiuis. n. scire prodest, & operari non requiritur. In moralibus aũt scire nihil prodest, nisi operemur: operari verò totaliter cõfert, vt patet 2. Ethic. *Quæ facietes lõgo perseueretis tempore.* i. si ista præcepta custodiatis viuetis magno tempore: Iudæi qui adhuc rudes erãt nõ cognoscentes vera bona existimabãt magnũ bonũ esse vitã diuturnã: Deus igitur assentiẽs desiderio eorũ promittit eis magnũ tẽpus vitæ si custodiãt mãdata Dei: & promittuntur hic duo. s. vita simpliciter & vita cũ determinatione. s. in terra promissionis: vita simpliciter dr, q̃ ipsi viuerẽt magno tẽpore, siue manerẽt illo tpe in terra promissionis, siue nõ: & de hoc dr Exo. 23. c. numerũ dierũ tuorũ implebo.

Quid sit finis legis.

Secundũ erat vita cũ determinatione. s. quod non solum viuerent, sed etiam, quod in terra promissionis viuerent: hoc enim magnũ gaudiũ ipsorũ erat: nam si ducerentur Iudæi in captiuitatẽ, & ibi viuerẽt, illud viuere erat tamen cum tristitia magna: & melius erat generoso animo mori, quàm inter hostiles turbas premi durissima atque inhonestissima seruitute: ideo ad concedendũ eis perfectum gaudiũ pro bono opere cõueniebat, vt daretur eis, quod manerent magno tpe in terra promissionis.

A *Longo tempore perseueretis.* Si Hebræi conuerterentur ad cultum idolorũ mittebat Deus hostes super illos, & faciebat, vt magno tẽpore manere nõ possent in terra promissionis, sed ducebantur in captiuitates: si autem mandata Dei custodirent, manebãt in terra illa gaudentes: & non erat aliquis qui exterreret eos. *In terra.* scilicet, Chananæorum Eueorum, Iebusæorum, &c. *Ad quam Iordane transmisso ingredimini possidendam.* i. terra illa, in qua manebitis mandato Dei vltra Iordanem est: & licet nũc non sitis in ea, tamen pertransito Iordane ingrediemini in eam: & loquitur hoc ad nouem tribus, & dimidiã, quia duæ tribus, & dimidia. s. Gad & Ruben, & dimidia pars Manasse acceperant possessionẽ ante transitũ Iordanis in terra duorum regum Amorrhæorũ. s. Og, & Seon, vt patet Num. 32. & sup. 3. & 4. c. hoc tñ verũ est

B de ipsis, qui habitabant ante Iordanẽ, & iam acceperant possessionẽ: nã si Deũ vere colerẽt obseruãtes omnia mãdata eius multo tempore manerẽt in terra illa, quã habebant: si aũt non obseruarent conuertentes se ad idololatriã cito perderent terrã illam ducti in captiuitate: sic. n. euenit in posterũ, q̃ inualescente nequitia Regni, Israel Rex Assyriorum Salmanazar venit in terram illam, & duxit captiuas decem tribus Israel relictis duabus. s. Iuda, & Beniamin cum Leuitis, qui non computãtur in tribum: & inter has fuerunt istæ duæ tribus, & dimidia, vt patet 4. Reg. 17. c. sed fit mentio de nouem tribubus & dimidia, quæ accepturæ erant possessionem vltra Iordanem: & hoc quia plures erãt, & digniores. Secundò, quia magis oportebat certificare eos, qui non erãt certi, quam eos, qui plus certitudinis habebãt: sed illi, qui iam acce-

C perant Iordane non transito possessionem in manu Dei robusta, securiores erant, quam illi, qui transituri erant Iordanẽ ad possidendum terrã, in qua nesciebant quantum, aut quomodo acquirerẽt: ideo de his solis expressit. *Loquutus est Dominus.* Posita exhortatione populi: hic agitur de obitu Moysi. Et tanguntur tria. Primò Moysi mors præcipitur. Secũdò ab ipso benedictio populo indicitur, ibi. *Hæc est benedictio.* In principio cap. sequentis. Tertiò actualiter moritur, & sepelitur, infra 34. cap. *In eadem die.* Ex hoc patet, q̃ in die, in quo Moyses dedit istę benedictiones, & exhortationes in cantico mortuus est. *Ascende in montem.* Quia tunc manebat populus in Sethin, quæ erat vltima mansio, vt patet Num. 33. cap. Et hoc in valle contra Phanum Phegor, vt patet sup. 3. & 4. c. & mons erat altus: oportebat ergo ascẽdere. *In mon-*

Moysi mors præcipitur.

D *tem istum Abarin.* Dicitur Abarin mons transeuntium. *id est, transitus in montem Nebo.* Mons Abarin longus erat in quo erat quædam pars alta, quæ vocabatur mons Nebo, in quem ascendit Moyses. *Qui est in terra Moab.* id est, in descensu terræ Moab: quia ista terra in qua tũc manebat Israel de Regno Regis Seon erat, vt patet sup. 4. c. licet multoties dicitur esse in cãpestribus Moab contra Iericho: sed poterat esse, q̃ iste mons aliquo modo pertineret ad terram Moab, & aliquo modo ad terram Seon: quia erat in confinibus regnorum, sicut diximus sup. 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terra Seon, & aliquo modo ad Sydonios, & aliqualiter ad terrã Israel: ideo vocatur Hermon, Sanir. s. Saurion, à qualibet gente vnũ nomen habẽs. *Et vide terram Chanaan*, inf. 34. c. dicitur, q̃ vidit omnem illam terrã, quæ vocatur terra Cha-

E naan largo modo, nõ à quodã populo, qui ibi habitabat iuxta mare, & fluenta Iordanis, & dicitur Chananæus, vt patet Num. 13. c. sed ad Chanaan nepotem Noe, qui fuit pater istorũ populorum. Et iste Chanaan fuit pater multorũ populorũ, qui ponuntur Gen. 10. c. quia ab illis filiis eius, qui ibi ponũtur natæ sunt gẽtes multæ, cũ omnes numerati in illo c. sint capita gentium, vt patet Gen. c. 10. inter quas fuerũt istæ septem gẽtes, quæ hic numerantur. s. in processu istorum librorum, & has tradidit Deus in manu filiorum Israel, vt igitur Deus lætificaret Moysen, ostẽdit ei terrã Chanaan. i. terrã omniũ istarũ septẽ gentiũ sicut innuitur infra 34. c. cũ dicitur ostẽditq. ei Dominus omnẽ terram Galaad vsque Dan, & vniuersam Nephtalim, terramq. Ephraim, & Manasse, & omnẽ terrã vsque ad mare nouissimũ. & australem partẽ ad latitudinẽ campi Iericho ciuitatis Palmarũ vsque Segor.

An Moyses de monte Nebo viderit totam terram Chanaan visione naturali? Quæst. VI.

DE ista visione dicendum est, ꝙ non vidit hoc Moyses naturaliter, scilicet, secundum vigorem potentiæ visiuæ, & hoc patet multipliciter.

Primò, quia dato quòd mõs Nebo, super quem Moyses ascendit esset altus; tamen non erat ita altus, vt omnia loca, & arbusta, quæ erant in vallibus paterent: nam non videtur alicubi terrarum tanta esse altitudo, vt in distantia tanta contemplari posset, quis concauitates vallium, in quibus præcipua, & delectabilior populatio est.

Secundò, non poterat hoc existere, quia dato, ꝙ mons esset ita altus, vt ad hoc sufficeret, vel forte, quòd terra tota esset satis plana, non posset videre Moyses ad tantam distantiam, quia species venientes à tanta distantia debiliter immutant propter magnitudinem spatij, & obiectum intermedium nebularum intermediarum, & debilitas visus non sufficeret, vt immutaretur à tam parua virtute specierum immutantium, oportebat ergo, ꝙ Deus eleuaret supernaturaliter, vel confortando virtutem visiuam Moysi, ꝙ posset sufficienter immutari à speciebus tam pauci vigoris, vel quòd conferret maiorem virtutem speciebus ad immutandum nihil augendo, vel confortando in virtute visiua Moysi, vel quòd verius est, scilicet, quòd Deus præsentauerit ei species omniũ locorum illius terræ, vt haberet perfectam, & distinctã cognitionem de eis, & nihil notabile maneret, quòd non cognosceret: est enim iste modus conuenientior duobus modis superioribus: nam posito primo modo, scilicet, ꝙ Deus cõfortaret virtutem visiuam Moysi adhuc manet inconueniens, quia virtus confortata ad hoc proficit, vt possit immutari à specie modicæ actiuitatis, à qua non posset alias immutari, quantocunque ergo virtus visiua alicuius confortetur, nunquam poterit videre nisi ea, quę præsentantur; & quia illa, quæ erant in vallibus occultissimis, non poterant peruenire ad oculos Moysi: ergo non poterat videre illa, quantumcunque immutarentur oculi ad perfectionem, s. ꝙ virtus sua esset valde magis perfecta, quã ante erat, quia species visibilis semper dirigitur per lineam rectam, ergo quia illi erant in vallibus profundissimis, nõ poterant peruenire ad oculos eius, & sic non poterant immutari, sicut si Deus perfecisset potentiã visiuam alicuius quantũcunque vellet, & nulla species visibilis perueniret ad eam, non posset quidquam videre, ita hic dato, quòd esset virtus Moysi perfecta à Deo supernaturaliter: si tamen res existentes in profundissimis vallibus non possent dirigere species, vt peruenirent ad oculos, nullo modo Moyses immutari posset nec videre, oportebat ergo dari aliquem alium modum, per quem Moyses ista videret. Si autem accipitur modus secũdus, scilicet, ꝙ Deus tribuerit maiorem virtutem immutatiuam speciebus illorũ locorum, & rerum, vt à maiori distantia mouere possent, quam alias consueuerant mouere, adhuc nõ sufficit, quia illæ species immutabãt fortius illam potentiam visiuã, ad quam peruenerint, quã alias immutare solebant, sed non immutabunt vllo modo potentiam visiuã, ad quam non peruenerunt, sed dato, ꝙ in terra Chanaan essent profundæ valles, & mõs ille Nebo non esset ita altus, vt posset videre quispiam ex ipso omnes concauitates terræ illius, non peruenirent vllo modo species omniũ locorum ad potentiã visiuam: ergo nõ immutari poterit, et si species fortificatæ sunt in sua potẽtia immutatiua: necessariũ igitur est, vt detur aliquid, per ꝙ tollantur ista incõuenientia, vt posset Moyses videre omnem terram Chanaan, sicut in littera exprimitur: istud aũt pertinet ad tertiũ modũ assignatũ, quia si ponamus, ꝙ Deus creauerit species, quæ peruenerint, vsque ad oculos Moysi, omniũ illarũ rerũ, siue illæ species essent confortatæ, in se, siue non confortatæ, siue potentia visiua esset roborata, vel non, species creatæ peruenientes ad potentiam visiuã immutarent eã: iste ergo modus assignari debet, de quo dicetur infra 34. c. ꝙ aũt ista visio ad tantũ spatium non fuerit naturaliter facta, sed supernaturaliter creata, vel producta innuitur infra 34. c. cum dicitur ostenditq. ei Dñs omnem terram Galaad, vsque Dan: &

F non dicitur. *Vidit omnem terram vsque Dan.* q. d. ꝙ nõ vidit ipse per se viribus naturalibus, sed Deus ostendit ei creando aliquid supernaturale, sicut erat creare species venientes ad oculos eius, de omnibus istis rebus dicendũ igitur est, ꝙ ista visio non fuit naturalis. *Iungeris populis tuis.* i. transibis ad societatẽ sanctorũ Patrũ, in Limbo, qui dr̃ sinus Abrahæ. *Sicut mortuus est Aarõ frater tuus in monte Hor.* Mortuus fuit Aaron in mõte Hor, vt patet Num. 20. & 33. c. in pace vidente Moyse, ideo ipse desiderauit talem mortem. *Quia præuaricati estis contra me.* Qũo. n. præuaricati fuerunt diximus satis late Num. 20. c. quo aũt ista mors potuerit esse pęna Moysi, qui de vita misera trãsiuit ad meliorem statum, dictũ fuit late, sup. 3. c. circa finem. *Ad aquas contradictionis.* i. in quibus cõtradixit populus Domino non confidendo in bonitate, & potestate

In mõte Hor mortuus fuit Aaron.

G eius. *In cades deserti Syn.* Ista est Cadesbarne, vt probauimus Num. 32. c. *Et non sanctificastis me coram filijs Israel.* Debuerant Moyses, & Aaron dicere lapidi, lapis mandamus tibi ex parte Dei, quod scindaris, & des aquas abundanter isti populo: sed perturbati ex murmuratione populi cęperunt iurgari contra populum vocantes eum rebellem, & sic populus nõ benedixit Deum. *E contra videbis eam.* id est, ex opposito, & à remotis, sed non intrauit. *Et non ingredieris in eam, quam ego dabo filijs Israel.* Hoc refertur ad terrã, de qua locutus fuit sup. Deus, scilicet, vide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israel, nam ad hanc non fuit ingressus Moyses: sed non est putandum, ꝙ ista terra Chanaan, de qua hic dicitur sit terra Chanaan, quæ vocatur terra promissionis solũ, quia extra istam terrã de qua hic loquitur, erat alia ter-

H ra promissionis: nam terra tribuum duarum. s. Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manasse, & intra istam Moyses introierat: nam in ista tunc erat, cum esset in valle contra Phanum Phegor de quo sup. 3. & 4. c. & sic dicẽdum est, quod Moyses introiuit in terram promissionis: sed non introiuit in terram promissionis vltra Iordanẽ: cum autem dicitur, & non ingredieris in eam, non intelligitur de terra promissionis simpliciter sumendo, sed de illa parte, quæ erat vltra Iordanem, ad quam maior Israelitarum pars transitura erat, aliam aũt partẽ denominare non curauit, quia habebat pauciores possessores.

CAP. XXXIII.

I HAec est benedictio, qua benedixit Moyses homo Dei filijs Israel ante mortem suam. Et ait, Dominus de Syna venit, & de Seyr ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan; & cum eo sanctorum millia. In dextera eius ignea lex, dilexit populos.

Hac est. Postquam fuit prænunciata mors Moysi, ponitur benedictio eiusdem, super quamlibet tribum populi, quia mos sanctorum Patrum erat benedicere filios ante mortem, sicut patet de Iacob Gen. 49. c. Et ponũtur tria. Primò, præmittitur præfatio. Secundò ponitur executio, ibi. *Viuat Ruben.* Tertiò, infertur cõclusio, ibi. *Non est alius. Hæc est benedictio.* Iste est titulus benedictionis. Et quia Moyses benedicebat istas tribus, quia erat populus Dei suscipiendo legem: ideo subditur de ipsa lege. *Dominus de Syna venit.* i. Dominus venit ad nos in Syna, quia ibi apparuit nobis dans legẽ. *De Seyr ortus est nobis.*

K *Vtrum Deus primo præsẽtauerit legem Decalogi Ismaelitis, & Idumæis, & noluerint eam recipere? Quæst. I.*

DIcunt aliqui Iudæi, quòd Deus primò præsentauit istam legem Decalogi Idumæis, qui morabantur in monte Seyr, qui erãt de semine Isaac, & cũ Deus pronunciaret mandata, & accessisset ad quintũ, s. Non occides: dixerunt Idumæi nolumus istam legem, quia patri nostro dictũ fuit viues in gladio, vt patet Gen. 27. c. Deinde iuit Dominus ad Ismaelitas, qui erant de semine Abrahæ, quia Ismael erat filius Abrahæ, vt patet Gen. 16. c. & isti morabantur apud desertum Pharan, vt patet Gen. 21. c. & proposuit eis Dominus legem, & cũ legisset Dñs sextum mandatum, s. Non męchaberis noluerũt, dicentes, ꝙ patri suo dictũ fuerat, ꝙ deberet nimis multiplicari, vt patet Gen. 21. c. ideo volebant qualitercunque

que gignere. Cũ autem isti recipere noluerunt, venit Deus proponens eis legem, & voluerũt eam, cum desiderio accipientes, & secundum hoc exponunt.

De Seyr ortus est nobis. Idest, de monte Seyr venit ad nos, in quo morabantur Idumæi.

Apparuit de monte Pharan. Idest, apparuit nobis in monte Synai veniens de monte Pharan, in quo habitabant Ismaelitæ. Sed ista expositio ficta est, & contraria sacræ scripturæ, qa sæpe in isto libro dicitur, ꝙ elegit Deus iudæos præ cũctis populis terræ. Si autem prius voluisset dare legem Idumęis, & Ismaelitis, non elegisset magis iudæos, sed magis Idumæos: & quia dicitur supra 4. c. ꝙ nunquam auditum fuit a seculis, ꝙ aliqua gens audiret Deũ loquentem sicut iudæi, sed si Idumæi, vel Ismaelitæ fuissent a domino requisiti vtrum volebant legem, necesse erat, quòd Deum loquentem audirent, vel angelum eius loco, qui Deus vocatur.

Item quia, vt ipsi fingũt in sua narratione Deus iuit ad Idumæos, & recitauit eis mandata, & cum peruenisset ad mandatum quintũ de non occidendo, dixerunt Idumæi, ꝙ non poterant obseruare talia mandata, quia eis datum erat, ꝙ in gladio viuerent: audita est ergo vox Dei apud istos non solũ in quibusdã prælocutionibus ante receptionẽ præceptorũ, & recitationẽ, sed in ipsa recitatione vsq; ad quintũ præceptũ, littera sũ supra. 5. cap. negat a seculis Deum fuisse locutum alicui genti: idem de Ismaelitis arguitur: nã secundum quòd ipsi confugiunt, Deus dixit se velle eis dare legem, & ipsi incęperut audire, cumq; peruentũ foret ad mandatum sextum non fornicaberis, dixerunt Ismaelitę se non posse talẽ legem obseruare, quia vita eorum erat in coendo ad generationem, vt prænotatũ, est: ergo & his Deus locutus foret, & sic semper multiplicatur in conueniens. Item rationes, quas assiguat pro quolibet istorũ, vt se a lege excusarent, inconuenientes sunt: nam cũ dixissent Idumæi, quòd in gladio eis viuendũ erat, non tollebatur quin possent obseruare istã legem de non occidendo, quia non dr̃ viuere in gladio solũ ille, qui occidit, immo non dr̃ viuere in gladio ille, qui occidit, sed ille, qui est fortis in armis, & habet continuã exercitationẽ armorum, cuiusmodi erat in Idumæis, qui erant viri bellicosi.

Item dato, quòd ipsi occiderent homines, non sequebatur ex hoc quod repugnabat eis mãdatum istud, quia hic nõ prohibetur homicidium simpliciter, sed homicidium, quod iniuste fit: poterant autem ipsi iuste occidere alios, quia forte essent hostes sui.

Per quid fit prolis multiplicatio. Item ratio, quę ponebatur ad excusandum Ismaelitas a susceptione legis non est sufficiens: nam ipsi intendebant multiplicationem per generationem, & ista non repugnabat illi præcepto: quia multiplicatio nõ fit per adulteriũ, sed ẽt per legitimas nuptias, immo magis per nuptias honestas, quia si indifferenter accessus heret ad quamcunq; mulierem, non sequeretur generatio, sicut patet in meretricibus, quæ non gignunt, ex nuptijs autẽ proles sequuntur magis: ergo illa ratio magis contra eos militat, quam pro eis; si autem hic prohiberetur simpliciter omnis coitus, esset manifestum, quod ipsi volũt, scilicet, quòd illud præceptum repugnaret eis, sed non est sic.

Item neutri istorum rationabiliter moueri possent ad repugnandum receptioni pręceptorum, quia præcepta decalogi sunt naturalia, nam gentes, quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, vt patet ad Rom. 2. cap. ea autem, quæ naturalia sunt cõmunia sunt; non ergo haberet aliqua gens causam veram vel apparentem, quare deberet abijcere præcepta hæc: secus autem si essent præcepta iudicialia, vel cęremonialia, quę non sunt naturaliter determinata ad hoc vel illud, quia in his possent recusare, sed in moralibus, scilicet, præceptis decalogi, quæ isti dicunt partim recitata Ismaelitis, & Idumæis, nõ poterant recusare, ergo nunquam eis fuerunt recitata.

Item quia illa gens recipere debebat legẽ, de qua Messias futurus erat, vt specialiter sanctificata esset, sed de Israelitis venturus erat, ergo non debebat dari Ismaelitis. Minor patet quia Gen. 21. dicitur, in Isaac vocabitur tibi semen, etiam non debuit, dari Idumæis, quia Deus habebat eos odio, vt patet Mala. cap. 1. Iacob dilexi Esau autem odio habui.

A Nicolaus probat hoc alio modo, scilicet, quòd non data fuit Ismaelitis, nec Idumęis, quia populus iste fuit specialiter dilectus à Deo, vt patet in Abraham, quem Deus fidelem sibi sperauit de idolatris, vt pate Gen. 12. c. & dedit ei circuncisionem, vt patet Genes 17. capitu dedit etiam istis legem, vt patet Exo. 20. cap. & etiam dicitur de istis psalm. 146. non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manefestauit eis. Sed non videntur ista multum agere, non primum quia Abraam nõ solum fuit pater Israelitarum, sed etiã ismaelitarum, & idumęorum, ideo quod Abraam fuerit pater, nisi alia ratio intercidat, nihil erit ad differentiam idumæorum, & ismaelitarum, ab Israelitis.

Nec valet secundum, quia circuncisio non fuit data specialiter Israelitis, sed Abrahæ. Et post eum circuncisus fuit Ismael, vt patet Gen. 17. ca. & etiam post Esau fuit circuncisus, à quo sunt Idumæi. Si autẽ post Idumei, vel Ismaelitę non seruarent circuncisionem, hoc nihil attinet.

B Nec tertium valet, quia si verum est, quod soli Israelitę legẽ susceperunt, tamen illi iudæi dicunt, quod alij requisiti fuerunt, a Deo, quod reciperent eam primo. Et sic quantum ad istam partem peccat per fallaciã petitionis principij, quia petit, quòd probare deberet.

Nec valet quartum, quia ibi dicitur, & iudicia sua non manifestauit eis: quia dato, quod lex fuerit proposita Ismaelitis, & Idumæis: tamen quia non receperunt eam, non fuerunt eis proposita iudicia, idest, iudicialia mandata, nec cęrimonialia, quæ post decalogum dari debebant, & sic data fuerunt Iudæis, vt patet Exo. 21. c. scilicet post c. 20. in quo datus fuerat decalogus.

C Alij exponunt. *De Seyr ortus est nobis*. Idest Deus dedit nobis legem dimittens Ismaelitas, qui erant in monte Pharan, & Idumæos, qui erant in monte Seyr in idolatria sua, & hoc fuit magnũ beneficiũ, quia Ismaelitę erant filij Abrahæ, & Idumæi adhuc magis proprie, quia erant de vxore libera: ꝙ ergo isti dimitterentur, & Israelitę sine aliquo merito a Deo eligerẽtur, maximũ beneficiorũ fuit, & hoc dicit dominus Mala. 1. c. dilexi vos dicit dominus, & dixistis, in quo nos dilexisti? nonne frater erat Esau Iacob dicit dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui. *Secunda expositio litt. ere.*

Ista expositio satis vera est, sed non consonat multum litterę, quia littera eadem dicit hic de Syna, Seyr, & Pharan, s. venire, oriri, & apparere, qui eundem sensum faciũt: potest ergo intelligi littera tota, quantũ ad dationem legis, quæ fuit in monte Synai, cui aliqualiter sunt vicini isti

D montes, scilicet, Pharan, & Seyr, ideo dicitur apparuisse Deus de montibus istis secundùm replicationem sententiæ, & patet hoc de monte Pharan: quia Num. 10. capitul. dicitur quod cum recesserunt filij Israel de monte Synai nubes requieuit primo in solicitudine Pharan, vel potest dici, quòd quando Israelitę mouebantur iuxta montem Seyr circueundo illum montem, vt patet supra. 2. cap. cępit populus laboris tędere, & murmurare, quapropter immisit dominus serpentes ignitos, qui cruciabant eos, & occidebant, mandauit autem dominus Moysi facere serpentem æneum, quem aspicientes sanabantur vt patet Num. 21. capit. Et in hoc apparuit eis dominus supernaturaliter sanando, aspiciendo serpentem.

Nicolaus dicit, ꝙ ideo dicitur Deus apparuisse, vel ortus fuisse de monte Seyr: quia ibi in aspectu serpentis demostrabatur mysteriũ Christi de incarnatione, & passio-

E ne sua, quæ figuram habuit serpentis, sed non erat serpẽs, idest, videbatur natus de carne peccati, sed non fuit, sicut serpens ille non erat verus serpens, sed solam figuram gestabat, & dicit, quod mysteriũ fuit cognitum Moysi, hoc licet verum sit, tamen non agit ad propositum, quia hic demonstrabat Moyses causam benedictionis suæ, quæ cognita deberet esse populo, alias frustra proponeret, quod nullo modo intelligebant, mysterium autem Christi solis prophetis distincte cognitum erat.

Ideo dicendum videtur, vt ante diximus, & tunc est sensus. *Decl. expositio litera.*

De Seyr ortus est nobis. Idest, apud montem Seyr declarauit se Deus aliqualiter nobis, dando nobis curationem a morsibus serpentum.

Apparuit de monte Pharan. Ibi etiam demonstrauit se Deus Israelitis, quia cum mouissent castra de mon-

e Synai, venerunt in solitudinem Pharan, vt patet Num. 10.c. in quo loco Deus dedit coturnices per mensem integrum populo desideranti carnes, & hoc magnum beneficium fuit: deinde cum Moyses quæreretur, quòd nō posset solus tantam populi multitudinem gubernare, misit Deus spiritum suum in 70. seniores, qui statim prophetauerunt illuminati a Deo, ista duo habentur Num. 11. cap. & est sensus.

Apparuit de monte Pharan. Idest, demonstrauit se nobis in deserto Pharan nos cibando carnibus, & iudices. 70. cōstituendo.

Et cum eo sanctorum millia. Idest, magna multitudo angelorum astantium, & ministrantium Deo, vt patet Dan. 7 millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei.

An omnes animæ Prophetarum, & Rabinorum fuerint in monte Synai. & acceperunt ibi suas prophetias. Quæst. 11.

MVlti iudęi exponunt istum passum de animabus prophetarum, & doctorum legis dicunt enim, quod animæ omnium prophetarum fuerunt ibi cum Deo in datione legis, & acceperunt singuli prophetias suas, quas postea enunciauerunt. Et dicunt, quòd ibi fuerunt omnes rabini conditores Talmud: & a Deo illud acceperunt. Ista multum sunt erronea, quia ponūt animas simul creatas, vel ab æterno, vel in rerum primordio ꝙ falsissimum est. Item quia dicunt, quòd tunc singuli prophetæ receperunt suas prophetias.

Sed hoc valde falsum est, quia de multis prophetis dicitur intelligi, anno talis regis factum est verbum domini ad talem prophetam, & rursum de eodem propheta dicitur multoties, ꝙ diuersis annis sub eodem rege multa a Deo audierit.

Item non esset necesse, quod Deus nouiter reuelaret aliquid cuiquam prophetæ, si a principio illa cognouit in datione legis, sed falsum est, vt patet de omnib. maxime de Daniele, q dicit se incepisse intelligere mysteria, ergo &c.

Item diceremus, ꝙ ille, qui propheta esset, nunquā posset deficere errando circa res, quas postea prophetaret, sed falsum est quia legimus de Nathan propheta, a quo cum quæreret Dauid vtrum faceret templum domino, respondit omne, ꝙ est in corde tuo vade, & fac, quoniam dominus tecum est, deinde dicitur, ꝙ eadem nocte apparuit dominus prophetæ Nathan dicens, vade, & loquere ad Dauid, & mandauit, ꝙ non ædificaret ipse domum Domini, sed filius, qui post eum regnaturus erat.

In dextera eius ignea lex. Dicitur lex ignea, quia Deus dans illam apparuit in medio ignis loquens, vt patet Exo. 19. & sup. 4. & 5. c. dicitur in dextera eius, quia Deus figuratur hic, vt portans legem in manu sua ad dandum eā Israel, sicut dicitur de Moyse, quod portabat duas tabulas in manibus, tenens vnam in dextera, reliquam in sinistra vt patet sup. 9. c. & Exo. 32.

Dilexit populos. Idest, tribus. 12. Israel, quia vocari poterat quælibet tribus vnus populus, immo vna tribus multos populos habebat; vt dixit Iacob de Manasse, quod multiplicaretur in populos, & de Ephraim, quod multiplicarentur in gentes vt patet Gen. 48. ca.

Vel dilexit populos. Idest omnes populos terræ vt patet sapientiæ 11 c. diligis domine omnia quæ sunt; & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & ponitur hoc ad notandum spālem dilectionem ad Israel, quia licet alios populos dilexerit, tamen soli Israel legem dedit, & mirabilia sua demonstrauit. *Omnes sancti in manu illius.* i. omnes sancti sunt cū eo, sicut ante dixit, & cum eo sanctorum millia, vel dicuntur omnes sancti. i. totus populus Israel, qui erat multitudo sanctorū, sicut dr Num. 16. ca. sufficiat nobis, quod oīs multitudo sanctorum est, ꝙ in ipsis est dñs: & sunt isti in manu eius in gubernatione sua, quia eos generaliter, et specialiter gubernabat. *Et qui appropinquant pedibus eius accipient de doctrina illius.* Populus hebræorum appropinquauit pedibus domini, qñ apparuit super montem Synai ardentem, & fumantem stante populo in valle apud montem, & ibi recepit doctrinam legis, vt patet Exod. 19. &

F 20. cap. figuratur autem Deus hic, tanquam quidam hō existens super montem: nā situs conuenit corporib. & eis, quæ sunt aliquid in corpore, tanquam extremitas vel continuatio corporū sicut sunt puncta, ideo dicuntur, sm philosophum pūcta habere positionem in linea, intelligitur ergo, ꝙ Deus vel angelus, qui erat loco eius, erat magnæ staturę, & pedes eius super montē, populus aūt, qui erat in valle circa radices montis, dicebatur appropinquare pedibus Dei, & iste modus loquendi habetur Exod. 24. cap. qñ Moyses ascendit in montē cum Iosue, quia dicitur viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi cęlum cum serenum est. *Legem præcepit nobis Moyses.* Ista sunt verba posteriorum recolentium legem datam a Deo per Moysen, & ponit ea Moyses in persona illorum. Et hoc fuit quantum ad cęremonialia, & iudicialia, quę dicta fuerunt populo per Moysen: decalo-

G gus autem immediate a Deo per angelum repręsentantē eum sine aliquo humano ministerio datus est. Et possunt esse ista verba Moysi loquentis de se ad populum, tanquā de altero, quia ipse computabitur vnus de populo, quia obligabatur ad custodiam pręceptorum sicut cæteri. *Hæreditatem Iacob.* Idest, quòd istam legem suscepit Israel pro hęreditate, quia seruando eam hęreditarentur in terra promissionis, vel quia, sicut hæreditas trāsit ad posteros iure successionis, ita lex debebat obseruari in ęternum a tota posteritate Israelitarum, vt dicitur sup. 6. c. docebis ea filios tuos. *Et erit apud rectissimum rex.* i. apud Israel erunt reges, vt postea patuit, & vocatur Israel rectissimus quia vbi nos dicimus rectissimum, hebręi habent iesurū, & significat rectum, vel Israel: vel dicitur hic rex Deus, qui regnabat super Israel regens eos, vt nullo alio rege in-

H digerent, & hoc erat propter legem, quia cum Deus dedisset eis leges, ipse erat eorum dominus & rex, ideo quando populus Israel petiuit regem, Deus dixit Samueli non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos, vt habetur primo Reg. 8. cap. *Congregatis principibus populi cum tribubus Israel.* i. ista dicta fuerūt per Moysen congregato toto Israel. s. principibus tribuum, & ipsis tribubus. *Viuat Ruben.* Hic ponitur secundum. s. benedictionis executio, & ponuntur tot benedictiones, quot tribus sunt hic. s. 11. quia non benedicitur trib. Simeon. Et dicunt, quòd ratio est, quia primo tractauit de venditione Ioseph, & durius se habuit contra eum, quam alij fratres, ideo Ioseph tenuit eum in vinculis in terra Ægypti redeuntib. cęteris fratribus cum alimentis ad patrem, vt patet Gen. 42. cap. sed alia ratio est potior. s. quia pauloante in eadem mansione, vbi tunc erat Israel, tribus Simeō fornicata fuerat cum Moabitis,

I & Madianitis, & princeps tribus illius coram toto populo hoc fecit ad iniuriam Moysi, vt patet Num. 25. cap. *Viuat Ruben.* Incipit ab isto, quia erat primogenitus, secūdū carnem, licet iura primogenituræ ei ablata fuerūt, & trāslata partim ad Iudam, partim ad Ioseph, de quo diximus Gen. 49. cap. viuat Ruben vita naturæ. *Et non moriatur.* Morte ęterna, vt aliqui volūt, sed magis videtur, ꝙ sit eadē sententia replicata ad maiorem expressionem vt habet 4. Reg. 20. c. dispone domui tuæ, quia morieris, & non viues, quòd solū de morte corporis dr. *Et sit paruus in numero.* Hoc dixit Moyses consonans dicto Iacob Gen. 49. effusus es sicut aqua, nō crescas, quia maculasti &c. in hebręo dr. *Sint pauci numero mortui eius.* Et potest reduci ad intētionē litterę nostrę, quia ideo sup. dr. *Viuat Ruben, & non*

K *moriatur.* Ideo sequitur sint pauci numero mortui eius. s. ne tota trib. destruatur. *Vel quia dicitur sit paruus numero.* Ideo mortui de tribu illius non poterant esse tot sicut de alijs tribub. cęteris paribus: quia de paucis viuentib. non possunt esse multi mortui. *Hæc est benedictio Iuda.* Post Ruben ponitur iudas propter dignitatem regalem translatam ad illum in iurib. primogenitureę, ideo ponebatur primus in vexillis castrametationis, vt patet Nu. 2. & 10. c. *Audi domine vocem Iuda.* i. deprecationem, quia de eo reges venturi erant, qui in bellis clamarent adiuuari a dño. Et hoc dr prophetice, & nō deprecatiue, & est sensus: tu domine audies vocē Iudę te deprecantis, sicut patet de Rege Dauid, & Salomone, qui sępe a dño exauditi sunt, siue quantū ad bella siue ad alia, sic ēt exauditus fuit Asa rex Iuda cōtra Zarā ęthiopē, vt patet. 2. Par. 14. c. & Iosaphat con-

Benedictionis executio.

Benedictio Rub.

Benedictio Iuda.

Vera expositio litterę. contra Ammonitas. 2. Paralip. 20. & Ezechias pro Sennacherib. 4. Reg. 19. cap. *Ad populum suum introduc eum.* Idest, da ei robur, vt intret in terram promissionis, quæ est populus suus, idest, locus, in quo habitare debet, vt destruat hostes. Et patet hoc, quia supra dicebatur de exauditione in bellis, & infra etiam de bello. Nicolaus exponit de introductione ad limbum: in quo erant sancti patres, quia de quolibet iusto moriente dicit scriptura, & appositus est ad populum suum: sed prima magis consonat litteræ: nam si intelligeretur de introductione ad limbũ esset littera nugatoria, scilicet, quod inculcaret id, quod petebat: nam nullus petit, quod habet, sed dicendo, quod limbus erat locus populi sui, innuebatur, quod ipse erat de viris illis, & quod ipse esset cum eis, qui ibi erant: ergo non oportebat rogari pro illo, vt esset in populo suo, & sic non intelligetur isto modo.

B Item si rogaretur, vt introduceretur in limbum, quæritur, an rogaretur pro ipsomet Iuda filio Iacob, an pro tota tribu eius, non est dicendum, quod rogaretur pro eo, quia Iudas mortuus erat iam a multis annis, de quo cum fuisset vir iustus non dubitatur, quin staret in limbo, maxime ipse Moyses, qui erat vir propheta, & Dei secretarius, non igitur rogaret, vt introduceretur in limbum, & si forte diceretur, quod esset in inferno inferiori, nõ oportebat rogari, quod introduceretur in limbum. Si autẽ dicatur, quod rogabatur pro tota tribu, non multum videtur; quod rogaret magis pro tota illa tribu, quantum ad ea, quæ pertinebant ad bonum statum animæ, quam pro alijs, non ergo de hoc exponi debet.

Item non consonat ista particula litterę alicui parti litterę exponendo, secundum illum sensum, exponendo autem, vt supra exponebatur, scilicet, de introductione in terram Chanaan, quæ erat populus suus, idest, terra promissa ipsi, quæ introductio fiebat viribus armorum, consonat ista littera præcedenti, & subsequenti, de littera præcedenti patet, quia dicitur supra.

C *Audi Domine vocem Iudæ.* Quod intelligebatur de exauditione in bellis etiam secundum sententiam Nicolai: de littera sequenti, quòd intelligatur de armorum exercitatione bellica ad introducendum in terram promissionis, patet cum dicitur.

Manus eius pugnabit pro eo. Idest, ipse fortiter pugnabit viribus manuum suarum in hostes, & adiutor illius contra aduersarios eius erit. Reducenda est ergo littera ad istam expositionem.

D *Manus eius pugnabunt pro eo.* Idest, pro se, ita, quòd Iudas non indigebat alijs adiutoribus, quia viri fortissimi ad pugnam erant; vel. *Pugnabunt pro eo:* Idest, pro populo Israel, quia vsque ad eleuationem regum in Israel Iudas erat princeps bellorum, vt patet Iudic. primo, vbi quę siuit populus a Domino, quis ascendet ante nos cõtra Chananęum, & erit dux belli? dixit Dominus Iudas ascẽdet, & Iudic. 20. quando quæsiuerunt, quis esset dux contra filios Beniamin in gabaa: respondit dominus, iudas sit dux vester. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* Est mutatio personæ, & refertur ad Deum, idest, Deus adiuuabit eum contra hostes suos. Et hoc siue ante tempora regum, siue tempore regum, quia ipsi reges de iuda erant præter Saul, qui fuit de tribu Beniamin, vt patet 1. Reg. 9. capit. Rabbi Salomon specialiter intelligit hoc de Iosaphat rege iuda, qui clamauit ad Dominum voce magna, cum ingrauaretur bellum super eum in Ramoth galaad, vt patet. 3. Reg. 22. cap. & liberatus est. Sed idem dicendum est de omnibus alijs de tribu Iuda, qui clamauerunt ad Dominum. Et additur hoc de adiutorio Dei, quia dictum fuerat sup. quod; *Manus eius pugnabunt pro eo:* ꝙ manus iudæ erant ita fortes, quod sufficiebant ad delendum hostes, nec requirebantur aliqui alij adiutores.

E *Occasio erroris aliquorum ex hac littera.*

Quæst. III.

Aliquis autem ex hoc acciperet occasionem errandi putans, ꝙ tantum erat robur manuũ iudę, ꝙ etiam sine speciali adiutorio Dei posset delere hostes: ad quod dicitur. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* Idest,

A dato, ꝙ viri de tribu iuda essent fortissimi pugnatores, in omnia, quę faciebant operabãtur adiuti a Deo: sic dicitur sup. 8. cap. ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meę hæc mihi oĩa pręstiterunt, sed recorderis dñi Dei tui, ꝙ ipse tibi vires prabuerit, vt impleret pactum suũ, debuit igitur hoc ad declarationẽ superioris dicti subiungi. *Leui quoque ait.* Descripta benedictione iudæ ponitur benedictio leui propter dignitatem sacerdotalem, & ideo istę duę tribus sociatæ erant quantũ ad connubia, vt magis diximus Leu. 21. c. ista ratio videtur esse satis colorata, sed nõ est multũ existens, quia si attendatur dignitas sacerdotalis, cũ illa sit potior, quã dignitas regalis deberet præponi, sed nõ præponitur: ergo nõ attenditur hoc: sed dicendũ est, ꝙ magis attendatur ordo in natiuitate: nã primus inter filios Iacob, secundũ carnem fuit Ruben, ideo primo benedictus fuit, post hũc sequebatur Symeon in ordine natiuitatis, & iste cõsequenter benedicẽdus erat. Sed nõ fit mentio de eo in toto isto catalogo bñdictionum ex causa supra assignata: post hunc in ordine natiuitatis erat leui, & iste pręponẽdus erat, sed cõsiderata dignitate tribus iuda fuit prępositus, deinde redijt leui, vt poneretur in ordine natiuit. suæ ante alios sequẽtes, & dato, ꝙ nulla coniunctio esset harũ duarum tribuũ in connubijs, aut dignitas aliqua sacerdotalis in tribu leui poneretur posito iuda ne quantum ad omnia fieret ordinis transmutatio. *Benedictio Leui.*

Perfectio tua. Ista verba diriguntur ad Deum.

Perfectio tua. i. vitæ sanctitas. *Et doctrina tua.* i. doctrina legis. *Viro sancto.* i. ista dedisti Moysi, qui est vir sanctus. Et erat de tribu leui. Et dicebat ista Moyses de se tanquã de alio humilians se. Et sic Ioan. euang. loquitur de seipso in suo euãgelio, c. vlt. in 3. persona dicens, vidit discipulum illum, quem diligebat: & ipse erat ille discipulus, vel

C quia Moyses dicebat ista prophetice, cõpellebatur dicere quæcunque ei Deus inspiraret, siue de se, siue de alio in laudẽ, vel vituperium: & sic ipse scripsit, ea quæ habentur Nu. 12. c. quæ multũ faciunt ad laudẽ Moysi. Et potest intelligi hoc de sacerdotibus, quibus datę fuerunt laminæ aureæ, in quibus erat doctrina, & veritas positę intra rationale in pectore sacerdotis magni, vt patet Exo. 28. cap. Et ista doctrina, & veritas vocãtur hebraicè tumim, & vrim, i. perfectio, & doctrina sicut hic ponitur vnde in hebręo ea dẽ verba ponuntur hic, & Exo. 28. c. quomodo autem vocetur illa doctrina, & veritas super eod. c. Exo. dictũ fuit latè. Alio modo potest hoc intelligi referendo eodẽ modo ad Deum, s. ꝙ loquatur Moyses ad Deum de tota tribu leuitica: potissimè quantum ad partem sacerdotum.

D *Perfectio tua, & doctrina tua viro sancto.* Idest, Deus tu posuisti doctrinam tuam, & perfectionem tuam in viro sancto, s. in tribu leuitica, quæ erat sancta, & habens doctrinam Dei: de perfectione patet, quia perfectio nihil aliud est, quam quidam gradus magnus puritatis, & incontaminationis, & hoc erat in sacerdotibus præcipuè, quia tractabant ministeria Domini iuxta illud Esa. mundamini, qui fertis vasa Dñi: dicitur ergo perfectio Dei viro sancto, i. *O Deus tu dedisti perfectionem tuam:* i. perfectionem magnam in puritate vitę, quam tu diligis, & obseruare iubes. *Viro sancto.* Idest, tribui leui, in qua sunt viri sancti, quia istis iussisti specialiter vitę puritatem.

Et doctrina tua. Idest, tu dedisti doctrinam tuam viro sancto: doctrina Dei vocatur doctrina legis, quia Deus legẽ dedit, ideo doctrina eius doctrina dicitur, & hanc tradidit viro sancto, quia tradidit eã dispensandã leuitis: nã leuitę erant doctores legis inuigilantes circa studiũ eius,

E sic dr̃ Mala. 2. c. labia sacerdotis custodient scientiã, & legẽ exquirent de ore eius, quia angelus Dñi exercituũ est: hæc autẽ doctrina non fuit commissa alicui alteri tribui, quia reliquę occupationibus agriculturę, & bellicis exercitationibus laborabant: solam autem leuiticam tribum Deus ad obsequium suum specialiter elegit, & ad dispensandum doctrinam, vt patet Numeri 3. capit. iste sensus est accipiendo, quòd littera intelligatur tota de tribu leui potissime in parte sacerdotali, & sic alias partes litteræ prosequi possemus: alio modo intelligi posset de Moyse, scilicet.

Perfectio tua, & doctrina tua viro sancto. Idest, tu dedisti perfectionem vitę, & sinceritatem Moysi, qui erat vir sanctus,

sanctus, quia fecit eum Deus valde purum, atque immaculatum virum.

Et doctrina tua. Idest, Deus dedit ei doctrinam suam, idest, dedit ei legem dispensandam, & gubernandam: nã per ipsum data est, cum enim Deus dedisset in clangore buccinarum decem præcepta super montem Synai audiẽte cuncto populo: dedit deinde præcepta cæremonialia, & iudicialia ipsi Moysi stante cum eo in monte, vt patet Exod. 20. cap. & supra 5. cap. & ipse postea coram toto populo recitauit ea, vt patet Exod. 24. cap. competebat, etiam Moysi, quòd esset doctor legis, quia exponebat coram eis legem quando in aliquo dubitabant. Et secundũ hoc applicabitur tota sequens littera. Sed vt melius partes conueniant expositioni necessarium est assignare hic vnam de septem regulis Ticonij, scilicet, quando fit transitus de parte ad totum, vel interdum de toto ad partem, & fit perturbatio magna pro his, qui ad talia non aduertunt: nam putabit aliquis totam litteræ expositionem continuam esse ita, quod si prima pars expositionis sit de parte, quòd tota littera sit de parte, vel si principium litteræ est de toto, quod tota expositio sit de totò, secundum istã regulam fit transitus interdum de parte ad totum, interdum de toto ad partem, ita vt vna pars litteræ exponatur de toto, & alia de parte, hic autem totum est tribus leuitica, pars sua est Moyses, vel quilibet de illa tribu: quod ergo aliquid huius litteræ exponatur de solo Moyse, & aliquid de tota tribu Leuitica est trãsitus de toto ad partem vel econtrario: & necessarium est vti hac regula sæpe in expositione sacræ scripturæ: nam aliquis contextus litteræ est, qui quantum ad aliquid sui conuenienter de parte exponitur, & non de toto, & aliqua pars illius, quæ conuenienter exponitur de parte, & non de toto, sic autem est hic, quia quædam partes pertinent ad solum Moysen: aliæ autem pertinent ad tribum Leuiticam cum dicitur.

Perfectio tua, & doctrina tua, viro sancto. Quod ad Moysen pertinet, scilicet, quòd tu Deus dedisti perfectionem vitæ in puritate Moysi faciẽdo eum virum valde iustum, & perfecti animi tecum.

Et doctrina tua. scilicet, doctrina legis, quam dedisti ei dispensandam, & exponendam.

Quem probasti in tentatione. Hoc etiam ad partem refertur, scilicet, ad Moysen, & non ad tribum Leuiticam nam Moyses fuit, qui sæpe tentatus, & probatus est: quotiens enim populus murmurabat contra dominum, aut tentabat eum, insurgebat contra Moysen defensantem partem Dei, & Moyses laborabat in repugnando illis, & deiciendo eos a suo proposito, & interdum disponebat se magno discrimini, scilicet, ad mortem, vt patet in Raphidin, quãdo defuit aqua, quia valde murmurauerunt contra eum, & contra Deum. Et tunc Moyses conuersus ad Deum dixit adhuc pusillum, & lapidabit me populus iste, & sic in alijs tentationibus prouocabant animam eius ad amaritudinem, ita vt compelleretur ad Deum, in his autem omnibus tentatus non cessit opinioni, aut desiderio peccatorum: sed veritatem inconcusso animi vigore seruauit.

Et iudicasti ad aquas contradictionis. Hoc etiam de parte intelligitur, scilicet, de Moyse, nam non conuenit toti tribui Leuiticæ, quod iudicata fuerit ad aquas contradictionis: solus enim Moyses ibi iudicatus fuit, & accipitur hic iudicare, idest, condemnare: nam Moyses ad aquas contradictionis in Cades deserti Sin, siue in cadesbarne, quod idem est excussit aquam de petra, & cum debuisset Deum laudare, & facere, quod laudaretur a filijs Israel incœpit eos dure increpare dicens: audite rebelles &c. Numer. 20. cap. ista omissio fuit ei imputata ad peccatum magnum, ideo condemnauit eum Deus ibi, non quidem ad aliquam pœnam mortis æternæ, sed ne intraret in terram Chanaan vltra Iordanem: vocãtur istæ aquæ contradictionis, quia ibi contradixit populus domino tentando eum.

Qui dixit patri suo, & matri suæ nescio vos. Hoc refertur ad totum, scilicet, ad tribum leuiticam, nam dicere patri, & matri, quod nesciebat illos fuit in occisione idolatrarũ in castris, quia tunc Moyses stans in portis castrorum, ait siquis domini est iungatur mihi: & tunc congregati sunt ad eum omnes filij Leui: & posuit vnusquisque gladium super femur suum, & ambulantes per vicos castrorum de

F porta vsque ad portam occidebant omnes insignitos signo auri vituli, quod in aqua puluerem factum biberunt, & licet essent aliqui cognati eorum, qui cædem istam faciebant non liberabant eos sed omnes occidebant quantumcunque coniunctos consanguinitate, & sic erat ac si nullo modo cognoscerent eos.

An Leuitæ occiderint patres suos, & matres in vltione immolationis vituli. *Quæst.* IIII

IN hoc dubitaret aliquis vtrum Leuitæ, qui illam stragem fecerunt: occiderunt ibi patres suos, aut matres. Et videretur quod fecerint ex littera ista cum patres, & matres ponat ab istis nescitos, nescire autem ad hoc proprie dicitur non curare de aliquo, tanquam si esset totaliter
G ignotus, ergo si isti nesciuerint patres necessarium fuit, quantum aliquid ipsi fecerint de patribus suis, & matribus tanquam non cognoscerent eos, hoc autem in nullo erat nisi eos occiderent sicut cæteros idolatrantes. Sed dicendum est, quòd non occidit aliquis de istis leuitis patrem suum, aut matrem, quia vt declarauimus supra 13. cap. in illo casu non licet filio occidere patrem suum, aut matrem, siue peccator sit, siue non, nisi forte Deus expresse hoc mandaret, & quod constaret certissime Deum esse eum, qui mandabat: nam tunc teneretur hoc agere, sed nunquam tale, quid repertum est, cum igitur dicitur, quod isti dixerunt patri, & matri nescio vos ponitur ad exaggerandum, quia iste est modus propheticus quantum ad quendam modum, & non ponitur ad signandum veritatẽ
H scilicet, quod sic esset. *Et fratribus suis ignoro illos*. De hoc satis est cõcedẽdũ, quod secudũ veritatẽ cõtigerit: nã aliqui leuitæ occiderũt fratres suos accipiendo fratres non ex altero tantum parẽte, sed ex altero. s. ex matre, sicut declarauimus Exo. 32. c. *Et nescierunt filios suos*. Quia forte occiderũt aliquos de filijs suis, hoc. n. verũ esse potuit, quia filios licebat occidere pro crimine idolatriæ: sicut sup. 13. c. declaratũ fuit. *Hi custodierunt*. Totũ quod sequitur pertinet ad totũ. s. ad ipsã Leuiticã tribum, & nõ ad solũ Moysen cum loquatur in plurali, vt patet in applicatione: potest ẽt præcedẽs littera aliqualiter differẽter a superiori expositione declarari. *Quem probasti in tentatione*. i. in loco tentationis quia sæpe multi labores acciderant Moysi ex persecutione populi, vt patet in Exod. & lib. Numerorũ, & in isto. *Et iudicasti ad aquas contradictionis*. s. in Cadesbarne, vbi popu
I lus murmurauit contra dñm, propter aquæ penuriã, vt patet Nu. 20. c. & contradixit populus domino: dẽ ibi iudicatus Moyses, quia in alijs locis Deus tentabat eũ, sed quia non peccabat non obligabat eũ ad aliquam pœnã, hic aũt peccauit, ideo iudicat⁹ fuit ad pœnã nõ trãseũdi Iordanẽ. *Qui dixit patri suo, & matri suæ nescio vos*. Hoc trãsfertẽ ad alios de tribu leuitica, & isti ignorauerũt prẽm, & matrẽ, & oẽs cognatos, quia multi de Leuitis recedebãt de ciuitatib. suis, de domib. patrum suorũ, & familijs, & ascendebãt in locũ, quẽ dñs elegerat, vt ibi perpetuo dño seruirẽt, vt patet de Samuele, qui oblatus fuit a matre sua, vt seruiret dño in tabernaculi officio, vt patet 1. Reg. 1. ca. sic etiã dẽ. sup. 18. c. de portionib. Leuitarũ ascendentiũ ex deuotione, vt seruiãt dño in sanctuario. Vel potest intelligi de Leuitis quib. dixit Moyses, si quis est dñi iungatur mihi, &
K congregati fuerunt ad eum oẽs filij leui, & dixit ponat vnusquisque gladiũ super femur suum, & occidat fratrem suum, proximũ, & amicũ. Et sic fecerũt occidẽtes fratres, & filios proximos, & amicos vt patet Exod. 32. cap. Virũ autem aliquis occiderit ibi patrem, aut matrẽ non legitur expresse, sed potuit esse, quia in hoc nulla reuerentia, vel paternus honor habendus erat, vt patet sup. 13. c. vt aliqui volunt, vbi nulla fit differentia personarũ, quantũ ad scelus idolatriæ, & dicũtur isti Leuitæ ignorare cognationẽ, quia ita occidebãt cognatos suos, quasi non cognoscẽtes eos, nec faciẽtes differentiam cognatorum, & extraneorum. *Hi custodierunt eloquium tuum*. Conuertitur ad Deum, i. tuum, quia occiderunt cognatos suos idolatrantes, sicut lex mandauerat. *Et pactum tuum*. i. legẽ tuã, quia eam pepigit Deus cum filijs Israel. audias Leuitas coram eo. *Iudicia tua*. i. præcepta iudicialia, quia occidere idolatriam tem præceptum iudiciale erat, cũ dirigeretur ad regulationem

tionem proximi in agibilib. *Et legem tuam o Israel.* Replicatio sententiæ eiusdem est, quia Iacob, & Israel sunt idē, & iudicia, & lex. Sed Ra.Sa. dicit quòd leuitę custodierunt pactum de circuncisione, quia ipsi circunciderunt filios suos natos in deserto, & non aliæ trib. Sed hoc cōtra vnum est ei, quòd habetur Iosue. 5. c. s. quòd populus, qui in deserto natus fuerat per 40. annos incircuncisus erat: nec valet si dicas, quòd solum intelligitur de alijs tribubus, quia infra ponitur vniuersaliter: nec aliquis eos circunciderat. i. nullus: ergo nec leuitæ, & deinde subditur, quòd postquam omnes circuncisi sunt, manserunt in castris: nullus ergo in deserto circuncisus est, & ista est positio communis omnium catholicorum doctorum. *Ponent thimiama in furore tuo.* i. ad auertendum furorem domini a populo, quia cum aliqua persona vel totus populus peccaret per ignorantiam, vel negligentiam, oblato pro eis sa- B crificio cum thiamamate auferebatur furor domini a populo, vt patet Leuit. 3. & 4. cap. & Num. 15. hebræi dicunt. *Ponent thimiama in naribus tuis.* Et ratio diuersitatis est, quia vbi nos dicimus in furore habent hebræi beaf, quòd significat duo: quia af significat narem in singulari, vel furorem, quia furor in naribus anhelantibus demonstratur. Et secundum litteram habraicam, est sensus, quòd Leuitę ponerent thiamama in naribus Dei. s. valde redolens Deo, quia de istis sacrificijs sæpissime dicitur holocaustum odoris suauissimi domino, vt patet Leuit. 1. c. & sic pingitur Deus, quasi nares hñs quib. odorem sacrificiorū recipiat. *Et holocaustum super altare tuum.* i. super altare holocaustorum, quod erat in atrio tabernaculi: thiamama aūt ponebatur super altare aureum. quòd erat ante tabernaculum intra sancta sanctorum Et intelliguntur omnia alia C sacerdotalia, & leuitarum officia, de quibus per totū Leuiticum, & multotiens in libro Numerorum. *Benedic domine fortitudinem eius.* Hoc intelligunt de Machabæis, qui fuerunt de genere Leui, & de sacerdotibus magnis, vt patet primo Macha. 2. cap. & vlt imo. isti. n. fecerunt opera mirabilia contra aduersarios legis, & pro ea mortui sunt, de quibus in duob. libris Machabæorum, ideo Moyses cognoscens eos in spiritu prophetico orat pro eis. *Benedic domine fortitudinem eius.* i. multiplica ad resistendum hostibus, & inuadendum. *Et opera manuum eius suscipe.* i. bella, quæ contra hostes gesserunt sint accepta vniuersalia tibi. *Percute dorsa inimicorum eius.* i. omnes hostes, qui persequebantur eos, vt compellas eos in fugam, & vertāt terga machabęis, quę ipsi percutiant. *Et qui oderunt eos non consurgant.* i. non roborentur hostes eorum contra eos. D

Beaf duo signat.

Et Beniamin ait. Posita benedictione Leui describitur benedictio Beniamin, quia in tribu Beniamin erat locus, in quo sacerdotes, & Leuitę ministrare deberent. s. in Hierusalem, quę erat in sorte Beniamin, vt habetur Iosue 18. c. *Amantissimus domini.* Trib. Beniamin erat valde dilecta a Deo, quod patet quia primus rex Israel electus a Deo fuit Saul, qui erat de Beniamin vt habetur 1. Regum. 9. c. & permansisset potestas regia in illa tribu nisi Saul fecisset contra pręceptum Dei, vt habetur 1. Re. 13. c. Et dilexit etiam, quia in sorte sua elegit sibi tabernaculum secundum illud, elegi Hierusalem, vt sit nomen meum in ea. Sic etiam Iacob dilexit valde Beniamin, quia in senectute sua genuit eum, vt patet Gen. 44. ca. *Habitabit confidenter habens Deum in habitaculo suo.* Quia in eorum sorte erat tabernaculum, in quo confidebant vel dicuntur habi- E tare confidenter. i. sine timore, quia fortissimi bellatores erant, vt patet Iud. 20. c. pugnauerunt. n. contra vndecim tribus, et bis deuicerunt eas: & ita certissimi fundibularij erant, vt capillum quoque raperent: & ita manu sinistra sicut dextera pugnabant, sed prima expositio concordat magis inferiori litteræ. *Quasi in talamo tota die morabitur.* i. in templo quod vocatur thalamus ad notandum requiem contemplationis, & vacationem ab alijs curis. *Inter humeros eius requiescet* idest, Deus in templo requiesceret in humeris Beniamin, quia mons syon, qui erat intra Hierusalem erat locus templi, sed non erat templum in altiori parte montis, sed quasi in medio descensu montis in planicie quadam, quæ se habet respectu altissimæ partis illius montis, et partes infirmas, sicut humeri in corpore humano, vel dicitur inter humeros respondendo superiori sententiæ, idest, inter brachia in amplexibus, quia quiescentes in thalamo contemplationis tota die voluuntur in amplexibus creatoris.

Benedictio Beniamin.

Ioseph quoque. Dicta benedictione Beniamin ponitur benedictio Ioseph, quia sicut in Hierusalem, quæ est in sorte Beniamin stetit magno tempore tabernaculum, s. à tempore Salomonis vsque ad captiuitatem iudæorum per Romanos: ita in tribu Ioseph stetit tabernaculū. s. in Sylo ī sorte Ephraim vt patet psalm. 77. & Iosue. 18. c. Item quia Ioseph, & Beniamin fratres vterini fuerunt, vt patet Gen. 30. & 47. c. s. filij Rachel, & quia Ioseph multum fuit dilectus à patre suo sicut Beniamin, vt patet Gene. 37. Item quia iura primogenituræ suscepit quantum ad duas partes hæreditatis, & insuper partem agri Sichen, vt patet Gen. 48. ca. Et non benedicuntur hic tribus Manasse, & Ephraim per se, B sed Ioseph, pro filijs suis, quia non accipiuntur, secūdum partem hæreditatum, sed secundum personas. patet quia Lęui, qui non accepit possessionem inter fratres suos, vocatur hic tribus, Ioseph cum vna persona fuerit, solū vnā benedictionem habuit, licet duas sortes acceperit, vt patet Gen. 48. c. *De benedictione domini Dei terra eius.* i. terra Ioseph erat benedicta à domino, quia multū fertilis erat in vtraque sorte. s. in sorte Manasse, & Ephraim. *De pomis cæli.* i. de fructibus genitis ex virtute cęli, quia ex influētia corporum cęlestium, & luminarium generantur omnia quæcunque sunt in terra, siue animata siue inanimata. *Rore, atque abysso subiacente.* i. de virtute roris, & aquarum abyssi fęcundatur terra ad gignendum, & conseruantur fructus ne calore desiccante pereant. Ros autem est de abysso. i. de terra, & aqua, quia calore solis existentis super C nostrum hemisphęrium resoluuntur aliquæ exhalationes, quæ in nocte infrigidatæ, & in guttas condensatæ cadunt super herbas: fiunt etiam pluuiæ de exhalationibus eleuatis altius, quando fuerint in maiori quantitate, & eadē tes terram inebriant, & fęcundāt. *Et pomis fructuum solis, ac lunæ.* Eadem sententia est, quæ superior, sed ponitur ad maiorem expressionem. Notandum, quod licet corpora cęlestia influant vniuersaliter in generando ista inferiora: tamen sol, & luna specialiter influunt, luna propter magnam humiditatem influit, sol autem propter magnam caliditatem, & motum: ideo de sole dicitur, quòd sol, & homo generant hominem, & quòd luna est mater omnium humidorum. *De vertice antiquorum montium.* Idest, terra Ioseph de vertice montium antiquorum, idest, quia montes habebat in quibus fructus citius maturarentur, ideo D magis diliguntur. *De pomis collium æternorum.* Idest, de fructibus, qui nascuntur in montibus æternis, idest, fortissimis ad durandum in æternum. Et hoc videtur, ꝙ dr̄ Gen. 49. donec veniret desiderium collium ęternorum. i. donec possideret semen eius montes ęternos, idest, montes fortes, & fructiferos, qui fuerunt in duab. sortib. eius. *Benedictio illius, qui apparuit in rubro.* i. Dei qui apparuit Moysi, vt flamma ardens, & non consumens, Ille, qui apparuit Moysi in rubo angelus fuit, vt declarauimus Exo. 3. cap. & faciebat illa loco Dei, atque loquebatur: sic. n. patet Actuum. 7. c. cum dicitur: & expletis annis 40. apparuit ei angelus in monte syna in igne flāmę rubi. Diceret tamen aliquis, quòd intendebat moyses dicere, quod Deus benediceret Ioseph: quia scriptura nominat illic illum angelum nomine Dei: & non patet sic clare vtrum ange- E lus, vel Deus ille esset. Sed non potest stare, quia licet forte aliquis de popularibus dubitaret de hoc, & peteret benedici ab illo, quia illum non angelum esse putaret, sed Deum, Moyses tamen non dubitaret esse angelum cum sibi Deus manifestaret, nec enim est admirandum, ꝙ cognoscens illum esse angelum desideraret ab illo benedictionem dari Ioseph, quia sæpe in scriptura benedictio petitur ab angelis, & patet de Iacob, qui cum inuenisset virum, qui angelus erat: quando venturus erat ad fratrē suum Esau luctabatur cum eo vsque mane, cunque angelus diceret dimitte me, quia aurora est. Rñdit Iacob non dimittam te nisi prius bndixeris mihi, vt habetur Ge. 32. c. & ibi benedixit ei: & iterum ipse Iacob cum senectute grauatur impositis manibus super duos nepotes Ephraī, & Manassem volēs benedicere eis ait: angelus qui eripuit me de malis omnibus benedicat pueris, vt patet Ge. 48. c.

Benedictio Ioseph.

Ros ex quibus fit.

Notandū de benedictione.

Pro

Pro quo sciendum, quòd benedicere est facere, quod alicui bona eueniant: hoc autem à Deo solo est: quia Deus prouidentia sua omnia disponit singulis aduersitatis pro speritatesve, aut alternantia facta distribuens: nec enim bonum, aut malũ aliquis recipere, potest, nisi Deus dispo suerit: benedicendi ergo auctoritas à Deo solo est: id tamen, quod Deus disposuerit interdum per angelos, interdum per homines operatur, quantum ergo ad hoc angeli nobis benedicere possunt, quia benedictionem a Deo dispositam, tanquam ministri Dei in nobis efficere possunt: & secundum quod aliqua res perfectior est perfectiores effectus producit: ideo, cum angeli inter omnes creaturas teneãt principatum ipsi nos magis, quam alia creatura benedicere possunt. Et quia illa res, quę minoris perfectionis est nunquam agit in eam, quę maioris perfectionis est: ideo, vt dicit Apostulus ad Hebr. 7. c. fine contradictione, quod minus est nunquam id, quod maius est, G benedicit, nisi accipiatur benedicto pro imprecatione benedictionis. Et isto modo homines minores potentię benedicunt hominibus maioris status, sic enim Iacob Pharaoni regi Aegypti benedixit, vt patet Gen: 47. cap. cum dicitur: post hæc introduxit Ioseph patrem suum ad regem, & statuit eum ante ipsum, qui benedicens illi, & interrogatus &c. Et post hoc dicitur iterum, & benedicto rege egressus est foras: hoc etiam modo nos Deum benedicimus imprecantes ei laudem gloriam, & honorem, sicut sępe patet in sacra scriptura. *Venit super caput Ioseph.* Vt eum in bonis confirmet super verticem Nazarei, idest, separatus ab alijs fratribus in sanctitate, & communicatione, ideo alios accusabat apud patrem de criminibus pessimis, vt patet Genes. trig. simoseptimo capitulo. *Nazarei inter fratres suos.* Idest, Ioseph erat nazareus inter fratres suos.

Quare Ioseph vocatur nazareus. *Quæst. V.*

NOn vocatur Ioseph Nazareus simpliciter, sed nazareus inter fratres suos, quia nazareus si simpliciter poneretur, signaret eum, qui obseruabat uotum nazareorum. Ioseph autem nihil tale vnquam obseruauit, quia votum nazareorum nõ fuit ante legem Moysi, quia in libro numerorum ponitur totus ritus nazareorum, & a quib. obseruari debebant tempore, quo essent nazarei, & quid offerre debebant tempore, quo finiebant votum, sed vocatur Ioseph nazareus inter fratres suos, idest, separatus a fratribus suis: quia cum viueret apud patrẽ separatus erat ab eis, quia oderant eum fratres sui, nec poterant quiequam pacifice loqui, vt patet Gen. 37. capitulo postea vero anno. 16. siue in principio. 17. vt innuit litera hebraica venditus, atque in Ægyptum deportatus vsque annum. 39. vitæ suæ, qui erat annus secundus sterilitatis magnæ, separatus ab eis fuit, potest vocari nazareus, sine separatus inter fratres, idest, electus inter eos, quia inter omnes ipse erat excellentior. In litera hebraica non est aliqua difficultas, sed in litera nostra propter istud nomen nazareus, quod latini non perfectæ cognoscunt, nazareus namque hebræa lingua separatus dicitur, & est nomen appellatiuum: nec signat magis separationem illam, quam habebant obseruantes votum illud, quam quamcunque aliam separationem: vnde si deberemus dicere, ꝙ iste est separatus ab illo, in hebræo poneretur iste est nazir, & nos vertentes in formam nominum latinorum pro nazir dicimus nazareus: tantum est ergo quod dicatur in vertice nazarei inter fratres suos, idest, in vertice separati, & poneretur in vertice separati à fratribus suis, nullus latinorum dubitaret, sed idem est. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Idest, sicut primogenitus tauri est fortis, & magnus corpore, quia ibi est robur patris, ita Ioseph. Et potest hoc referri ad tribũ Ephraim, quia ibi erant viri fortes ad pugnam. *Cornua rhinocerotis cornua eius.* Idest, cornua bellica siue acies erunt ita fortia, sicut cornua rhinocerotis, idest, vnicornis, vnicornis dicitur animal ferocissimum cuius cornu ita durum est, vt ligna quoque, & arbores transfodiat impetu suo, quem omnia animalia fugiunt, & cum leonem fugientem persequatur, leo post magnas arbores absconditur, quòd rhinoce- F ros cornu impetere volens per arborem transfigit, vt postea cornu educere nequeat, quod leo incipiens in eum insilit, & vnguib. totum dilacerat: si autẽ leo arborem, postquam iaceat, non inuenit à rhinocerote occiditur. *In ipsis venti labis gentes.* Idest, per ista cornua ventilare, idest, dispergere in ventum debebat gentes, & per hoc notatur potestas regalis in Ephraim, fuerunt enim de semine eius reges Israel scilicet Ieroboam, & sequentes, vt prędixerat Iacob Gen. 49. inde egressus est pastor lapis Israel.

Nazareus quid sibi velit.

Hæ sunt multitudines Ephraim.

Idest gentes multæ ortæ de Ephraim.

Potestas regalis in Ephraim

Et millia Manasse. Vtrique promittitur multiplicatio, vt patet Gen. 48. capitu. vbi dicitur, quod Ephraim multiplicabitur in gentes, & Manasse in populos, vna gens multos populos continet, vnde multiplicatio Ephraim valde maior est, quam multiplicatio Manasse: ideo comparantur hic multitudines, quia vna multitudo multa millia continet, vel potest demonstrari per ly hę sunt multitudines, & millia hostium occisorum à Manasse, & Ephraim. *Et Zabulon.* Benedictione Ioseph posita ponitur benedictio Zabulon, & Isachar, qui simul benedicuntur, quia sortes suas simul habebant. *Lætare Zabulon in exitu.* Zabulon habuit sortem in littore maris Mediterranei iuxta Tyrum, & Sydonem, & multum lucrabatur de mercimonijs, quia per mare poterat emere, & vendere quicquid vellet, vt dicitur Gen. 49. Zabulon in littore maris habitabit, & an statione nauium pertinges vsque ad Sidonem.

Zabulon benedictio.

In exitu tuo. Dicitur exitus maris portus, in quo naues quiescere possunt, & accedere, vel plaga, quæ nõ tam quieta est.

Et Isachar in tabernaculis tuis. Tribus Isachar quieta fuit, nec volui nauigare sicut tribus Zabulon: sed instabat studio legis, quod fiebat manendo in tabernaculis, & non discurrendo hinc inde: & alij dabant istis tributa, vt addiscerent, & docerẽt, & sic fuerũt multi doctores de tribu Isachar, vt patet in Parali. vel dicit quiescens in tabernaculis, quia licet sors Isachar tãgeret mare mediterraneũ ex vna parte, & ex alia flumen Iordanis, noluerunt nauigare in terras longinquas ad emendum, & vendendum, sed manere in tabernaculis suis, idest, in terra sua vacantes agriculturę: de quo magis Ge. 49. ca. *Populus vocabunt ad montem.* Idest, ad montem Syon, vel Hierusalem, in qua I erat templum super montem, & illuc conueniebant iudæi omnes in tribus anni festiuitatibus, & erudiebantur per doctores de tribu Isachar, vt aliqui volunt, sed docto res Ischar magis erant doctores bellicarum rerum, quam legis, vt declaratum fuit Gen. 49. capit.

Et ibi immolabunt victimas iustitiæ.

Quia in istis festiuitatibus immolabant corã domino victimas suas, & epulabantur cum lętitia, vt patet supra 12. & 14. & 16. c.

Victimas iustitiæ. Idest, cũ recta intentione, & deuota, vt Deo placerent.

Qui inundationem maris quasi lac sugent. Idest, abundantiam rerum venalium apportatarum per mare recipient cum dulcedine, quasi lac sugentes. *Et thesauros absconditos arenarum.* Idest, thesauros, quos Chananæi, qui K in terra illa habitauerant absconderant in arena prope maris littora, sicut nunc homines thesauros aliquos ioue ninnt, quos antiquorum timor, vel auaritia in terræ visceribus occultauerat. Vel thesauri inter arenas erant in quibusdam domibus magnis, & pulchris, quæ sub arena occultæ erant, sicut fit in multis maris littoribus, in quibus arenę vento commotæ domos cooperiunt, & videtur ꝙ nihil infra sit. Et sic Agareni domos thesaurorum construũt, vel dicuntur thesauri arenarum lapides quidam pretiosi, qui inueniũtur in littorib. maris, sicut in mari rubro reperiuntur lapilli pretiosi: quos Boetius. 3. de consola. vaohas vocat. Etiã mari tyrio inueniuntur, quod mare alluit littora sorti terrę Zabulon, patet Gene. 49. de Zabulon pertingensque ad Sydonem Sydon autem, & Tyrus coniunctæ ciuitates super mare mediterraneum. *Et Gad ait,* benedictio Gad subiungitur, vnde positus octo filijs dominarum ponũtur quatuor filij ancillarum: & primo ponuntur filij Zelphæ ancilæ Liæ, scilicet, Gad, & Aser: deinde filij Balæ, scilicet, Nephtalim, & Dan, sed mutat

Qui sunt thesauri arenarũ in sorte Isachar.

Thesauri vbi inueniuntur.

Gad benedictio.

mutat eos, vt patet. *Benedictus in latitudine Gad.* Idest, fors Gad benedicetur in hoc, quòd lata erit, vt patet diuisio eius Iosue.cap.13. *Quasi leo requieuit.* Idest, sicut quando requiescit, nulla bestia, audet eum a sua quiete excitare, vt patet Num. 24. cap. ita viri de tribu Gad robustissimi erant ad bellum: ideo nullus contra eos contendere audebar, & sic laudatur de bellis Gen.49. Gad accinctus præliabitur. *Cepitque brachium, & verticem.* Idest, quod ita fortes erant gladiatores, vt vno ictu caput cum humero simul abscinderent, vel potest intelligi per verticem principes, vel capitaneus belli, per brachiū fortes bellatores, & omnia ista abscindebant Gaditæ, quia nec capitanei, nec pugnatores impetum eorum ferre poterant: vnde cū in bellis terræ promisionis duæ tribus, & dimidia pugnarent contra hostes adiuuantibus alijs tribubus, quę nondum receperant sortes suas, Gaditæ præcedebant omnē exercitum pugnatorum, vt dicitur aliqualiter Num.32. capit. *Vidit principatum suum.* Idest, cognouit se esse principem, vel excellentem.

Quia in parte sua doctor esset repositus. Idest, quòd in sorte sua esset sepulchrum Moysi, quia omnes cognouerunt quòd Moyses sepultus fuerit in monte Nebo, sed locum sepulturæ determinate nullus homo cognouit, vt patet, cap. sequent. Et ex hoc patet, quòd dicebamus præcedenti capit. quòd Moyses fuit sepultus in terra Moab, idest in monte qui est coniunctus terræ Moab: sed est in terra regum Amorrhęorum, scilicet, Og, & Seon, qui cecidit in sorte duarum tribuū, & dimidię, quæ tamen non habuerunt de terra Moab, nec vnum vestigium pedis, vt patet supra 2. cap.

Qui fuit cum principibus populi. Idest, cum principibus nouem tribuum, & dimidię in transitu Iordanis, & steterunt cum eis multo tempore, donec debellati fuerunt hostes eorum, & terra diuisa, vt patet Iosue 12. cap.

Et fecit iustitias Domini. Idest fecit, quod Deo promiserat, quia promiserant coram Moyse Eleazaro, & toto populo, quòd præcederent ante fratres suos trans Iordanem, & non redirent donec terra esset subiecta eis, vt patet Num.32. cap. *Et iudicium suum cum Israel.* Ista pactio non solum fuit facta Deo, sed etiā alijs tribubus de quarum auctoritate recipiebant possessionem ante Iordanē: ideo obseruantes pactionem iudicium cum populo faciebant rectè commutantes.

Dan benedictio. *Dan quoque ait.* Hic ponitur benedictio Dan: posito vno filio Zelphæ ponitur alius de filijs Balæ; & non ponit duos filios Zelphę ante duos filios Balæ, nec econtrario: ne aliqui illorum intelligerent se totaliter esse contēptos. *Dan quoque ait.* Dan ponitur in datiuo, quia ad eum loquebatur Moyses, & sic Zabulō, & Gad, & Neptalim, & Aser: licet videtur esse nominatiuus, quia indeclinabilia nomina sunt. *Dan catulus leonis.* Idest, fortis, sicut catulus leonis, & dicitur propter Sampsonem, qui fuit de illa tribu, vt patet Iudic.13. cap. *Fluet largiter de Basan.* Idest, fluuius Iordanis, qui oritur circa montem Basan fluit largiter per terram: est enim Basan ad partem aquilonarem terræ promissionis inter plagam orientalem, & aquilonarem: circa quem renascitur Iordanis, qui oritur ad radices libani, & deinde fluit per terram Dan, quæ aquilonaris aliqualiter est. *Et Neptalim dixit.* Hic ponitur benedictio Neptalim qui fuit filius Balæ. *Neptalim benedictio* *Neptalim abundantia perfruetur.* Idest, quod sors sua erat valde fertilis in omnibus terrę nascentibus.

Plenus erit benedictionibus Domini. Idest, quòd in terra Neptalim, quæ vberrima erat citius peruenicbant fructus ad maturitatem, & deportabantur inde primitię immediate in templum; & offerebantur sacerdotibus, qui orabant Deum pro tribu Neptalim, & benedicebāt illos multis benedictionibus, secundum formā positam. Numer.6. cap. & hoc est, quod dicitur Genes.49. Neptalim ceruus emissus, idest, sicut ceruus velociter currit, ita fructus in sorte Neptalim cito maturantur. *Dans eloquia pulchritudinis.* Idest, pro primitijs, quas offerebat: sacerdotes benedicebant eum dantes eloquia pulchra. *Mare, & meridiem possidebit.* Idest, a parte meridiana habet mare Galileæ, vel aliquid de mare mediterraneo, quia contra meridiem sors Neptalim tāgit sortem Zabulon, quę ha-

F bet littora maris, vt patet Iosue.19. cap. *Aser quoque ait benedictus in filijs Aser.* Idest, multiplicabitur in filijs, & erunt decori. *Sit placens fratribus suis.* Idest, quòd filiæ Aser erant ita decorę, quòd placebant viris aliarum tribuum, & regibus, & sacerdotibus, vt eas ducerent in vxores, vt vult Ra.Sa. vel potest dici, quòd sors Aser erat valde abundans in segetibus, & inde afferebantur pro aliquibus alijs tribubus, quæ non abundabant tantum: sic dicitur Gen.49. Aser pinguis panis, & præbebit delitias regibus. *Dup'ex littera ex positio.* *Tingat in oleo pedem suum.* Hoc dicitur ad notandū abundantiam oliuarum, quæ erant in sorte Aser, ex quibus oleum nimię multitudinis effluebat: sic habetur Iob 29. cap. lauabam butyro pedes meos, & petra fundebat mihi riuos olei. *Ferrum, & æs calciamentum eius.* Quia in sorte Aser mineriæ multę ferri, & ęris erant, de quibus

G fiebant armaturę, pro toto corpore etiam pro pedibus: vel dicitur ferrum calciamentum, quia calciamentis fodientium minerias calcabatur, sic patet supra 8. capit. cuius lapides ferrum sunt, & de eius montibus ęris metalla fodiuntur.

Sicut dies iuuentutis tuæ, ita, & senectus tua. Idest, sicut dies iuuentutis tuę fuerunt placidi, ita dies senectutis, vel sicut in iuuentute fuisti fortis, ita in senectute sis fortis, vt patet de Moyse sequenti capit. qui erat 120. annorum, & non caligauerat oculus, nec motus fuerat dens: sic etiam Caleb qui ita fortis erat in 85. anno, sicut in 40. vt patet Iosue cap. 14.

Benedict. conclusio, ac Dei potentia magnitudo. *Non est Deus alius.* Hic ponitur tertium principale, scilicet, benedictionis conclusio, quæ est populos, vel tribus iam benedictos ad amorem, & Dei reuerentiam attrahere.

H Et ponitur magnitudo potentię Dei, quia, *Non est alius Deus.* Scilicet, similis in potentia, & benignitate. *Vt Deus rectissimi.* Idest, vt Deus Israel, quia hic vocatur Israel rectissimus, secundum æquiuocationem nominis hebraici hic positi, scilicet. *Iesurum.* Quod significat iustum, vel Israel. Alia littera habet hic. *Vt Deus rectissimus.* Et vtraque littera vera est, sed non facit eundem sensum. Nam si ponitur Deus rectissimus, est sensus, quod nullus est alius Deus talis, sicut Deus rectissimus, idest, sicut Deus Israel, qui erat Deus rectissimus: nam cæteri, quid dij appellantur turpes sunt, & diligunt vanitatem. Deus autem Israel est iustissimus, quia rectissimè iudicat, & nullo modo diligit iniquitatem, vt patet Psal.5. quia Deus nō volens iniquitatem tu es: nec habitabit iuxta te malignus, nec permanebunt iniusti ante oculos tuos. Accipiendo autem

I aliam literam, scilicet, vt dicatur. *Vt Deus rectissimi.* Refertur ad Israel, quia Israel vocatur rectissimus cum ponatur in hebręo. *Iesurum.* Quod signat Israel, vel rectissimum, & littera nostra vocat eum rectissimum: sic patet supra in principio huius cap. cum dicitur, & erit apud rectissimum rex, idest, erit in Israel rex, & ista littera melior est, quam pręcedens, quia magis limitat naturam, cum dicitur, quod nullus alius Deus est talis, sicut Deus rectissimus, verum est, quia quod per excellentiā dicitur, vni soli conuenit, sed nō sciuur an iste Deus rectissimus esset Deus gentilium, vel Deus hebręorum. Item, quia hoc de se notum erat, quod non erat aliquis alius talis Deus, sicut Deus rectissimus: ideo non oportebat poni. Tenendo autem aliam litteram limitatur, quis esset iste Deus, s. quòd non sit aliquis alius Deus talis, sicut Deus rectissimi, idest, si-

K cut Deus Israel, dij autem gentilium non sunt tales. Item secundum istam litteram nihil ponitur superfluum. Nam limitatur id, quod non erat notum, quia licet notum esset, quòd nullus Deus erat talis, sicut Deus rectissimus, nō tamen sciebatur cuius erat iste Deus rectissimus an hebręorum, vel gentilium.

Cum autem dicitur, quòd nullus erat talis, sicut Deus Israel limitatur: ideo ista littera tenenda est. Vocatur autem Deus rectissimi, Deus Israel: quia populus Israel inter cęteras gentes erat rectissimus, cum coleret Deum verum: cęteræ autem gentes ad idola declinabant: etiā quia Israel rectissimas leges acceperat, per quas regebatur: gētes autem leges iudiciales iniquas habebant, & cęremonias turpissimas, sic patet sup. 4. cap. cum dicitur: hęc est sapientia nostra, & intellectus coram populis, quæ est.n. alia gens sic inclyta, vt habeat cęremonias, iustaque iudicia,

dicta,& vniuersam legem,quam ego proponam hodie an
te oculos tuos? iuste igitur rectissimus.i.regulatissimus vo
catur Israel inter cæteras gentes. *Ascensor cœli*.i.qui est e-
xaltatus super cęlos, quia cœli cœlorum eum capere non
possunt,vt patet 3.Reg.8.c.vel dicitur ascensor cęli, quia
cœli motus ad suam voluntatem disponit, vnde quidam
Iudæi astrologi dicunt,q secundum cursum stellarum Iu
dæi in Aegypto maiori tempore captiui teneri debebant,
& maiori deprimi seruitute:sed Deus ascendit super cœ-
lum,s.disponens illud , vt ipse voluit contra communem
naturæ cursum in auxiliando eis. *Auxilliator tuus*.Hic est
mutatio personæ,quia supra loquebatur de Israel in ter-
tia persona,& hic redit ad loquendum de eo in secunda:
patet quia supra dicebatur,non est alius Deus, vt Deus re
ctissimi.idest vt Deus Israel:cum autem subiungitur auxi-
liator tuus,loquitur ad Israelem.s.quòd Deus esset adiu-
tor eius.Et talis personæ mutatio sæpe in sacra Scriptura
reperitur;sic patet Psalm.3.domini est salus, & super po-
pulum tuum benedictio tua,primo posuit Deum in tertia
persona,deinde per apostrophem redijt ad ponendum in
secunda,dicēdo,& super populum tuum benedictio tua,
quia istud possessiuum, tuus,est pronomen denotans pos-
sessionem secundæ personæ,& intelligitur ibi necessarius
vocatiuus.Vocatur Deus auxiliator Israel, quia in omni-
bus aduersitatibus suis cum toto animo , ad Deum redi-
bant,veniam merebantur,vt patet supra 30.c.Leuit.26.&
ad hoc non operabatur aliquis,nisi Deus Israel , sic patet
supra præcedenti ca.dominus Deus solus dux eius fuit,&
non erat cum eo Deus alienus. *Magnificentia eius discur-
runt nubes*.i.per Dei magnam potentiam,& sapientem or
dinationem mouentur nubes ab vno extremo terræ in a-
liud,vt patet Psalm.134 Et cœli habent ordinatos cursus
suos,vt nullo tempore aliquid deficiant in ordine motus.
Habitacula eius sursum. Quia Deus habitans in seipso su-
per omnia est,non exclusus , sed a nulla re conclusus . *Et
subter brachia sempiterna,vel brachia seculi*. Vt habetur in
littera hebraica describitur hic ordo vniuersi quātum ad
regimen,& actualem gubernationem, in qua Deus caput
est,& non est continuatus alicui orbi,nec secundum com-
positionem , nec vt motor mobili,sed supra omnem mo-
tum existens omnia mobilia disponit, vt patet 3.de conso
la.Metro.æqui perpetua: ideo dicuntur habitacula eius
sursum.i.super omnem conditionem mundi,quia nec mo
uetur,nec mouet tali modo , angeli autem dicuntur stare
subter,quia sunt regentes subordinati Deo:sunt enim cer
ti angeli certis orbibus cęlestibus adaptati,vt illos mouēat
ad deriuandam virtutem in ista inferiora,& continuandū
esse,& isti angeli participant aliquam conditionem mun
di,quia licet non moueantur aliquo modo,quod pertinet
ad naturalia:mouent tamen corpus cęleste per applicatio
nem virtutis ad mobile , & ideo vocantur brachia seculi ,
quia brachijs inest robur,& eis debetur tota operatio: sic
angelis illis debetur totus motus mundi,per quem omnia
gignuntur,& corrumpuntur, & in esse conseruantur : vel
vocantur brachia sempiterna,quia indeficientes sunt : &
semper sic mouebunt vsq. ad finem mundi.Et huic modo
posito in littera satis videtur consonare Aristo.in 12.Me-
taph.vbi agit de ordine secundarum intelligentiarum ad
primam.Et dicit,quòd prima intellectiua,quam nos Deū
vocamus,non mouet aliquem orbem,sed solum mouet in
feriores intellectiuas in ratione amati,& desiderati.Et sic
istæ intellectiuæ sic mouēt orbes:ita quod illa intel
lectiua inquam summum bonum,summe actus,& summe
gaudiosa quæ cognoscitur ab alijs inferioribus intelligen
tijs sub rationibus supradictis mouet : ideo amant illam,
& desiderant:amantes autem illam desiderant participa
re esse diuinum , quod non possunt habere, nisi commu-
nicando virtutes superiores rebus inferioribus per mo-
tum :ideo mouent . Et quia prima intelligentia amata ,
& desiderata mouet alias intelligentias , vt moueant
orbes; ideo dicitur mouere in ratione amati , & deside-
rati.Intelligentiæ autem inferiores mouent orbes deside
rantes participare esse diuinum:ideo dicuntur mouere in
ratione amantis,& desiderantis.Aliter potest intelligi ista
littera.s. *Habitaculum eius desuper,& subter brachia sempi-
terna*.i.quòd Deus habitat super omnia .s. in cęlo empy-

Littera hebraica.

F reo,& subter eum sunt brachia sempiterna.i.cęli qui mo-
uentur,& influunt.Deus namque cum vbique sit,& extra
omnem locum,non magis est in cęlo,quam supra cęlum,
quam sub cęlo, sed dicitur esse in aliquo loco specialiter,
quia aliquam rationem principalitatis magis habet ad il
lum locum,quam ad alia. Dicimus autem substantias ibi
esse vbi operantur, vbi ergo Dei operationem manifestius
comperimus,ibi eum esse asserimus : cū igitur sint aliqua
loca,in quibus magis operatio Dei manifestatur quantū
ad aliud,ibi eum specialius esse dicemus : est autem vnus
locus vbi Deum dicimus dare gloriam sanctis angelis,&
animabus beatis: & iste est cęlum empyreum,secundum
quòd omnes sancti doctores asserunt . Idem etiam quidā
sapientissimorum poetarum tenuerunt, vt patet per Mar
tianum felicem capellam lib.2. de nuptijs mercurij , &
G phisiologię prosa penult. vult.n. quòd sit cœlum empy-
reum,& quod in hoc sit Deus cum dicit:totius operis,tan
tęq; rationis patrem non nescient,ab ipsa ēt Deorum no-
titia secessisse,qui extra mundanas beatitudines eum tran
scendisse empyreo quodam intellectuali,sed mundo gau
dente:de isto cęlo empyreo quod sit immediate sup oēs cę
los,et de beatitudine eius multa dicit sup.dicto loco.Deus
igitur,qui vbiq; est,non vbiq; dat gloriā animab. sed ani-
mabus in empyreo existentibus : est igitur ibi habitaculū
eius,quod est sursum.i.super omnia , quia empyreum su-
per omnes cęlos est: deorsum autem sunt brachia sempi-
terna.i.omnes cęli moti, quia isti pertinent ab substantiā
mundialem,cum influant in ista inferiora,& moueantur
super illa,& vocātur brachia seculi siue sempiterna, quia
H isti cæli sunt fundamentum omnium rerum naturalium,
vel vocantur brachia sempiterna, quia ita sunt solida , &
fortiter manentia , sicut si essent brachia in animalibus,
quę fortia sunt de soliditate cęlorum habetur Iob. 37. c.
nunquam cum eo fabricatus es cęlos,qui solidissimi sunt
quasi ære fusi . *Et eiiciet a facie tua inimicum* .i. omnes se-
ptem gentes de genere Chanaan . Et vocantur singulari-
ter inimicus, quia vno animo pugnabant contra Israel,tā
quam vnus vir,vt patet Iosue.11.& in multis locis, vel ac-
cipitur singulare pro plurali : sicut dicitur Exod. 8. venit
musca grauissima.i.multæ muscæ. *Dicetque*.scilicet,Deus
hostibus Iudæorum. *Conterere*.i. destruaris sine labore
Israelitarum,vt sæpe factum fuit,& patet de Madianitis,
& Amalechitis venientibus contra Israel, qui seipsos in-
uicem gladijs trucidabant,vt patet Iud.7.cap. *Habitabit-
I que Israel confidenter* .i. confidens in dño , & sine timore
hostium. *Et solus*.i.non indigens adiutorio , vel confœdera
tione alicuius alterius gentis,vel *Solus*.i.separatim,vel sin-
gulariter,quia protecti a Deo non indigebunt,quòd con
gregentur omnes ad ferendum impetum hostium , sed
quilibet habitabit pacifice in domo sua,& agro suo. *Ocu-
lus Iacob in terra frumenti*.i. videbit in terra sua vbertatē
frumenti. *Et aliorum victualium cæli caligabunt*.i.obscura-
buntur rore. Notatur abundantia roris ad fęcundationē
terræ Israel,& hic cęlum caligat, quia pars ista aeris no-
bis coniuncta condensata imbribus, vel rore , radios solis
limpide transire non finit : ideo caligare dicitur cælum
non apparens, *Beatus es tu Israel* . Qui talem Deum ha-
bes,qui omnia bona tibi tribuat . *Quis similis tui popule*
nullus.Quia non est alius Deus,nec in cęlo,nec in terra,si-
K cut Deus . *Qui saluaris in domino* .i. cuius auxilium est a
Deo,& non ab homine. *Scutum auxilij tui*.i.quod recipit,
& obstat malis, quæ hostes infligere volunt . Et gladius
gloriæ tuæ.i.gladius,per quem vincis hostes,& de victo-
ria ab alijs populus laudaris,vel glorificaris. *Negabunt te
inimici tui*.i.Gabaonitę, qui erant de hostibus Israel .s. de
Euæis,vt patet Iosue.11.cap. & venerunt ad filios Israel
negantes se esse de terra hostium Israel, vt facerēt pacem
cum eis,& hoc timore vrgente,de quo Iosue.9.c. *Et tu eo-
rum colla calcabis*. Quia cognito, quòd hostes essent , non
occiderunt eos propter pacem factam,sed subiecerunt ser
uituti,vt patet Iosue 9.cap.sed magis proprie potest intel
ligi ista litera de regibus terræ promissionis,qui negaue-
runt introitum terrę promissionis Iudæis , & omnes con-
gregati occurrerunt eis in bello,vt patet Iosue.11. *Et tu eo
rum colla calcabis*.Quia cum pugnasset Iosue contra quin
que reges,& cępisset eos in spelunca , eduxit eos,& fecit,

Deus quare dicatur esse in cęlo.

Abundantia roris ad terra Israel fecūditatem.

quòd duces exercitus poneret pedes super colla eorum, A vt patet Iof.10.c.& suspendit eos.

CAP. XXXIIII.

2. Mach. 2. *Ascendit ergo Moyses de campestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra Iericho; ostenditq. ei Dominus omnem terram Galaad vsque Dan, &c.*

Ascendit. Dicta benedictione ad populum ponitur mors Moysi,& eius sepulchrum. Et tanguntur tria. Primum ducis consummatio. Secundò successoris confortatio.ibi.*Iosue vero*.Tertiò.Moysi mortui commendatio, ibi. *Non surrexit*. *Ascendit ergo Moyses*. In hoc Moyses obediens fuit, quòd Deus mandauerat ei, q ascenderet B in montem Abarin,vt moreretur ibi, & prompto animo hoc fecit: licet præceptum de moriendo valde durum est, de quo supra 32.cap. *De campestribus Moab*. Quia vallis contra Phanum Phegor,in qua tunc manebant, vt patet supra 3. cap. erat in terra campestri descendenti à montibus Moab.

Qualis erat ista terra in qua erat Israel? Quæstio I.

ERat ista terra in qua tunc erat Israel terra plana circa Iordanem,in descensu de montibus Moab, versus terram Chanaan.Et vocantur hic campestria Moab, non faciendo differentiam de terra campestri ad terram planam,vocatur terra campestris terra, quæ licet non sit C montuosa aliqualiter,tamen est eleuata,atque prærupta, terra plana vocatur terra vallium,quæ totaliter est plana,& sic est descendēdo de montibus Moabitarum versus Iordanem,quia primo est quædam terra,quæ non est totaliter plana,& ista vocatur terra campestrium Moab, siue campestria Moab: deinde cum magis descendatur versus Iordanem,est terra plana, & ista vocatur planiora Moab. Hic autem non fit distinctio aliqua inter loca campestria,& loca planiora:sic tamen Num.33. cap.vbi ponuntur mansiones Israelitarum distinctæ,cum dicitur profectiq. de montibus Abarin transierunt ad campestria Moab super Iordanem contra Iericho, ibi castrametati sunt de Bethsymon,vsque Bethsathin in planioribus locis Moabitarum: ecce qualiter distinguuntur campestria Moab,& planiora loca Moab:ascensus ergo Moysi D magis debuisset dici de planioribus locis Moab, quam de campestribus, sed interdum Scriptura circa quædam non curat multam facere distinctionem. *Super montem Nebo*.Sup.32.cap.mandatum fuerat ei, quod ascenderet super montem Abarin, sed iste est quidam mons valde magnus,in quo est quædā pars, quæ dicitur mons Nebo, & in hoc fuit mortuus, *In vertice Phasga*. Phasga nomen appellatiuum est significans collem,& innuitur, quòd Moyses ascendit super verticem montis Nebo,qui habet Phasga,id est,collem,quia altus est,& hoc vt melius contemplaretur terram promissionis. *Contra Iericho*. Quia iste mons est super Iordanem tendens versus Iericho. Dicitur hic, quòd Moyses ascendit super verticem Phasga. Sed aliquis forte arguet ex hoc, quòd sepulchrum Moysi cognitum est, quòd est contra litteram, in qua dicitur, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem. Respondetur, quod Moyses non ascendit in verticem Phasga ad moriendum ibi, sed vt de ipso loco speculaTetur totam terram Chanaan trans Iordanem, ideo non sciretur ibi sepulchrum eius. Item dato, quod ascendisset Moyses ad verticem Phasga,vt moreretur ibi, tamen non ex hoc cognosceretur sepulchrum eius, quia in vertice Phasga erat multa loca in quibus poterat Deus sepelire Moysen, ita quod non inueniretur. Sed dicendū est,quod Moyses non ascendit in verticem Phasga ad moriendū,& vt ibidem sepeliretur, sed solū ad videndū terrā Chanaan vltra Iordanē,& postea descendit ibi in vallē terræ Moab, & ibi mortuus est, & licet dicatur,quod fuit sepultus in valle, nescitur tamen in qua parte vallis, sic patet infra

(Phasga. quid sit.)

cum dicitur: mortuus est Moyses in terra Moab iubente Dño, & sepeliuit eū in valle terræ Moab contra Phegor, & non cognouit homo sepulchrū eius. Cum autem dicitur hic,q ascendit Moyses in verticem Phasga, non accipitur Phasga, pro aliquo speciali nomine loci, sed est nomen appellatiuum significans collem: vnde tantū est dicere in verticem Phasga,sicut super altitudinem montis,vel collis;& est sensus,q Moyses ascendit super montem Nebo,super quendam verticē collis altissimi, vt inde specularetur terram Chanaan.*Contra Iericho*.i.iste collis,super quem Moyses ascendit,erat contra Iericho, quia erat fluuius Iordanis intermedius, & erat Iericho à fronte,& patet hoc. Nam montes Moab perueniūt vsque ad Iordanem,quia planiora loca descendentia ab illis montibus dicuntur planiora loca Moab super Iordanem,& cum vltra Iordanem immediate sit Iericho, quia primus locus, ad quem pertransito Iordane venerunt. fuit Iericho,vt patet 1.& 2.cap.Iosue.dicebatur esse iste mons Nebo, siue vertex Phasga contra Iericho, id est, frons illius montis, qui terminatur super ripas Iordanis, est directa contra Iericho. *Ostenditq. ei Dominus omnem terram*. Et in hoc fuit consolatus magis Moyses, quam Aaron,quia nihil vidit: mortuus enim fuit in monte Hor, vt patet Num.20.& 33.cap. Et visio ista fuit distincta,vt Moyses delectaretur: videre enim solum partes collium eminētium,& non ciuitates,& valles Nemorosas, & flumina interlabentia delectabile non est: fuit ergo potentia visiua Moysi supernaturaliter eleuata, vt videret distincte totam terram promissionis: sicut Beatus Benedictus vidit totum mundum, vt patet in 2. Dialog. de quo magis diximus.sup.3.c.& 32.*Terram Galaad*.Quæ est ante Iordanem in possessione tribus Gad, vt habetur Iof.13. cap.*Vsque Dan*.Sors tribus Dan est vltra Iordanem cōtra partem Aquilonarem,vt habetur Iof.19.cap.Aliqui errāt circa hoc putantes terram,quæ hic vocatur Dan esse terram tribus Dan. Sed vt quidā alij volūt magis accipiendum est, q significet Dan quendam locum, qui est vna extremitas terræ promissionis:de quo dicitur.1.Reg.3.c. cognouit vniuersus Israel à Dan vsque Bersabee, quod fidelis Propheta Domini esset Samuel,& sæpe fit cōmemoratio de his duobus terminis in libris Regū, sed non obstante dicto istorum, videtur primum dictum stare in veritate.s. q stet hic Dan pro tota tribu Dan, ita quod vsque ad illam terram in qua erat tribus Dan mōstrasset Dñs Moysi:& hoc quia ista terra tribus Dan erat de illis, quæ erant vltimæ cōtra Aquilonem. Et patet hoc adhuc magis, quia hic ponuntur aliæ terræ, quæ denominant diuersas tribus.s.terrā tribus Ephraim, & tribus Manasse,& tribus Nephtalim,vt patet immediate in littera.*Et vniuersum Nephtalim*.Cuius sors est cōtra Occidētem,& meridiē,vt patet Iosue 19.c.*Terram Ephraim*.Cuius sors est magis Occidentalis circa Iericho, & mare salsissimū.i. mare Sodomæ: de quo Iosue 16.c. & Manasse cuius sors est duplex:quædam pars dimidię tribus Manasse accepit sortem ante Iordanem quæ est coniuncta terræ Galaad, & Basan: alia dimidia tribus accepit sortem vltra Iordanem clausam mari cōiunctam sorti Ephraim,vt patet Iosue 17.cap.*Vsque ad mare nouissimum*.i.mare Mediterraneū,qđ est ad Occidentalē partem terræ promissionis, in quo sunt ciuitates Philisthinorū, & Tyrus,& Sydon. E

Quare mare Mediterraneum appellatur mare nouissimum? Quæstio II.

ET vocatur mare nouissimum, quia Moyses, qñ ista videbat stabat in parte Oriētali terræ promissionis, quia terra illarū duarum tribuū, & dimidię erat Orientalis respectu aliarū tribuum,vt patet Num.32.c.alia aūt maria sunt in terra promissionis, quę non vocantur nouissima.Nicolaus dicit,quod hoc est mare mortuum,sed non multum videtur, quia mare mortuum est in latere coniungente Orientalem,& Australē plagam terrę promissionis,vt patet Num.34.cap. Moyses aūt erat in parte Orientali:ideo nō poterat vocari illud mare nouissimum respectu eius,sed mare Occidentale Mediterraneū,quod est in parte opposita,scilicet,Occidētis,vt patet prędicto

cap.

cap. *Omnem terram Iuda*. Cuius sors meridiana est, vt patet Iosue 15. c. & incipit pars eius Orientalis à mari mortuo, vt ibidem patet. *Et latitudinem campi Iericho*. Quia vltra Iordanem circa Ierico magna campestria sunt, in quibus habitat Chananæus. *Ciuitatis palmarum*. Ipsa Ierico ciuitas palmarum dicebatur, quia palmæ ibi abundant, nunc aût Segor ciuitas palmæ dicitur, vt patet in libro diuisionis terræ sanctæ. *Vsque Segor*. Quæ est supra mare mortuum in ascensu montis, ad quē iuit Loth cum filiabus, & ante portam Segor prope demonstratur vxor Loth conuersa in statuam salis. Et cum dicatur hic, quòd Moyses vidit totam terram promissionis, nō ponitur sors omnium tribuum. Respondetur, ꝙ ratio est, quia Zabulon, & Isachar sunt occidentales habitātes in littore maris Mediterranei, vt supra dictum fuit: ideo nominando mare nouissimū nominauit eos Dan, & Nephtalim Septentrionales sunt; ideo nominauit eos Iudas, Ephraim, & Manasse Australes sunt, vt supra patet duæ tribus, & dimidia, in quarum terra Moyses nunc erat, Orientales erāt, vt dictum fuit, tres ergo tribus, quæ manent, s. Aser, Symeon, & Beniamin inter medias sortes aliarū tribuū acceperunt, vt patet Iosue 18 cap. & 19. ideo nominatis extremitatibus totius terræ promissionis non fuit necesse nominare sortes intermedias istarum tribuum. *Hæc est terra, quā vides oculis tuis*. Et ex hoc aliqualiter conijcitur, ꝙ Deus eum supernaturaliter eleuauerit, quia assistebat ei cum videbat, & post visionem dixit ei ista, & ista visio Moysi nō fuit subita, sed aliquis moræ, vt Moyses delectaretur videndo illam terram, quam valde videre desiderabat, vt patet sup. 3. c. *Pro qua iuraui Abraham*. Quando Deus iurauit Abrahæ dare terram illam, ipse morabatur in ea, vt patet Genes. 13 cap. vbi dicitur: Leua oculos tuos in directum, & vide à loco, in quo nunc es, ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem, & Occidentem, omnem terram, quam conspicis tibi dabo, & sequitur post, quod habitauit circa Ebron. Sed Ebron in sorte Iudæ est, vt patet Iosue c. 15. sed Abraham habitabat tunc in terra illa, non, vt indigena, sed vt peregrinus: ideo semper dicitur de eo in Genesi, quòd peregrinatus est in tali, vel tali loco, & non fuit data illa terra immediate Abrahæ, quia data fuerat Amorrhæis, & alijs populis; ideo nunquam eam Abraham, vel semen suū possiderent, donec illi demererentur perdere illam terram: ideo Genes. 15. c. quando Deus Abrahæ prædixit captiuitatem seminis sui in Ægypto, & deinde possessionem terræ illius dicitur generatione quarta reuertetur huc, & subditur ratio: nec dum. n. completæ sunt iniquitates Amorrhæorum, vsque in præsens tempus: & sic dicitur sup. 7. c. semini dabo eam. ad Abraham refertur, non aût ad Moyses. *Mortuusq. est ibi Moyses*. Nulla ægritudine præcedente, sed Dei voluntate animam de corpore educente, & vt creditur cum paruo, vel nullo dolore. *Et sepeliuit eum in valle terræ Moab*. Non enim fuit sepulcrum eius in vertice montis Nebo, sed in descensu ad vallem. *Contra Phegor*. In valle contra Phegor manebant filij Israel, quando Moyses prædicauit eis ista, & postea in eadem valle per aliquam distantiam in descensu Montis Nebo sepultus fuit, dicitur. *Contra Phegor*. Quia Phegor nomen idoli est, quod colebatur in altissima parte montis Moabitarum, ad quā Balac deduxit Balaam ad maledicendum filiis Israel, vt patet Num. 24. c. duxit eum ad excelsum montis Phegor contra solitudinem, & in descensu illius montis est quædam spelunca, quæ Carnayn dicitur, & locus ille pro vehementi præcipto excisus dicitur. *Et non cognouit homo sepulcrum eius*. Ne Iudæi inuenientes colerent eum, pro Deo, quia tanta mirabilia Deus per eum fecerat, & in hoc idololatrarent. Et propter hoc magna cōtentio fuit inter Michaelem archangelū, & diabolū: volebat. n. diabolus corpus Moysi reuelare Iudæis, vt eum colerent: Michael mandato Dei, qui eū sepeliuerat volebat occultare, & tamen Michael diabolo repugnanti maledictionis iudicium inferre non ausus est. Sed dixit imperet Deus in te Satan. *Vsque in præsentem diem*. i. vsque ad tempus, quo liber iste scriptus est; sed post reuelatū fuit Ieremiæ Prophetæ, qui tēpore irruptionis Chaldæorū in Ierusalē sub Nabuzardan principe coquorum tulit Arcam fœderis, & Tabernaculum, & altare incensi, & posuit in spelunca, in qua Moyses sepultus fuerat, & clausit hostium, vt patet 2. Machab. 2. c. Ex hac littera patet, ꝙ Moyses non scripsit istam partem libri, quia dicitur. *Vsque in præsentem diem*. Nam hoc refertur ad aliquod tempus post mortem Moysi, in quo Moyses non cognosceret, vbi sepultus foret.

Ierico quare palmarū ciuitas dicebatur.

Contentio inter Michaelē archangelū, & diabolum de Moysi: cuius sepulcrum fuit Ieremiæ reuelatū.

An Moyses potuerit scribere prophetice in verbis suis, istaq. habentur hic, vel scripserit litteram istam Esdras aut Iosue? Quæst. 111.

Sed dicet aliquis, quòd Moyses potuerit hoc prophetice scribere, quia Moyses fuit maximus Prophetarum, vt dicitur hic in littera: Prophetæ autem ea, quæ futura sunt potissimè cognoscebāt: ergo scire poterat Moyses Spiritu sancto reuelāte, quid futurum esset post mortem suā, sicut in libris istis quinque in multis locis dixit Moyses aliqua, quæ ad futurum referebantur, & solum cognoscebantur lumine prophetico, & maxime patet in cap. præced: in quo ponuntur benedictiones tribuū quarum completiones ad futurum expectabant: nec in hoc aliquid ad mirandum, aut insolitum est, cum ipse Moyses continue cum Deo loqueretur, quæ ergo difficultas erat, vt posset futura cognoscere, cū ei illa summa sapientia reuelaret? Sed adhuc non potest hoc stare: nam licet Moyses prophetice potuerit cognoscere, ꝙ sepulcrū eius incognitū omnibus hominibus maneret, & dato, ꝙ realiter cognouisset, & quod plus est, ꝙ scripsisset: includit tamen quendam modum falsitatis Moysen istā litteram scripsisse: poterat namque Moyses scribere. Mortuus est autem Moyses, & non cognoscet homo sepulcrum eius, ita ꝙ referatur ad futurū vel si forte vellet ponere præteritum pro futuro, sicut Prophetæ sæpissimè facere soliti sunt ad notandum certitudinem Prophetiæ diceret. Mortuus est autem Moyses, & non cognouit homo sepulcrum eius, quia licet ante mortem suam Moyses ista scriberet, vera sūt verba ista, s. ꝙ mortuus fuit Moyses, & ꝙ non cognouit homo sepulcrum eius: illa tñ littera, quæ sequitur repugnat. s. *Vsque ad præsentem diē*. Quia ista littera necessarium est, ꝙ referatur ad illud tempus, in quo ista verba dicebantur, vel scribebantur, quia aliàs nec dici, nec intelligi potest: ergo si Moyses ista scribebat, necessario referebantur ad diem, in qua ipse scribebat, sed in die, qua ipse ista diceret, nō poterat esse mortuus: ergo ꝙ diceret mortuus est autem Moyses, & sepeliuit eum Deus in valle terræ Moab, falsum esset, & includeret litteram manifestam contradictionē, et quia dicitur. *Et non cognouit homo sepulcrum eius vsque ad præsentem diem*. Ista terra esset superflua, & includens falsitatem: nam ante mortem Moysi non erat sepulcrum Moysi, quod cognosci, aut ignorari posset, ad quid ergo diceretur? *Et non cognouit homo sepulcrum eius vsque in præsentem diem*. Item quia falsitatem includit: nam cum dicitur, quòd Moyses scripsit hæc præsupponitur viuēs, cū autem dicitur, quod vsque ad diem, qua scripta sunt ista, nullum hominū cognouit sepulchrum Moysi præsupponitur Moyses mortuus: ergo est vera contradictio. Dicēdum igitur necessario, quòd alius post mortem Moysi scripserit istam litteram, & licet aliqui dicant eam scriptam fuisse ab Esdra, verisimilius tamen est eam scriptā fuisse à Iosue, qui erat Propheta, & cui Deus loquebatur, vt patet Iosue 1. c. & in multis locis eiusdem libri, & est hoc verisimile, quia Iosue fuit successor Moysi in Prophetiis, & in directione populi, & fuerat minister eius, vt patet Exo. 33. c. ex quo diligebat eū nimis: quamobrem curauit finē eius, & sepulcrum scribere, & licet satis cōuenienter dici posset totū istud c. quod in Hebr. 12. versus continet scriptū fuisse à Iosue: tamen communius dicitur secundū Hebræos, ꝙ solū octo versus eius scripti fuerint. s. ab hoc loco. *Mortuus est autem Moyses*. Et ratio huius est, quia nunquam est ponenda pluralitas, sine necessitate: nos. n. Moysen totius istius libri scriptorem poneremus, nisi littera nos cogeret alium quoque in aliqua parte eius, vt declaratū est ponere scriptorem, sed cogimur ab hoc loco, mortuus est autem dicere, ꝙ alius scripserit, sed litteram illam, quæ à principio

Determinatio authoris.

An Moyses scripsit totū capitulū, & finē huius cap. & Iosue scripserit eadem.

principio.cap. vsque ad istum locum est.s.4.versus præcedentes non cogimur dicere ab alio scriptos fore, quia nullam contradictionem, aut quodlibet alterum includit inconueniens, dicere eos a Moyse scriptos fuisse. Sed arguet aliquis, quòd eodem modo totam litteram sequentem, vsque ad finem cap. præter ista verba, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem, potuerit Moyses scribere, quia non inducitur inconueniens aliqd quod ipse scripserit, vt patet examinando quamlibet particulam litteræ si vellemus, & sic non ponentur octo versus scripti a Iosue: Respondetur, quòd hoc non conuenit, quia si Moyses scripsisset totum principium.cap. vsque ad istum locum. *Mortuus est*. Et totam litteram sequentem præter hoc modicum, scilicet, mortuus est autem Moyses, & sepeliuit eum dominus in valle terræ Moab, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem: relinqueret Moyses aliquam interruptionem in litera, q non est concedendum. Et si respondeas, quòd nulla interruptio fieret, quia verba, quæ immediate post hoc sequuntur, nullo modo dependent ex his verbis. s. *Mortuus est autem Moyses ibi, & sepeliuit. &c.* Vt patet cuilibet intuenti: ideo quòd bene posset stare sententia continuata etiã non positis istis verbis in medio. Respondetur, quòd non dicitur conuenienter: nam dato, quòd continuata esset littera, & Moyses totam scripsisset præter illa pauca. s. mortuus est, &c. non posuisset Iosue aliquid in medio, sed apposuisset fini huius libri, cum modicum finis distaret: magis ergo dicendum est, quòd totam istam literam octo supra nominatorum versuum Iosue scripserit. *Et sepeliuit eum dominus*, Ad hoc, quòd aliquis scripserit ista verba non oportebat, vt esset solum historicus gestorum enarrator, sed vt esset propheta, qui hæc a domino accepisset reuelante: nã licet sciri posset sine aliqua speciali reuelatione, q Moyses mortuus fuit, sepultus a Deo, tamen in qua parte sepultus fuerit, non videtur, quòd posset sciri sine diuina reuelatione. Moyses autem ascendit in montem Nebo super verticem Phasga, & tamen non videt, eum aliquis de Israelitis, quia nullus ascendit cum eo, & postea nusquam comparuit.

Poterat autem aliquis dubitare de illo, vtrum mortuus esset, vel vtrum dominus tulisset ad se deferens in paradisum, quia de alijs sic factum est, vt patet de Enoch, quem dominus transtulit in paradisum: quia ambulauit coram eo, vt patet Gene.5.c. & Eclesiastici.45. idem patet de Elia, qui fuit propheta domini, et transtulit eum Deus in curru igneo in paradisum, vt patet 3.Reg.2.ca. non poterant autẽ hoc maxime arbitrari de Moyse, q̃a magis acceptus erat Moyses Deo, q̃ aliquis istorũ, sicut patet inf. eũ dr̃. & non D surrexit vltra propheta in Israel, quẽ sciret dñs facie ad faciem, in omnibus signis, atque portentis. Sed de hoc poterant certificari ex verbis Moysi, quia sæpe ipse dixerat, quod Deus prædixerat eum moriturum ante transitum Iordanis, vt patet Num.27.cap. cum dicitur ascende montem istum Abarin, & contemplare terram, quam dominus Deus daturus est filijs Israel, cumque videris eam ibis ad populum tuum, sicut iuit Aaron frater tuus, quia offendisti me in deserto Syn: idem patet supra.3.cap. cũ precaretur Moyses, vt transiret vltra Iordanem, respondit dominus dicens: sufficit tibi, nequaquam loquaris ad me vltra de hac re: non.n. transibis Iordanem hunc, & sup. 4.cap. cum ipse laudaret terram Chanaan, ad quam transituri erant, ait. Ecce morior in hac humo, & non transibo Iordanem, vos transibitis, & possidebitis terram egregiam: idem patet supra 31. & 32. cap. nullo modo ergo dubitare poterant Israelitæ Moysen mortuum esse. *Et sepeliuit eum dominus*. Hoc aliquo modo prophetice cognosci debebat quantum ad certitudinem: tamen poterat quodam alio modo cognosci probabiliter sine prophetia nam cum constet Moysen mortuum esse, vt patet ex superioribus testimonijs, & constet eum fuisse valde amicum Dei super omnes, qui præcesserunt ipsum, satis innuitur, quòd non relinqueret eum inhumatum, quia inhumatum esse est vnum de infortunijs, quæ homini euenire possunt: sicut apparet ex verbis Senecę in lib. de remedijs fortuitorum: per certitudinem tamen isti scire nõ poterant, quia licet arguerent sufficienter, quod Deus nõ

Esse inhumatum est maximum infortuniũ

relinqueret illum inhumatum ferocium alitum morsibus laniandum, quòd ad pœnam quandam pertinet: nescirẽt tamen an Deus alicui viro Moabitarum corpus illius demonstraret, & poneret ei in mentem, vt sepeliret illud: cũ igitur littera certificat, quòd Deus sepeliuit illum, est intelligendum, quòd Iosue, qui ista scripsit, prophetice cognouit Deum sepeliuisse corpus illius. s. quòd Deus parauit quendam locum honorabilem pro legislatore suo, atque ministro, quem ad tantam dignitatem eleuauerat, vt eum tantæ gentis principem faceret, & adhuc dicebat se facturum, vel constituturum illum in gentem maiorem, & fortiorem populo hebraico, vt patet Nume.14.cap. & quod his omnib. quasi in infinitum maius est, eleuauerat eum ad tantum gradum, vt esset secretarius eius, & ei qñcunque vellet loqueretur ei, vt patet Numer.7.cap. & in multis alijs locis, in hoc loco cum magna quiete positus Moyses non tanquam moriens, sed tanquam dormiens. *Et non cognouit homo sepulchrum eius*. Posuit hoc Iosue, q a cum Moyses non comparuit, putauit eum oĩs Israel mortuum, quia ipse dixerat, q mandauerat ei dñs, vt moreretur, & sciebat hoc populus, & cum viderũt eum ascendẽtem, sciebant locum, in quem ascendebat, quia ipse dixerat, quod mandauerat ei dominus ascendere in montem Nebo super verticem Phasga, & cum viderunt non veniẽtem iuerunt aliqui de illis ad inquirendum in montem, vt eum honorifice sepelirent, & cum eum diligentissime quæsiuissent, nullatenus inuenire potuerunt, de quo dicit Iosue scriptor huius literæ, quod non cognouit homo sepulchrum eius .i. quod nullus de inquirentibus potuit eũ inuenire, quia Deus occultauerat eum, ne eo reperto ad idolatriam mouerentur: hoc etiam prophetice cognitum est: quia cum constaret toti populo, quod nullus inueniebat corpus Moysi, nullus sciret vbi esset sepultum, nec generaliter, nec specialiter, sed littera ponit de loco sepulchri Moysi saltem in generali dicens, & sepeliuit eum dominus in valle terræ Moab, quod ergo sepultus esset in valle terræ Moab contra Phegor erat aliqua cognitio prophetica: quia forte aliquis existimaret, quòd Deus transtulisset illud cadauer Moysi ad terram longinquam ad sepeliendum, determinare ergo, quòd fuit in terra Moab in valle contra phanum Phegor erat aliqua cognitio prophetica: determinare ergo quod fuit in terra Moab in valle contra phanũ Phegor propheticæ cognitionis est. Sed adhuc obiicies, quòd ad hoc non indigebamus cognitione prophetica, cum pateret ex dictis Moysi in præced.c. ubi dixit, quòd ipse sepeliri debebat in terra illa, vt patet in benedictione Gad cum dicitur: vidit principatum suum, quòd in parte sua doctor esset repositus, qui fuit in principibus populi, & fecit iustitias domini, & iudicium cum Israel: & expositum fuit hoc ab omnibus de Moyse, qui sepeliendus erat in tribu Gad, qui habebat illa confinia Moab. Respondetur, quòd licet constaret ex illis verbis, quòd Moyses sepeliendus erat in sorte Gad: tamẽ nòn constabat in qua parte, quia pars montis Galaad, in quam Moyses ascendit, pertinebat ad Gad, & valles conterminæ: nesciebatur igitur an in collibus, an in vallibus sepeliendus foret, quod autem dicatur sepultus in valle terræ Moab determinatio est ad solum prophetam pertinens. *Vsque in præsentem diem*. s. vsq; ad diem in qua ista scripsit Iosue.

Moyses centum, & viginti annorum erat quando mortuus est. Ita quod in ea die, qua mortuus est compleuit istos annos, vt diximus. sup.31.c. *Non caligauit oculus eius*. Sed semper acute, vidit quod mirabile est in senibus, in quib. propter distemperiem complexionis perditur omnium sensuum viuacitas. *Et dentes eius non sunt moti*. In senibus tamen dentes, & molares cadunt, vt describit Salomon in miserijs senectutis Ecclesi.ca.vlt. quando commouebuntur custodes domus, & mutabunt viri fortissimi, & ociosi erunt molentes in minuto numero: hæc omnia proueniebant Moysi ex presentia Dei, quia moratus fuit cum Deo per 80. dies, vel secundum aliquos per 120. & non comedit, nec bibit sola Dei pręsentia sustentatus, vt patet 9.c. & melius Exod.c.34. Ex inde habuit candorem, et cornutationem in facie, vt patet Exo.34.c. Et habuit vires in omnibus membris, ita quod eo anno, quo mortuus est ad bellum

Quare dẽtes Moysi integri manebant

lum processisset contra duos reges.s.Og,& Seon,vt patet Num.21.& 22.& 23.capit. *Fleuerunt eum in campestribus Moab.* Idest,in eo loco in quo ipse prædicauerat,scilicet, in Belsethin contra phanum Phegor,quia nō mutati fuerunt de loco illo,donec planxerunt Moysen,& post locutus fuit Dominus ad Iosue,vt patet Iosue,cap.1. *Triginta diebus.* Quia tanto tempore mos erat apud Iudæos lugere viros honoratos: & sic fuit de planctu super Aaron,vt patet Num.20.capit. super Iacob fleuerunt 79.diebus, vt patet Gen.vlt.capit. quia conditus fuit aromatibus, & in conditione transierunt quadraginta dies, vt patet ibidē, & manserunt triginta dies,quibus fleuerunt eum post cōditionem,corpora autem Aron,& Moysi non fuerunt aromatibus condita, sed simpliciter sepulta. *Et completi sunt dies planctus lugentium.* Idest, in tempore illo non tractauerunt aliquid de populi ducatu,sed vacauerunt plāctui: completis autem diebus planctus acceperunt Iosue in du- G cem. Et sic fit nunc secundum consuetudinem ecclesiæ, quia quando prælatus moritur, prius subditi complent exequias eius:deinde eligunt successorem. *Iosue vero.* Hic ponitur secundum,scilicet,successoris constitutio, & fuit confortatus a Deo,cum dicitur. *Repletus est spiritu sapientia.* Sapientia est donum Dei,vt hic accipitur ad gubernationem populi subiecti. Et sic petiuit Salomon sapiētiam a Deo ad populi regimen, vt patet 2.Paralipom. capit.1. *Quia Moyses posuit super eum manus suas.* Mandauerat enim dominus Moysi, quod poneret manum suam super Iosue, & daret ei partem gloriæ suæ,idest,partem auctoritatis suæ, vel partem sapientiæ suæ ad regimen populi, vt patet Num.27.cap.& ly. quia,non dicit causalitatem, quia impositio manuum Moysi super Iosue, nō fuit causa, vt Iosue impleretur sapientia, quia voluntas Dei fuit causa, & ante illam impositionem manuum erat spiritus sapientiæ in Iosue,vt patet Num.27.vbi dicitur: tolle Iosue filium Num virum,in quo est spiritus Domini,& pone manum tuam super eum: illa autem impositio fiebat principaliter ad manifestationem, vt pateret eum ex voluntate Dei eligi, & potuit illa gratia data ante per manuum impositionem augmentari,quemadmodum in recipientibus sacramenta gratia præexistens recipit augmentum. *Et obedierunt ei filij Israel.* Ista fuit confortatio ex parte subditorum: non enim est modica confortatio, & laboris solamen, quòd subditi prælato bene obediant. I *Fecerunt sicut preceperat dominus Moysi.* Mandauerat enim, quòd post mortem Moysi Iosue esset princeps populi. *Et non surrexit.* Hic ponitur tertium,scilicet,Moysi mortui commendatio: *Et non surrexit vltra.* Quia dictū fuerat,quod Iosue repletus fuerat spiritu sapientiæ:crederet aliquis, quod esset æqualis Moysi, ideo dicitur, quòd nō surrexit vltra maior propheta in Israel: vtrum autem Moyses fuerit maximus prophetarum, vel Dauid, diximus satis late Num.12.cap. hoc a quocunque dictum fuerit, siue a Moyse, siue a quocunque alio propheticē dictum est,quia ad futuros prophetas extēditur. *Sicut Moyses.* Dato quòd dicamus Moysen fuisse maiorem omnibus prophetis,tamen non patet ex hoc textu, quia hic dicitur sicut Moyses, & est sensus quòd Moyses habuit quādam excellentiam in faciendo opera mirabilia, & cognoscen- K do Deum facie ad faciem, quę non fuit tantum communicata alicui aliorum prophetarum in eodem gradu, sed non tollitur quin alteri prophetę plura,& maiora mysteria reuelata fuerint, & sic vocatur communiter maximus prophetarum Dauid. *Quem nosset Dominus ad faciem.* Idest, cui Dominus se facie ad faciem videndum ostenderet: Dominus enim quantum in se est omnes homines æqualiter cognoscit, sed nō cognoscunt æqualiter Deum omnes homines: ideo licet ponatur dominus in recto, debet tamen intelligi in obliquo, & potest fieri hypallage, idest,qui nosset Deum facie ad faciem. *In omnibus signis, atque portentis,* idest cui Deus daret facere tot signa, & potentia,quia licet alij prophetę aliqua miracula fecerint, nullus tamen tot, & tanta sicut Moyses.

F *An istud capitulum Esdras,tanquam historiographus posuerit scribere sine prophetica reuelatione.*
Quæst. IIII.

Aliqui volunt, quod istud cap. fuerit scriptum ab Esdra, aliqui autem volunt, quod fuerit scriptum per Iosue, & non per Moysen, quòd hic fit mentio de morte, sepulchro Moysi historice, quod nō poterat ipse mortuus scribere. Sed ista ratio non valet, quia quicunque ista scriberet necesse erat eum Prophetice scribere,quia nemo poterat cognoscere vtrum maior,vel minor propheta aliquis postea surrecturus esset, nisi ex Deo reuelatum haberet. Et si hoc detur, etiam Moyses cognoscens ista prophetice, sicut plura alia futura prædixit, ita ista prædicere potuit, & tanquam iam facta, antequam ascenderet in montem ad moriendum. Posset autem aliquis dicere, quod Esdras potuit hoc scribere non per spiritum propheticum,sed tāquam rem iam gestam,quam ipse viderat, quia licet non potuerit constare ipsi Iosue de prophetis futuris,nisi spiritu prophetico: potuit tamen constare Esdræ,qui fuit post captiuitatē Babylonicam,& vltra tempus eius non fuerūt prophetæ. Respondet,quod adhuc nō stat hoc,quia licet verum sit, quod non legamus prophetas de Iudæis post tempora Esdræ: tamen ipsi constare non poterat, nisi prophetice,vtrum post eum maiores prophetæ futuri essent. Item quia dicitur, quòd Deus sepeliuit Moysen in valle terrę Moab, hoc autem sciri non potest, nisi prophetice, quia nullus hominum cognouit sepulchrum eius: ideo nō poterat aliquis scire vtrum Deus eum sepeliuerit in vertice Phasga,vel in valle,vel abstulerit inde corpus eius in regiones longinquas: ideo concluditur, quòd Moyses hoc scribere potuisset,sed communiter dicitur,quòd Iosue scripserit illud c.sed dic,vt sup.dictum est. Secūdum literam hebraicam in isto c.ponuntur 12.versus,& dicunt quod 4. versus primos scripsit Moyses, vsque vbi dicitur mortuusque est,& 8.sequentes,scripsit Iosue. Sed non videtur maior ratio de primis.4. quam de 8. seq. quia si Moyses primos.4.scripsit,oportet, quòd eos scriberet, antequam fieret, quod in eis dicitur: patet, quia postquam ascendit in montem nullus homo vidit eum,sed in istis continetur de ascensu in montem,& locutione cum domino:si autem dicas, quod scripsit eos,antequam fierent,idem dici potest de alijs.8. seq.Sed dicendum, quòd ista consequentia non valet,quia de primis.4.versibus non est aliqua ratio quare scripserit Iosue:de alijs autem sic,vt probatum fuit supra.

Opin. hebræorum.

Qui fuerant auctores sacri canonis secundum Hebræos.
Quæstio. V.

Secundum Hebræos isti fuerunt auctores sacri canonis, scilicet Moyses scripsit.5.libros,idest Pentateuchum, siue Torat.Et librum Iob, quia Iob fuit ante tempora Moysi, secundum communem positionem. Iosue scripsit istud vltimum cap.Deute. & librum, qui vocatur a nomine suo Iosue. Et Samuel qui successit iudicibus, scripsit librum Iudicum,& Ruth, & duos primos libros Regum. Hieremias scripsit tertium, & quartum libros Regum, & librū suum, qui dicitur prophetiæ Hieremię, & lamentationes. Esaias librum suum scripsit, & Parabolas, Ecclesiasten,& Cantica canticorum. Librum Sapientiæ quidam dicunt Salomonis esse, sed Hieronymus in prologo eiusdem, & in libro de Illustribus viris dicit esse factum a Philone. Psalmos Dauid, & decem Seniores scripserunt. Ezechielem, Danielem, & 12.minores prophetas, & Pharalip. Esdras scripsit. Ecclesiasticum Iesus Sirach nepos Iesu Iosedech. Esdram & Neemiam Esdras scripsit. Hesther auctor non reperitur,sed creditur fuisse Esdras.Tobias & Iudith solum apud Chaldæos habentur: ideo de Chaldæo sermone assumpti sunt. Libri Machab. magis Græci, quā Hebręi sunt, sed primus apud Hebræos inuenitur.

Expositionis literalis Alphonsi Tostati in Deuteron. Finis.

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V.

Omnes ſunt Quaterniones præter V eſt Quinterniones.

V E N E T I I S, Ex Typographia Antonij Turini.

M D C X I I I I.